DE INDISCHE GIDS.

De Indische Gids.

Tevens nieuwe serie van het

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË.

Hoofdredacteur: E. A. A. VAN HEEKEREN.

EEN EN VEERTIGSTE JAARGANG.

II

AMSTERDAM. J. H. de BUSSY. – 1919.

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË

INHOUD VAN DEN EEN EN VEERTIGSTEN JAARGANG, TWEEDE DEEL

Pag.

Een onderwijspraatje, door J. Habbema 813

Het een en ander over de bedreigde aanvulling van het Nederlandsch-Indische officierskorps, door Hoofdofficier 819

De geschiedenis der Christelijke Zending onder de Baliërs, door C. Lekkerkerker 835

Het Oosten in vogelvlucht, van Boedda tot de Groot-Mogols, door wijlen M. van Geuns. Met een inleidend woord van G. P. Rouffaer. (*Vervolg.*) 853

Varia:

De tweede rede van den Directeur van Landbouw in den Volksraad. (*Vervolg.*) . 871
Een brief van Dr. Douwes Dekker aan den Volksraad 891
Koloniaal Landbouwmuseum te Deventer. Jaarverslag over 1918. 894
Vereeniging Kartinifonds. Zesde Jaarverslag 1918 897
De Bussy's Atlas van Nederlandsch Oost-Indië voor kantoor, school en huis. Amsterdam, J. H. de Bussy, 1919. 898
Vragen des tijds, door Mr. M. W. F. Treub. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon. 898
Dr. Willem Royaards, door J. L. Walch. Baarn, Hollandia-Drukkerij. 899
Veertien dagen uit het leven van princes Priscilla, vertaald door A. J. Brunt. J. T. Swartsenburg, Amsterdam 899
Herfsttij der Middeleeuwen, door J. Huizinga. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon. 900

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschriften en Dagbladartikelen 901

De minister en Indië. — Geen reden voor alarm. — Begrootingswee. — Het geld voor Indië. — Het onderste uit de kan. — De koelie-ordonnantie en de poenale sanctie. — Kolonisatie. — Democratie en hare toepassing op de inlandsche maatschappij in Nederl.-Indië. — Douwes Dekker. — D. D. — Voedselvoorziening. — Een geruchtmakende rede. — Verrotting in den Staat. — De Batak en de Zending. — Artikel 123 R. R. — Verhooging van ambtenaarspensioenen. — De Nederlandsch-Indische mijnbouw. — De normaalscholen en h t Nederlandsch. — De taalacten A en B. — Tijdrekening op Tanimbar. — Tegenwerking. — Beheer der Indische havens. — Recht op antwoord. — Arbeidscommissie of stakingscommissie.

Koloniale Literatuur:

De suikerindustrie op Java en hare behoefte aan grond, door Prof. Mr. J. C. Kielstra. Firma A. Ophorst, Wageningen 923

Wetenschap en Industrie:

Adatrechtbundels XVII Celebes. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff 926
De mensch in zijn omgeving, door J. P. Kleiweg de Zwaan. Amsterdam, S. L. van Looy 926
De Veeartsenijkundige Dienst 927

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M.. 930

Pag.

Chineezen op Java en het Nederlandsch Onderdaanschap, door Han Tiauw Tjong 937

De Chineezen en het Nederlandsch Onderdaanschap, door Oei Kiauw Pik. 959

Natuurmonumenten, door Dr. S. H. Koorders. 968

De wonde plek bij het boschwezen in N.-I. Een zeer bedenkelijk experiment, door Prof. A. te Wechel 973

Het oosten in vogelvlucht, van Boeddha tot de Groot-Mogols, door wijlen M. van Geuns. Met een inleidend woord van G. P. Rouffaer. (*Vervolg*). 976

Varia:

Rede van den Gouverneur-Generaal bij de opening van de voorjaarszitting 1919 van een Volksraad 992

Het Bataviasche Leerlingen Tehuis 999

De handelsvooruitzichten en de credietwaardigheid van Java 1003

Het aanstaande nieuwe octrooi van de Javasche Bank. 1008

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschriften en Dagbladartikelen 1019

Een goede toon. — De Regeeringsrede. — De Troonrede. — De Indische „Troonrede" van 20 Mei 1919. — Het afwimpelen van de inkrimpingsplannen. — Betere tijden — Het tweede jaar gaat in. — De stand der Inlandsche beweging. — De voorloopige begrooting 1920. — Insulinde en zijn congres. — Beleefd en gestyleerd. — Het Solosche verzet. — Troebel water. — Atjehsche moorden. — Opbloei en energie. — Onze adatrechtspraak. — Adatrecht. — Bestuurswezen. — Belangstelling voor Indië in Nederland. — Indië over Nederland. — Steun de Zending. — Verrassende sympathie voor de Zending. — Pestbestrijding. — De strijd tegen het opiumgebruik. — Philanthropie in de Europeesche Maat-cheppij. — Indische studenten. — Bandoeng universiteitsstad. — Tarwecultuur in Indië — Mijnbouw. — Draadlooze geschiedenis.

Koloniale Literatuur:

Vereeniging Koloniaal Instituut, achtste jaarverslag 1918 1050

De Hof van Eden, door dr. Edward Stilgebauer, vertaald door Mevr. J. P. Wesselink—van Rossum; J. T. Swartsenburg, Amsterdam 1054

Een dozijn Hollandsche jongens, door C. Joh. Kievit, H. D. Tjeenk Willink, & Zoon, Haarlem. 1055

Onze weg leidt naar omhoog, van Hedwig Courts—Mahler; vertaling van Mevr. J. P. Wesselink—van Rossum; J. T. Swartsenburg, Amsterdam 1055

Jacob Brunner, door Henriette Schrott, vertaling van Jacqueline E. van der Waals; 's-Gravenhage, D. A. Daamen 1055

Onder en met Papoea's, van zendeling J. van Muijlwijk; Boekhandel van den Zendingsstudieraad, Den Haag. 1055

Sago en Sagoproducten. 1055

Goethe's Liefdeleven, door Joh de Meester; Em. Querido, Amsterdam 1056

De Salon-Salomé, roman door Karel Wasch; Em. Querido, Amsterdam 1056

Nederlanders in Indië, door T. Brondgeest Sr, Baarn. Hollandia-Drukkerij 1056

Oost-Indië's geldmiddelen, door P. H. van der Kemp; Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage. 1057

Drinkwaterleiding te Medan 1057

Wetenschap en Industrie.

Rapport in zake houten pijpleidingen, door C. A. van Leeuwen 1058

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M.. 1059

De permanente Commissie voor opnemings en kaarteeringswerkzaamheden in Nederlandsch-Indië, door J. vas Roon 1067

Pag.

Is Hooger Onderwijs in Indië thans wenschelijd en mogelijk? door Sim Ki Ay 1085

Javaansche Spraakkunst door H. N. Kiliaan 1093

Verslag van de verovering van Java door de Engelschen in 1811 door Hendrik Merkus de Kock, medegedeeld door Dr. J. de Hullu 1100

De jongste verwisseling van het legercommando 1124

Het oosten in vogelvlucht, van Boeddha tot de Groot-Mogols, door wijlen M. van Geuns. Met een inleidend woord van G. P. Rouffaer. (*Vervolg*). 1127

Varia:

De z.g „Volksbeweging" in Solo. 1144
Het negende decentralisatie-congres 1155
Het achtste Indiërscongres 1160
Jaarvergadering Indische S. D. A. P. 1170
De Pinkster-wijsheid der Indiesge evolutie 1175
De radio-geschiedenis van Bandoeng 1179
De adat-rechtspraak 1182

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschriften en Dagbladartikelen 1184

Het decentralisatie-congres in de pers. — Onnutte bezorgdheid. — Open doekpolitiek. — Politieleger of B. V. weermacht. — Een zonderlinge conclusie. — De beteekenis van Oost-Indië voor ons Vaderland. — Het Atjeh-be tuur. — Requisitie. — De B. B.-ambtenaren en de inlandsche beweging. — De Algemeene Middelbare school. — Een Indo-Europeesch Verbond. — Een nieuwe Indo-organisatie. — De beweging in 't Solosche. — Gegronde klacht. — Efficiency en Organisatie. — Aan den rand der vrijheid. — De Padi-opkoop. — Toestanden

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M.. 1203

H. M. de Koningin naar Indië?, door E. A. A. van Heekeren 1211

Van Ambon begint de Victorie, door J. Habbema 1213

Een contract omtrent tinexploitatie op Billiton van 1827, door Mr. A. A. de Vries 1218

Het Oosten in vogelvlucht, van Boedda tot de Groot-Mogols, door wijlen M. van Geuns. Met een inleidend woord van G. P. Rouffaer. (*Vervolg.*)

Profielen. IV. Een herinnering, door Hugo Penning 1245

Varia:

Rede van den Regeeringsgevolmachtigde, den Heer W. Muurling, in de vergadering van den Volksraad van 2 Juli 1919 1252
De Regeering over het verzet te Garoet 1269
De gerechtelijke vervolging van Dr. Douwes Dekker en Van de Kasteele 1273
Kamers van Landbouw 1274
Koloniaal Onderwijs Congres. 1276
Nog iets over het Kloetgevaar en de te nemen veiligheidsmaatregelen 1277
De Javasche Bank in 1918 1281
De Japansche Parlementaire Missie in Indië 1288
Eerlijke antwoorden op kindervragen, door Dr. Rud. Penzig, vertaald door C. van Gelder, met inleiding van A. H. Gerhard, Tweede druk. Em. Querido, Amsterdam 1291
Over opvoeding, door Jan Ligthart, tweede bundel. Uitgegeven door het Ligthart-Comité, door J. B. Wolters, Groningen-Den Haag. 1291
Vereeniging Java-Instituut. 1291

Pag.

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschriften- en Dagbladartikelen 1293

Indiërs in Staten-Generaal. — De Antithese te Deventer. — Hooger onderwijs in Indië. — Reactie? — De S. I. — De verbasering van een Inlandsche organisatie. — De Centraal Sarekat Islam. — De beruchte „Afdeeling B". — De opstand in Leles. — Padi-opkoop en verzet. — D. D. in het Solosche. — D. D. — Kentering? — Nuttig werk voor de leiders van de Inlandsche bevolking. — De Samin-beweging. — Politiek per draad. — Op 'n kier. — Erfopvolging van Regenten. — De Volksraad en het financieele beleid. — De zuigpomp. — Onhoudbare toestanden bij het Middelbaar Onderwijs. — Uitzendingsconsuls. — Stemmingen in de Buitengewesten. — Javanen in het Buitenland. — De cultuur van hevea in West-Borneo. — De rubbermarkt in Ned.-Indië.

Koloniale Literatuur:

Indisch Koloniale Vraagstukken, door D. M. G. Koch, Javasche Boekhandel en Drukkerij, Weltevreden 1323
Hervorming-plannen voor Birma, door W. Muurling, Indoneschische Drukkerij, Weltevreden 1323
Verslagen en mededeelingen betreffende Indische delfstoffen en hare toepassingen No. 6. Phosphaat 1324

Wetenschap en Industrie:

Hooger Geneeskundig Onderwijs 1325
Doelmatige Malariabestrijding 1327
Hugo de Groot's „Annales et Historiae". Academisch proefschrift van H. C. A. Muller, Electr. Drukkerij „De Industrie", J. van Druten, Utrecht 1329

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië, door W. C. M. . 1330

Toepassing en wijzigingen van de Indische Mijnwet, door Reinier D. Verbeek 1339

De oppervlakte van Java en Madoera ontleed volgens den begroeiïngs- en den rechtstoestand harer gronden, door E. L. K. Schmülling . . . 1375

Het Oosten in vogelvlucht, van Boeddha tot de Groot-Mogols, door wijlen M. van Geuns. Met een inleidend woord van G. P. Rouffaer. (*Slot*). . 1387

Koloniale Opruiming, door S. Kalff. 1405

De Heilige Gong, door Mr. C. W. Wormser. 1415

Varia:

Ontvoogding van het Inlandsch Bestuur 1424
Onze betrekkingen tot Japan 1426
De pandhuisdienst in 1918 1428
Het Indische bezoldigingsstelsel 1432
Redevoering van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal bij gelegenheid van het openbaar gehoor op 1 September 1919 1438
Letterkundige Overzichten. 1e Bundel, door Joh. Koning. 1439
Freuleken, komedie in drie bedrijven, door Herman Roelvink. Amsterdam, Van Holkema en Warendorf. 1440
De kern van het sociale vraagstuk in de levensvoorwaarden van het heden en de toekomst, door Rudolf Steiner, uit het Duitsch vertaald door Marie van Poortvliet. 1919. W. de Haan, Utrecht 1440

Pag.

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschriften en Dagbladartikelen 1372 1441

De Koningin naar Indië. — Een Koninklijk bezoek aan Indië? — De rede van den gouverneur-generaal bij het Openbaar Gehoor. — De nieuwe voorzitter van den Volksraad. — Een „verklaring" omtrent de S. I. — Het dualisme in de S. I. — In en door den dienst... . — D. D. „buitenaf". — Was het salvo-vuur gerechtvaardigd? — Der afschaffing der poenale sanctie en A.V.R.O.S. — Een fout in het bestuurssysteem. — Djimathandel in Koelon Progo. — De Indische Nijverheid. — Onrust en vrees — Japan door de Chineezen in Indië geboycot. — Hoe de Chineezen niet betalen. — Domheid of keerpunt? — Allah akbar.....! — Indonesiërs contra Nederlanders. — De toestand bij het M. O. — De toestanden bij het M. O.

Koloniale Literatuur:

De kokos-cultuur, door H. R. Roelfema, tweede druk. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink en Zoon 1468

De Kloetramp van 20 Mei 1919. Gedenkboek, samengesteld onder redactie van J. Koning. N. V. Soerabajasch Handelsblad en Drukkerijen, Soerabaja. 1468

De lotgevallen van een Indisch stuivertje, door H. Schroo. Eerste bundel. J. B. Wolters. U. M. Groningen-Den Haag 1469

Krontjong, als muziekinstrument en als gezang, door A. Th. Manusama, met platen en muziek. Boekhandel G. Kolff & Co., Batavia 1470

Mededeelingen van het Bureau voor de Bestuurszaken der Buitenbezittingen, bewerkt door het Encyclopaedisch Bureau. De Oostkust van Sumatra. Eerste stuk. 1470

Mededeeling van het Bureau voor de Bestuurszaken der Buitenbezittingen, bewerkt door het Encyclopaedisch Bureau. Aflevering XVIII. Kolenterreinen in Benkoelen, door H. Philippi 1470

Het Nederlandsch-Indisch volkscredietwezen, door O P. Besseling. Baarn, Hollandia-Drukkerij 1471

Overzicht van Zuid-Sumatra, door G. F. de Bruyn Kops. Uitgave van het Zuid-Sumatra-Instituut. Druk van J. H. de Bussy, Amsterdam 1473

Wetenschap en Industrie:

Grensgebied van het recht, 1e jrg. No. 1. Algemeene Uitgevers Maatschappij, Amsterdam 1474 3

Maandelijksche Bibliogrophie voor Oost- en West-Indië, door W. C. M. . 1475

De nieuwe Minister van koloniën S. de Graaff, door E. A. A. van Heekeren, (*Met portret*). 1483

Toepassing en wijzigingen van de Indische Mijnwet, door Reinier D. Verbeek. (*Slot*). 1488

Het keerpunt in onze Indisch-agrarische Staatkunde, door G. J. D. C. Stempels 1529

Volksonderwijs in verband met landbouw en bedrijf. door Dr. E. Bonebakker 1543

Varia:

Artikel 111 1552

De Inlandsche militie 1554

De Grijsaard en de Jongeling, door R. van Genderen Stort. E. Querido, Amsterdam. 1563

Bewogen Tijden, kronieken en beelden 1918—1919, door W. G. C. Bijvanck, vierde bundel. Zutphen, W. J. Thieme & Co. 1563

Een Koning Lear van de steppen, door Ivan Turgenief. Uit het Russisch vertaald door S. van Praag. Em. Querido, Amsterdam. 1563

Pag

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1564

De opvolger van Idenburg. — De nieuwe minister van koloniën. — Koloniaal beleid. — Voortgezet behoud. — De Indonesiër en zijn grond. — De Indische regeering en de pers. — De Inlandsche beweging. — De Sarekat Islam. — Het oordeel van dr. Radjiman over de Javaansche beweging — Een Javaansch oordeel over den toestand in Indië. — Bestuur en criminaliteit. — Mijnbouw en poenale sanctie. — Belasting-onrecht. — Belasting-Unificatie. — De toon van de Inlandsche pers. — Het gevaar van den Goeroe. — De militair Geneeskundige dienst. — Krankzinnigenverpleging in Ned.-Indië. — Een zonderlinge beslissing.

Koloniale Literatuur:

Overzicht van Zuid-Sumatra, door G. F. de Bruyn Kops. Uitgave van het Zuid-Sumatra-Instituut. Druk van J. H. de Bussy, Amsterdam 1591

De Gouden Kris, door M. C. Kooy—van Zeggelen. Tweede druk. Scheltema & Holkema's Boekhandel, Amsterdam 1591

Inleiding tot de staatsinstellingen van Ned.-Indië, vooral met het oog op de agrarische en arbeidswetgeving, door Mr. J. Slingenberg, rechter in de arr.-rechtbank te Amsterdam. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon. 1592

Wetenschap en Industrie:

Indische Bestuurs- en rechterlijke ambtenaren 1593

Maandelijksche Bibliographie voor ; Oost- en West-Indië door W. C. M. . 1594

Jaarregister 1603

Halfjaarlijksch register.

Een onderwijspraatje

DOOR

J. HABBEMA.

Het is bijna twintig jaar geleden, dat wij begonnen zijn het nut te betoogen van uitbreiding en verbetering van het onderwijs voor den inlander (*Ind. Gids* Juli 1900), welk artikel door meerdere in hetzelfde tijdschrift en elders is gevolgd.

In dat stukje deelden wij o. a. mee, hoe een verlicht man, als wijlen den bekenden Sumatra-reiziger A. L. van Hasselt, met instemming aanhaalde, wat E. Heldring in zijn „Oost-Azië en Indië" opmerkte met betrekking tot het inlandsch onderwijs, nl. dat het schatten verslindend en niet slechts voor de inlandsche bevolking ongeschikt maar zelfs schadelijk onderwijs, wel bureauschrijvers en wijsneuzen kweekte, maar dat het werkelijk belang der bevolking eischte, dat wij ontwikkelde landbouwers of handwerkslieden van hen maken.

Sedert dat tijdstip hebben wij herhaaldelijk getracht aan te toonen, dat men geen ontwikkelde landbouwers en handwerkslieden opleidt door hen zonder eenige intellectueele voorbereiding, direct achter den ploeg te zetten of in de fabriek, maar dat om van een jongen een *ontwikkelde* denkende, zijn verstand gebruikende landbouwer of handwerksman te maken een intellectueele voorbereiding onmisbaar is. Bij jonge lieden van meer dan gewonen aanleg en ijver gelukt het wel eens zonder voorbereiding, maar de overgroote meerderheid heeft die wel degelijk noodig om van hem of haar een bruikbaar lid van de maatschappij te maken, iemand aan wie men wat heeft, een „skilled labourer", die niet alleen machinaal kan doen wat hij te doen heeft, maar het ook met verstand en beter doet en desnoods zonder leiding en toezicht op zijn werk kan worden gelaten.

Gelukkig is er juist in de laatste twintig jaar in dat opzicht een belangrijke wijziging in de meeningen daaromtrent gekomen en begint men ook in Indië in te zien, dat onderwijs van den inlander niet alleen in zijn belang, maar ook (indirect) in het onze is.

Bekwame ambtenaren B. B. als de heeren Jasper en Ziesel, om geen anderen te noemen, denken daarover thans precies zoo als de menschen

van het onderwijs. Het woord practisch en practisch leven was bij de vroegere talrijke bestrijders van het inlandsch onderwijs voor de groote massa, schering en inslag; wat had de gemiddelde desaman aan die kennis van lezen en schrijven; men kweekte daarmee maar procureurs van kwade zaken en schrijvers van anonieme brieven, heette het. Dat het onderwijs in lezen en schrijven vooral *middel* was om de leerlingen langs dien weg tot kennis en ontwikkeling te brengen en slechts in de tweede plaats doel, zag men over het hoofd. Overal, over de geheele wereld staat onderwijs in lezen en schrijven bovenaan op de lijst der leervakken. Dat is een noodzakelijk begin van alle onderwijs, dat al of niet gepaard met ander onderwijs moet leiden tot kennis en ontwikkeling en de voorbereiding voor het praktische leven en voor den strijd om het bestaan.

Niet alleen het nut, de noodzakelijkheid van *uitbreiding* van het inlandsch onderwijs hebben wij herhaaldelijk betoogd, maar niet minder de verbetering daarvan n.l. van het gehalte van het onderwijzend personeel, waarvan natuurlijk het gehalte van het onderwijs en de resultaten daarvan geheel afhangen.

Voor ons heeft een school waarvan de onderwijzers onbekwaam en ongeschikt zijn, absoluut geen waarde. Laat de kinderen dan liever buiten spelen, dat zal althans hun physiek ten goede komen, terwijl zij in een school, waar zij van zulke onderwijzers niets van beteekenis leeren, in een bedompte atmosfeer zitten en maar kattekwaad uitvoeren. De deskundigen weten, dat een school, waarvan de onderwijzer paedagogische tact, aanleg en bekwaamheid mist en de tucht niet kan handhaven, niets waard is. Komt men in de nabijheid van zulk een school, dan hoort men reeds op betrekkelijk verren afstand een heidensch leven en als men er in slaagt onbemerkt in zulk een school te komen, dan blijkt het er een janboel te zijn. Het is echter niet gemakkelijk een inlandsche school onbemerkt te naderen, men wordt reeds van verre gesignaleerd, bovendien wil men liever niet zoo spionachtig doen, te meer omdat de betrokken ambtenaar B. B. dat veelal kwalijk neemt. Hij is secretaris van de pl. inl. schoolcommissie en voelt zich min of meer verantwoordelijk voor den toestand waarin de inspecteerende ambtenaar de school aantreft, hoewel het duidelijk is, dat hij bij zijn vele andere werkzaamheden daarvoor niet aansprakelijk kan worden gesteld tenzij het heel erg is. Het is wel jammer dat de inspecteerende ambtenaren en die van B. B. dienaangaande niet tot een compromis kunnen geraken om de inspecteurs te animeeren de scholen onverwachts te bezoeken, evengoed als dat bij het opnemen van kassen geschiedt. Alleen zóó zal men den waren toestand kunnen waarnemen en dat is toch noodig om te kunnen nagaan wat een school en een onderwijzer waard zijn.

Er is tot nu toe geen beter middel bekend, om de jeugd tot logisch

denken te brengen, dan door hem lezen en schrijven te leeren, zooals, dat door een goed onderwijzer wordt gedaan, vooral omdat het *leeren* daarvan voor de jeugd veel aantrekkelijks heeft, zooals iedereen die kinderen heeft of met hen te doen heeft gehad bij ondervinding weet. Bijna alle kinderen zijn er dol op, te kunnen lezen en schrijven en dat op zich zelf is een belangrijke factor, die het lezen en schrijven als het ware aanwijst als een uitstekend middel om kennis en ontwikkeling bij hen aan te brengen. Het aanbrengen van de lees- en schrijf*kunst* is bijzaak, maar er komt bij het leeren daarvan zooveel kijken en de geestelijke vermogens van de kinderen worden daarbij tot zooveel geestesinspanning, tot zooveel geestesgymnastiek gedwongen, een dwang, die de kinderen over het algemeen niet onaangenaam vinden, veelal zelfs het tegendeel, en dat feit op zich zelf stempelt het *leeren* lezen en schrijven tot een voortreffelijk middel om het geheugen en het denkvermogen in het algemeen te oefenen wat een ieder ten goede komt, wat hij dan ook moge worden.

Er is geen beter middel om den inlander of wie ook, voor te bereiden voor het practische leven en te wapenen voor den strijd om het bestaan, dan hem te leeren denken en zijn hersens gebruiken. Men mag dit een oude koe noemen, maar wij kunnen niet nalaten het beest nog eens even van den stal te halen om te laten zien dat ze nog leeft.

Het is wel een opmerkelijk verschijnsel, dat, terwijl men in Europa zulk een betoog niet meer behoeft te houden, dat voor Indië wel noodig is. Wat wordt er nog door velen in Indië gezegd: „In Europa zijn de toestanden zoo geheel anders dan in Indië, waar de strijd om het bestaan zooveel lichter is en het leven zooveel eenvoudiger". Men erkent wel algemeen, dat er onderwijs moet worden gegeven aan de groote massa, maar dan toch heel eenvoudig onderwijs, en daarmee kunnen wij ons volkomen vereenigen, maar dan wordt daarbij gevoegd, dat men voor dat eenvoudige onderwijs, zeer goed kan volstaan met onderwijzers van geringe kennis en ontwikkeling en daarmee zijn wij het in het geheel niet eens.

Iedereen, die iets van onderwijs weet, zal het met ons eens zijn, dat het aanvankelijk onderwijs juist meer bekwaamheid en tact vereischt dan het voortgezette onderwijs. Het moeilijkst is het onderwijs in de laagste klasse, waar men te doen heeft met onontbolsterde leerlingen. Het is gemakkelijker en aangenamer, onderwijs te geven in de hoogere klassen aan leerlingen, die reeds een zekere trap van kennis en ontwikkeling hebben bereikt, dan aan kinderen die pas op school komen.

Daarbij komt nog iets anders: Een lagere school is niet alleen een plaats waar de jeugd wordt onderwezen en ontwikkeld, maar tevens een soort onderzoekingsterrein of proefstation, waar wordt nagegaan, welke leerlingen zich door meer dan gewonen aanleg en ijver onderscheiden. Om zulke leerlingen te kunnen onderkennen en schiften uit de

groote massa, is het noodig dat de onderwijzer zelf ontwikkeld en intelligent is, zoodat hij in staat zij, die intelligentie bij zijne leerlingen op te merken en daarbij niet afga op onbeduidende uiterlijkheden, zooals fraai schrift, aardig teekenen e. a. Het is toch voor de gemeenschap van het meeste belang dat de intelligente leerlingen worden opgemerkt en verder gebracht, zoodat men na verdere studie en opleiding de besten verkrijgt. Zelfs voor hen die onderwijs van de groote massa niet noodig mochten achten, moet het toch bekend zijn, dat ook in de inlandsche maatschappij behoefte bestaat aan een groot aantal menschen, die een zekere graad van kennis en ontwikkeling niet kunnen ontberen, zooals desahoofden, desaschrijvers e. a. en het is wenschelijk, in het belang van een ieder, dat men voor studie en opleiding over de besten kan beschikken. Hoe meer kinderen onderwijs ontvangen, hoe ruimer de selectie kan zijn en hoe meer kans er bestaat op een goed gehalte van personen voor wie eenige kennis en ontwikkeling onmisbaar is. Om zulke „geschikte" leerlingen op te merken en naar voren te brengen is niet ieders werk. Daarom moet de onderwijzer van te voren getraind zijn op kweek- of leerscholen.

Met beunhazen, die na een niets beteekenend examen in de school werden geplaatst zonder voorbereiding voor de onderwijzerstaak, bereikte men niets.

Daarom hebben wij steeds weer op verbetering van het gehalte der onderwijzers aangedrongen, vooral ook bij de oprichting van desascholen gewaarschuwd tegen de meening van velen, dat men voor dat eenvoudige elementaire onderwijs op die scholen wel kan volstaan met onderwijzers van geringe kennis en ontwikkeling.

Nu is het helaas waar, dat wij niet in staat zijn volledig bekwame onderwijzers voor een groot aantal desascholen te leveren en te betalen, maar dan toch zooveel en zoo goed *mogelijk*. In elk geval moet het *elementaire* van het onderwijs op die scholen geen motief zijn om zich dan maar met onderwijzers van laag gehalte tevreden te stellen. Zulke scholen kosten als zij slecht zijn, alles te zamen genomen toch veel geld, in aanmerking genomen de geringe resultaten van het onderwijs. Wij hebben meermalen op Britsch-Indië gewezen, waar men met Britsche voortvarendheid een groot aantal scholen heeft opgericht, doch waarvan de onderwijs-autoriteiten in de vijfjaarlijksche verslagen verklaren, dat men met de groote meerderheid van die scholen bitter weinig bereikt, omdat verreweg de meeste onderwijzers aan de lagere scholen op een zeer laag peil staan en het gevolg is dan ook geweest dat niettegenstaande al sedert jaren millioenen kinderen de school hebben bezocht, slechts zes pCt. van de bevolking van Britsch-Indië alphabeten zijn [1]). Men zal het toch wel met ons

[1]) Bij de volkstelling van 1911 waren van de 313 millioen Britsch-Indiërs slechts 18 millioen alphabeten, en dat officieele cijfer is zeker eerder te hoog dan te laag.

eens zijn, dat wij dus dien weg niet op moeten en dat wij meer zullen bereiken met een beperkt (doch zoo groot *mogelijk*) aantal goede scholen dan met een groot aantal slechte.

Er wordt wel gezegd, o. a. door menschen die het in de wereld ver hebben gebracht: „In mijn tijd waren de scholen ook niet best en ik ben er toch gekomen, maar zulke menschen van meer dan gewonen aanleg en ijver vergeten: ten eerste dat zij geen gewone middelmatige menschen zijn en ten tweede dat zij hunne verdere kennis en ontwikkeling op betere scholen, Fransche scholen, H. B. S. e. a. hebben verkregen en door eigen studie en inspanning. Doch voor de meesten gaat het onderwijs niet verder dan de lagere school en de meeste leerlingen zijn middelmatig of minder.

Stel dat wij op Java wilden oprichten 30000 goede scholen, wel met zeer eenvoudig leerprogramma, maar wel bruikbare, voor hunne taak opgeleide en berekende onderwijzers, dan zou dat zeker 40 à 50 millioen gulden kosten en voor het oogenblik is daaraan niet te denken nu de draagkracht van de inlandsche bevolking nog zoo gering is en de staat alles of nagenoeg alles zou moeten betalen.

Laat men beginnen met een tienduizend bruikbare desascholen en een 3000 scholen tweede klassescholen en er vooral op werken, dat de Javaan meer gaat voelen voor een vak dan voor een ambt. Waarom hebben wij op Java bijna geen inlandsche middenstand? Hier in Holland gaan de kinderen van de gezeten burgerij naar de school voor M. U. L. O. of de H. B. S. met 3 j. cursus om zich voor te bereiden voor den handel of de nijverheid, maar in Indië moet iedereen die iets meer wil worden dan desaman, hoogerop, moet ambtenaar, ingenieur, geneesheer of i. d. worden; voor handel en nijverheid trekt men den neus op.

Als men verlangt dat Indië geheel of gedeeltelijk zelfstandig wordt, dan hebben we daar noodig, een groote categorie van menschen die door handel en nijverheid en allerlei bedrijven tot welvaart geraken. Zonder zulk een welvarenden middenstand is een zelfstandige staat onbestaanbaar. Een staat kan niet bestaan van schrijvers, journalisten, dichters, kunstenaars, advocaten en ambtenaren. Er behoort een uitgebreide categorie van personen te zijn die geld verdienen en in staat zijn belastingen op te brengen om in de behoeften van een staat te voorzien, o. a. in de behoefte aan onderwijs. In dat opzicht valt er in Indië nog niet veel vooruitgang te constateeren. De middenstand bestaat hoofdzakelijk uit Chineezen en andere vreemdelingen en niettegenstaande de vele inlandsche bonden en vereenigingen wachten wij nog altijd op een krachtige uiting van de inlandsche energie om in die richting eens iets van belang te praesteeren. Al wordt er nog zooveel onderwijs gegeven en al worden nog zooveel scholen opgericht, de gebraden duiven zullen den onderwezenen niet in den mond vliegen.

Door hard werken, door energie en aanpakzin alleen kan de economische toestand van de individuen en van het volk verbeteren, niet door praten, schrijven, niet door afbrekende critiek, maar door opbouwen, door voorlichting en voorgaan. Met wijziging van het bekende: „gaat naar de mieren en wordt wijs", zouden wij willen zeggen: ziet naar de Chineezen en leert van hen hoe men moet doen om in de wereld vooruit te komen en zijn economischen toestand te verbeteren. Waarom komen de Chineezen, die toch waarlijk niet boven den Inlander worden voorgetrokken tot welvaart en rijkdom? Omdat zij aanpakken, doorzetten en volhouden. Hoevele Chineezen zijn niet van armoede tot welvaart en rijkdom geraakt. Zonder arbeid en energie bereikt men niets, ook met het beste onderwijs niet. Het is misschien niet overbodig dat nog eens te zeggen. Men kan de strijd om het bestaan door onderwijs vergemakkelijken, de wapens daarvoor leveren, maar die strijd ontgaat men niet. Die niet *werkt* zal niet eten.

Het een en ander over de bedreigde aanvulling van het Nederlandsch-Indische officierskorps

DOOR

HOOFDOFFICIER.

In het laatst van 1917 schreef een medewerker van *De Preangerbode* in Nederland, aan zijn blad:

„Van de 83 plaatsen, die bij de Koninklijke Militaire Academie te Breda waren opengesteld, werden er dit jaar slechts 30 bezet. Ook bij den Hoofdcursus bleef het aantal der nieuw-aangekomen beneden het aanbod. Merkwaardig is het, hoe de lust om officier te worden bij Neerland's jongelingschap verflauwt. En dat in een tijd, waarin Mars hoogtij viert. Verwacht men de aanstaande ineenstorting van zijn heerschappij? Wenscht de jonge man niet langer een levenstaak te zoeken in de vervulling van eene betrekking, waarvan het gewicht in de toekomst zeer zeker aanzienlijk zal verminderen? Opent de financieele zijde te weinig vooruitzichten? Ziet ons opgroeiend geslacht zich eerder een loonende arbeid weggelegd bij den wederopbouw van onze deerlijk ontwrichte samenleving en biedt het overzeesche land perspectieven van werk en cultuur, waar kracht en energie zoo hoog noodig zullen zijn?"

Medegedeeld werd nog, dat van het Ministerie van Oorlog een rondschrijven was uitgegaan aan de rectoren der Gymnasia en de directeuren der Hoogere Burgerscholen met uitnoodigingen om de vermoedelijke oorzaken van het dreigend tekort na te gaan. We betwijfelen echter of zoodoende wel de juiste weg bewandeld werd. Verstandiger had men, althans voor zoover betreft de koloniale armee, gedaan, door zich voor het naspeuren der vermoedelijke oorzaken te wenden tot de talrijke in Nederland vertoevende oud-officieren van het Indische leger en hen af te vragen, welken raad zij hun zoons geven bij de keuze van eene betrekking of wat zij andere jongelui vertellen, die om inlichtingen komen vragen. Of wilde men zich voor pijnlijke verrassingen vrijwaren, was men bevreesd de harde waarheid te hooren? Had men misschien daarom geen kennis genomen van hetgeen over de bedoelde

aangelegenheid bij herhaling en nog eens bij herhaling in de dagbladpers en in militaire periodieken reeds te berde is gebracht?

We moeten aan het vorenstaande dadelijk toevoegen, dat de lust om eene carrière te zoeken in den Indischen dienst over het algemeen schrikbarend dreigt te verminderen. Nu, ingelicht door slechte raadgevers, door het prematuur overdreven ethisch optreden van de Regeering eenerzijds en den invloed van opruiende elementen op de domme menigte anderzijds, ten rechte of ten onrechte ongunstige binnenlandsche toestanden worden verwacht, hoort men zoowel door civiele ambtenaren als door particulieren al luider en luider de stelling verkondigen, dat zij alles in het werk zullen stellen om te voorkomen, dat hunne kinderen later naar Indië gaan.

De verschillende oorzaken, die den lust *om officier te worden* in het land over zee hebben doen verminderen, kunnen ongeveer als volgt worden samengevat:

1e. Voor verschillende beter bezoldigde gouvernementsbetrekkingen bestaat tegenwoordig *ook* een kostelooze opleiding.

2e. Als een gevolg van het tegenwoordige beoordeelingssysteem, verlaten verschillende officieren met eene eervolle loopbaan achter den rug, verbitterd het leger en raden anderen sterk af om officier te worden.

3e. De meer dan onvoldoende rechtszekerheid van den officier.

4e. De financieele positie van den officier steekt in verband met den tijd in verschillende rangen doorgebracht, hoogst ongunstig af bij die van civiele ambtenaren van ongeveer gelijke ontwikkeling.

5e. Met het verdwijnen van expeditiën en excursies heeft de Indische officiersloopbaan veel van hare aantrekkelijke afwisseling verloren, er is zoo goed als geen gelegenheid meer om zich eene Koninklijke onderscheiding te verwerven.

6e. Door het voortdurend gebrek aan officieren en kader, door den steeds toenemenden administratieven omslag, door den voortdurenden druk, waaronder de hoofdofficieren en oudere kapiteins verkeeren gedurende de herhaalde beoordeelingsproeven en door de inwerking van factoren, die de goede verhouding tusschen officieren, onderofficieren en soldaten verminderen, is de dienst verre van aangenaam geworden.

7e. De almacht van de bureaucratie en de hoogere mate van waardeering van den bureauarbeid boven den troependienst. [1])

---

[1]) In het hoofdartikel „De nieuwe richting in het leger" van het Soerabaiasch Handelsblad van 3 Mei 1918, lezen we daaromtrent: . Evenals in de meeste takken van staatsdienst het geval is tiert ook in de militaire wereld de bureaucratie welig, zij is alwetend, al wat van beneden komt, wordt onder den domper gezet, elk frisch initiatief wordt tegengewerkt. Boven het leger heeft zich een staf van personen gesteld, welke haast blijvend de afdeelingsbureaux van het Departement van Oorlog bevolkt. Soms keeren de bureaucraten voor enkele maanden naar den troep terug om zoogenaamd de kennismaking te hernieuwen(?),

8e. De trage gang van de promotie, waardoor eerstens op een leeftijd, waarop zoowel in het ambtelijke als in het particuliere reeds lang zelfstandig wordt gediend, door officieren nog steeds ondergeschikt werk wordt verricht, tweedens op een voor Indië te hoogen leeftijd, waarop eerst een eenigszins behoorlijk inkomen wordt genoten, dat echter meestal weer beduidend gereduceerd wordt door de kosten der opvoeding van de dan reeds groote kinderen. In de lagere rangen was het vrijwel onmogelijk een reservefonds te vormen. [1])

9e. Het bedenkelijk conservatisme, dat nog steeds in de leidende kringen wordt gehuldigd, waardoor de goede krachten geen uiting kunnen geven aan hun kennen en kunnen en zich onbevredigd gevoelen.[2]) De moderne tijd oefent eene nivelleerende werking uit op de menschheid, die tracht op te heffen, wat nog onder zekeren norm blijft, maar in het leger haalt ze nog te veel omlaag, wat boven dien norm uitsteekt.

10e. De weinige perspectieven, die de weermacht te land, ter zee en in de lucht openen, waardoor zich na de concentratie van het leger op Java voor zijn B. V.-taak, van vele officieren eene min of meer matte, moedelooze stemming heeft meester gemaakt.

Heeft een zoon van in Europa gevestigde of zich te vestigen ouders er zijn zinnen opgezet om officier te worden, dan zal hij dit doen bij het Hollandsche leger. De dienst daarbij is thans vrijwel het zelfde als bij het leger in Indië, de tractementen der Hollandsche officieren komen tegenwoordig veel beter overeen met den levensstandaard in het moederland dan die van de Indische officieren met den levens-

---

maar zij blijven in de buurt en als een fossiel verstijfd in bureaucratische dikdoenerij en gewichtigheid, blijven zij ook departementaal denken, immer het oog gericht op eigen belangen. Het algemeen belang wordt maar al te dikwijls uitgeschakeld, het op den voorgrond stellen van eigen voortreffelijkheid is hoofdzaak en — die zou in discrediet kunnen komen door het erkennen en waardeeren van anderer originaliteit.

Zij weten de huik naar den wind te hangen, toonen eene bijzondere bedrevenheid in het meeloopen, soms in het naar den mond praten, soms ook in het elimineeren van op hen volgende jongeren, die oorzaak zouden kunnen worden, dat zij het veld moeten ruimen".

De antithese bureauofficier-troepenofficier werd ook door overste J. C. Pabst in de eerste zitting van den Volksraad behandeld.

[1]) Verreweg het gros der Indische officieren is niet in de gelegenheid om, zooals Minister Pleyte dat aanraadde, eene rijke vrouw te trouwen en vrijwel allen zullen hoog genoeg staan, om niet uitsluitend ter wille van het geld een financieel goed huwelijk te sluiten.

[2]) Over het conservatisme zal de banvloek moeten worden uitgesproken, het zal moeten plaats maken voor een frisch, vooruitstrevend en niet door papieren-invloed verslapt régime. Wij verlangen geen Bolshevik-systeem, zelfs geen benadering daarvan, maar tusschen dat en het autocratische, alle initiatief doodend stelsel, hetwelk tot nu toe werd aangehangen, ligt eene zeer groote ruimte.

standaard onder de tropen. In Holland kan men geruimen tijd doordienen en is men, zooals het gros der Indische officieren niet genoodzaakt op iets meer dan veertigjarigen leeftijd in den stand van gepensionneerde over te gaan. Waar Indië dus geen bijzondere voordeelen of aantrekkelijkheden meer biedt, zal men ten slotte het hoewel dikwijls gure, maar toch meer tot energie opwekkende Hollandsche klimaat verkiezen boven het afmattende Indië. We sluiten hierbij uit de bevoorrechten, die dank zij invloedrijke relaties of verschillende machinaties al maar door te Bandoeng of in andere koele klimaten geplaatst blijven. [1])

Denk niet lezers, dat we bij het opnoemen der oorzaken (die van ondergeschikten aard lieten we nog buiten beschouwing), die invloed uitoefenen op de weinige ambitie om als officier naar Indië te gaan, overdreven. De bureaucraten zullen wellicht uitroepen „est ist nicht wahr", doch de troepenofficieren van hoog tot laag, te beginnen bij de brigadecommandanten, zullen hetgeen we neerschreven, met dikke lijnen onderstrepen, de lijnen dikker, naarmate zij hooger in rang zijn gestegen.

Afzonderlijk dan wel op verschillende wijzen gecombineerd, deden de genoemde oorzaken reeds in belangrijke mate haren invloed gelden op de aanvulling, waardoor men zuinig moet zijn in het afschrijven van de officieren, die ondanks veel, dat ontstemming verwekte, die, terwijl zij in hunne beste jaren gebukt gingen onder zorgen wegens trage promotie en geringe betaling, geduld hadden of *moesten* hebben, tot in een ver gevorderden levensavond te blijven staren naar de hoog in de cocagnemast opgehangen gouden appels.

Ons officierskorps is te oud en zal dat nog in meerdere mate worden. De oudste kapiteins zijn thans reeds meer dan 23 jaar officier en zoo hebben we, gelijk J. C. Pabst zeer terecht gedurende de eerste zitting van den volksraad opmerkte, het vooruitzicht, mettertijd in het leger opgescheept te zitten met een aantal hoogbejaarde opper- en hoofd officieren, die physiek niet bestand zullen blijken tegen de vermoeinissen van den oorlog in een tropisch klimaat en derhalve de noodige vlotheid en doortastendheid bij de uitoefening van hun bevel zullen missen.

In staatvorm geven we de jaren, waarin de jongste officieren in elken rang bij de verschillende wapens, zoowel die van het Holland-

---

[1]) Wat dat betreft zou zeer zeker eene goed geregelde toerbeurt alle aanbeveling verdienen. Verschillende officieren zijn steeds in ongunstige klimaten geplaatst, anderen blijven steeds in de nabijheid van het groote gebouw, waarin het Departement van Oorlog gevestigd is. Bureaurelaties, schoonmoeders, schoonvaders, paviljoenbewoners enz. enz. doen hier hun vérreikenden invloed gelden. Men behoeft maar rond te kijken en te combineeren om tot besef van de waarheid van het vorenstaande te komen.

sche als Indische leger tot hun tegenwoordigen rang bevorderd werden.

De officieren bij de infanterie van het leger in Nederland waren reeds één en twee jaar kapitein, toen hun collega's in Indië tot *kassian*-kapitein bevorderd werden, de derde ster uit medelijden, omdat het wel *wat al te bar* voorkwam, hen langer dan veertien jaar als luitenant te laten rondloopen. Nemen we in aanmerking, dat de tropendienst meer van het lichaam vergt dan de dienst in het moederland, dan zal toegegeven moeten worden, dat hoewel in Indië de hoogere rangen eerder bereikt werden, de verschillen met Holland toch veel te gering zijn.

	Infanterie.		Cavalerie.		Artillerie.		Genie.	
	Ned.	N.-I.	Ned.	N.-I.	Ned.	N.-I.	Ned.	N.-I.
Generaal-Majoor . . .	'83	'86	—	—	'83	'85	—	—
Kolonel	'86	'91	—	—	'85	'86	'82	'89
Luit.-Kolonel	'89	'93	'89	'93	'87	'93	'88	'96
Majoor.	'92	'95	'92	'93	'90	'96	'96	'91
Kapitein (Ritmeester) .	'05	'04	'04	'07	'06	'04	'09	'08

Tot nu toe is getracht met allerlei lap- en kunstmiddeltjes incidenteel nu en dan de promotie iets te bevorderen, doch die slechts tijdelijke opdrijvingen werden telkens weer gevolgd door perioden van stilstand, gaven aanleiding tot ontevredenheid verwekkende schommelingen en in het allerminst werd eene blijvende verbetering in den gang der bevordering verkregen.

De vertegenwoordiger der Regeering in den Volksraad meende naar aanleiding van de redevoering van overste Pabst bezwaren te moeten maken om onder de *tegenwoordige* [1]) omstandigheden menschen, die voor hun tegenwoordigen rang geschikt zijn, maar niet voor bevordering in aanmerking komen, te dwingen om plaats te maken voor jongere krachten. Het is dus te verwachten, dat wanneer de omstandigheden weer normaal zijn, wellicht reeds veel vroeger, *wel* gedwongen zal worden, hetgeen, als zijnde een meten met twee maten, onvermijdelijk weer aanleiding tot ontstemming zal geven. Daar eerst in de hoofdofficiersrangen eene dragelijke bezoldiging wordt toegekend en men eerst dan eenigszins op adem komt, is het onbillijk die periode van opleving tot een minimum te beperken. Waar de aanvulling van het officierskorps reeds van alle kanten bedreigd wordt en men het in de toekomst meer dan ooit zal moeten hebben van „de recommandatie", is het werkelijk geen onverschillige zaak, met welke gevoelens de officieren het leger verlaten, nadat zij dit dikwijls minstens vijf en twintig jaar met eere hebben gediend. Het huldigen van het „après nous le déluge" zou hier eene buitengewoon ernstige overtreding tegen de nog meermalen zoo kwalijk begrepen krijgstucht zijn. Men bedenke,

[1]) We cursiveeren, H.

dat toch uitdrukkelijk is voorgeschreven, dat een ieder moet medewerken tot het welbetrachten van 's Lands dienst.

In elk geval zal het aanbeveling verdienen om, wanneer noodig, *ronduit* en *ridderlijk* gebruik te maken van de bepaling, dat een officier gepensionneerd *kan* worden ter zake van langdurigen dienst, dat is een diensttijd, die ingevolge de bepalingen op toekenning van pensioen en onderstand aan de Europeesche en daarmede gelijkgestelde officieren van de landmacht in Nederlandsch-Indië, recht geeft op het normale jaarlijksche pensioensbedrag. Men dwinge den officier niet heen te gaan door gebruik te maken van minder sympathieke middelen als eene voor hem kostbare overplaatsing, het toevoegen van minder bruikbaar personeel of hem op grond van dikwijls gezochte tekortkomingen en met volkomen negatie van gedurende een lange reeks van jaren betoonde toewijding, niet meer volkomen geschikt te verklaren voor den tegenwoordigen rang, nadat hem nog kort te voren de *on*voorwaardelijke geschiktheid voor dien rang werd toegekend. Niets ontstemt zoo zeer en werkt zoo vernederend (het laatste ook en.... niet het minst voor den bedrijver van het feit) als het „er uit pesten". We gebruiken harde woorden, maar alleen het zeggen van de volle waarheid, ontdaan van alle verhullende phrasen, kan de zaak tot een goede oplossing brengen. Het is meer *de manier waarop* afgemaakt wordt, die verbittert en ook het leger schade doet, van het afmaken zelf.

Het behoeft zeer zeker geen betoog, dat zonder gevaar voor désorganisatie niet tot uitbreiding van het leger kan worden overgegaan zoolang de aanvulling van het officierskorps niet volkomen verzekerd is en daarom zal die aanvulling een der eerste zorgen van het legerbestuur moeten zijn, een zorg, die echter veel zorgen zal baren, omdat men den tegenwoordigen toestand reeds buitengewoon ongunstig heeft doen worden.

Om betere toestanden te verkrijgen, zullen aan de aanstaande officieren zeer gunstige voorwaarden moeten worden aangeboden; hiervoor zal, zoodra de noodige reserve gevormd is — wanneer dit althans nog uitvoerbaar blijkt (een kwestie van vertrouwen) — om tot verjongen van het officierskorps te kunnen geraken, een ontslag op groote schaal moeten plaats hebben; alleen de besten onder de besten, alleen zij, waar kolonelsbloed in zit, moeten worden aangehouden, zonder echter de overigen financieel te dupeeren. Er zal in de beurs getast moeten worden en, bij wijze van tijdelijken maatregel, zal aan een ieder, die de voor pensioen noodige dienstjaren heeft, onverschillig welken rang hij bezit, met het pensioen van overste naar huis moeten worden gezonden; zij, die reeds overste zijn, zullen voor eventueele tractementsderving eene ruime schadeloosstelling moeten ontvangen. Evenzoo zullen de kolonels, die niet in aanmerking komen voor generaal majoor en de generaals majoor, die geen

kans hebben op het legercommando, gepensionneerd moeten worden, zoodra zij twee jaar in hun rang hebben gediend.

Het zou te ver voeren, de oorzaken, die de aanvulling van het officierskorps onrustbarend bedreigen, één voor één uitvoerig te behandelen, stippen we dus alleen aan, dat de aanvulling o.m. bevorderd moet worden door in de voorwaarden voor toelating tot de inrichtingen voor opleiding tot officier, uitdrukkelijk te stipuleeren, dat uiterlijk na tien jaar [1]) den Kapiteinsrang zal worden toegekend. Voorts eischt de financieele positie aanmerkelijke en afdoende verbetering, terwijl ook de pensioensbepalingen wijzigingen dienen te ondergaan.

In de *eerste* en *allereerste* plaats behoort echter de rechtszekerheid op hechte grondslagen te berusten, zij dient geheel en al, en niet voor subjectieve en tweeledige uitlegging vatbaar, tot uiting te komen in de bepalingen op de bevordering, het ontslag en de beoordeeling van de geschiktheid voor bevordering.

Slaan we het Koninklijk Besluit van 8 September 1910 No. 39 op, d.i. de regeling van de bevordering, het ontslag en het op nonactiviteit stellen van de Europeesche officieren behoorende tot de Nederlandsch? Indische landmacht, dan lezen we:

„Om voor bevordering in aanmerking te komen, moet de officier bij goed gedrag en genoegzamen dienstijver, de vereischte bekwaamheid en geschiktheid voor den hoogeren rang bezitten.

„De regelen, waarnaar deze bekwaamheid en geschiktheid worden beoordeeld, worden vastgesteld bij ordonnantie."

Nu is het opmerkelijk, ja zelfs haast ongeloofelijk, dat de eischen van bekwaamheid *niet zijn geregeld* bij ordonnantie, d.i. een gouvernementsbesluit maar bij huishoudelijke order van elken inspecteur of elk diensthoofd voor *zijn* wapen of dienst, dus in hooge mate afhangen van persoonlijke, dikwijls om de twee jaar wisselende opvattingen. De bevoegdheid in het Koninklijk Besluit wordt zoodoende wel op gemoedelijke wijze gedelegeerd. Nog ongeloofelijker is het, dat omtrent de eischen van geschiktheid totaliter niets is vermeld, tenzij men wil vasthouden aan het *goede* gedrag en den *genoegzamen* dienstijver. Men vraagt in de beoordeelingslijst, ter kwader ure overgenomen van het Binnenlandsch Bestuur, beslist of de beoordeelde initiatief en

---

[1]) Toen Kitchener een aantal jaren geleden opperbevelhebber van het Britsch-Indische leger werd, vond hij, dat de bevordering tot kapitein plaats vond na twaalf jaar; hij vond zulks te lang, niet met het oog op de persoonlijke belangen van de luitenants, maar als eene belemmering om het geheele officierskorps te verjongen. In het Britsche leger verlangt men heden ten dage geen brigadecommandanten ouder dan 45 jaar, omdat men in den tegenwoordigen oorlog ondervonden heeft, dat op lateren leeftijd het zenuwgestel niet meer tegen de invloeden van den oorlog bestand is.

de noodige zelfstandigheid [1]) bezit, zonder echter te zeggen, dat die eigenschappen beslist noodig zijn Men vraagt naar de wijze van dienen, zonder eischen te stellen; of men zijn werk al dan niet met bijzondere toewijding verricht, zonder te zeggen, waar het op staat, en zoo blijft de baan open voor willekeurige opvattingen, zeer in het nadeel van de beoordeelde personen. De één mag ten slotte een paard stelen, terwijl de ander nog niet over de schutting mag kijken.

Alleen om voor bevordering tot kolonel in aanmerking te komen, moet men *uitmunten* door karakter [2]), een eisch, die, zooals de kolonel Gerth van Wijk, vroeger adjudant van den Commandant van het Leger, mededeelt [3]), in de practijk niet voor toepassing vatbaar is gebleken, in zooverre namelijk de ongeschiktverklaring niet wel is te gronden op het niet voldoen aan dezen eisch, zonder een smet te werpen op het karakter van den betrokkene. Het woord *uitmunten* is trouwens geheel misplaatst, omdat het naar zijne beteekenis onderstelt, eene keuze van de besten onder de goeden, zooals volkomen zou passen in een stelsel van bevordering bij keuze, dat wij niet kennen, althans niet voor de rangen beneden dien van generaal-majoor.

Een zeer groot nadeel van het tegenwoordige beoordeelingssysteem is, dat men *steeds maar door* beoordeeld wordt. In de lagere rangen en op jongeren leeftijd weegt dit niet zoo zwaar, maar wanneer men eenmaal de veertig gepasseerd is, dan is het hinderlijk en énerveerend. Men beoordeelt of wordt beoordeeld of men beoordeelt en wordt tegelijkertijd zelf beoordeeld, dikwijls ten aanschouwe van den troep of zijne ondergeschikte officieren.

Personen, die nooit of te nimmer aan karakterstudie deden of een boek in handen namen van psychologische strekking, dan wel over psychologische vraagstukken nadachten, ontpoppen zich plots als volbloed karakterologen en houden zwaarwichtige beschouwingen over karaktereigenschappen.

Deze methode is in hooge mate hinderlijk voor de rustige en plichtsgetrouwe werkers en wekt allerminst op tot initiatief en zelfstandigheid, al zouden de duizenden beoordeelingslijsten ook getuigen van een ruimen voorraad dezer onmisbare artikelen.

Voor de zwakken en voorzichtigen, angstvalligen en diplomaten wordt dan, om met kapitein J. C. Bannink te spreken, uiteraard de geruischlooze glijvlucht hoogste doel, terwijl juist "looping — the —

---

[1]) Zelfstandig = vrij = onafhankelijk. Zouden die adjectieven wel altijd geapprécieerd worden? Of iemand, die zelfstandig denkt en daarnaar handelt, dus karaktervol toont te zijn, wel altijd op prijs gesteld wordt?

[2]) Uitmunten door karakter, terwijl het eigenbelang dikwijls met zich medebrengt een groot deel karakter als overtollige en schadelijke ballast over boord te gooien.

[3]) Nieuwe banen. *Indisch Militair Tijdschrift* April 1918.

loops" en "vertical dives" den bekwamen vliegenier kenmerken.

„De mannen van de daad en de impuls, die natuurlijk niet altijd het effen, gebaande pad kunnen volgen, maar ook dikwijls het vrije veld ingaan, loopen de meeste kans op voetangels en klemmen. Zij, die zich meerdere malen wondden aan de doornen en distels van een nog ongebaand terrein en dus op hunne moeizame en verdrietige omzwervingen geen wegwijzers hadden in waardevolle antecedenten, zij zullen mijn woorden beter verstaan dan de padvinders (?), die overal het bedje gespreid vonden", zegt genoemd officier, wien in eene vroegere betrekking honderden „vragen en antwoorden" door de handen gingen, in zijn zeer interessant en van juist inzicht getuigend artikel „Het beoordeelen van officieren". [1])

Volgens de bestaande regeling wordt de beslissing omtrent de geschiktheid voor den naast hoogeren rang zeer vaak eerst op het allerlaatste oogenblik genomen. [2]) Zulks heeft tengevolge, dat bij ongeschikt verklaring, de betrokkene geen of nagenoeg geen tijd meer heeft om zich op de naaste toekomst voor te bereiden. Wat dit beteekent, wordt duidelijk, als men zich rekenschap geeft van de onmiddellijke gevolgen der pensionneering. Deze zijn niet alleen, dat men voortaan op een veel lager inkomen dan het toch al lage in actieven dienst is aangewezen, maar in de meeste gevallen, vooral wanneer men zich in Europa gaat vestigen, komt men voor groote geldelijke uitgaven te staan om zich van het hoogst noodige te voorzien. Maar al te vaak komt het dan voor, dat de noodige fondsen ontbreken, geenszins door eigen schuld, door een verkwistend leven, maar omdat een tevoren genoten (?) verlof eventueele spaarduiten heeft verslonden (wanneer zij er althans waren) en men zich dikwijls nog in schulden heeft moeten steken. Nadere toelichting is overbodig, ieder officier en ieder gewezen officier weet hoe schriel de verlofstractementen — voor de officieren nog extra schriel — berekend zijn. Onvoldoende voorbereid voor den moeielijken toestand geplaatst, vraagt de betrokkene zich af, of *dat* nu het resultaat mag zijn van heel een leven van ijverige, eerlijke en trouwe plichtsbetrachting, vaak gepaard met levensgevaar en meestal met opoffering van zooveel, dat het leven kan veraangenamen. En dat alles had *zooveel anders* kunnen zijn „wanneer hij maar niet moedwillig was afgemaakt". Hij is immers „volstrekt niets minder dan zooveel anderen, die het *wel* verder brachten" en zoo concentreeren zijne gedachten zich steeds op

---

[1]) Orgaan Nederlandsch-Indische Officiersvereeniging, Augustus 1918.

[2]) Wordt de geschiktheid vroeger toegekend, dan vormt zij een *angstig* bezit. Men ziet dan ook, dat officieren „die geschikt staan" zoo mogelijk gebruik maken van hun recht op buitenlandsch verlof of anders zich op een of ander bureau trachten op te bergen, buiten het gedrang. En juist van die geschikten zou *de troep* het moeten hebben.

dat eene punt „hij is tekort gedaan, verongelijkt, miskend....."

Ofschoon de juistheid van eene dergelijke redeneering niet altijd opgaat, is de redeneering echter menschelijk, begrijpelijk, *de manier waarop* dikwijls, ja zelfs zeer dikwijls beoordeeld wordt, de *stootende* en *voor beide partijen hoogst vernederende manier*, geeft er dikwijls aanleiding toe.[1]) Men zal wel doen de zeer dikwijls voorkomende grief welke op vorenbedoelde wijze tot uiting komt, niet hooghartig te negeeren, maar er aan tegemoet te komen, niet door een *kassian*-stelsel, dat de belangen van lager op de ranglijst staanden ernstig schaadt, maar in de eerste plaats door het daarheen te leiden, dat de belanghebbenden tijdig tot een juist inzicht komen, wat zij redelijkerwijze van de toekomst hebben te verwachten, dus door eene Humane en Ridderlijke behandeling, door *open* en *zonder terughoudendheid* tegen hen op te treden, door naastenliefde en wederkeerige achting, die ook door het reglement van krijgstucht gepredikt maar dikwijls juist door de grootste krijgstucht-maniakken niet aangehoord worden. De uitdrukkingen „afmaken", „er uit pesten", „wegwerken" en „doodienen" behooren onverwijld uit de militaire woordenboeken te worden geschrapt.

Om tot een beteren toestand te geraken, achten we het met den kolonel Gerth van Wijk [2]) alleszins wenschelijk, ja zelfs hoogst gebiedend noodzakelijk, dat van iederen kapitein ten minste drie jaar vóór dat hij aan de beurt komt voor bevordering, eene *eindbeoordeeling* wordt opgemaakt. Deze eindbeoordeeling zal door den inspecteur van zijn wapen of het hoofd van zijn dienstvak [3]) in haar geheel moeten worden ingevuld aan de hand van *alle voorgaande* beoordeelingen en van zijne persoonlijke indrukken van den beoordeelde ontvangen.

Op bedoeld tijdstip heeft de betrokkene ruimschoots tijd en gelegenheid gehad om te toonen wie hij is en wat hij is, terwijl over het algemeen in de jaarlijksche en tusschentijdsche beoordeelingen een groot aantal chefs hunne meening over hem hebben kenbaar gemaakt. Deze beoordeelingslijst zal behalve de gegevens ter beoordeeling van de geschiktheid voor den rang van majoor, tevens die moeten bevatten, waarop het oordeel voor den luitenant-kolonelsrang zal moeten berusten.

Ook zal zij eene duidelijke en voor den betrokkene onmiskenbare aanwijzing kunnen inhouden omtrent wat de chefs denken van zijne kansen voor den kolonelsrang.[4]) Let wel *kansen*, dus eene waar-

---

[1]) Men zou echter troost kunnen vinden in *de manier waarop* de vorige legercommandant gedwongen werd tot heengaan, zelfs de hoogste chef!

[2]) Nieuwe banen.

[3]) Voor officieren, die direct onder den inspecteur of het diensthoofd dienen door den Commandant van het Leger.

[4]) Zoo zal men recht kunnen laten wedervaren aan de door verschillende chefs in den loop der jaren gedane uitspraken en daarmede ook rekening

schuwing. Nadere beoordeelingen worden niet meer opgemaakt, meeningen omtrent de betrokken personen worden verder in de nota's verhandeld.

Over de eischen aan de verschillende rangen te stellen, zullen we hier niet uitwijden, zij dienen echter in het Koninklijk Besluit (beter nog de wet) regelende de bevordering, tot uitdrukking te komen.

Uit den aard der zaak zal de beoordeelde het recht moeten hebben zich op ongunstige aanteekeningen in zijne beoordeeling te rechtvaardigen, maar dan op betere wijze dan thans, die is toch niet veel meer dan eene aanfluiting van het recht.

Omtrent het tegenwoordig recht van verdediging of liever dat van rechtvaardiging (het zich zuiveren van een blaam) is in het gouvernementsbesluit van 5 April 1911 No 46, in hoofdzaak het volgende bepaald.

Van alle ongunstige aanteekeningen en de daaraan toegevoegde nota's worden afschriften ter inzage verstrekt aan den beoordeelde [1]). Het is den laatste tot en met den rang van luitenant-kolonel toegestaan, zich op die ongunstige aanteekeningen tegenover den Commandant van het Leger, of indien het oordeel door dezen is uitgesproken, tegenover den Gouverneur-Generaal te rechtvaardigen. [2]) Generaals en kolonels kunnen over in de beoordeeling voorkomende ongunstige aanteekeningen schriftelijk hunne bezwaren voorbrengen bij den Gouverneur-Generaal.

Bij de aanbieding van de memories van rechtvaardiging geven de autoriteiten door wier tusschenkomst zij worden ingediend, zoo noodig toelichtingen.

De Commandant van het Leger stelt de memories (behalve die van generaals, kolonels en officieren, die door hem zelf zijn beoordeeld) in handen van eene commissie, bestaande uit drie door hem aan te wijzen afdeelingschefs van het Departement van Oorlog, waaronder als regel de chef der 1e afdeeling (personeele zaken).

De commissie is bevoegd inzage te verzoeken van alle door haar gewenschte archiefstukken, zij is mede bevoegd *alle door haar gewenschte* personen behoorende tot het leger en het Departement van Oorlog schriftelijk te hooren. Zij brengt aan den legercommandant een schriftelijk rapport uit vergezeld van een met redenen omkleed advies.

De samenstelling van de commissie lijkt ons al zeer ongelukkig. De afdeelingschefs zijn tevens beoordeelaars, dus *de door hen* uitgebrachte beoordeelingen kunnen ook beurt voor beurt in behandeling komen;

---

houden met *de persoonlijke eigenschappen van die beoordeelaars*, hetgeen we vooral in Indië, waar zoo vele karakters van Oosterschen en Westerschen aard elkaar kruisen, hoogst noodig achten.

[1]) Zeer naief wordt gezegd, dat de beoordeelde die afschriften mag overschrijven.

[2]) Zal wel bedoeld zijn schriftelijk, de redactie van het gouvernementsbesluit laat nog al te wenschen over.

zij staan vandaag *voor* en zitten morgen *achter* de balie, wat juridisch onjuist is en de onpartijdigheid onvermijdelijk moet schaden; om dit te beseffen is het niet noodig verder dan oppervlakkig na te denken.

Daar de commissie bestaat uit officieren van en met den rang van majoor tot en met dien van generaal-majoor, zal dikwijls advies gegeven moeten worden in de zaak van een officier ouder of hooger in rang. Commissieleden kunnen er dus belang bij hebben, zij zijn ook maar menschen, dat de veroordeelde, pardon *be*oordeelde ongelijk krijgt, waardoor de onpartijdigheid ook al in het gedrang komt. Voorts hebben de afdeelingschefs te veel omhanden om al hun aandacht te concentreeren op de memories (de vraag is of ze zelfs in pleno bij elkaar kunnen komen), wat evenmin in het belang van den beoordeelde kan zijn. Trouwens diens belang verdwijnt van zelf al op den achtergrond, de commissie is bevoegd *alle* door haar gewenschte personen behoorende tot het leger of het Departement van Oorlog te hooren, dus ook den beoordeelde, het laatste schijnt echter stelselmatig vermeden te worden.

De beoordeelde krijgt alleen kennis van de *ongunstige* aanteekeningen waardoor hij alle contrôle over de geheele beoordeeling, zijn vonnis, mist en zich slechts kan verdedigen op een geheel uit zijn verband gerukt stuk. Het stippeltjessysteem viert hoogtij, er kunnen creditposten zijn weggelaten, zonder dat men daar eenig verhaal op heeft en waardoor de debetzijde ten onrechte nog meer bezwaard wordt.

In de beoordeeling moet bijv. staan volgens recht en billijkheid: „een zeer goed officier, die bijzonder uitblinkt van wien voor het leger nog veel te verwachten is, echter alleen wat zijne administratieve kennis betreft, nog leiding behoeft". Is beoordeelaar bureaucratisch aangelegd en wordt zoodoende beoordeelde's flinkheid verduisterd door zijn tekort aan administratieven zin, dan zal hij beoordeelaar zonder in gevaar te komen, kunnen zeggen: „een goed officier (zelfs vrij goed), die echter wat zijne administratie betreft, nog leiding behoeft". De beoordeelde krijgt te lezen: „...,die wat zijne administratie betreft, nog leiding behoeft. Zoo wordt hem eene zeer goede aanteekening onthouden, terwijl de minder gunstige, hem wel ter kennis gebrachte aanteekening als van zelf sprekend, aanleiding geeft tot desillusie, moedeloosheid, verbittering, wrevel, wrok en wat dies meer zij, en het gevaar is groot (maar dan niet door *zijn* schuld), dat hij in zijne memorie een ongepasten toon aanslaat. Het geheim van de beoordeelingslijsten is door het vorenstaande geheel en al veroordeeld en nog meer het afgaan op het oordeel van één persoon.

Ofschoon omtrent den vorm van eene memorie van rechtvaardiging niets is voorgeschreven (wel wonderlijk voor een bureaucratisch bestuurd leger), schijnt de ongeschreven bepaling te bestaan, dat men zich bepaalt tot eene zakelijke weerlegging van de ten laste gelegde feiten, zonder dat men in beschouwingen mag treden waaraan het op

grond van vaststaande en door bewijzen gestaafde feiten toegeschreven kan worden, dat de ongunstige aanteekeningen werden opgenomen. De vorm van de memorie beslist over het succes, niet de inhoud. Het schaadt volgens deskundigen(?) de rechtvaardiging in hooge mate, wanneer maar iets over den persoon van den beoordeelde wordt aangehaald, waarbij dan vergeten wordt, dat persoonlijke verhoudingen bij het uitbrengen van een beoordeeling dikwijls een groote rol spelen en ook de ondergeschikte hunne oogen niet kunnen sluiten voor minder goede karaktertrekken van hunne supérieuren, die karaktertrekken dikwijls zelfs veel beter ontdekken dan de chefs van die supérieuren. [1]) Worden die supérieuren echter als hyper-superieuren beschouwd, dan schaffe men het omslachtige beoordeelingssysteem geheel en al af en zij men wat de geschiktheid voor bevordering betreft, tevreden met een kort en bondig „ja" of „neen", zonder eenig beroep daarop.

Het zal in verband met het vorenstaande wel geen verwondering baren, dat, hoewel zij zeer dikwijls goed gedocumenteerd zijn, het succes van de memories van rechtvaardiging uiterst gering is, de beoordeelde is *te zeer* gehandicapt. Velen geven hem dan ook maar den raad, maar in de zaak te berusten en tijd en moeite, die toch te vergeefs worden besteed, te besparen en ergernis te voorkomen. Cynisch aangelegde personen beweren, dat het weinige succès van de talrijke memories in verband staat met het feit, dat in het tegenovergestelde geval de onfeilbaarheid van de beoordeelaars en die van het stelsel in discrediet zouden komen of, dat de beoordeelingen soms moeten dienen om vooruitstrevende, dus lastige elementen, te noodzaken het leger te verlaten. Zij moeten wel verkeerd zien, maar alleen het opwerpen van dergelijke zwartgallige beweringen, pleit niet voor de deugdelijkheid van het Stelsel en het daarin gesteld vertrouwen; het waas van geheimzinnigheid en de wijze van procedeeren in eene rechtzaak, kunnen niet ten goede komen aan dat vertrouwen.

Wanneer stipt de hand wordt gehouden aan het stellige voorschrift, dat chefs, die een oordeel over een onder hen dienend officier uitspreken, dit behooren te doen volgens *eer*, *plicht* en *geweten* en dat zij steeds in het oog moeten houden, dat zoowel in het belang van het leger (dus ook van de gemeenschap) als in dat van den beoordeelde, strikte rechtvaardigheid en billijkheid moet worden betracht, zou er minder reden tot wantrouwen bestaan, maar de beoordeelaars zijn

[1]) Het zou zeer veel aanbeveling verdienen, dat men hooger stijgende op den militairen ladder, eens niet vergat hetgeen men in den loop der tijden zag en ondervond. In de lagere rangen heeft men wel geen overzicht over het geheele militaire raderwerk, maar zeer zeker gelegenheid om in engen kring des te scherper op te merken. Aan te nemen, dat eenmaal gestegen, door *zijn* optreden alleen, alles wat men vroeger verkeerd vond, in eens anders zal worden, zou getuigen van eene zeer groote mate van zelfoverschatting. Nepotisme, bevoorrechting en willekeur zijn maar niet in eens uit te roeien.

ook menschen en hebben dus ook menschelijke gebreken, hunne sympathieën en antipathieën, hunne eigenwaan, hun vooroordeel, hun zelfverheerlijking, en hun vooroordeel, hetzij ten goede, hetzij ten kwade.

We hebben zelf personen ongeschikt geacht, die door anderen gunstig waren beoordeeld en omgekeerd ook moesten we soms met kracht opkomen tegen vooroordeelen van een hoogeren chef ten opzichte van onder ons dienende officieren. We hebben ook meermalen door hoogere officieren hooren beweren, dat zij het met het oordeel van een collega niet eens waren en bijv. hooren zeggen: „wanneer die en die kapitein onder mij gediend had, dan was hij zeker majoor geworden." Zulks pleit ook in geen geval voor het bestaande systeem en is een bewijs, dat dit op zeer losse grondslagen berust en het persoonlijke element verdragende gevolgen heeft.

De blik van den ijdele wordt beneveld door den vleier, en waar is de ziel, door welker weefsel geen enkele draad van ijdelheid loopt?

Wantrouwen begint met eene slechte uitkomst te veronderstellen en er is veel wantrouwen in de wereld.

Wangunst wil neerhalen wat uitsteekt en legt daarom den klemtoon op gebreken — en Kaïn was de laatste niet, die zijn broeder onschadelijk maakte of — om in conduitetaal te blijven — „afmaakte", toen hij bemerkte dat die meer geliefd was dan hij.

Domme toegenegenheid wil geen fouten zien — en niet alle toegenegenheid is even verstandig.

Gemakzucht en conservatisme schuwen de schrifturen, die getuigen van een vooruitstrevenden geest — en niet alle beoordeelaars zijn even voortvarend en liberaal en kunnen eene andere meening naast de hunne dulden.[1])

Zoo zouden we voort kunnen gaan, doch het vorenstaande zal wel genoeg zijn om aan te toonen, dat de beoordeelde het recht moet worden toegekend om zich te verdedigen voor eene volkomen *onafhankelijke* en *zelfstandige* commissie, waarvoor hij zoowel mondeling als schriftelijk zijne bezwaren en opmerkingen kan te berde brengen en die hem inzage geeft van de geheele procedure.

We stellen ons voor, dat die commissie van beroep bestaat uit drie bekwame pas gepensionneerde officieren, die zeer goed bezoldigd

---

[1]) „Hij schrijft." In den Volksraad werd beweerd, dat het verboden is de namen der schrijvers van stukken in dagbladen en periodieken op te sporen, maar *toch* zijn de namen bekend en..... de rest.

Wanneer we ons zulks goed herinneren, werd door den Hoofdredacteur van dit periodiek de *misdaad* schrijven, eenige jaren geleden op de juiste wijze belicht. Niettegenstaande de misdaad zien goede schrijvers hunne denkbeelden echter ten slotte toch tot uitvoering komen, het is alleen een kwestie van tijd en.... bij de uitvoerders van de denkbeelden, de idée, dat zij met *eigen* denkbeelden komen. IJdelheid der ijdelheden, alles is ijdelheid.

worden en voor drie jaar zitting nemen. Rechtskundigen bijstand is hoogst gewenscht, wanneer noodig kunnen technische adviezen worden ingewonnen. De uitspraak van de commissie is beslissend. De commissieleden zullen hunne standplaats moeten hebben buiten de directe invloedssfeer van het Departement van Oorlog.

De officier, die ter zake van onbekwaamheid of ongeschiktheid om in den verkregen rang in eenige betrekking bij het wapen of dienstvak, waartoe hij behoort, te dienen, komt ingevolge het gouvernementsbesluit van 9 Maart 1911 No. 25, voor eene commissie bestaande uit drie opper- en hoofdofficieren dan wel drie hoofdofficieren. Hem wordt de gelegenheid gegeven zich schriftelijk dan wel mondeling volledig te verantwoorden of te rechtvaardigen, dan wel *alles aan te voeren*, wat *hij* ter verklaring van de tegen hem ingebrachte bezwaren noodig acht. Daartoe zal hem de beschikking worden gegeven van *alle*[1]) op de zaak betrekking hebbende schrifturen.

De officieren, die niet *volkomen geschikt* verklaard wordt voor zijn tegenwoordigen rang of ongeschikt voor den hoogeren rang, mag alleen schriftelijk zijn verweer indienen, waarbij hij zeer beperkt wordt, door zooals reeds werd gezegd, het in niet in beschouwing mogen nemen van oorzaken en gevolgen. Hij hoort verder niets van de zaak (ook niet van de nadere toelichtingen van den beoordeelaar), dan dat hij in het ongelijk, soms ten deele, een heel enkele keer voldoende in het gelijk gesteld is. Hij weet niet eens uit welke officieren de commissie, die zijne zaak onderzocht, is samengesteld, dikwijls loopt hij nog eene réprimande op, dat de memorie niet in een goeden vorm gegoten is.

Het verschil in behandeling van iemand, die onbekwaam of ongeschikt en iemand, die niet volkomen geschikt is voor den tegenwoordigen rang, dus gevallen, die elkaar naderen (beiden hebben recht op pensioen), loopt wel uiteen en geeft een slechten indruk van de reeds zoo menigmaal in het openbaar besproken rechtspositie van den officier. Men denke echter, dat hoe beter het recht verzekerd is, des te meer plichtsbetrachting geeischt zal kunnen worden, ook hoogere plichtsbetrachting. Het werk van den officier vereischt toch behalve plichtsbetrachting nog eene andere eigenschap, eene eigenschap, die een enorm surplus omvat, maar waar we geene goede omschrijving, laat staan een naam voor hebben, of het zou die moeten zijn, welke de combinatie weergeeft van ondernemingsgeest, overtuiging, geestdrift, onbedwingbare wilskracht en volhoudingsvermogen. Van landsdienaren in het algemeen wordt verwacht, dat zij hun plicht doen. Het surplus in min of meer ideale ontwikkeling, dat de plichtsbetrachting veredelt tot dat andere, mag redelijkerwijze niet van hen gevergd worden, kan

---

[1]) Cursiveering aangebracht. H.

ook niet worden gevergd, uitzonderingen daargelaten, zullen zij het over het algemeen ook niet presteeren, tenzij bijzondere prikkels bestaan. Ten deele kunnen die prikkels gezocht worden in materieele factoren, doch voor den officier — misschien zijn we na een bijna vijf en dertigjarigen diensttijd nog te idealistisch — achten we idëeele prikkels van nog veel meer belang. Bij eene goede plichtsbetrachting zijn eene goed verzekerde toekomst, een opgewekt bestaan, een minutieus waken voor de rechtszekerheid en bovenal eene Humane en Ridderlijke behandeling, eischen, waaraan met kracht en met „zeer veel spoed" tegemoet gekomen zal moeten worden, om uit het moeras te geraken en de aanvulling van het officierskorps te verzekeren. Wanneer het blijkt, dat het ernst is om dien weg op te gaan, dan kan de zaak nog in orde komen en we hopen van harte dat dit mogelijk is; blijft men echter in gebreke, dan zinken we dieper en dieper. Aan den arbeid dus, er kan niet gewacht worden, geen dag en geen nacht, er is „periculum in mora".

Het Indische officierskorps heeft zich in den loop der tijden een naam verworven, waarop iedere natie trotsch zou zijn. Late men door het nemen van groote en van verreikende mentaliteit getuigende maatregelen bewijzen, dat het groote ernst is dat korps op peil te houden. Zonder dien ernst toch, zullen alle pogingen om tot een weerbaar Indië te geraken, op eene volslagen mislukking, zoo niet op een débacle uitloopen.

De geschiedenis der Christelijke Zending onder de Baliërs

DOOR

C. LEKKERKERKER,

Archivaris van het Bali-Instituut.

De geschiedenis der zending op Bali is er eene van mislukking en teleurstelling, een verhaal van pogingen met negatieven uitslag. Maar ook zulk een verhaal kan zijn nut hebben. Het kan dienen tot waarschuwing van hen die, zonder grondige kennis van de mentaliteit, het gelooven, denken en gevoelen van een volk, willen trachten deze gevoelens in andere banen te leiden.

In het bijzonder ten opzichte van de geestesgesteldheid der Baliërs heeft men vage vermoedens als vaststaande feiten doen gelden. In den Compagniestijd werden de Baliërs eenvoudig als blinde Heidenen beschouwd, al besefte men vaag, dat zij een ander soort Heidenen waren dan de animisten in andere deelen van den archipel. Raffles en Crawfurd herkenden hen wel als aanhangers van een Hindoeschen godsdienst, als erfgenamen van het vroegere Javaansche Hindoeïsme, maar zij wisten toch nog zeer weinig stelligs van hun godsdienstige meeningen en de daarmee samenhangende maatschappelijke inrichting. Trouwens, van het Hindoeïsme in het land der Hindoe's zelve was in hun tijd ook nog maar weinig bekend.

Toen men, vooral door het werk van Lassen's leerling, den Sanskritist Dr. Friederich, iets meer van het Hindoeïsme op Bali vernam, verviel men in de gewone fout van de kracht en den invloed van een Oosterschen godsdienst te onderschatten, omdat het weinige, dat men daarvan kon waarnemen in het dagelijksch leven, niet beantwoordde aan de theoretische eischen van zulk een godsdienst, zooals die uit boekenstudie zijn opgesteld. Men meende, dat het Hindoeïsme op Bali was uitgeleefd, dat de Baliërs een ander en hooger geestelijk leven zochten en dat zij tot den Islam zouden overgaan als het Christendom hun niet spoedig gebracht werd. Het Christendom zou een zoekend volk vinden en een goede kans maken. Deze niet op goede gronden

steunende meening is, ondanks de teleurstelling der jaren 1864—'81, nog niet geheel vergeten. Nog wordt op dezelfde gronden voor het hervatten van de zending op Bali gepleit[1]). Tot waarschuwing van hen, die meenen *op dezen grond* Bali te moeten bestemmen als zendingsveld, is dit stuk geschreven. Het Hindoe-Balische geloof is niet in verval. Er zijn integendeel teekenen, die er op wijzen dat het in een tijdperk van bloei verkeert, ondanks de veranderingen, die de invoering van het Nederlandsche bestuur in het maatschappelijk leven der Baliërs heeft gebracht, ondanks het grootere getal Mohammedanen, dat zich tengevolge dier bestuursinvoering op Bali vestigde. Dezelfde slagboom, die den Islam buiten Bali hield, zal ook het Christendom tegenhouden: de ongebroken kracht van de diep-religieuze, door het Hindoeïsme sterk beïnvloede persoonlijke en maatschappelijke godsdienstbegrippen van den Baliër, die zijn leven beheerschen, zijn maatschappij doordringen en bijeenhouden, zijn riten en plechtigheden voor het individu, de familie, de soebak, het dorp en het land bepalen.

De eerste gedachte aan zendingswerk op Bali dateert van 1633. De Baliërs begonnen het talrijkste bevolkingsdeel van Batavia te vormen[2]); het verkeer van Batavia met Bali was niet onbeduidend en het is dus niet vreemd dat in dien tijd, toen de Compagnie meer dan later aan christianizeering der bevolking dacht, de vraag rees of van Bali niet een tweede Ambon was te maken. De G. G. Hendrik Brouwer, door te rooskleurige berichten van den op Bali handelenden burger Jeuriaen Courten daartoe verleid, zond in 1633 een plechtig gezantschap om den oppervorst van Bali te bewegen in bondgenootschap met de Compagnie een krijgstocht te ondernemen tegen den gemeenschappelijken vijand, den Soesoehoenan van Mataram[3]) Dit gezantschap, onder den opperkoopman Jan Oosterwijck en later onder den kapitein Jochem Roeloffsz van Deutecom als commandeur, had weinig succes.

De predikant Justus Heurnius, een man met zendingsbloed in de aderen, bewerker der verbeterde uitgave van het „*Vocabularium ofte Woordenboek in 't Duitsch en Maleisch*" van Wiltens en Danckaerts, vertaler in 't Maleisch van de Evangeliën en de Handelingen der

[1]) Zie naar aanleiding van het pleiten van Br. L. Kuperus, adj. secretaris van het Java-Comité: M. A. R. Martelaarsbloed op Bali, in de Nederl. Zendingsbode, 15e j. no. 3 van 15 Jan. 1904. Verder: v. D. (G. van Duinen). Een en ander over Bali, in „*De Banier*", 10e j. 1918, no. 7, bl. 105, noot van de redactie: „Wij vernamen dezer dagen uit goede bron, dat er door Amerikaansche kerken ernstig over het vestigen van een zendingspost op Bali gedacht wordt".

[2]) C. Lekkerkerker. De Baliërs van Batavia, Ind. Gids, April 1918, blz. 409—431.

[3]) (P. A. Leupe). Het gezantschap naar Bali onder den G. G. Hendrik Brouwer in 1633. Bijdr. v. h. Kon. Inst. 2e R., 1. (Dl. V) 1856, bl. 1—71.

Apostelen, werd aan het gezantschap toegevoegd op zijn reis naar Honimoa op Ceram, waar hij werd geplaatst. Hij zou op Bali poolshoogte nemen omtrent de kansen voor de evangelieverkondiging en den vice-gouverneur Artus Gijsels te Ambom daarvan mededeeling doen, opdat deze naar bevind van zaken zou kunnen handelen. In zijn verslag [1]) vindt Ds. Heurnius Bali een geschikt zendingsterrein. „In den corten tijt die wij daer waeren hebbe ick uyt de redenen met eenige der grooten aldaer gevoert, affgenomen, dat een Godvruchtich ende geleert bedienaar des H. Ev. nae apparentie aldaer met der tijt veele lieden tot de gemeynschap des Heere Christi zoude connen worden gebracht, want de grooten seer leergierig sijn ende lust hebben soo te vraegen als te hooren, hetgeen onse Godsdienst aengaet. Sijn mede groote liefhebbers van de cosmographie ende andere natuerlijcke wetenschappen, die aengenaemheyt ende credit vermeerderen den geenen die bij haer converseert, waardoor daegelijcx goede occagie soude gegeven worden om met haer van 't Godtlijcke te spreecken. Haere verkeerde Godsdienst bestaet in plompe affgoderye, die niet bewimpelt is met subtyle Allegorycke uijtvluchten, als der Braminen op de cust van Coromandel, maer haere papen sijn plomp ende groff in haere leeringen, soo verre dat sij niet en weten waer haeren Godt is, in den Hemel off op der aerden. Sij en gebruicken oock geen pompeusheyt in haere Godtsdienst, die aentreckende sij; sij en hebben geen aensienlijcke tempels, beelden ofte ceremoniën als die in Coromandel, maer alles is slecht ende verachtelijck bij haer; soo dat se licht van dese dwaelingen tot de gehoorsaemheyt des H. Ev., in dewelcke de Heerlyckheyt des Almachtigen Gods in J. C. sich openbaert, schijnen getrocken te connen worden."

Men ontwaart hier reeds de meening, dat de Baliërs los van hun godsdienst en vatbaar voor een anderen godsdienst zouden zijn, doch kan tevens, door vergelijking van Heurnius' mededeelingen met hetgeen nu het Hindoeïsme op Bali geworden is, concludeeren dat deze godsdienst in de laatste drie eeuwen er aanzienlijk is vooruitgegaan.

In zijn tijd trouwens was de meer algemeene invoering van het Hindoeïsme op Bali, wellicht door eene invasie van uit Madjapahit in de hand gewerkt, nog maar korten tijd achter den rug en moet deze religie nog zeer dicht bij het oude animisme hebben gestaan. Zelfs nu nog is een deel van Bali's bewoners niet overgegaan (de Bali-Aga).

Het schijnt, dat de vice-gouverneur Gijsels in Heurnius' rapport geen aanleiding vond om de zending op Bali te beginnen. Vijf jaar later keerde Heurnius naar Batavia terug en weer benut hij zijn reis om de gelegenheid voor de zending op te nemen. In zijn brief aan

[1]) ib. bl. 61—67.

den G. G. Antonio van Diemen en Raden van Indië d.d. 28 Sept. 1638 [1]) bericht hij door omstandigheden niet te Gèlgèl (toenmalige zetel van den Déwa Agoeng van Kloengkoeng) aan wal te zijn geweest, doch een aantal mededeelingen te hebben ontvangen van hooren zeggen. Zijn rapport behandelt zoowel de zendingsvooruitzichten als de politiek ten opzichte van Bali. In het gedeelte over den godsdienst komen naast onjuistheden vele juiste gegevens voor, die eerst na twee en een halve eeuw opnieuw werden „ontdekt."

Zoo spreekt hij reeds over de Senggoehoe 's, de kenners der heilige geheime geschriften buiten de Brahmanenkaste, met hunne beperkte priesterlijke bevoegdheden. Hij meent ook reeds neiging tot ééngodendom te bespeuren in de vereering van „Sangian Toengal", in welken hij natuurlijk Çiwa niet herkent, „een aldergrootste ende algemeynen Godt..... daaronder Santen, die zij Betara noemen en die menschen zijn geweest" op Bali en elders. De Balische beeldjes zijn natuurlijk „haere afgoden.... een spanne lang van cleye gebakken, in gedaente van een gecleedt man te peerdt ofte als een staende manspersoon met een lange rock becleedt." „In haeren afgodendienst en toonen sij in 't gemeyn geen ijver". „De oversten trecken 't sich niet aan als yemandt Mahometist wordt", 't geen overigens zeer weinig voorkomt.

Dat de Compagnie ondanks Heurnius' rapporten niet tot het plaatsen van een predikant op Bali overging zal, behalve aan Heurnius' terugkeer voor goed naar het vaderland reeds in het volgende jaar (1639), ook aan de oorlogen van Mataram hebben gelegen. Dit jonge rijk verkeerde in zijne periode van expansie en kracht; het streed in de nog Hindoesche rijken van Oost-Java om die te veroveren en met geweld te Islamiseeren.

In hetzelfde jaar 1639 deed de Soesoehoenan eene invasie op Bali. Hadden in 1633 de vorsten van Bali weinig ooren gehad voor 's Compagnies voorstel om te zamen te strijden tegen het Mohammedaansche gevaar, thans, nu Batavia niet meer onmiddellijk werd bedreigd, bleef de Compagnie doof voor de vele noodkreten om hulp vanuit Bali. De Comp. hechtte destijds weinig aan Oost-Java en Bali; zij wenschte alleen toe te zien dat de positie van Mataram niet zou worden versterkt door de verovering van Bali. De vriendschap met de Balische vorsten werd in de volgende periode zorgvuldig onderhouden door het zenden van gezantschappen over en weer, o.a. door het plechtige gezantschap naar Bali van den opperkoopman Jacob Bacherach in 1651, steeds in verband met de politiek ten opzichte van Mataram. Dit tijdvak van Mataram's jonge kracht was de kritieke periode voor

[1]) Medegedeeld door Leupe in Bijdr. Kon. Inst. III, 1855, bl. 250 262, Schriftelijck Rapport, gedaen door den predicant Justus Heurnius, aengaende de gelegentheijt van 't Eijlandt Ende, tot het voortplanten van de Christelijcke Religie en van wegen de gelegentheijt van Bali.

het Balische Hindoeïsme, die het, mede eenigszins door de hulp der Compagnie, met goed gevolg heeft doorstaan. Oost-Java is echter voor het Hindoeïsme en de Balische suprematie geleidelijk verloren gegaan.

Men verneemt verder niets meer van pogingen tot zending op Bali, ondanks de groote beteekenis, die dit eiland voor de Bataviasche bevolking bezat. In 1654 deelde de Regeering aan den Kerkeraad te Batavia mede, dat zich bij de Baliërs genegenheid openbaarde om het Christendom aan te nemen; een onderzoek zou worden ingesteld, doch daaromtrent is verder nooit iets vernomen.

Wij springen thans over naar den tijd van de restauratie van het Nederlandsch gezag in Indië, toen van Engelsche zijde veel werk werd gemaakt van de zending in Ned.-Indië en Zuidoost-Azië. Het middelpunt dier werkzaamheden was Malaka.

Het is bekend hoe de uit de Maleische letterkunde bekende Abdoellah bin Abdoelkadir Moensji daar de Maleische leeraar werd van Engelsche zendelingen en hoe het zendingswerk der Engelsche missionarissen in onze koloniën met wantrouwend, ja met vijandig oog werd gadegeslagen door de Nederlandsche Regeering als gevolg van het antagonisme tusschen Engelschen en Nederlanders, dat de koloniale politiek een halve eeuw lang na de Restauratie beheerschte.

Tot de Engelsche zendelingen uit dit tijdvak behoort Dr. Walter Henry Medhurst, een man van groote kennis en werkkracht, ook vermaard als Sinoloog, maar stroef van aard en blijkens zijn geschriften niet geheel vrij van de Rafflesiaansche Nederlandershaat van zijn tijd, hoewel hij twintig jaar lang in Ned.-Indië heeft gewoond. Op 20-jarigen leeftijd werd hij in 1816 door het Londensch Zendelinggenootschap uitgezonden naar Malaka om Dr. Milne aldaar bij te staan in diens zendingsarbeid en tevens op te treden als hoofd van de zendingsdrukkerij, die later naar Singapore werd verplaatst. Van 1819—1822 werkte Medhurst te Poelau Pinang en daarna te Batavia, waar hij tot 1842 woonde en o. a. in 1833 het Parapattan-weezengesticht oprichtte. Van 1842—'56 werkte hij met dezelfde veelzijdigheid en ijver te Shanghai; wegens ziekte naar Engeland vertrokken zijnde, overleed hij eenige dagen na zijn aankomst te Londen in Jan. 1857.

Onder zijne zendingsreizen behooren die naar Oost-Java (1825—'26) en naar Bali (1829), waarvan een verslag verscheen in 1830, gedrukt op de Zendingsdrukkerij te Singapore onder den titel „Journal of a Tour along the Coast of Java and Baly etc." Hierin is het „Short account of the Island of Baly" zeer merkwaardig [1]).

[1]) Zie dit verslag over Bali in: *Vaderl. Letteroef.* 1832, II en 1833, II, Mengelingen, in 5 stukken; *Singapore Chronicle*, June 1837; Moor, *Notices of the Indian Archipelago I*, Singapore 1837; *Tijdschr. v. N.I.* 20e j. 1858, I, p. 193—211.

Tijdens zijn verblijf op Bali was Medhurst vergezeld door zijn ambtgenoot Tomlin. Het oordeel van Dr. Medhurst over de Baliërs is verre van vriendelijk. Wij nemen in het bijzonder nota van de klacht over de buitensporigheden in het dobbelspel en het opiumschuiven, omdat veelal gemeend wordt [1]) dat het opiummisbruik op Bali van later datum zou zijn.

„Zoo er ergens een volk is", zegt Medhurst, „dat de gezegende voorschriften van het Christendom noodig heeft, dan zijn het gewis de ongelukkige bewoners van dit eiland, daar zij, niettegenstaande zij onder eene der weldadigste luchtstreken leven, door domheid tot wangedrag en alle mogelijke ondeugden zijn gezonken, — gezonken tot ver beneden het dierenrijk. Ongeacht alle de genoemde omstandigheden en de weinige denkbeelden, die de Baliërs van het gezellige leven hebben, heerscht er bij hen echter minder wanorde, dan men wel van zulk een zedeloozen en woesten staat van zaken zoude kunnen verwachten." Trouwens, vriendelijkheid en behulpzaamheid heeft Medhurst niet van de Baliërs ondervonden, evenmin als in dien tijd en nog veel later onze gecommitteerden en ambtenaren, tot residenten incluis. Hij zegt: „Ik zelf heb meermalen eene onheusche en zelfs onbeschofte bejegening ondervonden, zonder dat ik in het minste kon nagaan wat den euvelmoed konde hebben gaande gemaakt. Nergens elders in den Archipel heb ik ooit eenige dergelijke bejegening van de inboorlingen ondervonden." Van Eck verhaalt, dat Medhurst op een klacht over gebrek aan hulp ten antwoord kreeg: „Niemand heeft u geroepen: bevalt het u niet, keer dan terug vanwaar ge gekomen zijt".

Medhurst en Tomlin hadden zich in eene Balische désa midden tusschen Baliërs gevestigd, maar konden niettemin geene aanraking met de bevolking krijgen. Van Eck meent [2]) dat de tegenstand, die deze Engelsche zendelingen ondervonden, voor een groot gedeelte althans daaraan was toe te schrijven, dat zij, zonder voor het volk eenige andere aantrekkelijkheid te hebben, van zonde, straf en oordeel spraken in eene taal, die hier slechts door enkelen en dan nog hoogst gebrekkig wordt verstaan (het Maleisch). Medhurst geloofde dat de zendeling alleen succes zou kunnen hebben als hij tevens geneesheer ware, en dan eerst als de verslaafdheid aan het amfioen bestreden werd door dit van het eiland te weren. Hij gelooft dat een zendeling op Bali zijn leven niet zeker is en verhaalt gevallen van Europeanen, die uit hebzucht op Bali vermoord zijn.

De Engelsche heeren kunnen het al evenmin vinden met de Hollanders, wien zij het toelaten van, zelfs het meedoen aan slavenhandel verwijten. Medhurst schrijft over de lieden, die door hun vorsten tot slavernij

---

[1]) Zie o.a. Van Eck, Berichten Utr. Zend. Vereen. Dl. 15, 1874, p. 192.
[2]) Ibid. Dl. 7, 1866, p. 204.

worden gedoemd: „Vele van deze slaven worden, uit zucht tot gewin, aan de Chineezen verkocht, die hen, gewoonlijk met eenige winst, weten van de hand te zetten aan de bevelhebbers van Nederlandsche of Fransche schepen. Te Bali Badong is vanwege het Nederlandsche Gouvernement een Agent geplaatst, die in last heeft 's jaarlijks voor de armée op Java duizend man op te koopen, tegen twintig Spaansche matten per kop. In de laatste twee jaren heeft omtrent de helft van dit getal aan dat Gouvernement twintigduizend Spaansche matten gekost, het transport en andere onkosten daaronder begrepen. Jong en sterk volk wordt alleen aangenomen, ouden of gebrekkigen niet. Zoodra er een behoorlijk getal weluitgezochte mannen bijeenverzameld zijn, worden zij ingescheept en naar Soerabaja gebracht; zelden komen er eenige van hen terug, schoon zij op Java wèl behandeld en na verloop van hunne dienstjaren als vrije menschen ontslagen worden". In den laatsten zin vindt men gebrek aan logica; het zuurzoete complimentje aan het slot kan ook niet doen vergeten, dat hij onze werving als gewone slavenhandel voorstelt. Na verder over het slavenhandelen door Franschen op Bali te hebben verhaald [1]), gaat onze Engelsche zendeling op de volgende wijze voort: „Het Nederlandsche Gouvernement zal waarschijnlijk aan het bedrijf van zijn Agent, op deszelfs naam verricht, wel een anderen naam geven, en het zelfs mogelijk wel eene menschlievende daad noemen, naardien, door zoo te handelen, vele dezer ongelukkigen van slavernij en sommigen zelfs van een geweldigen dood gered worden; maar een onpartijdig beoordeelaar zal aan hetzelve geenen anderen naam kunnen geven dan handel in menschen. Wat ook het oogmerk of de drijfveer moge zijn, de daad is in de uitkomst dezelfde. Op Bali en op de kusten van Afrika worden dezelfde banden losgerukt, dezelfde smart geleden. Het is een handel in menschenvleesch! Daarenboven kunnen vele der aldus verkochte menschen wel geene boosdoeners geweest zijn. Door den uitgeloofden prijs van twintig Spaansche matten aangemoedigd, heeft de Vorst een persoonlijk belang in elk vonnis, dat hij slaat."

Negen jaar na de mislukte poging van Medhurst vestigde de Engelsche zendeling Ennis zich in 1838 te midden der Baliërs, die hem, hoewel hij ook geen Balisch kende, vriendelijk ontvingen. Ook zijn pogen bleef geheel onvruchtbaar. Van Eck verhaalt dat de Baliërs na eenige jaren zich van zijn werk niet veel meer wisten te herinneren, dan dat hij dagelijks met zijne vrouw gearmd eene wandeling deed. Of zijn werkzaamheid een gevolg is van het vooronderzoek van Medhurst en of hij was uitgezonden door het Londensche of het later ontstane Singapoorsche zendingsgenootschap bleef ons onbekend. Dit geldt ook van

[1]) In dien tijd werden veel slaven naar de Fransche koloniën in den Indischen Oceaan gevoerd.

de mislukte pogingen in denzelfden tijd door Engelsche zendelingen op Lombok aangewend. Zollinger verhaalt [1]): „Ik heb reeds gezegd, dat de Baliërs zeer verdraagzaam zijn. Ze hinderen noch Mohamedanen, noch Chineezen, noch Europeanen in de uitoefening hunner respectieve godsdiensten. De radja van Mataram heeft alleen de Engelsche Zendelingen, die zich op het eiland wilden vestigen, terug gezonden. Dat heeft hij waarschijnlijk gedaan op aandringen van Christenen zelve, zooals men mij verhaald heeft". Dit laatste is zeer wel mogelijk. Men beschouwde destijds alle Engelschen in onze bezittingen min of meer als wegbereiders voor eventueele annexatie en zag hen vooral niet gaarne op de eilanden waar de Nederlanders in naam suzereiniteit uitoefenden doch geen bestuur hadden gevestigd. Evenwel, als die radja dien zendelingen den toegang tot Lombok verbood op aansporing van op Lombok wonende Europeanen, dan moeten dit landgenooten van die zendelingen zijn geweest, want destijds woonden daar geen andere Europeanen dan Engelsche kooplieden en hun personeel.

Onvoorbereide individueele pogingen tot evangelisatie op Lombok werden eenigen tijd later beproefd door een Nederlander. De vermaarde Engelsche natuuronderzoeker Wallace, die in Juni 1856 op Lombok vertoefde en van zijn verblijf aldaar merkwaardige dingen mededeelt, verhaalt hoe hij een reis in het binnenland van Lombok deed in gezelschap van den avontuurlijken Engelschen handelaar Ross, die door het Nederlandsche Gouvernement was belast met de vereffening der zaken van een zendeling, die op Lombok bankroet had gemaakt [2]). Met dien zendeling bedoelt hij den koopman J. P. Freyss, die zich in 1848 te Makassar had gevestigd en van 1854—'56 te Ampenan op Lombok woonde. Deze maakte zijn handelsreizen op Lombok en Soembawa dienstbaar aan evangelieverkondiging en de verspreiding van bijbels.

In zijn handel en zijn particuliere leven troffen hem veel ongelukken. Hij klaagt sterk over tegenwerking in zijn handel van het Nederlandsche Gouvernement [3]). Voor zijn zendingswerk stond hij in verbinding met het Nederlandsch Bijbelgenootschap en met O. G. Heldring, een der meest bekende mannen van het Réveil van het midden der 19de eeuw. In het tijdschrift *De Vereeniging Christelijke Stemmen*, waarvan Heldring hoofdredacteur was, jaargangen 1851 en '53, vindt men verschillende extracten uit brieven van Freyss over zijn zendingswerk. Hij had

---

[1]) *Tijdschr. v. N. I.* 9e j. II 1847, p. 349. Zie ook: Van Eck, Schets v. h. eiland Lombok, in *Tijdschr. Bat. Gen.* XXII, 1875, p. 345.

[2]) A. R. Wallace, The Malay Archipelago, London 1869, I, Chap. XI, p. 255—275; in Veth's vertaling Insulinde enz., Amsterdam 1870, '71, Hst. XI p. 290—312.

[3]) Zie *Tijdsch. v. N. I.* 21e j. 1859, p. 268 en 22e j. 1860, I, p. 65—91 en *Tijdschr. Bat. Gen.* IX, 1860, p. 443—530.

betrekkingen aangeknoopt met Baliërs en Sasaks van Lombok en met inlanders van Soembawa en Bima. Hoewel hij volgens zijne mededeelingen bij verschillende handelaren en inlandsche hoofden een gewillig oor vond bij het spreken over de leer van het Christendom en veel Maleische bijbels verspreidde is ook zijn streven zonder eenig blijvend resultaat gebleven.

Na de mislukte pogingen van Medhurst en Tomlin en van Ennis begon men van Nederlandsche zijde aan zending op Bali te denken en wel in het jaar 1846, toen men er eindelijk toe overging om aan de onhoudbare toestanden op Bali een einde te maken. Men meende eerst zulks nog te kunnen doen zonder er het Nederlandsche bestuur in te voeren. Achtereenvolgens hadden in 1846, '48 en '49 de 1e, 2e, en 3e Balische expeditie's plaats, waardoor wij ten slotte vasten voet kregen in de vorstendommen Boeleleng en Djembrana.

De zeer bekende Dr. W. R. van Hoëvell, destijds predikant te Batavia en president van het Bataviaasch genootschap van Kunsten en Wetenschappen en die toen en later veel en krachtig heeft gestreden voor zijne vrijzinnige koloniaal-politieke ideeën, begon groote belangstelling te koesteren voor Bali en de Baliërs, zooals vele zijner geschriften getuigen.

Toen tot de expeditie van 1846 was besloten, wist hij, in zijne kwaliteit van voorzitter van genoemd Genootschap, gedaan te krijgen dat de Regeering den toenmaligen adjunct-bibliothecaris van het Genootschap, den Sanskritist Dr. Friederich, aan de expeditie toevoegde om gegevens te verzamelen over land en volk. Doch niet alleen voor de wetenschap, maar ook voor de verbreiding van het Christendom trachtte Van Hoëvell partij te trekken van onze veranderde verhouding tot Bali. Nog in hetzelfde jaar 1846 gaf hij een merkwaardig boekje uit, getiteld „Nederland en Bali, eene stem uit Indië tot het Nederlandsche volk", een vurig pleidooi om de Nederlanders op te wekken de Baliërs tot het Christendom te bekeeren.

Thans, nu men zooveel beter met den godsdienst en het maatschappelijk leven der Baliërs bekend is, en men bovendien lessen heeft geput uit de geschiedenis van het zendingswerk elders, blijkt hoe Van Hoëvell dwaalde in zijne meening, dat Bali zoo gemakkelijk zou zijn te bekeeren en hoe zijn onbekendheid met den godsdienst der Baliërs hem leidde tot het stellen van valsche praemissen. Van Hoëvell ging van de meening uit, dat het Hindoeïsme op Java was uitgeleefd, toen het door den Islam werd verdrongen, en dat om die reden het Mohammedanisme er zoo gemakkelijk voet had gekregen. Naar analogie voortredeneerend, meende hij, dat ook bij de Baliërs het Hindoeïsme had uitgediend en dat men stond aan den vooravond van de invoering van een nieuwen godsdienst op Bali. In het feit dat juist in dat overgangstijdperk Nederlandsch bestuur op Bali werd gevestigd, meende hij

den vinger Gods te zien, die den Nederlanders als plicht aanwees met het Christendom den Islam vóór te zijn. Dat op Bali de Islam nog niet heerschte was de bijzondere leiding Gods, die het schoone eiland met zijne talrijke en veelbelovende bevolking voor het Christendom wilde voorbehouden. „Indien Christus hun *nu niet* wordt gepredikt, zal binnen eenige jaren de Koran er algemeen verspreid zijn." Dat dit laatste niet reeds is gebeurd meent van Hoëvell te mogen toeschrijven aan den kwijnenden toestand, waarin ook het Mohammedanisme in den Archipel verkeert.

Van Hoëvell's geschrift zit vol met voorstellingen, die men later als onjuist heeft leeren kennen. Teekenend is wel de wijze, waarop het filosofeeren van enkele geesten over Sang Hyang Toenggal, d.i. de Groote Eenige God, met Batara Goeroe als middelaar tusschen dezen en de menschen, wordt verklaard als eene duister gevoelde behoefte van het volk aan een gelooven aan God, met Christus als den Middelaar.

Opmerkelijk is ook dat van Hoëvell zooveel gunstiger over het volkskarakter der Baliërs oordeelde dan de teleurgestelde Engelschman Medhurst. „Zij zijn over 't algemeen eenvoudig in hunne levenswijze, vrij van de ondeugden van dronkenschap, losbandigheid en echtbreuk. Zij onderscheiden zich gunstig door meer zelfstandigheid boven vele andere volken van den Archipel, met name boven de Javanen. Eerbied van kinderen voor hunne ouders, van leerlingen voor hunne onderwijzers, van de jeugd voor de grijsheid is onder hen eene algemeene deugd." Ook hun zin voor kunsten en wetenschappen slaat Van Hoëvell hoog aan. Moge Medhurst te laag neerzien op de Baliërs, Van Hoëvell oordeelt, gedeeltelijk op grond van de meening door Raffles na diens oppervlakkige kennismaking met het volk over hen uitgesproken, zeker te gunstig over hen.

In het voorlaatste hoofdstuk geeft Van Hoëvell aan hoe naar zijn inzien Christianiseering van Bali zou moeten geschieden: door het Nederlandsche volk, daarbij het Bijbelgenootschap te Amsterdam en het Zendelinggenootschap te Rotterdam als organen gebruikend en door wetenschappelijk gevormde, goed bezoldigde mannen als werklieden. Een Balisch woordenboek, een spraakkunst en eene monographie zouden moeten worden vervaardigd en verder zou men moeten werken met Christelijke opvoeding door middel van de landstaal, en niet met Christelijke dogmatiek, en in alles aansluitend aan de eigen cultuur-elementen der bevolking.

Daarna, zoo droomt schrijver, zou wellicht van Bali uit de regenereerende kracht van het Christendom den verdoovenden invloed van den Islam op Java, in geheel Indië overwinnen. Van Bali uit zou het nieuwe Licht nieuw Leven verwekken over den ganschen Archipel. Prof. Veth wijdt in de Gids van 1847, Boekbeoordeelingen, p. 27—34 eene uitvoerige bespreking aan Van Hoëvell's merkwaardige brochure.

Op de meeste punten is hij het met hem eens; alleen tegen de opvatting van Sang Hyang Toenggal als de belichaming van een monotheïstisch denken der Baliërs heeft hij ernstige bezwaren.

Niemand minder dan C. P. Tiele deelde nog in 1866, toen dus het Zendingswerk op Bali reeds was aangevangen, Van Hoëvell's meening, dat de instellingen der Baliërs — niet het volk zelve — in verval waren. Hij oordeelde den algemeenen invloed van den Godsdienst der Baliërs gunstig, vergeleken met dien van den Islam, en vond dat de Baliërs hun godsdienst hadden verbeterd; toch meende ook hij, dat het Hindoeïsme der Baliërs ten val neigde. „Ik voor mij, ik zal het oogenblik zegenen, waarop onze christelijke beschaving ook hier toegang zoekt en hier een nieuw levensdoel zal ontwaken" [1]).

Van Hoëvell's denkbeeld om Zending op Bali te vestigen bleef leven, doch het duurde tot 1863 eer het tot een begin van uitvoering kwam. De Utrechtsche Zendingsvereeniging zou in samenwerking met het Nederlandsch Bijbelgenootschap de zaak ter hand nemen.

De „Berichten van de Utrechtsche Zendingsvereeniging" van 1863—1883 houden ons nu geregeld op de hoogte van de geschiedenis der Zending op Bali.

Het genoemde Bijbelgenootschap zond in 1870 den bekenden taalgeleerde Dr. Herman Neubronner van der Tuuk naar Bali om de taal te bestudeeren en den Bijbel in het Balineesch te vertalen. Van deze vertaling is niets gekomen en de band tuschen Van der Tuuk en het Bijbelgenootschap werd spoedig verbroken.

Van der Tuuk was in dienst van het Genootschap getreden en had als zoodanig enkele gedeelten van den bijbel, zooals de boeken Genesis en Exodus en het Evangelie van Lucas in het Toba-Bataksch vertaald, alsook eenige Tobasche en Mandailingsche leesboeken vervaardigd. Hij verloor geheel en al zijn vroeger geloof en hield zich niet meer met Bijbelvertaling bezig, maar met streng-wetenschappelijk onderzoek van taalbronnen. In 1873 trad hij in dienst van het Gouvernement als ambtenaar ter beoefening van Inlandsche talen en sedert werkte hij tot zijn dood in 1894 aan het Kawi-Balineesch-Nederlandsch Woordenboek. De op zich zelf merkwaardige geschiedenis van dit woordenboek en van Van der Tuuk's verblijf op Bali valt verder buiten het onderwerp van dit opstel. Hij was en bleef in de eerste plaats taalgeleerde en bemoeide zich zeer weinig met den godsdienst der Baliërs.

De Utrechtsche Zendingsvereeniging begon haar werk op Bali met de uitzending van Mr. W. van der Jagt als „Agent ter voorbereiding

[1]) C. P. Tiele. De Hindoesche godsdiensten in den Oost-Indischen Archipel. *Vaderlandsche Letteroefeningen*, 106e jaarg. 1866, I Dec. bl. 819—846.

der Christelijke Zending op Bali". Het besluit hiertoe was genomen in 1863; op 8 Augustus 1864 kwam Van der Jagt te Batavia en op 26 October d. a. v. te Pabean-Boeleleng aan met een contract van vier jaar.

De Vereeniging besloot het naar hare meening zoo veelbelovende zendingsveld met kracht te ontginnen en wees in Februari 1864 drie jonge zendelingen voor Bali aan, n.l. J. de Vroom, R. van Eck en A. de Bode; de laatste werd echter later voor Halmaheira bestemd.

De heer Van der Jagt werd te Singaradja goed ontvangen en kreeg van den vorst van Boeleleng een terrein cadeau voor bouw van eene woning, een kerk en eene school, zeer dicht bij de in aanbouw zijnde woning voor den Assistent-Resident. (De controleur sedert 1855 en de Assistent-Resident sedert 1861 te Singaradja gevestigd, hadden tot dat jaar in de poeri gewoond).

Veel is er van gedachten gewisseld over de vraag of het beter zou zijn, dat de zendelingen zich in het binnenland, alleen te midden van Baliërs, zouden vestigen, dan wel te Singaradja, als het ware onder de vleugelen van het Bestuur en onder eene meer gemengde bevolking. Besloten werd te Singaradja te beginnen en later aan het binnenland te denken.

Na twee jaren te Singaradja vertoefd te hebben, keerde de heer Van der Jagt wegens ziekte naar Nederland terug. Hij heeft zich van de Bali-zending daarna niets meer aangetrokken.

De drie zendelingen kwamen in Januari 1865 op Java aan en bleven nog anderhalf jaar te Soerabaja om zich te oefenen in het spreken van het Maleisch.

De heer Van Eck kwam in Mei 1866 te Singaradja, kort vóór het vertrek van Mr. Van der Jagt; in November van hetzelfde jaar werd ook hij ernstig ziek en keerde naar Nederland terug, waar hij in Juni 1867 aankwam. Eerst in December 1868 kwam Van Eck in Boeleleng terug. Midden 1875 moest Van Eck weer wegens voortdurende ongesteldheid naar Nederland terugkeeren, waar hij in September 1875 arriveerde. Twee jaar later werd hij, inmiddels leeraar in het Maleisch en de Land- en Volkenkunde aan de Koninklijke Militaire Academie geworden, eervol uit den dienst der Utrechtsche Zendingsvereeniging ontslagen. Hij heeft dus in het geheel 7 jaar te Singaradja gewerkt en overleed in 1901.

Zendeling De Vroom was in November 1866, juist vóór Van Eck's eerste verlof, op Bali aangekomen. Tot zijn dood in 1881 toe, dus bijna 15 jaar lang, heeft De Vroom op Bali gewerkt.

De Berichten van de Utrechtsche Zendingsvereeniging verhalen uitvoerig de bijzonderheden van dit zendingsterrein. In het begin waren de berichten van Van Eck en De Vroom hoopvol gestemd. Zij hadden blijkbaar nog al eens bezoek van nieuwsgierige Baliërs van eenige

ontwikkeling en hielden met hen gesprekken over godsdienstige zaken. Van die gesprekken en van de hoopvolle verwachtingen, daarop gebaseerd, wordt getrouw verslag gedaan.

De Vroom opende in Sept. '67 een schooltje met 5 leerlingen. Van dit schooltje vinden wij nog enkele malen gewag gemaakt. Het grootste aantal leerlingen schijnt ± 30 te hebben bedragen. Onder deze waren echter slechts enkele Balineesjes; de meeste leerlingen waren van Chineeschen en Javaanschen landaard.

In 1874 werd de Gouvernementsschool te Boeleleng geopend.

Telkens keert in de Berichten weer de voorstelling terug dat de „wildwassende godsdienst" der Baliërs heeft uitgediend, kracht- en levenloos is geworden en dat het Christendom op Bali een zeer veel belovend arbeidsveld zal vinden, mits men den Islam vóór zij, die anders Bali zal vermeesteren.

In de eerste jaren der Zending wordt Bali, in navolging van het journaal van De Houtman's eerste reis naar Indië, toen de schepelingen op Bali eene goede ontvangst genoten en weer op hun verhaal kwam, soms „Jong Holland" genoemd om in dezen naam de gunstige verwachtingen, van de bewoners gekoesterd, te symboliseeren.

De zendelingen hielden zich ook bezig met geneeskundige hulp en zeer velen maakten daarvan gebruik. Vooral De Vroom had een grooten naam als geneeskundige; Van Eck gold meer als taalkundige.

Veel hoop hadden de zendelingen op de bekeering van een Brahmaan, Ida Poetoe Sidemen, en diens Soedra-vrouw. Toen het echter op doopen zou aankomen trokken beiden zich terug en verdwenen van het tooneel.

Een derde leerling, de Wèsja Goesti Wajan Karangasem, wenschte echter te worden gedoopt. De doop had met groote plechtigheid plaats op 1sten Paaschdag 1873 door Van Eck, in bijzijn van den Assistent-Resident, den heer De Vroom en de andere leerlingen.

Bij dezen Goesti Wajan Karangasem moeten wij even stilstaan, omdat hij de eenige bekeerling is gebleven gedurende den zeventienjarigen zendingsarbeid op Bali en omdat hij de aanstichter is geweest van den opzienbarenden moord, in 1881 op De Vroom gepleegd.

Van Eck noemt hem: „Een Goesti uit een naburig rijk [Karangasem], een hoogst eenvoudig jongmensch, ± 25 jaar oud; iemand die uw hart inneemt, zoodra gij met hem kennis maakt."

Aan zijne oprechtheid schijnt De Vroom tot den dag van zijn dood niet te hebben getwijfeld.

Dr. Julius Jacobs van Banjoewangi maakte in Augustus 1881, twee maanden na den moord, een dienstreis over Bali met den Resident van Banjoewangi. Naar aanleiding van die reis schreef hij een boek „Eenigen tijd onder de Baliërs". Daarin spreekt hij ook (pag. 205—215) over de zending op Bali. Eerst noemt hij G. Wajan Karangasem

„een hoogst onbeduidende Baliër"; verderop: „de stupiditeit in menschelijke grootte; een hoofd, dat het vermoeden wettigt, dat er nooit een idée in geboren werd; eene dierlijke, cynische uitdrukking, indien er van uitdrukking nog sprake kan zijn."

Dr. Jacobs „slaat nog al eens door" en wordt door heftige anti-zendingsgevoelens beheerscht; bezinning en objectiviteit begeven hem geheel, zoodra hij over de zending en over den zendeling Van Eck spreekt. De Baliër, die zich liet bekeeren, moest in zijn oog wel een minderwaardig persoon zijn. Zoowel van Van Eck's karakterteekening als van Jacob's schildering iets afnemend is er reden om aan te nemen, dat G. Wajan Karangasem zich had doen kennen als eene onbeduidende en weinig intelligente persoonlijkheid.

Later, vooral na Van Eck's vertrek in 1875, wordt de toon van de berichten der zendelingen aan hun bestuur te Utrecht meer en meer pessimistisch. De Vroom klaagt in begin 1877, dat het hoe langer hoe moeielijker wordt aanraking met de Baliërs te krijgen.

Opmerkelijk is het, dat hij deze moeielijkheid voor een groot deel toeschrijft aan de groote welvaart, die in Boeleleng is gaan heerschen, in tegenstelling met het overige Bali, door de invoering van ons bestuur. Het geld stroomt het land binnen; zeer veel Baliërs uit de onafhankelijke rijkjes vestigen zich in Boeleleng; de zucht naar feestvieren en opiumschuiven wordt bot gevierd en steeds minder worden de menschen toegankelijk voor het woord van den zendeling.

Het jaarverslag over 1877 is ten opzichte van Bali somber gestemd. Bijna drie jaar lang werkte De Vroom alleen. In April 1877 komt een jong zendeling, N. Wiggelendam, hem bijstaan, met de bedoeling, dat deze later zich meer in het binnenland zou vestigen. Drie en een half jaar later kwam deze vestiging tot stand; op 29 October 1880 vestigde Wiggelendam zich te Panindjoan, ten Zuiden van het in de 2de en 3de Balische expeditie berucht geworden Djagaraga, en langs den grooten weg gemeten op ongeveer 12 paal van de hoofdplaats gelegen.

De zendingspost te Panindjoan heeft slechts een zeer kort bestaan gehad. Het Jaarverslag over 1880, uitgebracht op den Zendingsdag der U. Z. V. in April 1881, zegt: „Wat Bali betreft, daar is de toestand eenigszins verbeterd. De nieuwe post te Djagaraga is door broeder Wiggelendam betrokken." Deze was bij het uitbrengen van dit verslag echter reeds niet meer te Panindjoan. De Regeering had hem het langer verblijf op die post ontzegd, omdat hij er moeielijkheden had met de bevolking. Hij zou zelfs een Padanda (priester) hebben geschopt. Wat er precies gebeurd is, is niet publiek geworden. Men kan wel aannemen, dat Wiggelendam onder eene jegens hem stug gestemde bevolking zich niet geduldig en tactvol heeft gedragen en dat daarom de Assistent-Resident van Boeleleng niet langer de verantwoordelijkheid voor zijn verblijf aldaar wilde dragen Eerst in het Jaarverslag

over 1881, uitgebracht in April 1882, dus een jaar later, wordt in de *Berichten der U. Z. V.* deze gebeurtenis medegedeeld in deze woorden: „Had Br. Wiggelendam zich sedert 22 October 1880 te Panindjoan gevestigd en aldaar met ingenomenheid zijn arbeid begonnen, slechts kort mocht zijn verblijf er duren. In onaangenaamheden met de regeering gewikkeld werd hem spoedig het verblijf aldaar ontzegd en moest hij naar Singaradja terugkeeren".

Thans zijn wij genaderd tot het verhaal van het bloedige drama, dat op eenmaal alle hoop der zendingsvrienden op de wreedste wijze den bodem insloeg, dat jaren lang gekoesterde illusies verscheurde en een einde maakte aan alle zending op Bali. Uit de later bekend geworden feiten kan het verhaal aldus worden geconstrueerd.

Kort na de doopplechtigheid was G. Wajan Karangasem van Singaradja vertrokken. Van Eck had moeite gedaan om hem aan een bestaan te helpen, eerst een klappertuin voor hem gepacht en hem, toen deze door den eigenaar werd teruggenomen, eenig geld gegeven om koffie op te koopen in Mengwi. Zes jaar lang kwam hij daarna niet weer boven water: hij had gedurende dien tijd hoofdzakelijk vertoefd te Grana in Mengwi en zich naar Balischen trant onder de bevelen van den poenggawa van Grana gesteld. Zijn hoofd zond hem in 1880 met een boodschap naar Boeleleng: daar ontmoette De Vroom hem op 6 Augustus op den weg en begon hem, wat vrij begrijpelijk is, dadelijk over de afgelegde belijdenis en over den doop te spreken. Bij dit wederzien deelde de Goesti o. a. mede, dat hij gehoord had, dat De Vroom, evenals Van Eck, naar Holland was vertrokken.

In den geest van G. Wajan moet zich o. i. het volgende hebben afgespeeld, wat tot verklaring van zijn moordplan kan strekken.

Zwak van karakter en van geest en met beperkte verstandelijke vermogens, was hij onder den invloed gekomen van Van Eck en De Vroom. Het was verder en verder gekomen, tot de opzienbarende doopplechtigheid toe. G. Wajan Karangasem zal wellicht zelve geschrokken zijn, dat het zoover gekomen was en dat hij nu a. h. w. zoo buiten zijne maatschappij zou komen te staan. Zijn vertrek van Singaradja was voor hem het begin, om de ontstane geestelijke malaise te overwinnen, en van terugkeer van het rustige evenwicht in zijn bekrompen geest. Ook zal de kleine schuld, die hij bij Van Eck had aangegaan, hem hebben bezwaard. Hij blijft zich a. h. w. schuil houden in Mengwi. Daar hoort hij na zes jaar, dat Van Eck en De Vroom beiden naar Holland zijn. Boeleleng is nu weer veilig voor hem. Onverwacht ontmoet hij De Vroom; deze brengt hem opeens weer terug in de vroegere sfeer van geestelijk onbehagen. Hij mist de kracht om zich aan dien invloed te onttrekken. Later ontmoet hij De Vroom weer eenige malen en meer en meer raakt zijn zwakke geest verward. Meer amoreel dan immoreel van aard, kiemt eindelijk

de gedachte in zijn geest: Als de zendeling maar dood was zou ik weer „senang" kunnen zijn als vroeger. De herinnering aan de van De Vroom ontvangen weldaden oefent op deze gedachte geen invloed uit en hij is te dom om alle consequentie's van een sluipmoord op den heer De Vroom te overzien. Het moordplan wordt hem tot een ideé fixe. Genoopt te logeeren ten huize van den heer De Vroom wendt hij zich tot diens bediende Oedin, een Bantammer, die zes jaar bij de familie had gediend. Voor 35 Spaansche matten vindt hij dezen eindelijk bereid zijn meester uit den weg te ruimen. Oedin schrikt ten slotte toch terug voor de uitvoering van de daad en weet door bedreiging met den dood en toezegging van eene belooning van 15 rijksdaalders zijn medebediende I Klana te bewegen het moordplan uit te voeren. Deze I Klana was sedert negen maanden tuinjongen bij De Vroom en hielp dezen tevens bij de dagelijksche behandeling van de zieken [1]).

I Klana, een Baliër, was afkomstig van Bandjar; het is niet geheel onmogelijk, dat bij hem een restant van fanatieke wrok tegen Europeanen was blijven zitten sedert 1868, toen eene strenge expeditie tegen het woelige district Bandjar had plaats gehad. Ook werd na den moord wel gedacht aan politieke drijfveeren en meenden sommigen aan opstoken en omkoopen van aanzienlijke Baliërs te moeten denken. Het is echter niet gebleken, dat een van deze aan het succeslooze optreden der zending voldoende gewicht heeft gehecht om tot een opzienbarenden moord te motiveeren. Bovendien was De Vroom bij alle bevolkingsgroepen algemeen geacht en gezien en werd zijn werk als geneeskundige zeer gewaardeerd. Dit bleek duidelijk uit de algemeene deelneming, door de bevolking na den moord aan den dag gelegd. Het Koloniaal Verslag van 1882 schrijft de beweegredenen tot den moord op De Vroom ook meer aan persoonlijke dan aan politieke of godsdienstige invloeden toe.

Het is aandoenlijk te lezen, hoe De Vroom nog in blijden en hoopvollen toon schrijft over den eersteling uit het Balische volk, voor het Christendom gewonnen, terwijl deze reeds zijn moordplannen smeedt.

Een plan om den moord te volvoeren in April 1881 werd door een toeval verijdeld.

Op 8 Juni '81 had de moord plaats. Na eene wandeling met zijne echtgenoote was De Vroom nog even aangegaan bij den Assistent-Resident. Om half acht 's avonds huiswaarts keerend, werd hij op het erf van de Assistent-Residentswoning, op het pad naast het groote bloemperk, door I Klana tweemaal op het hoofd geslagen met een dikken knuppel, waarin eene spiraalvormige groeve was gesneden.

---

[1]) Zie ook Dr. Krause's psychologische verklaring van de aanleiding tot den moord in *Ned.-Indië, Oud en Nieuw*, 3e j., Juli 1918, p. 84 v.v.

Bewusteloos zeeg hij ineen zonder een kreet te slaken. Des nachts te half 3 overleed hij op 40-jarigen leeftijd.

De bijzonderheden van den moord zijn uitvoerig verhaald door Wiggelendam in de Berigten van de Utrechtsche Zendingsvereeniging Dl. 22, 1881, p. 169—176.

I Klana, die na den moord verdwenen was, werd verdacht en gevat. Hij bekende en noemde zijn medeplichtige Oedin. Later bracht deze de medeplichtigheid van Goesti Wajan Karangasem aan den dag. De aanstichter van den moord werd spoedig in Mengwi opgelicht en gevankelijk naar Singaradja gevoerd.

Op 14 Maart 1882 werden de drie misdadigers tot den strop veroordeeld. Het Bestuur van de Utrechtsche Zendingsvereeniging, daarvan kennis gekregen hebbende, vroeg in Juni 1882 gratie voor de moordenaars. Bij Besluit van 29 Juli '82 werd dit verzoek afgewezen, onder mededeeling, dat op 17 Mei 1882 het fiat executie reeds was verleend en daarna het vonnis voltrokken.

De zendeling Wiggelendam had zijn ambtgenoot in diens laatste uren bijgestaan. Wij weten reeds hoe het kwam, dat deze weer te Singaradja woonde. Na den moord op De Vroom werd hem van Regeeringswege aangezegd Bali te verlaten met het oog op de spanning, die op Bali heerschte. Deze spanning was niet alleen het gevolg van den moord en van het gebeurde met Wiggelendam te Panindjoan, maar ook van dreigende politieke moeilijkheden. In Bandjar heerschte weer onrust als gevolg van een moord, door een Brahmaan aldaar gepleegd. De voorloopige Raad van Bestuur, in 1872 in het landschap Boeleleng ingesteld na de vervallenverklaring en verbanning van den laatsten radja Goesti Ktoet Djlantik, had getoond voor de bestuurstaak niet geschikt te zijn. De geheele Raad werd opgeheven, volledig direct bestuur ingevoerd en van de eilanden Bali en Lombok, die tot dat oogenblik een deel van Banjoewangi waren geweest, eene zelfstandige residentie gemaakt, terwijl de residentie Banjoewangi als afdeeling bij Basoeki werd gevoegd.

Wiggelendam kreeg van zijn bestuur den last naar Soerabaja te gaan in afwachting eener nadere beschikking. Deze kwam eerst twee jaren later; toen werd hij op voorstel van de broeders Ottolander voor een jaar als proef onder de oud Hindoe-Javaansche bevolking van het Tĕnggĕr-gebergte geplaatst. Deze proef had een negatieven uitslag. Later werd hij hulpprediker op het eilandje Kisser, waar hij in 1886 zijn Balisch kindermeisje doopte.

Volledigheidshalve zij hier nog vermeld dat de Baliërs en de afstammelingen van deze, die hun eiland hebben verlaten en voor goed uit het Balische leven zijn gerukt, voor een deel tot het Christendom zijn overgegaan. Dit betreft voornamelijk de politieke ballingen, de onttroonde vorsten en hunne familieleden, die niet zoo gemakkelijk in de omwonende

Mohammedaansche bevolking opgingen. Zoo doopte in 1916 de zendeling Van den Brug te Buitenzorg de in ballingschap levende familieleden van den laatsten vorst van Lombok. Dit bewijst echter volstrekt niet, dat de Christelijke Zending thans onder de Baliërs op Bali meer succes zou hebben dan voor een halve eeuw.

Aldus eindigde de Balische Zending in een moord en een ingrijpen der Regeering. De grondfout in Van Hoëvell's redeneering heeft zich droevig gewroken. Het Hindoeïsme is op Bali allerminst stervende. Nu volgens zijne voorspelling de Islam dan al wel het naar iets anders vragende gemoed van den Baliër zou moeten hebben ingenomen is ook van eene vervanging van het Hindoeïsme door den Islam bij de Baliërs niets te bespeuren, ondanks het aantal Mohammedanen op Bali is toegenomen door de immigratie van Javanen als landbouwers in Djembrana en door de algemeene invoering van ons bestuur, waardoor een groot aantal Inlandsche militairen en beambten van meestal Javaansche afkomst met hunne gezinnen op Bali zijn gekomen. Er zijn integendeel teekenen, die er op wijzen, dat als reactie tegen de toeneming van het aantal Mohammedanen de Hindoesche geest zich schrap zet tegen den Islam.

Ook de Zending heeft sedert betere methoden geleerd. Het is zoo begrijpelijk, zoo volkomen menschelijk, dat de mannen, die vol overtuiging het werk waren begonnen, zich zoo lang mogelijk vastklampten aan de hoop nog eens vruchten van hun levenswerk te zullen zien. Voor het gevoel ligt er een groote voldoening in de erkenning van het indirecte nut, dat hun streven heeft gehad voor de kennis van taal, land en volk van Bali. Van der Jagt en Wiggelendam hebben door hun kort verblijf aldaar op dit terrein weinig geleverd. De Vroom heeft verdienstelijk taalkundig werk geleverd, doch vooral Van Eck dient hier met eere te worden genoemd wegens de vele zeer belangrijke bijdragen, waarmede hij de kennis van Bali's taal, land en volk heeft verrijkt.

Het Oosten in vogelvlucht, van Boeddha tot de Groot-Mogols

DOOR

wijlen M. VAN GEUNS.

Met een inleidend woord van G. P. ROUFFAER.

(Vervolg).

IV. INDIË'S WONDEREN.

Adzjaib al-Hind: de wonderen van Indië. Ziedaar het tooverwoord dat ruim een viertal eeuwen na Ptolemaeus' dood, toen een nieuw geloof en een nieuwe beschaving bij zwaardgekletter de landen oostelijk en zuidelijk van de Middellandsche Zee werden ingestuwd, de geesten bekoorde en vasthield. „Het Oosten" met zijn wonderbaarlijkheden, zijn pracht, zijn rijkdom aan geel metaal en edele steenen, zijn kostbare specifieke voortbrengselen, was wel door militaire ondernemingen over land en een levendig ruilverkeer over zee gedeeltelijk ontdaan van het gouden waas der mysterie, maar voor de massa vormde het nog altijd een gebied, waar de schatten voor 't grijpen lagen en de werkelijkheid bestond uit sprookjesachtige gebeurtenissen. Nog in de 14e eeuw, toen de voor China bestemde pater Odorico van Pordenone Indië's westkust aandeed, weidde deze uit over de vele vreemde dingen die in die landen te zien waren, zooals nergens elders in de wereld; en als hij zich niet aan een beschrijving waagde, dan was dit wijl hij vreesde niet te zullen worden geloofd.

De drang naar het „Oosten" rees en daalde met de groote wereldgebeurtenissen: de eerste eeuwen na het verscheiden van den Alexandrijnschen geleerde brachten een inzinking. Rome had zijn gouden tijd gehad; het niveau van zijn pogen en van zijn kunnen zakte geleidelijk. Het eenige rijk dat — in de derde eeuw — plotseling kracht wist te ontplooien en van lieverlede zijn grenzen van den Eufraat wist uit te zetten tot den Oxus, was het merkwaardige Nieuwperzische imperium, dat der Sassaniden, ook met den naam Eransjahr aangeduid. De Perzen vierden een staatkundige wedergeboorte en zoo weinig als de zee hen

trok in de roemruchte periode der Achaemeniden, zoo geanimeerd kozen zij thans het ruime sop: zelfs waagden zij zich in de beruchte wateren ten zuiden van China. De Perzische Golf werd met leven bezield; zij werd van hun vaarten het uitgangspunt; de Roode Zee, nog in Ptolemaeus' tijd vol vertier, werd een tamelijk eenzaam binnenwater.

Die Nieuw-Perzen, de voorgangers van de Arabieren op de zeeën van het Oosten, moeten een pittig ras geweest zijn, waarin de Arische afstamming zich niet verloochende. Voor de Chineezen waren zij gedurende eenige eeuwen de vrachtvaarders uit het deel der wereld waar de zon onderging. Talrijke zeetermen, die later bij de Arabieren in zwang raakten — zooals nakhoda, scheepsgezagvoerder, van naw of nawa, schip, en khoda, meester —, wijzen op den voorsprong der Nieuw-Perzen. In China stonden de Arabieren te boek, als de Ta-sji, een naam die volgens sommigen van Perzische herkomst is. Zóó overheerschend moet de positie der Nieuw-Perzen in China geweest zijn, dat in de dynastieke kronieken van dit rijk tusschen het eind der vierde en het begin der achtste eeuw vrijwel alle producten uit westelijke landen, zelfs uit Indië en Arabië, van Po-sse of Perzië afkomstig heeten.

Maar het machtige en bloeiende Eransjahr moest vallen: tegen de geweldige kracht die de leer van Mohamed in haar belijders wist te wekken, waren de Sassaniden niet bestand. De Nieuw-Perzen werden, met andere volken, opgenomen in het Arabische staatsverband waarvan in het midden der achtste eeuw, onder de pracht- en letterlievende Abassiden, Bagdad het centrum werd. Hier, in de beroemde khaliefenstad, manifesteerde zich naar alle zijden een indrukwekkende energie; een nieuwe beschaving schoot er in bloei; de volgelingen van den Profeet namen de taak van Hellas en Rome op.

Op de zeeën van het Oosten werden de Arabieren de vrachtvaarders. Zij brachten rijkdommen in het land, naast aardrijkskundige gegevens en stof voor verhalen. Hoe moet de massa de zeelieden benijd hebben die de wonderlanden met eigen oogen hadden mogen aanschouwen en hoe gretig werd er in de bazars geluisterd naar 't geen zij te vertellen hadden. Belangstelling in reisverhalen is algemeen menschelijk, maar bij de Arabieren was zij bijzonder groot. De productie van zulke relazen hield hiermee gelijken tred.

De geestelijke nalatenschap uit den tijd der Abassiden, onder wie de litteratuur haar bloeiperiode beleefde, is overstelpend groot: en de reisbeschrijvingen nemen er een aanzienlijke plaats in. Zij bewegen zich tusschen twee uitersten: de strenge systematiek van Ptolemaeus en de ongetemde fantazie der Sindbad-verhalen, de laatste — behoorend tot de beroemde *Duizend en-een-Nacht vertellingen* — echter van vreemde, nl. Perzische, herkomst. Ondanks hun sterk ontwikkelde verbeelding bezaten de Arabieren geen vruchtbaren geest. Zij hadden heel wat te danken aan de vreemdelingen, die in de schuts van de groene vaan

van den profeet behaaglijk konden leven, en verder deden zij hun voordeel met wat de Grieken, hun meerderen, hadden gewrocht.

In hun geschriften laat zich de werking van hun geestelijke eigenschappen, onder den invloed van de subtropische omgeving, vrij duidelijk aanwijzen, vooral bij een vergelijking met de producten van den Helleenschen — Indogermaanschen — geest. Er vertoont zich een antithese welke men bijna als die tusschen Oost en West kan karakteriseeren. Bij de Grieken nuchtere waarneming, critische zin, stelselmatige opzet, bondige uitdrukking, samenvattend vermogen; bij de Arabieren overheersching der fantazie, lichtgeloovigheid, gebrek aan zakelijkheid, weinig vastheid van lijn. In 't algemeen vormde wel de Romeinsch-Grieksche — naast de Perzische, eveneens Arische — beschaving den onderbouw van de Arabische cultuur, maar de bovenbouw droeg een eigen karakteristiek, was minder streng en meer luchtig, onderscheidde zich door meer naïef-bevallige vormen. Nog heden ten dage plaatst zich deze antithese voor den geest van hem die te Granada het teere, intieme, kleurige détails lievende, Alhambra ziet naast het paleis in renaissance-stijl, forsch, krachtig van opzet en lijn, dat Karel de Vijfde vlak bij het dichterlijk monument van Moorsche architectuur meende te moeten stichten.

Een verrassend feit is dat onder de Abassiden ook de „Indische gedachte" een kans gehad heeft. In het midden der achtste eeuw was het Indus-gebied een deel van het Khaliefenrijk en van tijd tot tijd kwamen gezantschappen in de hoofdstad hun hulde neerleggen. In hun gevolg bevonden zich Indische geleerden of geletterden, van wie bekend is dat zij o.a. een werk van den sterrenkundige Brahmagoepta, de *Brahmasiddhanta*, meebrachten. Deze Brahmagoepta was, tot op zekere hoogte, een mededinger van Ptolemaeus en heeft, vóór dezen, het weten der Arabieren beïnvloed; althans het genoemde boek werd in de landstaal overgezet. Ook werden werken, geschreven in het sanskrit — of prakrit, het gevulgariseerde sanskrit —, in het Arabisch vertaald door de bemiddeling van het Perzisch en buiten het politieke verkeer om. Omstreeks 800 zag men te Bagdad zelfs Indiërs als geneesheeren verbonden aan hospitalen, terwijl Indische boeken op medisch en farmacologisch gebied zoowaar vertaald werden. Heel lang heeft dit eerbewijs aan „wetenschappen", die voor een aanzienlijk deel uit speculatieve elementen bestonden, niet geduurd en wat in de 11e eeuw een der grootste Arabische schrijvers, Al Biroeni — eigenlijk een Pers — na zijn verblijf in Indië over de scientia indica opmerkte, bracht de vereering van 't geen uit het Oosten kwam den genadeslag toe.

In den aanvang, toen hun beschaving in knop schoot, konden de Arabieren zich vergissen en de hand uitstrekken naar cultuurgeschenken van twijfelachtige waarde. Later werd hun inzicht zuiverder en begrepen zij, dat zij beter deden voor zulke geschenken den blik naar het Westen

te wenden. Op aardrijkskundig terrein werd Ptolemaeus hun gids; intusschen waren er heel wat schrijvers die dit geleide overbodig achtten.

Het getal Arabische geografen die werkelijk iets beteekenen is gering. Een der voornaamste is Masoedi, uit het begin der tiende eeuw. Hij was geboortig uit Bagdad en een echte globetrotter; het reizen zat hem in 't bloed; hij trok door den aardgordel van Spanje tot Samarkand en bezocht zelfs Indië en Ceylon; misschien is hij via den Nederlandsch-Indischen Archipel wel tot China doorgereisd. Ook Afrika's Oostkust moet hij hebben aanschouwd. Hij was behoorlijk ontwikkeld, veelzijdig en een vrij goed waarnemer. Maar zijn lichtgeloovigheid speelde hem nogal eens parten. Zijn hoofdwerk is in 't Fransch vertaald onder den titel *Prairies d'or* (in het Engelsch: *Meadows of gold*), meer volledig: *Livre des prairies d'or et des mines de pierres précieuses*. Een vreemde titel voor een boek, handelend over beschrijvende aardrijkskunde (Dr. C. Brockelmann beweert in zijn *Geschichte der Arabischen Literatur* dat voor „prairies d'or etc." moet worden gelezen: Goldwäschen und Edelsteingruben", en dr. J. Marquart vertaalt in zijn *Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge* met: Goldwäschereien und Edelsteinminen. Hierdoor wordt de titel iets duidelijker).

Hoe het zij, Masoedi's werk bezit een niet geringe waarde. Over de door hem bezochte landen, hun vorsten, bewoners en voortbrengselen geeft hij over 't geheel betrouwbare bijzonderheden. Maar zelfs een man van zijn standing ontkomt niet aan het lot van sprookjes te vertellen. Laat mij ter kenschetsing een voorbeeld geven. Met betrekking tot de — zooals gezegd gevreesde — Chineesche Zee verhaalt hij:

„Telkens, wanneer deze zee ruw is en de zware golfslag toeneemt, ziet men uit de wateren zwarte wezens ter lengte van een span of vier, vijf (circa één meter) opstijgen, die op kleine negers (Abessiniërs) gelijken en van dezelfde kracht en gestalte zijn. Zij klauteren op de schepen, doch doen, hoe groot hun aantal ook mag zijn, niet de minste schade. De schepelingen echter, wetend dat deze verschijning de voorbode is van een orkaan (taifoen) waarin zij zullen omkomen, doen hun best door manoeuvres aan den op hen loerenden dood te ontkomen".

Wat met die zwarte wezens bedoeld wordt, vind ik nergens vermeld. Men treft het verhaal ook aan bij schrijvers vóór Masoedi.

Meer teekenend voor den zielstoestand van de Arabische schippers is het volgende:

„De zeelieden die aan het taifoengevaar ontsnapt zijn, zien vaak in den top van den mast een ding dat de gedaante heeft van een lichtgevenden vogel en een zoo fel schijnsel verspreidt dat men er niet naar kan kijken of den vorm ervan onderscheiden. Nauwelijks wordt het verschijnsel waargenomen, of de zee wordt kalm, de golfslag vermindert en de storm bedaart; het lichtend voorwerp verdwijnt dan, zonder dat men te weten kan komen, hoe het verschenen is".

De verklaring van dit raadselachtig verhaal is eenvoudig: men heeft hier te doen met het St. Elmusvuur, dat de Arabieren in hun primitieve behoefte om natuurverschijnselen te verzinnelijken als een vogel voorstellen.

Als men Masoedi gelezen heeft, kent men vrijwel alle Arabische aardrijkskundigen. Er zijn er onder dezen — dit spreekt wel van zelf — die het fonds der aardkennis van hun tijd vergrooten, maar al te vaak draagt hun werk een dilettantisch karakter. Klinkende titels zijn zeer geliefd; een weinig reclame hebben de auteurs blijkbaar niet versmaad. Onder de mannen van beteekenis, die uit de rijen der schrijvers naar voren treden, is Al Biroeni zeker de grootste. Hij werd geboren in 973 in Khwarizm, het huidige Khiwa, ten oosten van de Kaspische Zee op de breedte van Rome. Van Perzische, dus Arische, origine, miste hij sommige der gebreken die in Arabische schrijvers hinderlijk kunnen zijn. Met de werken van de groote Grieksche wijsgeeren zooals Plato was hij — door vertalingen — vertrouwd; zijn leermeester in dezen, een der eerste vertegenwoordigers der Grieksche wetenschap, was een Christen, hetgeen zijn onbevangenheid in de hand zal hebben gewerkt. Al Biroeni geraakte door een oorlogsgril in gevangenschap en werd naar Ghazna gevoerd, een stad in het huidige Afghanistan, bestuurszetel van Sultan Mahmoed, die berucht is om het dozijn invallen die hij in Indië deed. Door wetenschappelijken drang gedreven, begaf Al Biroeni zich naar noordwestelijk Indië en studeerde hier sanskrit, wijsbegeerte en de zoogenaamde Indische wetenschappen. Vooral in wis- en sterrenkunde was hij bedreven; zijn werk, waarop ik straks terugkom, staat op hoog peil, zoodat hij meer bekendheid verdient dan hem te beurt is gevallen.

Van de overige ernstige werkers worde allereerst genoemd Ibn Khordadbeh, ook al een Pers van oorsprong. Hij leefde te Bagdad en werd na de noodige studiën bekleed met het ambt van directeur der posterijen in de provincie Irak, het oude Babylonië. Zijn werk, *Boek der wegen en der provinciën*, beschrijft zakelijk de postwegen met stations, alsmede de inkomsten der provinciën van het khaliefenrijk; doch hij bepaalt zich hiertoe niet en somt ook op wat in zijn tijd omtrent de zeeroutes tot het Verre Oosten bekend was. Zelfs doet hij — in het midden der 9e eeuw — reeds mededeelingen omtrent het eiland Java. Het feit dat hij zoo'n handboek in 't licht gaf, wijst er op, dat de kooplieden van zijn tijd er behoefte aan gevoelden, waaruit men mag afleiden dat toen de overzeesche handel der Arabieren al van beteekenis was.

Vervolgens verdient Aboelfeda een plaats te krijgen in de revue. Toen hij in 1273 — te Damascus — geboren werd, had het eens zoo glorieuze khaliefenrijk opgehouden te bestaan; het was bezweken voor den onstuimigen aandrang der Mongolen. Aboelfeda was een man die

behalve de pen ook het zwaard voerde; hij vocht mee tijdens de kruistochten tegen de mannen uit het Westen; ten slotte werd hij gouverneur van een Egyptische onderhoorigheid. Zijn hoofdwerk heet, heel nuchter, *Kadaster der landen*; gewoonlijk spreekt men van Aboelfeda's *Aardrijkskunde*, den titel die er bij de vertaling in het Fransch aan gegeven is. Het boek geeft zakelijke beschrijvingen en is min of meer systematisch ingedeeld. Intusschen komt er heel wat in voor dat men ook elders vindt — het gebrek van de meeste geografische publicaties van des schrijvers landgenooten. Vele zijner mededeelingen hebben waarde, doordat zij een gewaardeerde aanvulling vormen van de reisbeschrijvingen die Chineesche Boeddhistische pelgrims van de 5e tot de 8e eeuw na hun bezoek aan Indië hebben nagelaten en waarover in het volgende Hoofdstuk zal worden gehandeld.

De lijst van Arabische aardrijkskundigen laat zich voortzetten. Men vindt onder hen vogels van zeer diverse pluimage. Zoo was Edrisi, die ook eenigen naam gemaakt heeft, een man uit het Westen, uit Noord-Marokko. Hij was evenmin als Aboelfeda een geweldig reiziger en schreef zijn boek over aardrijkskunde enkel om tegemoet te komen aan den wensch van den Normandischen koning van Sicilië, Rogier II. Een landgenoot van Edrisi, Ibn Batoeta, eveneens uit Marokko afkomstig, was daarentegen iemand met een onverzadelijken reislust, die het gansche gebied waar de Halve Maan geëerbiedigd werd doortrok en daarmee nog geenszins content was; hij beweert zelfs zijn tochten tot China te hebben uitgestrekt, na een bezoek aan Indië. Het is teekenend voor de reisverhalen van die dagen, dat men aan de hand van het relaas 't welk Ibn Batoeta geeft van zijn tocht door dit rijk, sterk twijfelt of hij niet zijn duim productief heeft gemaakt. Op de kaart is hij al heel moeilijk te volgen. De reiziger verlaat Noord-Sumatra, komt in Moel-Djawa (volgens sommigen Malakka, volgens anderen Siam), gaat vandaar naar Kakoela, bereikt vervolgens een stad Kailoekari en debarkeert te Zeitoen, een bekende havenstad in Zuid-China nabij Canton. Noch Kakoela noch Kailoekari weet men te identificeeren. In China volbrengt onze Moor langs een rivierweg een tocht naar het Noorden: ook hier volgt men hem met hoofdschudden. En de avonturen die de reiziger beleeft! In de haven van Kailoekari blijkt een vorstin te tronen, die hem zoo maar in het Turksch toespreekt en geweldige heldendaden heeft verricht. De audientiezaal waar Hare Hoogheid hem ontvangt, wordt in details beschreven en het discours dat hij met haar voert nauwkeurig weergegeven; ja, de geschenken die Ibn Batoeta ontvangt worden opgesomd.

Verschillende commentatoren — o.a. Yule, Van der Lith en Von Mzik — hebben beproefd den draad in des reizigers verhaal los te rafelen, maar het is hun niet gelukt. Het geval is zeer vreemd. Dat hij geen geregeld relaas geeft van zijn wederwaardigheden, mag hem

niet te zeer worden euvel geduid. Te zijner verontschuldiging kan worden aangevoerd dat de serieuze Marco Polo in zijn beschrijving van de kustrijken van Voor-Indië van den hak op den tak springt en dat een man als Odorico van Pordenone in zijn reisverhaal eveneens de door hem bezochte landen van Zuid-Azië door elkaar heenwerpt. Maar Ibn Batoeta maakt het al te bont. Het geval is te vreemder waar in het suspecte relaas van den Moor gegevens voorkomen die treffen door hun juistheid en wijzen op persoonlijke waarneming. Ondanks de onvolkomenheden van zijn reisbeschrijving neemt Ibn Batoeta, die van 1325 tot 1355 het aardoppervlak bewandelde, een voorname plaats in onder de ontdekkingsreizigers der middeleeuwen en mag hij min of meer als Marco Polo's evenknie beschouwd worden.

Van de overige Moslemsche geografen worde nog Kazwini genoemd, uit de dertiende eeuw, wiens *Boek van de wonderen der schepselen en van de merkwaardigheden in het heelal* een rhapsodie van allerlei vreemdigheden is. Het is bij hem dat melding gemaakt wordt van de fabel der gouddelvende mieren, waarover men bijzonderheden vindt in het Eerste Hoofdstuk. Dat andere schrijvers erover zwijgen, wordt verklaard door de omstandigheid dat de fabel niet door den volksmond werd gepropageerd, maar enkel in de — slechts voor geletterden toegankelijke — Grieksche litteratuur voorkwam.

Ofschoon Ptolemaeus' werk en stelsel aan de Arabieren bekend waren, had hij toch onder dezen geen eigenlijke discipelen die hem navolgden en zijn arbeid uitbreidden. Het wiskundige gedeelte der aardrijkskunde trok hen minder aan dan het beschrijvende. Slechts bij enkele auteurs vinden wij plaatsbepalingen. Zoo bij Ibn Said, uit het midden der 13e eeuw, die in zijn *Bast al-ard* den vermaarden Alexandrijn heeft aangevuld.

Al lieten de Islamietische geografen hun fantazie soms ter dege werken en gaven zij rijp en groen een plaats in hun geschriften, toch waren zij te goeder trouw. De geschiedenis der Arabische litteratuur heeft slechts voor zeer enkelen een zwart merk. Zoo voor den dichter Aboe Doelaf Misar, die in de tiende eeuw in Bokhara leefde, toen daar een gezantschap uit China kwam om de dochter van den vorst ten huwelijk te vragen. Aboe Doelaf beweert nu met deze gezanten den terugtocht naar de Chineesche hoofdstad te hebben gemaakt, hij heeft een reisbeschrijving nagelaten die heel wat mededeelingen bevat aangaande de stammen in Centraal Azië, waarmee hij zegt in aanraking te zijn geweest. Wie echter beproeft zijn route vast te stellen, moet op de kaart zulke kriskras-lijnen trekken dat hij de taak maar opgeeft. J. Marquart wijdt er in zijn *Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge* een critische beschouwing aan en noemt het relaas verdicht. Anderen, zooals Brockelmann en Yule komen tot dezelfde conclusie; toch bevat het reisverhaal gegevens die juist moeten worden geacht

en blijkbaar berusten op inlichtingen van personen die den tocht inderdaad ondernomen hebben.

Naast de min of meer ernstige aardrijkskundige literatuur bezit het Arabisch nog eenvoudige reisbeschrijvingen, afkomstig van onontwikkelde zeevaarders of handelaren. Een dezer geschriften, uit het midden der negende eeuw, heeft als het alleroudste Moslemsche reisverhaal een groote bekendheid verkregen en is reeds in 1718 in 't Fransch vertaald. Het is afkomstig van een koopman, Soleyman genaamd, die Indië en China bezocht (een tweede, beter verzorgde vertaling verscheen in 1845, van de hand van Reinaud; de titel was: *Anciennes relations des Indes et de la Chine de deux voyageurs mahométans qui y allèrent dans le IXe siècle.* Dat er twee reizigers geweest zijn, is onjuist: slechts is aan Soleyman's verhaal een vervolg toegevoegd van een landgenoot, Aboe Zaid, die door navraag gegevens had verzameld ten einde op deze wijze het werk van den ongeletterden koopman aan te vullen en te verbeteren. Het relaas van Soleyman doet min of meer denken aan den *Periplus Maris Erythraei.* Als eindpunt van de zeereizen wordt Khanfoe genoemd, niet ver van het huidige Sjanghai; enkele eeuwen later trad Zeitoen bij Canton ervoor in de plaats. Het beginpunt van de scheepvaart op het oosten was in die dagen Siraf, aan den noordelijken oever van de Perzische Golf, niet ver van Hormoez, dat later Siraf overvleugelde. Het gros der mededeelingen is oppervlakkig; vele ervan keeren in latere beschrijvingen terug. In het vervolg of aanhangsel vindt men berichten over het „Land der Zendzj", namelijk de Oostkust van Afrika ten noorden van Zanzibar; zij wijzen op Arabische handelsenergie ook in die richting. Over het geheel verdienen de mededeelingen van Aboe Zaid geloof. Hij wist welk vleesch hij in de kuip had en liet zich niet verleiden zijn zegslieden gedwee als gids te volgen. „Ik heb mij ervoor gehoed," zoo schrijft hij, „de valsche verhalen die zeelieden doen en die zij zelven niet gelooven, weer te geven. Een getrouw verslag, laat het kort zijn, is toch maar het best van alles."

Lang niet alle Arabische schrijvers lieten zich door deze gezonde opvatting leiden. Van sommigen nadert het werk de *Duizend-en-een-nacht*-vertellingen vrij dicht. Zoo een uit de tiende eeuw stammend boek, *Adzjaib al-Hind,* dat in 1878 voor 't eerst door L. Marcel Devic onder den titel *Les merveilles de l'Inde* werd uitgegeven. Men heeft hier het type van de verhalen-collecties die op de bazaars te Bagdad opgeld deden en waren samengesteld volgens het vermaarde recept: amuser les gens qui passent et recommencer le lendemain. De schrijver onthaalt zijn lezers op een aantal, blijkbaar van scheepsvolk afkomstige, onveranderd weergegeven verhalen. Toch komen er ook mededeelingen van waarde in voor; ik zal gelegenheid hebben dit te doen uitkomen.

Opmerkelijk is de naïef-ongegeneerde wijze waarop de Islamietische

schrijvers elkaar plunderden. Onder de Chineesche auteurs van denzelfden tijd kan men een soortgelijk plagiaat waarnemen. Het „bronvermelden" werd als iets geheel overbodigs beschouwd.

Ter verontschuldiging van de Moslemsche schrijvers dient gereleveerd dat men ook in de klassieke oudheid het met het auteursrecht niet nauw nam, al voelde men dat vermelding van den naam van den geplunderden schrijver behoorlijk was. Het verschijnsel vertoont in het Oosten bijzondere vormen; in het Vijfde Hoofdstuk zal men hierover kunnen lezen.

Dezelfde mededeelingen vindt men, met geringe variaties, telkens terug. Wil men een voorbeeld? Ibn Khordadbeh, uit het midden der 9e eeuw, verhaalt hoe de koning van Djawaga of Java, aangeduid met den titel van maharadja, gewoon was het zilver dat in de „schatkist" vloeide, tot een baar te doen omsmelten en op gezette tijden in een vijver te werpen, waaruit de staven na zijn dood werden te voorschijn gehaald. Inderdaad bestond op Java en Bali dit gebruik, in dien zin echter, dat het edel metaal bewaard werd op een eiland, 't welk men Poeloe Gedong noemde, zoo iets als schatkamer-Eiland.

Bij Aboe Zaid, zoo juist genoemd, uit het begin der 10e eeuw, vindt men opnieuw het gebruik vermeld. De groote Masoedi, uit het midden van die eeuw, komt er ook meer voor den dag, in kleuren en geuren; alleen verandert het zilver in goud. En in de 13e eeuw disschen Kazwini en Ibn Said hetzelfde nog eens op. Zeer waarschijnlijk zijn er nog meer schrijvers te vinden die dit oudbakken brood als versch opdienen.

Dit eene geval van naschrijverij valt met vele te vermeerderen. Afgezien van eenige degelijk, vrijwel oorspronkelijke werken kan men de moslemsche geografische geschriften op een hoop werpen en met den dorschvlegel bewerken.

Gelijk ik hiervóór releveerde, was Ptolemaeus voor de Islamietische schrijvers over land- en volkenkunde de wegwijzer. Zijne en andere Grieksche werken werden — via het Syrisch, waarin monniken in Syrië ze vertaald hadden — in 't Arabisch overgebracht en oefenden op de „Arabische gedachte" een aanzienlijken invloed uit. Bepaalde ontdekkingsreizen gingen er van de Moslemen slechs enkele uit en de meeste groote dwalingen uit den tijd van Ptolemaeus namen zij over, al hadden zij gelegenheid vooral ten aanzien van de landen van Midden-, Zuid- en Oost-Azië hun kennis uit te breiden. Zij stelden zich een zee voor die de aarde geheel omgaf; dachten zich den Indischen Oceaan als een binnenzee die naar het Zuiden onbevaarbaar was; verdeelden de aarde in de vijf of zeven klimaten of zônes, bij de Grieken in zwang. Ook de invloed der „Indische wetenschappen", waarvan ik gerept heb, was merkbaar. De Indiërs beschouwden den mysterieuzen berg Meroe als het middenpunt der hun bekende wereld,

gelegen „onder den pool", rondom zijn voet bewogen zich de sterren, terwijl de berg zelve bewoond werd door engelen. De mythologische poespas dien de Indische „astronomen" verkondigden, kon in de oogen van een man als Al Biroeni die op dezelfde hoogte stond als Ptolemaeus geen genade vinden, maar toch bleef de theorie van den „Koepel der Wereld" een plaats behouden in de Arabische cosmografie.

Over 't geheel zag het er met de aardkennis der Islamieten tamelijk droevig uit. Vaagheid is er het hoofdkenmerk van. Slechts de zeeroute van de Perzische Golf naar China, eerst via Zuid-Sumatra (Palembang), later via Noord-Sumatra door de straat van Malakka, was hun tamelijk goed bekend, al plaatsten zij op dezen zeeweg een geweldig getal eilanden. Zooveel mogelijk bleven zij in 't gezicht der kusten. Behoorlijke kaarten bezaten zij niet. In de 13e eeuw wist de schrijver van een aardrijkskundig woordenboek — Jakoet — van Zuid- en Oost-Azië slechts de volgende algemeene schets te geven:

„In de streken van het Oosten bevinden zich de eilanden van Djawaga (Ned.-Indische Archipel), vervolgens die van Dibadjat (de Malediven) en Khmer (Cambodja en Cochinchina); daarna de eilanden der Zandzj (oorspronkelijk: de Afrikaansche Oostkust), waarvan een der grootste is het onder den naam van Sirandib (Ceylon) bekende eiland; ten slotte Sriboeza (Palembang)."

Het kan moeilijk verwarder. Doordat de Arabische zeevaarders geen plaatsbepalingen konden verrichten, hadden zij van de onderlinge ligging der landen slechts zeer onbepaalde voorstellingen. Van opzettelijke onderzoekingen naar de gesteldheid der kusten verneemt men niets: de geografen gingen hiervoor af op de vage mededeelingen van het scheepsvolk. En deze mededeelingen hadden zeker geen hooger waarde dan die welke Ptolemaeus in zijn tijd ontving.

Feitelijk waren de zeevaarders eeuwen lang overgeleverd aan de genade van wind en golven, al wisten zij een handig gebruik te maken van de heerschende moessons. Des nachts werd zooveel mogelijk gekoerst op de sterren, des daags op de zon. Ook werd wel aan dieplooden gedaan: men ging dan af op den reuk van den grond. Merkwaardig was het gebruik van duiven die men op de schepen losliet om tijdingen naar de heimat over te brengen.

Wanneer het kompas toepassing ging vinden laat zich niet precies bepalen. Uit de *Aardrijkskunde* van Aboelfeda en uit Chineesche werken laat zich afleiden dat in de twaalfde eeuw het gebruik van de „zuidwaarts wijzende, bewegende naald" algemeen werd. Vóór dien tijd deed men op gebrekkige wijze zijn voordeel met de magneetkracht: in C.R. Beazley's *Dawn of modern geography* vindt men (I, p. 489) de afbeelding van een magnetisch voorwerp in den vorm van een op den scheepsboeg geplaatst mannetje, welks armen in een bepaalde richting wezen.

Ondanks alles bleef het varen een moeilijk bedrijf. In de *Wonderen van Indië* (verhaal XVI) vindt men hiervan een teekenend voorbeeld: een scheepkapitein was beland bij een onbekend eiland waar hij aangename betrekkingen had aangeknoopt; zoo wenschte hij het later opnieuw aan te doen. Wij lezen nu dat de gezagvoerder met zijn mannen den nacht doorbracht om de sterren te bestudeeren en zich op andere wijzen te oriënteeren „om in zijn geheugen den heen- en terugweg op te nemen."

Eenige eeuwen later echter kwam bij de Arabieren een toestel in gebruik voor het bepalen der breedte: zij maten den afstand der poolster, of omgevende sterren, van den horizon met behulp van een boog. Deze boog was in ruimten verdeeld die zij *issabâ* (isbâ) of graad noemden. Marco Polo, in zijn beschrijving der kustlanden van Voor-Indië, rept herhaaldelijk van den stand der poolster. Ook de Chineezen plachten vaste sterren te schieten voor 't bepalen der breedte; verder maakten zij voor dit doel gebruik van zonnewijzers waarvan de schaduw gemeten werd.

Op de kaart van Zuid- en Oost-Azië, zooals de Arabieren zich die voorstelden, was het allerminst een gewemel van namen. Uit de Perzische Golf kwam men, de kust houdend, in de Zee van Lar of Larwi, ter hoogte van Bombay; oostelijk van Voor-Indië vond men de zee van Herkend of Harkand, zich uitstrekkend tot Noord-Sumatra; de Golf van Siam heette Zee van Kedrenzj en de Zuid-Chineesche Zee stond bekend als Zee van Sjankhai. De voornaamste landen en eilanden, door deze wateren bespoeld, zijn vroeger reeds genoemd; van de eilanden werden de Lakkadiven en Malediven, Ceylon, de Andamanen en Nikobaren, Sumatra — eerst Palembang, later het tegenwoordige Atjeh — en Poeloe Condore het meest aangedaan. Voor Sumatra, Java en nog enkele andere eilanden van Insulinde hadden de Arabieren de benaming Zabadzj; Sriboeza (Palembang) en later enkele plaatsen van Noord-Sumatra zijn de eenige bevolkingscentra die hier met name vermeld worden. Met Britsch-Indië waren de Islamieten èn door reizen — ofschoon zij doorgaans in den Pandzjaab halt hielden — èn door kennisneming van de geschriften der Indiërs vrij goed bekend: althans zij weten een massa namen te produceeren. Als haven was vooral Quilon (aan de Zuidwestkust) in trek.

Een poging om op de kaart de lijnen te teekenen die de Moslemsche zeevaarders in verschillende perioden volgden is tot mislukking gedoemd. De gegevens ontbreken. Korte mededeelingen welke men terloops aantreft, zooals die waaruit men verneemt dat schepen van de Oostafrikaansche kust, op hun reis naar China, Somnat, ten zuid-oosten van den Indus-mond, aandeden, wijzen erop dat wij zeer onvolledig worden ingelicht, hoe groot de productie van reis- en aardbeschrijvingen onder het Bagdadsche Khalifaat moge geweest zijn.

Het treft dat men bij een wetenschappelijken onderzoeker als Al Biroeni, die gelijk aangestipt verscheiden jaren in Noordwest-Indië heeft gesleten, dezelfde klachten vindt als bij Ptolemaeus: hij moet de opgaven in de Hindoe-boeken over de afstanden tusschen de verschillende deelen van Indië zijn vertrouwen ontzeggen. Hoe kon het anders waar de afstanden in dagreizen werden uitgedrukt?

Over 't geheel worden alleen plaatsen die iets karakteristieks hebben, zoo duidelijk beschreven dat men ze kan identificeeren. Dit is o. a. het geval met Palembang, dat gedeeltelijk uit houten woningen op de rivier bestond, iets heel ongewoons waarvan niet alleen de Arabieren, maar ook de Chineezen gewag maken. Reeds in de *Adzjaib-al-Hind* vindt men, tusschen allerlei vrij onbeduidende verhalen in, een natuurgetrouwe schets van de genoemde, al in de tiende eeuw druk bezochte haven. „Serira (moet zijn: Sriboeza; men heeft hier te doen met een schrijffout) is gelegen op het uiteinde van het eiland Lameri (Sumatra), op honderdtwintig *zama* van Kalah (vermoedelijk in Zuid-Malakka of in Zuid-Indië). De riviermond van Serira dringt vijftig *parasangen* het eiland in. Het is een rivier breeder dan de Tigris te Basra, met een zeer belangrijken zoetwaterstroom." Volgt iets over de krokodillen in de riviermonding die behekst heeten; dan gaat de verhaler voort: „Eenige huizen zijn op het land gebouwd, maar de meeste drijven op het water, rustend op saamgebonden palen bij wijze van vlotten enz." Het heet dat deze plek gekozen is, om het brandgevaar voor de houten huizen te verminderen.

Deze beschrijving, met grooter of kleiner wijzigingen, geven natuurlijk ook andere Arabische auteurs. In de Chineesche litteratuur wordt Palembang reeds veel vroeger genoemd (zoo bij I-tsing, een der beroemde Chineesche pelgrims, die in de tweede helft der 7e eeuw Indië bezocht); in onzen tijd heeft de beroemde Wallace de rivierstad beschreven in zijn boek *The Malay Archipelago*.

Verscheidene landen blijken de Islamieten of niet of slechts schemerachtig gekend te hebben. Zoo genieten de Molukken of de Filippijnen niet de eer eener aparte vermelding. Korea wordt herhaaldelijk, zij het kort, genoemd. Af en toe duikt een geheimzinnige naam op, Wakwak, ter aanduiding van ver uiteengelegen landen. Gabriel Ferrand, die aan dit Wakwak een studie heeft gewijd (in het *Journal Asiatique* van 1907) betoogt dat één der beteekenissen van dezen naam moet geweest zijn: Japan (of juister: het hoofdrijk in de eilandengroep die wij thans Japan noemen); het woord kan inderdaad beteekend hebben Rijk van Wo, in 't Japansch Wo-koku en in 't Cantoneesch dialect Wo-kwok. Dit klopt met een mededeeling van Ibn Khordadbeh, luidend dat de landen Wakwak ten oosten van China waren gelegen. Of zij echter zoo rijk waren als deze schrijver meent te weten — de bewoners zouden hun honden en apen aan gouden kettingen vast-

leggen — mag eenigen twijfel wekken. Rechtstreekschen handel schijnen de Arabieren niet met Japan gevoerd te hebben. Pakkend is de schets die in het Arabische *Boek der wonderen van Indië* van de Japanners gegeven wordt: „De bewoners (van Wakwak) lijken op de Turken. Zij zijn de vlijtigste handwerkslieden die men zich voorstellen kan: op hun kunsthandwerk leggen zij zich met den grootsten ijver toe. Overigens zijn zij verraderlijk, geslepen en leugenachtig; zeer levendig van aard en in de negotie bij de pinken."

In de in 1897 te Weenen uitgegeven „Festschrift" *Die topographischen Capitel des Indischen Seespiegels Mohit*, (zie hierover het Zevende Hoofdstuk)[1]), heeft professor Wilhelm Tomaschek aan de hand van moslemsche gegevens een kaart van Zuid- en Oost-Azië geteekend, waarop de Filippijnen worden aangeduid als: Dzjezaïr el-Waqwaq of eilanden Wakwak. Waar men nergens in de geografische geschriften der Arabieren een naam vindt die met de Filippijnen kan worden geïdentificeerd, terwijl toch mag worden aangenomen dat de oude Arabische zeevaarders eenige — zij het spaarzame — aanrakingen met dien archipel gehad hebben, bestaat er aanleiding tot het aardrijkskundig begrip Wakwak ook de Filippijnen te rekenen. In 't algemeen verdient de bedoelde kaart van professor Tomaschek („Die Handelsstrassen und Seewege zur Zeit der Abassiden") zeer de aandacht. Het schijnt dat ook Madagascar met den naam Wakwak is aangeduid.

Geschiedkundige gegevens zijn bij de Islamietische beoefenaars van land- en volkenkunde zeer schaarsch, wat, gelet op de herkomst ervan, niet bevreemdend is. Gelukkig hebben de kronieken die in China met zorg werden bijgehouden, historische bijzonderheden vastgelegd, doch weer minder dan men zou wenschen. Tal van belangrijke gebeurtenissen, die het staatkundig beeld van het Oosten moeten hebben gewijzigd, zijn voor altijd spoorloos in den nacht van het verleden weggezonken.

Een enkelen keer vindt men bij een Arabischen schrijver een geschiedkundige mededeeling die als een bliksemschicht door dien nacht flitst. Zoo bij Ibn Said, uit de dertiende eeuw, die gewag maakt van volksverhuizingen, waarvan de Oostersche wereld getuige moet zijn geweest. De Komr (beter bekend als Khmèr), verwant aan de Chineezen, zouden uit het bergachtig binnenland van Azië naar het huidige Fransch Indo-China getrokken zijn en vandaar naar het schiereiland Malakka en den Ned.-Indischen Archipel; later nog zou een groep van hen zich gevestigd hebben op Madagascar en vandaar zelfs overgestoken zijn naar het Afrikaansche vasteland. Gabriel Ferrand, schrijver van het vroeger geciteerde *Relations de voyages et textes géographiques* etc., heeft in het tweede deel van dit werk de door Ibn Said verschafte

[1]) Dit is niet voltooid geworden. R.

gegevens uitgesponnen. Hij neemt aan dat de Komr uit het Oostelijk deel van Tibet langs de groote rivieren die daar ontspringen: de Irawaddi, de Salwen, de Menam en de Mekong, naar lagere streken zijn afgezakt.

Het wordt inderdaad als een feit beschouwd dat Madagascar gekoloniseerd is (althans ten deele) door Indonesiërs uit het Oosten, die reeds Hindoe-invloeden hadden ondergaan en oorspronkelijk van het aangeduide Aziatische vasteland kwamen. Hoe Ibn Said, verscheiden eeuwen na deze volksbeweging, aan zijn wetenschap is gekomen, ziedaar een puzzle die wel nimmer een oplossing zal krijgen. Wat het geval nog curieuzer maakt, is dat indianisten, sinologen en indosinologen hebben verklaard geen kennis te dragen van inscripties of teksten, die van deze gebeurtenissen rechtstreeks of zijdelings melding maken.

De betrekkingen tusschen Nederlandsch-Indië en Madagascar hebben waarschijnlijk gedurende eenige eeuwen stand gehouden. Linguïstische verwantschap is onmiskenbaar. Ook in dezen heeft Gabriel Ferrand licht pogen te verspreiden (*Voyages javanais à Madagascar* in het *Journal Asiatique* van 1910); hij neemt aan dat de eerste trek van Indonesiërs naar Madagascar plaats vond tusschen de 2e en 4e eeuw onzer tijdrekening.

Studiën over zulke in nevels gehulde gebeurtenissen uit het Oosten vinden echter doorgaans geen ander loon dan bestrijding. Men poogt te geraken tot conclusies, waarvoor de gronden te onsolied zijn om aanvaard te kunnen worden. Het lijkt mij niet overbodig ter waarschuwing van onderzoekers, die geen weerstand kunnen bieden aan den drang om uit vage historische of linguïstische gegevens meer te halen dan er in zit, een teekenend geval mee te deelen — één uit vele —, hoe men dat doende op dwaalwegen kan geraken. De geleerde wereld poogde circa een kwart eeuw geleden tevergeefs de identiteit vast te stellen van de z. g. Sajâbidja, niet-Arabieren die in de eerste eeuwen onzer tijdrekening aan de Perzische Golf gevestigd waren en eerst onder de Sassaniden, later onder de Arabieren zich als huurlingen lieten aanwerven. Zij werden voor verschillend werk gebruikt: voor politiediensten, als zeesoldaten bij maritieme expedities, als gewapende helpers van de equipages van handelsschepen tegen zeeroovers enz. Het gelukte niet hun herkomst vast te stellen. In 1894 nu deed een geleerde van den eersten rang, Prof. M. J. de Goeje, er een gooi naar (in het zoogenaamde *Veth-Album*, een feestbundel die den tachtigjarigen Prof. P. J. Veth werd aangeboden). Hij zoekt verband tusschen Sajâbidja en Zabadj, den naam waarmee Java en Sumatra door de Arabieren werden aangeduid; intusschen kon op linguïstische gronden Z van Zabadj niet in een S overgaan. Door aan te nemen dat een taal in Zuid-Indië, het Tamil, haar intermediair had ver-

leend, kon die taalkundige moeilijkheid worden opgelost; en de hoogleeraar schroomde niet de conclusie te trekken dat de Sajâbidja afkomstig waren uit den Nederlandsch-Indischen Archipel, waarop de Perzen en later de Arabieren een drukken handel dreven. De conjectuur luidde dat de bedoelde huurlingen „met goedvinden van den in dien tijd zeer machtigen maharadja als zeesoldaten en matrozen zijn aangeworven om in de havenplaatsen politiediensten te verrichten en op koopvaardijschepen tot bescherming te dienen".

Misschien is onze geleerde zeer verrast geweest dat men om zijn meer dan gewaagde hypothese hartelijk lachte.

In gevallen als het bovenstaande kan men moeilijk te critisch zijn. Met de oude Arabische geografen of reisbeschrijvers dient men wel bijzonder voorzichtig te zijn. Zelfs in het werk van den serieuzen Al Biroeni over Indië vindt men mededeelingen die een glimlach op de lippen brengen. Zoo verhaalt hij, in hoofdstuk XVIII, van een in Indië levend dier, dat behalve vier normale pooten nog evenveel heeft die op den rug omhoogsteken. Zijn minder ontwikkelde collega's onthalen hun lezers op de meest fantastische wonderverhalen. Zij vertellen van den walvisch met een begroeiden rug, welke schepelingen in den waan brengt dat zij met een eiland te doen hebben; van betooverde kasteelen; van den vogel Rok die bij zijn nadering de lucht verduistert — zelfs Marco Polo vertelt van dit monster en laat het met olifanten wegvliegen —; van rozen die, als men ze wil meenemen, in brand vliegen; van menschen met hondenkoppen; van steden die op het water drijven en verdwijnen; van watermonsters, ettelijke honderden meters lang; van slangen die olifanten verslinden; van gevleugelde visschen die 's nachts op het strand gras komen eten of in klapperboomen springen; en van tal van gedrochtelijke of wonderbaarlijke dingen meer.

Verdichting en werkelijkheid worden met een verrassende naïeviteit dooreengemengd. Als Sindbad de Zeeman aan het woord is, weet men wat men verwachten kan. Men leest zijn verhalen zooals men sprookjes leest. Bij hem is alles mogelijk.

Als hij op een onbewoond eiland is achtergebleven, bindt hij zich vast aan den poot van vogel Rok en belandt zoo in een voor menschen ontoegankelijk dal, waar het wemelt van slangen, doch de bodem bedekt is met kostbare diamant. Om deze zonder levensgevaar machtig te worden, werpen de inzamelaars van boven stukken vleesch in het ravijn; adelaars strijken hier op neer, vliegen met hun prooi naar hun nesten, doch worden hier fluks verjaagd, waarna de diamanten die zich in het vleesch hebben vastgezet, worden bijeengebracht. Het procédé is zeer vernuftig; echter is het in de werkelijkheid niet toegepast.

Gedurende eeuwen heeft deze legende in de litteratuur gegist. Reeds in geschriften uit de vierde eeuw komt zij voor; van de Arabische schrijvers maakt o. a. Kazwini er melding van, en Marco Polo gaat

zelfs zoo ver het diamantendal te lokaliseeren, in een gebied in het noorden van het tegenwoordige gouvernement van Madras. En als later de Portugeezen in Indië aanlanden, propageeren ook zij de legende, zonder zich hun functie van sprookjesvertellers bewust te zijn.

Eerst eenige eeuwen nadat de trotsche khaliefenstad voor de Mongolen heeft moeten bukken, wordt de beschrijvende aardrijkskunde gezuiverd van de fantastische elementen waarnaar in de Middeleeuwen vooral door de Islamieten met zooveel gretigheid geluisterd werd. En dan schrompelen de „wonderen van Indië" ook van lieverlede ineen.

Intusschen mag niet onvermeld blijven dat reeds in het begin der elfde eeuw Al Biroeni, een man die zijn tijd ver vooruit was, die wonderen met den critischen blik van den geleerde bekeek en zijn ontnuchtering niet verborg. Toch was hij geenszins de vrome volgeling van Mahomed, die zich op geloofsgronden verplicht rekende de „ketterssche" wetenschappen van „afgodendienaars" te hekelen en af te kammen. De geestelijke erfenis van de groote Grieksche denkers had hij ernstige aandacht geschonken en even ernstig bestudeerde hij het sanskrit en luisterde hij naar ontwikkelde Hindoes om in de wijsbegeerte en wetenschappen der Indiërs door te dringen. Zijn boek over Indië getuigt van zijn nauwgezetheid en de oprechtheid van zijn streven. Doch als streng wiskundige en astronoom kon hij niet onder de bekoring geraken van hetgeen uit den mateloos bespiegelenden geest der Indiërs was voortgekomen. Hij stond er evenzoo tegenover als — en dit is wel het merkwaardige — de nuchter denkende Westerling. In zijn boek komen uitlatingen voor die aanstonds doen denken aan de felle rhetoriek van een Thomas Macaulay, die den strijd in Britsch-Indië tusschen de voorstanders van een Westersch en een Oostersch onderwijssysteem besliste door zijn beroemde memorie van 1835, waarin hij de schijnwaarde van hetgeen op wetenschappelijk gebied door de Indiërs was gepresteerd in vol licht plaatste en zoo op zijn wijs het geloof in de Indische wonderen tegen den grond sloeg.

Al Biroeni trok naar Indië als zoovele zijner geloofsgenooten: in de verwachting er het wonderbaarlijke als werkelijkheid te aanschouwen en door de vlucht van de geweldige Indische gedachte te worden ontroerd. Hij was terdege onder de suggestie van het machtwoord: Indië's wonderen.

Aan Al Biroeni dankt zijn tijd in de eerste plaats een aanzienlijke uitbreiding van de kennis van het oude cultuurland. In het bekende werk van Elliot-Dowson, *The history of India as told by its own historians*, deel I (1867), kan men lezen wat met betrekking tot Britsch-Indië en het westelijk grensgebied door de oude Arabische aardrijkskundigen is geschreven. In het jaar der uitgave van genoemd deel was het hoofdwerk van Al Biroeni nog niet in vollen omvang toegankelijk voor de onderzoekers — de Engelsche vertaling van zijn *Indië* door Dr. Ed. Sachau dateert van 1888 —, maar fragmentarisch

was het bekend en bovendien was het geographische gedeelte overgenomen door een landgenoot van den schrijver, nl. Rasjid-oed-din, ook al een merkwaardige persoonlijkheid. (Hij was uit de 13e eeuw; van beroep arts, bracht hij het tot vizier van den Mongoolschen heerscher in Perzië. Hij schreef een merkwaardige historische en geografische encyclopaedie. Yule heeft hem heel wat aandacht geschonken in het tweede deel van zijn *Cathay and the way thither*.)

Wat Rasjid-oed-din, grootendeels op gezag van Al Biroeni, over Indië heeft te boek gesteld, geeft vrijwel weer wat men in de 13e eeuw aan kennis betreffende dat gebied had vergaard. Men was al zoo ver dat men er een eenigermate systematische beschrijving van kon geven; wel wordt het statenmozaïek van Indië niet met duidelijke lijnen aangeduid; wel laat de plaatsbepaling met betrekking tot de steden heel wat te wenschen; wel wint hier en daar de sprookjesdichter het van den geograaf, maar in de lijst van haar tijd is de beschrijving van Al Biroeni een werk van groote verdienste. Merkwaardig is de geestelijke overeenkomst met Ptolemaeus, wiens critische zin in hem was overgegaan.

De Brahmanen, aan wier voeten hij ging neerzitten, beleefden weinig genoegen van hun discipel. Dank zij zijn zin voor de realiteit, ziet Al Biroeni al spoedig dat hij een mooien droom gedroomd heeft. Hij klaagt in zijn boek over de ijdelheid der Hindoes die gelooven dat er geen land is zooals het hunne, geen volk zooals het hunne, geen godsdienst als de hunne en geen wetenschappen als de hunne. Nieuw is deze klacht niet. In oude Boeddhistische geschriften komt zij reeds voor; daar wordt de arrogantie van de Brahmanen gehekeld, het prat gaan op hun wetenschap aan de kaak gesteld. Al Biroeni ergert zich aan die opgeblazenheid. Hij schrijft haar toe aan de omstandigheid dat zij hun land nimmer verlaten en zich niet met andere volken vermengen. De wijze waarop hij zijn bevindingen weergeeft, karakteriseert zijn scherpen en onafhankelijken geest.

„In den aanvang stond ik tegenover hun sterrenkundigen als een leerling tegenover zijn meester: ik voelde mij te midden van hen een vreemdeling en was niet vertrouwd met hun eigenaardige nationale en traditioneele wetenschappelijke methoden. Toen ik eenige vorderingen gemaakt had begon ik hun de beginselen te toonen waarop deze wetenschap (de sterrenkunde) rust, hen te wijzen op sommige regels van logische deductie en op de wetenschappelijke methoden van alle wiskundigen, waarop zij van alle kanten naar mij toekwamen, erg verbaasd en erg begeerig om van mij te leeren. Terzelfder tijd stelden zij mij de vraag, van welken Hindoeschen leermeester ik die dingen geleerd had, terwijl ik hun in werkelijkheid aan 't verstand bracht wat zij waard waren en zij mij zelfs als hun meerdere beschouwden, ervoor bedankend met hen op één lijn te worden gesteld."

Dit lezend, is men geneigd de opmerking te maken dat bescheiden-

heid niet Al Biroeni's hoofddeugd geweest is. Echter is het, komt het mij voor, niet zoozeer zijn bedoeling zich zelf te verheffen als wel aan te toonen dat de Indiërs het recht misten zich zoozeer te beroemen op hun wetenschappelijke verrichtingen. Waar hij prijzen kan, is hij niet karig met zijn lof. Doch in bovenstaande uitlating is Al Biroeni de personificatie van den geest van het Westen, dat hooger idealen heeft dan het Oosten en niet alleen vlijtiger, maar ook reëeler en stelselmatiger de waarheid zoekt. Het is de spanning der waarheidsliefde die in des schrijvers critiek zich een uitweg baant, en tevens de reactie tegen de overdreven voorstelling die men in zijn tijd had van alles wat het Oosten betrof.

Niet tegen de mystieke schoonheid, die zich in het Orient in religieuse, litteraire en plastische vormen openbaart, is Al Biroeni opgekomen. Wel tegen de neiging van het Oosten om de waarheid te zoeken niet langs den weg van het positieve onderzoek, maar langs dien van de bespiegeling. Het gebrek aan werkelijkheidszin, aan beperking en de behoefte aan personificatie van het onzienlijke, waardoor de Indische mythologie wild vergroeid is, de Indische literatuur slechts ten deele genietbaar is, en de Indische wetenschappen doen denken aan tuinen die zwaar in 't onkruid zitten — dit vooral heeft Al Biroeni gehinderd. Er zijn in zijn boek teekenende opmerkingen te vinden die het bevestigen. „Men bevindt meestal", zoo zegt hij, „dat zelfs de zoogenaamde wetenschappelijke theorema's der Hindoes in een staat van de uiterste verwarring verkeeren, ontbloot van elke logische orde, en ten slotte altijd vermengd met de onnoozele opvattingen der volksmassa, nl. onmetelijke getallen, kolossale tijdruimten en allerlei godsdienstige dogma's die het volksgeloof niet in twijfel wil getrokken zien. De geschriften der Hindoes op het gebied van wis- en sterrenkunde kan ik slechts vergelijken bij een mixtum van parelschelpen en zure dadels, of van parels en koemest, of van kostelijke kristallen en waardelooze kiezelsteenen."

Deze woorden treffen door hun juistheid en hebben in negen eeuwen niets van hun frischheid verloren. Zij verdienen een goede plaats te midden van het gewoel der meeningen in onzen tijd. Nog altijd heeft het exotische voor velen een bijzondere bekoring en vooral van Indië gaat nog steeds een magische invloed uit. Vele Westerlingen met ongescherpten geest of onevenwichtig gevoel geraken nog voortdurend onder dien invloed en blijven eronder, ook al zoeken zij tevergeefs naar de wonderen die zich maar niet aan hen willen openbaren. Soms neemt die onberedeneerde bewondering zoodanige afmetingen aan dat zij die de waarheid liefhebben in 't geweer vliegen tegen deze hysterica indica, waartegen reeds in de elfde eeuw een scherpzinnige Islamiet van Arischen bloede — en geeste — de wapenen opvatte.

(*Wordt vervolgd*)

VARIA.

DE TWEEDE REDE VAN DEN DIRECTEUR VAN LANDBOUW IN DEN VOLKSRAAD.

(Vervolg).

Door den heer Teeuwen is protest aangeteekend tegen den door de Regeering betoonden onwil, om den Volksraad deelgenoot te maken van de in haar boezem genoemde motieven voor aangelegenheden, die niet tot uitvoering kwamen en dus ook der inkrimping van het areaal van den aanplant van suikerriet en andere handelsgewassen. Dit protest is misplaatst. De Regeering weigert volstrekt niet haar motieven te zeggen voor een niet tot uitvoering gekomen maatregel, wanneer zij aan dat voornemen publiciteit gegeven heeft en de motieven, die in 1918 gegolden hebben tot niet-uitvoering van de inkrimping, wil ze gaarne geven, hoewel ik ze wel bekend mag veronderstellen, daar zij uitvoerig vermeld zijn op blz. 38 van de Handelingen der eerste zitting.

Maar, waar zou het naar toe gaan, wanneer de Regeering consideratiën moest blootleggen, ook wanneer er eens iets uitlekte van niet tot uitvoering gebrachte maatregelen door haar-zelve niet gepubliceerd.

De heer T. zegt: het publiek weet nu niet, of de regeering inzake de niet-inkrimping al of niet misgetast heeft.

Mij dunkt, dat al of niet mistasten volgens het oordeel van het publiek komt in een eigenaardig licht te staan, en de discussies in den Volksraad over het voedselvraagstuk gehouden, den indruk gaven, dat het voor vele leden niet om dat groote vraagstuk in zijn geheel gaat, maar in hoofdzaak om de inkrimping, al of niet afgescheiden van de daardoor relatief geringe hoeveelheid voedselvermeerdering, die er het gevolg van zou kunnen zijn.

Zooals gezegd, ik kom hierop nader terug. Maar ik verklaar uitdrukkelijk, dat de uitlating: „Ik zeg U niets", welke de heer Teeuwen der Regeering in den mond heeft gelegd, geheel voor zijn eigen verantwoordelijkheid komt. Ze is geheel en al onjuist en onwaar.

Volgens den heer Teeuwen zou uit mijn rede van 17 Februari zonder eenige moeite zijn af te leiden, dat de maatregelen, die de Regeering heeft te nemen in het belang van de voedselvoorziening, zijn uitgebreid.

Wanneer spreker hiermede bedoelt de maatregelen, om Ned.-Indië tot steeds grooter productie te brengen, dan zeer zeker, maar anders niet.

Integendeel, het ligt in de bedoeling, om den normalen toestand, de vrijheid van handel en vervoer, zoodra mogelijk, te herstellen en dat de voedseltoestand in de toekomst eer verergeren dan verbeteren zal, blijkt uit de door mij verstrekte inlichtingen, zeker niet. Integendeel, de aanplant neemt toe, en de maatregelen der regeering, zoolang die noodig zijn, perfectionneeren zich meer en meer, zich toetsende aan de in het licht tredende gebreken en behoeften.

Men kan wel zeggen: ge hadt eerder moeten ingrijpen, ge hadt anders moeten distribueeren.

Ja, als men er eenmaal midden-in zit, komt critiek en ook zelfcritiek van zelf.

Maar men vergeet twee factoren van overwegend belang.

Men kan een distrib. organisatie niet alleen niet uit den grond stampen, eene taak, die voor velen geheel nieuw is, maar het is ook ondoenlijk ze op te leggen, zoolang niet de nood aan den man komt en voor de goedgezinden de noodzakelijkheid daarvan duidelijk maakt.

De regeering moet zoo eenigszins mogelijk — en het is hier mogelijk — den steun, de medewerking verwerven dier goedgezinden, ook al lijden zij door de maatregelen schade of derven zij winst. Den onwilligen, en die zijn er helaas altijd en overal in grooten getale, wordt dan de dwang opgelegd. Aldus groeit en ontwikkelt zich het stelsel gedragen door de instemming der bevolking.

Daarom ook heeft het Bestuur zich, terecht, in het afgeloopen jaar eerst geleidelijk vertrouwd gemaakt met dit moeilijke vraagstuk en is het nu in staat een taak op zich te nemen, die vóór 12 maanden onuitvoerbaar ware geweest.

Wat is in 't kort de bedoeling?

Zooveel mogelijk decentralisatie; in de gewesten weet men 't best de behoefte en kan men de meest doeltreffende wijze van uitvoering vaststellen. De regeering regelt in overleg prijzen en zorgt voor de zendingen naar waar tekort is, van waar kan worden gemist. Ze vult tekorten aan met regeeringsrijst enz. en regelt de prijzen in verband met wat zij er voor betaalt. Dat zij niet komt tot eene door de regeering in details doorgevoerde distributie, dus met uitsluiting van den handel, heeft zijn grond in wat ik in mijn eerste rede dienaangaande zeide. Er zou een heirleger van tijdelijke ambtenaren en beambten worden geschapen, een stelsel, dat ook in Holland tot felle critiek aanleiding gaf, en niet ten onrechte; de kosten zouden reusachtig zijn, wanneer dat stelsel werd doorgevoerd en die kosten zouden òf op het voedsel moeten worden verhaald òf door de staatskas worden gedragen. Door de staatskas, die in buitengewoon slechte conditie is, terwijl men op geen stukken na de kosten kan overzien.

Hoe soepeler de regeling in deze is, hoe meer in elk gewest, elk groot centrum naar plaatselijke omstandigheden kan worden gehandeld, hoe eenvoudiger en doelmatiger de distributie kan worden uitgevoerd. Blijkt het, zooals b.v. te Semarang en nu te Batavia goed, om gebruik te maken van het bestaande gemeentelijk personeel, dan is daartegen van de zijde van de Regeering geen enkel bezwaar. Ze maakt gaarne van deze hulp der gemeenten gebruik. Nu zegt de heer T., wanneer ge de fouten op de Filippijnen elimineert, hebt ge een goed stelsel van distributie. Maar dat is de kwestie niet. Het stelsel als zoodanig op de Filippijnen voldeed niet en ook het moederland heeft ons in deze wel iets gezegd.

De drommen ambtenaren (er worden nu volgens de berichten maar eventjes 2500 aan den dijk gezet) hebben de distributie buitengewoon kostbaar gemaakt en de klachten waren niet van de lucht. Men zeide in Holland vaak: als een artikel in distributie komt, is het in korten tijd geheel of gedeeltelijk zoek en bekend is, hoe men dit op het Zuiderzee-vraagstuk toepaste, door te zeggen: het kostbare bedijken en uitpompen van het water is niet noodig, kondig aan, dat het in distributie komt en het is in no time weg.

Welnu, van het wegraken van groote hoeveelheden hier te lande is nog niets gebleken. De inter-gewestelijke afsluiting werkte daartoe gunstig, de onteigeningsbepalingen, de inbeslagnemingen zijn op verscheidene plaatsen toegepast, al is het niet voor belangrijke hoeveelheden. Uit mijn rede in eerste instantie heeft de heer Teeuwen afgeleid, dat de voedselproductie en de voedselinvoer in 1918, zoo afzonderlijk als gezamenlijk, meer hebben bedragen dan in eenig jaar tevoren.

Het is mij niet duidelijk, waar de heer Teeuwen dit heeft gevonden. De invoer op Java en Madoera is n.l. belangrijk minder geweest dan in de vorige jaren, zooals kan blijken uit de volgende cijfers. In 1916 werd ingevoerd 345.000 ton rijst, in 1917 ruim 406.000, in 1916 ruim 390.000 ton. In de vorige jaren is de invoer geringer geweest; zooals bekend, is juist in de latere jaren de behoefte zeer gestegen. Bij de beoordeeling van die cijfers mag niet uit het oog worden verloren, dat begin 1918 de voorraden in eerste, tweede en volgende hand uitgeput waren, dat, wat men zou kunnen noemen in de maanden tot en met Maart Java „schoon" gegeten werd. De toestand in 1918 en niet alleen in het begin, heeft verder tengevolge gehad — het werd reeds eerder opgemerkt —, dat veel onrijp geoogst werd, vooral cassave, dus veel minder opbrengst, terwijl de gevolgen van de droogte in de opbrengsten zich zeer hebben doen gevoelen.

De veronderstelling van den heer Teeuwen, dat na Maart uit het buitenland geen rijst meer te verwachten zou zijn, is onjuist en die veronderstelling kan toch zeker niet uit mijn woorden geput worden. Ik kan het geachte Volksraadslid mededeelen, dat de Regeering geheel diligent is en op het oogenblik offerte in handen heeft voor leveringen van Bangkokrijst in April en Mei.

De heer Teeuwen heeft gevraagd ,of de hoeveelheid Rangoonrijst, die Engeland ons mogelijk voor 1919 zal willen garandeeren, mag worden beschouwd als een extra-hoeveelheid. De bedoeling is niet recht duidelijk: in 1919 werd door de Regeering nog geen Rangoonrijst verkregen en mogen de onderhandelingen niet gelukken, dan is de kans, dat rijst uit Rangoon betrokken zal kunnen worden, al buitengewoon gering. Vergelijking van den toestand van Rangoon in 1918 met die in 1919 gaat niet op; het absolute uitvoerverbod van einde 1918 heeft geen politieke redenen, als bij vorige uitvoerverboden wellicht het geval kan zijn geweest, maar is een maatregel noodzakelijk geworden om in de, tengevolge van een ernstigen hongersnood, sterk vermeerderde vraag van Britsch-Indië-zelf te voorzien en meer waarschijnlijk om te voldoen aan de vraag van Europa.

Het feit, dat voor Engelsche rekening in de laatste weken veel in Bangkok wordt aangekocht, ondanks de onevenredig hooge prijzen en de veel hoogere vrachten, is een argument te meer, om elke ton rijst uit Britsch-Indië verkregen, als extra te beschouwen, dus als een hoeveelheid, die anders zeer waarschijnlijk niet verkregen zou kunnen worden.

De heer Teeuwen wenscht van de Regeering een beslist antwoord op de vraag of er werkelijk een voedseltekort zal komen en of dit door uitvoer uit het buitenland zal kunnen worden gedekt. Hij vraagt de Regeering, om zich niet te verschuilen achter cijfers.

Ik heb hiervoor cijfers gegeven, omdat daarop van andere zijde is aangedrongen. Welke waarde daaraan te hechten is, is tevens medegedeeld.

Met of zonder deze cijfers kan den heer Teeuwen worden medegedeeld, dat ook zekerheid op dit punt niet te geven is. De vermeerdering van de voedselvoorraden is afhankelijk van zooveel factoren, zoowel binnenland-

sche als buitenlandsche, dat evenmin kan worden vastgesteld, dat er geen, als dat er wèl een voedseltekort zal ontstaan.

De heer Teeuwen doet daarom verkeerd met zijn verdere voorstelling van zaken er steeds weer vanuit te gaan, dat er hongersnood zal ontstaan. Waar dit uitgangspunt niet juist is, kan er ook geen aanleiding bestaan, om nu maar dadelijk alle irrigatie voor voedselaanplant te bestemmen.

De regeering heeft vooral ook in deze tijden nog op andere factoren te letten en dat is om zooveel mogelijk en zoolang mogelijk ook de economische kracht, de koopkracht van de bevolking zoo hoog mogelijk te houden.

Als het er om gaat: to be or not to be, als het zoover zou kunnen komen, dat geld en welvaart geen waarde meer hebben, maar enkel voedsel, om het leven te rekken of te redden, ja, dan vervalt elke andere overweging; dan zou tijdig de ploeg moeten worden gezet in allen riet- en tabaksaanplant en zou de regeering daar niet voor terugschrikken; maar naar de volle overtuiging der regeering ziet het er nog niet naar uit, dat die wanhoopsmaatregel noodig is en laten wij gezamenlijk ons best doen te zorgen, dat het er niet toe komt. Ik voor mij heb de overtuiging, dat het bij eenigen goeden wil zoover niet komen zal ook.

Naar aanleiding van hetgeen de heer Teeuwen heeft gezegd over de inkrimping, welke de Inlandsche tabaksaanplantingen in 1918 hebben ondergaan, kan worden medegedeeld, dat die beperking niet het karakter heeft gedragen van een aan de bevolking opgelegden dwangmaatregel. Deze inkrimping hield in den beginne uitsluitend verband met de slechte vooruitzichten van de krosokmarkt, gelijk in de rede van den 17en Februari j.l. reeds is uiteengezet. Uitdrukkelijk werd den bestuursambtenaren daarbij voorgehouden bij hunne bemoeienis ter zake niet te ver te gaan en steeds de koopkracht der bevolking in het oog te houden. De ongunstige markt voor de krosok moest echter noodzakelijk in streken, waar men zich in belangrijke mate op de productie hiervan toelegt, de koopkracht der plaatselijke bevolking niet zelden aanmerkelijk doen verminderen, doch aangezien de prijzen voor kerftabak goed bleven, konden de Inlandsche tabaksaanplantingen, bestemd voor de productie van kerftabak gevoegelijk worden uitgebreid, waardoor gedeeltelijk tegemoet gekomen kan worden aan den hooger bedoelden achteruitgang van de koopkracht.

Toen in 1918 plaatselijk de voedselschaarschte zich nijpender deed gevoelen, werd met meer aandrang gewezen op de wenschelijkheid, om tabak te doen vervangen door voedingsgewassen, waartoe de bevolking gedeeltelijk vermoedelijk ook wel uit eigen beweging zou zijn overgegaan. Niet te vergeten is toch, dat wegens de sterk oploopende prijzen der belangrijkste voedingsmiddelen, de teelt daarvan, belangrijk voordeeliger uitkwam dan in normale tijden. Dat de bedoelde bestuursbemoeienis door de bevolking niet als een haar opgelegde dwang werd beschouwd, vindt steun in het feit, dat in enkele afdeelingen de tabaksaanplant in 1918 vrij belangrijk toenam, vergeleken bij 1917. In het gewest Rembang werd van het jaar zelfs meer tabak verbouwd, dan eenig jaar tevoren. Tot dusverre zijn voor 1919 nog geen bepaalde instructies gegeven tot inkrimping der Inlandsche tabaksaanplantingen en voorloopig is de regeering niet van plan aan die kultuur zulke enge grenzen te stellen, dat van een eigenlijke inkrimping zal kunnen worden gesproken. In streken, waar de Inlandsche tabaksaanplant in de beide vorige jaren belangrijk achterbleef bij den aanplant in 1915 en 1916, zal de bevolking in de gelegenheid zijn den tabaksaanplant belangrijk uit te breiden. De heer Teeuwen meent als vrij zeker te kunnen aannemen, dat

inkrimping van het suikerplant-areaal niet zal leiden tot groot geldelijk nadeel voor belanghebbenden en het land. De voorspelling van nog hooger suikerprijzen steunt op niets. De landen der consumptie weten tenslotte evenals in 1915 door onderlinge overeenkomst en juiste kooppolitiek zoo noodig den prijs binnen een bepaalde limiet te houden. En daarbij blijkt nu, welk een waardevol ruilmateriaal onze suiker is. Ik zal met den heer Teeuwen niet gaan kibbelen over cijfers. Het is heel gemakkelijk te zeggen, dat geen nadeel wordt geleden, hoewel ieder, die het vraagstuk nuchter beschouwt — er moge dan eenige millioenen verschil zijn — tot de conclusie moet komen, dat de rietkultuur, door den Europeeschen ondernemer gedreven, ook voor de bevolking een belangrijk surplus laat boven eigen verbouw.

Er worden alle mogelijke middelen aangewend, om het tegendeel te bestrijden, ja, ik hoorde al van bij verhuur missen door den eigenaar van 1 rijstoogst en 3 polowidjo-oogsten, waar het ook volgens het welvaartsonderzoek als regel 1 sawahoogst en 1½ polowidjo- bedraagt . De feiten door den heer Schmutzer aangehaald van fabrieken, waar de bevolking vroeg, nu weer het volle areaal te beplanten, toonen dat aan. Maar ook, en dat is zeker van niet minder belang, blijkt het helaas, dat van zelfs maar behoorlijke opbrengsten van die met rijst beplante velden geen sprake is.

Als middel, om werkelijk den voedselvoorraad belangrijk te vermeerderen, blijkt het niet doeltreffend te zijn. Zeker, bij de vrijwillige inkrimping zal men als regel de beste gronden behouden hebben, maar ook de gunstigst gelegen gronden. Maar gronden, die, als ze bewerkt en beplant worden met Inlandsche gewassen en dan opbrengsten zouden geven als door den heer Schmutzer genoemd — en er zijn op dat punt nog wel meer ervaringen opgedaan — zulke gronden, ik zou haast zeggen woestijn of rots nabijkomende, occupeert de suikerindustrie toch zeker niet.

De heer Teeuwen schijnt als vaststaande aan te nemen, dat de toestand op het punt van de voedselvoorziening nog verergeren zal. Waaruit leidt hij dit af? Zal elk jaar de Westmoesson te laat invallen? Maar overal wordt met kracht aan den opvoer van den voedselverbouw gewerkt. Reeds de hooge prijzen, de materieele prikkel, vaak de beste, werkt er toe mede. Britsch-Indië heeft gelukkig niet elk jaar een misoogst; de toestanden in Europa zullen zich ook weer normaliseeren, de werelddistributie, de nivelleering der voedingsmiddelen neemt weer flink toe, zie de verhooging der broodrantsoenen in Frankrijk en zelfs in Nederland en de geassocieerde regeeringen zegden ons toe, dat, na eerst zichzelf voorzien te hebben, geen bezwaren tegen uitvoer naar ons zullen worden gemaakt.

Men ziet het, slechter dan nu ziet het er in geen geval uit. Wanneer niet tal van rampen zich opstapelen, kan ik alleen wel verbetering zien.

Maar ook deze spreker heeft blijkbaar het somberste beeld noodig van nood en schaarschte nu en honger in de toekomst, om te komen tot wat voor velen het doel schijnt te zijn, de inkrimping met 25 pCt. met van het riet- en tabaksareaal.

En hij gaat zelfs zoover, van mij te verwijten, dat ik het publiek wil suggereeren, dat aan het verschil van 1,387,900 bouws rijstaanplant geen groote waarde moet worden gehecht.

Neen, ik suggereer niet en de late sawahbouw heeft zeker beteekenis, maar men doe het niet voorkomen, alsof die 1,387,900 bouws wel zoowat verloren zijn.

En ook bij de tweede gewassen dezelfde fout, het cijfer 159,900 is wat er in de maand Januari minder geoogst is, dan in dezelfde maand van 1918, niet wat er minder te velde staat.

Wat de heer T. zegt van de onderhandelingen inzake de rijst uit Rangoon tot een hoeveelheid als anders de door inkrimping vrijkomende gronden zouden leveren, dat lijkt heel snedig, maar is het bij nader inzien niet.

Of er in Burma een surplus zal komen en of dat voor ons beschikbaar zal zijn, weten wij niet met zekerheid. Maar als wij de 120.000 ton rijst toegezegd krijgen, die hier zijn bedoeld, dan is dat voor ons ,,beter één vogel in de hand dan 10 in de lucht''. Dat is van een beteekenis, die niemand in dezen tijd zal onderschatten en in elk geval wordt die ons uitdrukkelijk verstrekt voor eene bepaalde tegenprestatie: de niet-inkrimping.

De heer Teeuwen, die zekerheid eischt omtrent den invoer van rijst, heeft dan tenminste zekerheid over 2 millioen pikols.

Absolute zekerheid inzake den invoer uit de buitenlandsche rijsthavens is natuurlijk niet te geven, uitgezonderd de verklaring, zoo juist meegedeeld, die niet zonder beteekenis is.

Overigens is boven reeds medegedeeld, dat uitvoer uit Rangoon al heel onwaarschijnlijk is te achten. Bangkok levert nog steeds en te verwachten is, dat ook in de volgende maanden nog leveringen mogelijk zullen zijn. Er zijn althans aanbiedingen gedaan.

Waar de heer Teeuwen de meening uit, dat er residenten zouden zijn, die adviseeren, niet over te gaan tot het treffen van nuttige maatregelen op het stuk van de voedselvoorziening, alleen omdat hun daardoor meer werk zou worden opgelegd, wensch ik hem niet te volgen.

Men mag dit van onze bestuursambtenaren niet veronderstellen, integendeel, bij hun veel omvattende taak in normale tijden werken zij met grooten ijver aan deze nieuwe taak en waar het hun gewenscht voorkomt, het blijkt uit meerdere feiten, zien zij tegen uitgebreide maatregelen en ontzaglijke vermeerdering van werk niet op.

Volgens den heer Teeuwen zou niemand zich aan de maximum-prijzen van rijst enz. storen.

Zeker, maximum-prijzen worden wel ontdoken, de menschen zijn nu eenmaal niet allen engelen, maar ook de heer Teeuwen heeft geen middel aangegeven, om dat absoluut te voorkomen. Den bestuurshoofden blijft de plicht, om in te grijpen waar overtreding wordt geconstateerd. Maar het publiek moet meehelpen, zonder dat is geen enkele maatregel afdoende. Het publiek geve kennis van de feiten aan de bevoegde macht, maar vooral, overtrede zelf de maximumprijzen niet òf uit gemakzucht òf uit andere oorzaken. Men bedenke wel dat, wanneer alles door regeeringsambtenaren volgens den wensch van den heer Teeuwen werd verstrekt, er zich een clandestiene handel naast zou ontwikkelen, die voor velen aan de vraag voor bepaalde kwaliteiten, die wellicht niet in de distributie altijd zijn te krijgen, voor fancy-prijzen zou voldoen.

Hier moet het publiek meehelpen, anders geeft m.i. geen enkele maatregel het goede effect.

De heer Teeuwen spreekt van groote hoeveelheden voedsel aan de consumptie onttrokken. Maar wat heeft men aan een dergelijke bewering zonder schijn of schaduw van bewijs. Laat de heer Teeuwen aantoonen, waar die groote hoeveelheden onttrokken zijn en waar ze zich bevinden en de regeering zal hem voor die aanwijzing dankbaar zijn.

De door den heer Teeuwen gewenschte voedseldienst zou er o.a. voor

hebben te zorgen, dat de bevolking een goeden prijs krijgt voor haar product; die dienst zou verder de bewerking en opschuring voor zijn rekening moeten nemen, maar wanneer hij daarmede prijsdaling wil bereiken, dan zal hij toch de prijzen moeten drukken ook voor den landbouwer en men vergete niet, dat ¾ van het volk landbouwer is en voordeel trekt van de hooge prijzen, ook al blijft er vaak al te veel in de tusschenhand. Maar hoe eene regeling voor 34,000,000 zielen, voor verreweg het grootste deel kleine landbouwers, is uit te voeren, en liefst in korten tijd, is nog duister, en hoe dat heirleger tijdelijke ambtenaren te controleeren zou zijn, lijkt mij vooral ook in de Ind. maatschappij beslist onmogelijk en zonder scherpe contrôle zal, dunkt mij, ook de heer Teeuwen het niet wenschen.

De heer Teeuwen heeft nog gezegd, dat er overal werkelijk noodzakelijk lijkheid aanwezig is, om in te grijpen. De Regeering deed dat, er is geen gewest, waar het niet gebeurde, al is het ook niet op de wijze, als door het Teeuwen gewenscht.

De heer Tjokro Aminoto heeft uitvoerige mededeelingen verstrekt omtrent den uitslag van een door de afdeelingen van den S. I. ingesteld onderzoek.

Zonder nu te willen beweren, dat de verstrekte cijfers geen vertrouwen verdienen, moet toch wel in het oog worden gehouden, dat men hier alleen de schaduwzijden te zien krijgt, terwijl het voor de hand ligt, dat niet de algemeene toestand in bepaalde gebieden is aangeduid. Ik meen daarom gerechtigd te zijn tegenover de gegevens aan den S. I. te stellen de volgende zeer recente berichten van alle residenten op Java en Madoera en de buitengewesten, die mij hebben medegedeeld, hoe op 15 Februrai de toestand was in hun gewest en welke de verwachtingen waren voor de naaste toekomst. Ik zal de ontvangen telegrammen alle voorlezen, omdat zij m.i. een goed beeld geven, al vorder ik daardoor ook vrij veel tijd van de vergadering.

(De directeur leest dan een 35-tal telegrammen voor).

De Regeering acht het gewenscht, dat wordt medegedeeld, wat bekend is en iedereen kan, evenals ik, de conclusie uit het gerapporteerde trekken. Voor mij is die conclusie, dat het er niet slecht voor staat en dat er relatief een groote hoeveelheid andere voedselgewassen, ook ten gevolge van de maatregelen der Regeering, meer en meer in bijna alle gewesten zijn aangeplant.

Ik heb hier die telegrammen voorgelezen, om te belichten, hoe dus ongeveer in het midden van Februari de stand van den landbouw van de voedselgewassen was. Thans zal ik verder gaan door de door den heer Tjokroaminoto gemaakte opmerkingen te bespreken.

Hij is van meening, dat de zeer groote prijsstijging van verschillende waren, behalve door schaarschte, voornamelijk veroorzaakt is door het opdrijven. Ik moet naar aanleiding hiervan vertellen, dat der regeering niet bekend is, dat dit op groote schaal gebeurt en dat aanwijzingen ter zake gaarne zullen worden aanvaard.

Dat stijging van de prijzen van de eerste levensmiddelen onvoldoende voeding tengevolge heeft gehad, is in het algemeen niet gebleken. In de meeste streken schijnen de hooge prijzen zonder bezwaar te kunnen worden betaald. Waar dit bij wijze van uitzondering onmogelijk blijkt, worden voedingsmiddelen tegen verlaagde prijzen of kosteloos beschikbaar gesteld.

Indien de heer Tjokro Aminoto den economischen toestand der bevolking

verre van rooskleurig acht, moge dat voor hem een reden zijn, niet aan te dringen op maatregelen, die haar koopkracht nog meer zouden verzwakken. In dit verband wijs ik erop, dat de door den spreker vermelde hongeroptochten in Toeban plaats hadden in een streek, waar geen particuliere industrie is, die geld onder de bevolking kan brengen. De berekende verdiensten per gezin in verschillende suikerstreken (30 à 35 cts. voor mannen, 15 à 20 cts. voor vrouwen) geven een verkeerden indruk van de werkelijkheid. Deze is, dat bij taakwerk, en dit is de meest-voorkomende vorm, belangrijk meer kan worden verdiend.

Het verkoopen van kinderen is ook door enkele andere sprekers vermeld als een zichtbaar teeken van harden nood. Ik vrees, dat de heeren een in de Inlandsche maatschappij zeer gewone handelwijze, n.l. een vorm van adoptie van kinderen en het elders onderbrengen van kinderen, verwarren met kinderverkoop. Het kan niet van mij worden verwacht, dat ik het uitgebreide feitenmateriaal van den S. I. verder afzonderlijk zal bespreken. In elk geval zou daarvoor een controleerend onderzoek zijn noodig geweest. Daarvoor heeft de tijd ontbroken.

De heer Tjokro Aminoto heeft nog eens herinnerd aan de verlangens door den S. I. ten vorigen jare geuit. Ik bepaal mij ertoe te dezer plaatse het eerste te bespreken:

„Het is noodzakelijk, dat de Regeering ten spoedigste alle voorraden padi en rijst in Nederl.-Indië in beslag neemt, en alle padi en rijst van den volgenden oogst opkoopt."

De C. S. I. zou dus willen, dat de ambtenaren der regeering elke woning binnentreden niet alleen, maar bij den tani, die juist de vrucht van zijn arbeid geoogst heeft, die padie in beslag te nemen. Wanneer de heer Tjokro Aminoto denkt, dat een dergelijke maatregel door te voeren zou zijn, dan kent hij den landbouwer, die op Java weinig van dien in Europa verschilt al zeer slecht. Ik bepaal mij er toe, dit gebrek aan inzicht aan het licht te stellen, terwijl andere punten slechts den wensch te kennen geven naar maatregelen, die de regeering reeds nam.

Met de opvatting van den C. S. I., dat de naar zijn oordeel teleurstellende beschikking der regeering op zijn verzoekschrift aanleiding mag geven tot het zich verder onttrekken aan arbeid met betrekking tot de voedselvoorziening, kan de regeering zich geenszins vereenigen. Ik kom daar straks nader op terug.

Slechts dit. De C. S. I. levert dus thans alleen critiek, biedt geen daadwerkelijke hulp. Dit is jammer. Voor de leiders was hier inderdaad veel te doen geweest. Hier hadden ze kunnen toonen, dat het niet alleen ging om woorden, waarmede men een, wat de groote massa betreft, helaas nog weinig ontwikkelde bevolking gemakkelijk kan beïnvloeden, ook voor een politiek doel der leiders. Hier had men kunnen en moeten zeggen: „Wij zullen door mede te werken, door de hand aan den ploeg te slaan, toonen, dat het ons ernst is, om verbetering te brengen, waar het kan." Dat dit niet geschiedde en men enkel bleef bij critiek, werpt een schel licht op de bedoelingen van de leiders van den S. I. en ik zal hem en zijn leiders in dat licht laten staan.

Omtrent de rol, welke ten aanzien van de voedselverdeeling de Chineezen hebben gespeeld, aan wie veel ellende zou zijn te wijten, verwijs ik naar de rede van den heer Kan, die op sympathieke wijze zijn rasgenooten in bescherming heeft genomen.

Tot op zekere hoogte heeft het mij genoegen gedaan door den heer Tj.

Aminoto allerlei fouten en misbruiken te hooren opsommen, welke verbonden zijn aan de distributie met behulp van bestuurambtenaren. De heer Teeuwen en anderen, die een algemeene Regeeringsdistributie voorstaan, mogen eruit leeren, dat ook dit stelsel niet zonder gebreken is. En dan moet nog in aanmerking genomen worden, dat men tot nu toe heeft gewerkt met bestuursambtenaren, die dus over de noodige plaatselijke kennis beschikken, welk element zou ontbreken, indien men de distributie algemeen en overal zou moeten doorvoeren.

De opmerkingen omtrent den opkoop en lateren verkoop van padi zijn minder juist. Het is volkomen rationeel, dat met den verkoop van die padi zoo lang mogelijk gewacht is. Er was geen voldoende hoeveelheid opgekocht, om gedurende den geheelen schralen tijd voor aanvulling te kunnen zorgen. Daarom is tot verkoop niet overgegaan in de maanden November en December 1918, toen nog op andere wijze in de behoefte kon worden voorzien, maar eerst Februari 1919, toen de behoefte zooveel dringender werd. Winst wordt op den verkoop niet gemaakt; wel worden bij de prijsbepaling de gemaakte kosten in rekening gebracht.

Omtrent de werking van de gewestelijke en plaatselijke voedselcommissies, waaromtrent de heer Tj. A. zoo goed is ingelicht, staan der Regeering nog geen voldoende gegevens ten dienste. Dat er commissies zouden zijn, die de bevolking zouden aanraden minder te eten, acht ik niet zeer aannemelijk. Wèl, dat er — wat zeer goed is — op aangedrongen is, dat de bevolking niet uitsluitend bij rijstvoeding blijve. Dat verder de prijzen der voedingsmiddelen naar willekeur zouden worden verhoogd, is in verband met de maximumprijzen niet mogelijk. Dat deze ontdoken worden, en zelfs op vrij groote schaal, geef ik — ik zeide het reeds eerder — toe, maar hiertusschen en het naar willekeur verhoogen, bestaat nog een groot verschil.

De heer Tj. A. is met anderen vóór een rijstmonopolie. Hij wil zelfs zóóver gaan, dat alle rijstpellerijen door den Staat worden overgenomen en dat alle handel in voedingsmiddelen, behalve van Regeeringswege, verboden zal zijn. Het voedsel moet op deze wijze zooveel en zoo goedkoop mogelijk onder de bevolking worden gebracht. Wat hiertegen in het algemeen is aan te voeren, heb ik reeds vermeld. Ik herhaal hier alleen de vraag, wie zou de enorme kosten moeten betalen, verbonden aan een verkoop beneden kostprijs op groote schaal?

Ik merk hierbij op, dat er op vele plaatsen zgn. tebassancontracten worden gesloten. Maar zij, die zich daaraan wagen, loopen eene groote risico, waar men goed zal doen hun op te wijzen, want wanneer zij die padi naar eene andere plaats vervoeren, kan er tijdens dat vervoer beslag op worden gelegd.

Een dwingend voorschrift, dat de tani het overschot van zijn oogst aan den Staat moet verkoopen, is onnoodig. Er is bekend gemaakt, dat de Regeering bereid is, zulke overschotten tegen goede prijzen op te koopen, terwijl de onteigeningsbepalingen voorzien in het geval, dat inbeslagneming noodig blijkt te zijn. Hiermede kan worden volstaan.

Ten slotte heeft de heer Tj. A. eenige desiderata geuit, o.a. het verstrekken van landbouwcrediet zonder rente. De Regeering is van meening, dat zij hiertoe alleen dàn mag medewerken, indien door rampen van hoogerhand de bevolking in een bepaalde streek geheel zonder middelen is.

In het algemeen wordt een behoorlijke rente nuttig geoordeeld; ziet men daarvan af, dan zal de inlander nooit leeren de consequenties te aanvaarden en blijven steunen, niet op zichzelf, maar op den Staat. Men wil den

inlander geestelijk en economisch ontwikkelen en de regeering zal de eerste zijn, om in deze richting te sturen. Maar door een noodmaatregel als bovenbedoeld, zou een stap achteruit worden gedaan.

Voor het vormen van jachtcommando's daar, waar schadelijke dieren het gewas bedreigen, zijn reeds maanden geleden maatregelen getroffen. Bevordering van de irrigatie o.a. door middel van de vorming van waterschappen, wordt door mij ook wenschelijk geacht. Hoe eerder zij er komen, hoe beter. Maar men bedenke wel, dat ook dit nieuwe instituut eerst eenigen tijd, zal moeten bestaan vóórdat het juiste resultaat zal worden bereikt. Het doel moet zijn, dat iedere belanghebbende bij het water recht van medezeggenschap heeft.

Verzoeken om ontginning van woeste gronden door inlanders worden thans met den noodigen spoed behandeld. Over de gadoe-cultuur is reeds elders gesproken. Spoedige ontginning van gronden, zoowel op Java, als daarbuiten, is uit den aard der zaak gewenscht. Dat echter voor gebrek aan werkkrachten, niet zou behoeven worden gevreesd, daarin ziet de heer Tjokro Aminoto verkeerd. Het staat integendeel vast, dat tal van streken niet kunnen worden ontgonnen door gebrek aan werkvolk.

De heer Radjiman heeft geklaagd over onvoldoende gegevens, hier op is reeds geantwoord. Evenals enkele anderen heeft hij de vraag gesteld, waarom einde 1915, toen de uitvoer van rijst uit Saigon verboden werd, niet dadelijk maatregelen werden getroffen. Het antwoord hierop is zeer eenvoudig, omdat de andere havens onbeperkt openbleven. Wat voor aanleiding zou er dan hebben bestaan, om voorraden op te slaan of andere maatregelen te nemen?

Van den opkoop van padi in 1918 heeft deze spreker een verkeerde voorstelling. De opkoop geschiedde n.l. uitsluitend voor latere hulpverstrekking in hetzelfde gewest, niet voor elders. Van nadeel voor het eigen gewest is dus nergens sprake geweest. Opkoop heeft plaats gehad in de gewesten Banjoemas, Bantam, Besoeki, Cheribon, Kediri, Madioen, Pasaroean, Pekalongan, Preanger regentschappen en Semarang.

Verder heeft Radjiman gesproken over algemeene distributie, waaromtrent ik reeds het noodige heb medegedeeld.

De heer Tjipto is begonnen met een verwijt aan mijn adres, hetgeen niet billijk kan worden genoemd. Wat hij uit mijn rede vernomen heeft, handelt n.l. grootendeels over een tijdvak, waarin ik op de zaken geen invloed heb kunnen uitoefenen. Uit den aard der zaak, ga ik hierop niet verder in.

Ook het verwijt, dat de regeering niet alles vooruit heeft gezien, ga ik met stilzwijgen voorbij. Verder heeft deze spreker uitvoerige beschouwingen gewijd aan de gadoe-cultuur, waaromtrent ik in het begin van mijn rede het mijne heb gezegd. Herhaald moge worden, dat ik niet a priori een vijand ben van de gadoe-cultuur; alleen wensch ik, dat zij slechts daar wordt gedreven, waar de vereischte factoren aanwezig zijn.

Ten aanzien van de suikercultuur moet ik ook dezen spreker verwijzen naar de algemeene beschouwingen, die ik hieraan zal wijden. Slechts een punt moge hier worden toegelicht. Volgens den heer Tjipto zou het werkvee op de suikerondernemingen overwerkt zijn door de geëischte te zware prestaties. Dit is minder juist. De kwaal schuilt meestal in de slechte kwaliteit van het vee. Zooals bekend worden bij voortduring pogingen in het werk gesteld, om hieraan tegemoet te komen. Thans weder is men bezig in Britsch-Indië een groot aantal fokdieren te koopen.

De heer Abdoel Moeïs heeft vooral aangedrongen op beschikbaarstelling van gronden voor inlandsche ontginningen.

Of werkelijk in de Preanger-regentschappen gronden, die eerst zouden zijn afgestaan, reeds spoedig moesten worden terugegeven, is bij de regeering niet bekend. Zij zal er gaarne onderzoek naar laten doen.

De bevolking zou, volgens den heer Abdoel Moeïs, met afgunst kijken naar vele in erfpacht uitgegeven woeste gronden, welke onontgonnen blijven liggen. Vermoedelijk zal de heer Abdoel Moeïs wel weten, dat, waar dit voorkomt, gebrek aan kapitaal in dezen tijd als oorzaak is te beschouwen, een omstandigheid, welke voor de Regeering geen aanleiding mocht geven, om de gronden terug te nemen. Overigens is het een verkeerde voorstelling van zaken, dat ,,uitgestrekte terreinen van den inlandschen speculant worden afgenomen'', om in handen van speculanten te worden gegeven. Het is toch voldoende bekend, dat bij de beoordeeling van aanvragen, om erfpacht van bestuurszijde in de eerste plaats angstvallig wordt overwogen, of de bevolking die gronden noodig heeft.

Ten aanzien van Sumatra vermeldt de heer A. M. nog in het bijzonder, dat de inlander daar met schrik steeds meer duizenden bouws in erfpacht en in concessie aan Europeanen uitgegeven ziet worden. Het moet spreker, die, meen ik, pas van Sumatra is teruggekomen, bekend zijn, dat ter zake ingediende klachten de volle aandacht van Regeering en bestuur hebben. Maar weet hij ook, dat de bevolking van Groot-Mandailing in de maand December 1918 weigerde haar sawahs te beplanten, omdat zij voldoende rijst van het vorige jaar over had?

Bij zijn beoordeeling van de voorgenomen vorming van groot-padi-bedrijven verliest de heer A. M. uit het oog, dat de bedoeling daarvan is sterke opvoering van de rijstproductie, welke langs dezen weg, naar gehoopt wordt, veel eerder zal worden verkregen dan door individueele inlandsche ontginningen. Dat deze overigens in geen enkel opzicht worden gehinderd, behoeft wel niet uitdrukkelijk te worden verklaard.

De heer Abdoel Moeïs heeft in het geding gebracht een mededeeling, welke ik in de Tweede Kamer heb gedaan, n.l. dat hij rietbranden een geoorloofd strijdmiddel acht.

Hij roept mij daarvoor ter verantwoording. Ik ben hier natuurlijk geen verantwoording schuldig voor een uitlating als lid van de Tweede Kamer, maar ik wil de heer Abdoel Moeïs toch wel het volgende antwoorden. De meening ten aanzien van rietbranden is mij ter kennis gekomen uit een stuk, opgemaakt naar aanleiding van een gesprek van mr. Hirsch met den heer Abdoel Moeïs. Uit de verontwaardiging, welke blijkt uit het ter verantdan doe ik deze gaarne amande honorable. De heer Abdoel Moeïs heeft zich nooit in dezen zin geuit heeft, maar ook, dat hij er ook geheel anders over denkt. Anders heeft zijn opmerking geen waarde. Zie ik dit juist in, dan doe ik bij deze gaarne amande honorabls. De heer Abdoel Moeïs heeft thans een uitstekende gelegenheid, om zijn opvatting kenbaar te maken. Hij zou ook voor het volk een weldaad verrichten, indien hij wilde verklaren, dat ik juist veronderstelde en dat hij rietbranden ongeoorloofd en geheel verwerpelijk acht.

De heer Abdoel Moeïs heeft met nadruk verklaard, dat de inlander rijst wil hebben. Anderen hebben zich daarbij aangesloten. Naar aanleiding hiervan moet mij het volgende van het hart.

Wie hier aankomt uit Nederland, dat economisch door den oorlog zoo wreed en bitter is getroffen, krijgt aanstonds sterk den indruk, dat dit

wereldgebeuren aan Indië goeddeels is voorbijgegaan. Die indruk wordt door sommige redevoeringen, die wij hier hoorden, bevestigd. Er is geklaagd over de weifelende houding der Regeering inzake de rietinkrimping, geëischt, dat deze zou gelast worden, onafhankelijk van mogelijke overeenkomsten met het buitenland, verzekerd, dat het Kromo onverschillig is, of hij tarwemeel kan nuttigen, omdat hij rijst wil hebben. Waarlijk, M. d. V., men vertrouwt ternauwernood zijn ooren, wanneer men van nabij heeft gadegeslagen, welke ontberingen ook neutrale landen hebben te lijden gehad en nog lijden, in welke mate alle voorraden voedsel en grondstoffen heden ten dage zijn onderworpen aan een verdeelstelsel, dat het liberum abitrium van het voortbrengende land sterk beperkt.

De zaak nader beschouwende, komt het mij voor, dat de geuite bewering betreffende het uitsluitende verlangen naar rijst, ook niet juist is.

Sterke uitbreiding, vooral van den djagoengaanplant en van cassave, wijst er op, dat Kromo zoo verstandig is, om zich n' en déplaise den heer Abdoel Moeïs aan den omstandigheden aan te passen. En hoe onaangenaam het ook is, als men zijn meest geliefkoosd menu moet missen, men komt het te boven, wanneer de noodzaak dwingt en wij behoeven ons daarvoor niet het meest bezorgd te maken, wanneer er maar voldoende voedsel is en wanneer hij leert het smakelijk te bereiden. Kromo is op dat punt waarlijk zoo veeleischend niet, als de heer A. Moeïs het ons wil doen gelooven. Het tarwemeel in Solo, het cassavemeel in Kediri thans gretig gebruikt, toonen dit. Zeker, als de rijst goedkooper wordt, zal hij weer rijst gaan eten, maar nu komt hij met een gewijzigd en niet minder voedzaam menu den kwaden tijd door.

Men meene overigens niet, dat de rijst steeds het hoofdvoedsel van den Javaan is geweest. De historie leert het tegendeel. Het is nog maar een goede 100 jaar geleden, dat rijst een weeldeartikel was voor den Javaan en hij zich in hoofdzaak voedde met kruiden en knolgewassen. De bekende Sollewijn Gelpke, ik meen mij te herinneren, dat hij de auteur is, zegt dat in een van zijn geschriften en bewijst het met een eigenaardig feit.

Het is een eeuw geleden, zegt hij, dat de Regeering in de afdeeling Demak een onderzoek liet instellen naar den vermeerderden lust der bevolking in rijst eten, waarover de inlandsche ambtenaren n.b. klaagden. Zij schreven toen den toenemenden lust toe aan soldaten der compagnie, die bij hun terugkeer in de desa, de... slechte gewoonte van het rijst-eten (dus slechts in hun oog) hadden meegebracht.

Ik geef het alleen als een staaltje, hoe voedingsgewoonten geen wetten van Perzen en Meden zijn en zich wijzigen naar omstandigheden, en dat is maar gelukkig ook. Bij eenigen goeden wil blijkt het accommodatievermogen der volken in dezen groot te zijn. De Nederlandsche werkman wil brood maar hij moest zich met het geheele volk tevreden stellen met een mengsel van tarwemeel, roggemeel, aardappelmeel, lijnzaadmeel, dat meer op stopverf, dan op brood geleek en van vet en vleesch zal ik maar niet spreken. En wij aten veenaardappelen, waar wij anders niet naar kijken en in grootere hoeveelheid, om veel van de vroegere voedingsartikelen te vervangen en men is in Holland dien tijd doorgekomen of bezig er door heen te komen.

Ten aanzien van de voordeelen met het grootkapitaal verwijs ik den heer A. M. naar hetgeen ik aan mijn slot zal zeggen. Naar aanleiding van het slot van zijn betoog wil ik hem echter de verzekering geven, dat de Regeering de voorziening in de eerste levensbehoeften van het volk als haar hoogsten plicht beschouwt dat zij daarvan geen oogenblik afwijkt en ook in dit

vraagstuk alle belangen, en in de eerste plaats die van het volk, laat wegen.

Den heer Van der Jagt heb ik slechts het volgende korte antwoord te geven.

Met de S.S. zal nogmaals worden overlegd over het opheffen van moeilijkheden met het rijstvervoer. Ten aanzien van den veestapel — de heer Van der Jagt spreekt niet over het werkvee van de suikerondernemingen, maar over het ploegvee van de bevolking — heb ik reeds iets medegedeeld. Ik voeg daar thans nog aan toe, dat de vorming van een veeteeltkundigen dienst als onderdeel van een meer algemeenen landbouwkundigen dienst, afgescheiden van den veeartsenijkundigen dienst, in overweging is.

Dat een snellere uitvoering van irrigatiewerken zeer nuttig zou zijn, wordt ook door de Regeering beseft. Veel moet echter afstuiten op het groote gebrek aan technisch personeel. Gehoopt mag worden, dat goede resultaten zullen worden bereikt, als over eenige jaren eenvoudig opgeleide landbouwkundigen van de Cultuurschool te Malang, die een afzonderlijke opleiding op irrigatiegebied zullen krijgen, belast zullen kunnen worden bij de leiding van het waterbeheer en gebruik.

De heer Kan is teruggekomen op den ook in de eerste zitting ter sprake gebrachten opkoop van rijst door Gouvernementsdiensten boven de maximumprijzen. Ik kan den heer Kan verklaren, dat bijzondere omstandigheden aanleiding hebben gegeven, dat ter zake niet dadelijk een afdoende regeling is getroffen, om dergelijk opkoopen te voorkomen.

Verder heeft de heer Kan als zijn meening verkondigd, dat er een zekere samenhang behoort te bestaan tusschen de maximumprijzen voor levensmiddelen in verschillende gewesten, en dat voor den volgenden oogst de maximumprijzen vooral tijdig zouden moeten worden vastgesteld.

Voor de regeering is het denkbeeld van uniforme maximumprijzen voor rijst niet nieuw en het is thans opnieuw in beschouwing genomen. Zij ontveinst zich evenwel niet de vele practische bezwaren, welke aan de uitvoering verbonden zullen blijken te zijn. Voor een tijdige vaststelling der nieuwe maximumprijzen zal zorg worden gedragen.

De heer Atmodirono heeft in het bijzonder aangedrongen op uitbreiding van de sawahgronden door middel van irrigatiewerken. Ik heb reeds eerder gelegenheid gehad op te merken, dat ook de Regeering van de noodzakelijkheid daarvan overtuigd is. Het tempo wordt echter in de eerste plaats bepaald door het beschikbaar komen van meer technisch personeel. Dat ook aan de zeer eenvoudige irrigatie aandacht zal worden geschonken, heb ik eveneens reeds opgemerkt.

Het denkbeeld van dezen spreker, om de suikerondernemingen voor elke vierde bouw van haar areaal 20 picol rijst aan de bevolking te doen verstrekken tegen den normalen prijs van vóór den oorlog, beveel ik ter overweging aan de suikercultuur aan. Het zal het Departement van Landbouw aangenaam zijn, zijn tusschenkomst te mogen verleenen voor den aankoop, indien dit gewenscht wordt.

De heer Bergmeyer heeft een gedeelte van een artikel in het *Vrije Woord* gelezen, waarin de heer Baars — naar ik meen goed deskundige — een berekening geeft van de opbrengst, welke vrijgegeven rietgronden aan inlandsche gewassen kunnen opwerpen. Ik heb hieromtrent reeds het noodige gezegd bij de verantwoording van andere sprekers. Alleen wil ik wijzen op een door niets gemotiveerde uitlating in het bewuste artikel, n.l. dat de opbrengst van den eersten padi-oogst na riet over het algemeen zeer laag is, doordat de grond door de voorafgaande suikercultuur stoffen bevat, die

schadelijk zijn voor de padi en bovendien uitgeput is. Elke deskundige weet, dat deze bewering onjuist is.

Met instemming heb ik de woorden van den heer Bergmeyer gehoord betreffende het zich onttrekken van den S. I. aan de voedselcommissies. Eveneens sluit ik mij gaarne bij hem aan, waar hij een entrefilet in de *Oetoesan Hindia*, betreffende het verwekken van beri beri door het gebruik van uitheemsche rijst, aan de kaak stelt. Er bestaat, zooals bekend, inderdaad verband tusschen voeding uitsluitend met sterk-geslepen rijst en beri-beri. Maar de *Oetoesan Hindia* had beter gedaan met de bevolking te wijzen op het verkeerde van het steeds meer gebruiken van afgewerkte inheemsche rijst.

De heer Bergmeyer heeft in het licht gesteld, dat overleg met de vertegenwoordigers der groote cultures misschien zal kunnen leiden tot beplanting van groote uitgestrektheden grond met voedingsgewassen. De regeering neemt den wenk gaarne ter harte.

Over den invloed der groote cultures op den algemeenen economischen toestand, waaromtrent de geachte spreker eenige zeer juiste opmerkingen heeft gemaakt, kom ik nader terug.

Dat de regeering eveneens op het standpunt staat, dat, indien werkelijk de toestand zoo mocht worden, dat geld niets, voedsel alles waard is, voor geen enkelen maatregel zal worden teruggedeinsd, vermeldde ik reeds vroeger.

De heer Bergmeyer heeft ten slotte gevraagd, hoe de regeering denkt over een centraal bureau voor de voedselvoorziening, als door sommigen wordt gewenscht. Mijnheer de Voorzitter, ik meen, dat wij reeds zulk een bureau bezitten in de afdeeling handel van het departement van landbouw. Het hoofd van die afdeeling is met het noodige personeel, geheel beschikbaar voor de behandeling van de zaken der voedselvoorziening. Een ander bureau zou geen betere gegevens kunnen verkrijgen. Wat voor reden zou er dan zijn, om er iets anders voor in de plaats te stellen?

De heer Dwidjosewojo acht opkoop van padi, zonder dat tegelijk de rijsthandel gemonopoliseerd wordt, half werk. Hij vreest voor opdrijving der prijzen als gevolg van de concurrentie der particuliere opkoopers. Aan dit bezwaar kan echter tegemoetgekomen worden, door maximumprijzen voor padi vast te stellen, waartoe zoo noodig zal worden overgegaan. Hoe de regeering over monopoliseering van den rijsthandel denkt, heb ik elders reeds vermeld.

Naar aanleiding van wat de heer Oetoyo heeft opgemerkt omtrent maximumprijzen, kan gedeeltelijk verwezen worden naar hetgeen ik den heer Kan antwoordde. Dat hier en daar de maximumprijzen te laag zijn gesteld, is juist; eveneens, dat daardoor het aanhouden van voorraden in de hand werd gewerkt. Aan den anderen kant moet er echter vòor worden gewaakt, dat de prijzen niet zoo hoog worden gesteld, dat de bevolking ze niet meer kan betalen. Aan de wenken inzaken den opkoop van padi zal de regeering gaarne aandacht schenken. Eveneens zal zij de aanbevolen oprichting van padibeleeningschuren gaarne in nadere beschouwing nemen; ongetwijfeld heeft het denkbeeld veel aantrekkelijks.

Nog heeft de heer Oetoyo aangegeven, op welke wijze de bevolking wellicht gemakkelijker zal komen tot het nuttigen van andere voedingsmiddelen, n.l. door verkrijgbaarstelling van bestuurswege van goed toebereide spijzen in gaarkeukens. Het komt der Regeering voor, dat het aanbeveling zou verdienen, indien in daarvoor in aanmerking komende streken het bestuur proeven nam in deze richting.

De heer Cramer heeft o.a. de aandacht gevestigd op den achterstand in de uitvoering van irrigatiewerken. Ik kan hem hierop slechts antwoorden, wat ik den heer Atmodirono ook reeds zeide: de bekende factor van het tekort aan personeel. Overigens heeft de heer Cramer uitgeweid over de inkrimping van den rietaanplant. Ik hoop, dat hij bevredigd zal zijn door hetgeen ik hiervoor reeds mededeelde en door wat hij aan het slot van mijn rede nog verder zal vernemen.

„Hier mag en zal geen honger geleden worden," heeft de heer Cramer gezegd.

Een weinig meer ootmoed zou den spreker passen, mijnheer de voorzitter. Noch de heer Cramer, noch eenig menschelijk wezen is gerechtigd tot dergelijke exclamaties; meent hij met de millioenen, die hij daartoe veil heeft, iets te kunnen bereiken, wanneer de ramp van een hongersnood Indië waarlijk moest treffen?

De heer Cramer maakte van de gelegenheid gebruik, Nederland een verwijt voor de voeten te werpen. „Het heeft B. O. W. aan personeel ontbroken, zoo zegt hij, en vervolgt dan: „Nederland is in allerlei opzichten tekort geschoten in zijn plichten." Nu ben ik zeker niet de eenige, mijnheer de voorzitter, in deze zaak, die meent, dat, wanneer wij in Indië technisch personeel zijn te kort gekomen, dat voor een deel zeer zeker te wijten is aan de Vereeniging van Waterstaatsingenieurs, die zich immers sterk verzet heeft tegen het in dienst nemen van vreemdelingen? Waar de regeering omgaat met plannen, om juist tot sneller uitvoering van belangrijke bevloeiingswerken te trachten vreemde ingenieurs in dienst te nemen, zou het interessant zijn, te vernemen, dat de vereeniging, waarvan de heer Cramer de gedistingeerde voorzitter is, hierin gaarne zal medewerken o.a. door aan buitenlandsche collega's het leven hier te veraangenamen.

De heer Cramer toont een wonderlijke opvatting te hebben van den aard der onderhandelingen, die gevoerd worden over Rangoonrijst, tenzij hij die onderhandelingen wenscht af te breken. Zijn advies toch luidt, om onafhankelijk van het slagen dier onderhandelingen over te gaan tot inkrimping. Er zijn echter twee partijen, M. d. V., in deze zaak en het zgn. onafhankelijke standpunt van den heer Cramer is bij dergelijke negociaties in het geheel geen standpunt. Ik vertrouw inmiddels den heer Cramer aan mijn zijde te zien, wanneer ik verklaar de voorkeur te geven aan 120.000 ton rijst gegarandeerd boven de wisselvallige opbrengst van $\frac{1}{4}$ van het rietareaal. Naar aanleiding van hetgeen door den heer Cramer werd gezegd over de oprichting van groot-bedrijven voor de rijstteelt kan worden medegedeeld, dat ook naar de meening van de deskundige adviseurs der Regeering de rentabiliteit dier teelt ook op bevloeide terreinen zal dienen te worden onderzocht, dit heeft trouwens van den aanvang af in het voornemen der Regeering gelegen. Ik ben gemachtigd tot de verklaring, dat de Regeering bereid is, om, wanneer de voorloopige onderzoekingen gunstig uitvallen, ter verdere voorlichting en demonstreering ee ndergelijke onderneming voor hare rekening te drijven.

De heer Mohammad Tajib heeft aangedrongen op meer beschikbaarstelling van gronden voor de bevolking, bevordering van de irrigatie en openlegging van streken door aanleg van wegen en spoorwegen. Ik kan hieromtrent kort zijn, daar terzake reeds voldoende is opgemerkt naar aanleiding van hetgeen andere sprekers hebben gezegd. Alleen meen ik, dat hij de zaken niet goed inziet, wanneer hij aanneemt, dat Sumatra's Oostkust,

Langsa en Tamiang er beter voor zouden staan, wanneer zich daar geen Europeesche landbouwindustrie had gevestigd.

Den heer Coster van Voorhout die zeer terecht de aandacht vestigde op verschillende verschijnselen, welke wijzen op toegenomen koopkracht der bevolking, moet ik tot mijn leedwezen mededeelen, dat een studie daaromtrent, van Regeeringswege niet gemaakt is, zoodat de gewenschte gegevens niet kunnen worden verstrekt. Ik neem hierbij uit den aard der zaak aan, dat den heer Coster van Voorhout bekend is de brochure, getiteld: „Eenige groepen van cijfers, welke een aanduiding geven omtrent den economischen toestand van de Inlandsche bevolking in de laatste jaren". Ik ben hiermede gekomen, mijnheer de voorzitter, aan het einde van de beantwoording der door de verschillende sprekers gestelde vragen en gemaakte opmerkingen. Ik heb hen daarbij niet allen op den voet gevolgd; door verschillende heeren toch zijn dezelfde onderdeelen besproken, zoodat ik telkens in herhalingen had moeten vervallen.

Ik kom nu tot de kwestie, die hier wel de hoofdschotel leek te zijn van de geheele zaak, n.l. de al dan niet inkrimping van het suikerareaal. Reeds heb ik er het een en ander over gezegd, maar in het algemeen dien ik er evenwel op terug te komen.

Voor de Regeering is het vraagstuk enkel en alleen een economisch vraagstuk. Zij heeft zich enkel af te vragen, welke de voordeelen van dien maatregel zouden zijn uit het oogpunt van de voedsel vermeerdering en welke nadeelen er in de eerste plaats voor de bevolking, in de tweede plaats voor den staat en in de derde plaats voor de eigenaren van tabaks- en suikerondernemingen tegenover staan.

Andere motieven gelden voor de Regeering niet. Maar de geleverde redevoeringen geven voor een deel den indruk, zooals ik reeds in den aanvang zeide, dat die inkrimping in de allereerste plaats wordt gesteld als politieke eisch.

De heer Bergmeyer heeft de actie, die er door zekere agitators van te voren al voor werd gevoerd, zeer juist aan de kaak gesteld. Het zondig kapitaal, waaraan Indië en het volk van Indië tenslotte voor zijn ontwikkeling zooveel te danken heeft, zooals ik straks nog nader zal aantoonen, een fermen slag toe te brengen, dat schijnt voor velen het hoogste doel te zijn, het vraagstuk komt daarmede op politiek terrein; en de voedselvoorziening, ook in verband met de algemeene economie van volk en staat, is bijzaak geworden. En de cijfers, die aangehaald worden op het gebied der voedselopbrengst toonen maar al te veel aan, dat de objectiviteit van weerskanten te veel uit het oog wordt verloren, wanneer werkelijk het punt der voedselvoorziening, waarom de Regeering alles gaat, moet worden belicht en men de cijfers allicht sterk aandikt, wat de te verwachten opbrengst der inkrimping betreft en de financieele nadeelen verkleint, en aan de andere zijde, datzelfde doet in omgekeerden zin. En zoo komt de waarheid in het gedrang. Ik zeide het al, ik zal niet gaan kibbelen over al deze cijfers. Voor de Regeering staat het vast, dat inkrimping noodzakelijkerwijs van slechten invloed moet zijn op den economischen toestand der bevolking.

Maar nog eens, wanneer de Regeering de overtuiging heeft, dat wij den tijd niet door kunnen komen zonder dien maatregel, wanneer dus de absolute noodzakelijkheid over alle bezwaren moet heen stappen, dan zal zij geen oogenblik aarzelen dezen maatregel te nemen, ja, zooals ik reeds zeide, zal de regeering ook voor nog drastischer maatregelen niet terugschrikken, wanneer het gaat om: to be or not to be.

Maar een toon klonk in de redevoeringen niet: „Laten wij door gezamenlijk overleg, door ons opofferingen te getroosten in onze levenswijze, in onze voeding, dezen kwaden tijd zien door te komen, zooals ook andere volken en niet het minst het moederland hebben gedaan." De Regeering doet en zal doen, wat zij kan, om dit zoo weinig drukkend als met de omstandigheden mogelijk is, te maken en zal daarbij zooveel mogelijk trachten ook het financieele weerstandsvermogen van de bevolking intact te laten. Ook deze zorg is zeker niet een van de minste, die der Regeering is opgelegd.

De Regeering kan het slechts betreuren, dat het vraagstuk der inkrimping van den rietaanplant is vertroebeld door het te maken tot een onderwerp van politieken strijd. Beweerd werd n.l., dat de maatregel om politieke redenen opnieuw in overweging was genomen, hetgeen aanstonds aanleiding gaf tot een nieuwen veldtocht tegen de Suikerindustrie.

De Regeering doet aan deze vertroebeling van een economisch vraagstuk niet mede. Zij heeft zich slechts af te vragen, of de voedselschaarschte in het komende jaar en het jaar 1920 zoo ernstig zal zijn, dat naast de reeds getroffen en in voorbereiding zijnde maatregelen, ook de inkrimping noodzakelijk is, met andere woorden, of er een zoodanige behoefte bestaat aan de daaruit te verkrijgen voedingsmiddelen, dat over de groote nadeelen, die de inkrimping medebrengt, moet worden heengestapt. Terloops zij een onjuistheid, die in het geding werd gebracht, recht gezet. De Regeering heeft ter bespreking te Djokja door haar vertegenwoordiger het standpunt doen innemen, dat daar de al of niet noodzakelijkheid der inkrimping geen ontwerp van debat kan uitmaken, het was haar te doen om voorlichting omtrent de wijze, waarop de maatregel het meest doeltreffend te maken ware, zoodat aan de suikerindustrie de geringst mogelijke schade werd toegebracht en de voedselvoorraad zoo veel mogelijk werd vermeerderd. De besprekingen moesten dus uitgaan van de praemisse, dat ingekrompen zou worden hetgeen iets anders is dan een verklaring, dat de Regeering tot de inkrimping besloten had. Zooals gezegd, aan een strijd over het nut en de euvelen der suikerindustrie als zoodanig, waarbij het algemeen belang in het gedrang dreigt te komen, neemt de Regeering thans geen deel. Zij benoemde, ook tot eigen voorlichting, een suikercommissie en een arbeidscommissie, welker bevindingen ongetwijfeld bij uitstek waardevolle gegevens en aanwijzingen zullen verschaffen omtrent de toestanden bij dezen tak van landbouwnijverheid bestaande en de middelen, om, waar het noodig mocht blijken, te zijn, verbetering aan te brengen.

Echter zal een ieder, die het vraagstuk, waarom het gaat, zonder hartstocht en vooroordeel beschouwt, zich erover verheugen, wanneer aan de inkrimping en de verarming, die zij noodzakelijk medebrengt, bij den tegenwoordigen toch reeds zoo opgeschroefden levensstandaard, te ontkomen valt. De Nederlandsche Regeering nu is op diplomatieke kondschap gegaan, ten einde zich ervan te vergewissen, of dat mogelijk is. Het schijnt niet uitgesloten te zijn, dat het wegens de groote wereldbehoefte aan suiker mogelijk zal blijken te zijn zekerheid te erlangen, dat, zoo Java van inkrimping zijner suikerproductie afziet, de rijstproduceerende landen te onzer beschikking zullen stellen een hoeveelheid rijst overeenkomende met den oogst, die van het in te krimpen areaal verwacht mag worden. Het behoeft geen uiteenzetting, dat dit voor allen afgescheiden van elk politiek belang, de meest-bevredigende oplossing ware. Voorzooveel de gemeenschap betreft, mede wegens de buitengewoon belangrijke bijdrage aan 's lands schatkist, die de

suiker zal kunnen leveren, zoo de gunstige verwachtingen, die belanghebbenden van de te maken winsten koesteren, zich verwezenlijken.

Tot hen, die zich bij de bespreking der vraag, of beperking van den rietaanplant noodig of wenschelijk is, tot woordvoerders van voor- en tegenstanders van den maatregel maken, heeft de Regeering wel iets te zeggen. Tot dezen een aanmaning, om het initiatief te nemen tot een organisatie der ondernemingen, ten einde, waar het nog niet geschiedt, naar vol vermogen van haar stoffelijke en personeele middelen mede te werken, om de op- en omwonende bevolking te steunen in de naar aller verwachting moeilijke maanden van schaarschte van dit en den aanvang van het volgend jaar, waarmede wij nog altijd hebben rekening te houden.

Voor een tijdelijken bijslag op de loonen bestaat bij de buitensporige duurte van alle benoodigdheden, zeker alle reden ook voor andere takken van landbouw en industrie. De Regeering kan anderzijds haar teleurstelling niet verhelen, dat aan haar opwekking tot medewerking van allen zoo weinig gevolg is gegeven. Het is althans niet gebleken, dat van niet-ambtelijke zijde getracht is der bevolking uit te leggen, dat en waarom het wereldvoedseltekort zich ook h.t.l. doet gevoelen, haar te doordringen van de noodzakelijkheid om uit gemeenschapszin ook hier, zooals in alle landen, de voedingsgewoonten geleidelijk te wijzigen. Goed georganiseerde en invloedrijke vereenigingen hadden den stoot moeten geven tot voorlichting en onderlinge steunverleening. Dat daarvan zoo goed als niets is geschied, is uitermate teleurstellend. Hier was een eenige gelegenheid geweest voor hen, die zich volksleiders noemen, die meenen op hun wijze het volk den weg te moeten wijzen naar ontwikkeling en vooruitgang, om te toonen, dat bij hen het waarachtig belang van dat volk boven alles, ook boven elke politieke leuze gaat. Door mee aan te pakken, de handen uit de mouwen te steken, eene zoo goed mogelijk werkende verdeeling der voedingsmiddelen te bevorderen, hadden ze voor de bevolking nuttig kunnen..... neen m.i. moeten zijn. De nooden van het volk, hier zelfs eene kwestie van opportuniteit, gaan toch voor ieder, die dat volk lief heeft, ver uit boven partijpolitiek of agitatie. Maar zij zouden er ook nog wat hebben geleerd en wel dit: Dat een vraagstuk als het onderhavige niet zoo eenvoudig is als het in hun oogen wellicht leek. Dat er heel wat meer kennis van algemeene economie, heel wat meer beleid en geduld bij te pas komt, dan waarover de meeste van deze leiders blijkbaar beschikken. Er zijn, M. de V., bedreigingen geuit, die ik ten zeerste betreur. Niet alleen, dat ze, tot uitvoering komende, de voedselhoeveelheid met geen korrel vermeerderen en geen ander resultaat kunnen hebben dan de koopkracht der bevolking verminderen, maar erger nog: haat en tweedracht zaaien, waar tot elkaar komen, elkaar begrijpen en waardeeren meer dan ooit gebiedend noodzakelijk is. Die bedreigingen klonken, wanneer de agitators hun zin niet zouden krijgen. De Regeering, M. de V., zal zich daardoor niet laten beïnfluenceeren, zij gaat rustig haar gang, doende wat zij in het waarachtig belang van gansch het volk noodzakelijk acht en geen ander motief zal haar daarbij leiden. Maar voor geen bedreiging gaat zij uit den weg en zij herhaalt met nadruk hetgeen in de memorie van antwoord betreffende de suppl. begrooting werd gezegd, dat excessen of verstoring van rust en orde met gestrengheid zullen worden onderdrukt. Op de aanstokers of leiders van eene dergelijke actie zal dan de volle verantwoordelijkheid komen te rusten. Ik zeide dat ik nog terug zou komen op de rol, die dat Nederlandsche- en vreemde kapitaal ten opzichte van de ontwikkeling van Indië, op de geestelijke en economische verheffing van het

volk heeft gehad en heeft, en ik doe dat, omdat velen, die tegen dat zondige kapitaal te velde trekken, blijkbaar er geen flauwe notie van hebben. In Daendels' tijd bedroegen de staatsinkomsten niet meer dan 3½ millioen, de uitgaven het dubbele, dus een zeer bescheiden budget, en nu is dat bedrag der staatsinkomsten reeds gestegen tot ongeveer 400 millioen. Waar zelfs in den bloeitijd van het cultuurstelsel het totaal bedrag niet meer was dan 68 millioen, mogen wij ons toch wel eens afvragen, waar komen die 400 millioen vandaan. Ik doe hier een greep uit eene verhandeling, die ik enkele jaren geleden daarover samenstelde naar aanleiding van eene interessante verhandeling van Dr. E. B. Kielstra in de *Economist* van 1912 over de Ind. Begrootingen van vroeger en latere jaren. En wij vragen ons af, waar komen die honderden millioenen, die in de staatskas vloien, nu vandaan, terwijl in Daendels' tijd 3½ millioen alleen met moeite was te verkrijgen? Die 400 millioen thans, die honderden millioenen der laatste 25 jaren, waar spoorwegen en havenwerken, wegen en bruggen, zijn aangelegd, waardoor het onderwijsvraagstuk kon worden ter hand genomen, het vakonderwijs en wat al niet. Waardoor wij thans kunnen werken aan betere hygiënische toestanden, waardoor tal van irrigatiewerken zijn aangelegd, waardoor ook de Buitenbezittingen van wegen en onderwijs en wat verder voor hunne ontwikkeling noodig is, meer en meer kunnen worden voorzien en gansche streken er tot ontwikkeling kunnen komen. Waar komen ze vandaan? En hier kom ik op het gebied van de zgn. Europ. cultures, van handel, industrie, scheepvaart en alles wat daarmede annex is, van den verbouw van en den handel in producten voor den export enz. Ik kom hier dus op het terrein van het grootkapitaal. Van lieverlede ontstonden naast de vroegere gedwongen of gouvernements-cultures ook vrije cultures, b.v. suiker, koffie, theecultuur, gedreven door Europeanen met Europeesch kapitaal.

Boschgronden worden door het gouvernement zgn. in erfpacht uitgegeven aan Europeesche planters, die er diverse gewassen gingen verbouwen, daarbij gebruik makende, tegen betaling, van inlandsche werkkrachten, geheel dus in vrijen arbeid. De gouvernements-suikercultuur werd afgeschaft, de gouvernements-theecultuur bestond slechts kort, de koffiecultuur heeft practisch geen beteekenis meer, maar de zgn. particuliere cultuur breidde zich sterk uit en werd een reusachtige bron van arbeid, dus van geld, voor de bevolking en niet alleen geld voor arbeid, maar ook voor leveringen van goederen of transporten, die voor die cultures benoodigd waren.

Er bestond vooral op Java en een deel van Sumatra een reusachtige bron van geldverdienen, direct en indirect, voor de inlandsche bevolking. En nu moet ik met enkele cijfers aantoonen, hoe groot die bron wel is.

In 1914 waren in werking 186 suikerfabrieken, die produceerden 23½ millioen picols suiker, een bedrag vertegenwoordigende aan uitvoerwaarde van ruim *f* 200,000,000. Daarvan komt volgens matige berekening 70 millioen direct, voor loonen en leveringen in handen van de bevolking. Buiten de Vorstenlanden gerekend, waar inzake het werkvolk andere omstandigheden heerschen, zijn alleen voor den aanplant van dat suikerriet noodig tusschen de 70 en 80 millioen dagdiensten, die tegen contant geld geleverd worden. Het aantal handwerkslieden in de fabrieken bedraagt meer dan 6,000, buiten inlandsche schrijvers, mandoers en laboranten, enz. benevens het Europeesch personeel.

Maar wij tellen in Indië nog honderden andere ondernemingen, o.a. 460

koffieperceelen, 116 theelanden, 60 kinalanden, 96 rubberlanden, 256 tabakslanden, 19 indigo-ondernemingen, totaal dus ruim 1500 ondernemingen.

Inzake de tabakscultuur moet men een deel van den arbeid in Deli uitzonderen, daar die door geïmporteerde Chineezen geschiedt. Maar men kan er toch eenigszins over oordeelen, wanneer men nagaat, welke de uitvoerwaarde van die producten is. Zeker, er zijn er bij, waarvan de winst soms groot is, maar ook gering, andere, waarbij van groote winsten eigenlijk niet kan worden gesproken, maar een zeer belangrijk deel van die uitvoerwaarde wordt toch betaald aan leveringen, maar vooral aan loonen voor honderdduizenden werklieden voor millioenen en millioenen dagdiensten, die tegen coulante betaling zijn geleverd. Ik noemde reeds de suiker à ongeveer 200 millioen, daarbij komt de thee met 14 millioen, kina 6½ millioen, koffie 8 millioen, tabak 63½ millioen, waarvan ruim 30 millioen van Java, de rest van Sumatra. Cacao en indigo nemen geen belangrijke plaats meer in. De koffiecultuur nam af, maar daarvoor in de plaats en daarnaast kwam een nieuwe cultuur met een vermoedelijk groote toekomst en die eveneens een groote hoeveelheid arbeid vraagt, n.l. de rubbercultuur, waarin op Java en Sumatra millioenen zijn belegd. Men berekende zelfs 207 millioen kapitaal, maar al is het kapitaal, dat werkelijk in Indië wordt verwerkt, ook aanzienlijk minder, er blijkt toch wel uit de groote beteekenis van deze cultuur en bij de uitvoerproducten kunnen wij reeds honderdduizenden kilo's rubber tellen. Sporen en wegen, reeden en havens zijn noodig, om al die producten te vervoeren en honderden, neen duizenden inlanders vinden ook daardoor een bestaan. Denk maar eens weer aan die inlandsche beambten bij de spoor- en tramwegexploitatie. Maar bij dat uitvoercijfer voor tabak is ook de tabak gerekend, die door de bevolking is geteeld en door haar aan exporteurs wordt verkocht, en wij vinden een bedrag van 42 millioen gulden aan coprah, een product, dat nagenoeg geheel buiten eenige zoogenaamde Europeesche landbouwonderneming, dus direct door de bevolking wordt geleverd, en volledigheidshalve moet ik hierbij nog noemen een bedrag van 33½ millioen aan petroleumproducten. Honderden millioenen Nederlandsche- en vreemd kapitaal zijn in Indië productief geworden en der bevolking ten goede gekomen en geheele landstreken zijn er door tot ontwikkeling gekomen.

Kijk eens naar de onderneming „Djatiroto", waar duizenden thans een bestaan vinden, waar eenige duizenden bouws grond ook voor den rijstbouw c.a. zijn beschikbaar gekomen, waar nog een 12-tal jaren geleden slechts moeras en woud was.

De cijfers van den in- en uitvoer geven ons een duidelijk beeld ook van die benoeming van de algemeene welvaart, die daarmee gelijken tred hield.

In 1902 bijvoorbeeld bedroeg de algemeene invoer in Indië totaal 203 millioen gulden, tegenover een uitvoer van 265 millioen en in 1912 was het cijfer van den uitvoer gestegen tot 530 millioen en dat van den invoer tot 410 millioen gulden, waarvan bijna 86 millioen aan garens, kleedingstukken, manufacturen. En zou die steeds toenemende import bijvoorbeeld van katoentjes en garens, dus kleedingstukken voor de inlanders, die hun aandeel bijdroegen aan de 22 millioen inkomende rechten, niet voor een zeer belangrijk deel zijn oorzaak hebben in de zeer vele millioenen, die door de landbouwondernemingen enz. en nijverheidsondernemingen aan de bevolking in contant geld worden uitbetaald? Een bedrag, dat wij voor de suikerindustrie alleen reeds op minstens 70 millioen gulden begrootten.

De toevloed van Nederlandsch- en vreemd kapitaal, maar bijna uitsluitend in Nederlandsche handen, was het, die dat alles mogelijk maakte, die

bronnen van inkomsten, van welvaart schiep in betrekkelijk weinig jaren tijds.

En de enorme toeneming der bevolking op Java — men neemt aan, dat ze zich in 30 jaren tijds verdubbelde —, kan dan ook zeer zeker niet als eene toevallige omstandigheid worden aangemerkt, maar staat wel degelijk in verband met die reusachtige vergrooting van de bron van levensonderhoud. En de verhoogde levensstandaard, de steeds stijgende levenseischen dus, zijn er eveneens ontegenzeggelijk de gevolgen van.

Hoe zou de staatstaak, die ik zoo juist aangaf voor wat zij deed en doet, zonder dat alles ten uitvoer hebben kunnen komen?

Zeker, de staat wake voor juiste verhoudingen ook, op sociaal- en sociaal-economisch terrein maar van de onmisbaarheid van dat kapitaal in afzienbaren tijd is de Regeering ten volle overtuigd. De directe en indirecte baten aan de schatkist zijn het, die de Regeeringstaak in de tegenwoordige lijn mogelijk maken.

En ik wil daarbij nog wijzen op een ander groot belang n.l. de ontwikkeling der buitengewesten met hun relatief geringe bevolking, hun enorme uitgestrektheden onbenut terrein. Honderden en honderden millioenen kapitaal zijn noodig, om ook daar ten bate van het volk en ten bate van de gemeenschap onderwijs, wegen, sporen, havens, ja wat niet al, te brengen, ook ten bate van het volk van Java, dat daar een onbegrensd gebied heeft, wanneer de te groote aanwas het dwingt tot emigratie.

Zij, die Indië en het volk van Indië liefhebben, mogen dat alles wel eens ernstig overdenken, vóórdat zij een blinden strijd tegen dat kapitaal aanbinden, waaraan Indië zooveel te danken heeft en waarvan het bij goede leiding nog zooveel mag verwachten.

Zeker, de evolutie staat niet stil, het overwegend Nederlandsch- en vreemd kapitaal zal zeker eenmaal plaats maken voor een overwicht van inheemsch kapitaal.

Dat zal zijn, M. de V., wanneer het volk van Nederlandsch-Indië evenveel aan den bodem weet te ontwoekeren als de Europeesche landbouwer doet, als hij in intellect en energie zijns gelijke is geworden door de ontwikkeling, die de Regeering, door alle lagen van het volk gesteund, het zal hebben bijgebracht.

En aan die taak eenige jaren te mogen werken, is voor mij persoonlijk mijn eenige en hoogste doel.

EEN BRIEF VAN DR. DOUWES DEKKER AAN DEN VOLKSRAAD.

De volgende brief is, blijkens *De Beweging*, officieel orgaan van Insulinde, aan den Volksraad gericht:

SEMARANG, 4 Maart 1919.

Aan Voorzitter en Leden van den Volksraad te Weltevreden.

Ondergeteekende brengt het volgende onder de aandacht van uw hoog college:

Op pag. 288 van de Handelingen der 1e zitting 1918 verklaarde de regeeringsgemachtigde, W. Muurling, tevens chef van den P. I. D. dat ondergeteekende „in dienst van een vreemde mogendheid had gereisd" en verder, dat ondergeteekende „in dienst van een vreemde mogendheid getracht had een

opdracht te volvoeren", hetgeen „natuurlijk wantrouwen schiep tegenover een vereeniging, die met hem de nauwe relatie zoo aanhield".

Het is duidelijk dat de regeeringsgemachtigde bedoelde dat ondergeteekende in den dienst van de Duitsche regeering een oneervolle opdracht trachtte te volvoeren. Immers, ware die opdracht een eervolle geweest, dan zou er geen „natuurlijk" wantrouwen ontstaan zijn jegens de bedoelde vereeniging (Insulinde).

Op zich zelf beschouwd is er niets schandelijks in, te staan in den dienst eener vreemde mogendheid. De insinuatiën van den regeeringsgemachtigde in uw hoog college deden echter den dienst als een schandelijken dienst begrijpen.

Om die reden werd door ondergeteekende aan den heer Teeuwen verzocht de regeering uit te noodigen de betichting van haar gemachtigde waar te maken, welke uitnoodiging op 16 Nov. gedaan werd. Daarop is geen ander antwoord gekomen dan, op 22 Februari, een ontwijkende verwijzing naar de verklaringen van ondergeteekende zelf voor de districtsrechtbank te San Francisco op 6 December 1917 welke aan de uitlatingen van den regeeringsgemachtigde geen twijfel heetten te laten.

Het ware dan voor den regeeringsgemachtigde, die tusschen zijn lichtvaardige uitlatingen op 22 Juni 1918 en zijn eindelijk onbevredigend antwoord op 22 Februari 1919, wachtende is geweest op een, dus niet te voren gekend afschrift der processtukken, wel zoo afdoende geweest, indien hij die bedoelde verklaringen van ondergeteekende ten onomstootelijken bewijze hadde gereproduceerd.

Dit is echter niet geschied.

Reden waarom ondergeteekende zelf den tijd gekomen acht om mededeelingen te doen omtrent ondergeteekende's rol, als door den regeeringsgemachtigde bedoeld, niet het minst omdat het ondergeteekende voorkomt, voor uw college van belang te zijn de voortgezette en volgehouden onbetrouwbaarheid van de mededeelingen van den heer Muurling, chef van den politieken inlichtingendienst en regeeringsgemachtigde, te kennen.

Ondergeteekende heeft, wat betreft de relaties van Duitsche overheidspersonen met de Indische conspiratie, voor de Amerikaansche rechtbank volmaakt naar waarheid verklaard:

dat hij uit niets anders dan door eigen combinatiën *begreep*, dat de onderneming van het Nationale Hindoe Comité te Berlijn, tot omverwerping van het Britsche gezag in Indië *finantieel en anderszins gesteund werd door den Duitschen staat;*

dat hij *een conferentie zou hebben met den, te Berlijn vertoevenden Duitschen consul generaal te Batavia*, welke conferentie, geïnstigeerd door het Nationale Hindoe Comité, geheel afstuitte op den onwil van dien overheidspersoon zich met de conspiratie in te laten;

dat het Nationale Hindoe Comité *zich voorstelde dat de Duitsche generale staf meegaander zou zijn;*

dat daarop, geïnstigeerd door het N. H. C., *een conferentie* plaats had met den adjunct secretaris Von Wesendonck *van het ministerie van buitenlandsche zaken* in de Wilhelmstrasse te Berlijn, welke evenwel wederom geen resultaat hoegenaamd had en waarbij enkel niet ter zake dienend gepraat werd gehouden;

dat ondergeteekende bij een andere gelegenheid aanzat aan een diner in de woning van den Wirkl. Geh. Rat Von Oppenheim(?) te Berlijn, welk een uitsluitend particulier karakter droeg;

dat het ondergeteekende *bekend was dat de Duitsche regeering op verschillende plaatsen haar vertegenwoordigers had opgedragen het N. H. C. te steunen;*

dat het *hem bekend was, dat die steun in verschillende opzichten hier en daar werd verleend;*

dat het hem *bekend was dat de Duitsche generale staf, ook door het aanwijzen van agenten, het N. H. C. in diens arbeid behulpzaam was;*

dat hij zelf zich onderweg nergens met Duitsche overheidspersonen in verbinding heeft gesteld;

dat hem een niet meer in gebruik zijnde officieele geheim-code werd ter hand gesteld door het N. H. C., slechts dienstbaar voor het *geheim verkeer tusschen hem en het N. H. C.* en in geen geval tot het ontcijferen van niet door hem afgezonden dépêches;

dat hem, enkel te Amsterdam, *door een beambte van het Duitsche generaal consulaat in opdracht van het N. H. C. te Berlijn en in tegenwoordigheid van een lid (Hindoe) van dat N. H. C. reisgeld werd uitbetaald;*

dat hij nooit eenige vaststaande wetenschap heeft verkregen omtrent de deelname van Duitsche overheidspersonen of Duitschers in het algemeen aan het N. H. C.;

dat hem bij herhaling de verzekering werd gegeven dat het N. H. C. geheel zelfstandig werkte;

dat hij geen Duitsche aanstelling, Duitsche opdracht, of Duitsch voorschrift heeft ontvangen, van welken aard ook;

dat hij zich nimmer in Duitschen dienst heeft bevonden;

dat hij zich zelfs voorbehouden had om de Hindoe-zaak in opdracht, doch zonder aanstelling van het N. H. C. te dienen, *ook al zou deze dienst indruischen tegen Duitsche belangen.*

Ondergeteekende hoopt dat door hem geen items zijn vergeten. In elk geval geeft het bovenstaande volkomen weer den geest van de verklaringen, welke door den heer Muurling enkel kunnen worden bedoeld.

Voorts wenscht ondergeteekende er op te wijzen, wat betreft de insinuatie van spionnage, welke uit de woorden van den regeeringsgemachtigde doorschemerde, dat in de beschuldiging, door den Engelschen militairen geheimen dienst tegen ondergeteekende uitgebracht, het woord Duitschland ook in het geheel niet voorkomt, maar ondergeteekende er van beschuldigd werd: *„deel te hebben uitgemaakt van het N. H. C.* dat zich ten doel stelde de omverwerping van het Britsche gezag in Indië, en een begin van uitvoering van de plannen daartoe te hebben gemaakt."

En eindelijk wenscht ondergeteekende, in verband met de uitlatingen van den regeeringsgemachtigde Muurling, welke nu ten overvloede den indruk naar buiten hebben gemaakt, dat ondergeteekendes verklaringen te San Francisco hem een onschoone rol hebben doen vervullen, er op te wijzen, dat geen zijner medebeklaagden door zijn verklaringen is geschaad geworden en dat zijn houding dusdanig is geweest, dat *het N. H. C., hetwelk hem op zijn reis en ook gedurende zijn gevangenschap van fondsen heeft verstoken doen blijven, na het proces te San Francisco hem door relatief kleine, geregeld ontvangen bedragen, ook thans nog na de revolutie in Duitschland, betuigt zich niet van hem te hebben afgekeerd.*

Het komt ondergeteekende voor dat het een werkelijk gevaar voor onze lands-ontwikkeling is, wanneer de regeering moet staatmaken op onbetrouwbare en zelfs leugenachtige inlichtingen, te gevaarlijker indien deze van persoonlijken of politieken aard zijn gelijk in casu en dat ten aller-

minste de volksraad kan eischen, dat een chef van een P. I. D., tevens regeeringsgemachtigde, zich uiterst hoeden zal voor het geven van officieele inlichtingen met een zoodanig ergerlijke lichtvaardigheid, en met een zoo algeheel afwezig besef van verantwoordelijkheid dat daardoor aan den goeden naam van een door de regeering reeds met groot onrecht getroffen burger schade en letsel is veroorzaakt.

Met alle hoogachting voor u en uw hoog college.

Uw. dw.

(w g.) Dr. DOUWES DEKKER.

KOLONIAAL LANDBOUWMUSEUM TE DEVENTER.
JAARVERSLAG OVER 1918.

Aan dit verslag is het volgende ontleend:

Z. Ex. A. W. F. Idenburg, oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, eerelid van onze Vereeniging, aanvaardde het Eere-voorzitterschap.

Ook in 1918 ondervond het Museum, naar het bestuur hoopt voor het laatst, in hooge mate de gevolgen van de verstoring der verbinding met onze koloniën door den oorlog.

De door de Ned.-Indische Regeering toegezegde verzamelingen, vermeld in het verslag over 1917, bleven uit; eenig nader bericht werd dienaangaande niet ontvangen.

De in uitzicht gestelde vereeniging van de boekenverzameling van de Middelbare Koloniale Landbouwschool met de onze, waardoor beide gemakkelijker toegankelijk zouden worden, kon nog niet tot stand gebracht worden, aangezien de Koloniale Suikercursus bij gebreke aan een eigen gebouw nog in het museum gehuisvest bleef.

De lokalen, thans bij den Cursus in gebruik, zijn voor de boekerij bestemd.

De plannen voor de stichting van het gebouw voor de bijzondere bedrijfsleergangen zijn intusschen aan de grens van hunne tenuitvoerlegging genaderd.

De gemeente Deventer heeft zich bereid verklaard, aan het Museum den benoodigden grond te verkoopen en eene jaarlijksche subsidie te verleenen, gelijkstaande met het bedrag der annuïteit voor rente en aflossing der koopsom, en voorts aan het Museum een voorschot te verleenen tot een maximum van *f* 35.000 voor het stichten van het cursusgebouw.

Voor de instelling van een leergang voor de rubbercultuur werd de toezegging van eene subsidie van de Internationale Vereeniging van Rubberplanters in Nederlandsch-Indië verkregen, zoodat binnenkort het initiatief genomen zal kunnen worden tot het oprichten van eene vereeniging, welke ten doel heeft den leergang in stand te houden.

Deze regeling is, evenals voor den suikercursus, noodig, omdat de betrokken cultuurkringen de leiding der leergangen in eigen handen wenschen te houden, eventueel in samenwerking met de Regeering.

Het Museum blijft den band tusschen deze cursussen vormen en regelt hunne onderlinge verhouding met betrekking tot het gebruik van het cursusgebouw.

De besturen der leergangen blijven geheel vrij in de regeling van het

onderwijs, terwijl een voldoende band met het Museum, dat tot het instellen der cursussen het initiatief nam, blijft bestaan.

De plannen tot uitgave van een handboek nopens den geologischen bouw van den Oost-Indischen Archipel, kwamen in het afgeloopen jaar niet tot uitvoering; zij zijn bezig zich in andere richting te ontwikkelen.

Ten einde de onderwijzers aan de lagere scholen in Deventer en omliggende gemeenten in staat te stellen hunne kennis van de koloniën uit te breiden en op de hoogte te komen van de verzamelingen van het museum, werd een cursus gegeven, waarbij door den directeur de plantaardige voortbrengselen en door den heer B. Alkema, te Apeldoorn, de bevolking van Nederlandsch-Indië werden besproken.

Om zooveel mogelijk samenwerking te verkrijgen wat betreft het verspreiden van kennis omtrent onze koloniën onder een grooter deel van het Nederlandsche volk, werd besloten eene overeenkomst aan te gaan met de Vereeniging „Oost en West", waarbij de leden van het Koloniaal Landbouwmuseum, te Deventer woonachtig, worden beschouwd eene afdeeling van genoemde Vereeniging te vormen.

Het Bestuur spreekt den wensch uit, dat de naderende vrede het Museum in staat moge stellen krachtig uiting te geven aan zijn wensch, werkzaam te zijn tot verspreiding van kennis onzer koloniën en wel in de eerste plaats aangaande de hoofdbron van haar bestaan: den landbouw.

Het hoopt aldus mede te werken tot het zoowel hier te lande als in de overzeesche gewesten verspreiden der gedachte, dat beide één geheel vormen, dat hunne belangen onafscheidelijk zijn.

Het vindt hierin aanleiding opnieuw een krachtig beroep te doen op den steun der cultuurmaatschappijen, om het in staat te stellen, zijne taak te vervullen.

Verslag van den Directeur.

De catalogiseering der verzamelingen werd voortgezet.

De lantaarnplaatverzameling, waarin mede in bruikleen opgenomen zijn de lantaarnplaten van de Middelbare Koloniale Landbouwschool en de particuliere verzameling van ondergeteekende, is thans geheel systematisch gerangschikt; een kaartcatalogus is gereed gekomen, die zooveel mogelijk aanwijzing geeft van de origineelen, waarnaar de platen vervaardigd zijn, ten einde bij beschadiging of verloren gaan het verlies te kunnen herstellen.

In het verslagjaar is een aantal looistofmonsters uit het museum welwillend onderzocht door den directeur van het Nederlandsch Visscherij Proefstation te Utrecht.

Van 20 Maart tot 20 April werd in de museumzaal eene tentoonstelling gehouden van de, zoowel uit een artistiek als uit een volkenkundig oogpunt, zeer belangrijk photographieën van Bali, opgenomen door Dr. Gregor Krause, te 's Gravenhage. Aan deze verzameling waren toegevoegd een aantal fraaie opnamen van Balineesche bouwwerken, van den heer Ed. Cuypers, te Amsterdam.

Op 4 April ontving het Museum de leden der Nederlandsche Chemische Vereeniging, die hare Algemeene Vergadering te Deventer hield.

Op 19 Juni genoot het Museum het voorrecht, zijn Eere-Voorzitter, den heer A. W. F. Idenburg, oud-Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië te ontvangen, aan wiens krachtigen steun de instelling het grootste en belangrijkste deel harer verzamelingen dankt.

Vanwege het Museum zijn in het verslagjaar de volgende lezingen gehou-

den: op 19 Februari door den heer B. Alkema, te Apeldoorn, over: De Sarikat Islam, en op 19 Maart door Augusta de Wit, te Amsterdam, over: Het eiland Bali en zijne bewoners; deze laatste lezing hield verband met de gelijktijdig geopende Bali-tentoonstelling.

Op 22 Maart had plaats eene Indische Kunstavond, met welwillende medewerking van een aantal Javaansche dames en heeren onder leiding van R. M. A. Soerjo Poetro, te 's-Gravenhage. Deze avond ging uit van het Koloniaal Landbouwmuseum, in samenwerking met de plaatselijke afdeeling van het Kartini-fonds, waarvoor het batig saldo van de uitvoering bestemd werd en die van het Algemeen Nederlandsch Verbond.

In het verslagjaar werden cursorische voordrachten over Nederlandsch Oost-Indië gehouden. Het doel van deze voordrachten was, naast verbreiding van kennis omtrent de Nederlandsche koloniën, in het bijzonder in de kringen van het onderwijs, het verschaffen van voorlichting aan hen, die met hunne leerlingen het museum wenschen te bezichtigen.

De eerste reeks, bestaande uit zeven voordrachten over: de plantaardige voortbrengselen van Nederlandsch-Indië, werd in de maanden April—Juni door den directeur gehouden, terwijl eene tweede reeks van zes voordrachten over: de bevolking van Nederlandsch-Indië, door den heer B. Alkema, te Apeldoorn, na de groote vacantie, in de maanden October en November volgde.

Het aantal personen, dat zich als deelnemer opgaf, bedroeg respectievelijk 75 en 73.

Aanwinsten van het Museum.

Rechtstreeks uit de koloniën heeft het museum in het verslagjaar geen zendingen ontvangen.

Op het gebied van koloniale producten kan niettemin als aanwinst geboekt worden eene verzameling monsters van tropische oliën en vetten met hunne grondstoffen, benevens eenige looi- en vezelstoffen, een en ander afgestaan door de afdeeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut, te Haarlem. Met het oog op de verdere plannen voor vervolgleergangen is deze schenking van bijzonder belang.

Voorts stond Dr. G. A. Stütterheim, te Deventer, een tweetal monsters witpunt-pecco, van de onderneming „Palasari", bij Bandoeng af.

Van den heer Dr. M. E. Houck te Deventer, werden ontvangen een aantal kèpèngs (Chineesche duiten) gevonden bij ontginning van een terrein in Djember (O.-Java).

De heer J. S. de Hondt, ex-luitenant N. O.-I. L., te Rotterdam, gaf het Museum ten geschenke het model van eene woning uit de Gajoe-landen, benevens een spijzendeksel en een hoed van Atjeh.

De heer C. L. Becking, kapitein N. O.-I. L., te Heumen, schonk eene fraai verzameling van 38 foto's van land en volk van Bali.

Lantaarnplaten. De verzameling lantaarnplaten onderging eenige aanvullingen, o.m. door eene schenking van lantaarnplaten door den heer A. C. W. van Deutekom, te Deventer, terwijl een aantal platen werden vervaardigd naar negatieven, betrekking hebbende op de tabakscultuur in Deli, welwillend tot dat doel in bruikleen afgestaan door den heer J. Pouwels Nikkels, te Zeist.

De heer J. J. Paerels, te Deventer, schonk het museum de negatieven van eene reeks lantaarnplaten, behoorende tot de verzameling van de M. K. L. S. en betrekking hebbende op de beri-beri.

Boekerij. De aanwinsten van de boekerij, die thans eveneens geheel op orde is gebracht, waren in het verslag te danken aan schenkingen van verschillende lichamen en personen:

Gebruik der verzamelingen en bezoek aan het Museum.

In de eerste plaats moet hier wederom vermeld worden het nut dat de aanwezigheid van het museum afwerpt voor het onderwijs aan de Middelbare Koloniale Landbouwschool en den Kolonialen Suikercursus.

Gedurende het verslagjaar werden vele malen lantaarnplaten en voorwerpen uit de museumverzamelingen gebruikt bij lezingen en leergangen.

De boekerij leende herhaaldelijk werken aan particulieren uit.

Op een tweetal Zondagmiddagen werden wederom onder groote belangstelling museumrondgangen onder deskundig geleide gehouden.

Klassen van de M. K. L. S. en van den K. S. C., onder leiding van docenten waren 10 maal aanwezig; voorts vermelden wij de Handelsdagschool en de Rijkskweekschool voor Onderwijzers, te Deventer, de Rijkskweekschool voor Onderwijzeressen, te Apeldoorn, en lagere scholen uit Deventer, Voorst en Gietelo.

VEREENIGING KARTINIFONDS, ZESDE JAARVERSLAG 1918.

Aan dit verslag is ontleend:

De opening der kweekschool voor inlandsche onderwijzeressen te Salatiga, den 28en Augustus 1918 droeg het karakter van een nationale plechtigheid. Mevrouw van Limburg Stirum was overgekomen om de opening te verrichten, welke mede werd bijgewoond door den directeur van Onderwijs en Eeredienst, de kroonprinsen van Soerakarta en Jogjakarta, de hoofden der Mangkoenegorosche en Pakoealamsche huizen, een aantal hoogere ambtenaren van het Europeesch en inlandsch bestuur en vele andere autoriteiten en genoodigden. Vermeld worden de redevoeringen van den directeur van Onderwijs, mr. Creutzberg en van mevrouw Van Limburg Stirum.

Terwijl deze kweekschool onderwijzeressen zal verschaffen voor 't Hollandsch-Inlandsch onderwijs, heeft het eigenlijke volksonderwijs in niet mindere mate behoefte aan uitbreiding der leerkrachten voor het meisjes-onderwijs. Meisjesnormaalscholen wil men daarvoor oprichten, waar de Inlandsche taal voertaal is en het Nederlandsch op den voet van een vreemde taal zal worden onderwezen. De bedoeling is om op deze normaalscholen ook onderricht te geven in de huishoudelijke vakken, waartoe Europeesche onderwijzeressen voorbereid zullen worden, gelijk ook in de kennis van Maleisch, van de land- en volkenkunde van Ned.-Indië en, voor een deel der onderwijzeressen, ook van het Javaansch of Soendaneesch.

De oproeping dezer onderwijzeressen had een zoo gunstigen uitslag, dat het mogelijk bleek reeds in 1918 drie meisjesnormaalscholen te openen, welk getal in 1919 nog met twee zal worden uitgebreid. Een van deze scholen, die te Bandoeng, is niet gesticht door de regeering, maar door het particulier initiatief: „de van Deventer-vereeniging van West-Java". Aan deze school is de naam „van Deventerschool" gegeven.

De Hollandsch-Inlandsche Kartini-scholen nemen geregeld in leerlingaantal toe en zullen het gehalte van haar onderwijs aanmerkelijk kunnen opvoeren, wanneer zij na enkele jaren door de kweekscholen te Salatiga over

goed onderlegde leerkrachten kunnen beschikken. De opening van nieuwe scholen wacht op nieuwe leerkrachten, waaraan groote behoefte is.

Nu van regeeringswege in de oprichting van een kweekschool voor inlandsche onderwijzers is voorzien, hebben de Kartini-vereeniging en het Van Deventer-comité hun aanvankelijk plan in die richting gewijzigd en zijn thans voornemens een school op te richten voor algemeene ontwikkeling onderwijs met een leerplan van drie jaar, verbonden met een internaat.

Uit de fondsen der Van Deventer-stichting is voor de oprichting van die school te Semarang *f* 80,000 beschikbaar gesteld, terwijl het Van Deventer-comité daaraan de in Indië bijeengebrachte som van *f* 14,000 heeft toegevoegd.

Voor den bouw der school werd de beschikking te Semarang verkregen over een ruim terrein nabij de Kartinischool. Wanneer ook deze school zal zijn geopend, zal men met voldoening de belangrijke maatregelen mogen overzien, waartoe in de laatste jaren ter bevordering van het onderwijs aan inlandsche meisjes werd besloten.

De Bussy's Atlas van Nederlandsch-Oost-Indië voor kantoor, school en huis. Amsterdam, J. H. de Bussy, 1919.

De firma De Bussy heeft een uitnemend werk verricht met het publiceeren van dezen atlas, die een negental flinke, duidelijke en fraaie kaarten bevat welke vrijwel tot op den huidigen dag zijn bijgewerkt.

De kaarten stellen achtereenvolgens voor: 1. *Overzichtskaart van den Oost-Indischen Archipel*, schaal 1:10,000,000; 2. *Java (Westelijk gedeelte)*, 1:1,000,000, met bijkaarten: Batavia en omgeving; Bandoeng en omgeving; 3. *Java (Oost-gedeelte)*, 1:1,000,000 met bijkaarten: Soerabaja en omgeving; Semarang en omgeving; 4. *Sumatra (Noord-gedeelte)*, 1:2,000,000, met bijkaarten: Riouw en Lingga-archipel; Medan en Belawan; Koeta Radja en Oeleë Lheuë; 5. *Sumatra (Zuid-gedeelte)*, *Banka en Billiton*, 1:2,000,000, met bijkaarten: Padang en omgeving; Straat Soenda; 6. *Borneo* (Nederlandsch gedeelte), 1:3,000,000; 7. *Celebes*, 1:2,500,000, met bijkaarten; Zuid-westelijk schiereiland; De Minahasa; 8. *Kleine Soenda-eilanden*, 1:3,000,000 met bijkaarten: Bali en Lombok, Midden gedeelte Flores; Solor-eilanden; Zw. gedeelte van Timor en Roti; 9. *Molukken en Nederlandsch Nieuw-Guinea*, 1:3,000,000.

Een register van namen is niet opgenomen; we meenen, dat dit ook niet strikt noodig is. Zulk een register zou, wilde het ook maar eenigszins volledig zijn, een zeer grooten omvang moeten hebben. Anders vervalt men er in de voorname plaatsen, rivieren, bergen enz. te vermelden en die weet men meestal tòch wel thuis te brengen.

Deze atlas zal zeker zijn weg vinden. Hij behoort tot de beste welke den laatsten tijd zijn gepubliceerd.

Vragen des tijds, door Mr. M. W. F. Treub. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon.

Deze bundel is de verzameling van voordrachten, welke Mr. Treub in de laatste maanden heeft gehouden, in verband met de vragen, welke de komende tijden aan de gansche Europeesche maatschappij en daarmede ook

aan het Nederlandsche volk — op sociaal-economisch gebied — stelt. Vier van deze redevoeringen vonden al een plaats in het tijdschrift: *Vragen des Tijds.*

De verschillende voordrachten bestrijken alle hetzelfde terrein, maar de auteur heeft onderwerpen die het meest op den voorgrond komen, telkens willen bekijken onder een eenigszins ander licht, zoodat zij te zamen een vrijwel sluitend geheel vormen, al waren alleen de drie te Amsterdam in de aula van de Universiteit gehouden voordrachten, van meet af aan als zoodanig bedoeld.

We treffen in dezen bundel verhandelingen aan over: I. *Staatssocialisme;* II. *Vrije Bedrijfsorganisatie onder Staatstoezicht;* III. *Kapitaal, arbeid en verbruiker;* IV. *Overgangsproblemen van nijverheid en handel;* V. *De toekomst van handel en nijverheid.*

Men ziet het, alle actueele onderwerpen, behandeld door een der scherpzinnigste mannen van ons land.

Dr. Willem Royaards, door J. L. Walch, Baarn, Hollandia-Drukkerij.

De heer Walch heeft blijkbaar met veel liefde deze vlotte verhandeling geschreven. Hij is er in geslaagd ons Royaards te teekenen, als de idealist, die eerst voor zeeofficier bestemd, al heel spoedig toonde daarin zijn richting niet te zijn, die dus van adelborst tooneelspeler werd, die bij de Schmiere moest optreden, daardoor niet, zooals men verwachtte, ontmoedigd werd, die een oogenblik toch meende, dat 't niet zou gaan, toen ging studeeren voor middelbaar acte Nederlandsch en reizen voor een uitgever, om weer een kans te krijgen, waarvan hij dadelijk gretig gebruik maakte, en er tenslotte, dank zij zijn taaie volharding gekomen is. Gekomen, zoo zelfs dat de wetenschappelijke wereld hem hulde bracht door een eeredoctoraat. Een alleszins lezenswaardig boekske.

Veertien dagen uit het leven van prinses Priscilla, door de schrijfster van Elisabeth and her German Garden, vertaald door A. J. Brunt. J. T. Swartsenburg, Amsterdam.

Een prettig, amusant verhaal van een prinses, die in gezelschap van haren bejaarden bibliothecaris, ook al om aan een huwelijk met een prins te ontkomen, het hof ontvliedt, om eens als „gewoon" mensch te leven. Dat dit tot allerlei komische situaties aanleiding geeft, behoeft wel geen betoog. Het verhaal heeft een blij einde, immers juist als de prinses en haar bibliothecaris (ze leven in alle eer en deugd) heelemaal geen geld hebben, komt de eerst versmade prins hen redden. Ze trouwen dan samen, ook dit is duidelijk.

De vertaling valt te loven.

Herfsttij der Middeleeuwen, studie over leven- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden, J. Huizinga. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon.

Het is een zeer lijvig boekdeel, dat voor ons ligt. In het voorbericht zegt de schr. o.m. — en men ontwaart er uit in welke richting deze studie zich beweegt — dat het meestal de oorsprong van het nieuwe is, dien onze geest in het verleden zocht. Men wil weten, hoe de nieuwe gedachten en nieuwe levensvormen, die in later tijden in hun volheid stralen, ontloken zijn; men beziet elken tijd bovenal om de beloften, die hij bergt voor de volgende.

In dit werk, dat inderdaad den naam van studie verdient, is beproefd om de veertiende en vijftiende eeuw te zien, niet als de aankondiging van de Renaissance maar als het einde der Middeleeuwen, de middeleeuwsche beschaving in haar laatste levensgetij, als een boom met overrijpe vruchten, algeheel ontplooid en ontwikkeld. Het woekeren van oude, dwingende denkvormen over de levende kern der gedachte, het verdooven en verstijven van een rijke beschaving. Dit alles is de hoofdinhoud van dezen arbeid.

Het uitgangspunt bij deze studie is geweest de behoefte om de kunst der Van Eyck's en hun volgers beter te verstaan, ze te begrijpen in haar samenhang met het gansche leven van den tijd.

Er zijn niet minder dan veertien hoofdstukken, die de volgende titels dragen: I. *'s Levens felheid;* II. *De zucht naar schooner leven;* III. *De heldendroom;* IV. *De vormen der liefde;* V. *Het beeld van den dood;* VI. *De teugellooze verbeelding van het heilige;* VII. *De godsdienstige persoonlijkheid;* VIII. *Aandoening en verbeelding;* IX. *Verbeelding en gedachte;* X. *Het falen der verbeelding;* XI. *De denkvormen in de practijk;* XII. *De kunst in het leven;* XIII. *Het beeld en het woord;* XIV. *Het komen van den nieuwen vorm.*

Een register aan het slot vergemakkelijkt het weder opzoeken van een bepaald onderwerp of persoon.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM. 20 Juni 1919.

INHOUD

De minister en Indië. — Geen reden voor alarm. — Begrootingswee. — Het geld voor Indië. — Het onderste uit de kan. — De koelie ordonnantie en de poenale sanctie. — Kolonisatie. — Democratie en hare toepassing op de inlandsche maatschappij in Ned.-Indië. — Douwes Dekker. — D. D — Voedselvoorziening. — Een geruchtmakende rede. — Verrotting in den Staat. — De Batak en de Zending. — Artikel 123 R. R. — Verhooging van ambtenaarspensioenen. — De Nederlandsch-Indische mijnbouw. — De normaalscholen en het Nederlandsch — De taalacten A en B. — Tijdrekening op Tanimbar. — Tegenwerking. — Beheer der Indische havens. — Recht op antwoord. — Arbeidscommissie of stakingscommissie.

De minister en Indië. Het volgende is ontleend aan een hoofdartikel uit het *Vrijzinnig Weekblad*:

„Was de minister niet gelukkig in de memorie van antwoord op het afdeelingsverslag der Kamer, zijn rede ter beantwoording van de verschillende sprekers, die algemeene beschouwingen hadden gehouden, had een anderen klank. Wat de oorzaak daarvan was, laat zich slechts gissen, doch het doet ons oprecht genoegen dat de minister zich in tweede instantie op een minder eenzijdig Nederlandsch standpunt plaatste dan in de mem. van antwoord en dan de meeste sprekers uit de Kamer. Hij toonde zich een voorstander van unificatie van recht (herziening art. 75 R. R.) en wenscht aan rassenbevoorrechting een einde maken (herziening art. 109 R. R.). Tot de oprichting van een Ind. universiteit zal zoo spoedig mogelijk worden overgegaan, algemeen stemrecht voor de desaraden wordt in uitzicht gesteld. Het woord van waardeering voor den moeitevollen arbeid van den G.-G., dat zoozeer werd gemist in de mem. van antwoord, werd nu uitgesproken, hetgeen na de rede van den heer Fock dubbel noodig was. Zelfs werd gezegd, dat de minister met groot vertrouwen het advies van de herzieningscommissie afwacht.

Er zijn derhalve heel wat scherpe kantjes bijgeslepen, wat zeker getuigt van staatmansbeleid. Dat geeft weer wat moed voor de toekomst, met name ten opzichte van de houding thans nog door den minister tegenover den Volksraad aangenomen. In de practijk zal spoedig genoeg blijken, dat het feitelijk onmogelijk is, Indië ten volle recht te doen zonder gestadige uitbreiding van de bevoegdheden der Indische regeeringsorganen, G.-G. en Volksraad. De Colijnsche fictie, thans nog door den minister gedeeld, dat een centraal lichaam met meer dan adviseerende bevoegdheid slechts gebaseerd kan worden op autonome colleges, zal moeten wijken voor de eischen der nuchtere werkelijkheid.

„Als de minister den band tusschen Nederland en Indië wil handhaven zonder dwang zonder zich te plaatsen op het standpunt van den heerscher, die beveelt naar goeddunken, dan zal meer naar de stem van den Volksraad geluisterd dienen te worden dan ditmaal is geschied".

* * *

Geen reden voor alarm. Geen reden voor alarm ziet *De Locomotief* in de bekende uitlatingen van den minister van Koloniën in de Tweede Kamer, toen deze Excellentie sprak over de houding door den G.-G. in November v. j. aangenomen en de toezeggingen in zake in te voeren hervormingen, die deze deed.

„Stellig was er geen aanleiding om zooals het *Bat. Nwsbl.* heeft gedaan, de ministerieele memorie voor te stellen als een aanslag op het ambtelijk leven van den gouverneur-generaal of het Indische volk te nooden tot een carrêmaken rond den landvoogd en dezen zijn trouw te verpanden tegenover het Nederlandsch bewind. Uit het telegrafisch verslag van het Kamerdebat is sedert gebleken dat de minister den landvoogd juist in bescherming nam. De G.-G. — verklaarde de minister — heeft getoond te voelen den polsslag van den tijd, doch buiten en behalve dit vergeet hij niet het woord van voorzichtigheid. En sprekende over de houding van den G.-G. ten aanzien van het vraagstuk der inkrimping van het suikerareaal, verzekerde de minister: De G.-G. volgt onbeïnvloed zijn weg. Hij loopt noch aan den leiband der kapitalisten, noch aan dien der politici.

Zoo spreekt geen minister over een landvoogd, dien hij in politieken zin naar, het leven zou staan.

En hoe kon men ook verwachten, dat Idenburg, zelf landvoogd geweest in Oost en West, zou vergeten dat dezen de noodige bewegingsvrijheid en ruimte van handelen gewaarborgd behoort te zijn.

„De houding door den minister aangenomen in de Tweede Kamer is de logische doortrekking van de lijn, door hem als landvoogd uitgezet. „De minister wil de gelegenheid tot uiting van den volkswil met beslissende bevoegdheid *overal* waar dit binnen de sfeer van politiek inzicht der bevolking mogelijk is." Dat klinke dan wellicht behoudend in de ooren eener radikale concentratie, — het is staatsmanswijsheid, — op deugdelijker grond gebouwd dan de ijl-theoretische urgentieprogramma's, door welmeenende dilettanten in elkander geflanst".

„Men heeft bovendien de houding van den minister in het licht der tijdsomstandigheden te zien. De wereld schudt op haar vesten. Alom berent men het gezag. In ons eigen land steunt het liberalisme het clericalisme tegen de uiterste linksche partijen, wier opzet men sedert de Novembervlagen niet meer vertrouwt.

Zou dan Idenburg onberoerd blijven door den geest, welke thans een elk beheerscht, die verantwoordelijkheid draagt voor handhaving van gezag?

Zijn woorden staan in den toonaard van den abnormalen tijd. Straks, in den toonaard van hechtere tijdsomstandigheden getransporteerd, zullen zij milder klinken. En men zal in het oude geluid den landvoogd herkennen, die ons bewees dat vrijzinnigheid niet enkel de deugd is van wie zich vrijzinnig *noemt*."

* * *

Begrootingswee Onder dezen titel schrijft de heer K(erkkamp) in het *Vrijzinnig Weekblad* een artikel. Het volgende is er aan ontleend:

De Volksraad behandelde reeds de gewone begrooting voor 1919 en een aanvullingsbegrooting voor dat jaar. Intusschen schijnt eerst dezer dagen hier bekend te zijn geworden, dat de aanvullingsbegrooting voor 1918 kracht van wet heeft gekregen.

Over twee maanden krijgt de Volksraad de begrooting voor 1920 te verwerken, en naar alle waarschijnlijkheid is dan die voor 1919 nog in Nederland

in behandeling terwijl de aanvullingsbegrooting voor dat jaar nog in handen zal zijn van den minister.

Dit is toch waarlijk een onhoudbare methode van werken. Vooral indien de minister, en daarna wellicht ook de Tweede Kamer, het Indische ontwerp eenigszins belangrijk wijzigen. Het eerste schijnt, blijkens het daaromtrent door de *Java-Bode* gepubliceerde, inderdaad ditmaal het geval te zijn. De eindcijfers van het Indische ontwerp der begrooting voor 1919 waren toch: uitgaven *f* 503.639.723 en inkomsten *f* 399.199.370, zoodat het nadeelig saldo *f* 104.440.354 bedroeg. Voor het ministeriëele ontwerp zijn deze cijfers: uitgaven *f* 496.742.391, inkomsten *f* 397.601.270, nadeelig saldo *f* 99.141.121. Een verschil in de begrooting van uitgaven van bijna 7 millioen is zeker niet zonder beteekenis. Verschillende door den Volksraad aangenomen amendementen op het ontwerp der Indische Regeering zijn trouwens door den minister niet overgenomen, wat al dadelijk verandering van de eindcijfers tengevolge moet hebben.

Bovendien schijnt de minister echter ook nog veranderingen te hebben aangebracht, welke geen verband houden met de Indische amendementen.

Wellicht dat de leden van den Volksraad nog voor de behandeling van het begrootingsontwerp 1920 zullen weten, hoe en waarom de minister het eerste overeenkomstig het gevoelen van den Volksraad vastgestelde ontwerp (begrooting 1919) wijzigde. Daarmede zijn zij er echter nog niet, want het is volstrekt niet onwaarschijnlijk, dat de Tweede Kamer ditmaal wel eenige amendementen op het ministeriëele ontwerp voor 1919 aanneemt. Het ligt immers voor de hand, dat in de Kamer de verschillen tusschen het Indische en het Nederlandsche ontwerp tot heel wat bespreking aanleiding zullen geven. En het zou uitermate wonderlijk zijn, als de Kamermeerderheid volkomen accoord zou gaan met de ministerieele appreciatie der verschillende in den Volksraad tot uitdrukking gekomen wenschen.

Eerder is te verwachten, dat enkele der door den minister niet overgenomen Indische amendementen in de Kamer opnieuw aan de orde gesteld zullen worden en ook daar, al of of niet aangevuld of gewijzigd, een meerderheid zullen vinden, indien althans de minister er geen beginselkwestie van maakt, hetgeen natuurlijk een groote uitzondering zal zijn.

Wat ten slotte de begrootingswet voor 1919 precies zal inhouden en welke beginselen daarin wellicht nog door de Kamer zijn neergelegd, zullen de Volksraadsleden mogen raden, als zij straks een aanvang maken met de behandeling van het nieuwe begrootings-ontwerp. Wat er groeien zal uit de aanvullingsbegrooting 1919 is dan nog geheel mysterie.

De Volksraad kan niet anders doen, dan alle in Nederland aangebrachte wijzigingen, welke nog niet officieel te zijner kennis zijn gebracht, volstrekt negeeren. Met de andere kan hij rekening houden en zal dan hebben te overwegen, of de zaak belangrijk genoeg is om vast te houden aan het eenmaal genomen besluit. Is dit het geval, dan zal ook de nieuwe ontwerp-begrooting dienovereenkomstig geamendeerd moeten worden, teneinde de wetgevende macht in Nederland te noodzaken, de verantwoording te dragen voor maatregelen, welke in Indië principiëel worden afgekeurd. Ten slotte zal men dan in Nederland toch wel gaan begrijpen, dat men daar geen spelletje moet maken van wat hier als heilige ernst wordt gevoeld.

Intusschen is het èn voor den gouverneur-generaal èn voor den Volksraad een hoogst ondankbare taak om in gemeen overleg een ontwerp-begrooting vast te stellen, waaraan een vaste basis ontbreekt. Men wil en moet voortbouwen op de begrooting van het vorige jaar, maar kan niet. Op den duur moet dat misloopen. Een met sprongen stijgende landsbegrooting van meer dan een half milliard gulden eischt een grondige behandeling en behoort van

jaar tot jaar langs dezelfde lijnen te worden doorgetrokken. Daarvoor is noodig de definitieve vaststelling van de begrooting in Indië zelf, waarbij dan aan de wetgevende macht in Nederland voorloopig nog een controleerende taak zal zijn op te dragen.

* * *

Het geld voor Indië. De heer J. E. Stokvis betoogt in *Het Vaderland*, dat Indië met zijn laatste leening van *f* 180,000,000 te duur geld krijgt; 6 % zal de maximum rente zijn, die mag worden betaald, en de overige voorwaarden moet men nog afwachten. „Toch is ons Indisch staatspapier een zeer deugdelijk beleggingsfonds. In tegenstelling met bijna elke andere geldopnemende overheid, vindt heel de schuld van Indië reeds overmatige dekking in de handelswa rde van nog maar een deel der commercieel gedreven ondernemingen des lands. Indien de nieuwe 180 millioen ter markt zijn, zal de totale schuld van Indië rond 425 millioen bedragen en van dit betrekkelijk geringe bedrag zal dan nog geen cent zijn belegd in het enkele vertrouwen op de staatskracht van het land. Van een fiduciaire Indische staatsschuld is geen sprake. Zelfs staat naast de zooeven genoemde dekking aan commercieele staatsondernemingen nog een reservedekking van zeker driehonderd millioen, vertegenwoordigd door groote, duurzame bevloeiings- en wegenwerken, — welke tot zware schade aan de directe volksverzorging — vrijwel alle uit de gewone middelen werden bekostigd."

Waar de dirigenten der geldmarkt blijkbaar niet tot het bieden van gunstiger voorwaarden te bewegen waren, had naar de schr. meent een gedwongen leening moeten zijn uitgeschreven, waartoe minister Idenburg blijkens zijn antwoord op het verslag der Eerste Kamer ove zijn begrooting den weg wel weet.

Z. E. verzekert er bij, dat men op dien maatregel reeds was bedacht door de Indische ondernemingen — voor zoover hare in Nederland niet belastbare winsten betreft — vrij te stellen van gedwongen inschrijving op Nederlandsche leeningen. Maar waarom heeft de minister thans dan niet gedaan wat bij de drie vorige Indische leeningen werd nagelaten: waarom thans geen dwang? Het ministerieele antwoord is weinig overtuigend meent de heer Stokvis. Alleen wanneer langs den weg der vrijwilligheid het „volstrekt niet mogelijk is, de vereischte gelden voor Indië te erlangen", zou de minister dwang willen toepassen. Menschelijkerwijs gesproken, zal vrijwillig leenen natuurlijk altijd wel mogelijk zijn. De minister heeft hiertoe slechts in nóg ongunstiger voorwaarden te berusten.

Verder meent de heer Idenburg, dat er wegens den „aard der uitgaven", waarvoor geleend zal worden, „voorshands" geen aanleiding tot dwang bestaat. De minister heeft bij deze opvatting blijkbaar niet den steun van zijn mede-onderteekenenden ambtgenoot van Financiën, want in de memorie van toelichting op het leeningsontwerp wordt deze stelling uitdrukkelijk slechts door den „eerstondergeteekende" neergeschreven. Jammer, dat de heer Idenburg elke nadere motiveering onnoodig acht, althans achterwege laat, want er is, dunkt den schr., reden tot de veronderstelling, dat juist omdat 't hier gaat om dekking van bijna uitsluitend productieve werken, het dwingen om in te gaan veeleer gerechtvaardigd is dan ten aanzien van leeningen, welke uitsluitend in een ideëele credietwaardigheid haar zekerheid moet vinden.

Dwang mag intreden, waar de gemeenschap anders te zeer onder den druk van het vrije verkeer zou komen. De wetgever heeft dat bij het sluiten der groote staatsleeningen voor Nederland op het juiste moment ingezien en er is geen reden, waarom de houding ten aanzien van Indië tegenovergesteld zou moeten zijn.

Ten slotte maakt de schr. de opmerking, dat hoewel ingevolge art. 18 van

de Indische Comptabiliteitswet, de minister formeel volkomen het recht had deze leening tot stand te brengen op de wijze zooals hij deed, dus zonder den Volksraad erin te kennen, maar hij acht het een klein beleid om de eerste gelegenheid voor den Volksraad, zich met de schuldvorming van het eigen land te bemoeien, al dadelijk af te snijden. De minister beroept zich op „buitengewone tijdsomstandigheden", op de „noodzakelijkheid om spoedig te handelen", maar deze leening was toch reeds maanden van tevoren in aantocht en geen *Indisch* belang is denkbaar, dat er toe nopen moet, een der beste en noodzakelijkste bevoegdheden van den Volksraad te deuken.

* * *

Het onderste uit de kan. Het debat over de Indische leening, meer in het bijzonder, haar voorgesteld rente-type, heeft in de beide Kamers een zeer tam verloop gehad. In de Tweede Kamer was het slechts de heer Van Ravesteyn, die zeer bescheiden te werk ging, welke bescheidenheid te opvallender was voor iemand, die lid is van een partij, waarin een Indische banneling troont.

De heer Van Kol in de Eerste Kamer liet flinker geluid hooren. Indien er onder ons volk onbekendheid bestaat met de Indische financiën, zoo zeide hij tot den minister, maakt het den menschen dan duidelijk, dat zij dwalen, want Indië is solide. Een vluchtige berekening, die hij maakte, wees aan, dat de schuld per hoofd der bevolking van Indië voor het zielental van Nederland op 50 millioen gulden zou neerkomen. Bovendien wees hij op den „stok", die ook volgens den minister mogelijk kan zijn, trots de bezwaren, die de Indische belastingadministratie meebrengt.

De minister van Koloniën verdedigde de onbehoorlijke zes procent door er op te wijzen, dat zijn rente-type het gevolg was van een onmiskenbare stijging van den rentevoet op de kapitaalmarkt, doch hij bleef helaas in verzuim aan te toonen, dat deze reeds voor solide leeningen op zes procent gekomen is. „Het is noodgedwongen, als ik overga tot het 6 procents-type, ik ken daarvan zeer goed de nadeelen, maar aan den anderen kant staat de eisch, dat de vlottende schuld moet worden geconsolideerd." En verder: „Ik spreek op dit oogenblik altijd in de onderstelling, dat ik een 6% leening zal uitgeven; ik acht dit ook inderdaad wel waarschijnlijk, maar ik moet ten slotte toch opmerken, dat absolute zekerheid nog niet bestaat." (Hand. Eerste Kamer, pag. 504.)

Wij hopen daarom, dat de minister zich alsnog moge bedenken, alvorens de blaam eener onbehoorlijke rente voor het moederland tegenover de kolonie" te doen aanvaarden. De minister deelde mede, dat hij „in den laatsten tijd nogal eens gesproken (had) met menschen uit de financieele wereld en ook met anderen die niet tot de financiers worden gerekend maar meer tot de geldbeleggers....."

Het is jammer, dat de minister niet tevens de argumenten heeft opgenoemd van die adviseurs welke hem er ten slotte toe hebben gebracht, naar het hoogste rente-type te grijpen dat onder den helaas nog sterk heerschenden Oost-Indischen Compagnie-geest van zekere bankierskringen, onredelijkerwijze mogelijk schijnt. Dat bovendien geldbeleggers gaarne zes procent verdedigen, ligt voor de hand.

Een ander argument van den minister was de grootte der leening. Ook dat is zeer betrekkelijk. Voor normale tijden zouden 180 millioen inderdaad une mer à boire zijn, doch wij hebben in de laatste jaren in millioenen en milliarden leeren denken, en de winsten, die vooral door de suikerondernemingen gemaakt zijn en worden, en de buitengewone vooruitzichten voor deze en de andere cultures (honderden millioenen) maken de opneming van een dergelijke

leening zonder eenigen twijfel mogelijk. En wanneer ze mogelijk is, behoeft men dezen nemers, waarvan het slagen der leening in eerste instantie afhankelijk is, volstrekt niet het onderste uit de kan te geven. Zoowel de billijkheid, de gevolgen voor de kapitaalmarkt en bovenal het fatsoen, verzetten zich daartegen. (*De Telegraaf*).

* * *

De koelie-ordonnantie en de poenale sanctie. Naar aanleiding van het bekend rapport der commissie van de Tweede Kamer over dit onderwerp constateert de *N. R. Ct.*: Het groote voordeel van het standpunt der Commissie is dit, dat niet een onbekende toekomst. waarbij eigenlijk niemand weet tot welke grenzen zich de moeilijkheden zullen manifesteeren, op eens werkelijkheid wordt. Iedereen is bevreesd voor die algeheele vrijheid, die plotseling gebracht zou worden, zelfs de Indische regeering. Zij heeft immers, om later aan de afwezigheid van alle bindende bepalingen tegemoet te komen, reeds het ontwerp eener arbeidsregeling voor Banjoewangie ingediend, waarin ook weer belemmerende bepalingen voor de koelies zijn opgenomen. Dit ontwerp zou dan, naar verluidt, later, misschien verscherpt, voor de Buitenbezittingen na afschaffing van de poenale sanctie dienst kunnen doen.

Blijkbaar is de Indische regeering dus niet van oordeel, dat de naaste toekomst al rijp is voor geheel vrijen arbeid op de Buitenbezittingen. Maar dan komt het ons voor, dat het duizendmaal logischer is, de beperkende bepalingen, die men wil afschaffen, stuksgewijze te verwijderen, dan op eens alles neer te halen, en een ledig te scheppen waarvan men niets weet, dan dat het groote nadeelen met zich zal sleepen, om dan weer iets op te bouwen, een regeling van wier werking men ook niets weet. Laat men beginnen met dit element, de onverbreekbaarheid van het contract, te verwijderen door de oplossing ervan te allen tijde mogelijk te maken, en dan de werking daarvan aanzien om dan weder verder te gaan."

* * *

Kolonisatie. De *Deli Ct.* is van meening dat kolonisatie nooit een volkomen oplossing van het arbeidsvraagstuk kan brengen.

„De planters en de Regeering zullen zich moeten afvragen hoe de toestand op de Buitenbezittingen zal zijn over vijftig of over honderd jaar. En al kan men daarvan geen stellige prognose geven, dan is de waarschijnlijkheid toch zeer groot, dat door den aanleg van spoorwegen en betere verkeerswegen dán groote gebieden van Sumatra en Borneo zullen zijn opengelegd voor Europeesche en Inlandsche cultures. Na den oorlog kan men een krachtige stijging der bevolking van Europa en Amerika verwachten, met nieuwe behoeften en nieuwe vraag naar tropische producten.

Op grond van die te verwachten ontwikkeling en vraag naar arbeiders, kan men er zeker van zijn, dat over enkele tientallen van jaren de thans gezochte oplossing *geen* oplossing meer biedt wanneer daarin niet wordt opgenomen een omvangrijk kolonisatieschema. Ook al moge het onmogelijk zijn om uitsluitend door kolonisatie het arbeidsvraagstuk van de Buitenbezittingen op te lossen, die kolonisatie kan men toch ook niet geheel en al missen.

Naar het inzien van de *Deli Ct.* moet voor de toekomst noodzakelijk op elke onderneming een kern van vaste arbeiders worden aangehouden, die hier blijven en die zoonoodig aangevuld worden met trekkers van Java.

Het zou een hoogst gevaarlijke proefneming worden om de geheele toekomst van dit land te grondvesten op een stelsel, waaruit nooit of te nimmer een arbeidzame, gezeten bevolking zal worden gekweekt.

Vijftig jaar lang heeft men nu op die wijze voortgescharreld — we moeten erkennen — men heeft het er vrij ver mee gebracht. *Doch wij waarschuwen er ernstig voor om daaraan een nieuwe 50-jarige periode vast te knoopen.*

Men *moet* dan tot de ervaring komen dat men zich vergist heeft. En dan is de zaak zooveel erger geworden, omdat er dàn geen herstel meer mogelijk is. Heeft vrijwel elke onderneming op dit oogenblik nog voldoende terrein voor een 1000 tal kolonisten, tegen dien tijd zullen de omstandigheden veranderd zijn.

Dit is geen vraagstuk van vandaag of morgen, maar een voor de geheele toekomst van Sumatra's Oostkust en daarmee van de Buitenbezittingen.

Java moet ontlast van zijn bevolkingsoverschot en de Buitenbezittingen moeten bevolkt worden. Willen de landbouwondernemers zeker zijn van hun arbeidsvoorziening tot in lengte van dagen, dan zullen zij over de moeilijkheden en kosten moeten heenstappen en een vaste kern van arbeiders op hun ondernemingen woonplaats aanbieden in kampongs naar Javamodel, zonder daarbij de fouten van Java slaafsch te volgen. Men moet inzien, dat het tegenwoordige systeem van komen en gaan, niet tot in lengte van dagen gevolgd kan worden. En dat bij de thans aan de orde zijnde verandering de oplossing gevonden moet worden. Daarna zal het blijken te laat te zijn.

Even waar als het moge zijn, dat de kolonisatie alléén niet de oplossing kan brengen, even waar is het ook, dat een oplossing zonder kolonisatie onbestaanbaar is.

En in elk geval geen uitgebreid cultuurgebied zonder een bevolking.

Dat is een reus met leemen voeten.

* * *

Democratie en hare toepassing op de inlandsche maatschappij in Nederl.-Indië. In de *Groene Amsterdammer* heeft de heer C. Lekkerkerker een uitvoerig artikel over dit onderwerp gepubliceerd. Wij moeten ons er toe bepalen deze conclusie er uit over te nemen.

Er zijn lichte randen aan de donkere schildering van Java's maatschappelijken bouw, die ik voor den lezer moest ophangen. Java is vruchtbaar. Klimaat, bodem en bevolking laten toe, dat er veel kostbaarder producten dan rijst kunnen worden geteeld, die de niet-landbouwende bevolking in staat stellen óók te eten en die den algemeenen status des lands op véél hooger peil stellen dan het als alleen-rijstbouwend land zou kunnen bereiken. Dat Java in normale jaren voor meer dan *f* 20 millioen rijst kan uitvoeren, voldoende om den niet-rijstverbouwers de maag te bevredigen, dat het voor meer dan *f* 400 millioen 's jaars kan uitvoeren, waartegenover een veel lagere invoerwaarde staat, dat aldus ten slotte iedere Javaan zich en de zijnen naar nooddruft kan voeden en kleeden en zijn adat- en godsdienstfeesten vieren — dat dankt het aan zijn suiker, zijn tabak, zijn vette oliën, zijn rubber, thee, koffie, peper, tapioca, kapok, huiden, cacao, aardolieproducten en zooveel meer. Maar de verdien-gelegenheden moeten voor Java worden vermeerderd. De bevolking neemt bijna angstwekkend snel toe, verdubbelt om de 34 jaar. En langs den weg van den rijstbouw kan die verdien-gelegenheid niet worden vermeerderd. Integendeel; het getal boeren moet sterk verminderen; elk boerenbedrijf moet juist van den omvang worden, dat één gezin, economisch werkend met goed gereedschap, naar rationeele methoden, juist voldoende werk vindt en ook het hoofdvoedsel voor 3 of 4 andere gezinnen kan produceeren. Een krachtige boerenstand moet ontstaan als breede basis van de samenleving. De uitvallers moeten dan als ambachtsman in welvarende dorpen, als werklieden in de nijverheid, als handelaars, als dorps-onderwijzers, -ambtenaren, -genees-

kundigen, als émigranten naar de dunbevolkte Buitenbezittingen een bestaan vinden. Er zijn reeds eenige teekenen, die op deze gunstiger toekomst wijzen. In de daarvoor geschikte streken, waar ten opzichte van de beschikbare gronden betere toestanden heerschen, zooals in de Preanger Regentschappen, hier en daar in Oost Java en elders vindt men landbouwers, die door de cultuur van klapperboomen, van thee, tabak, koffie, kapok, cassave, door veefokkerij, door opkoop van deze producten zich meer welvaart en hooger levensstandaard verwierven dan de gewone tani. Of, om een voorbeeld in andere richting te nemen, zou te wijzen zijn op de afdeeling Sidoardjo, de delta van de Brantas-rivier in de residentie Soerabaja beslaande. Die afdeeling is de dichtstbevolkte plattelandsstreek van die uitgestrektheid op Java, wellicht van de geheele wereld. En toch is de landbouwersbevolking er, vergeleken bij Midden-Java, welvarend. Maar — er liggen 11 groote suikerfabrieken en een bahoe suiker brengt 6 à 12 maal zooveel aan geldswaarde op als een bahoe rijst. En van die meeropbrengst komt een groot deel langs allerlei kanalen aan de Inlandsche bevolking. Waarschijnlijk in de goede suikerjaren te weinig, maar daarentegen krijgt de bevolking in de kwade jaren van crisis of van dividendloosheid, zooals te vorigen jare, toch haar deel. De suikercultuur heeft het nadeel, dat zij, in tegenstelling met de meeste andere cultures, op bijna 5 pCt. van de sawah's van Java beslag legt en dus de rijstopbrengst vermindert. Maar zij stelt in staat om véél meer rijst uit Achter-Indië voor de bevolking aan te koopen.

Het embryo van een nijveren Javaanschen tusschenstand kunnen wij in de groote steden vinden. Die ambachtsbazen en handelaars zijn meestal hadji's, menschen die den op den Mohammedaan in normale gevallen rustenden godsdienstplicht hebben vervuld van den bedevaartstocht naar Mekka te maken, die dus wat meer wereldwijsheid opdeden en losser raakten uit het désaverband. Een merkwaardig analogon van onze Middeleeuwsche Kruistochten. Immers, de deelnemers aan deze godsdienstactie droegen eveneens aanmerkelijk bij tot de vorming van den derden stand.

De buitengewesten lijden niet of minder aan de grondfout van Java's maatschappij. Is het niet opmerkelijk dat, hoewel de bevolking hier $^1/_3$ van die van Java bedraagt, de waarde der uitvoeren weinig bij die van Java achterblijft, de invoeren er zeer veel minder bedragen en de invoer van rijst er 20 pCt. grooter is dan op Java?

* * *

Douwes Dekker. Douwes Dekker laat weer van zich spreken. De aandacht is thans gevestigd op de bijeenkomsten die hij heeft uitgeschreven en waarin hij over de Hindoe-samenzwering in Britsch-Indië uitweidt. Naar aanleiding van zulke samenkomsten is er reeds gevraagd, of hij daarmede ongehinderd zou kunnen voortgaan, waaruit blijkt dat men niet geheel gerust is over het doel daarmede beoogd, of de uitkomsten er van. Te gemakkelijker moet het hem daarbij gelukken, onrust te kweeken in het gemoed zijner toehoorders en op hun verbeelding te werken.

Ingegrepen schijnt er nog niet te worden; een draadbericht bracht dezer dagen het bericht van een nieuwe samenkomst welke Douwes Dekker heeft aangekondigd en waarin hij weer over de Hindoe-samenzwering zou spreken. Zal het hem vergaan als aan Sneevliet te beurt viel en de Regeering eerst ingrijpen wanneer hij zijn spel gespeeld heeft?

De Regeering beleeft weinig genoegen van haar herziening van het groote verbanningsbesluit. Aan alle drie daarbij betrokken mannen werd vergund terug te keeren, van welke vergunning de heer Surya Ningrat eerst thans

gebruik zal maken. Doch de heer Tjipto is in Indië terug en is sedert roeriger werkzaam dan ooit, ondanks zijn slechte gezondheid, waarvoor het gouvernement zich zoo bezorgd had getoond. Ook de heer Douwes Dekker wandelt thans weer op zijn geboortegrond.

Vermoedelijk is het hem bewezen gunstbewijs niet uit vrije beweging gegeven. Blijkens de mededeeling in den Volksraad van den chef van den Politieken Inlichtingsdienst moet het de overtuiging der Regeering zijn geweest dat Douwes Dekker in dienst van een vreemde mogendheid had gereisd en dat hij in dienst van een vreemde mogendheid getracht had een opdracht te vervullen. Van welken aard die opdracht is geweest heeft het proces te San Francisco aan het licht gebracht. Zijn huidig optreden wijst er mede op, dat hij in zake de beraamde Hindoe-samenzwering in Britsch-Indië geen vreemdeling is.

Overwogen zal wel zijn, dat genoemde uitingen van den regeeringsgemachtigde wel eens zouden kunnen leiden tot het stellen van voor de Regeering lastig te beantwoorden vragen. Zulke vragen zijn dan ook niet uitgebleven. Geïnformeerd werd, in hoever die uitlatingen een officieel karakter dragen. Een vrij onnoodige vraag zal men zeggen. Doch ook verzocht men de Regeering de betichting, dat Douwes Dekker in dienst eener vreemde mogendheid zou zijn geweest, met bewijzen te staven.

Met die vragen schijnt de Regeering in een moeilijk parket te zijn geraakt. Ons is het niet bekend, dat op die vragen een antwoord werd gegeven gedurende de sedert verloopen zittingsmaanden van den Volksraad, en evenmin daarna Zij zou dan in de kaart van de oppositie hebben gespeeld, om maar van andere overwegingen te zwijgen. (*Het Vaderland*).

* * *

D. D. Over de brief die dr. Douwes Dekker tot den Volksraad richtte, schrijft *Sum. Post o. m.*

„D. D. heeft begrepen, dat na het bekende antwoord van de regeering op de vraag van den heer Teeuwen, langer zwijgen onmogelijk is. En hij heeft gesproken. In het officieel orgaan van Insulinde *De Beweging*.

„Veel klaarheid brengt hij echter ook thans nog niet. Integendeel, zijn zoogenaamde verdediging, neergelegd in een adres aan den Volksraad, geeft zooveel stof tot het stellen van meerdere vragen, dat de kwestie verder dan ooit van haar oplossing afstaat. *De Loc.* spreekt dan ook reeds van een zelfbeschuldiging. En terecht. Want wie de gegeven verklaring op den keper beschouwt, zal moeilijk kunnen beweren, dat D. D. zich van den op hem rustenden blaam heeft schoongewassen."

„Daar staat dus te lezen, dat D. D. niet direct, maar wèl indirect, niet formeel, doch wel practisch in dienst van de Duitsche regeering heeft gestaan met 't doel, in een Britsche bezitting een opstand te verwekken.

„Maar er is meer. Aan 't slot van zijn adres toch verklaart D. D., dat het contact tusschen hem en het Hindoe-comité nog niet is verbroken, dat hij er nog onlangs geld van ontving en dat hij dus — naar de *Loc* concludeert — financieel wordt gesteund door een complot, hetwelk beoogt, de regeering van een met ons bevriende koloniale mogendheid omver te werpen.

„Inderdaad een mooie positie voor een leider van een politieke partij, welke hier langs lijnen van geleidelijkheid tot de gewenschte zelfstandigheid van Indië wenscht te geraken.

„Géén positief antwoord geeft D. D. op de allerbelangrijkste vragen, welke vroeger onzentwege zijn gesteld, en wel deze: Waarom werd D.D., tegen wien toch zooveel klemmend bewijsmateriaal was verzameld, op vrije voeten gesteld?

Was 't omdat hij de geheime code, waarvan het Hindoe-comité zich bediende, aan de Britsche autoriteiten terhand stelde en zoodoende zijn politieke vrienden verried? Was 't omdat hij als kroongetuige bezwarend bewijsmateriaal tegen de leden van het Hindoe-comité zou kunnen aandragen?

„In zijn „verdediging" rept D.D. wel van de code, doch zeer terloops. Hij praat er luchtig overheen: och, die code was niet meer in gebruik en slechts voor het verkeer tusschen mij en het Hindoecomité bestemd. Maar is die verklaring wel juist? Was die code niet iets méér? En beteekende haar overhandiging niet 't aanwijzen van diegenen, die tevoren in gemeen overleg met D.D. het complot hadden beraamd?

„Zoo ja, dan heeft D.D. niet alleen zijn vrienden, doch een gansche groep, welke wat het doel betreft, zijn huidige partij zeer nastaat, kortweg verraden. En dan is 't niet waar, dat hij ten huidigen dage nog contact met het Hindoecomité onderhoudt. 't Geen ons ook al zeer onwaarschijnlijk voorkomt, daar na de ontdekking van de samenzwering het Hindoe-comité wel eigener initiatief of onder den druk van 't Britsche bestuur uiteengespat zal zijn. Onze Britsche buren zijn wel liberaal in hun koloniale politiek. Maar niet gek. En zij zullen, na 't geen het proces te San-Francisco heeft onthuld, wel alle maatregelen hebben getroffen om deze Hindoe-beweging voorloopig onschadelijk te maken.

„Men ziet: er blijft nog genoeg te vragen over. En daarom verheugt 't ons, dat de afdeeling Semarang van de vereeniging Insulinde een openbare vergadering belegt om een ieder in de gelegenheid te stellen, D.D. de noodige vragen te doen. De geheele Indische pers en ook de vroegere chef van den politieken inzichtingsdienst zijn uitgenoodigd. De kaarten komen dus thans open op tafel te liggen. En zoodoende erkent het hoofdbestuur van Insulinde, dat het, indertijd D. D. in besloten kring ondervragend en vervolgens rehabiliteerend, een grove politieke zonde beging. En D. D. van zijn kant geeft toe, dat zijn „verdediging" in *De Beweging* allerminst in staat is om den twijfel aangaande de zuiverheid van de rol, welke hij in 't Hindoe-proces heeft vervuld, geheel en al te niet te doen!"

* * *

Voedselvoorziening. In verband met de voedselvoorziening van Indië schrijft de *Deli-Crt.*:

„De hoogste ambtenaar in den archipel is een gewezen diplomaat en zijn adviseur voor buitenlandsche handelsaangelegenheden is een consul-generaal.

Wij hebben respect voor beider knapheid, maar wij kunnen de vrees niet van ons afzetten, dat de heeren diplomaatje spelen op eigen houtje. Wij hebben daar vroeger tegen gewaarschuwd en we doen dat opnieuw. Langzamerhand is namelijk de indruk gewekt, dat de sluiting van Rangoon en van Saigon niet voor het geringste deel aan de houding van onze Regeering te wijten is en reeds hoorden we de vrees uitspreken, dat Bangkok te een of ander tijd volgen zal.

Indië's levensbelang is een ongestoorde invoer van rijst. Laten we in Godsnaam zoo weinig mogelijk matschudding maken en trachten binnen te krijgen wat we krijgen kunnen. Wij hebben hier in het Oosten te doen met machtige buren, die weinig herrie maken, die geen woord tegenspreken, doch op onze daden reageeren, zonder dat het voor hen ook maar eenig nadeel meebrengt. Voor ons daarentegen is het een kwestie van leven en dood. Wie geen hand heeft, kan geen vuist maken, zegt een oud spreekwoord. Dat moet onze Regeering begrijpen en er naar handelen.

De jongste berichten uit Br.-Indië luiden zeer gunstig voor den oogst. Overal

zijn de regens doorgekomen en wat zich een maand geleden zoo dreigend liet aanzien, ziet er thans rooskleurig uit. In Rangoon ligt meer dan twee millioen ton rijst voor export beschikbaar, waarvan wij slechts een paar honderdduizend ton behoeven. Laat de Regeering trachten die te krijgen en alle diplomatieke streken op zij zetten. Indië behoort in diplomatiek en economisch opzicht bij Nederland.

Gezamenlijk kunnen wij iets, afzonderlijk... niets.

Als de Regeering dat maar niet vergeet."

* * *

Een geruchtmakende rede. In de najaarszitting van den Volksraad kwam ook de Inlandsche beweging ter sprake en het lid van dit college, Van der Jagt, die als assistent-resident van Keboemen van nabij de verwording dier beweging had kunnen gadeslaan, hing daarvan een droevig beeld op. College's, bestuurambtenaren, resident Stibbe en assitent-resident Whitlau, gaven 's anderen daags blijk niet met de rede in te stemmen en de heer Van der Jagt verklaarde toen zelf, blijkbaar te zijn misverstaan en zich wellicht wat pessimistisch en eenzijdig te hebben uitgelaten. Tevens bood hij, indien er in zijne rede passages mochten voorkomen, die onaangenaam of grievend voor onschuldigen mochten wezen, daarvoor zijne verontschuldigingen aan. Daarmee was toen echter de zaak niet afgedaan. Een paar dagen later kwam het lid Teeuwen over die rede te spreken. Hij deelde mede dat mr. dr. Talma aan Tjipto Mangoenkoesoemo en misschien ook wel aan anderen had verzocht om over de uitingen van den heer Van der Jagt het zwijgen te doen. Blijkbaar wenschte de regeering zelve den heer v. d. J. terecht te wijzen en ze deed dit op 2 December j. l. in den Volksraad bij monde van mr. dr. Talma, in zoodanige bewoordingen, dat velen daarin niet anders meenden te moeten lezen dan een tegen den heer v. d. J. gerichte bedreiging met verwijdering uit den dienst wegens zijn voor de Inlandsche massabeweging, met name voor de S. I., weinig vleiende uitlatingen.

Deze aan de Indische regeering toegeschreven bedoeling lokte protest uit van verschillende zijden zoowel in als buiten den Volksraad in Indië, maar ook in Nederland. In de Mei-aflevering van het „Kol. Tijdschr." gaf G. L. Gonggrijp Sr. het voornemen te kennen om in een algemeene vergadering van de vereeniging van Indische bestuursambtenaren de houding der regeering tegenover het lid dier vereeniging. Van der Jagt, te bespreken, eene houding door den heer G. gequalificeerd met „dreigen met verwijdering uit den dienst, een ambtelijke sluipmoord."

Het blijkt dus niet ondienstig er op te wijzen, dat de Indische regeering, in hare nota van antwoord op de replieken bij de algemeene beschouwingen tijdens de najaarszitting 1918 van den Volksraad, op 6 Febr, j. l. heeft verklaard niets kwaads tegen den heer v. d. J. in den zin hebben.

„Hare waarschuwing was gericht tot hen, die voornemens mochten zijn op een der belangrijkste punten van algemeen regeeringsbeleid, ostentatief stelling tegen haar te nemen en zich onwillig te verklaren of te toonen."

Een administratieve maatregel tegen den ambtenaar Van der Jagt naar aanleiding van eenige uiting in den Volksraad is volgens die nota der Indische regeering uitgesloten, waarmede dan ook wel alle aanleiding vervalt voor eene bespreking van het optreden der Indische regeering tegen den heer v. d. J. in een vergadering der vereeniging van Indische bestuursambtenaren. Wat niet wegneemt dat de rede van den heer Van der Jagt, waarin werkelijk zeer rake en ware dingen worden gezegd over de verwording der Inlandsche beweging, zeer zeker de ernstige aandacht dier vereeniging blijft eischen. (*Alg. Hbl.*).

* * *

Verrotting in den Staat. Het mag algemeen bekend geacht worden, hoe vele personen in ons Indië loge-mannen worden, om vooruit te komen, om promotie te maken. Dikwijls is deze verwachting (die in het algemeen niet wordt beschaamd), de eenige drijfveer en af en toe komt men daar rond voor uit. Met dat al wordt de Loge door die toetreding, ook financieel, gesterkt en blijft de onrechtvaardige bevoorrechting bestendigd.

De *Java Post* van 21 Februari 1919, de vrijmetselarij besprekend, wijst er op, dat „profanen" en in het bijzonder mannen van de rechtsche partijen voor de hoogste posten niet in aanmerking schijnen te komen en b. v. Katholieke Raden van Indië, Directeuren of zelfs Departementssecretarissen al jaren lang zoo goed als onbekend zijn.

Het blad vervolgt dan:

„Hoe dat gaat? O heel eenvoudig. Tal van posities, waar de rollen eigenlijk verdeeld worden, zijn sinds tientallen van jaren door de Loge bezet, de hoogere inspecteurs behooren ook tot de Orde en verstaan hun taak; de rapporten moeten natuurlijk gevolgd en „het belang van den dienst", de „gang van zaken" enz. enz. Wordt er eens van afgeweken, dan is er kans, dat een heel kantoor verzet aanteekent. Althans zoo geschiedde voor eenige jaren, toen een Katholiek ergens een hoogeren rang zou verwerven. De secretaris-Loge-grootmeester, die de stoutheid had eerlijkheidshalve tegen den stroom in te gaan, moest het ontgelden. Of hij daarom bij de Loge in een lageren rang kwam?

Maar is dit alles zoo en — wie, die Indië kent, zal het durven ontkennen? — dan verwondere het ook niemand, dat tot zelfs van Universiteits-katheders toe, het Loge-man worden als beste middel voor promotie in Indië wordt aanbevolen, en dat de geloovige partijen juist dáárom voor Indië huiveren. Maar of dat met allerlei sluiers omhuld gedoe nu eigenlijk in het belang van van het land is? In het belang van een Kolonie in 't bijzonder, die behoefte heeft aan goede werkkrachten, ja er om bidden en smeeken moet? Of het bevorderlijk is voor den goeden geest en het flink en degelijk werken der betrokken ambtenaren? Of het rechtvaardig en billijk is? Het om zijn royale opvattingen bekende Nederland waardig???

Ons lijkt van niet en hoog tijd, ja meer dan tijd is het, dat de Nederlandsche Regeering en de rechtsche Kamer-meerderheid aan het geknoei met betrekkingen hier eens een einde make".

Zoo zij het! (*De Tijd*).

* * *

De Batak en de Zending. In een artikelenreeks *Op en om de Hoogvlakte* wordt o.m. geconstateerd, dat het geduld der zendelingen jaar-in, jaar-uit op een zware proef gesteld wordt. Tegenover den zendeling namelijk neemt de beredeneerde Batak het standpunt in eener cynisch-egoïstische logica! De zendeling heeft gezegd: wij zijn hier gekomen om u te helpen in alles waarin wij u helpen kunnen. Deze toezegging heeft de Batak omgezet in het begrip: accoord; volgens uw eigen zeggen kunnen wij dus op uw hulp beslag leggen naar ons believen; gij staat voor ons gereed; welnu, daarop rekenen wij dan ook! Gij biedt ons die hulp, ongevraagd, wijl gij zegt dat het uwe roeping is. Dankbaarheid onzerzijds is dus geen vereischte!

Als Bataks elkander des nachts een paar vingers hebben afgebeten, vanwege de een of andere vrouwen-perkara, halen zij den zendeling even uit zijn bed; hij toch is er goed voor! In 't holle van den nacht bij wéér en ontij, kloppen zij den zendeling op om 40 K.M. met hem, ravijn-in-en-uit op te marcheeren, daar hij hulp moèt verleenen in een, natuurlijk reeds hopeloos verknoeid, accuut ziektegeval. In de doessoen is dat geen kleinigheid! Nog pas enkele

dagen geleden zijn Neumann en een pas van Nieuw-Guinea hierheen gekomen zendeling Jesse bijna verdronken in een bandjirende rivier, die zij in 't donker moesten doorwaden om hun huis te bereiken! Dergelijke nachtelijke tochten langs ongebaande wegen, ravijn-in, ravijn-uit, kilometers ver, zijn geen uitzondering, doch een telkens en telkens gevergd offer eener onbeloonde naastenliefde!

Zeker, elke individueele zelfopoffering wordt door de gevoellooze massa uitgebuit. De ervaring der zendelingen onder de Bataks is dezelfde als die dergenen, die in het „beschaafde" Westen uit geestelijke roeping of sociaal plichtsgevoel zich mengen onder de ongelukkigen die voortstrompelen op den zelfkant der maatschappelijke samenleving. Doch in Nederland zijn deze menschen tenminste bereikbaar langs begaanbare wegen. De zendeling in de Bataklanden echter gaat daarbij door water en modder, mijlen ver! En de Bataksche „men" vindt dat dit zoo hóórt; de zendeling heeft immers gezègd, dat dit zijne roeping is!

Neumann — wij nemen hem, met zijn goedvinden, slechts als één uit de velen — heeft 19 jaren lang zulk soort leven geleid, zulk soort arbeid verricht!

Is men in de gelegenheid geweest, zij 't slechts enkele oogenblikken, met deze menschen te spreken over dit hun dagelijksch doen, jaren-aaneen voortgezet, dan neemt men bij het afscheid den hoed, af,..... niet alleen maar uit conventioneele beleefdheid!

* * *

Artikel 123 R R. De *Deli Ct* zou intrekking van art. 123 R. R. op dit oogenblik een gevaar achten, omdat Indië in de laatste jaren verkeert in een periode van krachtige godsdienstopleving, die een geprikkelde houding der Mohammedaansche bevolking meebrengt, die vooral in sommige streken duidelijk wordt waargenomen. Daarom bestaat op dit oogenblik nog meer dan destijds het bezwaar, dat de Regeering het initiatief tot de evangelie-prediking niet onvoorwaardelijk kan toelaten.

Er is de laatste jaren vooral onder de Inlandsche leiders een krachtige strooming merkbaar voor een volkomen gelijkberechtiging van de Mohammedaansche kerk naast de andere kerken. In den Volksraad is dat het vorige jaar duidelijk tot uiting gekomen. Wanneer nu de zending en haar leeraren volkomen vrijheid van actie wordt toegestaan, dan zal ook de Mohammedaansche kerk, bij monde van de Inlandsche leiders, die dit overwicht op de massa gaarne aanvaarden, voor zich volkomen vrije bewegings- en propagandavrijheid opeischen.

Dan zullen Mohammedaansche godsdienstleeraren zich vestigen in de Bataklanden en in de Minahassa. En wanneer dan de zending, op grond van de verkregen vrijheid er toe overgaat zendingsstations te stichten in Djambi, de Padangsche Bovenlanden, of Atjeh om maar een paar centra van fanatiek-Mohammedanisme te noemen, dan is het zeker, dat we godsdienstbotsingen zullen krijgen, waarvan de Regeering de schuld zal dragen. En dat in een tijd, dat alle vertrouwen der bevolking in de Regeering noodig is voor doorvoering van hervormingen op allerlei gebied.

Daarenboven mogen wij niet vergeten, dat wij hier leven in een Mohammedaansch land, waar de Nederlandsche Regeering persoonlijke vrijheid van geloof en geloofsbelijdenis heeft te handhaven. Bij een onontwikkelde bevolking wordt zoo licht de indruk gewekt van aantasting van dat beginsel door het onvoorwaardelijk toelaten van de zending, dat de Regeering daartoe in dit tijdsbestek niet toe mag overgaan.

Daarbij komt ten slotte, dat de bepaling in de practijk niet dan hoogst zelden aanleiding zal geven tot moeilijkheden. En in die enkele gevallen achten wij de handhaving van de bepaling dringend noodig.

* * *

Verhooging van ambt naarspensioenen. In een ongeteekend artikel in *De Locomotief* wordt uiteengezet, dat de ambtenaarspensioenen niet meer voldoen van de eischen des tijds. De wetenschap dat zij onvermijdelijk hun ouden dag in bijnaarmoede of in volle armoede zullen moeten doortobben, vergalt het leven van tallooze ambtenaren. De regeering schijnt wel voornemens te zijn geweest de ambtenaarspensioenen flink te verhoogen, maar is op dit voornemen teruggekomen wegens gebrek aan middelen.

„Wij leven snel, tegenwoordig. Tal van hervormingen en andere groote zeer dure maatregelen, waarop vroeger geen kijk was, zijn thans op eenmaal mogelijk gebleken. Vooral in Europa. Maar ook hier te lande. De lezer kent ze, en de Regeering heeft nog veel in het vooruitzicht gesteld.

Moge het Haar dan ook behagen, voor hare ambtenaren een minder somber levensverschiet te openen!

Waar de levensstandaard zoowel in Nederland als in Indië, en ook de traktementen in Nederland, met stellig meer dan 1/3 gestegen zijn, mag het een billijk, een bescheiden verzoek heeten dat ook de pensioenen der Indische ambtenaren met minstens 1/3 worden verhoogd, en dus, in stede van op 1/80, gebracht worden op minstens 1/60 per dienstjaar, met een maximum van 30/60.

Zeer gewenscht is daarbij voorzeker dat als grondslag gelde de hoogste genoten bezoldiging, ongeacht hoe lang die genoten is.

Het gaat hier om een dringend, een nijpend levensbelang voor alle landsdienaren, een belang, zóó klemmend, dat budgetbezwaren hun gewicht moeten verliezen, zeker in dezen tijd, die ons duidelijker dan ooit heeft geleerd, dat zulke bezwaren door andere te boven gegaan kunnen worden."

* * *

De Nederlandsch-Indische mijnbouw. In *In- en Uitvoer* van 4 Juni j.l. schrijft de heer P. M van Bosse over dit onderwerp. Wij nemen er de conclusie uit over.

Men heeft met de in de laatste jaren in Indië gevolgde mijnbouwpolitiek groote fouten, aan Indië een onberekenbaar nadeel gedaan en de ontwikkeling van de grootindustrie, en den mijnbouw in het bijzonder, voor jaren vertraagd.

Een afdoende verbetering is naar schr.'s meening alleen te verwachten, wanneer er een betere en gezondere verhouding ontstaat tusschen het streven naar staatsexploitatie en de vrije ontwikkeling van het particulier initiatief; wanneer samenwerking tusschen den particulier en de Staatn het doel is, waarnaar voor alles gestreefd wordt, en de Staat er met name niet meer op uit zal zijn om staatsexploitatie ten koste van het particulier initiatief te bevorderen. Voorts, wanneer het belang wordt ingezien van voorlichting en leiding van de particuliere belangen door den Staat, in den geest van het werk, verricht door de Geological Survey in de Ver. Staten, Canada en Australië, opdat eendrachtig samenwerken bereikt kan worden, waardoor ook de wisselwerking, door beide categorieën van bedrijven op elkaar uitgeoefend, het grootst zal zijn.

Om dat te bereiken zal er allereerst een toestand van zekerheid moeten worden geschapen, waardoor de particulier het vertrouwen terugkrijgt, dat hem in de laatste jaren om begrijpelijke redenen geleidelijk is ontzonken. Hij moet weten, dat het werk, dat hij gaat verrichten ook vruchten zal kun-

nen afwerpen; dat een weg, welke open schijnt, niet op het laatste oogenblik nog door eene barrière wordt gesloten.

Eenmaal ingediende aanvragen om vergunning tot mijnbouwkundige opsporing moeten worden geëerbiedigd en de behandeling daarvan binnen een wettelijk vast te stellen termijn beëindigd. Een dergelijke termijn ware voor de behandeing der concessie-aanvragen te stellen en alleen aan den G.-G. de bevoegdheid toe te kennen, daarvan in bijzondere gevallen af te wijken. Wijzigingen in de politiek der regeering moeten beter van te voren worden voorbereid en bij de invoering mag de particulier geen schade lijden. En ten slotte ware het door den afgevaardigde in de Tweede Kamer Th. van der Waerden geopperde denkbeeld, ook voor Indië een Mijnraad in het leven te roepen zoo spoedig mogelijk te verwezenlijken. In dit college moeten zitting hebben mannen, die krachtens hun werkkring of in hun eigen praktijk getoond hebben een ruimen blik te bezitten, volkomen op de hoogte van de economische eischen te zijn en te beseffen welke de maatregelen zijn, die de veerkracht en het arbeidsvermogen van het geheele volk bevorderen en levendig houden.

Wanneer deze punten in de toekomst de aandacht blijven houden, zal er voor den mijnbouw in Indië een tijdperk van grooten bloei zijn weggelegd. Moge daarom met spoed gewerkt worden ter verkrijging van dezen voor allen meest gewenschten toestand.

* * *

De normaalscholen en het Nederlandsch. D. schrijft in *De Locomotief*, dat de normaalscholen, die de onderwijzers hebben te vormen voor de standaardschool, de tweede klas school, meer openlijke belangstelling verdienen, dan dien inrichtingen tot dusver ten deel viel. Die normaalscholen dragen een echt nationaal karakter, de landstaal is er voertaal. De inrichting van die scholen is in het algemeen toe te juichen. Maar zal de daar opgeleide onderwijzer, wanneer hij als zelfstandige leerkracht aan de tweede klas school zal zijn werkzaam gesteld, voldoende boeken ter beschikking hebben, waarmee hij zijn kennis kan opfrisschen en uitbreiden?

Dat is ongelukkigerwijze niet 't geval. Het aantal leerboeken in de Inlandsche talen, 't Maleisch niet uitgesloten, is nog bedroevend klein en bovendien uiterst elementair.

D. wenscht dus het onderwijs in de Nederlandsche taal aan die normaalscholen ingevoerd te zien; de cursus zou dan van vier op vijf jaar gebracht moeten worden.

Zelfs al bestonden er in de Inlandsche talen een voldoend aantal studieboeken en al beschikte men over een goede onderwijsliteratuur, dan zou toch voor de aanstaande volksonderwijzers onderricht in de Nederlandsche taal geen weelde zijn, maar wel hun het middel in handen geven, waarmee ze hun gezichtsveld belangrijk kunnen verbreeden, hetgeen ongetwijfeld van gunstigen invloed zal zijn op hun studielust en dagelijksche energie.

Het is voor ieder, die eenigszins ernstig kennis genomen heeft van den ontwikkelingstoestand der Indische volken en talen duidelijk, dat deze nog vele jaren de hulp van het Westen zullen behoeven, voor ze zich zelfstandig op eigen wortel, in levend verband met de wezenlijk eigen kultuur, verder kunnen ontwikkelen.

Intuitief wordt dit door een breede massa gevoeld.

De geweldige toeloop van leerlingen op de inrichtingen, waar Hollandsch wordt onderwezen is uit de zucht, om een goed betaalde betrekking te bemachtigen — zooals dikwijls weinig waardeerend wordt opgemerkt — niet

bevredigend te verklaren. In den grond is dat intense verlangen naar Hollandsch een demonstratie van den krachtigen drang naar vooruitgang met behulp van het Westen. Dit verklaart ook eenigszins de wonderbaarlijke exponent op den studielust der leerlingen, die zich op alle scholen met Hollandsch ten duidelijkste manifesteert.

Moeten nu de onderwijzers voor de tweede-klas scholen, de volksschool der nabije toekomst, gehouden worden buiten den hoofdstroom der zich hier voltrekkende ontwikkeling?

* * *

De taalacten A en B. Er is in *De Locomotief* een polemiek gevoerd over de vraag of de bezitters van een taalacte A niet volkomen geschikt geacht kunnen worden om les te geven in de taal aan de H. B. S. De redacteur van het *Middelbaar Onderwijs*, de heer L. P. J. Vermeulen, geeft in dat orgaan een overzicht van den polemiek, om dan te concludeeren:

„Toen ik examen L. O. Fransch gedaan had, meende ik die taal onder de knie te hebben — ik was nog maar twintig jaar — en wel les te kunnen geven tot in de 5de klas H. S. B. Na mijn A acte begreep ik, dat mijn lagere bevoegdheid niet veel beteekende, doch was overtuigd toen volkomen op de hoogte van Fransch te zijn. Al voortstudeerende, verdween die overtuiging en nu, nu ik lange jaren B heb, steeds les gaf in Fransch, geregeld die taal las, ook onderdeelen van taal- en letterkunde nauwkeuriger bestudeerde dan ik vroeger deed, nu ben ik zoover, dat zich vaak het gevoel bij me opdringt: „wat schiet je weten nog in veel opzichten te kort". En dat gevoel dringt zich bij me op, als ik lesgeef."

„Nu de leerarennood zoo hoog gestegen is, voegt de heer Vermeulen er aan toe, moeten we heel blij zijn, dat we A-bezitters aan onze H. B. Sn kunnen verbinden. Ik zou het betreuren, als men in de praktijk acte A gelijk ging stellen aan B."

„En nu weet ik vooruit, wat men me zal antwoorden, de heer O. misschien: „dat het niet loopt over A. en B. dat men gaarne erkent de meerdere studie voor B. dat het gaat om methodiek op de H. B. S., vereenvoudiging der leerstof, enz. In de laatste weken heb ik zooveel artikelen, die om het zelfde onderwerp heen draaien, onder de oogen gehad. Ik kan het niet van me afzetten, ze maakten tezamen den indruk: naar beneden halen om zelf vooral niet onder te staan. 't Is misschien crû gezegd, ik kan er niets aan doen."

* * *

Tijdrekening op Tanimbar. Onder dezen titel heeft pater P. Drabbe een uitvoerig en lezenswaardig artikel in de *Tilburgsche Annalen* geschreven waaraan het volgende is ontleend: De Tanimbar-eilanden behooren tot de groep die tusschen Timor en Nieuw-Guinea ligt, en op deze eilanden kent men niet onze uren, dagen maanden en jaren. Met het woord ngariek duidt de Tanimbarees oost- en west-moesson samen aan, dus het jaar, wanneer twee moessons over zijn hoofd gegaan zijn, zegt hij dat het jaar verstreken is; maar het is hem onbekend hoeveel manen voorbij gegaan zijn, of hoeveel dagen het jaar telt. De verdeeling ginds steunt op natuur-verschijnselen, regen, zonneschijn, wind, eb en vloed, die op hun akkerbouw en visscherij en hun handel van invloed zijn. Ziehier de kalender van Tanimbar: einde November tot einde December, begin van den westmoesson, met regen en weinig wind; begin Januari na Kerstmis zet de westmoesson voor het eerst flink door, en wordt het op zee aan de oostkust gevaarlijk voor de kleine prauwen met groote lappen zeil, door de ruk- en valwinden die over de heuvels neerkomen. Tege-

lijk wordt de kleine broodvrucht rijp en als tweede tijdstip is er dus de wind van de kleine broodvrucht; deze wind houdt dan veertien dagen aan en dan komt einde Januari de kleine regenworm; na de zware winden van Januari treedt op het eind van deze maand een tijdelijke windstilte in, met veel regen en dan verschijnt in grooten getale een klein wormpje, dat gegeten wordt. Begin Februari is de wind van de groote broodvrucht, die dan rijp is en er komen zware winden uit het westen. Einde Februari volgt de groote regenworm, met windstilte en regen. Begin Maart is de over- en weervraag van den westen- en den oostenwind; de wind zet weer door, afwisselend uit beide hemelstreken. Einde Maart en begin April is de tijd van den scheidenden regenworm, met weinig regen, en groote windstilte; dan is er scheiding tusschen oost- en westmoesson. Einde April en in Mei begint op Tanimbar de oostmoesson, en dan kan er niet meer langs de oostkust gevaren worden; de wegen zijn slecht en het is zaak om vóór deze periode een goeden voorraad levensmiddelen op te doen; het regent dagen aan één stuk. Juni is de romp van den oostmoesson en Juli de toriem-wind; de oostmoesson zet nog eens flink door en een boom, de toriem staat in vollen bloei. In Augustus en September heeft de regen opgehouden; dan is er gelegenheid om nieuwe tuinen te kappen en het gekapte hout te verbranden; men noemt dezen tijd het begin van den zonnetijd; de oostenwind is nog sterk. October en November vormen den romp van den zomer, de schoone stille tijd van Tanimbar; geen regen of wind, zonnige dagen, stille avonden en nachten; dit is de morgen-ebbe-zonnetijd, omdat het de periode is van de sterke eb, die 's ochtends het strand en de riffen droog legt. Intusschen komt het ook wel voor, dat het regent den heelen zonnetijd, en dat in den westmoesson de droogte blijft aanhouden.

De Tanimbarees noemt het tijdstip van nieuwe maan tot volle maan boelin, en de periode die daarop volgt soeloe, d.w.z. droog klapperblad of fakkel ter verlichting; de maan-duur wordt dus in tweeën gedeeld; in maan en fakkel; en de laatste splitst men weder in de kleine fakkel (tot aan het laatste kwartier) en de groote fakkel (tot aan de nieuwe maan). Voor den stand der maan heeft men velerlei uitdrukkingen: overhellend naar den zeekant, naar de landzijde, de maan schijnt op de dansplaats, enz.

Door dag verstaat de Tanimbarees den tijd die verloopt tusschen zonsopgang en -ondergang; en in het Tanimbarsch vindt men voor iederen tijd van den dag en voor de eerste nacht-tijden een afzonderlijke uitdrukking; de eenvoudigste manier is om met den vinger te wijzen naar de plaats waar de zon aan den hemel stond. Wanneer de morgenster verschijnt is de zon niet meer veraf en dan kraait de oudste haan; men spreekt dus van den tijd waarin de oudste haan kraait; later kraaien de jongere hanen. Het laatste oogenblik voor de zon verschijnt zegt men: de zon geeft al een flauwen schijn over de zee; iets later: de zon ligt op het zeewater; nog later: de zon hangt boven het zeewater. Om acht uur schijnt de zon op de vooreinden van de nokken der daken want de huizen wijzen naar het oosten; en zoo gaat het voort. De perioden correspondeeren niet met onze uren, maar iedereen begrijpt welk oogenblik van den dag bedoeld wordt en dat is voldoende. We doen het niet met doode cijfers, maar met de levende natuur, zegt de schrijver.

* * *

Tegenwerking. Naarmate het duidelijker werd dat de regeering niet zou komen tot eene inkrimping van den suikeraanplant, is de tegenwerking van de oppositie openlijker, tevens heftiger geworden. De heer Tjokroanimoto had reeds zijne medewerking tot leniging van den voedselnood geweigerd. Toen is de heer Tjipto komen verklaren in den Volksraad, dat hij gaarne

dien volksleider zou willen steunen, die een algemeene staking zou organiseeren, indien de regeering de suikerindustrie niet dwong om den rietaanplant in te krimpen. En nauwelijks heeft de regeering te kennen gegeven af te zien van die inkrimping, aangezien de noodzakelijkheid daarvoor geheel is geweken, of een draadbericht meldt ons eene aansporing in het officieel orgaan van de Sarekat Islam, gericht tot de bevolking, om geen padi aan de regeering te verkoopen.

Het motief voor deze kwaadwillige aansporing, dat de Sarekat Islam immers vroeger geëischt heeft, dat de regeering den geheelen oogst zou opkoopen, werd reeds in de buitengewone zitting van den Volksraad besproken. De heer Tjokroaminoto had nog eens herinnerd aan de verlangens door de Centrale S. I. te vorigen jare geuit. Punt 1 daarvan luidde: „Het is noodzakelijk, dat de regeering ten spoedigste alle voorraden padi en rijst, in Ned.-Indië aanwezig, in beslag neemt, en alle padi en rijst van den volgenden oogst opkoopt." Waarop de directeur van landbouw antwoordde: „De C. S. I. zoude dus willen, dat de ambtenaren der regeering elke woning binnentreden niet alleen, maar bij den tani (landbouwer), die juist de vrucht van zijn arbeid geoogst heeft, die padi in beslag nemen. Wanneer de heer Tjokroaminoto denkt, dat een dergelijke maatregel door te voeren zou zijn, dan kent hij den landbouwer, die op Java weinig van dien in Europa verschilt, al zeer slecht".

Een gebrek aan kennis van feiten en verhoudingen, aldus noemde de directeur dat verlangen, dat trouwens wel eenigszins anders luidde dan het in het voor ons liggende bericht genoemde motief. Eerder valt — o.i. — hier te denken aan een poging tot drijven in de verkeerde richting, de richting die noodzakelijk zou moeten leiden naar beroering en verzet, waarop ook de directeur blijkbaar zinspeelde.

Die vlieger ging dus niet op, de regeering liet zich niet vangen. Wel werkte zij met groote naarstigheid aan eene redelijke oplossing van het voedselvraagstuk en wel met zooveel succes, dat de aangekondigde mogelijkheid van de inkrimping van den suikeraanplant thans geheel van de baan is. Hetgeen verkregen werd zonder de medewerking van de Sarikat Islam en ondanks de vorming van de radicale concentratie der oppositie-partijen, die zoodanige inkrimping als punt 1 op haar programma schreef.

Het is een verblijdend feit, dat de bevolking op Java zich bij lange niet afkeerig toont, van de door de regeering genomen voedingsmaatregelen. Naast de regeeringsrijst ontvangt zij sago uit de Molukken en sojaboonen uit Mantsjoerije, en alles wordt met graagte genuttigd. Een proef met een mengsel van tapiocameel, tapioca ampas en gecentrifugeerde zaksuiker viel mede zeer in den smaak.

De radicale concentratie is dus schaakmat gezet, doch zet, zooals we zagen, haar kwaadwillende actie voort. Niet anders ware te verwachten. We kunnen dan ook niet begrijpen de ter zake in een rondschrijven aan de gewestelijke bestuurshoofden uitgesproken ernstige verontwaardiging van de Regeering. Wel stemmen we van harte in met den last in dat schrijven: met alle beschikbare middelen tegen te gaan de geboden tegenwerking bij den opkoop van regeeringsrijst bij de bevolking.

Het gaat nu hard tegen hard. Laat de Regeering niet versagen.

(Het Vaderland).

* *
*

Beheer der Indische havens. In het *Bat. Nbl.* komt C. I. in een artikel over dit onderwerp tot deze conclusies: Wij zijn in overheidsbedrijven als havens en spoorwegen tegen een beheer van belanghebbenden, ten eerste, omdat door onbevoegdheid van een dergelijk college er van niet anders dan een remmende werking te verwachten is en ten tweede, omdat de belanghebbenden zich zoo ver uitstrekken, dat het niet doenlijk is deze beter te vertegenwoordigen dan reeds in de algemeene volksvertegenwoordiging geschiedt.

Een zeer oud argument, dat ook steeds aangehaald wordt ter verdediging van een beheer door belanghebbenden is, dat het beheer dan beter commercieël geleid zou worden. De practijk, o.a. in Britsch-Indië heeft dit, wat het havenbedrijf betreft, niet aangetoond, ook al daarom niet, omdat het directe belang daarbij voor de belanghebbenden te weinig onmiddellijk voelbaar is.

Het commerciëel beheer eischt ook voor alles doelbewuste deskundigheid, welke slechts van een centrale vakkundige leiding te verwachten is.

Evenals voor de spoor- en tramwegen reeds van verschillende zijden voorgesteld werd, zouden wij ook voor de algemeene havenleiding een kleine commissie van deskundigen wenschen, die evenals de spoorweg-commissie een sub-commissie zou moeten zijn van de commissie van verkeerswezen. Deze laatste zou moeten worden samengesteld uit het Hoofd der spoorwegcommissie, het Hoofd der haven-commissie, den leider der post en telegrafie en den leider van het weg- en vliegtransport met den Directeur van het Departement van Verkeerswezen of het nieuw georganiseerde Departement der B. O. W. als voorzitter.

De spoorweg-commissie moet staan zoowel boven de leiding van de Staatsspoor als boven de particuliere en gemengde spoorwegbedrijven.

De haven-commissie heeft het eenvoudiger, daar wij in Indië met uitzondering van Sabang — welke haven, ofschoon in 1909 door het Gouvernement gedeeltelijk overgenomen, in beheer is gebleven bij de naamlooze vennootschap „Zeehaven en Kolenstation Sabang" — nog slechts staatsbeheer van havens kennen. Het kan bij de uitwerking der daartoe strekkende voorstellen mogelijk en gewenscht blijken de haven-commissie te beperken tot één persoon: den algemeenen adviseur voor het havenwezen.

Deze is dan de verantwoordelijke leider van het havenbedrijf in zijn geheelen omvang, dus met inbegrip van aanleg en verbetering. Wij voegen er dit uitdrukkelijk bij, omdat er sprake van is om de tegenwoordig nog gecombineerde functie van algemeen adviseur van het havenwezen en chef van de technische afdeeling havenwezen te splitsen. Bij die splitsing moet dan de laatste functionnaris de ondergeschikte worden van den eersten, evenals bij een spoorwegbedrijf de chef van den dienst van weg en werken ondergeschikt is aan het Hoofd van het bedrijf.

We zijn aan het einde onzer summiere verhandeling gekomen. Een voornaam punt is nog de verhouding van het Hoofd van het Havenwezen tot den Directeur van het Departement, waaronder hij ressorteert. Voor de zelfstandigheid van een dusdanig belangrijk bedrijf achten wij het gewenscht, dat de leider daarvan zelf zijn beleid in den Volksraad verdedigt en direct met de Regeering correspondeert.

Bij het Staatsspoor is dit laatste reeds ten deele het geval.

Samengaande met een spoedige reorganisatie van de Departementen van B. O. W. en G. B. verdient een organisatie van het beheer der Indische havens de ernstige aandacht van het Gouvernement. C. I.

* * *

Recht op antwoord. De hoefijzer-correspondent van het *Alg. Hbl.* schrijft:

Men zal zich wellicht herinneren dat wij, een paar jaar geleden, hebben gewaarschuwd tegen het invoeren van een *droit de réponse* voor onze pers dat de heer Van Kol verlangde en dat wij als onnoodig en als schadelijk hebben afgewezen. Ook, dat kort daarna uit België een stem is gekomen die onze beduchtheid bevestigde en gewaagde van den beklemmenden invloed dien de steeds dreigende mogelijkheid der gedwongen opneming van ingezonden stukken daar oefent op de pers. Wij vinden thans in *De Locomotief* van 9 en van 16 April, welke nummers wij heden ontvingen, het relaas van een Indisch persproces waarbij het ging om het *droit de réponse*, doch waarbij de klager gelukkig in het ongelijk is gesteld.

In Indië kent men n.l. (dank zij het Drukpersreglement van 1856!) nog een beperkt recht op antwoord. Artikel 19 van het Drukpersreglement luidt als volgt:

„De onderteekende beantwoording van persoonlijke aanvallen, gispingen of beoordeelingen moet in het eerstvolgend nummer of in de eerstvolgende aflevering na het inkomen daarvan kosteloos in het tijdschrift, waarin de persoonlijke aanval, gisping of beoordeeling voorkwam, worden opgenomen. Bedraagt de beantwoording meer dan dubbel van het oorspronkelijk artikel, dan kan voor het meerdere voorafgaande betaling worden gevorderd.

„Voor den inhoud der beantwoording is de onderteekenaar alleen verantwoordelijk.

„Weigering van plaatsing der beantwoording buiten het geval, waarin voorafgaande betaling kan worden gevorderd, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste vijfhonderd gulden."

Op grond van deze bepaling nu was een vervolging ingesteld tegen den heer Ant. J. Lievegoed, hoofdredacteur van *De Locomotief*, op klacht van het afdeelingsbestuur van *Insulinde* te Semarang, dat zich beleedigd achtte door een artikel dat onder den titel „Treurig Spel" in het nummer van 25 Maart aan het adres van dat bestuur was geschreven. Het bestuur had, door den heer Teeuwen, een ingezonden stuk ter bestrijding van bedoeld artikel aangeboden. De heer Lievegoed was tot opneming bereid gebleken mits een onhebbelijkheid welke in het stuk voorkwam, werd geschrapt en nog een paar wijzigingen werden aangebracht. Aan deze voorwaarde werd slechts ten deele voldaan en daarop volgde weigering van het stuk. Waarop de heer Lievegoed werd vervolgd op klacht van overtreding van art. 19.

De beklaagde droeg een vrij uitvoerige memorie van verdediging voor en de heer Teeuwen, voorzitter van het Semarangsche afdeelingsbestuur van *Insulinde*, werd als getuige gehoord.

Echter werd reeds in de volgende zitting (van 16 April) door den fiskaal-griffier Mas Soemardi geconcludeerd tot niet verdere behandeling der zaak, omdat art. 19 een *persoonlijke* „aanval, gisping of beoordeeling" vordert en hiervan in dit geval, daar geklaagd werd over een aanval op het *bestuur*, geen sprake kon zijn. De landrechter, mr. A. E. van Arkel, deed uitspraak in overeenstemming met deze conclusie, o.a. overwegende

dat men in dit opzicht de rechtspersonen, die men wel noemt personae morales, eerder amorales zou kunnen heeten, als staande „jenseits des Guten und Bösen", niet omdat zij nieuwe zedelijke waarde scheppen, doch omdat zij in het geheel niet tot waardeering in staat zijn;

dat hetgeen geldt voor de rechtspersoon ook geldt voor hare organen, waar deze zooals hier uit meerdere personen bestaan;

dat deze organen evenmin een zelfstandig bewustzijn hebben, afgescheiden van dat der bestuursleden, en men door deze besturen aan te vallen evenmin gezegd kan worden de individueele leden te hebben geraakt, voor zoover dit niet met zooveel woorden blijkt, wat in deze zaak niet het geval is;

en verklaarde de zaak niet vatbaar voor verdere behandeling.

Schoon dus deze beslissing min of meer niet ten principale werd genomen is zij toch in zooverre van veel belang voor de Indische Pers, als zij de — eventueele — toepassing van het „recht op antwoord" van art. 19 beperkt tot *natuurlijke* personen.

Waarmee het terrein voor zakelijke critiek zonder ingezonden-stukkendwang al heel wat is verruimd.

* * *

Arbeidscommissie of stakingscommissie. De heer J. Koning schrijft in het *Soer. Hbl.* naar aanleiding van hetgeen aan de pers over de openingsvergadering van de Arbeidscommissie is medegedeeld:

In de instelling van deze Arbeidscommissie en haar voorloopigen arbeid doet min of meer, in verhouding tot de Indische tijdsomstandigheden, denken aan de bijeenroeping en het voorloopige werk van de Vredesconferentie in een tijd, dat de oorlogsvonk nog in verscheiden hoeken van de oude wereld smeult en nog telkens de mogelijkheid bestaat, dat de oorlogsvlam weer loeiend op zal laaien.

De inlandsche werkman dezer periode heeft de staking in plaats van den arbeid in zijn vaandel geschreven. En terwijl de regeeringscommissie voor den arbeid overweegt de regelingen, welke den arbeid tot een zegen voor land en volk kunnen maken, overweegt een belangrijk door kwade politiek gemeen bedorven deel van datzelfde volk, op welke wijze de staking de welvaart van het land den zwaarsten slag kan toebrengen.

Met een enkel woord maakten wij dezer dagen reeds gewag van het gewroet van Tjokroaminoto, voorzitter van den Centralen S. I., in den Oosthoek; te voren deelden wij reeds mede, dat de administrateurs der suikerfabrieken aldaar zich prepareerden op een staking — zij verwachtten, dat het volk het werk zou neerleggen, althans daartoe zou worden aangezet, en belegden vergaderingen, o. a. 't laatst in het Hotel Tönjes te Pasoeroean ter beraming van maatregelen, welke voornamelijk hierin zouden bestaan, dat de suikerfabrieken in geval van staking elkaar personeel zouden afstaan.

Het schijnt, dat Tjokroaminoto heeft begrepen en voorvoeld, dat door deze en andere maatregelen een werkstaking moet mislukken, dat velen door honger gedreven — de S. I. bezit geen weerstandskas — het werk zouden hervatten en den S. I. zouden afvallen met wrok over het door hem berokkend leed, zooals in het Modjokertosche is gebeurd! Thans wil hij 't over een naderen boeg wenden, het volk opzetten om zijn sawahs niet aan de suikerfabrieken te verhuren, dan wel tegen bovenmatige prijzen.

Na eind Maart een circulaire, gesteld zoowel in het Maleisch als in het Javaansch met Javaansche karakters, in verschillende suikerstreken van Oost-Java te hebben doen verspreiden, heeft hij, vergezeld van zijn satelliet Sosrokardono, aan verschillende plaatsen bezoeken gebracht en de bevolking op openbare vergaderingen toegesproken.

De misleiding van den eenvoudigen desaman ligt er te dik op, om er hier

dieper op in te gaan, maar het zou toch verkeerd zijn, den invloed van het zinledig gepraat van genoemde heeren op den onontwikkelde massa te onderschatten. De staking is op het oogenblik in de landbouwindustrie evengoed als bij de gouvernements-instellingen, wij denken slechts aan den Pandhuisdienst, het uitverkoren strijdmiddel van den inlandschen werknemer, misleid als hij werd door zijn onverantwoordelijke leiders.

Het algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten heeft, wij zeiden het reeds, stakingscommissies departementsgewijze ingesteld en het bereidt zich dus op alle eventualiteiten voor. De regeering is in dit opzicht optimistischer en zorgeloozer: zij stelde een arbeidscommissie in, terwijl zij van alle kanten in zoowat al haar diensten en bedrijven met staking wordt bedreigd. De conclusie ligt voor de hand, dat een algemeene stakingscommissie door de regeering ingesteld, die mede alle consequenties onder de oogen zou hebben te zien aan stakingen in haar diensten en in de groote particuliere bedrijven verbonden, veel meer urgent is voor het oogenblik althans dan de nu door haar ingestelde arbeidscommissie.

Dit is ten slotte een kwestie van urgentie; het goed recht van bestaan der arbeidscommissie wenschen wij geenszins aan te tasten. Zij heeft een grootsche en moeilijke taak te verrichten: als eerste en meest noodige resultaat van haren arbeid verwachten wij de invoering eener arbeidsinspectie voor Java en Madoera, waarbij wij echter een zekere restrictie niet achterwege mogen laten. Deze in te stellen arbeidsinspectie toch zal zich hebben los te maken van de meening, welke den tak van dienst thans nog zoo vaak in de buitenbezittingen beleidt, dat zonder haar tusschenkomst geen goede behandeling van den arbeider door alle werkgevers mogelijk is. Terecht hekelde de heer W. J. Gallacher, adviseur van de Si Paré Paré rubbermaatschappij, in zijn onlangs in het Engelsch geschreven brochure over de afschaffing der poenale sanctie, de hier gesignaleerde meening van de arbeidsinspectie voor de buitenbezittingen. De werkgevers van thans, zijn anders dan die van tien jaar geleden. Zij hebben leeren beseffen, dat zij gemeenschappelijk hebben te zorgen voor een voldoend aantal arbeiders in de streken waar hun bedrijven gevestigd zijn en, afgezien van eenige ethische overweging omtrent recht en billijkheid, begrijpen zij alleen al uit een zuiver stoffelijk oogpunt, dat zij de arbeiders moreel en materieel goed moeten behandelen. Dit moet niet uit het oog worden verloren, wil men verzekerd zijn, dat de arbeidsinspectie en werkgevers elkander wederkeerig zullen steunen. De nieuwe arbeidstoestanden zullen deze samenwerking ten volle noodig hebben, om een blijvenden vooruitgang van de industriestreken te verzekeren.

Het werk der Arbeids-commissie zal uiteraard alleen reeds daarom onze volle aandacht hebben, voorloopig echter met de door de tijdsomstandigheden en de regeeringspolitiek gerechtvaardigde vrees, dat de gebeurtenissen niet zullen uitblijven, waardoor de urgentie van een officieele stakingscommissie boven die van de door het gouvernement thans ingestelde arbeidscommissie niet meer aan twijfel onderhevig behoeft te zijn.

KOLONIALE LITERATUUR.

De suikerindustrie op Java en hare behoefte aan grond, door Prof. Mr. J. C. Kielstra. Firma A. Ophorst, Wageningen.

Prof. Kielstra vangt deze brochure aan met een en ander mede te deelen over de behandeling in 1870 van de z. g. Suikerwet in de Tweede Kamer. Vanaf 1871 was de verhuur van grond door inlanders aan westersche landbouwondernemingen weer toegelaten. De daarna aangebrachte partieele wijzigingen hadden de strekking om in te grijpen in de volkomen vrijheid van handelen door de partijen. Waar was de geest van vrijzinnigheid — vraagt de schr. — die in de jaren vóór 1870 den kolonialen wetgever beheerscht had, toen hij de dwangcultuur afschafte en van ondernemingsgeest en kapitaal uit Nederland een economisch verheffenden invloed op de Indische maatschappij ook op die der inlanders verwachtte? Een plaatselijk onderzoek werd noodig geacht waarmede (G. B. van 8 October 1893 No. 1) het lid van den Raad van N.-I. J. Mullemeister werd belast. Zoo kwam bij ordonnantie van 26 November 1895 een nieuwe regeling tot stand, waarbij naar aanleiding van tegen de industrie gerezen klachten enkele voorschriften werden opgenomen, die tegen benadeeling van de zwakkere inlandsche partij beoogden te waken. Maar toch wees ook deze regeling op eene van bestuurstusschenkomst onafhankelijke toekomstige ontwikkeling der agrarische toestanden op Java.

Reeds 27 Augustus 1900 werd laatstgenoemde ordonnantie vervangen door een andere, waaraan een rapport van den hoofdinspecteur der cultures en van den ambtenaar op non-activiteit D. F. W. van Rees ten grondslag had gelegen. Belangrijke principieele verschillen met haar voorgangster vertoont deze ordonnantie niet. Zij is beknopter dan die van 1895 en wilde zich meer aan de praktijk aanpassen. Wat er gewijzigd werd, wees op zucht naar meer ambtelijke bemoeizucht, en schijnt Mr. J. C. Kielstra niet gelukkig.

De in deze regeling opgenomen voorschriften gaven gelegenheid om, onder den schijn van onderzoek daarnaar, in werkelijkheid veel meer te doen en invloed te oefenen op den materieelen inhoud van het contract op zich zelf of op de neiging van het volk tot verhuur in het algemeen, op grond van hetgeen zij (de ambtenaren) met betrekking tot de economische toestanden voor gewenscht hielden, niet het volk zelf. In plaats van resultaat van het vrije ruilverkeer, zooals de bedoeling in 1870 was geweest, zouden de huurcontracten meer en meer worden uitvloeisels van ambtelijke opvattingen. Toch werd nog voortdurend geklaagd over achterstelling van de belangen der grondbezitters en ook in de inlandsche pers bij de regeering aangedrongen om ter wering van vermeend tekort doen tusschenbeiden te komen.

De grondhuurordonnantie van 1900 is in 1918 (*Stbl.* No. 88) op grond van vele ingebrachte bezwaren weer ingetrokken. En deze laatste grondhuurordonnantie ruimt een nog grooter plaats in aan regeeringsbemoeienis dan die van 1900. Schr. beschouwt haar als zeer gevaarlijk, daar de Indische regeering daarbij van het standpunt van onpartijdige afweging van belangen is afgegaan en haar macht in dienst heeft gesteld van de Inlandsche grondbezitters, niet

om dezen tegen benadeeling te beschermen, maar om hun een bepaald in vrij ruilverkeer niet te bedingen voordeel te verschaffen. Ten slotte werd volgens een telegrafisch bericht eene ordonnantie afgekondigd, welke der uitvoerende macht de bevoegdheid geeft, de ambtenaren op te dragen om te weigeren huurakten te verlijden of te bekrachtigen, wanneer „redenen van algemeen belang" naar hare inzichten en in door haar aan te geven gevallen zich daartegen verzetten. Het voortbestaan van ondernemingen, die te voren vergunning van de regeering behoeven voor hare oprichting en ten aanzien waarvan men dus alle omstandigheden reeds heeft beoordeeld, wordt daarmede afhankelijk gemaakt van het inzicht der administratie.

Men vraagt zich af, vervolgt prof. Kielstra, op welke gronden de inzichten der koloniale regeering op dit punt gewijzigd zijn, om welke redenen zij de landbouwnijverheid in 1919 wel aan de gevolgen van de onzekerheid en onvastheid van begrip meent te mogen blootstellen. Men zou gaan vermoeden, dat onder redenen van algemeen belang politieke verhoudingen, vrees voor ongeregeldheden en dergelijke zou moeten worden verstaan, een en ander als gevolg van de agitatie door verschillende inlandsche bewegingen als zich de laatste jaren op Java vertoonden.

Zoo is de schr. dan gekomen tot de inlandsche pers en inlandsche volksbeweging, en vindt hij gelegenheid om de houding van beide tegenover de suikerindustrie te bespreken, en tevens om aandacht te wijden aan de uitheemsche invloeden, welke die houding in het leven riepen. Hij waarschuwt de regeering om zich niet verder op den gevaarlijken weg te laten brengen en betoogt de wenschelijkheid, dat maatregelen worden beraamd, waardoor de regeering naar het onpartijdig standpunt terugkeert, waarbij zij ophoudt één groep in het ruilverkeer willekeurig te bevoordeelen.

De vrije grondhuur op Java heeft dan niet dat succes gehad, dat men in 1870 verwachtte. Eerst scheen de Indische regeering zich niet te kunnen ontworstelen aan de denkbeelden van het cultuurstelsel, en ten slotte toonde zij geen begrip te hebben van de economische regelen, die de waarde van den grond beheerschen in het vrije ruilverkeer. De koloniale regeering is dus gedeeltelijk mede verantwoordelijk voor de uitingen in de inlandsche pers en op congressen van inlandsche vereenigingen. De regeering mag zich dan ook niet onttrekken aan de aansprakelijkheid voor de gevolgen van hare maatregelen. De suikerindustrieelen hebben recht op de behartiging hunner belangen in gelijke mate als elke andere groep ingezetenen van N.-I. Echter, telkens wanneer de feitelijke resultaten van de grondhuur niet zoo waren als de regeering meende, dat zij moesten zijn, veranderde de regeering eenvoudig de desbetreffende ordonnantie; steeds maakte zij den ondernemers de positie in het ruilverkeer moeielijker.

Schr. acht het bij den nu in het leven geroepen toestand niet meer dan billijk dat men de industrie moet waarborgen, dat zij in het bezit van de noodige gronden komt en blijft. Hij wijst op de bedrijfszekerheid voor de Europeesche landbouwondernemers bij het nieuwe landhuurreglement voor de Vorstenlanden. Zoo iets zou ook in de gouvernementslanden kunnen geschieden door den inlander zelf het recht te geven om op zijn grond een zakelijk recht voor hoogstens vijftig jaren, erfpacht of hoe men het anders noemen wil, te verleenen. Daartegen aan te voeren bezwaren zijn, naar schr. oordeelt, te ondervangen.

Dan dringt schr. aan op een maatregel, waardoor men ter plaatse waar de industrie uitgeoefend wordt, iets bemerkt van hetgeen deze aan de gemeenschap bijdraagt. Hij betoogt dat de plaatselijke rechtsgemeenschappen, de desa en later ook het regentschap, hun billijk aandeel moeten ontvangen uit alles wat de

nijverheid aan de gemeenschap opbrengt. Dit aandeel ware voor de desa b.v. op 10 à 20 percent te stellen. De inlandsche bevolking zou dan zien hoe, ging het der industrie goed, uit de dan ruim voorziene desa-kassen veel in het belang van desa en ingezetenen zou kunnen geschieden, en hoe in tijden van tegenspoed voor de nijverheid ook de inlandsche samenleving daarvan de nadeelige gevolgen ondervindt. In plaats van strijd, die nu meer aanwezig schijnt dan hij er in werkelijkheid is, zou dan eenheid van belangen komen en de zoo noodige krachtiger houding der regeering tegenover agitatoren een veel sterker steun vinden in den bodem der samenleving.

Tenslotte betoogt schr. de noodzakelijkheid voor de regeering om instede van het eenzijdig opkomen voor inlandsche belangen, het gemeenschappelijk, het algemeen belang naar voren te doen komen.

„Laat men niet talmen dezen weg te gaan; nog schijnt het tijd daarvoor, maar lang wachten zal niet meer mogelijk zijn. Het zal in het belang der volkswelvaart op Java zijn, indien het gewenschte resultaat spoedig bereikt wordt.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

Adatrechtbundels XVII Celebes 's Gravenhage. Martinus Nijhoff.

In 1910 is verschenen bundel III waarin de Minahassa werd behandeld, daarna kwam in 1914 bundel IX van Celebes en nu bundel XVII, weer aan Celebes gewijd en waarin weer de Minahasa de grootste plaats inneemt.

De inhoudsopgave van deze XVIIe bundel bestaat uit: Serie *M. Minahasa.* De Minahasische stam of walak (1909); Memorie omtrent de Minahasa uitgebracht door A. C. J. Edeling (1875); Gegevens van inlandsche zijde (1916); Inlandsche gegevens over bestuur en grondenrecht (1917); Oude gegevens over de Minahasa (1840—1856); Verwijzing; Serie *N. Gorontalo* enz. Bestuur en het Rijk Gorontalo (1867); Verwijzing; Bestuursinrichting en Grondenrecht in de afdeeling Gorontalo (1917); Serie O. *Het Toradja-Gebied.* Gegevens over adatrecht uit deel III van Adriani en Kruijt; De Bare'e sprekende Toradja's (1914); Verwijzing; Serie P. *Zuid Celebes,* Mededeeling van dr. Adriani over vorstenbesturen (1917); Gegevens over Kendari en over de Badjo's (1835); Makassaarsche tripangvangst-contracten (1851 en 1886); Oud-Makassaarsch recht (1755—1889); Huwelijksgeschenken bezuiden het meer Tempè (1908); Ethnografische gegevens (1909); Oude gegevens over Zuid-Celebes (1840—1854); Boegineesche adatrechtstermen; Verwijzing; Adatvonnissen (1913—1916).

De lijst van inlandsche rechtstermen, in dezen zeventienden adatrechtbundel voorkomende, vormt het slot van dit alweer zeer belangwekkend boekdeel

---

De mensch in zijn omgeving, door J. P. Kleiweg de Zwaan, Amsterdam. S. L. van Looy.

Den 15 Mei 1917 aanvaardde Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan het hoogleeraarsambt voor den leerstoel anthropologie en de geneeskunde der Indische bevolking aan de Universiteit van Amsterdam. Hij sprak daarbij een rede uit, die tot onderwerp had: De mensch en zijn omgeving. Die rede is thans in brochurevorm verschenen. Wij ontleenen er aan:

Het vraagstuk, of en in hoeverre de geestes- en karakteraanleg der volken als een raskenmerk moet worden beschouwd, of aan den invloed der omgeving, het milieu dient te worden toegeschreven, kan heden ten dage nog niet als opgelost worden beschouwd en wordt door bevoegde, ethnologen nog zeer verschillend beoordeeld.

De school van Arthur de Gobinau nam ongelijkheid aan, die van Finot verdedigt de eenheid van het menschdom. Daartusschen staan de opvattingen dergenen, die meenen, dat naast de algemeen menschelijke psychische grondtrekken min of meer wezenlijke verschillen bij de rassen moeten worden aangenomen.

Een uitvoerig overzicht wordt gegeven van die opvattingen, waarbij hij noemt Steinmetz, — alles zou aankomen op de mate van erfelijkheid, van weerstand tegen milieu-veranderingen, Ten Kate, wiens opvatting is, dat ieder ras psychisch zekere primaire of onveranderlijke eigenschappen bezit, en daarnaast secundaire of min of meer veranderlijke, Nieuwenhuis, die er o. a. op wijst, dat de Maleische volken van den Indischen Archipel in hun industrie het bewijs leveren met den Europeaan, wat betreft den aanleg en de ontwikkeling van hun voorstellingsvermogen te kunnen wedijveren, dat zich echter bij deze ontwikkeling de invloed van het milieu in hooge mate doet gelden, — Franke, die o. a. het standpunt verdedigt, dat bij de negerstammen door het blijven volharden in de ontogenetische individueele ontwikkeling het phylogenetische ontwikkelingsstadium wordt bepaald.

De verschillen, die Bean in den vorm der hersenen van negers en Europeanen heeft opgemerkt, schijnen niet zoozeer als een rasverschil te moeten opgevat worden, maar het gevolg te zijn van het verschil in vorm van den schedel, dus slechts secundair ontstaan. Kohlbrugge vond geen essentieele verschillen in den bouw der hersenen bij de maleische volken en den Europeaan.

De Quatrefages meende, dat het milieu den voornaamsten factor voor de vorming der rassen uitmaakt. In dit verband wijst spreker op een groot aantal voorbeelden van verandering en verschillen in lichaamsbouw in verband met bestaande of zich wijzigende geographische en economische omstandigheden. Hierbij doet spreker opmerken, dat de bewering, dat de pygmaeënvolken degeneratieproducten zouden zijn, zoo goed als zeker onjuist is. Die volkjes maken volstrekt niet den indruk van gedegenereerd te zijn; zij bereiken vaak een hoogen leeftijd, hun lichaamsproporties zijn die van normaal gebouwden. In die pygmaeën ziet Pöch dan ook geen gedegenereerde menschenrassen, maar juist aanpassingsvormen, wier lichaamsbouw een hoogere oekonomie waarborgt dan die der langgestaltige rassen. Door hun lichaamsvormen zouden zij zich volkomen aan hun omgeving hebben aangepast en daarin het best tot hun recht komen.

Niet alleen echter voor de lichaamsgestalte en de proporties, maar ook wat betreft den vorm van het hoofd en gelaat schijnt de omgeving van belang te zijn.

Het zal de taak zijn der anthropologen, nader te bestudeeren, in hoeverre de lichaamseigenschappen der volken en welke hunner somatische kenmerken op erfelijken aanleg berusten, alsook den invloed daarop, door de omgeving uitgeoefend. Onderzoekingen, ingesteld door Davenport, Fischer, Bean, Pearson, Hauschild e. a. alsook die van onzen landgenoot Frets over de Mendelistische splitsingsverschijnselen bij de erfelijkheid van den hoofdvorm, zijn voor de anthropologie stellig van groote waarde. Zoo is men ook nog volkomen in het onzekere, onder welke omstandigheden bij kruising van zeer verschillende rassen het later tot een volledig uit elkaar splitsen der oorspronkelijke elementen in den zin van Mendel komt en wanneer werkelijke mengrassen niet slechts tijdelijk optreden, maar gedurende vele generaties blijven bestaan, een vraag, die von Luschan voor de belangrijkste in de anthropologie houdt.

DE VEEARTSENIJKUNDIGE DIENST.

Een zeer belangrijk praeadvies is verschenen van het hoofdbestuur der vereeniging tot bevordering van diergeneeskunde en dierenteelt in Nederlandsch-Indië inzake een reorganisatie en decentralisatie van den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst in Nederlandsch-Indië.

In het voorwoord tot dit praeadvies, dat den collega's wordt toegezonden om hunne op- en aanmerkingen te kunnen maken, wordt gezegd, dat een wijziging in den werkkring van de gouvernementsveeartsen dringend noodzakelijk is.

Het algemeen geuite bezwaar luidt, dat tegenwoordig het arbeidsveld van den gouvernementsveearts te uitgebreid is, dat in de meeste streken het pionierswerk is afgeloopen en met den opbouw van de verschillende onderdeelen op zoötechnisch, hygiënisch en overig vétérinair gebied een aanvang is gemaakt. Menig collega, belast met de leiding van den opbouw, voelt zich in de onmogelijkheid om een zakelijk advies in alle takken van den B. V. D. te geven: de werkkring is te uitgebreid, te veel omvattend geworden, dat één deskundige het geheele terrein kan overzien. Er moet specialisatie, decentralisatie komen. Deze stemmen hebben wij zoowel op vergaderingen gehoord, alsook daarvan in het tijdschrift gelezen.

Nu bij het optreden van een nieuwen directeur van landbouw, handel en nijverheid is te verwachten, dat een herziening van het reglement van den B. V. D. tot stand zal komen, heeft het hoofdbestuur gemeend, dat het op den weg der vereeniging ligt, dat het van hare meening omtrent een reorganisatie doet blijken, dat uit den boezem van een vereeniging van deskundigen een advies uitgaat dat, de belangen der bevolking beoogend, een handleiding voor de opstellers van een nieuwe dienstregeling moet wezen.

In het praeadvies wordt uiteengezet, dat het doel van het advies is, een zoodanige verdeeling van de werkzaamheden, onder dien dienst vallende, te verkrijgen, dat zijne onderdeelen beter tot hun recht zullen komen dan thans het geval is. Reorganisatie schijnt dus geboden, om dat de dienst zich niet voldoende heeft aangepast aan de tegenwoordige tijdsomstandigheden.

Er is afwezigheid van taakverdeeling, er is overlading van werkzaamheden, met het gevolg, dat aan de huidige vraag naar intensievere behandeling van onderwerpen van zoo uiteenloopende gebieden niet meer ten volle kan worden voldaan.

In andere takken van staatszorg ziet men een taakverdeeling, in Nederland constateert men eveneens specialiseering, in tegenstelling met Nederlandsch-Indië.

Dat de afwezigheid van taakverdeeling bij den Burgerlijken veeartsenijkundigen dienst remmend moet werken op den goeden gang van zaken, is haast overbodig te vermelden. Het is dan ook niet te verbloemen, dat in de laatste jaren geen gebeurtenissen of daden van beteekenis zijn voorgevallen op het gebied der veterinaire wetenschap, wetgeving, politie, hygiëne en zoötechniek. Stilstand, erger achteruitgang, in vrijwel alle onderdeelen, valt niet te miskennen. Het ligt evenwel niet op onzen weg, feiten en gegevens tot staving aan te halen; wenscht de Regeering ze, dan stelle zij een onpartijdig onderzoek, een enquête in.

Waar het onderzoek naar den gezondheidstoestand van den veestapel en den toestand van den veestapel in het algemeen, de aanwijzing van middelen ter verbetering en de bevordering van de toepassing dier middelen, staatszorg zijn, behooren de daarvoor in dienst zijnde diergeneeskundige en dierenteeltkundige staatsambtenaren vrij te worden gemaakt van alles wat daarmede niet verband houdt.

Om eene reorganisatie te kunnen doorvoeren beginne de Regeering met het scheppen van een Hoofdbureau voor de huisdieren-industrie in Nederlandsch-Indië en neme daarbij tot voorbeeld de organisatie van het Bureau of Animal industry der Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

To de bemoeienis van een dergelijk bureau moet dan gerekend worden de afdoening van alle aangelegenheden met betrekking tot huisdieren of hunne producten.

Het bureau zij verdeeld in zooveel afdeelingen als een goede behartiging van alle onderdeelen vereischt.

Gevormd zouden moeten worden:

I. de afdeeling voor het veeartsenijkundig staatstoezicht en de politie.

Deze afdeeling omvat:

a. de zorg voor den algemeenen gezondheidstoestand van den veestapel;
b. de wering en bestrijding van besmettelijke veeziekten;
c. de wering en bestrijding van hondsdolheid bij honden en katten;
d. de keuring van voor uit- of invoer bestemd vee;
e. hetgeen verder door de regeering zal worden vastgesteld tot dat toezicht te behooren.

Een diergeneeskundig practisch laboratorium dient van deze afdeeling een onderafdeeling uit te maken.

II. De afdeeling voor de diergeneeskundige hygiëne heeft tot taak, voorlichting te geven op het gebied:

a. van de slacht en de keuring van vleesch;
b. de keuring van voor den uit- en invoer bestemd vleesch.
c. van de zuivelbereiding; de keuring van melk en melkproducten;
d. van het markt- en het vervoerwezen;
e. van stalling en de stalverpleging;
f. als 1e.

Voor de behartiging van de dierenteeltkundige aangelegenheden zullen voorloopig gevormd moeten worden drie afdeelingen:

III. De afdeeling voor de paardenfokkerij om voorlichting te geven omtrent:

a. de runderfokkerij;
b. de buffelfokkerij;
c. als 1e.

V. De afdeeling voor de teelt van kleine huisdieren en pluimvee om voorlichting te geven omtrent:

a. de geitenfokkerij;
b. de schapenteelt;
c. de teelt van varkens;
d. de pluimveeteelt;
e. als 1e.

VI. De afdeeling onderwijs omvat:

a. het diergeneeskundig en dierenteeltkundig onderwijs;
b. het toezicht op de leergangen op veterinair hygiënisch en dierenteeltkundig gebied;
c. de zorg voor de samenstelling en de verspreiding van mededeelingen op het gebied der huisdieren-industrie;
d. als 1e.

VII. Het dierengeneeskundig laboratorium bestemd voor wetenschappelijke onderzoekingen op 't gebied van diergeneeskunde en dierenteelt.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Mijnbouw Maatschappij Redjang Lebong. Rapport van den heer **P. Hövig,** hoofdingenieur bij het mijnwezen in Ned.-Indië, uitgebracht over het door hem op verzoek der Directie ingesteld geologisch onderzoek van het concessie-terrein „Lebong Donok". Batavia, Ruygrok & Co. 1919. gr. 8°. Met kaarten en figuren. [76 blz.].

Handleiding ten dienste van de inlandsche bestuursambtenaren op Java en Madoera. No. 8/B. B. Bepalingen omtrent de oprichting van fabrieken en neringen in Ned.-Indië en het Veiligheidsreglement. Uitgave van het Departement van Binnenlandsch Bestuur. Batavia, Landsdrukkerij. 1918, 8°. [Hollandsche en Maleische tekst.] [56 blz. *f* 0.30].

Handleiding enz. No. 9/B. B. Landrente en de belasting op de vischvijvers op Java en Madoera. Batavia, Landsdrukkerij. 1919. 8°. [Holl. en Mal. tekst]. [38 blz. *f* 0.30].

Handleiding enz. No. 15/B. B. Uitgifte van domeingrond. Batavia, Ruygrok en Co. 1919. 8°. [Holl. en Mal. tekst]. [70 blz. *f* 0.35].

Vereeniging „Koloniaal Instituut", Amsterdam. Achtste Jaarverslag 1918. Amsterdam, J. H. de Bussy. (1919). gr. 8°. [131 blz.].

Internationale Vereeniging voor de rubber-cultuur in Nederlandsch-Indië. Vijfde jaarverslag 1918. Z. pl., (1919). 4°. [31 blz.].

Vereeniging Kartinifonds te 's-Gravenhage. Zesde jaarverslag 1918. 's-Hage, Luctor et Emergo. (1919). 8°. [78 blz.].

Verslag van het Museum voor Land- en Volkenkunde en Maritiem Museum „Prins Hendrik" te Rotterdam over het jaar 1918. 35e Jaarverslag [1]). Rotterdam, Wed. P. van Wastberge en Zoon. 1919. 8°. Met platen. [46 blz.].

Tjpto Mangoe koesoemo. Het Saminisme. Rapport uitgebracht aan de Vereeniging „Insulinde". [Met voorwoord, van **B. Walbeehm**]. Semarang, H. A. Benjamins. 1918. 8°. [140 blz.].

Chauvelot (R.). Un roman d'amour à Java. Paris Charpentier et Fasquelle. 1919. 8°. [276 blz. *f* 2.50].

Dr. K W. van Gorkom's Oost-Indische cultures opnieuw uitgegeven onder redactie van **Dr. H. C. Prinsen Geerligs.** Tweede veel vermeerderde druk. Afl. 50 51. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1919. gr. 8°. Met afbeeldingen. [Bl. 865—1040. Per afl. 0.60].

Koloniaal Landbouwmuseum te Deventer. Jaarverslag over 1918. Deventer, voorh. J. de Lange. (1919). 8°. [22 blz.].

Mededeelingen van Staatkundigen en algemeenen aard betreffende Ned.-Indië geduren le 1917. Volgens het Koloniaal Verslag van 1918. 's-Gravenhage, 1919. 8°. [55 blz.].

---

[1]) Met Bijlage: Nota over den Ganeça in het Museum te Rotterdam, door Dr. N. J. Krom.

Sago en Sago-producten. [Publicatie van de afdeeling Handel, 1919 No. 2]. Weltevreden, Uitg. Mij. „Papyrus". 1919. 8°. [45 blz. *f* 1.50].

Agrarisch reglement voor het gewest Menado. Vastgesteld bij de ordonnantie van 8 Febr. 1918 (Staatsblad No. 80). Met toelichting. Batavia, Landsdrukkerij, 1918, 8° [60 blz.].

Ontwerp-reglement op het verleenen van pensioenen aan Europeesche locale ambtenaren in Ned.-Indië en aan hunne weduwen en weezen. Batavia, Landsdrukkerij. 1918. 8°. [90 blz.].

C. A. E. van Leeuwen. Rapport inzake houten pijpleidingen in verband met de wenschelijkheid van het gebruik in Ned.-Indië. Batavia, Landsdrukkerij. 1918. 8°. Met platen. [61 blz.].

Vereeniging Koloniaal Instituut Amsterdam. Catalogus van de tentoonstelling ter herdenking van het 300-jarig bestaan van Batavia, gehouden in het Stedelijk Museum, Amsterdam, Juni—Juli 1919. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1919. 8°. [VIII en 258 blz.].

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

De Indische Gids. *41e jaarg. No. 6. 1 Juni 1919.*
De wondeplek bij het Boschwezen in N.-I. De ontevredenheid in het houtvesterscorps, door A. TE WECHEL. — Het voedsel-vraagstuk in Indië, door J. HAGA. — Het Oosten in vogelvlucht, van Boeddha tot de Groot Mogols, door wijlen M. VAN GEUNS (vervolg). III. Ptolemaeus. — Revue van brochures enz., zoomede de overige geregelde rubrieken.

Koloniaal Tijdschrift. *8e jaarg. No. 6 Juni 1919.*
Onderwijs, geneeskunde, bestuur en godsdienstprediking onder een animistisch volk in Ned-Indië (nl. de Toradja's van Midden-Celebes), door Dr. N. ADRIANI. — De maatschappelijke, cultureele en politieke ontwikkeling van Insulinde in heden en toekomst (vervolg), door Ch. O. VAN DER PLAS. — De inlandsche landbouw van Java en Madoera in het Koloniaal Verslag over 1916, door E. L. K. SCHMÜLLING. — Kroniek, door TERTIUS, — Vreemde Koloniën, door Prof. D. G. STIBBE. — Persoverzicht (Inlandsche en Chineesche pers), door C. v. D. V. — Koloniale literatuur, door C. v. D. V. — Bibliographie, door C. v. D. V.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 25 Maart 1919.*
Uitkomsten en vooruitzichten van den etischen koers in onze koloniale Staatkunde. Voordracht, door J. E. STOKVIS.

Onze Eeuw. *Juni 1919.*
De Stichting van Batavia, door Dr. E. B. KIELSTRA.

Neerlandia. *23e Jaarg. Afl. 6 Juni 1919.*
Despereert niet? (met portret), door CH. R. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK. [Naar aanleiding der grondlegging van Batavia op 30 Mei 1619]. — De Koloniale boekerij te Paramaribo, door FR. OUDSCHANS DENTZ.

Indologenblad. *10e jaarg. No. 13. 30 Mei. 1919.*
Batavia 1619—1919, door H. J. HOEKSTRA.

De Nieuwe Tijd. *24e Jaarg. No. 11. 1 Juni 1919.*
De machtspositie van den Europeeschen ondernemer op Java (slot), door Dr. P. ENDT.

Eigen Haard. *45e jaarg. No. 22. 31 Mei 1919.*
Indië-Nederland, door A. W. F. IDENBURG. — De Stichting van Batavia op 30 Mei 1619, door Prof. J. C. VAN EERDE (met portret, ill. en kaartjes). — De handel op „Oriënten" in de dagen der Compagnie, door Dr. C. TE LINTUM. (met portretten en ill.). — Toen onze schepen voor 't eerst . . ., door M. WAGENVOORT. — Het scheepvaartverkeer met Oost-Indië, door Dr. M. G. DE BOER (met ill.). — Semarang en Tjandi, door HENRI BOREL.

De Reflector. *4e jaarg. No. 14. 5 April 1919.*
B. Sibenius Trip (in leven civiel-architect te Batavia) † (met portret), door v. S. W.
Id. No. 17. P. J. L. Cleintaur (Indisch arts), 27 April 1889 — 27 April 1919 (met portret).

Weekblad voor Indië. *16e Jaarg. No. 3. 27 April 1919.*
Het spoorwegongeluk nabij Nagrek (met schets), door „Een medereiziger".

De Prins der geïll. Bladen. *18e Jaarg. No. 48. 31 Mei 1919.*
De stichting van Batavia (30 Mei 1919), door J. E. H. [Prof. Mr. J. E. Heeres] (met ill.).

De Wereldkroniek. *26e Jaarg. No. 9. 31 Mei 1919.*
De uitbarsting van den Goenoeng Këloed, door v. H. (met ill. en kaartje).
Id. No. 10. Batavia 1619 — 30 Mei — 1919, door v. H. (met ill.).

Buiten. Geïll. Weekblad. *13e Jaarg. No. 19. 10 Mei 1919.*
Aan de Wandamen Baai (Nieuw-Guinea), door Joh. F. Snelleman (met ill.).
Id. No. 22. De stichting van Batavia (met portret). — Batavia, Opkomst, bloei, verval, door H. D. H. Bosboom (met ill. en kaartjes) — Langs Weltevreden's groene pleinen, door M. C. Kooy—van Zeggelen. Nieuw-Batavia (Weltevreden), door A. de Braconier (met ill.). — Dispereert niet (Coen's gevleugeld gezegde), door J. F. L. de Balbian Verster. — Desa-strijd, door H. L. B. (slot volgt).

Op de Hoogte. *16e Jaarg. Juni 1919.*
De internationale bestrijding van het opium misbruik, door H. Ch. G. J. van der Mandere (met ill.).

Tijdschrift voor Economische Geographie. *10e Jaarg. No. 5. 15 Mei 1919.*
Opbrengst en handel van ijzererts en ijzer in de voornaamste Europeesche landen en hun koloniën, door D. Ingerman. — Mijnbouw in Suriname, door Fr. Oudschans Dentz. — Economische toestanden in Papua of Britsch Nieuw-Guinea. (Naar aanleiding van Afl. XVI der Mededeelingen van het Encyclopaedisch Bureau: Britsch Nieuw-Guinee).

De Kroniek. *5e Jaarg. No. 5. Mei 1919.*
Moraal, door H. Borel (behandelt het koppensnellen bij de Dajaks) (met ill.). — Aan de Westkust van Sumatra. De Mentawei-eilanden [speciaal Siberoet], door J. Scheltema de Heere (met ill.).
Id. No. 6. Juni 1919. Het 100-jarig jubileum van de stichting van Singapore (door J. P. Koster) (met ill.).

De Natuur. *39e Jaarg. Afl. 4. 15 April 1919.*
Ambonsche zeedieren, door S. Kalff.

Het Nederlandsche Zeewezen. *18e Jaarg. No. 12. 16 Juni 1919.*
De nieuwe haven te Soerabaia. Tandjong Perak, door J. C. Hak (met ill.). — Saba (met ill.).

Oudheidkundige Dienst in Ned.-Indië. Oudheidkundig Verslag. *1918. 3e Kwartaal (1919).*
Oorkonden van Trawoelan I (Vier beschreven koperen platen). — De bijzetting van Koning Krëtanagara te Toemapel, door R. Ng. Poerbatjaraka (Lesya). — Aanteekeningen omtrent Oud-Hollandsche sterkten in de residentie Ternate en onderhoorigheden.

Verslagen en Mededeelingen der Akademie van Wetenschappen. Afd. Letterkunde. *Vijfde reeks, 4e deel, 1e Stuk 1919.*
De regeling der priesterraads-rechtspraak in Ned.-Indië, Bijdrage van Prof. Dr. Th. W. Juynboll.

Vereeniging „Moederland en Koloniën". *18e Jaarg. 1919. No. 1.*
Verslag over 1918. — Sprokkelingen op agrarisch-economisch gebied in Indië, door L. E. Dom van Rombeek. — De hervorming van het bestuur over Britsch-Indië, door Dr. E. Moresco.

Indië. Geïllustreerd Weekblad. *3e Jaarg. Afl. 8. 21 Mei 1919.*
Wajang, door Sosro Sawarno (slot) (met ill.). — Op en langs de Barito. Herinneringen uit een Indisch moerasland (met ill.), door P. te Wechel (vervolg; zie ook afl. 10—11).

Id. Afl. 9. De Gouverneurs-Generaal van Oost-Indië (vervolg). Jan Pieterszoon Coen (met portret), door N. — Ter herdenking van Batavia's driehonderdjarig bestaan. De stichting in 1619, door Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis (met ill. en kaartjes). — Batavia na de eerste eeuw in 1719, door Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis (met portret en ill.). — Batavia in 1819, door C. Lekkerkerker (met portr. en ill.) — Het Batavia van heden, door M. Joustra (met portretten ill.).
Id. Afl. 10. Papoea's (vervolg), door N.
Id. Afl. 11. De Gouverneurs-Generaal van Oost-Indië. V. Pieter de Carpentier (met portret), door N. — Van den hak op den tak. Causerieën over Indië, door Lobang Roebah. — Een Indo, door F. Brondgeest Sr. (zie ook afl. 12).
Id. Afl. 12. Papoea's (vervolg), door N. — De Kloet en zijne uitbarstingen, door Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis (met ill. en kaart).

Kon. Akademie van Wetenschappen. Verslag van de gewone vergadering der Wis- en Natuurkundige Afdeeling. *Deel XXVII. (1e gedeelte). Maart 1919.*
Over het tinerts van het eiland Flores, door Prof. Dr. A. Wichmann. — De atmospherische circulatie boven Australazië volgens de loodsballonwaarnemingen te Batavia verricht (slot).

Ceres. Orgaan van het Wageningsch Studentencorps. *13e Jaarg. No. 5. 1 Juni 1919.*
Een tropisch ziele-beeld (de grond voor het religieus naturalisme), door Tropicus.

Jaarverslag van den Topografischen Dienst in Ned.-Indië over 1917. *Dertiende Jaarg. (1918).*
Morphorlogische en geologische aanteekeningen bij de kaart van Zuid-Sumatra, door H. Philippi (met kaarten en plaat). — Aardrijkskundige benamingen in West-Java, door L. F. van Gent. — Het N. W. Gajoland (met meergebied), door J. J. Sporrij (met platen en kaart). — Beschrijving van enkele bergen, kraters, meren en baaien in de residenties Preanger-Regentschappen en Cheribon, door J. M. van Gils (met platen en kaarten). — Losse aanteekeningen omtrent het middendeel van den goenoeng Kidoel, door J. van Roon (met platen). — Een en ander over de kuststreek van de onderafdeeling Beneden-Langkat, door H. A. L. K. Kortum (met kaart en platen). — De wordings- en ontwikkelingsgeschiedenis van de particuliere landerijen ten Westen van de Tji Manoek, door J. W. E. de Ruiter. — Reknopt historisch overzicht van het land Buitenzorg, door J. W. E. de Ruiter.

Het Koloniaal Weekblad. *19e Jaarg. No. 21. 22 Mei 1919.*
Iets over lepra bij de Karo-Bataks, en wat voor hen gedaan werd (met ill.), door L. Bodaan.
Id. No. 22. De economische beteekenis van het eiland Celebes, door E. C. Abendanon (zie ook No. 23—24).

De Java-Post. *17e Jaarg. No. 15. 11 April 1919.*
Gekrabbel over Tanimbareesch gebabbel, door Pr. Geurtjens (Tweede reeks). II. Hoe de Tanimbareezen op deze eilanden kwamen.
Id. No. 17. Als boven III. Vervolg.

De Loods. *2e Jaarg. No. 10. 29 Mei 1919.*
De nieuwe Indische leening, door Mr. Joh. Belinfante (zie ook No. 11). — De stichting van Batavia, door Bonfils.
Id. No. 12. Kampongwee, door Henri Borel (naar aanleiding van Tillema's geschrift).

De Banier. *11e Jaarg. No. 16. 18 April 1919.*
Het verband tusschen Godsdienst en Regeering bij inlanders op Boeroe, door A. Hueting (Ontleend aan „Mededeelingen Ned. Zendelinggenootschap"). (zie ook No. 17—18).

Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid. *87e Jaarg. No. 6. Juni 1919.*
Organisatie der Nijverheid in Ned.-Indië, door Wouter Cool (met Naschrift der Redactie).

Locale Belangen *6e Jaarg. Afl. 19. 1 April.*
Een lijdensgeschiedenis (inzake de pensioenregeling der locale ambtenaren), door V.

Id. Bijlage. (Mededeeling No. 32). Een advies omtrent de instelling van regentschapsraden op Java en Madoera.

Economisch Weekblad. *2e Jaarg. No. 21. 7 Mei 1919.*
Twijfelwekkende Indische Statistiek, door (E. L. K.) SCHMÜLLING (zie ook No. 22).

In- en Uitvoer. *2e Jaarg. No. 22. 28 Mei 1919.*
Batavia als haven- en handelsstad (met kaartje), door Dr. C. TE LINTUM (zie ook No. 23). — Kina en Kinine op Java, door DR. A. GROOTHOFF (zie ook No. 23).
Id. No. 23. De Nederlandsch-Indische mijnbouw, door P. M. VAN BOSSE. — Batavia als haven- en handelsstad, door Dr. C. TE LINTUM (slot). — Kina en kinine op Java, door Dr. A. GROOTHOFF (slot).

Handelsberichten. *13e Jaarg. No. 636. 22 April 1919.*
Kaneel.
Id. No. 637. IJzerertsen in Midden-Celebes.
Id. No. 638. Copra en copra-producten. — Boni.
Id. No. 639. De handel van Ned.-Indië (vervolg).

Korte Berichten voor Landbouw, Nijverheid en Handel. *9e Jaarg. No. 16. 17 April 1919.*
Overzicht van de thee-productie in Nederlandsch-Indië (slot). — De handelsbeweging van Ned.-Indië met den Australischen Statenbond (vervolg) (zie ook No. 17—18).
Id. No. 17. De markt van eenige Ned.-Indische producten te Amsterdam in 1917 (vervolg).

De Indische Mercuur. *42e jaarg. No. 21. 23 Mei 1919.*
Een biologisch instituut aan de Congo, door Prof. Dr. F. A. F. C. WENT. — De beteekenis van groothandel, industrie en cultuuronderneming voor de Inlandsche huishouding (ontleend aan de Locomotief").
Id. No. 22. Verslag van de Gouv. kinaonderneming over 1917, besproken door Prof. P. VAN DER WIELEN. — Bataviasche Vereeniging voor den rubberhandel (overzicht van het jaarverslag over 1918).
Id. No. 23. Kroniek van de voortbrenging en verdeeling van suiker, door Dr. H. C. PRINSEN GEERLIGS (vervolg).
Id. No. 24. Mededeelingen van het Departement van Landbouw, Nijverh. en Handel te Buitenzorg I. Rijstcultuur als grootbedrijf in Ned.-Indië, door W. M. GUTTELING. — Geld- en bankwezen in Ned.-Indië (door Mr. G. VISSERING).

Publicaties van het Ned.-Indisch Landbouw Syndicaat. *11e Jaarg. Afl. V. 10 April 1919.* [Niet in den handel].
Vergelijkend overzicht over verschillende bereidingswijzen van plantagerubber, door Dr. O. DE VRIES. — De oprichting eener vereeniging van veeteelt, door J. F. C. RAABE. — Voordracht over de koffiebessen-boeboek, door Dr. J. J. C. VAN HALL.
Id. Afl. 6. Bastziekten bij Hevea, door J. H. C. OLT.
Id. Afl. 7. Mededeelingen over de koffiebessen-boeboek, door Dr. TH. WURTH.

Mededeelingen van het Besoekisch Proefstation. *Rubberserie No. 9 en 10. 1919.*
Verdere gegevens over de bereiding van gistings-azijnzuur, door P. E. KEUCHENIUS. — Resultaten van viscositeitsbepalingen van rubber-oplossingen, door Dr. A. J. ULTÉE. (Overgedrukt uit *Archief voor de Rubbercultuur*).

Cultura. *31e jaarg. No. 369. Mei. 1919.*
Opkomst en nieuwe wegen der cocos-cultuur. Lezing, door P. C. VAN DER WOLK.

Mededeelingen van het Laboratorium voor Plantenziekten. *No. 35. 1919.*
De tweekleurige klapperbladkever (Bronthispa [Froggatti Sharp?]), door S. LEEFMANS. (met ill.). — De gestreepte dikkoprups van den klapper (Hidari Irava Moore), door S. LEEFMANS.
Id. No. 36. Ziekten en plagen der cultuurgewassen in Nederlandsch-Indië in 1918, door Dr. C. J. J. VAN HALL.

Mededeelingen van het Proefstation Malang. *No. 25. 1919.*
Zijn aan het tappen met triptins voordeelen verbonden? door Dr. P. ARENS (Overdruk *Archief voor de Rubbercultuur*).

Mededeelingen van het Algemeen Proefstation voor den Landbouw. *No. 1. 1919.*
Verslag van de water- en slibonderzoekingen van verschillende rivieren op Java, door Dr. L. G. den Berger en F. W. Weber. (Met tabellen).

Teysmannia. *30e jaarg. 1919. Afl. 3.*
De bodem in verband met den plantengroei (vervolg), door Dr. J. J. B. Deuss. — Het orchideeën-blauwtje (Chliaria dendrobii), door Dr. W. Roepke (met ill.). — Boekbespreking (Het praeadvies van de H. H. Lulofs en Van Vuuren enz., door K. van der Veer). — Sprokkelingen op landbouwgebied (Bevloeiing van rijstvelden in Californië. — Een belangrijke industrieele toepassing van cassavemeel. — Enz.).

Archief voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië. *Jaarg. 3. No. 3. April 1919.*
Onderzoek naar de practische bruikbaarheid van een nieuw apparaat ter bepaling van het rubber-gehalte van latex, door Ir. J. C. Hartjens. — Selectie en uitdunning, door Dr. A. A. L. Rutgers. — Latex en rubber van onder- en bovensnede, door Dr. O. de Vries. — Invloed van verandering van tapvlak op latex en rubber, door Dr. O. de Vries. — De structuur van het melksapvaat-stelsel bij Hevea, door Dr. W. H. Arisz. — De bruine binnenbastziekte van Hevea Brasiliensis. Voorloopige mededeeling, door R. D. Rands.

De Ingenieur. *34e jaarg. No. 22. 31 Mei 1919.*
Electriciteitsvoorziening van de tinmijnen op Banka. Voordracht, door ir. A. van der Ham (met ill.).
Id. No. 24. Ir. A. Snethlage †, door ir. B. M. Gratama (met portret).

Maandblad van de Ned. Vereeniging van Ingenieurs. *Jaarg. 9 (1919), bl. 40.*
De arbeidsbeurs voor den Indischen dienst [door F. Wind].

Algemeen Landbouwweekbl. v. Ned.-Indië. *3e jaarg. No. 32.*
De ontdekking van fosforietlagen in Cheribon.

Indisch Tijdschrift van het Recht. *Deel 112. Afl. 1—2. 1919.*
Handelsregister en handelsnaam, door Mr. A. Neytzell ee Wilde. — Ontzetting, ontslag en schorsing der rechterlijke ambtenaren in de Indische wetgeving, door Mr. C. A. Wienecke. — Achterstand bij de Landraden en hoe daaraan een einde te maken, door Mr. J. B. R. J, F. Pilon.

Nederlandsch Tijdschrift voor Postzegelkunde. *Deel 36. No. 3 en 4. Maart en April 1919.*
Iets over het verzamelen van tandingvariëteiten en de keuring van tandingen aan zegels van Nederland en Koloniën, door H. Y. Gatsonides.

Militair Rechtelijk Tijdschrift. *Deel 14 (1918—'19). Afl. 5. Maart 1919.*
De invoering van zeemilitie in Ned.-Indië in verband met de militaire strafwetgeving, door H. P. Verschuur.

Orgaan van de N.-I. Officiersvereeniging. *4e Jaarg. Afl. 4. April 1919.*
In memoriam. George Berenschot, kapitein der Infanterie O. I. L., door F. T. — Een en ander over het Amerikaansche leger, door K. — Vereenvoudiging der Compagnies administratie, door B. — Reclame-recht, door C. M. van Doornum. — De militaire groet, door L. M. — Vereenvoudigde compagnies-administratie, door L. J. J. M. Tabbers. — Memorie betreffende wijziging en vereenvoudiging der compagnies-administratie, door Hansen e. a.

Bulletin van den Bond van Geneesheeren in Ned.-Indië. *5e jaarg. No. 187. 1 April 1919.*
„Tosari", door C. D. de Langen. — „Tosari". Rectificatie, door W. van den Broek.

Ned.-Indische Bladen voor Diergeneeskunde en Dierenteelt. *Deel XXX (1918), afl. 1.*
Tekenbestrijding, door J. C. F. Sohns (met ill.). — De achteruitgang van den paardenstapel in Boni en maatregelen welke tot opheffing daarvan kunnen leiden, door P. Zijp. — Een eigenaardige en wreede methode voor het dresseeren van paarden, door J. Zijp. — Het rantsoen onzer legerpaarden nader getoetst aan de Kellner'sche beginselen, door W. van der Burg. — Is Bandoeng de aangewezen plaats voor de Ned.-Ind. Veeartsenschool? door Dr. H. J. Smit. —

Id. Afl. 2-3. De Veeartsenijkundige Hoogeschool, door W. VAN DER BURG. — Paarden- en veeteelt in de Preanger, door Dr. B. VRIJBURG. — De veeteelt in het gewest Atjeh en Onderhoorigheden. — De tropische cursus voor dierenartsen [te Utrecht], door J. C. F. SOHNS.

Id Afl. 4. De melkvoorziening van Ned.-Indië, door Dr. H. J. VAN DER SCHROEF. — De Veeartsenijkundige Hoogeschool te Utrecht, door RED. — Het Veeartsenijkundig onderwijs in Ned.-Indië, door Dr. H. J. SMIT — Reorganisatie van den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst, door Dr. B. VRIJBURG.

Annalen van het Missiehuis te Roosendaal. *30e jaarg. Afl. 2. Juni 1919.*
Hoe de Mohamedanen in Borneo kwamen (sage), door J. STAAL.

De Macedoniër. *23e jaarg. No. 5—6. 1 Juni 1919.*
Zendingsarbeid onder de Chineezen op Java en Madoera, door L. TIEMERSMA. (vervolg). — De zending in de stad Soerabaja, door Dr. H. DIJKSTRA.

Berichten uit de Zendingswereld. *20e jaarg. No. 6. 15 Juni 1919.*
Een feestweek op Mentawei.

De Katholieke Missiën. *Jaarg. 44 Afl. 7. Mei 1919.*
Jaarverslag (over 1918) van de Missie der kleine Soenda-eilanden, door P. C. NOYEN (met ill.).

De Volksmissionaris. *40e jaarg. Afl. 6. 15 Mei 1919.*
Eerste reis naar de Tapana-honi [Suriname] (vervolg).

Annalen van het Missiehuis te Tilburg. *37e jaarg. No. 6. 1 Juni 1919.*
Tijdrekening op Tanimbar, door P. DRABBE.

Het Zendingsblad. *Mei 1919.*
Pandita Djawa. [Javaansche Christelijke voorganger], door W. B. — Poerbolinggo, door H. D. [Mededeelingen o a. over het werk der zending aldaar].

Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap. *Deel 63 (1919). 2e Stuk.*
In memoriam. Professor C. Poensen (met portret), door R. — Uit de Possozending. De werkkring Pendolo in 1918, door Dr. ALB. C. KRUYT. — Vier weken zendingsarbeid op Taliabo (vervolg), door J. FORTGENS. — Verhaal van een mensch en een slang. Mongondowsche tekst met vertaling en aanteekeningen uitgegeven door W. DUNNEBIER. — Uit de Javaansch-Maleische pers (door Jhvr. H. B. DE LA BASSECOUR CAAN). — Belangrijke verschijnselen op Zendingsgebied.

Maandblad der samenwerkende Zendings-Corporaties. *2ejaarg. No. 6. Jun 1919.*
In memoriam. PH. H. C. HOFMAN (met portret).

Onze Missiën in Oost- en West-Indië. *2e Jaarg. Afl. 4. Juni 1919.*
De missiën en hare verzorging, door Mevr. M. J. D. CLAESSENS. — Missie en Zending in onze Oost, door J. VAN DER KOLK. — Apostolisch Vicariaat van Curacao. Een gedenkdag, 1868 — 9 Juli — 1918, door P. A. E. EUWENS. — Apostolische prefectuur der kleine Soenda-eilanden. Ter herinnering aan het overlijden van de missionarissen te Larantoeka, Dec. 1918, door P. C. NOIJEN.

Der Neue Orient. *Band V, Heft 1—2. 25 April 1919.*
Zeitungen und Zeitschriften in und über Niederländisch-Indien, von H. M.

The Ceylon Antiquary and literary Register. *Vol. IV, part. 4. April 1919.*
The British occupation of the maritime provinces of Ceylon, 1795—1796, by S. G. P. — Dutch tobacco boxes and the calendar, by CH. FR. HARDY (with illustrations).

Commercial Holland. *Vol. I. No. 8. June 1919.*
Tapioca. Cultere and industry in the Dutch East Indies, by J. J. PAERELS (with illustrations).

Den Haag, 29 Juni 1919. W. C. MULLER.

De Chineezen op Java en het Nederlandsch Onderdaanschap *)

DOOR

HAN TIAUW TJONG.

> Miskenning van het nationaal karakter der bevolking kweekt ontevredenheid en verzet; zij belemmert, ook waar deze niet te duchten zijn, de geleidelijke ontwikkeling der kolonie". [1])

„In den Indischen toekomststaat zal het Chineesche element ongetwijfeld een plaats van beteekenis, een eereplaats komen in te nemen. Hoe en welke die plaats zal zijn, valt echter moeilijk te voorspellen. Wel waarborgen ons de groote waarde van dat element uit een economisch oogpunt, de mooie zuivere richting, welke zijn intellectueele en ethische ontwikkeling begint te nemen, dat het een der vaste peilers van dien staat en een zijner schoonste sieraden zal worden, maar zijn positie is nog dermate onvast en zwevend, [2]) dat het nog onmogelijk valt precies te voorspellen, welke rol het bij het wordingsproces vervullen zal. De Indische Chinees verkeert in staatkundig, zoowel als in sociaal opzicht in een scheeve positie.

Onnoodig is het hierover in bijzonderheden uit te weiden; men weet wat hiermede bedoeld wordt. Een Chinees is „vreemde Oosterling" en toch „Nederlandsch-Indisch onderdaan". De tegenspraak tusschen

---

*) Een gedeelte voorgedragen in de Vergadering der Politieke Sectie van het Indonesisch Verbond van Studeerenden op 17 Mei 1919.

[1]) Prof. J. de Louter: „Handboek van het Staats- en Administratiefrecht van Nederlandsch-Indië" pag. 35.

[2]) Spatieering van ons.

de twee uitdrukkingen duidt het onlogische in de verhoudingen aan."

Deze sympathieke woorden vloeiden wijlen de heer H. Doef [3] uit de pen, na het doorlezen van de eerste aflevering van het in Nederland verschijnend Chineesche tijdschrift 't *Chung Hwa Hui Tsah Chih*.

Wij zullen een bescheiden poging doen om de oorzaken te vinden van die „onvaste en zwevende" positie der Chineezen in Ned. Oost-Indië, en wel speciaal op Java, om daaruit de verklaring te vinden van de in de oogen der Nederlanders en der Inlanders „tweeslachtige" houding, door de Chineezen aldaar aangenomen, welke houding zoo dikwijls bestempeld wordt als te zijn deloyaal.

Wij zullen pogen, zeiden wij. Moge echter ook deze poging om het door de Chineezen in Indië ingenomen standpunt te verklaren, in breede kringen verhelderend werken en aldus leiden tot een mildere en objectieve beoordeeling van die houding.

Alvorens den huidigen toestand te beschouwen, is het niet van belang ontbloot, om eerst enkele historische feiten in het licht te stellen.

Zooals bekend, werden de Chineezen in den Indischen Archipel, reeds lang vóórdat een blanke er voet aan wal zette, aangetroffen.

W. P. Groeneveldt, [4] de bekende sinoloog, nam met Hoffman [5] en met den Leidschen Prof. P. J. Veth [6] het jaar 414 aan als begin van de eerste nederzetting der Chineezen op Java, alwaar de eerste Chineesche pelgrim Fah—Hiën vijf maanden vertoefde.

En historisch zeker is het, dat de Chineezen niet koloniseerend, [7] maar gedreven door den machtigen drang naar handel-drijven, hun dierbaar vaderland verlieten. En in dit bij uitstek naarstige handeldrijvende volk zag de op batige saldi beluste Oost-Indische Compagnie een uitstekend intermediair om met de Inlandsche Vorsten en bevolking in betrekking te komen.

Door een welbewuste gedragslijn, — n.l. aan den eenen kant er voor waken zich niet in de Inlandergroep op te lossen, aan den anderen kant zorgen zich niet bloot te stellen aan een doorloopenden staat van ondergeschiktheid aan Europeanen; — door de kracht van hun solidariteit en door het machtige besef, dat zij in de eerste en laatste plaats Chineezen en dus geen overwonnenen, noch heerschers zijn, hebben de Chineezen den gulden middenweg weten te bewaren en zoo verwondert het ons niet, wanneer heden ten dage nog de Chineezen in

---

[3]) *Koloniaal Tijdschrift* 1917 pag. 800.
[4]) *Notes on the Malay Archipelago and Malacca* pag. 6.
[5]) *De Gids* 1852 dl. II pag. 582.
[6]) Java dl. I pag. 8.
[7]) Dr. F. Ratzel „Die chinesische Auswanderung" pag. 219.

economischen zin een niet ongewenschte schakel vormen tusschen Blank en Bruin.[10])

Sedert de stichting van Batavia, volgens Jan Pietersz. Coen „het fondament van soo lange gewenste rendez-vous"[8]) op 30 Mei 1619,[9]) zijn de Chineezen derwaarts „gelokt"[10])

„Zonder zijn inzichten aan anderen te willen opdringen, zonder in eenig opzicht als heerscher over of als leider van de inlandsche bevolking ter plaatse van zijn vestiging op te treden, bleef de Chinees, voor zich zelf getrouw aan zijn maatschappelijke gewoonten en godsdienstige overtuiging",[11]) verklaarde eens terecht Mr. Van Deventer.

Volgens eigen adat levende, wisten de Chineezen door spaarzaamheid en noesten ijver zich te verheffen tot grooten welstand en invloed.

De Chinees werd toen ter tijd geacht een „goed ingezeten",[12]) ja, een voorbeeldig „onderdaan" te zijn en „meer met de Europeanen dan met de Inlanders gelijk gesteld".[12])

Maar tot welke klasse van ingezetenen de Chineezen eigenlijk behoorden, wist niemand. Beperkt men zijn blik tot art. 109. Regeeringsreglement, hetwelk Chineezen met Inlanders gelijkstelt, dan is de classificatie van den Chinees in Indië schijnbaar eenvoudig. Schijnbaar, want overziet men de verdere wetgeving, buiten het Regeeringsreglement, dan wordt het duidelijk, dat de positie van den Chinees in Indië buitengewoon ingewikkeld, meervoudig en zwevend is.

Staande onder eigen hoofden, geregeld volgens art. 73 R. R. en *Stbl.* 1885 N°. 10, zouden wij de Chineezen onder de Inlanders kunnen rangschikken, want ook deze stonden en staan onder eigen hoofden volgens art. 67 R. R. Staande onder rechtstreeksch bestuur van Europeesche politie, en patent- zoowel als personeele belasting betalend, zou de Chinees gerangschikt kunnen worden onder de Europeanen, maar..... het feit, dat hij bij misdrijf getrokken wordt voor de gehate politierol[13]), en op hem preventieve hechtenis, geregeld zijnde door het Inlandsch reglement, toegepast wordt, brengt hem weder bij de Inlanders onder.

Onderworpen aan de belemmerende bepalingen van art. 73 R. R. en de daarop steunende verordeningen, neergelegd in *Stbl.* 1871 N°. 146,

---

[8]) J. K. J. de Jonge: „De opkomst van het Nederlandsch Gezag over Java" IV pag. 179.

[9]) S. Kalff: „Een koloniale Gedenkdag (1619—1919) in *Vragen van den Dag* van Mei 1919 pag. 349 e. v.

[10]) Zie schrijver's: „Pleidooi voor de Chineezen in Indië", in *Chung Hwa Hui Tsah Chih* 2e jaargang No. 1—2 pag. 35 e. v.

[11]) Colenbrander—Stokvis: „Leven en Werken van Mr. C. Th. van Deventer" dl. II pag. 171.

[12]) Prof. P. J. Veth: „Java" dl. II pag. 133.

[13]) Mr. P. H. Fromberg: „Vastgeloopen" in *Chung Hwa Hui Tsah Chih* jaargang I No. 2—3 pag. 98 en volgende.

sedert aangevuld bij *Stbl.* 1872 N°. 9 en *Stbl.* 1873 N°. 72, werden de Chineezen als melaatschen gedwongen in aparte wijken te wonen.

Tot 1873 dus zouden wij door dezen wijkendwang de Chineezen kunnen beschouwen als..... geen „Vreemde Oosterlingen" want pas in 1873 werd bij *Stbl.* van dat jaar N°. 83, aangevuld bij *Stbl.* 1874 N°. 180, *Stbl.* 1883 N°. 204, 267 etc. bepaald, dat ook „andere Vreemde Oosterlingen dan Chineezen" onderworpen moesten zijn aan die bepalingen van art. 73 R. R.

Veelvuldige rechtstreeksche aanraking van de Chineezen met de Inlandsche bevolking op Java en Madoera werd tegengegaan door hun bewegingsvrijheid te ontnemen, als neergelegd is in het z. g. passenstelsel. [14])

In dit opzicht, dus wat betreft hun bewegingsvrijheid, behoorden de Chineezen tot geen enkele categorie van bevolking.

En wat aangaat de persoonlijke vrijheid van den Chinees (en van den Inlander), zij wordt tot een bespotting gemaakt en aangerand door het molesteeren van den bewoner in zijn huis. Als een gevaarlijk zwaard van Damocles dreigt de straf boven het hoofd van den Chinees (en van den Inlander), als hij toegang weigert tot zijn woning, terwijl daarentegen geen huiszoeking, tenzij op heeterdaad betrapt, mag gedaan worden bij den Europeaan (en den Japanner) zonder uitdrukkelijk verlof van den Raad van Justitie.

Volgens de ordonnantie van *Stbl.* 1885 N°. 79 worden de Chineezen, als het geldt de stoffelijke belangen van den Europeesche groothandel [15.16]), civielrechterlijk met Europeanen gelijkgesteld, en dus wat den vorm der rechtspleging betreft, bepaalt art. 8 van genoemde ordonnantie, dat Vreemde Oosterlingen in burgerlijke en handelszaken onderworpen zijn aan de rechtsmacht der Europeesche rechtbanken, voor zoover n.l. de rechtsvorderingen gegrond zijn op de op hen toepasselijk verklaarde Europeesche wetgeving, maar ten aanzien der strafrechts-pleging zelf zijn zij onderworpen aan het Wetboek van Strafrecht voor Inlanders, afgekondigd bij *Stbl.* 1872 N°. 85, gewijzigd bij *Stbl.* 1876 N°. 134–135–174–259 en *Stbl.* 1879 N°. 203.

Strafrechterlijk zijn de Chineezen dus met de Inlanders volkomen gelijkgesteld; daarentegen zijn zij op het gebied der agrarische wetgeving, waar deze beoogt bescherming van den Inlander en beperking

---

[14]) *Stbl.* 1863 No. 83, gewijzigd en aangevuld bij *Stbl.* 1870 No. 88, *Stbl.* 1875 No. 103, *Stbl.* 1886 No. 56 en *Stbl.* 1887 No. 74.

[15]) F. Aiting Mees: „De Indische Groothandel en de Chineesche lijnwaadhandel" in de Februari- en Maart-aflevering van *De Economist* 1884 pag. 117 e. v.

[16]) Zie ook Mr. P. H. Fromberg: „Chineesche Boekhouding en de Groothandel in Ned.-Indië in *Chung Hwa Hui Tsah Chih*, jrg. II pag. 1—16.

van de rechten van niet-Inlanders, weder met Europeanen gelijkgesteld, terwijl er in de gelijkstelling van Chineezen met Europeanen op civielrechterlijk gebied, doordat het familierecht weder door de adat wordt geregeld, een dualisme is aan te wijzen, dat bij de reeds aanwezige rechtsonzekerheid een nog grootere verwarring schept.

De onderdanen van China zijn dus in Ned.-Indië, krachtens het Regeeringsreglement in den inferieuren rechtstoestand van met Inlanders gelijkgestelden geplaatst, en krachtens de overige wetgeving worden zij nu eens naar den kant der Europeanen, dan weer naar den kant der Inlanders geduwd, en althans vóór 1911 geheel buiten bescherming gelaten van Chineesche consuls.

Afgezien van de mindere waarborgen voor de persoonlijke vrijheid, die de Inlandsche strafrechtspleging geeft dan de Europeesche, beteekent het voor den Chinees een ongemotiveerde achterstelling van zijn nationaliteit, dat zijn groep, die tot een natie met een roemrijk verleden behoort, aan de Inlandsche strafrechtspleging is onderworpen.

We zien dus hoe de justitieele toestand van den Chinees in Ned.-Indië is, n.l. voor zooveel betreft het vermogensrecht, zal hij voor den Europeeschen rechter gedaagd moeten worden, voor zooveel betreft het personeelrecht is de Inlandsche rechter voor een groot deel zijn gewone rechter —, voor een groot deel, want vooral wat aangaat curateele, is weer de bevoegde rechter, de Europeesche. Voor overtredingen komt hij sedert 1914 voor het landgerecht, dat de beruchte politierol, „une institution barbare" volgens Mr. C. P. K. Winckel, vervangt, maar.... begaat hij ter gelegenheid eener faillissement een misdrijf, b.v. bankbreuk, dan wordt hij weder voor den Raad van Justitie getrokken.

De Chinees wordt als een bal tusschen den Europeeschen en Inlandschen rechter geslingerd [17]).

Ook in het belastingwezen zien wij den „zwevenden" en „onvasten" toestand. Krachtens ordonnantie van *Stbl.* 1878 N°. 12 [18]), wordt op Java en Madoera de bedrijfsbelasting geheven van alle personen, behoorende tot de Inlandsche- en de daarmede gelijkgestelde bevolking. Ten aanzien van de bedrijfsbelasting zien we dus de Chineezen onder de Inlanders gerangschikt, maar ten aanzien van de personeele belasting worden zij bij de Europeanen geplaatst, getuige de ordonnantie van *Stbl.* 1878 N°. 349 [19]).

---

[17]) Zie de lezing van Mr. P. H. Fromberg in het *Indisch Genootschap* van 19 Nov. 1912 pag. 45.

[18]) Gewijzigd bij *Stbl.* 1878 No. 351, *Stbl.* 1883 No. 244, *Stbl.* 1885 No. 24—147 vervangen door *Stbl.* 1907 No. 182, gewijzigd bij *Stbl.* 1912 No. 605 en *Stbl.* 1913 No. 648.

[19]) Gewijzigd bij *Stbl.* 1881 No. 44 vervangen door *Stbl.* 1908 No. 13—14, gewijzigd bij *Stbl.* 1912 No. 443.

Waarom worden de Chineezen t. a. v. de personeele belasting onder de Europanen gerangschikt? Het antwoord hierop geeft Bijblad op het *Stbl.* N°. 3382, en wel omdat 's lands inkomsten „vermeerderd" moeten worden en de Chineezen het toch wel betalen kunnen.

En wat rijtuigen betreft, het bezit waarvan een teeken van welstand heet, worden de Chineezen weer anders belast dan de Europeanen [20]). Nemen wij als voorbeeld de inkomstenbelasting, die zoowel geldt voor Europeanen als Inlanders en de daarmede gelijkgestelden.

Een Europeaan met minder dan *f* 900 inkomen is vrij van inkomstenbelasting. Bedraagt zijn inkomen van *f* 900 tot *f* 960, dan betaalt hij *f* 1,50, een bedrag, dat langzaam stijgt, totdat hij bij een inkomen van *f* 30,000, ongeveer 4,5 pCt. betaalt.

Een Inlander of een Chinees betaalt reeds bij een inkomen van *f* 50 en voor hem stijgt de progressie zoo snel, dat hij reeds bij een inkomen van *f* 630 per jaar, het maximum à 4,5 pCt. betaalt.

En wat betreft de personeele belasting, waarvan de Inlander is vrijgesteld, zijn hiervoor gesteld grenzen, die voor den Vreemden Oosterling lager zijn dan voor Europeanen en wij komen tot de conclusie, dat t. a. v. der personeele- en inkomstenbelasting de Chinees in veel ongunstiger conditie verkeert dan de Europeaan en dat hij in de inkomstenbelasting even zwaar wordt belast als de Inlander, die vrij is van personeele belasting.

En wat aangaat het onderwijs?

Art. 128 R. R. schrijft voor, dat de Gouverneur-Generaal zorgt voor de oprichting van scholen ten dienste der „inlandsche bevolking". Men zou nu denken, dat daarbij ook Chineezen behoorden. Maar wie zoo denkt, kent niet de duisterheid der Koloniale Wetgeving en de ontelbare dwaalsporen, die er in aanwezig zijn; heeft geen voorstelling van de Koloniale Slingeringenpolitiek!

Immers volgens de Regeeringsverklaring, vervat in Bijblad N°. 1037, moet, trots de bepaling van art. 109 § I R. R., de aan den G.-G. in art. 128 R. R. opgelegde verplichting, geacht worden geschreven te zijn voor de „inheemsche bewoners" van Ned.-Indië en niet ook voor de Vreemde Oosterlingen, zoodat aan dezen zelf is overgelaten de zorg voor het onderwijs hunner kinderen.

Wel konden zij, volgens art. 51 van het Alg. Reglement op het Gouvernements Lager Onderwijs [21]) op de Inlandsche scholen worden toegelaten, als er.... ruimte beschikbaar was; een platonische liefdesbetuiging waaraan de Chinees weinig waarde toekende.

Die schoone bijvoeging verviel dan ook in 1908, toen bij *Stbl.* van dat jaar N°. 348, de Hollandsch-Chineesche scholen in dat jaar werden opgericht.

[20]) *Stbl.* 1885 No. 26—27.
[21]) *Stb*. 1872 No. 99.

Wel konden zij, volgens art. 3 van het Reglement op het Lager Onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden [22]), worden toegelaten op de Europeesche Lagere scholen, ...als zij aan de gestelde voorwaarden voldeden, vervat in het besluit van 28 Februari 1872 N⁰. 10 [23]); en neemt men nu in aanmerking, dat, hoewel in 1908 het verhoogde schoolgeld voor Chineezen op de Europeesche scholen afgeschaft werd, volgens art. 14 van het Europeesche Schoolreglement [24]) toch kinderen van Inlanders en Vreemde Oosterlingen op de Europeesche school steeds plaats moesten maken voor Europeesche kinderen; dat zelfs bij wijziging van gemeld art. 14 in *Stbl.* 1911 N⁰. 104 werd verklaard, dat kinderen van Inlanders en Vreemde Oosterlingen alleen dan toelating konden krijgen, indien zij geacht werden behoefte te hebben aan kennis der Nederlandsche taal en die behoefte geen bevrediging kon vinden op een in de nabijheid bestaande Inlandsche - of Hollandsch-Chineesche school, dan zien wij ten duidelijkste, dat de toestand der Chineezen in Indië, buiten hun schuld, maar tengevolge van de gevolgde koloniale politiek, inderdaad is „onvast" en „zwevend".

Wij krijgen den indruk van een onvast zoeken in het duister door het Indische Gouvernement. En zoo zaaide de Indische Regeering het zaad, waaruit te voorschijn kwam het „Chineesche Vraagstuk" een vraagstuk, dat niet alleen sociaal-nationaal was, maar allengs internationaal werd, een vraagstuk, waarover aldus werd geoordeeld: „Nu eens was het chinophilie wegens gebrek aan, dan weer chinophagie wegens overvloed van Chineezen en, merkwaardig, het waren altijd dezelfde oorzaken, die de beide antipodische gezichtspunten te voorschijn hebben geroepen.

In het eene geval waren het malaise van den handel, onvoldoende inkomsten van den fiscus, verarming van den inlander die genezing behoefden, en men riep: haal den Chinees in en ge zult verbetering zien [25]); in het andere geval waren het precies dezelfde oorzaken: malaise van den handel, onvoldoende fiscale inkomsten, verarming van den inlander, die leniging vroegen, en men riep: ban hem uit den Chinees, en alles zal zich beteren. [25]) Het is zoo; niet zoodra heeft de Chinees ergens voet gezet en gedijt hij er, of hij wordt als noodzakelijk kwaad beschouwd, dat men voor het welzijn van den inlander en in het belang van 's lands financiën zooveel mogelijk behoort te weren.

Men heeft den Chinees gekazerneerd in wijken; deze vernauwd;

[22]) *Stbl.* 1868 No. 81.
[23]) Bijblad No. 2568.
[24]) *Stbl.* 1908 No. 312.
[25]) Spatieering van ons.

met het passenstelsel als middel hem opgejaagd en opgevangen, wanneer hij zich buiten de aangewezen grenzen waagde; alles om inlander en schatkist te dienen en ziet.... men heeft hem voor de welvaart van den inlander en voor het belang van den fiscus op verboden terreinen weder toegelaten, de kazerneeringen vergroot en in aantal vermeerderd. Het passenstelsel, dat dienen moest om den inlander tegen chineesche uitzuigerij en den fiscus tegen chineesche zwendelarij te beschermen, heeft men soms tot een doode letter gemaakt, enkel en alleen om den inlander tegen verarming en de bronnen van 's lands inkomsten tegen opdroging te behoeden", aldus oordeelde G. A. Römer in zijn „Chineezenvrees in Indië".[26])

Men ziet, dat voor den Chinees in Indië, voor wien er geen „habeas corpus acte" is, steeds en overal het kenmerkende is, het „maximum van verplichtingen tegenover een minimum van rechten."[27])

„Waar hij heeft te betalen, is hij Europeaan of inlander, al naar het voor den lande het voordeeligst uitkomt, waar hij aanspraken maakt of recht vraagt, is hij inlander of Europeaan, al naar dat het 't slechtst voor hem uitvalt:[27])

Nogmaals zij de nadruk er op gelegd, dat juist tengevolge van de Koloniale politiek t. a. v. de Chineezen in Ned.-Indië, — de politiek van „divide et impera", welke in de hand heeft gewerkt, dat Chineezen in Indië in den loop der tijden Chineezen zijn gebleven —, de houding der Chineezen door den een bestempeld wordt als te zijn „deloyaal", en door den ander als te zijn „tweeslachtig en onvast". Er was een tijd, dat de Chineezen hun handen eerbiedig en nederig uitstrekten om van het Indische Gouvernement hulp te verkrijgen, maar met een souverein gebaar werd de bede afgeslagen.

„Met een haast onbegrijpelijke kortzichtigheid", aldus Dr. D. A. Rinkes in een voordracht, „heeft men een aantal jaren geleden de opleving onder de Chineesche bevolking in Indië miskend. Er is een korte tijd geweest, dat de Chineezen, zij het misschien onbewust, de handen uitstaken naar ons en vroegen: „Och helpt ons, om ons op te heffen uit de positie van zekere minderwaardigheid, waarin wij verkeeren." Met lichten hoon hebben wij die geste afgewezen en het gevolg is geweest, dat zij zich tot de Chineezen elders hebben gewend, dat nationale aspiraties bij hen wakker zijn geworden en dat thans de kans om ook bij de Chineesche bevolking in Indië het gevoel van Indische saamhoorigheid wakker te roepen, zooal niet verkeken, dan toch hoogst gering is."[28])

Vernederd, afgestooten en geheel op zich zelven aangewezen, gingen

---

[26]) *Vragen des Tijds* 1897 dl. II pag. 214—215.
[27]) *Vragen des Tijds* 1897 dl. II pag. 220.
[28]) „Oude en nieuwe Stroomingen onder de bevolking." *Indisch Genootschap* 18 November 1916 pag. 66.

de Chineezen kracht putten uit nauwere aansluiting aan hun dierbaar stamland China, dat zij haast vergeten waren, het land, waar de graven hunner voorouders waren te vinden. Toen het geschreeuw van het kind door de moeder werd gehoord en die aansluiting van uit China sterk aangemoedigd [29]), [30]), [31]), gevoelden de Chineezen in Indië een zedelijken en moreelen steun te hebben gekregen, die hen zou helpen en aanmoedigen in den strijd om hun vernederenden rechtstoestand verbeterd te krijgen.

En zoo bracht het „Chineesche Vraagstuk" ons tot de „Chineesche Beweging", die met scherpe pen en kernachtige taal vereeuwigd wordt in een bekend geworden brochure, — volgens den hoofdredacteur van *De Locomotief*, een ernstig geschrift, dat met de Chineesche beweging als uitgangspunt tot een koloniaal program is geworden" [32]), geschreven door den welbekenden jurist en Chineezenvriend Mr. P. H. Fromberg. [31])

Diens naam en de Chineesche beweging op Java zullen ten eeuwigen dage in één adem worden genoemd.

De Chineesche beweging heeft inderdaad invloed uitgeoefend op de gevoerde Koloniale politiek. „De rechtstoestand van de Vreemde Oosterlingen, in het bijzonder van de Chineezen, in Nederlandsch-Indië", — aldus de oud Minister van Koloniën, Mr. Th. B. Pleyte — „heeft in het laatste tiental jaren de bijzondere aandacht der Regeering gehad" [33]). Dankbaar zij hier vermeld de mildere wetgeving, die in den loop der jaren ten aanzien van de Chineezen is tot stand gekomen. De bewegingsvrijheid werd in 1904 eenigszins verruimd door de invoering van z.g. jaarpassen, zoodat een afzonderlijke pas voor iedere reis niet behoefde te worden aangevraagd.

In begin 1911 waren de Vreemde Oosterlingen vrijgesteld van een reispas [34]) voor reizen op Java en Madoera naar hoofd- of marktplaatsen, gelegen aan groote verkeerswegen of spoor- en tramlijnen (voor reizen naar andere plaatsen waren wel passen noodig). Eveneens werd den Vreemden Oosterlingen grootere vrijheid geschonken in de keuze van woonplaats [35]) en mochten zij zich vestigen op hoofdplaatsen van gewesten, afdeelingen, districten en onderdistricten, alsmede op plaatsen, waar wijken voor hun landaard waren ingesteld; met dien verstande, dat zij in laatstgenoemde plaatsen binnen hun wijk moeten

---

[29]) Vergelijk „Handelingen" 2e kamer 1909/1910 vel 49 pag. 181.

[30]) Vergelijk Mr. W. de Veer: „Chineezen onder Hollandsche vlag" pag. 15 e. v.

[31]) Mr. P. H. Fromberg: „De Chineesche Beweging op Java", uitgave Elsevier Amsterdam pag. 32.

[32]) *Locomotief* van 24 Februari, 4 en 9 Maart 1912.

[33]) Memorie van Toelichting op de intrekking van art. 73 R. R. pag. 1.

[34]) Ordonnantie in *Ind. Stbl.* 1910 No. 536.

[35]) Ordonnantie in *Ind. Stbl.* 1910 No. 537.

wonen. Bij ordonnantie in *Ind. Stbl.* 1914 N°. 761 is aan die bevoegdheid, in verband met de bij N°. 760 van dat staatsblad in het leven geroepen algeheele opheffing van de voor Java en Madoera bestaande bepalingen betreffende het reizen, uitbreiding gegeven. Voorts is bij ordonnantie in *Ind. Stbl.* 1916 N°. 264 bepaald, dat Vreemde Oosterlingen, die gerechtigd zijn op Java en Madoera verblijf te houden, in de keuze hunner woonplaats aldaar vrij zijn. Op plaatsen echter, waar voor hun landaard een wijk is ingesteld, bleef de verplichting om binnen die wijk te wonen, gehandhaafd. Dan is de druk van het wijkenstelsel zooveel mogelijk verzacht door op Java en Madoera een groot aantal wijken op te heffen [36]). En eindelijk heeft op 26 November 1918 bij *Staatsblad* van het jaar N°. 794 plaats gevonden de intrekking van art. 73 R. R., waarvan dus algeheele afschaffing van den wijkendwang, zoowel voor de Buitenbezittingen als voor Java en Madoera, het gevolg is.

Plannen tot unificatie van het formeele strafrecht zijn in een vergevorderd stadium van voorbereiding, terwijl sedert ruim 5 jaren is aangenomen het beginsel, om allen, zonder rassenonderscheid, toe te laten tot betrekkingen voor den burgerlijken dienst. [37])

Voor zoover ons bekend heeft reeds in 1887 J. W. C. Cordes [38]) in een dissertatie den privaatrechtelijken toestand der Vreemde Oosterlingen in Indië behandeld. Drie jaren daarop heeft E. Zorab, [39]) eveneens in een proefschrift, den publiekrechterlijken toestand ontwikkeld, terwijl in 1897 dezelfde Mr. P. H. Fromberg [40]) een nieuwe regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen op last der Indische Regeering heeft ontworpen, besproken door Mr. J. A. Nederburgh in *Wet Adat* 1e en 2e jaargang (het Indisch Chineezen-recht der Toekomst) en in de brochure van Mr. A. Paets tot Gansoyen: „Eenige opmerkingen over het ontwerp eener nieuwe regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen in N. I."

Over den staatsrechterlijken toestand der Chineezen in Ned.-Indië is ons geen wetenschappelijke verhandeling bekend, dan alleen een door J. E. Albrecht [41]) samengestelde nota daaromtrent.

---

[36]) *Ind. Stbl.* 1915 No. 679.

[37]) Zie *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 19 April 1919 Avondblad A.

[38]) Privaatrechtelijke toestand der Vreemde Oosterlingen op Java en Madoera."

[39]) „Publiekrechtelijke toestand der Vreemde Oosterlingen in Ned.-Indië."

[40]) „Nieuwe regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen, ontworpen op last der Regeering van Nederlandsch-Indië."

[41]) Vervat in het Bijblad op het *Stbl.* No. 4017.

Gaan wij omtrent dien staatsrechterlijken toestand der Chineezen in Indië eens na, wat de Nederlandsche Grondwet zegt.

De „wetsduiding" wie, volgens art. 19 der Grondwet van 1815 Nederlanders waren, vinden wij opgenomen in de art. 5—12 van het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek van 1838, dat het Nederlanderschap in de eerste plaats op geboorte deed berusten, n.l. het jus-soli-beginsel aannam, en dus o. a. in Ned.-Indië aan Inlanders en de aldaar geboren Chineezen het Nederlanderschap toekende. Volgens de art. 5—12 van het Ned. Burg. Wetboek van 1838 waren dus de Chineezen en Inlanders in Ned.-Indië „Nederlanders."

Ter voldoening aan art. 7 der Grondwet van 1848, dat voorschreef, „dat de wet verklaart, wie Nederlanders zijn," geschiedde de regeling van het Nederlanderschap volgens de wet van 28 Juli 1850 *(Stbl. no. 44)*, welke wet regelde het staatsrechterlijk Nederlanderschap, waaraan burgerschapsrechten o. a. het recht tot het bekleeden van ambten, verbonden zijn en noemde Nederlanders de in Nederland geborenen, benevens hun afstammelingen, die op Nederlandsch grondgebied, dus in Indië, uit aldaar gevestigde ouders geboren waren. Inlanders en de in 1854 wettelijk met dezen gelijkgestelde Chineezen, moesten zich vergenoegen met het burgerrechterlijk Nederlanderschap, dat uit een oogpunt van rechten niets te beteekenen had, zoodat dit nietszeggend burgerrechterlijk Nederlanderschap slechts een „nationalité nue" was.

Aan de grondwetswijziging van 1887 is dan ook het ontstaan te danken van de „wet op het Nederlanderschap en het Ingezetenschap" van 12 December 1892 (*Stbl. no. 268*), een wet, die aan de dwaasheid van tweeërlei Nederlanderschap een einde maakte en die, in overeenstemming met internationale rechtsbeginselen, het personeele stelsel huldigt, n.l. het afstammingsbeginsel of het jus sanguinis.

Het noodzakelijk gevolg hiervan was, dat Inlanders en de daarmede gelijkgestelden, w. o. dus de Chineezen, uit het burgerrechterlijk Nederlanderschap, hun sedert 1838 toegekend, loskwamen en na 1892 weder tot vreemdelingen werden verklaard, volgens art. 12 van bovengenoemde wet.

Er is alleen één uitzondering, waarbij zij het Nederlanderschap behielden, n.l. ten aanzien der uitlevering volgens het *Ned.-Ind. Stbl.* van 1895, N°. 62.

Het toekennen van Nederlanderschap aan Inlanders van 1838 tot 1892 was een logisch gevolg van de redeneering, dat Nederland en de Nederlandsche Koloniën, zoowel naar buiten als naar binnen, één staatsrechterlijk geheel vormden en nog vormen, al was het maar volgens den grooten Thorbecke: „een gemeenschap van naam, zonder eenige gemeenschap van recht of volkswezen." [42])

---

[42]) „Parlementaire Redevoeringen" II pag. 309.

Maar dat volgens de wet van 1892 de Inlanders van de overgangsbepaling uitgesloten en daardoor tot vreemdelingen werden verklaard, behoudens de uitzondering bovenvermeld, terwijl in Nederlandsch-West-Indië de Indianen en de Negers in 1892 en tot op heden nog steeds als Nederlanders erkend bleven, was het gevolg van het amendement van Mr. Levyssohn Norman en toe te schrijven aan de denkbeeldige vrees, dat Inlanders anders in Nederland het actieve- en passieve kiesrecht zouden krijgen.

Men had de sentimenteele opvatting van 1838 om als een overzeesche provincie van Nederland te beschouwen dat uitgestrekte landgebied, dat als „een gordel van smaragd zich slingert om den evenaar" losgelaten, maar beging de fout om de Inlanders als vreemdelingen, als „Heimatlosen" te beschouwen.

Moeten de Inlanders soms erkend worden als Nederlanders, of als „Nederlanders door aanhoorigheid" [43]) of als „Oost-Indische Nederlanders"? [43]).

Maar dan vervalt men weder in sentimentaliteit als in 1838, en dan zullen er, zooals de heer Bogaardt in de Vergadering van de 2e Kamer op 22 Dec. 1909 zeide, „in Ned.-Indië wezen niet 60000 Europeanen, waarvan misschien 40000 Nederlanders, maar zal Ned.-Indië plotseling een bevolking tellen van 40 millioen Nederlanders, en dan zal men hebben deze merkwaardigheid, dat Nederland, een bevolking tellende van 5 millioen zielen, overheerscht een bevolking van 40 millioen Nederlanders". [44])

Waar „Indonesië" thans slechts een geografisch begrip is, en op zich zelf geen rechtsgemeenschap, noch een volkerengemeenschap [45]) aanduidt, kunnen wij staatsrechterlijk nog niet spreken van een „Indonesische Natie"; is er in staatsrechterlijken zin nog geen sprake van „een door innerlijk saamhoorigheidsbewustzijn gedragen Volk-van-Insulinde" [46]), zonder dat we daarmede zouden willen ontkennen dat het nationaliteitsgevoel en rasinstinkt onder de Inlandsche bevolking van Indië aanwezig, zonder ook te willen ontkennen dat, aan een natie, in cultureelen zin, het recht toekomt een Staat te vormen volgens het „Nationaliteitsprincipe".

Maar zoolang er nog geen autonome „Indonesische Staat" is, zoolang is er in staatsrechterlijken zin geen „Indonesische Natie", wel daarentegen in linguistischen- en anthropologischen zin.

„Nation und Staat", zoo zegt Prof. Redslob, „gehören untrennbar

---

[43]) Voorloopig Verslag Afdeelingsonderzoek, bijlagen 2e kamer 1909/1910 pag. 1.
[44]) Handelingen 2e kamer 1909/1910 pag. 1271.
[45]) Vergelijk *Economisch-Statische Berichten* 26 Maart 1919 1e Kolom pag. 304.
[46]) Colijn: „Staatkundige Hervormingen in Ned.-Indië" pag. 8.

zueinander. Sie sind wie Geist und Materie, wie Inhalt und Form" [47]).

Het ligt dus voor de hand, dat de inheemsche bevolking van den Indischen Archipel een nationaliteit krijge, want met den Parijschen Prof. A. Weiss zeggen wij: „Toute personne doit avoir une nationalité" en „nul ne peut avoir deux nationalité" [48]). Zoo zegt Cogordan: „tout homme doit posséder une nationalités" en „n'en avoir qu'une" [49]).

De Chineesche beweging mag als de directe aanleiding worden genoemd, dat voor de Inlandsche bevolking van Ned.-Indië de nationaliteit volkenrechtelijk werd vastgesteld, want volgens de „wet van den 10den Februari 1910, houdende regeling van het Nederlandsche onderdaanschap van de bevolking van Nederlandsch-Indië" werden zij, die sedert de wet van 1892 „Heimatlosen" waren, tot „Nederlandsche onderdanen" verklaard, met onthouding echter van alle burgerschapsrechten.

Waren de Chineezen volgens de „wet op het Nederlanderschap en het Ingezetenschap" van 12 December 1892, vreemdelingen, zonder echter te genieten de behandeling van de Westersche vreemdelingen, de wet van 10 Februari 1910 heeft de in Nederlandsch-Indië geboren Chineezen tot Nederlandsche onderdanen gemaakt.

Die onderdanenwet van 1910 vond zijn aanleiding in de algemeene ontwaking van het Oosten, in de daarmede gepaard gaande Chineesche beweging op Java, in de groote vorderingen van de pogingen tot nauwere aansluiting van Indo-Chineezen bij China, en in de geruchten [50]), dat de Chineesche Regeering een wet zou ontwerpen, die verbood het Chineesche staatsverband prijs te geven, zonder toestemming der Chineesche Regeering.

En begrijpelijk was dus de al te bekwame spoed, waarmede de Nederlandsche Regeering en Staten-Generaal ten deze hebben betracht [51]), want „redenen van politiek belang" maakten „een spoedige beslissing noodzakelijk" [52]).

Een kind, waar ook ter wereld geboren uit Nederlandsche ouders, is volgens de wet van 1892, dat het afstammingsbeginsel aanneemt, Nederlander. „Nederland", zegt Dr. Hendrik P. N. Muller, „bezit hier (in Moskou) evenzeer onderdanen, waaronder enkele sedert geslachten in Rusland woonachtig; de laatsten zijn onze taal niet meer machtig, doch allen houden met hand en tand vast aan hun nationaliteit" [53]).

---

[47]) Das Problem des Völkerrechts" pag. 244.

[48]) Traité théorique ét pratique de Droit international privé" I pag. 9.

[49]) La Nationalite au point de vue des rapports internationaux" pag. 17.

[50]) Zie de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 6 April 1909.

[51]) Vergelijk *Vaderland* 23 December 1909.

[52]) Handelingen 2e kamer 1909/1910, II pag. 1268.

[53]) „Mantsjoureije over land naar huis" in *Indische Gids* 1910 dl. II pag. 1162.

En wat aangaat de onderdanenwet van 10 Februari 1910, zij gaat uit van de plaats der geboorte en verklaart tot Nederlandsche onderdanen allen, die in Ned.-Indië geboren zijn uit ouders aldaar gevestigd. Zij berust dus op het jus-soli, in tegenstelling met het in Europa zoo goed als algemeen toegepaste beginsel van het jus-sanguinis [54]).

Het jus-soli, volgens Prof. De Louter: „in strijd met den eerbied voor de persoonlijke vrijheid, met het familie-verband en de eischen van het internationaal verkeer" [55]), het jus-soli, waarop de wet van 1910 berust, „is het feudale beginsel van onderworpenheid aan den Vorst bepaald door geboorte op diens domein, het stelsel van het ancien régime, toen nationaliteit niets was dan het onderworpen zijn aan dezen of genen heerscher. Daar tegenover staat het romeinsche en ook het moderne beginsel van burgerschap, van lid van een Staat te zijn, van tot een vaderland te behooren, ongeacht wie daarover heerscht. Dit beginsel wordt bepaald door de afstamming, door het jus-sanguinis....." [56]).

Ook Prof. Bluntschli verdedigt het jus-sanguinis tegenover het jus-soli, als hij zegt: „En effet l'Etat est avant tout une association de personnnes, qui se perpétue par transmission personelle de génération en génération. Ensuite ce n'est pas du pays mais de ses parents, que l'enfant reçoit l'existence, et toute sa manière d'être tient plus encore de ses auteurs que du sol où il est né. Le lien de famille se retrouve au fond du lien national ou politique et rattache l'enfant qui vient de naître au peuple dont il fait partie" [57]).

Ook de vergadering van het Instituut voor het Internationaal Recht, op 7 September 1880 te Oxford gehouden, huldigt het zuivere afstammingsbeginsel en nam o.a. deze conclusiën:

„L'enfant légitime suit la nationalité de son père."

„L'enfant illégitime suit la nationalité de son père lorsque la paternité est légalement constatée; sinon il suit la nationalité de sa mère lorsque la maternité est légalement constatée."

„L'enfant né de parents inconnus, ou de parents dont la nationalité est inconnue est citoyen de l'Etat sur le territoire duquel il est né, ou trouvé lorsque le lieu de sa naissance est inconnu" [58]).

Het ligt niet in onze bedoeling om te onderzoeken welk beginsel in de toekomst beter zal zijn, maar wij willen tegenover de bewering, die soms gehoord wordt, dat het stelsel van het jus-soli zich het meest aanpast voor het Oosten, opmerken, dat de Oostersche landen Japan

---

[54]) Vergelijk A. van de Sande Bakhuijzen: *Nederlandsch onderdaanschap* pag. 65.

[55]) Prof. J. de Louter: „Het stellig Volkenrecht" I pag. 273.

[56]) Mr. P. H. Fromberg: „De Chineesche Beweging op Java" pag. 49.

[57]) *Revue de Droit International* II pag. 109.

[58]) *Annuaire de l'Institut de Droit International* 1881/1882 pag. 57.

en China het afstammingsbeginsel in hun wetgeving hebben opgenomen. De Chineesche onderdanenwet noemt allen Chineezen, wier vader tijdens hun geboorte Chinees was, getuige art. 3, hoofdstuk III van het „Projet final de la constitution nationale chinoise...." van 1913, waarin wij lezen:

„Toutes les personnes qui sont de nationalité chinoise selon la loi seront citoyens de la Chung Hoa Min Kuo" [59]) en getuige het „Edikt van 28 Maart 1909", dat het Chineesch staatsverband regelt: „Ipso jure besitzen die Chinesische Staatsangehörigkeit: „Die ehelichen und unehelichen Kinder chinesischer Väter und, soweit der Vater unbekannt ist bzw. keinem Staate angehört, chinesischer Mütter. Ob die Geburt im In- oder Auslande erfolgt ist, ist unerheblich" [60]).

En waar de Nederlandsche onderdanenwet van 1910 geen recht van abdicatie of repudiatie of optie heeft, zijn conflicten ontstaan uit dubbele nationaliteit, in de toekomst niet ondenkbaar. Terwijl de wet zelf geen naturalisatie kent, doch alleen zegt, wie Nederlandsche onderdanen zijn, maar niet, wie vreemdelingen (dit laatste is vastgelegd in art. 5 Ind. Algemeene Bepalingen), beteekent het voor de Chineezen dus niets minder dan een gedwongen naturalisatie.

Neemt Nederland bij zijn regeling van het onderdaanschap voor Nederl.-Indië tot uitgangspunt het feit der geboorte op het territoir, China heeft het moderne beginsel, in Europa zoo goed als algemeen toegepast, dat der afstamming, tot grondslag.

Hierin kunnen wij niet zien een „zeer onbehoorlijke handeling" [61]) van China, omdat wij geenszins willen betwisten het door internationale beginselen gesanctionneerde recht en competentie van iederen souvereinen Staat om zelf uit te maken, wie zijn onderdanen zijn. Maar volgens de beginselen van het internationaal publiekrecht moet het Chineesch recht wel degelijk uitmaken of de Chineezen in Ned.-Indië al dan niet Chineesche onderdanen zijn.

Mr. J. H. Abendanon kwam in zijn voordracht over „het wetsontwerp van 16 April 1909 tot regeling van het Nederlandsch onderdaanschap in Nederlandsch Indië", tot de conclusie, dat „voor de Chineezen thans niet dadelijk eene beslissing mogelijk is, doch eerst na overleg met de Chineesche Regeering en nadat zij zelven zich ter zake zullen hebben verklaard" en „dat bij gebrek aan medewerking der Chineesche Regeering geen sprake behoort of kàn zijn van een Nederlandsch onderdaanschap voor de Chineezen." [62])

---

[59]) Zie N. S. Tchou: *Le Régime des Capitulations et la Réforme constitutionnelle en Chine* pag. 208.
[60]) Von Rheinhaben *Chinesische Verfassung* 1900—1917 pag. 55.
[61]) Zie *Verslag Indisch Genootschap* 19 November 1912 pag. 59.
[62]) *Verslag Indisch Genootschap* 9 December 1909 pag. 49.

Toen de Nederlandsche onderdanenwet in *Stbl.* 1910 N°. 55, in *Ind. Stbl.* 1910 N°. 296—297, werd afgekondigd, heeft de Chineesche Regeering haar gezant in Den Haag, Z.Ex. Lou Tseng Tsiang teruggeroepen en den 1^en^ secretaris der Chineesche Legatie te Parijs, den huidigen gezant in Den Haag Z.Ex. Tang Tsai Fou met de voorloopige leiding der legatiezaken belast [63]).

Te Peking werden tusschen de vertegenwoordigers van Nederland en China, Z.Ex. Jhr. Mr. F. Beelaerts van Blokland en Lou Tseng Tsiang besprekingen gehouden. Waarom? Omdat de onderdanenwet van 10 Februari 1910 niets bepaalt omtrent de nationaliteit van de Chineezen in Ned.-Indië. De heer Van Idsinga heeft reeds bij de behandeling van het wetsontwerp in de 2^e^ Kamer gewezen op dit feit: „Indien", zoo zei hij, „de consul van een vreemde Mogendheid aldaar (in Indië) zich bemoeit met de zaak van een vreemdeling, die deze regeling tot Nederlandsche onderdanen stempelt, dan behoeft hij hoegenaamd geen acht te slaan op de tegenwerping, dat de man Nederlandsch onderdaan is. Hij kan antwoorden: „natuurlijk", dat spreekt van zelf; maar hij is tevens onze onderdanen wegens zijn nationaliteit en dit beslist.... Nu zal men misschien zeggen, dat de Nederlandsche Regeering met de Mogendheden, die consuls in Nederlandsch-Indië hebben of zullen hebben, overeen kan komen, dat de term „Nederlandsch onderdaan" hetzelfde zal beduiden als „van Nederlandsche nationaliteit". Zeker, dit kan...." [64])

Het resultaat van die besprekingen was het tot stand komen van het consulair verdrag van 8 Mei 1911 (*Stbl.* 1911 N°. 280; *Ind. Stbl.* 1911 N°. 487) en de daarmede verbonden „diplomatic understanding" [65]), welke overeenkomst slechts voor vijf jaren gold.

De conflicten, die door het dubbel staatsverband kunnen worden veroorzaakt en de ongelijkheid in de Ned.-Indische wetgeving ten aanzien van Chineezen, zijn voorloopig in der minne opgelost door bovenvermeld consulair verdrag en de „diplomatic understanding"; voorloopig, omdat elke vijf jaar de mogelijkheid van wederonderhandelen bestaat.

Heeft dus de Nederlandsche Regeering aan de internationale beginselen voldaan door in onderhandeling te treden omtrent het Nederlandsch onderdaanschap met de Chineesche Regeering; zij heeft daarentegen nagelaten onder de Chineezen in Indië een referendum te houden.

Is „onderdaanschap" een staatsverband? m. a. w. geeft „onderdaanschap" een betrekking aan van elk der leden tot de persoon der gemeenschap?

---

[63]) Zie *Indische Gids* 1910 dl. II pag. 1250.

[64]) Handelingen 2e Kamer 1909/1910 pag. 1266.

[65]) *Javaasche Courant* Sept. 1911, rubriek advertentiën.

„Onderdaanschap" zegt Van Idsinga, „beduidt de betrekking van een persoon tot het souvereine gezag, een betrekking van onderworpenheid aan dat gezag, onverschillig aan wie men dit souvereine gezag toekent: zelfs al schrijft men het toe aan de rechtsgemeenschap, den Staat, blijft toch deze betrekking iets geheel anders dan de betrekking van aanhoorigheid of nationaliteit". [66])

„De Staatsaanhoorigen zijn steeds onderdanen van het souvereine gezag, dat in den Staat geldt, waar zij zich ook bevinden; dus ook buitenlands. Maar nevens dezen zijn ook onderdanen de vreemdelingen, die zich bevinden op het gebied waarover de souvereiniteit gaat. Allen die zich op dat gebied bevinden zijn dus onderdanen". [66])

Ook wij ontkennen, dat „onderdaanschap" is „staatsverband", want dit laatste is „de band met den Staat, welke voortvloeit uit het lidmaatschap der rechtsgemeenschap" [67]) en wij kunnen, zooals Jhr. De Savornin Lohman terecht opmerkte in de Vergadering van de 2e Kamer den 22sten December 1909, niet zeggen „onderdaanschap van een rechtsgemeenschap". [68])

Op tweeërlei wijze kan men aan den Staat verbonden zijn n.l. als lid of als onderhoorigheid en men vergete nu niet dat „er niet immer staatsverband bestaat, waar onderworpenheid aan het staatsgezag wordt aangetroffen". [67])

De Chineezen in de Nederlandsche koloniën zijn ongetwijfeld onderworpen aan het gezag van den Nederlandschen Staat, maar zij zijn geen leden van de rechtsgemeenschap, zoodat het gezag van den Nederlandschen Staat over de Chineezen, niet op een personeelen band, maar op een territorialen band van den Staat berust.

Limburg b. v. demonstreert aan de wereld, dat de eenheid van den Nederlandschen Staat alleen dan duurzaam is gewaarborgd, als het Staatsverband steunt op de Nationaliteit, want dan bestaat er tusschen de leden van den Staat niet alleen een uitwendige, maar ook een innerlijke eenheid. Vandaar dat het in strijd is met den aard van het staatsverband om dit aan iemand op te dringen, omdat „het plichten oplegt, die ondragelijk zijn, als de gevoelens ontbreken, welke aan de rechtsbetrekking ten grondslag moeten liggen, en rechten geeft, die alleen dan ten bate der gemeenschap zullen worden aangewend, zoo bij de uitoefening die gevoelens de rechthebbenden leiden". [69])

Kan dus het Nederlandsch onderdaanschap ten aanzien van de Chineezen geen Staatsverband aanduiden, door het consulair verdrag

---

[66]) Handelingen 2e Kamer 1909/1910 pag. 1265.

[67]) K. H. Bijen: „Het Nederlanderschap in verband met het internationaal recht" pag. 5.

[68]) Handelingen 2e Kamer 1909/1910 pag. 1269.

[69]) H. K. Bijen: „Het Nederlanderschap in verband met het internationaal recht pag. 8.

van 8 Mei 1911 en de daarmee verbonden „diplomatic understanding" is voorloopig het onderdaanschap als staatsverband aangenomen.

Is dit zoo, dan zal dit moeten steunen op een contract tusschen individu en staat en mag de wil van den individu niet ongehoord zijn, want een voornaamste vereischte om goede burgers te maken, is immers gelegen in den wil van den invidu. Een contract toch komt tot stand door twee overeenstemmende wils-uitingen.

Terecht noemt Cogordan het staatsverband „une sorte de contrat entre l'Etat et ses ressortissants" [70]). „Cette sorte de contrat existant entre l'Etat et les sujets doit être librement consentie pour être valable en droit pur. La volonté est, en effet, le fondement indispensable de tout contrat et elle doit être aussi celui de la nationalité" [71])

Onder de Chineezen in Indië nu werd er geen referendum van hoogerhand gehouden. Waarom? Wel, in dien tijd heerschten in China t. g. v. de revolutie en de stichting der Republiek, verwarde politieke toestanden, zoodat er tijdelijk „weinig invloed van Peking" [72]) te verwachten was.

En nu dit verzuimd was, zou men de geldigheid moeilijk, — en wel, omdat bij de „diplomatic understanding" overeengekomen was, dat de koloniale wetgeving voor de toepassing der consulaire overeenkomst van 8 Mei 1911 beslissen zal de vraag, wie Nederlandsch- of Chineesch onderdaan is —, maar wel de rechtvaardigheid van den aan de Chineezen toegedachten titel van Nederlandsche onderdanen (in den zin van Staatsverband) kunnen betwisten.

Zooals boven vermeld, waren de Chineezen niet gehoord en pas in 1908 kregen deze Hollandsch-Chineesche scholen, zoodat in 1910 de alumni dier scholen niet genoemd konden worden de met Westersche kennis toegeruste intellectueele leiders der Chineezengroep, die deze zouden kunnen voorlichten en uitleggen, wat de wet van 1910 voor haar beteekende. De enkele academisch gegradueerde Chineezen waren voor de groep verloren. En dus verstoken van kennis der Nederlandsche Taal, in Indië de taal der souvereine macht, konden de Chineezen niet weten, wat deze als wet decreteert, als men daarbij voegt, dat de Chineezen toen alleen belangstelling toonden in hun handel, dan behoeft het geen verwondering te baren, dat van de zijde der Chineezen toen geen heftig protest tegen die annexatie werd gehoord. Toch werd er echter door de Chineezen onder hen zelf een referendum gehouden over de vraag, wie Nederlandsch- en wie Chineesch onderdaan was en de overgroote meerderheid heeft zich voor China verklaard [73]).

[70]) „La Nationalité au point de vue des rapports internationaux" pag. 5.

[71]) „La Nationalité au point de vue des rapports internationaux pag. 7.

[72]) Zie *Indische Gids* 1910 dl. II pag. 1250.

[73]) Vergelijk Mr. P. H. Fromberg: „De Chineesche Beweging op Java" pag. 33.

Wij veroorloven ons de vraag te stellen of rechtvaardig is te noemen een verdrag, dat door dwang geldig wordt verklaard. „Denn sonst erklärt man damit", zegt Dr. Otfried Nippold, „politische Gewaltthaten als r e c h t l i c h l e g i t i m. Die „Herrschaft des Völkerrechts". die man dadurch künstlich konstruirt, ist aber in Wirklichkeit eine „Herrschaft der Völker u n rechts". Indem man so ein künstliches Völkerrecht schafft, steht man der Herrschaft eines w i r k l i c h e n Völkerrechts im wege: auf diese Weise wird im internationalen Verkehr das R e c h t niemals über die M a c h t triumphiren können" [74]).

Het stempel van lidmaatschap eener gemeenschap, waaraan rechten verbonden moeten zijn, ontbreekt aan die Nederlandsche onderdanenwet van 1910. Zij demonstreert de groote ongelijkwaardigheid en de minderwaardigheid van het onderdaanschap aan het Nederlanderschap in Indië. Nederlandsch onderdaan is geen Nederlander, maar „dat Nederlanders Nederlandsche onderdanen zijn, schijnt onbetwistbaar [75]). Gelukkig heeft de toenmalige Minister van Koloniën, de Heer De Waal Malefijt, ook namens zijn ambtgenooten de verklaring gegeven, dat bij hem „niet de gedachte voorzit, dat deze regeling als definitief moet worden opgevat" [76]).

Nogmaals zij herhaald, dat door de gevolgde koloniale politiek, daarbij in aanmerking genomen het feit, dat bij het proclameeren van allen, in Indië geboren, tot Nederlandsche onderdanen, de burgerschapsrechten ontbraken alsook het feit, dat de Chineezen een stamland hebben, waarmede de betrekkingen voortdurend zijn aangehouden en dat zij hun Chineesche nationaliteit nog niet vrijwillig hebben prijsgegeven [77]), de Chineezen in Indië zich gevoelen met hart en ziel Chineezen. Zij geven niet zoo grif hun nationaliteit prijs, want zij behooren tot een volk, dat een hooge cultuur en beschaving heeft, tot een volk, dat niet ten doode is gedoemd, maar een groote toekomst tegemoet gaat, want zij gelooven hardnekkig in den groei en de ontwikkeling van hun stamland. Een Nederlander getuigt dezer dagen:

„Een volk met zulke eigenschappen wacht, vroeg of laat, een groote toekomst. Hun bodem is rijk aan delfstoffen in vasten en vloeibaren vorm. Van oudsher wordt die doorsneden door een uitgestrekt net van kanalen en hij is gezegend met prachtige rivieren, van welke door kunstwerken oneindig meer nut getrokken worden kan. Zoowel in het land als in het volk liggen schatten en krachten opgehoopt,

---

[74]) „D e r V ö l k e r r e c h t l i c h e V e r t r a g" pag. 167.
[75]) M e m o r i e v a n A n t w o o r d Bijlage 2e kamer 1909/1910 pag. 3.
[76]) H a n d e l i n g e n 2e kamer 1909/1910 pag. 1273.
[77]) Zie Dr. Yap Hong Tjoen — „D e V o l k s r a a d e n d e C h i n e e z e n" in *Hindia Poetra* van 29 Aug. 1918 pag. 26.

thans nog onontwikkeld. Maar wanneer daar eenmaal een tweede Bismarck te voorschijn treedt, die beiden aanspant op den weg van vooruitgang en naar de eenheid, verlatend wat veroordeeld is geworden door den tijd, dan kan China een der eerste rijken worden van den geheelen aardbol" [78]).

Zeker, China is thans verdeeld. „It may be that for a time they will be divided and even lose their national independence. That has happened before, and a proverb of theirs says that when the nation has long been united it must for a time be divided. But the same proverb declares that after being devided it will as certainly be reunited. That reunion and regained independence if they come may well be accompanied by a high type of culture that will possess original and valuable contributions for the civilization of the world" [79]).

Geen ongelijk heeft Van Kol, als hij in de 1e Kamer zeide: „Zij blijven Chineezen; hun nationaliteit wordt gehandhaafd, zelfs al zijn ze jaren en jaren uit hun land afwezig" [80]). „Het zelfbewustzijn heeft bij hen vaste vormen aangenomen en zij zeggen zich te gevoelen leden van het groote rijk der toekomst" [81]).

De Chineezen wenschen hun rechtstoestand verbeterd te zien en behandeld te worden op gelijke wijze als de „subjects or citizens of the most favoured foreign nation" [82]), zooals Japan. [82a]) Zij wenschen niet met de Inlanders gelijk gesteld te worden. Dit beteekent geenszins, dat zij zich hooger wanen dan de bruine broeders, maar zij beseffen, dat zij niet minder zijn dan de andere vreemdelingen en dat zij even als die vreemdelingen niet behooren tot de overwonnenen.

„De Chinees, de belasting betalende Chinees van den tegenwoordigen tijd, oefent kritiek uit, hij onderzoekt het betere en het slechte. Hij richt den blik naar die andere categorie van landskinderen, de Europeanen, wier rechtspleging meerwaardig is, omdat zij veel meer waarborgen voor eerbiediging van de persoonlijke vrijheid en betere rechtspraak, oplevert en al is hij een Oosterling, dat belet hem niet den nuchteren wensch te uiten: geef mij de rechtspleging zooals gij voor

---

[78]) Dr. Hendrik P. N. Muller: „Azië gespiegeld" dl. II Malakka en China pag. 286.

[79]) K. Scott Latourette: „The development of China" pag. 259.

[80]) Handelingen 1e kamer 1917/1918 pag. 776.

[81]) Handelingen 1e kamer 1917/1918 pag. 777.

[82]) Nederlandsch-Japansch tractaat van 8 Sept. 1896 art. 1 uit Mr. E. N. van Kleffens: „Internationaalrechtelijke betrekkingen tusschen Nederland en Japan" pag. 284.

[82a]) Onder het afdrukken lezen wij het aangename bericht, dat de Regeering vermoedelijk in de komende zitting van den Nolksraad zal aankondigen het besluit tot gelijkstelling van de Chineezen met Europeanen (*Nieuwe Rotterdamsche Courant* 8 Juli 1919 O.B.). Moge dit bericht bewaarheid worden!

U zelf meent, dat die behoort te zijn. Met hen vergeleken, gevoelt hij zich ongelijk en minder behandeld" [83]).

Velen hebben zich dan ook als Europeanen laten gelijkstellen, ja, er zijn er zelfs, die zich als Christenen hebben laten doopen, alleen om juist de Chineesche Beweging in haar eerste jaren vrij te kunnen leiden en gemakkelijk te kunnen propageeren. Niet weinigen hebben zich als Japanners laten naturaliseeren door bijv. een stukje grond in Formosa te koopen.

Gaat daarentegen een Chinees, die volgens de wet van 1910 Nederlandsch onderdaan heet, naar zijn stamland en verzuimt hij binnen drie maanden zich bij den Nederlandschen consul te vervoegen, dan verliest hij zijn Nederlandsch onderdaanschap, doch zet hij weer in Indië voet aan wal, dan wordt hij weder Nederlandsch onderdaan. Hoe gemakkelijk men dit terugkrijgt, pleit juist voor de onvolmaaktheid der onderdanenwet en voor den foutieven grondslag, waarop deze berust.

Niet te verwonderen is 't, dat op den 14^en^ en 23sten Februari 1919, terwijl het Chineesch-Maleisch Blad *Sin Po* onder de Chineezen in Indië een referendum uitschrijft [84]) te Soerabaja en elders op Java en Sumatra een groote actie der Chineezen in geheel Indië was georganiseerd om zich te verklaren voor behoud van het Chineesche staatsverband en voor gelijke behandeling als de overige vreemdelingen met de daaraan verbonden rechten en verplichtingen.

Deze actie vond blijkbaar aanleiding in het aanbieden van de Indische Regeering aan den Volksraad van een „Voorontwerp voor een algemeenen maatregel van bestuur tot regeling van den dienstplicht van Inlanders en met hen gelijkgestelden" [85]) waarvan art. 4 sub 1 luidt:

„Dienstplichtig zijn, binnen de bij dit besluit gestelde leeftijdsgrenzen, alle mannelijke ingezetenen van Nederlansch-Indië die Nederlandsche onderdanen zijn en behooren tot de inlandsche of daarmede gelijkgestelde bevolking".

Indië, dat door ruimdenkenden beschouwd wordt als een onder Nederlandsch voogdij groeiend staatswezen, als een protectoraat met eigen welvaartsdoel [86]) en niet als een overzeesche provincie van Nederland, nog minder als Nederlandsche bezitting, is nog verre van te zijn een „Indonesische Staat". Dit is een toekomstdroom, welke geen utopie zal behoeven te zijn.

In historisch-sociaal-juridisch en anthropologisch oogpunt is een

---

[83]) Mr. P. H. Fromberg: „De Chineesche Beweging en het Koloniaal Tijdschrift" pag. 9.

[84]) Zie *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 31 Maart 1919 Avondblad A.

[85]) Opgenomen in *Indische Gids* April 1919 pag. 483 e. v.

[86]) Vergelijk: Prof. Colenbrander: „Nederland's betrekking tot Indië in verleden en toekomst pag. 22 e. v.

volk een complex van individuen van soms verschillende rassen. De historie leert nu, dat deze verschillende rassen door historische, sociaal-economische, politieke en biologische invloeden in den loop der tijden één biologische eenheid zullen vormen. Die eenheid is de „Staat" en zoodra een „Indonesische Staat" zich ontwikkelt, dan, dan alleen kan mogelijk zijn een wet, die een nationaliteit oplegt aan de verschillende rassen in één land, met toekenning van gelijke burgerschapsrechten en dan pas is het tijdstip aangebroken voor allen, die geen Indonesiër zijn, om een keuze te doen.

Dit geldt zoowel voor de Chineezen, evengoed als voor de Nederlanders. Maar aangezien wij zoover nog niet zijn, wenschen de Chineezen met hart en ziel Chineezen te blijven.

Uit boven-uiteengezet gezichtspunt moeten wij de houding van de Chineezen in Indië bezien en de actie voor het behoud van het Chineesche staatsverband verklaren.

Niet te betwisten is het feit, dat „de liefde tot zijn land is ieder aangeboren" [87]) en dat het oplevend besef van nationalisme, in de 19e eeuw theoretisch ten doode gedoemd, zich in de 20ste eeuw sterker dan ooit manifesteert. Wetende, dat „Nationaliteit is persoonlijkheid" [88]), moeten de Chineezen echter nooit uit het oog verliezen, dat nationaliteit in de beteekenis van geloof aan zijn ras en cultuur, niet de beteekenis mag hebben van geloof aan minderwaardigheid van een ander ras en andere cultuur, en nog minder mag beteekenen nationaal chauvinisme, want dat zou een brevet van onrijpheid zijn; het zou beteekenen een onbeduidende levenservaring en een arme geestelijke persoonlijkheid; het zou beteekenen ijdelheid en onwetendheid.

Wij hopen, dat de eisch van Japan n. l. „de gelijkheid van rassen" ons een stap voorwaarts zal brengen naar een internationale regeling der verschillende nationaliteiten.

Delft, Mei 1919.

---

[87]) Just Havelaar: „Nationalisme" in *De Gids* Nov. 1914 pag. 210.
[88]) Bijvanck: „Gaat door!" in *De Amsterdammer* 16 Nov. 1918.

De Chineezen en het Nederlandsch Onderdaanschap [1])

DOOR

OEI KIAUW PIK.

Dreigende wolkgevaarten stapelen zich hemelhoog op aan het Indonesische firmament. Bliksemschichten doorklieven in zigzaglijn de electriciteitszwangere lucht en leggen in de korte spanne tijds van wederkeerende verlichting den toestand bloot van het voortschrijdende accumulatie-proces. Het nauwspiedend oog ontwaart aan de Westerkimmen een donkere stip, die steeds toeneemt in omvang. Langzaam en zeker stijgt zij, de nieuwe dondertoren, doch onheilspellend vooral, daar de reeds zwaar beladen lucht geen nieuwe toevoer van electriciteit vermag op te nemen, zonder hare draagkracht te overschrijden.

De uitbarsting wordt onafwendbaar, tenware..... plotseling een cycloon opsteekt, die de donderwolken uiteendrijft en d'ommekeer brengt in den huidigen toestand.

Ziedaar, het preludium in het luchtruim!

Ook op aard' voltrekt zich het voorspel van de groote dingen, die in den „gordel van smaragd" gebeuren zullen. De stof van hetgeen zich vóór de tweede Volksraadszitting afspeelt, concentreert zich op de voorgenomen invoering van „de militie voor Nederlandsche Onderdanen".

Wat al pennen zijn er niet door in beweging gebracht! De courantenartikelen wedijverden in vrijheid van het woord met vergaderingen en meetings. Waar in de militiekwestie, voor Indonesiërs en Chineezen, de paden parallel loopen, staan zij, schouder aan schouder, om dit onheil af te weren, dat hen eens zal kunnen dwingen de wapens op te nemen tegen bloedverwant en familie.

Zal echter den Nederlandschen onderdaan zijn protest wat baten?

Legt niet onderdaanschap aan den onderdaan den onvermijdelijken plicht op om het grondgebied met eigen corpus tegen vreemden te verdedigen?

Vragen, waarvan het Chineesch-Maleische dagblad de *Sin Po* zich

[1]) Schrijver geeft over dit onderwerp zijn persoonlijke meening, niet in zijn kwaliteit van president der Chineezen-vereeniging, daar Chung Hwa Hui" in deze nog geen standpunt heeft ingenomen.

zeker rekenschap had gegeven, alvorens het openlijk zijn taktiek inzette. Onder zijn vaan: „Bestrijding der militie door verwerping van het Nederlandsch onderdaanschap", wist het binnen korten tijd een overweldigende schare van aanhangers te vereenigen. Talrijke familiekringen en plaatselijke vereenigingen verklaarden zich met *Sin Po* solidair.[1]) De in allerijl belegde vergaderingen kozen comité's om het program van actie ten uitvoer te brengen. Protesttelegrammen naar Buitenzorg en Plein staken in grooten getale in zee.

Zoo kan het hedendaagsche Chineesch nationalisme worden gedefinieerd als één, dat zich buiten de zuiver cultureele banen beweegt. De vraag, of de middelen, die de Chineezen in den strijd tegen de militie, aanwenden, erger zouden zijn dan de kwaal, dan wel of zij hiermede de wortel van het kwaad aantasten, laat ik hier buiten beschouwing. Slechts wil ik het feit constateeren, dat velen verklaren, onderdanen van China te willen blijven.

Dit is een feit, een doodgewoon verschijnsel van het begrip der „causaliteit", dat volgens Kant tot de aprioristische grondwaarheden behoort.

Voor een duidelijk denkbeeld van het verband tusschen oorzaak en gevolg in casu, zij, in het voorbijgaan, een episode aangehaald uit het leven van onzen grooten Meester Kung (Confucius):

„When Confucius was crossing the T'ai mountain, he overheard a woman weeping and wailing beside a grave. He there upon sent one of his disciples to ask what was the matter, and the latter addressed the woman, saying, „some great sorrow must have come upon you that you give way to grief like this?" „Indeed it is so", replied she. „Mij father-in-law was killed here by a tiger; after that, my husband, and now my son perished by the same death." „But why then", inquired Confucius, do you not go away?" „The government is not harsh", answered the woman. „There!" cried the Master, turning to his disciples: *„remember that bad government is worse than a tiger"*.[2])

Het is echter niet zoozeer de bedoeling om het Nederlandsche bestuur over Indië botweg een „bad government" te noemen, maar veeleer om begrijpelijk te maken, dat elders, waar de Chineezen met Nederlanders zijn gelijkgesteld, zooals in West-Indië, van zoodanige actie geen sprake is.

Van de Chineezen in Malakka en in the Straits Settlements kan worden getuigd, dat ze trotsch zijn op het Britsch onderdaanschap.

---

[1]) De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 4 Juni 1919, Ochtendblad, bevat een bericht uit de *Sumatra Post*, dat totaal 28,789 Chineesche families en 300 Chineesche Vereenigingen in Indië zich tegen het Nederlandsch onderdaanschap hebben uitgesproken.

[2]) Gems of Chinese Literature bij Herbert A. Giles p. 42. De cursiveering is van mij.

Zeer begrijpelijk! Wie met de aldaar heerschende verhoudingen niet te onbekend is, kan de vergelijking trekken tusschen de rechtspositie der Chineezen daar, en in Indië. In the Straits bestaat voor de Chineezen volkomen vrijheid; bepalingen, die aan het Ned.-Indische wijken- of passenstelsel zouden kunnen doen denken, zijn er onbekend. Er heerscht gelijkheid voor de wet, zonder onderscheid van ras of godsdienst. Het vigeerende stelsel van unificatie van het formeele en divergentie van het materieele recht geeft er geen aanleiding tot klachten. Ook politieke rechten zijn den Chineezen niet onthouden, zij hebben er zitting in de Wetgevende Raad, in de Gemeenteraden en in de States-Councils. Plaatst nu hiertegenover in evengroote lijnen den toestand der Chineezen in Ned.-Indië.

Analoog met de wet op het Nederlanderschap van 12 December 1892, die in Nederland de onderscheiding maakt tusschen Nederlanders en vreemdelingen, zijn volgens (het nieuwe) art. 5 der Algemeene Bepalingen van Wetgeving voor Ned.-Indië, vreemdelingen, „allen, die niet zijn Nederlandsche Onderdanen". Men zoude nu denken, dat, evenals in Nederland aan het Nederlanderschap, in Amerika aan het Amerikaansch onderdaanschap en op Britsch territoir aan het Britsch onderdaanschap ook voor Indië aan het Nederlandsch onderdaanschap het personeel statuut zou zijn verbonden.

Maar, wie zulks denkt, verraadt zijn onbekendheid met de verborgene voetangels en klemmen in de Nederlandsche koloniale wetgeving. Het regeeringsreglement maakt nog onderscheid tusschen Nederlandsche onderdanen en Nederlandsche onderdanen. Het stelt de Chineezen aan den kant der minstbedeelden en kent aan een andere groep, de Nederlanders, bijzondere rechten en waarborgen toe. Uit het terechtstaan in strafzaken voor den Inlandschen landraad, de ongelijkheid in het belastingwezen, het praktische gemis aan kiesrecht, blijkt reeds duidelijk, dat de rechtspositie der Chineezen in Nederlandsch-Indië niet gelijkwaardig is aan die hunner landgenooten onder Britsch gezag.

Kan het nu nog verwondering baren, wanneer, onder deze omstandigheden, zij, liever dan alle verplichtingen van het Nederlandsch onderdaanschap te dragen, waar hun de daaraan verbonden volle burgerschapsrechten bij lange na niet zijn toegekend, zich tevreden willen stellen met de rechten en verplichtingen van het vreemdelingschap? Deze manifestatie van de staatsrechtelijke saamhoorigheid tot het stamland is niet nieuw. Reeds vroeger was — noodig voor het ontwerpen van een grondwet in China, waarin het Chineesch onderdaanschap zal worden herzien — de vraag opgeworpen, of de Chineezen in Indië zich beschouwen als Chineesche dan wel als Nederlandsche onderdanen. En het referendum, dat toen plaats vond, wees een overwegende meerderheid uit ten gunste van het Chineesch onderdaanschap.

Zoo kwam het edict van 28 Maart 1909 tot stand. Het bepaalt naar

het afstammingsbeginsel, dat ipso jure de chineesche staatsaanhoorigheid bezitten: „Die ehelichen und unehelichen Kinder chinesischer Väter und soweit der Vater unbekannt ist bzw. keinem Staate angehört, chinesischer Mutter. Ob die Geburt im In- oder Auslande erfolgt ist, ist unerheblich." [3])

Een jaar later werd voor de in Indië vertoevende Chineezen de kracht van dit Chineesch onderdaanschap tot latentie gedoemd. Dit is is uitvloeisel van de wet op het Nederlandsch onderdaanschap van 10 Februari 1910.

Door tot Nederlandsche onderdanen te verklaren, „zij, die in Ned.-Indië zijn geboren uit ouders aldaar gevestigd" [4]); maakte deze wet een eind aan het vreemdelingschap van hen, die vreemdelingen waren, krachtens art. 12 van de wet op het Nederlanderschap [5]). Immers al vielen de Chineezen onder het toen geldende (oude) art. 5 der Algemeene Bepalingen van Wetgeving, dan nog waren zij slechts ingezetenen. En ingezetenschap is volgens algemeen erkende staatsrechtelijke opvattingen een kwaliteit, ontleend aan de vestiging op een bepaalde plaats, die terstond ophoudt bij vestiging elders. Het kan dus niet worden geïdentificeerd met een eigenschap, die den persoon overal volgt, gelijk het onderdaanschap.

Bij de totstandkoming der wet op het Nederlandsch onderdaanschap, werd, in tegenstelling met de Chineesche onderdanenwet in hare overgangsbepaling, niet noodig geacht de Chineezen in Indië de vrijheid te geven zich voor het behoud hunner nationaliteit te kunnen verklaren, zoodat aan het Chineesch onderdaanschap nog het Nederlandsch onderdaanschap werd toegevoegd.

De in Indië geboren Chineezen hebben dus een dubbel onderdaanschap of nationaliteit in den zuiveren staatsrechtelijken zin van het woord.

Meervoudig onderdaanschap, alsmede gemis aan ieder onderdaanschap, meer bekend onder „heimatlosigkeit", behooren tot de volkenrechtelijke ongerieven, die het onvermijdelijk gevolg zijn van het ontbreken aan éénheid in de nationaliteitsgedachten der verschillende staten. Neemt het eene land de geboorte op het grondgebied van den staat of het jus soli tot maatstaf van zijn onderdaanschap, het andere land staat het vrij, naar het Romeinsche en moderne beginsel van het jus sanguinis, tot leden van den staat te rekenen, de afstammelingen van op haar grondgebied gevestigde nationalen. Zoodra deze twee systemen in haar meest strikten vorm tezamen komen, d. w. z. het te ver gedreven jus soli, dat het recht van optie mist en het jus

---

[3]) Chinesische Verfassung 1900—1917, eine Studie von Rochus Frhr. von Rheinhaben p. 55.

[4]) Ned. S. 1910 No. 55, I. S. 1910 No. 296.

[5]) Ned. S. 1892. No. 268.

sanguinis, dat geen rekening houdt met naturalisatie in een vreemd land, ontstaat dubbel onderdaanschap. Dubbel onderdaanschap zal weliswaar steeds blijven bestaan, zoolang een internationale regeling ontbreekt, maar tot zoolang is het dan ook gewenscht, dat de botsing en leemte der verschillende landswetten inzake de nationaliteit worde getemperd door zich meer en meer te richten „naar wat in belendende staten wordt betracht" [6]). En de „belendende staten", met wier onderdanen Nederl.-Indië het meest te maken heeft, zijn China en Turkije, landen, die beide een onderdanenwet hebben, uitgaande van het jus sanguinis. Reeds is de Chineesche onderdanenwet aangehaald, die Chineezen noemt diegenen, wier vader tijdens hun geboorte Chinees was. De Turksche onderdanenwet noemt „sujet ottoman" elk individu geboren, uit een Ottomansche vader en een Ottomansche moeder of alleen uit een Ottomansche vader.

De Nederlandsche wetgever echter nam het feudale beginsel van onderworpenheid aan den vorst, bepaald door geboorte op diens domein, het jus soli, aan als basis van zijn Nederlandsch onderdaanschap. „Het stelsel van jus soli" — zegt Mr. P. H. Fromberg in zijn bekende brochure: „De Chineesche beweging op Java" (pag. 49) — brengt voor een aantal in het land geboren personen onvermijdelijk dubbele nationaliteit teweeg, indien zij behooren tot een land, dat de hoedanigheid van nationaal door het jus sanguinis doet bepalen en lokt daardoor conflicten uit".

Velerlei zijn de bezwaren tegen het dubbel onderdaanschap:

1°. de verplichting van een staat om nationalen te beschermen brengt mede de mogelijkheid van botsing met een anderen staat, die tot de bescherming van diezelfde onderdanen verplicht is.

2°. de toepassing van de tractaten regelende het internationaal privaatrecht, die moeilijkheden geven kan.

3°. de last, waar de noodzakelijkheid voor een land bestaat om de uitlevering van zijn onderdaan aan te vragen, indien de staat aan wien de aanvrage wordt gedaan de uitlevering weigert op grond, dat de opgeëischte ook nog het onderdaanschap bezit van het land, waarheen hij is gevlucht.

Vroeger werden deze genoemde bezwaren beschouwd voor een genaturaliseerden Chinees [7]) niet te bestaan, omdat China tot de tractaten betreffende het internationaal privaatrecht niet is toegetreden en een uitleveringstractaat van Nederland met China niet bestaat.

Doch is zulk een politiek een staat wel waardig? Gaat het nu nog aan te speculeeren op de achterlijkheid van China?

---

[6]) Mr. C. van Vollenhoven: Omtrek en inhoud van het internationaal recht (dissertatie) p. 65.

[7]) Handelingen I K. 1906 1907 p. 105, over de naturalisatie van den heer Tan Thwan Soen.

De dag, waarop de Chineesche republiek zich het juk van minderwaardigheid zal kunnen afschudden, is niet verre meer.

Volgens de Britsche praktijk heeft een onderdaan geen bescherming noodig tegen het land, dat hem door geboorte op zijn grondgebied tot zijn nationaal rekent. Evenmin zou hij die behoeven bij verblijf in het stamland, indien de wet aldáar hem nog als nationaal beschouwt. Immers „there is a pretty general acceptance of the rule" — schrijft John Westlake — „that no state shall protect its nationals residing in the territory of another state which claims them as its own nationals, whether by jus soli, jus sanguinis, naturalisation or any other title" [8]).

Deze „general acceptance" gaat echter niet op voor de Nederlandsche koloniale praktijk, die de Chineezen niet gelijk op doet gaan met de redelijk berechtigde groep der nationalen, de Nederlanders.

Zeker, elke staat heeft het recht zijn interne aangelegenheden naar eigen goedvinden te regelen. Maar ook dit absolute staatsrecht, het recht dat uit de territoriale souvereiniteit van den staat voortvloeit, heeft zijn grenzen. Worden onderdanen van een anderen staat in hun rechten tekort gedaan, dan behoudt de vreemde staat zich het recht voor, hiertegen protest aan te teekenen. Terecht zeide de Chineesche gezant te Washington in *Harper's Weekly* van 23 December 1905: „True, every nation has the right to make its own laws, but it is liable to be held accountable in some future day for any wrong done thereby to the subjects of foreign governments".

De onderhandelingen tusschen China en Nederland, die aan het consulair verdrag voorafgingen, liepen niet altijd even vlot van stapel. De regeerende Mandsjoe dynastie was niet bij machte voor hare rechten ten aanzien harer onderdanen in Ned.-Indie op te komen. En het consulair verdrag werd 8 Mei 1911 te Peking geteekend. „La présente convention est conclue pour un terme de cinq ans" [9]). Dit artikel (7) van het verdrag was het, dat velen hoop gaf op betere tijden. Z. E. Lou Tseng Tsiang en Z. E. Jhr. Beelaerts van Blokland, beiden toentertijd buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister der contracteerende mogendheden, kwamen bij diplomatieke nota's overeen, dat „les doutes auxquels les expressions sujets chinois et sujets néerlandais donneraient lieu seront réglés aux possessions et colonies néerlandaises conformément à la législation en vigueur dans ses possessions et colonies." [9])

En daar het interne recht elken vreemdeling den plicht oplegt de wetten van het land te gehoorzamen, waarin hij verblijf houdt, zoo heeft ook de Chinees echter „aux possessions et colonies néerlan-

---

[8]) Zie Mr. P. H. Fromberg: de Chineesche beweging op Java p. 58.
[9]) S. 1911 No. 280.

daises" alleen — zich aan het Nederl. Onderdaanschap te onderwerpen. Dies betreffende maakte de „Editor of the Peking Leader M. T. Z. Tyau de volgende gevolgtrekking:

„Accordingly, if a Chinese is born in the Dutch East Indies, he is to be considered as Dutch, so long as he remains within Dutch jurisdiction. If he returns to China, the jus sanguinis revives ipso facto. But should he reside in a third country, he is free to choose whatever nationality he pleases". [10])

Inderdaad, bij dubbel onderdaanschap staan in een vreemd land den betrokken persoon beide nationaliteiten in evensterke mate ter beschikking. In elk der betreffende staten zal telkens slechts één nationaliteit domineeren, en wel die van dat land, waar hij zich bevindt. Bewijs hiervoor levert nog Bijblad 7144, waar dat te kennen geeft, „dat bij de beoordeeling van den rechtstoestand hier te lande van een Nederl. Indisch onderdaan geen rekening kan worden gehouden met de vraag of de betrokkene wellicht tevens onderdaan is van een vreemde staat."

Als vele autoriteiten op juridisch gebied en vele wetsartikelen zijn geciteerd, en in de volgende bladzijden nog zullen worden geciteerd, dan geschiedde het en zal dit geschieden op het voetspoor van Guizot: „je citerai textuellement; je ne citerais pas si je croyais pouvoir mieux dire." Maar ook vergete men niet, dat het hier een onderwerp geldt, waarmede een niet-jurist geheel op glad ijs geraakt.

Een Franschman, geboren op Engelsch territoir, is Brit volgens het jus soli systeem der Engelsche wet, doch Franschman volgens de Fransche nationaliteitswet, vanwege de afstamming, het jus sanguinis. De Engelsche wet kent aan zulk een persoon met dubbele nationaliteit, zoodra hij zijn één en twintigste jaar bereikt heeft het recht toe een keus voor één der twee nationaliteiten te doen.

Amerika, Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië, Luxemburg, Portugal en Zweden kennen aan de in het binnenland uit vreemde ouders geboren kinderen de binnenlandsche staatsaanhoorigheid toe, maar geven hun het recht zich na meerderjarigheid voor de staatsaanhoorigheid der ouders te verklaren.

België, Griekenland, Rusland, Spanje en Japan nemen het standpunt in, dat de in het binnenland geboren kinderen van vreemde ouders eerst de staatsaanhoorigheid der ouders erkennen, en staan hun het recht toe na meerderjarigheid voor de staatsaanhoorigheid van hun geboorteplaats te opteeren.

Dit recht, het z.g. recht van optie, repudiatie of abdicatie, is in de wet op het Nederlandsch onderdaanschap onbekend. De wet op het Nederlanderschap daarentegen bevat de zinsnede: „tenzij zij blijken

[10]) China's new Constitution and international Problems by Min-ch'ien T. Z. Tyau, L. L. D. p. 36.

tot een ander land te behooren", waardoor dus aan de buitenlandsche wetten de beslissing wordt overgelaten, wie in Nederland als vreemdeling moet worden aangemerkt. Dit principe, toegepast op het Nederlandsch onderdaanschap brengt ons nader bij hetgeen van Idsinga bij de behandeling dezer wet in de Tweede Kamer [11]) heeft gezegd: „Indien b.v. een Duitscher hier te lande moeilijkheden ondervindt en de Duitsche consul bemoeit zich met zijn zaak, dan is het geen tegenwerping tegen deze bemoeienis, wanneer men beweert: „de man is ook Nederlandsch onderdaan."

„Dat weet ik wel," zal de consul kunnen antwoorden, „maar hij is tevens Duitsch onderdaan wegens zijn nationaliteit, en dit beslist." Precies hetzelfde zou zich onder de voorgestelde regeling in Indië kunnen voordoen."

Bijzondere vermelding verdient nog het merkwaardige feit, dat waar de voorloopige regeling, bij besluit van 10 Oct. 1903, van het Nederlandsch onderdaanschap uitsloot hen, „die als onderdanen van een anderen staat moeten worden erkend" [12]) van zulk een veiligheidsklep in de definitieve wettelijke regeling van 1910 niets is te vinden. Dit wekt den indruk, alsof de wetgever den in Indië geborene het Nederlandsch onderdaanschap wil opdringen. Want zelfs hij, wiens vader een in het buitenland geboren vreemdeling is, dus het tweede geslacht reeds, valt onder den greep dier wet.

Maar stuit de wetgever dan weer niet op een inconsequentie, waar met betrekking tot het Nederlanderschap de Minister van Justitie op 23 Jan. 1917 mededeelde, dat onder de gronden tot weigering der naturalisatie tot Nederlander gerekend wordt het feit, „dat de betrokkene geen voldoend nationaliteitsgevoel voor Nederland en Nederlandsche belangen heeft?" [13])

Een gedwongen naturalisatie, zooals met de wet op het Nederlandsch onderdaanschap scheen bedoeld te zijn, schept de mogelijkheid voor een uitlanderspartij, waartoe vooral in Indië en in de Indische wetgeving aanleiding te over bestaat. Een wet, als die op het Nederlandsch onderdaanschap vooral, die verschillende, op één grondgebied tezamen wonende rassen, in één staatsverband beoogt te omvatten, moet, wil zij eenige moreele uitwerking hebben, slechts diegenen tot hare onderdanen rekenen, die zich werkelijk nationaal voelen.

En elke onderdanenwet behoort, als zijnde een contract tusschen individu en staat, rekening te houden met den wil der betrokken personen. De Parijsche Hooggeleerde A. Weiss zegt:

„Toutefois, si la nationalité dérive d'un contrat, si la volonté de

[11]) Handelingen II K. 1909—1910 p. 1264—1274.

[12]) Bijblad No. 5909.

[13]) Prof. A. A. M. Struycken: Het Staatsrecht van het Koninkrijk der Nederlanden, Eerste deel, tweede stuk, p. 244.

l'homme joue un rôle important dans sa formation, il faut bien se garder de croire que cette volonté soit omnipotente; elle trouve, soit dans la nature même des choses, soit dans les exigences de la vie sociale, des limites qui restreignent sensiblement son domaine". [14])

Zeer terecht! Doch aan den anderen kant zijn de „nature même des choses" en de „exigence de la vie sociale" ook van dien aard, dat ze niet alleen het individu, maar ook den staatswil aan banden behooren te leggen.

„Kortom" — besluit A. van de Sande Bakhuyzen in zijn proefschrift — „de persoonlijke vrijheid brengt mede, dat noch aan geboorte uit bepaalde ouders, noch aan geboorte op bepaald grondgebied, ten aanzien van de nationaliteit, gevolgen worden verbonden, die niet gewijzigd kunnen worden, al naar de betrokken persoon dat wenscht". [15])

De sinojurist, Mr. P. H. Fromberg betoogt elders:

„*Men had aan den in het land geborene, wiens vader, ofschoon ingezetene, een in het buitenland geboren vreemdeling is, het recht van abdicatie of repudiatie gedurende een jaar na zijn meerderjarigheid kunnen geven.* Met een dergelijke bepaling evenzeer als met het stelsel van onderdaanschap eerst in het derde geslacht, had men ongetwijfeld een breeder standpunt ingenomen, dan met de tegenwoordige wet". [16])

Aan het Nederlandsch onderdaanschap het recht van optie toe te kennen zou beteekenen: voldoen aan de algemeen erkende democratische beginselen, waarvan ook de moderne nationaliteitswetten getuigen. En bovendien geen buitensporige eisch, om de eenvoudige reden, dat — om prof. Mr. C. van Vollenhoven te citeeren — „het toestaan van optie aan de onderdanen niet goedgunstigheid is, maar plicht." [17])

---

[14]) A. Weiss: Traité théorique et pratique du Droit international privé, p 9.

[15]) A. van de Sande Bakhuyzen: Nederlandsch onderdaanschap p. 3.

[16]) Mr. P. H. Fromberg: De Chineesche beweging op Java p. 56. De cursiveering is van mij.

[17]) Mr. C. v. Vollenhoven: Omtrek en inhoud van het internationaal recht, p. 65

Natuurmonumenten,

DOOR

Dr. S. H. KOORDERS,

Voorzitter der Ned. Ind. Vereeniging tot Natuurbescherming.

Iets over een belangrijk Gouvernementsbesluit, waarbij eenige Ned. Indische natuurmonumenten onder Staatsbescherming gebracht zijn.

Bij Gouvernementsbesluit gedateerd Buitenzorg 21 Februari 1919 (*Indisch Staatsblad* No. 90) is door de Indische Regeering ten opzichte van eenige Ned. Indische natuurmonumenten een hoogst belangrijke maatregel van Staatszorg getroffen, waarvan de beteekenis zoowel uit een wetenschappelijk als aesthetisch oogpunt niet hoog genoeg gewaardeerd kan worden. Deze maatregel bestaat daarin, dat door den Gouv.-Generaal van Ned.-Indië, een aantal op Java, Sumatra, Celebes, Amboina en Nieuw-Guinea gelegene, tot het Landsdomein behoorende terreingedeelten, definitief „aangewezen" zijn geworden als natuurmonument op den voet van *Indisch Staatsblad* 1916 No. 278. Als zoodanig zijn die natuurmonumenten daarmede onder Staatsbescherming gebracht en is daardoor de zooveel mogelijke ongerepte instandhouding, in het algemeen belang, tot stand gebracht.

Aangezien deze ongerepte instandhouding van groot algemeen belang geacht mag worden, en aangezien sommige dezer thans als Staatsnatuurmonument duurzaam tegen beschadiging of vernieling beschermde terreingedeelten niet alleen uit een nationaal, maar ook uit een internationaal oogpunt bijzondere wetenschappelijke of aesthetische waarde bezitten, verdient de totstandkoming van dit zeer belangrijke besluit der Ned.-Indische Regeering in ruimen kring, ook buiten Ned.-Indië, bekend te worden.

Terwijl het begrip „natuurmonument" voor het allereerst een plaats gekregen heeft in de Ned.-Indische wetgeving in 1916, onder Gouverneur-Generaal Idenburg, bij *Staatsblad* 1916 No. 278, is thans door het Gouvernementsbesluit van 21 Februari 1919 (*Staatsblad* 1919 No. 90) voor het allereerst voor een aantal tot het Landsdomein behoorende terreinen, de duurzame reserveering als natuurmonument van Staatswege verzekerd.

Door deze van zeer ruimen blik getuigende daden van de Gouverneurs Generaal Idenburg en Van Limburg Stirum heeft Ned.-Indië, als het ware thans met één slag, een plaats gekregen in een der voorste rijen der Staten, waar op het gebied van zorg voor natuurmonumenten veel tot stand gebracht is geworden. In die voorste rijen staan o. a. Amerika, Duitschland, Zwitserland, Nederland, Zweden, Noorwegen, Denemarken, Engeland, Frankrijk en Australië.

Dit hoogst verblijdende resultaat is voor Ned.-Indië vooral te danken aan genoemde twee Regeeringsbesluiten. Intusschen heeft de vruchtbare samenwerking der Indische Regeering met de in 1912 opgerichte Ned.-Indische Vereeniging tot Natuurbescherming, zoomede de door de pers bevorderde toenemende algemeene belangstelling in het behoud onzer Indische natuurmonumenten, ongetwijfeld óók bijgedragen tot de in zoo korten tijd in Ned.-Indië bereikte, verblijdende natuurbeschermingsresultaten.

Het spreekt intusschen van zelf, dat Ned.-Indië, dat nog slechts zoo korten tijd op dit gebied werkzaam is, thans nog een zeer bescheiden plaats in die „voorste rijen" inneemt en dat er nog buitengewoon veel te doen overblijft.

Wat de tropische landen betreft, staat Nederlandsch-Indië thans, dank zij het voornoemde Gouvernementsbesluit van 21 Februari 1919, plotseling geheel vooraan. Zulks niet op grond van het aantal der bij genoemd Regeeringsbesluit als natuurmonument gereserveerde terreinen, maar speciaal op grond van de zeer groote wetenschappelijke waarde van enkele dezer terreingedeelten, in het bijzónder van het terrein, dat in het Gouv. besluit van 21 Februari 1919 onder den naam Lorentz-Nieuw-Guinea-natuurmonument omschreven is geworden.

In verband met de groote wetenschappelijke beteekenis van dit natuurmonument verdient het volgende in herinnering gebracht te worden. In de in 1916 uitgegeven Mededeeling No. 1 onzer Vereeniging werd op pag. 61—63 (met schetskaart No. 2 en 3) daarvan een beknopte beschrijving gegeven. Dit terrein werd dáár voorloopig genoemd: Natuurmonument-terreingedeelte Wilhelminatop-Lorentzrivier.

Het onder den verkorten naam Lorentz-Nieuw-Guinea-natuurmonument thans in het Gouvernemetsbesluit van 21 Februari 1919 omschreven terrein is identiek met het in de genoemde Vereenigingspublicatie Mededeeling No. 1 op pag. 61—63 omschreven nader aangeduide terreingedeelte.

Met erkentelijkheid zij hier in herinnering gebracht, dat Dr. W. C. Klein, Hollandsch mijneigenaar, het eerst (mondeling) mijne aandacht vestigde op de beteekenis als natuurmonument van een strook in Hollandsch-Nieuw-Guinea vanaf het zeestrand tot op den hoogsten top van het Sneeuwgebergte (4500 meter).

Het volgende moge nog aan mijne publicatie in Mededeeling No. I (pag. 61—63) ontleend worden: „Dit terreingedeelte heeft volgens de schetskaart van Lorentz en Nouhuijs globaal een lengte van 150 K.M. en een breedte van 10—30 K.M."

„Bij de keuze van dit terreingedeelte van Nieuw-Guinea valt daarbinnen een belangrijk deel der vindplaatsen, waar door de Hollandsch Nieuw-Guinea-Sneeuwgebergte-expedities botanische, zoölogische en andere natuurwetenschappelijke verzamelingen bijeengebracht zijn geworden. Door de duurzame instandhouding van bedoeld terreingedeelte als natuurmonument zullen ook de authentieke vindplaatsen van dit wetenschappelijk buitengewoon belangrijk onderzoekingsmateriaal in de toekomst ongerept behouden blijven".

„Hetgeen in Java ten opzichte der belangrijkste „authentieke" vindplaatsen van het in 1888—1903 door mij voor het onderzoek der boschboomflora van Java bijeengebrachte botanische onderzoekingsmateriaal, tengevolge van de vaak door cultuurontginningen veroorzaakte geparcelleerde ligging der betreffende (javaansche) bosschen slechts met buitengewoon veel moeite en tijdverlies, door het uitkiezen van een zeer groot aantal zeer kleine, als natuurmonument te reserveeren, verstrooid gelegen boschstukjes bereikt konde worden, kan hier voor Nieuw-Guinea, thans ineens met één enkelen pennestreek van den Gouverneur-Generaal, tot stand gebracht worden en zulks door de aanwijzing van het enkele, hierboven bedoelde uitgestrekte terreingedeelte van Nieuw-Guinea als natuurmonument krachtens *Staatsblad* 1916 No. 278."

Wat in de boven geciteerde woorden van 1916 als ideaal uitgesproken werd, is thans door het Indische Gouvernementsbesluit van 21 Februari 1916 tot verblijdende werkelijkheid geworden.

Nergens in de tropen der geheele wereld bestaat een natuurmonumentreserve, die in wetenschappelijke beteekenis met het Lorentz-Nieuw-Guinea-natuurmonument op één lijn gesteld kan worden.

Voor de lezers, die niet in de gelegenheid zijn om inzage te nemen van het genoemde *Staatsblad* 1919 No. 90 (Gouv. besluit 21 Febr. 1919) laat ik hieronder een korte opsomming volgen der terreinen, die door den Gouverneur-Generaal van Limburg Stirum, op den voet van *Staatsblad* 1916 No. 278, als Staats-natuurmonument „aangewezen" zijn.

Eiland Java.

1. In de residentie Preanger Regentschappen:
   1*a*. Natuurmonument Takoka.
   1*b*. „ Tjigenteng-Tjipanji.
   1*c*. „ Tomo.
   1*d*. „ Noesa gede-Pendjaloe.
   1*e*. Junghuhn-natuurmonument.

2. In de residentie Semarang:
   2*a*. Natuurmonument Keling I.
   2*b*. „ Keling II.
   2*c*. „ Keling III.
3. In de residentie Rembang:
   3*a*. Natuurmonument Tjabak I.
   3*b*. „ Tjabak II.
   3*c*. „ Ngliripgrot.
4. In de residentie Pasoeroean.
   4*a*. Natuurmonument Tengger-Zandzee.

Eiland Sumatra.

5. In de residentie Benkoelen.
   5*a*. Benkoelen-Rafflesia-natuurmonument I.
   5*b*. id. id. id. II.
   5*c*. id. id. id. III.
6. In de residentie Djambi:
   6*a*. Natuurmonument Oeloe Tjangko.
7. In het Gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden:
   7*a*. Atjeh-Rafflesia-natuurmonument Aroe-Koembar.
   7*b*. id. id. id. Djernih-rivier-Moento.

Eiland Celebes.

8. In de residentie Menado:
   8*a*. Natuurmonument Goenoeng Lokon.
   8*b*. id. Goenoeng Tangkoko Batoeangoes.
9. In het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden:
   9*a*. Natuurmonument Bantimoerong-waterval.

Eiland Amboina.

10. In de residentie Amboina.
    10*a*. Rumphius-natuurmonument.

Eiland Nieuw-Guinea.

In de residentie Amboina en Onderhoorigheden.
10*b*. Lorentz-Nieuw-Guinea-natuurmonument.

Eiland Bali.

11. In de residentie Bali en Lombok.
    11*a*. Natuurmonument Sangeh.

Aan het einde van deze beknopte opsomming zij nog het volgende toegevoegd.

Terwijl enkele dezer natuurmonumenten bijna uitsluitend om zuiver wetenschappelijke redenen voor reserveering uitgekozen zijn geworden, zullen enkele dezer terreingedeelten, ook in de toekomst ongetwijfeld meer en meer ook de belangstelling wekken van toeristen, niet alleen uit Indië en Holland, maar vooral ook uit het Buitenland. Als zoodanig komen zonder twijfel o.a. de volgende Indische natuurmonumentterreinen in aanmerking: De bekende Tengger-Zandzee (met den Bromo), het eilandje Noesagede-Pendjaloe (bij Tasikmalaja), het aan 50—60 meter hooge woudreuzen rijke Rasamala-bosch Takoka (niet ver van Soekaboemi), voorts het Junghuhn-natuurmonument (nabij Lembang), verder de druipsteengrot Nglirip (Rembang), de niet moeilijk bereikbare Rafflesia-natuurmonumenten met reuzenbloemen van ruim $^3/_4$ tot 1 meter middellijn in de residentie Benkoelen (Sumatra), de Bantimoeroeng-waterval nabij Makassar (Celebes), de Pandan-wouden op den top van den Lokon (in de Minahasa) en het door prachtige vergezichten gekenmerkte Rumphius-natuurmonument in Amboina.

Aan het slot dezer korte bespreking moge hier een woord van hulde en dank gebracht worden aan den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië, voor de thans voor het eerst tot stand gekomen *Staatsbescherming van een aantal Ned.-Indische natuurmonumenten*, zoomede een woord van openlijke waardeering aan alle ambtenaren en particulieren, zoowel in als buiten Indië, die door hunne belangstelling en werkzaamheid direct of indirect bijgedragen hebben tot de totstandkoming van dit thans bereikte, hoogst verblijdende resultaat.

Buitenzorg, den 1 Maart 1919.

De wonde plek bij het boschwezen in N.-I.
Een zeer bedenkelijk experiment

DOOR

Prof. A. TE WECHEL.

Na het verschijnen van mijn artikel over de ontevredenheid in het houtvesterscorps in de Juni-aflevering van *De Indische Gids* las ik uit de *Java Bode* het volgende bericht:

„Het trekt de aandacht, dat ter vervanging van den met ingang van 10 Mei a. s. op verzoek ontslagen hoofdinspecteur van het boschwezen, den heer A. F. Wehlburg, nog geen boschambtenaar is benoemd, maar dat met ingang van dien datum, de directeur van landbouw, nijverheid en handel nevens zijn eigen werkzaamheden, met die functie belast is".

Ik neem aan dat dit bericht juist is, al zag ik de officieele bevestiging daarvan nog niet in de dagbladen vermeld. De *Java Bode* is in den regel uitstekend ingelicht omtrent ambtelijke aangelegenheden en ook van andere zijde kwamen mij dergelijke geruchten ter oore.

De Indische Regeering heeft dus geen keus kunnen doen uit de honderd hoogere boschambtenaren, die op Java aanwezig zijn. Een nieuw en zeer duidelijk bewijs van het algeheele gemis aan vertrouwen in het houtvesterscorps, dat niet zal nalaten de ontevredenheid nog grooter te doen worden dan zij thans reeds is en alle feu-sacré bij de houtvesters definitief te dooden.

Door de woorden van den heer Van Hasselt kon de Regeering zich gewaarschuwd achten, maar ook thans weer is die stem uit het corps door Haar niet verstaan.

De leiding van dezen technischen dienst is nu tijdelijk in handen van een niet-deskundige op boschwetenschappelijk gebied. Afgezien van alle groote bekwaamheden van den tegenwoordigen Directeur van Landbouw, is hij boschbouwkundig een leek en is dus de leiding van den dienst tijdelijk toevertrouwd aan een persoon, die de portée en het belang van de voorstellen, hem door de technici gedaan, niet kan begrijpen en naar waarde schatten.

De Regeering echter heeft nu de gelegenheid Hare wenschen, ook al zijn die in strijd met belangrijke boschbouwkundige beginselen, te doen eerbiedigen en ziedaar het uiterst bedenkelijke van het experiment, dat thans met den dienst van het Boschwezen genomen wordt.

Is hierin niet weder gelegen een uiting van minachting, althans een blijk van geringe waardeering voor het houtvesterscorps?

Men stelle zich voor: Aan het hoofd van den Geneeskundigen dienst een jurist, aan het hoofd van den Veeartsenijkundigen dienst een ingenieur enz. enz. Niemand zou daarover denken, al ware het alleen maar, omdat daarvan eene groote ontevredenheid het gevolg zou zijn. Maar bij het Boschwezen meent men de proef te mogen nemen, niettegenstaande de ontevredenheid daar reeds op alle mogelijke manieren in de hand gewerkt is.

Men meene niet, dat de kwestie niet zoo heel belangrijk is en dat een landbouwkundige ook wel zal kunnen oordeelen over boschbouwkundige aangelegenheden. Niets is minder juist. Juist de boschbouwkundige vraagstukken zijn dikwijls zoo eigenaardig, dat een landbouwkundige er haast nog minder kijk op kan hebben dan andere ontwikkelde personen, omdat in den regel de landbouwkundige te veel vast houdt aan landbouwkundige begrippen, die op den boschbouw schijnbaar wel, maar in werkelijkheid niet toepasbaar zijn.

Dan zijn boschbouwkundige maatregelen dikwijls van veel meer verstrekkenden aard, dan men oorspronkelijk durft vermoeden. Men denke aan de gevolgen van de contracten van 1903 inzake onderhandschen afstand van perceelen. Deze contracten zouden loopen tot 1913, maar de gevolgen ervan zijn thans nog niet overwonnen. En zoo zijn meer voorbeelden aan te halen. Wanneer het dus thans der Regeering gelukt, bij ontstentenis van een deskundigen dienstchef bepaalde maatregelen door te voeren, dan bestaat de mogelijkheid, zooal niet waarschijnlijkheid, dat de nadeelige gevolgen daarvan veel langer nawerken dan men heeft durven vermoeden.

Het is daarom te hopen in het belang van het Boschwezen en van alles wat daarmede samenhangt — en dat is veel meer dan men gewoonlijk aanneemt — dat zeer spoedig aan het hoofd van den dienst van het boschwezen wederom een technicus worde geplaatst en de bemoeienissen van den Directeur van Landbouw wederom zullen worden beperkt, zoodat de toestand hersteld zal worden, waarbij het algemeen beheer van 's Lands bosschen staat onder de rechtstreeksche leiding van den Hoofdinspecteur, Chef van den Dienst van het Boschwezen, onder oppertoezicht van den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel, zooals artikel 5 van het „Reglement voor den dienst van het Boschwezen" zulks voorschrijft. Slechts bij eene zoodanige verdeeling van bevoegdheden is het uitgesloten, dat door onkunde verkeerde maatregelen worden genomen. Alle andere regelingen zijn,

zooals ik dat in den aanvang noemde: zeer bedenkelijke experimenten.

Wat de Regeering bewogen heeft een zoodanig experiment te nemen, moet mij en allen buitenstaanders ten eenenmale duister zijn, daar toch wel niemand zal durven beweren, dat onder de meer dan honderd op Java aanwezige houtvesters geen enkele als dienstchef zou kunnen optreden.

Ook hier zou klaarheid en openhartigheid gewenscht zijn, opdat de houtvesters kunnen weten wat de Regeering met hen voor heeft.

Wageningen, 21 Juni 1919.

Het Oosten in vogelvlucht, van Boeddha tot de Groot-Mogols

DOOR

wijlen M. VAN GEUNS.

Met een inleidend woord van G. P. ROUFFAER.

(Vervolg.)

V. HET GEHEIMZINNIGE CHINA.

Reeds is er gelegenheid geweest het bewijs te leveren dat het Oude China geenszins op zelfgenoegzaamheid teerde en aan de barbaren die kwamen handeldrijven niet, een egel gelijk, de pennen zijner vijandigheid toekeerde. Er waren perioden waarin de aanrakingen met de onbekende wereld van het Westen het rijk — of de rijken — volstrekt niet onverschillig waren en gezantschappen van weerskanten zich de ontberingen van zeer moeilijke reizen getroostten om een eenigermate warmen toon te brengen in betrekkingen, die leden onder wederzijdsch niet-begrijpen. Al waren de Chineezen geen stoute zeevaarders die de lust naar avonturen of de dorst naar aardkennis voortstuwde op de gebrekkig gekende zeeën, toch bleven zij allerminst bij honk: geleidelijk waagden zij zich naar het Zuiden, en vervolgens naar het Westen, naar Indië en nog verder. Over 't geheel intusschen brachten de vreemdelingen meer naar China dan de Chineezen uit den vreemde haalden.

Dit verklaart ten deele waarom de geografische literatuur in het Hemelsche Rijk in omvang, en ook in beteekenis, ver achterblijft bij die in het Khaliefenrijk. Een gelukkig — bijna verrassend — toeval heeft echter gewild dat van China een stroom van reizigers is uitgegaan wier relazen slechts door zeer enkele Arabische beschrijvingen worden geëvenaard. Het zijn Boeddhistische pelgrims geweest, die zich door geen gevaren of ontberingen hebben laten afschrikken om in Indië de oorden te bezoeken, gewijd door herinneringen aan Boeddha Gotama, en de heilige boeken bijeen te brengen, betrekking hebbend

op zijn leer. De devotie brandde in hen als een passievlam en verscheiden eeuwen vóór belijders van den Islam in Indië doordrongen, waagde zich de eerste chineesche volgeling van Boeddha in diens geboorteland. Er gaat een zachte, bijna aandoenlijke bekoring uit van de sobere reisverhalen dier devote pelgrims op hun levensgevaarlijke tochten naar het verre land. En het is teekenend voor den aard der Chineezen: wat winstbejag niet wist te bewerken, dat vermocht godsvrucht.

Niet minder dan ongeveer zestig vrome bedevaartgangers verlieten den bodem waaraan zij zoo gehecht waren om hun Palestina te aanschouwen. Onder hen zijn er, wier namen beroemd zijn geworden: Fa Hiau, I-tsing en vooral Hioeën Tsang vormen een trits van mannen, wier werken in de literatuur betreffende Indië een zeer voorname plaats innemen. Vooral Hioeën Tsang troont als een hoogepriester te midden van al die vrome pelgrims. Hij bezocht het land van Boeddha tusschen 629 en 645 en bereisde het van West naar Oost en van Noord naar Zuid. Interessant zou het zijn een parallel te trekken tusschen den critischen, nuchteren Al Biroeni en den devoten, al te goedgeloovigen Hioeën Tsang. Beiden waren mannen van hooge begaafdheid en grondige studie; beide drongen door in de verwarde geheimenissen van het sanskrit, dat de sleutel was voor de Indische schatkamers; beiden werden door oprechte belangstelling gedreven. Maar Al Biroeni was de rationalist, gevoed door den geest van Plato, Aristoteles, Ptolemaeus; Hioeën Tsang de geloovige, vastgegroeid in de weinig buigzame denkstelsels van zijn land en daarbij uiterst gevoelig voor de teere mystiek van het Boeddhisme. Al Biroeni's werk is een eenheid; in dat van Hioeën Tsang treedt een dualisme naar voren. Des eersten werk is als een helder verlichte zaal; dat van den ander als een tempel waarin een mystiek licht binnentreedt. Maar van beider werken is de hoofdverdienste dezelfde: deze namelijk, dat zij ons een bepaald tijdperk uit de nevelachtige geschiedenis van Indië voor oogen voeren.

China heeft tijden gekend waarin de belangstelling in vreemde landen uit andere dan religieuze beweegredenen voortkwam, en wel uit commercieele en politieke. De landhandel van China met het Westen door Centraal Azië eischte veilige verkeerswegen; de zuidelijke door Joennan en Szetsjoean via Burma kreeg geen groote beteekenis; de noordelijke door de woestijn van Gobi en verder westwaarts werd onveilig gemaakt door de Hioeng-noe, ten onzent bekend als Hunnen, echte Nomaden wier invasies de keizers van Noordelijk China menig benauwd oogenblik bezorgden. Menige expeditie werd tegen hen ondernomen. Zij waren het die de Juee-tse verdrongen, den volksstam die na lange omzwervingen ten slotte machtig genoeg werd om een groot deel van Noordwest-Indië tot onderwerping te brengen (zie het Tweede Hoofdstuk). Geleidelijk wisten de Chineezen hun gezag naar

het Westen uit te breiden, zóó zelfs dat de grenzen van hun rijk eenmaal niet ver verwijderd waren van die van het Romeinsche rijk, toen dit zijn grootste uitbreiding had gekregen.

Zeer opmerkelijk is de positie die het door zijn beschaving en den glans van zijn hof vermaarde China innam in de oogen van de door de zeeën van Oost- en Zuid-Azië bespoelde landen. De bewoners dezer landen, grootendeels in de tropische zône gelegen, waren geen manhafte Hioeng-noe; en het was niet enkel het aanzien van het machtige rijk in het Noorden dat hun radja's bewoog gezantschappen af te vaardigen om voor den machtigen Chineeschen heerscher in 't stof te buigen. Het voordeel van bescherming werd ten volle gewaardeerd, en niet minder dat van geregelden handel op de kusten van het Chineesche rijk. Achter het zenden van menige ambassade, die geschenken naar de hoofdstad kwam brengen (welke attentie ruim gereciproceerd werd), stonden nuchtere zakenbelangen.

Vooral de Mongolen, die in 't begin der 13e eeuw onder Dzjingis Khan begonnen het groote China onder hun gezag te brengen, waren zeer gesteld op huldebetoon van de boven aangeduide landen. Zelfs werden tegen het einde der genoemde eeuw expeditie's ondernomen om weerspannigen tot gehoorzaamheid te brengen: zoo naar Java en naar Japan, zonder het gewenschte succes. Zelfs tot Madagascar strekte zich de Chineesche gezagssfeer uit. Een zeer merkwaardige suprematie: immers de souverein bemoeide zich in 't geheel niet met de binnenlandsche aangelegenheden der vazallen en vergenoegde zich met de betuiging van hulde en eerbied door middel van gezantschappen. De wensch was alleen dat China's grootheid geheel Azië zou overschitteren. Eigenlijke machtsuitbreiding werd niet verkregen. Later nam dit imperialistisch streven zeer eigenaardige vormen aan, gelijk men hierna zal vernemen.

Intusschen leidde de politiek die de Mongoolsche heerschers van China volgden, tot talrijke aanrakingen met vreemdelingen. Dat wij zoo talrijke reisverhalen uit de 13e en 14e eeuw bezitten, met tochten naar (en door) China als object, in de eerste plaats het boek van den „Vorst der Middeleeuwsche reizigers", Marco Polo, heeft men aan die liberale politiek te danken.

Ook de Chineezen bezitten een historisch-geographische literatuur, die grootendeels verspreid ligt — of lag — in de kronieken die de verschillende dynastieën gewoon waren aan te houden. Waar de overige Aziatische landen op dit gebied, gelijk aangestipt, weinig hebben voortgebracht, hebben die Chineesche berichten, die van vóór Christus' geboorte dateeren, een hooge waarde. Jammer genoeg heeft de Chineesche beschaving zich nimmer geuit in den drang om vreemde landen meer dan oppervlakkig te leeren kennen. De hoeveelheid gegevens die de kronieken bevatten is in de verte niet evenredig aan hun omvang.

Van de reisverhalen zijn betrekkelijk weinige behouden gebleven. En ook hiervan is de waarde zeer relatief; evenals in het khaliefenrijk was in China het klakkeloos naschrijven — zonder bronvermelding — een soort van gewoonte. Bij den sinoloog Edouard Chavannes vond ik een verklaring van dit in onze oogen vreemde verschijnsel. Gezegd wordt dat men hier niet te doen heeft met een tekort aan moraliteit, maar met bijzondere opvattingen. In het groote werk van Chavannes, *Les mémoires historiques de Se-ma-Tsien* (I, chap. III), merkt hij het volgende op: „In het Verre Oosten heeft men van literairen eigendom een andere opvatting dan wij: een geschiedkundige mededeeling wordt er altijd beschouwd als behoorend tot het publiek domein; in het getrouw copieeren ziet men een daad van stricte eerlijkheid. Zelfs is hij die de mededeeling overneemt niet gehouden het boek waaraan zij ontleend is te vermelden; de kunst waarmee hij de teksten rangschikt die hij links en rechts verzamelt, schenkt hem het recht ze als eigen goed aan te bieden en met zijn naam te teekenen."

Voor 't overige geldt van de geografische literatuur der Chineezen ongeveer hetzelfde als van die der Arabieren. Zij bevat pêle-mêle de meest heterogene wetenswaardigheden en vertoont zelden de sporen van een opzettelijk onderzoek. Alleen weet zij zich beter vrij te houden van fantastische verhalen dan de geschriften der Arabieren. Belangstelling in aardrijkskundige werken was bij de geletterde Chineezen vrijwel afwezig. Een verklaring van dit verschijnsel is te vinden in hun geringschatting jegens barbaarsche volken en landen. Deze geringschatting vond gelukkig een tegenwicht in het inzicht dat commercieele en ook politieke belangen het wenschelijk maakten eenige aandacht te schenken aan wat er buiten de landspalen te zien was.

Deze aandacht richtte zich allereerst op het bijzondere en karakteristieke. Op de groote zeeroutes waren enkele punten die zoowel door Chineesche als door Arabische, en tevens door Europeesche reizigers beschreven zijn. Ieder meende iets nieuws te vertellen. Ten Noorden van Sumatra liggen de Nikobaren, door de Arabieren Landzjabaloes genoemd; zij werden door een halfwilden stam bewoond, die het dragen van kleeren een overbodige luxe vond, reden waarom zij ook bekend waren als de Eilanden der Naaktgangers. Ieder reiziger die ze aandeed gaf er op zijn beurt een beschrijving van. Zoo I-tsing, de hiervoor genoemde Chineesche pelgrim — die van 671 tot 695 Indië bezocht —; circa anderhalf eeuw later de „beide Mohamedaansche reizigers uit de 9e eeuw", of juister Soleyman, in het vorige hoofdstuk ten tooneele gevoerd, en weer vier à vijf eeuwen later Marco Polo en Odorico van Pordenone — om van andere beschrijvers te zwijgen.

Verreweg het belangrijkst, en het belangwekkendst, van hetgeen de Chineezen op land- en volkenkundig gebied hebben voortgebracht, zijn de werken van Fa Hian, I-tsing en Hioeën Tsang. Talrijke beoefenaars

van het Chineesch en het Sanskrit hebben zich gezet aan de zeer moeilijke taak om de berichten van deze schrijvers in een Europeesche taal weer te geven en toe te lichten. Een eeresaluut behoort hier te worden gebracht aan de Franschen, die pioniers zijn geweest op dit voor weinigen toegankelijk terrein en dank zij het Gallisch genie een in de hoogste mate bewonderenswaardig werk hebben verricht. Aan den naam van Fa Hian hecht zich die van Rémusat; aan den naam van Hioeën Tsang die van Stanislas Julien. De vertaling van Fa Hian's werk, betrekking hebbend op diens reis van 399 tot 414, werd het eerst gepubliceerd in 1836, na Rémusat's dood. Het reisverhaal, geschreven — of gedicteerd — door den grooten Hioeën Tsang die van 629 tot 645 buitenslands was, werd door Julien vertaald in 1857, onder den titel: *Mémoires sur les contrées occidentales, traduits du Sanscrit en Chinois, en l'an 648, par Hiouen Thsang, et du Chinois en Français.* Van dezen vermaarden reiziger is ook een levensbeschrijving uitgegeven, die vier jaren te voren door Julien was vertaald onder den titel: *Histoire de la vie de Hiouen Thsang et de ses voyages dans l'Inde, depuis l'an 629 jusqu'en 645.* Deze werken worden thans tegen goud opgewogen: zij hebben den grondslag gevormd voor den lateren arbeid.

Daarop zijn de geschriften van Fa Hian en Hioeën Tsang ook in het Engelsch overgezet. Ten aanzien van Fa Hian hebben zich Beal en vooral Legge, de bekwame vertaler van Kong Foe Tse op Confucius, verdienstelijk gemaakt; ten aanzien van Hioeën Tsang eveneens Beal, doch in veel hooger graad, Thomas Watters, die in zijn studie *On Yuan Chwang's Travels in India* breedvoerige toelichtingen heeft gegeven en als een uitnemende en betrouwbare gids wordt gewaardeerd. Van I-tsing is, nadat fragmenten uit zijn werk vertaald waren, een volledige overzetting gegeven door den Japanner J. Takakusu; de titel luidt: *A record of the Buddhist religion as practised in India and the Malay Archipelago.* Nog verschillende andere geleerden hebben in de geschetste richting gearbeid om de werken der Chineesche pelgrims beter bekend te maken.

Voor dezen arbeid wordt gevraagd niet alleen de kennis van het Chineesch en het Sanskrit, maar ook vertrouwdheid met de Boeddhistische en zich hierbij aansluitende literatuur. Het Chineesch is bovendien een taal die geen alfabet bezit, zoodat Indische eigennamen enkel door ideogrammen konden worden weergegeven, waarvan de uitspraak niet vaststaat. Dit verklaart waarom sommige namen door verschillende vertalers op evenveel verschillende wijzen worden gereproduceerd. Dan komt de moeilijkheid om langs den weg van transcriptie de aequivalenten in het sanskrit te vinden. Niet ten onrechte slaakte Stanislas Julien in het „Avertissement" van de *Mémoires sur les contrées occidentales* een verzuchting over de bijna onoverkomelijke moeilijkheden, die hij op zijn weg vond.

Maar de beteekenis van de werken van Fa Hian en zijn beroemde navolgers, is zoo aanzienlijk dat hun vertalers zich niet door zwarigheden lieten afschrikken. Het is hun gegaan als bergbeklimmers: zij hebben niet gerust vóór zij den top bereikt hadden, hoe steil het pad moge geweest zijn.

Laat ons Fa Hian, den baanbreker, volgen op zijn tocht. De heenreis naar Indië had plaats over land; zij werd begonnen te Sjanggau, het latere Si-ngan-foe, in het hart van Noord-China. Na de beruchte woestijn Gobi te zijn doorgetrokken, hield Fa Hian de route ten noorden van Tibet met vermijding van woest bergland. Doch in het noordwestelijk deel van Indië met de bekende geweldige bergstelsels, waar de Indus zijn bovenloop heeft, kon hij geen omweg volgen. Als teekenend voor de goede waarneming van den pelgrim een klein fragment uit het reisverhaal:

„Men volgde den bergkam (in het westelijk deel van de Himalaja, in Kasjmir) in zuidwestelijke richting gedurende vijftien dagen. De weg was uiterst moeilijk en door zijn steilheid en de vele belemmeringen slecht begaanbaar, loopende langs een ontzettend hoog oprijzenden, loodrechten bergmuur, hier en daar tot 10.000 cubits (8000 voet) boven zijn basis. Wanneer men den rand van dien muur betrad begon men te duizelen; bij het voorwaarts gaan vond men geen plek om er den voet op te zetten, en beneden in de diepte waren de wateren van de rivier de Indus. In de buurt hiervan had men op een zekere plaats langs de rotsen paden uitgekapt en daarnaast ladders aangebracht met ongeveer 700 treden; aan 't benedeneinde bevond zich een hangende brug van touw, waarover men den stroom kon passeeren, welks oevers tachtig passen van elkaar verwijderd zijn."

Zij die dit berggebied bezocht hebben, getuigen dat de beschrijving van Fa Hian natuurgetrouw is.

Voor 't overige had onze pelgrim minder oog voor de natuur dan wel voor het Boeddhisme, zijn belijders, de stoepa's (steenen monumenten ter herinnering aan Boeddha), wihara's (verblijfplaatsen van Boeddhistische monniken) enz. De zeer talrijke, ten deele geweldig fantastische legenden, met deze gedenkteekenen en gebouwen verbonden, werden door Fa Hian met vromen eerbied aangehoord en zijn trouw door hem vermeld. Ook geeft hij land- en plaatsbeschrijvingen.

Zijn tocht door Noordelijk Indië vervolgend, deed hij de voornaamste heilige oorden aan. Alles wat er aan Boeddha's leven en leer herinnerde, wordt door den pelgrim gerelateerd. Die herinneringen waren vaak van een vreemde mystiek doortrokken. Wat zegt men van een rotsgrot waar Boeddha Gotama zijn schaduw achterliet? Fa Hian verhaalt ervan: „Wanneer men ernaar kijkt op een afstand van meer dan tien passen, dan is het of men Boeddha's wezenlijke gedaante ziet met de karakteristieke kenteekenen, die zich in duidelijke omlijning

vertoonen. Des te dichter men echter nadert, des te zwakker de omtrekken worden, alsof men zich verbeeld heeft ze te zien. Toen de koningen in de landen in de omgeving bekwame kunstenaars zochten die een copie zouden kunnen maken, was geen hiertoe in staat."

Deze aanhaling is teekenend voor het gemoedsleven van den Chineeschen Boeddhist. Hij is een devote geloovige die pieuzelijk het wonder aanschouwt, maar tevens zijn sterfelijke oogen den kost geeft en zijn twijfel laat doorschemeren.

De legende bleef lange jaren hangen. Ook Hioeën Tsang maakt er gewag van, veel uitvoeriger.

De grot, zoo vertelt hij, bevond zich in woest bergland; door een ravijn stroomde hier, cascaden vormend, een rivier; de rotswanden aan weerskanten waren steil als muren. In den oostelijken rotswand bevond zich een groote diepe grot, de woonplaats van den Gopala-Draak (of Gopala Naga; naga beteekent slang). De ingang was zeer nauw, de grot donker. In ouden tijd was hier een schaduw van Boeddha te zien met een helder omlijnden vorm, waaraan al zijn karakteristieke kenteekenen vielen waar te nemen. In later dagen heeft men die schaduw niet zoo vaak gezien. Wat (thans) verschijnt, is slechts een zwakke gelijkenis. Maar wie met vurigen ijver bidt, dien worden mysterieuze vermogens geschonken en hij ziet de schaduw duidelijk voor zich, ofschoon niet gedurende langen tijd.

Het occulte wordt er dus bijgehaald, en, terwijl Fa Hian twijfelde, is Hioeën Tsang's skepsis weggenomen. De laatste geeft ook de genesis der legende. De hoofdrol hierin speelt een schaapherder, die zich laat veranderen in een draak en in deze reïncarnatie het omliggend land teistert, waarna Boeddha, na door de lucht te zijn komen aanvliegen, het monster tot een beter inzicht brengt. Men heeft hier een van die tallooze, weinig bekoorlijke legenden die zich geleidelijk als parasieten aan een boom aan de figuur van Sakjamoeni gehecht hebben.

De wilde fantasie der Indiërs was voor geen kleintje vervaard. Niet alleen aan Boeddha Gotama bestonden herinneringen, maar ook aan zijn mythische voorgangers. Van een dezer, Kasjapa Boeddha, den onmiddellijken voorlooper van den geloofsstichter, wist men zelfs de geboorteplaats aan te wijzen, ofschoon deze geboorte volgens een berekening van Rémusat ongeveer 1.993.000 jaren te voren moet hebben plaats gehad.

Tot de interessantste gedeelten van Fa Hian's reisverhaal behoort het bezoek aan Kapilawastoe, de geboorteplaats van Boeddha Gotama. Er was zeer weinig van de stad overgebleven; op eenige gewijde plekken waren de gebruikelijke stoepa's opgericht.

Met menig product van mystiek geloof heeft de lezer nog kennis te maken, alvorens hij verneemt dat de pelgrim, die verscheiden jaren in Noord-Indië doorbracht, sanskrit leerde, heilige boeken verzamelde

en vooral in Magadha gesticht werd, te Tamloek in de buurt van het huidige Calcutta aan boord van een groot handelsvaartuig de terugreis naar zijn land aanvaardde. Eerst deed hij Ceylon aan; vandaar zette hij den tocht voort naar de Straat van Soenda. Onderweg werd het schip door een zwaren storm beloopen, waarvan een levendige beschrijving wordt gegeven. Fa Hian vertrouwde zich devotelijk toe aan de bescherming van Kwan-sje-jin (of Kwan Jin, een der beschuttende Boddhisattwa's uit het mahajanistisch Boeddhisme); hij bracht er het leven af. De gevaren van zeereizen in zijn tijd worden op treffende wijze geschilderd.

Fa Hian bereikte Jawa-dwipa, „waar verschillende vormen van de dwaalleer bloeiden (het Brahmanisme), terwijl het Boeddhisme er niet noemenswaard werd beleden." Over dit Jawa-dwipa is reeds vroeger geschreven: gewoonlijk ziet men er Java in, maar het kan evengoed Sumatra beteekenen.

Na vijftien jaren omzwervens betrad de pelgrim weer den bodem van zijn land, in 't bezit van de vurig begeerde winaja's, de voorschriften voor het leven en de organisatie der Boeddhistische monniken.

Het reisverhaal van Hioeën Tsang is veel omvangrijker. Zoowel den heen- als den terugtocht volbracht hij over land. Via Samarkand en Afghanistan, met een zeer wijden boog, waardoor hij de berggevaarten ontweek die Fa Hian zoo geimponeerd hadden, bereikte hij Gandhara (rondom het huidige Pesjawar in Noordwest Indië). Van hier trok hij door Arjawarta, alle plaatsen en plekken bezoekend die den Boeddhist iets zeiden. Zelfs tot Assam drong hij door, op uitnoodiging van den daar heerschenden vorst. Vandaar keerde hij, in strijd met zijn oorspronkelijk plan, naar het Westen terug om vervolgens naar het gebied van de Oostkust te trekken en een groot gedeelte van Peninsulair Indië te bereiken. Ten slotte leidde de route langs de Westkust weer naar het Noorden; de Indus werd niet ver van zijn monding overgetrokken, daarop Kaboel aangedaan, en dezen keer de weg door de bergen van Pamir gekozen, voerend naar de noordgrens van China.

Het werk van Hioeën Tsang, de *Si-joe-tsji*, in vertaling de *Mémoires sur les contrées occidentales*, is voor de kennis van het Oude Indië van onschatbare waarde. Het heeft beteekenis op geografisch en historisch, theologisch en literair, ethnologisch en archaeologisch gebied. De arbeid der Indische oudheidkundigen rust zelfs in hoofdzaak op de gegevens van Hioeën Tsang.

De schrijver bezit de waarheidsliefde die de Chineesche chroniqueurs kenmerkt; hij is een man van studie die zijn gegevens weet te schiften en te ordenen; zijn belangstelling bepaalt zich niet tot geloofszaken. Evenals Al Biroeni heeft hij begrepen dat een korte verhandeling over Indië ten behoeve van den lezer niet overbodig is en hij beschrijft het land volgens een systematischen opzet evenals gene. In Hioeën Tsang's

tijd bestond het oude cultuurland nog uit „Vijf Indiën". Aan drie zijden, zoo verneemt men, worden deze landen door zee omgeven en in het Noorden grenzen zij aan de Sneeuwbergen (Himalaja). Het Zuidelijke deel wordt nauw of spits genoemd; dat de noordwestelijke contreien woestijnachtig zijn, weet de auteur door eigen waarneming. Met de astronomie en den kalender heeft hij zich beziggehouden — men leest van de indeeling van het jaar in drie seizoenen: het heete, het natte en het koude, elk van vier maanden —; van de inrichting der steden geeft hij een beschrijving die zich aansluit bij die in het Eerste Hoofdstuk van dit boek,[1]) doch waarvan ik geen gebruik heb gemaakt omdat de vertalingen zoo uiteenloopen; de gewoonten en gebruiken, ook de kleeding, worden geschetst; over het gebruikelijke schrift, de talen, de literatuur en de geloofsstelsels worden mededeelingen gedaan. Geboekstaafd wordt dat de aanhangers van het Groote en het Kleine Voertuig, de Mahajanisten en de Hinajanisten, vreedzaam afgezonderd wonen, doch soms ook wel dooreengemengd — de verdraagzaamheid was blijkbaar groot —; de kasten worden door den schrijver niet vergeten; ook het landsbestuur en de wetgeving — waaronder de strafwetten — krijgen een beurt; zelfs wordt een uitstapje gemaakt op het terrein der fauna en flora.

Op deze algemeene verhandeling volgen de incidenteele beschrijvingen der landen met hun hoofdsteden. Dat de beoefenaars der historische aardrijkskunde en der oudheidkunde zich gretig op deze beschrijvingen geworpen hebben, is duidelijk voor hem die zich de schaarschte aan gegevens betreffende het oude Indië herinnert. Jammer genoeg is het niet altijd mogelijk met zekerheid de vermelde landen en plaatsen te lokaliseeren. De archaeologen hebben zich hiervoor groote moeite gegeven, hetgeen met erkentelijkheid dient geconstateerd. Echter mag niet worden verheeld dat zij soms, wanneer positieve uitkomsten uitbleven aan hun vernuft en hun fantazie oplossingen hebben ontleend die wel hen zelf, maar niet de strenge mannen der wetenschap bevredigden. De zeer bekwame, maar erg sceptische Thomas Watters, hierboven genoemd, vindt af en toe aanleiding die identificaties met fijnen spot aan te tasten. Tal van plaatsen uit zijn werk die hierover handelen zou ik kunnen aanhalen. Ergens maakt Watters zelfs, na gewezen te hebben op gegevens die in strijd zijn met een door oudheidkundigen aangenomen identificatie, de opmerking dat „zulke tegenstrijdigheden geen onoverkomelijke moeilijkheden vormen voor een enthousiasten Indischen archaeoloog". (I, 249).

Men heeft te doen met een verschijnsel, waarop ik reeds in het Eerste Hoofdstuk, bij de bespreking van dr. Spooner's hypothesen, gedoeld heb. Het zou kunnen worden aangeduid als de psychologie van

---

[1]) „van dit boek", versta: van dit Eerste Boek. Vergelijk het Inleidend woord. R.

den oudheidkundige. Deze streeft naar stellige resultaten, en de aard van zijn onderzoekingen brengt mede dat deze lang niet altijd te verkrijgen zijn. De vroegere geslachten in Oostersche landen hebben, jammer genoeg, niet de minste Ahnung gehad dat er eens navorschers zouden opstaan die belang zouden stellen in hun leven, hun lotgevallen en verrichtingen. In plaats nu van lastige problemen onder een non possumus te begraven, willen die navorschers ze tot allen prijs een oplossing bezorgen. Zoo schromen sommigen hunner niet teksten en andere gegevens te wringen en te persen ten behoeve van hun doel. Krachttoeren op dit gebied zijn verricht door Gerini in zijn vroeger aangehaalde *Researches on Ptolemy's Geography*. Ook zijn sterke stukken uitgehaald door Cunningham, den schrijver van *Ancient Geography of India*, wien door Watters wordt verweten Chineesche teksten te veranderen „to suit his own fancies".

Deze en dergelijke verwijten zijn geenszins ongegrond. In het *Journal of the Royal Asiatic Society* van 1906, in een artikel over „Yuan Chwang's Mo-la-po", merkt de bekende G. A. Grierson het volgende op:

„Als men met Hioeën Tsang te doen heeft, blijkt de gewone gang van zaken deze te zijn dat hij wordt geacht abuis te hebben, als zijn bewijs niet klopt met wat een moderne schrijver wenscht te bewijzen. Het is zeer gemakkelijk te zeggen dat Hioeën Tsang „oost" bedoelde wanneer hij „west" schreef. of dat hij in plaats van „duizend" bedoelde „honderd". Archaeologen hebben dit soort van dingen gedaan sinds de dagen van sir Alexander Cunningham (den eersten directeur van den oudheidkundigen dienst in Indië; gestorven in 1893) en het proces schijnt een zekere aantrekkelijkheid te hebben en troost te schenken; want, als wij eenmaal de vrijheid meenen te mogen nemen om te veranderen wat Hioeën Tsang zegt, is het slechts natuurlijk het zóó te veranderen dat het met onze theorieën overeenstemt."

Ook voor de historici is het zaak voorzichtig te zijn. De klassieke taal die onze pelgrim soms gebruikt laat weleens meer dan één vertaling toe. Zoo een uitdrukking met betrekking tot Harsjawardhana, een heerscher die van 606 tot 648 moet hebben geregeerd en een groot deel van Noord-Indië onder zijn gezag wist te brengen. Deze „Akbar uit het Hindoe-tijdperk der Indische geschiedenis" nu heeft volgens de eene overzetting zijn heele leven oorlog gevoerd en volgens de andere de laatste dertig jaren van zijn regeering het zwaard in de scheede gelaten! (Zie over dit merkwaardig geval Vincent Smith's *Early History of India*, 3e druk, 1914, p. 339, noot 3).

Er is echter meer. Devotie kan leiden tot het aannemen op gezag van mededeelingen die bij eenig nadenken moeten worden verworpen. Dit komt sterk uit in Hioeën Tsang's beschrijving van de ruïnen van Kapilawastoe, waarvan afmetingen worden opgegeven zóó reusachtig dat men de gegevens aanstonds verwerpt. Immers geleerden van

naam zijn het erover eens dat de geboorteplaats van Boeddha Gotama geen stad van paleizen kan geweest zijn. De vader van Sakjamoeni was geen koning, maar slechts het hoofd van een stam, misschien tevens magistraat: hij woonde niet in een paleis. Dat in zijn „rijk" de overblijfselen zouden te vinden zijn geweest van duizend Boeddhistische kloosters is evenzeer een product van Hioeën Tsang's fantasie (of van die zijner zegslieden) als dat men de plaats heeft kunnen aanwijzen waar „koningin" Maja's slaapkamer zich zou hebben bevonden. De schrijver blijkt hier geheel onder de suggestie van geloovigen, wier fantasmagorieën klakkeloos blijken te zijn aanvaard; hij vermeldt dat ten Noordoosten van Kapilawastoe honderdduizend stoepa's werden gevonden, en dat, in een strijd met een vijandigen koning, 99.900.000 Sakja's werden gevangen genomen en gedood.

Waar Hioeën Tsang zich zelf is en zelf waarneemt, onderscheiden zijn gegevens zich vaak door een nauwkeurigheid die verrast. Vandaar dat zij voor de archaeologie — ik wees er reeds op — een zeer groote waarde hebben. Van de gebiedsdeelen die de pelgrim opsomt laten verscheidene zich, vooral met behulp van epigrafische ontdekkingen, op bevredigende wijze identificeeren. Maar met de steden gaat dit nogal bezwaarlijk, zooals dr. J. F. Fleet in de *Imperial Gazetteer of India* (II, 1908, p. 79) uiteenzet. Nog heel wat puzzles in de *Si-joe-tsji* vragen om solutie, op heel wat duistere plaatsen moeten nog lichtstralen worden geworpen.

In China behoort de *Si-joe-tsji* voor de Boeddhisten tot de boeken die in een reuk van heiligheid staan en Hioeën Tsang zelf verschijnt in een apostolisch licht. Bij zijn terugkomst werd hij zelfs door den keizer begroet en hij werd ingehaald zooals een triumfator in het oude Rome, zij het zonder wapenpraal. „Nooit in de geschiedenis van China", zoo getuigt Watters, „ontving een Boeddhistische monnik bij zijn terugkomst in 't land een zoo grandioos onthaal als dat hetwelk onzen pelgrim ten deel viel. De keizer en zijn hof, de ambtenaren en de kooplieden, alsmede het gewone volk maakten den dag van zijn joyeuse entrée tot een feestdag. De straten van Sjang-gau (de hoofdstad) waren vol opgewekte mannen en vrouwen die hun vreugde uitten door kleurige banieren en opgewekte muziek. Ook de natuur voelde mee met haar kinderen op dien dag en heette den pelgrim welkom. Niet met donder en bliksem begroette zij hem, maar een plechtige blijheid vervulde de lucht en een blos van geluk kleurde het gelaat van den hemel."

Oostersche mystiek is ook al in het spel.

„Des pelgrims oude dennenboom", zoo luidt het verhaal, „gaf door knikken en schudden zijn gevoel van dankbaarheid te kennen. Deze boom, wien Hioeën Tsang bij zijn vertrek een droef tot weerziens had toegeroepen, had, gevolg gevend aan diens verzoek, zijn kruin westwaarts gebogen en zoo gehouden toen de vrome Boeddhist in die richting reisde. Maar toen Hioeën Tsang's gelaat naar het Oosten was gekeerd

en de thuisreis was aangevangen, wendde de oude boom, zijn vriend getrouw, zich ook om en neigde met al het gewicht van takken en bladeren naar het Oosten."

Het klinkt als een gedicht, vol teer Oostersch sentiment.

Hioeën Tsang kwam niet met leege handen terug. Kostbare schatten, den Boeddhisten heilig, bracht hij mee: niet alleen tal van kanonieke boeken die in 't Chineesch zouden worden vertaald, maar ook beelden en reliquieën.

In den bloeitijd van het Boeddhisme in China bleef tusschen dit rijk en Indië een druk verkeer bestaan. Maar reeds in de 9e eeuw kreeg het Confucianisme in het Hemelsche Rijk weer de overhand en beleefden de gemeenten van Boeddha moeilijke dagen.

Buiten de werken der pelgrims is op het gebied der beschrijvende aardrijkskunde uit den ouden tijd weinig tot ons gekomen. Toch heeft China een dynastie gekend, in 't bijzonder de roemruchte Tang-dynastie van 618 tot 906, die veel belang stelde in letteren en wetenschappen en ook de kennis van vreemde landen en volken heeft vooruitgebracht. Merkwaardig hoe deze bloeiperiode voor China samenvalt met die van de Moslemsche rijken, met Bagdad en Cordova als centra. Onder de Tang's moeten belangrijke aardrijkskundige geschriften verschenen zijn; van het oudste, dat van 642 dateert, zijn slechts fragmenten overgeleverd en het lot dat de andere getroffen heeft is ten deele nog betreurenswaardiger. Het toeval is in zoover genadig geweest dat een korte geografische verhandeling, omstreeks 800 door Kia Tan samengesteld, in een *Geschiedenis van de Tang-dynastie* behouden gebleven is. Het geschrift wordt van groote beteekenis geacht voor de historische aardrijkskunde van geheel Azië; het bestaat uit de beschrijvingen van reizen, uit China ondernomen naar Korea, Centraal-Azië, Indië en zelfs naar Bagdad.

Vooral Franschen hebben deze wetenswaardigheden onder het bereik gebracht van de Westersche geleerden: ik noem hier Chavannes en Pelliot. Van den laatste is in het *Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient* van 1904, een magistrale studie verschenen, *Deux itinéraires de Chine en Inde à la fin du VIIIe siècle*. Zij kan hier slechts kort besproken worden. Pelliot heeft zich bezig gehouden met twee tochten naar Indië: een van Tonkin uit (toen een Chineesche provincie) via Joennan over land, en een van Canton uit, over zee. Bij wijze van aanvulling heeft hij er nog enkele andere reisbeschrijvingen aan toegevoegd.

De route van Tonkin via Joennan naar Indië liep over Assam (in oude dagen Kamaroepa) naar Magadha; zij heeft voor het groote verkeer nooit beteekenis kunnen krijgen. De vertaler kan hier en daar bij de identificatie van namen gebruik maken van berichten van Hioeën Tsang, en hij constateert dat de opgaven van de beide reizigers uiteenloopen: die van Kia Tan zijn ongeveer een derde lager. Dit kan

niet verwonderen, als men bedenkt dat in het bewuste gebied nauwkeurige bepaling van afstanden en oppervlakten nog geen gebruik was.

In de verhandeling vindt men hier en daar merkwaardige dingen vermeld. Ik kan slechts een greep doen. Zoo meent Pelliot te mogen aannemen dat reeds in 433 en 435 aan het hof van den Zoon des Hemels gezantschappen in gehoor werden ontvangen, afkomstig van een land dat met Java vereenzelvigd wordt. In die vroege tijden moet reeds het licht van China's roem hoog aan den Aziatischen hemel gestaan hebben, want in de oude Chineesche kronieken van circa 500 af zijn berichten over het zenden van tributen door ver afgelegen maritieme landen alles behalve schaarsch.

Onze nieuwsgierigheid naar de aardkennis der Chineezen vindt eerst een zekere bevrediging in eenige werken die uit de twaalfde en dertiende eeuw dateeren. Hun getal is klein, gevolg van de opvatting der Confucianisten dat geografie, betrekking hebbend op de landen der barbaren, beneden hun aandacht was. De voornaamste schrijver uit dien tijd was Sjau Dzjoe Kwa; zijn werk, als *Sjoe-fan-sji* bekend, handelt over den Chineeschen en Arabischen handel in de twaalfde en dertiende eeuw, en is in 1912 vertaald uitgegeven door Friedrich Hirth en W. W. Rockhill. Zuiver zakelijke overwegingen hebben tot het schrijven van het boek geleid. De auteur was „inspecteur voor den buitenlandschen handel" in Foekiën, een provincie van Zuid-China, en kwam door zijn ambt met tal van handelaren en zeevarenden in aanraking. Hij doet denken aan den in het vorige hoofdstuk genoemden Ibn Khordadbeh, die directeur der postdiensten was in Irak (Babylonië) en het *Boek der wegen en der Koninkrijken* schreef, handelend over de in de 9e eeuw bekende reisroutes. Sjan Joe Kwa heeft intusschen niet uitsluitend eigen werk geleverd: heele hoofdstukken heeft hij, met toepassing van het „'s lands wijs 's lands eer", uit vroegere werken nageschreven. Echter kan in zijn credit worden geboekt dat hij een aanzienlijke hoeveelheid stof zelf verzameld heeft door inlichtingen in te winnen betreffende vreemde landen en vandaar afkomstige producten.

Evenals de berichten der meeste Moslemsche schrijvers blijven die van Sjau Dzjoe Kwa laag bij den grond en bepalen zich in hoofdzaak tot eenvoudige feiten en voor ieder waarneembare verschijnsels. Laat mij een typisch voorbeeld geven van den nuchteren kijk van des schrijvers zegslieden. Met betrekking tot Goezerat, in 't Noordwesten van Indië, meldt onze auteur: „Er zijn vierduizend Boeddhistische tempels, waarin meer dan 20.000 dansmeisjes wonen, die dagelijks twee keeren zingen, waarbij zij de goden spijzen en bloemen offeren. Als zij die bloemen aanbieden, binden zij ze in bundels met behulp van witte katoenen draden; hiervan gebruiken zij jaarlijks driehonderd katies (katie is het Chineesche pond)."

Het kan moeilijk businessliker.

Te oordeelen naar Sjau Dzjoe Kwa hadden de Chineezen al een even gebrekkige voorstelling van de bekende landen der aarde als de Arabieren. Van Europa blijken zij iets geweten te hebben, doch alleen de Zuidoostkust van Spanje — waar de Mooren heerschten — en het eiland Sicilië — waar de Etna de verbeelding der zeevaarders had getroffen — worden in de *Sjoe-fan-sji* vermeld. Tal van landen en plaatsen kan men niet terechtbrengen, omdat het Oosten, traag in het opbouwen van exacte wetenschappen nog altijd niet een praktisch stelsel voor de plaatsbepaling had uitgedacht. Met het Westen had China geenerlei geestelijk verkeer: Claudius Ptolemaeus bestond niet voor de volgelingen van Confucius. De opvatting dat er van de barbaren niets te leeren viel, heeft tot over het midden der negentiende eeuw stand gehouden. Alleen godsdienstige litteratuur, en wel uitsluitend Boeddhistische, werd uit den vreemde, nl. Indië, naar China gehaald en daar in de landstalen overgezet. Voor 't overige gold een variatie op het later in Rome ten aanzien van Grieksche geestesproducten gebruikte woord: graeca non leguntur; alleen was de toepassing in China grondiger. Zoo kon de aardrijkskundige wetenschap er zich niet verheffen boven het heil eener primitieve land- en volkenkunde; zij werd in hoofdzaak beoefend om praktische behoeften te bevredigen.

Zoo is ook de verhandeling van Sjau Dzjoe Kwa weinig meer dan een verzameling van gegevens, tamelijk stelselloos gerangschikt. De besproken landen worden op de irrationeelste manier dooreengeworpen of verward: zoo volgt in de inhoudsopgave op West-Java Kampar in Oost-Sumatra en daarop Sumatra en Ceylon, waarna Java als geheel een beurt krijgt; dan wordt opeens weer Midden-Java besproken, waarna de schrijver overwipt naar Malabar, Goezerat en andere Indische landen, om hierop iets van Bagdad te vertellen; vervolgens schenkt hij opnieuw aandacht aan Indië, beschrijft de Arabieren en vindt eerst veel later gelegenheid om Borneo en de Filippijnen hun plaats in de rij te geven. Het hoofdstuk over Java kan aantoonen hoe weinig wetenschappelijk de schrijver is; het begin is uiterst verward en onduidelijk; na topografische mededeelingen komt nieuws over den godsdienst der bewoners, waarna de auteur zich verplicht rekent het verhaal te doen, dat er een heuvel is waarop papagaaien leven, welk verhaal gevolgd wordt door een beschrijving van kleedij en gewoonten van den „koning."

Intusschen mag men zich niet schuldig maken aan de onbillijkheid, Sjau Dzjoe Kwa te veroordeelen. Zijn werk moet gezien worden in de lijst van omgeving en tijd. Hem komt zelfs de verdienste toe dat hij, in tegenstelling met vele Arabische schrijvers, niet ingegaan is op de talrijke wonderverhalen die hem ongetwijfeld door zijn zeevarende en handeldrijvende landslieden zullen zijn opgedischt. Slechts enkele keeren heeft zijn critische zin zich laten verschalken. Zoo met betrekking tot Zuidoost-Spanje, waar hij tarwe laat groeien met korrels van circa

een decimeter in doorsnee en meloenen met een omtrek van zes voet, „genoeg voor een maal van twintig tot dertig menschen". Ook is hier en daar de invloed der Arabieren — niet der Arabische geschriften — merkbaar, bijv. waar de auteur gewag maakt van een mythisch vrouwenrijk ergens in de geheimzinnige Zuidzee. Maar Marco Polo is in dezen evenzeer het slachtoffer geworden van zijn goedgeloovigheid. Er zijn meer punten van overeenkomst tusschen het — ook uit de dertiende eeuw dateerend — reisverhaal van den vermaarden Venetiaan en de verhandeling van den Chineeschen handelsinspecteur. Zoo vertelt deze evenals gene van den reuzenvogel Rok, dien hij een „wilden kameel" laat verslinden.

Doch, gelijk gezegd, over 't geheel is de Chineesche schrijver zakelijk gebleven. En zoo mag de waarde van zijn mededeelingen niet onderschat worden. Door de voortreffelijke commentaren die de uitgevers van de *Sjoe-fan-sji*, Hirth en Rockhill, eraan toegevoegd hebben, is die waarde nog verhoogd. Behalve een eigenlijke aardbeschrijving geeft het boek ook nog een lijst van de voornaamste handelsartikelen uit den tijd van Sjau Dzjoe Kwa.

De dertiende eeuw, die voor China van groote beteekenis geweest is, ja een aanzienlijk deel van Azië's vaste land in beroering heeft gebracht, is vruchtbaar geweest aan beschrijvingen van reizen, uit het Westen ondernomen naar het Oosten en ook omgekeerd. De laatste categorie van reizen was van politieken aard. In 1219 ving Dzjingis Khan zijn grooten veldtocht naar West-Azië aan. Dr. E. Bretschneider spreekt in zijn *Mediaeval Researches* het vermoeden uit dat de militaire expeditities der Mongolen geleid hebben tot den aanleg van heirwegen uit Oostelijk Mongolië naar Perzië en Rusland, door Centraal Azië. Naarmate de macht der Mongolen steeg, moet het verkeer op die wegen zijn toegenomen: hun liberaliteit lokte handelaren aan en de verplichting tot huldebetoon dreef gezanten uit Westaziatische landen naar het verre Karakoroem, tot ongeveer het midden der 13e eeuw de residentie der Mongoolsche heerschers. Zelfs afgezanten van den Paus en van Lodewijk den Heilige zien wij het nog altijd moeilijk pad naar het Verre Oosten betreden.

Uit het Oosten naar het Verre Westen werden in de 13e eeuw, naar de boven aangehaalde Dr. Bretschneider heeft gemeend te mogen vaststellen, vijf tochten ondernomen waarvan de verslagen door den tijd ontzien zijn. Gedeeltelijk bevonden zij zich te midden van allerlei andere literatuur. Voor een der relazen had Dr. Bretschneider een omvangrijk Chineesch werk van ruim 30.000 bladzijden door te lezen, aleer hij het vond.

De personen en de oogmerken der reizigers, wier werk door den genoemden geleerde vertaald is, liepen nogal uiteen. Naast een minister van Dzjingis Khan, die zijn heer op het oorlogspad vergezelde en zes à zeven jaren in West-Azië bleef, vindt men een afgezant van een Noord-Chineeschen keizer (China was in die dagen niet één rijk), die

de vriendschap van den grooten veroveraar zocht, en een taoïstischen monnik uit Sjantoeng — zijn naam was Tsjang Tsjoen — van wien Dzjingis Khan den lof had hooren zingen, zoodat hij hem een vleiende uitnoodiging zond om aan zijn hof te komen.... dat intusschen heelemaal naar een ander deel van Azië verplaatst was.

Het is deze Tsjang Tsjoen, die vooral onze aandacht waard is. Hij was in zijn tijd een groot wijsgeer, die veel aanzien genoot. Hoogst merkwaardig zijn de tusschen hem en Dzjingis Khan gewisselde brieven, die door Dr. Bretschneider gevonden en in vertaling gepubliceerd zijn. Welk een verrassend licht wordt hier geworpen op het innerlijk leven van den geweldigen veroveraar, dien men zich in het Westen pleegt voor te stellen als een monster, slechts behagen scheppend in den aanblik van verwoeste landen en opgestapelde lijken!

„De hemel heeft China in den steek gelaten wegens den hoogmoed en de buitensporige weelde van dat rijk. Maar ik, die leef in de noordelijke wildernis, heb geen onmatige verlangens. Weelde haat ik en matigheid beoefen ik. Ik heb slechts één kleed en één soort voedsel. Ik eet dezelfde spijzen en draag dezelfde kleeren als mijn eenvoudige herders. Het volk beschouw ik als mijn kinderen en stel belang in begaafde mannen, alsof zij mijn broeders waren. Wij volgen dezelfde beginselen en zijn steeds door wederzijdsche genegenheid vereenigd. Bij militaire oefeningen ben ik altijd vooraan en als er gevochten wordt blijf ik niet achter."

En dan, na gezegd te hebben dat zijn rijk grooter is dan in Centraal-Azië ooit aanschouwd is, gaat hij voort:

„Maar gelijk mijn roeping hoog is, zijn de op mij rustende verplichtingen zwaar, en ik vrees dat aan mijn bestuur het een en ander ontbreekt. Om een rivier over te steken, maken wij booten, van een roer voorzien. Eveneens noodigen wij wijze mannen uit en kiezen helpers om het rijk in goeden staat te houden. Sinds ik den troon beklom is mij altijd het bestuur over mijn volk ter harte gegaan, maar ik kon geen mannen vinden waardig de hoogste posten te bezetten."

De klacht van den Mongoolschen vorst is begrijpelijk: hij zelf kon lezen noch schrijven. En dat later Marco Polo in dienst werd genomen door Dzjingis Khan's kleinzoon, den zeer vrijzinnigen, gullen en gemoedelijken Koeblai Khan, zal ook wel verband houden met dat gebrek aan waardige helpers.

(Wordt vervolgd.)

VARIA.

REDE VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL BIJ DE OPENING VAN DE VOORJAARSZITTING 1919 VAN DEN VOLKSRAAD.

Het jaar, dat verstreek, sedert de Volksraad zijn werkzaamheid aanving, bracht den wapenstilstand en daarmede het einde van Indië's afzondering van het moederland.

In de oorlogsjaren heeft Indië niet voor Nederland kunnen zijn, wat het had willen wezen. Tot beider schade was het onmogelijk den overvloed van producten hier te doen strekken tot leniging van gindschen nood.

De tijd van onmacht, om hem te helpen, om wie onze bekommernis steeds wies, is thans voorbij en binnen de enge grenzen van bindende overeenkomsten vult zich schip na schip opnieuw met te lang ontbeerde levensbehoeften.

Herstel van geregelde gemeenschap zal de ietwat verslapte intellectueele banden met Nederland nauwer aanhalen en meer vertrouwdheid bevorderen. Daaraan bestaan wederzijds behoeften. Indië heeft er slechts bij te winnen, zoo Nederland het ten spiegel strekt, doch het stelt er prijs op, dat het oordeel aldaar op zuivere gegevens en juist inzicht beruste. Indië heeft zich een eigen atmosfeer geschapen en het is bij den bestaanden gebrekkigen voorlichtingsdienst twijfelachtig, of dat voldoende wordt geweten; den opmerkzamen bezoeker kan het zeker niet ontgaan, zoo hij komt om de werkelijkheid te beproeven, die wanvoorstellingen oplost.

Herstel van uitbreiding van het buitenlandsch verkeer zal mede de economische vooruitzichten verbeteren door prijsverlaging en vestiging en herleving van menigen tak van nijverheid.

Indië is, in vergelijking met andere landen, voor het directe oorlogswee genadig gespaard gebleven, voorzeker, doch ook hier nijpt algemeene verduring, niets steeds door evenredige loonstijging vergezeld, schaarschte van velerlei goederen ontstond, terwijl tenslotte een pandemie ook dit land teisterde.

Deze factoren hebben, zooals elders, ook hier ongunstig gewerkt, zoodat de misdadigheid in verschillende streken sterk toenam. De noodzakelijkheid is gebleken van krachtiger handhaving der veiligheid te plattenlande, waartoe aanmerkelijke versterking en beter organisatie der politie vereischt is; nochtans is het ongewettigd te sterken nadruk te leggen op plaatselijke buitensporigheden; Indië ducht ook op het stuk van handhaving der rechtsorde en openbare rust, vergelijking niet.

Is het werpen van een te somber licht op de maatschappelijke verhoudingen hier te lande bedenkelijk, rechtaf heilloos is het, Indië's credietwaardigheid aangetast te heeten door een normalen staatkundigen ontwikkelingsgang.

De omvangrijke arbeid, die hier te verrichten valt, kan niet ongedaan, de waardevolle grondstoffen, die de bodem biedt, zullen niet onvergaard

blijven; niettemin zou de onthouding van het Nederlandsche kapitaal Indië's ontwikkeling tijdelijk kunnen belemmeren tot schade ook voor het moederland.

Bij onbevangen beschouwing der verhoudingen bestaat voor huivering, om persoon en belangen aan de toekomst van dit land te verbinden, geen reden.

Voor verkeerde beoordeeling valt echter de schuld in belangrijke mate op een deel der pers, voor zooveel de Inlandsche betreft, met name op dat deel, dat zijn kracht zoekt in buitensporige taal en door dikwerf opzettelijk verkeerd begrijpen en valschelijk uitleggen ook van regeeringsmaatregelen, verwarring sticht.

Waar vereenigingen of personen daaraan mededoen en trachten maatregelen van vitaal belang, zooals die ter verzekering der voedselvoorziening te verijdelen, is het plicht van het bestuur met alle kracht zulk bedrijf tegen te gaan.

Wanneer de wereld trilt op haar grondvesten, dan slinkt de plaats, die eigen belang te behouden vermag, tot het onbeduidende terug; in het licht waarin elk staat, die aan het openbaar leven deelneemt, kan zelfs kwansuis niet tieren. Wat het daglicht niet kan verdragen, verdwijne hoe eer hoe beter en wie voorlichter der openbare meening wil zijn, versteke zijn tonen op stiften van edel allooi.

Van den arbeid, dien 's Lands ontwikkeling vordert, komt het hoofdaandeel voor rekening van deze volkeren zelf, zij hebben gretig en naar best vermogen gebruik makend van alle gelegenheid, die zich biedt, te streven naar meerder kennis, naar meerder geestelijke en zedelijke kracht, naar grooter maatschappelijke prestatie. De ervaring is daar als waarschuwing voor terugzinken van wie zich rap aan het web van sleur en gewoonte ontworsteld dacht; voor wie iets bereiken wil, is ook hier de weg steenig en vol bezwaar, de stoffelijke zorgen zijn minder, maar niet de zedelijke hinderpalen. De sterkere reiken dan de hand om den zwakkere heen te helpen over wat den weg opwaarts belemmert; niet om tezamen voort te sloffen in het stof van een doodloopend pad.

De weg ligt ook op staatkundig gebied duidelijk voor ons, het is die van overdracht van bevoegdheid aan vertegenwoordigende lichamen. Waar een bruuske overgang van een bureaucratischen regeeringsvorm naar zijnen tegenvoeter, den modern westerschen, slechts schijn voor werkelijkheid zoude kunnen geven, is het geboden voor geleidelijken overgang het pad te effenen.

In afwachting van de voorstellen der herzieningscommissies, arbeidt de regeering met kracht aan deze taak; voor zooveel Java betreft, allereerst door de voorbereiding van regentschaps- en dessaraden.

Door plaatselijke besprekingen werd de min gemakkelijk verneembare volksmeening over eerstgenoemde instelling gehoord. Deze proef bleek een onverdeeld welslagen, gereede bereidheid van een talrijke groep van meer ontwikkeling trad aan den dag, om met de Regeering samen te werken en menige gewaardeerde uiting van vertrouwen werd vernomen. Door de instelling van regentschapsraden, die zoo mogelijk nog in deze zitting aan de orde zal komen, zullen nieuwe krachten worden geschoold, van die lichamen zal onder bekwame leiding van ervaren bestuurders groote opvoedende invloed kunnen uitgaan, terwijl het gebruik, dat op den duur van het stemrecht wordt gemaakt, een maatstaf zal leveren voor de politieke rijpheid des lands.

De koers is dus uitgezet, hooge eischen van zeemanschap zullen worden

gesteld, opdat het nieuw uitgeruste schip van staat even veilig vare als tot dusver. Langdurige scholing en aanpassingsvormen schenken voor die taak vertrouwen, in geen geval zal vrees voor averij weerhouden zee te kiezen.

Een omvangrijke taak wacht op maatschappelijk- en economisch gebied, ook hier dienen in de naaste toekomst ten deele nieuwe regeling in het leven geroepen, ten deele bestaande verbeterd te worden; waardevolle steun mag daarbij worden verwacht van de bekende ten vorige jare ingestelde commissies.

De buitenlandsche voorlichtings-dienst kwam tot dusver onvoldoende tot zijn recht; menigvuldiger bezoeken onzer consulaire ambtenaren en van vreemde belanghebbenden zullen daarin verbetering brengen. De Regeering hoopt de belangstelling in de Vereenigde Staten te hebben verlevendigd, door de zending, een bij uitstek deskundige toevertrouwd.

De commissies van advies voor handelsaangelegenheden bleek een waardevolle bron van voorlichting te zijn, terwijl mede partij werd getrokken van de bijzondere commissies voor enkele stapelproducten ingesteld. Het is te betreuren, dat de rechtstreeks-belanghebbenden voor het nut van aaneensluiting onvoldoende oog hebben, hoewel vaststaat, dat samenwerking met, waar noodig, toezicht op den uitvoer den roep onzer producten zeer ten goede zou komen.

Tot dwingend ingrijpen zag de Regeering zich genoopt, toen door de onmacht der suikerproducenten om tot eendracht te geraken, algeheele ineenstorting dreigde.

Handel en scheepvaart ondervinden beide nog sterk de belemmerende werking der allerwegen heerschende onzekerheid en van goederengebrek; de reederijen, wier houding aan scherpe veroordeeling had blootgestaan, slaagden erin van een goed deel der critiek het ongerechtvaardigde aan te toonen.

In het jaar 1918 werd een kapitaal van ruim 79 millioen gulden belegd in banken; cultuur- en industrieele ondernemingen, welker arbeidsveld grootendeels hier te lande is gelegen, veilig kan worden aangenomen, dat 25 millioen daarvan door Ned.-Indië werden opgebracht. In de eerste 4 maanden van het loopende jaar bedroeg de deelneming van Indië aan nieuwe emissies omstreeks 5½ millioen.

Een groot gedeelte der in Indië verworven spaarpenningen werd besteed aan het openen van nieuwe cultuurondernemigen in de buitengewesten en uitbreiding van bestaande op Java.

De door terugkoop van particuliere landerijen vrijkomende kapitalen zullen waarschijnlijk weder hier in ondernemingen belegging zoeken. De belangstelling van het buitenland voor Nederlandsch-Indië als arbeidsveld neemt gestadig toe.

Hoewel het streven om den spaarzin bij de Inlandsche bevolking te bevorderen veel bezwaar blijft ontmoeten, nam het aantal spaarders in 1918 toch bevredigend toe. De inlagen ter postspaarbank overtroffen de terugbetalingen met bijna 8 ton gouds, van welk voordeelig saldo 226 duizend gulden voor rekening der Inlandsche spaarders komt.

Getracht zal worden aan de genoemde instelling meerdere bekendheid te geven.

Voor groote moeilijkheden zag zich de Regeering geplaatst bij de voedselvoorziening, met name de verschaffing van rijst baarde veel zorg wegens den verminderden aanvoer uit het buitenland en de bezwaren aan een behoorlijke verdeeling van binnenlandsche voorraden verbonden. Vooral aan het einde van het vorige jaar waren de vooruitzichten, mede ten gevolge van

algemeene ziekte en gansch onvoldoenden regenval, zeer somber. Verbod van invoer verhoedde buitensporige prijsopdrijving ter buitenlandsche markt door nuttelooze concurrentie, een groote voorraad van allerhande leeftocht werd opgetast.

Eindelijk zette de West-moesson op Java door en werd de moeite, die het bestuur zich voor uitbreiding van den voedselaanplant had gegeven, beloond door rijken oogst van maïs en andere tweede gewassen.

Na zorgvuldige overweging van alle gegevens en waarschijnlijkheden, is de Regeering tot het besluit gekomen, dat hoewel op Burma-rijst dit jaar niet te rekenen valt, zij den aanplant van suikerriet en tabak ongemoeid kan laten.

Op berekeningen, gebouwd op ervaring, grondt zij hare verwachting, dat de getroffen en voorbereide maatregelen ook inzake den aankoop van buitenlandsche rijst haar in staat zullen stellen een voldoende voedselvoorziening te waarborgen.

Nu de distributie tijdelijk zoo goed als gestaakt is, spreekt de Regeering gaarne haar bijzondere waardeering uit voor de toewijding, waarmede de bestuursambtenaren zich van deze gansch vreemde zaak kweten. Thans is het de padi-opkoop, die van deze landsdienaren opnieuw bijzondere inspanning vergt, een maatregel beoogend het achterhouden van voorraden met speculatieve bedoeling te keeren en door een zuinig verbruik in de maanden van overvloed, den voorraad inlandsche rijst langer te doen strekken. Voor den zelfkostenden prijs zal deze padi in den schralen tijd aan de bevolking worden verstrekt. Waar de thans binnenkomende oogst ruim 1½ maand te laat is, mag vertrouwd worden, dat die schrale tijd korter zal zijn dan gewoonlijk. Door het vormen van een aanzienlijken padivoorraad zal 's Lands schuld tijdelijk met tientallen millioenen aanzwellen, pakhuisruimte zal maandenlang aan vrije bestemming onttrokken zijn, doch gemeenschap en particulieren hebben zich deze schade terwille van de voedselvoorziening te getroosten.

's Lands geldmiddelen eischen in meer dan gewone mate de aanhoudende aandacht der Regeering.

De oorlogstoestand, in het bijzonder de stremming in het scheepvaartverkeer, heeft gedurende 1918, méér nog dan te voren, op de middelen een nadeeligen invloed uitgeoefend.

De opbrengst van de oorlogswinstbelasting bleef ten gevolge van eene aanzienlijke vertraging in den aanslag 10 millioen beneden de raming. De belastingsdienst is bij de tegenwoordige bezetting en inrichting niet tegen zijn taak opgewassen, afdoende maatregelen ter verbetering zijn voorbereid.

Bij het opmaken van de begrooting van 1920 heeft op den voorgrond gestaan, dat een gezond geldelijk beheer tekorten op den gewonen dienst niet toelaat. De druk van de buitengewone omstandigheden heeft genoopt tijdelijk af te wijken van de in normale toestanden geldende financieele beginselen, doch deze afwijking kan thans niét langer bestendigd blijven.

Evenwicht in den gewonen dienst is slechts bereikt kunnen worden door te rekenen op 51 millioen gulden aan nieuwe middelen, door de uitgaven van niet rechtstreeks-rentegevende bevloeiingswerken tot een bedrag van ruim 4 millioen over te brengen naar den buitengewonen dienst en door eene tijdelijke suiker- en kinabelasting ten bedrage van 10 millioen.

Verdere verhooging der inkomstenbelastng, opvoering der zegelbelasting en heffing van een vermogensbelasting zullen in de volgende jaren niet kunnen uitblijven. Een beeld zal moeten worden ontworpen van de vooruit-

zichten der eerstvolgende jaren, ook voor zoover betreft den buitengewonen dienst, aangezien rekening moet worden gehouden met het feit, dat het beroep, hetwelk door Indië op de geldmarkt kan worden gedaan, aan zekere grenzen is gebonden. Binnen niet al te langen tijd zal een nieuwe Indische leening moeten worden uitgegeven ter consolideering van de vlottende schuld, welke tot ongeveer 200 millioen is gestegen.

De rechtsbedeeling in geheel Indië ondervindt de nadeelige gevolgen van het tekort aan rechterlijke ambtenaren, zoodat van de verdere invoering van gouvernementsrechtspraak in de buitengewesten voorloopig is afgezien.

Aan de herziening der wetgeving in de richting van grooter rechtseenheid wordt met voortvarendheid gearbeid; een algemeen burgerlijk wetboek en een geunificeerd burgerlijk procesrecht zijn in bewerking.

De toepasselijkverklaring van het geheele Europeesche privaatrecht op de Chineezen is tegelijk met den burgerlijken stand voor deze bevolkingsgroep in werking getreden.

De regeling van een burgerlijken stand voor sommige groepen der Inlanders op Java en Madoera nadert hare voltooiing.

In Palembang en Sumatra's Westkust werden onderafdeelingsraden ingesteld, in de Minahassa een locale raad voor dat gebied, gemeenten te Bandjarmasin en Menado. Een Ambonraad wordt voorbereid, zoo ook locale raden in Tapanoeli, Atjeh en Zuid- en Oost-Borneo.

In de afdeeling Tjiandjoer is een aanvang gemaakt met de ontvoogding van het Inlandsch bestuur, deze maatregel zal weldra over andere afdeelingen van Java en Madoera worden uitgebreid en ook over enkele deelen der Buitengewesten, waar wordt voortgegaan met de invoering van een georganiseerd Inlandsch bestuur. De beperkende bepalingen op het reizen ook in de Buitengewesten, op enkele bepaald aangewezen streken na, zijn opgeheven. Het rascriterium is bij die beperking vervallen.

De hervormingswerkzaamheden in de Javaansche Vorstenlanden zijn zoover gevorderd, dat na afkondiging van het nieuwe grondhuurreglement voor de landbouwondernemingen in enkele districten van Soerakarta en Djokjakarta, de gelegenheid kon worden geopend tot het afleggen van de bereidverklaring om tot den nieuwen toestand toe te treden. Voor het gewest Menado werd een agrarisch reglement vastgesteld, een dergelijke regeling zal ook weldra voor Bali en Lombok worden afgekondigd, voor Zuid-Sumatra en Banka is zij in voorbereiding. Aan verarmde gezinnen in de afdeeling Trenggalek werd met goeden uitslag de gelegenheid geboden een beter bestaan te vinden in Banjoewangi. De kolonisatie in de Lampongs, die thans dank zij den aanleg van bevloeiingswerken geslaagd mag heeten, breidt zich voortdurend uit.

De diensten voor den aanleg van en belangrijke omleggingen en verbeteringen in de groote doorgaande verkeerswegen werden afgeschaft. Dientengevolge ontstond in sommige streken bij gebrek aan vrije arbeidskrachten, vertraging in de uitvoering dier werken.

Naarmate de stand van 's lands schatkist zulks toelaat wordt naar verdere afschaffing van heerendiensten gestreefd. De waterwetgeving is in voorbereiding; zoo ook de invoering van waterschappen in de Javasche Vorstenlanden.

Aan de bezwaren, welke in den loop der jaren in de residentie Besoeki, aan het vervoer van en den handel in vrije bevolkingstabak waren opgelegd, is tegemoetgekomen door de instelling van een tabakspasser, welke goede uitkomsten opleverde.

Maatregelen worden voorgesteld, om het volksonderwijs aanmerkelijk sneller uit te breiden en de grondslagen van dat onderwijs te versterken door verbetering van de dienstvoorwaarden der volksonderwijzers, wien tevens recht op pensioen wordt toegekend.

Met medewerking van den onderwijsraad wordt gestreefd naar verhooging van de opvoedkundige waarde der onderwijsinstellingen. In de richting van dat streven beweegt zich mede de totstandbrenging van tehuizen voor leerlingen van scholen van middelbaar- en ander voortgezet onderwijs. De stichting van een groote instelling tot dat doel te Batavia, bij gelegenheid van het 300-jarig bestaan van die stad, waarvoor vorstelijke giften inkomen, verdient den steun van ieder, die het wèl meent met Indië's ontwikkeling.

Het vraagstuk der personeelvoorziening vraagt wegens de noodzakelijke sterke uitbreiding van het Hollandsch-Inlandsch- en het Hollandsch-Chineesch onderwijs dringend om oplossing. Een ruimere toevloeiing van onderwijskrachten zal mede bevorderd worden door verbetering der dienstvoorwaarden, waartoe voor verschillende groepen van Europeesch en Inlandsch onderwijzend personeel voorstellen zullen worden ingediend bij het ontwerp der aanvullingsbegrooting.

De hooge kosten aan deze voorziening verbonden, mogen het oog niet doen sluiten voor de noodzakelijkheid daarvan, welke wat de leeraren en onderwijzers met Europeesche bevoegdheid betreft voornamelijk berust op de omstandigheid dat hun bezoldiging, sedert de jongste verbetering der dienstvoorwaarden, voor enkele andere groepen van landsdienaren een grooter verschil daarmede toont dan gerechtvaardigd is, en op het feit, dat in den laatsten tijd de wedden van de leeraren en onderwijzers in Nederland een aanmerkelijke stijging hebben ondergaan.

Binnen enkele maanden zal de eerste Algemeen Middelbare school met eene wis- en natuurkundige afdeeling geopend worden. In 1920 zal een Westersch klassieke- en zoo spoedig mogelijk ook een Oostersch literaire afdeeling worden gesticht. Sluitsteenen der organisatie van het naar Indische behoeften ingerichte onderwijs in Westerschen geest, brengen die instellingen tevens het hooger onderwijs in Indië naar het plan der naaste toekomst.

Het Koninklijk Instituut voor Hooger Technisch onderwijs in Nederlandsch-Indië is met groote voortvarendheid begonnen aan de uitvoering van zijn plan, om een voorloopig te Bandoeng te vestigen Technische Hoogeschool te stichten, welke zal aanvangen met een faculteit voor civiel-ingenieur.

De moorddadige ziekte, als Spaansche influenza gevreesd, eischte ook in deze landen, evenals alom ter wereld, talrijke slachtoffers. Een doeltreffend bestrijdingsmiddel werd nog niet gevonden. Op het gebied der individueele zienkenzorg valt een belangrijke vooruitgang te staven. Verscheidene locale raden werden bereid bevonden, de oprichting van ziekenhuizen met geldelijken steun van het land op zich te nemen, terwijl het aantal gesubsidieerde particuliere ziekenhuizen gestadig toeneemt. In de Buitengewesten is met aanvankelijk welslagen aangestuurd op aansluiting bij ziekenhuizen, uitgaande van particuliere ondernemingen.

De ontwikkeling van den Burgerlijken Genceskundigen Dienst ondervond vooral tijdens de oorlogsjaren groote bezwaren door de onvoldoende aanvulling van personeel.

De uitvoering van bevloeiingswerken wordt krachtig voortgezet, inzonderheid van werken van kleinen omvang, die tot een spoedige vermeerde-

ring van de voedselproductie kunnen voeren, door den aanleg van kringwadoeks kon in verschillende gebieden de dag- en nachtregeling voor de verdeeling van het bevloeiingswater worden opgeheven.

Door de voltooiing van de voornaamste onderdeelen van de waterkeeringswerken te Batavia werd deze gemeente voor een herhaling der in vorige jaren voorgekomen overstroomingen behoed.

Naast abnormaal hooge prijzen van materialen van buitenlandschen oorsprong belemmerde het toenemend gebrek aan ervaren technisch personeel den voortgang van werken in het belang der volksgezondheid.

Krachtige ontwikkeling van het havenbedrijf is na herleving der scheepvaart te verwachten, talrijk zijn de aanvragen tot het verkrijgen van ligplaats voor schepen van terreinen voor goederenopslag of nijverheidsdoeleinden.

De bouw van havenwerken wordt voortgezet, aan de verzorging van den havenarbeider op economisch- en hygiënisch gebied wordt daarbij volle aandacht geschonken.

Het nieuwe kolenbedrijf in Palembang ten behoeve waarvan de Lematang concessies worden overgenomen, zal dit jaar reeds een aanzienlijke bijdrage kunnen leveren in 's lands kolenvoorziening.

Voor de Gouvernements-goudmijn in Benkoelen is de verwerkingsinstallatie onderweg, zoodat de oprichting weldra een aanvang kan nemen.

Het bedijf der staatsspoorwegen kan wijzen op een heuglijke toeneming van het verkeer, waarbij het gebrek aan locomotieven en rollend materiaal zich echter in die mate deed gevoelen, dat om het vervoer te beheerschen, overgegaan wordt tot het inleggen van nachttreinen. Het personeel heeft op lofwaardige wijze zijn verzwaarde taak volbracht.

Ook in het afgeloopen jaar nam het post-, telegraaf- en telefoonverkeer sterk toe.

Waar het bedrijf nog steeds met een tekort sluit en de uitgaven als gevolg van hoogere exploitatie-eischen sterk stijgen, zal een verhooging van de tarieven der drie genoemde diensten vermoedelijk niet te ontgaan zijn.

In verband met de mogelijkheid der vorming van een Volkerenbond zijn verschillende maatregelen tot wijziging, uitbreiding en vervolmaking der landsverdediging, uitgesteld.

Teneinde de Regeering te kunnen voorlichten omtrent de vraag, of de bezoldiging van het Militaire personeel van de landmacht, om aan billijke eischen te voldoen, wijziging dient te ondergaan, werd eene Commissie ingesteld, die met haren omvangrijken arbeid zoover is gevorderd, dat haar verslagen binnen korten tijd kunnen worden verwacht.

Bij wijze van tijdelijken maatregel is sedert 1 Februari de voeding van landswege voor alle daarvoor in aanmerking komende militairen ingevoerd als gevolg waarvan de z.g. inleg menage niet meer door den man, maar door het land wordt betaald.

De Europeesche militie werd ingevoerd; in Juli 1918 werd de eerste jaarklasse, die van 1894 ten getale van ca. 700 man, ingelijfd.

Een commissie voor den luchtverkeersdienst werd ingesteld, die tot taak heeft het vraagstuk in zijn vollen omvang in studie te nemen.

Daar aan de thans bestaande organisatie der veldinfanterie, die der gemengde compagnieën ernstige nadeelen verbonden bleken, werd een nieuwe organisatie voor de veldbataljons ontworpen, gebaseerd op een landaardsgewijze indeeling.

Mijne Heeren, moge Indië, dat door den oorlog zelf slechts geringe schade leed, ook gespaard blijven voor spatten uit den baaierd, die volken, wier leven ontwricht werd door jaren van lijden en onmenschelijke verliezen, den rug dreigde te breken.

Het is weinig waarschijnlijk, dat die kranke vernietigingszin hier een ontvankelijken bodem zou vinden, niettemin zal ook een poging, om verwoestende propaganda binnen te voeren, de Regeering op haar hoede vinden.

Wien door geloof gedragen ook in veelszins zware ure de sereniteit bewaard blijft, trachte zijn gemoedsrust anderen mede te deelen, geen twijfelmoed of versagen, waar slechts kloekheid en zelfvertrouwen den dag kunnen winnen.

De toekomst van dit land ligt goeddeels in der volkeren eigen hand, de Regeering waarborgt de gunstigste omstandigheden voor het ontwikkelingsproces, maar het organisme moet zelf de kracht tot gezonden uitgroei toonen en het tegengif leveren tegen smetstof, die de groeikracht mocht ondermijnen.

Een voorname functie in het proces van ontwikkeling in den Volksraad, de in deze zaal gevoerde betoogen worden op hun deugdelijkheid getoetst, Indië's staatkundige rijpheid mede afgemeten aan het peil, waarop zich hier de beraadslagingen bewegen. Dit gevoel van verhoogde verantwoordelijkheid beziele U bij uwen arbeid, mijne Heeren, die onder God's zegen moge strekken tot heil van Indië.

HET BATAVIASCHE LEERLINGEN TEHUIS.

(De J. P. Coen-stichting).

Nu de stichtingsacte is opgemaakt, de gelden voor het grootste deel binnen zijn, is het niet onpas als eens in 't kort wordt uiteengezet, wat de stichters aan Batavia en Indië te denken geven, ter herinnering van het 300-jarig bestaan van Indië's hoofdstad.

Een woning, welke aan jongens van alle rassen en standen, die in Batavia verdergaand onderwijs genieten, het gemis van het ouderlijk huis zooveel mogelijk wil vergoeden. Een leerlingen tehuis. En dan zal, als het klaar is, meteen de ellende uit zijn van al de jongens, die opgepropt in een vuil kampongkrot op hun huiswerk zitten te zwoegen, of bij elkaar gestopt in één of ander goedkoop kosthuis aan zich zelf overgelaten.

De artikelenreeks in het *Vrijzinnig Weekblad* „De student in de kampong" heeft hiervan treffende staaltjes meegedeeld. En mijn studie over „School en misdaad in Britsch Indië" in dit blad heeft laten zien, hoe daar de jeugd tot bolsjwikische misdaad komt, vooral ook doordat ze een opvoedend tehuis mist. Het „Leerlingen-Tehuis" zal dus meer zijn dan een bloote voorziening in kost en inwoning. Het zal vooral een opvoedende inrichting zijn, welke tracht te geven wat de ouders niet kunnen geven, omdat ze elders wonen of omdat hun de noodige opvoedkracht ontbreekt.

En zoo zal het moeten trachten, iets te zijn wat aan een gezin doet denken. Er is verondersteld, dat honderden jongens voor plaatsing in aanmerking zullen willen komen. En dan schijnt de kans van gezinsopvoeding al heel gering. Daarom is de mogelijkheid overwogen het geld te besteden aan een aantal verspreid liggende kleine tehuizen, welke een intiemere zorg mogelijk maken dan een groot internaat.

Maar dat geeft weer andere bezwaren. Elk der kleine internaten zal niet zoo volledig kunnen worden ingericht als een groot complex: een leeszaal, een bibliotheek, een gymnastiekzaal, sportterreinen, dat alles zal niet gaan. En wie wil zijn jongens graag na het werk naar een leeszaal ergens anders sturen, om zijn avonduren door te brengen. Bovendien: hoe zal de groepeering in een klein internaat zijn? Voegt men in alle tehuizen jongens van alle rassen, standen en gelooven samen, dan zullen vele ouders bezwaar maken tegen deze gedwongen associatie.

En scheidt men ze, elk tehuis met een eigen groep van hetzelfde ras, hetzelfde geloof, dan werkt men het particularisme in de hand, omdat elk contact met anderen ontbreekt. En waar blijft de monumentale herdenking, welke de stichters zich hebben gedacht, als het geld besteed wordt aan een aantal onaanzienlijke kleine tehuizen, verloren in de stad.

Daarom: één groot complex, maar als 't kan — met behoud van den gezinsvorm.

En dat voert tot het geheel bij Indië passende ,,huissysteem'', dat als pavilloenssysteem in ziekenhuizen en scholen al toegepast is en, zooals we dezer dagen hoorden, ook voor de Technische Hoogeschool zal gelden.

Vijftig jongens wonen samen in één ,,*huis*'', onder leiding en toezicht van een ,,*huisvoogd*'', die met zijn gezin een deel van het huis betrekt. Hun tuin grenst aan die van een ander huis met 50 jongens, en zoo staan er 12 of meer huizen rondom een groot veld (de geheele oppervlakte zal 100,000 M². bedragen) dat de gemeenschappelijke gebouwen en terreinen omvat: speelvelden in soorten (samen 40,000 M².), een hoofdgebouw met directeurswoning, ontvangkamer en kantoor, een gymnastiekzaal, welke tevens als vergader- en muziekzaal dient, een zwembassin, een leeszaal met bibliotheek, werkloodsen, centrale keukens, centrale waschinrinchtingen enz.

De groepeering der jongens laat de grootst mogelijke vrijheid toe, en komt daardoor aan de wenschen der ouders zooveel mogelijk tegemoet. Wanneer een voldoend aantal ouders dat verlangen, kan een Javaansch, een katholiek, een Europeesch of Chineesch ,,huis'' gevormd worden met een tot die groep behoorende huisvoogd. Zoodoende kan de gemoedsvorming of godsdienstige opvoeding geheel in de zelf verlangende sfeer plaats hebben, terwijl daarnaast het contact op de gemeenschappelijke plaatsen en de algemeene leiding, een mogelijke afzondering voorkomt.

De jongens eten in hun huis samen in eetzaal, eens per dag in aanwezigheid van den huisvoogd en zijn gezin. De eetkamer is tevens huiskamer, welke door zitjes, ook in de galerijen rondom, door platen, planten en kleine versieringen zooveel mogelijk een huiselijk karakter draagt. Zoodoende zal ze vanzelf in de vrije uren benut worden, voor zoover men niet in de leeszaal of op de sportterreinen is. Want op andere plaatsen heeft geen verpoozing plaats. Slapen doen de jongens in 3 slaapzalen, elk met 24 bedden, met geen andere contrôle dan de onderlinge en af en toe van den huisvoogd.

Om hygiënische redenen ontkleeden ze zich in de kleedkamers, waar ook de kleederen bewaard worden.

Het studeeren geschiedt eveneens zonder toezicht, en op paedagogische gronden niet alleen, noch in groote studiezalen, maar in de kleine werkafdeelingen, waarin de galerijen boven zijn verdeeld en die door 4 jongens samen gebruikt worden.

Men went zoo aan werken onder lichte afleiding, men leert zich inhouden en elkaar verdragen en ondervindt de heilzame prikkel van eens anders tegenwoordigheid.

Vanuit een centrale keuken en een centrale waschinrichting worden de verschillende huizen bediend, zoodat de huisvoogden met de zorg voor voedsel en kleeding weinig te doen hebben.

Hun vrijen tijd brengen de jongens door in de huiskamer of op de gemeenschappelijke verpoozingsplaatsen, en het is één der voornaamste taken van het Leerlingen-Tehuis te maken, dat genot buiten het Tehuis weinig meer gezocht wordt, omdat het binnen de muren ruimschoots wordt verschaft.

Ten eerste sport en gymnastiek. Er is op gerekend, dat alle jongens minstens 2 maal per week één namiddag aan een georganiseerd spel doen, en wel niet uitsluitend voetbal, maar ook een groot aantal andere spelen. Juist veelzijdigheid voorkomt overdrijving en bevordert de harmonische lichamelijke ontwikkeling.

Maar sport heeft weinig waarde voor jongens als ze niet onder stevige en deskundige leiding plaats heeft.

Daarom is aan de inrichting een volkomen bevoegd en moreel hoogstaand spelleider verbonden, die sport en gymnastiek leidt en organiseert. Hij zorgt met den arts tevens voor de geregelde contrôle van de lichamelijke ontwikkeling der pupillen.

De geheele inrichting trouwens gaat uit van het beginsel, dat vooral in deze jaren van intensieve groei en ingespannen intellectueelen arbeid de nauwkeurigste lichamelijke verzorging moet plaats hebben, zal gemoed en verstand zich kunnen ontwikkelen. Het groote open veld, het apart wonen op een eigen ruim terrein, niet omiddellijk tusschen onhygiënische stadsgedeelten, de inrichting der slaapzalen, der werkgalerijen, de centrale zorg voor voedsel en kleeding, vooral ook de veelzijdige sport onder deskundige leiding en de geregelde medische contrôle — dat alles geeft groote kans op ongehinderde groei en moreele ontwikkeling.

Maar naast sport is er velerlei verdere ontspanning. Een groote bibliotheek met vooral ook andere dan belletristische werken, een gezellige leeszaal met tijdschriften, alles onder behoorlijke leiding zal ongetwijfeld geregeld en druk bezoek ontvangen. En de gehoorzaal wordt voor vergadering, uitvoeringen en voordrachten gebruikt, welke vanwege het tehuis georganiseerd worden.

Wie zich met handenarbeid wil bezig houden kan dat doen in de twee werkloodsen, waar enkele toekangs (voor geregelde reparaties toch aanwezig) helpen kunnen. Zoo wordt onder leiding van den directeur, de huisvoogden en de spelleider het tehuis een centrum van actief jongensleven, waar als in verschillende moderne scholen, alle ontspanning plaats heeft, en waar een geest van saâmhoorigheid, een „house feeling" ontstaat, welke tot zedelijken steun strekt nog jaren na het verlaten der inrichting.

Zoo voorziet het tehuis op de beste wijze in de verschillende opvoed- en gezondheidskundige behoeften, voorzoover een opvoeding buiten het eigen gezin en voor een groot getal jongens die bevredigen kan. Dit wordt duidelijk, wanneer we nagaan, hoe de verschillende zijden der opvoeding in het „Leerlingen-Tehuis" tot haar recht komen.

a. *De lichamelijke opvoeding.* Deze kan op de meest krachtige wijze geschieden, beter dan het enkele gezinsleven daartoe in staat is. Zij kan worden wat ze zijn moet: veelzijdig, op streng moreel peil, stevig geleid en dus overdrijving beletten.

Met verdere hygiënische verzorging en de mogelijkheid van velerlei gezonde ontspanning zal zij van de leerlingen gezonde jonge menschen maken,

op wie nieuwere gewoonten geen verkeerden invloed uitoefenen. Zij vooral zal door ontlading der spanning tijdens de groei-periode, sexueele misbruiken helpen tegengaan en zoo weer de algemeene krachtdadigheid bevorderen.

b. *De verstandelijke opvoeding:* door leeszaal, voordrachten, lezingen en samenkomsten; door onderling contact en door invloed van directeur, en huisvoogden. De groepeering tijdens de studie-uren is zoodanig, dat de gunstigste gevolgen voor verstand en karakter mogen verwacht worden:

Het zijn vooral deze twee zijden der opvoeding, welke, wanneer de leiding goed is, jeugdoverdrijving verhinderen. De bestaansnoodzakelijkheid van tehuizen is elders vooral hiermede aangetoond („Fuller: The Empire of India 1913).

c. *De zedelijke opvoeding.* Deze wordt bereikt niet alleen door invloed van directeur, spelleider en huisvoogden en door de heilzame werking van veelzijdige, geleide sport en frissche verpoozing, maar vooral ook door het veelpuntig onderling contact, door zelfopvoeding binnen de groep.

Juist waar in een tropisch land neiging tot indolentie en passiviteit aanwezig is, is die opvoeding binnen een groote groep, met alle technische hulpmiddelen en onder krachtige, bezielende leiding van groote waarde zijn voor de aanstaande leiders der nieuwe maatschappij.

d. *De gemoedsopvoeding* is uit den aard der zaak hier veel minder krachtig dan in een goed gezin. Maar door de veelheid van hulpmiddelen (muziek, boekerij, huisversiering, tuin, gehoorzaal enz.,) en door dagelijksche aanraking met warmvoelende leiders kan ze toch tot haar recht komen, in elk geval beter dan in de meeste kosthuizen der jongens nu gebeurt.

e. *De godsdienstige opvoeding* is alleen op deze wijze tot leiders bevrediging en zonder nadeelen te verkrijgen. Omdat er geen dwang bestaat tot het vormen van ongelijksoortige groepen kunnen ouders van één geloof hun kinderen onder een gelijkdenkenden huisvoogd bij elkaar doen brengen. Wie de godsdienstige opvoeding alleen goed acht, als ze de geheele opvoeding doordringt (anti-neutraal), kan dat op deze wijze voor het geheele huiselijke leven (werken, slapen, eten en wonen) verkrijgen. Het bezwaar, van neutrale zijde geuit, dat zoodoende onverdraagzaamheid wordt gekweekt, vervalt, doordat een groot gedeelte van den dag (op school en bij de verpoozingen) de verschillend-denkenden met elkaar in aanraking komen.

Ook de centrale leiding (directeur en spelleider) voorkomt het ontstaan van afscheiding. De groepeering bij de verpoozingen (sportteams, debat en muziekclubs enz.) moet dan ook zooveel mogelijk alleen naar de mate van kunnen geschieden, niet naar ras, geloof of cultuurgroep.

De voorstanders van neutrale opvoeding vinden ruimschoots gelegenheid tot het doen vormen van heterogene groepen, en kunnen door kerkgang, door ritueele plichten en door godsdienstonderwijs van het verlangen naar religieuse opvoeding hunner kinderen doen bevredigen.

f. *De verpoozings-opvoeding.* In een land — met een lagen genotsstandaard als Indië — moet de geluks- (verpoozing-) opvoeding een zeer belangrijk deel der geheele opvoeding uitmaken. Om het volk tot betere geluksbevrediging te voeren dan met de bestaande (of aanschijnlijk over te nemen) genietingen, is het noodig de aanstaande voorgangers in de goede richting te leiden. Waar de jongelingspsyche vooral door het krachtig optreden van sociale instincten gekenmerkt wordt en dus de geluksbevrediging na het 14de jaar ook voor een deel buiten het gezin moet gezocht worden, is het zaak die buitensfeer te kunnen kiezen.

En waar die in onze Indische groote steden vrij verdorven is en anti-op-

voedend werkt, moeten wij onze pupillen zoolang en zoo sterk mogelijk aan haar onttrekken, en dus een eigen omgeving scheppen, welke onder eigen zedelijke beïnvloeding staat. M. a. w. we moeten onze jongens trachten *buiten vermaakparken*, bioscopen en kampongs te houden, door ze *binnen de eigen omheining* en toch *buiten het enger gezin* volop gelegenheid tot veelzijdige verpoozing te geven.

g. *De sociale opvoeding:* In een jonge maatschappij vooral is deze een zeer gewichtig deel der geheele opvoeding, in 't bijzonder voor de a. s. leiders dier maatschappij. Het samenwonen van verschillende bevolkingselementen in ongedwongen groepeering, het samenvoegen dier elementen in steeds grooter groepen (werken met 4, slapen met 24, eten met 41, zich verpoozen in grootere getallen) geeft daartoe een prachtige gelegenheid. Steeds wordt de kring van belangstelling uitgebreid, tot na het verlaten der inrichting ook voor grooter belangensfeer omvattingsvermogen ontstaat.

Waar een groot deel onzer jongens daarna geen onderwijs meer geniet, is deze voorbereiding tot het leven in de maatschappij even noodzakelijk, als dat voor anderen het studentenleven is. Zoo kan, door een harmonisch opvoedingssysteem, met gebruikmaking van alle daartoe vereischte middelen, het Leerlingen-Tehuis van onberekenbaar nut zijn voor de Indische maatschappij en een blijvend en waardig aandenken zijn van Jan Pietersz. Coen's 300 jarige herdenkingsdag.

(Bat. Nbl.). Dr. G. I. NIEUWENHUIS.

DE HANDELSVOORUITZICHTEN EN DE CREDIETWAARDIGHEID VAN JAVA.

In de *Pan Pacific* van April 1919 komt het ondervolgende artikel voor van de hand van den heer H. F. van den Berg, Directeur van de Javasche Bank, die, zooals men weet, thans in de Vereenigde Staten vertoeft voor de vervulling van een diplomatieke missie voor de Nederlandsche regeering in verband met de plannen voor een meer directe vertegenwoordiging in dat land. De heer Van den Berg is volgens het blad de hoogste autoriteit op handelsgebied op Java.

Het artikel luidt in de vertaling van het *Soer. Hbl.:*

Nederlandsch Oost-Indië heeft een totale oppervlakte van ongeveer 750,000 vierkante mijlen. Om een vergelijking te maken: de groote staat Californië heeft een opervlakte van ongeveer 153,000 vierkante mijlen, is dus ongeveer zoo groot al het eiland Sumatra in den Indischen archipel.

De bevolking bedraagt in totaal, ruw geschat ongeveer 40 millioen, terwijl het eiland Java alleen reeds 32,000,000 inwoners heeft. Wij zien dus, dat het eiland Java, ofschoon het slechts een oppervlakte heeft van 50,000 vierkante mijlen, dat is 7 pCt. van de totale oppervlakte van Nederlandsch-Indië, 75 pCt. van de totale bevolking heeft. Dit geeft eenig idee van de dichtheid der bevolking van dit eiland, doch tevens van de achterlijkheid in ontwikkeling van de andere deelen van den Archipel.

De bevolking is wettelijk verdeeld in twee groepen. De eerste bestaat uit de Europeanen en met hen gelijkgestelden, tot wie alle genaturaliseerde vreemdelingen behooren. De tweede groep bestaat uit inlanders en hen, die dezelfde rechten genieten als dezen, zooals Arabieren, Chineezen, Mohammedanen, enz.

De Europeesche bevolking telt slechts 100,000 zielen, zoodat de groote meerderheid van de enorme bevolking van dit eiland tot de Oostersche rassen behoort. Het aantal Chineezen bedraagt 600,000.

Dezen zijn bijna allen handelaren en winkeliers, met uitzondering van een groot aantal Chineesche arbeiders, die op de tabaksonderneming op de Oostkust van Sumatra werken.

Sommige dezer Chineesche kooplieden zijn fabelachtig rijk geworden.

Enorme kansen voor buitenlandsche goederen.

Men kan niet krachtig genoeg er den nadruk op leggen, dat deze eilanden, met hun groote bevolking, enorme kansen bieden voor het gebruik van buitenlandsche goederen, en indien hun rijke hulpbronnen goed worden ontwikkeld, zullen zij zeker een belangrijker rol in den wereldhandel spelen, dan zij tot nu toe deden.

De totale waarde van den overzeeschen handel in den Archipel gedurende het jaar 1917, het laatste jaar, waarover statistieken beschikbaar zijn, is 520,000,000 dollar, verdeeld over een invoer ter waarde van 200,000,000 en een uitvoer van 320,000,000.

In 1907 waren deze cijfers respectievelijk 85,000,000 en 100,000,000, hetgeen een vermeerdering van 150 pCt. in tien jaar toont.

De invoer van de Vereenigde Staten in Nederlandsch-Indië bedroeg in 1917 25,000,000 dollar of 13 pCt. van het totaal; de uitvoer van Nederlandsch-Indië naar de Vereenigde Staten bedroeg 80,000,000 of 25 pCt.

Van dezen handel neemt Java, met zijn dichte bevolking, hoogen staat van ontwikkeling en transportgelegenheden 75 pCt. voor zijn rekening.

Daarom kan men zich bij de bespreking van den Amerikaanschen handel met Ned.-Indië beperken tot Java.

De invoer uit de Vereenigde Staten bestaat hoofdzakelijk uit ijzer- en staalwaren.

De voornaamste artikelen, die uit de Vereenigde Staten in Indië worden ingevoerd, zijn wel ijzer- en staalwaren.

Deze vormen van dien invoer 30 pCt. De andere artikelen, waaruit die invoer bestaat, zijn machinerieën, gereedschappen, electrische aparaten, automobielen en onderdeelen van automobielen, voedingsmiddelen, dranken, gezuiverde petroleum, blik, kunstmest, hars, banden, gedroogde goederen, papier, papierartikelen, schrijf- en rekenmachines, chemicaliën, pharmaceutische artikelen en nog veel andere.

Om een idee te geven van het groote belang van den Amerikaanschen handel met Java, kan ik mededeelen, dat de waarde van het Amerikaansche ijzer en staal in 1917 op Java ontvangen, grooter was dan de waarde van deze artikelen in 1913, het jaar vóór den oorlog, uit Holland op Java ontvangen, en de waarde van machinerieën, gereedschappen en electrische aparaten uit Amerika ingevoerd, toont een vermeerdering aan van 400,000 dollar, vergeleken bij de waarde van den invoer dezer artikelen in 1913 uit Duitschland en Engeland.

Zelfs als men in aanmerking neemt de prijsstijging, blijft deze vergelijking toch beteekenisvol, omdat daaruit blijkt, dat de koopers van Nederlandsch-Indië leeren minder afhankelijk te zijn van Europa voor hetgeen zij noodig hebben, en tezelfder tijd beseffen de waarde van een directen handel met Amerika.

Zeer merkwaardig is de toeneming van den invoer uit Amerika op Java

van Amerikaansche kleurstoffen, welke van 38,000 dollar in 1916 opliep tot 200,000 in 1917, waardoor de Vereenigde Staten thans de tweede plaats innemen, wat betreft de landen, welke op Java kleurstoffen importeeren, doch nog slechts $\frac{1}{4}$ vertegenwoordigt van den invoer van kleurstoffen op Java in 1917, welke in totaal 800,000 dollar bedroeg.

De waarde van den invoer uit Japan is reeds zeer toegenomen.

Terwijl echter de Amerikaansche handel met Ned.-Indië in de laatste twee jaren met 300 pCt. is toegenomen, steeg ook de waarde van den invoer van Japansche artikelen van 9,000,000 yen in 1915 tot 37,000,000 in 1917, of ongeveer 300 pCt. en de betreffende cijfers over 1918 schijnen nog grootere toenemingen aan te toonen ten gunste van Japan.

Afgezien van het stopzetten van den uitvoer van niet-noodzakelijke goederen, werden duizenden tonnen koopwaar, waarvan de uitvoer onder zekere voorwaarden was toegestaan, in de Amerikaansche havens opgehouden als gevolg van de onttrekking van tonnenmaat aan de gewone handelswegen voor militaire verschepingen.

De omvang van de Amerikaansche zaken, welke om die reden gecanceld werden, is bijna ongeloofelijk en Japan liet niet na hiervan voordeel te trekken door zijn verkoopen naar Java steeds uit te breiden.

Ik wil hierbij zeggen, dat wij in Java zeer goed begrepen, dat het slechts de harde noodzakelijkheid was, die Amerika dwong beperkende bepalingen in het leven te roepen.

Niettegenstaande dit was het met groote bezorgdheid, dat wij zagen de vernietigende beperkingen der zaken, zaken, welke in elk opzicht bloeiden en teekenen gaven van krachtigen groei.

Gelukkig hebben thans bij de beëndiging van den oorlog deze beperkende factoren opgehouden te bestaan en ik hoop dat de Amerikaansche fabrikanten weer hunne volle aandacht zullen wijden aan de markt, welke wij hun kunnen aanbieden in ons land.

In Amerika gemaakte goederen worden nu op prijs gesteld.

Ik zie geen enkele reden, waarom onder normale omstandigheden, de handel, welke gedurende den oorlog zoo'n grooten sprong gemaakt heeft, niet verder zou groeien en zich tot nog grooter afmetingen zou ontwikkelen.

De bewoners van den Archipel hebben geleerd, minder afhankelijk van Europa te zijn voor de goederen, welke zij noodig hebben en, wat nog van meer belang is voor de toekomstige ontwikkeling, zij hebben geleerd de in Amerika gemaakte goederen te waardeeren.

Zoals verwacht kon worden, heeft de qualiteit van de uit Amerika ingevoerde goederen alle tevredenheid verworven, hetgeen niet altijd het geval was met artikelen, uit nadere landen geïmporteerd.

In den beginne waren er klachten omtrent verpakking, omdat fabrikanten blijkbaar niet wisten, wat de verpakking had te doorstaan, alvorens de waar in handen der koopers werd afgeleverd.

Er waren ook eenige teleurstellingen in gevallen, waarin door onbekendheid van de fabrikanten, Amerikaansche producten werden verstrekt, welke absoluut ongeschikt waren voor het gebruik in een tropisch klimaat.

Over het algemeen was de ondervinding bevredigend. Inderdaad blijkt de neiging om Amerikaansche goederen te koopen, een economisch gevolg van den oorlog te zijn.

Wij kunnen grondstoffen leveren en in ruil daarvoor gefabriceerde artikelen koopen.

Nieuwe moderne industrieën zijn in het leven geroepen.

Het kan geen kwaad de aandacht te vestigen op nieuwe mogelijkheden voor Amerikaansche goederen op de Javamarkt, in de laatste tien jaren zijn de Inlandsche metaal- en olieindustrieën gegroeid tot geheel modern ingerichte industrieën, welke groote moderne installaties noodig maken.

Waarschijnlijk zal men in vele gevallen Amerikaansche installaties nemen vooral bij nieuwe ondernemingen.

Daarbij komt nog de onlangs gedane ontdekking van enorme hoeveelheden ijzererts op het eiland Celebes, welke een buitengewone gelegenheid kan aanbieden voor den verkoop van Amerikaansche mijnmachines in ons land.

De noodzakelijkheid, om gedurende den oorlog te maken, dat het land zichzelf meer kon voorzien, heeft natuurlijk geleid tot de oprichting van een flink aantal plaatselijke industrieën.

Behalve het verwerken van ijzererts hebben wij het spinnen van katoen, glasfabricage, papier- en lucifers fabrieken en de grondstoffen zijn alle in de kolonie.

Dit alles staat op het program van de industrieele ontwikkeling, welke de regeering met alle mogelijke middelen aanmoedigt. Hierdoor zullen in de naaste toekomst veel machinerieën noodig zijn en de Vereenigde Staten verkeeren in een goede positie ze te leveren.

De goederen worden op lang uitstaand crediet gekocht.

De invoer van Amerikaansche goederen op Java is voornamelijk in handen van grossiers-importkooplieden, die deze goederen leveren aan verkoopers en firma's, die de goederen weer aan den kleinhandel verkoopen.

Deze laatste is gewend de goederen te koopen op een crediet, dat de importeurs bereid zijn uit te strekken tot 120 dagen of zelfs meer.

Deze faciliteit is gewoonlijk voldoende aantrekkelijk, om de kleinhandelaren te weerhouden van het doen van eenige directe zaken met de fabrikanten der geïmporteerde artikelen.

Het is echter zoowel vóór als gedurende den oorlog gebeurd, dat buitenlandsche fabrikanten, teneinde hun artikelen zooveel mogelijk op de Indische mark te brengen, bereid werden gevonden dezelfde condities aan de kleinhandelaren aan te bieden, dus ook lang crediet toe te staan, evenals de plaatselijke importhandelaar of grossier.

Met deze methode van zaken doen, werd vóór den oorlog door Fransche en Duitsche fabrikanten begonnen. Hun voorbeeld werd gevolgd door Japan.

De kleinhandelaren, die door buitenlandsche fabrikanten begunstigd werden met zulke directe leveringen, zullen natuurlijk ook trachten hun orders direct bij de Amerikaansche fabrikanten te plaatsen, van wie zij zullen verwachten dezelfde credit-faciliteiten te verkrijgen, als hun werden verleend door hun vroegere buitenlandsche leveranciers.

Een groot deel van den handel is in handen van Chineezen.

Een groot deel van den kleinhandel is in handen van Chineesche kooplieden, wier stand en financieele draagkracht niet zoo gemakkelijk te bepalen zijn.

Zij zijn arbeidzaam, er zit een scherpen handelsgeest in hen en zij stellen voldoenden prijs op een goeden naam, om zich in te spannen, hun verplichtingen na te komen tegenover buitenlandsche leveranciers, maar voor een

zakenrelatie zijn zij beter geschikt voor den Indischen dan voor den Europeeschen importeur. Hun rekeningen moeten goed nagezien worden; men moet op hen letten, en dit kan beter worden gedaan door een crediteur terplaatse dan door een crediteur in een vreemd land.

Uit hetgeen ik gezegd heb, zal duidelijk gebleken zijn, dat de Amerikaansche exporteur geen ongelijk heeft, wanneer hij crediet weigert aan koopers in Nederlandsch-Indië, wanneer zij hem niet voldoende bekend zijn.

Maar hij moet bereid zijn zaken te doen op de basis van crediet verleenen.

Het ontbreken van inlichtingen kan geen geldend excuus zijn voor het niet verleenen van faciliteiten aan den Nederlandsch-Indischen importeur.

Er zijn voldoende bronnen van informatie verkrijgbaar voor den Amerikaanschen fabrikant, waaruit hij zich ten volle inlichtingen kan verschaffen, wat aanzien een credietwaardigheid der koopers op Java betreft.

In het algemeen gesproken, zal een rapport van een bankier de meest waardevolle inlichtingen verschaffen, wat betreft de mate van crediet, welke hij gerust kan verleenen.

De import-kooplieden in Nederlandsch-Oost-Indië zijn zelfstandig genoeg of zijn anders voldoende geaccrediteerd bij hun bankiers, om in staat te zijn zaken met Amerika te doen op de basis van contante betaling en dat is de reden, waarom de Amerikaansche exporteurs tot nu toe in staat zijn geweest contante betaling te verkrijgen voor hun verkoopen naar Java.

Het betalingssysteem.

De Nederlandsch-Indische importeur betaalt cash tegen de ontvangst van de cognossementen door de bank, bij welke credieten zijn verkregen ten gunste van den Amerikaanschen exporteur, of hij betaalt cash bij aankomst van de goederen op Java.

Dit is een zeer bevredigende wijze van zaken doen, doch de vraag rijst, of dit systeem op den langen duur gehandhaafd kan blijven.

Ik ben bang van niet. En het is in het belang van de Amerikaansche exporteurs zelf, dat ik mij gedrongen gevoel een waarschuwingssignaal te doen hooren.

Ofschoon kooplieden en fabrikanten in dit land zich op schitterende wijzen hebben aangepast aan de nieuwe toestanden door den oorlog geschapen, en zij nu ver boven het elementaire standpunt staan van te trachten buitenlandschen handel te krijgen, kan ik niet verhelen, dat zij, tenminste in hun handel met Indische kooplieden en afnemers, nog steeds een zekere gestrengheid betrachten, welke in scherpe tegenstelling is met de handelsmethoden van andere naties, die reeds een langdurige ondervinding hebben in buitenlandschen handel en dat, het zij mij toegestaan dit te zeggen, slechts is overeen te brengen met de pogingen, welke thans waar te nemen zijn in dit land, om een zeer belangrijken handel na den oorlog, op te bouwen.

Om een voorbeeld te noemen: Vóór orders uit te voeren, dringt de Amerikaansche exporteur en fabrikant er op aan, dat een niet te herroepen crediet te zijnen gunste in Amerika wordt geopend, terwijl hij weigert om zijn buitenlandschen kooper eenige schadeloosstelling te verleenen in geval een van de voorwaarden van de bestelling niet uitgevoerd wordt.

Terzake van Amerikaansche uitvoeren verlangt de Amerikaansche exporteur contante betaling, zonder een inspectie van de goederen vóór de betaling heeft plaats gevonden en hij weigert eenigerlei schadevergoeding aan de koopers, als de goederen beneden den standaard blijken te zijn of niet

geschikt voor plaatselijk gebruik, als gevolg van het feit, dat de goederen zijn gemaakt of verpakt, zonder dat acht is geslagen op het tropische klimaat, dat op de plaats hunner bestemming heerscht, terwijl andere buitenlandsche fabrikanten bereid zijn de geheele of een gedeelte van de risico op zich te nemen.

De Amerikaansche exporteur (dat is tenminste wat wij op Java opgemerkt hebben) schijnt zich aan alle verantwoordelijkheid voor de levering aan buitenlandsche importeurs, die met hem handel drijven, te onttrekken. Zij dwingen dezen de goederen te koopen op de uitsluitende risico van de importeurs-zelf.

Het is voornamelijk te danken aan de buitengewoon gunstige omstandigheden, onder welke de Amerikaansche handel zich als een gevolg van den oorlog heeft uitgebreid, dat de importeurs op Java bereid werden bevonden zich aan dergelijke voorwaarden te onderwerpen.

Zij hebben zich soms zware verliezen getroost in de hoop, dat de eerste fouten hersteld zouden worden, en dat op den langen duur de relaties zouden uitloopen op een bevredigend zaken doen in het artikel, waaraan plaatselijk groote behoefte bestond, omdat de gewone bronnen, waaruit geput werd, om in de behoefte te voorzien, door den oorlog waren uitgeschakeld.

HET AANSTAANDE NIEUWE OCTROOI VAN DE JAVASCHE BANK.

Zooals allicht in wijden kringen bekend, heeft de Nederlandsch-Indische Regeering der Javasche Bank aangezegd, dat zij het bestaande octrooi, expireerende in 1921, niet wenscht te handhaven.

De door de Regeering verlangde wijzigingen, welke ongetwijfeld voornamelijk de winstverdeeling betreffen, zullen breedvoerig met de directie onzer circulatiebank worden besproken; de directie van haar kant zal ook wel met een verlanglijstje te voorschijn komen ..... men zegt, dat de president, de heer E. A. Zeilinga Azn., binnen niet te langen tijd naar Nederland zal vertrekken ..... en in de hooge Nederlandsche financieele wereld dus zullen zich gebeurtenissen afspelen, welke voor den economischen toestand van Nederlandsch-Indië van zeer groot belang zullen blijken te zijn.

Het octrooi van de voornaamste circulatiebanken wordt door den wetgever geregeld; het gevolg hiervan is dat ook door dien wetgever de wijzigingen worden aangebracht en het geheele volk zich kan uitspreken over maatregelen, die hare economische positie ten nauwste raken.

Het octrooi van de Javasche Bank echter wordt in afwijking met de geldende uances, door een Koninklijk Besluit vastgesteld; en hoewel de aandeelhouders in eene algemeene vergadering de voorstellen tot wijziging van het octrooi en van de statuten hebben goed te keuren, behoeft niet nader te worden betoogd, dat over het algemeen dergelijke algemeene vergaderingen ten sterkste worden beïnvloed door handige directies, te meer, waar in dit speciale geval de meeste aandeelhouders leeken zijn op het gebied van circulatiebankpolitiek, eene politiek, waarover de meeningen van zoovele mannen beteekenis uiteenloopen en waarover het laatste woord nimmer zal worden gesproken. Doordat een Koninklijk Besluit deze materie voor de Javasche Bank regelt, is het mogelijk, dat de geheele bespreking blijft binnen de muren van eene financieele coterie; dat de maatregelen, welke de eco-

nomische toestanden van Indië ten innigste raken, en van het allerhoogste belang zijn, worden genomen door personen, die niet op de hoogte zijn van Indische toestanden, door personen, die hun eigen belang op het oog hebben, terwijl het nieuwe octrooi dan pasklaar aan de Algemeene Vergadering van aandeelhouders der Javasche Bank zal worden voorgelegd, welke ongetwijfeld „ja en amen" zegt op hetgeen de directie haar ter goedkeuring aanbeveelt.

Dat deze veronderstelling niet op lossen grond berust, blijkt uit de octrooien statutenwijziging van 1908, toen de toenmalige president, de heer Mr. G. Vissering, met eene bijzondere haast, eene octrooiwijziging doordreef, die van verstrekkenden invloed — o.i. op vele punten zeer zeker ten goede — is geworden, maar welke toch belangrijk genoeg ware geweest om aan het oordeel van het Indische deskundige publiek te worden onderworpen.

En deze haast werd betracht door den zoon van den bekenden econoom prof. mr. S. Vissering, die in 1864 over het octrooi der Nederlandsche Bank heeft gezegd: „De vaststelling van het nieuwe octrooi bij de wet zal ook dit voordeel hebben, dat het publieke oordeel zich over deze zaak van publiek belang zal kunnen uitspreken."

De heer D. Stigter heeft in eene brochure, uitgegeven in 1908, getiteld: „De laatste wijziging in het Octrooi der Javasche Bank" deze octrooiwijziging becritiseerd en voor het eerst de aandacht van het publiek gevestigd op de eigenaardige opvatting, zoowel van den heer mr. G. Vissering als van de raadslieden der Kroon, om eene octrooiwijziging binnen vier maanden na de publicatie er van, te doen bekrachtigen. En hierbij dient nog rekening te worden gehouden met den tijd, welken de nota aan aandeelhouders, waarin deze octrooiwijziging werd besproken, noodig had, Nederland te bereiken.

Octrooiwijzigingen van de Nederlandsche Bank werden steeds jaren te voren bij de Staten-Generaal aanhandig gemaakt; dan worden deze in de afdeelingen besproken, in de pers in alle onderdeelen nageplozen, terwijl vereenigingen voor economische studiën de verlangde wijzigingen aan ernstige critiek onderwierpen. En dan nog werd menigmaal geklaagd, dat voor de voorbereiding van deze belangrijke kwesties te weinig tijd werd beschikbaar gesteld.

Over de octrooiwijziging in 1902 van de Nederlandsche Bank heeft de Vereeniging voor de Staatshuishoudkunde en de Statistiek drie prae-adviezen gepubliceerd van de hand der algemeen bekende heeren G. M. Boissevain, dr. D. Bos en C. Rozenraad, welke schitterende prae-adviezen nu nog groote waarde hebben voor hen, die de circulatiebankproblemen bestudeeren, en waaruit in dit artikel verschillende aanhalingen zullen worden gedaan.

Het doel van dit artikel is dan ook, om het belangrijke gebeuren op financieel-economisch gebied, de wijziging van het octrooi en de statuten van onze Nederlandsch-Indische circulatiebank in te luiden, eene gedachtenwisseling bij tot oordeelen bevoegden uit te lokken en te voorkomen, dat ook hierbij met het in Indië bekende systeem van belangrijke zaken als onderonsjes af te doen, wordt gebroken. Het is de bedoeling, een steentje bij te dragen, om vereenigingen, zooals de Vereeniging voor Koloniale Studiën, te doen besluiten, prae-adviezen te doen uitbrengen, deze in hare vergaderingen te doen bespreken en door hare publicaties wereldkundig te maken, zooals zij reeds gedaan heeft inzake de schepenvorderingswet, de fabrieksnijverheid in Indië, de kwestie der particuliere landerijen, de voedselvoorziening en andere belangrijke koloniale vraagstukken.

Het is de bedoeling van deze artikelen, om de Nederlandsch-Indische

Regeering opmerkzaam te maken op de belangrijkheid der aanstaande octrooi wijziging; er op te wijzen, dat velen niet accoord gaan met de huidige geste der circulatiebank, opdat zij de noodzakelijkheid inziet, eene commissie te benoemen, teneinde het belangrijke vraagstuk te bespreken en de resultaten te publiceeren. Niet eene commissie, die jaren traineert met het geven van haar advies, maar eene commissie van deskundige personen uit landbouw, handel en nijverheid, welke binnen niet te langen tijd met haar prae-advies voor den dag komt, gewoon als zakenmenschen zijn, het opgedragen werk vlot uit te voeren.

En zou de Regeering in deze commisie ook niet kunnen benoemen, iemand van het hoogere personeel der Javasche Bank, zooals den tegenwoordigen agent te Soerabaja, die zeer zeker door zijn lange practijk waardevolle adviezen zal kunnen geven, welke wellicht niet steeds in dezelfde richting zouden gaan als die van de tegenwoordige directie, zoodat door „le choc des opinions" het belang der zaak beter naar voren zou kunnen komen? Bovendien zal iemand, die zijn geheelen diensttijd bij de Javasche Bank in alle rangen heeft doorloopen, belangrijke vraagstuken van internen aard aan de orde kunnen brengen en ten voordeele bijvoorbeeld van het zeer ontevreden personeel materieele- en ook andere verbeteringen kunnen voorstellen, welke ook ten goede moeten komen aan den gang van zaken bij de Bank.

Wij zijn geen bewonderaars van de tegenwoordige leiding der bank.

Zeer zeker moet geapprecieerd worden het nieuwe geluid, dat mr. G. Vissering heeft laten hooren tijdens zijn presidentschap, moet geapprecieerd worden, dat in zijn tijd Nederlandsch-Indië door de schokken van het wereldgebeuren niet belangrijk is beïnvloed. Maar an den anderen kant moet toch ook in het oog worden gehouden, dat in tegenstelling met de tendenz in de vele stukken van de hand van den heer Vissering, waarin hij zijn eigen werk naar voren brengt om het publiek toch maar een juist denkbeeld te geven van zijne veelzijdigheid en pushing-power, de monetaire problemen van Nederlandsch-Indië zich toch niet zoo heel moeilijk laten oplossen. Nederlandsch-Indië is een exportland met een grootendeels, ja, men kan zeggen, met eene bijna voortdurend gunstige handels- en betalingsbalans. Banken kunnen zich dus gemakkelijk van middelen in Europa voorzien en de circulatiebank heeft dus geen zware moeilijkheden te overwinnen, om haar in Indië benoodigde specie te laten remitteeren te meer, daar alleen het moederland in staat is in het tekort aan zilveren en gouden standaardgeld te voorzien.

Ook zijn wij niet blind voor den krachtigen steun, dien de tegenwoordige president, de heer Zeilinga, aan het economische leven in Nederlandsch-Indië gegeven heeft in den eersten tijd na het uitbreken van den grooten wereldbrand, toen hij, kalm en nuchter in zijn laten en doen, uitwendig onbewogen door het Groote, dat de geheele wereldorde zou verstoren, maatregelen nam, om de gevolgen van het door angst en zenuwen opgezweepte Indische publiek te bezweren. En rustig, kalm heeft hij dien geheelen oorlogstijd doorgewerkt en getrouw aan zijne beginselen, zijne eens aangenomen gedragslijn gevolgd.

In de vervolgen van dit artikel zullen wij aantoonen, waarom wij geen bewonderaars zijn van de tegenwoordige leiding onzer centrale bank, waarom wij ingrijpende veranderingen noodzakelijk achten. Wij wenschen niet door te gaan als voorlichters van de publieke opinie, wij geven onze meening voor betere; immers zooals gezegd, stellen wij ons alleen voor, het onderwerp ter bespreking in Nederlandsch-Indië in te luiden en wij willen dan ook

alleen onze denkbeelden publiceeren, opdat bij de besprekingen de door ons te noemen punten ook onderwerpen van gedachtenwisseling zullen mogen uitmaken.

Wij stellen ons voor de te bespreken stof te verdeelen in twee gedeelten en wel in:

a. Bespreking van het doel der circulatiebank en daaruit logisch volgende van de tegenwoordige leiding en de daarin o.i. noodzakelijke veranderingen.

b. De samenstelling van de Directie.

Alvorens tot de bespreking van punt *a.* over te gaan, willen wij gaarne de aandacht vestigen op de wenschelijkheid, om in een dagbladartikel kortheid te betrachten, weshalve wij alleen de hoofdpunten aanstippen. Uitvoerige deskundige besprekingen behooren niet in een dagbladartikel thuis, doch dienen eene plaatsing te vinden in de daartoe bestemde vakbladen. In latere artikelen stellen wij ons echter voor, enkele belangrijke punten nader uit te werken en te belichten. Immers, de circulatiebank is eene instelling van algemeen nut, hare politiek dient gemeengoed der natie te zijn en elke overbodige geheimhouding is ten nadeele van den goeden gang van zaken.

Het is eigenaardig, dat in vele circulatiebankoctrooien „het doel" niet is omschreven. De reden, waarom bij deze lichamen is afgeweken van de steeds gevolgde gedragslijn bij andere naamlooze vennootschappen, waar als afzonderlijke paragraaf eene weliswaar menigmaal vage omlijning wordt gegeven van hetgeen de naamlooze vennootschap beoogt, is mij niet bekend. Vermoedelijk vindt het zijn oorzaak in het feit, dat eene omschrijving van het doel eener circulatiebank zeer moeilijk is, gezien het voortdurend aanpassen der leiding aan de zich steeds wijzigende economische verhoudingen, doch het komt ons voor, dat er zoowel in ons Indië, als in Nederland wel financieele en juridische krachten zullen kunnen worden gevonden, die in staat zijn, het doel eener circulatiebank, in acht nemende de noodige elasticiteit, te formuleeren.

Wél wordt meestal omschreven, welke werkzaamheden tot de sfeer van de circulatiebank behooren. Hoe weinig waarde dient echter hieraan te worden gehecht! De Javasche Bank bijvoorbeeld mag hare gelden beleggen in buitenlandsche wissels. Deze buitenlandsche wissels kunnen dus gekocht worden voor speculatieve doeleinden, voor de handhaving der wisselpariteit van den Nederlandsch-Indischen gulden op de wereldmarkt, ten rentegevende belegging. Het spreekt vanzelf, dat deze alleen zouden mogen worden bemachtigd, wanneer de handhaving der wisselpariteit in het spel komt en eene kundige, intègre directie zal die gedragslijn volgen. Maar waarom wordt dit niet vastgelegd in de omschrijving van het „doel", daar het volgens het tegenwoordig octrooi toch niet is uitgesloten, dat particuliere belangen, zooals het uitkeeren van een hoog dividend, het ontvangen van een aanzienlijk tantième, zouden kunnen worden gediend. Voorop blijf ik stellen, dat eene deskundige directie niet anders zal handelen dan nuttig voor de financieel-economische belangen van Indië, dat eene directie onzer circulatiebank te hoog staat, om hare eigen particuliere belangen ten nadeele van Indië te bevredigen, maar waarom zou de wetgever, of de Kroon, die circulatiebankpolitiek niet in het octrooi in breede lijnen vastleggen?

Ook bij het verleenen van credieten aan particulieren met onderpand van effecten doet zich de behoefte gevoelen aan eene zuivere omlijning van het doel der Bank. Is het ten voordeele van den economischen bloei van Ned.-Indië, dat de circulatiebank aan particulieren de gelegenheid open stelt door

beleening eene hoogere rente te maken dan directe belegging afwerpt? Zeer zeker is eene gezonde speculatie nuttig voor het wel en wee van een land. Door de speculatie toch wordt het mogelijk gemaakt, dat op de beurs voldoende materiaal voorhanden is voor de bonafide transacties van beleggers, zooals juist wordt omschreven in de in 1911 uitgegeven brochure van Carl Otto Stunzer getiteld „Banken und Wertpapierbörse". Was eene gezonde speculatie niet aanwezig, dan zou de koop en verkoop van effecten over het algemeen alleen mogelijk zijn tegen zeer verhoogde dan wel verlaagde koersen. Dat dus eene circulatiebank eene gezonde speculatie niet doodt, is logisch, terwijl het tevens van veel waarde is, dat een verscheidenheid van fondsen op een beurs wordt verhandeld en men niet genoodzaakt is, eenzijdige papieren te koopen, zooals het destijds te Batavia gewoonte was en men voor het grootste gedeelte mijnbouwpapier kocht. De heer mr. Visséring heeft door zijne zoogenaamde spaarmethode zeer zeker nieuwe fondsen op de Bataviasche beurs en in Indië geïntroduceerd, waardoor de beleggingskeus werd verruimd en Batavia als beurs belangrijker is geworden, doch an de andere zijde werd destijds o.i. door de directie niet de noodige maat betracht en kocht het leekenpubliek dikwijls effecten tot een bedrag boven hun macht, dikwijls met als gevolg ..... verlies. Geleidelijk werden deze uitzettingen ingekrompen, de te storten marges verhoogd, maar het neemt niet weg, dat nog vele millioenen op die wijze in de operaties der Bank voorkomen, welke operaties theoretisch liquide zijn, doch practisch op langen termijn zijn vastgelegd.

Angstvallig wordt bij eene circulatiebank gewaakt voor liquiditeit, belegging in hypotheken is alleen in zeer bijzondere gevallen toegelaten en dan nog na bekomen goedkeuring van den Gouverneur-Generaal. Hoe komt het dan, dat een autoriteit als mr. G. Vissering millioenen heeft doen uitzetten in illiquide credieten aan particulieren met onderpand van effecten met eene marge van slechts tien percent! Iemand met een bezit van bijv. *f* 5,000 kon voor *f* 45,000 effecten koopen en dus zou eene circulatiebank eenmaal in het groot met dit systeem begonnen, in tijden van spanning, waar effectenkoersen een dalende tendenz vertoonen, werkelijk hare rekeninghouders, die geen surplus meer hadden, hebben kunnen executeeren, met gevolg, eene paniek op de beurs, onmogelijkheid van plaatsing van zulk een groot aanbod, reusachtige verliezen voor rekeninghouders, aan wie destijds het voordeel van het Visseringsysteem onder de oogen werd gebracht en voor de Bank, behalve de moreele klap, eene belangrijke toeneming harer dubieuse debiteuren. Hoe is het mogelijk geweest, dat eene circulatiebank, opgericht ten behoeve van handel, landbouw, nijverheid, ten behoeve van het geldverkeer en ter handhaving van de pariteit van den Nederlandsch-Indischen gulden, op die wijze heeft kunnen handelen? Dat nooit door outsiders in pers of bij de Regeering critiek hierop is uitgeoefend en dat nooit de Javasche Bank haar houding in deze in hare jaarverslagen heeft besproken?

Alleen een volkomen duidelijke omschrijving van de richting, waarin de Javasche Bank zal werken, dus de duidelijke omlijning van haar doel kan vergissingen, om het zacht uit te drukken, als in mijn eerste artikel geschetst, voorkomen.

Er is meer.

De regeling van het geldverkeer behoort toch tot het voornaamste werk eener circulatiebank. En eene dergelijke regeling in een uitgestrekt gebied als Nederlandsch-Indië, zich uitstrekkende van Sabang tot Nederlandsch-Nieuw-Guinea, een afstand beslaande van bijna $\frac{1}{8}$ van den omtrek der aarde,

biedt moeilijkheden aan, die alleen grondige bestudeering kunnen doen oplossen. Een vastomlijnd plan is ons niet bekend, alleen weten wij, dat tusschen de Nederlandsch-Indische Regeering en de Javasche Bank wrijving van gedachten bestaat, wie van beide de zorg en de kosten moet dragen dezer remisen. Onzes inziens is het eenige antwoord, dat de N.-I. Regeering als vertegenwoordigster van het Moederland, alleen het recht en de macht hebbende zilvergeld aan te munten, te Batavia ter beschikking van de Javasche Bank moet stellen, het door de Javasche Bank voor haar bedrijf, in overleg met de Regeering vast te stellen, benoodigde zilvergeld, doch dat de Javasche Bank voor verdere doelmatige distributie in Indië moet zorgen. Het is onbillijk, om de Javasche Bank de kosten van remisen uit Nederland te doen betalen, daar het immers niet aan haar ligt, dat Indië geen eigen munt bezit, maar aan den anderen kant is het onbillijk van de Javasche Bank niet voor de algeheele distributie van alle standaardgeld in N.-Indië zorg te dragen, daar dit toch haar taak is, haar plicht. Dat de voorraad zilvergeld te klein is voor de behoefte van het verkeer, dat de enorme opleving van Indië ook uit dien hoofde groote eischen heeft gesteld aan de circulatiebank, kan niet ontkend worden. Maar heeft de Javasche Bank ook hierin een vooruitzienden blik gehad? Had met de moderne opvatting, om bij aanmunting van zilvergeld de behaalde winst als een muntfonds afzonderlijk te beleggen, niet meer zilver kunnen worden vervaardigd? De inlander in de buitenbezittingen en op de nog niet ontwikkelde centra op Java heeft zilvergeld noodig in verband met de nog primitieve toestanden, die er heerschen op het gebied van ontwikkeling en veiligheid, terwijl bankpapier in inlandsche huizen dikwijls wordt aangetast door insecten en de volle schade dan op den bezitter rust. En kan hierin eventueel door de uitgifte van zilverbons worden voorzien? In hoog-ontwikkelde Europeesche centra is dit mogelijk, maar in de Inlandsche wereld zal ook dit papier met zeer weinig ingenomenheid worden aangenomen en zilver worden geëischt.

In de jaarverslagen der Bank wordt steeds gereleveerd, dat de groote opleving van Nederlandsch-Indië, dank zij de door de directie gevoerde politiek, zonder schokken is gepaard gegaan. Zeker is dit waar, maar heeft zij, wat de zilverkwestie betreft, toch een harer voornaamste plichten, wel doortastend gehandeld? Hebben de cultuurondernemingen op Java en Sumatra niet te weinig zilvergeld te harer beschikking ontvangen? Heeft Celebes wel bevrediging gekregen van zijn onleschbaren zilverdorst?

Heeft de directie de verschillende monetaire problemen in Nederlandsch-Indië wel voldoende onderzocht, heeft zij voldoende maatregelen genomen, om het houden van zilvergeld door hoofden en hadji's tot enorme bedragen tegen te gaan, heeft zij de volksbanken in de buitenbezittingen op dat vraagstuk gewezen, heeft zij hen en de Centrale Kas wel in dienst gesteld, om het inlandsch geldverkeer te bestudeeren? Wij voor ons gelooven, dat aan dit vraagstuk te weinig aandacht is besteed en dat het dringend noodzakelijk is, dat ook in de omschrijving van het doel der Bank, duidelijk de geldcirculatie in Nederlandsch-Indië moet worden bepaald.

Is er door de directie der Javasche Bank wel voldoende aandacht besteed aan de opening van nieuwe kantoren, zoowel op Java als op de Buitenbezittingen? Op de grootste centra zeer zeker is de Javasche Bank vertakt, maar op de kleinere, waar toch óók behoefte bestaat aan de hulp, die de circulatiebank aan handel en nijverheid kan bewijzen, ontbreken de noodige vestigingen. Natuurlijk zullen op vele plaatsen op Java en ook op de Buitenbezittingen, ik heb bijvoorbeeld hier het oog op den Oosthoek,

Madioen, Kediri, Poerwokerto, Ambon, Ampenan, Singaradja, Samarinda, en andere, de onkosten dezer vestigingen niet goed gemaakt worden, maar is het aan de andere zijde noodig, dat 18 pCt. dividend wordt uitgekeerd aan aandeelhouders, die voor een groot gedeelte niet eens in Indië wonen, terwijl zuiver Indische belangen, waarvoor de circulatiebank toch haar monopolie heeft verkregen, niet voldoende worden behartigd? Zou een maximum-tantièmes aan de directie, niet in het octrooi kunnen worden opgenomen, terwijl de overwinst ten goede komt aan de gemeenschap? De Regeering heeft veel minder invloed op de leiding der Bank dan de directie, zoodat, wanneer de directie een vast tantième ontvangt en als privé-aandeelhouder een maximum-dividend kan toucheeren, hare persoonlijke belangen niet zullen kunnen indruischen tegen de belangen van Nederlandsch-Indië, en al nemen wij aan, dat de privé-belangen bij haar ten achter zullen staan bij de belangen der gemeenschap, toch lijkt het ons ten hoogste wenschelijk het octrooi in dien zin te wijzigen.

De Javasche Bank is eene particuliere instelling met aandeelhouders, terwijl haar, ten behoeve der gemeenschap, het monopolie is verleend, om als circulatiebank zonder doelomschrijving op te treden. Beide functies hebben meestal tegenstrijdige belangen, aandeelhouders zien gaarne zoo hoog mogelijk dividend, terwijl de gemeenschap diensten eischt, welke dikwijls geen winst opleveren, getuige de onkosten bijv. aan specieremisen verbonden. De directie moet tusschen beide partijen doorzeilen, is bovendien als groot tantième-ontvangster en als gedwongen aandeelhoudster belangrijk bij de goede uitkomsten van het bedrijf betrokken. Waar nu bovendien nog een duidelijke omschrijving van het doel der circulatiebank ontbreekt, zou het mogelijk kunnen zijn, dat particuliere belangen de overhand kregen en dient de Regeering als vertegenwoordigster der gemeenschap niet voor deze mogelijkheden te waken?

Over de kwestie van het vestigen van nieuwe kantoren is destijds bij de octrooiwijziging van de Nederlandsche Bank in 1863 van gedachten gewisseld. Vóór dien tijd gevoelde de Nederlandsche Bank zeer weinig voor uitbreiding harer werkzaamheden in de provincie. Bij het octrooi van 1838 werd besloten tot de oprichting van eene bijbank te Rotterdam, maar zooals gezegd, eerst bij de bankwet van 1863 werd de oppositie tegen de verwaarloozing harer taak, door de Nederlandsche Bank buiten Amsterdam en Rotterdam van zoodanigen aard, dat bij de bespreking in de Kamer, door velen de wenschelijkheid werd betoogd naast de te Amsterdam gevestigde Bank eleders locale circulatiebanken op te richten.

Uit het prae-advies van G. M. Boissevain lezen wij hierover op bladzijde 43 het volgende: „Scherp zegt Buys — dit punt in rechtstreeksche verbinding brengende met den lof der Bank toegezwaaid van de zijde der Regeering, maar tevens er op wijzende, dat deze aan het behoud der Bank toch uitdrukkelijk de voorwaarde verbond der uitbreiding van het terrein harer operatiën en er haar een groote grief van maakte, dat dit niet eerder geschiedde — de loftuiting komt dus eigenlijk hierop neder, dat de Bank de belangen van den handel bevredigde voor zooverre hare eigen belangen dit toelieten. Niets billijker, niets verstandiger dan dat, niets meer overeenkomstig de eerste wet van haar bestaan, maar men veroorlove mij dan ook wat zachter te juichen dan anderen".

Alhoewel deze betrekkelijk scherpe bewoordigen niet kunnen slaan op de leiding der Javasche Bank, aangezien zij sinds 1908 haar werkingsfeer belangrijk heeft uitgebreid en op vele plaatsen nieuwe agentschappen heeft

opgericht, vermeenen wij toch, dat ook hier niet die voortvarendheid is betracht, welke verwacht kan worden van een directie onzer circulatiebank, welke zich in de eerste plaats heeft bezig te houden met de vraagstukken op haar terrein. Zeker, voor het openen van nieuwe kantoren heeft men noodig brankasten, meubilair en voornamelijk personeel. Brandkasten waren in den oorlogstijd moeilijk te verkrijgen, terwijl de persooneelkwestie bij de Javasche Bank, in een even acuut stadium schijnt te zijn als bij vele andere lichamen in Indië. De ontevredenheid, ook hier om verschillende redenen bestaande, deed ons in den aanhef van deze artikelen verzoeken, om in een eventueel door de Regeering te benoemen commissie ter uitbrenging van een prae-advies over het nieuwe octrooi, ook iemand van het hoogere personeel der Javasche Bank te doen benoemen.

Wij zouden dus in het nieuwe octrooi o.a. gaarne gestipuleerd zien, dat binnen een nader te bepalen tijd op bepaalde plaatsen agentschappen moeten worden opgericht.

Ook dient de plaats der circulatiebank ten opzichte der andere particuliere bankinstellingen eenigermate te worden omlijnd. Menigmaal wordt de klacht der particuliere banken geuit, dat de Javasche Bank haar te zware concurrentie aandoet, daartoe in staat gesteld door de voordeelige voorwaarden van het octrooi. Hoewel in hoog-ontwikkelde centra, zooals Londen dergelijke klachten, voor zooverre ons bekend, niet geuit worden, integendeel de Bank of Engeland bijv. „de bank der banken" wordt genoemd, gevoelen wij wel, dat dit vraagstuk in een koloniaal land bijzondere moeilijkheden met zich medebrengt. De particuliere banken toch bestrijken, geheel Indië niet; zij vestigen zich alleen daar, waar de rentabiliteit voor haar zoo goed als verzekerd is, terwijl de plicht der circulatiebank medebrengt, kantoren te vestigen op die plaatsen, welke behoefte hebbn aan haar hulp en waar die rentetabiliteit eerst na vele jaren behaald wordt. Is het dan billijk, dat de circulatiebank zich zou moeten terugtrekken uit het terrein, dat zij jarenlang, misschien wel met verlies, zou hebben veroverd, ter wille van een zich pas gevestigde particuliere bank?

Deze materie zou onzes inziens eveneens dienen te worden besproken in de door de Nederlandsch-Indische regeering te benoemen commissie waarin dan ook een of meer vertegenwoordigers der particuliere banken dienen zitting te nemen.

Menigmaal hebben wij ons afgevraagd, om welke redenen de Javasche Bank op enkele harer vestigingen, het Agentschap waarneemt van particuliere bankinstellingen, actief voor haar optreedt, zoodat weliswaar de circulatiebank niet op de wisselmarkt scherp medeconcurreert, maar haar agent als vertegenwoordiger der particuliere instelling wel degelijk de andere banken dwingt uiterts scherpe koersen te noteeren en daardoor de concurrentie belangrijk verzwaart. Wanneer de Javasche Bank op deze wijze optreedt met het oog op belang van Indië, dan is deze politiek te roemen; is het belang van Indië echter hierbij in het geheel niet betrokken, dan kunnen wij niet anders doen dan de houding te laken, ten eerste omdat de Javasche Bank hare neutrale houding verlaat en daardoor de banken van haar vervreemdt en ten tweede, doordat zij eene bevriende bank steunt tegenover andere, welke laatste zich de onkosten moeten getroosten eener eigen vestiging!

Ten slotte zouden wij nog gaarne de aandacht vestigen op de gepubliceerde wekelijksche balansen, waarvan de redactie o.i. zeer onbevredigend is, daar zij het publiek juist op de punten, waarop het aankomt, d.i. hare liquiditeit, in het duister laat.

Niemand kan uit deze stukken opmaken, hoe de positie der Bank is, daar niet afgescheiden worden de bedragen aan munt, muntmateriaal, kasbelegging bij andere banken, de saldi, welke zich in het buitenland of in Nederland bevinden en over welk gedeelte van den specievoorraad zij de beschikking heeft in Nederlandsch-Indië. De ,,andere rekeningen'', waaronder de saldi bij andere bankinstellingen, worden evenmin gespecificeerd, terwijl het van groot belang is te weten, hoeveel girosaldo er bij de Nederlandsche Bank aanwezig is en hoeveel in andere landen. De post ,,Buitenlandsche wissels'' dient o.i. ook te worden gesplitst naar de valuta, waarin deze betaalbaar zijn. Waartoe dient de publicatie, wanneer niemand er iets uit lezen kan?

Waarom wordt niet gehandeld naar den geest der bepaling en wèl naar de letter? Heeft de directie dan hare buitenlandsche belangen geheim te houden? Indien zij niet voor hare geste in deze kan uitkomen, zouden wij gaarne vernemen, welke redenen haar daartoe nopen en waarom het belang van Indië gediend wordt door het publiek onkundig te laten van het risico, dat de Javasche Bank loopt. Hoe denkt de directie wel over haar taak, hare roeping? Het Javasche Bankpapier is tot wettig betaalmiddel verheven; ieder ingezetene wordt gedwongen de Javasche Bank in dien vorm crediet te verleenen door het accepteeren van het bankpapier en zou dan de directie het recht hebben, dat publiek, dat haar voor meer dan *f* 200 millioen crediet heeft verleend, met een hautain gebaar te onthouden van de gegevens, welke absoluut noodzakelijk zijn ter beoordeeling harer positie!

Ook dit punt dient door deskundigen te worden besproken, terwijl een nieuw formulier-balans o.a. moet worden opgemaakt, waarin alle noodzakelijke gegevens ter beoordeeling der positie dienen te worden opgenomen en welke de Javasche Bank wekelijks heeft te publiceeren.

De leiding van de circulatiebank berust bij de directie en waar de Javasche Bank een der belangrijkste factoren is in het economische leven in Nederlandsch-Indië, heeft deze directie dus eene taak te vervullen, zóó moeilijk en zóó veel-omvattend, dat het slechts weinigen zal zijn gegeven, daar de ,,right man in the right place'' te zijn. Bovendien zal de directie gewoonlijk de raadsman zijn der Nederlandsch-Indische regeering in alle zaken, den economischen toestand van Indië betreffende, zooals in deze crisistijden de regeling van handel, nijverheid, landbouw en verkeer, de suikerkwestie, de voedselvoorziening en in normale tijden het medezeggenschap bijv. in het Inlandsche volkscredietwezen en in andere koloniaal-maatschappelijke vraagstukken.

Zij heeft het oog te houden op alle gebeurtenissen, welke zich op haar gebied in Europa en Amerika afspelen, voeling te houden met de groote handelscentra, en de economische- en financieele beweging in het Oosten te bestudeeren, vooral sinds de machtsverhoudingen zich om de Oostersche wereldzee gaan wijzigen en Nederlandsch-Indië den invloed er van in toenemende mate gaat gevoelen.

Moeilijke jaren zal Indië tegemoetgaan in den strijd om het bestaan en Nederland's energie dient zich aan te passen aan de zich steeds wijzigende toestanden. De directie van de Javasche Bank zal dus eene leidende plaats dienen in te nemen en daarvoor kunnen alleen zij worden geroepen, die doorkneed zijn in Indische aangelegenheden, een ruimen blik hebben in de politiek-economische constellatie in het Oosten en op de hoogte zijn van de problemen op circulatiebankgebied.

Zij moet voeling houden ook met de directies der andere in Nederlandsch-

Indië werkende bankinstellingen, teneinde een harmonisch geheel te krijgen en het overwicht in tijden van spanning in hare handen te kunnen houden. Vandaar dat alle punten van wrijving, welke momenteel bestaan tusschen de Javasche Bank en de particuliere banken zoo veel mogelijk uit den weg dienen te worden geruimd en van de Javasche Bank niet meer zal mogen worden gezegd, dat zij eene concurrente is der andere lichamen, eene concurrentie, welke als unfair wordt bestempeld in verband met de enorme voordeelen, welke de circulatiebank van de zijde der Regeering geniet.

Het spreekt dus vanzelf, dat de wijze van benoeming, de samenstelling van de directie en van den raad van commissarissen speciale zorg vereischt en dat niet een paar figuren uit de Nederlandsche handelswereld de macht mogen hebben, de leiding der Indische circulatiebank te beïnvloeden. In dit verband wordt gewezen op de laatste mutaties in de leiding van het Bijkantoor te Amsterdam. De eene gedelegeerde, de heer Tetrode, werd benoemd tot directeur van de Nederlandsche Bank; „men" zou allicht veronderstellen, dat in de plaats van dien heer iemand zou worden benoemd uit het Indische personeel, opdat ook in het Bijkantoor, hetwelk alle Indische zaken met Europa regelt, een persoon zou zitting nemen, bekend met Indië en met de Indische werkwijze van de Javasche Bank. Neen, de Nederlandsche Bank stond af, haar geëmployeerde, den heer Ogtrop. Naar Indië werd destijds in een niet onbelangrijke positie bij de Javasche Bank gezonden een andere hoofdgeëmployeerde van de Nederlandsche Bank, uit welke beide feiten blijkt, dat de Nederlandsche Bank en de Javasche Bank elkaar steunen in personeele kwesties, voornamelijk in de hoofdbetrekkingen, en dat de in Indië werkende geëmployeerden met hun langzamerhand verkregen kennis van Indische toestanden en van bankproblemen — ook in Indië worden goede finaciers gevonden — uitgesloten blijven van leidende betrekkingen bij de Bank, ten nadeele van het algemeen belang, ten nadeele van den goeden geest onder het personeel, zoo hoog noodig voor den goeden gang van zaken.

Met al deze in de laatste jaren aangenomen gewoonten dient radicaal te worden gebroken; de keuze van de directie behoort niet te berusten bij den Gouverneur-Generaal, de directie, en den raad van commissarissen, gehoord het advies van den grooten broer in Nederland. Directie en commissarissen kunnen een eenzijdig doel hebben, vertegenwoordigen eene belanghebbende partij, terwijl den Gouverneur-Generaal, zooals Stigter het in zijne reeds genoemde brochure, uitdrukt, niet altijd deskundige, onpartijdige voorlichting ten dienste staat.

De voordracht voor de benoeming der directieleden en van den raad van commissarissen moet worden opgemaakt door een breedere schaar van deskundigen, op eene zoodanige wijze, dat werkelijk het belang van Nederlandsch-Indië zoo veel mogelijk wordt gediend en opdat de Gouverneur-Generaal de juiste keuze zal kunnen doen. De wijze, waarop de directie gekozen dient te worden, zal eene ernstige bespreking dienen uit te maken der door ons bedoelde commissie.

Hier zijn wij aan het einde gekomen van ons korte betoog. Wij hopen, dat onze oproep aan het intellectueele, deskundige publiek in Nederlandsch-Indië ingang zal vinden en dat wij binnen niet te langen tijd in pers en in vakbladen, deze materie zullen mogen besproken vinden.

Wij hopen, dat de vereeniging ter bestudeering van Koloniale vraagstukken, welker president is de directeur van de Javasche Bank, ook prae-

adviezen zal uitgeven en het onderwerp in hare vergaderingen zal doen bespreken.

Wij hopen, dat het der Nederlandsch-Indische Regeering, het juiste van ons verzoek inziende, moge behagen eene commissie te benoemen van deskundigen, die haar zal voorlichten in deze materie en haar een waardevol advies zal mogen geven ten voordeel van het economisch belang van den gordel van smaragd, die zich slingert om den evenaar.

(Soer. Hbl.). G.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 22 Juli 1919.

INHOUD

Een goede toon. — De Regeeringsrede. — De Troonrede. — De Indische „Troonrede" van 20 Mei 1919. — Het afwimpelen van de inkrimpingsplannen. — Betere tijden. — Het tweede jaar gaat in. — De stand der inlandsche beweging. — De voorloopige begrooting 1920. — Insulinde en zijn congres. — Beleefd en ge tyleerd. — Het Solosche verzet. — Troebel water. — Atjehsche moorden. — Opbloei en energie. — Onze adatrechtspraak. — Adatrecht. — Bestuurswezen. — Belangstelling voor Indie in Nederland. — Indië over Nederland. — Steun de Zending. — Verrassende sympathie voor de Zending. — Pestbestrijding. — De strijd tegen het opiumgebruik. — Philantropie in de Europeesche Maatschappij. — Indische studenten. — Bandoeng Universiteitsstad. — Tarwecultuur in Indië. — Mijnbouw. — Draadlooze geschiedenis.

Een goede toon. *De Deli Cr.* schrijft o. m.:

Daar ligt een goede toon van een gepast zelfvertrouwen in de rede waarmee de G. G. den Volksraad heeft geopend. Zijn rede wekt opnieuw den indruk, dat zij is opgesteld en uitgesproken, zonder dat het Opperbestuur in Nederland de tekst onder de oogen heeft gehad. Vandaar ook een zoo pertinente verklaring over de eigen atmosfeer, die Indië zich in den oorlogstijd heeft geschapen en den eisch, dat het Nederlandsche oordeel gebaseerd moet zijn op zuivere gegevens en juist inzicht. Ter verontschuldiging daarvoor weet de landvoogd ondertusschen te wijzen op den gebrekkigen inlichtingsdienst.

We zullen het niet ver mis hebben, als we veronderstellen dat de G. G. daarbij het oog gehad heeft op de uitlatingen in de Kamer tijdens de beraadslagingen over de Indische begrooting.

En daaraan moet hij ook gedacht hebben toen hij in zijn peroratie de leden van den Volksraad er aan herinnerde, dat Indië's staatkundige rijpheid mede wordt afgemeten naar het peil waarop de beraadslagingen in dat College staan.

En niettegenstaande de uit Nederland en in Indië gehoorde aanmerkingen betoogt de G. G. rustig opnieuw, dat op staatkundig gebied de weg duidelijk is aangewezen naar overdracht van bevoegdheid aan vertegenwoordigende lichamen. Zijn verwijzing naar de regentschaps- en dessaraden, in afwachting van de voorstellen der herzieningscommissie, is een bevrediging voor hen, die de staatkundige ontwikkeling verlangen van de grondslagen der plaatselijke autonomie, de herinnering aan de voorstellen der commissie is tevens het bewijs, dat daarnaast niet met de vleugels alleen, maar ook met het hoofdgebouw begonnen zal worden.

Niet met het dak, zooals de conservatieven zeggen, terwijl de muren nog niet zijn opgebouwd, maar met het hoofdgebouw, gelijktijdig met de kleinere vleugels, die even belangrijk zijn en een speciale taak van scholing krijgen.

* * *

De Regeeringsrede. Het *Bat. Nbl.* oordeelt aldus:

Bij de opening der poorten welke het nieuwe zittingsjaar hebben ontsloten,

heeft de Landvoogd heden den Volksraad gesproken van den weg, welke werd afgelegd en op dien waarover de toekomst zal gaan.

Het wijdstrekkend gebaar waarmede op wat achter en voorwaarts ligt werd gewezen, als ook op Holland's kim, bij het wijken der kruitdampen weder zichtbaar, doordrong met dankbesef en hooge waardeering jegens den hoeder van Indië's gang door deze teisterende tijden.

Zonder dat één woord repte van eigen verdienste, sprak de Regeering in zuivere wedergave van den toestand toch uit, hoe Zij Indië behouden tot dit punt geleid heeft, op een wijze als waartoe slechts zeer enkele leiding elders bij machte was.

Niet dat men hier ging buiten het krijgsgewoel, — die richting was vanuit Holland gewezen. Maar dat te midden van Oost- en Zuid-Aziatischen honger en opstand, en niettegenstaande kostbare voorzieningen en slinkende inkomst, Indië's land en volk zoo luttel gehavend door de jaarpoort wordt heengevoerd, wekt grooten eerbied voor den hoogsten dienaar der Koningin, die dit alles volbracht.

* * *

De Troonrede. Wij knippen het volgende uit de bespreking van de *Sum. Post* van de openingsrede van de G.-G.

In 't moederland zal deze tweede Indische troonrede wel met zeer gemengde gevoelens worden gelezen. De gouverneur-generaal toch heeft enkelen groepen daar, buitengemeen harde noten te kraken gegeven. In de eerste plaats de moederlandsche pers, die ondanks de groote veranderingen, welke hier de laatste jaren hebben plaats gegrepen, nog maar steeds aan dit land weinig meer dan minimale aandacht besteedt. Wat in 't Hollandsche binnenhuis gebeurt, wordt altijd nog van veel grooter belang geacht. Indië wordt slechts genoemd, wanneer 't hier belegde kapitaal gevaar dreigt. Overigens vindt 't de moederlandsche pers voor zich gesloten. De heeren van Kol en Tillema kunnen er van meespreken. De eerste kon in de „groote" Nederlandsche pers — hoe belachelijk-klein is zij, waar 't Indië betreft — geen plaats verkrijgen, toen zijn Eerste Kamer-rede over de Indische begrooting werd doodgezwegen, omdat de Indische specialeiten en vertegenwoordigers van 't Nederlandsche groot kapitaal Colijn en Cremer besloten hadden om „met 't oog op de bizondere omstandigheden" de Indische begrooting onbesproken onder den hamer te doen doorgaan. En laatstgenoemde, Tillema, de warme strijder voor een gezond Indië.... ach, moeten wij zijn ervaringen op 't stuk van de moederlandsche voorlichting nog oprakelen?

Wat zeide nu de gouverneur-generaal van de moederlandsche pers? Dit: „Indië heeft zich een eigen atmosfeer geschapen, en het is bij den gebrekkigen voorlichtingsdienst twijfelachtig, of dat (in 't moederland) voldoende wordt geweten". In hoffelijker bewoordingen kan de wijze, waarop de Nederlandsche pers zich van haar plicht jegens Indië kwijt, niet worden gegeeseld. Zij vormen 'n brokje diplomatiek op zichzelf, maar zij doen niettemin de ergernis, welke er aan ten grondslag ligt, toch duidelijk hooren.

Met dezelfde handschoenen heeft de gouverneur-generaal sommige vertegenwoordigers van het Nederlandsche groot-kapitaal aangepakt.

* * *

De Indische „Troonrede" van 20 Mei 1919. De wd. hoofdredacteur van het *Soer. Hbl.*, de heer J. Koning, meent dat de rede van den Landvoogd bij de opening van de voorjaarszitting van den Volksraad gehouden de getuigenis inhoudt, dat wij nog volop in een tijd van activiteit, van krachtsontwikkeling van doen en durven leven.

„Er spreekt kracht en doortastendheid uit deze rede, in geen geval, zoo drukte de landvoogd zich immers uit, „zal vrees voor averij het schip van staat weerhouden zee te kiezen."

Een tijdvak van aarzeling en gewrongenheid in 's landvoogds houding achten wij met deze rede afgesloten. De opperbestuurder heeft zich eindelijk geschikt tusschen generaal Swart in den Raad, tuschen een Sibinga Mulder aan 't hoofd van het departement van het grootste vitale belang van dit land, hij heeft den heer Liefrinck huistoe zien gaan met zijn rapporten in discrediet, ten spijt van Snouck Hurgronje's weerhaanadvies, het bureau voor bestuurszaken wordt niet opgedoekt, de Volksraadbevoegdheid wordt voor eerst niet uitgebreid...

De nieuwe koers! Het is, of een nieuwe landvoogd op den Buitenzorgschen troon heeft plaats genomen, maar nu een, die het land zegen en voorspoed brengen zal, omdat hij heeft waargenomen en geleerd, door ondervinding, welke het land goddank nog niet te veel heeft gekost, en die dáárom het oude als slecht en ondoelmatig voor de welvaart van dit land en zijn millioenen bewoners, voor goed heeft weggeworpen."

* * *

Het afwimpelen van de inkrimpingsplannen. De secretaris van het Alg. Suiker-Syndicaat deelde aan de Soerabajabladen mede, dat thans officieel bericht is ontvangen, dat de inkrimping van den suikerriet-aanplant niet zal doorgaan.

In genoemde bladen is ook een rondschrijven van den directeur van Landbouw afgedrukt, dat in dit verband van belang mag heeten:

„Reeds blijkt hier en daar op Java, dat door den overloedigen polowidjooogst en den invallenden rijstoogst, die meer en meer belooft mee te vallen, sommige voedingsmiddelen geen voldoenden prijs meer kunnen opbrengen.

„Dit is o.a. thans het geval in een gedeelte van West-Preanger met de cassave. Gaplek is er thans vrijwel onverkoopbaar en het komt dan ook voor, dat de bevolking de cassave-wortels niet rooit, maar dat ze door de wilde varkens worden opgegeten."

„De regeering, die door haar ambtenaren de bevolking aanspoorde om zooveel mogelijk voedings-gewassen te planten, haar belovende, een goeden prijs voor het product voor zoover de oogst zou vallen in de schrale maanden, zal haar woord ten opzichte van die planters moeten inlossen en er dus voor hebben te zorgen, dat, waar langs gewonen weg geen loonenden prijs is te maken, de landbouw niet worde gedupeerd. Zij zal dus al het mogelijke daartoe in het werk moeten stellen."

„Eén der middelen zal kunnen zijn, dat de cassave van die planters, die met hun wortels geen weg weten, door het bestuur via de landbouw leeraren wordt gekocht tegen een billijken prijs, om te worden verwerkt op 1ste kwaliteit cassavemeel, welk meel eigendom van de regeering blijft als reserve-voorraad. Met de tapiocameel fabrikanten waren dus overeenkomsten in dezen geest te treffen.

„Het is niet onmogelijk, dat we ook met andere op bestuursaandrang geplante gewassen in het gedrang komen en dan is het de bedoeling van de regeering, ook daarvoor eene oplossing te vinden, die tot resultaat heeft, dat de regeering ten volle de aan de planters gedane belofte inlost en zoodoende lust tot planten ten volle blijft of nog wordt aangemoedigd, nu de bevolking weet, dat zij ook op de regeering kan rekenen bij de realisatie van dit product."

* * *

Betere tijden. *De Locomotief* is er slecht over te spreken, dat de mededeeling over het afzien van de gedwongen inkrimping van de suikerriet- en tabakscultuur door middel van een Aneta-bericht de bladen geworden. Een regeeringsmededeeling ware hier op haar plaats geweest. Maar: „Het ontbreekt der regeering in die dingen aan actualiteitsbesef. Zij mist het journalistiek „esprit" om een mededeeling te doen op het oogenblik dat men er op wacht."

Het blad geeft verder toe, dat Java *op dit oogenblik* ten aanzien van de voeding een beteren tijd beleeft, maar of dit *in de toekomst* ook zoo zal zijn, dient zeker iets meer dan optimistische schattingen waarschijnlijk te worden gemaakt. Het blad vervolgt dan:

Onjuist is de bewering, welke hier en daar thans opgeld doet in de pers, dat de voedselschaarschte ..... eigenlijk niet eens heeft bestaan; dat zij slechts een uitvinding van agiteerende politici is geweest; dat men zich bezorgd heeft gemaakt over een gevaar, dat heelemaal niet heeft gedreigd.

Wij willen nu enkel maar herinneren aan het in Januari jongstleden vanwege onze redactie in Midden-Java ingestelde onderzoek, waaruit onomstootelijk bleek dat in tal van streken de nood aan den man is geweest. Trouwens de schaarschte is door de regeering onomwonden erkend. Wie haar thans ontkennen, vergeten ten eenemale dat de klachten over de schaarschte tal van regeeringsmaatregelen hebben uitgelokt, welke ten slotte tezamen met de gunstig ingevallen regens de schaarschte hebben bezworen. Dat de toestand in verschillende opzichten door volksleiders op stuitende wijze is geëxploiteerd en overdreven, mag geen reden zijn om nu achteraf te gaan wrikken aan feiten, welke waarlijk met voldoende zekerheid zijn vastgesteld.

Wij achten het onverantwoordelijk, om door dergelijke voorstelling van zaken de waakzaamheid ten aanzien van Java's voedselvoorziening te verslappen. Want ook wanneer wij voor afzienbaren tijd voor voedselschaarschte worden behoed, mag dit geen reden zijn het onderwerp te laten rusten. Zoolang de voedselbalans dubieuse posten vertoont, blijven voorzorgsmaatregelen geboden. En wanneer nu door den extra-aanplant van tweede-gewassen plaatselijk onverkoopbare voorraden zijn ontstaan, dan mag dit geen motief zijn om een maatregel, welke in 't algemeen gunstig heeft gewerkt, voor den vervolge prijs te geven. Dan dient slechts de organisatie van vervoer en distributie te worden herzien. Het zijn meestal zulke fouten in de organisatie, welke oppervlakkige beoordeelaars dadelijk aan de waarde van een heel stelsel doen twijfelen.

Wij gelooven dat ons Departement van Landbouw waakzaam is.

Welnu, dat men het daarin krachtig steune.

Eerst wanneer er een organisatie is geschapen, welke Java ook *voor de toekomst* voor voedselschaarschte behoedt, kan men met volle recht van betere tijden spreken.

* * *

Het tweede jaar gaat in. Het feit, dat het tweede zittingsjaar van den Volksraad is ingegaan heeft *De Loc.* een „richtlijn" in de pen gegeven.

Het blad constateert, dat in het eerste ontstuimige parlementaire jaar de koloniale zaak in haar vollen omvang binnenst buiten gekeerd werd. Schier bij elken begrootingspost opende men het beginsel-arsenaal en men betrok heel de geschiedenis van het koloniaal beleid in zijn kritiek. Het leek wel, of in Voorjaars- en Najaarszitting niet aan de orde waren de begrooting en

aanvullingsbegrooting voor 1919 — doch het koloniaal beleid van de komst der Nederlanders af tot heden.

Dat mocht — en dat kon — in het eerste jaar.

Maar zal dit nu het tweede jaar zoo worden voortgezet?

Dat ware — meent *De Loc.* — een onduldbare fout.

Men mag verwachten dat in dit tweede zittingsjaar vooral praktisch zal worden gewerkt.

In den Volksraad is meermalen de grief tegen de bureaucratie geuit, dat zij aan schrijven meer beteekenis hecht dan aan doen.

Dat niet den Volksraad het verwijt treffe, boven het doen te stellen het praten.

Ons dunkt besluit het Semarangsche orgaan, de voornaamste groepen in den Volksraad kunnen elkander vinden op een praktisch program, waarvoor de actie bij de begrooting voor 1920 met kracht wordt ingezet. Een program, waarvan het eerste artikel luidt: het financieele koloniale vraagstuk, grondslag van alle staatsbemoeienis, moet dadelijk en grondig worden aangevat. De begrooting voor 1920 zij de handleiding om aan te toonen, *welken* achterstand er op verschillend terrein in Indië bestaat, vooral op het gebied, waar de achterstand zich het ergste wreekt: het *onderwijs*. En daarbij ontwikkele de Volksraad nu eigen initiatief. Hij geve in amendementen, zoowel op de begrooting der ontvangsten als op die der uitgaven, zijn inzicht in financieele en andere problemen aan. Niet dus enkel in vertoogen, doch in geformuleerde *voorstellen*, al dan niet over te nemen door het Opperbestuur, doch welker inhoud in elk geval de Kamers bereikt.

De Volksraad stelle dus aan de hand van de begrooting voor 1920 de vordering van Indië op. Maar geve tevens aan, op welke wijze, en op welken termijn, die vordering kan worden voldaan. En schieten hem daarbij eigen krachten of bekwaamheden tekort, hij verge van de regeering de beschikking over de krachten en bekwaamheden, welke hem ontbreken.

Zulk een arbeid belooft productief te zijn. Het is niet meer het enkel *stellen*, maar het helpen *oplossen* van problemen. En er valt minstens gelijke eer aan te behalen als met de voorlezing van een tijdschrift-artikel of het lanceeren van een principieele motie.

* * *

De stand der Inlandsche beweging. Dit is het eerste van een reeks artikelen van Platoek in het *Bat. Nbl.* Wij ontleenen er aan, dat het congres van den Pandhuisbond (10 tot 12 Mei te Bandoeng gehouden) de volgende motie aannam:

„Overwegende, dat het imperialisme uit Europa hier het kapitalisme heeft geïmporteerd;

Van oordeel, dat kapitalisme en armoede onverbrekelijk samengaan;

Dat het in Indië door het kapitalisme geproletariseerde deel der bevolking weêrloos staat tegenover het sterk georganiseerde kapitalisme;

Acht het noodzakelijk, dat de arbeidersklasse in Indië (boeren en arbeiders) zich teweêr stelt, en tegen het moderne imperialisme en industrialisme en opkomt;

Overtuigd, dat slechts een hechte economische organisatie het middel is om de noodzakelijk nadeelige gevolgen van het kapitalisme, door het voeren van den klassenstrijd op te heffen en daardoor den strijd tegen het imperialisme in het algemeen met succes ten einde te brengen;

Roept alle vakbonden in Indië op, zich te vereenigen in één vakcentrale,

om zoodoende het zondig kapitalisme met alle macht te bestrijden en de arbeiders en boeren weerbaar te maken tegen het kapitalisme;

Besluit over te gaan tot het vormen van een comité voor de vorming van een vakcentrale en deze motie aan alle vakbonden ter kennisneming toe te zenden."

Platoek teekende hierbij aan:

De S. I. blijft desniettemin een politieke organisatie, en het is de vraag of de opkomst eener op moderne leest geschoeide vakbeweging, niet tegen de geestesrichting indruischt, van de haar samenstellende verschillende maatschappelijke klassen.

Doch hoe het ook zij, de C. S. I. geeft thans leiding in de richting der economische actie en gelijk in bovenaangehaalde motie duidelijk tot uiting komt, is haar streven door het opwekken van het klassen-*bewustzijn* en het voeren van den klassenstrijd de *nadeelige gevolgen* van het kapitalisme op te heffen en den strijd tegen het imperalisme, dat wil zeggen, tegen de nationale overheersching, met succes ten einde te brengen.

Deze twee elementen, de prediking van den klassenstrijd en de strijd tegen een nationale overheersching zijn de twee bindmiddelen der economische- en politieke organisaties, hunne verbinding is specifiek Indisch en is in de Indische vakbeweging een soort compromis tusschen de verschillende en dikwerf in belangen tegenstrijdige groepen binnen de Sarikat Islam.

Zoo zal de Inlandsche vakbeweging hier te lande, in tegenstelling tot die uit Europa, reeds in den beginne een uitgesproken politiek karakter dragen.

Zoo heeft zich op het pandhuiscongres de kentering der Inlandsche beweging voltrokken en is haar standpunt nader bepaald. Het congres gaf evenwel een niet onaardig perspectief te zien, van den zich ontwikkelenden strijd der onderscheidene stroomingen.

Het eerste vervolg is getiteld:

Stroomingen in de inlandsche beweging. Wij ontleenen er het volgende aan:

Op het congres van den Pandhuisbond te Bandoeng heeft men na een zeer kundige inleiding van den heer Sosrokardono over de taak der arbeidsbeweging, besloten tot oprichting eener vakcentrale en werd een comité uit de verschillende vakbonden benoemd, om deze taak in zijn geheel uit te werken en bij de onderscheidene vakbonden voor te brengen.

Welke beteekenis heeft dit voor de Inlandsche beweging? Deze, dat naast de politieke, thans ook de oeconomische strijd aanvaard wordt. Men zal tot de Inlandsche massa gaan om ze tot organisatie te brengen, hun discipline en solidariteit trachten bij te brengen en hunne oeconomische nooden als grondslag te nemen voor een plaatselijke en landelijke actie. Van welke groote sociale beteekenis het voor de ontwikkeling van Indië is wanneer de *economische* behoeften opgevoerd worden en men middels organisatie tot betere bestaansvoorwaarden tracht te komen, behoeft nauwelijks te worden betoogd.

Doch bovenal is het *gescheiden* samengaan van politieke en oeconomische organisaties van groote beteekenis voor de toekomst. Naast scholing van de massa en opwekking tot hooger materiëel leven, wordt thans voor het éérst aan de *machtsvorming* van het Indische volk begonnen.

De verschillende politieke organisaties mogen van groote beteekenis zijn voor het stellen van staatkundige politieke eischen, men moet constateeren dat aan hen nog al te zeer ontbreekt het wapen om aan die eischen kracht bij te zetten, dat is een goed georganiseerde massa, bewust van hare taak

en macht tot ingrijpen. Een sterke vakbeweging ontstaat eerst na jaren van scholing; de massa te leeren voor betrekkelijk kleine eischen zich belangrijke offers te getroosten, is geen werk van één jaar. Een sterk gedisciplineerde massa is een element van groote beteekenis in den politieken strijd en daarmee wordt thans een begin gemaakt.

Gelijk reeds meer in dit blad werd betoogd, ware het kortzichtig niet naast een sterk kapitalisme ook een sterke arbeidsorganisatie te wenschen.

Over de stroomingen op dit congres deelt Platoek o.m. het volgende mede:

De geest van dit congres werd beheerscht door de syndicalistische richting welke haren sterksten woordvoerder in den heer Semaoen vond. Een bijzonder geestig en vlot spreker, niet diepgaand, maar levendig.

Op het congres van den Pandhuisbond aanwezig als lid van de stakingscommissie, verkondigde hij dan ook de meening, dat de massa niet langer kan wachten op de inwilliging van hare eischen: „geduld oefenen, zoo debatteerde hij tegen den heer Schotman, wil zeggen uitstel, en beteekent verzwakking van kracht."

Tegenover deze meest gangbare meening op het congres van den Pandhuisbond stond de heer Sosrokardono, voorzitter van dien bond, en secretaris van de C. S. I. een intellectueel gevormde kracht, van adellijke afkomst, zich beheerschend in spreken en optreden.

Zijn inleiding over de verschillende strijdmethodes, over de taktiek van staken, op Zondagmorgen voor een groot en aandachtig gehoor in de sociëteit Concordia, was helder en duidelijk, bewees, dat hij de capaciteiten had om een goed modern vakvereeniginsleider te worden. Geen spontane actie, geen staak-maar-raak-taktiek, maar wel overwogen actie, met *in het uiterste geval*, aanwending van het krachtigste wapen, de staking.

Hoewel de heer Semaoen meer naar het hart zijner hoorders sprak, wist de heer Sosrokardono door zijn cordaat optreden de vergadering op zijn hand te krijgen en zijn taktiek te doen zegevieren. In dit eerste treffen van de twee stroomingen in de Inlandsche beweging ligt een toekomst perspectief.

Ongetwijfeld zal de ongeschoolde en nog nauwelijks georganiseerde massa den eersten tijd het meest voelen voor spontane-actie en directe aanwending der uiterste middelen, en zoo zal de zoogenaamde „revolutionnaire" actie, welke met de syndicalistische verward wordt, het ongetwijfeld zoo nu en dan winnen, doch gelukkig komt er een tegenwicht in het welbewust optreden der geschoolde intellectueele leiders. En in dit licht beschouwd, is de oprichting van een vakcentrale ter voering van den oeconomischen strijd, een zeer gunstig teeken.

Het verschil tusschen beide in opkomst zijnde stroomingen kwam niet alleen tot uiting bij de besprekingen der stakingsactie, maar ook bij de behandeling van de motie tot oprichting eener vakcentrale.

De taktiekkwestie in den economischen strijd, ziedaar het brandend vraagstuk waarvoor thans de Inlandsche beweging geplaatst wordt en die zal aangeven de geestesrichting en stand der huidige beweging. Doch hoe dit ook moge uitvallen, een zaak is daarbij van overwegend belang, dat is de *opbouw der organisatie zelf*.

Het slot van Platoek's artikelenreeks vormt: *Opbouw der inlandsche beweging*.

De S. I. schijnt zich onder suprematie van de arbeiders te ontwikkelen; zij geven thans den toon aan, doch deze betrekkelijk kleine en zwakke groep der arbeiders, zal steun dienen te zoeken bij de andere groepen om met eenig

succes iets te bereiken. Zal zij bij de behoudende groep der landelijke bevolking of bij de steeds sterker wordende groep der burgerlijke intellectueelen steun zoeken of wellicht bij beide?

Daarover is nog niets met zekerheid te zeggen; de twee voornaamste groepen arbeiders en intellectueelen zijn nog in wording, de boerenstand is nog analphabeet en grootendeels inert.

En toch is het van het grootste belang *thans reeds* een mogelijkheid te stellen. Aan te nemen is, dat de groep van intellectueelen één der belangrijkste, zoo althans voorloopig niet de belangrijkste groep zal vormen, evenals dit in Britsch-Indië het geval is. Zij kan zich richten naar het verleden en daarop haar aspiraties bouwen; zij kan zich ook onder invloed van het internationaal gebeuren in meer democratische richting bewegen.

In het eerste geval zal er tusschen de arbeiders en een groot deel der burgerlijke intellectueelen een belangentegenstelling en daardoor verwijdering komen.

In het tweede geval, o.i. de meest waarschijnlijk ontwikkeling, zal er samenwerking komen tusschen de moderne arbeidersbeweging en de burgelijk intellectueelen.

Gebeurt dit, dan kunnen deze intellectueelen op het ongeschoolde en dikwerf nog analphabeten-proletariaat een zeer gunstigen invloed uitoefenen, door een dam te vormen tegen de anarchistische en syndicalistische neigingen, van elke beginnende arbeidersbeweging.

Doch ook de aaneensluiting van B.O. bij de Radicale concentratie, het meer veld winnen der zuiver burgerlijke intellectueelen op den adel in de leiding dier vereeniging, wijst erop, dat de democratie de overhand krijgt.

Een zaak is echter van het allergrootste belang n.l. de invloed van de Indisch-belanghebbenden in Holland op het toekomstige beheer van Indië; wordt de Indische regeering in reactionnaire richting gedreven, weigert men in Holland aan het verlangen naar meer staatkundige rechten te voldoen, ontneemt men dus elk politiek uitzicht aan de Inlandsche intellectuels, dan is het niet onwaarschijnlijk, dat ook zij in een revolutionnaire richting gedreven worden en vindt de syndicalistische strooming in de moderne arbeidersbeweging hiermee een krachtigen bondgenoot.

Evenwel, eer is te verwachten, dat onder invloed der toekomstige gebeurtenissen in Europa ook hier te lande een meer vrijzinnige en democratische geest zal zegevieren.

De opbouw der Inlandsche beweging bestaat in het vormen van moderne organisaties, het oprichten niet alleen van een vakcentrale, maar ook in den uitbouw der vakbonden en in het stichten van wijdvertakte vakvereenigingen. Dat kan niet alleen geschieden door enkele bekwame figuren uit de C. S. I., daarbij is een goed geoefend kader noodig.

De intellectueele vorming van een bekwaam kader is een belangrijk werk. Immers niet de opperste leiders komen in dagelijksche aanraking met de massa, maar wel de onderofficieren. De burgelijke intellectueelen kunnen hier mooi en nuttig werk leveren, allereerst om in overleg met hun politieke partij een soort mondelingen en schriftelijken cursus te openen. Kennis der moderne arbeidersbeweging in Europa en van de stroomingen die zich daarin openbaren is noodzakelijk om de onderscheidene strijdmiddelen te leeren hanteeren die de vak- en politieke beweging ten dienste staan.

Is er eenmaal een goed geschoold kader dan heeft men de massa in de hand, dan kan aan de taak gewerkt worden om hen economisch en politiek op te voeden; doch tot zoolang behoeft niet gewacht te worden, het organi-

seeren van de massa dient gepaard te gaan aan het bijbrengen van kennis. Van een organisatie van *onbewuste* elementen is men nooit zeker, eerste plicht is dus de ontwaakte massa datgene bij te brengen, wat noodig is om haar zoo mogelijk langs normalen en wettelijken weg tot machtsontplooiing te brengen. De C. S. I. is begonnen de inerte massa wakker te schudden en politiek en economisch te organiseeren.

* * *

De voorloopige begrooting 1920. De heer K(erkkamp) schrijft in het *Vrijzinnig Weekblad* o.m.:

Waren voor den gewonen dienst niet meer uitgaven — bij aanvullingsbegrootingen voor te brengen — te wachten, dan zouden de middelen juist voldoende zijn om te voorzien in de zuivere gewone uitgaven. Er is echter reeds aangekondigd, dat de gewone dienst nog belast zal worden met ,,verscheidene'' millioenen voor een reorganisatie van de politie (invoering ,,veldpolitie'') en voor de herziening van de wedden van verschillende groepen van onderwijzend personeel. Daar zal nog wel bijkomen — hoewel niet aangekondigd — een belangrijk bedrag voor de herziening der wedden van het legerpersoneel. Ter bestrijding van deze uitgaven is onder de middelen een memoriepost uitgetrokken vo orde opbrengst van de ook voor 1920 te handhaven oorlogswinstbelasting, dan wel van eene daarmede overeenkomende belasting. Dat zou dus weer een ,,tijdelijke'' versterking der middelen beteekenen en daarmede bereikt men niet het doel: evenwicht tusschen de ontvangsten en uitgaven voor den gewonen dienst. Men maakt slechts de begrooting kloppend door buitengewone middelen aan te wenden voor den gewonen dienst. De Regeering ziet dit ter dege in en is dan ook bedacht op een doorloopende versterking der gewone middelen. Bij de opening van den Volksraad noemde de G. G. reeds: verdere verhooging der inkomstenbelasting (hiervoor ware aangewezen sterkere en verder doorgezette progressie); opvoering der zegelbelasting; heffing van een vermogensbelasting en een verhooging van de tarieven van post-, telegraaf- en telefoondienst (ter dekking van een bestaand tekort, bij nog steeds stijgende uitgaven).

Het ziet er dus oogenschijnlijk met de Indische financiën niet vroolijk uit. Om de steeds toenemende uitgaven te dekken zal de belastingschroef flink moeten worden aangedraaid en vooral de eenigszins welgestelde burgers zullen een flink percentage van hun inkomsten aan de fiscus mogen offeren. Dat geeft jammerklachten, wat begrijpelijk is, maar toch niet wegneemt, dat wij hier, vergeleken bij andere landen, nog zeer goed af zijn. Daar drukt een omgekend zware schuldenlast op een grootendeels verarmde bevolking en moet een ieder tot het uiterste van zijn draagkracht betalen aan indirecte en directe heffingen om het staatsbedrijf in gang te houden en de rekening te voldoen van hetgeen in oorlogstijd an noodmaatregelen werd uitgegeven. Hier is van een drukkende schuldenlast geen sprake en heeft de betrekkelijke matige belastingverhooging in de eerste plaats ten doel een ruime en gezonde ontwikkeling van de staatshuishouding mogelijk te maken. Ginds offert men om verliezen te dekken, hier om achterstand in te halen, om de volkswelvaart te doen toenemen.

Binnen weinige jaren zal het enorme verschil in sprekende cijfers tot uitdrukking komen. De financieële toestand van Indië zal schitterend zijn, vergeleken bij die van de meeste Europeesche landen. De natuurlijke stijging der middelen zal veel grooter zijn dan elders en al spoedig voldoende blijken om de toenemende uitgaven te dekken.

Een goede belastingpolitiek is echter noodig om de inkomsten op peil te brengen en te houden. Moet het streven zijn de thans zoo geringe draagkracht van het gros der bevolking door een doelmatige besteding van de inkomsten gestadig te verhoogen, door een juiste verdeeling van lasten moet dit streven bevorderd worden. Wie goed geld verdient, kan goed betalen en heeft geen reden tot klagen zoo lang hij minstens eenzelfde winst kan boeken als concurrenten in andere landen.

De hooge kapitaalwinsten in Indië kunnen derhalve vrij zwaar belast worden, evenals trouwens alle andere inkomsten, welke niet in eenige verhouding staan tot den buitengewoon lagen levenstandaard.

De thans voorgestelde inkomstenbelasting leent zich dan ook bij uitstek voor een grondige herziening. Daarentegen kunnen wij voor een vermogensbelasting niets voelen, waar het mogelijk is de inkomsten uit vermogen zwaarder te treffen dan die door arbeid verkregen. Hoofdzaak is echter dat een middel wordt gevonden om de kapitaalwinsten en andere gelden, welke van hier verdwijnen in de zakken van uitlanders, ten bate van het land van herkomst te belasten.

Ook de buiten Indië uitbetaalde pensioenen, voorzoover deze een belastingvrij minimum te boven gaan. Het zal zeer moeilijk zijn voor dit ingewikkelde belasting vraagstuk een practisch bruikbare oplossing te vinden, maar het is noodig, dat zij gevonden wordt.

Zou de heer Talma er zijne krachten niet eens op beproeven? Hij is de aangewezen man.

De in 1920 te verwachten inkomsten en de noodzakelijke versterking van de middelen in de naaste toekomst, zijn hiermede afgehandeld. Een volgend maal hopen wij de begrooting van uitgaven te bespreken. Gelukkig wat minder uitvoerig, want de vraag waar het geld blijft is eenvoudiger te beantwoorden dan de vraag waar het vandaan komt en nog vandaan zal moeten komen.

* * *

Insulinde en zijn congres. Duo schrijft in het *Vrijzinnig Weekblad:*

De vereeniging Insulinde zal dezer dagen te Semarang haar jaarlijksch congres houden. Van dat congres zou veel goeds kunnen uitgaan, als de leiders hun taak ten volle begrepen. Er valt nog heel wat op te bouwen voor men zich verantwoord kan achten aan het afbreken te gaan. Het eerste is echter moeilijk en het laatste kan iedereen, althans met den mond en verder durven zelfs de grootste heethoofden thans nog niet te gaan. Het is voorloopig nog maar te doen om het biologeeren van de onwetende massa. Daarvoor is het voldoende veel gerucht te maken en onder het uiten van min of meer bedekte dreigementen allerlei buitensporige en voorbarige eischen te stellen. Dat geeft gejuich en maakt populair. Zoo groeit echter een organisatie wel in omvang, doch niet in kracht; er moeten in de eerste plaats werkers komen die wat tot stand kunnen brengen, aan meeloopers en hoeraroepers heeft men niets. Het schijnt echter, dat de leiders van Insulinde minder waarde hechten aan innerlijke kracht dan aan uiterlijk vertoon, wat op den duur tot groote teleurstelling moet leiden. Of zou men werkelijk denken, met dreigen en bangmaken iets te kunnen bereiken? Dat zou eerst recht tegenvallen.

Laten wij intusschen hopen, dat de goede krachten, welke de Insulindebeweging zeker ook heeft, voldoenden invloed kunnen uitoefenen om het congres te maken tot een succes en een belofte voor de toekomst.

* * *

Beleefd en gestyleerd. In een verslag over de hier te lande gehouden Javasche kunstavonden zoo lezen wij in het *Alg. Hbl.*, had een enthousiast schrijver het over een Javaan, die bij een braven Hollander in dienst was. Op een avond was tot den massadood — bij zulke Inlander-bewonderaars moordt de Javaan natuurlijk niet, doodt hij slechts — der overheerschers besloten. De Javaan duwde den goeden meester een lang en fijn dolkmes zachtjes in het hart, innig gemeend tot hem zeggend: „Tida mara toean". [1]) Dat is een echte, valsche, gemeene streek, zegt wel ieder met gewoon verstand begaafd wezen. Niet zoo dat heerschap, dat schreef, dat wij zoo „overdrachtelijk" mag ik hopen, de groene eilanden zullen verlaten."

„Het nieuwe Indonesië zal ons gezag den dolk zachtkens in het hart steken, en het zal schoon gestyleerd en in die hoogste beleefdheid van nederigheid en voornaamheid die als een geurende bloem is van het eilandenrijk, tot ons zegen: „Tida mara!"

Zoo dacht zich de schrijver, dat wij eenmaal uit Indië zouden worden uitgeleid, al of niet overdrachtelijk met een stuk staal tusschen de ribben, maar toch zeer beleefd en gestyleerd, rythme en lijnenbeweging van onze uitleiders geheel volmaakt.

Dit onzinnig geschrijf gaf dr. v. Harreveld, met het oog op hetgeen men thans op Java kon waarnemen, het volgende in de pen:

„Hoe leerzaam is deze les. Hoe troostvol voor den cassaveplanter, die uitgeleid wordt uit zijn velden, doordat zij bij nacht en geruischloos voor hem worden afgeoogst en hem de gedruischvolle moeite van het oogsten bij dag bespaard wordt. Inderdaad, hij wordt slechts overdrachtelijk uitgeleid, zoolang hij van zijn velden wegblijft. Wee echter diegenen, die niet met den fijnen dolk, doch met den groven arit meer letterlijk uit Java en uit dit leven worden uitgeleid, als zij onbeleefd en ongestyleerd genoeg zijn om zich met zulk een geruischloos bedrijf op de velden te bemoeien.

Welk een les voor de rietplanter, die in alle hemelstreken den vuurgloed en de zwarte rookwolken ten hemel ziet stijgen boven zijn brandende riettuinen, waar hij zoo ongemerkt eventjes door iemand is uitgeleid uit de gedruischvolle moeite van het oogsten.

Welk een les voor den rietplanter, die in alle hemelstreken den vuurgloed slag meedeelde, dat hij voor 70 pCt. geruischloos was bevrijd van de beslommeringen van den oogst en die deswege voorgoed de velden ruimde.

Er zit stijl en school in deze methode om den overheerscher uit Java uit te leiden."

Het ging al een aardig gangetje met dat uitleiden onder een lankmoedig gouvernement, totdat dit van hier uit vermoedelijk op zijn plicht werd gewezen.

* * *

Het Solosche verzet. S(osrohadikoesoemo) schrijft in het jongste nummer van *De Taak* over het verzet in Solo het volgende:

„Het stelsel, dat van den Vorstenlandschen landbouwer niet of slecht betaalde diensten vordert, maakt van de Vorstenlanden voor dergelijke bewegingen een gunstig terrein. De weinig ontwikkelde landelijke bevolking leent gaarne het oor aan wie haar eene betere economische positie in vooruitzicht stellen. Naarmate haar daarbij de mogelijkheid van spoedige, zelfs dadelijke

---

[1]) Zou hij niet gezegd hebben: „Djangan marah toean"? Hoofdred. *I. G.*

verbetering wordt voorgespiegeld, is de massa gemakkelijker in actie te brengen. Zoo zullen, zoolang het agrarische stelsel niet geheel is veranderd en het peil van ontwikkeling der bevolking niet is verhoogd, de Vorstenlanden steeds een gebied blijven, waar de ontevredenheid slechts een aanleiding behoeft, om tot uiting te komen. Deze uitingen mogen niet steeds verwekt worden met zuivere bedoelingen (er zijn altijd en overal lieden geweest, die de ontevredenheid der massa trachten te exploiteeren ten eigen bate), daarmede is de oorzaak eener volksbeweging niet aangewezen. Die oorzaak is in de Vorstenlanden de ongunstige positie, waarin de landelijke bevolking verkeert. Die oorzaak worde thans zoo spoedig mogelijk aangetast. Het gebeurde zij de Regeering eene aansporing tot, tot nu toe te weinig betrachte, voortvarendheid bij de hervormingen in de Vorstenlanden. Het valt niet te ontkennen, dat een aansporing hier niet overbodig is. Te lang reeds werd de reorganisatie door belanghebbenden tegengehouden en op de lange baan geschoven. Eene juist geleide volksbeweging kan hieraan een einde maken. Hervormingen als deze blijven maar al te vaak sleepen, zoolang de bevolking den anderen toestand zonder protest blijft aanvaarden. Geen beter middel, om het lijdelijk verzet der der belanghebbenden in medewerking te doen verkeeren, geen beter middel om werkelijke en vermeende bezwaren uit den weg te zien geruimd, dan het protest der bevolking zelve. Zoo is het ten zeer gewenscht, dat aan de bevolking van de Vorstenlánden het besef wordt bijgebracht, dat de bestaande toestanden wijziging behoeven. Eene juist gevoerde actie onder de bevolking kan de noodige hervormingen slechts verhaasten.

Alleen, men voere de actie op de juiste wijze. En dit is in Solo, naar het ons voorkomt, niet geschied."

De te voeren actie moet niet zijn eene plaatselijke actie van tijdelijk verzet, maar een algemeene politieke. Tegen het stelsel, dat onbetaalde of slecht betaalde diensten vordert, moet worden gestreden, en dit stelsel is wettelijk gesanctioneerd, zoodat de opheffing slechts langs staatkundigen weg kan worden verkregen. Waar de noodzakelijkheid eener herziening door de regeering is erkend, is van eene dergelijke actie succes te verwachten. Het plaatselijk niet nakomen daarentegen der bestaande verplichtingen brengt de overheid noodzakelijk tot het handhaven van de door haar gestelde regels. Dit leidt dus niet alleen niet tot het gewenschte resultaat, maar zelfs tot eene in alle opzichten ongewenschte repressie.

Het komt ons voor, dat men zich hiervan te Solo te weinig rekenschap heeft gegeven. Zoo al niet hier en daar bewust tot lijdelijk verzet is opgewekt, is er in elk geval niet voldoende voor gewaakt, dat de gevoerde propaganda niet plaatselijk tot dergelijk verzet zou leiden. En dit laatste moet toch van de leiders der Indische volksbeweging worden geëischt. Het is gemakkelijk genoeg, de bevolking op misstanden te wijzen en tot eene actie tot verbetering daarvan op te wekken. Maar daarmede is het werk niet gedaan. Het is daarbij noodig, de weinig ontwikkelde landelijke bevolking den juisten weg te wijzen, haar tot eensgezinde actie niet alleen, maar ook tot blijvende organisatie bijeen te brengen en bijeen te houden. De opgewekte geesten mogen dan niet aan zich zelf worden overgelaten, maar tot een juiste en doelbewuste actie worden gebracht. Alleen langs dezen weg is blijvende verbetering van den economischen toestand der bevolking te bereiken.

„Zoo bevat het gebeurde in het Solosche een aanwijzing zoowel voor de regeering, als voor de Inlandsche beweging en hare leiders. Aan de regeering moge het gebeurde duidelijk maken, dat langer uitstel van de hervormingen in de Vorstenlanden niet kan worden toegestaan. Terwijl voor de leiders der Inlandsche beweging daaruit valt te leeren, dat de vorming van hechte orga-

nisatie's en het voeren van eene weloverwogen doelbewuste actie het eerst noodige is, om de bevolking vooruit te brengen."

* * *

Troebel water. Houdt in een land, schrijft *De Locomotief*, de wetgeving het rechtsgevoel niet in zijn ontwikkeling bij, dan wordt een sfeer geschapen, vol mogelijkheden van verzet.

De belofte van hervormingen kan geruimen tijd een bevolkingsgroep met een niet meer als rechtmatig gevoelde wetgeving verzoenen.

En nu komt in Indië de inlossing van hervormingsbeloften zelden op tijd. Integendeel, de hervormingen komen meestal met zoodanige vertraging, dat het nieuwe recht het steeds zich verder ontwikkeld rechtsbewustzijn niet meer dekt, terwijl er bovendien aan de invoering van elke belangrijke hervorming een tijdperk vooraf schijnt te moeten gaan, waarin het niet meer te sussen ongeduld der bevolking leidt tot daden van wanorde en verzet.

Het zijn de tusschenperioden, de overgangstijden tusschen ontwaakt bewustzijn en verwezenlijking van het betere recht, welke dankbaar werk bieden aan ware en valsche politieke leiders van het volk.

Een dergelijk, in zijn onontkoombare logika noodlottig proces schijnt zich ook in de Solosche Vorstenlanden te hebben voorgedaan. De agrarische reorganisatie — een geschiedenis zonder end — is van zoo ontmoedigend langzame voorbereiding geweest, dat het bestaan der „verouderde" toestanden in de Vorstenlanden nu ook ambtelijk niet meer wordt ontkend. De veelzins aan slavernij en pandelingschap grenzende hoorigheid der Vorstenlandsche bevolking is echter zoo omstandig gereglementeerd, dat zij voor mildheid nauwelijks ruimte laat. De keuren en peranatans omstrikken de bevolking met een warnet van wet en recht, waaruit eerst de krachtig doorgevoerde reorganisatie haar eenigermate kan verlossen. Geen wonder, dat een lichaam als Insulinde er in korten tijd in kon slagen, in zulk een sfeer te kweeken een lijdelijk verzet tegen hetgeen ook door die bevolking als verouderd, en door haar bovendien als drukkend, wordt gevoeld.

Maar tevens begrijpelijk, dat het gezag niet anders kon dan zich opwerpen als de handhaver van het eenmaal nog geldende recht en, wetende dat verzet slechts kan leiden tot scha van de bevolking, gebruik maakte van het krachtig middel, aan de hand gedaan door artikel 160 van het Wetboek van Strafrecht, hetwelk straf bedreigt tegen elk, die opruit tot verzet tegen wet en wettig bevel. Daartoe lokte het onwaarachtig optreden van Insulinde-leiders des te gereedelijker uit. Want de onthulde bescheiden — (men zie onder een andere rubriek) — duiden allerminst op ernst en belangeloosheid van hen, die schielijk heil beloofden aan de bevolking.

Wij hebben vervolgt het Semarangsche orgaan, maatregelen genomen voor het verkrijgen van een meer alzijdige belichting van het gebeurde in de Solosche Vorstenlanden dan tot dusver door ons kon worden gegeven. In afwachting daarvan vroegen en erlangden wij de resultaten, door het ambtelijk onderzoek verkregen. En die kennen aan de actie van Insulinde geen andere beteekenis dan die van overantwoordelijke opruiïng toe. Worden de aanvankelijk verkregen gegevens nader bevestigd, dan heeft deze organisatie hier inderdaad een uiterst gevaarlijke rol gespeeld. En dan kan men zich moeilijk ontdoen van de meening, dat zij door actie in de Vorstenlanden, een gebied, voor den S. I. minder toegankelijk, den invloed op de bevolking heeft zoeken te herwinnen, welken zij elders heeft ingeboet.

In verband met hetgeen wij vooraf lieten gaan, willen wij er echter nog-

maals op wijzen dat het incidenteele optreden van een politieke partij ter plaatse waar met goed gevolg in troebel water kan worden gevischt, de aandacht niet mag afleiden van het telkens, en ook hier opnieuw bewezen feit, dat hervormingen in Indië zoo lang plegen te worden uitgesteld, totdat zij slechts in pijne en narigheid kunnen geboren worden.

* * *

Atjehsche moorden. De heer J. Kreemer, archivaris van het Atjeh-Instituut, heeft in „*Het Vaderland*", het een en ander medegedeeld omtrent de beweegredenen over de moorden op Europeanen, die helaas nog telkens in Atjeh voorkomen. Hoewel er niet veel in wordt gezegd, dat niet algemeen bekend kan zijn, is het toch van belang, het geluid van deze gezaghebbende stem hier vast te leggen. De heer K. schrijft o. m.

Men weet, wat men onder die gewoonlijk met den naam van „Atjehsche moorden" getypeerde aanslagen heeft te verstaan. Ze worden gewoonlijk in koelen bloede en met kalm overleg gedaan, zonder dat daarbij van drift of wrok, of welke andere bijzondere aanleiding ook iets te bespeuren is en het slachtoffer is in den regel een willekeurige geen kwaad vermoedende Europeaan, die toevallig ter plaatse is, waar het sujet zijn slag denkt te slaan.

De drijfveer tot deze soort moorden komt meestal met elkander overeen en is ook niet moeilijk te verklaren. Elk Atjeher weet, dat wanneer een geloovige in den heiligen oorlog door een ongeloovige (*kafir*) wordt gedood, hem, naar de inzettingen van zijn geloof, als geloofsgetuige (Atj. *tjahit* = Arab. *sjahid*) in het hiernamaals allerlei belooningen ten deel vallen: hem is in den hemel een plaats verzekerd in rang direct volgende op dien der profeten, van het gevreesde grafverhoor, waaraan anders geen sterveling ontkomt, is hij vrijgesteld, en zoo meer. Wanneer omgekeerd een geloovige een *kafir* (Atj. *kaphé*) doodt, dan geldt dit evenzeer als een hoogst verdienstelijke daad, die gelijksoortige hemelsche genietingen belooft. Volgens de Moslimsche wet worden alleen zij tot de geloofsgetuigen gerekend, die gesneuveld zijn in en door den oorlog tot verbreiding of verdediging van den Islam. Naar de opvattingen der bevolking was echter ook de Atjèh-oorlog een geloofsoorlog. Zelfs strekken de Atjèhers het begrip van hetgeen tot den heiligen oorlog gerekend moet worden nog veel verder uit. Men zou verwachten, dat nu de Atjèh-oorlog geëindigd is, ook de daaruit voortspruitende consequenties met betrekking tot het martelaarschap voor de bevolking haar beteekenis hebben verloren. Toch gelooven nog velen, dat hij die sluipmoord pleegt op een ongeloovige, of omkomt bij een poging om een *kaphé* te vermoorden, door Allah aangemerkt wordt als in den heiligen oorlog gevallen te zijn. Zoo iemand wordt door de groote massa als *tjahit* beschouwd en zijn graf als *kramat* vereerd.

Dit alles moet men voorop stellen, om zich de „Atjèhsche moorden" te kunnen verklaren. De daders zijn meestal personen, die wegens een ongeneeslijke ziekte, of een vermeende krenking, of tegenloop in zaken, of huiselijke oneenigheid, of een miskende liefde, of welke andere deceptie ook, niet langer aan het aardsche leven hechten. Door zelfmoord (*pòh dròe*) zouden zij daaraan een einde kunnen maken, maar de Islam keurt dien zeer af en de Atjèher in het bijzonder gelooft, dat een zelfmoordenaar als ongeloovige sterft (*maté kaphé*). Zoo wordt het begrijpelijk, dat hij met zijn aardsch bestaan af willende rekenen, de hand niet aan zich zelven slaat, maar bij het scheiden van de levensmarkt (hij verwacht toch als gevolg van zijn daad zelf te worden gedood) zich het hemelsche loon (*pahla*) verzekert, dat naar zijn overtuiging aan het dooden van een ongeloovige verbonden is.

Het liefst gaat hij daartoe over in de vastenmaand, of op een Vrijdag, omdat

alle goede daden dan meervoudig worden beloond. Daar de haat tegenover een militair om begrijpelijke redenen grooter is dan die tegenover een burger en die tegenover een man grooter dan die tegenover een vrouw, staan ook de kansen der slachtoffers naar deze verhouding meer of minder slecht. Maar voor den dader is de verdienste van den aanslag in al deze gevallen, naar Atjèhsche begrippen, principieel gelijk.

Nagenoeg nooit pleegt men den moord in eigen dorp, om te voorkomen, dat aan de dorpsgenooten door het geval overlast wordt aangedaan; zij zouden toch als getuigen in het rechtsgeding worden betrokken. Als regel gaat het sujet, als hij zijn slag wil slaan, naar een min of meer verwijderde plaats, waar hij zeker is een of anderen Europeaan te zullen aantreffen. Dit is ook de verklaring van de anders paradox schijnende, maar toch juiste bewering, dat men als Europeaan in het binnenland van Atjèh reizende veiliger is, dan bijvoorbeeld op de druk bezochte plaatsen langs de trambaan.

Men hoort vaak de meening verkondigen, dat de daders in den regel door hun dorpsgeestelijken tot hun voornemen worden aangezet. Die meening is onjuist. De regel is juist, dat zij, bij wie het plan tot zulk een moordaanslag is gerijpt, daar niemand over spreken, zelfs niet de naastverwanten, of dén dorpsgeestelijke, of den godsdienstleeraar, hoogstens maken ze tegenover deze of gene wel eens een toespeling, dat het leven voor hen van geen waarde meer is.

Tegen deze soort van aanslagen schijnt in preservatief opzicht niets te doen te zijn. Alleen zullen naar mate de zeden verzachten en de Atjèher meer geleerd zal hebben zich naar onze heerschappij te voegen, die aanslagen verminderen. Orde, regel en tucht zijn de wegen, die daartoe leiden, en daar ons volksonderwijs — hoe onvolmaakt en primitief ook — in die richting aanstuurt en den Inlander aan zijn beperkten gezichtskring onttrekt, is dat onderwijs o. i. de krachtigste hefboom om het kwaad te keeren.

Dit is wel zeker, dat zij die de nu en dan terugkeerende moordaanslagen in verband brengen met de vraag, of Atjèh al dan niet als reeds gepacificeerd mag worden genoemd en uit het voortbestaan dier aanslagen tot een ontkennend antwoord op bedoelde vraag besluiten, een verkeerd verband leggen en daardoor tot een onjuistheid komen. Die aanslagen toch hebben met de pacificatie of met de politiek niets te maken en moeten als op zichzelf staande gevallen worden beschouwd. Wanneer die aanslagen reeds lang tot het verledene behooren, zal de animositeit van het Atjèhsche volk jegens ons haar taaie leven nog lang voortzetten.

* * *

Opbloei en energie. In een artikel over financieele politiek in het *Vrijzinnig Weekblad* betoogt de heer Th. Ligthart dat „we niet eerst moeten uitgeven en dan moeten gaan zoeken naar geld om te betalen, neen, we moeten eerst grondig nagaan hoeveel inkomsten we hebben, hoever we die, eventueel door wijziging in ons belastingstelsel nog kunnen opvoeren, dan zorgen voor een toenemede productiviteit van Indië, de belastbaarheid der geheele bevolking verhoogen en naar gelang van de inkomsten de gewone uitgaven bepalen."

De schrijver betoogt verder aldus:

De Europeaan en de Chinees, die hier in Indië veelal aankomen met even weinig geld in hun zak, als de Inlander, hechter aan het geld niet meer dan deze, maar zij stellen de waarde der geestelijke en materieele goederen, die voor geld te koop zijn zoo hoog, dat ze het de moeite vinden zich tot het uiterste in te spannen om het aardsche slijk te verwerven. Ik geloof niet te veel te

zeggen, als ik erop wijs, dat over het algemeen Europeaan, Chinees en Arabier hier met groote energie werken en voor hen is daarom het woord „opbloei" in materieelen zin zeker toepasselijk, — zij krijgen den steun van het kapitaal, dat nog steeds vertrouwen in den Inlander mist, en met dat kapitaal ontginnen ze nieuwe terreinen, breiden hun zaken uit en verwerven de macht om zich weelde te verschaffen of althans om een goed bestaan te genieten. Zij hebben meer dan een evenredig aandeel in de warenproductie van Nederlandsch-Indië, in tegenstelling met de Inlandsche bevolkingsgroep, dei naar verhouding te weinig produceert. Er bestaat geen economische leer die niet an iedere groep, die achterlijk is op het gebied der warenproductie sympathie ontzegt en ook erkende specialiteiten van de uiterste linksche politieke partijen erkennen, dat de eerste plicht van een volk is zijn aandeel te hebben in de warenproductie en dat als een volk op dat gebied achterlijk is, het waard is overheerscht te worden.

In de laatste jaren is dan ook de belastbaarheid van de Europeanen en vreemde Oosterlingen, tezamen circa een millioen in zielental, sterk toegenomen en de opbrengst van de inkomstenbelasting is in de jaren 1912/1919 bijna verdubbeld, de verpondingsbelasting is met 64 pCt., de personeele belasting met 54 pCt. toegenomen, terwijl de opbrengst der belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, die grootendeels door vreemde Oosterlingen wordt opgebracht, meer dan verdubbeld is.

De schrijver merkt op „dat er van materieelen opbloei alleen sprake schijnt te zijn voor hen, die hun volle werkkracht en energie aan hun taak wijden, doch dat de Inlander niet of weinig van een opbloei heeft weten te profiteeren."

Als de Inlandsche bevolking voornl. uit fabrieksarbeiders bestond, dan zou hier sprake kunnen zijn van het onthouden van een behoorlijk loon voor verrichten arbeid, de bevolking bestaat echter grootendeels uit landbouwers, die hun eigen stukje grond bebouwen, en deze zouden evenals de kleinste keuterboeren in Europa, door verhooging van productiviteit en door behoorlijk verhandelen van hun product, thans een gouden tijd moeten doorleven. Dat dit niet zoo is, is niet de fout van de Regeering of van het kapitalisme, maar van den aard van den Inlander.

..... dit land is geen land in opbloei, we mogen slechts hopen, dat de Inlander aan het ontwaken is, de tijd echter zal moeten leeren of hij den slaap goed uit de oogen wrijft en volop het geluk van een mooien dag zal kunnen genieten of dat hij weer in zal dommelen lang voor het middaguur. Laten wij hem nu echter niet dadelijk in de zachte kussens van een luxe auto zetten, want het weeldegegons zou zoo licht zijn vakerige oogen weer doen dichtvallen, neen, laten we hem den weg wijzen, opdat hij met eigen krachten daar kan komen waar geluk en overvloed zijn deel kunnen zijn.

Toen de arbeidersklasse in Nederland in de zeventiger jaren de eerste teekenen van leven gaf, werd ze aangegrepen door een groote energie en ze ging sterk vooruit in werkprestatie; de eerste loonstijgingen waren dan ook niet zoo zeer het gevolg van strijd en werkstaking, maar van verhoogde productiviteit, en de werkgevers hebben het vaak — en terecht — moeten hooren „dat die loonsverhoogingen hun geen cent gekost hadden". M. i. moet de Inlandsche bevolkingsklasse haar strijd inzetten met de opvoering harer werkkracht en energie, zoolang ze van haar gronden niet meer kan oogsten dan $^2/_5$ van hetgeen een Europeaan of Chinees zou kunnen halen, moet ze niet vragen om een deel der weelde. Wil ze meegenieten van den opbloei, dan moet ze daaraan meewerken met de noodige geestkracht. Het is voor

een groep van 1 millioen menschen op den duur onmogelijk om de lasten te dragen van de emancipatie van 47 millioen, daarom is een vereischte, dat de productiviteit van den Inlander toeneemt want de energie van de andere bevolkingsgroepen is welhaast tot het uiterste gespannen. Gaan we voort op den weg, die thans betreden is, dan wordt de kleine groep tenslotte overbelast, terwijl de groote massa verwordt tot parasieten.

* * *

Onze adatrechtspraak. (Bezien in het licht van Pontius Pilatus). Indicus schrijft o. m. in het *Vrijzinnig Weekblad:*

Het wordt nu tijd, dat een einde komt aan het ambtenaren-despotisme en de adat-achterlijkheid. De eerste voorwaarde om van Indië een vrijer land en een rechtsstaat te maken is de scheiding tusschen rechterlijke en bestuursmacht. Maar ook dient de hand aan den ploeg geslagen te worden om eindelijk eens het recht van stilstand en achterafhoek, de verouderde adat, al dadelijk binnen de grenzen van het mogelijke te moderniseeren. Aanhoudend toezicht dient op de streken met adat-rechtspleging te worden uitgeoefend door ervaren rechterlijke ambtenaren.

Het best zou het zijn, ter oplossing van het vraagstuk eener verbeterde rechtspleging een gemengde commissie van juristen en leeken in te stellen. De rechtspleging is niet een zaak, die alleen de juristen aangaat; zij raakt de geheele maatschappij. En de juristen staan bij de beschouwing van dergelijke zaken wel eens te veel onder den invloed eener rechterlijke traditie, die voor Indië niet altijd praktisch is gebleken. Ook Inlanders zouden natuurlijk in een dergelijke commissie niet mogen ontbreken; de Inlandsche bevolking levert het grootste percentage belanghebbenden.

Wat inmiddels stellig al dadelijk kan en moet geschieden, wat door geen beroep op personeeltekort mag worden tegengehouden, is scheiding *overal* tusschen bestuursbemoeienis en rechtspraak.

Laat de herinnering aan Pilatus en de oude Romeinsche rechtsbedeeling in Judea voor ons in deze tijden een bijzondere vermaning tot plichtsbetrachting zijn. Indië wordt steeds meer, steeds sneller in de wereldbeschaving opgenomen; de deelneming aan het internationale leven wordt in groeiende mate van ver ideaal een tastbare realiteit. De unificatie is op verblijdende wijze algemeene leuze geworden in de moderne Indische wetgeving. Men late het nu echter niet langer voor groote deelen van het land bij vage beginselverklaringen zonder meer; men aarzele niet langer het werk met kracht ter hand te nemen.

Jezus zij ook in dit opzicht voor ons niet tevergeefs gestorven.

* * *

Adatrecht. De Taak vangt aldus een bespreking aan van de inaugurale rede van prof. mr. André de la Porte:

Terwijl in Indië, vooral in de zich bewust wordende Inlandsche samenleving, steeds meer de noodzakelijkheid wordt ingezien van eene codificatie van het voor de Inlanders geldend materieel privaatrecht, ter verkrijging van meerdere rechtszekerheid en rechtseenheid, komt een nieuw opgetreden Leidsch hoogleeraar, mr. G. André de la Porte, bij de aanvaarding van zijn ambt zijn stem daartegen verheffen en daarbij zelfs getuigen van zijne bekeering.

Vervolgens wordt de opvatting van den nieuwen hoogleeraar weergegeven, waarna de redactie als volgt hare meening uiteenzet.

Wij kunnen den heer André de la Porte voor de gegeven waarschuwing dankbaar zijn. Zij kan de overtuiging, dat eene wettelijke regeling van het materieel privaatrecht der Inlanders dringend noodig is, slechts versterken.

Want wat in deze beschouwing bijzonder treft, is de erkenning, dat de toepassing der godsdienstige wetten, gebruiken en instellingen der bevolking, van het zoogenaamde adatrecht, in wezen neerkomt op eene rechtspraak naar de overtuiging des rechters. Gaf toch het adatrecht eene verzameling met juistheid vast te stellen en te kennen rechtsregels, dan zou zich daarbij hetzelfde bezwaar voordoen, dat de hooggeleerde spreker tegen de wetboeken aanvoert: dan zou de rechter deze rechtsregels moeten toepassen, ook wanneer de toepassing zou strijden met zijn rechtsgevoel.

Dergelijke rechtsregels bestaan echter, althans op Java en Madoera, niet, zoodat de feitelijke toestand inderdaad is gelijk de heer André de la Porte deze wenscht, dat de rechter practisch geheel vrij is om recht te spreken, zooals het hem gevalt. Wanneer echter de tegenwoordige toestand medebrengt, dat de rechter rechtspreekt niet naar bindende rechtsregelen, maar naar zijn overtuiging, dan vervalt daarmede het meestal tegen codificatie aangevoerde bezwaar, dat de invoering van een Inlandsch wetboekrecht zou beteekenen een inbreuk op in de Inlandsche maatschappij bestaande, thans door de rechtspraak geëerbiedigde, rechtsregels. Wat bij de invoering van een codificatie zal worden prijs gegeven, zijn niet de in de Inlandsche maatschappij geldende rechtsregels, maar de vrijheid des rechters om naar zijn rechtsgevoel te beslissen ook tegen de wet in.

De heer André de la Porte vindt deze vrijheid des rechters een ideaal; wij achten haar — niet het minst bij de rechtspraak over Inlanders — bedenkelijk.

Want deze rechtspraak moge den rechter, die haar uitoefent, bevredigen; daarom gaat het niet in de eerste plaats.

Hoofdzaak is, dat de rechtspraak de justiciabelen bevredigt. En nu is het ongetwijfeld waar, dat het publiek, dat de rechtzoekende, meer vertrouwen heeft in de juistheid eener beslissing, wanneer deze berust op het geschreven recht. Zulks terecht. Want wanneer de beslissing alleen afhangt van den persoonlijken indruk, dien de rechter in een civiel rechtsgeding van de zaak krijgt, is de kans op een juiste beslissing al zeer gering. De hooggeleerde gaat er voortdurend van uit, dat bij een conflict tusschen het rechtsgevoel des rechters en de wet, de rechter gelijk heeft. Maar niets is dikwijls minder waar.

Partijen deelen, ook wanneer zij zelve voor den rechter verschijnen, nu eenmaal niet alles aan den rechter mede; en niet ieder heeft gelijk de gave, zijn zaak in het gewenschte (om nu nog maar niet te zeggen juiste) licht te plaatsen.

Zoo is de uitspraak, die uitsluitend is gebaseerd op den indruk, dien de rechter van eene zaak krijgt, veelal niet de juiste, en leert de Indische practijk omtrent abitrale uitspraken „naar billijkheid", dat deze rechtspraak de rechtzoekenden over het algemeen nog minder bevredigt dan die der rechters naar de wet.

Geldt dit voor de Europeesche rechtspraak, hoeveel eerder moet het gelden voor de rechtspraak van colleges onder Europeesche leiding, die over Inlanders rechtspreken. Maar hier gelden de geopperde bezwaren in dubbele mate. Hier is het den rechter nog moeilijker, een juist inzicht in de aanhangige rechtzaak te verkrijgen; hier is het gevaar nog grooter, dat de uitspraak wel met het rechtsgevoel des landraadsvoorzitters overeenstemt, maar

niet met dat der justiciabelen. Want daar komt de landraadsvoorzitter bovendien uit een geheel ander milieu dan de rechtzoekende Inlanders.

Het groote bezwaar tegen den bestaanden toestand is, dat de rechter niet aan vaststaande rechtsregels is gebonden, en de rechtsonzekerheid, die daarvan het gevolg is. Beklaagt de hooggeleerde spreker hem, die een bestaande wetsbepaling over het hoofd ziet en daardoor zijn recht verliest: bij het thans bestaande stelsel is het zelfs den waakzame onmogelijk, zijne rechten behoorlijk te beschermen, omdat hij niet kan weten, wat hij daartoe moet verrichten. Wordt van het wetboekenrecht een bezwaar geacht, dat de wet niet in elk geval kan voorzien: het tegenwoordige systeem maakt, dat men in de meest eenvoudige gevallen niet met zekerheid kan zeggen, wat recht is.

Zoo is, juist omdat de bestaande toestand neerkomt op een rechtspraak, die niet aan bindende rechtsregels is gebonden en dus leidt tot de grootste rechtsonzekerheid, een wel-overwogen regeling van het privaatrecht voor Inlanders dringend noodig.

* * *

Bestuurswezen. De redactie van *De Locomotief* had een onderhoud met den heer J. H. Nieuwenhuijs, assistent-resident ter beschikking van den directeur van binnenlandsch bestuur voor de voorbereiding van de instelling van regentschapsraden. De heer N., die daartoe Midden-Java had bereisd, waar met het oog op het doel op tal van plaatsen vergaderingen werden gehouden ter bespreking daarvan, deelde o. a. het volgende mede.

Vele ambtenaren achtten volk noch tijd rijp voor de instelling van regentschapsraden. Anderen vonden, dat men zich daarom niet bekommeren moest, maar een begin maken met een ontvoogding des volks, die te goeder tijd wel de noodige rijpheid zou te weeg brengen. Van een algemeen ambtelijk conservatisme kan niet gesproken worden. Integendeel. De meeste gewestelijke raden achtten ook den tijd voor zulke raden nog niet gekomen. Onder het publiek gingen stemmen op, dat men gaarne zou gezien hebben, dat het overleg voor en niet na het vaststellen van het voornemen om regentschapsraden in te stellen, had plaats gehad.

Wat de samenstelling der regentschapsraden betreft, in Midden-Java was vrijwel de algemeene meening, dat de regentschapsraad moet zijn een gemengde raad, dus met vertegenwoordigers van alle bevolkingsgroepen; men wilde van Inlandsche zijde profiteeren van de meerdere kennis van de Europeanen, verwachtte van hun aanwezigheid inttiatief en een zekere onafhankelijkheid van de leden tegenover den voorzitter en was verder van oordeel, dat van zuiver Inlandsche belangen haast niet gesproken kon worden. De getalsverhouding in den raad der leden van de drie bevolkingsgroepen werd verschillend beoordeeld; de meeningen liepen daarover zeer uiteen en zelfs werd de vrees geuit, dat de niet-Inlanders in 't gedrang zouden komen. Een hadji te Japara deed daartegen 't origineele denkbeeld aan de hand door beëediging van de leden bij 't zitting nemen te voorkomen, dat dezen andere dan redenen van algemeen belang zouden kunnen doen gelden. Van verschillende, ook Inlandsche zijde werd betoogd het recht van belastinghefffing niet aan de raden toe te kennen om deze niet dadelijk impopulair te maken.

Wat de aanwijzing der leden betrof, waren de meeningen zoo verdeeld als verwacht kon worden. Algemeen was het oordeel dat rechtstreeksche, zoo ruim mogelijke verkiezing het einddoel moest zijn, maar dat deze thans niet bereikt kon worden, gezien het analfabetisme der bevolking.

Wat de kwestie betreft van de taak der raden: men was overal voor een

volledige taak, geen adviseerende alleen. De vragen naar aanleiding van dit onderwerp gesteld waren zeer talrijk.

Er zullen regentschapsraden komen in de regentschappen Batang, Japara, Blora Ponorogo, Keboemen, Banjoemas, Serang, Krawang, Indramajoe, Tjiandjoer, Grissee, Berbek, Bangkalan, Pasoeroean en Banjoewangi.

* * *

Belangstelling voor Indië in Nederland. De heer J. E. S(tokvis), is in *De Taak* een kroniek begonnen, getiteld „Indië in Nederland", hij schrijft omtrent het verwijt van gebrek aan belangstelling in koloniale zaken in het moederland:

Het is eigenlijk een onredelijke eisch om van de Nederlandsche menschheid een spontane toewijding voor Indië te vergen. De groote meerderheid der oud-gasten (voorzoover zij dan buiten het eigen broodwerk in Indië ooit zelven innige belangstelling voor land en bewoners hebben gehad, hebben in grooten getale met Indië afgedaan. Zij willen rust in hun bevrediging dan wel miskenning. En de in eigen zon getogen Hollanders hebben aan de eigen zaken en zorgen genoeg. De echte belangstelling wordt voor de overgroote meerderheid in hoofdzaak uit het belang geboren, dan wel uit een speciale liefhebberij. Alleen de prikkel van buiten, de gebeurtenissen, de aandoening kan den gemiddelde tot meeleven met hooger belangen voeren. Is er trouwens in Indië zuivere belangstelling voor de Hollandsche staatkunde, indien er geen groote dingen aan de orde komen? Belang en ontroering zijn voor belasting het levensbrood. Daarom verdienen ook onze staten-generaal niet te scherp verwijt over koloniale onverschilligheid. Het is waar — en voor den man uit Indië verdrietig — wanneer de Indische begrooting voor een half leege Kamer wordt afgehamerd, maar is het anders bij elk ander, zuiver Nederlandsch onderwerp, dat geen „perkara" bergt, of niet de algemeene staatkunde bestrijkt? Denkt ge soms, dat heel het Nederlandsche parlement in collectieve belangstelling versteven zit, als een geachte afgevaardigde van Limburg herkomstig de kanalisatie van de Limburgsche Maas bepleit? Maar nu die Maas in de algemeene politiek is verweven gaat geen sterveling naar de koffiekamer, ge kunt er zeker van zijn. Het is in onzen jongen volksraad immers reeds niet anders.

„Ik heb de eerste zitting van ons parlement weken achtereen bijgewoond, maar ook daar — het brandpunt toch van de Indische openbare zaak — was de koffiekamer gezellig vol, als een weinig boeiende spreker zich uitsloofde voor een weinig boeiende zaak. Ook parlementsleden zijn maar menschen, die de verveling schuwen en als ieder groepsbelang maar kan rekenen op zijn onderlegden verdediger, zijn den mensch een koffiekamer gelaten. Elk parlement spreekt trouwens in de eerste plaats naar buiten. Zorg daarom voor een goeden stenograaf en voor deugdelijke mannen van de krant!"

* * *

Indië over Nederland. In *De Taak* neemt de schrijver van een hoofdartikel, die zich C. teekent, het op voor het moederlandsch parlement, dat den laatsten tijd door de Indische kritiek nogal eens onbillijk is behandeld:

Want welke ook de schaduwzijde van het zeggenschap van het Nederlandsche parlement moge zijn — schaduwzijden, die ook wij zeker niet licht tellen— dat zeggenschap heeft stellig ook zijne goede zijde. Het is de Nederlandsche volksvertegenwoordiging geweest, die de breede politiek der latere jaren heeft mogelijk gemaakt; die den bodem voor het ontstaan der

Inlandsche beweging heeft gereed gemaakt; die er in belangrijke mate toe heeft bijgedragen, dat thans een nieuwe koers kan worden ingeslagen. Die Nederlandsche volksvertegenwoordiging — het worde niet vergeten — gaf daarmede blijk van een breeder inzicht, van een ruimere politiek, dan van de groote meerderheid der Europeesche deskundigen in Indië vroeger en nu ware te verwachten.

En wat hare houding ten opzichte van den Volksraad betreft: men bedenke wel, dat dit college, het moge zich meer en meer als parlement voordoen, nog geen volksvertegenwoordiging is. Het moge door een gelukkige keuze bij de benoeming der Inlandsche leden een vertegenwoordiging gelijken: de wijze van samenstelling is niet die van een werkelijk vertegenwoordigend lichaam. Kan dan van het Nederlandsch Parlement in redelijkheid worden verlangd, dat het, bij deze wijze van samenstelilng, haar bevoegdheden ten gunste van dit college prijs geeft? Wij meenen van neen.

Wij verklaren ons hiermede — het is zeker overbodig dit nog te zeggen, — niet voor het behoud van het bestuur van Indië vanuit Nederland. Voor ons staat dit vraagstuk evenwel niet op zich zelve, maar is onverbrekelijk verbonden aan dit andere, waarvoor de meeningen zoo zeer uiteenloopen: wat krijgen wij daarvoor in de plaats? En dan willen wij wel zeggen, dat wij alleen dan over een overdracht van de taak van contrôle en critiek van Nederlandsch parlement kan overnemen.

Daarbij zouden wij nogmaals willen waarschuwen tegen een ruil van de algemeene leiding van de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging voor die van de Europeesche belanghebbenden hier te lande. Want van de meerderheid dezer belanghebbenden kan niet alleen een politiek van snelle evolutie niet worden verwacht, maar moet reactie worden gevreesd, tot schade van het werkelijk Indische belang. De stemming onder een groot deel dezer belanghebbenden, in de laatste maanden tot uiting gekomen, laat daaromtrent geen twijfel.

En daarom vragen wij alvorens mede te doen aan de afbrekende critiek op de Nederlandsche volksvertegenwoordiging: waarvoor moet die volksvertegenwoordiging plaats maken? Want vooral daarop komt het aan.

* * *

Steun de Zending. De Zending verkeert in geldelijke moeielijkheden; zij vraagt steeds en heeft die steun noodig en verdiend. Dr. E. B. Kielstra schrijft hierover in het *Alg. Hbld.* o. m. het volgende, waarmede wij van harte instemmen:

Hier, zou men zeggen, is nu een terrein waarop alle Nederlanders, van welke religieuse of staatkundige richting ook, eendrachtig kunnen samenwerken; de vraag is maar, of hunne belangstelling in het lot van millioenen inlanders ver genoeg reikt. Maar, och arme! daar wordt ons gezegd dat „velen in den lande" die belangstelling min of meer ondergeschikt maken aan de kwestie of onze zendelingen misschien ook „het orthodoxe christendom" verkondigen!! Dat moeten wel ultra „modernen" zijn, maar dan toch menschen van bekrompen geest, zich zóó laag bij den grond bewegende, dat zij niet over de scheidingmuurtjes van de verschillende richtingen heen kunnen zien. Er is toch nog altijd een „christendom boven geloofsverdeeldheid"? Zij mogen voor zich zelven geen behoefte meer hebben aan dogma's of religieuse vormen, — dit geeft hun nog geen recht die voor anderen schadelijk te achten. De zending werkt zoo heilzaam omdat zij op allerlei gebied onkunde en bijgeloof bestrijdt; wie mag nu zeggen: ik doe daaraan niet mee, want het geschiedt nog niet op de manier die mij het beste lijkt?

Macaulay heeft eens gezegd dat men geen christen behoefde te zijn om de christelijke zending te waardeeren en te steunen. Dit lijkt mij ruimer gedacht; tot de menschen die van de „orthodoxie" niets moeten hebben, zou men kunnen zeggen: neem dat, naar uwe opvatting bestaand, betrekkelijk toch maar klein kwaad dan op den koop toe mede, wanneer gij daarmede geheele volksstammen kunt redden uit den poel der barbaarschheid. Onze tegenwoordige vrijdenkers vergeten, dat hunne grootvaders naar alle waarschijnlijkheid van de juistheid der orthodoxe leerstellingen overtuigd waren, en dat, eenige geslachten terug, hunne voorouders trouw naar de mis gingen; waren zij daarom minder? Welnu, help den inlander dan nu maar vast brengen op het christelijk peil van uwen grootvader!

Het woord van Macaulay, dat ik zooeven in herinnering bracht, doet mij denken aan eene mededeeling in de *Haagsche Kerkbode*, van Augustus 1897, van dominé Radermaker: hij had eenige honderden postzegels ten bate der zending ontvangen van eene „joodsche juffrouw". Ziet, zou ik zeggen, dat is nu eens een prachtig voorbeeld: de „joodsche juffrouw" stoort zich niet aan geloofsverschillen, maar steunt, naar haar vermogen, wat zij acht te zijn in het algemeen belang.

De, laat ik zeggen „vrome christenen" hebben de zending aangevangen en bevorderd; gehoor gevende aan het bijbelsche gebod. Maar zij zijn daarin, minder wellicht uit religieuse dan uit humanitaire en economische motieven, steeds trouw gesteund door de „liberalen". Hoe heeft de man, die op Indisch gebied der liberalen voorganger is geweest, niet steeds op de uitbreiding der zending aangedrongen! Ik bedoel Dr. van Hoëvell, die in 1848, met het oog op de ellendige toestanden op Nias, schreef: „Begin met de Niassers te beschaven, christelijk te beschaven; vorm het opkomend geslacht tot andere, meer ontwikkelde, beter onderwezen menschen; richt scholen op, stort in de harten der Niassche jeugd de zaden van godsdienst en zedelijkheid, leer hun op andere wijze hun voedsel en kleeding te vinden dan door strooptochten en menschenroof; in één woord, hervorm hunne maatschappij door het Christendom".

Door *het* Christendom! Van Hoëvell maakte geen onderscheid naar de schotjes, die in ons goede vaderland de Christenen verdeeld houden; en naar zijn voorbeeld zeggen ook zij, die zich aan kerkelijke dogma's of vormen min of meer ontgroeid achten: de zending is een zegen voor velen, ieder steune haar, naar de mate zijner krachten!

* * *

Verrassende sympathie voor de Zending. *De Standaard* driestart:

Vrij onverwacht is van meer dan één kant ook in de Liberale een sympathiebetuiging voor de Zending uitgekomen, die een raadselachtig karakter draagt. Het is geen Zendingsbegroeting, die van een warme belijdenis van den Christus uitgaat, doch veeleer een sympathie betuiging van een gansch algemeen karakter. Zelfs die organen der politieke Pers, die vrij kras met alle Christelijke belijdenis braken, en niet zelden naar de Theosofie en het Boeddhisme plachten over te hellen, komen ons thans op eenmaal met een kort pleidooi voor de Zending verrassen.

Niet onvermoedelijk zit de fel-oplaaiende antipathie tegen de Turken hierachter. Liefst zag men, dat heel Turkije uiteenspatte, en dat de zetel te Constantinopel door een Amerikaansche of West-Europeesche Mogendheid kon worden ingenomen. Er wordt ook wel gerekend met de Zending in China, en ten deele ook met die in Afrika, maar men merkt nauwelijks, dat in China en Afrika van een heusche actie sprake kon zijn. De algemeene indruk is dan

ook, dat het opkomend pleidooi voor de Zending doelt op onderstbovenkeering van de Turksche macht. In Afrika ten noorden won de Islam in de laatste tien jaren meer aanhangers dan vroeger ooit. De geest van den Mahdi blijft hier nawerken, en zoo verhaalt men van minstens een millioen negers en andere Afrikaners die jaarlijks van hun Heidendom tot den Islam overgaan. Te vreemder doet dan ook de geheel nieuw opgekomen Zendingsactie aan, nu men ontwaart, hoe Engeland er buiten staat, dat immers de Duitsche Zending dwarsboomt en onderdrukt. Ook wij hebben in onze Oost met Duitsche missionarissen te doen, maar zonder ooit te bespeuren dat hier een politieke actie achter school. Van Engelsche zijde daarentegen is de Duitsche Zending gedurende deze oorlogsjaren op alle manier bemoeilijkt. De Engelsche missie vermengde van oudsher het politieke met het religieuse belang.

Laat ook ons daarom voorzichtig zijn. Een Zendingsactie die niet beslist voor den Christus naar de Schriften ijvert, en politiek en missie vaak saamkoppelt, heeft zeer zeker zijn licht-, maar toch ook zijn schaduwzijde.

Laat men daarom voorzichtig zijn!

* * *

Pestbestrijding. Het *Soer. Hbld.* ontleent een en ander aan een rapport van den huidigen leider van den dienst der pestbestrijding. Daaruit is het volgende overgenomen:

Tot kenschetsing van het tot dusver gevolgde systeem vergelijkt rapporteur dit bij het werk van een chirurg, die bij de behandeling van een kwaadaardig gezwel zich bepaalt tot het wegnemen der metastasen, doch het gezwel zelf intact laat. Of: het bestrijden van zekere verschijnselen, zonder tot de oorzaak door te dringen.

Zeer zeker hebben de bezwaren, geuit door den resident van Soerabaja en den burgemeester van Semarang, invloed geoefend op het besluit, de woningverbetering niet in de eerste plaats in die havensteden krachtig aan te pakken, doch er is nog een andere factor, welke die beslissing zal hebben beïvloed, n.l. de wetenschap, dat men onmachtig was, om het werk in die steden snel te doen geschieden.

Het gevaar in de havenplaatsen schuilt hoofdzakelijk in de dicht bij elkaar gebouwde benedensteden met haar Chineesche en Arabische wijken vol sloppen, gangen en riolen.

In den regel staan daar steenen (dus permanente) huizen, op welke een rattenvrije constructie niet kan worden toegepast, zoodat zij dus een voortdurend dreigend gevaar opleveren.

Het eenige middel zou zijn: onteigening en afbraak, doch hiertegen verzet zich de practijk; het zou een heroieke maatregel zijn, waaraan onoverkomelijke financieele bezwaren vastzitten. Deze wetenschap heeft er natuurlijk ook toe geleid, dat zich een gevoel van onmacht ontwikkelde, hetwelk noopte: de havensteden, dus de eigenlijke infectiehaarden, maar te laten schieten en ale krachten concentreeren op het platteland, dat ..... derhalve in financieel opzicht den last te dragen kreeg, welke voor rekening der havensteden had moeten komen.

* * *

De strijd tegen het opiumgebruik. In een brief uit Kediri aan het *Soer. Hbl.* wordt uiteengezet hoe lichtvaardig de telkens gehoorde bewering is, dat de regeering b.v. door een invoering allerwege van het licentie-stelsel binnen afzienbaren tijd een eind zou kunnen maken aan het opiumgebruik. We nemen het volgende uit dien brief over:

Met het licentie-stelsel wordt beoogd het opium-gebruik te beperken tot de gewoonte-schuivers en het aankweeken van nieuwe gewoonte-schuivers te beletten. Voor de invoering van zulk een stelsel, moet men dus voor het betrokken ressort geheel op de hoogte zijn van wie al dan niet gewoon is opium te schuiven. Dat is niet alleen noodig om te voorkomen, dat menschen vergunning bekomen, die zelf niet schuiven, maar ook om te beletten dat opium onthouden wordt aan lieden, die daaraan gewoon zijn geraakt maar uit schaamte of zoo er niet voor uit durven komen en voor wie plotselinge staking van het gebruik, blijkens de ondervinding, veelal hoogst nadeelige gevolgen heeft.

Er wordt bij de opium-regie overal met den meesten ernst gewerkt aan eene registratie der schuivers. Wanneer men nu nagaat hoe moeilijk het is om tot een goede volkstelling in Indië te komen, dan mag toch wel met erkenning gewag worden gemaakt van den arbeid van den dienst der opiumregie, die er in betrekkelijk korten tijd in is geslaagd de schuivers zóó uit te zoeken, dat de registratie grootendeels van gefingeerde namen gezuiverd is. Zoodra dit met voldoende zekerheid in eenig ressort van het geheel kan worden gezegd, wordt overgegaan tot het licentie-stelsel, waarbij het betrokken gebied tot verboden kring wordt verklaard, waarbinnen alleen van een bijzonder kenmerk voorziene opium-tuben kunnen worden verstrekt op aan gewoonte-schuivers uit te reiken vergunnigen. Deze worden daar aan de betrokkenen verleend voor hoeveelheden als te hunnen name op de verkooplijsten voorkomende en nader geverifieerd door bij hen gedane persoonlijke navraag van een der ambtenaren der opium-regie.

Na invoering van het licentie-stelsel bestaat nog gedurende zes maanden voor de bewoners gelegenheid om een vergunning aan te vragen. Is die termijn verloopen, dan is het in dien kring ook met de uitgifte van vergunningen gedaan en kan het proces van geleidelijk uitsterven beginnen. Uit die deelen van de residentie Kediri, waar het licentie-stelsel kon worden ingevoerd, worden ingevolge het voorschrift van inlevering der vergunning van een overleden houder maandelijks dertig tot veertig vergunningen ingeleverd. Jammer is het dus alleen, dat die verboden kringen niet zoo direct algemeen kunnen worden ingevoerd en de menschheid zou zeker grooten dank verschuldigd zijn aan hen, die eene vluggere wijze van werken zouden kunnen aangeven.

Der regeering, der op instigatie van den Volksraad ingestelde opiumbestrijdings-commissie en den dienst der opiumregie is het een ernstig streven met alle beschikbare middelen en uiterste kracht het opiumgebruik in Nederlandsch-Indië te beperken. Dit verdient o. i. wel meer bekendheid en ook meer waardeering.

* * *

Philanthropie in de Europeesche Maatschappij. *Emtee* heeft in een bijdrage in *De Locomotief* eens nagegaan wat in 1916 door de Europeesche maatschappij in Indië werd gedaan op het gebied van weeshuizen en gestichten tot verpleging van oude lieden en gebrekkigen.

Op een totaal van 130 à 140,000 Europeanen en met dezen gelijkgestelden, o.w. ongeveer 40,000 katholieken, vond schr. wat het protestantsche deel dier gemeenschap betreft; het kinderhuis te Depok, met gemiddeld 27 kinderen; het opvoedingshuis Bethanië te Soekaboemi en het Djati-gesticht te Batavia, beiden voor meisjes, met resp. 44 en 65 verpleegden; het gesticht

„Oranje Nassau" van „pa van der Steur" te Magelang met 549 verpleegden, jongens en meisjes; het Protestantsch weeshuis te Soerabaja en de Soerabajasche Jongens-weezeninrichting te Soerabja met 60 meisjes resp. 122 knapen; het Protestantsch weeshuis te Semarang met 212 kinderen, jongens en meisjes; de Tehuizen voor gevallenen van het Leger des Heils te Weltevreden en te Semarang met resp. 13 en 21 verpleegden. Bovendien zamelde in 1916 het Genootschap van in- en uitwendige zending te Batavia, dat het Kinderhuis te Depok onderhoudt, gelden in voor een groot jongenshuis te Soekaboemi, terwijl het Leger des Heils collecteerde voor een inmiddels geopend kinderhuis te Bandoeng.

Aan Roomsch-katholieke weeshuizen enz. trof men in Indië aan: het jongensweeshuis te Buitenzorg (v. h. hulpfonds v. d. H. Vinc. à P.) met 231 pupillen; het Vincentius- en het St. Josefs gesticht te Weltevreden, voor verlaten kinderen (resp. meisjes en jongens) met in totaal 85 kinderen; de Maria-stichting te Semarang met 13 meisjes en het Roomsch-katholiek weeshuis te Semarang met 366 kinderen in twee gebouwen; het weeshuis v. h. hulpf. v. d. H. V. à P. te Soerabaja met 5 verpleegden; de Roomsch-katholieke Vereeniging der Zusters van Liefde en de St. Franc. Ver. te Padang met 33 kinderen resp. 10 jongens; een gesticht voor arme kinderen te Madioen met ca. 40 pupillen. In 1917 werd te Batavia het nieuwe St. Jozefs-gesticht geopend, dat ruim 2 ton aan bouwkosten had geëischt en plaats biedt voor 150 verpleegden; bij de opening werd het aantal verpleegden voor dat gesticht alleen opgevoerd tot 90. Verder had in 1916 eene roomsch-katholieke vereeniging te Djokja reeds een aanzienlijk bedrag samengebracht voor den bouw van een verzorgingsgesticht voor kinderen.

Ten slotte maakte *Emtee* melding van het Oude Mannenhuis te Semarang, dat in 1916 plaats bood aan 40 mannen, 6 vrouwen en 14 kinderen.

In het geheel werden in 1916 op kosten van de openbare liefdadigheid 1798 jeugdige personen behoorende tot den Europeeschen landaard verpleegd. Van dat getal waren 1005 in Protestantsche en 833 in Roomsch-Katholieke gestichten opgenomen. De kosten van verzorging bedroegen in 1916 resp. *f* 279,000 en *f* 200,000, waarvoor resp. *f* 150,000 en *f* 115,000 aan subsidie door de regeering werd verleend, zoodat resp. *f* 129,000 en *f* 85,000 d. i. totaal *f* 214,000 uit bijdragen van particulieren werd gevonden.

Bovendien werd in 1916 van particuliere zijde *f* 68,000 voor studie- en *f* 36,500 voor schoolkleerenfondsen bijgedragen. Deze bedragen voegende bij dat van *f* 214,000, hierboven genoemd, komt men tot een totaal van *f* 308,500 dat is gemiddeld *f* 2,25 per Europeesch bewoner van Indië als offer van de Europeesche gemeenschap op het altaar der liefdadigheid in eigen kring, afgezien van de bijzondere gaven voor gebouwen van nieuwe gestichten enz.

Men staat in Indië toch niet stil op het gebied van kinderverzorging. Zoo kwam sedert 1916 tot stand de vereeniging Dorcas van de Kwitang-gemeente te Batavia, die een eigen gesticht gaat bouwen en daarvoor ruim *f* 20,000 collecteerde; het genootschap voor in- en uitwendige zending te Batavia, dat in het vorige jaar voor zijn te Soekaboemi verrezen Jongenshuis in enkele weken tijds *f* 35,000 bijeen bracht; de Vereeniging „Pro Juventute" te Medan, die een groot opvoedingsgesticht gaat bouwen en daarvoor dezer dagen van een planter in Deli een cheque van *f* 15,000 kreeg enz...

Voorts zij er op gewezen, dat er diaconiën zijn, die een vrij groot getal kinderen op hare kosten doen opvoeden in particuliere gezinnen. Ook ver-

eenigingen als „Pro Juventute" doen dat vaak, in het belang harer pupillen, of vanwege plaatsgebrek in de gestichten.

Op deze verkort weergegeven uiteenzetting van *De Loc.* volgde een ingezonden stuk, waarin pastoor Hoevenaars te Semarang er op wees dat verschillende onder protestantsche gestichten genoemde instellingen eigenlijk veeleer gemengd moesten worden genoemd, zooals de Oranje Nassau-stichting, de Soerabajasche Jongensweezeninrichting en het Djati-gesticht, waarin ook roomsch-katholieke armlastige kinderen worden opgenomen. Feitelijk, schreef pastoor H., waren er 821 protestantsche tegenover 983 roomsch-katholieke armlastige kinderen en zouden dus — wel een zonderlinge logica — de roomsch-katholieke inrichtingen met een geringer aantal verpleegden op een grooter subsidie aanspraak kunnen maken dan de protestantsche met het grooter aantal verpleegden. Ook haalde deze geestelijke weer met instemming het oude rijmpje aan van het „giving too little and asking too much", het den Hollandschen koopman van de 17e eeuw door den Engelschman aangewreven „te weinig geven en te veel vragen", door den Nederlander in Indië thans veelal op de Ned. Indische regeering toegepast. Alsof deze niet met evenveel zoo niet meer recht den klagers dat rijmpje onder den neus zou kunnen duwen. Zeer te recht o. i. merkte *Emtee* dan ook in antwoord op de opmerkingen van den heer H. het volgende op:

„En dan de schrielheid der regeering. Wel, wij zouden zoo in alle bescheidenheid opmerken, dat waar zij van de totaal uitgaven voor de verzorging der arme jeugd, zijnde pl.m. *f* 497,000 een bedrag van *f* 265,000 voor hare rekening neemt er van schrielheid in het algemeen van die zijde moeilijk sprake kan wezen. De regeering zal zich, en dat o. i. zeer terecht op het standpunt stellen, dat op het gebied van armenzorg vooral een goed deel mag worden overgelaten aan het particulier initiatief. Als zij bij de eischen, die de tegenwoordige staat van zaken in deze gewesten haar in financieel opzicht stelt, bereid is ruim 2½ ton per jaar uit te trekken voor de verzorging van het Europeesche kind per jaar, zijnde ruim de helft van het daarvoor in totaal benoodigde bedrag, dan zien wij niet in, haar te kunnen verwijten, dat haar armenzorg door koopmansgeest (niet vleiend voor de vele goedgeefsche kooplieden en zakenmenschen in dit land!) zou worden beinvloed, maar wel door de gezonde opvatting: „laat ook het particuliere initiatief wat te doen overblijven"; want daardoor kan de kinderverzorging blijven behouden het particulier cachet van elke vereeniging of gezindte, die zich met dien arbeid occupeert. Hoe meer de regeering finantieel steunt, hoe grooter ook van zelf de invloed zal zijn, dien zij zich op den gang van zaken bij de verzorging van pauperkinderen zou moeten opeischen. En dit kan n. h. v. voor weinig gestichtsbesturen, en alzoo niet de Katholieke, die, vergissen wij ons niet, gaarne volkomen souverein zijn in eigen kring, weinig aantrekkelijks hebben. Doch daarover basta."

* * *

Indische studenten. Het ernstig vermanend woord, dat de heer Z. Stokvis tot de in Nederland niet altijd vlijtig studeerende Indische studenten heeft gericht, heeft in het algemeen de instemming mogen oogsten van de Indische pers. Mr. Thomas, hoofdredacteur van het *Bat. Hbl.* ziet er echter in een aanslag op de vrijheid van den student. Dit geeft *De Locomotief*, aanleiding aldus te „interrumpeeren":

Niet dat *jeunesse se passe* is het verwijt. Maar dat zoo vaak ..... *jeunesse passe*, zonder dat het schoone doel wordt bereikt.

Want deze Indische jongelieden zijn de intellectueele voortrekkers van hun volk. Zij dragen nog andere plichten dan de aldaagsche mee in de studentenmaatschappij. Een zonnige tijd in de hoede der Alma Mater wordt hun stellig door niemand misgund. Maar zit er miskenning in van de vormende kracht van den studententijd, wanneer men verwacht dat ook de Indische student binnen redelijken tijd afstudeert? Hem is slechts gewezen op een gevaar, dat hèm meer dan anderen bedreigt, het gevaar, verbonden aan zijn uitzonderlijke positie als Oosterling in een Westersche maatschappij.

In deze zelfde kolommen hebben wij enkele jaren geleden geschreven over de studie van Indische jongelieden in Nederland en een waarschuwend woord gericht tot zekere kringen der Westersche maatschappij, die mede schuld dragen, wanneer de vruchten der studie niet zijn zooals ze mochten worden verwacht; de kringen, waar gebrek aan inzicht en wijsheid, verkeerd geuite genegenheid, maar ok ijdelheid, praalzucht, snobbisme en hang naar het exotische leiden tot een *sollen* met den Indischen student. Tot schade van dezen.

Het is een prettige gedachte, dat de Indische studeerenden zeker kunnen zijn van een hartelijke, tegemoetkomende ontvangst in de hun volslagen vreemde Westersche maatschappij. Maar blijve het de goed-Hollandsche gastvrijheid — eenvoudig en natuurlijk geboden, zonder de bedwelmende huldiging, welke onbevangenheid doodt en pose kweekt.

Zij, die in Nederland aanraking hebben met Indische studeerenden, mogen dan bedenken dat de verre Oostersche maatschappij bizondere rechten op deze jongelieden bezit. Ook voor hen zijn de woorden in den open brief: „Indië hunkert naar wetenschappelijk gevormde beschaafde, karaktervolle landskinderen."

* * *

Bandoeng universiteitsstad. In de *Preanger-Bode* zet een inzender, die zich „R." teekent, een betoog op om Bandoeng te maken tot de hoofdstad van Indië. Er moet alvast geijverd worden voor een universiteit:

Men kan mij tegenwerpen, dat Indië nog niet rijp is voor een universiteit. Voorzichtige menschen redeneeren, dat het Hooger-Onderwijs niet tot ontwikkeling mag komen, vóór het Middelbaar of voorbereidend hooger onderwijs, de bestaans-voorwaarden voor het eerste geschapen heeft. In zekeren zin kan men dit toegeven, doch eilieve, zoo vraag ik mij af, wat doet men dan om die primaire zaken in grooten stijl te organiseeren. In het gansche millioenenrijk bestaan slechts 4 gouvernementeele Hoogere Burgerscholen. En welk een geweldige krachts-inspanning het gekost heeft om de jongste onderwijsinrichting van dien aard, die in Bandoeng, tot stand te brengen, daarvan kunnen zij getuigen, die een aantal jaren geleden met ons gestreden hebben om de geesten in Nederland, Weltevreden en Buitenzorg wakker te schudden.

Een gymnasium is in geheel Indië niet te vinden; gelegenheid om Latijnsche en Grieksche studiën te maken ten einde zich voor te kunnen bereiden voor die betrekkingen, waarvoor dat nu eenmaal vereischt wordt, bestaat niet, het is bijna ongeloofelijk maar het is zoo.

Wij Indiërs zouden mogen verwachten dat, als men dan een Indische Universiteit prae-matuur vindt, alsdan minstens met reusachtige kracht gewerkt zou worden aan den onderbouw van dat hoogere. Het heeft er echter niets van, want het perspectief, dat de Directeur van O. en E. in de

Volksraadzitting van 22 Juni j.l. geopend heeft (Handelingen bl. 253 e.v.) zal slechts hen kunnen bevredigen, die blijven hinken op 2 gedachten en die er geen bezwaar in zien om de bestaande Mulo te denatureeren en het peil van den bovenbouw van het M. O. naar beneden te verleggen in de handhaving van de bestaande H. B. S. en.

De vraag kan gesteld worden: heeft Indië intellect noodig? Het antwoord luidt: Ontzettend veel; zooveel dat het moederland blijkt niet bij machte te zijn de benoodigde krachten te leveren! Het ruwe materiaal om daaruit bruikbare elementen te vormen is in Indië in overvloed aanwezig. Welnu ziet men de juistheid in van deze twee feiten, welke wel niemand zal aanvechten dan is er maar één oplossing, n.l. dat in Indië zelf de inrichtingen gesticht worden, welke de benoodigde wetenschappelijk hooger gevormden zullen moeten afleveren en dat het voorbereidend onderwijs dadelijk op hooger peil worde gebracht, opdat de uitgroei van het hoogere in een zeer spoedige toekomst mogelijk worde gemaakt.

Natuurlijk bestaan tegen de aldus gedachte evolutie, welke hier om begrijpelijke redenen in haar eenvoudigsten vorm aangeduid is, eenige bezwaren — waarvan de belangrijkheid ook volmondig erkend wordt —, doch deze zinken in het niet tegen de voordeelen. Trouwens van voordeelen kan men eigelijk niet spreken, men staat voor een noodzakelijkheid! De strijd der meeningen kan tenslotte slechts gaan om het tempo, waarin men vooruit wil gaan. Erkent men dit als juist, dan zal het duidelijk zijn, dat ieder rechtgeaard Indiër moet strijden voor verbeterd onderwijs in alle geledingen.

Is het daarvoor noodig dat gevraagd wordt om meer middelbaar- en ook om gymnasiaal-onderwijs, men kan niet wachten tot het op een goeden dag uit de lucht komt vallen. Stelselmatige actie is daarvoor noodig, teneinde het tempo van den vooruitgang in dit opzicht te bespoedigen. En daarnaast ijvere men voor de stichting van een Indische Universiteit, welke zoo gauw mogelijk moet komen en wel natuurlijk te Bandoeng, waar binnen zeer korten tijd ook de Technische Hoogeschool zal verrijzen.

* * *

Tarwecultuur in Indië. De heer Koch heeft in *Teijsmannia* verslag uitgebracht van hetgeen verricht werd ten aanzien van de tarwecultuur in Indië; het volgende is daaraan ontleend;

Voordat men bepaalde, uit welke landen men zaaizaad zou betrekken, onderzocht men waar tarwe verbouwd wordt en of dit dicht bij den evenaar het geval is.

Het bleek, dat deze graansoort over de geheele wereld in grootere of kleinere hoeveelheid gecultiveerd wordt, uitgezonderd in de vochtige tropische en sub-tropische landen, en in streken met een korten, kouden zomer. Van de beide tarwesoorten: de winter- en de zomertarwe, worden de zomertarwe-variëteiten in zeer koude landen, zooals Rusland of Canada, zoowel in warme luchtstreken als Britsch-Indië, Australië, enz. aangetroffen. Ook in Japan, Midden-China, Perzië, Afghanistan en Zuid-Afrika wordt zomertarwe op groote, in Zuid-Algiers, Abessinië en Midden-Amerika op kleine schaal verbouwd, terwijl het gewas nog in noemenswaardige mate aangeplant wordt op Ceylon (7° N.B.), de Philippijnen (8° N.B.) en Portugeesch Timor (8° Z.B.).

Al heeft het klimaat van de meeste dezer landen weinig overeenkomst met dat van de kustplaatsen op Java, toch zijn er in Indië tal van streken, waar de groeiwaarden meer gelijk zijn aan die van echte tarwestreken, waar

weinig regen valt en de lucht droog is.

De temperatuur in Indië schijnt geen ernstig bezwaar op te leveren, zooals blijkt uit vergelijking met Britsch-Indië, waar jaarlijks 14—17 millioen bouws met tarwe beplant worden.

In de jaren 1916, 1917 en 1918 werden in 't geheel 265 variëteiten zaaizaad ingevoerd uit verschillende Europeesche landen, Perzië, Mesopotamië, Palestina, Turkestan, Afghanistan, Thibet, Britsch-Indië, Ceylon, Burma, Zuid- en Midden-China, Japan, Egypte, Zuid-Algiers, Marokko, Zuid-Afrika, Australië, Vereenigde Staten, Portugeesch Timor en de Philippijnen.

Een systeem van proefnemingen werd gevolgd, waarbij op zooveel mogelijk plaatsen met een groot aantal variëteiten geëxperimenteerd werd.

Men zocht naar een variëteit, die op een waarschijnlijk geschikte plaats zou willen groeien en tevens naar een gunstige plaats voor een vermoedelijk bruikbare soort.

In 1916 werden proeven genomen op 6 plaatsen; in 1917 bedroeg dit aantal 10 en in 1918 reeds 15.

Alras bleek, dat de tarwe voornamelijk gedurende den drogen tijd moet groeien en dat het wenschelijk is, dat het rijpen ook in den Oostmoesson plaats vindt. In de meeste plaatsen, ook in de lagere streken, groeiden de variëteiten uit de subtropen (Br. Indië en Australië) gezond en krachtig op. In het Tengger-gebergte op een hoogte van 6—7000 voet vond men de mooiste proefaanplantingen.

Onmogelijk is het echter niet, dat op den duur een degeneratie van de tarwe zou optreden, al pleit de op de Merbaboehelling en in de Philippijnen opgedane ervaring daartegen. De vraag doet zich echter op, gesteld dat de tarweteelt in Indië zou slagen, of er voor het product in Indië afzet is en zoo ja, hoeveel.

In 1913 werd op Java ingevoerd aan meel in duizenden kilogrammen 34,242 en op de Buitenbezittingen 14,088. Stellen we, dat een broodetend persoon per dag ½ katti (300 gram) brood eet en daarvoor ook noodig is 300 gram meel, dan komen we op een jaarlijksche behoefte van pl.m. 1.8 picol per persoon. Bovengenoemde hoeveelheid zou dus voor pl.m. 930,000 personen voldoende zijn.

Het aantal personen, dat geregeld dan wel van tijd tot tijd brood, koekjes of andere uit tarwemeel bereide voedingsmiddelen (m.i. wordt uit tarwemeel bereid) eet, is zeker veel grooter.

De Tenggerees gebruikt de tarwe op de volgende wijzen:

1. Hij stampt het zaad heel fijn en stoomt het gaar, waarna hij het met zout, fijne klapper en wat suiker eet.
2. Hij kookt het zaad in zijn geheel half gaar en verwerkt het tot apé (een gegist product).
3. Met bras djagoeng vermengd, wordt het gestoomd en gegeten.

Een verheugend verschijnsel acht de heer Koch het, dat de Inlander aanstond zoo gretig trad in het gebruik van de tarwe.

* * *

Mijnbouw. De *Sum. Post.* deelde een en ander mede van hetgeen het blad van den mijningenieur Thie had vernomen omtrent de staatsgoudmijn Tambak Sawah in Benkoelen.

Het volgende is er aan ontleend:

De heer Thie, die de leiding krijgt van het mijnbedrijf, was met zijn collega Caron belast met een opdracht in de Vereenigde Staten, die met de exploitatie

van Tambak Sawah verband hield. De heer Caron had daarbij het geluk eene uitvinding te doen, welke voor Tambak Sawah met de eigenaardige erts-samenstelling, waarbij de hoeveelheid zilver 40 maal zoo groot als die van het goud. Het merkwaardige was dat men tot nu toe in de praktijk nergens ter wereld in staat bleek een dergelijk erts te verwerken. Wel bestonden er theorieën voor, die van professor Vermaes in Delft en van den ingenieur bij het mijnwezen, den heer Caron, doch nimmer was men tot een praktische uitvoering overgegaan.

Het moet den heer C. nu in Amerika gelukt zijn een procédé te vinden om het Tambak-Sawah-erts te bewerken.

Omtrent de Tambak-Sawah-mijn zelve werd medegedeeld dat de aanvoer van de nieuwe machinerieën voor de toepassing van het stelsel Caron ongeveer een jaar tijds zal vorderen. Rekent men daarbij nog den tijd voor montage, opbouw van gebouwen, enz., dan is het zeker niet ruim gerekend, wanneer de exploitatie binnen twee jaar verwacht wordt.

* * *

Draadlooze geschiedenis De Bandoengsche correspondent van *De Locomotief* schrijft:

Als er nog eens een geschiedenis geschreven wordt over de totstandkoming der draadlooze verbinding Indië-Nederland en omgekeerd, en daarbij open kaart wordt gespeeld, dan zal men interessante dingen vernemen. Deze bewering gronden we op het feit, dat 't ons is mogen gelukken, eenig licht te verkrijgen omtrent de oprichting van radio-stations in Indië. Daaromtrent wisten we in den loop van den tijd eenig materiaal te verzamelen, waaruit duidelijk valt te zien, welk een vreemde houding de Nederlandsche regeering in deze aangelegenheid heeft aangenomen. Moge 't geen we hierover vernamen op een heel enkel punt niet ten volle juist zijn, het zal ons toch mogen gelukken, in grove trekken een waarheidsgetrouw beeld te geven van een deel der wordingsgeschiedenis van de onderhavige radiografische verbinding. Hier volgt hetgeen we uit verschillende bronnen te weten kwamen:

Toen in het begin van 1917 dr. C. J. de Groot zijn doctoraat haalde aan de hoogeschool te Delft op een proefschrift, waarin hij aantoonde. dat een rechtstreeksche draadlooze verbinding tusschen Nederland en Oost-Indië mogelijk was te achten, waren er maar weinigen, die geloof aan deze stelling hechtten. De radiografie had het op dat oogenblik dan ook nog op geen stukken na zoover gebracht als thans, en als men in Europa een draadloos station van Duitsch Oost-Afrika hoorde, dan was dat al heel iets bizonders.

Toch achtte de directeur der Duitsch—Asiatische Telegraphen Gesellschaft, de heer Le Roy, het gewenscht, zich met dr. De Groot in verbinding te stellen en maakte hij daarvoor een reis van Keulen, zijn standplaats, naar Den Haag, teneinde naar de plannen van onzen ingenieur te informeeren.

Vast overtuigd, dat Duitschland den oorlog zou winnen, gaf de heer Le Roy aan dr. De Groot den raad, welke echter als een bevel haast klonk, bij alles, wat hij ondernam in de Duitsche lijn te blijven — en van dat oogenblik dagteekent de bemoeienis van den heer Le Roy met onze draadlooze, zeer ten nadeele eener vlugge totstandkoming dezer verbinding.

Deze heer stuurde het er op aan, de Engelsche kabelheerschappij te vervangen door een hegemonie van Telefunken over ons luchtnet, en dat was natuurlijk heelemaal de bedoeling niet, daar we juist streefden naar onafhankelijkheid.

De heer De Groot begaf zich naar Indië en begon dadelijk met de werkzaamheden, welke dezer dagen tot zoo'n schitterend resultaat leidden. Door den minister van koloniën was in Amerika een verzend-station besteld, dat

reeds in November van 1917 op den Malabar was opgesteld en waarmee van den beginne af goede uitkomsten werden verkregen.

De heer Le Roy bleef echter op zijn post en bood namens Telefunken gratis een tijdelijken verzender aan, bestemd voor Ned.-Indië. Men begrijpt wel: men zou Nederland later dubbel en dwars laten betalen voor deze oogenschijnlijke vrijgevigheid.

Het Telefunken-apparaat kwam met het oorlogsschip Zeeland in Indië aan en de landvoogd toonde zich gansch niet ingenomen met dit cadeautje, dat ons op den hals werd geschoven en waardoor getracht werd, dr. De Groot concurrentie aan te doen.

Deze moest een goede kans hebben om zelf te slagen in zijn grootsch pogen en het is in den G. G. te prijzen, dat Z. Exc. de installatie 8 maanden op Soerabaja liet staan. Ze zou er misschien nu nog zijn, ware niet uit Holland telegrafisch aangedrongen op plaatsing er van, daar anders Duitschland gedreigd had, den uitvoer van steenkolen naar Nederland te staken. Het apparaat kreeg daarop een plaats nabij de districts-hoofdplaats Tjililin, ten Z. W. van Bandoeng, en ontving den benoodigden electrischen stroom van de B. E. M., van uit Dago, vanwaar hij per hoogspanningskabel er heen wordt geleid. De draadlooze op den Malabar kreeg oorspronkelijk zijn stroom uit dezelfde bron, maar beschikt thans over eigen waterkracht, zoodat het wegslaan van het transformatorhuisje bij de bekende aardstorting op Dago, geen fnuikenden invloed had.

Er is met het radio-station op Tjililin nog meer geheimzinnigheid betracht dan met dat van den Malabar. In den beginne wisten we er alleen van te weten te komen, dat de heer Moens agent van Telefunken, de beschikking kreeg over een tractor van den militairen autodienst, om de zware kisten, welke aan het station te Tjimahi aan het adres van dr. de Groot arriveerden, naar Tjililin over te brengen, waarover we indertijd een entrefilet hebben geschreven. De nieuwe installatie kwam onder toezicht van dr. de Groot, die als regeerings-gemachtigde moest optreden over zijn concurrent.

De Duitsche invloeden reikten nog verder en wisten het plaatsen van een ontvangstation tot op den huidigen dag te verhinderen, want, zoo werd geredeneerd, Indië kan toch aan Nauen zijn berichten seinen?

Intusschen trad in Nederland als medestander van den heer de Groot op de heer Dubois, die weinig wist te bereiken; maar wiens bemoeienis er toch toe leidde dat het vraagstuk wat nader onder de oogen werd gezien. Telefunken bleef echter doorzetten en zoo zou met het convooi een definitieve installatie uitkomen, welke echter door de Engelschen werd ontdekt en moest worden uitgeladen.

Het was daarom, dat het convooi terug moest — officiëel heette 't, dat een partij verf van Duitsch fabrikaat moest worden uitgeladen. De minister achtte het tevens noodig om Telefunken's kansen niet te bederven, een Nederlandsche toestel voor onze draadlooze, tegen den overvoer waarvan natuurlijk geen bezwaar bestond, toch te doen uitladen....

Thans wordt hard gewerkt aan volmaking der beide stations. Malabar zal veel sterker worden gemaakt tot 2400 kilowatt toe, terwijl de beste Fransche stations slechts 1500 kilowatt beloopen. Telefunken legt het hiertegen af, wil slechts tot 400 gaan. Gelukkig zit men niet geheel aan dit systeem vast, want voldoet het niet aan de gestelde eischen, dan wordt het contract verbroken. Het zal tevens waarschijnlijk naar den Malabar worden verplaatst en ten behoeve van Telefunken wordt op Dajeub Kolot, aan de Tjitaroem, een stoomcentrale gebouwd, waarvan het gebouw alleen al naar schatting drie ton zal kosten. Zooals men ziet, gaan er een paar lieve duiten in de draadlooze zitten.

KOLONIALE LITERATUUR.

VEREENIGING KOLONIAAL INSTITUUT, ACHTSTE JAARVERSLAG 1918.

Aan dit verslag is ontleend:

Dr. H. F. R. Hubrecht werd in de plaats van den tot gezant te Washington benoemden heer J. T. Cremer aangewezen als voorzitter van den Raad van Beheer. Prof. dr. C. Snouck Hurgronje zag zich in verband met zijn overige werkzaamheden, verplicht, zijn functie als lid der commissie van advies voor de afdeeling „Volkenkunde" neer te leggen.

Betreffende den *bouw van het Instituutsgebouw* wordt medegedeeld dat de onderbouw in het vorig jaar geregeld kon worden voortgezet en tegen het eind van dat jaar geheel voltooid was.

Met den bovenbouw zal een aanvang worden gemaakt zoodra de voor alle uitvoering van groote bouwwerken uiterst moeilijke tijdsomstandigheden dit zullen toelaten; inmiddels worden alle détail-teekeningen in gereedheid gebracht, zoodat, wordt de bovenbouw ter hand genomen, al het mogelijke zal zijn gedaan om stagnatie in de voortzetting van dat werk te voorkomen.

In afwachting daarvan bleek een nadere voorziening ten aanzien van de huisvesting van een drietal onderdeelen van het Instituut niet te vermijden.

In tegenstelling met de overige vertakkingen dier instelling had de afdeeling Handelsmuseum haar domicilie te Haarlem behouden. Voor een vlot verkeer met handel en nijverheid, inzonderheid gewenscht in verband met de werkzaamheid van den op ruimen grondslag te vestigen Voorlichtingsdienst, was die verwijderde ligging der afdeeling een niet te miskennen bezwaar, dat er toe leidde zoo spoedig doenlijk voor haar, uitgezonderd het voorloopig te Haarlem te laten Museum, een onderkomen te Amsterdam te zoeken.

Daarenboven bleken de eigenaren van de perceelen Sarphatistraat 34 en 36, waar de Bibliotheek, met Openbare Leeszaal, en het Algemeen Secretariaat gevestigd waren, niet geneigd om de met 2 Mei 1919 afloopende huur dier perceelen te verlengen, zoodat ook voor de onderdeelen naar een nieuwe huisvesting diende te worden omgezien.

Een en ander heeft doen besluiten tot den aankoop ten name van het Instituut van het perceel Plantage Middenlaan 13 en 15, dat voldoende ruimte biedt, zoowel voor de afdeeling Handelsmuseum als voor het Secretariaat en de Boekerij; die drie onderdeelen zijn thans daar gevestigd.

De in het vorig jaar betrokken, voor de afdeeling Tropische Hygiëne bestemde localiteiten in het nieuwe Laboratorium voor de Gezondheidsleer der Universiteit beantwoorden ten volle aan haar doel.

Geleidelijk kwamen ten behoeve dier afdeeling nog enkele inrichtingen gereed, die door de tijdsomstandigheden niet eerder konden worden tot stand gebracht of nader gewenscht bleken. Inzonderheid dient genoemd de tropische kamer, waarvan de temperatuur geregeld is op 27° C., de gemiddelde temperatuur van het equatoriale klimaat. De kamer is aanstonds na hare

inrichting voor verschillende wetenschappelijke doeleinden in gebruik genomen.

Zooals op blz. 15 tot 18 van het vorig jaarverslag is vermeld, werd in October 1917 op initiatief van het Koloniaal Instituut, in samenwerking met andere vereenigingen, een tusschen die instellingen staand bemiddelend orgaan in het leven geroepen, bestemd om vooral in onderwijzerskringen hier te lande de opwekking van belangstelling voor en de verbreiding van kennis van onze koloniën zooveel doenlijk uit een centraal punt te leiden.

In dat orgaan, waaraan voorloopig de naam gegeven is van *„Comité voor Indische Lezingen en Leergangen"*, hebben thans, behalve een gedelegeerd lid van het departement van koloniën, vertegenwoordigers zitting van een negental vereenigingen, die zich òf uitsluitend op koloniaal terrein bewegen, òf de behartiging van koloniale belangen mede tot hare werkzaamheden gebracht hebben.

Voor de constructie van deze nieuwe instelling is met voordracht zoodanige vorm gekozen, dat de daarbij aangesloten vereenigingen hare volle vrijheid van beweging behouden, m. a. w. door hare toetreding in geen enkel opzicht hare zelfstandigheid prijs geven.

Voor de oprichting van een tweede, in vereeniging met het Historisch Genootschap te Utrecht, tot stand te brengen, instelling van gelijk karakter als de hooger genoemde, zijn in het verslagjaar door het Koloniaal Instituut voorbereidende stappen gedaan, die, naar verwacht mag worden, zullen kunnen leiden tot de stichting van een *„Comité voor koloniaal historische studiën"*, welks doel in het algemeen zou zijn het bevorderen, zoowel van de studie van de oudere geschiedenis van Nederland's voormalige en tegenwoordige overzeesche bezittingen als van die der sociaal-oeconomische toestanden en verhoudingen onzer koloniën in lateren tijd.

Fotografieën- en lichtbeelden-collectie. Ontvangen werden:

Eene schenking van bijna 100 negatieven van Dr. J. G. C. Vriens te Nijmegen; van dr. J. P. Kleiweg de Zwaan te Amsterdam 42 negatieven, betrekking hebbende op schedels en volkstypen; van het Letterkundig Genootschap „Oefening kweekt Kennis" te 's-Hage een aantal lantaarnplaatjes. Dr. G. Krause te 's-Hage schonk een deel van zijn kostbare foto-verzameling over Bali; voorts van een schenker, die onbekend wenschte blijven, een aanzienlijke collectie foto's.

Tegenover de betrekkelijk geringe aanwinsten valt van jaar tot jaar een steeds uitgebreider werkzaamheid te vermelden van het „Uitleenbureau". Steeds meer vereenigingen en particulieren roepen hulp in (die gratis verstrekt wordt) ten behoeve van lezingen over onze koloniën door het aanschouwingsmateriaal ten gebruike te vragen.

Hoewel de tijdsomstandigheden het houden van voordrachten ook in het afgeloopen jaar bemoeilijkten, werd van de lantaarnplaten verzameling een ruim gebruik gemaakt. In het vorig Jaarverslag werden vermeld 121 aanvragen (totaal ca. 6000 stuks), in het verslagjaar werd voldaan aan 141 aanvragen (totaal 7137 stuks).

De „Vereeniging tot verbreiding van kennis over Nederland in den Vreemde" heeft het plan opgevat om ook onze koloniën in den vreemde meer bekend te maken. Daartoe heeft zij zich tot het Koloniaal Instituut gewend met het verzoek medewerking te verleenen door haar in het bezit te stellen van eene, in het buitenland te gebruiken collectie lantaarnplaten.

Te Amsterdam is een Gemeentelijke Schoolbioscoop, speciaal ten dienste van het Lager Onderwijs, opgericht; een door de Gemeente bezoldigde explicateur is daaraan verbonden. Aangezien het in de bedoeling ligt ook lantaarnplaatjes voor de schooljeugd te vertoonen en onze koloniën daarbij

niet zullen worden uitgesloten, is de bemiddeling van het Instituut ingeroepen en toegezegd.

Van de filmverzameling werd in het afgeloopen jaar, niettegenstaande lichten kolennood, een ruim gebruik gemaakt. Dat telkens nieuwe vereenigingen daartoe zich tot het Koloniaal Instituut wenden, die dat te voren niet deden, bewijst, dat in voortdurend ruimeren kring bekend wordt, dat het instituut in het bezit is van uitgebreide verzamelingen, en gaarne er toe medewerkt daarvan in het algemeen belang het meest mogelijk nut te doen trekken.

Onlangs werd de medewerking ingeroepen door twee vereenigingen, waarmede het Koloniaal Instituut tot dusver nog generlei relatie had: het Java-Comité te Amsterdam en de Afdeeling Delft van de Ned. Christen-Studenten-Vereeniging. Onnoodig te zeggen dat aan dergelijke verzoeken zooveel doenlijk wordt tegemoet gekomen.

In totaal werd voldaan aan 63 aanvragen en werden 314 films uitgeleend met een gezamenlijke lengte van 61,051 meters. Aangezien tal van films, bij ééne uitleening, meer dan eens vertoond zijn, kan gevoeglijk worden aangenomen, dat de totale vertoonde lengte minstens 65,000 meters heeft bedragen; een juist cijfer is niet op te geven.

De correctie der films werd voortgezet en was op het einde van het verslagjaar geheel volbracht.

Als *publicatie van de afdeeling Volkenkunde* verscheen het vierde deel van de Pandecten van het Adatrecht (Mededeelingen van het Koloniaal Instituut No. IV), handelende over de overige rechten op grond en water.

Op het gebied der tropische hygiëne verscheen: dr. Ch. W. F. Winckel: Hondsdolheid in Ned.-Indië (Mededeelingen van het Koloniaal Instituut No. XI).

Van de bibliotheek werd geregeld gebruik gemaakt. Het aantal op bons uitgeleende boeken bedroeg 1421, waaronder niet begrepen de boeken door het personeel van het Koloniaal Instituut en door bezoekers geraadpleegd.

Het aantal bezoekers der leeszaal bedroeg 1073.

In 1918 stond het Instituut met 120 boekhandelaren in handelsbetrekking, terwijl aan 153 particulieren, zoowel in Nederland als in de koloniën, rechtstreeks uitgaven werden geleverd.

Het verslag over de *Afdeeling Handelsmuseum* vermeldt o.m.:

Het museum werd in 1918 bezocht door 5254 personen, van wie 968 tegen betaling: onder het totaal zijn begrepen 252 schoolkinderen, die onder geleide hunner onderwijzers kosteloos tot een bezoek aan de verzamelingen werden toegelaten.

Zooals in de jaarverslagen over 1916 en 1917 (bl. 21 en 27) is aangeteekend, werd in die jaren slechts een beperkt aantal schoolverzamelingen in ouden vorm verzonden, in afwachting dat meer aan de eischen van lager en middelbaar onderwijs voldoende collecties van dien aard zouden kunnen worden samengesteld. De uitvoering van dit plan moest echter tengevolge van den oorlog telkens verschoven worden.

In den loop van het verslagjaar zijn, naar aanleiding van ontvangen vragen, vele inlichtingen verstrekt. Was soms literatuurstudie voor de beantwoording voldoende, andere malen moest ook laboratoriumwerk daarvoor verricht worden. Vermelding verdient, dat ook een aantal vragen van buitenlanders afkomstig waren.

Het verslag der *Afdeeling Volkenkunde* vermeldt o.a.:

De ethnografica uit de verzamelingen van het Koloniaal Instituut doen hoe langer hoe meer dienst bij de colleges en het overige vanwege de afdeeling Volkenkunde gegeven onderwijs, zoodat ook uit dien hoofde de behoefte aan gestadige bewerking ten dienste van een goed overzicht en een deugdelijken

inventaris zich doet gelden. Hetgeen niet minder het geval is met het oog op de toekomstige inrichting van het museum. De verzamelingen maken dan ook een onderwerp van voortdurende studie uit.

In den loop van het verslagjaar ondergingen de verzamelingen der afdeeling wederom uitbreiding door eenige zeer gewaardeerde schenkingen.

In het verslagjaar werden twee *Indologische leergangen* gehouden; de derde van Maart tot Juni en de vierde van September tot December 1918. Aan die leergangen werd deelgenomen door 83 leerlingen (o. w. 8 dames), van wie 52 den geheelen leergang volgden en 31 voor één of meer vakken waren ingeschreven. De lessen in volkenkunde van den Indischen archipel werden gevolgd door 72, in Maleisch door 73, in de andere vakken door 55 leerlingen.

Van deze leerlingen waren bestemd voor een werkkring bij ondernemingen van landbouw, handel en bankwezen in Nederlandsch-Indië 53 (o. w. 21 reserve-officieren), artsen 18, verschillende beroepen 12.

Deze Indologische leergangen, strekkende tot het bijbrengen van eenige kennis omtrent Nederlandsch-Indië aan hen, die bestemd zijn voor een werkkring daar te lande, zonder eene speciale koloniale vooropleiding te hebben ontvangen, schijnen hun wenschelijkheid te hebben bewezen, daar zij sedert de instelling ten vorigen jare bezocht zijn door 187 ingeschrevenen.

Voorts worden in het verslag de verrichtingen behandeld van het Atjeh-Instituut, het Oostkust van Sumatra-Instituut, het Minangkabau-Instituut, het Zuid-Sumatra-Instituut, het Bali-Instituut en het Molukken-Instituut.

Afdeeling Tropische Hygiëne. De Vereenigde Boekerijen van het Laboratorium voor de Gezondheidsleer der Universiteit en de afdeeling Tropische Hygiëne van het Koloniaal Instituut ondergingen regelmatige uitbreiding. Er werd een druk gebruik gemaakt zoowel van de gelegenheid tot uitleening als van de studiezaal. In het verslagjaar werden 2325 deelen uitgeleend, de door talrijke bezoekers en laboranten in de leeszaal geraadpleegde werken niet medegerekend.

Door de gebrekkige verbinding met Nederlandsch-Indië namen de verzamelingen weinig toe. Van den heer H. J. Voskuil te Kampen werd een fraaie collectie Indische geneesmiddelen ontvangen, afkomstig van het Ethnografisch Museum van den Hoofdcursus te Kampen.

In het verslagjaar zijn geen buitenlandsche reizen ondernomen. Door den raad van beheer is in zijn vergadering van 16 December 1918 aan den directeur der afdeeling Tropische Hygiëne opgedragen zoo spoedig mogelijk in den aanvang van het volgend jaar en voor den tijd van 8 à 9 maanden een studie- en informatiereis naar Nederlandsch-Indië te ondernemen. Prof. van Loghem zal zich op die reis, zoowel in het belang der onderwijstaak der afdeeling, als in het belang der wetenschappelijke werkzaamheden in verschillende deelen van den archipel, zoo mogelijk ook in nabijgelegen buitenlandsche koloniën, van verschillende algemeene en bijzondere vraagstukken der hygiëne op de hoogte hebben te stellen en materiaal voor onderwijs en onderzoek verzamelen. Wat de sanitair-organisatorische vraagstukken betreft, zal hij vooral zijn aandacht geven aan de gezondheidsvoorziening der groote steden, de epidemiebestrijding onder de inlandsche bevolkingsgroepen, de maatregelen tegen invoer van ziekten in de havens en de arbeidershygiëne in de cultuurgebieden, terwijl hij zal kennis nemen van de nieuwe onderzoekingen en methoden betreffende het wezen en bestrijding van malaria, pest, cholera, tuberculose, mijnwormziekte, dysenterie, pokken, lepra, typhus, beri-beri enz. Hij zal gelegenheid hebben op deze reis gegevens bijeen te brengen omtrent de verschillende geneeskundige werkkringen in Nederlandsch-Indië, ook in het belang van de werkzaamheid der commissie, die den minister van koloniën voorlicht omtrent

de uitzending van personeel voor den geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië, terwijl hij in zijn hoedanigheid van hoogleeraar aan de Landbouwhoogeschool te Wageningen de hygiënische vraagstukken zal kunnen bestudeeren waarmede landbouw- en boschbouwingenieurs in Nederlandsch-Indië in aanraking komen.

Gedurende de afwezigheid van prof. Van Loghem zal prof. Kuenen als directeur der afdeeling voor Tropische Hygiëne optreden. De heer dr. G. Grijns, oud-directeur van het geneeskundig laboratorium te Weltevreden, is belast met het onderwijs in bacteriologie, epidemiologie en tropische hygiëne.

Ten slotte nog mededeelingen omtrent het nieuwgestichte „fonds tot bevordering van wetenschappelijke onderzoekingen op het gebied der tropische geneeskunde".

Blijkens art. 2 der statuten van het fonds heeft deze stichting ten doel het bevorderen van wetenschappelijke onderzoekingen op het gebied der tropische geneeskunde in den ruimsten zin en tracht zij dat doel te bereiken door het verleenen van geldelijken steun aan onderzoekers op dat gebied. Het bestuur van het fonds wordt uitgeoefend door de commissie van advies voor de afdeeling Tropische Hygiëne van het Koloniaal Instituut, aan welk college de directeur der afdeeling als secretaris-penningmeester is toegevoegd.

Voorts de verslagen van het *Van Eeden-fonds* en van *Greshoff's Rumphius-fonds*.

De *middelen* van Koloniaal Instituut bedroegen op 1 Jan. 1918 *f* 1,709,030,23½. In 1918 werd aan bijdragen ontvangen *f* 25,000 en aan rente gekweekt *f* 63,010.72. Dit bracht de middelen op *f* 1,824,040.95½. Aan bouwkosten werd uitgegeven *f* 271,503.36 (waarop terugontvangen van de gemeente Amsterdam *f* 75,000). Aan de gemeente werd betaald *f* 110,000 als bijdrage in de kosten van het Instituut voor Tropische Hygiëne, terwijl *f* 109,333.88 werd uitgegeven voor aankoop en gedeeltelijke inrichting van perceel Plantage Middenlaan 15.

De exploitatie liet een nadeelig saldo van *f* 34.555.34½, zoodat de beschikbare middelen op 1 Jan. 1919 *f* 1,373,648.37 bedroegen.

De Vereeniging heeft nog de toezegging van één bijdrage van *f* 25,000 en één bijdrage van *f* 6000; terwijl een stichter *f* 100,000 heeft toegezegd voor de bouwkosten in verband met de uitbreiding. te geven aan de afdeeling Volkenkunde, waarvan *f* 30,000 reeds zijn ontvangen en verwerkt; van de gemeente Amsterdam is voorts nog te verwachten het restant van de door haar toegezegde bijdrage in de bouwkosten ad *f* 225 000, zoodat in totaal de ontvangst in uitzicht is gesteld van een som van *f* 326.000.

De Hof van Eden (Roman van het eiland Ceylon) door dr. Edward Stilgebauer vertaald door Mevr. J. P. Wesselink—van Rossum; J. T. Swartsenburg, Amsterdam.

Fred Helm werd eindelijk na 8 jaar in een kleine stad geleefd te hebben, door de regeering uitgezonden naar Ceylon. Het boek beschrijft zijn illusies over het werk, dat hem daar wachtte, zijn reis naar Ceylon, en de ontmoeting aan boord van Lady Mayfly, de dochter van den benoemden gouverneur van Ceylon, een ernstige tuberculose-patiente. De beschrijving van de reisindrukken en van het leven op Ceylon is zeer boeiend. Verder lezen we van zijn liefde voor Lady Mayfly, die ten doode opgeschreven, ook sterft.

Als Fred Helm terugkomt voelt hij zich een ander mensch, alles lijkt hem een droom. Het huwelijk met de dochter van een vroegeren collega versterkt dien indruk nog.

Een dozijn Hollandsche jongens, door C. Joh. Kievit, H. D. Tjeenk Willink & Zoon, Haarlem.

Dit door J. Hoynck van Papendrecht geïllustreerde boek beschrijft den tocht van een twaalftal Hollandsche jongens met een jacht, de Quo Vadis. De schrijver laat dan de ouderen van het gezelschap allerlei voor jongens pakkende, verhalend doen.

Een aardig jongensboek.

Onze weg leidt naar omhoog van Hedwig Courts-Mahler; vertaling van Mevr. J. P. Wesselink-van Rossum; J. T. Swartsenburg, Amsterdam.

Het verhaal van een schilder, die door zijn vrouw, een schrijfster, zonder dat hij het merkt, gelegenheid krijgt zijn talent te ontwikkelen. Verder een schoonmoeder, die de vrouw van den schilder van ontrouw verdenkt, omdat zij tijdens het verblijf van haar man te Parijs veel is met een vriend van haar man, die haar helpt bij het plaatsen van haar letterkundig werk.

Jacob Brunner, door Henriette Schrott, vertaling van Jacqueline E. van der Waals; 's-Gravenhage D. A. Daamen.

Jacob Brunner, die zich volstrekt niet daartoe geroepen voelt, acht zich door de gelofte van zijn moeder, bij zijn geboorte afgelegd, verplicht om geestelijke te worden. Later echter voelt hij zich toch als geestelijke op zijn plaats en kan met voldoening terugzien op z'n leven, al is de strijd hem ook niet gespaard gebleven, ook door de liefde voor een vriendinnetje uit zijn jeugd. Die strijd, die overwinning worden ons in dit boek beschreven.

Onder en met Papoea's, in de prauw, en door het Bosch, reiservaringen op West-Nieuw-Guinea, van zendeling J. van Muijlwijk; Boekhandel van den Zendingsstudieraad, Den Haag.

Zendeling van Muijlwijk heeft met zijn vrouw, in opdracht van de Conferentie van Zendelingen, een reis naar Fak-Fak (West-Nieuw-Guinea) gemaakt van 30 Mei—26 Juni 1912. Het doel was de vestiging van de zending aldaar voor te bereiden. De reis stelde in de gelegenheid allerlei dorpen aan te doen, welke om een inlandschen voorganger hadden gevraagd. Die reis vindt men in dit, door een aantal illustraties verluchtte, boekske op prettige wijze beschreven.

Sago en Sago-producten

Dit werk is No. 2 van de publicaties van de afdeeling Handel in 1919. Het bevat een aantal gegevens betreffende de sagocultuur, de bereiding en den uitvoer van sagoproducten in Ned.-Indië.

Bij de samenstelling van dit boekje is ten deele gebruik gemaakt van bestaande literatuur, en anderdeels in ruime mate van gegevens, welke een in 1916 door het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel ingestelde enquête nopens de uitbreiding van de bestaande aanplantingen, de bereiding van het ruwe en gezuiverde meel, het aantal sagowasscherijen enz. in de voornaamste, daarvoor in aanmerking komende gewesten de Buitenbezittingen heeft geleverd.

Na een *Algemeen Overzicht* krijgen we een beschrijving van *de Cultuur*, daarna van de *bereiding van ruw en gezuiverd sagomeel*, voorts van *sago-gerechten der inlandsche bevolking, samenstelling en voedingswaarde en nevenproducten. Handelsstatistieken* vormen het slot van deze publicatie.

Goethe's Liefdeleven, door Joh. de Meester; Em. Querido, Amsterdam.

Als „ein Beitrag zur Physiologie Goethes" bood Etta Federn haar Christiane von Goethe aan, waarvan een jaar later de tweede druk kwam. Ongeveer gelijk met dezen herdruk verscheen in twee deelen: Goethes Briefwechsel mit seiner Frau", kort na een chronologische uitgaaf van Goethe's gedichten, bezorgd door prof. Hans Gerhard Gräf te Weimar, als een hulde aan Christiane von Goethe, honderd jaren na haar dood. Ook is er als iets algemeeners een studie gekomen van dr. Wilhelm Bode, Weib und Sittlichkeit in Goethes Leben und denken. Uit en over deze boeken heeft Joh. de Meester de stof geput voor dit onderhoudende boekske, dat een gehouden lezing in druk geeft.

De Salon-Salomé, roman door Karel Wasch; Em. Querido, Amsterdam.

Een zeer cerebraal werk, dat echter nauwelijks vermag te boeien. De hoofdpersoon is een van die menschen, die alles wat zij doen en laten, de moeite waard vinden van een onderzoek waarom zij het deden, of waarom zij het lieten. Een onevenwichtige figuur tevens die hoofdpersoon, die altijd voor de *volle* daad, ook in zijn liaison terugdeinst of terug*moet*. Hij ontpopt zich ten slotte als een man met sadistische neigingen. Hier en daar wat realistische beschrijvingen, die op den volwassen lezer een wat pooveren indruk maken. Het is een opluchting als die onevenwichtige artist, die voor het dagelijksch brood op een kantoor werkt, maar weer geheel tot zijn vrouw terugkeert, wanneer deze moeder moet worden.

Karel Wasch heeft ontegenzeggelijk talent, misschien wel groot talent, maar zijn Salon Salomé, in twee deelen, was voor ons een teleurstelling.

E. v. H.

Nederlanders in Indië, door T. Brondgeest Sr, Baarn. Hollandia Drukkerij.

Deze monografie is No. 5 van Serie III van *Onze Koloniën*.

Tijdens zijn langdurig verblijf op Java heeft deze schrijver zooveel van dit land leeren houden, dat hij geneigd is er niets dan goed van te zeggen. Naast licht heeft hij daar evenwel ook schaduw gezien, en daar hij geen lofrede maar

voorlichting beoogt, heeft hij zijn best willen doen de dingen zoo onbevooroordeeld mogelijk te bekijken en tevens diegenen onder de lezers, die van Indië niet meer weten dan zij op de schoolbanken geleerd hebben, gelegenheid willen geven tot een eenigszins nadere kennismaking, al is het dan maar op papier.

Zoo is dit geworden een eerlijk geschrift, waaruit degenen, die de groote reis willen ondernemen heel wat voorlichting, en wat meer zegt, betrouwbare voorlichting kunnen putten.

Oost-Indië's Geldmiddelen, Japansche en Chineesche Handel van 1817 op 1818 in- en uitvoerrechten, opium, zout, tolpoorten, kleinzegel, boschwezen, Decima, Canton naar oorspronkelijke stukken door P. H. van der Kemp; Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage

Behalve in zijn Landelijk stelsel van 1916 en het Havengeld in zijn werk van 1918, waren de bronnen der geldmiddelen, die Commissarissen-Generaal tot onderwerp hunner wetgeving namen nog niet door den schrijver behandeld. Voor de jaren 1817 of 1818 doet hij het daarom nu; het 1e Hoofdstuk sluit in zoover aan als een vervolg op zijn in 1918 verschenen Nijhoff-werk, dat de aldaar behandelde „regeling van de scheepvaart op en binnen Nederlandsch-Indië" gewettigd werd bij dezelfde verordening, die het hoofdonderwerp der behandeling van het 1e hoofdstuk van het nu aangeboden boek uitmaakt.

Uit de voorrede nemen wij met leedwezen kennis van de mededeeling, dat de hooge prijzen van papier en drukkosten waarschijnlijk een beletsel zullen vormen om de Nijhoff-reeks voort te zetten. Wij achtten dit zeer te betreuren.

In dit, misschien dus wel schrijvers laatste werk, dat het licht ziet, behandelt hij. — I. De regeling van het Douane-tarief dd. 28 Augustus 1818. — II. Het opiummiddel. III. Van het zoutmiddel in de Gouvernementslanden. — IV. De Tolpoorten en het zoutmiddel in de Javasche Vorstenlanden. — V. Van het kleinzegel. — VI. Boschwezen. — VII. Herstel van Nederlands handel met Japan: Augustus 1817. — VIII. Vergeefsche pogingen onder het Herstel tot verlevendiging van Nederlands handel op China.

Drinkwaterleiding te Medan.

Dit werkje vormt een deel van de Mededeelingen en Rapporten van het departement der B. O. W., reeks II: Werken in het belang der gezondheid.

De drinkwaterleiding te Medan werd aangelegd door en is in bedrijf bij de waterleiding-maatschappij Ajer Beresih, gevestigd te Amsterdam. In deze uit twee deelen, tekst en platenatlas, bestaande mededeeling kan men lezen, hoe die waterleiding tot stand kwam, hoe ze werd aangelegd en hoe ze werkt.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE

Rapport in zake houten pijpleidingen in verband met de wenschelijkheid van het gebruik in Nederlandsch-Indië; uitgebracht door den ingenieur 1e klasse van den Waterstaat en 's Lands B. O. W. C. A. E. van Leeuwen.

Bij besluit van den 19en December 1917 No. 22 werd de directeur der B O. W. gemachtigd den ingenieur 1e klasse C. A. E. van Leeuwen op te dragen zich naar Australië te begeven, ten einde aldaar een onderzoek in te stellen naar de wenschelijkheid van het gebruik van houten pijpleidingen in N.-I.

Het rapport, naar aanleiding van die studiereis gemaakt, is thans bij de landsdrukkerij te Batavia in druk verschenen.

De schrijver komt tot de conclusie, dat niemand stellig zal durven ontkennen, dat houten buizen met goed gevolg voor N.-I. kunnen worden toegepast *mits de geschikte houtsoort ervoor gevonden kan worden.*

In dit voorbehoud ligt echter zooveel opgesloten, dat *voorloopig*, althans met betrekking tot ontwerpen voor den aanleg van volledige watervoorzieningen, de vraag beschouwd moet worden, als ontkennend te zijn beantwoord.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

J. van der Kolk. Bij de oermenschen van Zuid-Nieuw-Guinea. Uitgave der Indische Missie-Vereeniging. Sittard, (1919). 8°. Met illustraties. [208 blz. *f* 2.60 kunstdruk.]

T. Brondgeest Sr. Nederlanders in Indië. [Onze Koloniën, onder redactie van R. A. VAN SANDICK. Serie III. No. 5.] Baarn, Hollandia Drukkerij. 1919. 8°. [46 blz. *f* 0.40].

A. M. Schuyt—Mansvelt. Padjangko. Een Toradjaboefje. Met een „woord vooraf" van Dr. **Alb. C. Kruyt** en 10 illustraties. Den Haag, Boekhandel van den Zendingsstudie-Raad. (1919). 8°. [76 blz. *f* 0.45].

L. de Bree. Nederlandsch-Indië in de twintigste eeuw. Het bankwezen. Batavia, Ruygrok & Co. 1918. 8°. [630 blz. *f* 9.—.]

P. H. van der Kemp. Oost-Indië's geldmiddelen, Japansche en Chineesche handel van 1817 op 1818. In- en uitvoerrechten, opium, zout, tolpoorten, kleinzegel, boschwezen, Decima, Canton. Naar oorspronkelijke stukken. 's-Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. 1919. 8°. [XLIII en 354 blz.].

M. D. Horst met medewerking van **H. Lutgert.** Beri-beri en hare bestrijding op de ondernemingen der Bataafsche Petroleum Maatschappij in Ned.-Indië, benevens eenige beschouwingen over binnenlandsche kolonisatie. [Leidsche Vereeniging ter bevordering van de Studie der Tropische Geneeskunde. Afd. Hygiëne en Bacteorologie] Leiden, S. C. VAN DOESBURGH. 1919. 8°. [68 blz. *f* 1.65].

Voorschriften betreffende het lager onderwijs (met uitzondering van het inlandsch onderwijs) gevolgd door algemeene personeele bepalingen, bewerkt door **J. W. Sanders.** [Met:] Wijzigingen en aanvullingen. Batavia, Drukkerij „De Verwachting". 1918. 2 dln. 8°. [CXIX, 1900 en 182 blz.].

Verslag betreffende den Gouvernements-Pandhuisdienst over het jaar 1917. Batavia, G. KOLFF en Co. 1918. 2 dln. fol. Met platen.

Dr. K. Martin. Unsere palaezoologische Kenntnis von Java mit einleitenden Bemerkungen über die Geologie der Insel. Leiden, vormals E. J. BRILL. 1919. 8°. Mit Tafeln. [XII en 158 blz.].

G. van Duinen. Geschiedkundig leesboek voor de lagere school in Ned.-Indië. Batavia, N. V. Boekhandel „De Verwachting". 1919. 8°. [*f* 1.10].

Voorloopige bedrijfs-(resultaten-) rekeningen over het jaar 1918 van de landsbedrijven en -diensten, waarbij de handelsboekhouding ingevoerd is. Batavia, G. KOLFF en Co. (1919) fol. [64 blz.].

Uit Batavia's ouden tijd 1619—1919. Aangeboden door de Nillmij. (Batavia, G. KOLFF en Co. 1919). 8°. Met afbeeldingen. [20 blz.].

Wetboek van Strafrecht voor Ned.-Indië. Met register, bewerkt door Mr. **F. C. Hekmeyer.** Tweede druk. [Wetten en Verordeningen van Ned.-Indië. Uitgave Hekmeyer en Corporaal, No. 29]. Batavia, G. KOLFF en Co. 1918. langw. 8°. [210 blz. *f* 2.50].

Invoeringsverordening strafwetboek. Met aanteekeningen en register bewerkt door Mr. **F. C. Hekmeyer**. [Wetten en Verordeningen van Ned.-Indië. Uitgave Hekmeyer en Corporaal, No. 31]. Batavia, G. Kolff en Co. 1918. langw. 8°. [208 blz. *f* 2.50].

J van Muijlwijk. Onder en met Papoea's in de prauw en door het bosch. Reiservaringen op West-Nieuw-Guinea. Den Haag, Boekhandel van den Zendingsstudieraad. 1919. 8°. Met platen en kaart. [154 blz. *f* 1.25; geb. *f* 1.75].

Verslag der Staatsspoor- en Tramwegen in Ned. Indië over het jaar 1917. Deel I. Batavia, Landsdrukkerij. 1919. gr. 8°. Met platen, kaarten en graphische voorstellingen. [VIII en 232 blz.].

Bodemonderzoek op Java en Sumatra. Resultaten eener geologische en agrogeologische reis in 1916, door Prof. **J. van Baren**. [Overdruk „Mededeelingen van de Landbouwhoogeschool", XVI].

No. 1. De agrogeologie als wetenschap, door Prof J. van Baren.

No. 2. Bijdrage tot de kennis van het bodemprofiel nabij Buitenzorg, door **John. D. White**.

No. 3. Petrografische beschrijving van eenige gesteenten van den Salak, door John D. White.

Wageningen, H. Veenman. 1919. 3 stukken. 8°. Met platen. [20, 52 en 6 blz.].

Verzoekschrift met Bijlagen betreffende salarisverbetering van Gouvernements Bureau-ambtenaren, den 10en April 1919 gericht aan Zijne Excellentie den Gouverneur van Suriname door de Vereeniging van Gouv. Bureau-Ambt. in Suriname. Paramaribo, H. van Ommeren. 1919. 8°. [60 blz.].

Dr. J. Sack. Bulletin van den keuringsdienst van eet- en drinkwaren in Suriname. Paramaribo, H. van Ommeren. 1919. 8°. [22 blz.].

B. TIJDSCHRIFTEN, Enz.

De Indische Gids. *41e Jaarg. No. 7. 1 Juli 1919.*

Een onderwijspraatje, door J. Habbema. — Het een en ander over de bedreigde aanvulling van het Ned.-Indische officierscorps, door Hoofdofficier. — De geschiedenis der Christelijke zending onder de Baliërs, door C. Lekkerkerker. — Het Oosten in vogelvlucht, van Boeddha tot de Groot-Mogols, door wijlen M. van Gruns (vervolg). — Revue van brochures, enz. benevens de overige maandelijksche rubrieken.

De West-Indische Gids. *1e jaarg. No. 2. Juni 1919.*

De rechtsbedeeling op onze Bovenwindsche eilanden en de herziening van de rechterlijke macht en van de rechtspleging in de kolonie Curaçao, door Mr. B. de Gaay Fortman. — Het zendingswerk der Herrnhutters in de oerwouden van de Boven-Suriname, door H. Weiss. (met ill.). — De oprichting van den Koninklijken West-Indischen Maildienst, door Dr. M. G. de Boer. — De eilanden der kolonie Curaçao en hunne verhouding tot hunne omgeving, door J. Boeke. — Het veertiendaagsch tijdschrift van de Britsch-West-Indische Vereeniging (West India Committee Circular), door Jhr. L. C. van Panhuys. — Uit de pers. — Boekbespreking. — Bibliographie.

Id. No. 3. Juli 1919. Economische waardebepaling van Suriname, door ir. E. C. Abendanon. — Een afzonderlijk wapen voor Suriname en Curaçao, door Jhr. L. C. van Panhuys. — Eene militaire beschouwing omtrent de kolonie Suriname, door J. W. van Oorschot. — De Curaçaosche begrooting voor 1919, door Mr. B. de Gaay Fortman. — De Evangelische of Moravische Broedergemeente (de Herrnhutters), in Suriname, door W. D. H. baron van Asbeck. — De Koloniale Staten van Suriname, door P. Westra. — Een oordeel over Suriname van geruimen tijd geleden, door E. Snellen. — Eene episode uit den Indianen-oorlog in Suriname in den Zeeuwschen tijd, door F. E. baron Mulert. — Openingsrede van den Gouverneur van Suriname. — Openingsrede van den Gouverneur van Curaçao. — Uit de pers. — Enz.

Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw. *4e jaarg. Afl. 3. Juli 1919.*
Mongoolsch Batavia (voornl. in den tijd der Oost-Indische Compagnie), door S. KALFF (met ill.). — Iets over Chineesche tempels, door H. BOREL (met ill.). — De Kloet, door Mr. G. VISSERING (met ill.). — Morgen te Tjibodas, door A. H. B.

Koloniaal Tijdschrift. *8e jaarg. No. 7 Juli 1919.*
Willem van Hogendorp's oordeel over Mr. H. G. baron Nahuijs van Burgst, door P. H. VAN DER KEMP. — Eene regeling betreffende het uitleenen van gelden voor landbouw- en andere doeleinden aan de Inlandsche bevolking door een plaatselijk fonds (districtskas) en het Gouvernement, door STAP. — Pan Balangtamak. (De Balische Tijl Uilenspiegel], door P. DE KAT ANGELINO. — Over rechten en plichten van suikerindustrie en bevolking in de naaste toekomst, door E. L. K. SCHMÜLLING. — Assistent-residenten uit vroeger dagen, door S. KALFF. — Vreemde koloniën, door D. G. STIBBE. — Kroniek, door TERTIUS (Hongersnood-Overvloed. — Dooden van B. B. (controleur J. P. DE KAT ANGELINO en oud-resident BOISSEVAIN). — Drastische maatregelen). — Koloniale literatuur, door C. v. d. V. — Persoverzicht, door C. v. d. V. — Bibliographie, door C. v. d. V.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. *2e Reeks. Dl. 36. No. 4. Juli 1919.*
Kritiek op de opvattingen van Dr. E. VAN EVERDINGEN omtrent den antipassaat, door Dr. W. VAN BEMMELEN en Dr. C. BRAAK. — Naschrift van Dr. E. VAN EVERDINGEN. — Indische Instituten, door Dr. J. P. KLEIWEG DE ZWAAN. — Eenige bladzijden uit de geschiedenis van de „Survey of India" in verband met de kartografie van Nederlandsch-Indië, door J. VAN ROON. — De geologische expeditie naar Ceram. Achtste verslag, door Dr. L. RUTTEN (met kaart). — Uitbarsting van de Tjeremai in 1698? door E. H. B. BRASCAMP. — Bezoek aan eenige slijkvulkanen op Kambang en Sémaoe (West-Timor), door W. O. J. NIEUWENKAMP (met kaartje en ill.).

Studiën. Godsdienst. Letteren. *Deel XCI, bl. 578.*
Batavia's driehonderdjarig bestaan 30 Mei 1616—1919.

Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift. *Juni 1919.*
Oud en Nieuw-Nederlandsch en Indisch edelsmeedwerk in de Maatschappij van Beeldende kunsten te Amsterdam, door R. W. P. Jr.

Morks Magazijn. *Juni 1919.*
Een reis door Java (vervolg). In den Preanger, door H. CH. G. J. VAN DER MANDERE (met ill.).

De Aarde en haar Volken. *Juni 1919 Bijblad.*
De Chineezen en de rubber in West-Borneo. — Schildpadden aan Java's Zuidkust. — Over Kina-plantsoenen. — Zedenbedervende dansen in Suriname. — Blijvend goeds, door ons in Indië verricht.

De Banier. *11e jaarg. No. 21. 23 Mei 1919.*
Indrukken van een autotocht door de Minahassa, door H. J. STOKKING (zie ook No. 22).

Indië. Geïllustreerd Weekblad. *3e jaarg. Afl. 13. 25 Juni 1919.*
Chineezen, door N. (vervolg). — De „geest" der bevolking, door A. LE CLERCQ (zie ook afl. 14—15). — Een donkere bladzijde uit de geschiedenis van Ceram (met ill.), door Jonkvr. H. B. DE LA BASSECOUR CAAN. — Een Indo, door T. BRONDGEEST Sr. (zie ook afl. 14).
Id. Afl. 14. De Alfoeren van Halmaheira, door N. — Bij de Niassers in het Padang'sche (met ill.), door P. TE WECHEL.
Id. Afl. 15. Karaïben, door D. J. D. J. (met ill.). — De tentoonstelling (te Amsterdam) ter herdenking van het 300-jarig bestaan van Batavia, door C. LEKKERKERKER (met portret en ill.).
Id. Afl. 16. De Gouverneurs-Generaal van Oost-Indië. VII. Jacques Specx (met portret), door N. — Een reis naar het boven-stroomgebied van de Sesajap en Sembakoeng-rivieren (Noordoost-Borneo), door kapitein BECKING (met ill. en kaart) (zie ook afl. 17). — Bij de Niassers in het Padangsche (slot), door P. TE WECHEL.

Id. Afl. 17. Karaïben (vervolg), door D. J. D. J. (met illustr.)— Een Indo, door T. Brondgeest Sr. (vervolg).

Weekblad voor Indië. *16e jaarg. No. 4. 4 Mei 1919.*
Enkele aanteekeningen over den Kangean-Archipel (afd. Soemënëp, res. Madoera), door P. A. Beynon (met ill. en kaartje).
Id. No. 5. Waar ons tin vandaan komt. Biliton en de Biliton-Maatschappij (ontleend aan een art. van J. C. Mollema in het Tijdschr. voor Econ. Geographie).
Id. No. 6. Verwaarloosde monumenten [van Hollandschen oorsprong, voornl. in de Molukken], door D. N. (met ill.). — Tropenhygiene (ontleend aan een art. van Dr. H. Breitenstein in Wetenschappelijke Bladen") (zie ook No. 7).
Id. No. 7. De ramp (nl. de uitbarsting van den Kloet), door Verb. (met ill.).
Id. No. 8. Kloet-Nummer. Vóór de uitbarsting (met ill.). — De Kloet... de „Schoonveger" (met ill.). — Het Kloetvraagstuk. — De ramp in 1901 (met ill.). — De Kloet en de streken die hij teisterde. Enz.
Id. No. 9. Herinneringen uit den tijd van Jan Pieterszoon Coen, door C. V. Met Naschrift van de Redactie. — De uitbarsting [van den Kloet] van 20 Mei 1919 (met ill.). — Van 't schoone Bali (met ill.).

De Reflector. *4e jaarg. No. 18. 3 Mei 1919.*
Pangeran Aria Soeria Atmadja, regent van Soemedang (met portret).
Id. No. 19. Dr. Yap Hong Tjoen (met portret), door M. M.
Id. No. 20. Knobbeltjes-lepra!, door Dr. C. (met ill.).
Id. No. 21. Batavia 1619—1919 (met tal van afbeeldingen van Oud-Batavia).
Id. No. 22. De uitbarsting van den Kloet (reeks foto's). — De slaven in Ned. Oost-Indië. Oude toestanden uit den ouden tijd door Glanor (met ill.). — Een Oostersche legende over Jan Pieterszoon Coen door Soeka Tipoe.
Id. No. 23. 1619—Batavia—1919 (naar aanleiding der „viering" van de stichting) (met ill.).

Ceres. *13e Jaarg. No. 6. 1 Juli 1919.*
Een tropisch zielebeeld (De grond van het religieus naturalisme), door Tropicus (vervolg).

Orang Peladang. *6e jaarg. No. 9. Juni 1919.*
Het leven van een assistent op een rubber-kebon (in Deli), door Louis.

Vragen van den Dag. *34e jaarg. Juli 1919.*
De handelsbeteekenis van Suriname (ontleend aan een art. van W. R. Menkman in de „West-Indische Gids").

De Nieuwe Amsterdammer. *No. 231. 31 Mei 1919.*
De Kloet-uitbarsting, door Dr. P. van Olst.
Id. No. 233. Suwardi Surya Ningrat.
Id. No. 234. De Sarikat Islam beweging, door H. Sneevliet.

De Amsterdammer. *No. 2190. 14 Juni 1919.*
De Kloet, door Mr. G. Vissering. — De academisch-Indische week te Amsterdam, door Prof. J. C. van Eerde.

Bijdragen voor vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. *5e Reeks Dl. VI, afl. 2-3 (1919).*
David De Is. C. Nassy, schrijver van de „Essai historique sur Surinam", door Mr. R. Bijlsma.

De Ingenieur. *34e jaarg. No. 28. 12 Juli 1919.*
Bevloeiing in de Solovallei, door Jhr. ir. A. H. E. van der Does de Bye (met kaart).

De Java-Post. *17e jaarg. No. 20. 16 Mei 1919.*
Gekrabbel over Tanimbareesch gebabbel. IV. Onze Tanimbareesche stamvader, door H. Geurtjens.
Id. No. 21. Batavia's 300-jarig bestaan 1619—30 Mei—1919. — Gekrabbel over Tanimbareesch gebabbel. V. De oude mensch, door H. Geurtjens.
Id. No. 23. Tanimbareesche raadsels, door Pr. H. Geurtjens.
Id. No. 24. Het Bataviaasch internaat (Coen-stichting).

Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde. *34e jaarg.* 1919, *afl.* 3.
Onze West-Indische koloniën (naar een Publicatie v. h. Min. v. Handel).

Economisch Weekblad. *No. 20. 10 Juni 1919.*
Beteekenis van Ned.-Indië voor de Nederlandsche Nijverheid, door J. B.
Id. No. 24. Internationale Vereeniging voor de rubbercultuur in Ned.-Indië, door B.

Vragen des Tijds. *45e jaarg. Afl. 10. Juli 1919.*
Reconstructie van den mijnbouw en het mijnwezen in Nederlandsch-Indië, door ir. R. W. van der Veen.

Het Nederlandsche Zeewezen. *18e jaarg. No. 14. 16 Juli 1919.*
St. Eustatius (met ill.).

De Tropische Natuur. *Jaarg. VIII. Afl. 5 Mei 1919.*
In het oerbos van de Ophir (met ill.), door E. Jacobson (vervolg). — Over het opkweeken van eenige merkwaardige vlindersoorten uit eieren (met ill.), door Dr. W. Roepke. III. Dudusa nobilis Wlk. — Een tocht door het Karanggebergte (vervolg), door J. Beumée.

De Waterstaatsingenieur. *Jaarg. 1919. April-Nr.*
Het voorkomen en het herstellen van afschuivingen, door ir. D. Vooren. — Reorganisatie van den Waterstaat, door ir. M. A. van Oort. — De gevangenissen in den Volksraad door ir. J. A. van Santwijk. — De technische afdeeling van het Departement der B. O. W. voor assaineeringswerken en de verbetering van den gezondheidstoestand in Ned.-Indië, door ir. C. A. E. van Leeuwen. — De beteekenis van een centralen keuringsdienst voor deze gewesten, door ir. W. H. A. van Alphen de Veer.

Handelsberichten. *13e jaarg. No. 640. 19 Juni 1919.*
Koloniale deelneming aan de Jaarbeurs te Lyon (zie ook Nr. 643). – Invoer van voedings- en genotmiddelen in Java en Madoera gedurende het jaar 1918, vergeleken over de overeenkomstige cijfers in de jaren 1917 en 1916.
Id. No. 641. Instelling Kamers van Landbouw. – Geoogste uitgestrektheden van rijst en aardnoten op Java en Madoera gedurende 1918.
Id. No. 642. Jute-achtige vezels. — Suriname gedurende 1918. — Curaçao gedurende 1918.
Id. No. 643. Sago en sago-producten (zie ook No. 644) — Commissie voor den luchtverkeersdienst (in Ned.-Indië).

Korte Berichten voor Landbouw, Nijverheid en Handel. *9e Jaarg. No. 19. 8 Mei 1919.*
De handelsbeweging van Ned.-Indië met den Australischen Statenbond (vervolg, zie ook No. 22 en 23). — De markt van eenige Ned.-Indische producten te Amsterdam in 1917 (vervolg zie ook No. 22 en 24).

Indisch Tijdschrift voor Spoor- en Tramwegwezen. *7e jaarg. Afl. 4. April 1919.*
In memoriam J. K. Kempees, S. A. Schaafsma, H. E. Bethbeder, J. B. Hubenet; door Reitsma. - Eenige bladzijden Indische spoorwegpolitiek, door S. A. Reitsma. 10. (De voorgeschiedenis der Indische spoorwegen). Hoofdst. IV. Vervolg: Concessie-verleening aan de heeren Poolman c. s.

In- en Uitvoer. *4e jaarg. No. 25. 18 Juni 1919.*
Het djatiboschbedrijf in Ned.-Indië, door A. te Wechel. — Het scheepvaartverkeer van Ned.-Indië.

De Indische Mercuur. *42e jaarg. No. 25. 20 Juni 1919.*
Het onderkennen van cassave-variëteiten, door J. J. Paerels. — Geld- en bankwezen in Ned. Oost-Indië, door Mr. G. Vissering (vervolg). — Economisch overzicht van Suriname in 1918 (ontleend aan de *„De West"*).
Id. No. 26. De Zuid-Amerikaansche Hevea-bladziekte, door G. Stahel, besproken door Prof. Dr. Joha. Westerdijk. — Overzicht van de theeproductie in Ned.-Indië in 1918. — Internationale Vereeniging voor de Rubber-Cultuur

in Ned.-Indië. — De handel tusschen Ned.-Indië en Australië. — Scheepvaartbeweging in Ned.-Indië gedurende 1918.

Id. No. 27. The isolation of Japan, besproken door E. E. A. v. H. — Vereeniging Koloniaal Instituut te Amsterdam (overzicht van het jaarverslag over 1918).

Id. No. 28. Iets over irrigatie en drainage op Java en in Australië en eenige daarmede verband houdende beschouwingen, door A. D. E. Abendanon. (Aanvullingen en verbeteringen in No. 29). — De bestrijding der plantenziekten (overzicht eener voordracht van Dr. Rutgers, ontleend aan de „*Dj li-Courant*").

Id. No. 29. Het panglongwezen in de afdeeling Karimon van de residentie Riouw en Onderhoorigheden, door W. J. Beck. — De opening van den Volksraad in Ned.-Indië. Rede uitgesproken door den Gouverneur-Generaal bij de opening van den Volksraad op 20 Mei 1919.

Mededeelingen van het Proefstation Malang. *No. 26. 1919.*

Onderzoek naar de practische bruikbaarheid van een nieuw apparaat ter bepaling van het rubbergehalte van latex, door ir. J. C. Hartjens (overgedrukt uit het „*Archief voor de Rubbercultuur*").

Mededeelingen van het Besoekisch Proefstation. *Rubberserie No. 11. 1919.*

De structuur van het melksapvaatstelsel bij Hevea, door Dr. W. H. Arisz. (Overgedrukt uit het „*Archief voor de Rubbercultuur*").

Teysmannia. *30e jaarg. 1919. Afl. 4.*

Schaduw-, sier- en laanboomen, door H. J. Wigman Jr. — Ipecacuanha [kleine heester], door H. J. Wigman Jr. — Vitaminen, door Dr. W. G. Boorsma. — Jute, door K. van der Veer. — Boekbespreking. — Sprokkelingen op landbouwgebied (Chili-salpeter. — De toekomst van den handel in kinabast. — Over phosphaatmest).

Mededeelingen van het Proefstation voor Thee. *No. LXII. 1919.*

Bemestingsproeven in Theetuinen IV, door Dr. Ch. Bernard en Dr. J. J. B. Deuss.

Archief voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië. *3e jaarg. No. 4. Mei 1919.*

Bliksemschade bij Hevea, door Dr. A. A. L. Rutgers (met ill.) — Over de oorzaak der bruine binnenbastziekte van Hevea Brasiliensis, door Dr. W. Bobilioff.

Proefstation Midden-Java. *Vlugschrift No. 4 (1919).*

Kort overzicht van de ziekten van Hevea Brasiliensis, door Dr. C. J. J. van Hall en A. F. Heymann.

Boschbouwkundig Tijdschrift Tectona. *Deel XII. Afl. 4. April 1919.*

Resumeerend rapport over het voorkomen van ijzerhout op de olieterreinen Djambi I (met kaart), door E. Gresser. — De waarde van wetenschappelijk onderzoek voor de vaststelling van technische eigenschappen van hout, door J. Ph. Pfeiffer, besproken door de B. — De bosschen van de Buitenbezittingen, door J. S. van Braam (ontleend aan de „Ind. Mercuur"). — Het boschwezen ter Oostkust (uit het „Bat. Nieuwsblad" van 5 Maart 1919).

Publicaties van het Ned. Indisch Landbouw-Syndicaat. *11e jaarg. Afl. 8. 30 April 1919.*

Het verband tusschen de structuur van het melksapvatenstelsel en het uitvloeien van de latex. Voordracht door Dr. Arisz — Rijstcultuur als grootbedrijf, door Koens. — De onderzoekingen van rubber door het Besoekisch Proefstation in 1918, door Dr. Ultée.

Id. Afl. IX Mededeelingen over de bruine binnenbastziekte van rubber, door J. R. Harmsen en Dr. Rands. — Centrale hospitalen voor ziekenzorg en gezondheidszorg van Java-ondernemingen, door A. R. F. van der Mark.

Handel en Bedrijf. *13e jaarg. No. 13. 26 Juni 1919.*

Warenkennis van koloniale waren, door D. Ingerman. Vervolg: Kaoetsjoek.

Indisch Militair Tijdschrift. *50e jaarg. No. 4. April 1919.*
Drie reizen naar het Duitsche front, door H. KERREMANS. — Onze spoorwegafdeeling, door U. H. VAN WIJK. — Het marcheeren der Infanterie, door L. J. J. M. TABBERS. — Iets over opheffing en ontspanning van den minderen militair door ASSYMPTOOT. — De ouderdom onzer rechtspleging, door Mr. J. MEIHUIZEN. Infanterie, het hoofdwapen, door E. SIEBURGH. — Orienteeren met behulp van de zon of bepaalde sterrebeelden. — Wat heeft de Spaansche ziekte ons geleerd, door ASSYMPTOOT. — Het examen voor onderluitenant der infanterie, door B. H. T.
Id. No. 5. Drie reizen naar het Duitsche front, door H. KERREMANS (slot). — Voeding bij mobilisatie en nog wat door D. BOEIJE. — Het nieuwe recht van beklag, door Mr. J. MEIHUIZEN. — Stroomingen in het leger, door C. MARCUS. — De samenwerking van infanterie en artillerie in het gevecht, door K. F. E. GERTH VAN WIJK. — Een en ander over den voorpostendienst volgens het V. V., door S. PRINS.

Marineblad. *34e Jaarg. 1919—1920 Afl. 1.*
De Menadonees bij de Kon. Marine, door FERWERDA. — Een afzonderlijke marine voor Ned.-Indië beslist noodzakelijk, door Mr. K. MEDENBACH. Met Naschrift, door A. VAN HENGEL.

Orgaan der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap. *1918—1919. Afl. IV.*
Vergadering van 29 April 1919. Beraadslaging over: Heeft Nederland, als zelfstandige staat en als koloniale mogendheid, eene weermacht te land en ter zee noodig ter bescherming van zijne belangen en rechten in Europa en andere werelddeelen? In te leiden door W. E. VAN DAM VAN ISSELT en A. VAN HENGEL.

Locale Belangen. *6e jaarg. Afl. 20. 16 April 1919.*
Een belangrijke administratief rechtelijke beslissing [naar aanleiding eener bouw- en woningverordening der gemeente Padang], door Mr. Dr. M. A. G. HARTHOORN (zie ook afl. 21).
Id. Afl. 22. Lematang-Ilir, door V.
Id. Bijlage No. 34—35. Prae-adviezen uitgebracht voor het 9de Decentralisatie-congres te houden op 8 en 9 Juni 1919 te Batavia, door ir. H. J. KIEWIET DE JONGE en M. VIERHOUT over „Bestuurshervorming en Locaal Belang."

Tijdschrift voor Indische Geneeskundigen. *27e jaarg. 1919. No. 1.*
De injecties van rietsuiker bij tuberculose, door C. D. DE LANGE. — Wondbehandeling met suiker, door S. — Over statistiek en nog wat, door A. E. SITSEN. Antwoord aan den Heer LIGNAC. Met naschrift, door G. O. E. LIGNAC. — De noodzakelijkheid van Engelsch op het lesrooster van de Artsen-scholen (Stovia en Nias), door P. L. AUGUSTIN.

Bulletin van den Bond van Geneesheeren in Ned.-Indië. *No. 188. 1 Mei 1919.*
Ingezonden stukken over de bekende Tosari-kwestie, van Dr. L. S. A. VON RÖMER, W. VAN DEN BROEK, L. VAN LISSA en R. G. PIJL.

Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. *Deel 59, 1919. Afl. 2.*
Bijdrage tot de kennis der nephritis (nieraandoening) in Indië, door A. E. SITSEN. — Over dysenterie-achtige bacillen, door W. J. L. DAKE. — Enkele gegevens over ankylostomiasis bij de Inlandsche schepelingen der Koninklijke Marine, door F. J. L. WOLTERING. — Dood door emetine? door P. W. L. PENRIS. — Twee onderwerpen uit de Malariaepidemiologie, door W. SCHÜFFNER. — Over de eischen, die verschillende anophelinen stellen aan de woonplaatsen hunner larven, door N. H. SWELLENGREBEL en J. M. H. SWELLENGREBEL—DE GRAAF.

De Volksmissionaris. *40e jaarg. Afl. 7. 15 Juni 1919.*
Eerste reis naar de Tapana-honi [Suriname], door F. MORSSINK (slot).

De Rijnsche Zending. *50e jaarg. No. 6. Juni 1919.*
Allerlei ervaringen op eene zendingsreis in het binnenland van Borneo, door P. G. —.

Almanak van het Missiehuis te Tilburg. *jaarg. 30. 1920.*
Kiekjes uit de Tanimbar-eilanden, door E. Cappers (met ill.). — Marindineesche typen, door P. Vertenten (met ill.).

Annalen van het Missiehuis te Tilburg. *37e jaarg. No. 7. Juli 1919.*
Hoe ik de Kei eilanden terug zag, door W. C. Boers. — Ambot en de twee weezen (Tanimbareesche legende), door Pr. P. Drabbe.

Maandblad der samenwerkende Zendings-Corporaties. *2e jaarg. No. 7. Juli 1919.*
Eene Napoesche woning (met ill.), door N. Adriani. — Tien jaren zendingsarbeid onder de To Napoe, door J. Woensdregt (met ill.) — Een nieuw ziekenhuis te Pareredja (Oost-Java), door P. Cornet. — Uit het binnenland van Boeroe, door J. H. Pieters.

Berichte der Rhein. Missions-Gesellschaft. *1919. Nr. 6.*
Zum Gedächtnis. D. Heinrich Sundermann.

De Katholieke Missiën. *Jaarg. 44. Afl. 9. Juli 1919.*
Ter herinnering aan het overlijden van de missionarissen te Larantoeka [nl. Pater Karsten, Pater Baack en Broeder Vincentius] in December 1918. — Ter nagedachtenis aan de drie missionarissen (met portretten).

Berichten uit de Zendingswereld. *20e jaarg. No. 7. 15 Juli 1919.*
Nog eenige mededeelingen over Mentawei, door zendeling Werkman.

The Import & Export Trader. *Vol. I No. 1 .23 June 1919.*
Teak from Java (with illustrations).

Bulletin du Jardin Botanique de Buitenzorg. *2me Série. No. XXVII. 1918.*
New notes on the Zingiberaceae of Java and the Malayan Archipelago, by Dr. Th. Valeton Sr. (with plates).

Commercial Holland. *Vol. I. No. 9. July 1919.*
Our Indian policy. — The Dutch East Indies. Their significance in trade and industry, by Mr. W. van der Worff (with illustrations).

The Dutch East Indian Archipelago. *Vol. I. No. 9. 5 Febr. 1919.*
The iron and nickel ores of Malili (Celebes). — Shooting birds of paradise.
Id. No. 10. 20 Febr. 1919. Habinsaran [Batak country] , a new territory.
Id. No. 11. 5. March 1919. Capital and labour in the Dutch East Indies. — American capital invited to the Dutch Indies. — Java kapoc.
Id. No. 12. 20 March 1919. Industrial period of the Dutch East Indies. — The cocoanut-fibre in Neth.-India. — General review of Neth.-India teas in 1918. — Natural monuments, by Dr. S. H. Koorders.

Den Haag, 30 Juli 1919. W. C. Muller.

De permanente commissie voor opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden in Nederlandsch-Indië

DOOR

J. VAN ROON,

Majoor bij den Topografischen Dienst.

„Gehe durch die Welt
Und sprich mit jedem".

FIRDUSI.

Nederlandsch-Indië is het land der commissies en wanneer door de vele instellingen van dien aard evenveel practische resultaten bereikt werden, zou zulks zoo erg niet zijn, maar meermalen ziet men eene kortstondige, dikwijls noeste inspanning volgen door een toestand van volslagen apathie. Vele commissies ziet men verloopen, wanneer zij den bezieler, den promotor kwijt raken; het doel, waarvoor zij ingesteld werden, verdoezelt en verwatert en tenslotte is in een bij- of staatsblad alleen nog de naam terug te vinden. Daar in eene commissie het eigenlijke werk veelal verricht wordt door slechts één persoon en de overige leden vaak alleen maar als ornament dienen, zou het in vele gevallen zelfs aan te bevelen zijn, voor de bestudeering, behandeling dan wel leiding eener zaak, ook slechts één persoon te bestemmen met meer of min uitgebreide volmacht.

Het begon er waarlijk op te lijken, dat ook de bij gouvernementsbesluit van 17 Maart 1906 No. 48 ingestelde Permanente Commissie voor opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden in Nederlandsch-Indië weldra in het vergeetboek zou geraken, maar bij de vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1918 in de Tweede Kamer (zitting van 5 Maart 1918), deed de heer J. W. IJzerman gelukkig eene krachtige poging om aan het nog bestaan der Commissie te herinneren.

De afgevaardigde uit Den Haag, die op grond van zijn vroegeren

Indischen werkkring en zijne tegenwoordige functie van Voorzitter van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, zeer zeker tot spreken bevoegd is, wees er op, dat nauwelijks een twaalftal jaren geleden, na jarenlange deugdelijke voorbereiding door den hoogst verdienstelijken Chef, den kolonel J. J. K. Enthoven, en als resultaat van een speciaal onderzoek door Indische deskundigen, eene algeheele reorganisatie van den Topografischen Dienst tot stand kwam, welke vooral beoogde, om door éénhoofdige leiding tot eene economische centraliseering op opnemings- en kaarteeringsgebied te geraken. Men meende hiermede tevens een einde te maken aan de roekelooze geldverspilling, welke in Indië tot dien tijd op dit gebied had geheerscht, als gevolg van herhaaldelijk opmeten van eenzelfde terreingedeelte of landstreek door verschillende diensten.

Overeenkomstig het advies van de Indische Commissie werd nu de reeds genoemde Permanente Commissie in het leven geroepen, „om" — zoo staat er letterlijk in het betrekkelijke gouvernementsbesluit — „de noodige maatregelen te treffen", dat vorenbedoelde onlogische en kostbare werkwijze niet meer zou voorkomen.

Tot leden van de Commissie werden benoemd de Chefs van den Topografischen Dienst, van den Kadastralen Dienst, van den Dienst van het Boschwezen, van het Mijnwezen, van de Afdeeling E [1]) van het Departement van Burgerlijke Openbare Werken en den Chef, of een Ingenieur ter keuze van den Departementschef, van de Afdeeling Staatsspoorwegen van dat Departement, met bepaling, dat de Chef van den Topografischen Dienst tevens zou optreden als Voorzitter van de Commissie en de kapitein adjunct van het Topografisch Bureau als secretaris zou fungeeren.

In 1909 werd het ledental uitgebreid met den Adviseur voor bestuurszaken der Buitenbezittingen en in 1912 met den Inspecteur voor de Landelijke Inkomsten, den Chef van de Technische Afdeeling voor Bruggen en Wegen bij het Departement van Burgerlijke Openbare Werken en een Hoofdofficier van den Generalen Staf.

Wanneer bekend is, dat de Permanente Commissie door de Chefs der Departementen van Oorlog, van Binnenlandsch Bestuur, van Landbouw [2]), van Onderwijs Eeredienst en Nijverheid [3]) en der Burgerlijke Openbare Werken moet worden gehoord omtrent alle voorgenomen belangrijke terreinmetingen;

dat zij aan de genoemde autoriteiten voorstellen zal kunnen doen om die metingen, zoodanig in te richten, dat de belangen van alle diensttakken, die met opnemingswerkzaamheden zijn belast, *tegelijkertijd* worden behartigd;

[1]) Technische Afdeeling voor Irrigatie, Waterafvoer en Waterkeering.
[2]) De reorganisatie van dit Departement doet hier natuurlijk niets ter zake.
[3]) Alsboven.

dat zij zich, wat hare taak betreft, rechtstreeks tot de Regeering verhoudt;

dan blijkt, dat zij wat beslissingen op opnemings- en kaarteeringsgebied aangaat, eene plaats inneemt b o v e n de Departementen van Algemeen Bestuur, dus ook b o v e n het Departement van Oorlog.

Het behoeft niet gezegd te worden, dat door deze verhouding, de positie van den Chef van den Topografischen Dienst, onder wiens leiding 80 à 90 pCt. van alle opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden worden verricht, zeer delicaat kan worden, vooral wanneer zijne opvatting over de taak van den Topografischen Dienst niet parallel loopt met die van het Legerbestuur.

Algemeene belangen en zuiver militaire belangen kunnen dikwijls niet samengaan en aan het Hoofd van den Topografischen Dienst behoort daarom zeer zeker een Chef te staan, die behalve volkomen deskundig, ook zelfstandig en onafhankelijk is en de noodige durf bezit om zijne wellicht niet door het Legerbestuur gedeelde inzichten kenbaar te maken in de vergaderingen der Permanente Commissie en zoo zijn eigen belang ondergeschikt te maken aan het algemeen belang.

Bij eene goede opvatting der zaak, zouden voor zoover het Legerbestuur betreft, de wenschen op opnemings- en kaarteeringsgebied door den Chef van den Generalen Staf moeten worden voorgebracht bij den Chef van het Departement van Oorlog, die ze overbrengt aan de Permanente Commissie. D e z e behoort te beoordeelen in hoeverre de wenschen van het Departement van Oorlog passen in het algemeen belang, hoe ze daarmede overeen te brengen zijn; de Topografische Dienst is, wat het leger betreft, de uitvoerder van de beschikkingen der Commissie.

Toen ter tijde werd met den nieuw geschapen toestand volkomen rekening gehouden. We lezen toch op bladz. 2 van het jaarverslag van den Topografischen Dienst over 1907:

„De Topografische Dienst maakt thans een zelfstandig onderdeel uit van het Leger, het Hoofdbureau vormt de IXe afdeeling van het Departement van Oorlog, en vooral in verband met de veelvuldige aanraking met de verschillende Departementen betreffende den opnemings- en kaarteeringsarbeid, valt voor eene spoedige afwikkeling van zaken, de zelfstandigheid van den dienstchef en zijne daaruit voortvloeiende rechtstreeksche verhouding tot den Commandant van het Leger niet anders dan toe te juichen.

„Teneinde ook na de scheiding van den Generalen Staf en den Topografischen Dienst op afdoende wijze rekening te houden met de eischen, die het leger op kartografisch gebied [1]) kan stellen, werd bij legerorder van 3 Juni 1907 No. 31 eene nieuwe instructie voor den

---

[1]) We zouden hier tusschen willen voegen: „billijkerwijze".

Chef van den Topografischen Dienst uitgevaardigd, die gebaseerd op diens zelfstandige positie, het noodige gemeenschappelijke overleg met den Chef van den Generalen Staf en eene volkomen behartiging van alle militaire belangen op onderwerpelijk gebied waarborgt."

In die legerorder, werkelijk getuigende van een breeden opzet en een practischen kijk op zaken en onderlinge verhoudingen, komen zoowel de functie van Voorzitter der Permanente Commissie als die van Chef van den Topografischen Dienst zeer geprononceerd tot uitdrukking, hoofd- en bijtaak worden duidelijk onderscheiden.

De hoofdtaak is algemeen leider van de driehoeksmetingen en de topografische opneming van Nederlandsch Indië,

de bijtaak algemeen leider van alle werkzaamheden, welke in verband met de centralisatie der opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden (hier in het bijzonder de landrente-metingen) aan den Topografischen Dienst zijn opgedragen.

Wat de hoofdtaak betreft zou, volgens paragraaf 8 der instructie, de Chef van den Topografischen Dienst de in verband met de topografische opneming van een landstreek te bezigen projectie, zoomede de normale schaal der kaarteering bepalen; om in verband met de centralisatie ook de belangen van het leger te behartigen, zou in overleg getreden worden met den Chef van den Generalen Staf, ter vaststelling van de terreingedeelten, welke met het oog op speciale militaire belangen, op andere dan de normale schaal in kaart moesten worden gebracht.

Al kon dan met het oog op den overgangstoestand, nog niet dadelijk eene afdoende oplossing gevonden worden voor alle groote vraagstukken op topo- en kartografisch gebied, toch was de Permanente Commissie in de eerste jaren van haar bestaan met zeer veel vrucht werkzaam. Het landrentevraagstuk werd opgelost en dank zij den steun van de Commissie werd ook de Topografische Dienst uitgebreid met twee opnemingsbrigades om in verband met de economische ontwikkeling dier streken tot eene zoo dringend noodige bespoediging van de kaarteering der Buitenbezittingen te kunnen geraken.

Na enkele jaren van gezonde werkzaamheid begon het doel en de beteekenis der Commissie echter te verflauwen, de tusschenpoozen tusschen de vergaderingen, waarin werkelijk iets werd behandeld, werden langer en ten slotte bleek men in den boezem der Commissie zelve onvoldaan.

In het verslag over 1911 lezen we: [1])

„Op het einde der vergadering gehouden op den 3en Januari, werd door den heer J. Homan van der Heide de opmerking gemaakt, dat

---

[1]) De stijl voldoet misschien aan officieele eischen, mooi kunnen we haar echter niet vinden.

de Commissie het doel, waarmede zij werd ingesteld, met de tot nu toe gevolgde wijze van arbeiden niet bereikte en werd tevens door ZijnHoogEdelGestrenge op eene meer doelmatige werkwijze aangedrongen.

„Den 10en d.a.v. ontving de Voorzitter een schrijven — gedateerd 9 Januari 1911 — van het lid Homan van der Heide, waarbij werd overgelegd een voorstel met conceptbesluit tot reorganisatie der Commissie.

„Bij schrijven van 16 Januari 1911 N°. 2, antwoordde de Voorzitter de heer Homan van der Heide, geen termen te kunnen vinden eene vergadering der Commissie bijeen te roepen.

„Toen echter bij missive van den 1en Gouvernements Secretaris dd. 17 Maart 1911 N°. 635 Zijne Excellentie de Gouverneur Generaal de opdracht gaf, bedoeld voorstel w e l in behandeling te nemen, werd den 21en April d.a.v. tot dit doel eene vergadering belegd."

Als résultaat der besprekingen werd een voorschrift voor de taak, de inrichting en werkwijze der Commissie aangenomen, waarin o.m. het volgende voorkwam:

„De taak der Commissie omvat:

a. het verzekeren van de goede samenwerking [1]) van, en de doelmatige verdeeling der werkzaamheden tusschen de verschillende takken van 's Lands dienst, door welke opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden worden verricht, opdat herhaald opmeten van eenzelfde terrein zooveel mogelijk wordt voorkomen;

b. de opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden te doen beantwoorden aan de eischen van de verschillende diensttakken; [2])

c. het bevorderen van de doelmatigheid van den opzet, [3]) de uitvoering en de onderlinge aansluiting [4]) der opmetingen en kaarteeringen uitgevoerd door de verschillende takken van 's Lands dienst.

---

[1]) Met die samenwerking schijnt het echter niet te vlotten. Een van de stellingen door den topograaf-geoloog H. Philippi te verdedigen op het helaas niet doorgegane Zuid-Sumatracongres, luidde:

„Meer samenwerking tusschen Mijnwezen en Topografischen Dienst, in de eerste plaats door het toevoegen van geologen aan de opnemingsbrigades op de Buitenbezittingen, is gewenscht."

Deze stelling werd opgeworpen ruim zes jaar na het vaststellen van het ontwerp Homan van der Heide.

[2]) In dit verband wordt verwezen naar hetgeen op bladz. 150 van het Jaarverslag van den Topografischen Dienst over 1915 voorkomt over de landrentemetingen in Rembang en de zinsnede op bladz. 124 van het verslag over 1914: „In deze districten werden de hoofdwegen voor het eerst met de theodoliet-boussole gemeten".

[3]) Wat dit betreft kan het medegedeelde op bladz. 87 van het jaarverslag over 1915 omtrent de triangulatie van Cheribon, dienen om aan te toonen, hoe een doelmatige opzet niet moet zijn.

[4]) Bladz. 135 Jaarverslag over 1914 over het aansluiten op de boschgrenspunten.

„Het Bureau van de Commissie bestaat uit drie leden, waarvan een Voorzitter en een Secretaris.

„De Chef van den Topografischen Dienst is ambtshalve secretaris van het Bureau der Commissie en kan zich een der officieren van zijn dienst als adjunct-secretaris toevoegen.

„Van de overige leden moet minstens één tot een technischen dienst behooren.

„Alle voorstellen tot het aanvangen van nieuwe opnemingen van eenig aanbelang worden door de betreffende Departements- of Dienstchefs aan de Permanente Commissie aangeboden voor consideratiën en advies, onder bekendstelling van gegevens omtrent het doel, de urgentie, den aanvang, de wijze van uitvoering en kaarteering en kosten der opnemingen.

„De Commissie is bevoegd nopens deze voorstellen nadere inlichtingen te vragen.

„Zij zal omtrent zulke voorstellen zoo spoedig doenlijk haar advies mededeelen aan de betreffende autoriteit.

„Zij heeft de bevoegdheid aan te geven, op welke wijze dergelijke voorstellen voor eene richtige beoordeeling moeten worden ingericht.

„De Commissie is bevoegd aan de Departements- en Dienstchefs inlichtingen omtrent reeds onderhanden zijnde opnemingen en kaarteeringen te vragen en de voorstellen in overweging te geven, als zij in verband met haar taak zal noodig achten.

„De Commissie kan als dit door hen dienstig wordt geacht, door de betrokken Departements- en Dienstchefs over aangelegenheden betrekking hebbende op opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden worden gehoord.

„De Commissie is bevoegd ook zelve voorstellen met betrekking tot door haar noodig geachte opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden te doen aan de betreffende Departements- en Dienstchefs en eveneens aan de Regeering.

„Indien de Chefs der betreffende Departementen en Diensttakken meenen geen gevolg te kunnen geven aan de door de Commissie gedane voorstellen of geen rekening te kunnen houden met de door haar gegeven adviezen, deelen deze dit haar zulks zoo spoedig doenlijk mede, waarna de Commissie overweegt, of zij de betreffende aangelegenheid bij de Regeering zal voor brengen, in welk geval zulks geschiedt door tusschenkomst van de betreffende Departementschefs".

Het zal opvallen — we legden er trouwens den nadruk reeds op — dat aan den Chef van den Topografischen Dienst het voorzitterschap werd ontnomen en hem het secretariaat werd opgedragen. Deze maatregel is echter slechts van korten duur geweest, blijkbaar naar aanleiding van de redevoering van wijlen den heer L. W. J. K. Thomson in de zitting van de Tweede Kamer op den 30^{en} November 1911, waarin

den Minister van Koloniën in overweging werd gegeven om den Chef van den Topografischen Dienst weer in zijne oude functie te herstellen. Mochten er bezwaren zijn, dit al dadelijk te doen, dan diende althans de volgende Chef weer met het voorzitterschap te worden belast.

De Minister scheen echter geen bezwaren te hebben en evenmin de Indische Regeering, want bij Gouvernementsbesluit van 6 Augustus 1912 No. 22, waarin overigens het concept van den Heer Homan van der Heide bijna onveranderd werd overgenomen, werd bepaald dat de Chef van den Topografischen dienst ambtshalve Voorzitter van de Permanente Commissie en ook van het „Bureau" zou zijn.

Was dus het tornen aan de bevoegdheid van den Chef van den Topografischen Dienst, wat betreft zijne algemeene taak bezworen, men had zich echter blijde gemaakt met een doode musch, want op eene andere manier werd hij op zeer bedenkelijke wijze in zijne zelfstandigheid geknot, en, ditmaal ging zulks uit van het Leger. Dat geviel zoo.

Voor de vergadering van den 12^en^ Februari 1912 stond op de agenda „Bepaling van de schaal der opneming van de Oostkust van Sumatra." Daar de conclusie der Commissie niet overeen stemde met de inzichten van den Chef van den Generalen Staf, werd besloten de beslissing der Regeering in te roepen, Deze, bekend gemaakt bij schrijven van den 1^en^ Gouvernements Secretaris van 22 Juli 1912 No. 1577, luidde, dat de Regeering zich vereenigde met het besluit der Commissie, hetgeen werd medegedeeld in hare vergadering op den 11^en^ September d. a. v.

Als eene wonderlijke coincidentie van feiten, zien we nu bij legerorder van 1 October 1912 No. 46, dus nog geen drie weken later, tegelijk met de afdoeling van een massa allerhande, paragraaf 8 van de Instructie voor den Chef van den Topografischen Dienst gewijzigd als volgt:

„Alvorens over te gaan tot de topografische opneming van eene landstreek, wordt de te bezigen projectie door den Chef van den Topografischen Dienst bepaald.

„Op voorstel van den Chef van den Topografischen Dienst, die daartoe te voren in overleg is getreden met den Chef van den Generalen Staf, worden de normale schalen der kaarteering door den Commandant van het Leger vastgesteld.

„Deze schalen brengt de Chef van den Topografischen Dienst daarna voor in de Permanente Commissie voor opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden in Nederlandsch-Indië, teneinde zooveel mogelijk rekening te houden met de door andere takken van Staatsdienst te stellen eischen".

Wanneer bedacht wordt, dat de schaal eener kaart een der hoofdvoorwaarden is voor hare bruikbaarheid, dan blijkt dat het Legerbestuur, hetwelk uit den aard der zaak op algemeen kartografisch gebied onbevoegd moet worden geacht, in deze eene zeer verreikende

bevoegdheid aan zich trok. In het midden wordt gelaten of het wel strookte met de bedoeling van de instelling van de Permanente Commissie voor opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden om op een dergelijke wijze stelling te nemen tegen eene beslissing van de Regeering, doch in elk geval stelde men zich op een zeer reactionnair standpunt en gaf blijken, de evolutie, die ongetwijfeld ook op kartografisch gebied plaats greep, niet gevolgd te hebben.

De opnemingen van den Topografischen Dienst kunnen en mogen geen exclusief militair karakter dragen, maar moeten met de algemeene belangen van den Lande rekening houden.[1]) En juist met het oog op die belangen — men denke slechts aan spoorwegaanleg, irrigatie, mijnontginning, enz. — is de voor de militaire detailbladen noodig geoordeelde schaal in de meeste gevallen te klein, zoodat men wel verplicht is, de oorspronkelijke opneming eener landstreek te doen geschieden op eene schaal, welke voor alle takken van Staatsdienst en ook niet in het minst voor het particulier belang, het meest mogelijke nut kan afwerpen.

In het algemeen wordt de keuze der schaal voor de oorspronkelijke kaarten beheerscht door het economisch en niet door het militair belang der op te nemen landstreek. Van een goed bevolkt terrein, dat vermoedelijk in de naaste toekomst voor spoorwegaanleg dan wel voor het entameeren van andere groote werken, zoowel door het gouvernement als het particulier initiatief, in aanmerking komt, zal het, gedachtig aan het gezegde van Hinks[2]) "It is the truest economy to push forward the survey of a country at the earliest possible moment", bijv. noodig zijn, de detailkaarten direct op groote schaal te vervaardigen. Geldt het de opneming van eene woeste landstreek, van welke ten algemeene nutte in de naaste toekomst geen partij te trekken valt, dan kan daar de opneming dadelijk op kleine schaal geschieden, want hier zijn de militaire belangen geheel vereenigbaar met de economische.

Reeds in 1868, dus eene halve eeuw geleden, werd in Oostenrijk-Hongarije ingezien, dat bij het vast stellen van de normale schaal eener kaarteering, ook rekening gehouden moet worden met andere dan uitsluitend militaire belangen. In de commissie, die zou overwegen op welke schaal de nieuwe „Spezialkarte" zou moeten worden vervaardigd, werden dan ook twee vertegenwoordigers van het Ministerie van Handel (spoorwegen en posterijen) en een vertegenwoordiger van

[1]) Mit dem Aufschwunge der Technik, Industrie und des gesammten Verkehrswesens, ist der Besitz guter topographischer Landeskarten von dem ursprünglich vorwiegend oder rein militärischer Interesse, zum allgemeinen Culturbedürfnisse herangewachsen.

Professor Dr. C. Koppe. „Die neuere Landes-Topographie."

[2]) A. R. Hinks. Maps and Survey.

elk der Ministeries van Binnenlandsche Zaken en Landbouw benoemd. Na uitvoerige discussies in een zestal vergaderingen, waarvan de eerste op den 10en Maart en de laatste op den 20en April 1869 [1]), en waaraan ook druk werd deelgenomen door de burgerleden, werd eene schaal aangenomen, die grooter was, dan die, waarop het Ministerie van Oorlog zijne zinnen had gezet.

Ook wat den inhoud en de toe te passen legenda betreft, werd het oordeel van de niet militaire kaartgebruikers gehoord en daarmede rekening gehouden. [2]) Bij de instructies, die naar aanleiding van de conclusies van de commissie voor den opzet van het nieuwe kaartwerk werden vastgesteld, werd men "von den Tendenz geleitet, allen während der Sitzungen geäusserte Wünschen tunlichst zu entsprechen." [3])

De toestand in het leven geroepen door de legerorder van 1 October 1912, No. 46, werd al zeer spoedig ingeluid. In de zitting van het „Bureau" op den 16en April 1913 werd bij de behandeling van de punten om in het belang van den Irrigatiedienst (let wel! Irrigatiedienst) de opneming van Zuid-Celebes te doen aanvangen met de vlakten van Gowa en Djeneponto en deze te doen opnemen op de schaal van 1 : 25000, besloten, dat de Chef van den Topografischen Dienst ingevolge paragraaf 8 zijner instructie een voorstel in dien geest aan den Commandant van het Leger zou indienen, nadat eerst de leden van de Commissie van het voorstel zouden hebben kennis genomen. Het voorstel werd door Z. Exc. den Commandant van het Leger goedgekeurd. [4])

De geheele nieuwe instructie voor den Chef van den Topografischen Dienst opgenomen in de legerorder van 30 Augustus 1917, No. 60, spreekt niet eens meer over leiding van werkzaamheden en draagt, zooals uit de hieronder overgenomen voornaamste punten blijkt, een zeer ondergeschikt karakter.

„Het Hoofd [5]) wijdt zijne bijzondere aandacht aan de uitvoering van de driehoeksmetingen (geografische plaatsbepalingen) en de topografische opneming van eene landstreek, wanneer daartoe goedkeuring is verleend.

„Hij (bedoeld zal wel worden „het") stelt zich vooraf in verbinding

---

[1]) Er was dus voor de verschillende vertegenwoordigers volop gelegenheid om te confereeren met hunne Ministeries.

[2]) Hierdoor werd dus voorkomen, dat eene legenda werd ingevoerd, die zooals in Indië pas het geval was, na twee jaar tijd weer moest worden omgewerkt.

[3]) V. Haardt von Hartenthurn. „Die Tätigkeit der k. u. k. Militärgeographischen Institutes in den letzten 25 Jahren (1881 bis Ende 1905) bladz. 270.

[4]) Een paar jaar geleden werd van militaire zijde in het Indisch Militair Tijdschrift betoogd, dat het militair belang met de opneming van Celebes niet gediend was, inmenging van het Legerbestuur was hier dus vrijwel overbodig.

[5]) We behouden hier het in taalzuiveringsmanie ontdekte, maar niet dezelfde bedoeling weergevende, woord voor „Chef".

met de Permanente Commissie voor opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden in Nederlandsch-Indië [1]), waarvan hij (het) krachtens zijn ambt tevens Voorzitter is, teneinde de resultaten van de voorgenomen metingen ook voor andere takken van den Indischen Staatsdienst zoo vruchtbaar mogelijk te maken.

„Na te voren gepleegd overleg met het Hoofd van den Generalen Staf doet hij (het) aan den Commandant van het Leger het voorstel tot vaststelling van de normale schalen der kaarteering.

„Hij (het) verzamelt de gegevens, welke kunnen strekken om tot verbeterde uitgaven van reeds verschenen kaarten te kunnen geraken en om door den Commandant van het Leger gewenschte schets- en algemeene kaarten te kunnen vervaardigen".

De algemeene taak van den Topografischen Dienst, die is omschreven in den Regeeringsalmanak, [1]) nl. „de opneming van de eilanden van den Indischen Archipel" en welke in de legerorder van 3 Juni 1907 N°. 31 zoo duidelijk en forsch werd belicht, komt in de instructie in het geheel niet tot uitdrukking. Evenmin wordt voldaan aan het voorschrift betreffende de werkwijze der Permanente Commissie, in zooverre dat alle voorstellen tot het aanvangen van nieuwe opnemingen van eenig aanbelang door de betreffende Departements- of Dienstchefs aan haar moeten worden aangeboden voor consideratiën en advies.

Maar — de Topografische Dienst stelt zich met voorbijzien van de inzichten der Regeering, blijkbaar zelf tevreden met het innemen van eene ondergeschikte plaats. Tel qui brille au second, s'éclipse au premier, men is vermoedelijk bevreesd voor zelfoverschatting. De Heer IJzerman kon zich echter niet vereenigen met het in hoogere topografische regionen verkondigde beginsel, dat de Topografische Dienst in de allereerste plaats uitsluitend het militair belang heeft te dienen en dat eerst d a a r n a de verdere opneming en kaarteering van Nederlandsch-Indië ter sprake behoort te worden gebracht. We komen hierop dadelijk terug.

Met het ontnemen van zoo vele bevoegdheden aan den Chef van den Topografischen Dienst, is ook de Permanente Commissie in erge mate aan anemie gaan lijden. En al is het levensvuur nog niet geheel gedoofd, de lijkwade is reeds gesponnen, en in de verslagen na 1912 luidt in vervelende en tot prikkelbaarheid aanleiding gevende eentonigheid, de doodsklok reeds als een teeken van het naderend einde.

1913. Vergaderingen hadden gedurende het verslagjaar niet plaats, slechts het „Bureau" (gouvernementsbesluit van 6 Augustus 1912 N°. 22) hield zitting op den 16^en^ April.

---

[1]) Toch zeer zeker een officieel orgaan. Voor de samenstelling zorgt de Algemeene Secretaris, volgens zijne instructie, d e v r a a g b a a k e n d e v o o r l i c h t e r van het bestuur.

1914. Vergaderingen hadden gedurende het verslagjaar niet plaats, evenmin zittingen van het „Bureau".

1915. Vergaderingen hadden gedurende het verslagjaar niet plaats, evenmin zittingen van het „Bureau".

1916. Het verslag was begin December 1918 [1]) nog niet geheel voor den druk bewerkt.

1917. Elk bericht ontbreekt.

Gelet op het afsterven van de Permanente Commissie ingesteld om „centralisatie" mogelijk te maken, door welk afsterven ongebreideld kon worden toegegeven aan militaire hartstochten, zal het volkomen begrijpelijk zijn, dat de Heer IJzerman kon verkondigen, dat wat centralisatie van opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden betreft, in Indië „nog op onverantwoordelijke wijze schijnt te worden gezondigd en — het bedroevendste is, dat het thans juist de Topografische Dienst, welke wellicht 90 pCt van het opnemings- en kaarteeringswerk voor zijne rekening heeft, is, die daarbij op stelselllooze wijze schijnt te werk te gaan."

Heeft men overal elders, zelfs in de meest militaire staten, ingezien dat de Topografische Dienst of soortgelijk dienstvak geen instelling mag zijn hoofdzakelijk voor het dienen van het oorlogsbedrijf en beschouwt men „Oorlog" hoogstens als gelijkberechtigd met andere takken van Staatsdienst, had overal op opnemings- en kaarteeringsgebied evolutie plaats, in Indië was men niet alleen conservatief, doch — het werd reeds gezegd — men toonde zich zelfs in hooge mate reactionnair.

Van een eng standpunt beschouwd, zouden wel is waar voor troepengebruik aan eene kaart veel lager eischen gesteld kunnen worden dan een nauwgezet topograaf met plicht en geweten overeen kan brengen, maar nog buiten beschouwing gelaten, dat ook de militair bijv. voor het inrichten van stellingen a. a. kaarten noodig heeft, die moeten voldoen aan de strengste in verband met de schaal te stellen eischen van nauwkeurigheid, het algemeen belang vraagt kaarten, die beantwoorden aan veelzijdige wetenschappelijke en technische eischen. Eene opneming, door wien ook, doch nauwkeurig verricht, moet aan algemeene doeleinden beantwoorden; met eene juiste behartiging van algemeene belangen worden ook de militaire belangen gebaat, terwijl het omgekeerde niet het geval is. De duistere punten niet alleen in de geschiedenis van onzen Topografischen Dienst, maar ook in die van gelijksoortige instellingen in het buitenland, laten dienomtrent geen ruimte open voor twijfel.

Het hardnekkig vasthouden aan het uitsluitend militaire belang is menigen staat duur te staan gekomen. Het hebbende over de opneming van Oostenrijk-Hongarije gedurende de jaren 1869 tot 1886, schrijft

[1]) Dit jaartal is juist! v. R.

W. Stavenhagen [1]) in zijn aan den bekenden kartograaf Emil von Sydow opgedragen boek: „Die Instruktion verlangte die Aufnahme nur des militärisch Wichtigen — ein schwer zu begrenzender, überdies vielfach der Willkür unterliegender Begriff, da unter Umständen jeder Geländegegenstand militärisch wichtig kann sein —, statt dem Mappeur aufzugeben das einseitig ökonomisch Katastermaterial durch alle Angaben, die für die mannigfaltigsten Zwecke der Kartographie van Bedeutung sein können zu vervollständigen, d. h. alles aufzunehmen, was in den Massstab noch ohne überladung der Sektion Platz finden kann. Dies wäre um so nötiger gewesen, als keine andere Behörde sich sonst mit der Geländeaufnahme befasste, vielmehr alle Berufe auf der von den Militärtopographen geschaffenen Darstellung der Erdoberfläche weiterarbeiten sollten. Die Nichtbeachtung dieses Grundsatzes war daher auch der Keim für die Notwendigkeit einer baldigen Neuaufnahme, so trefflich auch des Material für eine Kriegskarte sein möchte."

Zooals we vroeger al releveerden, zeide de toenmalige Chef van het Topografisch Bureau der Geniedirectie, R. F. de Seyff, reeds in 1855 van de pas verschenen kaart van Sumatra's Westkust: „het alleen voor oogen houden van het militaire doel en slechts zeer rakelings aanroeren van het civiele oogmerk, doen haar toch niet zijn, wat men van eene kaart, op het tegenwoordig standpunt (let wel! het standpunt van meer dan zestig jaar geleden) van ontwikkeling der kolonie mag vergen" [2]).

En door een Pruis werd over de opneming van Pruisen in de jaren 1816 tot 1830 verkondigd: [3])

„Ebenso war es nicht von Vorteil für die Aufnahme, dass auch fernerhin noch die militärischen Gesichtspunkte die allein massgebenden blieben und dass die Arbeiten selbst fast ausschieslich von Offizieren ausgeführt wurden."

Het in Nederlandsch-Indië aangenomen standpunt is langzamerhand „plus militairiste que le militairisme".

In strijd met de opvattingen van achtereenvolgende Ministers van Koloniën, dat de Topografische Dienst is eene centrale instelling ten bate van het algemeen nut van Nederlandsch-Indië;

in weerwil van de in den Regeeringsalmanak duidelijk omschreven taak van den Topografischen Dienst;

---

[1]) Skizze der Entwicklung und des Standes des Kartenwesens des ausserdeutschen Europa. Gotha: Justus Perthes, 1904. Bladz. 30. De cursiveering is aangebracht.

[2]) Overzicht der geografische en topografische verrichtingen gedurende onze heerschappij in den Indischen Archipel.

[3]) B. Schulze. Das militärische Aufnehmen.

niettegenstaande haast bij elke begrootingspost, die uitbreiding van het dienstvak beoogt, de economische ontwikkeling van ons Rijk naar voren wordt geschoven:[1])

ongeacht de telkens herhaalde beweringen, dat het grootste gedeelte van de voor den Topografischen Dienst toegestane gelden moeten worden beschouwd als civiele uitgaven,[2])

staat bij de aanwending van de werkkrachten van den Topografischen Dienst, hoofdzakelijk het dienen van het militair belang op den voorgrond en van militaire zijde is de evolutie, die onder verlichte mannen als kolonel Enthoven en zoo velen van zijne verdienstelijke voorgangers[3]) werd voorbereid, plaats greep en zaad schoot, met leede oogen aangezien, is die evolutie zelfs als verwording beschouwd, verworden in de beteekenis van onklaar worden, bederven, vergaan. We hadden het hierover reeds op blz. 1047 van het Septembernummer 1918 van dit tijdschrift.

Daar de gedurende de jaren 1869 t/m 1879 en 1871 t/m 1886 vervaardigde detailbladen van de topografische kaart van de residentiën Batavia en de Preanger-Regentschappen uit een militair oogpunt dringend aanvulling en verbetering vereischten, werd bij gouvernementsbesluit van 16 April 1897 No 6, eene opnemingsbrigade aan de werkzaamheden ter Sumatra's Westkust onttrokken om de daarvoor in aanmerking komende detailbladen te herzien. In verband met hetgeen men toenmaals als militair belang beschouwde, kon het werk in drie jaar tijd zijn afgeloopen, doch dat militair belang heeft telkens en telkens dusdanige wijzigingen ondergaan, dat thans na ruim twintig jaar, de brigade van 1896 er nog is en zelfs voor kort onder verschillende benamingen bovendien nog twee opnemingsbrigades aan de opneming der Buitenbezittingen werden onttrokken. Den stand der vorderingen beschouwende, is het einde nog niet te overzien, de een breekt af wat de ander opbouwt, en zoo ontbreekt elk stelsel in het militair belang. Onderwijl vraagt het bodemlooze Preangervat meer en meer geldelijke offers, die bij eene behoorlijke arbeidsverdeeling en kennis van zaken, hadden kunnen worden voorkomen.

Thans verlangt het militair belang schetskaarten van Java, waardoor we terugkeeren tot eene werkwijze, die reeds in de zeventiger jaren werd veroordeeld. Napoleon merkte in een van zijn correspondenties al op: „En fait de cartes, il n'en faut que de bonnes ou bien il faudrait mettre une couleur sur les parties douteuses ou mauvaises, qui indiquât qu'il ne faut pas s'y fier."

---

[1]) Zie o. a. de toelichtingen op onderafdeeling 410, begrooting 1919.

[2]) Memorie van Toelichting 1919, blz. 125. „Als burgerlijke uitgaven zijn te beschouwen het meerendeel der uitgaven voor den Topografischen Dienst."

[3]) We verwijzen o. a. naar de van drang naar vooruit getuigende geschriften van de heeren W. F. Versteeg en W. J. Havenga.

De heer IJzerman herinnert er in zijne doorwrochte en zaakkundige redevoering aan, dat door het geheel op den voorgrond stellen van het militair belang, niet voldaan wordt aan de dringende behoefte aan opneming der Buitenbezittingen, wijst er op, dat daar op het einde van het jaar 1915 slechts de helft der opnemers, die de formatie toelaat, aanwezig was en aarzelt niet te verklaren „dat, zoo de tegenwoordige opvatting van de taak van den Topografischen Dienst als juist zou worden erkend, van de zoo hoog noodige bespoediging der opneming en kaarteering van Nederlandsch-Indië weinig of niets terecht zal komen en dat de voor den dienst beschikbaar gestelde gelden een millioen en drie kwart ton [1]) hoe langer hoe minder dienstbaar gemaakt zullen worden aan het eigenlijke doel, waartoe zij bestemd zijn, dat is de economische ontwikkeling van ons uitgestrekt koloniaal rijk".

De Minister van Koloniën betuigde in zijn antwoord op de redevoering van den heer IJzerman, zijne volle sympathie met de stelling, dat goede kaarten noodig zijn voor de ecomomische ontwikkeling van Nederlandsch-Indië en Zijne Excellentie gaf de verzekering naar aanleiding van de klachten omtrent het stelselloos opnemen en de leiding van den Topografischen Dienst, de noodige voorstellen aan de Indische Regeering te zullen doen. Sinds dien tijd is echter al weer bijna een jaar verloopen en de toestand blijft volkomen bij het oude. Maar — de weg van de wil tot de daad is lang in Nederlandsch-Indië, zooals de heer Stibbe zoo terecht in de eerste zitting van den Indischen Volksraad opmerkte, dus er blijft nog hoop.

De maatregelen, die genomen zullen worden om aan de verkeerde toestanden een einde te maken, zijn nog in een duister waas gehuld. De ondervinding van de laatste tien jaren heeft echter geleerd, dat het in verband met de opvattingen van militaire zijde, het in het algemeen niet juist gezien is om de algemeene leiding der driehoeksmetingen en topografische opneming en kaarteering van Nederlandsch-Indië in militaire handen te geven, hetgeen echter niet uitsluit, dat een militaire topografische dienst- of liever een militaire verkenningsdienst op kleine schaal kan blijven bestaan. De

---

[1]) Op de begrooting voor het dienstjaar 1919 is voor den Topografischen Dienst uitgetrokken onder

onderafdeeling	345	46,260 gld.
„	347	1,327.575 „
„	348	52,550 „
„	410	16,000
„	411	42,000
	Totaal . . .	1,484,385 gld.

daarbij komt nog een gedeelte van de bedragen onder de onderafdeelingen 370, 380, 381, 409 en 420, de rekening is niet juist op te maken.

Topografische Dienst heeft zijne hem vroeger toegekende zelfstandigheid niet weten te handhaven en zag, ondanks de Permanente Commissie, zijne bevoegdheden gaandeweg afbrokkelen, de Dienst leidt niet meer, maar wordt geleid. Door dat geleid worden is de invloed van de Permanente Commissie, waarvan de Chef van den Topografischen Dienst ambtshalve Voorzitter is, vrij wel tot nul gereduceerd en is hare werkzaamheid eene aanfluiting geworden van regelenden, schikkenden, voorzienenden en organisatorischen arbeid.

Waar door verschillende, niet nader te ontleden omstandigheden, de leidende, op groote plannen gerichte gedachte bij de opneming en kaarteering van Nederlandsch-Indië ontbreekt en op den thans ingeslagen weg voortgaande, geen verbetering te verwachten is, wordt de toestand hoe langer hoe ingewikkelder. Of eene uit talrijke leden bestaande commissie het vraagstuk kan oplossen, wordt betwijfeld en nu de te volgen weg door de commissie van 1900 reeds werd geprojecteerd, verwachten we meer van de werkzaamheid van een volkomen deskundig persoon met uitgebreide volmacht en die zich door persoonlijk onderzoek geheel op de hoogte stelt van den stand der zaken, om daarna op te treden als algemeen leider van alle opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden.

Alhoewel een paar takken van dienst wellicht nog enkele speciale metingen van geringen omvang zullen moeten verrichten, is het echter volstrekt niet noodig, dat bijv. de Dienst van het Boschwezen zijn eigen opnemingsbrigades heeft en de Dienst van Aanleg van Staatsspoorwegen, de Dienst van het Mijnwezen en de Irrigatiedienst met eigen meetsecties werken. Dit leidt ten slotte slechts tot het beslag leggen op elkaars personeel, opvoering van salarissen en verhooging der algemeene onkosten. De bedenkingen, die vroeger gemaakt werden, vonden haar oorsprong in den tegenzin zich onder militair beheer te stellen en zich met verzoeken tot het Departement van Oorlog te richten. „Bei der ganzen Organization des Militärdepartementes und bei der natürlichen Scheu ziviler Kreise, sich mit Wünsche und Anregungen an eine militärische Behorde zu wenden, werden solche Wünsche nicht besonders lebhaft gestellt werden." Wat kolonel prof. F. Becker omtrent de Zwitsersche toestanden opmerkte, [1]) geldt ook voor onze toestanden.

De sommen, die thans door verschillende takken van Staatsdienst afzonderlijk aan opnemings- en kaarteeringsarbeid besteed worden, zullen belangrijk meer nut afwerpen, indien al het opnemerspersoneel onder éénhoofdige leiding staat. De hoofdzaak is uniforme opleiding in algemeenen zin, met wat specialiseering in bijzondere richting en

---

[1]) Wesen und Aufgaben einer Landesaufnahme. Druck und Verlag van Humber & Co. in Frauenfeld.

hierin kan voorzien worden door een Centraal Instituut, zooals de heer J. C. Lamster zich dat in het jongste Octobernummer van het tijdschrift *Koloniale Studiën* denkt voor de opleiding van Landmeters en Topografen.

Instede dat de topografische opnemingen een hulpmiddel vormen om tot spoedige economische ontwikkeling van pas open gelegde landstreken te geraken, beschouwt men die in Indië nog te veel als „le courronnement de l'édifice." Dit werd reeds in 1882 opgemerkt door overste W. J. Havenga [1]), dus bijna veertig jaar geleden, maar het had even goed nog heden ten dage gezegd kunnen worden. Elders heeft men daaromtrent andere denkbeelden. Van de grondgedachte uitgaande, dat „gute und verlässliche Karten überall der Hauptschlüssel zur Entschliezung eines Landes sind, dass es keine Zweig zivilisatorischer Tätigkeit gibt, welcher nicht täglich der Karte bedarf, und dass auch die topographische Aufnahme die sicherste Basis zur wirtschaftlichen Beurteilung liefert", was het bijv. de eerste zorg van Oostenrijk om na de occupatie van Bosnië en Herzegowina, die provinciën grondig op te nemen, om daarop voortbouwend, het land voor de cultuur open te leggen. En ofschoon dikwijls uitgebreide maatregelen genomen moesten worden voor bewaking van het opnemerspersoneel, men wist zijn doel te bereiken [2]).

Met het stelsel „le couronnement de l'édifice" moet voor goed gebroken worden, verandering in den bestaanden toestand is dringend gebiedend, maar daarvoor moet de algemeen leider van de topografische opnemingen en kaarteeringen in Nederlandsch-Indië iemand zijn, die met volkomen terzijdestelling van alle bijzondere belangetjes, het algemeen kartografisch belang van den Archipel boven alles stelt, die volkomen op de hoogte is van hetgeen op de kartografische wereldmarkt te koop is en geheel thuis is in de geschiedenis der kartografie van Nederlandsch-Indië. Laten we niet in hautain gedoe, in bekrompen chauvinisme of om eigen onwetendheid te verbergen, op schamperen toon spreken over de meeningen van buitenlandsche kartografen van naam, maar ons gedachtig aan de woorden van Laplace: „Ce que nous connaissons est peu de chose, mais ce que nous ignorons est immense!" het motto van Stavenhagen's boek voor oogen houden: „Gehe durch die Welt und sprich mit jedem." De algemeen leider van de topografische opnemingen en kaarteeringen moet iemand zijn met ruimen blik, die zich niet laat leiden door sympathiën en antipathiën of jalousie de métier, en die door zijn voorbeeld anderen tot groote idealen en liefde voor het vak weet op te wekken.

---

[1]) Besluit van den Gouverneur Generaal van Nederlandsch-Indië van 2 Juni 1882, No. 10. Militaire Spectator 1882.

[2]) We verwijzen hiervoor naar de zoo leerzame jaarverslagen van den Topografischen Dienst in Oostenrijk-Hongarije.

Zij, die bij den Topografischen Dienst overgaan, moeten daarin hun levenstaak leeren zien. Thans is het een komen en gaan, dat noodig zou zijn voor de continuiteit in de leidende betrekkingen, zooals eens hooghartig werd beweerd, maar — hoewel in vele gevallen continuiteit zeer zeker hare voordeelen kan hebben, staan er dikwijls nog grooter *na*deelen tegenover. Een continu conservatisme werkt niet alleen remmend op eene gezonde evolutie, maar wrikt ook de zaken en verhoudingen uit haar verband, houdt het wetenschappelijk standpunt van den Topografischen Dienst op een laag peil. Jong, nieuw leven wordt geen gelegenheid en geen stimulans gegeven zich te ontwikkelen, de jongeren worden in hun wiekuitslag belemmerd, loopen zich dood op de zoo zeer aangeprezen continuiteit, een massa energie gaat verloren en zoo is het middel erger dan de kwaal.

„Reine, mathematisch und naturwissenschaftlich ausgebildete Fachleute auf dem Vermessungsgebiet, die in steter Fühlung mit allen Fortschritten ihrer Kunst sind, und eine freie, gesunde Entwicklung herbeiführen können, nicht vorübergehend tätige Offiziere schaffen das schwierige, monumentale Werk einer Landeskarte moderner Art." [1]).

Langs de thans gevolgde banen zal de Topografische Dienst in Nederlandsch-Indië nimmer geraken tot eene met andere takken van Staatsdienst gelijkwaardige positie, zal hij nimmer kunnen worden wat zij, zooals reeds gezegd werd, m o e t zijn, eene instelling ten bate van het algemeen belang van ons zich nog steeds ontwikkelend koloniaal rijk. Handel, landbouw en nijverheid hebben kaarten noodig als brood.

Er ligt voor een krachtig, energiek, zelfstandig, bekwaam topo- en kartograaf met organisatievermogen, een groot en grootsch werk op afdoening te wachten. Volgens een telegram van 29 November j.l. uit Weltevreden aan het Soerabaiasch Handelsblad, vestigde de Minister van Koloniën de aandacht van de Indische Regeering op den ongunstigen toestand van Lands middelen en gaf Zijne Excellentie den Landvoogd in overweging de autoriteiten aan te schrijven om bij het beheeren van Lands gelden de grootste zuinigheid toe te passen. Wanneer echter, daar, waar het mogelijk was, steeds zuinigheid w a s betracht, vooral door geen dubbel en onlogisch opgezet werk te verrichten, was meer te besparen geweest, dan thans in schrielheid bij elkaar geschraapt zal kunnen worden. Late het verleden een les zijn voor het heden, het heden, waarin de toekomst ligt. Wij moeten niet, op de puinhoopen neergedoken, het verleden weer de toekomst maken, maar steunende op het heden, dat we beheerschen, althans m o e t e n beheerschen, het verleden vernietigen ten bate van de toekomst.

Wat de opneming en kaarteering van Nederlandsch-Indië betreft,

[1]) W. Stavenhagen over de gehuldigde principes in Zwitserland. L. c. bladz. 49.

doen we een krachtig beroep op de Volksvertegenwoordiging in Nederland en den Volksraad in Indië en zouden in overweging willen geven, om bij het voteeren van gelden voor den Topografischen Dienst, als eisch te stellen, dat die niet langer worden onttrokken aan het doel, waarvoor zij bestemd zijn, dat die op de meest economische wijze zullen worden besteed en dat onverwijld maatregelen worden genomen om voort te bouwen op — en uitbreiding te geven aan het werk, dat de bij gouvernementsbesluit van 2 November 1900, No. 28 benoemde Indische Commissie tot stand bracht. Dan wordt het thans zich afteekenend droevig einde van de Permanente Commissie voor opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden in Nederlandsch-Indië, het gloren van een nieuwen dageraad en behoeft de toekomstige geschiedschrijver slechts te spreken van eene t ij d e l ij k e inzinking.

Naschrift. Na het inzenden van mijn artikel, zag na een gezegenden drachttijd van dertien maanden het jaarverslag van den Topografischen Dienst over 1917 het levenslicht. Het blijkt nu, dat thans schuchtere pogingen worden aangewend om gedurende de landrentemetingen enkele topografische gegevens te verzamelen, helaas echter op zoo'n manier, dat er weinig practisch nut van verwacht wordt. Voor dergelijk gecombineerd werk heeft men, meer nog dan voor eene oorspronkelijke topografische opneming, goed geschoolde topografen noodig en, wanneer men weet, dat op topografisch gebied, de eischen gesteld aan het landrentepersoneel zoo laag zijn, dat men moeilijk van topografen kan spreken, dan kan verder het stilzwijgen over deze aangelegenheid bewaard worden.

In de Vergadering van de Eerste Kamer der Staten-Generaal tot vaststelling en wijziging der begrooting van Ned.-Indië op den 5en Juni j.l. werd uit het feit, dat de Commissie voor centralisatie van opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden zoo weinig vergadert, door Z. Exc. den Minister van Koloniën afgeleid, dat zij geen reden heeft om in te grijpen. We stellen daar bescheiden tegenover, dat de leden der Commissie het ieder voor zich te druk hebben om eene veelomvattende studie te maken van het algemeen kartografisch belang van den Archipel en al voldaan zullen zijn, indien zij weten te bewerken, dat de belangen van hun tak van dienst behoortelijk behartigd worden. Bovendien kan men ook moeilijk bij alle leden voldoende kartografischen kennis verwachten. De waarde der Commissie schuilt uitsluitend in de kracht, welke van haar Voorzitter uitgaat en het vertrouwen, hetwelk hij door zijn ruimen blik en hooger algemeene, hoogere kartografische ontwikkeling aan de leden der Commissie weet in te boezemen en, het was een verdienste van den heer Homan van der Heide om zulks tot uiting te brengen.

J. v. R.

Is Hooger Onderwijs in Indië thans wenschelijk en mogelijk?

DOOR

SIM KI AY.

De nationale bewustwording van een volk wordt geboren in en door de vereering van Pallas Athene. De bestudeering van eigen historie en cultuur voert tot waardeering en liefde van eigen land en volk, terwijl daarnaast een ernstig streven valt! waar te nemen om zich de techniek van 't Westen eigeni te maken voor de talrijke hervormingen die 't opkomende land nog van noode heeft.

Deze gedachte breekt thans in Indië overal baan. Hoewel 't Gouvernementsonderwijs er reeds van 1816 dateert, zijn de voornaamste hervormingen op dit gebied 't resultaat der laatste twee decenniën. De steeds toenemende drang naar het onderwijs — 't aantal leerlingen aan de Holl.-Inl. Scholen steeg gedurende 1911 t/m 1915 van 13500 tot 20000, een toename dus van 50 pCt.; 't aantal ll. aan de Holl.-Chin. scholen gedurende 't zelfde tijdperk van 3400 tot 6700, d. i. een vermeerdering van bijna 100 pCt. — maakte aanzienlijke uitbreiding van 't aantal lagere en middelbare scholen noodzakelijk. Voor de hand ligt de vraag of de tijd nog niet daar is dat Indië ook beschikt over inrichtingen van hooger onderwijs.

Wanneer men rustig en objectief de verschillende divers getinte en op verschillende hoogte gestemde klanken aanhoort, die tot dusver tegen 't Hooger Onderwijs voor Ned.-Indië zijn gerezen, dan is 't interessant op te merken hoe deze stemmen, die alle met 't zelfde doel aangeheven één harmonisch geheel van reine accoorden moesten vormen, met elkaar in botsing komen in disharmonische wanklank. Men bestrijdt elkanders argumenten en tracht zijn eigene daarvoor in de plaats te stellen. Kan dit onze verwondering wekken, wanneer we weten, dat al die bezwaren een werkelijk degelijken ondergrond missen, dat men nog steeds in 't duister tastende en voelende is, nog steeds zoekende naar een steunpunt waar men zich aan vastklemmen kan?

De feiten spreken voor zichzelf. We zullen de verschillende bezwaren tegen 't H. O. die alzoo ter tafel zijn gebracht de revue laten passeeren en nagaan of ze den toets der historische feiten en cijfers doorstaan kunnen.

Voorop zij gesteld, dat m. i. de eerste stap in de richting eener Universiteit gedaan moet worden door in aansluiting met de ontworpen Algemeene Middelbare School, waarvan de pionier reeds dit jaar te Djokja haar poorten voor de Indische jeugd zal heeft opengestel, een Ind. Hoogeschool in 't leven te roepen, *voorloopig* met die faculteiten die voor 't tegenwoordige 't meest in aanmerking komen, met name de juridische, medische, technische en landbouwkundige wetenschap, met de resp. thans bestaande middelbare scholen tot grondslag, — en wel op een zoodanig tijdstip dat de eerste door de A. M. S. afgeleverde abiturienten onmiddellijk hun studie zullen kunnen voortzetten aan de Ind. H. S.

Primo wordt 't bezwaar tegen een Ind. H. S. gevoeld in 't onvoldoende aantal studenten, dat zich jaarlijks daarvoor zal komen aanmelden[1]). Daarbij wordt een belangrijk ding uit 't oog verloren: Er is geen rekening gehouden met de breede massa leergierigen van de 2e klasse Eur. lagere, Holl.-Inl. en Holl.-Chin. scholen, voor wie de toegang tot de H. B. S. en 't H. O. thans nog versperd is. Het getal 50 à 60 leerlingen per jaar moge gelden voor de thans aanwezige H. B. S.-en, wanneer eenmaal de A. M. S. haar poorten ook voor genoemde achtergestelde categorie zal hebben opengesteld, heeft het geheele palliatief geen reden van bestaan meer. Wil men eenig idee verkrijgen van het aantal alumni, dat de H. S. jaarlijks toegevoerd krijgen zal, dan is 't rationeeler, de gegevens te betrekken uit de eindexamens der verschillende thans aanwezige openbare en particuliere Middelb. en Vakscholen. We vinden dan voor 't jaar 1910 't getal 303, voor 1915 't cijfer 537[2]). Binnen 5 jaren heeft 't getal zich dus bijna verdubbeld, terwijl 't thans nog gestadig toeneemt. Toegegeven, dat niet alle abiturienten van midd. scholen zich aan de hoogere studie zullen wijden, toch zal men moeten erkennen dat dit verlangen bij 't meerendeel bestaat, indien het slechts daartoe in de gelegenheid wordt gesteld; een begrijpelijk verlangen — de uitkomsten der laatste vier jaren neme men niet tot maatstaf — om door middel van 't hooger onderwijs zich uit de minderwaardige positie te verheffen waarin men zich thans bevindt; een streven, — of het uitsluitend uit materialistische overweging geschiedt laat ik buiten beschouwing — door wijlen M. van Geuns als „typisch orientaal" aangeduid[3]). En dan vergete men niet, dat reeds de aanwezigheid eener H. S. zelve bij

[1]) *Oost en West.* 1917 No. 37.
[2]) Vide Ond. Verslagen.
[3]) *Ind. Gen.* 30 Jan. 1917 pag. 184.

vele ouders een leidende factor wezen zal bij de keuze van studie voor hun kinderen; de overweging dat 't H. O. hun kinderen een schooner toekomst opent, zal hen dat onderwijs doen prefereeren boven de meer practische opleiding. waartoe ze nu genoodzaakt zijn hun kinderen deelachtig te doen worden. Op een te geringe bevolking der alma mater bestaat derhalve allerminst kans. En.... begon de beroemde Leidsche Universiteit niet met 2 studenten?

De Comm. v. Advies inzake 't aanpassend voorbereidend H. O. meldt als hoofdargument tegen het H. O., dat Indië thans „nog niet beschikt over een reservoir van geestelijke krachten" [1]). Dit als gebiedende eisch voor de Ind. H. S. voorop te stellen is even onredelijk als onnatuurlijk. Onredelijk omdat de H. B. S. met aansluitend H. O. thans nog aan 't contingent der Indonesiërs en Chineezen ontzegd wordt: wachten totdat uit de Indonesiërs zelf de professoren en corypheeën der wetenschap geboren zullen zijn, beteekent dus de zaak ter griffie deponeeren! Onnatuurlijk is het, omdat iedere opkomende kolonie in den eersten tijd den steun van 't moederland van noode heeft; de historische band tusschen Nederland en Indië legt aan Nederland den plicht op om de ontbrekende leerkrachten voor Indië voorshands uit zijn bodem te leveren, totdat langzamerhand de Indiërs zelf de opleidingstaak kunnen overnemen. We kunnen ons in deze spiegelen aan de Filippijnen, Br.-Indië, Fr. Indo-China. En dat Nederland in staat is leerkrachten met de noodige capaciteiten te leveren, daar ben ik van overtuigd. De eergenoemde C. v. Voorb. Ond. zegt zelf dat „in Nederland bevoegde leerkrachten in den regel ruimschoots voorhanden zijn" [2]). H. F. Tillema oordeelt: „Wil men Indië op economisch, hygienisch gebied vooruitbrengen, dan moeten er meer menschen naar toe. Men hoort vaak de stelling verkondigen dat Nederland niet in staat is 't noodige menschenmateriaal te leveren. Ik ben hiervan heelemaal niet overtuigd, gezien de stumperige manier waarop 't Nederlandsche volk in deze wordt ingelicht en opgewekt". Verder: „Het systeem dient grondig te worden veranderd, en dat moet in deze geweldige tijden nu heel 't buitenland om menschen zal roepen direct gebeuren!.... anders vischt Indië heelemaal achter 't net!" [3]) En onder deze mannen zijn er genoeg die de bevoegdheid en geschiktheid bezitten om een leerstoel te bekleeden. Voert men hiertegen in, dat Nederland daardoor van vele goede krachten zal worden beroofd, dan bedenke men, dat Nederland verantwoordelijk is voor Indië's welzijn; dat waar de belangen van Indië worden gediend ook Nederland er bij gebaat zal zijn, aangezien beider belangen één behooren te zijn; dat dus de Nederlander in Indië beter op zijn plaats is dan in 't buitenland.

[1]) Verslag Comm. v. Adv. inz. aanp. voorb. Ond. pag. 61.
[2]) Verslag pag. 17.
[3]) *Oost en West* 12 December 1918.

De vrees, dat een Ind. H. S. niet datgene zal kunnen geven wat een Europeesche schenkt, is ongemotiveerd. Een trouwe copie van haar Europeesche collega kàn en màg een Indische alma mater niet zijn, reeds daarom niet omdat, groeiende op specifiek Oosterschen voedingsbodem, hare vruchten voor 't Oosten bestemd zullen zijn. Bij de instandhouding van 't peil van 't H. O. zullen vooropleiding en leerkrachten overwegende factoren zijn. De vooropleiding, in het leerplan der A. M. S. uitgedrukt, geeft ons goede hoop en staat zeker niet beneden die in Nederland. Vrees voor minderwaardigheid behoeft dus waarlijk niet te bestaan. Een verwijzing naar de Br. Indische Universiteiten gaat niet op, als men weet, dat daar de geheele vóór-opleiding voor de Universiteit slechts 10 jaar duurt, t. w. primary school 5 jaar en secondary school 5 à 6 jaar, terwijl de universitaire studie zelve niet meer tijd vereischt dan die aan de Engelsche universiteiten. Het peil van het H. O. in Br. Indië zal dus noodzakelijkerwijze lager zijn dan in Engeland. Doch waar in Ned.-Indië voor den Inlandschen leerling 13 à 14 jaar op 't program staat, n.l. Holl.-Inl. school 7 jaar, wellicht een vóórklasse der A. M. S. 1 jaar, A. M. S. 6 jaar, daar maakt het, dunkt me, een groot verschil uit! Maar al ware die reuk van minderwaardigheid voor de Ind. H. S. in de eerste tijden onvermijdelijk, dan nog mag dit voor ons geen beletsel zijn om mèt den bouw daarvan een begin te maken. Een Oxford- of Leidsche Universiteit stampt men niet zoo maar uit den grond!

Na de bekrachtiging van de Ontwerp-begrooting 1918 is in Indië in December van 't vorige jaar 't Instituut van Studiebeurzen ingesteld voor ten hoogste 70 jongelieden met einddiploma 5 j. H. B. S. die in Nederland aan een hoogeschool verder wenschen te studeeren. Men geniet een toelage van *f* 800 's jaars plus vrije overtocht zonder dat men zich voor den Ind. dienst behoeft te verbinden. Reeds zijn velen op die wijze in staat gesteld den oceaan over te steken. Inderdaad een stap van de Regeering die zeer toe te juichen is. Wanneer men slechts bedenkt, dat deze instelling *als stelsel* niet kan worden aanvaard, omdat ze een Ind. H. S. niet vervangt. En bovendien zal over 6 à 7 jaar, wanneer de veelbelovende A. M. S. zich ten volle zal hebben ontplooid, 't corps van abiturienten zóó enorm zijn uitgebreid, dat door een beurzenstelsel in de verste verte niet in de behoefte zal kunnen worden voorzien.

Een studie in Europa heeft wellicht veel voor. Aan den anderen kant mag men echter het oog niet sluiten voor het feit, dat 't Europeesche studentenleven met zijn groote vrijheid en afleiding maar al te vaak oorzaak is, dat zoovele Indische jongelieden op de Westersche Zee der wetenschap schipbreuk lijden. Bovendien, het gaat in casu hoofdzakelijk om 't belang van de overgroote meerderheid, die zich de weelde eener studie in Europa *niet* kan veroorloven. Zij, die deze studie prefereeren boven een Indische kunnen immers te allen tijde aan hun

wenschen gevolg geven; de belangen van dezen zullen door 't tot stand komen eener Indische universiteit niet geschaad worden.

Op een voor 't Ind. Genootschap gehouden lezing in Jan. 1917 komt wijlen M. van Geuns tot de conclusie, dat een universiteit in tropische landen ten ondergang is gedoemd of op z'n zachtst uitgedrukt minder gewenscht is om technische, ethno-psychologische en politieke redenen [1]). Beginnen we met 't laatste argument. Verhalen van de groote revoluties in 't Westen en de Westersche vrijheidsdenkbeelden zouden anarchistische gewelddaden tot gevolg hebben, waarvan vooral Br.-Indië getuige is geweest. — Eén vraag: Waarom ziet men derg. uitspattingen niet op de Filippijnen? Zouden we de oorzaak niet eer moeten zoeken in de geweldige sociale en religieuze antithesen en in de sterk uitgesproken rassendistinctie tusschen den Brit en den Br.-Indiër? Het universitair onderwijs in abstracto kan er moeilijk aansprakelijk voor gesteld worden; integendeel, het zal, mits degelijk, onrijpe en bevooroordeelde ideeën uit den weg te ruimen, kan niet anders dan bevorderlijk zijn voor een juist wederzijdsch begrijpen.

Als ethno-psychologische factoren die den groei eener universiteit zouden belemmeren noemt de heer van Geuns: 't verschil tusschen Oostersche en Westersche mentaliteit en tradities; de materialistische opvatting der professoren, in Japan en ook in Br.-Indië gebleken; 't milieu waaruit de studenten voortkomen; 't ontbreken — bij de meerderheid — van den drang om de wetenschap te beoefenen om haars zelfs wille. 't Behoeft wel geen betoog dat deze argumenten even gezocht als onbeduidend zijn: Mentaliteit en tradities van Japan hebben aan de reputatie van 't Japansch H. O. geen afbreuk gedaan; professoren met materialistische opvattingen behoeft men niet alleen in 't Oosten te zoeken; 't milieu van herkomst der studenten lijkt me van ondergeschikt belang; 't ontbreken van den drang om de wetenschap om haars zelfs wille te beoefenen is een ondeugd, waarin 't materialistische Westen niet voor 't Oosten onderdoet.

De technische zijde tenslotte komt neer op 't financieele. Laten we de financieele capaciteit van Indië toetsen aan een land dat het geographisch en ethnologisch 't meest nabijkomt, de Filippijnen. Daar bedroegen de staatsuitgaven in 1903 45 millioen gulden, waarvan 3 mill. bestemd was voor 't onderwijs, d. i. 6.6 pCt. van de totale uitgaven, en wel in een tijd dat de Staatsuniversiteit van Manilla nog niet bestond (Deze is eerst in 1908 gekomen). De ministerieele ontwerp begrooting voor N.-I. voor 1919 geeft als eindcijfer voor de uitgaven ± 497 millioen, waarvan ± 22 millioen ten laste van het onderwijs, d. i. 4.5 pCt. Een up-to-date universiteit met uitgebreide laboratoria en bibliotheken zooals te Manilla bestaat, komt jaarlijks

[1]) Ind. Gen. 30 Jan. 1917 pag. 185 sg.

op ruim 1 millioen te staan. De beroemde Leidsche Universiteit kostte den Staat in 1918 *f* 1,275,000.—. Berekent men de uitgaven voor een volledige Universiteit in Indië op $2^1/_2$ millioen 's jaars, dan neemt 't onderwijs nog geen 5 pCt. van de algemeene uitgaven in beslag, dus naar verhouding nog niet 't bedrag dat op de Filippijnen wordt besteed. Nu staat Indië wat de staatsinkomsten betreft er relatief beter voor dan de Filippijnen. Hier bedragen de jaarlijksche inkomsten 45 millioen gulden op een bevolking van 9 millioen, d. i. *f* 5 gemiddeld per hoofd.: Indië boekte in 1917 354 millioen, aan inkomsten op een bevolking van 45 mill. dus bijna 8 gld. per hoofd. Waar dus de Filippijnen financieel capabel zijn zich een staatsuniversiteit te veroorloven, om niet eens te spreken van de Universidad de Santo Tomàs, die toch zeker geen geringe subsidie van staatswege geniet, daar is voor 't rijke Insulinde die mogelijkheid zéker niet uitgesloten. Te eischen dat de onderwijsbegrooting gebracht wordt op $23^1/_2$ pCt. van de algemeene uitgaven, zooals het in 1914 op de Filippijnen het geval was, is overdreven; doch niet de eisch om 't percentage te brengen van 4.5 pCt. op 5 pCt.! En deze eisch is des te meer gerechtvaardigd waar 't militarisme in 1919 een uitbreiding van niet minder dan 11 millioen heeft ondergaan ten aanzien van 1918. Trekken we een parallel tusschen Nederland en Indië, dan vinden we. in 't eerstgenoemde land in 1918 per hoofd *f* 5.50 door den staat besteed aan 't onderwijs, tegen 44 cent in Indië.

De economische productie van Indië is thans nog verre beneden zijn kunnen, de staatsinkomsten nog beperkt. De sociale en economische structuur van een land gaat echter hand aan hand met 't onderwijs, voor een goed deel met 't volks- maar voor een niet geringer deel met 't hooger onderwijs. Wanneer eenmaal de universiteit zal hebben afgeleverd medici, die de volkshygienie zullen verbeteren, landbouwkundigen die de verschillende cultures ter hand zullen nemen, technici die het verkeersnet zullen uitbreiden, irrigatiewerken aanleggen, de enorme ertsmijnen van Celebes exploiteeren, enz. enz., dan zal de economische welvaart op een hooger niveau worden gebracht, de staatsinkomsten zullen vanzelf stijgen, waardoor de mogelijkheid tot instandhoudlng der H. S. wordt verhoogd. Zoo bestaat er een voortdurende wisselwerking tusschen onderwijs en economische welvaart, waarbij 't eene de andere steeds een phase voor is.

Ik geloof dat ik den vinger op de wonde leg, wanneer ik zeg, dat zij die de oprichting eener H. S. gewoonlijk met een dilatoire exceptie begroeten, geleid worden door een zekere instinctmatige vrees, dat kweeking van intellectueelen op eigen geboortegrond buiten Nederland om zal moeten leiden tot Indisch Nationalisme, en dus gepaard zal moeten gaan met ondermijning van 't Nederlandsche gezag. Het is duidelijk dat intellectueele afhankelijkheid van Nederland zooveel wil

zeggen als politieke afhankelijkheid en dat uitstel der H. S. beteekent een rem voor ons streven naar Indië's autonomie. Hetgeen lijnrecht in strijd is met wat op 18 Mei 1918 bij de opening van den Volksraad door den G. G. is gezegd:

„Nederland heeft alle redenen te bevorderen wat strekken kan om „zoowel de uitoefening van 't gezag, als de verzorging der economische „en maatschappelijke belangen in toenemende mate te doen overnemen „door de inheemsche bevolking".

In deze opvatting ligt feitelijk de erkenning opgesloten, dat de oprichting van een H. S. voor Indië even urgent als noodzakelijk is, daar alleen hierdoor de inheemsche bevolking kan worden opgeleid voor de taak die haar in de maatschappij wacht. Ik ben ervan overtuigd dat een Ind. H. S. de erkentelijkheid voor Nederland zal doen geboren worden en dus den band tusschen Nederland en Indië slechts kan versterken. Voortdurend uitstel zou slechts aan de heerschende ontevredenheid voedsel geven. De aansluiting van 't Midd. Ond. in Indië bij 't H. O. in Nederland verdient slechts allen lof, indien daarnaast gestreefd wordt naar de spoedige verwezenlijking van Indië's tempel der wetenschap. Want anders zouden de „hechte banden van intellectueele saamhoorigheid" waarvan de Dir. v. Onderwijs in den Volksraad sprak, wel eens slechts schijn kunnen zijn. En wanneer tenslotte Nederland genoopt zal zijn de algemeene wenschen te bevredigen, dan zal die inwilliging in 't oog van den Indiër slechts een politieke concessie beteekenen.

Het Koninklijk Instit. v. Hooger Technisch Onderwijs dat zich onder prof. Klopper gevormd heeft naar aanleiding van de deputatie „Indië-Weerbaar" is een stap in de goede richting. Terecht ging Z. H. G. niet in op 't voorstel van Ir. Damme, wd voorzitter van de $1^1/_2$ jaar geleden door den G. G. geinstalleerde Technisch-Onderwijs-Commissie, die de T. H. S. wil doen aansluiten bij de 3 j. H. B. S. of M. U. L. School. De studie aan de Ind. T. H. S. zal volgens prof. Klopper volkomen gelijkwaardig zijn aan die te Delft.

Rest thans nog een slotbeschouwing aan bovenstaand betoog vast te knoopen. Met een Universiteit, waartoe het langzamerhand moet komen, wordt in Indië, een wetenschappelijk milieu, een wetenschappelijke sfeer geschapen; een veredelende, verheffende invloed gaat er van haar uit; zij is 't middelpunt van oorspronkelijk wetenschappelijk onderzoek op allerlei gebied: tropische hygiene, oudheid-, land- en volkenkunde, taal- en letterkunde, etc. Een leerstoel in tropische hygiene zooals aan de Amsterdamsche Universiteit bestaat en een in anthropologie en inlandsche gezondheidsleer zijn in Indië beter op hun plaats dan in Nederland. Niet genoeg kan men den nadruk leggen op 't belang dat erin gelegen is, dat de a. s. artsen en juristen door studie van en aanraking met de bevolking zelve beter doordringen in haar

psyche. Prof. Swaen te Luik noemt de wetenschap „un des facteurs „dominants, le plus puissant peut-être du progrès et de la civilisation „moderne. De plus en plus aussi les nations comprendront que les „universités sont les grands laboratoires de cette science et qu 'elles „ont un intérêt vital à en posséder d' aussi parfaites que possible". [1])

Alle elementen zijn in Indië aanwezig om het te doen bloeien tot een wereldstaat; onmetelijke rijkdommen die den stoot kunnen geven tot een uitgebreide industrie en handel, wachten in den schoot der aarde slechts op exploitatie. Hooger Onderwijs alleen zal kunnen voorzien in de huidige toenemende behoefte aan volledig opgeleide deskundigen, is trouwens, zooals is aangetoond, niet anders dan een logisch, consequent uitvloeisel van de A. M. S., ligt bovendien in de lijn der koloniale politiek, daar ze de democratische idee verwezenlijkt, dat niet meer de eene categorie boven de andere bevoorrecht wordt. Niet alleen Indië, maar ook de Nederlandsche belangen worden er door gediend; een universiteit in Indië strekt tot eer niet alleen van Indië, maar *vooral* van Nederland!

---

[1]) Le rôle des universités Discours 1913. pag. 21.

Javaansche Spraakkunst

DOOR

H. N. KILIAAN.

beoordeeld door Dr. A. A. FOKKER.

Na het verschijnen van Taco Roorda's *Javaansche Grammatica* in 1855 ken ik geen ander uitvoerig werk over de Javaansche taal zo doorwrocht en werkelijk nieuw als deze „spraakkunst". Doch dit nieuwe heeft slechts betrekking op nieuw behandelde stof: er staat nl. veel in dat nog niet of nog zeer onvolledig door anderen was behandeld. Voor 't overige zien we, merkwaardig genoeg, Roorda's boek in een nieuw kleed verschijnen. Roorda had het Javaans nooit op Java zelf onder het volk dat de taal sprak, gehoord en bestudeerd, Kiliaan kent juist dat volk door en door. Hij heeft op Java in een betrekking die zo uitnemend geschikt is, om het volk, waaronder men woont gade te slaan in al zijn uitingen, jaren achtereen zijn oor te luisteren gelegd, en met een warm hart voor het belangwekkende volk en meelevend en meevoelend, zijn taal nagegaan en doorvorst. Dan heeft hij over verschijnselen in die taal hier en daar een verrassend licht doen opgaan. Ook heeft hij — anders dan Roorda — werk gemaakt van het Sanskrit (R. immers veel te weinig!); terwijl zijn kennis van verwante talen veel, veel uitgebreider is dan die van R. wezen kòn. In R's tijd waren de bronnen voor deze kennis, lang niet zo overvloedig als tans, en bovendien, bestond er onder de taalgeleerden zo goed als geen begrip van klankleer.

Dit boek is vooral uitvoerig, zeer uitvoerig zelfs. En de lijst van geraadpleegd bronmatriaal — buiten dàt van eigen waarneming — getuigt van grote belezenheid. Toch is die lijst, welke zelfs werken van ondergeschikt belang bevat, niet volledig, zoals men zou mogen verwachten. O. a. mis ik de door mij nageziene *„Malay Grammar"* van Winstedt, de eveneens door mij nageziene en bezorgde uitgave van Beech's *Tidong Dialects* en mijn „Leerkursus van de Javaansche Taal" (2e druk 1918, uitg. W. J. Thieme, Zutfen).

Ik zou deze laatste opmerking niet eens maken, ware het niet dat juist door dit verzuim van de schrijver zijn teorie van het werkwoord

niet zo volledig is, en — wellicht! — niet zo duidelik, als ze geweest zou zijn na raadpleging dier drie boeken, vooral van 't eerste en 't laatste. Nu is mijn Javaansche Leerkursus wel geen wetenschappelike spraakkunst, maar er staan, evenals in de beide andere werken toch dingen in, waar K. altans kennis van had kunnen nemen. Hij zou dan niet op mij de vreemde indruk gemaakt hebben van een tegenspreker die reeds lang gewijzigde denkbeelden bestrijdt. De teorie van 't werkwoord toch, die ik vroeger aanhing en verdedigde, heb ik vooral door 't lezen van Winsted's grammar verlaten, en ik ben in zekere opzichten teruggekeerd tot vroegere opvattingen, schoon vervormd en naar ik vast geloof, verhelderd. Ik heb over die wijziging van inzichten o. a. ook gesproken in de zelfaankondiging van mijn klein „Maleisch woordenboek" (uitg. van G. B. van Goor Zonen Gouda) in *De Indische Gids* en in de Javaanse Leerkursus staat de hele teorie. K. noemt na vijf of zes jaar mijn perfectief en imperfectief teorie nog steeds die van Dr. Fokker (zie bladz. 143 bovenaan) en bestrijdt die. Dit heeft iets van een „open deur intrappen".

Doch daarover straks bij 't werkwoord.

Eerst nog iets algemeens.

Waarom lijkt deze Javaanse Spraakkunst ook in dit opzicht op Roorda's boek dat de stijl zo stroef en verwikkeld is? Wat 'n behagen schept ook K. in 't gebruik van allerlei Griekse en Latijnse benamingen! Het Javaans is, zoover ik de taal ken, gesteld op logiese, duidelike gedachtengang: zijn zinsbouw bewijst het, ook in 't gewone gesproken proza. Waarom moeten dan spraakkunst-schrijvers — Poensen deed het ook! — steeds een Hollands hanteren dat zo muf naar de school riekt. Zo'n woord als „alzoo", dat telkens terugkomt, zinswendingen als in echt ambtelike „missives", lange zinnen met tusschengeslingerde en gewikkelde bijzinnen, dit alles verhoogt immers de duidelikheid van de betogen niet.

Nòg een algemene opmerking.

Ze betreft de spelling der Javaanse woorden. Over 't minder praktiese, maar steeds aanhangers vindende schrijven van „Stomme e" door 't tekentje dat in 't Latijn" gebruikt werd, om een korte klinker aan te duiden (ĕ), wil ik niet verder uitwijden; over u voor oe evenmin (ik vind dit niet kwaad); tegen 't weglaten der begin h's hoeft ook niets ingebracht te worden. Wèl echter teken ik protest aan tegen het weglaten van een h, waar inderdaad in de uitspraak een h gehoord wordt. Zo schrijft K. missui, waar ik nooit anders gehoord heb dan missuhie (uitschelden). Nog duideliker is de h in warahånå en warahi (mededelen). Ook in wèhi, geven, heb ik altijd de h kunnen waarnemen, zodat een spelling wèi iemand die de gesproken taal niet binnen zijn bereik heeft, feitelik omtrent de ware klank van 't woord misleidt.

Nu het bijzondere in deze spraakkunst. De behandeling der klanken. Eigenaardig is schrijvers opvatting van stem en adem: 't is of hij aan 't „sonore" en „soufflé" van de Franse klankleer gedacht heeft. Waarom anders ook de z. g. stemloze medeklinkers niet tot de „stem" zouden horen, is mij niet duidelik. De bepaling van wat een „stemhebbende" klank anders is, deugt in zover niet, dat niet de randen der stembanden alleen, maar de hele stembanden in trilling komen.

Dat de hoge Javaanse o die van ons zoo (gewone spelling) zou wezen ontken ik. Men moet slecht opgevoede Indo's uit de Vorstenlanden op Semarang maar eens de uitroep O! horen zeggen. Dan is de stand de stand der tong lager dan die voor de O in „zoo", en komt inderdaad overeen met die voor de o van voor of door.

Nee, aan wetenschappelike klankleer heeft K. te weinig gedaan: hoe komt hij anders aan zo'n uitspraak, dat ĕ (de z. g. stomme e) geen bepaalde „mondstelling" zou vereischen. Deze e is inderdaad lang niet stom, al noemt de oppervlakkige Fransman hem zo. De stand der tong — daar komt het op aan, Meneer Kiliaan, is die van de eu, d. w. z. even hoog als voor hoge e, maar met eenige lip-tuiting, iets minder dan voor uu of oe. Het verschil tussen „ĕ" en eu is, behalve die mindere lip-tuiting, slechts een lengteverschil, zodat de Soendanees nog niet zo kwaad doet door een pepel als teken voor „ĕ" te gebruiken, en de klank eenvoudig te verlengen, als eu bedoeld is.

De h noemt K. steeds stemloos. Maar is er dan geen verschil tussen de h in såhå en die van de wisat of wisarga? Waarom zou de Hindoe voor de laatste klank een afzonderlik teken aangenomen hebben, als hij geen verschil opmerkte? En in 't Javaans is het immers evenzo. Ook is er verschil tussen de (stemhebbende) h van Såhâ en die van sing sarèh tå, waar door de volgende stemlooze t de h eveneens stemloos wordt; terwijl hij weer in Sarèhning stemhebbend is, doordat de volgende n het is. Overigens heb ik nòg wel aanmerkingen op de uiteenzetting der klanken: wat meer studie van fonetiek blijve aanbevolen. Doch spreken we liever over iets goeds: wat K. zegt over analogie — werking bij de Krâmâ — vorming is zeer belangrijk, en duidelik medegedeeld.

In 't algemeen dient mij nog dit uit de pen: 't is al verdienstelik dat de schrijver de klanken van 't Javaans zo uitvoerig en in biezonderheden behandelt: hij is in dit opzicht baanbreker.

In een ander hoofdstuk (inleiding) had bij de Krâmâtaal vermeld dienen te worden dat er heel wat Maleise woorden als hooge woorden dienst doen. De verklaring van dit verschijnsel — of althans een meening daaromtrent — vind ik dus evenmin. Deze zal wel daarin te zoeken zijn, dat oudtijds — vòòr de komst der Hollanders — het Maleis als een literaire taal werd beschouwd. Men weet immers dat in onze middeleeuwen geleerde Atjinezen Maleis bezigden, om

daarin hun gedachten schriftelik neer te leggen. Maleise woorden in 't Javaanse Krâmâ zijn:[1])

Kelâpâ, doesoen, ajam, pisang, tigâ, pekan (pekăn), lidah, koedâ (door S. M. uit het Skr.) lemboe, oelam ('t M. gebruikt dit als rauwe plant-aardige „toespijs"), tilĕm, (tilăm, M.) (matrasje), gandoem ('t M. heeft het weer uit het Perzies) enz.

Ook r o n, r a h en m o h zullen ook wel M. wezen en gevormd zijn naar w o h woeah, t o h (taoch) en d o m ($\overset{-r-}{\text{dja-oem}}$). M o h zou dan uit m a o e, willen, als uitroep de zin van „ik wil niet!" gekregen hebben (vergelijk t a o e! voor „weet ik 't!").

Spreken we tans over het w e r k w o o r d, na even opgemerkt te hebben dat ons de behandeling van het l e t t e r s c h r i f t biezonder geslaagd en nieuw voorkomt.

Hier — bij 't werkwoord — zijn we nog 't minst ingenomen met K.'s spraakkunst.

't Is hier in hoofdzaak Roorda's leer, hier en daar met een nieuwe naam (zo „Subsidiair passief" voor „Subjectief-passief", welke laatste heerlike benaming, naar 't schijnt, voor goed door Flappuit in zijn „Toen ik Indish Student was" de wereld uitgejaagd is).

Ik vind ronduit gezegd evenveel reden tot „satirizering" van 't duistere der uiteenzetting als in Roorda. Alleen is K. uitvoeriger, maar wint daardoor niet aan helderheid. Steeds wordt nog vastgehouden aan die ongelukkige opvatting van „konjugatie" in vormen als t a k t o e l i s en k o k p a s a n g.

Men vergeet daarbij maar al te vaak dat ook s a j a t o e l i s in 't Maleis gezegd wordt en evenzeer T o e a n t o e l i s. Zo ook in 't Javaans. Waarom moeten dan de eerstgenoemde vormen vervoegings-vormen zijn, en de laatste niet? Dat het Javaans geen k o e t o e l i s zegt, zal wel daaraan liggen, dat dit k o e te veel op k o k zou lijken ('t M. heeft k o e en k a u), zodat naar een ander verkort voornaamwoord moest omgezien worden. In 't v e r k o r t e n zit 't. En dat is 't nieuwe inzicht dat Winstedt mij in zijn M a l a y g r a m m a r gegeven heeft. In j a n g T o e a n t o e l i s wordt T w a n gezegd; in T o e a n j a n g m e n o e l i s, hoort men T o e a n in twee lettergrepen. Zo is 't ook met s a j a dat s a a i gaat klinken in zo'n zogenaamde vervoegde vorm.

Deze noem ik liever voorwerps-vorm; integenstelling van die met de lange, nadrukkelik genoemde agens, welke ik o n d e r w e r p s - v o r m bestempel.

Waarom ik dan niet liever spreek van l i j d e n d e en b e d r i j v e n d e vorm? Wel, omdat voorwerpszinnen lang niet altijd lijdende zinnen zijn.

Zo is in i n i j a n g s a j a p r i k s a, priksa een voorwerpsvorm, maar

---

[1]) We spellen op oude wijze: e voor p e p e t, o e voor s o e k o e.

de zin is bedrijvend. Evenzo in soedah koe priksa. Juist zulke voorwerpszinnen met jang hebben mij doen twijfelen aan mijn perfectief- en imperfectief-teorie; want als ik zeg: jang saja tjari sekarang, dan is wel degelik bedoeld dat het zoeken nog aan de gang is, en toch zou tjari perfectief wezen, omdat het geen m e(n) heeft.

Bij veel van mijn vroegere opvattingen ben ik gebleven. Zo bij die van de di-vorm, zowel voor 't Maleis als voor 't Javaans. Ik zie daarin niet altijd een lijdendende vorm. Als ik zeg: diambil anaknja, dan is de letterlike vertaling in 't Hollands: in 't nemen is (was) zijn kind, wat dan betekenen kan.

1°. genomen heeft zijn kind,

2°. genomen is zijn kind.

Evenzo in 't Javaans.

't Zinnetje is dus zoowel bedrijvend als lijdend, al naar 't verband of geval.

In ons Nederlands „verleden deelwoord" is evenmin het lijdende in de vorm zelf uitgedrukt, genomen immers is = met het nemen (en dan met aanduiding van 't verleden).

Javaans di beteekent wel niet als voorzetsel in, maar dèn, dat er sinoniem mee is, komt toch bijv. in de Balinese plaatsnaam Dèn Pasar geheel overeen met het Javaanse ing, dat, behalve als voortzetsel, ook optreedt als artikel bij plaatsnamen. Trouwens ing en in bij 't Roordase „oud passief" is niet anders dan dit ing = Ned. in.

Ook mijn verklaring van 't Maleise Olèh in zinnen waar we 't met door vertalen, als het verkregene = het gedane, het gedaan gekregene, neem ik niet terug. Wie hierbij 't Javaanse olèh in zinnen als lajang olèhmoe noelis vergelijkt, moet toch wel getroffen worden door de overeenkomst in gedachtengang.

Verklaren wij de di-vorm als in de handeling meestal lijdend, maar soms ook bedrijvend, de ka-vorm vatten wij op als = reeds gedaan. Men vergelijke Atjees ka = reeds.

Dit alles hangt samen met onze teorie der kleine woordjes (monosilaben) in de Mal. Pol. talen (zie „Meer Licht in de Maleische Spraakleer, *Indische Gids* 1895:) dat nl. deze alle een vaste reeks betekenissen hebben welke alle terug te vinden zijn in de verschillende leden der genoemde familie van talen,

Ka zou dus te vinden zijn:

1°. als demonstratief of lidwoord,

2°. als persoonlik voorn.w.,

3°. als betrekkelik voorn.w., of ander v. n. w.

4°. als bijw. (reeds, ontkenning)

5°. als tussenwerpsel,

6°. als telwoord (een).

Als lidwoord vinden we 't (soms als k e) in plant- en diernamen (k e t i m o e n, k a t è s, k a b e m b e m, k e p i t i n g enz.)

Als betrekk. voorn.w. in de versterkte vorm k a n g.

Bij de behandeling der - e n - vormen bij de geb. wijs missen we de verklaring van dit e n als voorn.w. Ook hierop wezen we reeds vroeger. Dit e n is immers hetzelfde dat in een dialekt van 't Madoerees gelijkstaat, staat met a h en n a h. 't Is dus gelijkwaardig met Maleis n j a, dat, zooals men weet, soms als akkusatief voorkomt, d j o e p o e k - e n is dus = a m b i l n j a, ofschoon dit laatste geen gewoon Mal. is, neem of haal h e t, z e, h e m, h a a r. De uitgang - é van de voorstellende wijs is niet anders dan zo'n voorn.w. in den akkusatief. T a k d j o e p o e k - é ik haal h e t, z e, h e m, h a a r. Zooals a n é in t o e n g g a n g g a n é uit - a n (= i) + é ontstaan is, zo is ook - a n + â tot - å n å geworden.

De uitgangen - n å en - n é van aanvoeg. of gebied wijs en van de „propositief" moeten ontstaan zijn uit - a k e n + å en - a k e n + é, zooals nog blijkt uit - k n å en - k n é bij de stamwoorden die op een klinker uitgaan (dadèknå, dedèknè b. v.).

Ik mis bij de uiteenzetting van de teorie van 't werkwoord de vermelding van deze belangrijke regel, dat er voorkomen:

1. w. w. met a z o n d e r neusklank, en 1*a*. w. w. met a m e t neusklank evenals:

2. w, w. met m e of m a z o n d e r neusklank en 2a. w. w. met m e af m a m e t neusklank, waarvan dan resp. 1 en 2, en 1a en 2a gelijk in betekenis zijn. Die met m e of m a zijn echter meest oudere vormen. Verder, dat - o e m = m e zonder neusklank zo is l o e m e b o e = m e l e b o e en l o e m a k o e = m e l a k o e. Bij de grondvormen die met een klinker beginnen is de m e-vorm niet archaistiès.

Zo: m o e m b o e l van o e m b o e l, m i b e r van i b e r, m i l i van i l i enz.

Het voorvoegsel n g a — beschouw ik steeds als verkorting van a n g a — zooals blijkt uit tal van gevallen waar de laatste vorm in 't zinsverband beter klinkt, waar men hem dan geregeld ziet voorkomen.

A l l e werkw. die met een neuskl. beginnen (behalve m) zijn zo op te vatten als verkortingen waarvan, waar nodig, de onverkorte vorm ook voorkomt.

In 't Maleis vindt men zowel het tipe 1 en 1*a* als 2 en 2*a*:

1*a*. megirim — angirim,
1. berganti — aganti,
2. menjale (= bernjala) moeroeb,
masoek — meleboe.
2*a*. valt met 1*a* samen.

Vormen als g e m o e r o e h en g e m e t a r komen met de Javaanse met — o e m — overeen.

Tenslotte wijs ik op een paar zeer gewaagde woordaeifldingen, die me als zodanig getroffen hebben, nl. k e l å p å, dat een omzetting zou zijn van k e p å l å, en b o e n g l o n, dat van w o e l o e zou komen. Hierbij zou ik willen opmerken, dat het toch wel z e e r onwaarschijnlik is, dat zulk een echt inheemse vrucht als de kokos-noot met een Sanskrit-naam zou aangeduid worden. Ten tweede is de gelijkenis op een k o p alleen dan te zien, wanneer de vrucht ontdaan is van de buiten-bast (s e p e t, Mal. s a b o e t). En de naam zal toch wel gegeven zijn aan de o n g e p e l d e vrucht. Daarom is de afleiding van 't woord c o c o in 't Spaans, waarvan ons k o k o s komt, van m a c a c o, aap, ook zoo onaannemelik. Dat c o c o moet een Mal. Pol. woord zijn, verwant met het Javaanse g e l o e g o e korte stam, en 't Boeginese k e l o e k o e, kokos-noot.

Wat b o e n g l o n betreft, vind ik het negéren van de n g en 't gelijkstellen van b met w zeer gedurfd. Bovendien zie ik aan een kameleon niets b e h a a r d s. Ik dacht dat die diertjes juist een onbehaarde huid vertoonden. Neen, b o e n g l o n zal wel een samenstelling zijn van b o e n g en l o n, 't laatste kan wellicht langzaam, traag betekenen. Wat dan b o e n g zou zijn, durf ik niet uit te maken.

Ragaz, in Zwitserland. 5 Aug. 1919.

Verslag van de verovering van Java door de Engelschen in 1811 door Hendrik Merkus de Kock

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. J. DE HULLU.

Van de verovering van Java in 1811 hebben tot dusver slechts weinige beschrijvingen van ooggetuigen het licht gezien. Na het bekende, in 1815 uitgekomen, Memoir of the Conquest of Java van Thorn verschenen in het *Indisch Militair Tijdschrift* van 1879 en 1890 een paar verhalen, opgesteld door een tweetal hooggeplaatste Nederlandsche officieren, die evenals Thorn aan de krijgsbedrijven van 1911 hadden deelgenomen, de een als kapitein van het korps rijdende artillerie, de ander als kapitein-ingenieur geattacheerd aan den staf van generaal Janssens.

Een nog hoogeren rang bekleedde de officier, wiens verhaal hieronder voor het eerst wordt uitgegeven. Hendrik Merkus de Kock (want uit diens pen is het gevloeid) verkeerde destijds als chef van den generalen staf van het Indische leger in de onmiddellijke omgeving van Janssens en vergezelde dezen na de capitulatie aan boord van het schip The Countess of Harcourt, dat hen als krijgsgevangenen overbracht naar Engeland; op de reis derwaarts heeft De Kock zijn verhaal geschreven.

In den brief, waarbij hij Janssens een copie van zijn relaas aanbood, deelt hij mede dat het door hem is opgesteld deels uit zijn herinnering deels met behulp van eenige aanteekeningen, welke hij vóór zijn vertrek van Batavia had getrokken uit de papieren van den generalen staf, die bij het gevecht van 26 Augustus 1811 alle in handen van den vijand waren gevallen, „Je n'ai pu conséquemment offrir à Votre Excellence (zoo schrijft hij daar) divers papiers qui eussent pu lui être utile (*sic*) tels que le journal de tout ce qui s'est passé jusqu'au 26 et copie des ordres donnés jusqu'à ce jour", maar (voegt hij er bij)

„quelque défectueuse que soit cette pièce d'ailleurs je crois que les faits y sont rapportés avec exactitude."[1])

Apperçu sur ce qui s'est passé a l'Isle de Java depuis le 4 aout jusqu'au 18 septembre 1811 qu'elle tomba au pouvoir de l'Angleterre.

L'on croyait depuis longtems que l'Angleterre ferait une expédition contre l'Isle de Java.

Nous fumes informés que l'Isle de France était tombée en son pouvoir au commencement du mois de décembre 1810, et l'on disait qu'une partie des troupes employées dans cette expédition le serait contre nous avec d'autres troupes du Bengale et du Cap de Bonne Espérance, et que le génèral Sir Samuel Auchmuty en aurait le commandement.

Ces nouvelles méritèrent toute croyance, le Java étant le seul établissement dans l'Inde dont la Grande Bretagne n'était point encore maître, et la réunion de la Hollande à la France devait hâter l'exécution de ce projet, parcequ'elle devait faire prévoir que maintenant le Java allait recevoir des secours de tout espèce, et que par conséquent cette isle pourrait nuire infiniment au commerce de l'Angleterre ainsi que l'avait toujours fait l'Isle de France.

Le général Daendels avait constamment travaillé à la réorganisation et à l'amélioration de l'armée, et aux premières nouvelles que nous eûmes sur les projets de l'ennemi, il prit ses mesures pour pouvoir lui opposer une bonne résistance; persuadé que l'ennemi se porterait sur Batavia il rassembla dans ses environs outre les troupes qui y étaient deja toutes celles, qui se trouvaient encore dans les autres parties de Java et qui étaient en état de marcher, de manière qu'il ne resta presque rien à Samarang et fort peu de chose à Sourabaya.

L'ennemi se portant sur Batavia il était à peu près certain qu'il effectuerait sa descente à l'est de cette ville, où l'estrant est beau et où les approches sont faciles; le débarquement ne pouvait y être gêné parceque les bâtiments de guerre peuvent y approcher à portée de pistolet de terre.

Le général Daendels se promit donc de ne faire aucune opposition à la descente si elle était tentée dans cet endroit, et il fit enlever tous les ponts et fit faire quelques coupures dans le chemin qui conduisait à Batavia et Meester Cornelis, dans la seule vue d'arrêter quelque tems l'ennemi dans ces parages marécageux et malsains.

Le général Daendels avait établi un camp retranché à Meester

---

[1]) Deze brief berust tegelijk met het verhaal zelf in de Papieren-Janssens op het Algemeen Rijksarchief (*Aanwinsten* 1906, XXXVIII. 10).

Cornelis, à deux lieues et demie de la ville, il voulait s'y tenir avec son armée aussitôt que l'ennemi viendrait.

Telles étaient à peu près les dispositions prises lorsque le général Janssens arriva au Java pour remplacer le général Daendels.

Le général de brigade Jumel, arrivé peu de jours avant le général Janssens, devait commander les troupes sous ses ordres.

Les travaux de défense qui avaient été commencés furent achevés, et on augmenta ceux qui étaient susceptibles de l'être, les troupes furent continuellement exercées.

Depuis longtems l'ennemi tenait des bâtimens de guerre sur les côtes de Java, mais depuis le mois d'avril le nombre en augmenta successivement, et l'on fut informé qu'à bord de différens bâtimens il y avait des troupes, ce qui prouvait qu'ils faisaient partie de l'expédition annoncée, et que son arrivée était prochaine: deux officiers de la marine anglaise, faits prisonniers du côté de Sourabaya, dirent que l'expédition devait avoir quitté Malacca depuis longtems, qu'elle portait quarante mille hommes dont vingt mille devaient se porter sur Batavia, dix milles sur Samarang et autant sur Sourabaya.

Le Gouverneur-Général s'attendait donc à voir arriver l'ennemi d'un jour à l'autre, mais il ne pensait pas que l'attaque se ferait sur Batavia, et il vit avec peine que le Java [1]) était ainsi [2]) dégarni; une poignée de monde pouvait s'emparer de Samarang, nous couper toute communication avec Sourabaya, et faire passer du côté de l'ennemi les cours [3]), sur lesquelles nous ne devions pas trop compter, et dans ce cas nous eussions été livrés à ce que nous avions de forces à Batavia et privés d'une infinité de secours.

Depuis la réunion de la Hollande à la France il paraissait encore plus intéressant de ne point s'interdire cette communication, puisque tous les bâtimens venant de l'Empire dévaient relâcher à Sourabaya.

Cependant il n'y avait pas moyen de changer cette mesure, notre armée était trop faible pour la disseminer, et la porter toute entière au Java eût été une imprudence extrême l'ennemi devant venir d'un jour à l'autre. Le Gouverneur-Général ne vit donc autre chose à faire que d'augmenter un peu les garnisons de Samarang et Sourabaya, il créa une légion de 800 hommes pour Samarang et une de 1600 hommes pour Sourabaya. Le tableau La A indique la force de l'armée au 31 juillet de cette année.

Le 4 août a six heures et demie du matin la vigie du port découvrit onze voiles, à sept heures elle en vit quarante et successi-

---

[1]) Oostelijk Java.

[2]) H S: aussi.

[3]) De hoven van Soerakarta en Djokjakarta.

vement soixante dix à soixante-quinze; elles se tinrent du côté de Crawang à quatre ou cinq lieues de Batavia.

La loi martiale fut proclamée, la générale battue, et les troupes se tinrent prêtes à pouvoir agir au premier moment: les ordres précédemment donnés pour faire évacuer de Batavia les chevaux, voitures et autres moyens de transport ainsi que les boeufs, buffles etc. furent mis à exécution, tous les employés se portèrent derrière l'armée, et la caisse du gouvernement, celle des orphelins et tout ce qu'on pouvait d'objets précieux furent transportés dans l'intérieur.

Le camp de Meester Cornelis était approvisionné pour deux mois, on continua à y porter du ris, du sel, de l'arak et en général tout ce que l'on pouvait encore.

Le Gouverneur-Général fit mettre un bataillon d'infanterie, 25 dragons et deux pièces de campagne près d'Antjol, par où l'ennemi devait passer pour arriver à Batavia; pareil nombre de troupes prit poste à Poelogadong sur le chemin qui conduit de Tjielintjing par Tougoet [1]) au camp de Meester Cornelis.

Ces deux postes furent établis pour observer les mouvemens de l'ennemi et pour le retarder dans sa marche lorsqu'il voudrait avancer.

Les rapports qui nous parvinrent, soit sur la position que l'ennemi prennait soit sur sa force, étaient tellement contradictoires que l'on ne savait absolutement à quoi s'en tenir.

Le Gouverneur-Général ordonna conséquemment que le détachement de cavalerie de Tanjong Priok irait à la découverte aussi loin que possible, il se porta jusqu'aux avant-postes de l'ennemi proche de Tjielintjing et les fit rétrograder jusque derrière quelques pièces de canon mis sur le grand chemin, alors notre détachement replia essuyant le feu de ces pièces; nous perdîmes un officier et un maréchal de logis.

Dans la journée du 5 quelques bâtiments ennemis vinrent mouiller un peu plus près de Batavia vis-à-vis de Tanjong Priok, il y en eut ensuite trois qui vinrent dans la rade de Batavia même.

Les troupes que nous avions du côté d'Antjol étaient dans un endroit extrêmement malsain, et l'ennemi pouvant les tourner le Gouverneur-Général ordonna de faire rentrer ce poste et de le placer près de la ville observant toujours le même chemin.

Le 6 il ne se passa rien de nouveau, nous sûmes seulement par des Javans et des Chinois que les Anglais continuaient à débarquer des troupes, de l'artillerie et des chevaux, mais les rapports variaient considérablement sur le nombre.

Le 7 le Gouverneur-Général donna l'ordre de brûler ou de détruire tous les magasyns du gouvernement et il fut decidé qu'on abandon-

---

[1]) Toegoe.

nerait entièrement la ville de Batavia, qui n'offrait aucun moyen de défense et qui ainsi que ses environs du côté de la mer serait devenu bientôt le tombeau de l'armée et surtout des Européens.

Il eût été à désirer qu'en abandonnant la ville et ses environs marécageux on eût pu conserver le camp de Weltevreden, sain et commode pour la troupe et qui allait offrir un excellent asile à l'ennemi, mais la situation ne nous permettait pas de chercher à le défendre, le soldat javan qui n'avait point encore eu affaire à un ennemi européen pouvait s'y voir attaqué sur tous les points à la fois, et s'il se montrait timide nous eussions pu perdre l'isle à la première affaire; il fallait commencer par lui inspirer de la confiance, et d'ailleurs les désertions continuelles recommandaient de s'enfermer dans le camp retranché.

A minuit toutes les troupes se mirent en marche pour Meester Cornelis à l'exception d'un bataillon de chasseurs, d'un détachement de cavalerie et de deux pièces de canon, qui restèrent à Weltevreden pour observer l'ennemi.

Avant d'abandonner la ville de Batavia le Gouverneur-Général en donna le commandement au major Hillebrink, chef de la bourgeoisie, et l'invita à maintenir l'ordre et la tranquillité.

Les troupes ci-après nommées se rendirent au camp, savoir:

deux escadrons de cavalerie, un bataillon d'artillerie,

trois compagnies d'artillerie legère ayant 24 pièces de canon,

une compagnie de voltigeurs européens,

un régiment de chasseurs,

deux bataillons du 1er régiment d'infanterie de ligne,

trois idem du 2,

trois idem du 3,

trois bataillons du 4e regiment d'infanterie de ligne et deux compagnies du bataillon de garnison,

faisant en tout à peu près huit mille deux cents hommes.

Le 4e régiment de ligne nouvellement formé de quelques bataillons de garnison n'était presqu'en totalité composé que de recrues, dont peu avait encore fait l'exercice à feu, et beaucoup n'etaient armés que de piques; la désertion qui depuis trois ans avait lieu dans l'armée pouvait bien aussi faire monter au quart le nombre de recrues des autres régimens.

Les Européens étaient en bien petit nombre et, hors ceux venu dernièrement de France avec les frégates La Méduse et La Nymphe et la corvette La Sapho, le reste était presque tous gens usés par l'âge, les fatigues ou la boisson: depuis huit ans il n'était arrivé aucun autre secours.

Parmi les officiers même il y en avait un grand nombre manquant de moyens et d'expérience, le même manque de secours et l'augmen-

tation considérable de l'armée avait forcé le général Daendels d'élever au grade d'officier des hommes, qui ailleurs ne fussent pas parvenus à celui de sergent.

Le camp était conforme au plan La B [1]).

Il avait à ouest la grande rivière qu'on pouvait passer à gué dans plusieurs endroits hormis aux fortes eaux, à l'est le canal nommé Slokkan large d'environ 20 à 24 pieds et profond de 14 à 18; le retranchement avait en largeur 360 à 400 toises et en longueur du nord au sud seize cents toises.

Trois redoutes montées de pièces de canon du calibre de 12, 18 et 24 défendaient le front du côté de Batavia, elles avaient en avant un fossé pallissadé à peu près de la largeur du Slokkan, la redoute No. 3 était en déça du Slokkan à 40 ou 50 toises.

La droite ou le côté du Slokkan était défendu en partie par la redoute No. 3, par celles No. 4 et 5 et par deux demi-redoutes.

La gauche ou le côté de la grande rivière était protégé par deux batteries, une flèche et la redoute No. 7, qui couvrait également le passage du jardin de Campo Maleyo [2]).

L'arrière du camp avait une bonne batterie circulaire, deux batteries et la redoute No. 6, — il y avait comme au front un large fossé pallissadé.

Les troupes étaient disposées de la manière suivante:

2 bataillons du 3e régiment étaient retranché derrière le fossé palissadé du front en avant des redoutes No. 1 et 2,

1 bataillon du 1er régiment devait soutenir la redoute No. 3,

1 bataillon du même regiment et 3 bataillons du 4e avec huit pièces de canon de l'artillerie legère étaient le long du Slokkan,

1 bataillon du 2e régiment et le régiment de chasseurs étaient disposé le long de la grande rivière et dans le jardin de Campo Maleyo,

L'arrière du camp était soutenu par deux compagnies du bataillon de garnison,

Le reste des troupes formait la réserve et devait sans cesse être prêt à se portait où il serait besoin.

Pendant la nuit les patrouilles et les rondes étaient fréquentes, et une fois l'ennemi près de nous les troupes reposaient près leurs armes depuis deux ou trois heures du matin jusqu'a une heure après le jour.

Le 8 août ayant été informé que l'ennemi était venu occuper la ville, le Gouverneur-Général donna l'ordre de s'en assurer par de fortes patrouilles, faites par le chemin de Jaccatra et de Molenvliet; deux bataillons du 1er régiment et un détachement de cavalerie y furent

---

[1]) Ontbreekt.

[2]) Kampong Malajoe.

et trouvèrent effectivement l'ennemi à l'entrée de la ville; nous eûmes dans cette rencontre deux dragons de tués et un de blessé.

Ces deux bataillons ainsi que le bataillon de chasseurs resté la veille à Weltevreden, ayant avec eux quatre pièces de canon de l'artillerie legère se portèrent sur le chemin de Meester Cornelis près de Campong Bali afin d'observer les mouvements de l'ennemi. Deux bataillons du 2e régiment et 2 pièces de 12 furent mis sur le même chemin près de Struiswijck pour soutenir les premiers au cas que cela devint nécessaire.

Ce même jour Milord Minto, Gouverneur-Général des possessions britanniques dans l'Inde, envoya auprès du général Janssens le capitaine Robinson avec une lettre, contenant la demande de la redition de l'isle et copie d'une proclamation que son Excellence faisait au peuple du Java. Cet officier repartit peu d'instans après avec la réponse du Gouverneur-Général.

Le 9 il n'y eut rien de nouveau, notre cavalerie fit de fréquentes patrouilles mais ne rencontra l'ennemi que le soir sans qu'il se passa rien.

Dans cette journée on s'occupa à couvrir les avant-postes par un abatti d'arbres.

Le 10 de grand matin nos patrouilles rapportèrent que l'ennemi se formait à Weltevreden et vers les sept heures il marcha sur nos avant-postes, qui commençaient l'attaque avec deux pièces de canon. L'ennemi avait egalement deux pièces de canon avec lui. Notre droite eut pendant quelques instants l'avantage, mais l'ennemi se jetta avec force sur notre gauche et ses chasseurs nous tournèrent; dès lors il prit tellement l'avantage que nos troupes commencèrent a perdre contenance et furent repoussées sur le Slokkan; la mort d'un des chefs de bataillon du 1er régiment et une blessure grave que reçut l'autre augmenta la confusion et fut cause que les troupes passèrent le Slokkan en désordre, ce qui nous fit perdre nos quatre pièces qui avaient été bien défendues: l'ennemi se forma en colonne et marcha sur le camp, mais le 2e régiment de ligne fit en se retirant un feu de chaussée si bien nourri que l'ennemi s'arrêta et que nos troupes rentrèrent au camp; nous avons perdu dans cette affaire a peu près 200 hommes tant tués que blessés, parmi ces derniers se trouvait le brave adjudant commandant Alberti, chef de l'état-major général de l'armée, il reçut trois balles à la fois dans une reconnaissance qu'il fit, son état étant fort critique je reçu l'ordre de remplir les fonctions de chef de l'état-major, le lieutenant-colonel van der Voorn reçut une blessure grave et le lieutenant-colonel de Moor fut tué sur le champ de bataille. On eut en général lieu d'être passablement content des troupes dans cette journée, on vit cependant bien que ce n'étaient point des Européens et qu'elles n'avaient jamais vu d'ennemis de cette

espèce, le désordre s'y mit rapidement et bientôt il ne fut plus possible de se faire obéir, aussi les chasseurs et les deux bataillons du 1er régiment rentrèrent-ils au camp avec beaucoup de confusion, l'inexpérience des officiers était bien aussi pour quelque chose dans cette confusion.

Il est remarquable que lorsque nos troupes étaient prêtes de rentrer au camp et l'affaire terminée, puisque l'ennemi s'était deja retiré, qu'un bataillon du 3e régiment composé en partie de Baliens voulut à toute force sortir du camp pour attaquer l'ennemi, on ne put les retenir, mais puisque l'affaire était achevée le colonel Mottman parvint à les faire rentrer par un autre côté du camp; ce même bataillon, qui voulut avoir l'air de témoigner tant de bonne volonté ce jour-là ne montra que de la lâcheté le 26 suivant.

Du 10 au 21 nous eumes journellement avis que l'ennemi s'occupait encore à débarquer de l'artillerie, des munitions de toutes espèces et des vivres, qu'il faisait transporter à Struijswijck et Materman, maisons de campagne entre Weltevreden et Meester Cornelis, ses avant-postes étaient à Materman situé à 500 toises du camp. Le 16 et le 18 nous apprîmes qu'il rassemblait des matériaux pour construire des ouvrages; cependant comme tous nos renseignemens nous vinrent de Chinois ou de Javans et qu'ils différaient extrêmement les uns des autres nous ne pûmes y avoir assés de confiance pour arrêter quelque plan d'attaque avec espérance de succès.

Aucun habitant de la ville ne fit parvenir la moindre nouvelle au quartier-général, le peu de patriotisme des uns, l'indolence et la crainte des autres fut sans doute cause de ce morne silence.

Des Javans nous rapportèrent que par l'arrivée de nouveaux bâtimens l'ennemi était considérablement augmenté, d'autres dirent qu'il avait fait marcher beaucoup de troupes du côté de Tanabang[1]) sur la route de Buitenzorg, d'autres enfin qu'il se fortifiait dans le camp de Weltevreden et le champ de Mars qui est derrière, parcequ'il craignait d'être repoussé de ses positions sur la route de Meester Cornelis, nous sûmes cependant depuis que toutes ces nouvelles avaient été inventées.

Les patrouilles envoyées journellement à la découverte donnèrent aussi peu de renseignemens, elles ne rencontrèrent pas d'ennemis parcequ'il se tint constamment sur la route de Weltevreden tandisqu'il eût pu s'établir dans d'autres endroits plus commodes pour l'attaque.

En jettant les yeux sur la situation du camp il paraît que surtout il était de l'intérêt de l'ennemi de s'établir sur le chemin de l'ouest de la grande rivière, afin de nous couper notre retraite sur Buitenzorg si une fois nous étions repoussés hors de nos retranchemens.

Tant qu'il paraissait incertain si nous serions attaqués en front, on

[1]) Tanah Abang.

avait laissé un fort détachement à Poelo Gadong sur la route de Tjielintjing, mais maintenant que l'on savait à peu près à quoi s'en tenir ce détachement rentra au camp et on n'y laissa qu'un piquet de 50 dragons.

Nos patrouilles allèrent journellement le long de la grande rivière et par le chemin dit de l'ouest jusqu'au jardin de Materman, pour s'assurer entre autre si l'ennemi n'établissait point de batteries sur des terrains qui dominaient quelques unes de nos redoutes, mais jusques au 20 on ne s'apperçut de rien.

La certitude que l'ennemi travaillait sur notre front décida le Gouverneur-Général à donner l'ordre le 21 de faire le lendemain une sortie sur ses postes avancées, et les dispositions suivantes furent arrêtées.

Un bataillon d'infanterie devait marcher à la gauche de la grande rivière par de petits sentiers jusqu'au jardin de Materman pour y attaquer l'ennemi par sa droite.

Deux compagnies de chasseurs devaient faire route le long du Slokkan afin d'attaquer la gauche.

Ces troupes devaient repousser l'ennemi de ses ouvrages et l'arrêter assez longtemps pourqu'une compagnie de grenadiers et quelques canoniers, pourvu d'outils nécessaires, pussent détruire les batteries ou du moins enclouer les pièces.

Les troupes restées dans le camp devaient rester sous les armes tant que durerait cette sortie, soit pour porter du secours si cela était nécessaire, soit pour soutenir les nôtres et les aider si nous obtenions un avantage marquant.

Ces ordres ne furent cependant exécutés qu'en partie, le bataillon qui devait longer la grande rivière fut mal guidé et obligé de retourner sur ses pas parcequ'il serait arrivé beaucoup trop tard au rendez-vous, et la compagnie de grenadiers et qui devait longer la grande rivière par la droite fut découverte avant le commencement de l'attaque; il n'y eut donc que les deux compagnies qui avaient longé le Slokkan qui purent agir; le capitaine le Bon qui les commandait fit très-bien son devoir, il repoussa l'ennemi et entra dans ses ouvrages, il s'empara de quelques armes et renversa les mortiers qui étaient placés, mais comme il vit que l'attaque de la droite avait manqué il replia en ordre sur le camp ayant perdu une vingtaine d'hommes tant tués que blessés.

Le Gouverneur-Général ayant fait reconnaître les ouvrages de l'ennemi par des officiers du génie et connaissant donc assés bien leur position, il les fit canonner par les trois redoutes précitées pour tâcher de détruire ou du moins d'endommager ses ouvrages et empêcher qu'ils ne s'achèvent, l'ennemi répondit à notre feu avec 7 à 8 pièces de 18 et 2 obusiers, la canonade dura depuis 7 jusqu'à onze heures avant midi, nous n'eûmes que peu de mal aux redoutes et seulement 10 à 12 hommes de tués et 15 à 20 blessés.

Tous les jours quelques soldats Javans désertaient quoique bien moins qu'autrefois parceque la surveillance était extrême, mais ce qui ne nous était point encore arrivé eut lieu aujourd'hui, un sergeant Européen passa chez l'ennemi.

L'ennemi avait bien montré maintenant qu'il voulait tâcher de détruire nos ouvrages afin de pouvoir nous attaquer avec plus de facilité, et qu'à cet effet il nous présenterait incessamment un front de 36 à 40 bouches à feu; le Gouverneur-Général trouva convenable d'augmenter notre front d'une batterie de 6 à 8 pièces de gros calibre.

Cette batterie fut établie sur une hauteur entre les redoutes No. 1 et 2, et achevé le 23.

Le 24 on reconnut au jour que l'ennemi travaillait à force à ses batteries, le Gouverneur-Général donna l'ordre de les attaquer des rédoutes No. 1, 2 et 3 et de la nouvelle batterie ayant ensemble 33 bouches à feu du calibre de 12, 18 et 24 et 4 mortiers de 7 pouces. L'ennemi répondit avec 26 canons, 6 mortiers et 6 obusiers; la canonade fut des plus vives de part et d'autre et elle ne cessa qu'à la nuit, nous eûmes 20 à 25 tués et 50 à 60 blessés. Les canoniers Javans montrèrent un sangfroid et même une ardeur infinie, et de ce moment ils nous inspirèrent la plus grande confiance, nous espérions bien voir déployer la même vigueur aux troupes car chaque fois que le Gouverneur-Général se montra ils témoignèrent l'envie d'aller à l'ennemi.

La nuit fut employée à la réparation de nos ouvrages qui cette fois avaient beaucoup souffert.

Dans la nuit il nous déserta encore un sergeant Européen, il était du bataillon bivouaqué près de la redoute No. 3, mais en revanche il nous arriva aussi un déserteur de l'ennemi, qui dit nous que devions être attaqué le lendemain.

Dans la nuit du 25 le brigadier Jauffret fut envoyé avec trois compagnies de chasseurs et deux compagnies d'infanterie le long du Slokkan afin de tâcher de surprendre l'ennemi dans ses batteries de gauche. Le colonel Bonnelle devait sortir par le front du camp et marcher avec trois compagnies de chasseurs et deux de fusiliers le long de la grande rivière pour attaquer l'ennemi par sa droite, et le lieutenant-colonel Vollenhoven devait aller avec son bataillon de chasseurs par la rive gauche de la grande rivière pour attaquer l'ennemi sur le derrière de ses avant-postes et opérer une diversion; mais cette expédition manqua tout à fait parceque le colonel Bonnelle fut découvert.

Le matin les batteries étaient presqu' entièrement en état quoique nous fussions obligés de tout faire avec les Européens de la compagnie de voltigeurs et une partie de nos soldats noirs d'assés mauvaise volonté, du moment que le premier coup de canon avait été tiré, il ne fut plus possible de retenir un ouvrier Javan au camp tant ils avaient peur, aussi avions-nous infiniment de peine pour tous les

autres travaux et particulièrement pour le fourrage; les propriétaires qui d'ailleurs témoignaient la meilleure volonté manquaient de bras tant pour couper que pour porter l'herbe, tous les villages dans la proximité du camp furent abandonnés et dans l'intérieur du pays il se faisait des rassemblemens de Javans vagabons et d'esclaves marons très-inquiétants pour les habitants, et qui par la suite commirent toutes sortes d'horreur.

L'ennemi attaqua nos batteries vers les 7 heures du matin, nos trois redoutes et notre batterrie nouvelle répondirent au feu, qui fut très-vif, jusqu'à midi, alors il se ralentit des deux côtés durant cependant jusqu'à la nuit.

Nos batteries souffrirent infiniment, elles étaient presqu'entièrement démontées, et les affuts à quelques-uns près hors d'état, nous eûmes aussi à peu près le double de tués et blessés de la veille.

Le Gouverneur-Général persuadé que l'ennemi qui s'était sans doute apperçu de l'état où il avait mis nos batteries nous attaquerait dans la nuit ou le lendemain avant le jour, donna l'ordre au chef du génie et de l'artillerie de rétablir pendant la nuit autant qu'on le pourrait nos redoutes, chaque régiment fournit autant d'hommes de corvée que possible, et la compagnie de voltigeurs fut encore employée en totalité.

Les travaux devaient cesser au moins une heure avant le jour pourque chacun pût se rendre à son poste. Le commandant d'artillerie devait autant que faire se pourrait remplacer les affuts hors d'etat de servir, et il devait en outre placer entre les redoutes toutes les pièces de campagne disponibles.

A quatre heures du matin tous les canons devaient être chargés à mitraille, et les canoniers aux pièces prêts à faire feu au premier ordre.

Les troupes devaient être aux postes que leur étaient assignés et couché près de leurs armes à deux heures après minuit et avoir l'arme au bras à quatre heures, précaution étant très-nécessaire parceque les Javans sont généralement grands dormeurs.

Le commandant de l'artillerie legère devait placer huit pièces de canon au front du camp pour seconder la redoute et les pièces de campagne.

La réserve était disposée de manière à pouvoir se porter partout où il serait nécessaire.

La compagnie de voltigeurs, employée aux travaux du front, devait détacher vingt-cinq hommes aux avant-postes pour être prévenu à tems des mouvemens que l'ennemi y pourrait faire.

Toutes ces dispositions furent réunies et détaillées dans un ordre de jour supplémentaire dont une expédition fut remise à chaque chef, le général de brigade Jumel fut particulièrement chargé de surveiller l'exécution des ordres qui y étaient prescrits pour chacun.

Le 26 à 4 heures et demie du matin le Gouverneur-Général se porta au front du camp, accompagné des officiers de son état-major, il trouva le brigadier von Lutzow placé avec sa réserve de la manière que l'ordre du jour l'avait prescrit.

Un peu plus loin le général Jumel vint au devant du Gouverneur-Général disant qu'il ne s'était rien passé de nouveau pendant la nuit.

Le général s'informa de la situation des travaux, et on lui rendit compte qu'à force de soins on était parvenu à mettre quinze pièces en batteries, mais on était encore occupé à porter les munitions, cependant le Gouverneur-Général vit avec peine que ces pièces n'étaient point encore chargées ainsi que l'ordre le portait et que les pièces de campagne n'étaient point en place, il entretint le général Jumel sur le peu d'empressement qu'on avait mis à exécuter ses ordres et prit des mesures pour y pourvoir au plus vite.

Comme on s'en occupait, avant que le jour parut, on entendit quelques coups de fusil du côté du Slokkan accompagné de grands cris, c'était l'ennemi qui se portait sur la redoute No. 3, les avant-postes du bataillon d'infanterie qui devait la soutenir ne donnèrent aucun signal de son approche, mais replièrent avec précipitation, l'ennemi passa le pont du Slokkan aussi tôt que ce bataillon, qui ne tira presque pas un coup de fusil et s'enfuit dans le plus grand désordre, quelque peine que se donna le chef de bataillon Van der Kaa pour le rallier.

Lorsque ce bataillon rentra au camp le jour commençait à poindre, l'ennemi nous avait également attaqué de front, les canons des redoutes n'étant point encore chargés ni les pièces de campagne en place on ne put lui opposer que les deux bataillons d'infanterie qui étaient dans les tranchées, mais surpris par l'ennemi ils replièrent dans le plus grand désorde. Le Gouverneur-Général fit avancer la réserve, le second régiment de ligne se porta au pas de charge et dans le meilleur ordre vers l'avant, mais la fuite du 1re bataillon du 1re regiment et des deux bataillons du 3e y mit le désordre, et on ne put parvenir à exécuter aucun ordre. Le Gouverneur-Général lui-même, le brigadier von Lutzow et d'autres officiers parvinrent quoiqu'avec infiniment de peine à faire avancer ce régiment, mais dèsqu'il vit l'ennemi il recula encore. De tous côtés on voyait des fuyards et des officiers occupés à les rallier, un escadron de cavalerie essaya de charger, mais il y eut plus de soldats de tués ou blessés par nos troupes qui tirèrent au hazard que par l'ennemi.

Pendant que tout ceci se passait au front on vint dire au Gouverneur-Général que l'ennemi nous attaquait aussi en deça de la grande rivière dans le jardin de Campo Maleyo, et que le chasseurs et les deux pièces que nous y avions repliaient sur le camp.

Le pont qui sépare ce jardin du camp fut brûlé, la redoute No. 7 qui dominait ce passage et le bataillon de chasseurs, qui en quittant

s'était mis en bataille sur la rive à gauche de cette rivière firent pendant quelque tems un feu considérable, cependant l'ennemi quoiqu'à deux reprises forcé de se retirer derrière la maison de Campo Maleyo passa enfin la rivière à gué, nous tuant beaucoup de monde avec deux pièces placées en deça de la rivière. Le colonel Legrivisse qui commandait cette partie fut grièvement blessé et mourut peu après.

Comme on ne savait pas ce qui se passait de l'autre côté du camp et que nos troupes virent pendant quelque tems la rivière entre elle et l'ennemi, l'ordre s'y maintint assés bien jusqu'à ce que le colonel Legrivisse fut blessé.

Le Gouverneur-Général navré de douleur de voir qu'il n'y avait pas moyen d'inspirer de la confiance à la troupe et de leur faire faire la moindre des choses, ordonna d'effectuer la retraite dans l'espérance de rallier à quelques lieues de là des soldats qui maintenant n'entendaient plus aucun ordre.

Il n'y eut malheureusement pas moyen de mettre plus de régularité dans la retraite que dans le combat, quelques bataillons sortirent du camp mais la majeure partie des soldats abandonna les rangs.

Dès que la terreur panique eut une fois gagné les troupes, elles mirent tant d'empressement à se sauver que la cavalerie, qui devait couvrir la retraite et qui fut mise en déroute dans le retranchement par la cavalerie ennemie, s'enfuit avec la plus grande confusion et renversa à la sortie du camp le 1 régiment d'infanterie, lequel par la bonne conduite de son chef et de plusieurs officiers était parvenu à se former, ce qui fut cause que la cavalerie Anglaise abima le régiment et qu'elle mit dans une déroute totale le peu de troupes que le zêle de quelque officier avait pu rassembler; alors tous les noirs quittèrent à droite et à gauche le grand chemin et laissèrent leurs officiers au pouvoir de l'ennemi. Un officier anglais avec une douzaine de dragons poursuivirent le Gouverneur-Général bride abatue; il marchait à la tête des troupes entouré de quelques officiers de son état-major et suivi d'un petit détachement de dragons, lorsque cette cavalerie fut proche de lui ses dragons l'avaient déjà abandonné, heureusement que le Slokkan se trouvait entre le général et l'officier anglais, et lorsque celui-ci trouva moyen de le passer le Gouverneur-Général gagna tant sur lui qu'il le perdit bientôt de vue.

Il n'est point permis de dissimuler que la perte de cette journée ne soit due en grande partie au général de brigade Jumel, qui n'avait mis aucun soin à faire exécuter les ordres données par le Gouverneur-Général, contre tous les principes de la guerre qu'on doit surtout mettre en pratique quand on commande à des Indiens, il était le plus inactif alors qu'il faillait l'être le moins.

Si, ainsi que cela avait été préscrit, toutes les bouches à feu eussent été chargées et que l'on eut veillé, l'ennemi eût à son approche été

si bien salué, qu'indubitablement il en fût été deconcerté, car il croyait sans doute avoir si bien détruit nos batteries qu'il n'en avait plus rien à craindre, et d'ailleurs attaquant sur trois points à la fois, il ne devait être bien fort sur aucun, et lorsqu'une trentaine de bouches à feu donnent à la fois sur un corps de trois à quatre mille hommes ils l'arrêtent ordinairement un instant et cela seul peut faire renaître la confiance.

Nous fumes surpris du côté de la redoute No. 3 mais le général Jumel savait que le bataillon qui y était y bivouaquait depuis plusieurs nuits, qu'il avait besoin d'être relevé et il n'en ordonna rien.

Vingt-cinq voltigeurs devaient être posés en dehors du retranchement pour préserver le front de toute surprise, on les fit rentrer avant quatre heures du matin lorsqu'ils devinrent le plus nécessaire; s'ils avaient resté à ce poste nous eussions eu sans doute connaissance des mouvemens de l'ennemi.

Le général Jumel depuis son arrivée au Java n'avait déployé aucune des connaissances qui montre le général. Il discourait beaucoup sur l'art de la guerre sans jamais rien dire de neuf, il regardait avec une espèce de pitié tous les officiers qui étaient dans l'isle avant son arrivée, il répétait à chacun que les soldats ne valaient rien mais que les officiers étaient la partie honteuse de l'armée, de là vint qu'il ne put jamais obtenir la confiance d'aucun de nous, il était minutieux au dernier point et ne savait que critiquer, il voulait qu'on tint les soldats Javans aussi bien que des troupes Européennes, et comme la chose était de toute impossibilité parceque les Javans sont naturellement malpropres et que surtout ils ne pouvaient s'accoutumer à la gêne de nos uniformes, ses mercuriales repétées le faisaient haïr.

Le plus grand mal était que le général Jumel n'avait jamais d'opinion à lui, et dans les circonstances difficiles il montrait une timidité extrême quoique personnellement brave, dans toutes les affaires que nous eûmes il paya de sa personne, même trop et sans jugement.

Je suis cependant bien éloigné d'attribuer tous les malheurs de cette journée au général Jumel, nous les devons principalement à la mauvaise composition de nos troupes et à l'extrême lâcheté des Javans, si nous eussions eu seulement deux ou trois mille Européens à pouvoir mettre en avant, nous eussions peut-être la victoire car l'ennemi n'avait que cinq mille Européens, divisés sur trois points, les Javans mêlés avec beaucoup d'Européens auraient pu faire quelque chose mais seuls ils ne sont rien, nous en avons fait la triste épreuve. Les officiers se sont généralement assés bien conduit, il n'y a point de peines qu'ils ne se soyent données pour encourager et pour rallier leurs soldats, mais ni la fermeté ni la douceur n'aidaient, il est douloureux que de braves gens ayent été victimes de tous ces lâches.

Le Gouverneur-Général arriva à deux heures après-midi à Buitenzorg

accompagné du brigadier von Lutzow et de quelques officiers de l'état-major.

Le général Daendels y avait fait faire quelques fortifications pour pourvoir y effectuer sa retraite si l'ennemi forçait le retranchement de Meester Cornelis, ou pour s'y jetter dans le cas qu'il laisserait ce retranchement à sa gauche pour aller droit à Buitenzorg.

Les ordres furent donnés pour y rallier autant de troupes que possible, la garnison qui y était ne consistait qu'en deux compagnies d'infanterie, environ 100 canoniers et 450 dyayang secars ou gens d'armes à cheval, stationnés sur différens points, ces derniers avaient été levés dans chaque préfecture pour le maintien de la police, réunis depuis quelques jours ils ne connaissaient aucune des manoeuvres de la cavalerie et etaient d'ailleurs mal montés et armés.

Le général Jumel n'étant point arrivé à Buitenzorg et personne ne l'ayant vu on le crut pris ou tué, mais il arriva cependant plus tard.

Le commandement des troupes fut confié au brigadier von Lutzow, il mit autant de monde dans les batteries qu'il en put rassembler, mais dans la soirée il n'y avait encore de réuni que 6 à 700 hommes de différens corps, et des officiers arrivés par des chemins de traverse dirent que la plus grande partie des soldats avaient quitté leur uniforme et leurs armes et s'étaient ensuite jetté dans les bois.

Le peu de monde qu'on parvint à rassembler à Buitenzorg, et les mauvaises dispositions que les soldats montrèrent joint à ce qu'ils avaient fait le matin assurait le Gouverneur-Général qu'il n'en fallait rien attendre, et il eût été plus qu' imprudent de rester à Buitenzorg pour risquer de s'y faire enlever ayant échappé si heureusement dans la matinée.

Le Gouverneur-Général se décida donc à partir pour Samarang dans le dessein d'y réunir ce qu'il pourrait de troupes du Sousouhounang de Soeracarta, du sulthan de Djocjocarta, du prince de Madura et Sumanap avec ce que nous y avions et la légion du pangerang Prang-Wedono.

Le major Blanc eut ordre de rester à Buitenzorg avec un détachement de cavalerie pour observer les mouvemens de l'ennemi, en rendre souvent compte et accélerer et protéger les convois d'argent et autres objets qui allaient au Java.

Le colonel Mottman devait également y séjourner afin de tâcher d'y rassembler une partie des fuyars et de les faire marcher sur Samarang.

Le général Jumel devait, ainsi que les officiers qui avaient (été) rejoints, marcher avec la troupe, la surveiller en route et accélerer son arrivée à Samarang.

Vers les huit heures du soir il vint à Buitenzorg le même officier anglais qui était précédemment venu de la part de Milord Minto, il dit être envoyé par le général Auchmuty pour demander au général

Janssens s'il n'avait aucune proposition à faire, disant que puisque notre armée était entièrement détruite il était inutile de prolonger les maux de la guerre, le Général fit faire ses remerciemens au général anglais et dire que sans vouloir dissimuler la perte que nous avions faite dans cette journée, il nous restait encore des ressources dont il voulait faire usage.

N'ayant point annalisé toutes les mesures prises par le Gouverneur-Général lors de l'apparition de l'ennemi, je n'ai point dit qu'il avait écrit immédiatement aux princes du Java pour tenir à la disposition du gouvernement les troupes auxiliaires qu'ils étaient tenus de fournir; nous partîmes pour Samarang afin de les réunir le plus promptement possible.

Le 29 nous arrivâmes à Chéribon, partout où le Général passa il donna les ordres les plus précis pourque les préfets et les régents eussent à veiller à ce que les troupes à leur passage ne manquassent de rien, et qu'il y eût des moyens de transport pour la caisse et tous les autres objets qui devaient venir de Buitenzorg.

Le général Jumel écrivit de Tjipannas qu'il était parvenu à rassembler à peu près 600 hommes, mais qu'ils avaient témoigné la plus mauvaise volonté, et qu'à mesure qu'il en venait il en désertait d'autres.

Le Gouverneur-Général arriva le 1 r Septembre à Samarang. Il écrivit encore ce même jour aux ministres près des Cours du Sousouhounang et du Sulthan pour faire marcher immédiatement leurs troupes sur Samarang.

Le commandant militaire de Sourabaya fut chargé de faire partir ce qu'il pourrait du bataillon d'infanterie avec une demi-compagnie de l'artillerie de la garnison du fort Louis, et le préfet de Sourabaya eut ordre d'envoyer les mille Maduriens et autant de Sumanap que devaient fournir les princes de cette isle.

Le Gouverneur-Général reçut la nouvelle que les troupes anglaises étaient arrivées le 27 août à Buitenzorg et que le major Blanc avait effectué sa retraite sur Tjipannas.

Le général Jumel écrivit au général Janssens qu'il marchait avec environ 90 officiers de tous grades et quelque peu de troupes, qu'il n'avait pas été possible d'en conserver un grand nombre parceque les soldats Javans continuaient à montrer la plus grande insubordination et qu'ils avaient déjà pillé et commis des assassinats.

Le 2 septembre le Gouverneur-Général alla voir la position choisie par les brigadiers Lutzow et Winckelmann pour y établir le camp, elle était à deux lieues de Samarang, entre cette ville et Oenarang [1]). L'endroit était bien choisi, mais les troupes que nous avions à y mettre ne promettaient pas grands succès.

---

[1]) Oengaran

On accéléra l'arrivée des diverses troupes autant que cela fut possible, mais ou elles étaient trop loin ou elles étaient lentes dans leurs mouvemens, cependant on sut que celles des Cours étaient en marche, le temps qui nous restait fut employé à fortifier notre position.

Le terrain en deça d'Oenarang fut visité, et on choisit l'emplacement d'une seconde retraite si elle devenait nécessaire, ce qui malheureusement n'était que trop à craindre.

Le Gouverneur-Général fut informé le 7 que l'ennemi avait débarqué quelques troupes à Cheribon et qu'il s'était emparé de cette place, le colonel Starrenburg en était parti peu de tems avant avec environ 60 officiers, mais le général Jumel ni ce qu'il y avait de troupes avec lui n'y étaient encore arrivés.

Nous apprîmes le lendemain que l'officier Anglais qui commandait à Chéribon avait sommé le préfet de Tagal de lui envoyer un état de ce que contenait les magazyns de cette place, lui prescrivant de veiller à ce que rien ne fût distrait ni avarié. Le général Jumel s'était laissé prendre à Chéribon.

Le colonel pangerang Prang Wedono qui avait été en marche pour se rendre à Meester Cornelis et qui, arrivé à Carrangsambong, avait reçu contre-ordre rentra aujourd'hui à Samarang avec 1400 hommes.

Le 9 il conduisit sa légion au camp, les troupes du Soesoehoenang étaient arrivées la veille à Salatiga et celles du Sulthan à Tjamboe [1].

4 bâtimens ennemis venant du nord-ouest mouillèrent dans la soirée sur la rade de Samarang.

Le 10 le nombre de bâtimens ennemis augmenta jusqu'à 13 dont 4 vaisseaux de ligne, 6 fregattes et 3 brigs.

Vers les onze heures de la matinée il vint une chaloupe à terre avec pavillon parlementaire.

Le colonel et adjudant-général Agnew et le capitaine de vaisseaux Eliot apportèrent au général-en-chef une lettre du général Auchmuty et du contre-amiral Stapford, elle contenait de rechef l'invitation de se rendre par les mêmes motifs que ci-devant, le Gouverneur-Général refusa pour la troisième fois d'entendre à aucune proposition tant qu'il nous resterait des moyens de défense.

Dans la nuit du 10 au 11 nous partîmes pour le camp de Serondal avec ce que nous avions de troupes à Samarang. La caisse du gouvernement et ce qu'on avait encore pu faire partir avait été envoyé dès la veille.

Le commandement de la ville fut remis au major de la bourgeoisie Blank.

Les officiers de marine avec ce qui nous restait de marins avaient quitté les embarcations qu'ils montaient et se rendirent au camp

[1] Tjambong.

pour être employés dans les batteries, mais tous les matelots Javans desertèrent promptement.

Les troupes du Soesoehounang et celles du Sulthan arrivèrent au camp, et prirent les positions qui leur furent assignées, les premières à l'aile droite et les autres à l'aile gauche, elles étaient séparées par le corps de Prang Wedono, l'animosité qui existait entre ces deux Cours exigeait qu'on les sépara bien pour prévenir les discussions, mais cette même animosité devait bien faire craindre qu'il n'y aurait aucun ensemble dans les opérations.

L'ennemi ne fit aucun mouvement ce jour-là.

Le 12 le Gouverneur-Général inspecta les troupes des Cours, leur tenue ne promit rien d'avantageux, cependant le Général s'entretint avec les chefs et fit ce qu'il put pour inspirer de la confiance.

Nous apprîmes que l'ennemi avait pris possession de la ville de Samarang et qu'il continuait le débarquement de ses troupes et de ses munitions.

Le 13 il nous arriva de Sourabaya un bataillon d'infanterie fort de 354 hommes plus 50 canoniers, en route il en était déserté à peu près 100 hommes, nous avions alors 8647 hommes sous les armes ainsi que l'indique le tableau La C.

Le 14 une lettre du préfet de Sourabaya annonça au Gouverneur-Général que le Sulthan de Madure s'était soumis aux Anglais, que le pangerang son fils avait déserté du camp et qu'alors tous les Maduriens avaient pris la fuite, de sorte que nous ne devions plus compter sur le secours que devait nous envoyer ce prince, on s'était sans cesse récrié sur l'attachement du prince de Madure au gouvernement et sur le courage des Maduriens, ceux-ci se montrèrent lâches des premiers et celui-la traître.

Indépendamment de la défection des Maduriens il y avait une seconde cause de l'énorme désertion qui avait lieu dans les troupes de la division de Sourabaya, Sumanap ayant été pris par les Anglais tous les soldats de ce district désertèrent, il ne resta donc plus à Sourabaya que quelques mauvais Javans sur lesquels il ne fallait nullement compter.

Le 15 l'ennemi fit quelques mouvements en avant sans cependant rien entreprendre.

Les troupes que le prince de Sumanap devait fournir devait arriver aujourd'hui mais elles ne parurent point, et nous sûmes depuis qu'elles avaient été arrêtées en route.

Une lettre de Paccalongan annonça la prise de Tagal et le projet de l'ennemi de se rendre de suite à Paccalongang, dans tous ces endroits il n'y avait point de garnison mais seulement quelques hommes pour garder les petits forts, bâtis autrefois pour en imposer aux indigènes.

Les nouvelles qui nous vinrent du côté de l'est étaient également alarmantes, le préfet de Rembang et le colonel Gicquil Destouches, qui y commandait, écrivirent que le régent du district de Blora, où nous avions porté beaucoup d'effets, était en insurrection et qu'il donnait asile aux mécontents.

Le 16 septembre il nous vint de très-grand matin des avis que l'ennemi se mettait en mouvement, et en effet il attaqua nos avant-postes vers les cinq heures et demie avec 1500 à 2000 hommes et quatre pièces de canon: la désertion des canoniers et matelots Javans avait tellement affaibli nos batteries qu'il s'y trouva à peine trois hommes par pièce de canon. Les troupes de Prang Wedono formaient notre avant-garde parceque nous avions en elles encore le plus de confiance, cependant elles se mirent à fuire au premier coup de canon, et le peu de canoniers qu'il y avait encore aux pièces partit également, de sorte que ces premières batteries tombèrent promptement au pouvoir de l'ennemi, les officiers qui les commandaient eurent à peine le temps d'enclouer les pièces. L'ennemi voyant ce premier succès poussa en avant avec vigueur attaquant à la fois notre aile gauche et le centre, le reste de la légion de Prang Wedono et une partie de nos soldats noirs abandonnèrent leurs postes avec une telle précipitation que nous ne pûmes faire aucun usage des batteries qui nous restaient encore.

Les troupes du Soesoehounang qui étaient à notre droite n'attendirent pas même qu'elles vissent l'ennemi, elles prirent la fuite dès le commencement de l'action et ne s'arrêtèrent que rendus chez elles.

Celles du Sulthan s'en allèrent avec moins de précipitation mais cependant ne firent pas la moindre des choses; arrivé à un endroit où le chemin se partage en deux le chef de ses troupes reprit la route de Djocjocarta, disant qu'il ne pouvait prendre l'autre sans un ordre exprès de son souverain.

Le brigadier von Lutzow parvint cependant à effectuer sa retraite sur Oenarang avec une apparence d'ordre, il avait avec lui la légion commandé par le colonel von Franquemont et deux bataillons d'infanterie avec deux pièces de canon du colonel Prang Wedono et à peu près 100 hommes de sa cavalerie. Oenarang est un mauvais petit fort, construit il y a nombre d'années pour maintenir le Javan en respect, mais comme par sa position il bat la grande route il contribua avec les deux pièces de canon susdits à arrêter l'ennemi pendant quelque temps, mais lorsque l'ennemi y eut jetté quelques boulets nos troupes s'enfuirent du fort, alors l'ennemi marcha sur nous avec vigueur, mais la légion du colonel Franquemont et les deux bataillons d'infanterie se sauvèrent de suite, quittant leurs armes et leurs uniformes et se jettant dans les montagnes.

L'ennemi nous poursuivit jusqu' à deux lieues d'Oenarang, alors la

fatigue le força d'arrêter; le brigadier von Lutzow continua sa retraite jusqu' à derrière la rivière Toentang à deux lieues de Salatiga, où le passage était protégé par une batterie de six pièces de 8 ℔ de balle, il avait encore avec lui a peu près 300 hommes de différens corps et le colonel Prang Wedono avec ses deux pièces de canon.

Le Gouverneur-Général continua sa route jusqu'à Salatiga pour y prendre les mesures les plus convenables dans la circonstance critique où nous étions, bientôt le brigadier von Lutzow lui fit savoir que le peu de monde qu'il avait encore eu avec lui était déserté, et qu'il ne lui restait que les canoniers qui servaient les deux pièces de Prang Wedono, quelques soldats d'artillerie à pied et 34 officiers.

Quand nous quittâmes Buitenzorg pour nous rendre à Samarang afin d'y réunir ce qui nous restait de troupes soldées avec celles que les différens princes du Java devaient fournir, nous n'osions, il est vrai, promettre de grands succès, lorsque des soldats bien traittés, accoutumés à la discipline et commandés par des officiers Européens n'avaient rien voulu faire, il n'était point présumable que des hommes ramassés çà et là, sans expérience et sans attachement pour nos intérêts, nous serait d'un grand secours, cependant personne de nous n'avait pensé qu'ils montreraient et autant de lâcheté et autant de mauvaise foi.

Il ne resta donc au Gouverneur-Général qu' environ 50 officiers, deux pièces de canon, et quelques soldats d'artillerie mais point de troupes, il n'était plus question d'attendre l'ennemi, et le général n'avait, hélas, qu'à choisir entre deux partis presqu' également pénibles et désastreux, savoir où de tâcher de se rendre le plus promptement possible à Sourabaya pour s'y mettre à la tête de ce qu'il y restait de troupes et y disputer encore un moment la victoire à l'ennemi, ou bien de demander de suite à capituler et de tâcher d'obtenir les conditions les moins défavorables aux habitans de l'isle, en considération de ce que nous paraissions être encore maitres d'une partie considérable de l'isle et que l'ennemi pouvait ignorer encore tout le critique de notre situation. Le premier moyen eût sans doute été le plus préférable et était aussi celui qui flattait davantage les vues du Gouverneur-Général, qui eût tout sacrifié pour conserver à l'empereur la colonie dont le gouvernement lui avait été confié, mais ne savait-il point que les troupes de Sourabaya étaient, si la chose était possible, encore plus mauvaises que celles de Meester Cornelis et de Samarang parcequ'il y avait encore moins d'Européens; qu'il y avait parmi elles une désertion considérable; que les Maduriens et Sumanap, sur lesquels on avait toujours le plus compté, avaient abandonné leurs bataillons? mais ce qu'il y avait de plus difficile était de parvenir jusqu'à Sourabaya, la grande route nous était coupée l'ennemi étant à Samarang et dans une partie des districts de l'intérieur où nous devions passer, les Javans

étaient en insurrection ainsi que l'avait annoncé le préfet de Rembang et confirmé d'autres personnes; d'ailleurs devant passer par des terres du Sousoehounang et du Sulthan il eût fallu implorer le secours de ces deux princes, qui venaient de nous donner tant de preuves de leur mauvaise foi, était-il de la dignité du gouvernement d'avoir encore quelque chose à démêler avec eux? Et d'ailleurs pouvait-on espérer qu'ils nous secoureraient?

Il fallut donc bien quelqu'effort qu'il en coûta s'en tenir au seul moyen qui restait, le Gouverneur-Général envoya un officier au général des troupes anglaises pour demander une suspension d'armes afin de traiter d'une capitulation; il y eut armistice jusqu'au 18 au matin.

Le 17 le Gouverneur-Général m'envoya au quartier-général de l'armée britannique et j'y traitai avec le colonel et adjudant-général Agnew. Je ne pus obtenir que des conditions très-peu favorables parceque l'ennemi connaissait notre situation aussi bien que nous-mêmes.

Le général Janssens eut une peine extrême à se décider à approuver la capitulation que je lui portai, il voulut d'abord avoir une conférence particulière avec le général Sir Samuel Auchmuty, dans l'espérance d'obtenir des articles moins défavorables pour les habitans de l'isle de Java et les créanciers de la colonie, mais l'entrevue lui fut refusée jusqu'à ce que la capitulation fut signée, le Gouverneur-Général dût donc s'y décider.

Le 18 nous partîmes pour Samarang où nous apprîmes que le 17 il était déjà venu une lettre de soumission du Sulthan, qui ne pouvait avoir été écrite qu'avant qu'il eut connaissance de notre déroute du 16, ce qui éclaircit bien le motif de la conduite que ses troupes ont tenu. Nous sumes aussi que le 15 il était parti quatre bâtiments de guerre pour attaquer le fort Louis et Sourabaya.

Le Général reçut encore deux lettres du préfet de Rembang annonçant que le district de Djipan, appartenant au Sulthan, était en insurrection et que les habitans voulaient détruire tout ce que nous y avions, que les Anglais avaient mis des troupes à terre a Sidayoe où elles avaient été très-bien accueillies, que le régent de Soeban se livrait également à l'ennemi, et que la grande route ainsi que celle de l'intérieur pour se rendre à Sourabaya étaient également impraticables, ce qui affirme que le Général n'eût jamais pu y arriver.

Le 21 septembre nous partimes pour Batavia. Le général Janssens y reçut des lettres du préfet de Sourabaya qui lui apprirent que le 20 septembre l'on était justement au moment d'y capituler avec l'ennemi, lorsque notre capitulation arriva, si le Général n'avait point pris ce parti et qu'il fut parvenu jusqu' à Sourabaya il y serait arrivé longtemps après la redition de nos troupes.

Le général Janssens reçut également une lettre du colonel Boions, commandant de Sourabaya, et par laquelle il lui rend compte que

comformément au contenu de la capitulation il avait remis cette place le 22 aux troupes anglaises, que par les désertions continuelles ses troupes avaient été réduites à 25 Européens, 40 soldats d'infanterie et 120 soldats d'artillerie, total 185 hommes, que lui-même était occupé à capituler lorsque la nôtre lui parvint, que sa position avait été extrêmement pénible par la défection des Maduriens et Sumanaps, qui avaient même deja fourni un corps de 1500 hommes aux Anglais, avec lesquels ils étaient à Sidayoe.

Tout prouve que si la colonie a passé aux mains de l'ennemi, ce n'est qu'après avoir épuisé tous moyens de défense, ce n'est surtout que parceque ces mêmes moyens de défense étaient pour ainsi dire nuls.

Je joins à ce mémoire: 1° un apperçu aussi exact que possible de nos pertes, 2° un état de celles de l'ennemi et 3° une notte des forces que l'ennemi a débarqué à Batavia [1]).

Je n'ai voulu que mettre par écrit les choses telles qu'elles se sont passées depuis l'apparition de l'ennemi jusqu'à la redition de cette isle brillante, qui pendant près de 200 ans étaient entre nos mains, et qui sous le gouvernement français se serait revivifiée. Je n'ai eu d'autre intention que de me mettre à même de pouvoir toujours me rendre compte de ce qui s'y est passé, ou bien d'en faire part à ceux de mes amis qui y prendraient intérêt. Les faits tels que je les ai posé sont vrais, la place que j'occupais me donnait plus qu'à tout autre la facilité de tout voir de près.

Le brigadier ci-devant chef de l'état-major-général
de l'armée de S. M. au Java

DE KOCK.

A bord du navire anglais La Comtesse
d'Harcourt le 8 novembre 1811.

---

[1]) Deze drie stukken ontbreken.

La A.

ETAT DE SITUATION

de l armée impériale à l'isle de Java le 1er août 1811.

Divisions.	Désignation des corps.	Européens.	Amboinais.	Javans et autres indigènes.	Totaux.	Total général.	Observations.
1e division	corps du génie	13	—	—	13		
	artillerie à pied	240	—	511	751		Sur le total de la 1re division, il y avait de 8 à 9000 hommes à Batavia, le reste était stationné au Bantam, à Buitenzorg, Cheribon et divers autres endroits, et malade aux hôpitaux. Une partie du 4e régiment venait, ainsi que les deux légions, d'être nouvellement formé et était armé de piques.
	artillerie legère	106	—	427	533		
	cavalerie	148	266	255	669		
de Bantam à Cheribon . . .	compagnie de voltigeurs	147	—	—	147		
	regiment de chasseurs	161	183	884	1228	12595	
	1e régiment d'infanterie de ligne	356	200	1501	2057		
	2e idem	262	272	1540	2074		
chef-lieu Batavia	3e idem	175	405	1405	1985		
	4e idem	199	—	2138	2337		
	1er bataillon de garnison. . . .	78	—	723	801		
2e division	artillerie	33	—	188	221		Samarang et Sourabaya fournissaient également à tous les petits postes qui en dépendaient.
de Cheribon à Rembang . .	cavalerie	43	73	—	116		
chef-lieu Samarang	3e bataillon de garnison	129	—	473	602	1640	
	légion de Samarang	9	—	692	701		
3e division	génie	7	—	—	7		
de Rembang à Banjoewangie	artillerie	154	—	865	1019		
	2e bataillon de garnison	96	2	615	713	3776	
chef-lieu Sourabaya	légion de Sourabaya	8	—	1945	1953		
	compagnie de vétérans.	84	—	—	84		
	total-général	2448	1401	14162	—	18011	

Le brigadier ci-devant chef de l'etat-major général de l'armée
DE KOCK.

La C.

TABLEAU DES TROUPES
réunies au camp de Serondal près de Samarang le 13 septembre 1811.

Espèce de troupes.	Européens.			Javans.			Totaux.
	Officiers.	Sous-officiers	Soldats.	Officiers.	Sous-officiers	Soldats.	
Génie	8	—	—	—	—	—	8
Artillerie	16	16	16	—	3	66	117
Cavalerie	2	5	5	—	—	10	22
Marine	5	8	11	—	16	128	168
2e bataillon de garnison	13	18	—	2	36	285	354
3e idem	16	2	9	5	22	147	201
Légion de Samarang	7	4	—	12	46	557	626
Légion du colonel Prang Wedono	11	4	—	31	86	1117	1252
Troupes du Soesouhoenang de Souracarta	9	—	—	6	—	2992	3008 [1]
idem du Sulthan de Djocjocarta	5	—	—	166	100	2255	2526
Total-général	92	57	41	224	309	7557	8286 [2]

Le brigadier ci-devant chef de l'état-major général
de l'armée impériale au Java
DE KOCK.

[1] Lees: 3007.
[2] Lees: 8285.

De jongste verwisseling in het legercommando.

Wij hebben het volgende schrijven van luitenant-generaal Van Rietschoten, den Commandant van het N. I. Leger ontvangen, dat we hier in zijn geheel laten volgen, met een kort woord onzerzijds.

Bandoeng, 13-6-'19.

Hooggeachte Hoofdredacteur!

Toen dezer dagen de *Indische Gids* van 1 October j. l. onder mijne oogen kwam, trok een gedeelte van een in die aflevering opgenomen artikel van Uwe hand mijne bijzondere opmerkzaamheid. Dat deel is te vinden in het 10e lid en luidt: „Wij kunnen ons dit niet anders verklaren dan door de verdenking te uiten, dat het vaststond generaal de G. weg te werken ten behoeve van generaal v. R."

Ik heb geen enkele reden om te veronderstellen, dat die uitdrukking onder die bewoordingen is geredigeerd, om den indruk te wekken, dat de actie tegen generaal de G. zou zijn gevoerd o m m ij t e r w i l l e t e z ij n d a n w e l o m m ij t e b e g u n s t i g e n; echter is het een feit, dat zij taalkundig niet anders is op te vatten.

Ik voor mij heb de illusie, dat t o e n er sprake kwam van een voorziening in het legercommando, de keuze op mij viel o m d a t men meende te handelen in het legerbelang. En ik voor mijn persoon heb alle aanleiding om aan te nemen, dat mijne opvatting de juiste is. Immers een g u n s t b e t o o n ontvangen, sluit in „bevoorrecht worden" en er bestond niet de minste reden tot bevoorrechting. Ik heb indertijd mijn ontslag genomen vóórdat er uitzicht op een spoedige vacature in het legerbevel bestond en niettegenstaande de toenmalige legerbevelhebber mij, als vriend, tot tweemaal toe verzocht het leger niet te verlaten voordat hij heenging. Ik wenschte toen het legerbevel niet en wilde voorkomen dat ik mogelijk daarvoor in aanmerking zou worden gebracht.

Na dien is door mij nimmer, hetzij rechtstreeks of zijdelings, eenige poging aangewend om in eenige betrekking in Indië te worden herplaatst, mijn verlangen ging allerminst in die richting en finantieele zorgen had ik niet. Ik heb noch tijdens mijn laatste dienstjaren, noch na

mijn pensionneering eenig contact gehad met de gezaghebbenden die over de vervulling van hooge betrekkingen hebben te beschikken, noch met hunne raadgevers, behalve in de enkele gevallen dat ik in dienstverhouding met hen in aanraking kwam. Het meerendeel van hen had ik een enkele maal gezien en gesproken, de tegenwoordige G. G. was mij volslagen onbekend.

Voordat mij het aanbod werd gedaan om naar Indië te gaan tot het voorbereiden van de invoering van militie had ik, na mijne pensionneering, den minister éénmaal ontmoet. Deze ontmoeting was niet door mij uitgelokt, doch het gevolg van een mij namens dien bewindsman gedaan verzoek, om hem mijn oordeel te doen weten over een door Z. E. opgestelde nota over de N. I. weermacht.

Dat ik het legercommando heb aanvaard, toen mij dit, buiten eenige bemoeienis mijnerzijds, integendeel tot mijne groote verrassing, werd aangeboden, is een zaak welke geheel en al te mijner verantwoording is. Rekenschap heb ik daarvan uiteraard tegenover niemand af te leggen, te minder wijl het aanbod eerst plaats had nadat beslist was, dat mijn voorganger zou aftreden. De redenen, welke tot het gedwongen ontslag van generaal de G. hebben geleid zijn mij niet bekend geworden, vóórdat omtrent dat besluit was beslist.

Het voorgaande doet mij de verwachting koesteren, dat de verkeerde indruk dien de in den aanhef van dit schrijven genoemde uitdrukking moet vestigen door een nadere toelichting van U zal worden weggenomen.

Met beleefde groeten en gevoelens van hoogachting blijf ik gaarne

Uw dw.

VAN RIETSCHOTEN.

Generaal Van Rietschoten zal het misschien bij nader inzien wel met ons eens kunnen zijn, dat hij zich met den altijd gevaarlijken schriftuitleg op een glibberig pad heeft begeven. Er wordt zoo immers aan de gewraakte zinsnede een beteekenis gegeven die zij wel kan hebben, maar niet noodzakelijk behoeft te hebben.

Wij wenschen geen stap terug te doen, en verklaren daarom hier dat de wijze waarop generaal De Greve tot ontijdig heengaan is genoopt, in verband met zekere perscampagne van te voren, alsmede het uitzenden van generaal Van Rietschoten als regeeringscommissaris voor de militie, bij ons de verdenking deed rijzen, dat inderdaad de vorige legerchef is weggewerkt ten behoeve van den tegenwoordigen titularis. De treurige houding van den G. G., die toen generaal De Greve hem om opheldering verzocht, alleen maar sprak van „inlichtingen van niet officieele zijde", deed voor ons de deur dicht.

Niet bedoeld was om generaal Van Rietschoten er van te beschuldigen dat hij daarin de hand heeft gehad. We zijn Z. E. er dankbaar voor,

dat hij door het hierboven afgedrukt schrijven alle ongemotiveerde gedachten in dien zin heeft verbannen. Overigens heeft niemand het in zijn hoofd gekregen den tegenwoordigen legercommandant rekenschap er van te vragen waarom hij in 1918 wel een ambt aanvaardde, dat hij een paar jaren te voren niet ambieerde. Inderdaad, dat staat geheel te zijner verantwoording.

Zeker zullen de machthebbers gemeend hebben alleen het belang van het leger te dienen toen zij generaal Van Rietschoten, na zijn pensionneering, nog tot het legercommando riepen. Wij voor ons meenen, dat het belang van het leger schier nimmer inderdaad gediend is door een gepensioneerde tot het hoogste ambt te roepen. Dit moet voor de actief dienenden altijd een bitteren bijsmaak hebben, met alle gevolgen van dien. Hieruit volgt niet rechtstreeks dat generaal Van Rietschoten een gunst werd bewezen, dat hij bevoorrecht werd. Hij was alleen als gepensionneerd luitenant-generaal titulair niet direct de aangewezen man, al was voor de keuze, in verband met zijn schitterenden staat van dienst en groote algemeene bekwaamheden, ook wel het een en ander te zeggen.

E. A. A. van Heekeren.

Het Oosten in vogelvlucht, van Boeddha tot de Groot-Mogols

DOOR

wijlen M. VAN GEUNS.
Met een inleidend woord van G. P. ROUFFAER.

(Vervolg).

Wat is er verder omgegaan in het hoofd van den geweldigen Mongool? Heeft hij de vrees gekoesterd, die als lood gedrukt heeft op de borst der stichters van alle wereldrijken: dat het gebouw van grootheid, opgetrokken door hun genie, zou vervallen of ineenstorten na hun verdwijning van de aarde? De eerste vraag die hij bij de ontmoeting met den Wijze uit het Verre Oosten tot dezen richtte, was: „Hebt gij een middel dat onsterfelijkheid verzekert?" i(k breng hier in herinnering wat in het Tweede Hoofdstuk gezegd is, op gezag van Chavannes, over de begeerte der Chineesche keizers [meer bepaald van de Tang-dynastie] naar een middel dat hun onsterfelijkheid verzekerde. Wie weet of de verrassende verdraagzaamheid van vele Oostersche heerschers niet verband hield met dergelijke egoïstische overwegingen?)

Uit het reisverhaal blijkt dat Dzjingis Khan den taoïstischen monnik niet in dienst wilde nemen — Tsjang Tsjoen was trouwens reeds een grijsaard —, maar door hem wenschte onderricht te worden over de leeringen van Lao-tse (den stichter van het Taoïsme).

Voor 't overige onderscheidt het relaas zich door soberheid en nauwkeurigheid. De bijgeloovigheid die Hioeën Tsang parten gespeeld heeft, krijgt op Tsjang Tsjoen geen vat; en als hij ziet dat zijn leerlingen die hem vergezellen de koppen van hun paarden met bloed besmeren om spoken af te weren, glimlacht hij en zegt dat Taoïsten niet aan spoken gelooven. Het vermeldenswaardige van den zeer moeilijken tocht — van Peking een eind recht Noordelijk (tot 48° N.B.), vervolgens naar het zuidwesten en dan vrijwel westelijk tot Samarkand, met een afbuiging naar het kamp van den Khan in den Hindoekoesj — wordt nauwgezet meegedeeld; de groote bezwaren aan het reizen

verbonden, vooral in de berg- en moerasgebieden waar karren of rijtuigen niet of lastig gebruikt konden worden, worden geschetst; landen en volken, hun gewoonten, de voortbrengelen enz. worden beschreven. Wij vernemen van den aanleg van wegen en den bouw van bruggen door de Mongoolsche heerschers, en komen terloops te weten dat in sommige streken waterwerken bestaan (met aquaducten) ten behoeve van de bevloeiing van landbouwgewassen. Ook griezelige bijzonderheden worden gerelateerd: zoo passeert het gezelschap van Tsjang Tsjoen een eenzame vlakte, die het „veld met de witte beenderen" genoemd wordt; het blijkt dat geheele legers daar tengevolge van uitputting of in veldslagen werden vernietigd; van begraven of verbranden was geen sprake; de knoken slechts bleven over.

De taoïstische wijsgeer werd door Dzjingis Khan met eer en goedheid overladen. De heen- en terugreis duurden niet minder dan drie jaren.

De overige relazen, door dr. Bretschneider meegedeeld, kunnen hier niet in bijzonderheden vermeld worden; zij zijn verre de mindere van dat van Tsjang Tsjoen, wiens verslag zich vrij houdt van beuzelarijen en wonderbaarlijkheden, en eenigermate het beroemde reisverhaal van Marco Polo nabijkomt. Eenigermate. Het klassieke Chineesch mist nu eenmaal de smijdigheid en buigzaamheid van een westersche taal en bovendien ging voor den Westerling van het Oosten een exotische bekoring uit, die vooral den zelfbewusten bewoner van het Hemelsche Rijk vreemd bleef. Weliswaar waren Marco Polo — en zijn vader en zijn oom — niet de eersten die uit het Westen in het Verre Oosten doordrongen, maar dit kan geen afbreuk gedaan hebben aan de felheid der sensaties, die hun deel werden toen zij een wereld mochten aanschouwen waar voor hen alles vreemd en nieuw was. Zij moeten min of meer het gevoel hebben gehad alsof zij op een andere planeet beland waren. Hen bestormden de indrukken, wild en vurig, terwijl deze op de Chineesche reizigers afkwamen met den onverstoorbaar rustigen pas van een wijsgeer.

Reeds uit den Proloog van het vermaarde boek klinkt een geheel onoostersche toon: „Groote Vorsten, Keizers en Koningen, Hertogen en Markiezen, Graven, Ridders en Burgers, en Lieden van allerlei stand, die kennis wenscht te erlangen van de onderscheidene rassen van 't menschdom en van eigenaardigheden van verschillende streken van de wereld, neemt dit boek en laat het U voorlezen. Want gij zult daarin vinden allerlei wonderlijke dingen en de diverse geschiedenissen van Groot Armenië, en van Perzië, en van het Land der Tartaren, en van Indië, en van menig ander land waarvan ons Boek spreekt...."

Vóór de jonge Marco Polo het befaamde Kathay zag, waren zijn vader, Nicolaas Polo, en diens broeder Maffeo er, voortgestuwd door het toeval, reeds met hun koopwaren beland. Als gewone handelaren waren zij van Venetië, hun vaderstad, naar Konstantinopel gereisd,

vandaar via den Krim en Sarai — de verdwenen hoofdstad van het vroegere Mongoolsche rijk van Kipsjak — en zoo naar Bokhara. Dit gebeurde in 1260. Het plan naar China te reizen bestond in 't geheel niet. Een gezantschap uit den Levant, dat op weg was naar den Mongoolschen Khan in China, overreedde Nicolaas en Maffeo Polo zich bij hen aan te sluiten. De Venetianen volbrachten de reis in een jaar tijds, doch kregen niet zoozeer China te zien als wel Mongolië: te Karakoroem, de oude residentie der Mongoolsche heerschers, begroetten zij den toenmaligen Khan, een kleinzoon van Dzjingis, Koeblai. De vrees van den grondvester van het Mongoolsche rijk was tot dien tijd niet bevestigd: zijn opvolgers hadden het imperium der Khaliefen onder hun gezag gebracht en een deel van Rusland schatplichtig gemaakt. Wel was de schrikkelijke veldtocht tot in Polen en Hongarije, tegen het midden der 13e eeuw, niet met succes ten einde gevoerd, maar toch reikte de invloed der Mongolen tot de Middellandsche Zee. Het ontzaglijke rijk was in vier deelen gesplitst: de Khan te Karakoroem, dat later verwisseld werd met Peking (in die dagen Khanbalik genoemd), was de opperheer.

In Azië, en ook in Oost- en Midden-Europa, hadden de woeste Mongoolsche horden hun weg geteekend met bloedplassen, vernielde steden en vertrapte velden. Doch het vluchtig portret dat boven van Dzjingis Khan gegeven is, steekt daarbij af als een vriendelijke bloemruiker bij een galg. Koeblai Khan, die in 1260 de heerschersplaats innam, was eveneens een sympathieke figuur. Hij was een echte grand seigneur, afkeerig van onnatuur; gemoedelijk, hartelijk, joviaal voor wie hem trouw dienden, ijzig en hard voor wie hem of zijn onderdanen bedrogen. In Chineesche kronieken wordt zijn rechtvaardigheid geroemd. Vele trekken heeft de begaafde heerscher gemeen gehad met dien allergrootsten onder de grooten, den nobelen Akbar, die, uit hetzelfde geslacht als hij, in de zestiende eeuw Indië de zegeningen schonk van een verlicht en verdraagzaam bestuur.

Koeblai Khan was allerminst een man die den strijd schuwde en aan sentimentaliteit leed, maar hij had hoogere aspiraties dan tot zijn knieën door het bloed te waden. Klinkt het niet als een vreemde, maar teere melodie door de van wild krijgsrumoer vervulde dertiende eeuw, dat hij de gebroeders Polo opdroeg den Paus een brief te overhandigen, welke het verzoek bevatte een honderdtal missionarissen naar zijn rijk te zenden om zijn onderdanen te bekeeren tot het hem sympathieke Christendom?

De gebroeders zijn niet in gebreke gebleven aan dit verzoek te voldoen, al vonden zij bij hun terugkeer den paus overleden en geen opvolger aangewezen.

In 1271 begaven zij zich opnieuw op weg naar het Verre Oosten, dezen keer in gezelschap van Nicolaas' zoon, den jongen, intelligenten

Marco. Een geheel andere route werd gekozen, in verband met de veranderde politieke toestanden: eerst ging het per schip naar Accra, aan de Oostkust van de Middellandsche Zee; vandaar werd een uitstapje gemaakt naar Jeruzalem, waar de Polo's ingevolge den wensch van Koeblai Khan heillge olie haalden, en toen werd een route gevolgd eerst naar het Noordoosten en daarop ongeveer evenwijdig aan de Tigris naar de Perzische Golf; te water werd nu de tocht voortgezet naar Hormoez, aan de genoemde golf gelegen. Van Hormoez trokken de reizigers pal noordelijk tot een punt ten Zuidoosten van de Kaspische Zee, vanwaar de route Oostelijk liep. Via Balkh en Badaksjan bereikten zij vervolgens de Pamir-hoogvlakte, waarna zij den karavaanweg voorbij het Lop-meer door de woestijn van Gobi volgden. Ten slotte bereikten zij Sjangtoe, de zomerresidentie van den Grooten Khan (de hoofdstad van China was toen Khanbalik, op de plaats van het huidige Peking). Hartelijk werden zij ontvangen en de jonge Marco beviel den machtigen heer zoo goed dat deze hem in zijn dienst nam en hem met gewichtige zendingen belastte. Gedurende 17 jaren bleef Marco in dienst van den keizer en ondernam in dien tijd reizen tot in Joennan, in het Zuiden, en vanhier verder in de richting van Burma; hij bezocht ook het huidige Canton en bovendien (Britsch) Indië. Over zijn missies zwijgt de reiziger, maar van zijn tochten geeft hij een uitvoerig en grootendeels nauwkeurig relaas, terwijl hij ook beschrijft wat hij in de omgeving van den Khan heeft opgemerkt.

De terugreis werd in 1292 volbracht; van Zeitoen (bij Canton) ging Marco Polo per schip naar Noord-Sumatra, vandaar naar Indië en verder via de Perzische Golf huiswaarts. Gedurende eeuwen is zijn waarheidsliefde in twijfel getrokken; al moge hij niet geheel ontkomen zijn aan het fatum van ontdekkingsreizigers uit zijn tijd en hier en daar hebben doorgehold, over 't geheel is hij te goeder trouw en ten slotte heeft men vol piëteit voor den Venetiaanschen reiziger een monument van betrouwbaarheid en dankbaarheid opgericht. Hiertoe heeft veel bijgedragen de geleerde sir Henry Yule, wiens uitgave van Marco Polo's boek op zich zelf een monument is.

Het is een verademing, na de over 't geheel droge en afgemeten beschrijvingen der Chineezen, het reisverhaal te lezen van den frisschen, van levenslust tintelenden Westerling die Marco Polo was. Zijn mededeelingen bestrijken allerlei gebieden: hij beschrijft niet alleen de landen en volken, waarmee hij kennis maakte; hun godsdienst, zeden en gebruiken, wijze van wonen, maar wijdt ons ook in het bestuur van het aloude Kathay in, vlecht daartusschen geschiedkundige bijzonderheden, vertelt van handel en belastingwezen, en doet sommige groote Chineesche steden voor ons leven. Koeblai Khan, dien de Venetiaan hoog vereerde, rijst dank zij zijn beschrijving tegen den achtergrond der 13e eeuw op zooals hij reilde en zeilde, man met een groot hart zooals hij hier-

boven geschetst is, vaderlijk voelend voor de hem onderworpen millioenen, sterk reageerend op den ontrouw zijner vazallen en ten slotte imperialistisch van neiging. Te land kroonde succes de actie van zijn veldheeren, maar expeditie over zee — naar Japan en naar Java —, werden rampspoedige mislukkingen, gelijk hiervoor aangestipt. Koeblai Khan mocht zich beschouwen als een heerscher dien vrijwel gansch Azië naar de oogen zag.

Voor de Chineezen, een onderworpen volk voor hem, had hij niet veel sympathie. Als bestuurders koos hij Tataren, Saracenen, en Christenen, allen vreemdelingen in Kathay. De bewoners van 't land wisten bij den weetgierigen, van humor geenszins afkeerigen heerscher niet de rechte snaar te treffen. Marco Polo vertelt er ons van: de Groote Khan was weleens ontevreden dat zijn Chineesche gezanten over niets wisten te spreken dan over hun diplomatieke missies en hij liet zich uit dat hij veel liever eens hooren wilde over de eigenaardigheden en de gewoonten van de verschillende landen die zij bezocht hadden. De slimme Venetiaan verstond die kunst beter en wist den keizer op 't stuk van reisverhalen een smakelijk menu voor te zetten. Ook zijn boek vertoont bewijzen dat hij zich richtte naar den smaak van het publiek waarvoor het bestemd was: zelfs pakkende beschrijvingen van veldslagen worden gegeven.

Niet alle landen, waaraan Polo aandacht schenkt, zijn door hem bereisd: hij geeft ook beschrijvingen — zoo van Japan, Tsjampa (ongeveer het huidige Cochinchina), Java en eenige kleinere eilanden — enkel op grond van inlichtingen van anderen. Wat hij aangaande Noord-Sumatra meedeelt, is belangwekkend: in zijn tijd lagen hier verschillende rijkjes die als pleisterplaats op den zeeweg naar en van het Oosten beschouwd werden. Met de kustlanden van Indië is de reiziger, blijkbaar wegens het gemis van goede kaarten, in de war geraakt.

Marco Polo heeft het geheimzinnige Kathay in de verbeelding der bewoners van Europa dichterbij gebracht. Intusschen was hij strict genomen, geen pionier. Reeds vóór de drie Venetianen was de moeilijke weg naar het Verre Oosten betreden door mannen van het kruis. De uitloopers van het rijk van den Grooten Khan bereikten, gelijk gereleveerd, de Middellandsche Zee; de Mongolen waren geen verre onbekenden meer; men wist in Europa dat zij den Islam hadden verworpen en de leer van den Nazarener niet vijandig gezind waren.

Circa een kwart eeuw vóór Marco Polo, in 1245, ondernam de monnik Giovanni di Piano Carpini of Jean du Plan-Carpin de reis naar den machtigen heerscher in Mongolië en bereikte veilig Karakoroem. Maar de Khan van die dagen was niet de verdraagzame en grootmoedige Koeblai: op den meegebrachten brief van den Paus werd een weinig welwillend antwoord gegeven. Enkele jaren na dezen geloofsapostel werd zijn spoor gevolgd door Willem van Ruysbroeck — een Vlaming,

in het buitenland bekend als Rubruquis en Rubruck — die den onmiddellijken voorganger van Koeblai Khan te zien kreeg en evenmin succes had. Een derde reiziger had politieke oogmerken: het was iemand van koninklijken bloede, Hayton van Klein-Armenië, die de kracht der Mongoolsche wapens had gevoeld. Deze drie voorloopers van Marco Polo hebben hun bevindingen eveneens te boek gesteld en de wegen naar Kathay beter bekend gemaakt. Hun geestelijke nalatenschap wordt gewaardeerd, doch staat een heel eind achter bij die van den schranderen Venetiaan, wiens verblijf in 't Verre Oosten veel langer duurde.

Van lieverlede wist het Christendom in China terrein te winnen, vooral in het uiterste Zuiden aan de kust en in het uiterste Noorden rondom Khanbalik. Hier zien wij zelfs een Franciscaner monnik, Jan van Monte Corvino, als aartsbisschop optreden. Er rustte zegen op zijn arbeid; Koeblai Khan moedigde de missies aan en verleende haar zijn machtige bescherming. Een vrij groot getal zendelingen moet in zijn rijk de leer van het kruis gepredikt hebben. Aan sommigen hunner heeft de aardrijkskundige wetenschap verplichtingen. Zoo aan den in het vorige hoofdstuk geciteerden Odorico van Pordenone, die een vrij uitvoerig en nogal interessant reisverhaal heeft nagelaten. Hij maakte de reis naar China — of Manzi, zooals Zuid-China in die dagen heette — over zee, en niet over land. In den tijd dat hij den tocht ondernam, tusschen 1316 en 1330, was het verkeer met het Verre Oosten over zee blijkbaar sterk toegenomen.

Odorico scheepte zich in te Hormoez en voer vandaar naar Thana, ten noorden van Bombay; vervolgens deed hij evenals Polo, doch in omgekeerde richting, Noord-Sumatra aan (hij noemt dit Lamori of Lamberi en maakt ook gewag van een koninkrijk Sumoltra of Samudra, dat ook door Chineezen uit de 13e eeuw vermeld is en zijn naam aan het geheele eiland heeft gegeven). Het einddoel van de zeereis was Canton.

De schrijver met zijn sterk religieuzen zin vertoont een zekere overeenkomst met Hioeën Tsang: hij gelooft in wonderen en wekt af en toe een glimlach door zijn naïeveteit. Zoo waar hij vertelt van het glorieuze martelaarschap van de vier fraters in de stad Thana, waar Nestoriaansche Christenen gevestigd waren. De zaken des geloofs trekken den vromen reiziger begrijpelijkerwijze aan en zoo maakt hij, evenals Marco Polo, gewag van de rustplaats van den apostel Thomas, die gezegd wordt in Zuid-Indië te zijn rondgegaan en wiens stoffelijk overschot bij Madras heet te zijn begraven.

Behalve Sumatra vermeldt Odorico het eiland Java, dat in zijn tijd blijkbaar groote bekendheid genoot dank zij het aanzien van het Madjapahitsche Vorstenhuis. Het hoofd van dit huis heet zeven gekroonde koningen onder zich te hebben. Het eiland wordt buiten-

gewoon volkrijk genoemd en verder aangeduid als „het op een na beste van alle bestaande eilanden". Er wordt een lijstje van voortbrengselen gegeven — waaronder kamfer en notemuskaten — die blijkbaar van andere eilanden afkomstig zijn. De beschrijving wordt lichtelijk fantastisch, waar Odorico den „koning van het eiland" laat wonen in een waarlijk wonderbaarlijk paleis met zeer groote en breede trappen, welker treden afwisselend van goud en zilver zijn, evenals de tegels in de vloeren, terwijl de wanden aan de binnenzijde bedekt zijn met gouden platen en de zoldering van zuiver goud is.

Ook van het meergenoemde Tsjampa vertelt de goedgeloovige schrijver vreemde dingen: de zee bij de kust is op een gegeven tijdstip zóó vol visschen, dat zij uit niets anders schijnt te bestaan; bij het strand gekomen, springen de waterbewoners aan land en worden dan door de inboorlingen verzameld. Nog meer van die wonderverhalen discht Odorico op: doch met betrekking tot China vertelt hij wel heel wat dat waarde heeft. Want van Zeitoen in het Zuiden, trok hij het land door om ten slotte te belanden in het vermaarde Khanbalik, waar hij drie jaren sleet. Omtrent den Grooten Khan en zijn gewoonten is hij tamelijk uitvoerig.

Door Centraal-Azië, dus over land, keerde de merkwaardige reiziger naar zijn heimat terug. Evenals Marco Polo, heeft ook hij het voorrecht genoten in Yule een biograaf en commentator te vinden (*Cathay and the way thither, II*).

De daden der Groote Khan's, vooral van Koeblai, waren zoo talrijk en riepen zoovele reacties in het leven, dat zij aanleiding hebben gegeven tot het ontstaan van een vrij uitgebreide literatuur die nog al van heterogenen aard is. Europeesche geleerden zijn onverdroten doende geweest de zeer volumineuze kronieken der Chineesche dynastiëen en andere werken te doorzoeken in 't belang van de historische geografie. Het was vaak een arbeid, gelijk aan dien van prospectors die mijnvelden hebben te exploreeren met geringe kans goudhoudende aders te ontdekken. De volharding der naspeurders is dikwijls bewonderenswaardig geweest.

Reeds heb ik de namen genoemd van mannen als Chavannes, Pelliot, Hirth, Rockhill en Bretschneider, met nog vele te vermeerderen. Ik moet er hier bijvoegen die van Groeneveldt, Mayers en Phillips — in het verband van het onderwerp dat mij bezig houdt. De eerstgenoemde, W. P. Groeneveldt, heeft in 1876 een zeer belangrijke verhandeling uitgegeven, *Notes on the Malay Archipelago and Malacca, compiled from Chinese sources* (in de *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen;* later is de studie nog een weinig verbeterd en aangevuld, en ook opnieuw uitgegeven).

Onze bekwame landgenoot is systematisch te werk gegaan: hij heeft de verschillende eilanden van den Indischen Archipel elk afzonderlijk

behandeld en erover meegedeeld wat hij in zijn Chineesche bronnen kon vinden. Veel is dit niet. Zijn klacht dat zijn exploratiewerk zoo weinig wetenschappelijk gouderts heeft opgeleverd, is slechts een herhaling van de verzuchting van Koeblai Khan over de geringe belangstelling der Chineezen voor vreemde landen en volken. En een deel van het gouderts is nog van twijfelachtige waarde; immers lang niet alle Chineesche namen laten zich met een behoorlijken graad van zekerheid identificeeren. Groeneveldt geeft de karakters welke die namen moeten voorstellen, volgens hun oude uitspraak in het dialect van Canton of Foekiën (vanwaar de meeste zeevarenden en handelaren afkomstig waren), terwijl andere sinologen hiervoor het klassieke zoogenaamde Mandarijnen-Chineesch hebben gebezigd. Dit leidt tot groote verschillen in de transcriptie van vele namen.

De gegevens die Groeneveldt heeft bijeengebracht vormen een even groot mengelmoes als de mededeelingen in de boven besproken *Sjoe-fan-sji* van Sjau Dzjoe Kwa. Toch bezitten zij grooter waarde dan de fantastische berichten der Arabieren.

De compilator en vertaler heeft zich niet bepaald tot het gebied der aardrijkskunde, maar ook gegeven wat hij op historisch terrein vond. Het weinige dat hij op dit terrein heeft aangetroffen is niettemin van bijzondere beteekenis, omdat het betrekking heeft op den tijd onmiddellijk voorafgaande aan de stichting van Madjapahit waarover ook inheemsche litteratuur tot ons gekomen is, en omdat het handelt over de reeds kort vermelde expeditie op last van Koeblai Khan naar Java in 1292. Over de gebrekkigheid der historiografie in Zuid-Azië is reeds het noodige gezegd; zoo is het een zeldzaam toeval wanneer geschiedkundige mededeelingen van Chineesche zijde samenvallen met berichten van inheemsche herkomst. Dit nu gebeurt hier.

Omtrent de stichting van Madjapahit en wat eraan voorafging, worden wij in de eerste plaats ingelicht door het historisch, met fantastische elementen vermengd verhaal *Pararaton of het boek der koningen van Toemapel* (het hedendaagsche Singasari ten Zuiden van Soerabaja) *en van Madjapahit*, door dr. Brandes uitgegeven en toegelicht. Verder door een merkwaardig geschrift, de eveneens door dr. Brandes uitgegeven *Nagarakretagama*, lofdicht van den poëet Prapantja op koning Radjasanagara of Hajam Woeroek, van Madjapahit.

Over deze lofdichten of lofkronieken een korte uitweiding. Zij zijn ook in Britsch-Indië ontstaan; ik herinner aan het lofdicht op den Indischen koning Tsjandragoepta (die uit de 4e eeuw na Christus); aan dat op den in 't vorige hoofdstuk genoemden Harsjawardhana, de *Harsja Tsjarita*, van 620; aan een ander, *De daden van Wikramanka*, van een dichter uit de 12e eeuw. Deze en dergelijke werken, ofschoon begrijpelijkerwijze geen objectieve voorstellingen gevend, bevatten toch bruikbare historische stof.

De *Nagarakretagama* heeft een bijzondere waarde, omdat zij een lijst bevat van de landen die onder het gezag van den vorst van Madjapahit gebracht waren in den tijd van den grootsten bloei van dit rijk, de tweede helft der 14e eeuw. Behalve een groot deel van Java overheerschte de toenmalige vorst, Hajam Woeroek (of Radjasanagara), van 1350—1389, behalve een groot deel van Java, bijna geheel Sumatra, verder nog een flink stuk van Borneo en Celebes, verschillende van de Kleine Soenda Eilanden en de Molukken, alsmede het Zuidelijk deel van het Schiereiland Malakka. Zelfs Siam was eenigermate afhankelijk van Madjapahit, dat er, volgens het gedicht altijd, „zijn beschermende schaduw" over wierp. Ja, nog sterker, tot in Britsch-Indië kan zich de invloed van het Javasche rijk hebben uitgestrekt: in de lijst komt de plaats Radjapoera voor, die volgens Kern in Kalingga, ongeveer het huidige Orissa, moet gelegen hebben. (Vreemd klinkt dit niet: uit dit Kalingga moeten Indiërs naar Java zijn overgestoken; een gedeelte van dit eiland droeg zelfs den naam Kaling).

In het Chineesche relaas nu over de expeditie naar Java in 1292, zooals Groeneveldt dit voor ons toegankelijk heeft gemaakt, wordt de stichter van het Madjapahitsche rijk ten tooneele gevoerd. De aanleiding tot de expeditie lag in het feit dat de vorst van Toemapel of Singasari een afgezant van Koeblai Khan beleedigd had. Toen de Chineesche expeditie onder een drietal leiders, twee Chineezen en één Mongool, via de Karimata Eilanden en Billiton, Java's Noordkust had bereikt, ging een deel der expeditionnaire troepenmacht van Toeban over land en de rest over zee naar een punt bij Soerabaja. De vorst die den Chineeschen gezant gehoond had bleek inmiddels overleden, tijdens een campagne in Zuid-Sumatra. Zijn schoonzoon en plaatsvervanger, Raden Widjaja genaamd, wist blijkbaar de leiders der expeditie — welker doel vervallen was — te bewegen hem hulp te verleenen tegen den vorst van Daha of Kaling (Kediri), voor wien hij kort te voren had moeten wijken.

Een veldtocht tegen dezen vorst had succes. Maar nu keerde Raden Widjaja zich verraderlijk tegen de argelooze Chineezen en bracht dezen een nederlaag toe, waarop zij niet beter wisten te doen dan naar China terug te keeren. In het verslag dat Koeblai Khan werd aangeboden werd begrijpelijkerwijze de juiste toedracht verbloemd; wij komen die te weten door vergelijking met de inheemsche bronnen. Het was Raden Widjaja die Madjapahit stichtte en zoo den grondslag legde van het groote Javasche rijk.

Vermelding verdient dat van de rampspoedige expeditie van 1292—1293 ook nog gewag wordt gemaakt in een geschrift van een Westerling, n.l. in het reisverhaal van den reeds genoemden Odorico van Pordenone. Deze heeft er blijkbaar van gehoord; hij wijdt er intusschen

maar enkele regels aan en spreekt van „vele expedities" (zie Yule's *Cathay and the way thither*, II, p. 155).

Over die lijst in de *Nagarakretagama*, (waarvan Kern een vertaling heeft geleverd in de *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Ned.-Indië*, 1903—'14; herdrukt in zijn Verspr. Geschr. VII—VIII, 1917—1918) en die G. P. Rouffaer critisch heeft besproken in een belangwekkend artikel in de *Encyclopaedie van Ned.-Indië* (IV, 1905, p. 384 seq.), is in de wereld der oriëntalisten nogal wat te doen geweest. Zoo heeft de bekende kolonel G. E. Gerini erover geschreven in het *Journal of the Royal Asiatic Society* van 1905. Maar van grooter belang zijn de opmerkingen van C. O. Blagden in hetzelfde tijdschrift van 1906. Deze schrijver beweert dat men de in het gedicht voorkomende lijst van aan Madjapahit schatplichtige landen slechts onder voorbehoud kan aanvaarden, althans wat betreft de staten Kedah, Kelantan, Trengganoe en Pahang op het schiereiland Malakka. Immers dit schiereiland was, volgens den schrijver, van het midden der 13e tot het eind der 15e eeuw onder Siameesch oppergezag; de aanspraak van Madjapahit op de suprematie kan niet op een effectieve bezetting berust hebben. Men mag er zeker de les uit trekken, dat men met Oostersche geschiedbronnen niet te voorzichtig kan zijn.

Na dezen uitstap keer ik terug tot China. De Mongoolsche dynastie die zooveel gedaan had voor de renaissance van het rijk door de poorten wijd open te zetten, zag zich reeds in 1368 verdrongen door een inheemsch vorstengeslacht, dat der Ming's. Nauwelijks één en een derde eeuw na den dood van Dzjingis Khan ging zijn imperiale schepping in andere handen over. Hij had inderdaad reden den wijzen Tsjang Tsjoen om een onsterfelijkheidsdrank te vragen.

De politieke verandering in China was in haar gevolgen duidelijk waarneembaar. Onder de Mongolen was het rijk geregeld door Latijnsche kooplieden, meest Italianen, over zee bezocht. Zelfs was aan een der Franciscaner kloosters te Zeitoen in Zuid-China een fondaco of factorij verbonden, evenals eenige eeuwen vroeger, toen de Arabieren het monopolie van de vrachtvaart op het Verre Oosten bezaten, in enkele Zuidchineesche havens Arabische consulaten waren gevestigd. Tegen het einde der 13e eeuw moet de zeeroute meer in zwang zijn gekomen. Wij zien Marco Polo over zee naar Europa terugkeeren en, in de volgende eeuw, den pauselijken legaat te Peking, Giovanni Marignolli, van wien ook een reisbeschrijving bestaat, per schip terugkeeren. Odorico van Pordenone en anderen deden evenals Marco Polo Hormoez aan de Perzische Golf aan, maar terwijl de laatste omstreeks 1270 vandaar de moeilijke landreis moest aannemen, konden genen omstreeks 1320 scheepsgelegenheid naar China vinden. Van Zeitoen liep de route via Noord-Sumatra en Quilon op de kust van Malabar naar de genoemde haven aan de Perzische Golf en vandaar over land naar de Middel-

landsche Zee. De meening, dat het de Portugeezen zijn geweest, die in de vijftiende eeuw Indië en later China uit de sfeer der Oostersche geheimzinnigheid hebben getrokken, is dus onjuist. Intusschen nam onder de Ming-dynastie het verkeer met het Verre Oosten sterk af om al spoedig vrijwel alle beteekenis te verliezen.

Voor de maritieme landen van Azië bleef ook onder de nieuwe dynastie het groote rijk zijn hooge machtspositie behouden. Hoezeer men hieraan hechtte, blijkt uit een reeks van uiterst merkwaardige expeditie uit het begin der 15e eeuw. Dank zij de nasporingen van W. F. Mayers, die de berichten hierover heeft vergaard en vertaald, („Chinese Explorations of the Indian Ocean during the fifteenth century" in de *China Review* van 1874—75 en 1875—76), is deze curieuze openbaring van Oostersch imperialisme in het groote boek der geschiedenis vastgelegd.

De imperialist staat te boek als Joeng Loh, die zijn neef van den troon had verdreven en droomen van grootheid droomde. Het voorspel van het ongewone avontuur was het zenden van afgezanten naar Siam, Sumatra, Java en landen in (Britsch-)Indië met de opdracht de erkenning van China's suprematie te vorderen. Spoedig volgde de uitrusting van een sterke expeditie over zee, met een troepenmacht van 37.000 man, onder een vermaarden eunuch, Tsjeng Ho, die de landen bespoeld door de Aziatische zeeën tot in het Verre Westen had te bezoeken. Hij voerde keizerlijke proclamaties mee en had den roep van des keizers majesteit en goedheid te verbreiden. De koningen en andere „staatshoofden" — er zullen er onder geweest zijn wier vorstelijkheid niet veel beduidde — ontvingen rijke geschenken; zoo zij tegenstribbelden en de opperhoogheid van China niet wilden erkennen, wist Tsjeng Ho met de hand op zijn zwaard en den blik naar zijn 62 groote galjoenen het verzet wel te breken. Tot de kusten van Arabië werden door de expeditie bezocht en overal eerbied voor den Drakentroon afgedwongen.

Nadat Tsjeng Ho was teruggekeerd, zoo vermelden de kronieken, „was de keizer ten zeerste verheugd en niet lang daarna gaf hij Ho last opnieuw te gaan en onder de verschillende vorsten rijke geschenken uit te deelen".

Dit miste zijn effect niet: een souvereiniteit die in plaats van tot een aderlating te leiden voordeelen bracht, was allesbehalve verwerpelijk. Het relaas luidt verder:

„Hierop werd het getal van hen die den Troon hulde kwamen betuigen, aldoor grooter. Tsjeng Ho werd uitgezonden op niet minder dan zeven missies. Driemaal nam hij vreemde landshoofden gevangen (onder wie den radja van Palembang en dien van den staat Sumatra, in het huidige Atjeh). Zijn daden waren zóó groot als in vervlogen tijden door geen vóór hem waren volbracht. Terzelfder tijd breidden

de verschillende volken, aangetrokken door den winstgevenden handel in Chineesche goederen, het handelsverkeer met China en onderling uit."

De Oostersche caesarenwaanzin werd ten slotte een dure geschiedenis. Dertig jaren lang werden expedities uitgezonden, die zelfs Afrika's Oostkust aandeden; de glorie van den Zoon des Hemels verspreidde haar glansen over bijna geheel Zuid-Azië. Maar men begon de rekening op te maken:

„Wat betreft China, voor de schatten die voor deze ondernemingen met gulle hand werden uitgegeven, ontving het in ruil geenerlei voordeel, terwijl van de soldaten, die aan de expedities deelnamen, ten slotte — na een jaar of twintig — van de tien niet meer dan één of twee terugkeerden".

De gevolgen der megalomanie stemden tot nadenken. Aan de reclametochten voor China's grootheid kwam een einde; een geheel andere koers werd ingeslagen. Men zocht kracht in een isolement achter een muur van hoogmoed en barbarenverachting.

Het is jammer, dat geen getrouw, met levendige pen geschreven verslag van die imperialistische expedities ons bereikt heeft. Sommige episoden zouden overvloeien van een humor, even kostelijk als die van Cervantes of Rabelais. Welk een piquante tegenstelling: aan de eene zijde een keizer van China, het hoofd in de wolken, zich verheven gevoelend boven 't gansche menschdom en geheel vervuld van zijn roeping om de blijde boodschap van zijn heerschersgrootheid tot de verste uithoeken te verkondigen; aan de andere zijde sluwe Oostersche potentaatjes, die vaak voor eigen rekening handel dreven en ter wille van de negotie de blijde boodschap aanhoorden met ingehouden schaterlach, bereid voor de gunst — en de cadeaux — van den Zoon des Hemels zooveel eerbiedsbetoon in ruil te geven als hij mocht verlangen. Wenschte Zijne Majesteit kow-towende gezantschappen met brieven vol nederigheidsvertoon en geschenken, zij waren tot zijn dispositie: de hooge positie van den keizer bracht mede, dat de tegengeschenken getuigden van zijn edelmoedigheid, en verder bezorgde de handel geenszins verwerpelijke voordeelen. Er zijn gevallen, dat particuliere kooplieden zich voordeden als afgezanten en uit hun goederenvoorraad het een en ander als cadeaux afzonderden, zeker van de generositeit van den keizer.

Intusschen mag men niet generaliseeren en de meening opvatten, dat steeds en overal met het zenden van tribuut een spel gedreven werd. Er worden door Mayers lijsten van artikelen gegeven, die als schatting naar China werden gezonden; zij zijn soms zeer lang en vermelden zoowel metalen — tin en ijzer — als diamanten en parelen; olifantstanden en rhinoceros-hoorns zoowel als peper en specerijen; edele houtsoorten zoowel als kamfer, pauweveeren zoowel als papegaaien. Ook zijn de brieven, die de gezantschappen den Zoon des

Hemels hebben aan te bieden, vaak gesteld in een zeer nederigen toon. Een feit is het, dat een bondgenootschap met het groote rijk of de bescherming die het verleende, vaak als een hooge eer of gunst werd opgevat, reeds in zeer oude tijden.

Doch het Oosten zou het Oosten, vermaard om zijn diplomatiek vernuft, niet zijn, als het met die huldebetuigingen van vazallen in orde was. Ik ben voor leering en onderricht in Ma Twan Lin gaan speuren, en hij heeft mij niet teleurgesteld. Wie Ma Twan Lin was? Elke Chineesche geletterde zal het u zeggen: hij was een man, van wien getuigd kon worden dat alles, wat in boeken stond, in zijn hoofd gevaren was. Hij leefde in den tijd van Marco Polo en vatte alles wat men in zijn tijd wist samen in een werk van 348 boeken. „Men kan zeggen", aldus Rémusat in zijn *Nouveaux mélanges asiatiques*, „dat dit uitstekende werk op zich zelf een geheele bibliotheek waard is, en als de Chineesche litteratuur geen ander bood, dan zou het de moeite loonen om Chineesch te leeren ten einde het te kunnen lezen."

Ma Twan Lin heeft geschreven over geschiedenis en aardrijkskunde, godsdiensten en wetgeving, handel en landbouw, natuurkunde en natuurlijke historie, enzoovoort.

In zijn werk over aardrijkskunde nu, gedeeltelijk vertaald door D'Hervey de Saint-Denys (*Ethnographie des peuples étrangers à la Chine*, twee deelen), vond ik belangwekkende gegevens over dat looze Oostersche spel met schattingen. In de elfde eeuw en later waren de Koreanen daar heel sterk in, blijkt het. In 1090 zond de vorst van Korea (Kao-li) gezanten, die kostbare voorwerpen cadeau kregen ter waarde van 5000 taels. Toen zij twee jaren later weer verschenen, waren hun zelfzuchtige bedoelingen zoo doorzichtig, dat een der hooge ambtenaren den keizer te kennen gaf in die bezoeken van Koreaansche heeren heelemaal geen heil, ja eerder een nadeel te zien. Eenigen tijd later werd zonder omwegen verklaard dat de Koreanen zoo lief deden, enkel omdat het hun voordeel opbracht. Tegen het einde der 12e eeuw werd zelfs een keizerlijk decreet uitgevaardigd, bepalend dat het wisselen van bezoeken met Korea (ook de Chineezen zonden af en toe representanten naar dit land) moest worden gestaakt als nutteloos en nadeelig voor 't rijk. Wij vernemen dat de uitgaven voor het onderhoud der vreemdelingen, voor feestbanquetten en giften in geld tienduizenden taels beliepen, zonder dat de ambtenaren die op deze uitgaven hadden te letten zorg droegen ze te matigen. Ook de Chineesche ambassades naar Korea kostten handen vol geld: er moesten schepen voor uitgerust worden, versierd en ingericht „als voor het vervoer van halfgoden". Er kwam nog het geleide van oorlogsschepen bij; het talrijk personeel van manderijnen behield niet alleen zijn gewone inkomsten, maar vorderde ook nog toelagen bij hun terugkomst.

Ten slotte komt Ma Twan Lin ons heel nuchter vertellen waarop

de vazallentrouw van Korea in de praktijk neerkwam. „Het had geen andere oogmerken dan met onze gebruiken bekend te raken en de keizerlijke giften in ontvangst te nemen die zijn gezantschappen elk jaar kwamen oogsten."

Het zijn typisch Oostersche genrestukjes die hier geteekend worden. Niet alleen lieten de vazallen van het Rijk van het Midden dit voor de eer van zijn opperhoogheid terdege betalen, maar ook in China zelf wisten de mandarijnen die cijnsplichtigheid op cijns te stellen.

De expeditie van Tsjeng Ho hadden intusschen tengevolge, dat de kennis der Chineezen van de maritieme Aziatische landen er door vergroot werd. Een der deelnemers aan de bedoelde tochten was een tolk, Ma Hwan, die Arabisch kende; hij heeft een boek nagelaten, waarin beschrijvingen van de verschillende bezochte landen voorkomen. Zoowel Groeneveldt als Mayers hebben eruit geput; de eerste met betrekking tot Java en Sumatra, de andere ten aanzien van Annam en Tsjampa (ongeveer het huidige Cochinchina). Hun arbeid is later aangevuld door George Phillips, die in het *Journal of the China Branch of the Royal Asiatic Society* voor 1885 en 1886 („The seaports of India and Ceylon") Ma Hwan verder naar het Westen gevolgd heeft, van Sumatra via de Nikobaren naar Ceylon en Indië. Hij vermeldt interessante bijzonderheden over de navigatie der Chineezen, en publiceert kaarten, die door de zeevaarders van de 15e eeuw gebruikt werden en het bewijs leveren van de vaagheid hunner geografische begrippen. Hun kennis van landen en volken was minder nevelig; ook bij Phillips — die de beschrijvingen van de Nikobaren en Ceylon, alsmede van Siam vertaalt — vindt men, evenals bij zijn voorgangers, tamelijk veel bijzonderheden. Ma Hwan blijkt een goed waarnemer te zijn geweest, die — naar hij in de voorrede van zijn boek verklaart — veel gelezen had over de „wonderen van het Westen" en verlangend was ze te aanschouwen. Hier en daar hebben zijn berichten zelfs waarde voor de wetenschap. Ceylon komt er slecht af, maar over Annam, Siam en Java wordt betrekkelijk uitvoerig geschreven. Onder de plaatsen, die op Java genoemd worden zijn Grissee (Gresik), Soerabaja — toen in opkomst — en Madjapahit; de vorst van het rijk van dien naam reed in de vijftiende eeuw op een olifant; hij had acht ministers — het getal, dat de vermaarde Indische Wetten van Manoe noemen —; zijn kleeding, waartoe de kris behoorde, wordt naar waarheid beschreven. Onder de gebruiken die vermeld worden is dat van het „suttee", uit Indië herkomstig: de vrijwillige verbranding van bijvrouwen van een uit het leven gescheiden Inlandschen groote; de slachtoffers sprongen van den top van een hoog houten gevaarte in het vuur, zooals tot in onzen tijd op Bali placht te geschieden. Betreffende Siam worden o.a. huwelijks- en begrafenisgebruiken meegedeeld. In de beschrijving van Annam leest men hoe diep eerbiedig de vorst van dit rijk, gevolgd door vijf honderd

gewapende mannen, een brief van den grootmachtigen keizer van China uit de handen van diens zendeling aannam.

Mayers is nog zoo gelukkig geweest een Chineesch werk van omstreeks 1500 op te sporen, waarin de route van een der expeditie onder Tsjeng Ho wordt omschreven. In het begin van 1432 ging men scheep te Foekiën in Zuid-China, zette koers naar Annam, zeilde vandaar in 25 dagen naar Java, vermoedelijk naar Soerabaja, bereikte 11 dagen later Palembang (in die dagen Kioe-kiang heetend) en nog 7 dagen later Man-la-ka (niet met zekerheid thuis te brengen, misschien Malakka). Vanhier zette men den tocht voort naar Su-men-ta-la (Sumatra), aan de Noordkust, waar men na 10 dagen arriveerde. De volgende étappe was Ceylon, dat na 36 dagen bereikt werd; daarna werd Koe-li (Calicut) aangedaan en vanhier de steven gewend naar Hormoez, welbekend uit de reisverhalen van Marco Polo en Odorico van Pordenone; na 35 dagen werd deze plaats bereikt. Van de Perzische Golf werd de terugtocht aanvaard; hij voerde langs dezelfde étappes.

Over den grooten Ma Twan Lin nog een enkel woord. In zijn boek over aardrijkskunde, vier deelen, heeft deze geleerde achtereenvolgens behandeld de landen ten Oosten van het Chineesche rijk (Korea, Japan, Kamsjatka, Formosa, en het geheimzinnige „Foesang", waarover nader); die in het Zuiden (Tonkin, Cochinchina, Siam, Cambodja, Burma, de Filippijnen, verschillende eilanden van den Ned.-Indischen Archipel, ja zelfs — volgens D'Hervey — Australië, benevens de landen in het Westen om den Indischen Oceaan); ten slotte de landen op het continent ten Noorden en ten Westen van China. Geschiedenis en aardrijkskunde zijn dooreengemengd.

Kenden de Chineezen in de dagen van Ma Twan Lin, dus in de 13e eeuw, reeds Australië? D'Hervey zegt dat hij, afgaande op de route der Chineesche zeevaarders, deze vraag bevestigend beantwoordt. Groeneveldt schijnt er anders over te denken; hij heeft de encyclopaedie van Ma Twan Lin gebruikt, maar zegt er over zijn doel niets nieuws in te hebben gevonden; over Nieuw-Guinea, door D'Hervey herkend, zwijgt hij.

Het geheimzinnige „Foesang" identificeert D'Hervey als Amerika, in navolging van anderen. De Foesang-quaestie, anders gezegd de vraag of de Chineezen reeds veel vroeger dan de Viking's en Columbus Amerika — van den Westkant — bezocht hebben, is reeds lange jaren aan de orde. In het door D'Hervey vertaalde werk van Ma Twan Lin komt over het geheimzinnige land een hoofdstuk voor, dat reeds tegen 1760 de aandacht trok van den beroemden Franschen oriëntalist Deguignes; deze schreef er een memorie over die zeer de aandacht trok. Hij was van meening dat de Chineezen in zeer oude tijden Amerika gekend hebben. Sedert hij zijn memorie schreef, hebben mede- en tegenstanders hun inzichten te kennen gegeven. Men heeft hier te doen met een van die vage quaesties welker aard in het vorige hoofdstuk geschetst is.

Wil men kort het verhaal van het geheimzinnige Foesang?

In 499 kwam in China aan een Boeddhistische priester Hoeï Tsjin die meedeelde, dat ver in het Oosten een land lag waar vele foesangboomen groeiden. De huizen waren er van hout; versterkte steenen vestingmuren vond men er niet. Ook kende men er geen soldaten en had geen kennis van oorlogvoeren. Wel was men vertrouwd met de schrijfkunst. Voor de misdadigers had men een gevangenis in 't noorden en een in 't zuiden van het land. Personen die een hooge positie bekleedden werden op een bijzondere wijze gestraft. Het volk bezat een koning die in verschillende jaren verschillende kleeren droeg (blauwe, roode, gele enz.). In Foesang vond men zeer groote ossenhorens; dan rijtuigen bespannen met paarden, ossen en herten. Men oogstte er roode peren en had den wijnstok. De bodem bevatte geen ijzer, wel koper, zilver en goud. Huwelijks- en begrafenisgebruiken worden omstandig beschreven.

In de geleerde wereld heeft men natuurlijk gepoogd in Amerika een land te vinden, dat beantwoordde aan de beschrijving van Hoeï Tsjin. A priori laat zich vaststellen, gegeven de afwezigheid van historische documenten betreffende het oude Amerika, dat de bewijsvoering in hoofdzaak niet een positief, maar slechts een hypothetisch karakter kan dragen. In zijn werk *The dawn of modern geography* heeft C. R. Beazley het pro en contra met betrekking tot Foesang — Amerika kort behandeld (I, p. 492 seq.); ik veroorloof mij er naar te verwijzen. Hier slechts enkele opmerkingen.

Foesang is vereenzelvigd met Aljaska, Californië en Mexico. In laatstgenoemd land meent men sporen van het Boeddhisme te hebben gevonden: zoo verschillende beelden die aan Boeddha doen denken en een tempel die eenige overeenkomst vertoont met den Boroboedoer op Java. Aan den anderen kant heeft men analogie gevonden tusschen de Mongolen en de Noordamerikaansche Indianen. Het gebruik dat de koning zich in verschillende jaren verschillend kleedde, klopt op merkwaardige wijze met het feit dat de Mongolen de tien jaren van den bij hen in zwang zijnden tienjarigen cyclus aanduidden met woorden die kleuren beteekenden. De groote ossenhorens waarvan boven sprake is werden door de Spanjaarden gezien na de verovering van Mexico.

Er zijn er die aan al die punten van overeenkomst geen waarde hechten, en Foesang kort en goed een plaats aanwijzen in het onbegrensde rijk der fantazie. Zij wijzen er op dat de Chineezen ook verhalen geven van een rijk van vrouwen, van een land van getatoueerden en een land welks bewoners hondenkoppen bezaten. Het lijkt me intusschen irrationeel deze verhalen, die men bij tal van Arabische en andere schrijvers vindt en die blijkbaar door Chineesche zeevaarders naar hun land zijn overgebracht, op één lijn te stellen met de

beschrijving van Foesang. Immers deze laatste vertoont niet een onmiskenbaar fictief karakter; zij treedt in details waaraan men niet zijn geloof behoeft te ontzeggen; zij is een brok land- en volkenkunde zooals de oude Chineezen er vele hebben nagelaten. Maar de vraag waar men Foesang heeft te zoeken zal wel nimmer op positieve wijze beantwoord worden.

Tegen het midden der vijftiende eeuw zonderde men zich in China, gelijk ik reeds terloops releveerde, van de overige wereld af. Het was of men er het gevoel had te zwaar geleefd te hebben en nu naar rust verlangde. Het verkeer met het Westen slonk snel: de kusten van het Rijk van het Midden waren niet meer gastvrij zooals vroeger. China onttrok zich aan den blik der Westerlingen alsof er een mist op was neergedaald. En toen de zeevaarders van den nieuwen tijd, in de zestiende eeuw, de verlaten route naar het groote rijk opnieuw verlevendigden, was het hun of zij de ontdekkers waren van het geheimzinnige China, dat Marco Polo reeds in verschillende richtingen had doorkruist.

(*Wordt vervolgd.*)

VARIA.

DE Z.G. „VOLKSBEWEGING" IN SOLO.

Een nabetrachting.

(Van den Bataviaschen medewerker van de Locomotief).

Het was niet dan na ernstige aarzeling, dat schrijver dezes de telegrafische opdracht aanvaardde, om voor *De Locomotief* een plaatselijk onderzoek in te stellen naar de plotseling opgekomen „volksbeweging" in Solo, die zich — als alle bewegingen van dergelijken aard — in den aanvang vrij ernstig liet aanzien. Aan de uitvoering dier opdracht toch waren tal van bezwaren verbonden. Om maar enkele der voornaamste te noemen: een, zeg gerust gebrekkige, kennis van taal, land en volk, van de economische verhoudingen in Midden Java; — de moeilijkheid voor den outsider om, niet toegerust met plaatselijke kennis van personen en zaken, zich wegwijs te maken in den doolhof van specifiek Vorstenlandsche toestanden; — de niet minder groote moeilijkheid van het verkrijgen van juiste inlichtingen; — dan nog het voor den journalist dubbel tellende onaangename van achteraan komen..... Daarbij kwam bovendien, dat, uit den aard der zaak, het vlugge onderzoek ietwat oppervlakkig blijven moest, en dat, al kon het zich in hoofdzaak bepalen tot toetsing op de juistheid van bekende feiten en vergelijking van verschillend standpunt, zoowel de feiten als het divergeerend standpunt op hun werkelijke waarde dienden onderzocht. Een taak nog moeilijker gemaakt door de duidelijke tendenz tot vertroebeling, welke van den aanvang af een der voornaamste kenmerken van de zaak is geweest.

In het vorenstaande ligt opgesloten de noodzakelijke verontschuldiging aan den lezer voor dit achteraan komen. Tevens geeft het de verklaring, waarom men hier niet meer verwachten mag dan een retrospectieve beschouwing, gevat in het kader van reeds bekende feiten en verschijnselen.

Een beschouwing nochtans, welke het voordeel heeft van een rustig bezien, een rustige ontleding van een geval, dat in zijn aanvankelijke ontwikkeling dreiging inhield van een ernstig sociaal-economisch conflict. Een terugblik derhalve waaruit, zoo vlei ik mij, voor heden en toekomst nog eenige leering te putten valt.

Laat mij deze inleiding besluiten met een woord van dank aan de welwillende wegwijzers, ambtelijke en niet ambtelijke — in het bizonder aan den resident van Solo — die mij in staat stelden voldoende inzicht in de zaak te krijgen.

Met voordracht koos ik den titel: de zoogenaamde volksbeweging in Solo. Want van een werkelijke volksbeweging, dus: een uit het volk voortgekomen beweging, is geen oogenblik sprake geweest: men vernam te Solo eerst van de „beweging" uit de van elders aangebrachte dagbladen! ..... En het „volk", dat in de „beweging" zat, was hier vertegenwoordigd door slechts enkele tientallen menschen, die tevoren bewerkt, niettemin slechts een fi-

gurantenrol speelden en dan nog zonder eenig werkelijk besef van de beteekenis dier rol. Voor een „volksbeweging" is toch allereerst noodig, — zij het dan dat de motorische kracht van buiten komt — begrip van doel en beteekenis der demonstratie.

Hiervan echter was geen spoor te ontdekken.

Voorop gesteld zij, dat men den Inlander, in het algemeen, zonder veel moeite „in beweging" brengt. Niet alleen de naar verhouding bepaald ernstige opstootjes van den laatsten tijd (Gedangan, Baron, Karangtengah e.d.) geven daarvan bewijs, maar ook, en vooral, de in de laatste maanden veelvuldig voorgekomen bewegingen, waarvan wij vooral hier in West-Java ons aandeel hebben gehad. Men denke slechts aan Tjileungsi, Tangerang, Tjipari, Telok Poetjoeng, om van de kleine gevallen te zwijgen.

Al die gevallen hebben bewezen, hoe, in algemeenen zin, de Inlander zeer gemakkelijk te brengen is tot het geloof, dat hem onrecht wordt aangedaan; en dat hij, eenmaal zoover, met zekere domme koppigheid daaraan vasthoudt. Dit is echter niets nieuws. Maar terwijl „het geduldigste volk der aarde" tot voor kort, betrekkelijk zeer kort, waar of vermeend onrecht gedurende eenigen tijd zwijgend verdroeg, is daarin de laatste jaren een met den dag markanter verandering gekomen, voornamelijk onder den invloed der S. I. Het zou mij te ver voere en het ligt niet in de lijn van dit opstel, na te gaan welke oorzaken die verandering beheerschen en o.a. der S. I. den weg baanden tot eene populariteit, welke in de door haar verkregen uitkomsten allerminst tot uitdrukking komt. Genoeg zij het te wijzen op het algemeene verschijnsel, dat de Inlander thans niet alleen veel gauwer geneigd is tot klagen, maar ook tot in verzet komen tegen onrecht, waar of vermeend, — ja, onrecht tracht te zoeken en te vinden als aanleiding tot klagen, tot verzet, en daarbij — wat bij de domme massa onvermijdelijk is — elk verhaal, elk verzinsel van onrecht grif gelooft en zich blindelings laat leiden op den weg naar verzet tegen de bestaande orde.

Het lijkt mij niet meer dan een gemeenplaats, deze mentaliteit op rekening te stellen van een aangeboren zucht tot klagen en indolentie. Veeleer zal men daarin hebben te zien de uiting van een in het volk levende, latente kracht van verzet tegen onrecht, dwang, willekeur, eeuwenlang onderdrukt, maar welke thans, onder de gunstige tijdsomstandigheden, aanstonds tot uiting komt, zoodra zich daartoe de gelegenheid voordoet.

Tot op zekere hoogte is dit een gelukkig verschijnsel. Het schept een rem tegen de maar al te vele bekende misbruiken van macht en gezag, welke niets zoozeer schuwen als openbaarheid. Aan den anderen kant echter heeft het ook een groot nadeel: de bevolking wordt hoe langer hoe meer tot klagen geneigd, klaagt tenslotte waar geen reden tot klagen bestaat en — ziehier wel het ernstigste bezwaar — zij verliest het vertrouwen in haar hoofden en in ons bestuur, want zij mist nog het onderscheidings-vermogen om recht te onderkennen van onrecht. En waar er leiders opstaan, die naar den mond weten te praten, valt er ten slotte zoo goed als niets met haar aan te vangen; wordt zij al tot rede gebracht, dan blijft altijd een stille wrok, geschikte bodem om het zaad van wantrouwen spoedig opnieuw te doen ontkiemen. Daarom is meer dan ooit voorzichtigheid geboden als men de volksconscientie tot uiting wil brengen.

Hoe nu is het in Solo gegaan.

Reeds een zeer oppervlakkige kennis van Vorstenlandsche toestanden leert, dat daar maar al te goede grond aanwezig is voor een in beweging, hier synoniem met in verzet brengen, van het volk.

Geen streek toch op Java, welke zoo onevenwichtige, zoo antediluviaansche economische verhoudingen vertoont als de Vorstenlanden. Hier heerscht nog in menig, in velerlei opzicht, de onbeperkte gebieder, de despoot, de leenheer-vorst. Hier is de feudale staat in vorm en wezen vrij getrouw bewaard gebleven: de vorst de vrije beschikking over den bodem, het volk leenman, meer niet. Hier vindt men nog — ondanks alle inmenging van het Nederlandsch gezag, alle verbeteringen ten bate der bevolking doorgevoerd, soms afgedwongen — een sterke reminiscentie aan hetgeen de Javaan geweest is onder het onbeperkt bestuur zijner eigen vorsten, — aan hetgeen hij nog zou zijn, maar dan in dalende lijn, zonder de „vreemde overheersching". Men stuit er nog op toestanden, welke overal eenvoudig onbestaanbaar zouden zijn, maar die door ons gouvernement nolens volens bestendigd worden in getrouwe naleving der politieke contracten met de vorsten. Grondbezit als in de gouvernementslanden kent de bevolking er niet.

De economische achterstand der Vorstenlanden is dan ook van algemeene bekendheid; zij demonstreert zich zelfs aan den gewonen reiziger. Zoodra deze de grens overtrekt maakt het aspect, zij het dan van nog maar betrekkelijke welvaart aan deze, zienderoogen plaats voor dat van armoe aan gene zijde der grens.

Indien ergens, dan bieden de Vorstenlanden dus een maar al te gemakkelijk te bewerken terrein voor volksleiders. De brandstof, om het volk in verzet te doen komen tegen de bestaande orde van zaken, ligt er om zoo te zeggen opgetast. De bekende leuzen der volksleiders of zich zoo noemenden — want ook hier geldt, dat velen zich geroepen achten, maar slechts weinigen zijn uitverkoren — zouden hier vooral opgeld kunnen doen. Vrije beschikking over den bouwgrond; een goed geregeld grondbezit; vermindering van lasten; uitbreiding van rechten; medezeggenschap in het landsbestuur enz., het zijn alle nog vrome wenschen voor de Vorstenlanden. Werkelijk welgemeende volksleiders zouden er een levenstaak kunnen vinden; en de tegenwoordige leiders, die zoo graag meepraten over de Fransche Revolutie, zouden er vele punten van vergelijking kunnen vinden met de toestanden van voor 1789.....

Maar het vreemde is, dat de grootste Inlandsche organisatie, de S. I., schoon haar bakermat te Solo stond, in de Vorstenlanden geen wortel heeft kunnen schieten. Een tweede opmerkelijk verschijnsel is dat, waar en wanneer de bevolking in de Vorstenlanden in beweging komt, de beweging steeds gericht is niet tegen den vorst of diens rechten of het stelsel of specifieke misstanden zooals ze daar zijn, maar tegen de Europeesche landhuurders, m. a. w.: men komt niet in verzet tegen het kwaad zelf, maar tegen hetgeen er uit voorvloeit. Weigert bijv. het volk eener onderneming de verplichte diensten, zooals in het Jokjasche meermalen is voorgekomen, dan betreft die weigering niet het stelsel dier verplichte diensten, maar de een of andere bijkomstigheid: vermeende verzwaring, loonsbeknibbeling e.d.m. Tegen het geheel uit den tijd zijnde stelsel, blijven bevolking en leiders als regel passief.

Daarom schijnt mij onjuist de verklaring, dat de S. I. wegens de minder godsdienstige gezindheid der bevolking in de Vorstenlanden geen wortel heeft kunnen schieten. Veel meer helt men er toe over aan te nemen, dat die passiviteit, het neerleggen bij een zoo lang bestaanden toestand, de slaafsche onderworpenheid welke den kleinen man tegenover zijn hoofden en vorsten met de moedermelk is ingegeven, tot dusver de stevigste dam is gebleken tegen de S. I. en tegen elke propaganda in den geest der bekende volksbewegingen elders. Daarin zou dan tevens opgesloten liggen de verklaring,

waarom de S. I. bijv. wel strijd voert tegen de economische toestanden bij de suikerindustrie, maar de in sterker mate bestaande misstanden in de Vorstenlanden ongemoeid laat, — wel een open oog heeft voor wegneming van heerendiensten op de particuliere landerijen en daarbij de bevolking zelfs opzet tot verzet, maar zwijgt over de minst genomen even bezwarende, verplichte diensten in de Vorstenlanden, het aandeel, dat de vorsten opeischen van de opbrengst van den grond enz.

Men zou mij tegemoet kunnen voeren, dat in tegenspraak hiermede en met de hier geschetste mentaliteit der bevolking dan toch de jongste volksbeweging zou zijn. Maar die tegenspraak is slechts schijnbaar. Want men vergete niet, dat, al zag de S. I. geen of weinig kans om in de Vorstenlanden te „werken" (waartoe overigens ook wel, zelfs waarschijnlijk, politieke motieven zullen hebben bijgedragen) het groeiend bewustzijn onder de bevolking geen landsgrenzen kent; dat de verhalen van inderdaad bereikte of vermeende successen van volksleiders, van volksbewegingen, ook tot de verste uithoeken der Vorstenlanden zullen zijn doorgedrongen; dat het algemeen karakter van alle op touw gezette Inlandsche bewegingen, door den heer Van der Jagt in den Volksraad geschetst als een verwording, ook, zij het dan in mindere mate, zich meegedeeld moet hebben aan de Vorstenlandsche bevolking en dat dus ook over haar algemeene geest der Inlandsche beweging vaardig moet zijn geworden. Anders te meenen, zou onlogisch zijn: wij weten allen wel hoe de kabar-angin tot in alle uiterste hoeken en gaatjes verhalen verbreidt en hoe eenvoudige feiten bij het verhaal van mond tot mond groeien. Vraag dan niet, welke overdreven relazen de bevolking bereiken, waar Inlandsche volksleiders en pers op de bekende manier elk geval opblazen en uitbuiten, en vergeet niet, hoe willig de bodem reeds uit zich zelve is.

Zoo was dus ook in Solo de tijd rijp niet alleen, maar men trof er als het ware een samenstel van gunstige factoren voor een volksbeweging aan. Daarbij lag de weg open voor een openlijken strijd tegen algemeen gevoelde en algemeen erkende misstanden en die strijd — zich aansluitend bij de nationalistische beweging elders — zou dezen schoonen kant gehad hebben, dat hij zich ook richtte tegen reiniging van eigen huis, om het zoo maar te zeggen. Want het wordt inderdaad meer dan tijd, dat er een frissche wind door de Vorstenlandsche kratons waait.

Het was de vereeniging „Insulinde", die de gunstige factoren zag en den strijd aanbond. Zij had verschillende omstandigheden in haar voordeel. Anders bijv. dan de S. I., had zij zich niet te laten leiden door bijkomstige of politieke (zg. nationaal-politieke) overwegingen; zij kon zich los weten van het Inlandsche verband en recht op het doel afgaan; haar te Semarang zetelend hoofdbestuur kon zij vrij houden van de typische Vorstenlandsche invloeden en ten slotte had zij de keuze van volkomen zuiverheid van motieven.

Jammer genoeg is ook ditmaal de zaak aanstonds vertroebeld. Want het was geen openlijke strijd; integendeel, men kan den indruk niet van zich afzetten, dat de beweging op touw gezet is uitsluitend om den invloed van „Insulinde" uit te breiden; dat wegruimen der misstanden dus geen doel, maar middel was.

En dit valt zeer te betreuren.

Tot grootste verrasing van pers en publiek, onder de pers ook de Inlandsche te begrijpen, verschenen eenige weken geleden door bemiddeling van het persbureau „Aneta" vrij alarmeerende telegrammen uit Solo over een

op verschillende plaatsen onder de bevolking uitgebroken lijdelijk verzet.[1]) De verrassing was vrijwel volkomen; niemand had eerder gehoord van eenige beweging uit die omgeving, de Inlandsche pers, anders op het vinketouw om uit elk geval munt te slaan, had gezwegen, althans zoover valt na te gaan. Hieruit spreekt duidelijk een achter-de-handsche voorbereiding, een werken in het duister ..... en de wijze, waarop pers en publiek gedurende eenige dagen nader over het geval werden ingelicht, droeg het duidelijke bewijs van een poging tot beïnvloeding der openbare meening — naar den bekenden regel dat er steeds iets van blijft hangen — welke zich rechtstreeks aansloot bij het uit de lucht gevallen verhaal van verzet.

Gaat men nu de feiten na, waarop het lijdelijk verzet der bevolking gebaseerd was, of heette te zijn, dan kwam men slechts tot twee welomschreven deelen:

a. afschaffing van de ronde- en wachtdiensten in de desa;

b. afschaffing der gedwongen cultuurdiensten.

Laat ons beide objecten eerst nader bezien.

De gardoe- en wachtdiensten in de desa zijn geen uitvloeisel van specifiek Vorstenlandsche toestanden. Immers, ze worden nog overal op Java gevorderd, vormen den grondslag van de betrekkelijke (in sommige streken maar zeer betrekkelijke) veiligheid van het binnenland.

Waar nu een der algemeene oorzaken van de armoede der desa genoemd wordt de onzekerheid van bezit, zou het on-politiek en on-economisch zijn en het kwaad der onveiligheid krachtig in de hand werken de, althans ten deele, nog preventief werkende wachtdiensten zonder meer af te schaffen. Het hek zou dan heelemaal van den dam zijn.

Nu kan men dadelijk hiertegenover stellen, dat practisch de preventieve werking van de wacht- en rondediensten is gelijk nul; en daarbij denkt men aanstonds aan het verhaal, in den Volksraad gedaan door den regent van Serang die, zelf eens de wachtposten controleerend, een lamme en een blinde saamgehokt vond in een gardoe als remplaçanten voor de aan de beurt zijnde wachtdoeners. Maar dit tast noch het instituut zelf, noch zijn wettelijken grondslag aan, evenmin als zijn nog alleszins te verdedigen theoretischen grondslag: dat de desa-gemeenschap, de gemeente zelf bij te dragen heeft in de zorg voor eigen veiligheid en rust, waartoe mits behoorlijk uitgeoefend, de hier bedoelde diensten stellig veel kunnen bijdragen.

Thans de cultuurdiensten. Deze berusten op denzelfden grondslag als de elders gevorderde heerendiensten, maar met dit verschil dat de opgezetene, in ruil voor het vruchtgebruik van den grond, een gedeelte van zijn grond moet afstaan en in gedwongen dienst bewerken voor anderen. Op welke wijze behoeft hier niet omstandig te worden aangetoond; voor het oogenblik is het genoeg te weten, dat de cultuurdiensten evenzeer berusten op wettelijken grondslag, waaruit volgt, dat hun afschaffing — gegeven de bizondere verhouding tusschen gouvernement en Vorstenlandsch zelfbestuur — niet met één pennestreek is te bereiken en evenmin afhankelijk is van den goeden wil van de meest gewraakte partij: het N. I. gouvernement.

Maar met betrekking tot de cultuurdiensten valt nog wat meer op te merken. Ze zijn reeds lang geoordeeld en veroordeeld; niemand, die ze nog in bescherming neemt. Zeer zeker niet de Indische regeering of haar ambtenaren, die echter te rekenen hebben met het feit, dat de gedwongen diensten een in waarde om te zetten deel vormen van het grondbezit der vorsten,

---

[1]) Zooals men weet, was „Aneta" in de hier bedoelde berichtgeving slachtoffer van te goed vertrouwen.

— dezelfde waarde, welke in de gouvernementslanden het hoofdgeld deed treden in de plaats van afgeschafte heerendiensten.

Ten opzichte van de hier kort beschreven daadzaken kan niemand nog onwetendheid voorwenden. Allerminst wie zich opwerpt als leider, wegwijzer der bevolking ter verkrijging van volksrechten ..... en nog veel minder menschen die midden „in" de zaak zitten, overvloed van gelegenheid hebben haar van alle kanten te bezien, haar op al haar mérites te beoordeelen. Derhalve was alles wat hierboven werd gerelateerd, even goed, neen, beter bekend zoowel aan het hoofdbestuur van „Insulinde" als aan het afdeelingsbestuur dier vereeniging te Solo.

Die volledige zaakkennis — welke toch reeds à priori gevorderd mag worden van wie zich als voorvechter van volksrechten opwerpt — moet zich echter ook uitgestrekt hebben tot den stand van zaken aangaande de bekende „reorganisatie", welke zich zeer lang heeft laten wachten, maar thans tot een begin van uitvoering gekomen is.

Het is bekend, hoe verschillende residenten aan die reorganisatie hun krachten hebben gewijd. Minder bekend is wellicht, dat het minister Pleyte is geweest — dezelfde die als advocaat te Semarang ruimschoots gelegenheid heeft gehad om kennis te maken met Vorstenlandsche toestanden —, die het ontwerp ruim drie jaren onder het loodje hield. — Het is evenzeer van publieke bekendheid, met welke moeilijkheden de verschillende residenten (i. c. de regeering) te kampen hebben gehad ter verkrijging van de in de „reorganisatie" belichaamde hervormingen, alle ten doel hebbende in dé Vorstenlandsche misstanden en wanverhoudingen verbetering te brengen. Grondtoon den reorganisatie is toch: de bevolking op te heffen uit den staat van volslagen afhankelijkheid en te brengen in gelijke verhouding tot die der gouvernements landen. Een der middelen daartoe, door de „reorganisatie" bereikt, is verzachting, verlichting te brengen in de cultuurdiensten en daarvoor betaling toe te kennen.

In het licht van alle hier beschreven omstandigheden doet het toch al dadelijk vreemd aan, dat de afdeeling Solo van „Insulinde" tot bestrijdingsobject koos de wacht- en rondediensten, alsmede de cultuurdiensten. Nog vreemder lijkt het, dat zij haar actie daartegen in alle stilte voerde en tot terrein van werkzaamheden koos dat gedeelte der residentie, waar juist met de reorganisatie een aanvang is gemaakt en de bevolking in beteren doen komt. Zoowel de vorm van actie als de keuze van het terrein van actie zijn daardoor onlogisch.

Maar ten slotte is heel de actie zelve van begin tot einde onlogisch geweest!

Want al kan men zich in den grond en zuiver van theoretischen kant geheel vereenigen met een strijd tegen de wacht- en rondediensten — waartoe slechts noodig is zich te stellen op het zelfs ook door vele bestuurs-ambtenaren ingenomen standpunt, dat de waarde dier diensten ten bate der veiligheid nihil is —men voert toch geen plaatselijke staking op zeer beperkte schaal door tot afwenteling van een last, die op de geheele bevolking van Java drukt! In het stelsel eener wel overwogen actie ten bate van land en volk behoort verder, dat men ook niet rauwelijks afbreekt wat bestaat, doch de middelen tot weder-opbouw aan de hand doet; — in dit geval: een equivalent schept voor de af te schaffen diensten, ja, er iets beters voor in de plaats geeft. Het is wel gemakkelijk te zeggen: de wacht en rondediensten zijn tot niets nut, dus moeten ze maar verdwijnen, doch daargelaten de betrekkelijke waarde dier uitspraak (volstrekte waarde mist zij) brengt men er het vraagstuk der veiligheid in de desa geen streep verder mee. Zelfs

als met de staking een zuiver locale demonstratie bedoeld was, moest er plaats geweest zijn voor de verder gaande gedachte: dat ook elders de afschaffing zou moeten volgen, met al de daaruit voortvloeiende consequenties.

Maar aan de consequenties schijnt juist het allerminst gedacht te zijn!

Mutatis mutandis geldt hetzelfde voor de gedwongen cultuurdiensten. Afschaffing, vervanging door vrijen arbeid, met vrije beschikking van den Inlander over zijn grond, — wie zou het niet toejuichen! Wie zou niet van harte elke beweging steunen, dáárop gericht! Maar wie denkt, bij den inzet eener zuiver plaatselijke actie, ook niet even aan de mogelijke gevolgen; en wie ziet dan voorbij, dat een eigengerechtigde opzegging dier diensten, wettelijk omschreven en aanvaard voor grondbezit, een aanslag beteekent op het gezag?

Ik zie hier volstrekt niet voorbij, dat er gevallen kunnen zijn, waarin de bevolking, geplaagd, gesard, onderdrukt, in verzet komt en daaraan uitdrukking geeft door een botte weigering van verderen dienstplicht; de rechtvaardiging van zoodanig verzet ligt er dan in opgesloten. Evenmin zie ik voorbij de groote waarde, te vinden in het aan-het-rollen-brengen-van-den-steen, in casu zoowel de moreele als praktische invloed, welke van een welgeslaagde volksbeweging in deze richting zou kunnen uitgaan.

Maar men zoekt vruchteloos naar eenig bewijs, dat de promotors der ,,volksbeweging'' zich vooraf rekenschap hebben gegeven van de consequenties. Men vindt slechts het tegendeel: lichtzinnigheid.

Dit vordert bewijs, — maar het is gemakkelijk te geven. Het is ten overvloede verstrekt door ,,Insulinde'' zelve, of liever, door het afdeelingsbestuur te Solo van die vereeniging.

Hiervoor zette ik reeds uiteen, waarom er geen plaats was voor een werken in het duister. Strijd en doel mochten het volle daglicht zien; ze zouden zelfs den tegenstander eerbied hebben afgedwongen, vooral in het licht der te overwinnen bezwaren. En waar het, ten deele, ging om snelle en strenge doorvoering van een stelsel op een reeds overwonnen standpunt — de cultuurdiensten — was er geen enkele reden voor een soort conspiratie.

Doch hier komt nog wat bij.

Tijdens een onderhoud, dat ik had met den resident van Solo, verzekerde deze steeds met woord en daad blijk te hebben gegeven van zijn bereidvaardigheid tot gemeen overleg; en onder de door hem uitdrukkelijk genoemde vereenigingen en organisaties, in dat van hem uitgaand overleg betrokken, was ,,Insulinde'' een der eerste. Dezelfde bestuurs-ambtenaar, door ervaring in Vorstenlandsche zaken gerijpt, gaf volmondig toe, dat in de vorstenrijken nog tal van misstanden bestaan, tot welker wegneming hij niets liever dan medewerken zou. Hij ging verder: de wacht- en rondediensten, nog veel minder de cultuur-diensten, wenschte hij te verdedigen; hij aanvaardde de eerste als een noodzakelijk kwaad, over de andere was reeds het vonnis geveld. Het was onmogelijk de ,,reorganisatie'' over het geheele gewest in eens door te voeren; met de eigenaardige moeilijkheden, daaraan verbonden, zou het bestuurskorps ongeveer vervijftigvoudigd moeten worden, pas de Suisses — geen andere dan de weg der geleidelijkheid stond open. En dezelfde bestuurder beklaagde zich er over — in het belang der bevolking want zij is het, die steeds het gelag betaalt — dat hier zonder eenige noodzaak de ordelijke weg weer verlaten was, straf ingrijpen weer was uitgelokt.

Ten onrechte?

Een korte analyse van de aan het licht gekomen feiten geeft op deze vraag een afdoend antwoord.

Dat antwoord luidt: dat door ,,Insulinde'' een roekeloos spel is gespeeld.

Ik sprak van een roekeloos bedrijf en analyseering der aan het licht gekomen feiten. Doch men heeft slechts ontleding noodig van de op de geforceerde ,,volksbeweging'' gevolgde berichtgeving, welke de duidelijke kenmerken draagt van rechtsstreeksche beïnvloeding door de ,,Insulinde'' partij te Solo.

Als een roode lijn teekent zich in die berichtgeving: eerst triomf, daarna verwarring, vervolgens verontschuldiging, lijkend op een sauve qui peut. De staking gelukt — hoezee! Het bestuur grijpt in, arresteert ,,Insulinde''-mannen, — o wee! De vereeniging ,,Insulinde'' verantwoordelijk gesteld, — wel nee! Noch de kringleiders, noch het hoofdbestuur te Semarang, dit laatste allerminst, weten er iets van! En tusschen deze verontschuldigingen door werden geweven nadere mededeelingen: hoe de bevolking geknepen werd — 3½ cent dagloon in gedwongen cultuurdienst — onmiddellijk toegeven van een administrateur aan de eischen der stakers en zoo meer.

Ziehier de nuchtere werkelijkheid:

Reeds het voorloopig onderzoek wees uit, en het nader onderzoek gaf slechts bevestiging, dat maanden tevoren, zoover viel na te gaan al in Februari, een krachtige propaganda was ingezet voor ,,Insulinde'' met, althans in den aanvang, geen ander zichtbaar doel dan zieltjes te winnen. Naar bekenden trant zag de bevolking zich gewezen op haar rechten en op de tekortkomingen van het bestuur. Die propaganda in de desa werd uit Solo gedirigeerd, — de hoofdplaats zelve biedt anders overvloed van ruimte — en aan die propaganda is o.m. in laatsten termijn deel genomen door den heer Tjipto Mangoenkoesoemo, lid van den Volksraad. Hoofdpersoon der actie was overigens hadji Misbach, ik meen vice-president van ,,Insulinde'' te Solo, doch de eigenlijke leider der afdeeling, want de presdente, mej. Vogel, speelt de rol van figurante. Hetzelfde schijnt zekere bioscoop-ondernemer te doen, maar dan in minder lijdelijken zin, omdat hij de middelen verschaft moet hebben om de tamelijk afgelegen bevolking te bereiken en te bewerken.

De ,,bewerking'' der bevolking nu liep ten slotte uit op het advies tot staking, tot weigering van de verplichte diensten, als ware zij, de bevolking, niet tot nakoming gehouden. Derhalve: misleiding.

Hoe dit gebeurd is, leeren — echter nog slechts voor een deel — de in beslag genomen schrifturen, uit welke o.a. onweerlegbaar blijkt, dat der bevolking straffeloosheid is beloofd voor haar verzet tegen een door haar als adat aanvaarde rechtsorde, indien zij, nevens toetreding tot ,,Insulinde'', de door die vereeniging aangegeven gedragslijn volgde. Uit de verhooren, den ,,stakers'' afgenomen, blijkt, dat zij niet eens maar herhaaldelijk, gesuggereerd zijn tot dienstweigering op belofte van vrij te zullen uitgaan. De twee ook in *De Loc.* opgenomen zendbrieven — waarin der bevolking nota bene crediet verleend werd voor de te heffen kwartjes-contributie — leveren een der sprekende bewijzen.

Op welke wijze, ,,Insulinde'' die belofte in woord en geschrift zou nakomen ondervond de bevolking aan den lijve. Niet zoodra had het binnenlandsch bestuur de ,,beweging'' onderkend en naast eenige ,,leiders'' eenige ,,stakers'' in arrest gesteld, of de ,,beweging'' van stakers-zijde had een einde, terwijl van de zijde van ,,Insulinde'' eerst een verklaring van volkomen onschuld van het afdeelingsbestuur, daarna een van volkomen onwetendheid van het partijbestuur te Semarang volgde. Met welke verklaring een zelfbeschuldiging is uitgesproken, welke niet meer te niet te doen is.

Want het staat vast, dat de heele ,,beweging'' uit Solo en door het af-

deelingsbestuur van „Insulinde" is voorbereid, gepropageerd en — in vrijwel elk opzicht — geprovoceerd. Als de slachtoffers voor de vierschaar staan, zal men er wel meer van hooren. Met de ontkenning eerst van eenig aandeel (om van schuld niet te spreken) later van eenige wetenschap van het partijbestuur teekende het afdeelingsbestuur dus zelf zijn actie als onbehoorlijk, het daglicht schuwend. Teekenend is hierbij de verbouwereerdheid, die uit de ontkenning spreekt: men voelt er in een verrast-zijn door de gevolgen, een beangst zijn voor de aansprakelijkheid ... voor beide was in een eerlijke beweging geen plaats.

Na den eersten schrik, en nadat uit den aard der zaak het partijbestuur zich met de zaak bemoeid had, zijn — ik verwijs alweer naar de berichtgeving, die duidelijke sporen van suggestie vertoont — verschillende pogingen gedaan om de voorstelling ingang te doen vinden, dat de bevolking inderdaad ten rechte was opgestaan en dat haar zoowel als de „Insulinde"-mannen de martelaarsrol toekwam. Daarmede echter liet de vereeniging zich andermaal in de kaart zien, want zoodoende erkende zij haar eerst ten stelligste ontkend aandeel in de beweging, en teekende alweer aard en beteekenis van dat aandeel.

Het bestek dezer nabetrachting gedoogt niet in bizonderheden de onjuistheden, de bewuste onwaarheden na te gaan; toentertijd aan den man gebracht. Dat is trouwens reeds meer dan eens gedaan; — de heer Zentgraaff heeft in het *Soer. Handelsblad* al die verhalen uiteengerafeld. In het verband van dit opstel zij slechts gewezen op de volgende daadzaken: het heette, dat de in arrest gestelde kringleiders van „Insulinde" heelemaal niet wisten, waarom ze gearresteerd waren (een leugen); — dat de beweging reeds goede resultaten had opgeleverd, dat gereedelijk aan de eischen der stakers was tegemoet gekomen (leugen); — dat de verzets-beweging zich zienderoogen uitbreidde (leugen); — dat een aanbod tot medewerking van „Insulinde" was afgeslagen (leugen); — dat het bestuur, om het kort te zeggen, zich weer te buiten ging aan krachtpatserij... De waarheid kent men reeds; de rol, door „Insulinde" gespeeld, bepaalde zich tot herstel der orde en goedmaking van hetgeen door „Insulinde" in wanorde was gebracht.

Naarmate en naast die bewust-onjuist berichtgeving karakteriseert het z.g. aanbod van „Insulinde" om de orde te helpen herstellen, de actie dier vereeniging zoo scherp als een lang betoog niet zou vermogen; eerst de toekenning van een ondoordacht en onverantwoordelijk drijven, vervolgens een voortgezette poging tot beïnvloeding-vooraf der openbare meening quasi in het belang eener geknechte, naar vrijheid smachtende bevolking, in werkelijkheid om het door „Insulinde" gespeelde spel te verdoezelen, de schuld bij voorbaat te werpen op het Nederlandsch bestuur, dat in zelfgenoegzaamheid rotte toestanden bestendigde...

Het behoeft geen bewijs, dat beloften, als door de kringleiders van „Insulinde" aan de bevolking gedaan — vrijstelling van wacht- en rondediensten, hoogere betaling in vrije overeenkomst voor cultuurdiensten met uitsluiting van dwang — onvervulbaar zijn, althans op dat tijdstip waren. Het behoeft evenmin bewijs, dat het bewerken, het overhalen eener van huis-uit ordelievende bevolking — toegegeven zelfs, dat haar lot verre van benijdenswaardig is — tot openlijk verzet, zij het dan uitsluitend als demonstratiemiddel, uiterste voorzichtigheid en wel-overwogenheid vordert, naast volkomen beheersching der materie.

En wanneer men nu ziet, dat met dit feit en met alle andere factoren: ontwrichting der verhoudingen, gevaar voor een algemeen verzet, onredelijke wijl onbezonnen eischen van een massa van analphabeten enz. hoegenaamd

geen rekening is gehouden, — dan is geen andere conclusie mogelijk, dan dat er met vuur is gespeeld.

Ik herhaal: een roekeloos bedrijf.

Er valt verder nog maar weinig te zeggen, wat de zaak rechtstreeks raakt.

Zooveel te meer echter in zijdelingsch verband.

Daar is vooreerst de vraag hoe het mogelijk is — hoe het mogelijk kan zijn —, dat een vereeniging als ,,Insulinde'', ondanks haar ,,revolutionnaire'' karakter, bewust aangestuurd zou hebben op een orde-verstoring (wat de staking metterdaad was), welke, ware de opzet gelukt, had moeten uitloopen op daadwerkelijk verzet tegen het gezag en logisch gevolg, een desnoods gewelddadige onderdrukking.

Hierop is slechts één antwoord mogelijk: dat het Solosche ,,Insulinde''-bestuur aan onbewustheid van den toestand een onverantwoordelijkheid paarde, die de groote mogelijkheid van onrustverwekking over het hoofd deed zien, enkel en alleen om in troebel water te kunnen visschen. Beloften als door de ,,kringleiders'' tegenover de bevolking afgelegd, tastbaar onvervulbaar, mogen niet verbazen bij een of andere met ilmoe's en djimats werkende desa-obscuriteit ... voor een georganiseerde vereeniging als ,,Insulinde'' zijn ze ontoelaatbaar, want bewust misleidend. Geen hadji Misbach, de eigenlijke leider van de Solosche ,,Insulinde'' afdeeling, geen hadji Bakri en hoe ze verder mogen heeten, geen met de verhoudingen bekende leden der Sultans-familie (van welke drie als deelnemers zijn gearresteerd) kunnen ook maar één oogenblik in ernst geloofd hebben, dat de door hen afgelegde beloften werkelijk in vervulling zouden gaan. Misschien dat ten opzichte van andere kringleiders zekere onbewustheid bestond, al verontschuldigdt dit geenszins hun houding, — maar dan was daar toch het Solosche afdeelings-bestuur dat de geheele beweging leidde en beter had kunnen, neen moest weten. En zoo dat afdeelings-bestuur dan inderdaad zoo totaal onwetend was, zoo uitermate lichtvaardig, dat het zich om de mogelijke gevolgen niet bekommerde, — was daar toch het binnen enkele uren te bereiken partij-bestuur te Semarang, dat wel een meer dan voldoend inzicht in dergelijke zaken heeft.....

Doch het valt bezwaarlijk aan te nemen, dat het Solosche afdeelings-bestuur in een haast kinderlijke onbewustheid gehandeld zou hebben, waar tot de sprekers in de desa ook hoorde de heer Tjipto, die scherp critisch aangelegd als hij is, zeer stellig de beteekenis der op touw gezette beweging tevoren heeft onderkend. De heer Tjipto kan wel het allerminst aan een welslagen der staking hebben geloofd in den door de kringleiders voorgespiegelden zin: straffeloosheid als gevolg van toetreding tot ,,Insulinde''. Dat zou gekkenwerk zijn, en de heer Tjipto is om den drommel niet gek. Dat hij, zooals mij verzekerd werd, in den Kraton het feudale Vorstenlandsche bestel rondweg een onding noemde, dat weggeruimd moet worden, bewijst het tegendeel; het strekt hem tevens tot eer. Maar dan blijft het een psychologisch raadsel, hoe hij rechtstreeks aan het avontuur heeft kunnen medewerken, tenzij ... maar dat komt later.

Er is aanstonds na het uitbreken der staking gezegd, dat het partij-bestuur te Semarang ter zake onkundig was. Het tegendeel valt niet te bewijzen; maar aanvaardt men de juistheid, dan staat men voor een nog grooter raadsel. Want dan dient men niet als mogelijk en waarschijnlijk, maar als een feit te aanvaarden: dat het hoofdbestuur van ,,Insulinde'' niets, letterlijk niets afwist van het werken en streven der Solosche afdeeling, slechts eenige uren verder en dus als het ware onder de oogen van dat hoofdbestuur. Dan zou gezegd hoofdbestuur onkundig zijn gelaten van de

wijze waarop onder zijn neus honderden en duizenden onwetende Inlanders voor de vereeniging werden geworven en daarvan ook na de propaganda van eenige maanden onkundig zijn gebleven. Dan zou de Solosche afdeeling op eigen houtje de beweging op touw gezet en doorgevoerd hebben; en ondanks de hulp van den heer Tjipto, die in zoo nauwe relatie staat tot het hoofdbestuur, zou dit bestuur van de groeiende beweging niets geweten hebben. Dan zou het dus mogelijk zijn, zonder eenige reserve, dat een afdeeling van „Insulinde", met voorbijgang van het dagelijks meermalen te raadplegen partijbestuur, een volksbeweging op touw zet, die, in opzet en uitvoering misleidend, in de consequenties gevoerd kon hebben tot bloedvergieten.

Maar dan valt toch een groot deel der schuld terug op het hoofdbestuur van „Insulinde", op leiding en organisatie, welke een dergelijk bedrijf mogelijk maakten! Men heeft slechts even te bedenken wat het gevolg, zou zijn geweest indien de, het volk aangeprate weigering van wacht- en rondediensten ontaard ware in een algemeene, zich dan over geheel Java voortplantende beweging om te beseffen, dat dit „propaganda-middel" der Solosche afdeeling op bloed en vuur had kunnen uitloopen. Om deze tastbare consequentie zou men de geproclameerde afzijdigheid van „Insulinde's" hoofdbestuur alsnog willen aanvaarden als iets ongelooflijks ja, onnatuurlijks, — maar waarom is dan dat hoofdbestuur in gebreke gebleven het Solosche afdeelingsbestuur te desavoueeren? Waarom maakte het dan de reeds in eersten aanleg èn door onbeholpenheid èn door onbedachtzaamheid verloren zaak van dat afdeelingsbestuur tot de zijne? Waarom is zelfs eenige poging tot verontschuldiging van het roekelooze avontuur achterwege gebleven? Waarom, ten slotte, de gelegenheid was schoon, geen eerlijke verklaring: er is misgetast, niet in het doel, maar in de middelen; voortaan zullen wij — hoofdbestuur — deze in den grond gerechtvaardigde actie leiden. Met een dergelijke verklaring, te goeder tijd afgelegd, zou „Insulinde" voor zich de situatie gered hebben.

Tenzij ... en laat het nu maar eens ronduit gezegd zijn: tenzij het ook door den heer Tjipto in het oog gehouden doel was, tweeledig: eerst een door stemmental meewegenden aanhang te verwerven en daarna door een revolutionnaire daad de regeering te stellen voor een voldongen feit — een geweldmiddel, voor de gevolgen waarvan dan de Indische regeering, algemeene zondebok, verantwoordelijk gesteld zou kunnen worden.

Dat deze conclusie zeer ver gaat en een uitermate scherpe veroordeeling bevat, zij gereedelijk toegegeven.[1]) Zij past echter volkomen in het kader der feiten en omstandigheden; en zij sluit zich mede volkomen aan zoo bij het erkende revolutionnaire karakter van „Insulinde" als bij de wassende revolutionnaire strooming onder de bevolking, waaraan de S. I. en andere leiders hoe langer hoe openlijker uiting geven. Men denke hierbij aan de bekende uitingen tijdens de voedsel-distributie en het voedsel-debat in den Volksraad, ook nadat de verpolitieking van het vraagstuk duidelijk onderkend was; men denke voorts aan het opblazen van ieder geval waarin ook maar een schaduw van gerechtvaardigd verzet te vinden is, zoodra een der volks-

---

[1]) Zij gaat, naar onze meening, te ver. Zonder nader bewijs, zouden wij haar niet willen aanvaarden. Ook lijkt ons te somber getint het beeld, dat onze medewerker verder geeft van de volksbeweging. Maar van harte sluiten wij ons aan met hetgeen hij laat volgen over de noodzakelijkheid van „krachtige en onverpoosde voortzetting van de volksontwikkeling, ook en vooral in sociaal-oeconomisch opzicht". Iedere stap in die richting beteekent tevens volksbevrediging. Red *Loc.*

organisaties er in gemengd wordt; aan het aanblazen van elk vuurtje, tegen het bestuur gestookt (de Tjipari-zaak, bekend uit de vorige Volksraadzitting, is typeerend), aan den steeds duidelijker sprekenden zin tot afbreking van al wat uitgaat van het bestuur der ,,overheerschers'' ... elk nieuw geval is een nieuwe schakel in den keten. Wie de oogen open houdt en het oor te luisteren legt, kan zich niet vergissen in den aard der geluiden en stroomingen, wijzende op systematische tegenkanting van, recht tegenovergesteld aan medewerking met ons bestuur. Het is als een stille guerilla, met alle voordeelen aan de zijde, als gewoonlijk, niet van de aangevallene, de regeering, maar van de aanvallers die, de vergelijking gaat ook hierin op, den stillen steun hebben van de regeeringsgezinden, van de bevolking.

In het kader dezer guerilla past de houding van het hoofdbestuur van ,,Insulinde''. Om er verder het zwijgen toe te doen.

Uit de z.g. ,,volksbeweging'' te Solo is intusschen meer dan één leering te trekken.

Zij bewijst, in de eerste plaats, de onrijpheid van een groot deel der z.g. ,,volksleiders''. Opnieuw, en ten overvloede. Maar daarnevens levert zij, om het reëele gevaar niet zoover tegen het bestuur, maar wel voor de onwetende bevolking, dus de groote massa, een meer dan overtuigend bewijs voor de dringende noodzaak eener krachtige en onverpoosde voortzetting van de volksontwikkeling, ook en vooral in sociaal-economisch opzicht.

Zij bewijst, in de tweede plaats, óók de — betrekkelijke — onrijpheid van organisaties als ,,Insulinde'' en de S. I. (om van de kleinere takken te zwijgen). Met betrekking tot eerstgenoemde om de ondoordachtheid, de onbesuisdheid, de gevaarlijke doordrijverij, — maar dit toch ook weer met betrekking tot de S. I. De vergelijkings-gevallen liggen voor de hand, bizonderlijk in verband tot het voedsel-vraagstuk.

Maar in de derde en niet de minste plaats bewijst het Solosche avontuur, welke groote moeilijkheid het Nederlandsch bestuur te overwinnen heeft naast de toch reeds zoo verzwaarde taak...

De moeilijkheid van wantrouwen, met vrucht gekoesterd en, waar noodig, te exploiteeren tevens; want de tijden zijn rijp...

Deze les — herhaling — is een vóórdeel.

HET NEGENDE DECENTRALISATIE-CONGRES.

Dit congres werd door den Voorzitter der Vereeniging geopend met de navolgende rede:

,,Wanneer Mr. J. J. Schrieke in zijn werk over het ontstaan der stads- en landgemeenten in Nederlandsch-Indië is genaderd tot de bespreking van de vraag, of wat hij noemt het decentralisatiekantoor eene nuttige instelling is, geeft hij te verstaan, dat dit bureau wel bureau vóór de decentralisatie heet maar aanvankelijk vooral een bureau tegen de decentralisatie was. Behoefte werd daar gevoeld aan het verstrekken van voorlichting aan den gouverneur-generaal ..... en van bevelen aan de lieden daar beneden, ten opzichte van wier gedragingen overigens eene afwachtende critische houding kon worden aangenomen. Men was blind voor het feit, dat niet het bureau, maar de ingezetenen en de plaatselijke ambtenaren de eigenlijke uitvoerders waren van de wet van 1903.

Op rekening van deze verkeerde opvatting van de taak van het decentralisatiekantoor stelt de schrijver de critiek, die het kantoor in vroegere

jaren met zijn arbeid heeft geoogst. En dan beschrijft hij daartegenover den werkkring, die het voortbestaan van het decentralisatiekantoor wettigt, als een vierledige.

Allereerst betreft deze de uitbreiding van de decentralisatie door het in leven roepen van nieuwe ressorten. Dan komt de doorvoering der decentralisatie door voortgezette overdracht van bevoegdheden. Vervolgens de verdieping door betere uitrusting met personeele en geldelijke hulpmiddelen. En eindelijk de versterking van de decentralisatie: terugbrenging der regeeringsinmenging tot een gezond hooger toezicht.

Uitbreiding-verdere doorvoering-verdieping- versterking. Het is geen geringe arbeid, waartoe de medewerking van het decentralisatiekantoor noodig blijkt. Wel een bewijs, dat het opzetten van het decentralisatiegebouw niet, zooals Mr. Woesthoff in 1915 schreef, reeds is voltooid. Wel een blijk, dat voor het decentralisatiekantoor, zal het werkelijk zijn een kantoor vóór de decentralisatie, nog een ruim arbeidsveld open ligt.

Wanneer dan hier, als naar gewoonte, de vraag wordt besproken, wat in het afgeloopen jaar op het gebied van het locaal zelfbestuur is geschied, en welke onze vooruitzichten zijn, dan kan het antwoord — als naar gewoonte — niet geheel bevredigend luiden.

Er is, gelukkig, het een en ander te waardeeren. Het afgeloopen jaar bracht ons de instelling van nieuwe locale rechtspersonen, zoowel op Java, als in de buitengewesten. En de instelling van regentschapsraden op Java is op het oogenblik het brandpunt der belangstelling.

Aan de uitbreiding der decentralisatie wordt dus gewerkt. Maar dit is niet genoeg. Want de uitbreiding der decentralisatie alléén kan het zelfbestuur niet tot voldoende ontwikkeling brengen. En het slagen dier uitbreiding wordt zelfs ernstig in gevaar gebracht door den stilstand, die in ander opzicht is te constateeren.

Daar is in de eerste plaats de verdere doorvoering van de decentralisatie, door voortgezette overdracht van bevoegdheden aan de locale ressorten. Wat bespeuren wij er van?

Toen in 1915 het bestuur onzer vereeniging zich tot de Eerste Kamer der Staten-Generaal wendde, om op te komen tegen het daar uitgesproken oordeel, dat de decentralisatie van 1903 in hoofdzaak eene volslagen mislukking was, kon het vastleggen, dat de locale raden na tien jaar decentralisatie nog niet geroepen worden tot medewerking aan de algemeene bestuurstaak. Is het niet droevig, dat ofschoon wij nu weder vier jaar verder zijn, dit zelfbestuur nog altijd slechts in rudimentairen vorm aanwezig is?

Er is nu, te Semarang en te Medan, een klein stukje pestbestrijding aan de gemeente toevertrouwd. En eindelijk is ook de instelling van gemeentelijke gezondheidsdiensten in de groote gemeenten nabij.

Maar wie de wordingsgeschiedenis van deze gezondheidsdiensten heeft medegemaakt, vraagt zich onwillekeurig af, of het bij elk stuk zelfbestuur zoo zal moeten gaan.

Men oordeele. In 1913 werd de Bataviasche gezondheidscommissie ingesteld. Op het vijfde decentralisatiecongres werd de gemeentelijke bemoeiïng bepleit. In 1915 werd door de Indische regeering zonder meer voorgesteld, de gemeenten geheel uit te schakelen. Zij zouden alleen goed zijn voor een deel der kosten. Een telegrafisch request aan de moederlandsche regeering verijdelde dezen toeleg. In 1916 werd daarop een taakverdeeling uitgedacht, waarbij aan de gemeenten het belangrijkste deel der gezondheidszorg, de exploratie, werd onthouden. De gemeenten maakten bezwaar. In 1917 werden op het decentralisatiecongres nog de laatste pijlen tegen den gemeentelijken

gezondheidsdienst afgeschoten. Thans is eindelijk het plan tot overdracht aan de gemeenten gereed. Uit de begrooting voor 1920 blijkt echter nog niet, dat op de invoering wordt gerekend.

Ik herhaal: zal het met elk zelfbestuur zoo moeten gaan? Zullen wij voor de regentschapsraden denzelfden strijd moeten voeren?

Men zal het met mij eens zijn, dat het zoo niet langer kan blijven. Wanneer men de practijk der Nederlandsche wetgeving nagaat, ziet men, zooals de Semarangsche adviescommissie inzake regentschapsraden terecht opmerkt, dat de provinciale en gemeentebesturen belast worden met de uitvoering van bijkans alle door de regeering noodig geoordeelde maatregelen. Het was daar zelfs reeds zoover gekomen, dat tegen het in zelfbestuur opdragen van wat tot de eigen huishouding van de gemeente behoort, moest worden gewaarschuwd. Ziet men eene willekeurige Nederlandsche gemeentebegrooting in, dan valt de belangrijke plaats, die de uitvoering van regelingen van het landsbestuur ineemt, onmiddellijk op.

Hoe ver staan wij hiervan af. Hier worden zelfbestuursopdrachten, zooals de Semarangsche adviescommissie opmerkt, alleen verleend aan ressorten, die daarom met klem van redenen verzoeken, indien zij ten minste al worden verleend.

Daarin moet zoo spoedig mogelijk verandering komen. Over het geheele terrein onzer wetgeving moet een systematisch onderzoek worden ingesteld, welk deel der algemeene bestuurstaak voor uitvoering door de locale raden in aanmerking komt. En dat onderzoek moet — na de schamele toekenning van zelfbestuur in de ontwerp-regentschapsradenordonnantie — niet geschieden door den centrale bureaux, maar door eene commissie, waarin de mannen der decentralisatiepractijk — raadsvoorzitters, locale ambtenaren, raadsleden, — nu eens niet worden vergeten. Alleen dan is er verandering te verwachten.

Hetzelfde verschijnsel van stilstand doet zich voor ten aanzien van de verdieping van de decentralisatie. Van betere uitrusting der ressorten met personeele en geldelijke hulpmiddelen wordt weinig bemerkt.

Van een bevordering van de personeelsvoorziening der locale ressorten is al heel weinig sprake. Eerder blijkt het tegendeel. De regeering is voortdurend bezig, de gouvernementsambtenaren van overgang naar locale diensten te weerhouden, en onttrekt zelfs ambtenaren aan den dienst der locale raden. De voorbeelden zijn genoeg bekend. En ook het lang uitblijven der pensioen-regeling voor locale ambtenaren belemmert de locale ressorten bij de personeelsvoorziening zeer. Men vindt de lijdensgeschiedenis dezer regeling, waarop reeds in 1914 door eenige locale ressorten was aangedrongen in een der laatste nummers van „Locale Belangen" geschetst.

Ter zake der personeelsvoorziening van locale ressorten is de regeering dus negatief werkzaam. En nu zou het van eenzijdigheid getuigen, den eisch te stellen, dat de regeering de verschillende takken van 's Lands dienst zou ontvolken ten behoeve der locale besturen. Maar de aangewezen oplossing zou zijn, dat de regeering die diensten, waarvoor het land gelijksoortig personeel noodig heeft als de locale ressorten zooveel mogelijk in zelfbestuur aan de locale raden zou overdragen.

Het land ware dan tevens ontslagen van de voorziening in plaatselijk personeel, waardoor Batavia en Buitenzorg in belangrijke mate van werkzaamheden zouden worden ontlast.

En nu de financieele quaestie. Ook hier staan wij sinds jaren op het doode punt. De financieele verhouding van het land tot de locale ressorten is nimmer behoorlijk geregeld.

Vanaf de instelling der locale raden heeft men naar een behoorlijke regeling gezocht. Of men, na vijftien jaar, nog zoekt, is mij niet bekend. Maar het is een feit, dat wij niet verder komen. Het voorloopige toeslagstelsel, in 1913 voor de gemeenten en in 1918, zij het in onvoldoende mate, voor de gewesten ingevoerd, had als overgangsmaatregel zijne verdienste.

Het was voor de gemeente een prikkel tot belastingheffing. Thans kan daarmede evenwel niet meer worden volstaan. Immers voor de gewesten heeft het nimmer voldaan daar deze door belastingheffing geen groote inkomsten konden verwerven. En de gemeenten hebben thans waarlijk geen prikkel tot belastingheffing meer noodig.

Ook dit is dus eene zaak, die principieel onder de oogen moet worden gezien en opgelost. Want van eene behoorlijke regeling der financieele verhouding van land en locale ressorten hangt onder meer het welslagen der regentschapsraden grootendeels af. Verdieping is ook hier noodzakelijk voor het slagen der uitbreiding.

Wat ten slotte de versterking der decentralisatie betreft ook op het gebied der terugbrenging van de regeeringsinmenging tot een gezond hooger toezicht blijft nog veel tewenschen over. Wil men voorbeelden? Ik verwijs dan naar het gewest Pekalongan, aan welk gewest de eisch werd gesteld, dat het bij verzoeken tot tegemoetkoming in de kosten voor aanleg, vernieuwing of zware herstelling van bruggen en wegen in zijn gebied „volledige ontwerpen en begrootingen van kosten moet overleggen, opgemaakt in overleg met en ten genoege van het hoofd der tweede waterstaatsafdeeling".

Reeds aanstonds bij het indienen van een verzoek om dergelijke tegemoetkoming — schreef naar aanleiding van het protest van dien raad de voorzitter van den gewestelijken raad van Semarang — wordt gehandeld in strijd met de beginselen welke aan de bestuursdecentralisatie ten grondslag liggen. Want ook al zou de hoogere macht tot wien dit verzoek wordt gericht geen uitgewerkte begrooting van het tot stand te brengen werk eischen, toch kan die macht niet ontkomen aan een treden in de beantwoordig van de vraag of dit werk inderdaad door het locaal belang wordt gevorderd, en of geen andere middelen dan de gevraagde bizondere tegemoetkoming voor de uitvoering zullen moeten worden aangewend. Die hoogere macht neemt dus plaats op den zetel van het locale bestuur ..... Daargelaten dat, indien dit stelsel op eenigszins ruime schaal wordt toegepast, van de locale autonomie weinig zou overblijven, komt van de vlottere werkwijze, welke een van de practische voordeelen der bestuursdecentralisatie is, weinig terecht. De uitvoerige uitgewerkte begrootingen, welke moeten worden ingezonden, worden door het departement van Burgerlijke Openbare Werken nauwkeurig onderzocht. Maanden gaan daarmede verloren. Wanneer dat departement dan eindelijk tot de conclusie is gekomen, dat het locaal belang inderdaad de uitvoering van het werk gewenscht maakt, en heeft uitgemaakt hoe het project zal worden uitgevoerd, — in den regel anders dan de locale raad voorgelicht door den directeur der locale werken en de technische commissie, noodig keurt — wordt de subsidie verleend. In den regel onder de voorwaarde, dat de uitvoering van het werk zal geschieden in overleg met en ten genoege van het hoofd der betrokken waterstaatsafdeeling. Deze werkwijze is gespeend van bijkans alles, wat aan bestuursdecentralisatie doet denken.

Dit oordeel laat aan juistheid niet te wenschen over.

Wil men een ander voorbeeld? Het is te vinden in de plannen tot invoering der gemeentelijke gezondheidsdiensten. Ook hier geen „gezond hooger

toezicht", maar voortdurende inmenging in de dagelijksche uitvoering van zaken. Geene algemeene vaststelling der minimum-eischen, waaraan de gezondheidsdiensten moeten voldoen maar afhankelijkstelling der inrichting van het inzicht van den hoofdinspecteur. Geen zelfstandig onderzoek, zelfs geen recht om zelfstandig maatregelen aan te geven ter verbetering van den gezondheidstoestand; dit alles moet geschieden naar het inzicht van den landsdienst, voorzoover de hoofdinspecteur meent dat 's lands belang dit vordert.

Ook hier dus geen gezond hooger toezicht, maar voortdurende inmenging in wat aan de lagere besturen heet te worden toevertrouwd. En nu meene men niet, dat het hier betreft uitzonderingen op den regel. Zoo weinig is het landsbestuur geneigd, iets aan de Locale Raden over te laten, dat in het ontwerp der regentschapsradenordonnantie niet overdracht in zelfbestuur, maar overeenstemming van landsdienst en regentschapsraad als toekomstideaal wordt gesteld. Wat dit beteekent, is in het advies der Semarangsche commissie duidelijk uiteengezet. Aan de landsregeering — schrijft zij — kan deze regeling niet voldoen, daar deze toch voor de juiste behartiging der hier genoemde belangen verantwoordelijk is, en dus niet aan de beslissingen van een plaatselijk lichaam gebonden kan worden.

Voor de Locale ressorten is deze regeling ongewenscht, omdat zij alle voordeelen der plaatselijke regeling wegneemt, immers overleg met het landsbestuur steeds noodzakelijk maakt.

Het is mij niet bekend, in hoeverre het decentralisatiekantoor van dergelijke beslissingen en plannen kennis krijgt. Wanneer men kennis neemt van het belangwekkende artikel door den heer W. Ch. Meyroos in „Locale Belangen" over „hoogere decentralisatie" gepubliceerd, dan is men geneigd daaraan te twijfelen. Want wanneer in dit artikel wordt betoogd, dat verhooging van arbeidsvermogen en daadkracht der overheid door de decentralisatie van 1903 niet voldoende werden bereikt, dan schijnt het den schrijver toch te zijn ontgaan, dat er ook niet voldoende naar is en wordt gestreefd, die decentralisatie daartoe te gebruiken. Hoe kan men arbeidsvermogen en daadkracht winnen, als het algemeen bestuur eigen bevoegdheden angstvallig vasthoudt, en zich voortdurend in de zaken der locale ressorten mengt?

Doorvoering, verdieping en versterking der decentralisatie: dat is wat thans meer dan ooit noodzakelijk is. Thans meer dan ooit. Want het zou jammer zijn wanneer de plannen der regeering tot uitbreiding van het aantal der locale raden schipbreuk zouden lijden, omdat de noodzakelijkheid van verdieping en versterking uit het oog werd verloren.

Over deze regeeringsplannen thans een enkel woord.

Het is nu vijf jaar geleden, dat in de Eerste Kamer der Staten-Generaal werd gezegd, dat de decentralisatie van 1903 behalve in de groote gemeenten, een volslagen mislukking was, en dat daarvan ook in de toekomst niets zou zijn te hopen. Tegen dit oordeel is onze vereeniging destijds met kracht opgekomen. Thans blijkt wel, dat onze vereeniging daarbij juist heeft gezien. De weg die thans wordt ingeslagen, is de weg die onze vereeniging in woord en geschrift bij herhaling aangewezen heeft. Dit geeft reden tot voldoening. En ook in ander opzicht is er reden tot tevredenheid.

Geene hervorming van het bestuur hier te lande, — zoo eindigde de openingsrede van het achtste decentralisatiecongres — zal blijvende verbetering brengen, die niet is gebaseerd op de grondslagen, waarop onze decentralisatiewetgeving is gebouwd: zelfstandige behartiging der eigen belangen en deelnemng van de bevolking aan het bestuur, door de instelling van ver-

tegenwoordigende lichamen. Dat deze zienswijze door de regeering wordt gedeeld, blijkt wel uit de rede, waarmede de volksraad dit jaar werd geopend. De weg — heet het daar — ligt ook op staatkundig gebied duidelijk voor ons, het is die van overdracht van bevoegdheid aan vertegenwoordigende lichamen. Daarmede is op decentralisatiegebied de juiste weg aangegeven; daarmede is het goed recht der decentralisatiewetgeving van 1903 erkend. Want dit is immers de verdienste van deze wetgeving: dat zij de decentralisatie onverbrekelijk verbindt aan de instelling van vertegenwoordigende colleges.

Zoo kan deze beschouwing, die in mineur moest aanvangen, in opgewekter toonaard eindigen. De decentralisatie staat aan het begin van een tijdperk van nieuw leven, van jongen bloei. Op de juiste wijze gesteund en geleid, zal zij voor Indië ongetwijfeld rijke vruchten kunnen dragen. Het negende decentralisatiecongres, dat ik hiermede verklaar te zijn geopend, werke hiertoe mede". *(Locale Belangen).*

HET ACHTSTE INDIËRSCONGRES.

Van den eigen berichtgever van het Soer. Hbl.

Semarang, 8 t/m 10 Juni.

De heer Topée verwelkomde de aanwezige belangstellenden, partijgenooten, de leden der radikale concentratie en de pers, bij de opening van dit congres, gehouden onder de auspiciën van Insulinde. Spreker legde den nadruk op deze woorden „onder de auspiciën", daar de Indiisten niet alleen onder de banier van Insulinde worden gevonden, ja, dat de Insulinde-mannen hiervan slechts een klein gedeelte uitmaken. Wij willen, aldus de heer Topée, ons land vrij maken voor onze kinderen en medewerken aan de instelling van een nieuwe samenleving. Wij willen een innerlijke bevrijding, een bevrijding van den geest, doch hiervoor is eerst een uiterlijke bevrijding noodzakelijk. Door de vereeniging Insulinde zijn reeds verschillende stoffelijke voordeelen behaald, spreker wil echter wijzen op den geestelijken vooruitgang, die bereikt is. De oude tijdgeest van winzucht, geweld en onderdrukking heeft débâcle geleden, heeft een oorlog veroorzaakt, waardoor zijn ondergang werd bewerkt. Thans leven wij in een nieuwen tijd, en wij zijn wederom een schrede gevorderd op den weg naar het licht, helaas ten koste van millioenen slachtoffers. Het woord is door de wereld gegaan: ‚zelfbeschikkingsrecht hebben alle volkeren en alle wezens". De geest van den nieuwen tijd waart hier om ons heen en zal in ons midden blijven, zoolang wij er naar streven. Het streven van Insulinde is een streven van vrijheid. Wie daartegen is, is ook tegen Insulinde.

Spreker verklaarde vervolgens het congres geopend, besuitende met den uitroep: ‚De harten omhoog, Indië heil".

De rede werd daarna in het Maleisch herhaald door den heer Douwes Dekker.

Aan de orde kwam vervolgens punt 2 van de agenda, de installatie der afgevaardigden. De namen der plaatsen en het aantal door deze benoemde afgevaardigden werden door den secrtaris opgelezen.

De congresrede van den heer De Raad, adviseur voor onderwijszaken, betrof „de afschaffing van het rascriterium bij het onderwijs en de mogelijkheid daarvan".

Spreker heeft over dit onderwerp in 4 achtereenvolgende nummers van *De Beweging* een prae-advies uitgebracht, waarvan de inhoud in het kort saamgevat, was: primo volledige wegneming van het rascriterium, secundo reorganisatie van de Indische school en tertio opvoering van het peil der Inlandsche onderwijzers. De reorganisatie van de Indische school had de heer De Raad zich voorgesteld als een splitsing in onder- en bovenbouw, de onderbouw bestaande uit 2 afdeelingen, waarbij in de eene Maleisch en in de andere Nederlandsch de voertaal zou zijn, terwijl het onderwijs zoodanig moest worden ingericht, dat beide categorieën in den bovenbouw hetzelfde onderwijs en dezelfde opvoeding konden genieten.

Spreker wilde deze kwestie thans uit een politiek oogpunt bezien. Aan het woord politiek werd vaak de beteekenis van iets minderwaardigs gehecht; spreker betoogde echter, dat de politiek even hoog staat als het onderwijs.

Naarmate een volk meer democratisch wordt geregeerd, zullen zijn wetten er minder ver van af staan. Staan de regeerders ver van het volk, dan zullen de wetten het rechtsgevoel van dat volk niet bevredigen. De koloniale bestuurder moet dus trachten, de wetten in overeenstemming te doen zijn met de rechtsovertuiging van het volk.

Het beginsel van gelijkstelling is er een, dat door den heerscher moeilijk te aanvaarden is. Dit ligt in de menschelijke natuur. Een ieder gelooft gaarne, dat hij tot een uitverkoren groep behoort, staande boven de rest van het menschdom. De overheerscher ziet er in den regel geen bezwaar in, de welvaart van het eigen volk te bevorderen ten koste van het overheerschte. Spreker meent, dat Indië slechts dàn rijk, groot en gelukkig kan worden, wanneer de gelijkwaardigheid van al zijn inwoners wordt erkend. De thans bestaande scheidsmuur dient te worden afgebroken en weggenomen. De Indische school van thans vereent niet, doch bereidt voor een scheiding tusschen de leden van het komende geslacht.

Spreker acht zich gelukkig, dezen avond te kunnen spreken over een der vele rassenkwesties, die zich in Indië opdoen, n.l. de onderwijskwestie, waarvan spr. het wel kenmerkend noemde, dat de school door de Regeering, die spreekt van unificatie en associatie, opgericht, niet vereenigt, doch integendeel scheidt, terwijl juist voor een gezonde ontwikkeling noodig is, dat alle scheidingsmuren tusschen de hier voorkomende landaarden worden afgebroken.

Voortdurend spreekt men van associatie, voortdurend dringt men aan op het bouwen van scholen, maar die scholen zijn anders voor de verschillende rassen. En dan, aldus prae-adviseur, spreekt men nog van associatie tusschen Oost en West. *(Donderend applaus).*

Spreker schetste daarna de bezwaren, verbonden aan het toelaten van *niet*-Europeesche kinderen tot Europeesche inrichtingen van onderwijs. Minister Idenburg verklaarde, ging prae-adviseur voort, dat, zoolang de Indische volken niet zijn geworden één natie en één eenheid, de parlementaire regeeringsvorm niet kan worden ingevoerd, Maar hoe zal men het Indische volk ooit zien worden tot een natie, indien men van de prille jeugd af de kinderen scheidt naar het ras, waartoe zij behooren? *(Toejuichingen).*

Wanneer wij de kwestie van het rasverbeteren in de school gaan bespreken, vervolgde prae-adviseur, dan wenschen wij geen oogenblik uit het oog te verliezen, dat alle burgers gelijk moeten zijn voor den Staat, dat allen gelijke rechten moeten hebben op alle Staatsinstellingen. En als de instellingen niet in staat zijn, bevrediging te schenken aan het rechtsge-

voel, dan wordt het, aldus spr., hoog tijd, die instellingen af te schaffen of te reorganiseeren. Er zijn thans Europeesche scholen, Holl.-Inl., Holl.-Chineesche, Holl.-Amboneesche scholen, er zijn aparte kweekscholen en normaalscholen voor de onderwijzers der verschillende rassen. Wij verdeelen en splitsen dus naar hartelust, om dan, als dat geschied is, te gaan spreken over associatie van Oost en West, dan weenen wij krokodillentranen, omdat de drang der omstandigheden ons dwingt, onze kinderen gescheiden te laten opgroeien.

Ondertusschen is het Indisch Onderwijs stukgeslagen en moge al de uitdrukking, dat onder de mom der associatie de regeering de rasverdeeldheid in de hand werkt, te sterk wellicht gekozen zijn, de uitwerking van het tegenwoordig onderwijssysteem is niets dan rassenscheiding en dus rassenvervreemding, terwijl de bestaande Europeesche school bovendien rassenbevoorrechting schept.

De voorstanders van het rascriterium, aldus prae-adviseur, hebben het altijd over het peil der lagere school, waarvoor men inderdaad zorg moet dragen, dat het niet daalt. Het peil der school wordt echter uitgemaakt door de vraag, of de leerlingen geheel zuiver Nederlandsch spreken dan wel, of men zich ten doel moet stellen zakelijk onderwijs. Spreker meent dat dat laatste behoort te geschieden in tegenstelling met thans, nu men alleen aan zgn. woordonderwijs de aandacht besteed. In Nederland zegt men tot de jeugd: schrijf, zooals je spreekt, maar hier moet men zeggen: schrijf tennaastenbij, zooals je het leest in de leesboekjes.

Men moge tegenwerpen, dat dit alleen geldt voor scholen, waar het Nederlandsch voertaal is en niet voor inlandsche scholen 2de klasse, mitsgaders de desascholen, maar daartegenover staat, aldus prae-adviseur, dat wij op de scholen met Hollandsch als voertaal vinden het toekomstig intellect voor Indië, de toekomstige leiders van het volk.

Daarna betoogde spr., dat het absoluut verwerpelijk is, om de geheele westersche cultuur af te schaffen; integendeel, Indië moet de deuren daarvoor wijd openzetten, maar de westersche cultuur zij de hefboom om het Indische nationale bestaan op de vereischte hoogte te brengen, hetgeen zoo grondig mogelijk dient te geschieden.

De tegenstanders van sprekers principe voeren aan, dat bij doorvoering er niet genoeg onderwijzers zouden zijn en de directeur van onderwijs trachtte met cijfers aan te toonen, dat in dit opzicht niets gedaan kan worden, voornamelijk omdat de Inlandsche onderwijzer niet gelijkwaardig is aan zijn Nederlandschen collega. Hij wil blijkbaar de eerste categorie niet op gelijk peil brengen met de tweede categorie.

Spr. betoogde voorts, dat drie groote beginselen het Indisch onderwijs in de toekomst moeten dragen: 1e. Het onderwijs moet zijn een groot geheel. De bindende gedachte moet zijn de nationale gedachte; iedere school moet dit stempel dragen, want de school moet zijn een Indisch nationale.

Het *tweede* beginsel moet zijn, dat de scholen openstaan voor een ieder, terwijl het *derde* moet zijn, dat de onderwijskrachten moeten worden gekweekt uit de inheemsche bevolking en niet uit Nederland.

De taalbezwaren meende spreker te kunnen ondervangen door de eerste drie klassen te splitsen naar de taal, die de kinderen spreken, als ze op school komen, terwijl het later onderwijs dan samengesmolten wordt.

Het kenmerk der Hollandsche afdeeling zou moeten zijn, dat er Maleisch gesproken wordt en het kenmerk van de Maleische afdeeling, dat er Hollandsch gesproken wordt. Na afloop van het derde leerjaar zouden dan de kinderen kunnen worden gemengd.

De Indische school, betoogde prae-adviseur voorts, moet zijn de ware afspiegeling van de Indische Maatschappij. Zoodra het geheele onderwijs gereorganiseerd is en voorziet in de behoeften van het land, vervalt de laatste rechtsgrond op het voeren van heerschappij van een vreemd volk. Ongeregeld onderwijs, onvoldoend onderwijs is de Achilles-hiel van elk volksbestaan.

Spr. besloot met te zeggen, dat de nationale beweging haar kracht moet zoeken in den strijd voor de nationale school, welke school Indisch moet zijn, terwijl de onderwijzers zoo spoedig mogelijk Indisch moeten worden.

Een luid, langdurig applaus beloonde spr. voor zijn belangwekkende rede.

Een drietal aanwezigen had zich voor debat opgegeven. De eerste van dezen, de heer Rosenquist, begon met den wensch uit te spreken, dat de debatten een geest zullen ademen van verdraagzaamheid, saamhoorigheid en onderling vertrouwen. De heer R. was het op één punt niet met den heer De Raad eens, n.l. waar deze den onderbouw der school naar de taal wil scheiden en eerst later in den bovenbouw, de twee groepen leerlingen wil doen samengaan. Spreker zou een dadelijke unificatie willen en meende, dat de school van den heer De Raad een scheidsmuur optrekt tusschen de kinderen op den leeftijd, waarop dezen het meest ontvankelijk zijn voor indrukken.

De heer dr. Tjipto Mangoenkoesoëmo vertaalde het gesprokene en wist in zijn woorden op een origineele wijze een opwekking te vlechten aan zijn jongere partijgenooten, om de partijdiscipline te betrachten.

De tweede debater, de heer Sastra, in het Maleisch sprekende, wilde de Inl. cultuur opnemen in het leerprogramma. Door steeds de westersche cultuur te bestudeeren, aldus spreker, loopen wij gevaar minder in staat te zijn onze oostersche cultuur te begrijpen. Thans wordt geen onderwijs in de inlandsche geschiedenis gegeven. Spreker noemde eenige bekende figuren uit de Javaansche geschiedenis, waarvan op school niet gerept wordt.

De heer Hartingsveld wees er op, dat de nationale idee vereenzelvigd is met de taal. In den bovenbouw van de door den heer De Raad voorgestane school zal een voertaal zijn, de Inlandsche of het Nederlandsch. Van één groep der leerlingen, het zij de Inlandsche dan wel de Nederlandsche groep, wordt de taal onderdrukt en gaat dus de nationaliteit verloren. Van den eenen kant wordt dus het rascriterium opgeheven en van den anderen de taalstrijd opgewekt. Concludeerende, aldus spreker, zou het ideaal van Insulinde, een nationaal Indië, dus de kiem der ontbinding in zich dragen en een waan blijken te zijn.

De heer De Raad, de debaters beantwoordende, dankte voor den welwillenden toon, die in hunne woorden had geheerscht. Inzake de woorden van den heer Rosenquist deed spreker opmerken, dat de Nederlandsche taal voor Indië noodig is, of de Indiërs dit aardig vinden of niet. De Nederlandsche taal aldus spreker, is de band, die ons verbindt met het Westersche kunnen en de Westersche techniek, zonder welke wij het niet kunnen stellen.

Spreker wees er vervolgens op, dat het onmogelijk is een kind op te voeden in een andere dan zijn eigen taal. Het alleen onderwijs te geven in die taal is mogelijk, doch niet het de zedelijke waarheden bij te brengen, welke het noodig heeft.

Bij de beantwoording van den heer Sastro wees spreker er op, dat de studie van de Inlandsche geschiedenis nog in de kinderschoenen staat. Het is thans nog niet mogelijk, zeide spreker, uit de geschiedenis van het

Inlandsche volk voor het kind de moreele lessen te putten, die noodig zijn.

Dit is met de Nederlandsche geschiedenis wel het geval. Spreker wil geen Westersche cultuur opdringen aan het Indische kind. Het Oostersche karakter van de volksziel moet op school ontwikkeld worden, samengaande echter met de zoo noodige Westersche redeneerkunde, logica en energie.

De heer Hartingsveld, vervolgde spreker, voorzag een taalstrijd. Als voorbeeld had de heer H. Oostenrijk-Hongarije aangehaald, dat uit elkander is gevallen. Hij had hier echter een fout gemaakt. In Oostenrijk-Hongarije worden een twintigtal talen gesproken. Het land is echter niet in evenzoovele deelen uiteengevallen.

Op Java, zeide de heer De Raad, bestaan in hoofdzaak drie talen, die echter niet veel in aard verschillen. Bovendien hebben wij hier een bindmiddel, het Maleisch, dat, naar Insulinde zich voorstelt, de cultuurdrager der naaste toekomst zal zijn. Tegenover de taal-gemeenschap stelde spreker trouwens het gemeenschappelijk belang, (de handel enz.) dat het aanleeren van Maleisch meebrengt. Spreker uitte de meening, dat gemeenschappelijke cultuur en belangen sterker zouden blijken te zijn dan het taalverschil. Insulinde wenscht geen eng nationalisme, dat nadeelig is voor de groote zaak. Op de school kan de landstaal worden onderwezen, doch men moet niet vergeten, wat alles vereenigt. Wanneer, aldus spreker, wij eerst gemeenschappelijk arbeiden en strijden voor de vrijheid, en die hebben leeren waardeeren, dan zal er geen hartstochtelijke strijd ontstaan. De zaak van het vaderland gaat bovenal; spreker wees op den taalstrijd in België, die eindigde, toen de eerste Duitscher den voet op Belgischen bodem zette. Als het om het belang van Indië gaat, eindigde spreker, moeten alle rassen schouder aan schouder staan.

Tenslotte nam de heer Douwes Dekker nog even het woord, om op te merken, dat het Maleisch thans reeds als cultuurdrager kan optreden. Ieder filosofisch- of politiek begrip van de rede des heeren De Raad kon, naar gebleken is, in het Maleisch zuiver worden weergegeven. Het Maleisch zal de voertaal der toekomstige school moeten zijn, doch zonder het Nederlandsche te verdringen, dat, naar ook deze spreker nadrukkelijk betoogt, den band zal vormen met de Westersche techniek. Hebben wij eenmaal een rechtseenheid, aldus spreker, dan is de natie geboren, ondanks kleine taalverschillen.

De vergadering werd vervolgens met een woord van dank door den voorzitter gesloten.

Tweede dag.

De Jaarvergadering ter behandeling van de ingekomen stukken was niet openbaar. Het onderstaande perscommuniqué werd ons terzake toegezonden.

In verband met de verlate aankomst van de afgevaardigden van Bandoeng en Poerwokerto werd de jaarvergadering geopend tegen tien uur des morgens onder presidium van den heer G. L. Topée.

De besprekingen werden ingeluid met het voorstel tot aanneming van een door het Hoofdbestuur voorgestelde motie, luidende als volgt:

De Jaarvergadering van Insulinde op Zondag 8 Juni 1919 te Semarang,

gehoord de toelichting van partijgenoot G. de Raad op zijn prae-advies ten aanzien van het wegruimen van het rascriterium in het onderwijs;

overwegende, dat ten opzichte van het onderwijs door een algeheele revolutioneering van het systeem van onderwijs, berekend op de instandhouding van de koloniale verhoudingen, dit moet worden uiteengebrokkeld en ver-

vangen moet worden door een systeem der Indische School, los van elk criterium van het ras;

overwegende, dat dit systeem zijn verwezenlijking zal hebben bij de doorvoering in de practijk van de door den heer G. de Raad ontwikkelde denkbeelden;

draagt het Hoofdbestuur op, het werkprogram der partij ten aanzien van het onderwijs in de practijk op te vatten in den zin der door den heer De Raad ontwikkelde denkbeelden en naar deze opvatting de criteria van het werkprogram van Insulinde in practische toepassing te brengen;

gaat over tot de orde van den dag;

Deze motie werd met algemeene stemmen aangenomen.

Hierna werd overgegaan tot algemeene beschouwingen omtrent de van de afdeelingen ingekomen voorstellen, welke werden ingeluid met een herdenking van de slachtoffers van de Kloetramp en een hernieuwde opwekking aan alle afdeelingen van Insulinde tot steunverleening ten behoeve van de overlevenden. Staande, hoorde de conferentie de woorden aan. Evenzoo de herdenking van het afsterven van den secretaris van het H. B., R. A. Soeria Amidjaja.

Door het lid van den Volksraad, dr. Tjipto Mangoenkoesoemo werd daarop mede in herinnering gebracht de actie in het Solosche, welke eveneens slachtoffers van de partij had geëischt.

Door het lid van den Volksraad J. J. E. Teeuwen, werd daarop voorgesteld de volgende motie, geamendeerd door Semarang en Djokja, aan te nemen:

De Jaarvergadering van Insulinde, op Zondag 8 Juni 1919 te Semarang, vertegenwoordigende ruim 23.000 aangesloten leden, verdeeld over geheel Indië, spreekt eenstemmig uit haar afkeuring over de houding van het gewestelijk bestuur en de gewestelijke politie te Solo;

en hecht haar goedkeuring aan de actie van het Hoofdbestuur, van het Afdeelingsbestuur van Solo van hadji Mohammad Miesbach in het bizonder, hulde brengende aan alle onze partijgenooten, die al of niet door die actie slachtoffers zijn geworden van het koloniale gezag;

gaat over tot de orde van den dag.

Deze motie werd met algemeene stemmen aanvaard.

Nadat verscheiden sprekers zich over de voorstellen en bloc hadden uitgesproken, werd tot de puntsgewijze behandeling overgegaan. Met de conclusies, gelijk neergelegd in de toelichtingen, opgenomen in het Eerste Extra Congresnummer van *De Beweging* kon de jaarvergadering zich vereenigen.

Ingetrokken werd het voorstel no. 7 in verband met de plannen de regeering om tot de gevraagde renteverlaging over te gaan en in afwachting van de hoegrootheid dier verlaging.

Voorstel 11 werd aangenomen met een uitbreidende aanvulling.

Voorstel 12 werd geamendeerd en alsdan met algemeene stemmen aangenomen, nadat het de strekking had verkregen van een eisch tot afschaffing van alle bepalingen ten aanzien van het vrije verkeersrecht in verbinding met belastingheffing.

Voorstel 12 werd door de afdeeling ingetrokken, omdat het daarin neergelegde beginsel sedert door de regeering mede gehuldigd is geworden.

Voorstel 35 werd teruggenomen door de afdeeling in verband met een nader uit te werken voorstel ter zake.

Bij acclamatie van de geheele vergadering werd de volgende motie ter zake van het zelfbeschikkingsrecht van Indië aangenomen:

Het 8e Nationaal Indiërs Congres, onder de auspiciën van Insulinde,

dagende te Semarang op 7, 8 en 9 Juni 1919 vertegenwoordigende de aangesloten leden van Insulinde ten getale van ruim 23,000 Indiërs, en overtuigd, dat het mede vertegenwoordigt de groote meerderheid van het Indische volk;

gelet op de eischen van den geest des tijds, zich openbarende allerwegen in onmiskenbare beteekenis als de geest van volkseigenheid en van verwerping van elken vorm van volksonderdrukking;

gelet nog op de uitlatingen van de staatslieden der groote mogendheden, die op erkenning en aanvaarding van deze beteekenis van den huidigen tijd wijzen;

overwegende, dat alle volkeren het onaanvechtbare recht hebben op een eigen levensontwikkeling;

overwegende, dat noch aan historie, noch aan eenige uitlegging van het rechtsbewustzijn kan worden ontleend het recht van een volk om te heerschen over een ander volk en aan dit laatste volk voor te schrijven, welken ontwikkelingsgang het zal hebben door te maken;

overwegende, dat het Indische volk niet wenscht te blijven leven onder een bestuur,dat het zich niet zelf geschapen en uitverkoren heeft;

overwegende, dat het cultuurvermogen van het Indische volk zich vol doende heeft ontwikkeld, om werkzaam te zijn aan het opbouwen en scheppen van de eigen toekomst en dat de historie aan het Indische volk het opnieuw te verzekeren recht heeft geschonken, dadelijk die afgebroken taak voort te zetten;

geeft uiting aan zijn wensch, dat noch in tijd, noch in vorm eenige belemmering meer worde in den weg gelegd aan het Indische volk ten aanzien van de verwerving van zijn volledig zelfbeschikkingsrecht.

In verband met de besprekingen over punt 15 ter zake van de contractueele emigratie naar Deli werd de aandacht van de vergadering gevestigd op het Aneta-telegram, waarin melding werd gemaakt van het bereid-zijn van Deli-planters de werving te doen plaats hebben in de door de Kloeteruptie getroffen streken van Kediri. Daarna teekende de geheele vergadering een scherp protest aan tegen deze baatzuchtigheid van het groot-kapitaal, om onder de mom van liefdadigheid van den rampspoed van het volk ten eigen voordeele partij te trekken.

Te twee uur namiddag werd deze zitting van de jaarvergadering gesloten.

Des namiddags 2 uur werd in den Stadstuin de congresmaaltijd gehouden voor afgevaardigden, leden en hun genoodigden.

's Avonds hield mr. L. J. P. J. Jeekel, adviseur voor juridische zaken, in het Javaansch een congresrede over „Het grondbezit in een onafhankelijk Indië", welke rede op populaire wijze het reeds van de hand des heeren J. in *De Beweging* verschenen prae-advies weergaf. Spreker voerde het woord over de toestanden en misbruiken, die op dit gebied hier te lande bestaan, over de onzekerheid der rechtsmiddelen en de indeeling van de gronden in klassen, welke indeeling niet altijd door eerlijke ambtenaren werd verricht. Spreker haalde eenige voorbeelden terzake aan.

De heer J. drong aan op registratie van gronden, doch wees er op, dat de Inlander vooral zelf moet waken voor zijn eigen belang.

Enkele Inlandsche debaters deden zich hooren; een van dezen, de heer Soetopo (Boedi Oetomo), legde den nadruk op de noodzakelijkheid, het volk eerst de vrijheid te doen deelachtig worden. Door den heer Jeekel werden deze woorden nog wat aangedikt.

Om 9 uur ving het congresfeest aan, dat als zeer goed geslaagd aangemerkt kan worden. Van de netto-opbrengst zal 50 pCt. worden afgestaan

ten bate van de slachtoffers van de Kloet-eruptie. In den loop van den avond werd het vaandel der S.P. plechtig overgedragen aan het hoofdbestuur van Insulinde; bovendien werd hulde gebracht aan de nagedachtenis van den dichter van het Insulinde-lied, den heer Van Barthold.

Derde dag.

De besprekingen werden ingeluid met het voorstel tot aanneming van een door het hoofdbestuur voorgestelde motie, luidende als volgt:

De Jaarvergadering van Insulinde, gehouden te Semarang op Maandag 9 Juni 1919;

gehoord de algemeene besprekingen van het gepubliceerde prae-advies van partijgenoot mr. L. J. P. J. Jeekel en zijn uitgebreide toelichtingen ter zake van de noodzakelijkheid tot algemeene wijziging van den grondslag der agrarische bezitsverhoudingen in ons vaderland;

overwegende, dat de economische ontwikkeling van Indië ten zeerste zal blijven, geremd, indien niet een doorbreking plaats hebbe van het huidig stelsel, dat zelfs den Indiër-grondbezitter belet eigenaar van zijn grond te zijn en allen grond onteigend houdt ten bate en behoeve van den overheerschenden staat;

verlangt dat nog meer dan ooit de criteria van het werkprogram der partij op dit gebied door Insulinde zullen worden begrepen als de desiderata eener agrarische politiek, welke naast de politiek der partij op ander gebied, gericht zal zijn op de ontvoogding, de zelfstandigheid en de onafhankelijkheid van Indië;

gaat over tot de orde van den dag.

Deze motie werd met algemeene stemmen aangenomen.

Hierna werden financieel- en jaarverslag goedgekeurd, en werd aan den penningmeester der partij acquit en décharge verleend.

De algemeene beschouwingen omtrent de voorstellen tot wijziging van statuten en reglementen der partij kwamen hierna aan de orde. Na langdurige besprekingen door de afgevaardigden van verschillende afdeelingen werd besloten tot de aanwijzing van een commissie, welke in opdracht kreeg de voorgestelde amendementen in een vorm te gieten en aan de goedkeuring der partij alsnog voor te leggen.

Op voorstel van een der afdeelingen met algemeene instemming ontvangen door de afgevaardigden en vertegenwoordigers der andere afdeelingen, zal de goedkeuring der partij alsnog worden uitgelokt om de door het referendum aangenomen naam „Indische partij" in de plaats van „Insulinde" te wijzigen in Nationaal Indische Partij.

Uitvoerig werd herdacht het gewichtige, werk van R. M. Suardhy Surya Ningrat, den voorzitter der partij in Holland. Uit den boezem der partij werd in scherpe bewoordingen protest uitgesproken tegen zijn terugzending in de derde klas met zijn gezin als behoeftige.

De vergadering nam met algemeene stemmen de volgende motie aan:

De Jaarvergadering van Insulinde, gehouden te Semarang op 9 Juni 1919;

draagt het Hoofdbestuur op namens de geheele vereeniging aan den voorzitter der partij, R. M. Suardhy Surya Ningrat, diepe erkentelijkheid te betuigen voor de door hem in Nederland aan de zaak van Indië bewezen voortreffelijke diensten en voor den onwaardeerbaren ijver, door hem bij voortduring betoond in den dienst van ons Indisch Vaderland;

gaat over tot de orde van den dag.

Hierna had de hoofdbestuurs-verkiezing plaats. Gekozen zijn:

tot voorzitter: R. M. Suardhy Surya Ningrat.

Tot leden: Boediarto, mevrouw Harten-Harten, L. M. E. Jansen, Van de Kasteele, mevrouw Kauw-Kauw, Kessing, Liem Kian Soen, Lumentut, dr. Tjipto Mangoenkoesoemo (Solo), Siedijk, mevrouw Soejono (Soerabaja) Tjitroatmodjo, Topée, Vorderman en Witterland.

De vergadering besloot tot afzending van het volgende telegram aan den voorzitter: „Achtste Indiërs Congres dankt u voor arbeid in Nederland, benoemt u wederom tot voorzitter partij."

Des namiddags half vijf hield de heer Douwes Dekker zijn aangekondigde congresrede.

Hoewel de door Insulinde voorgestane actie bij de leden der vereeniging genoegzaam bekend is, meende spreker, dat het zijn nut kon hebben voor buitenstaanders, zijn reeds in *De Beweging* gepubliceerde stellingen terzake te noemen, n.l.:

1. Voortdurende politieke propaganda van de nationale idealen.
2. Vereeniging van alle krachten op het gebied der nationalistische ideologie.
3. Prediking van een revolutionnair-nationalistische maatschappij-beschouwing.
4. Voorhouding van het revolutionnaire levensinzicht op elk gebied van het denken.
5. Bestrijding van elke economische, religieuse of politieke strooming, welke de strekking heeft scheidend en scheurend te werken in het eigen volk.
6. Nimmer verflauwende strijd tot verovering van politieke macht, zonder welke krachtige en snelle economische ontwikkeling onmogelijk is.
7. Hartelijke ondersteuning van elke economische bewustwording, die de strekking heeft, in eerste of verdere instantie afbreuk te doen aan de heerschende kapitaalmacht.
8. Verzoening van den volksgeest met de gedachte, dat bij aanhoudende belemmering van de economische ontwikkeling langs den weg eener nationale organisatie de vooruitgang zal moeten worden mogelijk gemaakt door de geweldbotsing tusschen de elkander vijandige economische krachten.

Ook de politieke strijd, vervolgde spreker, beoogt politieke uitgroeiing en volgroeiing. Deze uitgroeiing behoeft niet uitsluitend met economische middelen te worden tot stand gebracht. De economische toestand van dit land wordt gehandicapt door de politieke onmacht van het volk. De uitgroeiing van Indië wordt belet door de vreemde rasgedachte.

De bedoeling van sprekers prae-advies is dit te verduidelijken. Vóór alles is het noodig, dat Insulinde zorg draagt de politieke macht te ontnemen aan degenen, wie deze vrucht niet toekomt. Spreker geeft vervolgens een uiteenzetting der beteekenis van de woorden evolutionnair en revolutionnair en betoogt dan, dat uit een kolonie onmogelijk een staat kan groeien. Hiervoor is een revolutie noodig, daar een vorm van koloniale overheersching op geheel andere grondslagen berust dan een staatsvorm. Van vrijzinnige zijde wordt ons voorgehouden, aldus spreker, om niet te haastig te zijn. Dit is gedeeltelijk een gebrek aan doorzicht in maatschappelijke verhoudingen en gedeeltelijk bedrog. Het is mogelijk de instellingen van deze kolonie te verbeteren tot ze een modelkolonie wordt, doch nooit een staat. Het is mogelijk, dat de economische krachten in de kolonie zich tot een zekere grens ontwikkelen, doch dan stuiten zij op een barricade, welke bestormd moet worden.

Niemand in de vereeniging Insulinde wenscht een gewelddadige revolutie, om de eenvoudige reden, dat dit een botsing zou beteekenen in het eigen huis en vernieling van het eigen huisraad. Als ultimo ratio zou men echter

niet schromen geweld te gebruiken, zelfs ten koste van het eigen huisraad. Het is de wensch van Insulinde, om te beletten, dat het zoover komt.

Insulinde is vredelievend, zooals iedere revolutionnaire idee. Ieder scheppend vermogen is revolutionnair, of deze schepping stoffelijk of geestelijk zij. Hij, bij wien dit scheppingsvermogen het sterkste spreekt, is voorganger.

Bij dezen overheerscht de zucht, het bestaande omver te werpen en te veranderen in iets nieuwers en beters. De revolutionnair zal geen mensch het leven benemen, wijl hij daar te grooten eerbied voor heeft. Bij hen, in wie andere driften zijn aangewakkerd, is dit anders.

Wij willen van dit land een onafhankelijken staat maken, vervolgt D.D., vredelievend als het mogelijk is, doch anders met geweld. Wij kunnen ons niet neerleggen bij de onderdrukking, dit zou de dood zijn van een slaaf. Als de geest der revolutie in ons leeft, is het onmogelijk hem te beletten zich te uiten. Men kan met stoffelijke middelen er in slagen hem te onderdrukken, doch dooden kan men hem niet.

Onder de leden van Insulinde zijn er, die meenen, dat dit laatste middel nu reeds ter hand genomen moet worden. Als men gelooft dat organisatorische arbeid vruchteloos is, moet het laatste middel worden aangegrepen. Doch Insulinde is niet bang, dat het eerste het geval is. De organisatie van Insulinde brengt mede, dat er een revolutionnair karakter aan wordt verleend, teneinde een ieder te doordringen van den plicht, naar vermogen scheppend werkzaam te zijn.

Naar sprekers inzicht moet Insulinde revolutionnair zijn en den blik gericht houden op de toekomst. Waar Insulinde een politieke vereeniging is, zullen de revolutionnaire instincten hoofdzakelijk op politiek gebied tot uiting komen.

De nationale organisatie moet alle nationalisten omvatten, daar immers getracht moet worden, niet slechts voor een deel der klassen, doch voor het geheele volk straks een staat te vormen. Daarom streeft Insulinde naar het vereenigen van alle krachten, en tegengaan van scheurende denkbeelden.

Spreker wees vervolgens op de associatie-denkbeelden van Insulinde. Op dit congres is ieder gedachte van rascriterium verre gehouden. Deze idee werkt door in alle afdeelingen, hier meer, daar minder. De afschaffing van het rascriterium is geestelijk revolutionnair. Scheuring is een uitvloeisel van het koloniale systeem, doch het brengen van een gelijke bestuursassociatie.

Spreker wees op het feit, dat aan ieder economische beweging, ook al is haar standpunt, als zoodanig nog zoo zuiver, dadelijk een politieke kleur wordt toegedicht. Wanneer er heden staking uitbreekt op een suikerfabriek, zijn morgen bajonetten ter plaatse.

Thans rust op ons de heilige taak, om de proletarische en burgerkrachten te zamen te brengen, om de politieke vrijheid te veroveren, ook al zal de economische ontwikkeling in den vrijen staat deze beide groepen later tegen elkander doen staan. Het is onze plicht te trachten de politieke macht aan ons te trekken en deze beter te gebruiken dan thans geschiedt. *(Luide toejuichingen).*

Van de gelegenheid tot debatteeren werd gebruik gemaakt door eenige Inlanders, o.w. Semaoen en enkele Europeanen.

De heer Bergsma (I.S.D.V.) merkte op, dat door Insulinde werd gespeculeerd op het nationale instinct, terwijl in Europa datzelfde instinct werd gebruikt ten dienste van het imperialisme. Verder zou Insulinde het proletariaat eerst gebruiken voor het bereiken van de onafhankelijkheid en later

hetzelfde doen, als de kapitalisten van thans, zij het misschien in ietwat milderen vorm.

De heer Hensing, die ook het woord voerde, debatteerde niet, doch trok op heftigen toon te velde tegen de Hollanders in Indië.

In zijn antwoord aan den heer Bergsma deed de heer Douwes Dekker opmerken, dat Insulinde zich tot taak heeft gesteld, de onafhankelijkheid van Indië te verkrijgen. Is dit eenmaal geschied, dan is de bestaansreden der vereeniging vervallen. Dan is het oogenblik aangebroken, om de groote economische lijnen te trekken. Spreker betoogde verder, dat er geen vergelijking getrokken kan worden tusschen den klassenstrijd in een kolonie en dien in een staat.

Op de woorden van den heer Hensing behoefde spreker uit den aard der zaak niet te repliceeren. Hij wilde echter wel doen weten, dat hij deze woorden gaarne onderschreef.

Te acht uur werd een gezellige bijeenkomst gehouden voor de leden van Insulinde en de congresafgevaardigden. Vervolgens sloot de voorzitter, de heer Topée, met een redevoering in het Maleisch, het congres.

JAARVERGADERING INDISCHE S. D. A. P.

Van den Aneta correspondent.

In de concert-zaal der firma Naessens, Rijswijkstraat te Weltevreden, hield Zaterdagavond 7 Juni, 7 uur de Indische S.D.A.P. haar tweede jaarvergadering, gepresideerd door den heer Schotman.

Onder de aanwezigen, in totaal een 35-tal — van wie ca. 25 vereenigingsleden — merkten wij o.m. de heeren Z. Stokvis, Dr. Rivai en Ir. Cramer.

Na een „welkom" van den heer Schotman, wees hij op het groot gebeuren, dat de wereld in het afgeloopen jaar te aanschouwen kreeg, n.l. het eindigen van den oorlog en alles, wat daarmede verband hield.

Hij bsprak de positie der socialisten in Duitschland, die thans vrijwel ideaalloos hun weg gingen en constateerde, dat de reactie op een dergelijke omstandigheid loerde.

Wat de kwestie-Troelstra betrof, de S.D.A.P. erkende, een fout te hebben begaan en ook Troelstra zelf had die toegestemd.

Op het bewuste moment van de staatsgreep vergiste hij zich in de machtsverhoudingen.

Inmiddels, elke socialist was in wezen revolutionnair; maar daarom nog geen moordenaar.

Vast stond, dat de partij in Nederland, ook door Troelstra's daad, als het ware verjongd was, getuige den uitslag der gemeenteraadsverkiezingen. Daarbij steeg het aantal socialistische zetels van 350 tot 1000.

Ongetwijfld zou ook hier te lande bij de onderdrukten de socialistische idee levendiger worden.

In de groote lijnen angegeven, wenschte spreker in Indië een parlement, uit en door het volk gekozen, bezittende een wetgevende macht. Verder het zelfbeschikingsrecht onzer kolonie.

Nochthans verklaarden de socialisten zich tegen een onmiddellijke onafhankelijkheid van Indië, welke thans niet anders dan op een débâcle moest uitloopen.

Eerst diende de politieke- en economische energie van het volk krachtig ontwikkeld te zijn, wilde het voor zelf-beschikking in aanmerking komen.

Spreker zag de reactie het hoofd opsteken (Gouverneur Swart in den Raad). Er was een régime ontstaan, waarvan ook de heeren Uhlenbeck en Muurling vertegenwoordigers waren, dat zich op een zeer gevaarlijken weg bevond en lijnrecht tegenover de Inlandsche beweging stond.

Terwijl men toch moest bedenken, dat deze beweging slechts ten doel had, langs normale lijnen het volk op te heffen.

Vervolgens kwam ter sprake het tweede punt der agenda: het vormen van een zelfstandige sociaal-democratische partij. De volgende gedachten kwamen in dit verband tot uiting:

Een afdeeilng te zijn van de Hollandsche S.D.A.P. was gebleken te zijn achteruitgang.

Terwijl men in Indië met Indiërs en Indische toestanden te maken had, was men gebonden aan Hollandsche uitspraken. Dit feit kon het streven nooit ten goede komen.

Herinnerd werd aan het oorspronkelijk samengaan van I.S.D.V. en S.D.A.P. en de daarop volgende onverkwikkelijke ruzie.

Alles te zamen genomen, bleek het zeer noodzakelijk te zijn, hier te lande een zelfstandige partij te vormen.

Het voornaamste middel ter bereiking van het socialistisch doel zou voorloopig zijn het uitgeven van brochures geschreven in de landstaal, teneinde de bevolking te bereiken en aan haar leiders de groote lijnen van het streven aan te geven.

Eenig debat ontstond over de afscheidings-kwestie, waarbij de heer Van der Zee zich tegen losmaking verklaarde voor een fusie, terwijl de heer Westerveld met betrekking tot de vraag of men dan een vereeniging of partij zou zijn, het beter vond, als vereeniging aan de Inlandsche beweging leiding te geven.

Daartegenover verklaarden de heeren Engels en Koperberg zich voor het vormen van een partij.

De voorzitter kondigde nog de komst aan van den heer v. Kol, door de dagbladen reeds medegedeeld.

Ingekomen stukken. O.a. kwam een brief binnen van den heer Ott de Vries, waarin deze kennis gaf van verhindering, de vergadering bij te wonen.

Daarna werd de vergadering geschorst, om den volgenden dag (Zondag) n.m. 6 uur weer te worden voortgezet.

In de voortgezette vergadering met vrijwel hetzelfde aantal belangstellenden, merkten wij o.m. op den burgemeester en den heer Van Breen.

Thans ging het weder om de keuze van den naam en de kwestie, of men partij dan wel vereeniging zou zijn. Na debat over het laatste werd tot „partij" besloten.

De heer Gerke vond „S.D.P." den besten naam.

De heer Ter Laan merkte op, dat in Nederland reeds een S.D.P. bestond, zoodat die naam verwarrend zou werken.

Het voorstel Gerke kwam in stemming en werd verworpen. Besloten werd tot den naam „I.S.D.P.".

Vervolgens ging men over tot het behandelen van punt 4 der agenda (de volgorde was eenigszins gewijzigd), „motie omtrent de richting der „nieuwe partij".

De bedoeling van het bestuur is — aldus de heer Schotman — de S.D.A.P.-tactiek vast te houden en te arbeiden aan de hand van het z.g. Leidsche program, zonder de communisten in de partij op te nemen.

De heer Engels verklaarde zich tegen buitensluiting van de I.S.D.V.,

welke immers — aldus spreker — niet als revolutionnaire vereeniging was begonnen.

Indien zij het later ook geworden was kwam dit door verbittering, waardoor de juiste richting te loor ging.

Spr. zou het zich als een genoegen rekenen, met communisten in de partij samen te werken. Er zat heilig vuur bij hen en het ging niet aan, de menschen, die ,,en masse'' socialistisch dachten, om hun leiders buiten te sluiten.

De heer Schotman was het daarmede niet eens. De I.S.D.V. — een jonge vereeniging — ging met haar leiders mee. Zij werkte niet langs parlementairen weg.

Als daar een Tjokroaminoto bij wijze van protest niet in den Volksraad verscheen, leverde dat gevaar op.

Men wilde directe resultaten zien en verloor zich daardoor in revolutionnair vaarwater.

Zoo ging het ook met verschillende vakvereenigingen, o.a. den Pandhuisbond, waar men zonder eenige hechte organisatie met holle frasen schermde en het direct op een staking aanstuurde.

Zou men weer met I.S.D.V.-leiders samenwerken, dan zou men weder dezelfde historie krijgen als die van Baars en Sneevliet.

Dat van het Leidsche program moest worden uitgegaan, was, omdat dit beginselen van internationaal socialisme bevatte, terwijl het tegelijkertijd vrij liet om, waar noodig een speciaal Indische tactiek te vormen.

De heer Westerveld (Semarang) verdedigde nogmaals zijn meening, dat de nieuwe I.S.D.P. feitelijk geen partij, doch een vereeniging was en men beter deed geen motie aan te nemen.

De heer Koperberg was van opinie, dat heeren Engels en Westerveld zich aan overdrijving schuldig maakten.

Wij moeten — aldus spreker — het parlementariaat als stuk van ons werk aanvaarden.

De S.D.P. maakte indertijd slechts gebruik van het parlement als propagandamiddel naar buiten. Thans was de massa-actie dezer partij van geheel communistischen aard geworden.

De S. D. P.'ers waren nu niets meer of minder dan anarchisten, die ,,even'' den staat wilden overnemen, waarvoor Marx altijd heeft gewaarschuwd.

Er was juist een partij noodig, om de Inlandsche beweging tot een partij om te werken, waardoor het volk onder den imperialistischen druk vandan kon komen.

Voorts waarschuwde spreker nog tegen het ,,kruis of munt spelen'' met betrekking tot het aannemen van een der samengestelde concept-programma's en concludeerde, dat men het best naar het Leidsch program te werk kon gaan.

De heer v. d. Kleft, kortgeleden uit Bussum gearriveerd, die zich een ,,baar'' noemt had in Rotterdam de Novemberdagen meegemaakt en was het niet met den heer Koperberg eens.

Hij wees er op dat men in Indië ook een houding ten opzichte der Europeanen moest bepalen.

En tevens zoolang in de Tweede Kamer in de politiek den doorslag gegeven werd, moest men naar Holland zien. Het gevaar aan het samenstellen van een socialistisch koloniaal program verbonden, hetwelk het eerste zou zijn, was, dat internationale oogen het zouden bezien en men in het buitenland daarover allicht een minder malsch oordeel zou vellen.

De heer Schotman vulde het gesprokene nog aan.

Vervolgens nam de heer Engels het woord. Uit de toelichting op de motie maakte hij op, dat aan de parlementaire actie te veel waarde werd gehecht, zoodat de mogelijkheid bestond, dat de arbeiders alleen daarin heil zouden zien.

Hij onderscheidde in het socialisme twee armen n.l. den parlementairen en den economischen, waarvan hij den laatsten sterksten achtte.

Hij zou het volk van Java willen toeroepen: „Organiseert U. Vecht voor loonsverhooging van vijf cents, voor een klein stuksken grond. Er is meer in het leven dan te zuchten onder den druk van het kapitaal.

En tot Tjokroaminoto zou hij willen zeggen: „Ga niet uit den Volksraad. Spreek op dat podium en vertolk er wat in de harten der verdrukten leeft".

De suikermagnaten — aldus spreker — hebben kort geleden voor een staking gerild en gebeefd.

De heer Engels concludeerde, dat men aan het Inlandsche volk allereerst leiding tot economische ontwikkeling moest geven.

De heer Schotman zeide als rechtzetting, dat het Leidsche program beide richtingen onderschreef.

Daarna becriticeerde de heer Westerveld de woorden van den heer Koperberg, dien hij niet au sérieux nam, omdat hij hem in zijn werk te goed kende. (De heer Schotman riep spreker tot de orde).

Ik vraag, aldus de heer Westerveld, wat Koperberg doet, om tot de Inlandsche beweging te naderen. Is hij niet in *Het Vrije Woord* de Solosche hofjonker genoemd?

Aangenomen werd na stemming de bestuursmotie, strekkende tot de vorming van een zelfstandige sociaal-democratische partij, uitgaande van het Leidsche program, en dragende den naam I.S.D.P.

Aan het Volksraadslid Ir. Cramer, werd opgedragen deze motie in den Volksraad in openbare bespreking te brengen.

Aangaande punt vijf, benoeming program-commissie, kwam men overeen, dat in deze door de geheele partij gestemd zou worden en dat zij zou bestaan uit negen leden van wie vijf te Batavia en vier daar buiten woonachtig zouden zijn.

Vervolgens kwam aan de orde punt III der agenda, en werd besloten tot hetgeen het bestuur had voorgesteld n.l. het orgaan *Het Indische Volk*, tot dusver slechts geldende voor Batavia, om te werken tot een algemeen Indisch voorlichtingsblad met een nieuwe redactie.

De heer Westerveld becritiseerde nog de artikelen over Sneevliet geschreven. De heer Ter Laan, die meende, dat dit verwijt hem gold, endosseerde dit aan het bestuur.

Punt zes zou den volgenden dag ter sprake komen.

Punt zeven handelde over het optreden der regeering tegenover de Inlandsche beweging.

De heer Mühlenfeld was van meening, dat het incorrecte optreden der regeering niet zoozeer alleen den leiders der Inlandsche beweging gold, dan wel den Inlander in het algemeen.

Hij constateerde het absoluut bestaan eener rassen-justitie, waardoor het mogelijk was, dat de administrateur eener suikerfabriek in de binnenlanden, voor een vrij zware mishandeling na veel moeite van 's sprekers zijde slechts tot *f* 2.50 boete werd veroordeeld. Terwijl Inlanders met een gering salaris voor minder ernstige feiten veel zwaarder werden gestraft.

Hadji Misbach werd wèl, Europeesche leiders werden niet gearresteerd.

Na eenige aanvullingsopmerkingen van den heer Schotman werd een motie aangenomen, waarin gezegd werd, dat niettegenstaande de wijzigingen van de opvattingen der Regeering in de laatste jaren, in de rechtsbedeeling alles bij het oude gebleven was en waarin men ten scherpste protesteerde tegen het bedoelde verschil in behandeling en besloot de rassen-justitie te brandmerken als de meest verwerpelijke uiting van ons koloniale systeem.

Aan Ir. Cramer werd opgedragen, deze motie in den Volksraad te brengen.

Klokke half negen werd de vergadering tot den volgenden dag geschorst.

In de voortgezette vergadering van Maandagavond waren o.m. eenige Volksraadsleden en Decentralisatie-congressisten aanwezig.

Binnen gekomen was een adhaesie-telegram van het Indiërscongres.

De heer Cramer leidde het onderwerp „Bestuurshervorming" in.

Wat betreft de Novemberdagen; deze waren een bewijs, dat ook het parlementarisme in het socialisme van groote beteekenis is.

Spreker wees op het mooie revolutionnaire sentiment, dat zich toen ontplooide.

De heer Cramer herinnerde aan het tot stand komen der radicale concentratie.

Wat de regeeringsverklaring aanging was wel het snellere „tempo" der hervormingen het voornaamste deel daarvan.

Een en ander had tot gevolg de herzienings-commissie.

De macht zal hoofdzakelijk in handen van den Volksraad moeten gelegd worden.

De daarmede verband houdende vraagstukken behandelende, bepleitte de heer Cramer algemeen kiesrecht met geheime stemming.

Het rascriterium moet vervallen.

Er zal dus sprake zijn van een gemengd kiezers-corps.

Aan den Volksraad zouden in het algemeen de bevoegdheden der Tweede Kamer moeten worden toegekend.

En van een lichaam als de Eerste Kamer moest dan geen sprake zijn.

Aangaande de verhouding tot Holland zou men Nederland voorloopig het vernietigingsrecht kunnen toekennen, door b.v. het beroep van den G.-G. op het Nederlandsche volk.

Immers „los van Holland" mag thans nog niet gelden.

De G.-G. moest aan den Volksraad verantwoording schuldig zijn en ook de departementshoofden onder hem.

Voorloopig moest men het kunnen aansturen op een samenstelling van den Volksraad als bovenbedoeld.

Het onderwerp gaf tot eenig debat aanleiding.

De heer Koperberg bracht in het midden, dat, als analphabeten mochten stemmen, men vreemde Volksraadsleden zou krijgen en dat het volk dan zou trachten, de oude dynastieën weer aan het bewind te brengen. (Geroep in de vergadering: „Onzin, onzin!!")

(Na een repliek van den heer Cramer interrompeerde de heer Koperberg en snelde naar het spreekgestoelte, waar hij door den voorzitter tot de orde geroepen werd.)

Als men ziet — aldus de heer Koperberg — hoe in den S. I. godsdienstige elementen den boventoon voeren, moet men wel vreezen voor kiesrecht aan analphabeten.

Ook de heer Mühlenfeld achtte het zeer wel mogelijk, dat het analphabetenstelsel juist de reactie zou begunstigen.

Bij dit stelsel zou men, evenals de *Nieuws van den Dag*-richting, het eigen volk bestrijden.

De heer Schotman was van oordeel, dat ook als de reactie aanvankelijk veld zou winnen, het volk weldra van die partij genoeg zou krijgen en haar naar huis zou sturen.

Wat het samenstel en de wijze van verkiezing betrof, merkte de heer v. d. Zee op, dat het kiezers-corps één corps was, zoodat Europeanen en Inlanders elkander moeten kunnen kiezen.

Na een heftig debat werd in stemming gebracht, of men aan den G.-G. een correctief (door b.v. de benoeming van 25 leden) zou kunnen toestaan of niet.

De heer Westerveld waarschuwde tegen overhaasting en noemde den heer v. d. Zee een gevoelsbolshevik.

Hij stelde voor, het onderwerp eerst in de partij te brengen.

De heer Schotman antwoordde daarop, dat na stemming het voorstel toch in de partij gebracht zou worden en dat het plan dan desnoods gewijzigd zou kunnen worden.

De vergadering besloot met 2 stemmen tegen, over het onderwerp niet te stemmen.

Ook aangaande de samenstelling van den Volksraad en de verhouding met Holland werd van gedachte gewisseld.

De heer Van der Zee verklaarde zich voor een Indisch correctief, de heer Cramer voor een Nederlandsch.

Dit onderwerp zou nader in een referendum worden behandeld.

De belastingpolitiek werd van de agenda afgevoerd en den heer Koperberg werd verzocht daarover in *Het Indische Volk* te schrijven.

Ook de onderwijs-kwestie zou nader schriftelijk worden uiteengezet.

De rondvraag gaf tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding.

Tegen half tien werd de vergadering gesloten, nadat de heer Schotman een opwekkend woord gesproken had.

DE PINKSTER-WIJSHEID DER INDISCHE EVOLUTIE.

De heer J. Koning wd. hoofdredacteur van het *Soer. Hbl.* schrijft in dit orgaan:

De week van congressen en jaarvergaderingen, jaarlijks weerkeerend in den Pinkerstijd, is weer achter den rug. De lezer heeft er zijn aandeel van gehad; het mag haast niet zonder een verontschuldiging passeeren, dat een goed deel van ons blad de week na Pinksteren moest worden gevuld met verslagen van gehouden congressen of van quasi wetenschappelijke onderonsjes, die onder den pompeuzen naam van congres geconvoqueerd zijn geworden. „De gemeenschappelijke maaltijd" is in den regel het eenige, wat het „congres" van de jaarvergadering onderscheidt.

De Pinksterdagen regelen Indië's evolutie; in de Pinksterweek wordt Indië's ontwikkeling— op papier en in de congresverslagen —, weer mijlen vooruitgebracht. Het loont de moeite, die Pinksterwijsheid der groote geesten van dit land onder het vergrootglas te nemen en eens vast te stellen, welke groep der schier ontelbare groepen van maatschappelijke hervormers, die Insulinde sedert eenige jaren telt, de grootste progressieve stappen, in de lucht, heeft gedaan.

In den Pinkstertijd, die achter ons ligt, werden gehouden het

Decentralisatiecongres, het Indiërscongres en het Indische S. D. A. P.-congres, voorts een Douane-congres en eenige jaarvergaderingen al of niet van eenig openbaar belang. Laten wij erkennen, dat het Indiërscongres, het achtste, onze meeste aandacht en onze meeste sympathie heeft gehad om zijn eenvoudige naïveteit en eerlijke dweepzucht, daargelaten voor een oogenblik wat daaronder onbewust tot uitwassen groeit. De vier uitgegeven extra congres-nummers van *De Beweging* vormen een bonte staalkaart van goede en zwakke, practische en dwaze voorstellen, hier en daar getuigend van normaal intellect en gezonde sociale instincten, elders het bewijs leverend van abnormale denkvermogens en van een onkunde en onbekwaamheid, die aan grove brutaliteit doen denken, waar ze tot leering en leiding dienen van een bevolkingsgroep, die op het gebied van normale sociale en economische evolutie nog zoo goed als alles te leeren heeft. Voorstellen, die beoogen het doen treffen van maatregelen ter bevordering van den algemeenen landbouw, die wenschelijkheid bepleiten tot het vaststellen van minimumloonen voor den contractarbeider in Indië, voorstellen, waarin wordt aangedrongen op het opzetten, zoo spoedig mogelijk, van algemeene wees- en opvoedingshuizen voor Indische verlatenen; in het kort, al die congres-proposities, die verbetering van vicieuze of onvolkomen maatschappelijke toestanden beoogen, kunnen de sympathie hebben van iedereen, in wien de humaniteitsgevoelens, buiten den drang van politieke invloeden, normaal zijn ontwikkeld. Als zoodanig vervult de vereeniging „Insulinde" een maatschappelijke taak, die haar bestaansrecht verzekert. Maar wanneer op ditzelfde program van actie een ontwerp „zelfstandigheids-motie" voorkomt, waarvan niet één enkel argument de waarde van een gezond politiek denkbeeld bezit, dat opgesteld is met een misleiding en reclame-geschreeuw, zooals de eerste de beste marktschreeuwer zijn eenvoudig publiek bedot, dan vraagt men zich toch in gemoede af, hoe een kring van goedwillenden in het maatschappelijke leven het nog langer dulden kan, dat hun nobel practisch werk, de eerste vijftig jaren zeker nog noodig en heel wat moeilijker te vervullen dan het opstellen van reclame-moties door een ziekelijken idealist, tot onvruchtbaarheid wordt gedoemd, zoolang er leiders zijn, die in de witte wolken met het penseel van het bloemrijke woord, kleurvolle werelden scheppen, zonder zorgen en sociale gebreken, maar ondertusschen op de begaanbare aarde geen hand uitsteken naar een grondige verbetering van de onvolkomen werkelijkheid. De natuurlijke ontwikkeling van een volk stelt andere eischen dan de politieke leiders van „Insulinde" meenen. Men begint bij den bouw niet bij het dak, om het laatst de fundamenten te leggen en onder veel gerucht van min of meer, bedekte dreigementen heeft nergens ter wereld een normale ontwikkeling van een volk nòch van een groote bevolkingsgroep tot nu toe plaats gehad. In een der laatste nummers van het *Vrijz. Weekbl.* heeft „Duo" bij een bespreking van de congresvoorstellen van het Achtste Indiërscongres zeer terecht opgemerkt, dat het voorloopig nog maar te doen is, om het biologeeren van de onwetende massa. Zoo groeit een organisatie wèl in omvang, doch niet in kracht; er moeten, gaat hij voort, in de eerste plaats werkers komen, die wat tot stand kunnen brengen, aan mecloopers en hoeraroepers heeft men niets.

Het schijnt echter, dat de leiders van „Insulinde," gaat Duo voort, minder waarde hechten aan innerlijke kracht dan aan uiterlijk vertoon, wat op den duur tot groote teleurstelling moet leiden. Of zou men werkelijk denken, met dreigen en bangmaken iets te kunnen bereiken? Dat zou eerst recht tegenvallen.

Laten wij intusschen hopen, dat de goede krachten, welke de ,,Insulinde''-beweging zeker ook heeft, voldoenden invloed kunnen uitoefenen, om het congres te maken tot een succes en een belofte voor de toekomst.

Een belofte voor de toekomst is het Achtste Indiërscongres allerminst geworden; zoodra het zich op politiek terrein bewoog, bewees de leiding haar groote onbekwaamheid, het volk der Indiërs verder te brengen op den weg naar grootere welvaart en betere maatschappelijke positie. Of zou het geen ridicuul en dwaas figuur maken, wanneer wij nu een ernstige protestmeeting gingen houden tegen het feit, dat wij, het Nederlandsche volk, niet reeds twee honderd jaar geleden bijvoorbeeld de beschaving en de ontwikkeling van de twintigste eeuw hebben ontvangen? Aan een soortgelijke onzinnigheid maken ,,Insulinde'' 's politieke leiders zich schuldig. Overeenkomstig het reclame-geschreeuw dezer, voor wie een goeden kijk op normale proporties heeft behouden, politieke caricaturen, is ook de wijze, waarop naar buiten wordt getracht de kracht van de ,,partij'' te demonstreeren. Wij zijn zoo vrij twijfel te uiten aan de waarde der mandaten van de verschillende vertegenwoordigers ten congresse en wij worden hierin versterkt door het feit, dat in de zgn. zelfsbeschikkingsmotie, zooals het concept daarvan in *De Beweging* staat, gesproken wordt van 18,000 Indiërs, terwijl, blijkens het verslag van het congres waarop deze motie werd aangenomen, dit aantal plotseling is gegroeid tot 21,000. ,,De groote meerderheid van het Indische volk'' zullen wij maar buiten beschouwing laten zoolang men in gebreke blijft precies op goede gronden aan te geven, wat nu eigenlijk wel onder het ,,Indische volk'' verstaan moet worden. Nemen wij intusschen aan, dat de leiders te goeder trouw zijn en in het werkelijke bestaan van een reëel Indisch volk gelooven, dan valt dat volk om zijn leiders wèl te beklagen. Want hoe men ook over ,,vrijheid'' en ,,democratie'' moge denken, het doel van het maatschappelijke leven is toch niet langer meer samen te vatten in de vroeger gangbare leus van het grootste geluk voor de grootste menigte, maar zooals prof. M. W. F. Treub het heeft uitgedrukt in een rede, waarmede hij een buitengewone algemeene vergadering van den Vrijzinnig-Democratischen Bond opende, veeleer in de hoogste harmonische ontwikkeling der persoonlijkheid, welke dan in haar gevolg zal voeren de hoogste geestelijke, zedelijke en lichamelijke kracht van het volk in zijn geheel.

Colleges in hersenschimmige politiek moet het ,,Indische Volk'' van ,,Insulinde'' niet volgen. Zijn politiek bepaalt een volk zelf wel, wanneer het eenmaal door zijn innerlijke kracht en beschaving, door individueele vorming dus, een zekeren staat van welvaart heeft verworven.

Voor het ,,Indische Volk'' zou het 't beste zijn, wanneer de vereeniging ,,Insulinde'' werd omgezet in een Naamlooze Vennootschap: ,,Indische Handelsmaatschappij'', met het doel, door nijveren arbeid op elk gebied van handel en cultures, zich een plaats te veroveren, in welken strijd de persoonlijkheid gesterkt zou worden en waarbij de geestelijke en zedelijke kracht slechts gebaat zouden zijn. Congressen zijn dan voorloopig niet meer noodig; zij worden vervangen door de jaarvergaderingen van de N.V., waarop het vast te stellen dividend mede den volksvooruitgang bepaalt.

,,Het Indische Volk'' en de ,,economisch zwakke inlander'' hebben vóór alles de eerste tijden nog noodig te weten, wat A r b e i d is; zonder nuttigen en rusteloozen arbeid werd geen volk groot. En ieder, die er zich schuldig aan maakt, zijn oog door een politiek fata morgana te boeien, is oorzaak, dat het houweel den jongen volkszoon zwaarder te dragen wordt en hij het

ten slotte ontevreden uit de handen gooit, waardoor de bodem van zijn land niet geven kan, wat een volk behoeft, dat ernstig naar welvaart streeft.

De Jaarvergadering van de Indische S. D. A. P. staat in het teeken, waarin deze politieke groep in onze gewesten al twee jaren staat: der kluchtige koloniale proporties. Vijf en twintig, laten wij royaal zijn, dertig heeren hebben de openbare zittingen bijgewoond. Het is wel noodig op dit feit te wijzen, omdat er in den lande hier, maar zeker in het moederland, nog velen zijn, die meenen, als er van de Indische S. D. A. P. gesproken wordt, te doen te hebben met een ,,strooming'' van eenige beteekenis. Als ,,maatschappelijke strooming'' is deze beteekenis hier natuurlijk zoo goed als nihil. Toch wil men in verschillende redevoeringen doen uitkomen, dat achter de leiders een geheele groep van de bevolking staat, drie dringend heeft gevraagd om hetgeen die leiders bepleiten. Hierin schuilt een gevaar, dat niet onderschat mag worden. Want als dit onderonsje gaat uitmaken, hoe het onderwijsvraagstuk bijvoorbeeld geregeld moet worden, dan staat het ernstig te bezien, of dat nu wel overeenkomstig den wensch en de behoeften is diergenen, van wie zij zeggen hun belangen voor te staan. Men bedenke dit wel, als straks de ir. Cramer in den Volksraad een tweetal moties voor gaat brengen, op de Pinkstervergadering der Indische S. D. A. P. aangenomen. Men verlieze dan niet uit het oog, dat die moties ,,aangenomen'', zooals het dan deftig heeten zal, ,,op de openbare zittingen van de Tweede Jaarvergadering der Indische S. D. A. P. te Weltevreden op 7 en 8 Juni 1919.'' zijn opgesteld en goedgekeurd door een 25 à 30 heeren, zonder dat gesproken kan worden van ,,een breede massa'', die achter hen staat. Het klinkt inderdaad aardig en gewichtig, zoo'n motie-indiening in den Volksraad van de Indishe S. D. A. P., maar men houde de koloniale proporties toch vooral in het oog, die zich in dit verband al heel sterk demonstreeren.

Pinkster-wijsheid van veel betere kwaliteit werd op het Decentralisatiecongres aan den man gebracht. Hetgeen daar door de heeren Kinderman en Lülofs werd opgemerkt, was hartverheffend, vooral toen de laatste de ,,hervormers van de studeercel,'' hun juiste schamele achteraf'sche plaats aanwees. Waar een congres de gelegenheid openstelt, een gelegenheid, die feitelijk te weinig hier voorkomt, zulke gezonde taal doen hooren, heeft een congres zonder meer reeds reden van bestaan.

Overigens is ook van dit Decentralisatiecongres weinig practisch nut te verwachten. Met volle waardeering voor de goede bedoelingen van de wetenschappelijk gevormde leden van ,,Sociale Belangen'', doet hun congres toch altijd denken aan een ,,Beethoven-avond'' als ,,volksconcert''. Er zijn maar weinigen, die de waarde er van waardeeren naar een juisten maatstaf en als materiaal voor de muzikale ontwikkeling heeft het geen beteekenis. Zonder nut is het natuurlijk geenszins, al ware het alleen maar om te laten zien, hoe zwak politici van het genre Van der Zee staan, die, als al hun kennis hun ontvalt door het logisch zuiver redeneeren hunner tegenstanders, komen met Bolsjewistische vrees-aanjaging als eenige argument. Overigens blijft het tropische verschijnsel bestaan, universeel voor alle tropische landen: de massa onwetend en een heel kleine kern min of meer ontwikkeld. Dat die massa zich thans meer roert, komt minder voort uit innerlijken drang, dan wel door allerlei heterogene factoren en stroomingen uit het Westen hier geïmporteerd. Het Decentralisatiecongres heeft geen nieuwe gezichtspunten geopend; met de gevoerde besprekingen is de Indische evolutie niet noemenswaard gebaat geweest. Het wijze woord van Goethe zij

ook hier weer in herinnering gebracht: Für eine Nation ist nur das gut, was aus ihrem eigenen Kern und ihrem eigenen Bedürfnis hervorgegangen ist, ohne Nachäftung einer anderen".

Zoo is het juist gesteld; met de jaarlijks weerkeerende deftige demonstraties van koloniale Pinksterwijsheid wordt de Indische evolutie niet geholpen, al gelooven de congressisten daar zelf heilig in. In het belang van een gezonde Indische ontwikkeling en ..... van het dagbladlezende publiek ware het te wenschen, dat Pinkstercongressen bij gouvernementsbesluit voor het vervolg verboden werden!!

DE RADIO-GESCHIEDENIS VAN BANDOENG.

Omtrent de radiostations op Bandoeng gaan in Indië allerlei geruchten en verhalen, welke, ook in de Indische pers tot uiting zijn gekomen en allengs hun weg naar Nederland gevonden hebben. Vooral een drietal artikelen in de *Preangerbode* van 16, 17 en 19 Mei, over „de draadlooze geschiedenis" en een ongeveer gelijksoortige beschouwing van den Bandoengschen correspondent van de *Locomotief*, hebben daartoe aanleiding gegeven. Ook wij hebben destijds van die artikelen melding gemaakt. De hoofdzaak komt hierop neer dat den Nederlandschen directeur van de Nederlandsch-Duitsche-Telegraafmaatschappij, den heer Le Roy een rol wordt toegedicht tegenover dr. C. J. de Groot, het hoofd van den radiodienst in Indië en ten gunste van „Telefunken" en dat volgens gezegde geruchten en artikelen de Nederlandsche regeering allerminst vrij uit zou gaan.

Dit alles gaf ons aanleiding hier te lande te bevoegder plaatse inlichtingen in te winnen, waarin wij volkomen zijn geslaagd. Aan de hand der verkregen gegevens kunnen wij thans tot de volgende uiteenzetting komen.

Onjuist kan al dadelijk de voorstelling genoemd worden alsof de heer Le Roy zich met dr. De Groot in verbinding zou hebben gesteld. Tevens zij er hier op gewezen, dat men in bedoelde Indische dagbladartikelen klaarblijkelijk den schijn wil wekken alsof de heer Le Roy Duitscher is en bij een specifiek Duitsche maatschappij geïnteresseerd is. Van daar dat men spreekt van de „Deutsch-Asiatische Telegraph Gesellschaft", terwijl de heer Le Roy, die een Nederlander is, Nederlandsch directeur is van de Nederlandsch-Duitsche Telegraaf-Maatschappij. Het Nederlanderschap van den heer Le Roy en diens vaderlandsche gevoelens staan bovendien buiten eenige verdenking, daarvan kan ook deze draadlooze historie het bewijs leveren.

Toen dr. De Groot, die zich tijdens met verlof hier te lande, bevond, een studiereis zou maken, heeft hij zich in verbinding gesteld met den heer Le Roy. De bewering dat het omgekeerde het geval zou zijn geweest is niet juist. Dank zij de medewerking van den heer Le Roy heeft dr. De Groot op zijn studiereis door Duitschland ook de toestellen van Telefunken en het groote station te Nauen kunnen bezichtigen. Dat er redenen zouden bestaan — gelijk ook al beweerd werd — waarom dr. De Groot zich eenigermate zou hebben moeten richten naar „als bevelen klinkende" raadgevingen van den heer Le Roy is in geenen deele waar.

Na zijn studiereis is dr. De Groot naar Indië teruggekeerd, echter niet, gelijk men het wil doen voorkomen, met de opdracht om aldaar zijnerzijds een draadlooze verbinding met Nederland tot stand te brengen. Hij kreeg slechts een ontvangtoestel, met de noodige versterkers mede ten einde in Indië te onderzoeken of daar de seinen van Europeesche stations konden

worden opgevangen. Indien dit het geval was, dan mocht men er verzekerd van zijn, dat door Indië uitgezonden seinen in Nederland waargenomen zouden worden. Dr. de Groot ging daarbij uit van de redeneering dat, wanneer, ondanks de heftige luchtstroomingen in Indië, dáár de seinen uit Europa opgevangen zouden worden, omgekeerd door Indië afgezonden seinen ontegenzeggelijk gemakkelijk in Europa vernomen zouden worden, waar men minder onderhevig is aan luchtstoringen.

Dr. De Groot kon dus in Indië proeven nemen. Harerzijds achtte de Nederlandsche regeering de spoedige totstandkoming van een draadlooze verbinding tusschen Nederland en onze koloniën van zulk een urgent belang, dat zij meende niet op den afloop van die proeven te kunnen wachten. Niemand kon trouwens garandeeren, of en wanneer met die proeven een afdoend en bevredigend resultaat zou bereikt zijn.

Vandaar dat het zich allleszins laat begrijpen dat de regeering inging op het aanbod van „Telefunken", om tijdelijk een gereed toestel voor Indië gratis af te staan. Voor den heer De Groot moest dit niet aangenaam zijn waar zijn proeven nog niet beëindigd waren; in 's lands belang kon de regeering niet anders doen dan de gelegenheid om een „zender" van beproefd systeem te verkrijgen aan te grijpen.

Nu doet men het in bedoelde Indische dagbladartikelen voorkomen alsof de minister van Koloniën in Amerika bereids een draadloos zendstation had besteld dat bestemd was om door den heer De Groot voor de verbinding met Nederland te worden opgesteld. Doch deze voorstelling van zaken is ten eenenmale verkeerd en ten onrechte beroept men zich daarvoor op een telegram van den gouverneur-generaal aan den minister van Koloniën. Dat telegram betreft een bestelling van benoodigdheden voor een radio-station; doch niet blijkt er uit, waarvoor die onderdeelen bestemd waren. Hier te lande, meende men, dat zij noodig waren voor versterking van een der drie bestaande stations, om verbinding te krijgen met Honoloeloe. De bestelling is dan ook uitgegaan. Uit een later ontvangen nadere schriftelijke toelichting bleek dat men het telegram juist had opgevat, waaraan trouwens niet getwijfeld behoeft te worden, het ging dus niet aan dit telegram van den G. G. te gebruiken tot staving van de geheel ongegronde bewering, dat in Amerika een zendstation besteld was, om door dr. De Groot voor de verbinding met Nederland te worden opgesteld.

De Nederlandsche regeering stond geheel vrij toen zij de transacties met „Telefunken" aanging. Hierbij was de heer Le Roy geen belanghebbende en evenmin de vertegenwoordiger van buitenlandsche belanghebbenden. Zijn directeurschap van een kabelmaatschappij, de Ned.-Duitsche Telegraaf Maatschappij, doet hier niet ter zake; zijn maatschappij was de eerste welke zich interesseerde bij de draadlooze telegrafie.

De heer Le Roy verleende dan ook als goed Nederlander zijn tusschenkomst voor een transactie, waarbij Nederland buiten Engeland om, een radio-verbinding zou kunnen krijgen. Het Nederlandsche belang was hierbij immers om onafhankelijk te kunnen zijn van andere radio-verbindingen. Van vrees dat „Telefunken" door de levering van een station eenigermate contrôle zou verkrijgen over 't radioverkeer tusschen Nederland en Indië behoefde hoegenaamd geen sprake te zijn. De stations staan geheel onder Nederlandsch beheer en worden door Nederlanders beheerd. Uit het aanbod van „Telefunken" om een zender tijdelijk gratis af te staan sproot voor de Nederlandsche of de Nederlandsch-Indische regeering geen enkele verplichting voort.

Natuurlijk was er ook voor Duitschland belang bij een verbinding tus-

schen Nederland en Indië, omdat Duitschland dan zou kunnen rekenen op een verbinding buiten Engeland om. Doch van invloed op de Nederlandsche stations kon daarbij geen sprake zijn.

Het aanbod van „Telefunken" betrof een klein station van 110 K.W., dat met Hr. Ms. Zeeland naar Indië gezonden werd. Daar echter is het 8 maanden op Soerabaja ongebruikt blijven liggen en eerst na telegrafisch aandringen uit Nederland werd tot plaatsing overgegaan. Deze vertraging in de opstelling is door toedoen van dr. De Groot geschied, die het station als onbruikbaar betitelde. Dit moet als onverantwoordelijk gekwalificeerd worden. Men leefde nog in oorlogstijd en juist daarom had Nederland, als ook Ned.-Indië, belang bij de spoedige totstandkoming van een zelfstandige draadlooze verbinding. Daarmede kwam men nu niet minder dan 8 maanden later, dan wel noodig was. En nog ging men er eerst toe over, nadat de Nederlandsche regeering daarop telegrafisch had aangedrongen. Dat zij dit deed is vanzelfsprekend. De ministerraad had besloten tot het zenden van het station, 's lands belang eischte, dat men zoo spoedig mogelijk zich daarvan zou kunnen bedienen. Dr. De Groot bleef overigens vrijheid behouden om proeven te nemen zooveel hij verlangde. Doch er was geen enkele reden om daarnaast het Telefunkenstation dat gratis was aangeboden, geen kans te gven.

Het 100 K.W. station is te Tjililin opgesteld; het proefstation van dr. De Groot staat te Malabar. Het „Telefunken" station was uitgezonden met de mededeeling dat men daarmede op gunstige tijdstippen kleine telegrammen zou kunnen uitzenden. Inderdaad blijkt het goed te werken. Te Blaricum en elders zijn telegrammen van het Tjililin-station opgevangen. In den laatsten tijd van den oorlog heeft het dan ook praktische diensten bewezen voor het telegrafische verkeer tusschen moederland en koloniën.

Dr. De Groot heeft, naar zich trouwens wel begrijpen laat, „Telefunken" als een persoonlijke concurrent beschouwd. Hij had gedacht met eigen middelen een eigen systeem te vormen, doch nog eens mag gevraagd worden, of men met het oog op 's lands belang wachten mocht op die proefnemingen.

Dat dr. De Groot werd aangewezen als gemachtigde bij de oprichting van het „Telefunken"station vloeit voort uit zijn positie van hoofd van den Radiodienst in Indië, terwijl hij ook de proefnemingen op het station Bandoeng gedaan heeft.

Het 100 K.W.-station is, gelijk reeds gezegd is tijdelijk afgestaan, doch „Telefunken" verklaarde zich ook bereid een groot station uit te zenden. Daarvoor werd deze regeling getroffen, dat indien het groote station voldoet „Telefunken" het op nader overeen te komen voorwaarden ter overneming zal aanbieden.

Over de sterkte van dit groote station is een verkeerde voorstelling van zaken gegeven. „Telefunken" bedoelt met 400 K.W. de energie welke de antenne uitstraalt, terwijl de woorden, welk o.a. door dr. De Groot genoemd zijn (1500 K.W. voor de Fransche stations en 2400 K.W. voor zijn station) betrekking hebben op de primaire energie, d. w. z. die van de machines, daargelaten nu nog dat dr. De Groot geenerlei opdracht gegeven is betreffende de sterkte van zijn, toekomstig station.

Het groote station is, mede door verkeersmoeilijkheden, gevolg van den oorlog nog niet uitgezonden.

Beweerd is dat aan boord van het uit te zenden convooi door de Engelschen een buitenlandsche radio-installatie ontdekt werd en dat deze onder den naam van „verfstoffen" was ingelaten. Dit is volstrekt onjuist; de bekende „verfstoffenkwestie" waardoor het uitvaren van het convooi ver-

traagd werd heeft met de radiogeschiedenis niets te maken. Het groote station bevindt zich nog in Nederland, maar men hoopt het thans binnen niet te langen tijd te kunnen uitzenden. *(Nieuwe Ct.).*

DE ADAT-RECHTSPRAAK.

Aan den Gouverneur-Generaal is volgens de *Sum. Post*, het volgende rekest gezonden:

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het bestuur der te Medan (Deli, gouvernement Sumatra'sOostkust) gevestigde vereeniging: ,,Sarikat-Islam, Medan-Deli'', ,,Boedi-Oetomo'', Hatopan-Christen-Batak'', ,,Estates-Klerkenbond'', ,,Sarikat-Inlandsch-Personeel Deli-Spoorweg-Maatschappij'', ,,Medan-Setia'', ,,Zettersbond'', ,,Setia-Bondjol'', ,,Teekenaars-Opnemersbond'', ,,Personeel-Hospitaalbond'', Vereeniging ,,Insulinde'', ,,Hoa Tjong Soe Sit'' en ,,Inl.-Chin. journalistenbond'', dat op den 6en dezer te Medan (Deli) een openbare vergadering is belegd geworden, ter bespreking van den toestand, die het gevolg is van de rechtspraak van het inheemsche zelfbestuur, de zoogenaamde Karapatan;

dat in die vergadering eenstemmig werd besloten, dat namens die vereenigingen uwer excellentie een verzoekschrift zoude worden aangeboden, waarbij de ernstige grieven tegen de inheemsche rechtspraak zouden worden voorgebracht, met eerbiedig verzoek daarin verandering ten goede te brengen;

dat adressanten eerbiediglijk hierbij overleggen een exemplaar van de ,,Benih Mardeka'', dato 15 April 1919, waarin is overgedrukt het onder dato 3 April 1917 door de te Medan (Deli) gevestigde vereeniging ,,Sarikat-Islam'' aan het inlandsch zelfbestuur van Deli ter hand gestelde rekest, ter erlanging van verbetering in den toestand der rechtspleging van genoemd zelfbestuur;

dat, na bij herhaling vruchteloos bij het zelfbestuur te hebben aangedrongen op een spoedige beslissing, het bestuur dier vereeniging ,,Sarikat-Islam'' zich gewend heeft tot den toenmaligen gouverneur van Sumatra's-Oostkust, den heer S. van der Plas, met het verzoek om ter zake zijn steun te verleenen.

dat echter tot dusverre, hoewel de gouverneur toezegging deed al het mogelijke te zullen doen om de gewenschte veranderingen in de rechtspraak bij het inlandsch-zelfbestuur tot stand te brengen, de toestand nog immer dezelfde is gebleven;

dat op grond daarvan de bevolking ter Sumatra's Oostkust, het wachten moede, en in haar angst voor de steeds dreigende gevolgen van die rechtspraak, zich thans, middels de vertegenwoordigers harer vereenigingen, wendt tot uwe excellentie, met het eerbiedig verzoek haar te verlossen van de rechtspraak van het Delische zelfbestuur, waaronder zij thans gebukt gaat;

dat adressanten eerbiediglijk onder de aandacht van uwe excellentie brengen, dat bedoelde rechtspraak, gebaseerd als deze is op den ,,adat'' (een stel ongeschreven rechtsregelingen, welke alleen tot voordeel strekken van de inlandsche vorsten en hunne nakomelingen), voor het volk echter geen rechtszekerheid oplevert;

dat de uitoefening van deze rechtspraak, gegrond op dien adat, is toevertrouwd aan de rijksgrooten van het land, die volgens ,,adat'' de aangewezen personen zijn, waaruit de inlandsche rechtbank, ,,de karapatan'', is samen-

gesteld, personen, die geen wetenschappelijke opleiding genoten hebben, zooals die voor de Europeesche rechters vereischt wordt.

dat derhalve deze rechtspraak niet anders dan partijdig kan zijn;

dat tenslotte alle sultansonderdanen, en ook zij die vroeger tot de gouvernements-onderdanen behoorden, aan een dergelijke rechtspraak zijn onderworpen en overgeleverd;

dat die rechtbank beslist in eerste en laatste instantie, tegen de uitspraak van die rechtbank hooger beroep is uitgesloten;

dat zulk een rechtspraak tegen alle recht en billijkheid indruischt moge blijken uit de omstandigheid, dat de sultansonderdanen tenachtergesteld zijn bij vreemde oosterlingen, die gelijk gesteld zijn met de inlanders die behooren tot de onderdanen van het gouvernement;

dat de onderdanen van het zelfbestuur ter Oostkust van Sumatra geen vertrouwen hebben in die rechtsbedeeling;

dat zij in handel en bedrijf, door het gemis aan een behoorlijke rechtspraak, in een hoogst-ongunstige positie verkeeren, redenen waarom zij zich wenden tot uwe excellentie, met het eerbiedig verzoek haar uit dien toestand van rechteloosheid te verlossen.

't Welk doende,

Volgen de handteekeningen der genoemde vereenigingsbestuursleden.

Afschrift van dit rekest is aan de Tweede Kamer en aan den Volksraad gezonden.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 22 Augustus 1919.

INHOUD

Het decentralisatie-congres in de pers. — Onnutte bezorgdheid. — Open doek-politiek. — Politieleger of B. V. weermacht. — Een zonderlinge conclusie. — De beteekenis van Oost-Indië voor ons Vaderland. — Het Atjeh-bestuur. — Requisitie. — De B. B.-ambtenaren en de inlandsche beweging. — De Algemeene Middelbare school. — Een Indo-Europeesch Verbond. — Een nieuwe Indo-organisatie. — De beweging in 't Solosche. — Gegronde klacht. — Efficiency en Organisatie. — Aan den rand der vrijheid. — De Padiopkoop. — Toestanden.

Het decentralisatie congres in de pers. Het *Bat. Nwsbl.* schrijft:

„Mr. Kinderman heeft onze steeds volle en groeiende sympathie.

In ernst.

Reeds twee malen hoorde hij van de bestuurstafel van Locale Belangen een requisitoir — deze woordvondst is gelukkig van hem zelf — uitspreken, waarbij hij niet eens voorwaardelijk, doch onherroepelijk in alle stevigheid aan de schandpaal der decentralisatie werd vastgenageld. Waarbij het noodzakelijk materiaal door zeer deskundige hand gedreven werd.

Dit proces was bijna tot een traditioneele plechtigheid geworden.

Het slachtoffer werd behoorlijk gefeest — het galgenmaal op den eersten ontvangstavond —, op den eersten congresdag werd het vastgenageld, terwijl de presidentiëele sluitingsrede gemeenlijk het begrafenislied inhield.

Zoo was het ook ditmaal.

Het galgenmaal werd den heer Kinderman bij Versteeg geserveerd, waar den patiënt zelf een eerezetel in den bestuurskring werd aangewezen. En men was reeds zoo gewend aan die kruisiging, dat in overmoed Batavia's burgemeester een uitgezocht stukse henneptouw alvast om den hals van den vermaledijden recidivist paste, in den vorm van de beruchte wethouderscirculaire.

Dat was niet aardig, men had den veroordeelde voor dien enkelen avond tenminste kunnen vrijstellen van diens eigen zondenregister.

Toch hebben we den heer Kinderman nimmer zóó blijmoedig gezien, waardoor we ons in stilte afvroegen of hij dan aan het decentralisatie-vonnis zou ontsnappen.

En ja, tot aller verwondering bewees de voorloopig in hechtenis gestelde in een keurig hors d'oeuvre op het congresmenu volmaakt zijn onomstootelijk alibi. Zóó zelfs, dat de strenge rechter geheel van de rechtsprocedure afweek en geen getuigen hoorde.

De Volksraad.

Tja, niemand had gedacht, dat beklaagde zoo'n kostelijke trouvaille zou uitdenken.

De Volksraad, waar het hoofd van het Decentralisatiekantoor voorloopig buiten het bereik zou blijven van zijn „historische" kwelgeesten...

Het vrijsprekend vonnis *moest* aan het slot wel volgen.

Begrafenis en muziek werden ditmaal afgelast.

Mr. Kinderman is géén recividist.

Formeel tenminste niet.

Gefeliciteerd HoogWelEdelGestrenge!

Apropos, zeer geacht bestuur van Locale Belangen, zouden we de doodstraf maar niet afstemmen?"

Het *Soer. Nwsbl.* oordeelt:

„Bij het decentralisatie-congres te Batavia echter — uit intellectueel oogpunt veel hooger staande dan de „Insulinde"-bijeenkomst — was het anders; *hier* ontmoeten elkander personen van verschillende richting, die vrijelijk van gedachten wisselden en spraken enkel uit overtuiging, zonder een direct politiek doel te beoogen, al werd er ook veel over politiek gepraat."

Het blad is echter van meening, dat het onderwerp niet zeer gelukkig gekozen werd.

„Tot dusver", — lezen wij — „zijn op de congressen der Vereeniging voor Locale Belangen enkel onderwerpen behandeld, ten nauwste verband houdend met de decentralisatie; de algemeene politiek, door Nederland ten opzichte van Indië te volgen, heeft nimmer een punt van bespreking uitgemaakt.

De vereeniging bleef dusdoende binnen de grenzen van haar werkprogram. De Decentralisatie toch is rijk aan vraagstukken van den meest verscheiden aard; zij is in haar wezen eenvoudig; slechts de regeling der verhouding der locale ressorten tot de Regeering kan ingewikkeld zijn.

Zaken als: gezondheidszorg, woningverbetering, gemeentebestuur, aanstelling van wethouders, exploitatie van slachthuizen, het sluiten van leeningen enz. enz. hebben met politiek niets te maken. Wordt dáárover door personen, die er een speciale studie van gemaakt hebben het woord gevoerd, dan kan uit het gesprokene leering worden getrokken; men kan zeggen: „Ja, die richting is de beste en die volgen wij!"

Het onderwerp, door den Heer Kiewit de Jonge in zijn praeadvies behandeld, is echter voor de decentralisatie minder van belang.

De Taak constateert, dat de debatten zich meer op algemeen terrein bewogen.

„Gelijk wij opmerkten" — aldus dit weekblad — „werd de grondslag, waaraan de practische staatkunde van den Heer Kiewiet de Jonge was ontsproten, uitvoeriger besproken dan diens practische oplossing zelve. Dit was in zooverre jammer, omdat men de leer van prof. Krabbe kan aanvaarden en het stelsel van den Heer Kiewiet de Jonge verwerpen, en ook omgekeerd de bron van het gezag elders kan zoeken dan in het rechtsbewustzijn der volksgenooten, en toch in de practijk met den praeadviseur medegaan. Waar het nu ten congresse vooral ging om de practische staatkunde, had het debat tot beter resultaat geleid, wanneer men zich tot het ontworpen stelsel van decentralisatie had bepaald. Het was overigens merkwaardig en verheugend, dat de tweede praeadviseur de Heer Vierhout, die zich tot de practische politiek had bepaald, met zijn congresrede zooveel instemming mocht verwerven. Geen debater meldde zich na de met overtuiging en gloed uitgesproken rede aan. Nu was het terrein, waarop deze spreker zich bewoog, de decentralisatie in de gewesten buiten Java, zeker voor velen een ongekend

gebied, waar men zich zonder zakelijke kennis begrijpelijkerwijze liever niet waagde. Toch was er zeker wel het een en ander te zeggen geweest zoowel naar aanleiding van de verdediging van de instelling van een vertegenwoordigend lichaam over geheel Indië, (een onderwerp waarbij wij de conclusie van den praeadviseur overigens onderschrijven) als in verband met zijn standpunt op het gebied van het voor de locale raden toe te kennen kiesrecht."

Het blad treedt dan in eene beschouwing over het aan de regentschapsraden toetekennen kiesrecht, en 't merkt dan op dat de Heer Kiewit de Jonge zich van het wezen der regentschapsraden, naar het blad meent, een onjuiste voorstelling maakt.

„De regentschapsraden", merkt het blad op, „hebben, zien wij wel, geheel hetzelfde arbeidsveld als de thans bestaande gemeenten volgens de decentralisatie van 1903: zij zijn plaatselijk rechtsgemeenschappen en geen kleine gewesten. Het zou te ver voeren, de consequenties van de naar het ons voorkomt onjuiste opvatting van den praeadviseur nategaan. Op een ervan wenschen wij hier te wijzen, en wel op deze, dat in zijn systeem geen plaats is voor hoogere (gewestelijke) locale raden. Dit komt ons onjuist voor, en wij betreuren het, dat tengevolge van deze opvatting de gewestelijke of gouvernementsraden geen meer diepgaande bespreking hebben gevonden. Naar onze meening is er in het Indische staatsrecht voor zulke hooge locale raden wel degelijk plaats. Zoo is, gelijk wij elders reeds betoogden, thans de tijd gekomen, om de bestaande gewesten op den grondslag der bestaande wetgeving om te bouwen en zoo noodig samen te voegen tot provinciën, principieel verschillend van de plaatselijke locale raden. Het is te betreuren, dat, mede tengevolge van de wending die de debatten namen, ten congresse de tijd te beperkt was om hierop de aandacht te vestigen."

* * *

Onnutte bezorgdheid. 't Is de *Sum. Post* niet recht duidelijk, wat de regeering wil met haar voortdurende critiek op den aard van de Inlandsche beweging.

't Gaat kort gezegd een regeering, ook een koloniale, niet áán, of een volksbeweging de economische dan wel de politieke taak op den voorgrond wil stellen. Inderdaad bewegen de Inlandsche partijen, en met name de S. I., zich in een richting, welke eerst in tweede instantie moet worden ingeslagen. Vooralsnog dienden zij kracht naarbinnen te kweeken.

Maar... als zij anders willen, zij gaan haar gang! De regeering behoeft zich daar niet om te bekommeren.

Vooral in een koloniaal-politieke gemeenschap is uitzieken een prachtige methode. De kwade elementen worden dan na een kort proces onschadelijk gemaakt.

Het blad vindt 't in 't geheel niet zoo erg, dat de Inlandsche organisaties zich in toenemende mate op de politiek werpen. Integendeel. Zij leeren er haar gebreken en tekortkomingen des te beter door kennen. Zij worden wegwijs, beginnen de verhoudingen te kennen en de moeilijkheden, aan elke hervorming verbonden, te doorzien. Zij worden zich van eigen onmacht en zwakheid meer bewust.

Men lette slechts op de politieke rol, welke de S. I. in de kwestie van het suiker-areaal gespeeld heeft. Op de publieke markt, in de vergaderzaal van den Volksraad, dus als politieke organisatie, dreigde zij met een algemeene staking, zoo zij haar zin niet kreeg. En toen 't zoover was, toen haar eisch

in den wind werd geslagen, bleef de staking achterwege..., omdat de S.I. haar economische en sociale taak verwaarloosd, alleen naar de politieke zij gekeken had!

Het politiek échec leidde dus tot de erkenning van eigen onmacht om op sociaal-economisch gebied iets wezenlijks te doen. Het proces had dus in omgekeerde volgorde plaats. Máár 't voltrok zich. En dit wetend — ook op grond van de ervaringen, elders opgedaan — achten wij 't gekerm over de verpolitieking van de Inlandsche beweging dwaas en onnut.

Er groeit toch 't geen verlangd wordt: 't besef van zedelijke onrijpheid en economische onzelfstandigheid — uit op.

Zij 't niet uit den stam, dan toch uit een zijtak. Maar komen doet 't!

* *
*

Open doek-politiek. *De Locomotief* schrijft:

Open doek-politiek, dat is hetgeen wij noodig hebben om bij het toenemen van de betrekkingen tusschen de beide politieke kampen — het koloniale en het moederlandsche — wantrouwen buiten de deur te houden.

Niet valle telkens juist op het spannendst moment het scherm, doch zooveel mogelijk blijve het doek omhoog. Het koloniaal-politieke schouwtooneel brenge de handeling compleet voor het voetlicht, zichtbaar voor heel de zaal.

Blijkens het ons geseinde overzicht van het afdeelingsverslag, door den Volksraad uitgebracht over het Indisch ontwerp der Indische Begrooting voor 1920, heeft men den wensch uitgesproken dat voortaan van regeeringswege aan de dagbladen een résumé worde verstrekt van de telegrafisch overgebrachte mededeelingen inzake de regeeringspolitiek. Ook was er beklag over het feit dat de Volksraad onkundig werd gelaten van de „aanbevelingen uit Indië", op grond waarvan verscheidene amendementen van den Volksraad niet zijn overgenomen door het opperbestuur.

Wij brengen in herinnering, dat toen in de Tweede Kamer tot minister Idenburg het verzoek werd gericht om overlegging van de telegrafische correspondentie tusschen Buitenzorg en Plein ter zake van de koloniale politiek — en dat wel in 't bizonder naar aanleiding van de November-verklaringen van den gouverneur-generaal —, de minister aanstonds blootlegging van de telegrammen heeft toegezegd. Aan die zijde bestaat dus reeds een openheid, welke moet worden gewaardeerd. Wanneer nu ten kabinette van den minister het etiket „geheim" wordt verwijderd van het telegrammenloket, zal men ter Algemeene Secretarie toch zeker hetzelfde mogen doen. Wij zijn nu de November-psychose hier wel zoover te boven, dat wij het openleggen van de kaarten kunnen doorstaan.

En wat de ontraden Volksraads-amendementen betreft, zoo is het stellig oirbaar dat het college kennis krijgt van het afwijzend advies. De redenen eener afwijzing zijn den Volksraad zeker meestal wel uit de verklaringen van de regeeringsvertegenwoordigers in den Volksraad bekend, al kan het ook weleens gebeuren, dat die redenen den Volksraad ontgaan. Maar het is vooral ook van belang, te weten hoe het afwijzend advies te Buitenzorg werd geredigeerd. De Volksraad heeft recht, te weten of er in zulke adviezen meer redenen worden aangevoerd. dan wellicht in een regeeringsantwoord werden geopenbaard, te weten ook, hoe zwaar zijn stem bij de Indische regeering heeft gewogen.

Als wantrouwen mag deze aandrang naar nadere openbaarheid niet worden verklaard.

Elke roep om openbaarheid kon dan als wantrouwen worden aangemerkt.

Juist om ergdenkenheid en twijfel te keeren, wordt ook omtrent zulke regeeringsadviezen openbaarheid gevraagd.

Wij kunnen ons slechts enkele zeer bizondere gevallen denken — b.v. wanneer de veiligheid van den staat naar binnen of naar buiten in het geding komt —, waarin achterhouding van afwijzende adviezen zich overtuigd laat verdedigen.

In het algemeen zal tegen openbaarmaking geen enkel steekhoudend bezwaar blijken te bestaan.

Die regeering, welke het vrijgevigst is in het doen kennen van al wat haar handelen beweegt, zal zich over wantrouwen het minst hebben te beklagen. Haar openhartigheid ook van de andere zij.

De Indische regeering neme de proef.

Wij voorspellen er ongedacht voordeel van.

* *
*

Politieleger of B. V. weermacht. B. K. behandelt dit onderwerp in het *Bat. Nbl.* Hij schrijft o.m.:

Wij hebben voor de handhaving van orde rust en veiligheid;

1. algemeene politie, 2. gewapende politie — voor 1920 14 millioen gulden.
3. veldpolitie ... nog niet bekend, zal wel niet mee vallen.
4. Een ontwricht leger — voor 1920 74 millioen.
5. Een zieltogende vloot — voor 1920 17 millioen of totaal voor honderd en vijf millioen gulden, zijnde het eenderde gedeelte van alle begrootingsuitgaven ad 317 millioen. De waarde van deze organen tegen een B. V. is moeilijk in millioenen uit te drukken, maar veel illusie kan men zich daarvan toch niet maken. Aan militaire pensioenen werd voor 1920 gerekend op 12 millioen, aan burgerlijke dito slechts 8 millioen en nog is het eind niet te overzien. We staan nu opnieuw voor de keuze: Politie of B. V. weermacht? Het ligt voor de hand, dat, wil men de millioenen der landsinkomsten niet grootendeels in kanon, geweer, klewang, pistool en gummistok zien verdwijnen — er andere wegen bewandeld moeten worden dan tot nu toe met zooveel hardnekkig gebrek aan systeem gevolgd werden. Want handhaving der nationale orde en veiligheid en eene economische landshuishouding zijn meer voor de hand liggende belangen dan het kinderlijke spelen met eenen B. V. In den wedloop der volmaakte bewapening zullen wij toch altijd de treurige figuur van den kreupele maken, hoe men de zaak ook wikt en weegt. Eene volksweermacht met alle intellectueele krachten uit de Europeesche en Inlandsche maatschappij in het voorste gelid is een zelfmoordend zwaard: gaat men over tot eene loting, dan is het leed niet te overzien en blijven we tenslotte toch in hetzelfden moeras zitten. Trouwens, de Europeesche militie heeft nu wel geleerd, dat deze in menig opzicht voor de slachtoffers een buitenverhouding zware druk is gebleken. Had men met de oprichting van verplichte schietvereenigingen ook niet wat kunnen bereiken?

Begint men aan eene unificatie der bezoldiging van de drie landaarden in het leger — op den duur niet te ontgaan — aan de positieverbetering van minderen en officieren, aan eene nog sterkere drainage van de Minahasa en Ambon, dan is binnen enkele jaren de oorlogsbegrooting opgevoerd tot de helft van alle met moeite bijeen geschraapte millioenen en ontvolkt men stelselmatig de meest vooraanstaande buitengewesten. Wanneer men nu nog weet, dat aanvulling van het Europeesche element, zoowel van de officieren als de onderofficieren en minderen, op steeds grootere bezwaren stuit wegens

de veel betere betaling in het moederland en den algemeenen drang naar vrijheid, terwijl aan den anderen kant de burgerlijke landsdiensten doorgaan met op de goede krachten uit het leger beslag te leggen, dan kan het niet anders, of men moet den B. V. inleveren bij den internationalen volkerenbond. Ook al komen uit den Volksraad zelf stemmen om zich niet te laten verlakken, wij zullen toch verstandig doen met ons vast te klampen aan dien stroohalm, om niet te verdrinken in de misère van eene millioenen-eischende bewapening en een door onvoldoende betaling eeuwig mopperend personeel, dat bovendien in de lagere en laagste rangen noch bevrediging vindt door voldoening gevonden arbeid, noch in de kazerne vergoeding voor het gemis aan eigen huiselijk leven. Een krachtig gezagsinstrument voor het handhaven van orde, veiligheid en rust is echter in deze woelige tijden een levensbelang, wil men den vooruitgang dezer gewesten niet geheel op losse schroeven zetten. Gaat men deze voor de hand liggende richting uit, dan is van zelf sprekend, dat nauwgezette overweging, studie en organisatietalent noodig is van bekwame, onafhankelijke mannen om dit vraagstuk in zijn geheel onder de oogen te zien. Als van zelf denken wij hier aan eene commissie uit den Volksraad, welke, voorgelicht door enkele deskundigen, dit onderwerp van uit een staatkundig en economisch oogpunt in beschouwing zal moeten nemen. Telt ons Volksraad-college niet tal van achtenswaardige specialiteiten op elk gebied en is het niet een schoone arbeid om den directeur van Financiën aan millioenen te helpen zonder de belastingobjecten geheel uit schudden?

Men zal wel genoeg hebben, meent deze schr. aan eene algemeene- en een veldpolitie, een politieleger en eene politiemarine, in dien zin opgevat, dat de beide laatste organen zorgen voor de aanvullng der eerstgenoemde. Voor het technisch beheer en toezicht der vier onderdeelen zou men een voorbeeld kunnen nemen aan de huidige organisatie der gewapende politie, die eenvoudig en doelmatig is en waaruit blijkt, dat men met in aantal zeer bescheiden krachten, doch door aanpassing aan de bestaande burgerlijke diensten met succes een korps van plm. 10,000 man kan in stand houden en controleeren.

Dat onze koloniën dan weerloos zijn tegenover een B. V. vindt deze radicale schrijver niet erg, want dit waren we — en daarin heeft hij tot zekere hoogte gelijk — toch al vele jaren.

* *
*

Een zonderlinge conclusie. De *Sum. Post* tweestart:

De officieele bezoldigingscommissie heeft, naar dezer dagen bericht werd, besloten om de invoering van een zoogenaamde tropentoelage voor niet-inheemsche werkkrachten af te raden, en wel op grond van de overweging, dat daardoor ontstemming zou worden verwekt bij de inheemsche gelijkwaardige werkkrachten, die nog zoo gering in aantal zijn. De commissie zal dus adviseeren om het systeem-1913 — gelijke capaciteiten, gelijke bezoldiging — te handhaven, tot tijd en wijle de verhouding tusschen geïmporteerde en inheemsche werkkrachten is veranderd ten voordeel van deze laatsten.

Ziedaar dan het resultaat van een jarenlange studie. Pooverder kon 't al niet. En fnuikender voor de schatkist evenmin. Want wordt dit advies aanvaard, dan zal het Indische budget elk jaar een droeviger aspect vertoonen: een teveel aan salarissen, een te weinig aan uitgaven voor den onnoemelijk-grooten arbeid, welke in dit land nog te verrichten valt!

Alleen om ontstemming te voorkomen, wil de commissie gelijke bezoldi-

ging. Gelijke bezoldiging voor hen, die geen gelijke opleiding genoten, noch aan eenzelfde risico blootstaan. Zij erkent dus, dat de billijkheid en de practische zin en de zorg voor onze krappe financiën haar niet tot richtsnoer zijn geweest. En daar ligt de fout. Niet vrees, doch Indië's belang had den doorslag moeten geven. Die voorname factor is op zijde gezet. Terwijl hij had moeten domineeren.

Op welke wijze terzake een oplossing te verkrijgen zou zijn, hebben wij vroeger bij de behandeling van dit vraagstuk in den Cultuurraad reeds uiteengezet. De tropentoelage behoort te worden gesplitst in een risico-premie en een opleidingspremie. Een opleidingspremie behoort te worden toegewezen aan hen, de in 't moederland bekwaamheden verwierven, omdat de mogelijkheid ertoe in Indië niet bestaat. Een risico-premie geniet alleen de import-Europeaan, die voor de kwade kansen, welke hij hier loopt, financieel schadeloos moet worden gesteld. Geleidelijk, naarmate de opleidingsmogelijkheden hier vermeerderen, zal het aantal uit te keeren premiën natuurlijk verminderen.

Wordt deze methode, welke ook Japan in zijn ontwikkelingsstadium heeft gevolgd en, tendeele, nog voert, hier niet in toepassing gebracht, dan zal Indië zich nimmer op vlotte wijze kunnen ontwikkelen, omdat een veel te groot percentage van de inkomsten aan bezoldiging opgaan, en in de tweede plaats zullen allerlei zotte verhoudingen ontstaan.

Men denke maar eens aan 't verschil tusschen de inkomsten van den Inlandschen werkman en den ambtenaar, die — wordt het stelsel van de commissie aanvaard — dezelfde inkomsten als de Europeaan van gelijken rang zal genieten. In 't huidige stadium, nu de Inlandsche beweging nog niets anders is dan een organisatie van den Inlandschen middenstand, de komende Indische bezitters, zal er geen protest tegen opkomen. Maar straks, wanneer ook het Inlandsche proletariaat zich vereenigen gaat, is een actie natuurlijk wel te verwachten. En dan is de natuurlijke gang van zaken niet deze, dat de Inlandsche werkman een verlaging van de inkomsten der Inlandsche ambtenaren vraagt, doch een verhooging van zijn bezoldiging naar rato van het salaris, dat de Inlandsche intellectueel geniet.

En dan zullen de hier genoten salarissen zóó ver af staan van de maatschappelijke behoeften, dat géén bedrijf, 't zij staats- of particulier, meer rendabel kan zijn. Alles tengevolge van een misplaatste vrees, door welke de huidige bezoldigingscommissie zich liet leiden.

Maar er is méér.

Aan het slot van haar advies zegt de commissie, dat wanneer de verhouding tusschen geïmporteerde en inheemsche werkkrachten is veranderd ten voordeele van de laatste groep, de tropentoelage kan komen te vervallen. Met andere woorden: wanneer de Inlandsche arbeidsmarkt meer krachten dan de Westersche oplevert, is een tropentoelage niet meer noodig. Dus: dan worden de salarissen plotseling aanmerkelijk verlaagd. Dat een dergelijke maatregel onmogelijk te volvoeren zal zijn, ligt voor de hand. Een belangrijke en talrijke groep van ingezetenen, die zich eenmaal jaren achtereen aan een bepaald salaris gewend, haar leven dienovereenkomstig ingericht heeft, kan maar niet ineens op haar inkomsten worden besnoeid. Dat gáát eevoudig niet, ook al omdat de samenleving rondom haar zich aan die hoogere inkomsten heeft aangepast.

En dan ... ook indien er méér inheemsche dan geïmporteerde werkkrachten te krijgen zijn, is aanvoer van krachten uit 't Westen nog noodzakelijk. Daar kan Indië evenmin als Japan nu, over tientallen van jaren nog buiten. En moeten die Westerlingen dan ontberen, wat nu aan de uitheemsche

werkkrachten wordt toegekend: een tropentoelage? Moeten zij, zich blootstellend aan een veel grooter risico dan de inheemsche werkkrachten, op gelijke wijze, dus naar den inheemschen standaard worden bezoldigd? 't Zou niet alleen onbillijk, maar ook gevaarlijk zijn. Want de toevoer van de onontbeerlijke Westersche elementen zou er door worden belemmerd.

Wil het gouvernement het gevaar van ontwrichting der financiën ontgaan en toch op een geregelden toevoer van de voorshands onontbeerlijke Westersche werkkrachten staat kunnen maken, dan zal reeds nu tot splitsing van de categorieën van ambtenaren en dus ook van hun inkomsten moeten worden overgegaan. Juist thans, nu Indië nog in zoo belangrijke mate van 't Westen afhankelijk is, is de tijd er gunstig voor. Straks, wanneer Indië-zelve in toenemende mate op de arbeidsmarkt verschijnt, zal 't te laat zijn.

De regeering, die eerlang terzake te beslissen krijgt — op advies van den Volksraad? — bedenke 't wel en make zich onmiddellijk los van de geopperde bezwaren, welke niet in Indië's belang, doch in een overbodige vrees hun oorsprong vinden!

* *
*

De beteekenis van Oost-Indië voor ons Vaderland. Aan het slot van zijn artikel in *Elzevier's Maandschrift* naar aanleiding van het derde eeuwfeest van de stichting van Batavia wijdt dr. N. Japikse een beschouwing aan de beteekenis van Oost-Indië voor ons vaderland. Het volgende is eraan ontleend:

„Indië schenkt ons steeds nieuwe opgaven, die ons als natie voor grootsche dingen stellen. Indië behoedt er ons voor, in zelfgenoegzaamheid te verzinken, gevaar, waaraan een klein land van nature bloot staat. Het verheft onze internationale positie en maakt, dat wij in de wereld meer mee tellen dan Denemarken of Zweden of Zwitserland. Zonder Indië zouden wij ook in de 19de eeuw een veel minder gevulde geschiedenis hebben gehad.

In economisch opzicht spreekt de invloed in de 19de eeuw uitermate duidelijk. Al dadelijk tijdens de regeering van Koning Willem I zijn er de oprichting van de Nederlandsche Handel-Maatschappij en de invoering van het cultuurstelsel te noemen, in hunne gevolgen gebeurtenissen van zulk een beteekenis als .....ja, welke andere eigenlijk uit de dagen van dezen koopmankoning?

De oprichting van de Handel-Maatschappij kwam voort uit het bewustzijn, dat het traag zich herstellende economische leven — na de zware slagen van den Franschen tijd — behoefte had aan steun van regeeringswege, die zij dan ook in ruime mate ondervond. Het cultuurstelsel, in zijn opzet niet onrechtmatig volgens toen heerschende begrippen, wat het wel in de wijze van toepassing werd, uit de gedachte, dat Nederland financieel voordeel van Indië moest hebben.

In hun aanvangsstadium staan ze met elkander in nauw verband: de bloei van de Handel-Maatschappij begint pas, wanneer zij de Indische producten als retourvracht te vervoeren krijgt. Hunne uitwerking voor de verdere Nederlandsche ontwikkeling is vooralsnog niet gemakkelijk te schatten. De Handelmaatschappij brengt de bevordering van den Nederlandschen scheepsbouw, van de Nederlandsche, speciaal Twentsche, textiel-industrie, brengt verbetering in den stand der Nederlandsche financiën en vermeerdering van de Nederlandsche kapitaalkracht. In dit laatste ligt, vooral op den duur, wanneer hare banden met de regeering doorgesneden worden, hare grootste

beteekenis. De Handel-Maatschappij schijnt voor Nederland het begin te vormen van de moderne groot-kapitalistische ontwikkeling, die een der merkwaardigste economische verschijnselen der 19de eeuw is. Het zich gemakkelijker aanpassen van Nederland aan de groote stroomingen in de internationale wereld, dat men vooral na 1870 op verblijdende wijze kan constateeren, moet hiermede oorzakelijk samenhangen.

Het cultuurstelsel heeft Nederland voor een bankroet helpen bewaren in de jaren na den strijd met België. Het heeft later den aanleg van het Nederlandsche spoorwegnet mogelijk gemaakt. Het heeft in zijn ontaarding bovendien op den binnenlandschen staatkundigen strijd van de tweede helft der 19de eeuw een zeer grooten invloed gehad en ons voor onze literatuur den Max Havelaar gegeven."

* *
*

Het Atjeh-bestuur. Wederom vraagt Atjeh onze aandacht. Het geldt een vraagstuk van niet gering belang, dat over de bezetting van de bestuursposten.

Mag men het *Atjehsch Nieuwsblad* gelooven, dan is het met die bezetting maar treurig gesteld. Het blad zegt zelfs bekend te zijn met feiten welke wijzen op een zeer verworden mentaliteit in het bestuurscorps.

Dat is een ernstige beschuldiging. Instede van het allerbeste wat de Regeering bezit op het gebied van bestuurskrachten te stellen ter beschikking van den gouverneur, met wien een burgerlijk bestuur is doorgevoerd, worden— aldus gaat het blad voort — de plaatsen, door bestuursambtenaren bezet, ingekrompen, en is het gehalte van een deel dier ambtenaren weinig in overeenstemming met de taak, hun opgelegd. Het is het blad, alsof de Regeering eens wil nagaan, hoever de toestand van bevrediging gevorderd is. Hetgeen nu geschiedt, noemt het Atjehsche blad niet minder dan een driedubbele misdaad.

De vraag gaat hier naar den persoon van den woordvoerder in een blad, dat met de bestuursleiding steeds zulke goede betrekkingen placht te onderhouden. Het krasse artikel kan moeilijk uit de kringen van den gouverneur afkomstig zijn en met diens voorkennis zijn weg naar de pers hebben gevonden. Wijzigingen in de bestuursorganisatie van het gewest, met betrekking tot de vermelde inkrimping, zouden dan hebben plaats gevonden tegen den wil van het gewestelijk bestuurshoofd in, wat niet is aan te nemen.

Wat er in Atjeh gebeurt is niet recht duidelijk. Zooveel schijnt wel zeker dat deze gouverneur, meer dan voorheen generaal Swart, ook zijn ondergeschikte bestuursambtenaren de gelegenheid biedt te toonen wat zij waard zijn. Voor dat vroegere persoonlijke régime van den gouverneur hebben de beste onder die ambtenaren Atjeh verlaten, mogelijk dat zij thans genegen worden bevonden, bij het huidige, vigeerende stelsel van den heer van Sluys, opnieuw hun krachten aan den opbouw van het gewest te wijden. Dat zou wel eenige opoffering waard zijn.

Een andere vraag is, of generaal Swart in zijn huidige hooge positie niet zooveel invloed heeft om te bewerkstelligen dat in zijn oude gewest althans geen minder bruikbare krachten worden tewerkgesteld. Verschil van opvatting omtrent de bestuurstaak tusschen den vroegeren en den nieuwen gouverneur, gesteld al dat het bestaat, zal generaal Swart er toch niet van weerhouden naar vermogen mede te werken voor den opbloei van land en volk van Atjeh. Eenmaal de belangen van het Atjehsche gouvernement met vertrouwen in handen gegeven van een burgerlijk gouverneur, moet deze de

vrije hand worden gelaten en hem geen middelen worden onthouden, opdat hij in staat zij aan de vervulling van zijn moeilijke opdracht zijn beste krachten te wijden.

Het wordt met de voorziening van de bestuursposten echter een moeilijk geval. Ook op dit stuk doet het algemeen heerschend gebrek aan personeel zich niet weinig gevoelen. En met het toenemen der roerigheid onder de bevolking ook in verschillende gewesten buiten Java en Madoera, is het niet slechts Atjeh dat hooge eischen stelt aan de bekwaamheid en de vaardigheid van de bestuursambtenaren. *(Het Vaderland).*

* *
*

Requisitie. Naar aanleiding van het feit, dat de Indische regeering waterstaatsingenieurs, die in gemeentelijken of gewestelijken dienst wenschen over te gaan, bedreigt met niet eervol ontslag schrijft *De Locomotief* o.m.:

Een staat mist in gewone tijden het recht om gebrek aan bepaalde groepen ambtenaren te dekken door diensten op te eischen, die vrijwillig niet worden geboden. De staat heeft te onderzoeken hoe het gebrek is ontstaan, en blijkt dan door sterke vraag op de arbeidsmarkt het staatssalaris niet meer „bij" te zijn, dan bevordere hij het aanbod door de voorwaarden te brengen op het verhoogde peil. Dat is de eenvoudige en juiste weg.

Meer in het bizonder wordt in beschouwing genomen de gevallen van den ingenieur Diesens, in dienst genomen door den gewestelijken raad der Preanger, en van den ingenieur Koreman, benoemd tot waarnemend directeur van den woningdienst in de gemeente Semarang.

De gewestelijke raad der Preanger heeft de regeering voor een gedane zaak gesteld. Hij deelt haar eenvoudig mede, dat de benoeming zoo maar niet ongedaan kan worden gemaakt. De gemeenteraad van Semarang neemt een afwachtende houding aan, komt nader op deze aangelegenheid terug.

De regeering neemt in zaken als deze niet alleen tegenover de betrokken ambtenaren, doch ook tegenover de locale raden een houding aan, die haar allerminst voegt; zichzelve het onbelemmerend recht toekennend om gemeentelijke ambtenaren te trekken aan den dienst van het land zonder zich te vergewissen of door zulk een overgang het gemeentebelang kon worden geschaad, vergt zij van de locale raden, dat zij een bepaalde groep van gouvernementsambtenaren zullen uitsluiten van opneming in plaatselijken dienst, daarbij zoowel tegenover die ambtenaren als tegenover de locale raden zich een overwicht aanmatigend, dat zij aan geen wettelijke verhouding vermag te ontleenen. Een soort gezags-*aplomb*, in Indië gaarne en veelal profijtelijk toegepast, maar dat leeg en krachteloos blijkt, zoodra het overtuigden weerstand ontmoet.

Persoonlijke benadeeling van ambtenaren gaat hier gepaard met belemmering van het zoo dringend noodige ingenieurswerk der plaatselijke ressorten. En dat, terwijl de regeering, minder slaafs gebonden aan een krap budget, door financieele royaliteit elk gebrek aan ambtenaren zou vermogen op te heffen.

Het is gouvernementeele gemakzucht en schrielheid, wanneer het middel der requisitie nu nog wordt toegepast. Neen, het is ook gouvernementeele kortzichtigheid. De Indische regeering begrijpt nog altijd niet dat wat elk particulier bedrijfsleider weet: hoe zeer *bindt* een onbekrompen, tegemoetkomende, vlotte behandeling van personeel en hoezeer *afstoot* een bejegening, ingegeven door bedilzucht en benepenheid. Het is niet énkel het stoffelijke, dat dienstverhoudingen beheerscht.

Zoo moge de Indische regeering zichzelve in haar wezen als werkgeefster toch herzien. De nieuwe tijd, die aanbreekt, vraagt ook hierin een nieuwen geest. Slinksche middeltjes als requisitie ter vermijding van de duurdere mededinging op de open arbeidsmarkt behooren te worden versmaad.

* *
*

De B. B. ambtenaren en de inlandsche beweging. In het *Vrijzinnig Weekblad*, keert Ass. Res. zich tegen de meening alsof de B. B. ambtenaren in het algemeen zich tegenover de inlandsche beweging stelt. Hij schrijft dan:

Indien zich werkelijk de overtuiging, hetzij juist of valsch, bij de intellectueelen onder de Inlandsche bevolking vestigen gaat, dat „B. B." zich schaart aan de zijde van de tegenstanders van de Inlandsche beweging, dan ontstaat er niet alleen een gevaar voor de rust en orde in deze gewesten, doch zou daarmee ook het bewijs geleverd zijn, dat het B. B. ongeschikt is voor de uitoefening van zijn taak. Het B. B. behoort het vertrouwen van de bevolking en haar bona fide leiders te genieten en te behouden.

Het is juist de schoonheid van ons ambt en daarin ligt de hooge waarde van ons werk, om in tijden, waarin het woelt en bruist onder de bevolking „wier wel en wee eertijds in onze handen werd geacht te zijn" krachtig mee te werken aan het streven, dat in dien levensdrang is gelegen, n.l. zich te ontworstelen aan de lethargie, die elken waarachtigen vooruitgang in den weg stond. Wij moeten ons niet stellen tegenover, doch IN de beweging. We moeten trachten met al de kracht, die in ons is, haar in goede banen te leiden en te houden. Tegenover een gedweeë, alles accepteerende bevolking was het niet moeilijk met het bekende prestige, dat de nu afgeschafte gouden en zilveren pet omringde, een zekeren patriarchalen invloed uit te oefenen en van de kinderkens (de Inlandsche bevolking) „alles gedaan te krijgen."

Dat beteekende dan, dat men het volle vertrouwen dier menschen had. En in vele gevallen was dat misschien wel zoo, doch het echte mooie vertrouwen, dat zich vormt, wanneer men in zijn pogen en streven naar omhoog steun vindt bij dengeen, die men vertrouwt, was het niet.

En nu beginnen de kinderkens te begrijpen, dat ze eindelijk eens moeten afleggen die kinderlijke meegaandheid. Nu komen er onder de brutaalsten van die „vlegels" voor, die beweren er een eigen opinie op na te houden, die zelfs zeggen, dat ze beter dan papa weten, wat ze zelf willen en wenschen en hoe ze verder den weg in het groote leven willen uitzetten.

Om het gebied der vergelijking te verlaten, nu zijn er van die „gevaarlijke" individuen, die de massa wijs willen maken, die onder het volk eenig inzicht van menschelijke levensvoorwaarden willen brengen. Er zijn van die menschen, die in hun hinderlijke arrogantie de Regeering den weg willen wijzen.....!

Over de gebreken der jonge beweging wil ik het niet hebben. *Met* die gebreken blijft ze een feit en een heugelijk feit. Nu wil ik slechts wijzen op de ongeschiktheid, waarvan ik boven sprak. Indien de B.B. mannen de verouderde ingeroeste denkbeelden van gezag en prestige aanhangen, dan worden zij belemmerd om langs de gebreken van het jeugdige heen te zien en te erkennen, dat het Indische volk thans te meer hun sympathie behoeft, te meer vertrouwen in hun leiding en voorlichting zou moeten hebben.

Dat dit moeilijk is, dat er teleurstelling mee gepaard gaat, dat men zal ondervinden, hoe men zijn vertrouwen bij de Inlandsche wegwijzers dikwijls verkeerd plaatst, niemand, die nadenkt, zal het niet begrijpen. Doch daar ligt juist de moeilijkheid. In het *begrijpen*. En moeten we nu langzamerhand

tot de overtuiging komen, dat de doorsnee B.B. man niet begrijpt? Dat hij misschien wat boekengeleerdheid en wetskennis heeft, doch het groote leven over het groene laken van zijn schrijftafel gadeslaat en daardoor zijn kijk op de algemeene zaak „groen" blijft?

Gelukkig heb ik, schrijft ass. res. vele collega's ontmoet, die anders tegenover de zaken staan. Laten wij, B.B. ambtenaren, door onbevangen eerlijk pogen om de Inlandsche beweging te begrijpen medewerken aan het doel, dat zij beoogt. Dan zullen beschouwingen over de achterlijkheid van ons corps niet meer in vooraanstaande bladen verschijnen of à priori als onaannemelijk worden beschouwd.

* *
*

De Algemeene Middelbare school. In een artikel over dit onderwerp concludeert de *Deli Courant:*

Een voordeel is het dat gelegenheid geschapen wordt hier in Indië voorbereidend hooger onderwijs te genieten — voorloopig in de wis- en natuurkundige vakken — en hier in Indië de studie te volgen welke toelating geeft tot een Nederlandsche hoogeschool.

Een voordeel is het ook, dat men zijn kinderen drie jaren langer bij zich kan houden.

Nadeelen zijn, dat men dan echter verplicht is de kinderen naar Djokjakarta ter schole te zenden.

In Nederland bestaat geen A. M. S.

Men kan ze dus niet na het eindexamen Mulo naar Holland zenden ter verdere opleiding, tenzij het toelatingsexamen 4e klasse H. B. S. afgelegd wordt en dan verder de H. B. S. studie gevolgd wordt.

Ook voor toelating tot een Indische H. B. S. wordt een examen vereischt daar de Mulo geen aansluiting geeft aan de H. B. S.

Wel wordt volgens een onlangs ontvangen bericht in Nederland het eindexamen A. M. S. gelijk gesteld met het eindexamen H. B. S., doch de studie A. M. S. is een jaar langer dan die aan een H. B. S. Voor een met eindexamen H. B. S. gelijkstaand examen wordt een jaar langere studie vereischt.

De meesten zullen dan de H. B. S. prefereeren boven de A. M. S. en van deze onderwijsinrchting geen gebruik maken.

* *
*

Een Indo-Europeesch Verbond. Omtrent dit onder voorloopige leiding van den bekwamen Indischen journalist Zaalberg tot stand gekomen verbond schrijft de *Deli Courant* o.m.:

Dit Indo-Europeesch Verbond kan worden, wat de leiders er van willen maken. Een gunstig omen komt ons voor te zijn de benoeming van den heer Zaalberg en zijn eerste succes tot wegneming van een tegenstelling tusschen den Indo en Totok. Want zeker ligt niet daàr de belangentegenstelling voor den Indo. Integendeel, hij zal met den Totok zooveel mogelijk hand aan hand moeten gaan om zijn belangen te bepleiten, omdat zijn belangen in economische en intellectueele richting daarmee een goed eind weegs samengaan.

Wij willen in dit Verbond niet het eerst zien een vereeniging tegen den revolutionnairen bond van Insulinde. Niet in het negatieve mag de kracht van deze vereeniging liggen. In het positieve zal zij het moeten zoeken; op

economisch gebied vooral. En de lezers van de *Deli Courant* weten, dat het o. i. een aanbeveling is, dat de politiek uit het voorloopig program is weggelaten.

Wij vreezen, dat van een enkele zijde deze vereeniging onmiddellijk „reactionnair" genoemd zal worden. Wij hopen, dat dit verwijt steeds even onrechtmatig zal blijven, als het, door de voorgeschiedenis van den Bond, op dit oogenblik is.

Het is de tijd voor krachtig economisch streven op alle gebied en al ware het alleen daarom, dan heeft deze bond onze volle sympathie. Een bezwaar van de Inlandsche vereenigingen is immers, dat zij het economisch streven, dat arbeid en tijd vraagt, in den steek lieten voor *politiek* streven, dat weinig meer vordert dan een grooten mond en een hoop geschreeuw. Doch dat dan ook geen resultaten biedt.

Laat het Indo-Europeesch Verbond aansturen op een krachtige economische ontwikkeling en weerbaarmaking van de eigen groep en daarmee van Ned.-Indië.

* *
*

Een nieuwe Indo-organisatie. Uit de *Sum. Post.:* Niet tevreden met de richting, welke de vereeniging Insulinde uitgaat, hebben eenige Indo-Europeanen te Batavia het initiatief genomen tot de oprichting van een Indo-Europeesch verbond. Als voorloopig leider is opgetreden de heer Zaalberg, wiens geesteskind, de Indische bond, wel op apegapen ligt, maar den officiëelen dood nog niet is gestorven. Men zal 't dus weer eens gaan probeeren. De Indo-Europeanen zullen opnieuw trachten om zich te vereenigen op de basis van ..... ja op welke basis eigenlijk? Van een rassen-samentrekking schijnt niet bepaald te kunnen worden gesproken. Ook volbloed-Europeanen worden als leden toegelaten. Voorshands lijkt 't doel dan ook meer negatief dan positief: stelling nemen tegen 't streven van Insulinde om de hiergeborenen en Inheemschen tot één groote groep te vereenigen en haar gezamenlijke belangen gemeenschappelijk te behartigen.

Op 't gevaar, dat een dergelijk samengaan met zich meebrengt, hebben we vroeger reeds gewezen. Men houdt in een politieke vereeniging op den duur niet bijeen die elementen, die in maatschappelijk opzicht elkanders tegenvoeters zijn. Indo-Europeanen en Inlanders hebben — van een zuiver belangenstandpunt bezien — vooshands geen reden om gelijk op te trekken. Zij hebben, op grond van maatschappelijke motieven, eer strijd met elkander te voeren. Strijd om den voorrang. Strijd ter verkrijging van betere bestaansvoorwaarden in ieders positie.

Niettemin... tallooze Indo's *hebben* zich aan de zijde van de Inlanders geschaard. Daar steekt iets moois in. Omdat er een zeker altruïsme uit spreekt. Namelijk de wensch om gezamenlijk te trachten, gelijke rechten te verwerven. *Gelijke* rechten, terwijl de Indo momenteel voorrechten boven den Inlander geniet. Hij gaat dies enkele treden van de maatschappelijke ladder af om zijn broeder naar den bloede de hand te kunnen reiken.

Zoo was 't ideaal van de I. P. Zoo *is* 't dat van Insulinde en vooral van Insulinde en vooral van zijn voorman Douwes Dekker.

En nu komen andere Indo's roet in 't eten werpen. Zij stellen zich op 't standpunt, dat de Indo-Europeaan andere belangen dan de Inlander te behartigen heeft en dus niet aan *zijn* zijde, doch aan die van den volbloed-Europeaan moet staan. Daarom worden wèl volbloed-Europeanen, géén Inlanders tot de nieuwe organisatie toegelaten.

Het zuivere belangenstandpunt, dat ook de Indische Bond innam, wordt dus overgenomen. Met evenveel recht als Insulinde de saamhoorigheidsidee op den voorgrond plaatste!

Maar wat nu verder? Wat zal het nieuwe verbond gaan doen? De politiek buitensluiten is een van de eerste program-punten. Prachtig. Maar dan? Wil men het pauperisme in de Indo-Europeesche gemeenschap bestrijden, met denzelfden middelen als de Indische Bond eertijds deed? Dus langs philantropischen weg en niet door opruiming van sociale misstanden? Of zal getracht worden om het Indo-Europeesche element tot nieuw leven te wekken, zijn oude indolentie — woord, veel gebruikt en misbruikt — bestrijden?

Wij weten 't niet. 't Program, dat ons geseind werd, geeft slechts vagelijk de hoofdlijnen aan. En daaruit zou af te leiden zijn, dat het verbond zich voornamelijk op economisch en sociaal terrein wil bewegen. Maar dit is niet mogelijk zonder in de politieke arena te treden. Politieke en sociale-economie grijpen steeds meer in elkaar. Zonder 't een niet 't ander. Een organisatie, die de belangen van een groote groep, beter van een bepaalde klasse, wil behartigen, zal zich te avond of morgen dus genoodzaakt gevoelen om stelling te nemen, een politieke leer te omhelzen.

En dan ... komt er opnieuw scheuring. Want het verbond, zooals 't thans wordt samengesteld, herbergt natuurlijk de, politiek gesproken, meest uiteenloopende elementen. Al wie zich Indo weet, loopt te hoop. Precies als bij de oprichting van den Indischen Bond. Een bepaalde drang tot getuigen is er niet. Tot doen evenmin. Er is slechts een vaag saamhoorigheidsgevoel aanwezig. Meer niet. Wordt temidden van een zoo heterogene massa de politieke knuppel geworpen, dan stuift alles her en der en blijft er van eenheid weinig meer over.

De Indische Bond heeft 't ons geleerd. En 't nieuwe verbond zal 't leeren. Tenzij 't nog bijtijds de rassenvlag strijkt en den politieken wimpel hijscht. Dan kan een ieder naar de kleur beoordeelen, of hij al al dan niet binnen wil gaan. Thans wordt de buitenstaander misleid, en binnen loopt 't noodwendig op een hopelooze verwarring en op een positieve mislukking uit.

* *
*

De beweging in 't Solosche. De *Sum. Post* tweestart: Er zit een zekere climax in de houding van de regeering tegenover de vereeniging Insulinde. Eerst deed zij den heer Muurling mededeelen, dat 't uitgereikte certificaat van goed gedrag — wat is dat voor 'n mal ding? — werd ingetrokken. Toen hoorden wij den regeeringsgemachtigde verklaren, dat de vereeniging Insulinde de aandacht van justitie en politie ten volle waard is. Daarna — eergisteren — kwam het telegram, dat de politie de gangen van Douwes Dekker deed nagaan. En gisteren — eindelijk! — ontvingen wij de verklaring — of wat er voor doorgaat.

Want wat daar gemeld wordt, kan natuurlijk nimmer eenige reden tot het volgen van een politiek persoon opleveren. Douwes Dekker heeft zich eenvoudig met een stakingskwestie bemoeid. Hij heeft den beheerder van een onderneming aangeraden om toe te geven, daar anders de staking zou blijven voortduren. Hij deed dus wat elke volksleider in zijn plaats zou hebben gedaan, zoo de staking hem billijk voorkwam. En op dien grond verzocht de resident van Solo aan de politie te Semarang om de gangen van Douwes Dekker na te gaan en onmiddellijk bericht te zenden, zoodra hij zich weer naar Solo mocht begeven.

Ziedaar wat ons geseind werd. Over de oorzaak van de staking geen woord.

Over de toestanden op de onderneming, waar de staking uitbrak, geen letter. Daar maakt men zich in Indië nooit zoo direct druk over. Wèl over de gevolgen, die dan verzet en opruiïng worden genoemd en tot de meest bruuske maatregelen leiden.

Natuurlijk kunnen wij ons terzake geen partij stellen. Wij weten niet, wat er in 't Solosche precies is gebeurd. Wij weten slechts, dat de toestanden er erbarmelijk zijn.

Maar desondanks heeft de regeering het instellen van een Volksraadsonderzoek afgeraden en verklaarde de directeur van binnenlandsch bestuur, dat wijziging in de verhoudingen aldaar niet noodzakelijk is. Desondanks worden volksleiders,, die willen trachten om door samentrekking van de massa de gewenschte verbeteringen af te persen, in het gevang geworpen en loopt de politie achter de bestuurderen van een vereeniging, die geen verzet wilde uitlokken, doch slechts opnieuw de aandacht op Solo vestigen.

't Is weer 't oude liedje van oorzaak en gevolg, en 't zal nog wel een tijdje duren, voordat onze autoriteiten in staat zullen zijn om bij een conflict die beide factoren behoorlijk van elkander te onderscheiden.

* * *

Gegronde klacht. In het *Orgaan van de ondoff. ver.* komt de volgende klacht voor van iemand, die over de kwestie allerminst te spreken blijkt.

In de afdeeling Korintji zijn op afstanden van plm. 15 paal pasanggrahans gebouwd, die meestal zeer gerieflijk zijn ingericht en waarin een ieder, die op patrouille is, zijne vermoeide leden kan doen uitrusten; iedereen kan dan ook van deze nuttige gelegenheden gebruik maken, vanaf den resident op tournée tot den mantri-tjatjar, die in de kampongs de bevolking moet inenten, of den djoeroetoelis van een inlandsch hoofd. Maar één categorie van landsdienaren is daarvan uitgezonderd, nl. de onderofficier op patrouille. Want nauwelijks in de nabijheid van de pasanggrahan gekomen, alwaar een Inlandsch mandoer den scepter zwaait, of deze trouwe dienaar stormt naar buiten met een plank, waarop met groote letters geschreven staat: „De officieren worden beleefd, doch dringend verzocht, zorg te dragen dat geen mindere militairen, waaronder ook onderofficieren, gebruik maken van den pasanggrahan en niet slapen in de voor- en achtergalerijen."

Zoo is het eens gebeurd, dat op een dag twee brigades in den pasanggrahan aankwamen. Natuurlijk ging de laatst aangekomen brigade-commandant onmiddellijk zijn collega opzoeken, en nu geef ik u te raden, waar de patrouillecommandant ontdekt werd; nl. in de ruif van den paardenstal, geflankeerd door een partijtje dwangarbeiders, die daar ook hun tenten hadden opgeslagen!

Natuurlijk vroeg ik hem, waarom hij niet liever bij de soldaten was gaan liggen, waarop mijn collega antwoordde, dat, wetende dat ik vermoeid en door en door nat was aangekomen, hij de daar vrij gebleven plaats voor mij gereserveerd had. Ik vond het erg hartelijk, maar maakte hem er tevens op attent dat, wanneer nu de djoeroetoelis kwam met een paard, hij den stal zou moeten afstaan voor diens rossinant. Want 't was immers niet erg, dat een onderofficier dan desnachts zijn bivak zou opslaan op een overdekte brug, als het paard maar niet in den regen zou moeten staan. Gelukkig was er een weldenkend officier aanwezig, die ons beiden op zijn verantwoording opnam in den pasanggrahan.

Er heerscht ontevredenheid onder de mindere militairen. Maar we gelooven, dat er zoo nu en dan toch ook wel degelijk aanleiding toe bestaat. Getuige het hierbovenstaande origineele en onopgesmukte verhaal.

* * *

Efficiency en Organisatie. De heer J. Koning schrijft o.m. in het *Soer. Hbl.:*

Het pas ingevoerde Strafwetboek roept om psychiaters. Het is ons niet bekend in hoeverre de regeering in deze behoefte denkt te voorzien. De resultaten, met hun onderzoekingen verkregen, zullen stellig voor de groote practijk waarde hebben; deze zullen te zeer gespecialiseerd zijn om daarop „vocational guidance" en „scientific management" te baseeren. Hiervoor zullen speciale onderzoekingen noodig zijn.

Waar men bij het psychologisch experiment geen absolute maten vindt, doch slechts gegevens, welke bruikbaar zijn ter onderlinge vergelijking, behoeft men, om uit de bevindingen van een zoodanig experiment conclusies te trekken, een massa gegevens, waaruit een gemiddelde, een norm, kan worden berekend.

In onze Indische maatschappij met haar vele rassen en rasvermengingen en haar zoozeer uiteenloopende studie van moreele- en intellectueele ontwikkeling zal men moeten kunnen beschikken over de uitkomsten van meer onderzoekingen dan in een minder heterogene maatschappij noodig is voor het in practijk brengen der uitkomsten.

Om op dit gebied niet achter te geraken, zullen wij ons hier dus moeten haasten en maatregelen moeten treffen, om zoo spoedig mogelijk en zooveel mogelijk gegevens te verzamelen. Het particulier initiatief moet daartoe de regeering prikkelen dan wel regeeringsmaatregelen steunen en aanvullen. Nederlandsche werkers in deze richting zijn schaarsch en moeilijk te verkrijgen; ongetwijfeld zullen evenwel in Amerika bruikbare krachten kunnen worden gevonden, onder wier leiding zich hier een uitgebreid stelsel van onderzoek kan ontwikkelen.

Naar de meening van personen in Indië die van de toegepaste experimenteele psychologie een uitgebreide studie maakten en die wel zoo welwillend waren, ons van de resultaten van hun arbeid op de hoogte te brengen, hebben wij hier drie werkers noodig: één voor het onderdeel „Beroepskeuze", één voor het onderdeel: „Persoonskeuze" en een, die zich meer in algemeene richting beweegt, de beide anderen leiding geeft en hun onderzoekingen coördineert.

* * *

Aan den rand der vrijheid. De Locomotief interrumpeert:

Met de invoering van het „nieuwe" Wetboek van Strafrecht op 1 Januari 1918 heeft ook het voor Indië nieuwe instituut der voorloopige invrijheidstelling hier zijn intree gedaan. Artikel 15 van het W. v. S. zegt hieromtrent o.m.:

De tot gevangenisstraf veroordeelde kan, wanneer hij drievierden en tevens ten minste drie jaren van zijne straf heeft ondergaan, voorwaardelijk in vrijheid worden gesteld.

Een invrijheidstelling, te allen tijde herroepbaar ingeval de veroordeelde zich slecht gedraagt of in strijd handelt met de in zijn verlofpas uitgedrukte voorwaarden.

Verleden jaar is deze gunst voor het eerst aan een achttal Europeesche en een ons niet nauwkeurig bekend aantal Inlandsche veroordeelden verleend.

Dat waren dus de eersten, die de vrijheid mochten proeven onder het nieuwere en mildere strafrechtsysteem, waarin naast het element der vergelding dat der verzoening trad.

Ook dit jaar zou de voorwaardelijke invrijheidstelling worden toegepast.

Reeds waren verschillende veroordeelden bepaaldelijk aangewezen om hun kans te krijgen met een terugkeer in de maatschappij, en in tal van harten, versomberd in de troosteloosheid van den gevangen staat, vonkte de levensvreugde weder op. In de centrale gevangenis te Semarang waren o.m. een viertal Europeesche veroordeelden aangewezen om voorwaardelijk in vrijheid te worden gesteld, en het bestuur der Vereeniging voor hulp aan ontslagen Europeesche veroordeelden was er reeds in geslaagd om behoorlijke betrekkingen voor hen te vinden, opdat de overgang in de ontwende menschengemeenschap hun gemakkelijk zou zijn. Ook voor enkele Inlandsche veroordeelden zocht en vond de vereeniging werk, al ligt deze bemoeienis buiten haar eigenlijke taak.

Men denke zich nu echter de schrikkelijke ontgoocheling, toen bericht werd ontvangen van een ,,nadere" beslissing van den directeur van justitie... ,,dat alleen de onder de nieuwe wetgeving tot gevangenisstraf veroordeelden voor voorwaardelijke invrijheidstelling in aanmerking kunnen komen."

Voor hen, onder de oude strafwet veroordeeld, gold dus niet de genade van het nieuwe instituut.

Een nadere, een — wij willen aannemen — juridisch ,,verbeterde" beslissing, verbeterd op grond van een uiterst nauwgezet wikken en wegen van wet en wetsvertolking ... maar een beslissing, welke tal van menschen, die zich aan den rand van de vrijheid waanden, ruw terugstoot in hun gevangenschap.

Ten departemente van justitie heeft men het harde dezer nadere beslissing wel gevoeld. En er is van die zijde te kennen gegeven dat een voorstel is gedaan ter aanvulling van de verordening tot invoering van het Wetboek van Strafrecht, waardoor de ,,mogelijkheid zal worden geschapen om ook hen, die krachtens het oude strafwetboek tot gevangenisstraf en tuchthuisstraf zoomede tot dwangarbeid zijn veroordeeld, in de gunst der voorwaardelijke invrijheidstelilng te doen deelen."

Een voorstel gedaan.....

Maar hoe lang zal het duren, voordat dit voorstel in het afgekondigd Staatsblad een eindvorm heeft verkregen, welke het kracht van werking verleent!

Wanneer het er mee gaat als met de totstandkoming en afkondiging van dat Strafwetboek zelf, een procédé van wetgeving, dat ook de befaamde ,,majestueuse lentesse de la justice" sloeg, — dan zullen velen der met vrijheidsbelofte verblijde veroordeelden het laatste resteerende kwart hunner straf ook nog hebben uitgediend, alvorens de invoeringsverordening in overeenstemming met de blijkelijke bedoeling des wetgevers is gebracht. En er zullen dan een aantal menschen hun wederintree doen in de maatschappij met bitterheid en wrok in het hart.

Er is hier — laat het ronduit erkend worden — een flater begaan: óf nu, óf verleden jaar. Of verleden jaar had de voorwaardelijke invrijheidstelling nog niet mogen worden toegepast, óf, indien het wel mocht, is de nadere beslissing, nú, een flater.

Daarvoor mogen echter geen menschen boeten, wien men met het wekken van de verwachting op invrijheidstelling reeds gelukkig heeft gemaakt, wien men reeds een plaats toezegde in de voor hen weder te openen maatschappij, een plaats, welke niet voor hen gereserveerd blijft, wanneer niet spoedig het besluit hunner invrijheidstelling wordt geslagen.

Dit moet verholpen worden.

De noodig geachte aanvulling van de verordening geschiede daarom met

een anderen dan den gebruikelijken spoed. Zij geschiede met de vlotheid, welke ook in het ambtelijke mogelijk is, wanneer van hooger, van hóógste hand een zeer stellige wensch wordt geuit.

In gevallen als dit, waarin recht en onrecht elkander raken, mag men met vertrouwen rekenen op het gezagwoord van een gouverneur-generaal.

* * *

De Padi-opkoop. Wanneer er verzet tegen de bevelen der openbare macht plaats vindt, moet deze de opvolging dier bevelen afdwingen, soms zelfs met geweld.

Dat de Regeering vastberaden al het mogelijke doet om in groote toewijding voor de volksbelangen de voedselvoorziening te regelen, is iets wat niet genoeg kan worden gesteund.

Niet anders dan medewerking voor het streven der Regeering — een medewerking die ieder op zijn wijze heeft te verleenen — beweegt ons voorloopig enkele kantteekeningen te maken op het tragische bericht van den blijkbaar onvermijdelijken dood van Hadji Hasan en de zijnen.

Het is ons bekend, dat in meer dan een gewest de resident door persoonlijk rondreizen en aanschrijvingen een grooten druk uitoefent op de Inlandsche bestuursambtenaren om padi op te koopen en den voedselaanplant uit te breiden.

Wanneer bedoelde ambtenaren niet voldoende resultaten bereiken, worden zij ernstig onderhanden genomen en zelfs aanteekeningen op hun conduitestaat gemaakt.

Deze niet voldoende resultaten kunnen natuurlijk te wijten zijn aan mindere voortvarendheid dier ambtenaren. Maar ook aan onmacht der bevolking.

Is dit laatste het geval, dan weet ieder, die van de verhoudingen ten platteland iets kent, dat ter voorkoming van eigen moeilijkheden menig Inlandsche ambtenaar de bevolking onder zwaren druk zet.

Dit gebeurt dan ook in verschillende districten. Hulp door het Inlandsche bestuur gevraagd om dien ongewenschten druk te verlichten, bijvoorbeeld door het verschaffen van goedkoop crediet tijdens de aanplanting in den Oostmoesson — het is ons bekend dat de Directeur van Landbouw deze met een verwijt aan den Regent die er om vroeg rechtaf weigerde.

Door zulke omstandigheden kon de bevolking op sommige plaatsen alleen aan den voedselaanplant werken onder hoogen druk.

Het overeenkomstige geldt in sommige districten en afdeelingen van den padi-opkoop.

Ook in die waar de bevolking geen padi uitvoeren *kan*, of zelf een tekort heeft, moet ongeveer een pikol per bouw aan het bestuur worden verkocht, terwijl de regeling niet progressief is, zoodat men relatief *meer* moet leveren naar mate men minder grond heeft.

Vele landmenschen begrijpen dit alles niet en wanneer de bestuursdruk te machtig wordt, geraken zij verbijsterd, een verbijstering die zich kan uiten in symptomen van religieus fanatisme.

Laat het Bestuur met de uitvoering van hare uitstekend bedoelde, maar in de praktijk soms aan het cultuurstelsel herinnerende maatregelen behoedzaam wezen. De tijd — het is reeds zoo vaak gezegd — van de bestuurstactiek uit de oude school is voorbij. *Organisatie en opwekking moeten doen bereiken wat vroeger door dwang geschieden kon.*

Laat het bestuur ook begrijpen dat tegenover de suggestie der uniformen en geweren de macht staat der zich ten doode gewijd hebbenden, dat het ver-

schijnsel in Garoet zeer zeldzaam is, zooal niet bewijst dan toch een ernstig vermoeden wekt dat de padi-opkoop niet overal het rechtsgevoel der bevolking bevredigt.

En dit toch is in het algemeen noodig om die unanieme samenwerking te verkrijgen waarmede de gansche bevolking de Regeering steunen wil en kan.

Die bereidheid verstore men niet door uitdentijdsche maatregelen!

(Bat. Nbl.).

* * *

Toestanden. Trom... trom... tomtomtom trrom... 'n Militaire begrafenis.

Achter den lijkwagen gaan langzaam en stijf de makkers in 't gelid. 't Zijn allen Timoreezen.

'n Vreemde stoet, die mannen in 't zwartblauw uniform met oranje-kwasten en de pluim op de pet. 't Is al als 'n prent van honderd jaar geleden. Met toch iets specifieks. Ik weet niet hoe. Men moet het gezien hebben.

Ik sluit me aan en volg den stoet.

't Is 'n lange weg naar het kerkhof.

De man, waarnaast ik loop, heeft me even aangezien.

Kijkt dan weer vóór zich met ondoorgrondelijk gezicht.

„Wie wordt er begraven?" vraag ik.

„Orang Timor, toewan," is 't antwoord. Verder niets...

Bij den ingang van 't kerkhof gaat 't eerste salvo over de lijkbaar.

Dan volgt alles naar 'n afgelegen hoekje. Dáár rusten zij allen, die de „Kompenie" gediend hebben, naast elkaar. Vér van hun land, velen...

Langzaam worden de touwen gevierd en zakt de kist in de aarde...

De mannen hebben 'n kring om den kuil gevormd. Kijken toe, als immer. Uiterlijk koud. Niets staat op hun gezicht te lezen...

Alleen degeen, die straks naast me liep, kan zich blijkbaar niet bedwingen.

Hij trekt me aan m'n mouw: „Toewan, ini orang djoega *disoeroeh* teeken!"

Ik begrijp... Hij behoeft me niets meer te zeggen.

Tweede Kamer. Volksraad! Waar men praat en nog eens praat over ethische beginselen, weet gij dat!

Weet gij dat daar in Timor om 'n ellendig wervingsgeld menschen, die absoluut niets misdaan hebben, voor het leger gevangen worden! dat die mannen worden gedwongen om te teekenen!

O, ik zou hen, die daar zoo roerloos, schijnbaar onbewogen staan, wel willen dwingen om het uit te schreeuwen, het uit te brullen!...

Maar het volk uit het binnenland van Timor is dom... en gedwee. En het heeft geen leiders als onze Javanen, die in 'n Volksraad voor het minste en soms onredelijkste kunnen opkomen! Het volk weet niet...

.....Hard, dof, klinkt het tweede salvo. Nu in den kuil.

De laatste eer aan den overledene...

Dan begint 'n pedant uitziend jongmensch van 't leger met zalvende stem te spreken.

Ik ga...

Wat later, hoor ik de muziek op den terugweg 'n vroolijken marsch spelen!

Dat gaat zoo...

(De Locomotief).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Nota houdende voorstellen betreffende een overgang van arbeidsovereenkomsten onder poenale sanctie naar vrijen arbeid, benevens een ontwerp-ordonnantie ter vervanging der bestaande Koelie-Ordonnantie, *Staatsblad* 1915, No. 421, met de daarbij behoorende Toelichting, bij schrijven van 8 Mei 1919 door de Deli Planters Vereeniging aangeboden aan den Gouverneur der Oostkust van Sumatra. (Medan, Typ. *Deli Courant*, 1919). 4°. [56 blz.].

De Indo-Nederlandsche wetgeving. Staatsbladen van Ned.-Indië, bewerkt en met aanteekeningen voorzien door **J. Boudewijnse, G. H. van Soest, K. H. Boers, P. J. F. van Heutsz** en Mr. **W. Boekhoudt.** 81e en 82e Aflevering. 1917. No. 1—496 en 497—765. Amsterdam, Uitg. Mij. „Elsevier" 1919. 2 dln. gr. 8°. [*f* 21,75].

Zeemansgids voor den Oost-Indischen Archipel. Deel V. Noord- en Oostkust Celebes; Zuidkust Celebes beo. Djeneponto en nabijgelegen eilanden. Uitgegeven door het Ministerie van Marine, afd. Hydrographie. (Derde druk). 's-Gravenhage, Mouton & Co. 1919. 8°. [564 blz. *f* 2.—.].

Catalogus van de historische tentoonstelling ter gelegenheid der herdenking van het drie-honderd-jarig bestaan [van Batavia], 30 Mei 1919. Weltevreden, Albrecht & Co. 1919. 8°. Met platen. [86 blz.].

Opiumaanvoerordonnantie met toelichting. Staatsbladen 1918 No. 34 en 1919 No. 3. Weltevreden, F. B. Smits. 1919. 8°. [78 blz.].

Dr. J. Lion. Het nieuwe Indische „Wetboek" van Strafrecht. 2e Supplement op den 2en druk van Lions Rechtboek. 1e Gedeelte: Inleiding tot de Strafrechtsverordening. 2e Gedeelte: De nieuwe Indische Strafrechtsvordering. Amsterdam, L. S. Veen — Semarang, G. C. T. van Dorp & Co. 1919. 2 dln. 8°. [114 en 322 blz. *f* 5.—. Geb.].

Th. A. C. Comvalius. Emancipatie—toespraak in het Kino Theater Bellevue op 1 Juli 1919. Paramaribo, H. van Ommeren. 1919. 8°. [12 blz.].

L. J. Quant. Het huidige marinevraagstuk. Met verschillende daarover gehouden beschouwingen. Uitgegeven in opdracht van de Koninklijke Nederlandsche Vereeniging „Onze Vloot". Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon. 1919. 8°. [156 blz. *f* 1,50].

H. R. Roelfsema. De kokos-cultuur. 2e druk. [Onze koloniale Landbouw, onder redactie van Dr. J. Dekker. No. 10]. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon. 1919. 8°. Met afbeeldingen. [112 blz. *f* 2,25].

Siboga-expeditie. Uitkomsten op zoölogisch, botanisch, oceanographisch en geologisch gebied, enz. Uitgegeven door Prof. Dr. **M. Weber.** LXXXVI (Monographie XXXVIII). The sergistidae of the Siboga expedition, by **H. J. Hansen.** Leiden, E. J. Brill. 1919. 4°. Met afbeeldingen [III en 65 blz. *f* 6.—.].

Verordeningen en bepalingen betrekking hebbende op de Scheepvaart in Ned. Oost-Indië. Verzameld en toegelicht door B. KAMP. Uitgegeven door de zorg van het Marinedepartement. Weltevreden, ALBRECHT & Co. 1919. 8°. [630 en 586* blz.].

Voorschriften betreffende de gewestelijke vaartuigen (verkorte benaming „V. gew. vtg.). Vastgesteld 12 Maart 1919. Batavia, Javasche Boekhandel en Drukkerij. 1919. 8°. [104 blz.].

Landsdrukkerij. Verslag over 1918. [Departement van Gouvernementsbedrijven in Ned.-Indië]. Weltevreden, Landsdrukkerij. 1919. 4°. Met grafische voorstellingen. [26 blz.].

Onderzoek naar de oorzaken van de mindere welvaart der Inlandsche bevolking op Java en Madoera. Alfabetisch register op de welvaartsedita 1904—1914. Batavia, RUYGROK & Co. 1919. 4°. [454 blz.].

Nova Guinea. Résultats de l'expédition scientifique néerlandaise à la Nouvelle-Guinée en 1912 et 1913 sous les auspices de **A. Franssen Herderschee.** Vol. XIII. Zoölogie. Livraison II. Leiden, E. J. BRILL. 1919. 4°. Avec planches. [bl. 81—196. *f* 8,50].

Kon. Magnetisch en Meteorologisch Observatorium te Batavia. Jaarverslag 1918. Batavia, Landsdrukkerij. 1919. 8°. [28 blz.].

De Surinaamsche Bank 1918. Verslag door den Hoofd-Directeur en door de Commissarissen uitgebracht in de Alg. Verg. van stemgerechtigde Aandeelhouders op 1 Aug. 1919. Amsterdam, C. A. Spin & Zoon. 1919. 8°. [112 blz.].

Mededeelingen van het Kantoor voor de Bestuurszaken der Buitenbezittingen, bewerkt door de afdeeling Financieele Aangelegenheden. Begrootingen van de zelfbesturende landschappen in de Buitengewesten over het jaar 1918. (Uitgave van het Encyclopaedisch Bureau. Afl XIX). (Batavia, Javasche Boekhandel en Drukkerij). 1919. 2 dln. fol. [364 en 225 blz. *f* 8.—.].

J. J. Hofman. Bijdrage tot de kennis der Indische grasoliën. Proefschrift. Leiden, E. IJDO. 1919. 8°. [86 blz. *f* 2.—].

Mededeelingen omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang (afgesloten 1 Januari 1919). Batavia, Landsdrukkerij. 1919. fol.

Catalogus van de boeken en kaarten, uitmakende de Bibliotheek van het Departement van Koloniën. Vijfde vervolg met naam- en zaakregister (door **W. J. P. J. Schalker**). 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij. 1919. 8°. [X en 254 blz.]

Kunstnijverheid in Nederlandsch-Indië. Inleidende aanteekeningen van **J. W. Teilers** en R. Ng. **Wedio di Poero** (Dr. **Radjiman**). [Bond van Ned. Indische Kunstkringen. Jaarvergadering te Jogjakarta op 1, 2 en 3 Aug. 1919]. Weltevreden, ALBRECHT & Co. 1919. gr. 8°. Met platen. [66 blz.].

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

De Indische Gids. *41e jaarg. No. 8. 1 Aug 1919.*

De Chineezen op Java en het Nederlandsch onderdaanschap, door HAN TIAUW TJONG. — De Chineezen en het Nederlandsch onderdaanschap, door OEI KIAUW PIK. — Natuurmonumenten, door Dr. S. H. KOORDERS. — De wondeplek bij het boschwezen in Ned.-Indië. Een zeer bedenkelijk experiment, door Prof. A. TE WECHEL. — Het Oosten in vogelvlucht, van Boeddha tot de Groot-Mogols, door wijlen M. VAN GEUNS (vervolg). — Revue van brochures enz., zoomede de overige vaste rubrieken.

Koloniaal Tijdschrift *8e jaarg. No. 8. Aug. 1919.*
De heer Van Kol en „Home rule" voor Suriname, door CARAÏB. — Eene regeling betreffende het uitleenen van gelden voor landbouw- en andere doeleinden aan de Inlandsche bevolking door een plaatselijk fonds (districtskas) en het Gouvernement (slot), door H. W. STAP. — Djaman Toean Kindèr, door GONGGRIJP Sr. (herinnering aan het bestuur van den ass.-res. Kindèr de Kamerijk te Soemedang in 1854). — Het „Schoone eiland" in het verre Oosten (Japan), door F. A. C. HALKEMA. — Vreemde koloniën, door D. G. STIBBE. — Kroniek, door TERTIUS. — Koloniale literatuur, door G. D. L. V. — Persoverzicht (A. Inlandsche pers, B. Chineesche pers), door C. v. D. V. — Bibliographie, door C. v. D. V.

Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw. *4e jaarg. afl. 4. Aug. 1919.*
Een en ander over Soppeng, door J. G. SINIA (met ill.) — Grondslagen voor de bouwkunst op Java, door ir. NOTO DININGRAT (met ill.) — De moderne ambtenaarswoning in Nederlandsch-Indië, door E. CUYPERS (met ill.). — Nias. Ethnogr. en histor. aanteekeningen en studiën, door E. E. W. G. SCHRÖDER, besproken door K. W. L. B.

Oudheidkundige Dienst in Ned.-Indië. Oudheidkundig Verslag. *1918. Vierde kwartaal.*
Tjandi Djawi een graftempel? door Dr. F. D. K. BOSCH. — Majapahitsche heiligdommen in de Lampoeng, door R. Ng. POERBATJARAKA (LESYA) — Oorkonden van Trawoelan (vervolg). — Koperen platen van Bloeloek (Lamongan).

Eigen Haard. *45e jaarg. No. 32. 9 Aug. 1919.*
Langs het dal van de Serajoe, door N. (met ill.)

De Gids. *83e jaarg. No. 8. 1 Aug. 1919.*
Koloniaal beleid, door J. C. VAN EERDE.

Nationale Staatkundige Gids. *2e jaarg. No. 12. 31 Juli 1919.*
Ontwikkeling van het Koloniaal Bestuur.

Het Nederlandsche Zeewezen. *18e jaarg. No. 15. 1 Aug. 1919.*
Takengon (hoofdvestiging in de Gajoelanden), door M. (met ill.). — Het eerste saluut aan de vlag der Vereenigde Staten van Amerika en katoenbouw op St. Eustatius (met ill.), door H. baron VAN ASBECK. — Een Chineesche opvatting omtrent de pest, door Dr. J. A. P.
Id. No. 16. Suriname (van 1772—1777), door J. R. J. PH. CAMBIER (met ill.).

De Aarde en haar Volken. *Juli 1919. Bijblad No. 27, 28, 30.*
Curaçao (met ill.). Overzicht eener voordracht van Dr. TH. LENS.

De Kroniek. *Juli 1919.*
De parelvisscherij in Oost-Indië, de Aroe-eilanden en Thursday-Island (met ill.).
Id Aug. 1919. De moderne dans in Oost en West, door W. G. (met ill.)

Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift. *Juli 1919.*
Batavia, 1619—30 Mei—1919, door Dr. N. JAPIKSE (met portretten en ill.).

Buiten. Geïll. Weekblad. *13e Jaarg. No. 30. 26 Juli 1919.*
Een natuurramp op Java (nl. de uitbarsting van den Kloet), door S. K. (met ill.).
Id. No. 31. Indische speeltuigen [muziekinstrumenten] (met. ill.), door J. F. SNELLEMAN (zie ook No. 32—33).

De Loods. *2e jaarg. No. 14. 26 Juni 1919.*
Siet wat een goede couragie vermach, door TH. VAN LELYVELDT (naar aanleiding der herdenking van het 300-jarig bestaan van Batavia).
Id. No. 15. 3 Juli 1919. Het Diëng-plateau en zijn monumenten, door TH. VAN LELYVELD.
Id. No. 21. 14 Aug. 1919. De Mëndoet-tempel, door TH. VAN LELYVELD.

Op de Hoogte. *16e Jaarg. Juli 1919.*
De uitbarsting van den Kloet, door Oud-Blitariaan.

Vragen van den Dag. *34e jaarg. Aug. 1919.*
Batavia (1619—1919), door C. VAN DER POL.

Ceres. Orgaan van het Wageningsch Studentencorps. *13e Jaarg. No. 7. Aug. 1919.*
Een tropisch ziele-beeld (De grond van het religieus naturalisme), door TROPICUS (vervolg).

Tijdschrift voor Economische Geographie. *10e jaarg. No. 8. Aug. 1919.*
Economische betrekkingen tusschen Nederlandsch Oost-Indië en andere landen en in het bijzonder met die van Australië, door Prof. Dr. H. BLINK. — Opbrengst en handel van ijzererts en ijzer in de voornaamste Europeesche landen en hun koloniën, door D. INGERMAN (vervolg).

Jaarverslag van den Topografischen Dienst in Ned.-Indië over 1916. *Twaalfde Jaarg. (1917).*
Kort overzicht van de primaire en secundaire triangulatie van de Oostkust van Sumatra, door J. H. G. SCHEPERS (met kaart). — Overzicht van de verrichtingen van den Topographischen Dienst in Britsch-Indië, door L. F. VAN GENT (met kaarten). — Morphologische en geologische aanteekeningen bij de kaart van Zuid-Sumatra (met kaarten). — Het meer van Tondano en zijne omgeving, door L. H. G. HORSTING (met ill. en kaart). — Beschrijving van eenige meren en gevonden oudheden in de residenties Preanger-Regentschappen en Cheribon (Tjirëbon), door J. M. VAN GILS (met ill. en kaart). — Het land Depok, door J. W. E. DE RUITER (met kaart). — Van grauwe grotten en bruisende bronnen en daarmede verband houdende Javaansche legenden, door A. F. MÖNNICH (met ill.). — Enkele aanteekeningen omtrent het eiland Bawean, door J. VAN ROON (met ill.). — Aardrijkskundige benamingen in en om Batavia, door L. F. VAN GENT.

Bijdragen voor vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. *5e Reeks Dl. VI, afl. 4 (1919).*
De overgang van het bestuur van Ceylon van Gouverneur STEPHANUS VEESLUYS in handen van Mr. DIEDERIK VAN DOMBURGH 1732-1733, door A. K. A. GIJSBERTI HODENPIJL.

De Hollandsche Revue. *Jaarg. 1919. Afl. 6. 25 Juni 1919.*
Karakterschets (met portret) van JOHN J. LOKE. (De exploitatie van de ijzerertsterreinen in Ned.-Indië).

De Java-Post. *17e jaarg. No. 25. 20 Juni 1919.*
Snekikoti [Surinaamsch middel tegen den beet van vergiftige slangen] (ontleend aan „De Surinamer").
Id. No. 26. Zuid-Nieuw-Guinea sterft uit, door P. VERTENTEN.
Id. No. 27. Java en Nederland door M. S. — Reizen in Zuid-Nieuw-Guinea, door P. VERTENTEN.
Id. No. 28. Studentenleven op Kei, door J. VAN DER KOLK. [Handelt over het onderwijs aan de Inl. bevolking door de R. K. Missie].

Weekblad voor Indië. *16e jaarg. No. 10. 15 Juni 1919.*
Ons wondere tropenland. Een kijkje in de Minahassa (met ill.), door v. d. W. (zie ook No. 11—12). — Oudheden op Banda (aanvulling van het artikel „Verwaarloosde monumenten" in No. 6).
Id. No. 11. De Ned. Ind. Politiek-Economische Bond.
Id. No. 12. Malangs burgemeester (H. J. BUSSEMAKER) (met portret) — De uitreiking der tweede eervolle vermelding aan den kapitein C. L. STENNEKES (met ill.).

Indië. Geïllustreerd Weekblad. *3e jaarg. Afl. 18. 30 Juli 1919.*
Karaïben (vervolg), door N. — Reis naar het boven-stroomgebied van de Sesajap en Sembakoeng-rivieren (Noordoost-Borneo), door kapitein Becking (slot). — De geschiedenis van Sumatra's Oostkust, door W. H. M. Schadee, besproken door L.
Id. Afl. 19. Karaïben (vervolg), door N. — Een Indo, door T. Brondgeest Sr. (Slot).
Id. Afl. 20. De Gouverneurs-Generaal van Oost-Indië. VIII. Hendrik Brouwer, door N. (met portret). — Een uitbarsting van den Galoenggoeng (in Juli 1918), door Th. van Dort (met ill.). — De weefster, door M. C. Koog-van Zeggelen (zie ook afl. 21).
Id. Afl. 21. Boschnegers in Suriname, I, door de J. de J. — De beteekenis van het jaarlijksche „Koninginnefeest" (Konoeverjari) voor de Surinaamsche bevolking, door Ruremondanus (met ill.).

Het Koloniaal Weekblad. *19e Jaarg. No. 31. 31 Juli 1919.*
Meer belangstelling gewenscht voor onze Oost-Indische Koloniën, door Dr. H. 't Hoen.
Id. No. 32. De begrooting voor 1920 in den Kolonialen Raad (slot).

De Reflector. *4e jaarg. No. 24. 14 Juni 1919.*
Het achtste nationale Indiërs-Congres, door M. M. — Berg-Alfoeren van Ceram (met ill.).

De Beweging. Officieel orgaan der Vereeniging „Insulinde". *No 17. 26 April 1919.*
De grondrechten van den Indiër nu en hoe zij behoorden te zijn, door Mr. L. J. P. J. Jeekel (zie ook No. 18–19).

Het vrije Woord. *No. 34. 24 Mei 1919.*
Nog steeds particuliere landerijen.

In- en Uitvoer. *4e jaarg. No. 30. 23 Juli 1919.*
Een directe scheepvaartverbinding van Ned.-Indië met Peru en Chili (ontleend aan „Korte Berichten"). — Over rijststatistieken, door J. Th. Petrus Blumberger.
Id. No. 31. 30 Juli 1919. Crisisleering voor Ned.-Indië.
Id. No. 33. De financieele resultaten van de voornaamste Nederlandsche reederijen. De handel van Japan met Ned.-Indië in 1918.
Id. No. 34. Overzicht van de buitenlandsche handelsbeweging van Java in 1918.

Mededeelingen van de Landbouwhoogeschool. *Deel XVI Afl. 3. 1919.*
Bodemonderzoek op Java en Sumatra, door Prof. J. van Baren. No. 1. De agro-geologie als wetenschap, door Prof. J. van Baren. — No. 2. Bijdrage tot de kennis van het bodemprofiel nabij Buitenzorg, door J. D. White (met ill.). — N°. 3. Petrografische beschrijving van eenige gesteenten van den Salak, door J. D. White (met ill.).

Economisch-Statistische Berichten. *No. 184. 9 Juli 1919.*
Mijnbouw in Indië en staatsexploitatie, door Dr. J. Rueb (zie ook No. 185). — De handelsstatistiek der kolonie Suriname, door Fred. Oudschans Dentz.

Handelsberichten. *13e jaarg. No. 645. 24 Juli 1919.*
Sago en sago-producten (slot).
Id. No. 646. De scheepvaart van Nederlandsch-Indië op de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

Handel en Bedrijf. *13e jaarg. No. 14. 10 Juli 1919.*
Warenkennis van koloniale waren. Kaoetsjoek, door D. Ingerman (vervolg, zie ook No. 15).

Id. No. 648. In- en uitvoer tusschen Japan en Nederland en Ned.-Indië over de eerste drie maanden van 1918 en 1919, volgens de Japansche handelsstatistieken. — De producten vervaardigd van bananen.

Locale Belangen. *6e jaarg. Afl. 23—24. 1 en 16 Juni 1919.*
Het negende decentralisatie-congres (rede door den Voorzitter uitgesproken). — Nota omtrent de rechten op grond te Medan, door Mr. C. Sythoff.
Id. 7e Jaarg. Afl. 1. 1 Juli 1919. Fiscale zegels, door B. J. Krol. — Het decentralisatie congres in de pers.

Economisch Weekblad. *2e jaarg. No. 28. 15 Juli 1919.*
Economisch overzicht van Suriname over 1918 (ontleend aan „De West").

De Indische Mercuur. *42e jaarg. No. 30, 25 Juli 1919.*
Jan van Geuns en de ontdekking van het vulcaniseeren van caoutchouc, door W. P. Jorissen. — Conferentie van het Suriname Studie Syndicaat met de Surinaamsche planters, door B. J. Kluvers (zie ook No. 31). Economisch overzicht van Nederlandsch-Indië, de Straits Settlements, China en Birma over 1918 (ontleend aan het jaarverslag der Ned. Handel-Maatschappij).
Id. No. 31. Sago en sago-producten, door J. J. Paerels. — De Britsche Suikercommissie. — Bericht omtrent de Gouvernements Kinaonderneming over het eerste kwartaal van 1919. — Tarwekultuur in Ned.-Indië (ontleend aan „Teysmannia").
Id No. 32. Een toekomstige concurrent voor jute? door H. A. J. Hietink. — Ziekten van cultuurplanten op de Philippijnen, door Prof. Dr. J. Westerdijk. — De Proefstationsvergadering te Medan.
Id. No. 33. Kroniek van de voortbrenging en verdeeling van suiker (vervolg), door Dr. H. C. Prinsen Geerligs. — Kedirische Landbouw-Vereeniging. — De handelsbewegingen van den Australischen Statenbond met Ned.-Indië gedurende 1912—1917/18. — Koloniale Staten van Suriname.

Teysmannia. *30e jaarg. (1919). No. 5.*
Schaduw-, sier- en laanboomen (vervolg), door H. J. Wigman Jr. (met ill.). — De Zuid-Amerikaansche Hevea bladziekte, door Dr. C. J. J. van Hall. — Agathis Loranthifolia Salisb., door H. J. Wigman (aanvulling). — De tweekleurige klapperbladkever en de gestreepte dikkoprups, door S. Leefmans (Meded. No. 35 van het Inst. van Plantenziekten). — De bodem in verband met den plantengroei (vervolg), door Dr. J. J. B. Deuss (met ill.).

Archief voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië. *3e Jaarg. No. 5. Juni 1919.*
Verband tusschen het soortelijk gewicht van latex en serum en het rubbergehalte van de latex, door Dr. O. de Vries. — Over de bruikbaarheid van instrumenten als metrolac en latexometer voor het bepalen van het rubbergehalte van de latex, door Dr. O. de Vries. — De inwendige bouw der schorselementen van Hevea Brasiliensis, door Dr. W. Bobiliof.
Id. Algemeen Gedeelte No. 1. Juli 1919. Eenige verdere proeven met het oculeeren van Hevea in den Cultuurtuin, door W. M. van Helten (met ill.). — Over de selectie van Hevea Brasiliensis Mull. Arg., door Dr. C. Heusser (met ill.). — De gevolgen der Kloetuitbarsting voor de rubberondernemingen op den Kloet, door Dr. P. Arens. — Over eenige vervangers van plantagerubber, door ir. W. Spoor. — Wat heeft men aan viscositeitsbepalingen bij het rubberonderzoek? door Dr. O. de Vries. — Bruine binnenbastziekte, door A. A.

Boschbouwkundig Tijdschrift Tectona. *Deel XII. Afl. 5. Mei 1919.*
Langs nieuwe banen, door A. E. J. Bruinsma. — Uit de Dispositiën der Hooge Regeering in 1762 op de Memorie van N. Hartingh genomen, door E. H. B. Brascamp. — Een contract van djatiehoutleverantie uit Demak van 1673, door E. H. B. Brascamp. — De „Jati-plantagien" in de memorie van overgave van den Ambons Gouverneur Bernardus van Pleuren aan zijn opvolger Adriaan de Bock in 1785, door E. B. B. Brascamp.

De Suikerindustrie. *Jaarg. 19 (1919), blz. 105.*
De suikerproductie van Java in 1918, door Dr. H. C. Prinsen Geerligs.

Cultura. *31e jaarg. No. 37. Juli—Aug. 1919.*
De chemische samenstelling van den Cassavewortel, door J. J. Paeres.

Mededeelingen van het Proefstation voor Thee. *No. LXIV (1919). Niet in den handel.*
Heleopeltis-bestrijding op de onderneming Leuwimanggoe, door E. L. Siahaja (met voorwoord door Dr. Ch. Bernhard). — Helopeltis-bestrijding, door O. van Vloten.

Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië. *27e jaarg. Afl. 18. Mei 1919.*
De „voedselvoorziening van Java", door A. Galjema Verheul.
Id. Afl. 21. De instelling van waterschappen in de suikerindustrie op Java, door ir. A. Groothoff.
Id. Afl. 22. Het Madioensche Waterreglement, door ir. G. F. van Dissel.

De Ingenieur. *34e jaarg. No. 30. 26 Juli 1919.*
Het verleenen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, door ir. H. Frijling.

Tijdschrift voor Strafrecht. *Deel 30 (1919), blz. 121.*
Het nieuwe Indische Strafwetboek, door B. M. Taverne.

Annalen van het Missiehuis te Tilburg. *37e jaarg. No. 8. 1 Aug. 1919.*
Onder de Kaja-Kaja's van Zuid-Nieuw-Guinea. Voordracht van Dr. M. Neijens (ontleend aan het Soerab. Handelsbl.). (met ill.).

Orgaan der Nederlandsche Zendingsvereeniging. *No. 8. 1 Aug. 1919.*
De Christelijke Zending uit Mohammedaansch oogpunt gezien.

De Macedoniër. *23e jaarg. No. 7—8. Aug 1919.*
De Inlandsche pers en de zending, door D. Bakker. — Zendingsarbeid onder de Chineezen op Java en Madoera (vervolg), door L. Tiemersma. — Contact met de Zending op Sumatra, Door Dr. W. G. Harrenstein.

Berichten uit de Zendingswereld. *20e jaarg. No. 8. 15 Aug. 1919.*
Iets over de toestanden in de gemeente Moeara, op Sumatra, door Zend. P. Steingräber.

Bulletin du Jardin Botanique. *3me Série. Vol. I. fasc. 3. 1919.*
Ueber eine Galle der Kibessia azurea DC. irrtuemlich angesehen für eine anderen Kibessia Art: Kibessia sessilis Bl., von W. Docters van Leeuwen. (mit Ill.). — Beitrag 10—12 und 15—20 zur Kenntnis der Flora von Java, von Dr. S. H. Koorders (mit Ill.). — Beschreibung einer von Dr. Ouwehand im Toba-See, in Sumatra entdeckten neuen Art von Coix (mit Ill.).

Der Tropenpflanzer. *22. Jahrg. Nr. 6. Juni 1919.*
Die Kokospalme in Niederländisch-Indien, von Dr. P. Preuss (Eine Besprechung des Werkes von F. W. T. Hunger: Cocos nucifera).

The Dutch East Indian Archipelago. *Vol. II. No. 16. 20 May 1919.*
Trade between the Dutch East Indies and Australia (vervolg; zie ook No. 17).
Id. No. 17. America's foreign trade in relation to the Dutch East Indies, by Douglas. — D. E. Indian forest products (zie ook No. 18).
Id. No. 18. Gums and resins of the Dutch East Indies.

Commercial Holland. *Vol. I. No. 10. Aug. 1919.*
In the sphere of the Indian volcanoes„ by A. H. Blaauw (with ill.). — The Dutch East Indies and the traffic of the world, by A. Ricardo.

Anthropos. *Tome XII—XIII. Facs. 1—2. 1917—18.*
Das Problem des Totemismus und die Methode seiner Erforschung (Fortsetzung).

The British North Borneo Herald *Vol. 37. No. 12. 16th June 1919.*
Bandjermasin-Kuching via Central Borneo, by B. W. E. Massey (zie ook No, 13.

Den Haag, 30 Augustus 1919. W C. Muller.

H. M. de Koningin naar Indië?

In Indië is het plan geopperd om H. M. de Koningin uit te noodigen een bezoek aan onze koloniën ginds te brengen. Er is reeds een commissie gevormd, die in die richting zal werkzaam zijn.

Het is een zeer sympathiek plan. Een andere vraag is echter of de omstandigheden het wel geraden doen zijn om Neerland's vorstin uit te noodigen dat bezoek *nu* te brengen.

We willen hier niet te zwaar laten wegen, dat volgens de deskundigen ter zake 't niet vaststaat, dat de Grondwet een dergelijke langdurige afwezigheid van H. M. toelaat. Dit bezwaar zou wel op een of andere wijze ter zijde gesteld kunnen worden. Ook willen wij in het midden laten, dat de algemeene politieke toestand in Europa zich verzet tegen een langdurige afwezigheid van H. M. de Koningin. Hierin kan immers spoedig een wijziging ten goede intreden. Daarenboven is tegenwoordig de reiziger naar onzen Oost schier geen dag buiten de mogelijkheid om in verbinding te komen met het moederland.

Wij meenen, dat de toestand in onzen Oost zelf het plan om H. M. uit te noodigen een bezoek te komen brengen, met zeer veel voorbehoud moet doen beschouwen. Steeds komen toch uit Indië berichten van rustverstoringen, het broeit en gist in verschillende streken van Java en elders en het blijkt, dat er maar al te veel geestdrijvers aan het stoken zijn en gehoor vinden ook. Acht men dit geen bezwaar om H. M. die streken te laten bezoeken? Men mag toch niet risqueeren, dat H. M. op een of meer plaatsen een minder aangename ontvangst zou worden bereid. Kunnen alle bestuurshoofden ervoor instaan, dat Neerland's koningin een ontvangst Harer waardig zal ten deel vallen?

De krachtproef tusschen overheid en revolutionnaire elementen is juist begonnen. Er zullen nog wel eenige maanden, misschien wel meer dan een jaar, moeten verloopen, eer juist te beoordeelen is, hoe op de krachtige maatregelen van de Indische regeering wordt gereageerd. Voordat dit geheel vaststaat, lijkt het ons ongewenscht, dat H. M. zich naar onzen Oost begeeft.

Men spreekt wel van het nauwer aanhalen van de banden, die moederland en koloniën verbinden, maar men kan er zich van overtuigd houden, dat een dergelijk bezoek van de Koningin op de inlandsche bevolking al heel weinig indruk zou maken. De inlandsche bevolking

zou in een als iedere andere Europeesche vrouw gekleede dame, moeielijk de draagster van de kroon kunnen zien. Zoo heeft ook in vroeger jaren het bezoek van wijlen Prins Hendrik, die in de uniform van zeeofficier reisde, heelemaal geen indruk op de bevolking gemaakt. Men kon in dien eenvoudig gekleeden bezoeker niet den broeder van Z. M. den Koning der Nederlanden zien.

De Europeesche ingezetenen van Groot Nederland van Nederlandschen stam zijn voor de overgroote meerderheid zoo sterk aan het regeerende vorstenhuis en het moederland gehecht, dat voor hen die banden niet nauwer behoeven te worden aangehaald.

Ook de Indische schatkist maakt zorgelijke tijden door. Een bezoek van H. M. met natuurlijk een passend gevolg, zou schatten kosten, die niet beschikbaar zijn. En niet alleen de schatkist zou duchtig moeten opbrengen, ook de inlandsche bevolking zou heel wat hebben te betalen om H. M. feestelijk te ontvangen.

Onze conclusie is dat men in Indië een overigens zeer sympathiek plan, op een zeer ongelegen tijdstip heeft gevormd, zoodat, wordt werkelijk een verzoek als bovenbedoeld tot H. M. gericht, het antwoord wel niet anders zal kunnen luiden dan: Met volle erkenning van de loyale gevoelens, die eruit spreken, althans voorloopig, niet voor inwilliging vatbaar.

E. A. A. VAN HEEKEREN.

Van Ambon begint de Victorie!

DOOR

J. HABBEMA.

Veertien jaren geleden, in Februari 1905, vestigden wij er de aandacht op in een kort stukje in *Het Vaderland*, dat het den 23^{en} van die maand 300 jaren geleden was, dat Ambon door Steven van der Hagen op de Portugeezen werd veroverd en nu onlangs de verovering van Djakatra en de z. g. stichting van Batavia door J. P. Coen, zooveel tongen en pennen in beweging heeft gebracht, schijnt het niet ongewenscht nog eens even in herinnering te brengen, dat 14 jaren te voren een feit heeft plaats gehad, dat in belangrijkheid niet bij dat van 30 Mei 1619 achterstaat en dat als wij in het Moederland de „Victorie" laten beginnen van Alkmaar, die in Indië, gezegd kon worden te beginnen van Ambon.

Het besluit van „Heeren Meesters" van 17 Februari (1618) behelsde den last, dat de Gouverneur-Generaal zijn „stoel" of zetel moest houden op Ambon, doch de drie eerste landvoogden Pieter Both, Gerard Reijnst en Laurens Reael resideerden behalve daar, ook in het fort Oranje (Melayo) op Ternate, welke sterkte reeds in 1607 door Cornelis Matelief de Jonge was gebouwd.

De verovering van Ambon was feitelijk het begin van onze heerschappij over den Indischen Archipel. De aanvankelijke voorspoed en de enorme winsten welke de O. I. C. vooral gedurende de eerste helft van de zeventiende eeuw in staat stelden machtige vloten en (voor dien tijd) sterke legers te onderhouden, langdurige en kostbare oorlogen te voeren en steeds haar macht en haar gebied uit te breiden, waren vooral te danken aan den alleenhandel in muskaatnoten en nagelen, die uitsluitend geleverd werden door de drie Oostersche landvoogdijen (Ternate, Ambon en Banda) waarvan Ambon het centrum en de hoofdstandplaats was. Als station tusschen Malaka en de Molukken (waaronder men toen vooral verstond de eilandengroep waarvan Halmaheira het grootste is en Ternate en Tidore de belangrijkste zijn, was Ambon, als sleutel tot de specerijeilanden, van het grootste belang en het verlies van dat eiland een zware slag voor de Portugeezen.

Reeds in 1511 verschenen de Portugeezen in de Molukken en op de Banda-eilanden. De bekende Affonso d'Albuquerque zond, nadat hij Malaka had veroverd, drie schepen naar de Molukken onder Antonio d'Abreu.

Na Gresik (Grissee) op den Noordkust van Java te hebben aangedaan, voer d'Abreu waarschijnlijk rechtstreeks naar Banda waar hij lading (muskaatnoten en nagelen) vond, die hij ruilde tegen katoenen goederen uit Voor Indië.

d'Abreu keerde naar Malaka terug, doch een zijner vaartuigen strandde en de kapitein Francisco Serrao kwam met de bemanning na eenige avonturen op de Noordkust van Ambon (Hitoe) terecht.

Deze „ontdekkers" van het eiland maakten zich al dadelijk verdienstelijk door de Hitoeëezen te helpen in een strijd tegen een overmacht van Cerammers; vooral door hun krachtdadige hulp behaalden de Hitoeëezen de overwinning

De mare van de dapperheid der orang poetih (witte menschen) kwam ter oore van de Sultans van Ternate en Tidore, die, beide, vaartuigen naar Hitoe zonden en om strijd de Portugeezen trachtten over te halen bij hen in dienst te treden. Serrao ging naar Ternate met welks Sultan hij zeer bevriend werd.

De eigenlijke vestiging van de Portugeezen op het eiland Ambon, had eerst later plaats, toen zij een „logie" of „woonplaats" stichtten op de Noordkust van Hitoe, tusschen de Negorijen Mamala en Hitoe Lama.

Op Leytimor (het zuidelijke schiereiland) vestigden zij zich eerst omstreeks 1537, welke vestiging gevolgd werd door de bekeering van de Heidensche inboorlingen (die van Hitoe waren voor het meerendeel Mohammedanen) tot het christendom en door het bouwen van een fortje bij den Rooden Berg (Batoe Merah) een „musketschoot" oostelijk van het later tusschen 1572 en 1588 gebouwde Kota Laha [1]), na de verovering door de Hollanders „Victoria" genoemd.

Valentijn zegt aangaande die sterkte: „Dit kasteel had slegte houten woningen van binnen; dog nadat wij 't in den jaare 1605 verovert hadden, is het van tijd tot tijd al sterker gemaakt en de onkosten die daaraan door de Landvoogden gedaan wierden zijn in 't vervolg zoo groot geworden, dat men er wel een heerlijk nieuw kasteel, tweemaal zoo groot voor bouwen zoude....."

Het Christendom werd gepredikt door Jezuietenpaters onder wie zich vooral de edele en ijverige Francisco Xavier verdienstelijk maakte ook op Ambon en de Oeliasers, waar hij zich in 1546 ophield.

De Portugeezen maakten zich echter gehaat door hunne buitensporigheden en hun ruw optreden tegenover de inboorlingen, waarvan ds. Valentijn ergerlijke staaltjes vertelt. Herhaalde opstanden vooral

[1]) 't ge n de *Vesting des Inhams* beteekent, zegt Valentijn

op Hitoe, die slechts met moeite werden onderdrukt, waren daarvan het gevolg.

Door de Hollanders werd Ambon het eerst bezocht in 1599, nl. door de schepen van Wijbrand van Warwijck en vice-admiraal Jacob van Heemskerk (de man van Nova-Zembla) die onder bevel van v. Neck in 1598 na de terugkomst van de vloot van de Houtman was uitgezeild. Vier van v. Neck's schepen werden te Bantam geladen en met dat viertal nam hij zelf de terugreis aan.

De vier andere schepen kwamen na de noordkust van Java en Madoera te hebben aangedaan, den 5den Maart 1599 voor de kust van Hitoe, waar zij vriendelijk werden ontvangen en overvloedig van ververschingen voorzien, doch geen lading (nagelen) vonden. Men maakte echter kennis met de hoofden en scheidde als goede vrienden. Van meer belang was het bezoek van den admiraal Steven van der Hagen, die met een der drie schepen waarmede hij in April 1599 patria had verlaten naar Ambon voer, waar hem dringend hulp werd verzocht tegen de Portugeezen. Wel bedreigde hij met de Hitoeëezen gedurende acht weken het Portugeesche kasteel op Leytimor, maar was natuurlijk niet in staat het met zijn geringe macht ernstig aan te vallen. Hij kocht den aanwezigen voorraad nagelen op en sloot een overeenkomst met de Hitoesche hoofden, waarbij hulp werd beloofd tegen de Portugeezen, tegen levering van alle nagelen aan de Hollanders. Tot nakoming van dat verbond werd op Hitoe's Noordkust een fort gebouwd, dat den naam kreeg van „Kasteel van Verre" en waarin een kleine bezetting werd achtergelaten.

Die bezetting scheepte zich echter reeds in het begin van 1601 weer in op de beide schepen van Cornelis van Heemskerck die in Januari 1601 de Noordkust van Hitoe bezochten, omdat de Commandant Sonnenbergh het fort te zwak achtte om een aanval van de Portugeezen te weerstaan. Bij het begin van de zeventiende eeuw was de macht der Portugeezen in den Indischen Archipel zeer verminderd, zoowel door de ongeschiktheid en hebzucht van de ambtenaren en officieren en de daaruit ontstane vijandschap van de inlandsche bevolking, als door de komst van de Hollanders, die overal den Portugeezen afbreuk trachtten te doen en door de inboorlingen tegen hen te hulp werden geroepen.

Om de verloren macht te herwinnen, de Hollanders te bestrijden, Bantam te tuchtigen en het gezag der Portugeezen op Ambon en in de Molukken te herstellen, zond de onderkoning van Goa (de hoofdzetel van de Portugeesche Oost) in Mei 1601 een groote vloot naar Malaka en van daar naar Bantam, onder André Furtado de Mendoza

Bekend is het hoe de Hollandsche admiraal Wolfert Harmensz met 3 schepen en 2 jachten het waagde den strijd met de vloot van Furtado bestaande uit 8 galjoenen en een twintigtal kleinere vaartuigen vóór Bantam aan te binden. De uitslag van dien strijd was,

dat de Portugees met verlies van ettelijke schepen moet wijken en de Hollanders meesters bleven van de reede van Bantam. Furtado de Mendoza voer met zijn geteisterde vloot naar Ambon, herstelde na een hevigen strijd het Portugeesche gezag over het geheele eiland en deed de Hitoesche bevolking zwaar boeten voor haar vriendschap met de Hollanders.

Nadat door het beleid van Oldenbarnevelt den 20^{en} Maart 1602 de Oost-Indische Compagnie was opgericht en daarmede een einde gemaakt aan de concurrentie en den naijver van de verschillende Compagnieën, die sedert 1598 waren ontstaan [1]), konden machtiger vloten worden uitgezonden en kon er sprake zijn van ernstige bestrijding van de Portugeezen.

De Compagnies-vloot, die den 18^{en} December 1603 onder bevel van Steven van der Hagen naar Indië zeilde, bestond dan ook uit elf schepen van 150—450 last, bemand met 1240 koppen, en het jacht „Duifken" (dat in 1605 zulk een belangrijke ontdekkingstocht zou maken naar Nieuw-Guinea en Nieuw-Holland).

Na ingevolge zijn opdracht pogingen te hebben aangewend om de Portugeezen op de Oostkust van Afrika bij Mozambique en aan de kust van Voor-Indië, ter hoogte van Goa afbreuk te doen, doch zonder veel succes, kwam van der Hagen 31 December 1604 voor Bantam, waar hij drie zoons van voorname Ambonsche hoofden aantrof, die reeds een half jaar op zijn komst wachtten en hem meedeelden hoe Mendoza op Ambon had huisgehouden en hoe verlangend men naar de hulp der Hollanders uitzag.

Na onderweg een Portugeesch schip te hebben genomen waarop zich de nieuwe gouverneur van de Molukken, Manoel de Mello bevond, liep de vloot den 21^{en} Februarie 1605 de baai van Ambon binnen en ankerde bij de Hitoesche kust. Op de vraag van den bevelhebber van het aan den overkant der baai liggende fort, wat hij daar kwam doen, liet v. d. Hagen antwoorden dat Z. E. Prins Maurits hem gezonden had om de vesting in te nemen.

Den 23^{en} Februari stak de vloot over naar de noordkust van het schiereiland Leytimor waar de Portugeesche versterking lag. Nauwelijks waren de schepen begonnen de vesting te beschieten of een boot met de witte vlag stak van wal en tot verbazing van den Hollandschen vlootvoogd liet de kapitein Gaspar de Mello [2]) hem weten, dat hij onder zekere voorwaarden genegen was te capituleeren. Men kwam overeen, dat de Portugeezen met krijgseer en met behoud van hun

---

[1]) en malcanderen de schoenen van de voeten en het geld uit den buidel zeilden.

[2]) neef van den gevangen genomen Gouverneur der Molukken.

wapenen zouden uittrekken, dat de gehuwden die wilden blijven, den eed van getrouwheid aan de O. I. C. moesten afleggen en dat de voorradige nagelen voor de helft zouden worden afgestaan en voor de helft overgenomen tegen marktprijs. De overgave van een hechte versterking met een voldoende bezetting en 80 stukken geschut[1]), zonder verdediging, strekt den Portugeeschen kapitein niet tot eer, zelfs al mocht tot zijn verontschuldiging worden aangevoerd, dat hij niet op een aanval was voorbereid, dat men vreesde dat alle inlanders zich met de Hollanders tegen de Portugeezen zouden vereenigen en dat de gehuwden op de overgave aandrongen.

Van der Hagen zag het groote belang der vesting wel in en wilde niet vertrekken vóór hij het Nederlandsche gezag op het eiland had gevestigd. De Hitoeëezen hadden de Hollanders te hulp geroepen en het kostte van der Hagen dan ook geen moeite met den „Capitain Hitoe" een contract te sluiten, waarbij men zich verbond elkander ter wille van het geloof geen overlast aan te doen en waarbij de bewoners van Hitoe beloofden den Hollandschen Gouverneur te zullen bijstaan, zonder hunne onderlinge veeten in aanmerking re nemen.

Ook de Christen-inlanders van Leytimor die grootendeels op de hand der Portugeezen waren en uit vrees voor de Hollanders naar het gebergte waren gevlucht, keerden op belofte van bescherming door bemiddeling van de aanwezige Jezuieten-paters naar hun negorijen terug en vele hoofden niet alleen van Leytimor maar ook van de eilanden Haroekoe en Saparoea kwamen den eed van getrouwheid bij van der Haghen afleggen.

De Portugeezen vertrokken naar Solor en Malaka, doch ruim dertig Portugeesche gezinnen bleven onder bescherming der Hollanders op Ambon wonen.

Van der Hagen begaf zich den 15 April 1605 naar Banda en liet den bekenden Frederik de Houtman, broeder van Cornelis, als gouverneur en 100 man als bezetting in de vesting achter.

---

[1]) Rumphius spreekt van: „in de 30 metalen stukken en een zeer sterke bezetting," zoodat het voor een harde belegeringe niet eens had behoeven te vreezen indien de bewaarders geen kinders waren geweest, want de Portugeezen die uit het Casteel en Eyland vertrokken, waren omtrent ses hondert sterk.

Een contract omtrent tinexploitatie op Billiton van 1827.

DOOR

Mr. A. A. DE VRIES.

Bij Martinus Nijhoff verscheen onlangs een keurig boekje getiteld: De ontwikkeling van het eiland Billiton en van de Billiton-Maatschappij door J. C. Mollema, administrateur bij genoemde maatschappij. In het tweede hoofdstuk, op bladzijden 16 tot 23, wordt gehandeld over de geschiedenis van het eiland en de tinertsontginning tot de oprichting der Billiton Maatschappij. Wij lezen daar dat in 1821 de Nederlandsche vlag op Billiton geplant werd en er een militaire bezetting werd gelegd, dat in 1824 de eerste assistent-resident er werd geplaatst, die ijverig naar tinerts zocht en van Banka den Kapitein-Chinees Tjongkaw met achttien mijnwerkers medebracht, dat er toen inderdaad tin gewonnen werd, maar de regeering zulks niet aanmoedigde uit vrees de destijds overvoerde tinmarkt te drukken, dat in 1826 het civiele bestuur op Billiton werd ingetrokken en daarmede een einde kwam aan de tinexploitatie, die eerst weder ter hand genomen werd toen Prins Hendrik der Nederlanden en Baron van Tuyl van Serooskerken in 1851 daartoe een kapitaal bijeen hadden gebracht.

Toevallig heb ik in het koloniaal archief nog iets omtrent dit onderwerp uit het jaar 1827 gevonden, dat als aanvulling van het bovenstaande kan dienen, en tot publicatie waarvan de Minister van Koloniën mij vergunning gaf.

Het is het volgende.

Op 15 Februari 1827 werd te Muntok een contract geteekend onder nadere approbatie van het Gouvernement tusschen den Kommissaris over Banka I. A. Haase uit naam en vanwege het Nederlandsch Indisch Gouvernement ter eene zijde en den Kapitein der Chinezen te Muntok Ian Hongkwee ter andere zijde, aangaande het openen en exploiteren van tinmijnen op het eiland Billiton.

Dat contract bevatte achttien artikelen, van den volgenden inhoud. Bij *artikel 1* stond het Indisch Gouvernement aan Ian Hongkwee „de

vrijheid toe om in een door hem te kiezen gedeelte van het eiland Billiton, waarvan de grenzen naar billijkheid zullen bepaald worden, voor zijne rekening en gevaar tinmijnen te laten openen."

Volgens *artikel 2* moest de bewerking der mijnen geschieden door Chinezen, die Ian Hongkwee zich moest verschaffen door zijne eigene zorg en zonder bemoeienis van het Gouvernement. Het was hem volstrekt verboden zonder voorafgaande speciale vergunning van de hoogste civiele autoriteit op Banka Chinezen te engageren, die zich reeds op Banka met het mijnwerk hadden geneerd of eventueel in een der mijnen en kolenbranderijen op Banka geïnteresseerd waren. Iedere vergunning van dien aard door de hoogste civiele autoriteit op Banka te verleenen zou van zelf en stilzwijgend voor Ian Hongkwee de verplichting insluiten om de schulden, welke een door hem geëngageerde Chinees aan den lande mocht hebben, te waarborgen en voor zijne rekening over te nemen, al ware het dat die schulden eerst na de vergunning kwamen te blijken.

Artikel 3 bepaalt dat de aan Ian Hongkwee toegestane vrijheid, geenszins het recht uitsloot om in den vervolge aan andere personen gelijke toestemmingen tot het openen en bewerken van tinmijnen op Billiton te verleenen. Het Gouvernement reserveerde zich de faculteit om, wanneer het zulks mocht goedvinden, te allen tijde, zonder dat dit als een inbreuk op het contract zou kunnen worden beschouwd, tinmijnen op Billiton te laten exploiteeren hetzij onder het dadelijk toezicht van zijn ambtenaren dan wel door particuliere ondernemers, aan welke het verlof daartoe door speciale contracten mocht worden afgestaan. In elk geval zouden de grenzen van het door Ian Hongkwee te bewerken terrein naar billijkheid bepaald worden en bijaldien daaromtrent eenig geschil mocht ontstaan zou de quaestie door twee arbiters van wie door iedere partij één gekozen zou worden, op de plaats zelve onderzocht en door een minnelijke schikking geregeld worden.

Bij *artikel 4* verbond Ian Hongkwee zich om de exploitatie te beginnen met ten minste driehonderd koppen, welke hij bij een goed succes kon vermeerderen tot vier of vijfhonderd koppen.

Bij *artikel 5* verbond Ian Hongkwee zich om het onderhoud, de huisvesting en kleeding van de door hem op Billiton aan het mijnwerk te emploieeren Chinezen uit zijne eigen middelen te vinden zonder dat hij het recht zou hebben om deswege, onder welk voorwendsel ook, een voorschot van het Gouvernement te vragen. Eveneens moest hij alle de voor het mijnwerk en de smeltingen noodige ustensiles aan het werkvolk te zijnen koste verstrekken zonder deswege eenige tegemoetkoming van het Gouvernement te kunnen verlangen.

Artikel 6 hield in dat het Gouvernement door het contract geen recht of gezag hoegenaamd over de inlandsche bevolking van Billiton aan Ian Hongkwee toestond. Hij kreeg niettemin vrijheid om de

vrijwillige goede diensten der ingezetenen tot het kolenbranden, koeliewerk enz. door eene billijke betaling te verwerven, maar mocht hiertoe in geen geval eenige dwangmiddelen noch geweld gebruiken.

Daar het Gouvernement vooralsnog geene gewapende macht op Billiton wilde onderhouden, waarborgde het, volgens *artikel* 7, in geenen deele aan Ian Hongkwee de veiligheid en onschendbaarheid der personen en goederen, welke hij tengevolge der overeenkomst op Billiton zou plaatsen. De zekerheid te dien opzichte en het goed succes van zijne onderneming zouden grootendeels afhangen van de goede verstandhouding, welke hij en de zijnen met de inlandsche bevolking en derzelfder hoofden, zouden trachten te onderhouden. Hij nam uitdrukkelijk de verplichting op zich om alles te vermijden wat tot ontevredenheid en bezwaren der Billitonsche ingezetenen aanleiding zou kunnen geven en zou zich vooral onthouden van alle geweldenarijen, willekeurigheden en knevelarijen. Voor het gedrag van de zijnen was hij ten strengste verantwoordelijk.

Artikel 8 verplichtte Ian Hongkwee om het gezag van den Panumbahun Sjerief Mohamat of wien anders het Gouvernement mocht goedvinden tot hoofd over de inlandsche administratie op Billiton aan te stellen en aldaar te plaatsen, te erkennen en te eerbiedigen en ook door de zijnen te doen eerbiedigen. Hij en de zijnen stonden in hunne aanrakingen en in geval van geschillen met de ingezetenen onmiddellijk onder het toezicht en onder de bemoeienis van het van Gouvernementswege op Billiton geplaatste hoofd over de inlandsche administratie, welke trachten zou om door zijn gezag en zijn invloed op de inlandsche bevolking de onderlinge goede verstandhouding oprecht te houden en ieder geschil door zijne tusschenkomst dadelijk in de geboorte met onpartijdigheid en billijkheid uit den weg te ruimen en te beslissen. Ian Hongkwee en de zijnen zouden zich aan de beslissing van genoemd hoofd moeten onderwerpen, behoudens het recht om hun belangen nader aan den resident van Banka voor te dragen bijaldien zij zich door de uitspraak van het hoofd op Billiton bezwaard mochten achten.

Artikel 9 gaf Ian Hongkwee vrijheid om tot het aanleggen van zijn hoofdetablissement en voor de op te richten pakhuizen met overleg van het hoofd van Billiton een geschikte plaats aan de zee of rivierkant te kiezen en dat punt door de noodige defensiewerken tegen aanrandingen en spoliatien door roovers of zeeschuimers te beveiligen.

Het Gouvernement beloofde te dien einde om, indien het noodig mocht zijn, op zijn verzoek eenige stukken geschut uit 's lands artillerie magazijn te Muntok in leen af te staan.

Ingevolge *artikel 10* mocht Ian Hongkwee alle voor de behoefte van de mijnwerkers bestemde goederen zonder onderscheid en zonder betaling van eenige rechten, rechtstreeks op Billiton invoeren, mits dat die goederen van Java uitgevoerd en voorzien waren van een bewijs dat

voldaan was aan de wetten op de inkomende en uitgaande rechten. Genoemd bewijs en de manifesten der op Billiton door hem in te voeren ladingen moest hij afleveren aan den resident van Banka om geregistreerd en bewaard te worden ten kantore van den ontvanger der inkomende en uitgaande rechten aldaar. Alle goederen van de west komende, met uitzondering van de eerste behoeften voor de mijnwerkers, waaronder speciaal te verstaan waren rijst, zout, olie en ijzer en waarvan vrijstelling van inkomende rechten werd toegestaan, moesten, alvorens naar Billiton vervoerd te worden, aan den ontvanger der inkomende en uitgaande rechten te Muntok worden aangegeven en ingeklaard. Daarvoor moest betaald worden een recht van 6 pCt. van de getaxeerde waarde met uitzondering van lijnwaden, waarvoor 12 pCt. geheven werd. De voortbrengselen van Billiton en van de nijverheid der ingezetenen als was, vogelnestjes, tripangs, agaragar, ijzer enz. waren bij invoer op Banka vrij van rechten.

Artikel 11 verplichtte Ian Hongkwee om het geheele product van de op Billiton te openen tinmijnen aan het gouvernement te leveren. Hij verbond zich zoowel voor zich als voor de zijnen tot de stiptste opvolging der wetten welke tegen den clandestienen uitvoer van tin of tinerts bestonden of nader mochten gegeven worden en ingeval van contraventie door iemand van de zijnen, onderwierp hij zich aan alle daarbij voorkomende poenaliteiten.

Bij *artikel 12* verbond het gouvernement zich om gedurende de vier eerstvolgende jaren, ingaande 1 Juli 1827, de geheele uit de mijnen van Billiton gewonnen hoeveelheid tin van Ian Hongkwee over te nemen voor den prijs van twaalf Spaansche matten per pikol, en gedurende de twee daarop volgende jaren tegen tien Spaansche matten per pikol, mits de marktprijs gedurende dien tijd niet beneden twintig Spaansche matten per pikol kwam te dalen. Ian Hongkwee verbond zich om wanneer het tin niet voor minder dan[1]) twintig Spaansche matten mocht kunnen verkocht worden en het gouvernement mocht goedvinden om tin aan hem af te staan, zooveel tin tegen den prijs van twintig Spaansche matten per pikol van het gouvernement over te nemen als noodig zou zijn om de geheele uit de mijnen van Billiton geleverde hoeveelheid tegen de hierboven bepaalde prijzen daarmede te verrekenen en te voldoen, in welk geval hem vrijstelling van uitgaande rechten voor dit tin beloofd werd.

Volgens *Artikel 13* moest Ian Hongkwee het tin tegen de bij artikel 12 bepaalde prijzen, vrij van alle onkosten leveren in 's lands pakhuis te Muntok dan wel te Batavia, ter keuze van het gouvernement,

[1]) In het afschrift van het contract dat te mijner beschikking is staat *minder dan* bijgeschreven voor het doorgehaalde *mindestens*. De bedoeling zal wel zijn *minstens* of *ten minste* want voor minder dan twintig Spaansche matten per pikol, b.v een dubbeltje, zal men wel steeds tin kunnen slijten.

zullende echter in het laatste geval de onkosten van de ontscheping en lossing te Batavia door het gouvernement gedragen worden. Geen tin mocht intusschen van Billiton vervoerd worden zonder voorkennis en schriftelijke toestemming van den resident van Banka, die hieromtrent zoodanige voorschriften geven en maatregelen nemen zou als de omstandigheden en het belang van den lande mochten komen te vereischen.

Artikel 14 bepaalde den duur van het contract op zes achtereenvolgende jaren, ingaan de 1 Juli 1827. Daarna zouden de aanvankelijk aan den aannemer toegestane voorrechten beschouwd worden te zijn vervallen en de voortduring van het contract, wanneer het gouvernement dit mocht goed vinden, in alle gevallen eene vermindering in prijs voor het door den contractant te leveren tin tengevolge hebben.

Het gouvernement verbond zich bij *artikel 15* om, in den tijd wanneer de uitslag der op Billiton te openen tinmijnen zou komen te blijken en een voorraad van erts of metaal zou aanhanden zijn, tot meerdere verzekering van de eigendommen en de belangen van beide partijen, een toereikend detachement militairen ter sterkte van 40 à 50 manschappen op Billiton te plaatsen. De traktementen en soldijen van dat detachement zouden door het gouvernement gedragen worden, maar de andere partij nam op zich om voor een behoorlijke huisvesting en voeding van het detachement, ingevolge de bestaande tarieven, te haren koste te zorgen, zonder daarvoor eenige vergoeding van het gouvernement te reclameeren. Die bepaling omtrent huisvesting en voeding was reeds dadelijk van toepassing op het destijds ter bewaking van de Nederlandsche vlag op Billiton geplaatste detachement van 8 of 10 manschappen en ging in zoodra de eerste door Ian Hongkwee op Billiton te brengen mijnwerkers,[1]) zich daar zouden gevestigd hebben.

Bij *artikel 16* beloofde het gouvernement om gedurende den tijd van het contract, de amfioen-arak- en dobbelkitpachten niet op Billiton te zullen invoeren, althans daarvan het door Ian Hongkwee en de zijnen geoccupeerd terrein uit te zonderen.

Artikel 17 bepaalt dat het volgens de desbestreffende bepalingen voor het contract verschuldigende zegelrecht, zal worden ingehouden bij de betaling van het geleverde tin, en wel 60 cents van ieder honderd gulden.

Eindelijk luidt *artikel 18*: Bijaldien er in den tijd tusschen beide contracteerende partijen eenig geschil mocht ontstaan, waarin bij dit contract niet voorzien ware, zoo zal hetzelve naar billijkheid beslist en daarbij tot richtsnoer genomen worden de algemeene regelen, welke bij deze overeenkomst ten gronde gelegd zijn.

Als algemeene regel, aan de overeenkomst ten grondslag liggende,

---

[1]) In het afschrift contract staat *de eerste der zijnen.*

meen ik in de eerste plaats deze te zien dat alle risico voor Ian Hongkwee was. Deze teekende het contract nadat de inhoud daarvan hem „getrouwelijk" in de Maleische taal was voorgelezen en hij had verklaard het in alle deelen te hebben begrepen en aangenomen. Voor het gouvernement teekende de kommissaris voor Banka J. H. Haaze. Beide partijen bekrachtigden het daarenboven door bijvoeging van hun zegel en onder de handteekening van Ian Hongkwee staat: Ons present J. D. Boeser en Jetham.

Onder dagteekening van 16 Februari 1827, dus den dag na dien van de teekening van het contract, zond de Kommissaris van Banka het aan den Commissaris Generaal over Nederlandsch-Indië, den Burggraaf du Bus de Gisignies. In zijn begeleidend schrijven stelde hij op den voorgrond dat hij sedert de intrekking van het etablissement op Billiton, bedacht was op het vinden van een middel, waardoor niet alleen op eene kostelooze en daarbij meer doordringende wijze de naaste bedoeling van het gouvernement bij de vroegere bezetting van Billiton zou kunnen worden bereikt, namelijk om de bevolking langzamerhand te beschaven en aan eene vreedzame broodwinning te gewennen en daardoor van hun zwervend leven en den zeeroof af te brengen, maar tevens ook een onmiddellijk voordeel voor het gouvernement zou kunnen verkregen en het vooruitzicht geopend worden om in den loop van eenige jaren het halve millioen dat, naar zijne berekening, het bezit van Billiton in minder dan vijf jaar ten naasten bij aan het gouvernement gekost had, terug te krijgen door middel van het product van het eiland. Lang genoeg, zegt hij, is het bekend dat Billiton evenals Banka rijk is aan tin, maar nooit is daarvan partij getrokken en het openen van mijnen gaat dan ook in den beginne met zoo vele bezwaren gepaard dat het onder andere omstandigheden nog wel geruimen tijd zou hebben geduurd voordat het Gouvernement daartoe ware overgegaan en eenig uitzicht had gekregen op uit Billiton te behalen voordeel. Maar nu zijn de omstandigheden gunstig. De tegenwoordige neringlooze tijden zijn oorzaak dat veel Chinezen, die hun land verlaten hebben om elders een bestaan te vinden, brodeloos zijn en zonder kostwinning. Daarbij is het moeilijk om een aanzienlijk kapitaal thans met voordeel en zekerheid in den handel om te zetten. Daarom komt de tijd mij zeer geschikt voor om een exploitatie van tinmijnen op Billiton te beginnen en heb ik onderhandelingen geopend met Ian Hongkwee, den kapitein der Chinezen te Muntok. Het resultaat daarvan is een voorloopig contract, waarvan ik U. E. hierbij een afschrift toezend ter goedkeuring en bevestiging. Ik heb een hoogen prijs voor het tin moeten toestaan, maar het verschil met wat op Banka betaald wordt zal minder in het oog loopen wanneer men in aanmerking neemt dat het gouvernement op Billiton geen tegemoetkoming hoegenaamd geeft, en de contractant verplicht is om zijne

toch altijd gewaagde onderneming geheel met eigen middelen en op eigen risico op touw te zetten. Niet alleen zal met de voorbereiding van de zaak veel kapitaal gemoeid zijn, maar ook zal de bescherming van zijn etablissement tegen spoliatien en roovers hem heel wat geld kosten. Ik reken dat hij gedurende ruim een jaar drie à vier honderd Chinezen zal moeten onderhouden, zonder eenig voordeel van hen te trekken. Als men dit in het oog houdt, zal de door het gouvernement voor het tin te betalen prijs niet overdreven voorkomen en zal de billijkheid erkend worden om het vooruitzicht te geven op een billijke winst. Het contract brengt het zekere voordeel geheel aan de zijde van het gouvernement door de clausule dat de waarde van het geleverde tin, aan den aannemer kan betaald worden met een gedeelte van zijn eigen product, zoodat in elk geval $^2/_5$ van het tin van Billiton zuiver ten voordeele van het gouvernement komt. Bij eenig succes moeten drie à vier honderd Chinezen binnen een paar jaar 5 à 6000 pikols 's jaars produceeren, wat voor het gouvernement een jaarlijksch voordeel van *f* 100.000 beteekent. Het contract spreekt voor zich zelf. De voordeelen voor het gouvernement springen in het oog. Alleen wil ik nog even wijzen op de voordeelen voor de bevolking van Billiton.

De nuttige en voordeelige arbeid der Chinezen zal, naar men mag verwachten, voor de bevolking een schoon voorbeeld tot naijver zijn. Door de voortdurende aanraking met de Chinezen zal zij aangespoord worden om hare lang gewone traagheid te verlaten en zich door een nuttigen arbeid de middelen voor een beter bestaan te verschaffen Daarbij waarborgt de voorraad rijst en andere levensmiddelen, die de contractant steeds voor zijn etablissement in vooraad zal moeten hebben, de ingezetenen tegen gebrek, want zij zullen het in hun macht hebben om daarvan door arbeid hun deel te krijgen zonder, zooals weleer, door den honger genoodzaakt te worden om de middelen tot hun levensonderhoud door rooverijen en inbreuken op de publieke rust te zoeken.

De Commissaris-Generaal stelde de missieve van den Kommissaris voor Banka ten fine van consideratien en advies in handen van den Luitenant-Gouverneur-Generaal. Deze vroeg het advies van den provisioneelen directeur van 's lands middelen, die daaraan voldeed met te rapporteeren dat hem niets te voegen overbleef bij den brief van den Kommissaris voor Banka en bij de voorwaarden der overeenkomst, die voor zich zelf spraken. Hij adviseerde dus het contract goed te keuren, maar vernomen hebbende dat de Kommissaris voor Banka weldra ter regeling van zaken aldaar, te Batavia zou komen, gaf hij in overweging eerst diens komst af te wachten.

Op dit laatste gedeelte van het advies is men blijkbaar niet ingegaan, want ruim veertien dagen nadat de zaak in zijn handen was gesteld rapporteerde onder dagteekening van 9 April 1827, bij afwezigheid

van den Luitenant-Gouverneur-Generaal Baron de Kock namens dezen, de Raad van Indië Chassé, dat de regeering reeds vroeger had overwogen hoe partij getrokken kon worden van de tinmijnen op Billiton en destijds een onderzoek was opgedragen aan den toenmaligen resident van Banka, dat de zaak toen was afgestuit op de aanzienlijke voorschotten, die het gouvernement zou hebben moeten geven, de onveiligheid van het eiland en de kosten van administratie en surveillance in verband met het onzekere resultaat; dat de zaak nu opnieuw ter tafel was gebracht en de vroegere bezwaren niet bestonden ten aanzien van de nu ontworpen regeling, die met beleid en omzichtigheid was ontworpen en niets te wenschen overliet. Ingevolge het geresolveerde in Rade werd dus geadviseerd het contract goed te keuren.

Dit deed de Commissaris Generaal op 9 Mei 1827 en bij een brief van dienzelfden datum gaf hij daarvan kennis aan den Kommissaris van Banka. Hij deed hem daarbij toekomen zijne volle goedkeuring voor het ten deze verrichtte en voor de wijze waarop de belangen van het gouvernement door den Kommissaris waren waargenomen. Alleen kwam het wenschelijk voor dat de grenzen van het aan Ian Hongkwee afgestane terrein, hoe eerder hoe liever, nauwkeurig bepaald en omschreven werden, zoowel ten einde alle quaesties, die deswege later zouden kunnen ontstaan, te voorkomen als om het gouvernement in zijn geheelen omvang het recht te verzekeren, hetwelk het zich bij artikel 3 van het contract voorbehouden had, om eventueel voor andere gedeelten van het eiland Billiton gelijke concessien te verleenen.

De perzik, die intusschen zelfs nog geen bloesem was, smaakte reeds naar meer.

Onder dagteekening van 11 Mei 1827 zond de Commissaris-Generaal afschrift van de stukken aan den Minister van de Marine en de Kolonien.

Deze, Mr. C. Th. Elout, rapporteerde onder dagteekening van 3 November 1827 aan den Koning. In dat rapport trof mij allereerst dat de aan Ian Hongkwee verleende concessie eene verhuring van een gedeelte van het eiland Billiton wordt genoemd. Na in herinnering te hebben gebracht dat Billiton voor het eerst omstreeks 1823 door ons was bezet, zoowel ter voorkoming van de zeeroovertjen, die van daar onder begunstiging van eene volslagen regeeringloosheid gedreven werden als ter beteugeling van den smokkelhandel in tin met het nabij gelegen Banka alwaar al de tinmijnen voor rekening van het gouvernement werden bearbeid, merkt de Minister verder op dat uit de uit Indië ontvangen stukken blijkt dat de bezetting van het eiland, toen deze met het oog op bezuiniging werd ingetrokken reeds een half millioen had gekost. Het komt hem voor dat, terwijl de tijd zou hebben geleerd in hoe ver de geheele intrekking van het etablissement, wederom zou hebben gestrekt om het oude kwaad, de

zeerooverij en den smokkelhandel, te doen herleven — de maatregel om chineesche mijnwerkers zonder eenig toezicht van onzentwege op het eiland te vestigen, aanleiding zou kunnen geven om althans den sluikhandel meer voedsel te geven. Toen er geen ontginningen op Billiton plaats hadden — zegt de Minister — kon men veiliglijk al het tin dat men bij de inboorlingen achterhaalde, als gouvernements eigendom beschouwen, doch nu ook daar tinmijnen zullen worden geopend, zal dit bezwaarlijk zijn en de Chineesche mijnwerkers zelf zullen, zoo hun belang dit vordert, eene ijverige hand kunnen leenen tot het ontvreemden van 's gouvernements tin op Banka, om dat tin naderhand aan het goevernement te leveren als de vrucht van hunne eigene exploitatie. Die overwegingen vond de Minister intusschen niet van genoegzaam belang om de aangevangen zaak bepaald af te keuren daar zij zonder twijfel ook eene zeer nuttige zijde had. Hij kwam tot de slotsom dat het wellicht niet ondoelmatig zou zijn onder de aandacht van den Commissaris Generaal te brengen welke gevolgen het toelaten der bedoelde ontginning zonder eenig toezicht van gouvernements wege zou kunnen hebben en hij vroeg 's Konings machtiging om aan den Commissaris Generaal de gerezen bedenkingen mede te deelen met bijvoeging dat de zaak zelve overigens met genoegen gezien was.

Ik vraag mij af welke discussies in de Staten—Generaal zouden zijn gevolgd als de zaak niet dateerde van 1827 maar van een halve of zelfs een goede kwart eeuw later. Dat bij de inboorlingen achterhaalde tin, dat te beschouwen was als gouvernemts eigendom op een eiland waar het gouvernement niet naar omkeek, behalve dat het er een vlag liet bewaken door een paar soldaten (die Ian Hongkwee in het vervolg moest huisvesten en voeden), en het daaruit gedistilleerde bezwaar tegen een concessie die der regeering zonder eenige risico *f* 100.000 's jaars beloofde, komen mij, laat ik maar zeggen, merkwaardig voor. Zoo ook het zwijgen over het, trouwens in de artikelen 6 en 7 van het contract voorziene gevaar, voor de inlandsche bevolking gelegen in eene Chineesche vestiging zonder Europeesch toezicht.

Wanneer de Koning eenige nadere toelichting had gevraagd van de breed uitgemeten bezwaren, en daar naast de mededeeling dat de zaak zelf overigens met genoegen gezien was, zonder vermelding van de oorzaak van dat genoegen had men bezwaarlijk kunnen zeggen dat Z.M. spijkers op laag water zocht. De Koning bepaalde er zich toe den Minister de gevraagde machtiging te verleenen. Deze gaf daaraan uitvoering door bij een brief van 16 November 1827 dus dertien dagen jonger dan zijn rapport aan den Koning, aan den Commissaris-Generaal te schrijven conform zijn rapport. Het contract was toen juist negen maanden oud.

Aan dergelijke coulante behandeling van zaken, waarbij de in vergelijking met thans toen nog gebrekkige middelen van communicatie niet over het hoofd zijn te zien, is men in den tegenwoordigen tijd niet gewend. Zoo heeft alles een lichtzijde en een schaduwzijde.

Een lichtzijde van de tegenwoordige behandeling van dergelijke zaken is o. a. dat men minder kans heeft zich op doode musschen te verheugen. Want dat heeft de regeering in 1827 blijkbaar gedaan. Van de verwachting van *f* 100.000 's jaars is, naar ik meen te mogen aannemen geen cent terecht gekomen. Zelfs geen ridiculus mus is geboren. Ian Hongkwee heeft zeker bijtijds ingezien dat hij wijzer deed van de societas-leonina af te zien en zich misschien nog wel gelukkig geacht dat in het contract geen boete gestipuleerd was voor het geval hij niet binnen zekeren tijd zijne werkzaamheden begon. Zou de Kommissaris van Banka dat over het hoofd hebben gezien of zou hij begrepen hebben dat er van Ian Hongkwee niets te halen was als deze niet slaagde in zijne tin exploitatie? Misschien, ja waarschijnlijk heeft de Chinees geen geld kunnen vinden om te beginnen. Wat daarvan zij het contract is zonder twijfel een doodgeboren vrucht geweest. Vruchteloos heb ik verder in het koloniaal archief naar iets omtrent deze aangelegenheid gezocnt; absoluut niets heb ik gevonden, zelfs geen bericht uit Indië dat er niets van de zaak kwam.

Ware er na 1826 Billitontin onder de productie van Banka geweest, het zou den heer Mollema zeker gebleken zijn en hij zou het hebben vermeld evenals hij mededeelt dat de overbrenging in 1824 naar Billiton van achttien mijnwerkers van Banka eenig spoor heeft nagelaten, zijnde dat uit dien tijd een post in de pakhuisboeken van Banka dateert over van Billiton ingenomen tin.

's Gravenhage, October 1918.

Het Oosten in vogelvlucht, van Boeddha tot de Groot-Mogols

DOOR

wijlen M. VAN GEUNS.

Met een inleidend woord van G. P. ROUFFAER.

VI. DE GROOT-MOGOLS.

(Vervolg.)

De opkomst van de dynastie der „Groot-Mogols" in Indië is een ongeschreven heldendicht, vol durf, zelfvertrouwen, kracht en ruwheid. Een vorstje ergens uit Ferghana, in Centraal-Azië, ten noorden van den Pamir, die het waagt de oogen op te slaan tot de schoone slaapster aan de boorden van Ganges en Dzjumna. Een avonturier eigenlijk, die niet eens kans ziet het voorvaderlijk erf ongeschonden te behouden; die door de rukwinden van het zeer nukkige vorstennoodlot van Centraal-Azië wordt heen en weer geslingerd; die zelfs als een vrijwel havelooze balling in den vreemde, in Khorasan, bijstand tegen zijn machtige vijanden moet gaat afbedelen. Een man in wien niets scheen te wijzen op de voorbestemdheid tot een groote toekomst; wiens kans op de herwinning van het kleine Ferghana de vrienden van zijn jeugd gelijk stelden met den inzet van een zeer gewaagde onderneming. Een vorstelijke Ikaros, die over den Hindoe Koesj wilde vliegen om Indië, het land met zijn onmetelijke schatten, te grijpen, naar het voorbeeld van zijn geweldigen voorvader Timoerlan.

Bon sang ne peut mentir. Niet alleen Timoerlan had een plaats in zijn stamboom, maar ook Dzjingis Khan, de laatste uit het begin der 13e, de eerste uit het begin der 15e eeuw. Zahir-ed-din Mohammed Babur — kortweg Babur — was zijn naam. In het bekoorlijke Ferghana, een bergland iets stouter dan Thuringen en op de breedte van Florence, sleet hij zijn jeugd. Maar hij had pas zijn twaalfde levensjaar bereikt toen zijn vader door een ongeluk omkwam. Hij had ternauwernood den tijd den dood van zijn vader te beweenen: begeerlijke indringers hadden Ferghana overweldigd. Daar in het gebied rondom Samarkand, waar de Amoe en Syr Darja stroomen, was het oorlogsspel het tijdverdrijf der vorsten. Zij waren te onrustig om den vrede te kunnen

winnen. Babur, de jonge prins, werd onder den voet geloopen. Hij week naar het Westen en dank zij het gemak waarmee men in zijn dagen aanhang kreeg en legers vormde, wist hij buiten de grenzen van zijn land de krijgskans te doen keeren. Hij zag zich zelfs meester van de prachtstad Samarkand, ja wist zich weer te vestigen in de hoofdstad van Ferghana. Maar wederom raakte hij in de verdrukking, en, van weinige getrouwen vergezeld, ondernam hij den moeilijken tocht naar Khorasan, ten zuidoosten van de Kaspische Zee. Hoor, hoe hij in de vermaarde *Gedenkschriften* die hij heeft nagelaten zijn rampspoed beschrijft: „Allen te zamen, grooten en kleinen, die zich om mij schaarden, geloovend in mijn goed gesternte, bereikten nog niet het getal driehonderd: voor het meerendeel waren zij haveloos, slechts gewapend met knotsen, de voeten in grof schoeisel, het lijf bedekt met lompen. Onze armoede was zoo groot dat wij slechts twee tenten bezaten."

Onderweg echter verbeterde zijn toestand. Er bleken vechtwilligen te zijn die met Babur wel een kansje wilden wagen. Als een condottiere trok hij Afghanistan in; Kaboel, in die dagen een plaats die de handelaren uit een belangrijk deel van Midden-Azië tot zich trok, werd het eerste aanvalsobject. Hij had succes en kon van de omzwervingen bekomen. Maar er waren te veel tegenstanders in de buurt; Kaboel ging weer verloren. Niet voor goed echter: het werd heroverd. Geleidelijk teekende Babur's figuur zich af tegen den achtergrond van zijn woeligen tijd. Zijn aanzien nam toe; zijn volgelingen wist hij aan zich te binden. Een groot deel van Afghanistan kwam onder zijn gezag. En slechts de Indus scheidde zijn gebied van Hindoestan dat zijn voorvader Timoerlan had overheerscht.

De traditie fluisterde hem woorden van aanmoediging in. Waarom zou het geluk niet met den stoutmoedige zijn? Maar Babur moest zijn uur afwachten. Aan de overzijde van den Indus heerschte een Afghaansch vorstenhuis, dat der Pathanen, een krachtig, hoogmoedig, strijdvaardig ras. Gelukkig voor Babur was de heerscher te Delhi, in die dagen de hoofdstad van Hindoestan, geen staatsman. Hij was vrekkig en tact ontbrak hem. Eenige machtige vazallen stonden tegen hem op, doch hij beschikte nog altijd over een groot leger. Babur waagde ten slotte den stap, toen één dezer vazallen, Daulat Khan, de gouverneur van Lahore niet ver van Kaboel, tot Babur de uitnoodiging richtte om in Indië zijn geluk te beproeven. Nu aarzelde hij niet meer. De Afghaansche heerscher te Delhi, Sultan Ibrahim, zond een leger af op zijn gouverneur Daulat Khan, en dezen zond Babur hulptroepen toe. Zelf volgde hij met 12000 man.

Vlot verliep de invasie niet. Zij miste de logische lijn, zooals zoovele gebeurtenissen in het Oosten. Babur had te worstelen — evenals al zijn nazaten — met dien vloek van het Orient, die ontrouw heet. Daulat Khan, de man die hem in Indië had gehaald, verliet zijn zijde

vóór hij zich met Ibrahim had kunnen meten. Nog anderen vielen af. Babur werd ten slotte de situatie meester en kon tegen Delhi oprukken. Bij Panipat, in de nabijheid, kwam het tot een veldslag. Babur won hem, dank zij zijn militaire superioriteit. De kronieken vertellen ons hoe hij te werk ging. De lichte veldstukken die hij bij zich had, 700 in getal, liet hij op karren plaatsen bij wijze van affuiten: deze karren werden twee aan twee door reepen ossenhuiden aaneengebonden. Zoo zouden zij een ruiteraanval kunnen breken. Elk paar karren was gescheiden van twee andere door palissaden, waarachter de musketiers dekking vonden. Bovendien leunde de rechterflank van het leger tegen de stad Panipat, terwijl de linkerflank door aardwerken met takkebossen werd beschermd. In de linie waren openingen gelaten, ter wijdte van een boogschot, om troepen van circa 650 ruiters gelegenheid te geven tot een aanval over te gaan.

Sultan Ibrahim, die veel sterker was dan Babur, rekende op een gemakkelijke overwinning. Hij verzuimde elken voorzorgsmaatregel. Behalve den slag verloor hij het leven: de troon van Hindoestan viel Babur ten deel. Men schreef 1526.

Zoo werd Babur de stichter van de dynastie der Groot-Mogols. Deze naam is gevormd door het spraakgebruik in Hindoestan. Babur behoorde tot de Dzjagatai's of Oost-Turken; een eigenlijke Mongool was hij niet. Maar in zijn tijd werd deze benaming gegeven aan alle blanke indringelingen uit het Noorden en zij werd behouden.

Een merkwaardige man was de nieuwe meester van Hindoestan. De wreedheid van Dzjingis Khan en Timoerlan zat hem in het bloed. Na een gevecht liet hij van de hoofden van verslagen vijanden pyramiden opbouwen. Misdadigers, die voorbeeldig gestraft moesten worden, liet hij ten doode geeselen of vierendeelen, zelfs levend villen. Maar ook bezat hij de zachtmoedigheid van zijn voorouders. Met zijn manschappen deelde hij trouwhartig alle ontberingen; jegens hen die zijn zaak ontrouw werden en later terugkeerden, toonde hij vergevingsgezindheid, intusschen niet altijd vrij van berekening. Zijn innerlijk wezen spreekt vooral tot ons uit zijn *Gedenkschriften*, die getuigen van een opmerkelijke gevoeligheid en openhartigheid. In de vrije natuur voelde hij zich thuis en hij beschrijft die met liefde en met talent. Van de dichtkunst was hij een gelukkige beoefenaar, en met het harde krijgsmansleven vermengde zich een eigenaardige romantiek. Als het oorlogsbedrijf luwde, kortten Babur en zijn paladijnen den tijd met dichterlijke improvisaties!

Hindoestan was voor hem een ontzaglijke teleurstelling. „Den steden en het platteland van Hindoestan", zoo schrijft hij — ik gebruik hier de nieuwere vertaling der *Gedenkschriften* van Anette S. Beveridge — „ontbreekt het zeer aan charme. Land en steden zijn eenerlei; rondom de boomgaarden zijn geen muren, en de meeste plaatsen liggen op een

doodsche, effene vlakte. Onder den invloed der moesonregens slijten de oevers van sommige rivieren en beken uit en vormen diepe waterwegen, die niet dan met moeite en last te passeeren zijn. In vele deelen van de vlakten groeit doornige *jungle*, waarachter de bevolking der *pargana* (landstreek) beschutting vindt; zoo verzet zij zich hardnekkig tegen het landsgezag en weigert belastingen te betalen." Het verschil met het liefijke Ferghana was groot. Dit lag, gelijk aangestipt, op de breedte van Florence, terwijl Hindoestan zich op één lijn bevindt met Midden-Egypte. De mooie natuur van zijn land miste hij: met welk een geestdrift vertelt hij van de heerlijke meloenen die er groeiden. Ook de bewoners bevielen hem, den jovialen, grootmoedigen zoon van het koele Ferghana, geenszins. „Zij hebben geen gunstig voorkomen", meesmuilt hij. „Zij hebben geen maatschappelijk verkeer; zij brengen elkaar geen bezoeken; zij toonen geen vernuft en bekwaamheden; zij hebben geen manieren; in de producten van hun ambt en ander werk zoekt men tevergeefs naar vorm en symmetrie, naar methode en goede hoedanigheden; er zijn geen goede paarden, geen goede honden, geen druiven, geen meloenen, geen superieure vruchten, geen ijs of koud water, geen goed brood of gekookte spijs in bazars (markten), geen heete baden, geen scholen, geen kaarsen, fakkels en kandelaars."

Wat hem in Hindoestan beviel, dat waren de groote uitgestrektheden van het land en de groote hoeveelheden goud en zilver. Ook vond hij het er in den regentijd wel uit te houden. Voor 't overige stond hij tegenover land en bewoners zooals vijf eeuwen vóór hem Al Biroeni: de „wonderen van Indië" bleken een fata morgana. De overplaatsing van het koele Ferghana naar het in den zomertijd gloeiend heete Noord-Indië berokkende hem de deceptie, die na hem het deel is geweest van duizenden voor wie de tropen steeds een land van ballingschap zijn gebleven.

Slechts vier jaren kon Babur zich vermeien in het besef, het einddoel van zijn imperialistisch streven te hebben bereikt. Een deel van zijn succes dankte hij aan zijn gulheid jegens hen die hem als helpers hadden ter zijde gestaan: Hindoestan was rijk genoeg om de uitdeeling van rijke geldgeschenken mogelijk te maken. Intusschen ontbrak hem de tijd — en ook de macht — om zijn nieuw rijk een grondslag te schenken. Op zijn hofgrooten kon hij slechts rekenen zoolang hij hun vrees inboezemde. Bovendien waren zij te ongedurig en te onontwikkeld om voor rustig bestuurswerk geschikt te zijn. Het waren over 't geheel ruwe mannen, die den beker lustig lieten rondgaan. Ook Babur zelf was geenszins afkeerig van een stevigen dronk. Met beminnelijke openhartigheid beschrijft hij de drinkgelagen waaraan hij en de zijnen zich overgaven, al verbood de Koran hun, belijders van Mohamed's leer, het gebruik van wijn.

Tegen het harde leven was zijn gestel niet bestand. Op 48-jarigen leeftijd, in 1530, werd hij tot zijn vaderen verzameld.

Van hem getuigt de vermaarde geschiedschrijver Badaoni, de auteur van de *Moentakhab at-Tawarikh* (Historische Hoofdstukken): „De wereld veranderde hij in een rozengaarde". Deze bloemrijke lofspraak moet men, jammer genoeg, verwerpen, maar niemand betwist Babur's groote eigenschappen, en zijn *Gedenkschriften*, levendig, zonder eenige gekunsteldheid, product van scherpe waarneming, vormen voor hem een letterkundig monument. Een Fransche deskundige, E. Blochet, noemt in het *Journal of the Royal Asiatic Society* van 1906 de *Baburnama*, zooals de autobiografie heet, „vraisemblablement la plus importante de toute la littérature turque orientale".

Zijn zoon Hoemajoen, die hem opvolgde, was geenszins Babur's evenbeeld: hij miste diens energie, vastberadenheid en tact; wist niet met gunstige conjuncturen zijn voordeel te doen. En de constructie van het nieuwe rijk was nog gebrekkig: het kon geen forsche stooten verdragen, gelijk blijken zou. De Afghanen, nagenoeg de gelijken van de „Mongolen", beheerschten nog het oostelijk deel van de Gangesvlakte: Bengalen en Bihar. Een krachtige, begaafde persoonlijkheid, Sjeer Khan, wist de traditioneele oneenigheid onder zijn landslieden te bezweren en zich tot primus inter pares op te werken. Het kwam tot herhaalde botsingen tusschen hem en Hoemajoen; de strijd nam weer al de verrassende wendingen die het Oostersch karakter en het horde-achtig karakter der legers meebrachten, tot ten laatste in 1540 een treffen bij Karanzj ten oosten van Agra de beslissing bracht. De keizer van Hindoestan verloor zijn rijk even snel als het gewonnen werd: hij werd een vluchteling en Sjeer Khan — thans Sjeer Sjah — werd zijn opvolger. De ruil was voor de bevolking geenszins onvoordeelig. Want Sjeer Sjah behoort tot de groote figuren uit de Indische geschiedenis: hij was een begaafd man die niet alleen het zwaard wist te hanteeren, maar ook voor de werken des vredes iets gevoelde. Hij was de eerste die de grondbelasting, zeer belangrijk voor een bijna uitsluitend landbouwende bevolking — zie hierover het Tweede Boek, hoofdstuk [1]) —, op lofwaardige wijze organiseerde en misbruiken bij de heffing zooveel mogelijk tegenging. Slechts vijf jaren duurde zijn regiem; de dood maakte er een einde aan. Ware hij langer gespaard gebleven, hij zou waarschijnlijk de evenknie zijn geworden van den grooten Akbar.

Voor Hoemajoen, die bij zijn broeders in Afghanistan slechts vijandschap had gevonden, verbeterden nu de kansen. Zwervensmoede trok hij naar Perzië waar de Sjah hem vriendelijk ontving. Zelfs kreeg hij van dezen gewapende hulp. En na heel wat kronkelingen van de lijn zijns levens kon hij deze weer richten naar het land aan de overzijde van den Indus. Hier waren de nakomelingen van Sjeer Sjah reeds van het politieke tooneel verdwenen: een provinciale

[1]) Oningevuld in het hs. Vergelijk het Inleidend woord. R.

gouverneur, Sikandar Sjah, had het hoogste gezag weten te overweldigen. Hoemajoen werd begunstigd door het toeval dat hem in een edelman, Bairam Khan, een kloeken en vastberaden legeraanvoerder geschonken en in Sikandar Sjah een middelmatigen tegenstander tegenover hem geplaatst had. Het kwam tot een gevecht dat Hoemajoen wederom den troon van Hindoestan deed toevallen, in 1555. Maar slechts een jaar daarna rukte de dood hem weg.

Zijn oudste zoon, de veertienjarige prins Akbar, nam zijn plaats in. Als het woord: Wee het rijk welks koning een kind is, niet in vervulling ging, dan was dit te danken aan den even genoemden Bairam Khan, Akbar's *atalik* of voogd, die de zaak van den jeugdigen vorst met evenveel talent als toewijding diende. Nog altijd waren de tijden ernstig. Er was nog een troonpretendent, wiens voornaamste helper, een Hindoe die den naam Hemoe droeg en onafhankelijke allures aannam, geenszins kon worden verwaarloosd. Hij vermeesterde zelfs Agra en Delhi, en trok toen tegen Akbar en Bairam Khan op. Wederom werd de vlakte van Panipat — reeds uit het *Mahabharata* vermaard als gevechtsterrein — het tooneel van den strijd om Hindoestan. Hemoe weerde zich dapper, maar toen hij gewond raakte en de leiding moest opgeven, stoof zijn kudde-leger uiteen en lag voor Akbar de weg naar Delhi weer open.

Veertien jaren was de jonge keizer en reeds hadden de wisselingen in zijn leven een biograaf werk kunnen geven. Hij werd geboren tijdens zijn vaders ballingschap; nog geen jaar oud moest hij door zijn in 't nauw gebrachte ouders in den steek worden gelaten. Het prinsje geraakte in zijns ooms gevangenschap en er verliepen twee jaren, vóór zijn moeder hem weer aan het hart kon drukken. Maar weer scheidde de kwade oorlogskans hen, en na hereeniging geschiedde dit nog eens.

Op deze stormachtige jeugd volgde een stormachtig leven. Kerngezond, een echte nakomeling van die onstuimige Mongolen die, als de dorst hen kwelde de aderen van hun paard openden en al rijdende het bloed dronken, trokken gevaren en avonturen hem aan: ongezeglijke olifanten temmen, met zijn paard door woeste rivieren zwemmen, in ontoegankelijke contreien het groote wild achternazetten, geheel onverwacht met weinig steun den vijand op het lijf vallen, — ziedaar de prinselijke sport. Een zoodanige figuur kon niet lang ondergeschikt blijven aan een man als Bairam Khan, den Bismarck van de zestiende eeuw. In 1560, vier jaren na zijn troonsbestijging, zond hij hem met een minzaam briefje weg. Het lot wilde dat zijn pleegmoeder de positie van den verheven *atalik* poogde in te nemen. Zij zag in hem nog niet de krachtfiguur die hij was. Haar zoon, een der hofgrooten, Adham Khan die tot een hoogen staat was verheven, waagde het in 't keizerlijk paleis den hem vijandigen eersten minister Sjamsoeddin bij vol daglicht te vermoorden. Toen toonde Akbar, pas twintig jaren,

het pittige merg van zijn karakter. Toen het tumult hem deed toesnellen en Adham Khan zijn insolentie nog verergerde door de handen van den keizer te grijpen, sloeg deze hem met een vuistslag neer en liet hem van het paleisterras naar beneden werpen en verpletteren. Groote euvels eischen groote remedies, ruwe tijden ruwe daden.

Intusschen, Akbar mocht een geboren heerscher zijn, in Indië zag men in hem nog slechts een nieuwe editie van Babur en Hoemajoen. Er moesten nog eenige decennia verloopen, vóór men erkende dat hij een prachtuitgave was. Het rijk dat zijn vader hem had nagelaten had een betrekkelijk geringen omvang; bovendien werd hij in 't Westen, in 't Oosten en in 't Zuiden door vijanden omringd. Hij had den tact het krijgshaftigste ras van Indië, de Radzjpoet's, aan zich te binden — hij huwde een prinses van Amber, in noordelijk Radzjpoetana — of wel te dwingen tot de erkenning van zijn suprematie. Zijn strijd in het rijk Oedaipoer, vooral zijn beleg van de vermaarde bergvesting Sjitore in 1567, heeft legendendichters bezield en in verschillende werken van de 17e en 18e eeuw is het verhaal van dit beleg een bekoorlijk brok romantiek geworden, waarin de historische kern schuil gaat.

Voor Akbar was het vechten een tweede natuur, of zooals Vincent A. Smith het uitdrukt in zijn voortreffelijk boek *Akbar the Great Mogul*: hij deelde de meening van alle Aziatische en niet weinige Europeesche monarchen dat het de plicht van een koning is zijn gebied uit te breiden. Geleidelijk werden aan zijn rijk door Akbar nieuwe gebiedsdeelen toegevoegd of wel opstandige gewesten onder zijn gezag gebracht: Malwa, Bihar en Bengalen, Orissa, Goedzjerat, Kasjmir, Sind, Beloedzjistan en Kandahar. De staten van den Dekkan bleken moeilijk te veroveren tengevolge van het lastige terrein: wel kreeg Akbar vasten voet in Khandesj, maar noch Ahmadnagar, noch Golkonda noch Bizjapoer kon hij dwingen hem als opperheer te erkennen. Vermoedelijk zouden zijn wapenen meer succes hebben gehad als hij de waardigheid van opperbevelhebber met die van keizer had kunnen verbinden, maar zijn gezag was nimmer zoo goed gevestigd dat hij zich geruimen tijd uit het centrum van 't rijk kon verwijderen. Teekenend is het dat het gezag een militair karakter droeg en al zijn hooge dienaren militaire rangen bezaten.

Dan slaagde Akbar er niet in een „Tafelronde" om zich te groepeeren. Allerlei rassen verdrongen zich om den troon: Dzjagatai's en Oezbeg's (meer westelijk in Centraal Azië wonend), Perzen, Pathanen, Radzjpoet's en andere Hindoes. Zij werden beloond met *dzjagir's* (leenen), die echter niet erfelijk waren. Hun rang werd uitgedrukt in het aantal paarden dat zij er — nominaal — op na moesten houden. Toewijding vond slechts een schralen voedingsbodem in Hindoestan: gevallen van trouweloosheid lieten door hun frequentie na diepen indruk te maken.

Vaak dwongen de omstandigheden Akbar te vergeven waar hij geneigd was te tuchtigen. Wat reeds Koeblai Khan, de beschermer van Marco Polo, in China had ervaren, dat ondervond Akbar in Indië: bekwame mannen waren zeldzaam. De afwezigheid van een ridderlijken, toegewijden kring van paladijnen om de Groot-Mogols was wel de hoofdoorzaak van het verschijnsel dat hun gezag geen diepe wortels in den Indischen bodem kon schieten. Akbar was te scherpzinnig om dit niet te zien. Hij converteerde waar 't doenlijk was de dzjagir's in kroonlanden (*khalsa*) en beloonde zijn voorname helpers, die een ambt (*mansabdar*) ontvingen in geld, maar tegen den kanker der trouweloosheid was geen kruid gewassen. Sommige gewesten moesten eenige malen veroverd worden, alvorens de keizer ze had vastgesmeed aan de rest van het rijk. Geleidelijkheid zoekt men in de ontwikkeling van het dominium der Groot-Mogols tevergeefs.

Op de vorming van een krachtig leger schijnt Akbar zich niet te hebben toegelegd. Hij steunde in hoofdzaak op hulptroepen. Men leest dat hij de Portugeezen — op verschillende punten langs de westkust van Indië gevestigd — om zwaar geschut vroeg, maar voor 't overige deed hij niet veel om de militaire machinerie te vervolmaken. De belegering van vestingen was dikwijls een beproeving voor den onstuimigen heerscher: van een der sterkste, Asirgarh, op den weg naar den Dekkan, viel het beleg juist samen met dat van Ostende in Zuidelijk Nederland, in 1600. Maar het Indische bolwerk, op ongenaakbare rotsen gelegen en ruim geapproviandeerd, was nog moeilijker te nemen. Akbar's belegeringsgeschut was onmachtig het fort tot overgave te dwingen; maar een zilveren brug liet zich slaan; het garnizoen werd door zijn officieren verraden.

Het merkwaardigst in de regeering van Akbar is zijn streven om van zijn rijk een politieke en van de heterogene bewoners een godsdienstige eenheid te maken. In zijn harem nam hij vrouwen van verschillend geloof. De *dzjizja*, een hinderlijke belasting die alleen de Hindoes trof, schafte hij af; de beteekenis hiervan demonstreerde zich eerst later toen de achterkleinzoon van Akbar deze hoofdelijke belasting weder invoerde en zelfs opstootjes uitlokte. De heffing van een taks van bedevaartgangers, tot Akbar's tijd regel, hield eveneens op. De poging om de bewoners van zijn landen te scharen rondom één door hem gestichten tempel des geloofs was hoogst merkwaardig en staat vrijwel op zichzelf. Van huis uit was hij een Moslem; zijn eerste vrouw echter was een Hindoesche. Geleidelijk nam zijn belangstelling voor de godsdiensten waarmee hij in aanraking kwam, toe. Te Fathpoer Sikri, de nabij Agra gestichte hoofdstad, had de keizer een apart gebouw bestemd voor geloofsdisputen. Als hij vervreemd raakte van de leer van Mohamed, dan was dit zeker in hoofdzaak toe te schrijven aan de kibbelpartijen onder de Moslemsche theologen — zeker niet

allen eerste-klas-menschen — en hun even onstichtelijke hebzucht. Overigens was Akbar geenszins vast in de leer en zijn eerbied voor Mohamed was niet erg groot. In de logische lijn lag de afkondiging, in 1579, van 's keizers „onfeilbaarheidsdecreet", waarin zijn *oelama's* (godgeleerden) verklaarden de beslissing van den keizer of *padsjah* in geloofsquaesties te zullen aanvaarden. Later keerde Akbar zich openlijk tegen den Islam en onttrok zelfs moskeeën aan haar bestemming, terwijl hij de bedevaart naar Mekka verbood.

Of hij van nature een mysticus was, zooals Vincent Smith in zijn boek over Akbar meent te moeten aannemen, dan wel of zijn belangstelling in geloofszaken enkel voortsproot uit den wensch om de godsdienstige verdeeldheid in zijn rijk weg te nemen, laat zich moeilijk uitmaken. Zijn Mongoolsche en Oost-Turksche voorouders — men herinnere zich wat in het vorige hoofdstuk omtrent Dzjingis Khan en Koeblai Khan is meegedeeld — was elk fanatisme vreemd en zij maakten gaarne met andere godsdiensten kennis. Niet onduidelijk teekent zich het verlangen af om hun wereldsche macht door religieuze middelen te versterken. Timoerlan verklaart in zijn *Gedenkschriften*: „Ik liet den Islam in mijn gansche rijk ongehinderd toe en steunde de religie. Op deze wijze bevestigde ik mijn regeering; immers de ervaring leert dat kerk en staat samenhooren en dat elke heerschappij die niet door het geloof gestut wordt spoedig alle macht verliest."

Zoo streefde Akbar naar de kennis van de voornaamste godsdiensten van zijn tijd: behalve den Islam en het Hindoeïsme nog het Dzjainisme (van de secte der Dzjain's), het Zoroastrinisme en het Christendom, ten einde een vorm te vinden die hem bevredigde. Verschillende dezer geloofsvormen kwam hij tegemoet: door het slachten van het den Hindoes heilige rund en het vleeseheten te beperken, en, in 't algemeen, naar den wensch der Dzjain's het dierlijk leven te beschermen. De leer van Zoroaster, door de Parsi's in stand gehouden, huldigde hij door de aanbidding van vuur en licht (speciaal de zon). In het Christendom werd hij ingewijd door Jezuïetische missies, die tôt driemaal toe — het eerst in 1580 — aan zijn hof kwamen. Er zijn bewijzen te over dat de leer van den grooten Nazarener hem aantrok. Zelfs verklaart de hiervóór aangehaalde Badaoni, een der Moslemsche geleerden aan Akbar's hof, dat de keizer vast in de waarheid van het Christendom geloofde. Een zijner zoons noemde hij Danijal (Daniel); zijn moeder kreeg den bijnaam van Marjam Makani („de aan Maria verwante"), en zijn eerste vrouw, een Hindoesche, dien van Marjam Zamani („de Maria van haar tijd"). Zijn tweeden zoon Moerad liet de keizer Portugeesch leeren en in 't Christendom inwijden. Op de z. g. Hooge Poort van de Groote Moskee te Fathpoer Sikri deed de keizer, teruggekeerd van zijn campagne naar den Dekkan, in 1602, een tekst beitelen,

waarin voorkwam: „Zoo zeide Jezus, wien vrede zij". De Jezuïeten erlangden verschillende vrijheden; hun werd o. a. schriftelijk gewaarborgd, dat de overgang tot het Christendom in het rijk vrij was.

Ik acht het historisch ongerechtvaardigd de bewering uit te spreken dat Akbar een spel dreef met Jezus' leer. Een feit is het echter dat hij nimmer aan den wensch der paters Jezuïeten om zich te bekeeren, gevolg heeft gegeven. Daar deze paters hun bevindingen hebben te boek gesteld — zoo bestaat van Antonio Monserrate die in 1580 aan Akbar's hof kwam een uitvoerig relaas, *Mongolicae Legationis Commentarius*, dat eerst in onzen tijd werd teruggevonden (en in 1914 in de *Memoirs of the Asiatic Society of Bengal* uitgegeven) —, tast men omtrent de bedoelingen van den keizer geenszins in het duister. Uit het genoemde werk, en uit het reeds in 't begin der 17e eeuw verschenen boek van pater Pierre du Jarric, *Histoire des choses plus mémorables* etc., weet men dat aan Akbar geen bevredigende verklaring kon worden gegeven van verschillende leerstukken, zoo van dat der drieëenheid. Du Jarric klaagt over het scherpe verstand van den Keizer die maar aldoor om „meer licht" vroeg.

In tegenstelling met Vincent Smith is F. A. von Noer, de eerste Westersche biograaf, van oordeel — in zijn *Kaiser Akbar* — dat de Keizer een positieve geest moet geweest zijn. Inderdaad, voor een mysticus heeft het leerstuk der drieëenheid minder bezwaren dan voor een positivist. Toch ontbrak in de ziel van Akbar niet een mystiek bestanddeel, gelijk uit verschillende zijner handelingen valt af te leiden.

Eenige van 's Keizers tijdgenooten hebben hem miraculeuze krachten toegekend. Zoo de bekende Aboel Fazl, de zeer begaafde auteur van de *Akbarnama* („Akbar's Levensbeschrijving") en de *Ain-i-Akbari* („De instellingen van Akbar"), die voorbeelden geeft van het vermogen van den merkwaardigen man om zieken te genezen; Akbar wordt gezien als „de geestelijke leidsman der natie", en van hem wordt getuigd dat hij „de vervulling van dezen plicht een middel acht om God te behagen". Aboel Fazl, niet afkeerig van vleierij, meende bij den vorst zelfs „een straal van goddelijke wijsheid" te mogen aannemen.

Akbar kwam er ten slotte toe, een eclectisch geloofsstelsel als een bijzonderen nationalen godsdienst te propageeren. Een der formules was: Allahoe Akbar, wat beteekent: God is groot, en tevens: Akbar is God. Het Din Ilahi droeg een monotheïstisch karakter zonder vrij te zijn van pantheïstische invloeden; de Keizer was de stedehouder van God, dus een soort van paus. De boven vermelde aanbidding van licht en vuur, alsmede de bescherming van het dierlijk leven en de beperking van het vleeschgebruik waren overgenomen uit het Zoroastrinisme, het Dzjainisme en het Boeddhisme. Nog verscheiden andere voorschriften, niet alle getuigend van wijsheid, werden door den stichter van het „nieuwe geloof" gegeven. Ter eere van Akbar dient getuigd

dat hij het zwaard niet misbruikte om proselieten te maken. De houding van zijn streng islamietischen achterkleinzoon Aurangzeb, die bepaalden dwang uitoefende, steekt hierbij ongunstig af.

Zelfs een dichter als Alfred Tennyson heeft zich door den geloofsheld te Fathpoer Sikri laten imponeeren. Hij ziet Akbar en zijn vriend Aboel Fazl bij avond vóór het paleis in de genoemde stad en laat den Keizer zijn hart uitstorten. Nu is deze niet langer

> a lonely man
> In the king's garden, gathering here and there
> From each fair plant the blossom choicest-grown
> To wreathe a crown not only for the king
> But in due time for every Mussulmân,
> Brahmin, and Buddhist, Christian, and Parsee,
> Thro' all the warring world of Hindustan.

Het is niet ijdelheid die den Keizer drijft; hij handelt in navolging van de Christenen die een geestelijk opperhoofd hebben, enkel

> for power to fuse
> My myriads into union under one;
> To hunt the tiger of oppression out
> From office; and to spread the Divine Faith
> Like calming oil on all their stormy creeds,
> And fill the hollows between wave and wave;
> To nurse my children on the milk of Truth,
> And alchemise old hates into the gold
> Of Love, and make it current; and beat back
> The menacing poison of intolerant priests,
> Those cobras ever setting up their hoods —
> One Allah! one Kalifa!

De dichter heeft hier het innerlijk leven van den Keizer vrij zuiver nagevoeld. Maar dit neemt niet weg dat zijn pogen gebrekkig was. Zoo merkt H. Beveridge in een artikel over Akbar in de *Encyclopaedia of Religion and Ethics* op, dat de Messiaansche experimenten van Akbar onevenredig veel aandacht hebben genoten. Vincent Smith gaat zelfs zoover 's Keizers streven om zoowel in geestelijke als in wereldsche zaken te overheerschen, te kenschetsen als „a monument of Akbar's folly". Dat, zooals Beveridge beweert, de geringe ontwikkeling den heerscher te Fathpoer Sikri in den weg stond, lijkt mij minder goed gezien. Akbar was een ongeletterde in zoover dat hij in zijn jeugd te ongedurig was geweest om lezen en schrijven te leeren, maar hij placht zich veel te laten voorlezen, en zijn intelligentie was zoodanig dat zij — het is hierboven aangestipt — de paters Jezuïeten tot wanhoop bracht.

Een sympathieke trek in den grooten heerscher was zijn liefde voor kunsten en wetenschappen. In de eerste plaats heeft de bouwkunst zijn aandacht gehad. Ter eere van den heiligen Sjeikh Selim te Sikri, in de nabijheid van Agra, welke heilige hem de geboorte van manne-

lijke nakomelingen had voorspeld, stichtte Akbar daar zijn residentie waaraan hij den naam gaf van Fathpoer Sikri. Smith noemt deze stichting „de gril van een onverantwoordelijken autocraat", en als men bedenkt dat de hoofdstad, die van 1570 tot 1580 met geweldigen spoed uit den grond werd opgetrokken, reeds in 1585 om redenen van hygiënischen aard werd verlaten, is men geneigd den strengen beoordeelaar bij te vallen. Intusschen bereikte de stad een graad van schoonheid bijna zonder weerga. Uitnemende Perzische bouwmeesters, samenwerkend met begaafde Hindoes, schiepen een Mohamedaansch-Hindoeschen stijl die verrassende effecten oplevert. In haar korten bloeitijd moet Fathpoer Sikri een droom in steen zijn geweest: de tijd — en ruwe menschenhanden — hebben eenige gebouwen gespaard en deze getuigen van het talent en den schoonheidszin zoo van de architecten als van Akbar zelven, want deze was geenszins een onbewogen toeschouwer, maar deed zijn inzichten en smaak in steen vastleggen.

Ook de schilder- en de — in 't Oosten gewaardeerde — schoonschrijfkunst verheugden zich in de keizerlijke gunst. Vele specimina der toen beoefende kunsten, onder sterk Perzische invloeden, zijn op den onrustigen bodem van Hindoestan, jammer genoeg, verloren gegaan. De muziek werd geenszins verwaarloosd en de geschiedenis koestert met een zekeren eerbied den naam van Mijan Tansen, een zanger, die volgens de kronieken zijns gelijke niet had. Ook openbaarde zich een opbloei der letteren. Vooral in Akbar's tijd begon het samenstellen van kronieken in 't Nieuw-Perzisch, de hoftaal, door Moslemsche schrijvers mode te worden. De keizer vond er genoegen in, mannen, die op geestelijk gebied uitblonken, om zich heen te verzamelen. Vermaarde Indische literaire gewrochten, zooals het *Mahabharata* en het *Ramajana*, deed hij vertalen. Dank zij de betrekkelijke rust in het centrum van Indië was er ook een meer spontane renaissance op het gebied der letteren. Zoo openbaarde zich het zeer bijzondere talent van den Hindoe Toelsi Das, schepper van een groot epos, *Ram-tsjarit manas* of *Ramajan*, dat de daden verheerlijkt van den held Ram of Rama, een vleeschgeworden godheid. Toelsi Das leefde van omstreeks 1532 tot 1623 en woonde in hoofdzaak te Benares; zijn gedicht is geschreven in de volkstaal van Ajodhja en omgeving (het tegenwoordige Oudh). Merkwaardig is het feit dat het epos verschillende passages bevat, waarin een aan het Christendom verwante geest tot uiting komt. Van Toelsi Das is een gebed bekend dat in een Christelijk gedenkboek zou kunnen worden opgenomen. Kleinere gedichten van hem zijn ware juweeltjes; de zuiverheid der verbeelding is treffend.

Een Maecenas volgens Westersche opvatting was Akbar niet. Voor de dichters aan zijn hof gevoelde hij, zoo constateert Aboel Fazl, geen oprechte belangstelling; de uitingen der dichterlijke fantazie maakten

geen indruk op hem; hij volgde één soort van mode. Intusschen hadden Aboel Fazl en zijn dichterlijk aangelegde broeder Feizi geen reden om zich over een tekort aan keizerlijke gunst te beklagen. Weliswaar bereikte geen van deze beiden de wonderbaarlijke hoogte van het omstreeks 1000 levende dichtergenie in Perzië, Firdausi, wiens *Sjahnama* tot de verhevenste poëtische voortbrengselen behoort die de wereld kent, maar toch brachten de beide gebroeders aan het hof van hun beschermer een gelukkige opleving teweeg. Aboel Fazl was meer geschiedschrijver, maar hij heeft ook zuiver litterair werk nagelaten, nl. een Nieuw-Perzische bewerking van het bekende Indische fabelboek *Kalila en Dimna*, dat reeds vijf eeuwen vroeger naar Perzië zijn weg gevonden had. Zijn hoofdwerken, zeer omvangrijk en wel wat veel in details verloopend, zijn het *Akbarnama*, een beschrijving van Akbar's leven en regeering, en het *Ain-i-Akbari*, dat het legislatieve werk van den Keizer behandelt en inlicht aangaande allerlei onderwerpen, met het leven van den Padsjah verband houdend.

Ook in deze prozawerken verloochent Aboel Fazl — voor wien de Perzische literatuurgeschiedenis een belangrijke plaats inruimt — zijn uit Iran stammende fantazie en smaak niet. De verbeeldende vergelijking waarin Firdausi zoo overweldigend sterk is, weet ook Aboel Fazl met waardigheid te pas te brengen. Aan Akbar worden er over de honderd gewijd; de *sjahansjah* (opperste heer) wordt o. a. aangeduid als: „de wereldbeheerschende souverein van onzen tijd, het tooneel van Gods macht, de lamp van den stam van Timoer, oorsprong van de wetten der wereldheerschappij, lichtend voorhoofd van den leidenden morgen, brandpunt van de zon van veiligheid, 's werelds oog van goedertierenheid en goedheid" en zoo aldoor. Abdoel Fazl was te zeer panegyrist dan dat hij als geloofwaardig geschiedschrijver kan worden beschouwd.

In één opzicht verloochende Akbar zijn Oosterschen aard niet: voor het stoffelijk welzijn van de onder zijn heerschappij levende massa voelde hij weinig. Als hij sociaal-economische maatregelen invoerde, dan was dit zeker niet zoozeer ter wille van zijn onderdanen als ter wille van zijn schatkist. Zijn omgeving had al even weinig maatschappelijken zin. Van 1595 tot 1598 en 1599 werd Noord-Indië geteisterd door een allervreeselijksten hongersnood. Een der beste geschiedschrijvers van Indië, de Pers Kasim Ferisjta, zwijgt er geheel over. Anderen achten met enkele regels genoeg over deze ramp gezegd. „Aziatische historieschrijvers", zoo constateert Vincent Smith in zijn boek over Akbar, „nemen nimmer de moeite de economische gevolgen van noodlottige hongersnooden te vermelden of in bijzonderheden te beschrijven of wel den invloed op de landrente- (grondbelasting) heffingen en het finantieele beheer in 't algemeen te schetsen. Een hongersnood zoo hevig en langdurig als die welke van 1595 tot 1598 of 1599 aanhield, moet werkelijk als een der gewichtigste gebeurtenissen der regeering

worden beschouwd, ver reikend in haar consequenties; niettemin, als niet toevallig een geschiedschrijver van den tweeden rang er enkele regels over geschreven had, zou zelfs het bloote feit niet bekend zijn gebleven." Akbar's zoon en opvolger, Jehangir (Dzjehangir), blijkt door de volksellende wel getroffen te zijn; het zij hier terloops vermeld. In de *Gedenkschriften* die hij heeft nagelaten maakt hij gewag van een hongersnood met pest, die in 1616 verschillende deelen van Hindoestan teisterde. Doch over 't geheel werd men er weinig door aangedaan.

Intusschen spot de ellende die een Indische hongersnood teweeg bracht met de krachtigste verbeelding. Een Nederlander, Johan van Twist, die in 1630 en 1631 getuige was van zoo'n bezoeking — in het gewest Goedzjerat, — verhaalt er uitvoerig van in zijn *Generale Beschryvinge van Indien*. Het had gedurende een jaar niet of zoo goed als niet geregend; het graan ging te niet en het gras schoot niet op; de buffels en koeien stierven in menigte. Van Twist schrijft o. a.:

„De koeyen zag men door gebrek aan gras doode lichamen eten, de menschen namen gedroogde huyden van beesten, sommige gingen op de mishoopen soeckende de beenderen die lange tijdt te voren geknaecht waeren, bradende dezelve op koolen en hebben die ghegeten."

Steden en dorpen werden verlaten; de menschen wisten niet waar het te zoeken. „Haer ghedaente was vreeslijck om aensien, de oogen stonden diep in 't hooft, het aengesichte dick geswollen, de lippen ende mondt bleeck, de tanden van slijm lacterende, de huyt seer hardt, door welcken men de beenderen sagh legghen, voorts den buyck niet anders als een ydelen sack hangende."

Men zag de mannen hun vrouw en kinderen verlaten; de vrouwen verkochten zich als slavinnen; de moeders verkochten haar kinderen; velen namen vergif in of wierpen zich in het water, „soo dat de revieren vol doode luyden dreven". Stervenden werden gedood en hun vleesch gegeten. Deze laatste gruwelijkheden doen ons denken aan II Koningen, hoofdstuk VI; alleen geschiedden zij in Indië op grooter schaal.

Men verneemt niet dat Akbar zich veel om deze plagen bekommerde. Wel toonde hij vaak medelijden jegens armen, enkele individuen, doch hij kon — en dit is typisch Oostersch — dit medegevoel niet op de massa overdragen.

Een aangelegenheid die 's Keizers bijzondere belangstelling had was de regeling van de grondbelasting of landrente, het „revenue settlement" zooals de Engelsche uitdrukking is. Akbar's regeling — grootendeels het werk van zijn helper Todar Mal, een Hindoe — is de grondslag geweest van de moderne organisatie. Intusschen was zij tot op zekere hoogte een copie van het werk van den hiervoor genoemden Sjeer Sjah. Deze kreeg van zijn vader het beheer van enkele *pergana's*

nabij Dzjaunpoer in Bengalen en streefde ernaar de bebouwers van den bodem billijk te belasten en knevelarij tegen te gaan. De gronden werden opgemeten, belastingstaten aangelegd en een streng toezicht geoefend. In de Kroniek betreffende Sjeer Sjah, op last van Keizer Akbar samengesteld en in vertaling o. a. opgenomen in Elliot en Dowson's bekend werk, *History of India, as told by its own historians*, deel IV, — de titel is: *Tarikh i Sjer Sjahi* — vindt men belangwekkende bijzonderheden.

Onder Akbar werd het stelsel veel meer in details uitgewerkt en ook aangestuurd op het in gebruik nemen van woeste of braakliggende gronden. Ofschoon de *Ain-i-Akbari* breedvoerig inlichten, zijn er in het systeem nog duistere plekken. Na de opmeting werden de gronden in klassen verdeeld en hiernaar de „landrente" bepaald. De basis voor de verdeeling waren de geregelde en de ongeregelde bebouwing, in verband met het gebruik om sommige gronden tijdelijk braak te laten liggen. (Een uitvoerige bespreking is gereserveerd voor Boek II, hoofdstuk...[1]). Hier zij slechts vermeld dat de Keizer, volgens Oostersch grondrecht de eigenaar, van de gemiddelde jaarlijksche opbrengst niet minder dan één derde opeischte. Een der hoofdkenmerken was dat — althans in zekere gewesten — de belasting hoofdelijk over de landbouwers werd omgeslagen en dus van tusschenpersonen, die in een zeker gebied voor het totaal der belastingen werden aansprakelijk gesteld, geen gebruik werd gemaakt.

Vincent Smith verklaart zeer sceptisch te staan tegenover de werking van de goed bedoelde regelingen in de praktijk, waar zelfs het huidige Engelsche Gouvernement met zijn talrijke hulpmiddelen niet altijd bij machte blijkt den wil van de overheid tot zijn recht te doen komen. Inderdaad moet men al zeer naïef zijn om te gelooven in het heilzaam effect van een stelsel dat niet alleen een talrijk getraind personeel maar ook — en vooral — publieke integriteit behoefde om in de praktijk iets meer te zijn dan gereglementeerde goede bedoelingen. Wat François Bernier in zijn bekende „Lettre à Monseigneur Colbert", voorkomende in zijn *Voyages*, over de machteloosheid der landelijke bevolking en de knevelarijen der belastinggaarders of der *dzjagirdar's* (houders van leenen) meedeelt — in overeenstemming met de berichten van andere schrijvers —, laat niet de minste ruimte voor optimisme. „Il n' y a presque personne qui soit à l'abri des violences de ces Timariots (djzagirdar's), Gouverneurs et Fermiers: les Rois, quelque bonne volonté qu'ils puissent avoir pour leurs peuples, ne sçauroient presque jamais, selon ce que je viens de dire, leur faire rendre la Justice et empêcher les tyrannies, surtout dans ces grands Etats et dans les Provinces éloigneés de leurs villes capitales." Als men verder

[1]) Oningevuld in het hs.; evenals hiervóór R.

bedenkt dat de levensstandaard zeer laag was — een gewone werkman verdiende per dag niet meer dan 6 à 7 cent Ned. courant en kon hiermee in eenvoudige behoeften voorzien —, dan erkent men dat de belasting vaak een zwaren druk zal hebben geoefend. Men leest dan ook dat af en toe de belasting moest worden kwijtgescholden.

Voorzeker was Akbar er de man niet naar de landbouwende bevolking het leven zuur te maken. Maar hij had een opmerkelijk zwak voor het aardsche slijk en uit den inventaris zijner bezittingen, bij zijn overlijden opgemaakt, blijkt welke schatten hij had weten te vergaren.

Akbar rees hoog boven zijn tijdgenooten, en geen uit zijn dynastie heeft hem in grootheid geëvenaard. Zijn militair succes dankte hij minder aan zijn voortreffelijke legerorganisatie dan aan de snelheid van zijn actie. Met zijn uiterst krachtigen wil overheerschte hij zijn omgeving. Hij was een autocraat, en in zijn tijd was deze het product der omstandigheden. Echter werd zijn despotisme verzacht door een gemoedelijkheid en grootmoedigheid waartoe niet alleen zijn inborst maar ook berekening hem dreven. Zijn verdraagzaamheid was een zijner karakteristiekste eigenschappen. In de conceptie van zijn Din Ilahi schuilt ondanks alles iets sympathieks. Dank zij zijn opmerkelijk organiseerend vermogen werd hij de grondlegger van het groote rijk dat, ten deele wegens de natuurlijke selectie van het geslacht van Babur — in het woelige centrum van Azië overleefden slechts de krachtigste en begaafdste vorstengeneraties —, nog een eeuw na Akbar's dood, tot 1707, zijn eenheid behield.

Intusschen slaagde zelfs Akbar er niet in, voor den geest van zijn tijdgenooten zijn gezag te plaatsen als iets concreets, iets onaantastbaars. De zwakke plek in zijn heerschappij was dat hij, zooals zeer juist in Elphinstone-Cowell's *History of India* wordt opgemerkt, niet steunde op een rijk buiten Indië's grenzen of op de voortdurende instrooming van landslieden. Zijn helpers — ik wees er reeds op — vormden een mengelmoes, en van de meesten was het moreel gehalte laag. De noodzakelijkheid dwong hem zich van deze lieden te bedienen; als pijlers van zijn rijk kon hij geen graniet gebruiken, hij moest het doen met wormstekig hout. Onder zijn opvolgers was het niet beter: nimmer was de macht van het rijk der Groot-Mogols of Timoeriden ook maar in de verte evenredig aan den omvang. Ofschoon men kan zeggen dat na Akbar's dood de traditie den troon schoorde, was deze toch nog zoo weinig bevestigd dat, naar sir Thomas Roe, een Engelsche ambassadeur die in 1615 naar 't hof van Jehangir ging, ons vertelt, gevaar voor het uitbreken van een oproer bestond wanneer de Keizer zich gedurende één dag niet in 't openbaar vertoonde. De grootheid van de Timoerieden, Akbar incluis, is maar heel betrekkelijk.

Een wreede tragiek ligt in wat Akbar van de zijde van zijn zoons

ervoer. Evenals zijn grootvader versmaadde hij den wijn niet en het verhaal van zijn leven bevat episoden waarin de drank een groote rol speelde. Zijn zoons, vooral Moerad en Danijal, gingen zich zoo te buiten dat deze beiden tengevolge van chronische drankzucht bezweken, de eerste in 1599, de tweede in 1604. Vooral de dood van Danijal greep den Keizer sterk aan en verhaastte zijn einde. Zijn oudste zoon Selim — de latere Jehangir — had te voren zijn vader pijnlijk gegriefd door openlijk tegen dezen te rebelleeren; de Keizer werd toen vastgehouden in den Dekkan door het beleg van de vermaarde bergvesting Asirgarh. Reeds in 1591, toen hij aan verdachte kolieken leed, opperde hij het vreeselijk vermoeden dat zijn zoon Selim, in zijn ongeduld om de eerste in 't rijk te worden, hem vergiftigd had. De opstandige prins vestigde zich te Allahabad en bestuurde een deel van het rijk onafhankelijk van zijn vader, al schakelde hij dezen niet geheel uit. Na heel wat schommelingen tusschen gehoorzaamheid en weerbarstigheid boog Selim in 1604 het hoofd. Het verhaal der verzoening heeft een Oostersch cachet. De Keizer ontving zijn zoon die rijke geschenken kwam aanbieden — o. a. 400 olifanten waarop Akbar zoo gesteld was — openlijk met alle betuigingen van hartelijkheid en genegenheid. Maar even daarna trok hij zijn zoon bij de hand een zijvertrek binnen, waar de vorst door felle woede gedreven, zijn zoon verscheiden harde klappen in 't gezicht gaf, hem met bittere verwijten over zijn onriddelijk gedrag overstelpte, en... hem hoonde, omdat hij, over 70.000 ruiters beschikkend, dwaas en lafhartig genoeg geweest was om als smeekeling zijn vader te voet te vallen. Het sentiment der oude Timoerieden kwam hier boven; men ruikt de lucht der Nomadententen.

(Slot volgt.)

Profielen

DOOR

HUGO PENNING.

IV.

Een herinnering.

Het diner was afgeloopen; langzaam behaaglijk waren de passagiers de eetzaal uitgeslenterd naar de koelte van het dek. De leege tafels stonden rommelig vol met servies, — op de afgedraaide stoeltjes lagen nog hier en daar servetten, neergegooid bij het weggaan. En in de lage lichte ruimte hing de vage warmte van een overvloedigen maaltijd.

Suizend draaiden de fans; hun schaduwen lagen als bibberende circelvlekken tegen de wit-verlakte zoldering, waarin de lampen schitterden of het holten waren van glitterend licht.

Ver weg, of het van buiten kwam, dreunde het zoemen der machines aan,—heel de zaal lag in een strakke vreemde trilling, die je plotseling gewaar werd als je ernaar luisterde. En soms zwalpte van ergens verbeneden de dompe klank van een golfslag door in de zaal, als een haast onwerkelijk geluid dat telkens verraste.

In een hoek van de salon zaten we als nablijvers met ons vieren aan tafel. We rookten in een trage natafelstemming onze sigaren.

Het gesprek sloomde. We keken zonder aandacht naar de boys, die onhoorbaar heen en weer schoven langs de tafels en begonnen af te ruimen. Langzaam, al rookend, dronken we de flesch wijn leeg die nog bij ons op tafel stond en voelden ons te lui om op te staan.

De dokter zat aan het hoofdeinde van de tafel, een magere al een beetje oude man met een geel tropengezicht. We voelden ons wel heel jong bij hem en zagen hem in de laatste dagen eigenlijk eerst zooals hij was. Hij had nu een witgesteven toetoepjas aan en het was of de ziekelijke man dien we eerst in hem hadden gezien, nu in de tropenkleeren, een ander geworden was, bij wiens ervaring we altijd weer een gevoel van hulpeloosheid kregen.

Wij gingen uit, allen voor de eerste maal, een officier, een ambtenaar, een tengere jongen nog met een Europeesche kleur op zijn geschoren

gezicht en ik..... Maar de dokter had al vele jaren achter zich in het warme land, — nu voer hij, altijd maar door, heen en weer, als in een eindelooze onrust. En diezelfde vreemde ongedurigheid van heel zijn bestaan leefde in zijn lijf. Op zijn beweeglijk beenig gezicht zag je, als je met hem sprak, de aandoeningen leven als verschietende spiertrekkingen, hij hield zijn handen nooit stil..... zijn magere handen, die verdroogd leken in het verschrompelde vel. En hij had een zenuwachtige manier van praten die me telkens nieuwsgierig prikkelde.

Hij was de leider van heel de bevolking van passagiers die wekenlang aan boord boord leefde. Hij kende hen allen en allen kenden hem. Ze kwamen bij hem om de feestjes op te zetten en om de ruzies uit te maken die telkens, dan hier en dan daar, heftig snel opschoten uit de eentonigheid van het bestaan.

Maar met ons, zijn tafelgenooten, was hij meer vertrouwd. In een vaste gewoonte bleven we na tafel zitten als de anderen al aan dek waren; het was ons uurtje geworden dat elken dag terugkwam en dat langzamerhand ons in een stille intimiteit had samengebracht, waarin we veilig waren voor het roezige gedoe dat heel den dag vermoeide.

Als vanzelf kwam dan het gesprek op het onbekende dat voor ons lag. Wij praatten erover zooals je over een verlangen spreekt, — voor ons lag het leven, onbekend en volgedroomd met onze verbeelding, die we al werkelijkheid dachten.

We luisterden naar elkaar en voelden dan een vreemd samengaan van onze gedachten omdat wij het onbekende alle drie zoo gelijk zagen en er even smachtend haast naar verlangden.

We waren, in die paar weken aan boord, door dat altijd denken aan dezelfde dingen, bijna vrienden geworden zonder dat we het zelf wisten.

En de dokter was onze stille toehoorder. Met zijn kin in zijn handen geleund, zijn elbogen voor zich op tafel, luisterde hij met een goedmoedig geduld naar de plannen, die dan de een, dan de ander aan het vertellen was. „Ja, ja," lachte hij dan als hij eindelijk langzaam zijn glas leeg dronk, „jullie doen maar, Indië wordt nog een ander „land als jullie er bent! Maar zoo moet het,.... als jullie nu nog „geen plannen hadden, — min God, wie moest ze dan wel hebben!".... En met zijn handen in zijn zakken, zijn sigaar schuin naar boven gewipt in zijn mondhoek, liep hij voor ons uit de trap op naar het dek....

Soms kwam het wel voor, dat we ons een beetje verward voelden in al de plannen die als werkelijkheid in onze gedachten opdrongen. Dan kwam, spontaan, de vraag van een onzer aan den dokter.... „Toe, dokter, vanavond vertelt U".... En dadelijk was hij bereid.

Zoo hadden we, in den korten tijd van ons samenzijn, al vele verhalen gehoord, vreemde verhalen uit een ervaring die ons langer leek dan een menschenleven. Maar ze hadden ons verlangen naar het

onbekende niet geschaad, — we bleven het zien zooals we het ons droomden en het was of de dokter sprak van een ander land, waarheen wij niet gingen, en dat ons even ver bleef als de wrange verhalen zelf waarvan we huiverig genoten.

Hij was een goed prater; als hij achterover leunde in zijn wiebelend stoeltje, zijn handen voor zich uitgestrekt tegen de rand van de tafel en ons met zijn fletse oogen spottend aankeek, luisterden we al. En dadelijk pakte hij ons met zijn woorden waarmee hij snel-behendig zijne herinneringen voor ons deed opleven.

Een vreemde man was het, de dokter; hij hield niet van Indië, hij haatte het land eigenlijk. En hij kon toch niet buiten den sfeer van het Oosten leven. Hij was er jaren geweest en eindelijk, ongetrouwd en gefortuneerd, teruggekomen naar Enropa. Maar hij had het in Holland niet kunnen uithouden, was weer naar de tropen gegaan en er een paar jaar gebleven, almaar zich verzettend tegen de benauwenis van het Oosten waardoor hij werd beklemd. Toen hij eindelijk terugkwam, was hij omvat door een vreemden greep van verlangen die hem almaar trok naar het land dat hij tegelijk haatte en lief had. Als een oud man was hij scheepsdokter geworden. En in dit rustelooze bestaan van heen en weer trekken naar het Oosten had hij een stille bevrediging gevonden. Elke reis was hem een genieting of ook hij een nieuw verlangen al nader en nader tegemoet kwam. En als hij het alles weer gevonden had zooals hij het kende, was de terugreis hem een rustige bevrijding van een druk dien hij dadelijk weer miste....

Een van ons rekte zich lui uit en keek om zich heen in de leege zaal; door de open patrijspoorten, gevangen in de uitstaande windkleppen, kwam een zwoele avondlucht binnen, een zachte wuiving, waarin je de tropen voelde....

„Kom dokter", zei hij, „een verhaal vanavond".

Maar de dokter weerde hem af. „Vanavond vertel ik beroerdigheid, „dat weet ik al van te voren. De Oost vloeit m'n oue lijf binnen.... „Laten we liever aan dek gaan, 't is hier benauwd." Hij stond op en rolde zijn servet op, huiselijk-gewoon zooals hij elken avond na tafel deed. „Kom," zei hij toen nog eens spottend, „jullie bent te lui om op te staan, geloof ik." Hij keek om zich heen en luisterde even. We hoorden den verren dreun der machines, het suizen der fans, en den vreemden klank van de nacht die uit de onzichtbare donkerheid om ons kwam als een warme streeling.... 't Was of ik hem ineens zag huiveren. Maar dadelijk draaide hij zich met een ruk om.... „Ajo" riep hij de zaal in „kassih koppie diatas." En met driftige passen liep hij voor ons uit de trap op naar het promenade dek.

Een blauwe nacht was er om ons; we voelden, meer dan we het zagen, de oneindige verte van de zee en de wijde roerlooze lucht. De

boot was omvangen in een zwalpende klotsing van water, waardoor ze trillend voortgleed. De hooge warmte trok, met het bewegen van het schip, neer in haast onbewogen slierten die den vreemden reuk hadden van de tropen.

Op het schemerlichte dek zaten de passagiers in groepjes samen bij de peerlampjes in de witte huttenwand opzij. Langs heel het dek waren die lichtplekken als hoekjes van gelen schijn. En daartusschen was vage schemer, waarin je soms iemand zag bewegen, als een schimmig silhouet.

Een onduidelijk geroes van stemmen gonsde om ons. Soms klonk er even een lach op of een paar luide woorden die je niet verstond.... Maar dan werd het weer een zoemend geluid dat als doorweven was in den durenden dompen dreun der machines.

Zonder spreken drentelden we achter elkaar naar onze plaats voor de doktershut. We lagen er een tijd naast elkaar in onze dekstoelen, zonder gedachten, met zoo'n rust van heel ons bewustzijn als je slechts in een tropen-nacht op zee hebben kunt. Toen was het of een van ons langzaam wakker werd.... „Nou dokter," geeuwde hij, „nou het verhaal." We hoorden naast ons hoe hij zich overeind drukte in zijn krakende stoel en toen ineens zijn spottende stem.... „Jullie zijn rare lui, of jullie eigenlijk niet alleen. Iedereen is bijna zoo. „Je bent op weg naar een land dat je niet kent... je bent er al... „En nou wil je van mij een verhaal hooren... over Indië natuurlijk. „Je bent immers overtuigd, dat jullie er heel wat anders zult vinden dan ik. Natuurlijk... anders zou je niet gaan. „Enfin.... Hij zweeg even en stond op. Hij drentelde naar de verschansing en toen in de lichtplek van de open hutdeur weer naar ons toe. „Ach wat", zei hij ineens, of hij zich met een ruk los trok uit zijn gesoes „jullie „vraagt er toch zelf om en ik kan de dingen immers voor jullie niet „anders maken dan ze zijn". Hij nam een kop koffie van het blad dat de boy hem voorhield en dronk haar langzaam uit. „Ik neem mezelf „niet," zei hij toen, „maar er zijn al zooveel knappe denkers geweest „die allemaal voor ditzelfde onoplosbare zijn komen te staan als ik. „Jullie weet wel wat Kipling gezegd heeft van het Oosten en Westen. „En daar ontkom je niet aan, niemand. Je krijgt allemaal wat mee „daar vandaan, zeggen ze wel 's. 't Is alleen maar beroerd als het dat „verlangen is, dat eeuwige verlangen dat je almaar terugtrekt naar „een mysterie dat je benauwen blijft, al ben je er nog zoover van- „daan. Hoe moet ik jullie dat eigenlijk zeggen, jullie ruikt de tropen „nog niet zooals ik, — jullie kent die lucht nog niet.... Gelukkig „misschien.... Maar ik, ik merk hier op zee alweer dat vreemde „onbekende,.... en ik verlang er naar, zooals ik nooit, nooit naar „Holland heb verlangd. Ik denk nu weer aan zooveel dat ik nooit „heb begrepen en nooit begrijpen zal. En daarom misschien blijft het

„zoo in me.... Gek dat dat 's avonds over me komt.... De tropen „overdag, dat is 't niet, dat is één hitte waarin je gevoel verschroeid „is en waarin je denken niet uit kan komen boven het gewone „roezige gedoe van den werkensdag. Maar 's avonds, God, 's avonds.... „als de zon weg is, als je de tropen ruikt, als een vreemd bederf „om je schijnt op te komen uit den grond, als je je omvangen voelt „door die suizende stilte waarin geen klank is.... niets dan dat „geheimzinnige, ontastbare, dat je hulpeloos verwart.... Ik kan dat „jullie zoo moeilijk zeggen, — misschien denk je veel later nog wel „'s terug aan den ouden Indischman die ik ben, of misschien ook „niet. Ik hoop het voor jullie, maar ik geloof het niet...." Hij hield zijn sigaar voor zich uit en blies er langzaam de rook overheen. „Ja dat bijvoorbeeld," ging hij toen voort, en hij hield zijn hand vooruit in het licht. „Zien jullie dat lidteeken daar bij m'n pols,.... dat doet „me nu ineens weer denken aan een voorval, dat ik al bijna vergeten „was. En nu ik er vanavond al pratend weer naar kijk, herinner ik „'t me weer of het gisteren gebeurd is."

Hij liet zich in zijn stoel vallen en sloeg zijn magere hoog opgetrokken beenen over elkaar. „Dat is nu", zei hij verzinnend, misschien al wel een jaar of achttien geleden.... „Ik was toen in Deli, dokter „van een rubberonderneming die al niet meer bestaat. Ik mocht eigen „praktijk erbij hebben en ik woonde in Medan. 't Ging me goed, —. „het zijn de rustigste jaren van heel m'n Indischen tijd geweest. En „toch.... Jullie moet weten, dat Deli 't minst typeerende land is van „onze tropen. Nergens heb ik zoo zwak het gevoel van Indië gehad „als daar. Er zit, zou ik haast zeggen, geen verleden genoeg in het „land. En de sfeer van het Oosten is er dan ook veel zwakker. Maar „jawel, — je kunt je wel 's voorstellen dat je er niet bent, als alles „zoo geleidelijk en gewoon gaat als je rustige burgerleven thuis... Je „bent er toch en je merkt het soms ineens, als je er het minst op „bedacht bent. Ja, ja, da's allemaal geen nieuws, iedereen weet dat „die in Indië geweest is".... Hij zweeg en rekte zich uit. Even was de verre stilte weer om ons.

„Nou", hoorden we toen ineens zijn stem, „ik was toen in Deli.... „In die dagen leed ik aanslapeloosheid, ik had het misschien te druk, of „wat anders. Maar ik kon 's nachts moeilijk slapen. Uren en uren lag „ik elken avond in m'n bed naar m'n klamboe te kijken, zonder den „slaap te kunnen vatten. Uit verveling had ik me aangewend, m'n „licht te laten branden. En zoo gebeurde het vaak dat ik tegen den „morgen wakker werd en m'n lamp nog aan was. Of het slapen was „of niet weet ik niet, maar dat onbewogen liggen in die lichte kamer „gaf me soms de allervreemdste sensaties.... of droomen, zooals je „het noemen wilt. Ik heb later vaak er aan gedacht in wat voor een „krankzinnige overspanning ik toen toch eigenlijk geleefd heb. Maar

„toen dacht ik daar niet aan.... Integendeel, 't was een soort vreemd
„genot voor me geworden. In dat strakke electrische licht en die suizende
„stilte groeide een vreemd leven van allerlei wonderlijke dingen om
„me. Als ik zoo op m'n rug lag te wachten had ik soms een zwevend
„gevoel van onwerkelijkheid waarin ik m'n eigen lichaam kwijt was.
„En de gewone omgeving van m'n naakte Indische kamer was zoo
„heel iets anders dat ik er al maar in droomende belangstelling naar
„lag te staren. Op dien avond was het ook zoo. Ik had menschen
„bij me ten eten gehad en we waren met ons allen in de Club blijven
„hangen. Ik had veel gedronken en een benauwd gevoel in m'n hoofd.
„Zonder dronken te zijn was ik toch een beetje beverig — toen ik op
„m'n kussen lag, voelde ik m'n slapen klokken... Ik luisterde ernaar,
„ik hoorde het zoo duidelijk in de stilte, dat het was alsof er ergens
„onder m'n bed een klok was, die traag-regelmatig tikte, tik-tok....
„tik-tok.... ik lag de slagen te tellen, tot vijftig, tot honderd. enz...
„eindeloos.... Ik probeerde aan den morgen te denken en me te
„ergeren over den leegen avond, zoo'n avond op de Club dien ik
„ontwend was. Maar telkens kwam m'n denken weer loom terug
„naar dat bonkende getik in m'n kop dat er buiten leek. „God, die
„stilte van een Indische nacht, — die kennen jullie nog niet,.....
„des te beter voor jullie....., die stilte, waarin vage gedachten
„soms harde woorden lijken die je duidelijk buiten je zelf hoort....“
Hij gooide zijn sigaar voor zich op het dek en ging krakend verzitten.
„Enfin“, snauwde hij en hij maakte een nijdig gebaar met z'n hand
of hij een kwade gedachte wilde verjagen.... „Uren moest
„dat al geduurd hebben en ik voelde me even wakker als toen ik
„naar bed ging. Misschien was ik het niet, — misschien is het niets
„dan een droom geweest waarvan ik meer maak dan het was. Maar
„ik kan het nog niet gelooven. Over m'n bed stond, tusschen de
„markiezen der deuren, een wachtafel met spiegelopstand. De peerlamp
hing daarboven, — van uit m'n bed zag ik dien spiegel hel verlicht,....
„ik kon er het witte klamboegaas in zien waar ik doorheen te
„kijken lag.

„Ik zie het alles nu nog voor me als toen; heel gewoon was het,
„er was niets bizonders, ... ik lag in m'n kamer en het licht was
„op en ik lag naar den spiegel te kijken zonder dat ik het zelf wist.
„Alles was heel gewoon .... En toch .... Terwijl ik zoo lag te turen,
„kreeg ik plotseling de gewaarwording iets anders te zien dan de
„roerlooze witte klamboewand. Ik zag wat anders, er leefde iets in
„en ik kon eerst niet zien wat.

„Toen, ineens, zoo snel dat het was of het nog gauwer was dan
„mijn bewustzijn, zag ik een kop van een Inlander die me aankeek.
„Jullie hebt wel eens zoo'n masker gezien, zooals ze in Europa in
„den handel brengen, zoo'n grijnzende Javanenkop, waarop de haat

„uit den hoofddoek lijkt uit te rekken.... Zoo'n kop zag ik daar, te„plotseling om van te schrikken. De vent keek me aan en ik hem, ik „voelde me verstijven in roerloosheid. En langzaam, of het in m'n „denken siepelde, drong dat visioen tot me door.

„Dat duurde maar even, misschien een paar seconden, maar het „leek mij toen een eeuwigheid, voor ik me bewust werd dat daar, „in die lichte plek die m'n spiegel leek, een kerel stond ... Het volgende „oogenblik was ik m'n bed uit en in een paar sprongen de kamer door. „Ik gaf een harden stomp naar waar ik dien kop zag, een stoot met „heel de kracht van m'n lijf om dien grijnzenden smoel vol haat te „vernietigen... Met een rinkelenden slag viel m'n spiegel in scherven... „ik zag even nog het bloed gulpen uit zijn strot.... toen was het weg.... „Ik bloedde als een rund uit m'n pols.... Ik heb m'n arm met m'n „pyjamaband moeten afbinden.... anders zàt ik nu niet hier.... „Je „begrijpt wat 'n opschudding in m'n huis, — mijn boy moet wel gedacht „hebben dat ik 'm aardig om had gehad. Ja, ja.... En nu zullen „jullie zeggen dat dat allemaal heel gewoon is. Accoord.... maar het „slot komt nog. Dienzelfden nacht ben ik geroepen voor een moord „in de kampong achter m'n huis. Ook een heel gewone moord, een „ruzie van Javanen zeker of wat anders.... ik weet niet meer wat.... „Maar de kerel dien ik er vond, was dezelfde vent dien ik in m'n spiegel „had gezien... God, ik zou z'n smoel uit duizenden hebben herkend. „Ze hadden 'm een slag met een tjankol gegeven in zijn strot, net „waar ik 'm had geraakt...."

De dokter wipte uit 'n stoel overeind en stak een andere sigaar op. „Ach wat", snierde hij, „ik heb jullie zeker beroerd gemaakt met m'n „geklets. Let er maar niet op.... In mijn vak zijn er bepaald velen „die dit psychische verschijnsel ieder op zijn manier, verklaren. Maar „als je in Indië bent geweest, doe je dat niet. Ik tenminste niet.... „Ik zeg maar. „Dat is".... hij zocht even moeilijk naar een woord dat hij niet vond, — dat is.... ja, hoe moet ik 't zeggen".... En toen ineens stootte hij nijdig uit.... „Dat is Indië...."

VARIA.

REDE VAN DEN REGEERINGSGEVOLMACHTIGDE, DEN HEER W. MUURLING, IN DE VERGADERING VAN DEN VOLKSRAAD VAN 2 JULI 1919.

Het Regeeringsantwoord.

Mijnheer de Voorzitter,

Alvorens over te gaan het door de verschillende sprekers bij de algemeene beschouwingen te berde gebrachte te beantwoorden, wil ik eerst toelichten in welk licht dit antwoord dient te worden beschouwd. Aanleiding hiertoe is de omstandigheid, dat eenige leden hebben getoond daaromtrent geen juist inzicht te hebben. De heer Tjipto dreigde met de regeering ook haren gemachtigde voor de vierschaar te trekken, een sport, die het weekblad van zijn partij zich op zijn manier al geregeld veroorlooft; ook de heer Cramer noemde mij naast, zelfs vóór de Regeering, toen hij op de bank naast de heeren Sneevliet en Baars plaats inruimde en de heer Teeuwen is nog verder gegaan, door mij persoonlijk voor het publiek gedeelte van de Memorie van Antwoord aansprakelijk te stellen en daarbij te betwijfelen of de Gouverneur-Generaal dat wel geheel onder de oogen had gehad.

Naar aanleiding van deze uitlatingen zij er nogmaals op gewezen, dat de Memorie van Antwoord evenals andere schriftelijke stukken en de redevoeringen hier door de gemachtigden gehouden, weergeven en ook noodzakelijk moeten weergeven de meening van de Regeering. Bij monde van den Directeur van Landbouw Handel en Nijverheid heeft de Regeering gedurende de achter ons liggende buitengewone zitting reeds aan den Volksraad terzake van de positie harer gemachtigden eenige mededeelingen gedaan.

Dat geldt uiteraard nog steeds, maar de gemachtigde voor algemeene zaken is in veel sterkere mate gebonden dan de andere regeeringsgemachtigden, die veelal de leiding van een departement voeren.

De gemachtigde voor algemeene zaken toch heeft hier de in vele gevallen buiten hem om vastgestelde politiek van den Gouverneur-Generaal uiteen te zetten en te verdedigen, hij kan niet anders zijn dan eenvoudig spreekbuis van den leider dier politiek, of om den term over te nemen, die hier door den heer Schumann is gebezigd, gramophoon. Een andere opvatting van zijn taak is niet mogelijk, want zij zou tot incongruïteiten leiden. De gemachtigde voor algemeene zaken is geen rijkskanselier, ook niet in den dop, hij is eenvoudig een ambtenaar, die doet wat hem opgedragen wordt. Wie hier ook als gemachtigde voor algemeene zaken zou spreken, de keuze van het woord zou kunnen verschillen, vooral wanneer niet voorgelezen wordt; de uit te spreken gedachte echter niet. Rijzen hier plotseling onvoorziene vragen, waarbij de gemachtigde zonder vooraf ruggespraak te hebben gehouden, moet optreden, al ware het slechts om uitstel te bepleiten tot die ruggespraak kan zijn gehouden, in elk geval dient de gemachtigde

dan niet zich af te vragen, hoe naar zijn meening, maar wel, hoe in den gedachtengang van de Regeering dient te worden gehandeld.

Ik breng dit alles hier niet naar voren als poging, om mijzelf buiten schot te stellen, doch eenvoudig om nogmaals vast te leggen, hoe het land ligt.

Alvorens tot de beantwoording van de verschillende opmerkingen van algemeen belang over te gaan, wil ik, het voorbeeld van den heer Teeuwen voor eenmaal volgende, eerst de vuile wasch afdoen, de vereeniging ,,Insulinde'' en den heer Douwes Dekker.

De regeering heeft in de Memorie van Antwoord het hoofdbestuur dier vereeniging spelen met woorden verweten en de heer Teeuwen heeft het verwijt teruggekaatst. Ik moet daarom even op de quaestie ingaan.

Wat was het geval? Genoemd hoofdbestuur ontkende den heer Darma Koesoemo op reis te hebben gezonden, waarop de regeering antwoordde, dat dit door haren gemachtigde ook niet gezegd was. De heer Teeuwen stelt het voor, alsof ik de *Handelingen* van Juni van het vorige jaar opsloeg en daarin tot mijn vreugde bemerkte, dat ik niet van het hoofdbestuur had gesproken. Och neen, mijnheer de voorzitter, deze voorstelling is er naast. De tactiek van het hoofdbestuur in die dagen is door den heer Tjipto in den *Voorpost* van 5 Februari 1916 No. 6 als volgt uiteengezet: ,,om niets officieels te zeggen of te doen (althans dan zoo min mogelijk), niet ten minste als het anders gedaan kan worden''.

En het kan in dit geval anders gedaan worden, want de heer Darma Koesoemo heeft met den heer Tjipto ruggespraak gehouden, gelijk blijkt uit den *Voorpost* van 6 Mei 1916 No. 19.

Ik laat nu verder daar de in het openbaar geuite bewering, dat de kas van de vereeniging ,,Insulinde'' voor de reiskosten van den heer Darma Koesoemo heeft gebloed, waarop door het hoofdbestuur dier vereeniging alleen een ontwijkend antwoord is gegeven en andere aanwijzingen, die publiek eigendom zijn, om nog even terug te komen op het spelen met woorden.

Meergenoemd hoofdbestuur ontkent in zijn brief aan den Volksraad, die opgenomen is in *De Beweging* van 15 Maart l.l., dat het zich eerst na de opheffing van het (z.g.) verbanningsbesluit met Douwes Dekker in verbinding heeft gesteld.

Ik wil die ontkenning van het hoofdbestuur gaarne aannemen; maar, veroorloof mij nu een vraag tot den heer Teeuwen te richten! Heeft niet een vooraanstaand lid van ,,Insulinde'', hebt gij-zelf niet vóór de opheffing van het besluit in verbinding gestaan met Douwes Dekker?

Een ontkenning van het hoofdbestuur is slechts woordenspel, mijnheer de voorzitter.

Hetzelfde geldt ten aanzien van hetgeen de heer Teeuwen ten opzichte van het al of niet in dienst eener vreemde mogendheid geweest zijn van zijn vriend Douwes Dekker heeft in het midden gebracht.

Het stenografisch verslag van diens verhoor, niet als beklaagde, neen als beëedigd getuige, is niet slechts een zoogenaamd stenografisch verslag, maar volledig. Men zal het kunnen zien, zoodra het ter lezing ligt. Allerlei futiliteiten, het voor een Amerikaan moeilijk begrijpelijk feit, dat Douwes Dekker geen voornaam is, maar tot een achternaam behoort, een opmerking, dat ,,occasions'' voor ,,opportunities'' werd gebezigd, en al dergelijke, zal men er in vinden. Het is daarom onaannemelijk, dat eene passage als door den heer Teeuwen werd geïnspireerd, zou zijn weggelaten.

Dat is ook niet zoo en ik zou den heer Teeuwen willen raden niet te veel op het geheugen of de aanteekeningen van zijn vriend Douwes Dekker te

vertrouwen, want deze heer schijnt nogal verwarde herinneringen te hebben. Zoo vertelt *De Beweging* van 15 Maart het volgende:

„Wanneer de stukken het geheele proces weergeven, dan moet daarin gevonden worden de meest categorische ontkenning van D.D., dat hij in Duitschland's dienst is geweest. In dezen vorm ongeveer:

De verdediger: — Wist gij of wist gij niet met zekerheid, dat Duitschland achter het z.g. Indiërscomplot stond?

D.D.: — Duitschland schonk hulp en steun aan het Indiërscomplot met geld en daad, maar niet officieel; zoover ik vermoeden kon.

De verdediger: — Dat was enkel Uw indruk, niet waar?

D.D.: — Precies. Ik heb er geen onaantastbare bewijzen voor. Niettemin had ik den indruk, dat Duitschland poogde zijn voordeel te putten uit de zelfstandige Indisch-Nationale beweging.

De verdediger: — Waart gij wel of niet in Duitschland's dienst, betaald of niet?

D.D.: — Absoluut niet.

De vertaling is — hetzij opgemerkt, om den heer Teeuwen gerust te stellen — van *De Beweging*.

De passage klopt heelemaal niet met hetgeen Teeuwen in het verslag wilde lasschen en is ook overigens daarin niet te vinden.

Verder heeft de heer Teeuwen opgemerkt, dat uit geldelijken steun niet de conclusie van het bestaan eener dienstverhouding mag worden getrokken. Er is echter gezegd, noch gedacht, dat de heer Douwes Dekker eene officieele aanstelling van de Duitsche Regeering zou hebben gekregen; natuurlijk is dat niet het geval geweest, een regeering is wel wijzer.

Het feit is eenvoudig, dat de heer Douwes Dekker erkende, te hebben opgelicht, gezwendeld en verklaarde, dat deze zijne handelswijze geheel ten nadeel van de Duitsche Regeering is gekomen.

Stel U voor, mijnheer de voorzitter, eene particuliere school, waarvan alle kosten door de Regeering als subsidie worden vergoed en een aan de school verbonden onderwijzer doet zijn plicht niet, komt niet op de les en pleegt fraude met de gelden, bestemd voor de leermiddelen, dan benadeelt hij de schoolvereeniging, in wier dienst hij is en niet het Gouvernement, dat de subsidie betaalt.

Wie zijne taak niet volvoert, en niettemin geld van zijn lastgever vraagt en krijgt, benadeelt de zaak, die hij dient. Als hij dus de Duitsche Regeering benadeelde, was hij ook in haar dienst.

Er zijn buitendien in het stenografisch verslag nog verschillende aanwijzingen voor de stelling, dat het Hindoe-comité evenals Douwes Dekker zuiver handlangers van Duitschland waren. De heer Teeuwen sprak ten onrechte van het zoogenaamde stenografisch verslag, maar Douwes Dekker sprak te San Francisco tenslotte van het zoogenaamde Hindoe-comité.

Er is verder de Duitsche officieele code, die Douwes Dekker in een verzegeld pakket aan onzen Consul-Generaal te Shanghai in bewaring gaf en toen hij te Hongkong gearresteerd werd, opvroeg, om het boek aan de Engelschen over te geven. Er blijkt uit het stenografisch verslag, dat Douwes Dekker met Palai, den Hindoe, die als tusschen-persoon hem en Berlijnsche machthebbers diende, een eigen code had.

Er is nog meer, maar de heeren kunnen het zelf lezen, alleen moet ik nog raden tot het einde door te lezen, want het venijn zit in den staart.

Thans nog een enkel woord over de vereeniging „Insulinde." De heer Teeuwen beriep zich eenige malen op het certificaat van goed gedrag, dat ik zijn vereeniging het vorig jaar, namens de Regeering uitreikte. De Regee-

ring moet dat certificaat thans intrekken. De Vereeniging is den laatsten tijd de revolutionnaire richting uitgegaan en is de volle aandacht van politie en justitie waard.

Na dit onaangenaam intermezzo, kom ik tot de algemeene regeeringspolitiek. Uit de Memorie van Antwoord hebben verscheiden leden een bevestiging gekregen van het door hen gekoesterd vermoeden, dat de Regeering den kant der reactie uitgaat.

De heer Cramer heeft die overtuiging geput uit het *Soer. Handelsblad.* Maar indien de Regeering haar oordeel omtrent den persoon en de politieke richting van den heer Cramer nu eens uit dezelfde bron putte, ik vraag het U in gemoede, mijnheer de voorzitter, wat zouden wij dan hier over den heer Cramer te hooren krijgen?

De zich helaas meer en meer verscherpende tegenstellingen in den lande veroorzaken in toenemende mate een partij kiezen, hetzij in de eene, hetzij in de andere richting. De Regeering blijft echter op haar standpunt, dat ten vorigen jare is uiteengezet. De door velen gedane vraag, of de Regeering hare toezeggingen van November zal gestand doen, houdt een ongegronden twijfel in. Die twijfel is, zoo niet te verschoonen, toch te verklaren bij hen, die zich in een der beide uiterste kampen hebben laten dringen of daarin van aanleg thuis behooren. Voor dergelijke eenzijdige mentaliteit, mag de houding der Regeering, die tot het eene noch tot het andere kamp wil, noch kan behooren, die evenzeer tegenover de verschillende belangen onpartijdig moet staan, dikwerf iets raadselachtigs hebben. Maar er zijn ook anderen in dit college, die zich niet hebben blind gestaard op de fouten van de eene partij, nòch eenzijdig opkomen voor de belangen, van de eigen partij, die het land in zijn geheel en de belangen daarvan evenzeer als richtsnoer kiezen als de Regeering dit voor haar politiek doet en ook uit dien kring is hier twijfel geuit aan de bedoelingen der Regeering.

Het zou mismoedig stemmen, mijnheer de voorzitter, bij den aanvang van elke Volksraadszitting weer hetzelfde wantrouwen te ontmoeten, ook bij die leden, die beter konden weten. De heer Schumann heeft niet de houding van de Regeering tegenover den Volksraad geschetst als een op- en neergaande lijn, opgaand zoolang het college bijeen, neergaand, zoodra het uiteen is.

Dat is een fictie, mijnheer de voorzitter, zooals blijken kan uit de feiten. Hoe toch zijn de feiten ten aanzien der politieke hervorming?

De Regeering heeft de herzieningscommissie ingesteld, het afdeelingsverslag sprak daarover waardeerng uit, in de Memorie van Antwoord uitte de Regeering haar genoegen over de voortvarendheid, waarmede de commissie arbeidde en nu komt de heer Schumann beweren, dat „de heele hervorming van den Volksraad... op de lange baan is geschoven" en hij grondt deze bewering in de Memorie van Antwoord, waarin niet van hervorming van den Volksraad, maar van omzetting in een volledig bevoegde volksvertegenwoordiging, dus van het eindpunt der ontwikkeling, sprake is.

Dezelfde spreker, wiens opmerkingen uit een vriendelijk hart heeten te komen, maar dan toch door een sarcastischen mond, heeft gezegd, dat „de Novemberverklaring en trouwens verschillende andere regeeringsuitspraken bij de leden den indruk hebben gewekt, dat de Regeering genegen was, om met een sneller tempo voort te schrijden op den weg van ontwikkeling. Men zal wellicht van dien indruk zeggen, dat hij fout is geweest, dat wij hem verkeerd hebben begrepen."

Neen, mijnheer de voorzitter, dat zegt de Regeering niet. Integendeel, zij toont dit door de snelheid, waarmede zij de regentschapsraden voorbe-

reidt, eene snelheid, waarvoor de heer Schumann hulde bracht, zij het ook met een twijfelend bijsmaakje aan het slot. Ik kan den heer Schumann verblijden met de mededeeling, dat de motor nog steeds werkt, zóó hard zelfs, dat de regeering verwacht de regentschapsraden in deze zitting bij den Volksraad aanhangig te kunnen maken.

Maar er is meer, mijnheer de voorzitter.

De voorbereiding voor de invoering van desaraden wordt met kracht voortgezet; een daartoe strekkend voorstel van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur is bereids bij de Regeering in behandeling. Buitendien heeft de Regeering reeds voorloopig besprekingen over het instellen van administratief meer zelfstandige, groote gewesten geopend. De Regeering zit in afwachting van de voorstellen der herzieningscommissie niet stil, is daarentegen in de korte spanne tijds van de najaarszitting af onvermoeid doende aan de doorzetting van hare hervormingspolitiek, waarbij ik de ontvoogding van het inlandsch bestuur niet mag vergeten.

De voorbeelden, die ik hier noemde, waren aan het groote publiek misschien niet alle bekend, in ambtelijke kringen zijn zij secrets de polichinel en het verwondert, dat de heer Schumann ze niet kende, althans niet in aanmerking nam en aan de hand van de Memorie van Antwoord tot een heel ander oordeel kwam.

Ook verschillende andere sprekers hebben in die Memorie reactie gezien, maar, mijnheer de voorzitter, een dergelijk stuk is een antwoord op het afdeelingsverslag, treedt niet in beschouwingen omtrent punten, welke het verslag niet aanroert en doet geen mededeelingen, waarnaar niet gevraagd wordt en die reeds vroeger gegeven zijn.

Men dient toch de uitlatingen der Regeering in haar verband te beschouwen, de algemeene richting van de regeeringspolitiek is in den Volksraad het vorig jaar zoo vaak uiteengezet, dat er thans geen aanleiding was daartoe nogmaals over te gaan, te minder, omdat het afdeelingsverslag daartoe niet uitlokt. De Memorie van Antwoord is — als gezegd — niet anders dan een weerslag op dat Verslag en beide samen vormen de voorbereiding voor het openbaar debat.

De regeering heeft dan ook met verbazing kennis genomen van de afkeurende critiek door sommige leden op de openingsrede geleverd; dr. Rivai sprak zelfs van eene reactionnaire rede. Leest men na wat het afdeelingsverslag in § 1 over die rede zegt, n.l.:

§ 1. „Met zeer veel instemming werd door vele leden kennis genomen van de openingsrede van den Gouverneur-Generaal, die blijk geeft van verzekerdheid van inzicht en vastheid van voornemen. De rede toont, dat de Landvoogd een open oog houdt voor de nooden en behoeften in Indië en in dankbaarheid wordt de verzekering aanvaard, dat krachtige versterking van Indië's zelfstandigen opbloei en waarborg van de meest gunstige omstandigheden voor de ontwikkeling der Indiërs, doel van het bestuursbeleid zullen zijn. Deze leden meenden, dat er voor den Volksraad alle aanleiding is, om met volheid van vertrouwen de uitgestoken hand, die tot samenwerking noodt, te aanvaarden en krachtig doelbewust voorwaarts te streven op den weg, die leidt tot grootere mate van zelfstandigheid van Indië en verzekering van die plaats in het staatsbestel aan den Indonesiërs, welke hun als de autochtone bevolking toekomt.

Eenige leden verklaarden zich geheel aan te sluiten bij de opmerking, dat Indië een eigen atmosfeer geschapen heeft; ook zij twijfelen, of men zich in Holland daarvan wel volkomen bewust is" — dan zal men zien, dat er voor bovenvermelde verbazing der Regeering alle aanleiding is. Ware in het

verslag de stemming van dr. Rivai of andere leden ten aanzien van de openingsrede tot uiting gekomen, ware daar gezegd „volgens andere leden was die rede reactionnair" of iets dergelijks en waren de redenen voor die meening aangevoerd, dan was de Memorie van Antwoord daarop ongetwijfeld ingegaan, om dezen naar de meening der Regeering totaal verkeerden indruk weg te nemen. Dat dit niet geschiedde, is dus niet aan de Regeering te wijten. Het is goed dit even vast te leggen, mijnheer de voorzitter, tegenover de reeds uitgesproken verdenking, dat met nevenbedoeling de Memorie van Antwoord zou zijn gesteld in den toon, die daaruit klinkt.

Als voorbeeld van verandering is genoemd de houding van de Regeering tegenover den Volksraad. Was deze in het najaar tegemoetkomend, thans zou uit de Memorie van Antwoord eene afwijzende houding blijken. Ook dit voorbeeld acht de Regeering onjuist. Om dit aan te toonen, zal ik eerst een kort aperçu geven van de verhouding tusschen Regeering en Volksraad, zooals deze zich geleidelijk ontwikkeld heeft.

De rede, waarmede de Volksraad ten vorigen jare werd geïnstalleerd, opende nopens de staatkundige ontwikkeling een zoo ruim mogelijk uitzicht, hetwelk voor den Volksraad een steeds in belangrijkheid groeiende rol toonde. Toen daarop van uit den Volksraad reeds dadelijk aandrang tot uitbreiding van de bevoegdheden van dit lichaam werd uitgeoefend, gaf de Regeering den raad eerst het geopende terrein volledig te bezetten; pas daarna had aandrang tot grensuitbreiding zin. De Regeering maakte het bezetten van het terrein aan den Volksraad gemakkelijk, door het vrijwillig in te ruimen. Tegen het einde van de eerste zitting deed de Regeering mededeelen, dat zij bij de behandeling der begrooting sterk den indruk had gekregen, dat het ontwikkelingsproces in een sneller tempo zou verloopen, dan aanvankelijk was te verwachten en te hopen.

Waardoor kreeg de Regeering dezen indruk? Het is begrijpelijk, dat de wijze, waarop de Volksraad zich voor de eerste maal van zijne taak kweet, daarbij een voorname rol speelde. Daarin ligt dus waardeering voor de kracht en doelbewustheid, waarmede de Volksraad optrad, maar ook het daardoor gewekt besef, dat de Volksraad niet lang in zijn huidigen vorm zou kunnen worden gehandhaafd. Hij bleek onbegrensde mogelijkheid en vermogen tot critiek te bezitten, en wel critiek, niet in toom gehouden door eenigerlei politieke verantwoordelijkheid. Tegenover die critiek staat de Regeering onvoldoende gewapend, al ware het slechts, omdat zij wel verantwoordelijkheid draagt. Buitendien zijn in een zoo uitgebreid staatsbestuur uiteraard zwakke steden en het is niet meer dan natuurlijk, dat de critiek in den Volksraad zich daarop richt. Daarbij komt, dat in een land met zoo vele en uitgebreide korpsen landsdienaren, de verlangens naar positie-verbetering op kosten van de algemeene kas talrijk zijn en natuurlijk bij leden van den Volksraad weerklank vinden. De leden van dezen Raad staan tegenover de algemeene overweging, dat van de schatkist geen ondragelijke offers kunnen gevergd worden, veel vrijer dan de Regeering, aangezien zij niet de kans loopen de verantwoordelijkheid voor den financieelen toestand te moeten overnemen; zij zijn dus eerder geneigd aan de verlangens om positieverbetering, waarvoor in vele gevallen ook gronden bestaan, het oor te verleenen.

Het odium van weigeren, van ongevoelig te zijn voor de klachten harer ambtenaren, komt dan steeds op de Regeering te rusten.

De Regeering kreeg aldus reeds in het eerste jaar van den Volksraad meer en meer de overtuiging, dat de constructie van dit lichaam niet gelukkig is. Tegenover het voordeel van eene publieke tribune te verschaffen

tot het uiteenzetten van het regeeringsbeleid, toonden de nadeelen, aan ongelimiteerde en onverantwoordelijke critiek verbonden, zich maar al te scherp. Het als zuiver adviseerend bedoeld lichaam bezit in zijn werkwijze bijna de volledige vrijheid van een parlement en kan uit eigen initiatief adviezen doen voortspruiten. In andere landen, waar adviseerende raden bestaan, zijn hun handen veelal gebonden; zij mogen slechts advies uitbrengen op de punten, waarop dit van hen gevraagd wordt, missen het recht voorstellen te doen, die vermeerdering van uitgaven met zich brengen e.d.

Een dergelijk adviseerend college had ook hier te lande een eerste étappe van eenigen duur kunnen vormen, mits een 20 jaar geleden ingesteld.

De adviseerende bevoegdheid van den Volksraad is echter door geenerlei wettelijke bepaling beperkt en doordat dit lichaam niet verantwoordelijk kan worden gesteld voor de gevolgen van zijn adviezen, is een automatische rem evenmin aanwezig.

Al deze overwegingen, M. d. V., zijn niet nieuw, zij zijn reeds meermalen in den laatsten tijd geuit, maar de Indische regeering is vermoedelijk de eerste geweest, tot wie zij doordrongen. Om het door den heer Stokvis gebezigde beeld over te nemen: de drager van den schedel zal eerder den toestand onhoudbaar vinden dan degeen, die den hamer hanteert, wat den heer Stokvis betreft, mag ik er wel bij voegen, met zoo fijne hand en zooveel zelfbeheersching hanteert.

Toen dus in de najaarszitting zich niet alleen dezelfde verschijnselen voordeden als in de eerste zitting, maar tevens intensiever, naarmete de oefening in het hanteeren van de rechten toenam, kwam de Regeering tot de conclusie: Wij moeten met den Volksraad vooruit of terug. Teruggaan, maar ook werkelijk tot een zuiver adviseerenden raad, zooals jaren geleden had kunnen zijn ingesteld, achtte de Regeering uitgesloten, zoodat er niets anders dan de richting vooruit overbleef.

Eenmaal tot deze conclusie gekomen, vond de Regeering in het telegram van den minister een geschikt aanknoopingspunt voor een mededeeling terzake van den Volksraad. Bedoeld telegram is trouwens door den minister aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal in publieke zitting medegedeeld. Er blijk uit, dat het gevaar voor revolutie in het moederland bezworen was, waarop de Regeering aldaar belangrijke hervormingen had toegezegd. Dezelfde gedragslijn als de Regeering in het moederland volgende, kondigde ook harerzijds de Indische Regeering hervormingen aan, daarbij opmerkende, dat het hier trouwens minder om verandering van koers dan wel versnelling van tempo ging.

Deze regeeringsverklaring van 18 November heeft meer sensatie verwekt dan de Regeering voorzag. Zij beoogde aan het land ten goede te doen komen de omstandigheid, dat hervormingen, waarvan zij de urgentie voelde, thans waarschijnlijk sneller tot uitvoering zouden kunnen komen dan in normale tijden mogelijk ware. Daartoe moesten zij openlijk aan de orde worden gesteld, terwijl tevens een waarschuwing daaraan werd verbonden, waaruit bleek, dat de ondergrondsche actie, die van zekere zijde werd gevoerd, der Overheid bekend was.

Die regeeringsverklaring, mijnheer de voorzitter, is achteraf zeer verschillend beoordeeld. Vond zij in den Volksraad zelf een over het geheel zeer goede ontvangst, daarbuiten heeft zij ook sterke afkeuring gevonden. Er is zelfs beweerd, dat de Regeering onder den invloed van vrees gehandeld heeft. Steun wordt aan die meening helaas verleend door de reeds door den heer Bergmeijer aangehaalde passage in een zoo gezaghebbend tijdschrift als de *Gids*, waarin aan het Nederlandsche publiek wordt kond gedaan, dat

de regeering moest handelen, als zij deed, om den toestand meester te kunnen blijven.

Niets is minder juist, mijnheer de voorzitter! Gelijk uit de verklaring zelve blijkt, is zij afgelegd, niet alleen nadat het gevaar voor revolutie in het moederland gezworen was, maar zelfs naar aanleiding van ambtelijk bericht daarvan. Wat de gevolgen van een revolutie in Nederland voor Indië zouden zijn geweest, laat ik gaarne aan de speculatie over, maar gevaar voor revolutie hier te lande bestond zeker niet, zoolang in het moederland de Regeering met den steun der ordelievende partijen den toestand beheerschte.

Wèl waren de wereldgebeurtenissen dier dagen niet aan Indië voorbijgegaan, ook hier werd democratische wind, die over de wereld streek, gevoeld door allen, die de gebeurtenissen volgden. Ook hier heerschte opwinding in zekere kringen. Maar tusschen dit onloochenbare feit en gevaar voor revolutie bestaat een zeer groote afstand. Wanneer de Regeering toenmaals van spannende dagen sprak, lag de spanning meer in hetgeen in Europa voorviel en leek te dreigen dan in de eigen omgeving. Hier toch heeft de groote massa der bevolking geen contact met de wereldgebeurtenissen. Haar zijn de begrippen decomcratie en medezeggenschap evenzeer onbekend als de kaart van Europa en revolutie zou voor haar niet beteekenen het stichten van een nieuwe staatsorde, maar het verdwijnen van Gezag met alle gevolgen daarvan, gelijk voor de plattelandsbevolking in Frankrijk meer dan een eeuw geleden.

De Regeering heeft in die dagen van het bestuur geen enkel bericht ontvangen, dat wees op een in beweging komen van de massa der bevolking, waar ook in den geheelen uitgestrekten Archipel.

Niettemin hield de Regeering zich, gelijk haar plicht was, op gebeurlijkheden voorbereid.

Indien echter iets noodig ware geweest, om de Regeering gerust te stellen, dan zou dat geweest zijn het zelfvertrouwen van die overheidspersonen, en die plichtsvervulling dier gezagspersonen, waarop zij in de eerste plaats te bouwen had in geval van een poging tot rustverstoring.

Indien ik vermeld, dat de militaire autoriteiten — ik heb reeds gezegd, dat de Regeering zich, gelijk haar plicht was, op gebeurlijkheden voorbereidde — onvoorwaardelijk voor den geest van het leger instonden en de dwaze vertooning met den soldatenraad te Soerabaiá heeft de juistheid van dit inzicht bevestigd — dan zal het duidelijk zijn, dat voor de onderstelling, als zou de Regeering in November onder den invloed van vrees gehandeld hebben, de wezenlijke basis ontbreekt.

De Novemberverklaring, mijnheer de voorzitter, was een spontane daad en heeft als elke daad van dat karakter voor- en nadeelen. Dadelijk merkbaar was een verbetering in de verhouding tusschen Regeering en Volksraad. Hoe dreigde die verhouding te worden? Dat kan een ieder nagaan, die zich de feitelijke omstandigheden goed voorstelt. Aan de eene zijde een groep hard-werkende, met het beheer der Staatszaken meer dan overladen landsdienaren, aan den anderen kant 39 — ik moge U uitzonderen, mijnheer de voorzitter en dus liever zeggen: 38 — critici, die zelden eenige waardeering van het zoo moeizaam tot stand gebrachte uiten, maar daarentegen het wapen der critiek onvermoeid hanteeren en dikwerf zonder zich in de betrekkelijke quaestie geheel te hebben ingewerkt. Het is dezelfde verhouding als in een parlement, met dit groote verschil, dat daar de Regeering steun in de meerderheid vindt en verdwijnt, zoodra haar die steun ontvalt. Hier is een rolwisseling tusschen Regeering en critici niet mogelijk, waar-

door rem op de critiek evenzeer als steun van uit den Volksraad gemist wordt. De verhouding moet op die manier wel hoe langer hoe minder hartelijk worden. De leiding van een departement, laat staan van het bestuur over het geheele land, is geen sinecure, het is een taak, die de volle werkkracht en toewijding en somwijlen meer dan deze eischt. De Volksraad heeft die taak niet gemakkelijker gemaakt, integendeel. Zoo zijn in het afdeelingsverslag dit jaar — om een voorbeeld te noemen — ten opzichte van een departement ver over de honderd vragen gesteld of opmerkingen gemaakt, die alle natuurlijk met de zorg, waarmede regeeringstukken worden opgemaakt, dienen te worden beantwoord.

Wanneer men onder zulke omstandigheden niet veel anders dan critiek oogst, is, ook al beseft men ten volle, dat openbare critiek nuttig en noodig is, een groeiend gevoel van ontstemming niet overklaarbaar. Een zeer onaangenaam smakend medicijn slikt niemand met genoegen en hier rijst natuurlijk dikwerf de vraag, of, wat als medicijn aangeprezen wordt, wel heelende kracht heeft.

Buitendien is een natuurlijk gevolg van de jeugd van den Volkraad, dat allerlei quaesties, waarin vroeger na langdurig overleg in den boezem der Regeering eene beslissing is genomen, heropend worden en alle oude, reeds weerlegde argumenten wederom te voorschijn komen en opnieuw weerlegging vragen.

Aan den anderen kant begrijpt de Regeering ten volle, dat de Volksraad en vooral die leden, die met de huidige verhoudingen het minst tevreden zijn, van hun recht tot critiek een zoo uitgebreid mogelijk gebruik maken. Zij begrijpt eveneens, dat door een jarenlang bewind, dat geen openlijke verantwoording kon afleggen en daardoor slecht begrepen werd, een wijd verspreid wantrouwen kon zijn ontstaan, dat thans bij de eerste gelegenheid tot onderling overleg ook niet ineens verdwenen is, maar tot uiting komt.

Der langen Rede kurzer Sinn is nu, dat de Regeering het ontstaan van verwijdering tusschen haar en den Volksraad niet in de eerste plaats aan de wijze, waarop beide partijen haar taak opvatten, toe te schrijven acht, maar aan het instituut-zelf. De Volksraad is in de oude staatsinrichting geplaatst en past daarin niet; hij vond in de bestaande locale raden een onvoldoenden ondergrond en zijn vrijheid is te weinig begrensd voor het karakter, dat men hem bedoelde te geven. Ik geef dadelijk toe, dat dit critiek achteraf is; op wellicht enkele uitzonderingen na heeft men de gevolgen van de instelling van den Volksraad vooraf niet overzien. In het *Koloniaal Tijdschrift* no. 2 van dit jaar wordt de diagnose van het geval niet anders gesteld dan ik het zoo even namens de Regeering deed. Daar heet het n.l. op bladzijde 162 omtrent den Volksraad:

„Men heeft te veel of te weinig macht gegeven."

Wie dit uitgangspunt aanvaardt, komt van zelf tot de conclusie, dat, wil men geen stap terug doen, de staatsinrichting dient te worden herzien, teneinde, daarin aan den Volksraad een hem passende plaats te verzekeren.

De z.g. herzieningscommissie is uit de erkenning dier noodzaak geboren. Gelijk mr. Talma reeds in zijn rede van 2 December a.p. deed uitkomen, kost reeds de voorbereiding van een dergelijke herziening tijd. Daarom is het der Regeering onmogelijk op den wensch van den heer Stokvis voor onmiddellijke hervorming van de bevoegdheid van den Volksraad in te gaan. De plaats van dit lichaam in de staatsinrichting dient opnieuw te worden bepaald en dat kost, als gezegd, tijd. Inmiddels staan regeering en Volksraad op de oude basis ten opzichte van elkaar. Hoe moet nu in die periode van afwach-

ten de verhouding zijn? In zijn zooeven genoemde rede heeft mr. Talma ook dit punt onder de oogen gezien en daarbij verklaard, dat de Regeering — in afwachting van de voorgenomen hervorming — den Volksraad den invloed en de ruimte zou geven, welke de bestaande wettelijke bepalingen gedoogen.

Ik vestig op dit overigens vanzelfsprekende voorbehoud in het bijzonder de aandacht van die leden, die zich gerechtigd achtten vragen te stellen als in hoeverre de Regeering de in November gedane toezeggingen zou gestand doen.

De heer Kan heeft het Zaterdag gezegd op een oogenblik, toen de Volksraad misschien niet meer die aandacht toonde, welke de door hem gesproken woorden verdienden, en daarom wil ik het in andere woorden herhalen: Wat hadden de zich teleurgesteld toonenden dan wel verwacht? Dat de Regeering de wet zou op zij zetten? Dat kan toch niemand in ernst verwacht hebben.

Buitendien dient men te overwegen, dat, waar de Regeering binnen de wettelijke grenzen op haar eigen terrein zekere vrijheid van handelen heeft, zij uiteraard geen inbreuk op de terreinen van het Opperbestuur en van de Wetgevende Macht in Nederland kan toelaten. Waar in het Afdeelingsverslag eenige malen getracht is een dusdanige inbreuk te maken, heeft de Regeering in de Memorie van Antwoord die pogingen moeten terugwijzen en daarbij den Volksraad moeten herinneren aan het adviseerend karakter, dat het college wettelijk nog steeds draagt. De leden, die daaruit een terugkrabbelen sedert November en eene afwijzende houding tegenover den Volksraad hebben gelezen, verwarren het jus constituendum met het jus constitutum; zij zullen goed doen zich, waar zij de houding der Regeering willen beoordeelen, eerst in de positie van de Regeering in te denken. Zij zullen dan beseffen, dat de Regeering ook heeft een plicht van loyauteit tegenover het Opperbestuur. Niemand in deze zaal zal toch van de Regeering verwachten, dat zij in de vervulling dier verplichting tekort zou schieten en mocht iemand dit verwachten, dan verklaart de Regeering bij dezen, dat zij niet voornemens is aan een dergelijke verwachting ook maar in het minst tegemoet te komen.

In het afdeelingsverslag is het vermoeden van meeningsverschil tusschen den Minister van Koloniën en den Gouverneur-Generaal uitgesproken. In de Memorie van Antwoord kon de Regeering tot haar vreugde mededeelen, dat omtrent de thans actueele vraagstukken van staatkundigen aard geen verschil van meening bestaat en dat omtrent andere hervormingen de gedachtenwisseling nog niet is afgesloten en een eindoordeel pas kan worden uitgesproken, na bestudeering van de voorstellen der herzieningscommissie.

Verschillende sprekers hebben zich teleurgesteld betoond over hetgeen gebleken zou zijn bij de behandeling van de begrooting in de Staten-Generaal. Doch wie met aandacht de beraadslagingen in beide Kamers heeft gevolgd, kan onmogelijk tot de conclusie komen, dat het moederland afwijzend staat tegenover de Indische verlangens. Er is alle reden voor de hoop, dat billijke verlangens binnen bekwamen tijd verwezenlijkt zullen worden.

Daartoe rekent de Regeering echter niet de omzetting van den Volksraad in een lichaam met volledige parlementaire bevoegdheid. Zij ziet daartoe geen mogelijkheid, thans evenmin als in het najaar en zij heeft een dusdanige omzetting dan ook nimmer in uitzicht gesteld. Het daartoe noodige kiezerskorps ontbreekt voorloopig nog ten eenenmale.

Hierop is steeds in de Memorie van Antwoord gewezen, doch daartegenover is aangevoerd, dat ook in Europeesche landen met de toekenning van volledige parlementaire bevoegdheid niet is gewacht tot algemeen kiesrecht

kon worden ingevoerd. Neen, mijnheer de voorzitter, dat is juist, maar men moet daden, evenals geschriften, oordeelen naar hun tijd en de gevolgen dier daden als lessen voor den huidigen tijd benutten. Dan leert men, dat overdracht van de regeeringsmacht aan een bepaalde klasse steeds ten nadeele van de onderliggende klassen heeft gewerkt; invoering van een parlementaire regeeringsvorm hier te lande op het oogenblik zou gelijk staan met overgave van de macht aan een oligarchie, zoo het kiezerskorps beperkt werd, en anders aan eenige demagogen, met in hun gevolg anarchie. Daarom moet een tusschenvorm gevonden worden.

Inmiddels dienen Regeering en Volksraad samen te arbeiden tot heil van het land. In het najaar heeft de Regeering verklaard met den Volksraad te willen samenwerken en dat aanbod heeft de meerderheid van dit college gaarne aanvaard. Eene minderheid heeft zich toenmaals onthouden en juist uit die minderheid wordt sedert de klacht vernomen, dat de Regeering zich niet aan haar aanbod houdt. De heer 's Jacob heeft in de buitengewone zitting reeds op dit eigenaardige feit gewezen.

Wat hiervan de reden moge zijn, in elk geval beteekent samenwerken in onderling overleg handelen, dus niet, dat de eene partij slechts heeft toe te geven aan de wenschen der andere, doch een in redelijkheid trachten beider standpunt tot elkaar te brengen. In dien zin was en is de Regeering tot samenwerking bereid. In den loop dezer beraadslagingen kreeg de Regeering uit andere richting een aanbod tot samenwerking n.l. door den heer Van der Jagt, die namens „het Europeesche binnenland" meende te mogen spreken. Het is de Regeering niet geheel duidelijk, wat de geachte spreker onder dien term verstaat, maar dat is voor de beantwoording van het aanbod ook niet precies noodig.

De Regeeringsrichting staat in groote lijnen vast en is reeds meermalen aan den Volksraad uiteengezet, het laatst in de rede, waarmede deze zitting geopend werd en waarmede blijkens het verslag vele leden hun instemming betuigden. Wie in de aangegeven algemeene richting met de Regeering wil medewerken, zal bij verschil van inzicht op ondergeschikte punten bij haar geen halsstarrig vasthouden aan eene vooropgezette meening aantreffen, maar van hare algemeene richting laat de Regeering zich niet afbrengen. Die richting leidt midden tusschen de uiterste vleugels van het publieke leven hier te lande door. Sluiten zich van die vleugels, hetzij van rechts, hetzij van links of van beide zijden, elementen bij de richting van de Regeering aan, het zal haar aangenaam zijn; elke hulp is welkom bij de reusachtige taak, die nog vóór ons ligt, om dit land en zijn bevolking in elk opzicht tot ontwikkeling te brengen.

Maar de Regeering mag zich op aanbod van samenwerking van de eene of andere zijde niet uit haar koers laten lokken. Van de Pruisische conservatieven werd vroeger gezegd, dat hun wensch was:

Und der König absolut
Wenn Er Uns'ren Willen tut.

Op een dergelijke houding is de Regeering niet gesteld.

In de voorgaande beschouwingen ligt de beantwoording van menige hier geuite vraag, ook al heb ik de namen der sprekers niet telkenmale genoemd. Het zal tevens duidelijk zijn, dat de Regeering het in de Memorie van Antwoord opgemerkte ten opzichte van het al of niet overnemen door den minister van door den Volksraad in de begrooting aangebrachte wijzigingen, onverkort moet handhaven. Toch wil ik nog een oogenblik ingaan op deze quaestie, welke hier door vele leden met meer of minder bitterheid is be-

sproken. De Regeering heeft laten nagaan, hoevele van die wijzigingen ten slotte doorgegaan zijn; 14 zijn wèl en 12 niet overgenomen.

Voor het eerste jaar van het bestaan van een college, waarvan de groote meerderheid der leden geen voorafgaande bemoeienis had met de begrooting, is het resultaat toch niet zoo gering te achten, wanneer de helft der aangebrachte wijzigingen gehandhaafd blijft.

Had dr. Rivai recht tot zijn bittere klacht en zijn bits verwijt? Meent hij waarlijk, dat de Regeering, wanneer zij het oneens is met den Volksraad en voor het afwijkend inzicht goede gronden aanvoert, het niet mag bestaan het opperbestuur te adviseeren aan een beslissing van dit college geen gevolg te geven? Dat zou dus practisch willen zeggen, dat de Volksraad de begrooting vaststelt, dat nòch de Minister van Koloniën nòch de Tweede Kamer in Nederland wijziging zouden mogen brengen in de door den Gouverneur-Generaal vastgestelde begrooting.

Waar de Gouverneur-Generaal de begrooting moet vaststellen overeenkomstig het advies van den Volksraad, zou dr. Rivai dus zelfs geen samenwerking tusschen beiden wenschen, doch in dezen althans eenzijdige wilsopleggíng van den Volksraad zonder eenig recht voor de Regeering. Deze zou, ja, haar zienswijze mogen neerleggen in een ontwerp-begrooting, maar nòch haar goedkeuring mogen onthouden aan de beslissingen van den Volksraad nòch daartegen in beroep kunnen komen.

Deze vragen stellen, is ze beantwoorden, mijnheer de voorzitter.

De grieven gaan echter ten deele ook uit van het vermoeden, dat de Regeering zekere aanbevelingen tot den minister richtte inzake door den Volksraad aangebrachte wijzigingen, aanbevelingen, die aan den Volksraad niet bekend zijn. Het zou echter dwaas zijn, mijnheer de voorzitter, wanneer de Regeering goede argumenten aan den Volksraad bij de behandeling der voorstellen zou onthouden, met de kans, dat de Volksraad beslist tegen haar zienswijze, om daarna die argumenten tegen de gevallen beslissing aan te wenden. Een dergelijke houding kan men toch niet in redelijkheid onderstellen.

Overigens moet de Regeering zich op het standpunt stellen, dat het overleg met den minister een gesloten terrein is, waarop den Volksraad eerst na machtiging van dien Staatsman een kijk zou kunnen worden gegund.

Dr. Rivai heeft nog geklaagd, dat zijn voorstel inzake de stichting eener Universiteit naar den Haag is gezonden niet vergezeld van overwegingen der Indische Regeering. Inderdaad, mijnheer de voorzitter, niet alleen de Volksraadsstukken, maar alle belangrijke bij de Regeering inkomende voorstellen of verslagen van departementshoofden of andere overheidsorganen worden eerst bij zgn. mailrapport overgelegd in afwachting, dat de Regeering daaromtrent haar zienswijze uitspreekt. Dat heeft het voordeel, dat zulk een advies dikwerf telegrafisch kan worden uitgebracht. Ziehier een der duistere wegen der bureaucratie verlicht.

Ik moet namens de Regeering nog eenige opmerkingen maken naar aanleiding van de rede van dr. Rivai. Ten eerste mist deze spreker ten eenenmale het recht te trachten een smet te werpen op de leiding van den burgerlijk geneeskundigen dienst.

Verder is een pertinente onwaarheid, dat het aan de gezaghebbende politieke partij in Nederland onverschillig is, hoe Indië vaart. Dr. Rivai weet of moet althans weten, dat deze voorstelling van zaken volstrekt onwaar is. Even onwaar is het argument, dat de minister van Koloniën de amendementen van de heeren Dwidjo Sewojo en Rivai niet overnam, om

politieke overwegingen. Het tegendeel is juist, gelijk uit de Handelingen der Staten-Generaal blijkt.

Het ging, voor zoover de Inlandsche artsen betrof, echter niet om een onbeduidende zaak, zooals dr. Rivai meent, maar om het beginsel, dat de bezoldigingsregeling van landsdienaren met hoogere opleiding als een onderdeel moet worden beschouwd van- en dient te wachten op de voorstellen, die over dat geheele vraagstuk binnenkort worden verwacht.

Een ander punt, dat door verschillende sprekers is behandeld, en met name door de heer Stibbe onder bedreiging met amendementen, is de quaestie van de opleiding in Nederland of Indië. Bij de verschillende afdeelingen zal dit onderwerp ongetwijfeld weer ter sprake komen en met name bij de Vde afdeeling. Ik zal hier den Directeur van Onderwijs en Eeredienst het gras niet voor de voeten wegmaaien en daarom alleen enkele algemeene opmerkingen maken.

Opleiding in Indië staat de Regeering in den meest onvoorwaardelijken zin voor, voorzoover het practisch met vrucht kan geschieden, zooals reeds ten vorigen jare is uiteengezet, in de eerste plaats, wanneer hier te lande een voldoend aantal daartoe voorbereide candidaten beschikbaar is.

Opleiding alhier van uit het moederland komende jongelieden heeft daarentegen in de oogen der Regeering vele nadeelen. Zijn de betrokkenen nog niet volwassen, dan liggen de nadeelen zóó voor de hand, dat ik er niet verder over behoef uit te weiden.

Zijn zij volwassen, zooals de leerlingen aan de bestuurs- en aan de politieschool dan wordt de opleiding hier te lande zeer kostbaar, doordat voor de leerlingen niet kan worden volstaan met beurzen, maar dadelijk traktementen moeten worden uitbetaald; de heer Stibbe heeft dit uit de rede van den heer Schumann kunnen afleiden. Deze methode is daarom alleen toe te passen voor die betrekkingen, waarin contact met de Indische maatschappij reeds gedurende de opleiding onontbeerlijk moet worden geacht.

Overigens zal, naarmate gelegenheid tot het genieten van hooger onderwijs hier te lande meer en meer geopend wordt, opleiding in Holland automatisch minder noodig worden.

De betreffende de uitzending uit Holland geuite klachten, benevens het door den heer Stokvis terzake geopperde denkbeeld eener afzonderlijke organisatie, zal de Regeering in de aandacht van den minister van Koloniën aanbevelen.

De heer Schumann had in het afdeelingsverslag vragen te doen omtrent het aantal ambtenaren, het tekort en de daarvoor achterwege gelaten maatregelen. De Memorie van Antwoord moest in te korten tijd worden samengesteld, om op die vragen antwoord te geven; dit kan alsnog verwacht worden, maar de heer Schumann zou, door die vragen nader te preciseeren, bijv. nopens de categorieën van ambtenaren, den tijd, binnen welken hij antwoord mag kunnen verwachten, zeer kunnen bekorten.

Op de beschouwingen van den heer Van Hinloopen Labberton nopens de scheiding van Kerk en Staat kan de Regeering thans niet ingaan. Dit punt is niet in de stukken behandeld en is trouwens te ingewikkeld, om in het kort te kunnen worden behandeld.

Aangezien tegen den post voor het christelijk comité geen nieuwe argumenten zijn aangevoerd, kan ook dit onderwerp thans worden voorbijgegaan.

Vele sprekers hebben de houding der pers ter sprake gebracht, daarbij heeft de Regeering tot hare verwondering ook leden van partijen aangetroffen, wier organen zelf het slechte voorbeeld geven. Deze leden zouden toch in de eerste plaats in den boezem der partij ter verbetering van den

toon werkzaam kunnen zijn. Wat kunnen bijv. de vertegenwoordigers van „Insulinde" aanvoeren ter verdediging van de wijze, waarop de Nederlander als zoodanig wordt gehoond, beklad, besmeurd in het blad *De Beweging?*

Dat is geen critiek, mijnheer de voorzitter, dat is draf.

Die leden missen het recht hier den zedemeester over de pers te spelen. Maar er zijn ook andere sprekers over dit onderwerp aan het woord geweest en zij hebben daarbij aan de Regeering verweten, dat zij eenzijdig een deel der Inlandsche pers heeft veroordeeld zonder tevens een deel der Europeesche in hare afkeuring te betrekken. Men heeft daarop zelfs conclusies gebouwd ten opzichte van het Regeeringsbeleid. De Regeering heeft reeds herhaaldelijk hare afkeuring over den toon van sommige Europeesche bladen tegenover den Volksraad uitgesproken, maar het bleek boter aan de galg gesmeerd. Het lezend publiek schijnt in den toon behagen te sheppen, hetgeen niet voor zijn smaak getuigt. Doch waar het correctief der openbare meening zich niet doet gelden en de strafwet onvoldoende is, om het euvel in toom te houden, is alleen in administratieve maatregelen, met name in toepassing der schorsing, een afdoend wapen te vinden. Dit eischt echter een uiterst voorzichtige en nauwgezette hanteering. Niettemin zal mogelijk slechts dit ultimatum remedium bruikbaar blijken te zijn, om de pers binnen de perken te houden. Op dit oogenblik leert de meer-ontwikkelde en reeds daardoor dikwerf meer perfide stokende journalist spoedig langs het prikkeldraad der wet heen te schrijven, terwijl de mindergeoefende eraan blijft hangen.

De Regeering moet ten sterkste protest aanteekenen tegen de hier vernomen bewering, dat bij de persvervolgingen wordt gelet op den landaard van den schrijver. Wanneer er den laatsten tijd meer Inlandsche dan Europeesche scribenten vervolgd worden, dan is dit uitsluitend toe te schrijven aan de schrijvers-zelf, wier taal slechts al te vaak kortweg schandelijk is.

Hoe de heer Schumann bij persvervolgingen kan spreken van rechter in eigen zaak, is der Regeering niet duidelijk. De drukpersdelicten toch worden thans evenals andere delicten berecht door den van de Regeering onafhankelijken rechter, die bij de vrijspraken van de heeren Van Haastert en Sneevliet zijn onafhankelijkheid van het uitvoerend gezag zeer duidelijk heeft getoond.

In aansluiting hieraan kan ik de opmerking van den heer Van Hinloopen Labberton betreffende het Inlandsch persoverzicht beantwoorden. Zooals reeds uit de Memorie van Antwoord blijkt, gaf de resumtie van het eerste artikel in de *Oetoesan Hindia* een minder juisten indruk.

Uit dit eene feit, dat uiteraard een waarschuwing is, zoowel voor de Regeering als voor de bewerkers, mag echter niet geconcludeerd worden, dat het persovezicht over het geheel een minder betrouwbaren indruk van den inhoud der Inlandsche pers zou geven en het is niet juist, dat daarin alleen of bij voorkeur de scherpe uitlatingen worden opgenomen en de rest wordt genegeerd. In *De Taak* is reeds vroeger aangedrongen op minder resumtie en meer vertaling; aan dien wenk is in zooverre gevolg gegeven, dat belangrijke artikelen somwijlen in extenso vertaald als bijlage worden toegevoegd. *De Taak* is dezer dagen op hetzelfde idee teruggekomen, maar het Inlandsch persoverzicht, dat toch al een grooten omvang heeft, zou op die manier nog verbazend uitdijen.

De heer Abdoel Moeis heeft, wanneer ik hem goed verstaan heb, der Regeering gevraagd, of zij aanwijzingen heeft, dat de Sarekat Islam den padi-opkoop inderdaad heeft tegengewerkt. Neen, mijnheer de voorzitter, wèl schijnt er in het begin hier en daar eenige aarzeling in de houding van

sommige plaatselijke S.I.-vereenigingen te zijn geweest, al of niet tengevolge van het artikel in de *Oetoesan Hindia*, dat b.v. in het Kedirische als strooibiljet verspreid werd, maar de aarzeling is, voor zoover der Regeering bekend, nadat de bedoeling der Regeering door het Bestuur was uitgelegd, zooals b.v. in Toeban is geschied, verdwenen. Het was en blijft der Regeering echter een teleurstelling, dat die uitleg niet uit eigen beweging door de centrale S. I. in haar blad is gegeven. De centrale S. I. heeft hier een uitstekende gelegenheid verzuimd, om tegenover de te haren opzichte in een zeker deel der pers ijverig verspreide verdachtmakingen te toonen, dat zij in het belang van de bevolking genomen regeeringsmaatregelen steunt. Dat zou een beter middel tegen die verdachtmakingen zijn geweest dan de door de *Oetoesan Hindia* aangenomen houding.

Hiermede kom ik op de houding der Regeering ten opzichte van de inlandsche beweging. De Regeering heeft terzake herhaaldelijk tekst en uitleg gegeven en nog onlangs in de aan den Volksraad bekende *Mededeelingen* omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang aan die beweging een niet van onwelwillendheid sprekend hoofdstuk gewijd. Zij kon zich dus ontslagen rekenen van de verplichting hetzelfde punt nogmaals in de Memorie van Antwoord uitvoerig te belichten.

Thans moet ik dan hier verklaren, wat overbodig leek nogmaals te verzekeren, dat de Regeering welwillend gezind is ten opzichte van de inlandsche beweging. Hoe kan het ook anders, mijnheer de voorzitter? De Regeering bereidt de invoering van vertegenwoordigende lichamen van lagere orde voor; hoe zou zij dit kunnen doen, hoe zou zij daarvan eenig succes kunnen verwachten, indien zij niet de hoop koesterde, dat de opleving, de ontwaking zich in steeds breeder kringen van de inheemsche bevolking zal voortplanten? De instelling van bedoelde lichamen zal daarbij de inlandsche beweging krachtig voeden, maar de impuls tot de beweging moest uit de bevolking zelf komen en is ook daaruit gekomen.

Waar nu echter de Regeering harerzijds druk bezig is bedoelde lichamen in te voeren en daarnaast de herzieningscommissie zich beijvert een groot hervormingsplan te ontwerpen, daar is het geroep om meer politieke rechten, dat in de inlandsche pers weerklinkt, weinig ernstig van geluid en de Regeering meent, dat in dezen tijd van afwachting, van pauze op het politiek tooneel, de krachten beter op economisch terrein kunnen worden aangewend, waar nog heel wat te organiseeren valt. De heer Cramer heeft reeds aangehaald, wat de Regeering terzake in de *Mededeelingen* heeft gezegd, en met instemming aangehaald. Het ook uit zijn mond vernomen verwijt, dat de Regeering eenzijdig hare oogen gericht heeft op de excessen, is dan ook ongegrond. Het is echter niet te ontkennen, dat de inlandsche beweging geleidelijk meer den revolutionnairen kant uitgaat. Waar zijn de klanken van de eerste S. I.-congressen? Meent nu iemand als de heer Van Hinloopen Labberton in gemoede, dat de Regeering tot die wijziging aanleiding gaf? Dat het regeeringsbeleid de laatste jaren van een verstarde behoudzucht is geweest, heeft getoond niet te verstaan, wat er leeft onder de bevolking of meent hij wellicht, dat een deel der volksleiders met miskenning van realiteit en mogelijkheden in den blinde vooruit wil zonder het doel te kennen?

De gezonde, doelbewuste, wèloverwogen beweging, wier werk doordacht is, weet wat zij wil en kan tot geestelijke- en economische verheffing van land en volk, die kan aantoonen, dat bereiken van haar doel de maatschappij vooruitbrengt, die beweging, het behoeft waarlijk niet meer gezegd te worden, is verzekerd van den steun der Regeering. De Regeering weet zeer

wel, dat op menig gebied achterstand bestaat, maar een ieder weet, hoe gewerkt wordt, om hem in te halen. Wie daarbij steunen wil, diens hulp wordt gaarne aanvaard. Die hulp neemt echter niet den meest vruchtdragenden vorm aan, wanneer zij zich uit in massa-demonstraties, hoon en smaad, uitgestort over de Regeering of over zekere groepen der bevolking.

Was de uiterst bittere toon van dr. Rivai een teleurstelling en naar de meening der Regeering geheel onverdiend, het verheugt haar, dat niettemin ook deze spreker, evenals de aanwezige vertegenwoordiger van den Sarekat Islam, de heer Abdoel Moeïs, en andere leden, aandrang hebben uitgeoefend om den parlementairen weg niet te verlaten. En te recht, mijnheer de voorzitter! Wanneer na één jaar bestaan van den Volksraad reeds een matte stemming mocht zijn ontstaan, zooals eenige sprekers hebben opgemerkt, dan zou dit ongetwijfeld zoo uitgelegd worden, dan wèl tot aanduiden en veroordeelen van misstanden, tot het uiten van grieven de lust gevonden werd, doch dat de energie en studiezin, vereischt voor het leveren van opbouwenden medearbeid, ontbreken.

Wat nu overigens de houding der Regeering ten opzichte van de Inlandsche beweging betreft, er zijn tal van leden, die daaromtrent uitsluitsel geven. De Regeering heeft verschillende inheemsche voormannen benoemd in commissies, welke haar van voorlichting hebben te dienen, den heer Tjokroaminoto in de suikercommissie, den heer Sastrowidjono in de zoutcommissie, verschillende andere in de herzienings- en in de arbeidscommissie. Duiden deze benoemingen op eene onwelwillende houding? Duidt daarop het gehoor nog kort geleden door den Directeur van Financiën aan de leiders van den Pandhuisdienst verleend, de indrukken van die leiders over dat gehoor, de vrijheid des woords in vergaderingen, waarvan maar al te vaak misbruik wordt gemaakt?

Neen, mijnheer de voorzitter, en daarom kon de Memorie van Antwoord met recht het verwijt van onvoldoende waardeering voor de Inlandsche beweging afwijzen.

Maar niettegenstaande die waardeering is de Regeering niet blind voor de excessen en zij treedt daartegen zoo noodig op, niet nu alleen of sedert kort, maar zij heeft dit steeds gedaan. Het gezag dient te worden hooggehouden, waar en tegenover wie ook en vooral in deze moeilijke periode van overgang, van krachtig ontluikend leven op alle gebied en de uitwassen, die het vergezellen.

Het wijdvertakte orgaan van het gezag vormt het korps Binnenlandsch Bestuur, welks taak steeds zwaarder wordt, terwijl de hulpmiddelen, waarover het ter beteugeling dier uitwassen beschikt, bedenkelijk zwak zijn. Dat wekt een nerveuse stemming, vooral in een tijd van overgang met ras zich wijzigende maatschappelijke verhoudingen, het opkomen van een nieuwen stand, gepaard aan moeilijke levensomstandigheden voor een groot deel der bevolking en ingrijpende hervormingen. Dat alles kan leiden tot een tijdelijk minder goed verstaan van de inzichten der centrale regeering door hen, die met de uitvoering daarvan belast zijn. Daarvoor moet een correctief worden gevonden, hetzij door het oproepen van de hoofden van gewestelijk bestuur of, wat beter ware, het uit eigen beweging door hen zoeken van persoonlijke voorlichting, hetzij door het uitzenden van ambtenaren, zooals geschiedde ter voorbereiding van de regentschapsraden en de veldpolitie.

Hoe dan ook, het contact moet herwonnen worden in het belang der bevolking en der ambtenaren zelf. Dezen maken op klare voorlichting aanspraak, zooals de Regeering het recht heeft te eischen, dat zij zich gedragen naar haar wenschen en aanwijzigingen. Voor mismoedigheid bestaat

voorwaar geen reden, en er opent zich voor centrale overheid en bestuurscorps een perspectief op een uiterst belangwekkende periode van werkzaamheid in verband met de instelling van de regentschaps- en desa-raden en met de hoopvolle ontvoogding van het inlandsche bestuur. Het is alom een veld van frissche werkzaamheid, waar het oog uit het venster schouwt. Wie, die het voorrecht heeft daartoe medegeroepen te zijn, aan ontmoediging door voorbijgaande bezwaren denken. De hand vast aan den ploeg, vooral in den zwaren, maar vruchtbaren akker!

Terloops moge ik even ingaan op een punt van ondergeschikt belang, mijnheer de voorzitter, de meening n.l. dat alleen door een scherpen toon aan te slaan, klachten het oor der autoriteit bereiken. De Regeering heeft deze meening in de Memorie der Verdediging met klem tegengesproken, daarvoor tot richtsnoer nemende haar eigen gedragslijn. Haar bereiken vele en velerlei klachten en men heeft een manie, een voor den P. T. T.-dienst voordeelige manie, die klachten uitvoerig telegrafisch bij de Regeering voor te brengen. Het is misschien goed hier eens openlijk te zeggen, dat die wijze van voordragen op de Regeering geen indruk maakt evenredig aan haar kostbaarheid en dat wèlomschreven en gemotiveerde klachten bij haar grooter aandacht vinden.

Heeft de Regeering dus in de Memorie van Antwoord op grond van haar eigen gedragslijn de in het verslag weergegeven meening tegengesproken, in het mondeling debat is, naar ik meen, door dr. Radjiman met een bij dezen spreker ongewone scherpte daarop teruggekomen. Naar aanleiding hiervan merkt de Regeering op, dat het haar uitdrukkelijke wensch is, dat van klachten goede nota wordt genomen en dat zij met zorg op haar gegrondheid onderzocht worden. Daartegenover merkt de Regeering ook op, dat naarmate de ongegronde klachten talrijker zijn, er minder tijd blijft voor de toch al met werk overladen bestuursambtenaren, om de gegronde vlug af te doen. Aangezien dikwerf klachten door bemiddeling of met voorkennis van leiders in de Inlandsche beweging worden ingediend, kunnen deze terzake een goeden invloed doen gelden.

Na deze afdwaling keer ik terug tot de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur in verband met het referendum — ik zal niet zeggen „een soort" referendum, want de heer Van der Jagt schijnt daaraan aanstoot te nemen — uitgeschreven naar aanleiding van het in de najaarszitting gebeurde.

Bij nadere overweging meent de Regeering die zaak niet te tragisch te moeten opvatten. De referendum-stemmers hebben de rede van den heer Van der Jagt niet gehoord, noch van den indruk, dien zij bij het aanhooren maakte, een levendige schildering kunnen krijgen en dat maakt, gelijk dr. Rivai reeds bij interruptie te kennen gaf, een groot verschil. Ter bevestiging daarvan verwijs ik b.v. naar eene correspondentie in de Haagsche *Nieuwe Courant*.

Buitendien wordt den stemmenden in de circulaire van de heeren Van Gigch en Rappard het antwoord als het ware gesuggegereerd door de zinsnede: „wordende hierbij aangeteekend, dat het ondergeteekenden voorkomt, dat de heer Van der Jagt in diens rede voornoemd voldoende duidelijk heeft doen uitkomen uitsluitend de verwording van de Javaansche evolutie te wraken en geenszins tegen die evolutie in het algemeen stelling te nemen".

De Regeering, die eerst gedacht heeft aan een ostentatief stelling nemen, sluit zich bij nadere overweging aan bij de conclusie, waartoe dr. Schmutzer Zaterdag kwam. Overigens heeft de Regeering geen aanleiding, om op de door den heer Van der Jagt thans gegeven toelichting verder in te gaan.

Zij bepaalt er zich toe, zich aan te sluiten bij de woorden, door dezen spreker gewijd aan de slachtoffers van den schrikkelijken moord te Toli-Toli.

Een nauwgezet onderzoek naar de oorzaken van deze euveldaad is ingesteld.

Daarna gaat de heer Muurling over tot de behandeling der Solosche kwestie, in verband met het voorstel-Labberton. De heer Muurling zal alleen het politiek deel ervan bespreken; het agrarische deel zal de directeur van binnenlandsch bestuur behandelen. Het politieke gedeelte zal voornamelijk gaan over de rol, welke de vereeniging „Insulinde" daar speelde.

Voorgelezen wordt de Hollandsche vertaling van een door de Solosche politie in beslag genomen, in het Javaansch gestelde, circulaire van de vereeniging „Soemitro". Bovenaan staat echter de naam „Insulinde". In deze circulaire staat, dat degenen, die willen weigeren de cultuurdiensten te verrichten, zich voor een kwartje als lid hebben aan te melden; het bestuur neemt alsdan de verdere verantwoordelijkheid op zich.

De heer Tjipto: „Ja, maar het bestuur van een andere vereeniging".

De heer Muurling: „Er staat ook „Insulinde" boven."

Hieruit zal een ieder begrijpen, dat de vereeniging „Insulinde" op deze wijze niet hielp de rust en de orde te bewaren.

De heer Muurling zet dan het ontleedmes in het door Tjipto afgezonden telegram, hetwelk spreker „theatraal" noemt. Van een staking is hier feitelijk geen sprake, alleen van een weigeren door de bevolking om de haar wettelijke opgelegde diensten te verrichten.

De resident van Solo heeft gemeld, dat instede van 1300, thans slechts 600 personen weigeren hun cultuurdiensten te verrichten. Sinds het einde der beweging van Tegalgondo was de bevolking weer rustig aan den arbeid getogen. Eenige weken geleden weigerden echter plotseling tal van opgezetenen van kampong Ngloengé hun verplichtingen na te komen, — en wel, volgens verklaringen van 32 kring-leiders, op aanzetten van Tjipto, die aldaar een bezoek bracht en een vergadering hield.

Tjipto interrumpeert: „Niet waar!"

De heer Muurling: „De heer Tjipto zal dat zeker naderhand wel met bewijzen willen toelichten."

Den dag vóór de lebaran waren wederom 32 der weigeraars aan het werk getogen. Er waren er nog wel meer, die het werk weer wilden hervatten, doch zij verklaarden bevreesd te zijn voor represailles van hun leiders.

De heer Muurling betoogt dan, dat uit alles blijkt, dat de toestanden in het Solosche geenszins zoodanig zijn, dat er directe aanleiding tot ingrijpen bestaat. De Volksraad zal dan ook goed doen de verwekte onrust niet verder aan te wakkeren.

DE REGEERING OVER HET VERZET TE GAROET.

De mededeelingen, door den regeeringsgemachtigde in den Volksraad gedaan ter zake van het verzet in het Garoetsche, luiden in haar geheel als volgt:

Mijnheer de Voorzitter, verleden Dinsdag heb ik aan den Volksraad mededeeling gedaan van een telegram, dat de regeering over het gebeurde te Garoet had ontvangen. Ik heb in die mededeelingen een fout gemaakt door gebrek aan plaatselijke kennis. De desa's Tjikèndel en Nangkapait zijn twee verschillende desa's.

Sedert heeft de regeering uitvoerige inlichtingen ontvangen van den resident der Preanger-Regentschappen en naar aanleiding van die inlichtingen heeft de regeering mij opgedragen, aan den Volksraad een overzicht te geven van datgene wat gebeurd is.

In de betrokken streek was aan de bevolking door het bestuur aangezegd, dat zij een bepaald deel van den padi-oogst aan het gouvernement had te verkoopen. Aangezien het veelal gewoorte is het nog te velde staande gewas te verkoopen, verklaarde het bestuur zich bereid ook de voor het gouvernement te koopen padi reeds thans te betalen, hoewel de oogst pas over 1 à 2 maanden zou geschieden. Er wordt *f* 4 per picol betaald, welke prijs zeker niet lager is dan de plaatselijke prijs, eerder hooger.

Hadji Hasan, die te zorgen had voor 12 monden, bezat 10 bouw sawah met een laag getaxeerde opbrengst van 250 picol, waarvan 40 picol voor verplichten verkoop aan het gouvernement werden verlangd. Hij verklaarde echter nooit zijn padi te zullen afstaan. Hem is herhaaldelijk het doel van den maatregel uitgelegd en ook medegedeeld, dat, mocht blijken, dat de verplichte levering een tekort voor eigen gebruik liet, dit uit de opgekochte padi zou worden aangevuld. Toen de regent aan Hadji Hasan en zijn volgelingen een en ander had uitgelegd, verklaarden dezen zich tevreden.

Den 3den dezer kreeg de assistent-resident van Garoet bericht, dat hadji Hasan en zijn volgelingen zich gewapend hadden en gekleed in witte kleeren, verzet tegen het bestuur predikten.

Den volgenden dag ging de assistent-resident met den regent en vergezeld van 27 man gewapende politie naar de desa Tjikèndel en trof daar een 40-tal personen aan, gewapend en biddende. Na langdurige besprekingen legden zij de wapens af en verklaarden zich rustig te zullen houden, waarop de autoriteiten vertrokken.

Na hun terugkeer te Garoet werd vernomen, dat behalve in Tjikèndel, ook in andere desa's als Nangkapait en Wanaredja een verzetsbeweging gaande was, dat honderden hadji Hasan, na het vertrek van den assistent-resident waren komen bezoeken, dat wapens gezegend werden enz.

Dit vernemende, ging de resident den 7den, dus 3 dagen na het voorgaande, persoonlijk naar Tjikèndel met den ass.-resident en den regent, benevens dezelfde politiemacht, terwijl troepen nabij de desa werden gereed gehouden, maar niet behoefden op te treden.

De resident trof in de voorgalerij van het huis van hadji Hasan een aantal jonge mannen aan in het wit gekleed met ontbloote wapens en in opgewonden toestand, gebeden prevelend, terwijl uit het huis gebeden klonken. De resident maande tot kalmte aan en eischte overgave der wapens.

Toen hij de omrastering der voorgalerij naderde, werd er met wapens gedreigd.

Ruim een uur hebben de ambtenaren gepoogd de menschen tot rede te brengen; tenslotte dreigden zij op steeds meer klemmenden toon met het gebruik der vuurwapens door de politie. Dit had geen ander effect, dan dat de lieden uit de voorgalerij in huis gingen en de deuren daarvan sloten. Uit het huis steeg steeds het geluid der gebeden op.

Herhaaldelijk werd gesommeerd, naar buiten te komen en althans vrouwen en kinderen uit het huis te zenden; als antwoord kreeg men slechts uitdagend geschreeuw.

Tenslotte heeft de resident de politie gelast van de vuurwapens gebruik te maken. Eerst werd een salvo door het dak, dus bij wijze van bedreiging, gegeven; dit lokte slechts gejoel uit. Op eene nieuwe sommatie volgde het antwoord, dat de kogels hen niet treffen konden. Hierop werd wederom

langdurig getracht de menschen tot rede te brengen, hun uitgelegd, dat het salvo opzettelijk door het dak was afgegeven, vandaar dooden noch gewonden. Slechts luid bidden was het antwoord. Nogmaals werd gesommeerd en toen ook dit niet hielp, een salvo door het huis gegeven. Vervolgens werd weer gesommeerd, eveneens zonder resultaat, waarop een tweede salvo door het huis volgde. Toen klonken uit het huis kreten van „ampoen", maar niemand kwam naar buiten, waarop de politie de achterdeur forceerde en de aanwezigen naar buiten dreef. Hierbij trachtte nog een gewapend persoon verzet te plegen, maar hij werd tijdig ontwapend.

In het huis werden aangetroffen vier dooden en een zwaar gewonde, die binnen een half uur overleed. Buitendien 19 gewonden, waarvan een in het hospitaal is overleden. Onder de dooden bevond zich hadji Hasan, die een schot door een voor het voorhoofd gebonden djimat had. In het geheel waren 116 personen in het huis geweest.

De doorzoeking van het huis leverde verschillende aanwijzingen op, die voor het verder onderzoek van belang zijn.

Vervolgens werd doorgegaan naar Nangkapait, waar bij verschillende verdachte personen huiszoeking werd gedaan en witte kleeren, djimats, om onkwetsbaar te maken, enz. werden aangetroffen.

Tot zoover de voorhanden gegevens, welke voor de regeering niet voldoende zijn, zich een afgerond oordeel te vormen. Wel is het mogelijk thans op de door den heer Abdoel Moeïs gestelde vragen te antwoorden.

De eerste vraag luidt:

—Waarom werden de krissen na eerst te zijn afgenomen, weder teruggegeven en waarom zijn zij niet ten tweedenmale op even vreedzame wijze als den eersten keer afgenomen?

Het antwoord is, dat de wapens den eersten keer niet zijn afgenomen, niet in handen van het bestuur zijn geweest, maar door de dragers, na aanmaning, tenslotte vrijwillig zijn afgelegd, en dat zij dit ten tweedenmale weigerden.

De tweede vraag is samen met de derde te beantwoorden; zij luiden:

—Waarom werd van de vuurwapenen gebruik gemaakt? Waarom werd in plaats van een gewapenden aanval niet een politie- of troepencordon getrokken om de plaats, waar de weigerachtige personen zich ophielden, teneinde dezen aldus gevangen te houden en geleidelijk tot overgave te dwingen?

Hierop is te antwoorden, dat een omsingeling van een fanatieke massa, — er waren 16 personen in het huis —, vooral 's nachts gevaarlijk is. Zij kunnen uitbreken, maar buitendien is een kern van verzet, waartegen de gewapende macht niet optreedt, doch zich lijdelijk verhoudt, een buitengemeen besmettelijke bron voor de stemming van de rest van de bevolking. Men heeft zich slechts goed voor te stellen, dat daar in dat huis zat een voor heilig, althans onkwestbaar, gehouden man, met zijn onkwestbaar gemaakte aanhangers, waartegen de gewapende macht niet optrad, om te kunnen nagaan, welk effect dat op de omgeving buiten het cordon zou hebben gemaakt. Men vergete daarbij niet, dat het bekend was, dat in de naburige desa ook iets broeide.

Na Tjikèndel zijn trouwens in Nangkapait nog arrestaties verricht.

De vierde vraag gaat uit van de onderstelling, dat het bestuur eenige maanden tevoren reeds in die streek op zijn hoede was. Deze onderstelling is niet juist, M. d. V., het was niet bekend, dat er iets bepaalds broeide en het bestuur was niet meer op zijn hoede dan in andere tijden.

Er zijn altijd streken, die spoediger in onrust komen dan andere, maar er was geen bepaalde aanleiding, om in het bijzonder op de hoede te zijn.

De vijfde vraag heeft tot grondslag, dat de padi reeds geleverd moest worden. Dat is niet juist; de padi stond en staat nog op het veld te rijpen. Van dwang tot levering was dus nog alleen maar sprake voor een ongeveer 6 weken verwijderde toekomst.

Het is hierom en ook om andere redenen, die door het onderzoek nog tot meer klaarheid moeten worden gebracht, op zijn minst genomen zeer de vraag, of de padi-opkoop met het verzet in meer dan zeer los verband staat.

Ik meen hiermede de vragen van den heer Abdoel Moeïs te hebben beantwoord, maar wil hieraan nog het volgende toevoegen. Ik zeide zooeven, dat de voorhanden gegevens der regeering niet voldoende zijn, om zich een afgerond oordeel te vormen. Wat het optreden der gewone politie betreft, heeft de regeering vernomen, dat in de voorschriften van dit korps een leemte bestaat; er ontbreekt n.l. een handleiding voor het optreden. Het korps moet het nu tijdelijk stellen met het voor het leger geldende voorschrift op den velddienst. De regeering laat nagaan, in hoeverre het optreden van de politie in het onderhavige geval overeenkomstig de voorschriften is geweest. Zij kan hierover thans nog geen definitief oordeel vellen, maar in elk geval is zij van oordeel, dat in de bestaande leemte in de voorschriften van de G. P. ten spoedigste moet worden voorzien. Het voor het leger geldende voorschrift, kon uiteraard geen voor de G. P. bruikbare handleiding wezen, het leger treedt op tegen bepaalde vijanden van den staat, terwijl de politie, ook de gewapende politie, meer tegen onwillige burgers optreedt. Er zijn natuurlijk overgangen, talrijke nuanceeringen tusschen beide categoriën, zoodat in een bepaald geval het optreden van beide soorten van machtmiddelen dezelfde kan zijn, maar het uitgangspunt voor het optreden is toch geheel verschillend.

Dat wat het feitelijk gebeurde betreft.

Nu nog enkele woorden over de atmosfeer.

De gevonden gegevens wijzen er op, dat het verzet niet van zuiver plaatselijken aard was, maar eerder een ontijdige plaatselijke uitbarsting van een wijder vertakte beweging vormt. Op verschillende plaatsen werden huiszoekingen gedaan, die daarvoor aanwijzingen hebben opgeleverd. De regeering kan hieromtrent thans geen verdere mededeelingen doen, teneinde het onderzoek niet te bemoeilijken.

Alleen op één punt wil de regeering een uitzondering maken.

Aangezien dadelijk beweerd was, dat de S. I. achter het verzet zat, is ook huiszoeking gehouden te Bandoeng bij het orgaan dier vereeniging, de *Kaoem Moeda*, en in het S. I.-kantoor. Leverde de eerste huiszoeking niets op, de tweede bracht een brief van het bestuur van den Bandoengschen S.I. te voorschijn. Ik heb dien brief nog niet in extenso te mijner beschikking en kan daarom alleen mededeelen, dat daarin de Bandoengsche leiders hun kringen waarschuwden, niet mede te doen aan de beweging, die elders voorbereid werd.

Uit dien brief zijn dus twee dingen af te leiden, ten eerste, dat de heeren Wignadisastra c. s. hunne aanhangers terughielden — de regeering vernam dit met genoegen — maar ook, dat zij wisten, dat elders iets broeide. In hoeverre daarbij andere locale S. I.-afdeelingen wèl betrokken zijn, zal het onderzoek moeten uitmaken. Dit onderzoek dient zoo vlug mogelijk te verloopen. Het aantal nu reeds in beslag genomen papieren en djimats loopt in de duizenden. De regeering heeft nu, na den resident te hebben gehoord, besloten een rechterlijk ambtenaar voor dat onderzoek aan te wijzen.

DE GERECHTELIJKE VERVOLGING VAN DR. DOUWES DEKKER EN VAN DE KASTEELE.

(Van den redacteur in Midden-Java van het Soer. Hbl.).

De strafvervolging, ingesteld tegen Douwes Dekker en Van de Kasteele, beiden van het hoofdbestuur van „Insulinde", is het logische gevolg van hun handelingen in het Solosche. Evenzeer als Moedio (lid Soloosch afdeelingsbestuur) werd vervolgd, moest ook in rechten tegen de twee hiervoor genoemde personen worden opgetreden.

De vervolging is ingesteld naar aanleiding van het voorgevallene op de onderneming Polan, door ons reeds in den breede besproken.

De zaak is voor iedereen duidelijk; slechts doen enkelen — bijv. het *Bat. Hbl.* — precies, alsof zij niet beter weten. Het loont de moeite het artikel in dat blad van 11 dezer eens na te lezen, als men kennis wil nemen van een geraffineerd staaltje van valsche voorlichting.

In dat artikel wordt zoo'n beetje de spot gedreven met de bewering, dat de rust in het Solosche weer terugkeerde of grootendeels was teruggekeerd. Dat sloeg natuurlijk op den toestand in het midden der vorige week.

Het blad wil het doen voorkomen, alsof er heftige deining is onder de bevolking, welke deining ternauwernood door de haastig toeschietende vredesapostelen van „Insulinde" werd bedwongen. De feiten leeren juist het tegenovergestelde.

Hadji Misbach zette de lui tot staking aan. Toen die staking vlug weer verliep, schoot Tjipto toe, om het vuur nogeens te doen aanblazen.

Ook dit nieuwe vuurtje dreigde vlug uit te gaan; er kwamen reeds een paar honderd menschen binnen waar Douwes Dekker en Van de Kasteele op af gingen. Met als gevolg, dat nà hun bezoek de staking weer in vollen gang was.

Doch sinds Zaterdag is er in geheel Polan geen staker meer aan te wijzen. Men zou het *Bat. Hbl.*, allicht een dienst bewijzen door *f* 100 uit te loven voor de aanwijzing van één enkelen staker in het geheele gewest Solo.

Het heeft geen nut hier door data en cijfers aan te toonen, hoe de staking telkens opnieuw oplaaide na de herhaalde bemoeienissen der „Insulinde"-leiders.

Iedereen kent die bijzonderheden; wij hebben er tot in den treure op gewezen en er is niemand, die er aan twijfelt, behalve dan natuurlijk de onruststokers-zelf. Maar dat komt er immers niet op aan, nietwaar?

Wij herhalen slechts onze reeds eerder gepubliceerde mededeeling, dat er sinds Zaterdag j.l. in het Solosche geen enkele staker meer is.

En nu de vervolging.

Den 9en Juli verschenen Douwes Dekker, Van de Kasteele en hun handlanger Moedio op het land Polan). Ze waren, volgens het *Bat. Hbl.*, volstrekt niet op geheimzinnige wijze vertrokken) ze voerden de kleuren van „Insulinde" *(sic.)* en zijn te Solo nog wel langs het huis van den resident gereden.

Dat het bestuur niets van hun bezoek wist, is dus heelemaal de schuld van resident Harloff. Wat drómmel, die heeft maar midden op straat te staan, alle auto's te laten stoppen en er in te kijken, of de heeren van „Insulinde" er in zitten.

En wat de „Insulinde" vlag betreft, op de drie auto's, welke je te Solo ziet — vooral indien ze het eigendom van Inlanders zijn — is er minstens één, die de een of andere vlag voert. Halve manen met en zonder sterren, groene vlaggen, gele vlaggen, Amerikaansche vlaggen enz.

Maar niettemin had die resident Harloff de faumeuse auto toch maar moeten zien, wàt?

Is het eigenlijk niet àl te kwajongensachtig, dit heele kwasi-gewichtige „Insulinde"-gedoe?

Het drietal personen bezocht op Polan ook de desa Bintaran, volgens het *Bat. Hbl.* om een onderzoek in te stellen naar „agrarische verhoudingen." Dit is inderdaad leuk verzonnen; in werkelijkheid geschiedde echter het volgende.

De heeren gingen naar de woning van Hadji Tajib, een kringleider van „Insulinde", die echter in hechtenis was. Een paar familieleden van den Hadji riepen toen links en rechts de bevolking der desa bij elkaar en spoedig stroomde deze het erf op. De menigte bestond uit leden en niet-leden van „Insulinde", iedereen liep na den oproep het erf op, zoodat de bijeenkomst een volmaakt openbaar karakter droeg.

Daarop heeft Douwes Dekker de verzamelde menigte doen toespreken door Moedio, omdat hijzelf geen Javaansch spreekt. Douwes Dekker zei tot Moedio telkens in het Maleisch, hetgeen daarna door laatstgenoemde, in het Javaansch overgezet, aan het publiek werd meegedeeld.

Het was de duidelijkste aansporing tot het weigeren der wettelijke verplichte diensten, welke men zich denken kan; eenige ter vergadering aanwezige personen, die Maleisch verstaan, hebben de door Douwes Dekker in deze taal geuite woorden gehoord en terdege onthouden.

Bovendien heeft Moedio reeds een bekentenis afgelegd; ik heb er al eerder op gewezen, dat deze water-en-melk-revolutionnairen elkaar al beginnen te verraden, zoodra de Justitie maar met een vinger naar hen wijst. Het zijn misselijke stumpers, tegen wie kogel en bajonet wel nooit noodig zullen zijn; hoogstens een straal uit een brandspuit of een doos niespoeder.

Op dit gebied zal Douwes Dekker nog een andere onaangename verrassing wachten, waarover thans nog moet worden gezwegen. De „leiders" gevoelen nattigheid en dan zijn zij tot alles in staat, om hun hachje te redden.

Men weet, dat de opruiïng, waarvan Douwes Dekker is beschuldigd, een uitbreiding der staking tengevolge had en dat eenige stakers door den landrechter te Klaten zijn gestraft. Twee omstandigheden, welke het ten laste gelegde in een voor beklaagde bijzonder ongunstig licht plaatsen.

Wat Moedio betreft, deze blijkt een vrij dom mannetje te zijn, die geheel liep aan den leiband van Douwes Dekker. De beschuldiging is gebaseerd op art. 160 Strafwetboek, waarin een gevangenisstraf van hoogstens zes jaar wordt bedreigd tegen hem, die een ander aanspoort tot een strafbare handeling, tot verzet tegen wetten en bepalingen enz.

Er hebben reeds verschillende verhooren in het Solosche plaats gehad, waarvoor de off. van justitie van Semarang is overgekomen.

Het zal naar alle waarschijnlijkheid voor Douwes Dekker een onaangename historie worden, welke misschien eenige verandering zou kunnen brengen in zijn thans gepubliceerde voornemens: om verder rustig in een bergklimaat te gaan leven.

KAMERS VAN LANDBOUW.

Bij den Volksraad is ingediend het volgend ontwerp van wet tot aanvulling van het Regeerings-Reglement voor de instelling van Kamers van Landbouw, met een twaalfde hoofdstuk, een enkel artikel (146) bevattende, luidende als volgt:

„Naarmate de omstandigheden het vorderen, worden voor de gezamenlijke verzorging der gemeenschappelijke belangen van het groot-landbouwbedrijf rechtspersoonlijkheid bezittende kamers van landbouw ingesteld.

„De oprichting en de opheffing van kamers van landbouw, zoomede de samenstelling, de inrichting, de werkkring en de bevoegdheid dezer kamers en harer besturen worden bij ordonnantie geregeld.

„Aan de kamers kan bij ordonnantie de bevoegdheid worden toegekend om, met inachtneming van de daarbij te stellen regels en onder het daarbij te regelen toezicht in het huishoudelijk belang der kamers van landbouw verordeningen te maken, ook zoodanige, waarbij belastingen worden geheven. De ordonnantie kan aan de besturen ook de bevoegdheid toekennen, om in hunne verordeningen straffen te stellen op haar overtreding."

Evenals dit stuk, bereikte ons met de laatste mail de memorie van toelichting op het genoemd wetsontwerp.

Omtrent doel en taak lezen we daarin het volgende.

„*Doel* eener kamer is: het orgaan te wezen, waardoor het tot haar behoorend deel van den grooten landbouw haar autonomie uitoefent en zich naar buiten openbaart.

„*De taak* der kamer is in overeenstemming daarmede tweeledig:

a. de behartiging van zoodanige technische belangen der tot haar gebied behoorende ondernemingen, die slechts door onderlinge samenwerking der belanghebbenden verzorging kunnen vinden;

b. het uitbrengen van adviezen en het doen van voorstellen aan de Regeering en hare organen betreffende landbouwbedrijven, uitgeoefend op de binnen haar gebied gelegen ondernemingen."

Eindelijk dus zal het er toe komen.

De geschiedenis van de wetsontwerpen op de Kamers van Landbouw is een langdurige, een geschiedenis van veel uitstel, veel vertraging, veel weifelen, van niet durven komen tot de consequenties, van veel beloven en als 't er op aankomt blijken van weinig te zullen geven.

Maar ten slotte zullen de planters hun zin krijgen.

De quaestie is al jaren aan de orde. De eerste ontwerp-ordonnantie, die „den landbouw" zou regelen, sloot een der voornaamste takken, de „suiker", uit. Een later ontwerp liet de mogelijkheid van uitsluiting der „suiker". Beide sloten nadrukkelijk de inlandsche culturen uit.

Maar, wat erger was, het ontwerp-Lovink kende den Kamers van Landbouw geen wetgevende bevoegdheid toe, stempelde de Kamers van Landbouw niet tot publiekrechtelijke lichamen, gaf den Kamers geen reglementen, door strafbepalingen gesanctionneerd.

Het was daartegen, dat de Kedirische Landbouw-Vereeniging opkwam, en wel bij monde van mr. C. W. Wormser, die in een rapport, gepubliceerd in het *Soer. Hbl.* en de *Indische Gids*, de twee volgende stellingen verdedigde:

„I. De ontwerp-ordonnantie Kamers van Landbouw, gelijk deze door dr. Lovink is ingediend en door de vergadering van het hoofdbestuur van het Ned.-Ind. Landb.-Synd. is gewijzigd, geeft niet de organisatie van den Landbouw.

II. Voor de organisatie van den landbouw is noodzakelijk de instelling van „Landbouwschappen" omvattende den landbouw, dus alle Europeesche en ook de inlandsche cultures, met *recht tot belastingheffing, met wetgevende bevoegdheid*, alles onder uitsluiting van handelsinvloed."

Aan deze eischen der Kedirische Landbouw-Vereeniging is dus tegemoet gekomen. De juistheid daarvan is ingezien door de Regeering.

De nieuwe ontwerp-ordonnantie wijkt dus aanmerkelijk af van de oude en heeft wijder strekking.

Hetgeen in het belang van den landbouw op Java is, dus tot blijdschap stemt. (*Alg. Hbl.)*

KOLONIAAL ONDERWIJS CONGRES.

Over het 2de Koloniaal Onderwijs Congres, dat, naar nader is vastgesteld, te 's-Gravenhage in den Dierentuin zal worden gehouden op 22, 23 en 24 October heeft de Prins der Nederlanden het beschermheerschap aanvaard.

De Minister van Koloniën en de Minister van Binnenlandsche Zaken hebben zich bereid verklaard het eere-voorzitterschap van het congres te aanvaarden.

Laatstgenoemde minister zal het congres openen. Verder bestaat het bestuur van het congres uit: mr. J. H. Abendanon, voorzitter, oud-directeur van het departement van O., E. N. in Ned.-Indië, den Haag; dr. N. Adriani, afgevaardigde van het Bijbelgenootschap te Haarlem: C. R. Bakhuizen v. d. Brink, oud-directeur van het departement van Financiën in Ned.-Indië, te Rijswijk; dr. C. J. Vinkesteyn, inspecteur der gymnasia, den Haag, onder-voorzitters; dr. J. W. Gunning, zendings-director, te Noordwijkerhout; D. v. Geuns, te den Haag; W. M. Haye, te Nijmegen; mej. M. v. d. Willigen, penningmeesteres, te den Haag; P. de Haan, secretaris, te den Haag, de vier laatstgenoemden allen vroeger bij het onderwijs in Ned.-Indië werkzaam geweest.

Het programma van het congres is als volgt saamgesteld: 22 October, 's morgens. A.: Hoe moet het onderwijs in Suriname ingericht worden ten aanzien van de Ned.-Indische, Britsch-Indische en Chineesche kinderen, in het bijzonder wat betreft de taal? Is het noodig voor hen afzonderlijke scholen op te richten?

Inleider: W. D. H. baron van Asbeck, oud-gouverneur van Suriname. Praeadviseurs: W. v. Bellen, oud-onderwijzer in Suriname; dr. H. D. Benjamins, oud-inspecteur L. O. in Suriname; pater J. F. van Eerd, onderwijzer aan een bijzondere school te Paramaribo; K. v. d. Meulen, West-Indisch onderwijzer met verlof.

's Middags B.: Onderwijzers voor Chineezen in Oost-Indië. Zijn afzonderlijke gouvernementsscholen gewenscht?

De naam van den inleider hiervoor is nog niet vastgesteld. Praeadviseurs zijn: J. J. L. Duyvendak, lector aan de Universiteit te Leiden; het hoofdbestuur van het Ned.-Indisch Ond. Genootschap; Ch. H. Th. J. Eybergen, O.-I. onderwijzer.

23 October, 's morgens C.: Voorbereidend-hooger en hooger onderwijs in Ned.-Indië; inleider: dr. C. J. Vinkesteyn, inspecteur der Cymnasia; praeadviseurs: dr. E. Bonebakker, oud-directeur der H. B. S. te Semarang; dr. Ph. Kohnstamm, hoogleeraar gemeent. Universiteit te Amsterdam; mr. I. A. Nederburgh, oud-president van het Hooggerechtshof in Ned.-Indië; W. K. Tehupirory, gouvernements-geneesheer met verlof.

's Middags D.: voorbereidend onderwijs aan alle bevolkingsgroepen in Ned. Oost- en West-Indië. Inleider: dr. E. Bonebakker, voornoemd. Praeadviseurs: W. M. Hage, oud-Indisch onderwijzer: mevr. G. J. Heilborn—v. Rinssum, oud-West-Indisch onderwijzeres; mej. G. Oosterbaan, onderwijzeres te Paramaribo.

24 October, 's morgens E.: Volksonderwijs in Ned. Oost- en West-Indië,

vooral in verband met landbouw en bedrijf. Inleiders nog niet bekend; praeadviseurs: dr. J. H. Gunning, zendings-director; G. L. Gonggrijp, oud-resident in Ned.-Indië; M. Joustra, archivaris van het Batak-instituut; pater F. G. J. M. van Lith, directeur R.-K. Kweekschool, Moentiban.

's Middags F.: Practisch onderwijs aan meisjes van alle bevolkingsgroepen in de binnenlanden van Ned. Oost-Indië. Inleider: C. Lekkerkerker, oud-inspecteur inl. onderwijs in Ned.-Indië. Praeadviseur: mevr. M. Adriani—Gunning; mevr. M. C. Kooy—v. Zeggelen en mevr. D. Raedt v. Oldebarnevelt—van Maarseveen.

NOG IETS OVER HET KLOETGEVAAR EN DE TE NEMEN VEILIGHEIDSMAATREGELEN.

De directeur der B. O. W. deelde in zijn Memorie van Antwoord betreffende de gedane vragen in den Volksraad inzake de jongste Kloetuitbarsting mede, dat geen enkel verschijnsel zich heeft voorgedaan waaruit kon worden opgemaakt, dat een uitbarsting van dezen periodiek werkzamen vulkaan binnenkort te verwachten was.

Ten tweede, dat de waarschuwingsdienst bestond in het zenden van een beambte van den irrigatiedienst, die den last had om de tien dagen naar het Kloetmeer te gaan, om de temperatuur van het meerwater en de lucht op te nemen, het aflezen van den peilschaalstand, het meten van het door den in 1907 gereedgekomen uitlaat afstroomende water en de opneming van den regenval. Deze beambte had juist den 10den Mei voor het laatst het Kloetmeer bezocht en op den 20sten Mei d.a.v. zou hij, onderweg zijnde, door de uitbarsting overvallen zijn. Hij moet dus op 20 Mei even na middernacht op weg zijn gegaan, aangezien de eerste verschijnselen van de uitbarsting vóór één uur zijn waargenomen.

In hoeverre nu dit verhaal — door dien mandoer-zelf waarschijnlijk gedaan — geloof verdient, valt moeilijk na te gaan. Wij wijzen alleen op de merkwaardige toevalligheid, dat de man op den 10den Mei het Kloetmeer heeft bezocht, dus juist op den 20sten d.a.v. weer naar boven moest, terwijl het ons verder voorkomt, dat een dergelijke wijze van „bewaking" — om de 10 dagen eens even kijken —, allerminst aanspraak kan maken op den naam „waarschuwingsdienst".

De vraag is hier verder te stellen: hoe werd die man gecontroleerd en wie kan positief verklaren, dat die waarnemer inderdaad om de tien dagen het Kloetmeer bezocht?

Voorts zou, volgens ontvangen mededeeling, een drietal dagen na de laatste waarneming, dus op den 13den Mei, door enkele personen het meer zijn bezocht, die daarin een bad zouden hebben genomen; ook deze personen hebben geen abnormale verschijnselen waargenomen. Hiertegenover staat de mededeeling, als zou prof. Leber, den Kloet willende bestijgen, eenigen tijd vóór de uitbarsting, geen draagkoelies hebben kunnen krijgen, omdat deze menschen vernomen hadden, dat het op den Kloettop niet zuiver was. Dan is er nog een mededeeling gedaan als zouden eenige rottanzoekers, die den Kloettop tusschen den 10den en 20sten Mei bezochten, eenige scheuren in één der kraterwanden hebben waargenomen en verder zou een administrateur van één der hooggelegen ondernemingen een dag of vijf vóór de uitbarsting een vrij zwaar onderaarsch gerommel op den Kloet hebben gehoord.

Of van al deze omstandigheden en waarnemingen, indien zij juist zijn weergegeven, mededeeling is gedaan ter bevoegder plaatse, is ons tot nu toe niet bekend, zoodat wij zullen aannemen, dat niets positiefs omtrent een verhoogde werking van den Kloet bekend was en dat door de plotselinge uitbarsting en de snelheid van de lahars, van een waarschuwing der bevolking geen sprake meer kon zijn.

Omtrent de derde vraag, welke maatregelen de Regeering denkt te nemen, om te voorkomen, dat bij een mogelijk volgende uitbarsting de ramp een zoo grooten omvang neemt, kon de directeur der B. O. W. nog geen beslist antwoord geven. In de eerste plaats zal dan, indien dit technisch mogelijk blijkt te zijn, — waaraan vooralsnog niet wordt getwijfeld — voorkomen worden, dat het kratermeer zich weer vult.

Twee middelen staan, volgens den dircteur der B. O. W., daartoe ten dienste, ten eerste, het boren van een tunnel naar den bodem van het kratermeer, waardoor het water doorloopend kan wegstroomen, ten tweede, een inrichting tot geregelde bemaling van het met water zich geleidelijk weder vullende meer.

Om deze kwesties te bestudeeren, bevindt de mijningenieur Von Steiger zich thans reeds ongeveer twee maanden te Kediri en afwisselend op den Kloet.

Naar men verneemt, acht deze ingenieur het boren van een tunnel, zoowel als een inrichting tot bemaling van het meer, zeer wel mogelijk. Tot eenzelfde conclusie kwam 12 jaren geleden ook de sedert overleden mijningenieur Cool, die tijdens het werk aan den overlaat in 1906'-07, herhaalde malen het Kloetmeer bezocht en over zijn bevinding een uitgebreid rapport heeft uitgebracht. Onbegrijpelijk genoeg heeft men het door dezen deskundige opgemaakte rapport gelaten voor wat het was en geen verdere stappen zijn gedaan om het Kloetvraagstuk op practische wijze op te lossen.

Thans heeft de ontzettende catastrofe het mijnwezen en de regeering wederom wakker geschud — en net als in 1901 — worden wederom dezelfde veiligheidsmaatregelen aan de hand gedaan. Volgens de Memorie van Antwoord zal er inderdaad iets worden gedaan en voor groote geldelijke offers zal niet worden teruggedeinsd. Dit nemen wij ad notum, doch hierbij zij dan tevens op gemerkt, dat het niet-doorzetten in 1907 der beraamde veiligheidsmaatregelen, waaraan de ontzettende omvang van de Kloetramp van 20 Mei j.l. te wijten is niet is goed te praten. Laten wij thans hopen, dat de plannen tot tunnelbouw of voor de inrichting van een geregelde bemaling van het meer met spoed zullen worden uitgewerkt en men weldra tot daden zal overgaan.

Het bovenstaande, wat betreft de te nemen veiligheidsmaatregelen tegen het Kloetgevaar in algemeenen zin.

Wij gaan thans over tot de maatregelen, die ter beveiliging speciaal van de plaats Blitar en omstreken, na de uitbarsting van 1901, zijn getroffen.

Laten wij dan direct verklaren, dat die maatregelen als geheel onvoldoende moeten worden beschouwd, hetgeen trouwens door de jongste feiten is bewezen. De maatregelen ter beveiliging van Blitar bestonden uitsluitend in het leggen van een dam, bestaande uit korven van ijzerdraad gevuld met steenen gelegd op de plaats, waar de lahar Tjandisewoe zich van den lahar Tema afscheidt.

De lahar Tjandisewoe, benedenstrooms lahar Blitar geheeten, loopt van Panataran af, om zoo te zeggen, recht op de gemeente Blitar aan, zoodat de — wij meenen in 1903 — gelegde dam ten doel had, den lahar Blitar vrij te houden van een eventueelen laharstroom.

Zij, die dien dam weleens hebben bezocht, moeten hebben opgemerkt, dat hij onmogelijk aan het doel kon beantwoorden en bij eenigszins hevigen bandjir moest wegslaan.

Hij was laag en schijnt te zijn bedoeld geweest, als dam, tevens overlaat, doch men begrijpt, dat een dam slechts bestaande uit op elkaar gestapelde korven met losse steenen gevuld, onmogelijk bestand kan zijn tegen de ontzettende kracht van een laharvloed, die met een spoortrein-snelheid tegen dien dam beukt en dat door de schuring van de overzwiepende massa's de bovenste korven onherroepelijk uit elkaar gewrongen moeten worden.

Is de bovenste laag eenmaal bezweken, dan krijgt de lahar met de rest gemakkelijk spel. Daarbij kwam nog dat de dam van een veel te smalle voetbasis was en buitendien, en dit is het ergste nog, in een verkeerden hoek was gelegd. Instede nu dat hij parallel was gebouwd met den anderen oever van den lahar Temas, waardoor hij den vollen druk van den voorbijschietenden lahar nooit had behoeven te doorstaan, werd hij gebouwd bijna haaks op den lahar Temas met het natuurlijke gevolg, dat op het splitsingspunt de laharstroom een object van aanval kreeg, waardoor de lahar voor den dam eerst werd opgestuwd om kort daarop, met verdubbelde kracht terugkomende, binnen enkele minuten den dam uit elkaar te werpen. Had de dam zuiver parallel met den tegenover liggenden oever van den Temas gelegen, dan was de kans groot geweest, dat zelfs een dam, slechts bestaande uit ijzerdraadkorven gevuld met steenen, aan het doel zou hebben beantwoord.

De onvergeeflijke fout is begaan, om geen acht te slaan op de waarschuwingen van particuliere zijde. De heer Voet, de oudste inwoner van Blitar, die ettelijke erupties heeft medegemaakt en op wiens aandringen bij het Opperbestuur de dam werd gebouwd, heeft direct na het voltooien daarvan ter bevoegder plaatse als zijn meening te kennen gegeven, dat van dien dam bij een eventueele uitbarsting al heel weinig te verwachten viel; wèl is hij van eenig nut geweest bij de gewone jaarlijksche westmoesson-bandjirs, de z.g.n. koude lahars, doch tegen de verwoestende kracht van lahars, tengevolge van een uitbarsting, had hij geen schijn van kans, om deze met succes te keeren.

In 1907 heeft ook schrijver dezes gewezen op dien mislukten dam, welke toen reeds dermate verwaarloosd was, dat vele dier draadkorven met steenen uit elkaar gevallen waren en een nieuw-opbouw van een dam, doch dan van gewapend beton en veel hooger en breeder, ter beveiliging van Blitar hoogst noodzakelijk moest worden geacht. De toestand is echter gebleven, zooals hij was. De waarschuwingen werden in den wind geslagen, omdat men ze blijkbaar als loos alarm beschouwde, doch zij, die de verantwoordelijkheid droegen, zijn thans door de catastrofe van 20 Mei in het ongelijk gesteld. Behalve deze dam, de Badakdam of de dam van Tjandisewoe genoemd, bestaat de tweede beveiligingsmaatregel, om Blitar tegen verwoesting te vrijwaren, in het kanaliseeren van den lahar Blitar even benoorden de gemeente. Na eerst linea recta op Blitar te zijn toegeloopen, moet de lahar Blitar even boven de Sangoetburg zich door een padasbodem heenwringen, waardoor een menigte bochten zijn ontstaan met vernauwingen, waardoor de lahar niet vlug genoeg kan afvloeien, wat opstuwing tengevolge heeft en overslag moet plaats hebben.

Deze omstandigheid levert het groote gevaar voor de gemeente Blitar op en het graven van een bandjirkanaal van een zeker punt vóór de bochten naar een punt ten noordwesten der gemeente, waardoor al die gevaarlijke krommingen en vernauwingen zullen worden afgesneden, zal het gevaar van overstrooming van de stad en omgeving ondervangen.

Deze voorziening heeft in vroegere jaren reeds een punt van overweging uitgemaakt, doch, hetzij om financieele, dan wel om andere redenen is ons niet bekend, met het bouwen van den dam bij Tjandisewoe werd slechts volstaan. Had het door ons bedoelde bandjir-kanaal bestaan, dan staat het voor ons vast, dat na het bezwijken van den dam bij Tjandisewoe op 20 Mei j.l. de laharstroom Blitar voorbij was geschoten, zonder aan die plaats eenigerlei schade te hebben kunnen toebrengen.

Het is weder de heer Voet geweest, die herhaaldelijk de elkaar opvolgende hoofden van plaatselijk bestuur te Blitar van de urgentie van het bedoeld Bandjirkanaal heeft trachten te overtuigen. Al zijn moeite bleek echter vergeefs te zijn. Wèl heeft een dier assistent-residenten, wij meenen de latere resident, de heer Hermens, den heer Voet de beschikking gegeven over een aantal kettinggangers, om vanuit het noordwesten van de stad de bochten uit den lahar Blitar weg te werken. Met lofwaardigen ijver is de heer Voet toen in die jaren met zijn kettinggangers aan het werk getrokken, doch daar later de beschikbaarstelling van gevangenen werd ingetrokken, moest het werk weer worden gestaakt.

Van het bezoek, dat de G.-G. den heer Voet kort na de laatste uitbarsting, in zijn tijdelijke woning maakte, heeft deze heer gebruik gemaakt, om den landvoogd een situatieteekening te overhandigen, waarop de loop van den lahar Blitar en het door hem voorgestane bandjirkanaal geschetst was, welke teekening ter nadere bestudeering dankbaar door den G.-G. in ontvangst werd genomen.

Wij lezen thans in de Memorie van Antwoord, dat de dam van Tjandisewoe zal worden hersteld, terwijl voorts nog de wenschelijkheid zal worden overwogen, om wijziging te brengen in den ongunstigen loop, dien de lahar Blitar nabij de gemeente heeft, zoomede om die gemeente door het opwerpen van een dijk nòg meer zekerheid tegen verdere overstroomingen te geven. Hieruit valt op te maken, dat een opbouw van den dam bij Tjandisewoe, dus inderdaad noodzakelijk wordt geacht.

Het is een eisch, dat men nu dien dam niet meer uit korven gevuld met steenen optrekt, doch doet opbouwen uit zware blokken gewapend beton, en dat aan den dam minstens een hoogte wordt gegeven van 15 meter bij een basisbreedte van 30 meter. En dat men vooral niet in dezelfde fout vervalle van 1903! De nieuwe dam dient aan den linkeroever van den lahar Temas te worden gebouwd, parallel aan den tegenovergestelden oever, opdat de laharstroom voorbij kan glijden, waardoor de druk op dien dam uitgeoefend, tot een minimum wordt teruggebracht.

Om echter aan Blitar en omgeving nog meer veiligheid te geven voor het geval dat onverhoopt, tegen alle menschelijke berekening in, de opnieuw opgebouwde reusachtige dam toch nog bij latere uitbarstingen mocht wegslaan, is een wijziging in den ongunstigen loop van den lahar Blitar, even benoorden de gemeente, door middel van een te graven bandjirkanaal, waardoor de gevaarlijke krommingen en vernauwingen zullen worden afgesneden, mede een urgente kwestie. En wanneer dan nog dit kanaal aan de zuidzijde door een zwaren dijk wordt versterkt, is o.i. de veiligheid van Blitar en omgeving verzekerd.

(Soer. Hbl.). S.

DE JAVASCHE BANK IN 1918.

Aan het Jaarverslag van de Javasche Bank over 1918 is het volgende ontleend:

De vraag is wel eens gesteld, of de circulatiebank goed deed een zoo groot crediet (gemiddeld ruim *f* 40,000,000) aan den Staat te verleenen en of een beroep van den Staat op de open markt niet juister zou zijn geweest? Zoolang echter op de Nederlandsche beleggingsmarkt door den Nederlandschen Staat voor zijn eigen emissies de hand werd gelegd, zou het onpractisch geweest zijn met een Indische Staatsleening tegelijkertijd aan de markt te komen.

Weliswaar had het den schijn, alsof de geldmarkt in Nederlandsch-Indië bijzonder ruim was, men zou dit kunnen afleiden uit de bijzonder groote creditsaldi van de banken in Nederlandsch-Indië bij de circulatiebank, maar deze geldruimte bij de banken moest beschouwd worden slechts van tijdelijken aard te zijn. De omstandigheden hebben er toe geleid, dat tegelijk met groote credietbehoefte voor de cultures, de Regeering voor voedselaankoopen zoowel voor Nederland als voor Nederlandsch-Indië enorme bedragen noodig had.

Tegelijk met die groote credietaanvragen stegen ook de obligo's der bank, omdat het grootste gedeelte van het bestede voor producten voor de Nederlandsche Regeering door verkoopers hier werd ontvangen en de rekening-courant-saldi der banken aanmerkelijk deed stijgen en hoewel daardoor de algemeene monetaire positie van Nederlandsch-Indië in een vreemden toestand kwam, kon de Javasche Bank niet anders doen dan zonder eenige moeilijkheid in den weg te leggen, aan de aanvragen van het gouvernement te voldoen. Had zij in deze tijden geweigerd om zulke groote bedragen aan het gouvernement van Nederlandsch-Indië voor te schieten, dan had zij haar plicht tegenover de gemeenschap verzaakt, al zouden daardoor misschien de belangen van enkelen beter zijn gediend geweest.

De circulatiebank toch beheert o.m. het crediet van de gemeenschap door de middelen, haar door de gemeenschap verstrekt, ter beschikking te houden van handel, nijverheid en industrie. Daaraan heeft de Javasche Bank ten volle voldaan tegen een lage rente, getuige het feit, dat in het verslagjaar gemiddeld ruim *f* 14,500,000 meer uitstond tegen onderpand van producten in vergelijk met het vorige jaar. Maar ook de Regeering moet op de circulatiebank kunnen rekenen, wanneer zij daartoe door de tijdsomstandigheden gedwongen, ten behoeve van de gemeenschap een beroep doet op de crediethulp der circulatiebank, al zal natuurlijk tusschen Regeering en circulatiebank voortdurend overleg moeten plaats hebben omtrent de hoegrootheid en den aard van het te verleenen crediet. Aan alle aanvragen voor crediet is voldaan, met beperking echter van het beleenen van effecten, voor zoover het opgenomen geld niet gebruikt werd in het belang van den goeden gang van zaken in Nederlandsch-Indië, maar slechts voor speculatieve doeleinden zou hebben gediend. Waar de Javasche Bank voor landbouw en voor het gouvernement haar crediet moet disponibel houden, daar kon zij nieuwe emissies van banken, industrieele ondernemingen en scheepvaartmaatschappijen slechts matig steunen en kon ook geen geld worden verstrekt op gemeentelijke- en gewestelijke leeningen, waarvan er enkele door de gezamenlijke Hollandsche banken, de Nederlandsche Handel Mij., de Ned.-Ind. Escompto Mij. en de Nederlandsch-Indische Handelsbank, worden overgenomen en later aan de markt gebracht. Rentearbitrage moest worden uitgesloten. De Javasche Bank bleef

echter bereid om elk geval op zichzelf te beschouwen en nam fondsen, waarvan bleek, dat het doel der beleening een economisch belang voor Nederlandsch-Indië was, als onderpand.

In verband met het door de Indische Regeering bepaalde licentiestelsel, wordt het volgende opgemerkt: Men heeft wel eens in twijfel getrokken, of de uitvoerverbodsbepalingen aan het beoogde doel hebben beantwoord. Het is natuurlijk uiterst moeielijk, zoo niet onmogelijk, om het daarmede gestichte nut met juistheid in even zoovele concrete gevallen uit te meten, daar men slechts kan gissen, welke onze positie zou zijn geweest, indien de Regeering de verbodsbepalingen niet had afgekondigd. Zeker is het echter, dat het buitenland met de mogelijkheid van represailles heeft rekening gehouden en al zeer spoedig aan de meer toegevende houding van Japan, Australië en Indo-China in het algemeen het effect ervan waarneembaar was. Ook Amerika gaf blijk de waarde van het daardoor verkregene naar waarde te erkennen door na de bekendmaking der uitvoerverbodsbepalingen, een regeling betreffende de uitwisseling van goederen in overweging te geven. In vele op zichzelf staande gevallen heeft de toepassing van het besproken weermiddel bovendien rechtstreeksche resultaten opgeleverd.

In eigen land stonden aan de organisatie van den uitvoer evenzeer vele hindernissen in den weg. Allerwege stuitte men op verdeeldheid van inzichten, onderlinge concurrentie en wantrouwen. De steeds krachtiger organisatie van het buitenland, het gemis aan het gevoel van saamhoorigheid der Indische producenten en handelaren, het gebrek aan scheepsruimte, alle deze factoren leidden slechts tot hetzelfde gevolg, n.l. verminderden afzet tegen steeds verder afbrokkelende prijzen.

Zelfs onder dusdanige omstandigheden, welke de schaduwen van het spook van ontreddering der cultures voor zich uitwierpen, kon men niet tot de zoo hoognoodige samenwerking geraken. Er vormde zich wel, het zij gezegd, allengs een steeds grootere kring van bereidwilligen, doch er bleven tegelijkertijd nog vele onwilligen, die de zoozeer geliefde vrijheid van beweging niet wenschten prijs te geven. Het was een alleszins betreurenswaardig verschijnsel, dat dezulken maar niet konden of wilden inzien, dat er een noodtoestand stond geboren te worden, die veler ondergang zou beteekenen, indien daartegen niet eendrachtig krachtig front werd gemaakt.

Het is steeds gedurende den oorlog van het grootste belang geweest, dat geen storing zou plaats grijpen in eenig cultuurbedrijf in Nederlandsch-Indië, teneinde te voorkomen, dat door het stopzetten van cultures, aan de bevolking de gelegenheid zou komen te ontvallen, haar arbeid in geld om te zetten en mogelijke onlusten wegens het verloop van het volk zouden kunnen worden veroorzaakt.

Een plan van valorisatie van alle Indische producten, hetzij door de Regeering, hetzij door de gezamenlijke banken, kon als onuitvoerbaar, niet ter hand worden genomen. De oplossing der situatie werd echter verkregen door oprichting van eene cultuur-Hulpbank, waartoe op eene vergadering ten kantore van de Javasche Bank op 19 September 1918 werd besloten.

Hoewel ongeveer gelijktijdig met het tot stand komen der vereenigingen van producenten, eene zoodanige verbetering in den algemeenen toestand der cultures hare intrede deed, dat, zooals reeds opgemerkt, gecentraliseerde verkoop en alles wat daarmede samenhangt niet ter hand behoefde te worden genomen, hebben die vereenigingen toch een zeer groot nut gesticht.

Het is te hopen, dat men algemeen zal willen inzien, dat er nog zoovele aangelegenheden zijn, zoowel van buiten- als binnenlandschen aard, welke

voor de toekomst een samengaan van allen wenschelijk maken. Bovendien zou op die wijze een voortgezet contract met de Regeering worden verkregen, dat voor beide partijen van zoo groot nut zou zijn. Een en ander is echter alleen dàn te bereiken, wanneer de vereenigingen een werkelijk vertegenwoordigend karakter dragen, hetgeen op zijn beurt alleen bereikbaar is, wanneer haar algeheele aaneensluiting en algeheele belangstelling ten deel vallen.

Het is een betreurenswaardig verschijnsel, dat men in het moederland de bedoelingen der Nederlandsch-Indische Regeering en van de personen, die hier de leiding van zaken in handen hebben, herhaaldelijk op onjuiste wijze heeft geïnterpreteerd. Dit heeft den indruk gewekt, alsof men in Nederland naijverig en wantrouwend is, of Indië onmondig acht, zelf zoo noodig voor zijn belang op te komen. Van een algemeen standpunt bezien, strookt deze houdig weinig met de hier ook in zaken meer en meer gevoelde behoefte aan ontvoogding. Men zal goed doen in Nederland hieraan in billijke mate tegemoet te komen. Tegenstrijdige belangen zijn hier immers in het spel! Door het toekennen van grootere bewegingsvrijheid en zelfstandigheid kan het economische leven slechts worden gediend en ondernemingsgeest en werkkracht gestimuleerd. De materieele resultaten hiervan kunnen niet anders dan ook Nederland in toenemende mate ten goede komen.

Tegelijkertijd zij er echter met eenigen nadruk op gewezen, dat, wat men in Indië eigener beweging meende tot stand te moeten brengen, niet voortgekomen is uit een drijven tot verlegging van het zwaartepunt naar Indië, zooals men dit in Nederland heeft gemeend te moeten uitleggen. Hier gold een noodzaak. Men heeft aldaar de klacht geuit, dat men doende was de in het moederland gezetelde directies der verschillende cultuur- en handelsondernemingen voorbij te gaan.

Het zij opgemerkt, dat de Nederlandsch-Indische Regeering bij het nemen van alle onder den drang der tijden ingegeven maatregelen altijd te rade ging met de hier gevestigde vertegenwoordigers dier directies, dat de voortdurend en dikwerf zoo snel van aspect wisselende constellatie, welke tot vlug handelen dwong, het onmogelijk maakte steeds in alle aangelegenheden met de directies in Nederland, die zelfs per telegram niet binnen de 14 dagen te bereiken waren, van gedachten te wisselen en dat tenslotte alle hier genomen voorzorgen gediend hebben om de belangen der door diezelfde directies beheerde ondernemingen te beschermen, tot welke bescherming die directies-zelf niet in staat waren.

Het kantoor voor Buitenlandsche Handelsaangelegenheden is gebleken in een wezenlijke behoefte te voorzien. De handel had een orgaan verkregen, waardoor een rechtstreeksche contact met de Regeering kan worden onderhouden, terwijl door middel van dat kantoor, de Regeering op haar beurt op de hoogte kwam en dagelijks werd gehouden van de steeds wisselende nooden en behoeften van het economische leven dezer gewesten, waardoor zij in staat werd gesteld waar en wanneer noodig onmiddellijk handelend op te treden.

De werkwijze van het kantoor was vlot en coulant, zaken werden vlug afgedaan. Het had spoedig het vertrouwen, de medewerking en de waardeering van de handelswereld gewonnen.

In het algemeen mag voor den afzet der Nederlandsch-Indische producten wel de verwachting worden gekoesterd voor een goede toekomst.

Talrijk zijn de bewijzen van internationale belangstelling, zoowel van officieele- als particuliere zijde, waarin Indië zich mag verheugen. Velerlei zijn de pogingen van uit alle oorden tot het aanknoopen van rechtstreeksche

relaties. Amerika en Scandinavië hebben daarij de leiding. De zoogenaamde Zwarte Lijst heeft aan den Ned.-Indischen handel ook dit jaar meer last dan schade bezorgd, vooral toen Amerika hetzelfde spelletje ging spelen.

Bij de moeilijke vraagstukken, die zich in den handel voordoen, komen die, de scheepvaart betreffende, ook het meest op den voorgrond. Het gebrek aan scheepsruimte, dat dan ook voor zulk een groot deel de oorzaak was van de allerwegen in het midden van het jaar 1918 heerschende malaise, was inderdaad van zeer ernstigen aard.

De eenige vaart, die men als geregeld zou kunnen aanmerken, ofschoon zij dezen naam eigenlijk maar weinig verdient, was de verbinding met Amerika door middel van de Java-Pacific-lijn. Daarbij bewogen de vrachten zich nog voortdurend op een zoodanige hoogte, dat het ten aanzien van sommige producten onmogelijk was tot zaken te komen, die den exporteur een winstmarge zouden laten. De vrachtenpolitiek der vertegenwoordigers te San Francisco van de Java-Pacific-lijn was zelfs zeer ten nadeele der Nederlandsch-Indische gemeenschap in beslist onoirbare praktijken ontaard. De houding der scheepvaartmaatschappijen, die in veel grootere mate hare eigen belangen dienden, dan de vitale belangen van Nederlandsch-Indië, heeft niet nagelaten veel kwaad bloed te zetten. Het is te hopen, dat de directies der Nederlandsche stoomvaartmaatschappijen zich de lessen uit het tijdperk van den oorlog tot naricht zullen doen strekken bij haar gestie in de komende jaren, opdat de grond worde gelegd voor een betere samenwerking met exporteurs en waardeering van elkanders belangen, zoodat misverstand en wantrouwen naar den achtergrond worden gedrongen.

Bij de Regeering is een plan tot instelling eener commissie in voorbereiding, die zich met hare werkzaamheden en bemoeiingen in diezelfde richting zal bewegen.

Door het heropenen van de vaart op het Moederland in het begin van 1919 werden de mailschepen uit de Pacaficvaart gelicht. Deze wordt thans uitsluitend door eenige vrachtstoomers onderhouden. Het zal moeten blijken in hoeverre de daardoor geboden ruimte toereikend zal zijn om de behoefte te voldoen. Het is niet onwaarschijnlijk, dat zich op de routes van den Stillen Oceaan na korten tijd een geduchte concurrentie van Amerikaansche zijde zal ontwikkelen. De eerste teekenen zijn reeds waarneembaar. Er zijn namelijk eenige Amerikaansche scheepvaartmaatschappijen, die zich voor de vaart op het Oosten beginnen te interesseeren, waarvan zij door middel van het zenden van eenige vrachtstoomers onlangs blijk gaven. Ook de Japansche scheepvaart laat zich niet onbetuigd, en breidt haar arbeidsveld gestadig uit.

Een gezonde concurrentie kan dezen gewesten niet anders dan ten goede komen. De vrachten zijn weliswaar reeds teruggebracht en er is de laatste maanden een aanzienlijke hoeveelheid ruimte beschikbaar gesteld, doch de situatie behoeft in beide opzichten nog aanzienlijk veel verbetering. De vooruitzichten zijn te dien aanzien bemoedigend.

De ontwikkeling der inheemsche industrie maakte onder den drang der oorlogsomstandigheden steeds verderen voortgang. Daarbij behield de oliefabricage de leiding. Deze industrie is in de oorlogsjaren een factor van zeer groot sociaal economisch belang geweest. Immers, de coprah is bij bestek een product van Inlandsche cultuur en de verzekerde afzet van dat product tegen loonende prijzen was, ondanks het wegvallen van de gelegenheid tot uitvoer naar het buitenland, van grooten invloed op de welvaart der bevolking.

De expansie op het gebied van industrie wordt mede duidelijk gedemon-

streerd door de stijging in het cijfer der emissies van zuiver industrieele hier werkende ondernemingen, welke voor het jaar 1919 ongeveer *f* 18,000,000 hebben bedragen.

De ontwikkeling der nijverheid ontvangt ook in anderen zin meer en meer belangstelling van de zijde der Regeering, als het in dienst nemen van nijverheidsconsulenten, het verrichten van verschillende proefnemingen en onderzoekingen, en het dus op die wijze organiseeren van een deskundigen voorlichtingsdienst, duidelijk aantoont.

De commissie voor de fabrieksnijverheid in Nederlandsch-Indië ging met de bestudeering der verschillende vraagstukken op nijverheidsgebied voor.

De kansen van welslagen van velerlei plannen ter bevordering der inheemsche industrie, zooals o.m. het houden van een jaarbeurs in 1920 te Bandoeng, winnen voortdurend aan waarschijnlijkheid. De belangstelling en bedrijvigheid op het industrieele terrein geeft inderdaad aanleiding tot verheugenis.

Het is aangenaam te kunnen constateeren, dat de Javasche Bank, in weerwil van die moeilijke omstandigheden, er in geslaagd is ook gedurende dit boekjaar de metaaldekking voor haar obligo's boven de 40pCt. te handhaven, zoodat zij geen beroep heeft behoeven te doen op het gouvernementsbesluit dd. 5 Augustus 1914, waarbij het percentage in het dekkingsvoorschrift van het thans geldende Octrooi teruggebracht werd tot 20 pCt.

De moeilijkheden, om den metaalvoorraad op het gewenschte peil te houden, hadden drieërlei oorzaak; zij waren gelegen in de voortdurende sterke stijging der obligo's, in de belemmering van den internationalen goudhandel en tenslotte in den stand der betalingsbalans van Indië tegenover Nederland.

De circulatie van bankbiljetten steeg in de laatste 5 boekjaren regelmatig, welke stijging grootendeels verband houdt met de voortgaande krachtige ontwikkeling van deze gewesten, mogelijk is daarin ook de invloed te bespeuren van de stagnatie in het handelsverkeer, welke invloed echter in veel sterkere mate tot uitdrukking komt in het hooge cijfer voor de bedragen, die de rekening-couranthouders renteloos bij de Bank als creditsaldi aanhielden. Het gestremde handelsverkeer veroorzaakte hier, zooals elders, een ophooping van kasmiddelen, die met opoffering van rente als creditsaldi bij de circulatiebank liquide werden gehouden in afwachting van een verandering in de omstandigheden, wanneer zij terstond weder voor hun oude bestemming zouden moeten aangewend worden.

Hoewel de sterke stijging der obligo's derhalve als abnormaal is te beschouwen en veroorzaakt werd door zeer bijzondere tijdelijke omstandigheden, heeft de Javasche Bank het toch tot haar plicht gerekend ook voor de exceptioneel hooge obligo's de metaaldekking op minstens 40 pCt. te handhaven, voor zoover zij daartoe in staat zou zijn zonder andere algemeene belangen te schaden.

De goudpolitiek der oorlogvoerende landen maakte de vervulling van dezen plicht zeer zwaar. Aangezien de Javasche Bank niet wenschte te transigeeren met het beginsel, dat het goud haar terstond en in vollen eigendom moest geleverd worden, zoodat transacties tot gegarandeerde levering van goud na den oorlog, zooals met andere landen afgesloten werden, door haar niet aanvaard zijn, was het nagenoeg onmogelijk van de voornaamste landen goud te betrekken. Toch is het in bepaalde gevallen mogen gelukken partijen goud voor de Javasche Bank in vol eigendom te krijgen en ook om verschepingen naar Indië te doen plaats hebben.

Officieele gegevens toonen aan, dat de goudproductie over 1918 ongeveer

12 pCt. beneden het productiecijfer van het vorige jaar bleef, welk resultaat, in verhouding tot het gemiddelde der voorafgaande 5 jaren, een vermindering van 18 pCt. beteekent.

Allerwegen is men er echter toe moeten overgaan het zilveren ruilmiddel voor een deel te vervangen door het papieren en ook voor Nederlandsch-Indië is die tijd niet vèr meer. Vooral de laatstelijk opgetreden sterke opleving in den handel in Inlandsche producten, gepaard gaande met het uitblijven van de noodzakelijk en reeds zoo lang gevraagde aanvulling uit Nederland (in dit boekjaar werd ontvangen *f* 800,000 aan guldens) heeft de voorraad zilveren standaardmunt van de Javasche Bank verder doen slinken, zoodat zij slechts door tallooze kostbare verzendingen van het eene bankkantoor naar het andere, aan de dringende behoefte kon blijven voldoen, zonder dat echter de zoover gewenschte hoeveelheden steeds ter beschikking van het publiek gesteld konden worden. Een zilverschaarschte is ontstaan, waardoor het betalingsverkeer, voornamelijk buiten de centra, hier en daar ernstig belemmerd is geworden.

Een voldoende aanvoer van zilveren munt is zoowel voor de Regeering als voor de Javasche Bank vooralsnog onmogelijk.

Daarom is de Regeering overgegaan tot het bestellen van muntbiljetten van *f* 1 en *f* 2.50. Deze biljetten zijn thans in Indië aangekomen en met het in omloop brengen, zal eerlang een aanvang worden gemaakt. (Is inmiddels geschied. Hoofdred. *I. G.*)

De Regeering besloot de muntbiljetten weliswaar ongedekt uit te geven, doch deze slechts in beperkte mate als credietmiddel te bezigen en daarom de geheele uitgifte naar gelang van behoefte aan de Javasche Bank in beheer te geven. Waar nu in principe is aangenomen, dat de muntbiljetten zoo min mogelijk als credietmiddel zullen dienen, moet de uitgifte ervan zooveel mogelijk worden beperkt en moet getracht worden het daarheen te leiden, dat de bestaande zilveren munten voorzien in de behoefte van de circulatie. Daarom zal het noodig zijn, dat het oppotten van zilver niet alleen wordt tegen gegaan, maar wettelijk wordt verboden, als zijnde in strijd met het algemeen belang.

De bij de Javasche Bank aanwezige metaalvoorraad geeft aanleiding tot de volgende beschouwingen.

Een vergelijking tusschen den aanwezigen metaalvoorraad op 31 Maart 1918 en bij sluiting van dit boekjaar toont aan, dat de voorraad gouden standpenningen vermeerderde met *f* 33,997,625; zilveren standpenningen verminderde met *f* 9,359,730; per saldo eene vermeerdering van *f* 24,637,895. De goudvoorraden beliepen op 31 Maart 1919 aan Nederlandsche gouden munt *f* 62,602,015; aan vreemde gouden munt *f* 46,930,949.86; aan muntmateriaal goud *f* 18,823,845.57; totaal *f* 128,356,810.43.

De obligo's beliepen in dit verslagjaar gemiddeld *f* 279,013,138.32, aantoonende eene vermeerdering van 26.25 pCt. in vergelijking met het gemiddelde ad. *f* 22,009,105.02 in het 90ste boekjaar en van 41.10 pCt. in vergelijking met het gemiddelde ad. *f* 197,742,296.65 in het 89ste boekjaar.

Het maximum der obligo's was in het 91ste boekjaar *f* 342,325,698.86 tegen *f* 242,065,079.77 in het 90ste boekjaar en *f* 216,799,460.60 in het 89ste boekjaar, gevende derhalve eene vermeerdering van respectievelijk 41.42 pCt. en 57.90 pCt.

De ontwikkeling der Buitenbezittingen vordert langzaam, maar zeker. Het is een verblijdend verschijnsel, dat zij in stijgende mate de aandacht van de ondernemerswereld tot zich trekken en men meer en meer oog begint te krijgen voor de enorme mogelijkheden door die gewesten geboden.

Daarbij verheugt Sumatra zich natuurlijk in de grootste materieele belangstelling; echter ook Borneo en Celebes treden meer en meer uit den nevel van onbekendheid te voorschijn.

De Europeesche cultures breiden zich op Sumatra op bevredigende wijze gestadig uit. In Deli heeft dit zelfs ten aanzien van rubber en thee verrassende afmetingen aangenomen. De productie van rubber steeg van plus minus 6,500,000 K.G. in 1914 tot plus minus 21,500,000 K.G. in 1918, terwijl de oogsten 1919 en 1920 op resp. 36,000,000 K.G. en 42,500,000 K.G. geraamd worden.

De thee-productie liep van plus minus 800,000 K.G. in 1915 op tot plus minus 3,000,000 K.G. in 1918.

De toekomst houdt, vooral ten opzichte van de vooruitzichten van het laatst genoemde artikel, een zeer groote belofte in.

Het voortdringen dezer beide nieuwere cultures geschiedt eenigermate ten koste der oudste als tabak en koffie. Deze hadden namelijk in veel sterkere mate van de door den oorlog geschapen moeilijkheden te lijden.

De wereldoorlog heeft het geheele karakter van den uitvoer van de Oostkust van Sumatra veranderd. De export wordt niet meer beheerscht door tabak, maar door rubber; hij richt zich niet meer in de eerste plaats naar het Moederland maar naar de Vereenigde Staten. Hoewel het onwaarschijnlijk genoemd mag worden, dat na den oorlog de export naar Nederland van zoo weinig beteekenis zal blijven als hij in 1917 en 1918 was, zoo lijkt het bijna zeker, dat hij zijn vroegere plaats slechts gedeeltelijk zal herwinnen en dat zijn monopolies verbroken zijn. In de toekomst zullen rubber en thee voor de Oostkust ongetwijfeld steeds belangrijker worden, terwijl tabak en koffie hoogstens stationnair zullen blijven. In verband hiermede zal de beteekenis van de Vereenigde Staten voor den uitvoer steeds groeien en ook Deli van meer belang voor de internationale economische ontwikkeling worden. Bovendien staat de rubbercultuur op de volgende gronden als toekomstproduct boven de tabakscultuur. Rubber is industrie-grondstof, geen luxeartikel; het bedrijf is van langeren duur en van grootere stabiliteit; het bedrag der vastgelegde kapitalen is veel grooter.

De economische ontwikkeling van Celebes staat vrijwel op hetzelfde peil als die van Borneo en laat nog zeer veel te wenschen over. Ook hier is de landbouw bijna nog uitsluitend in handen der inheemsche bevolking en is van cultures in den waren zin des woords eigenlijk nog geen sprake. De oorlogsgevolgen hebben op vrijwel analoge wijze als in Borneo een gevoelige depressie teweeggebracht. Toch bleef het mogelijk het voornaamste uitvoerproduct, de coprah, hetzij voor plaatselijken opslag, hetzij voor directen export tegen loonende prijzen van de hand te zetten.

In een opzicht is Celebes echter Borneo vooruit. Eerstgenoemd eiland heeft namelijk, liggende buiten de invloedssfeer van Singapore, meerdere buitenlandsche relaties en neemt dus, zij het dan ook op zeer bescheiden schaal, rechtstreeks aan het wereldverkeer deel.

Zoo ging één groot gedeelte van de voortgebrachte coprah naar Japan en de Filippijnen. De aanhoudende vraag voor Japansche rekening deed voornamelijk in het Noorden van het eiland zelfs een flinke prijsstijging ontstaan.

Beziet men de zaken en toestanden met een nuchteren, doch vooruitzienden blik, dan komt men inderdaad tot de overtuiging, dat de toekomst van Nederlandsch-Indië met rustig vertrouwen kan worden tegemoet gezien, al eischen 's lands geldmiddelen ook aanhoudende zorg en volle aandacht.

De Inlandsche vereeniging Sarikat Islam, waarvan in vorige verslagen

reeds in het kort gewag werd gemaakt, is van een vereeniging, die op economische basis diende te werken, tot een zuiver politiek lichaam verworden. Gelukkig is het vertrouwen van het meerendeel der rustige bevolking in de leiders, die slechts toekomstbeelden scheppen zonder de onmiddellijke, wezenlijke nooden en behoeften der bevolking op tastbare wijze te dienen, niet buitengewoon groot. De toekomst zal bij een verstandige, door de Regeering aan te wijzen richting op geheel economische basis, moeten uitmaken, of het Indische volk reeds rijp is voor de vele door de leiders naar Europeesch beeld ontworpen evoluties.

Ten slotte de volgende cijfers:

Suiker. De oogst 1918 heeft 28,791,686 picols bedragen inclusief melasse, doch exclusief zaksuiker, terwijl die van 1919 geraamd wordt op 22 millioen picols, bij een aanplant van pl.m. 193,700 bouws/ tegen pl.m. 229,800 bouws in 1918.

Koffie. De oogst 1919 heeft 1,154,565 picols bedragen.

Thee. De productie van thee gedurende 1918 wordt geschat op: 78,500,000 H.K. voor Java en 6,500,000 H.K. voor Sumatra; totaal 85,000,000 H.K. in totaal.

Rubber. De productie van Ned.-Indië kan voor 1918 op 49,684,354 K.G. worden aangenomen.

Rijst. Werd zoo te zeggen, niet uitgevoerd.

Ingevoerd werd: in 1918 345,077 ton; in 1917 406,707 ton en in 1916 396,837 ton.

Coprah. De uitvoer van dit product werd wederom zeer belemmerd door het gebrek aan scheepsruimte.

De uitvoer van klapperolie kon zich ongeveer op hetzelfde peil van het vorige jaar handhaven en beliep 27,770,000 liter.

Goud. De productie in Nederlandsch-Indië heeft bedragen:

in 1918 *f* 4,572,570; in 1917 *f* 6,841,700 en in 1916 *f* 4,968,100.

Tin. De productie van gouvernements-tin van 1918—1919 heeft 195,200 picol bedragen, tegen 223,000 picol in de periode 1917—1918.

Kolen. De productie der Ned.-Ind. kolenmijnen bedroeg:

Gouv. exploit. in 1918 625,900 ton; in 1917 591,200 ton en in 1916 584,000 ton. Pratic. exploit. in 1918 192,300 ton; in 1917 207,600 ton en in 1916 112,500 ton.

Petroleum. De productie in Nederlandsch-Indië bedroeg:

in 1918 *f* 1,906,681 ton; in 1917 1,667,441 ton en in 1916 1,678,859 ton, zijnde ruwe olie, die tot lichtolie, benzine, smeerolie en parafine verwerkt, grootendeels werd geëxploiteerd.

Uit de winst- en verliesrekening van de Javasche Bank blijkt, dat de brutowinst *f* 6,318,256.96 tegen in het vorige boekjaar *f* 4,441,324.08 of in dit jaar *f* 1,876,932.88 meer heeft bedragen.

Als netto-winst valt hierna te verdeelen *f* 4,416,197.50 tegen *f* 2,955,865.63 in het vorige boekjaar en zal de uitkeering over dit boekjaar 25 pCt. of *f* 125 per aandeel bedragen, zijnde 7 pCt. of *f* 35 meer dan het vorige jaar.

DE JAPANSCHE PARLEMENTAIRE MISSIE IN INDIË.

Het *Bat. Nbl.* heeft een onderhoud gehad met den leider der missie, den heer T. Masao, president van de „Imperial Japanese Parliamentary Commission to the South", waarvan verder deel uitmaken de heeren Ibara,

landbouwkundige en landbouwkundig adviseur van verscheidene Japansche ondernemingen op Java; Shirakawa, onderwijs-expert; Nyeda, van de rijstbeurs te Osaka; Tsukanuda, medicus, en Akawa, specialiteit voor de exploitatie van steenkolenmijnen, allen lid van het Japansche parlement.

De heer Masao zelf is rechtsgeleerde. Hij studeerde jura in Japan en Amerika en zag zich door de Siameesche regeering onderscheiden met de taak om de wetgeving van Siam te organiseeren, van welke taak hij zich kweet na een vergelijkende studie van de wetten in Frankrijk en Engeland. Zeventien jaar lang was de heer Masao op deze manier verbonden aan de Siameesche regeering, waarna hij naar Japan terugkeerde en zich geroepen zag een parlementszetel te bezetten.

De eerste vraag aan den Japansche leider was natuurlijk, welk doel de parlementaire missie met dit bezoek aan Java beoogde.

Waarop de heer Masao antwoordde, dat het was om de vriendschappelijke relaties tusschen Japan en Nederlandsch-Indië, voornamelijk Java, te bevorderen.

„Er is," aldus de heer Masao, „in den laatsten tijd in Japan een groeiende beweging gaande om nauwer aansluiting te zoeken met de Nederlanders in hun koloniaal gebied. Welke beweging vanzelfsprekend nauw verband houdt met het feit, dat de Japanners hoe langer hoe meer gedreven worden in den vreemde een bestaan te zoeken."

Bleef de belangstelling voor het buitenland in het algemeen en voor Nederlandsch-Indië in het bijzonder evenwel beperkt tot de lagere klassen, voor wie de genoemde expansie een gevolg van den strijd om het bestaan, thans wordt de interesse voor deze gebieden ook levendig in hoogere Japansche kringen. En tevens groeide het besef, dat het noodig en nuttig was de oude relaties opnieuw aan te knoopen.

In dit verband wierp de heer Masao even een terugblik op de geschiedenis, en wees hij er op, hoe de betrekkingen tusschen Japan en de Nederlanders door de tijden heen goed zijn geweest. Immers werd ongeveer drie eeuwen geleden door een weinig vooruitziende regeering de toelating van vreemdelingen van elken landaard in Japan verboden. Een uitzondering echter werd gemaakt voor de Nederlanders, die zoodoende het monopolie op handelsgebied in het Verre Oosten aan zich konden trekken. En het is een opmerkelijk feit, dat ook de Hollandsche taal in Japan vasten voet wist te verkrijgen. Zelfs zoo vast, dat, toen de verschuiving der internationale machtsverhoudingen de kennis van de Engelsche taal tot een noodzaak maakte, wilde men deelnemen aan het wereldverkeer, deze nieuwe sprake door de Japanners moest worden geleerd uit Nederlandsch-Engelsche dictionaires en leerboekjes.

In den loop der tijden ging evenwel de Hollandsche invloed in Japan voor een groot deel teloor, totdat in deze eeuw de belangstelling voor Nederland en de Nederlandsche koloniën wederom opleefde.

Met het oog op een en ander is thans sedert kort in Japan een vereeniging opgericht, welke zich ten doel stelt de vriendschappelijke relaties tusschen Japan en Nederlandsch-Indië te bevorderen, en de studie van het Nederlandsch weder ter hand te nemen en te verbreiden.

De heer Masao liet ten bewijze een leerboekje hiervoor zien, uitgegeven door genoemde vereeniging.

Doch niet alleen om de goede relaties opnieuw aan te knoopen en te bevorderen werd de missie herwaarts gezonden, maar ook om het administratieve stelsel in deze „model-kolonie" (dit woord is van den heer Masao)

vluchtig te bestudeeren. Dit met het oog op Japan's eigen koloniale gebieden.

Wij vroegen, aldus verder het *Bat. Nbl.* hoe de heer Masao zich dacht het doel van zijn zending te bereiken.

De Japansche leider verklaarde hierop, dat voor het aanknoopen van goede relaties niets beter is dan persoonlijk de kopstukken uit de Indische koloniale samenleving te ontmoeten, om te geraken tot een wederzijdsch begrijpen en wederzijdsch vertrouwen.

Wat de Japanners op het oogenblik noodig hebben is een betrouwbare voorlichting inzake het buitenland, en de handelsvooruitzichten voor de Japanners in den vreemde.

En daarom besloot de Japansche regeering ditmaal juist een parlementaire missie af te vaardigen, samengesteld uit ervaren en respectabele personen.

Op onze vraag naar de bejegening der missie op haar reis herwaarts, vooral in verband met de anti-Japansche boycott in China, antwoordde de heer Masao, dat hij en zijn gezelschap hiervan heel weinig bemerkt hadden. De missie heeft op haar reis slechts Amoy en Swatow aangedaan. Doch behalve aanplakbiljetten met Chineesche karakters op de muren, was in beide steden niets meer merkbaar van de anti-Japansche gezindheid.

In verband met hetgeen wij aan de *Japan Chronicle* kortelings ontleenden over het rijstprobleem in Japan, vroegen wij hierop den Japanschen afgevaardigde, of de Japansche regeering op het oogenblik reeds maatregelen genomen had om de hooge prijsopdrijving van rijst te stuiten, althans tegen te gaan.

De heer Masao antwoordde, dat de Japansche regeering getracht had de rijstprijzen omlaag te halen door den invoer van rijst uit China, Fransch Indo-China, Siam en Burma. Deze import bleek mogelijk.

Het is dan ook geen tekort aan rijst, waaronder Japan thans gebukt gaat, doch de bevolking heeft veel te lijden van den hoogen levensstandaard. Natuurlijk komt speculatie in deze omstandigheden veel voor, doch aanleiding voor regeerings-interventie gaf zij tot dusverre nog niet.

Mocht deze speculatie evenwel zoo sterk toenemen, dat een ingrijpen van officiëele zijde noodig wordt gemaakt, dan zal de Japansche regeering ongetwijfeld daartoe besluiten.

De heer Masao wees er in dit verband ook op, dat het lijden der bevolking door de hooge prijzen zeer gematigd wordt door de aanzienlijke arbeidsloonen, welke op het oogenblik in Japan betaald worden als gevolg van de allerwege in dat land oplevende industrie.

En deze omstandigheid is het, welke de regeering meenen doet, dat aan de hooge prijzen wel het hoofd geboden kan worden.

(Wij wijzen er hierbij op, dat de Japansche perscommentaren een geheel andere geest ademen, en dat sommige Japansche bladen zich zelfs niet onthielden van een buitengewoon felle critiek op het Japansche regeerbeleid in deze. *Red. Bat. Nbl.).*

Tot slot deelde de heer Masao ons mede, dat de missie ditmaal wegens tijdgebrek niet langer dan ongeveer twee weken op Java kan vertoeven. Na Batavia komt Soerabaja voor een bezoek aan de beurt.

Van hier moet de missie verder naar Singapore en Siam, om op de terugreis nogmaals Nederlandsch-Indië te bezoeken. Het gebiedsdeel, dat alsdan voor een trip in aanmerking zal komen, is de Oostkust van Sumatra.

Eerlijke antwoorden op kindervragen, door Dr. Rud. Penzig, vertaald door C. van Gelder, met inleiding van A. H. Gerhard. Tweede druk. Em. Querido, Amsterdam.

Dit boek van dr. Penzig is al een veertiental jaren geleden in het Nederlandsch vertaald en gepubliceerd. Thans is de tweede druk verschenen.

In zijn inleiding getuigt de heer Gerhard van zijn bewondering voor dit werk, dat feitelijk weer is een soort paedagogisch werk. De heer Gerhard nu is een groot voorstander van de studie der opvoedkunde, en wijkt hierin wel wat af van de meening van velen.

Wij voor ons kunnen maar matig gevoelen voor die op schrift gestelde regels voor opvoeding, die ons in de praktijk zoo dikwijls in den steek laten. Zoo is het ook met dit boek gesteld, dat echter wel duidelijk toont, dat de schrijver dieper dan de meeste menschen in het geestesleven der kinderen is doorgedrongen.

Hier volgt een overzicht van den inhoud waaruit men een indruk kan krijgen van hetgeen dr. Penzig behandeld heeft:

I. Kindervragen: Onthullingen van het Bewustzijn. „Wat is dat?" „Hoe gaat dat?" „Waarom dient dat?" „Wie heeft dat gemaakt?" „Waarom maakt men dat?"

II. Eerlijke antwoorden. Scherts en sprookjes. Kan men het kind alles zeggen? De fabel van den ooievaar en wat daarmede overeenstemt.

III. Het kind en de ouders. Waarom mag ik dat niet? Hoe het kind practisch tot redelijk handelen opgevoed kan worden.

IV. Het kind en zijn broers en zusters, zijn vrienden enz. Het mijn en dijn. De strijd tegen de leugen. Het kind en de dienstboden.

V. Het kind en de school. Het recht en de plicht, slechte daden van anderen bekend te maken.

VI. Het kind en de natuur. Het kind ten opzichte van de dieren en plantenwereld. Leven en dood.

VII. Het kind en de maatschappij. Bedelaars en weldadigheid. Klassenverschil. Misdaad en rechtelijke macht. Oorlog. Overheid en Kerk.

VIII. Het kind en de Godheid. „Onze lieve Heer." Ware vroomheid. Wat van den godsdienst verklaard kan worden. Ondervonden liefde. Gebed.

E. v. H.

Over opvoeding, door Jan Ligthart, tweede bundel. Uitgegeven door het Ligthart-Comité, door J. B. Wolters, Groningen-Den Haag.

Wij maken met ingenomenheid melding van deze nieuwe uitgave van het Ligthart-Comité dat steeds voorgaat de uitnemende geschriften van den te vroeg ontslapen paedagoog Jan Ligthart onder het bereik van het algemeen te brengen, en in een smakelijk kleed.

VEREENIGING JAVA-INSTITUUT.

Na afloop van het kunstkringcongres had in het gebouw van de Loge Mataram te Djokja de stichtingsvergadering plaats van de Vereeniging Java-Instituut. Onder de aanwezigen werden opgemerkt de heeren P. A. Prang Wadono, P. A. Soeriodilojo, Moojen, voorzitter van den bond der Ned. Ind. Kunstkringen, dr. Bosch, chef van den oudh. dienst, pastoor Van Lith, Stokvis, de regent van Temanggoeng, afgevaardigde van den regentenbond, Sastrowidjono, Widjosewojo.

Dr. Djajadiningrat, die de bijeenkomst leidde, begon met de wordingsgeschiedenis van het te stichten instituut te releveeren. Op de eerste bijeenkomst van het comité voor de organisatie van het eerste congres voor de taal-, land- en volkenkunde van Java kwam het denkbeeld ter sprake om een instituut in den trant van de instituten, die in Holland voor Bali, Atjeh, Zuid-Sumatra enz. bestaan, op te richten tot de bestudeering en de kennis van taal, land en volk van Java ook onder de Javanen zelf.

Een in wezen en strekking gelijk denkbeeld kwam op het kort daarop te Solo gehouden congres voor Jav. cultuursontwikkeling tot uiting in een motie, die de wenschelijkheid van een bestudeering en beoordeeling van de Jav. cultuur uitsprak en waarbij voor de uitwerking van het denkbeeld verwezen werd naar het in 1919 te houden congres voor de taal-, land- en volkenkunde van Java. Het comité van dit laatste congres belegde vervolgens een bijeenkomst met de leden van het comité voor het cultuurcongres en eenige anderen, die in de zaak van den aanvang af belangstelling hadden betoond, ten einde de beginselen, waarop het instituut zou moeten berusten, te bespreken en vast te stellen. Het instituut zou een tweeledige taak vervullen, 1e. op wetenschappelijk gebied door het verzamelen van materiaal en het bewerken hiervan, 2e. op sociaal-cultureel terrein door bevordering van de Jav. cultuur. Een commissie werd aangewezen om de vastgestelde beginselen in ontwerpen voor statuten en huish. regl. neer te leggen, waarna tot stichting van de vereeniging overgegaan kon worden.

Na deze uiteenzetting deed de voorzitter o.a. de mededeeling, dat de dir. van O. en E. met het inst. onvoorwaardelijke sympathie heeft betuigd.

Aan het verzoek van den dir. om de tolk van zijn gevoelens te willen zijn, meende spr. op geen betere wijze te kunnen voldoen, dan door diens schrijven voor te lezen. Na afloop hiervan en van het daarop gevolgde applaus der aanwezigen, werd tot behandeling der ontwerp-statuten overgegaan. De voorgestelde naam van het instituut nl. Inst. voor de bestudeering van de Jav.-cultuur, een naam, die echter de statuten-commissie zelf niet bevredigde, werd na discussie en stemming gewijzigd in „Java Instituut". Gewijzigd werd verder, mede na discussie en stemming, de doel-omschrijving, die thans luidt: „de ontwikkeling van de inheemsche cultuur— in den meest uitgebreiden zin van het woord — van Java, Madoera en Bali te bevorderen."

Na afhandeling der statuten werd de statuten-commissie bij acclamatie aangewezen als bestuur op te treden, dat dus bestaat uit heeren dr. Djajadiningrat, voorzitter, dr. Bosch, Moojen, Sastrowidjono, mr. ter Haar, Tjokroaminoto en Iskander Brata; de heeren Djajadiningrat en Bosch werden gemachtigd, aan de regeering goedkeuring der statuten te vragen, enz.

Na afloop van de stichtingsvergadering werd een algemeene vergadering gehouden ter vaststelling van het huish. regl. Verder werden de vereenigingen of instellingen aangewezen, die aangezocht zullen worden tot medewerking en tot afvaardiging van een vertegenwoordiger, in het bestuur. Deze vereenigingen zijn: de Centrale Sarikat Islam, Boedi Oetomo, Pasoedan, Regentenbond, P. G. H. B., het Batav. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, en de Bond van Ned.-Ind. Kunstkringen. In verband hiermede werd het bestuur aangevuld met de heeren Pastoor Van Lith, Th. Karsten en den regent van Bangkalan. P. A. Prang Wadono die ook een groot aandeel aan de voorbereiding heeft gehad, werd bij acclamatie tot eerevoorzitter uitgeroepen. *(Sum. Post).*

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 22 September 1919.

INHOUD

Indiërs in de Staten-Generaal. — De Antithese te Deventer. — Hooger onderwijs in Indië. — Reactie? — De S. I. — De verbastering van een Inlandsche organisatie. — De Centraal Sarekat Islam. — De be uchte „Afdeeling B". — De opstand in Leles. — Padi-opkoop en verzet. — D. D. in het Solosche. — D. D. — Kentering? — Nuttig werk voor de leiders van de Inlandsche bevolking. — De Samin-beweging. — Politiek per draad. — Op 'n kier. — Erfopvolging van Regenten. — De Volksraad en het financieele beleid. — De zuigpomp. — Ondhoudbare toestanden bij het Middelbaar Onderwijs. — Uitzendingsconsuls. — Stemmingen in de Buitengewesten. — Javanen in het Buitenland. — De cultuur van hevea in West-Borneo. — De rubbermarkt in Ned.-Indië.

Indiërs in Staten-Generaal. De bekende heer P. H. van der Kemp, behandelt kort dit onderwerp in *Het Koloniaal Weekblad*. Hij begint met te constateeren, dat 't een zeer natuurlijk verschijnsel is, dat de belangstelling in en de kennis van Indische belangen in Nederland gering is. Schr. geeft dan aan hoe de onder zijn leiding ondernomen eerste en laatste poging van de vereeniging *Moederland en Koloniën* om een in Indische aangelegenheden geheel deskundige naar de Kamer afgevaardigd te krijgen een fiasco werd. De heer v. d. Kemp schrijft dan:

De les is leerzaam genoeg. Men mag het gebrek aan belangstelling in een college als de Staten-Generaal niet als een verwijt doen gelden, waar dit toch tot het wezen der zaak behoort; doch wèl, dat een gegeven aantal lusteloozen of onkundigen het zich laten aanleunen om op koloniaal gebied medestuurlui te zijn. Dit leidt tot voor het land schadelijke en kankerende verzwakking. Beter een regeering van weinigen, maar met kennis en ijver vervuld voor den arbeid, die hun wordt toevertrouwd, dan een hoop, die niet alleen niet weet, doch ook volstrekt geen lust heeft zich op de hoogte te stellen. Het is compleet moeite te vergeefs om door vermeerdering met een paar Indiërs hier verbetering te willen brengen: het eenige resultaat zou zijn, dat de onwaarheid eener behartiging van de Indische belangen in de Staten-Generaal wat meer wordt overpleisterd. In verband daarmede nog dit.

Ik heb steeds ten diepste de schepping van den z.g. Volksraad te Batavia afgekeurd. Dààr is anders wel belangstelling, ijver, kennis; maar hoever dit ook gaat, het college kan noch mag zich omzetten in een, dat rechtstreeks de regeering in Nederland leidt. Ook hier dus feitelijke onwaarheid, schijn voor wezen, met de rampzalige gevolgen van een kweekschool te worden voor ontevredenheid en teleurstelling, ondermijnend geldopbrengende welvaart, zich zelf toonende regeeringskracht. En ik heb die schepping terstond betreurd, omdat zij, zelve zonder toekomst, nu in den weg ging staan voor een rationeele hervorming van een Indisch wetgevend college in Nederland. Vruchtdragende organisatie laat zich zeer wel denken, wanneer

men in de eerste plaats uitgaat van de gedachte, dat iedere bestuursinrichting valt te veroordeelen, die feitelijk op een onwaarheid berust als de Staten-Generaal, die de Indische belangen heeten te vertegenwoordigen; de Indische Volksraad, waaraan men de macht niet kan geven, welke zulk een college behoort te hebben, om naar eisch te arbeiden.

Ik zeide: de organisatie van een Indischen wetgevenden Raad in Nederland, stellig heilzaam voor Oost-Indië werkende, laat zich zeer wel denken; doch zoo er iets noodig is om de ontwikkeling dier gedachte aan een commissie toe te vertrouwen, ten einde iets bruikbaars ter wetgeving voor te bereiden, dan is het zeker wel hier, in aanmerking nemende het tal van gezichtspunten daarbij te openen om het belangwekkende vraagstuk in zijn groote veelzijdigheid, grondig en deskundig contradictoir te zien behandeld. Uit dien hoofde moet men m.i. niet rechtstreeksch *aansturen*, om een woord van de uitnoodiging in het Weekblad te gebruiken, op concrete wijzigingen in de wetgeving, doch op de officiëele instelling eener vergadering van mannen, geroepen om de bepalingen in dien geest te herzien, dat, met opheffing van den Volksraad in Indië en met beperking der bemoeiingen van de Staten-Generaal, in het moederland kan worden gevestigd een college, zich wijdend aan de belangen van Nederlandsch-Indië op de wijze, dat medewerkende wetgeving en bestuur daaraan kan worden toevertrouwd, onder verantwoordelijkheid van de Kroon.

* * *

De Antithese te Deventer. De heer J. E. Stokvis schrijft in het *Kol. Weekblad:*

Uit de dagbladverslagen van het jongste congres van het Indonesisch Verbond van Studeerenden trof mij bijzonder in het debat, dat aan beide zijden het nationalistische sentiment weer zoo splijtend doordrong. Ik kreeg den indruk, dat, ondanks de volkomen omkeering van het onderwerp, dat het vorige congres te behandelen kreeg, de debatten van de Haagsche en Deventer samenkomsten zich in eenzelfde onvruchtbaar resultaat vastlegden. Het Haagsche congres stelde de vraag: „Wat wil, kan en mag Indonesië thans van Nederland verwachten?", te Deventer werd in gelijke formuleering Nederland in verwachting ten opzichte van Indonesië geplaatst, maar ten slotte was het jongste congres veeleer een voortzetting, dan een omzetintg van het Haagsche debat.

De westerlingen, hoe oprecht ook in hun toenadering, stelden weer hun Nederlandsche idealen — de oosterlingen, zij mogen dan al voor waardeering en voor kameraadschappelijkheid zijn te vinden, gingen op in hùn nationale ideaal. De kostelijke frankheid der jeugd verscherpte natuurlijk nog de tegenstelling. De Nederlandsche nationalistische student vindt bovenal zijn kolonialen trots in het bezit van Indië — van welke tijdelijkheid dan ook — terwijl de waarachtige oosterling het bezit van *zijn* land door een ander juist als een diepe nationale krenking gevoelt. Hoe zou trouwens de Nederlander er voor staan, indien hij met evenveel klem als welwillendheid telkens weer moest hooren, op hoe hoogen prijs hij het heeft te stellen, dat anderen over hem bazen? Het nationale leed zou ook hem immers naar de keel stijgen.

Er is meer. Onze Nederlandsche studenten staan er zoo mooi en gelukkig voor. Zij staan gereed om als kinderen van een vrij volk, als heerschers naar Indië te trekken, toegerust met volle rechten, welke daar vaak tot voorrechten ontaarden. De Indische studenten daarentegen kwamen hier na een reeds bittere ervaring van nationale en radicale achteruitzeting,

welke van kind-af hun deel was. Juist hun verkeer hier onder de vrije, nationaal en geestelijk goed verzorgde Nederlandsche makkers moet hun dieper nog doen gevoelen, wat zij in het eigen land ontbeerden en ondergingen, moet bij hen de nationale wrok te dieper zetten. Als er dan een gelegenheid komt tot luchting des gemoeds, dan wordt deze natuurlijk gretig gebruikt. De Nederlandsche student blijft, even natuurlijk, het nationale antwoord niet schuldig — en het koloniale conflict staat in alle scherpte en onomwondenheid.

Dat is niet verwonderlijk, zeer vergeeflijk en volkomen zuiver. Bezien uit elker toestand en standpunt, is aan de eene noch de andere partij in redelijkheid veel te verwijten; zij vertegenwoordigen slechts schrijnende tegenstellingen in de tragedie van het koloniale vraagstuk — dat overigens met wat vinnige redekaveling op een studentencongres geen stap nader tot zijn afwikkeling komt.

Een andere vraag is: of het Indonesisch studentenverbond juist doet, in eigen kring deze tegenstellingen bij herhaling voorop te plaatsen? Zeker *formeel* doet men het niet; het bestaan van een niet op te heffen tegenstelling wordt door velen in het Verbond zelfs gaarne ontkend. Het komt mij echter voor, dat juist door zich aan deze illusie te bedwelmen, de werkelijkheid te scherper doorbreekt en de congressen dat beklemmende, dat onbevredigde, die gemelijke verstoordheid laten, welke eer vroeg dan laat met scheiding dreigen. Toch behoeft het niet hiertoe te komen, als de verhouding maar nuchter wordt beseft en aanvaard. Dan zullen Oost en West in dit Verbond zich vanzelf fijner rekenschap geven van wat aan beide zijden zoo licht krenkbaar is. De bijzonder in de studentenwereld bestaande ruimte voor samengang en onderling verstand wordt dan tot iets bruikbaarders dan de politieke hindernisbaan, als welke zij thans veelal dienst doet. Indien eens begonnen werd, de volle en tegelijk ledige overheerschingsdebatten te staken en de congressen meer te wijden aan de vraagstukken, welke de *opheffing* van die overheersching bestrijken, dan zouden de noodzakelijke partijen in het Verbond elkaar vinden in wat vereent en niet bij voorkeur in hetgeen de scheiding bevordert.

Tegen vrije politieke debatten, als waaraan men zich thans overgeeft, bestaat op zichzelf natuurlijk geen bezwaar, maar dan werkt men op elk congres aan de afbraak van het Verbond. Want waarom immers zou men bijeen blijven, om zich stelselmatig steeds verder van elkaar te verwijderen? Zoo komt het mij, belangstellend buitenstaander, althans voor.

* * *

Hooger onderwijs in Indië. Naar aanleiding van den uit den Volksraad op haar uitgeoefenden drang om de invoering van hooger onderwijs in Indië te bespoedigen, wees ook de regeering in een aan den Volksraad gericht schrijven er op, dat van de 13 leerlingen in de 4e kl. H. B. S. en in Indië, die van plan waren later in de medicijnen te studeeren, slechts 2 zouden gebruik maken van mogelijk in Indië daartoe bestaande gelegenheid.

Overigens is de Regeering van oordeel dat boven de door den Volksraad voorgestelde „vervorming van de daarvoor in aanmerking komende onderwijsinstellingen tot inrichtingen van hooger onderwijs" de voorkeur moet worden gegeven aan de oprichting van hooger onderwijs-instellingen naast de bestaande middelbare vakscholen, welke inrichtingen dan wellicht eenige verandering zouden moeten ondergaan.

Vak voor vak n.l. zal moeten worden nagegaan of niet de meest doel-

treffende en economische voorziening in de steeds wassende behoefte aan personeel voor 's Lands en particulieren dienst een onderwijs-organisatie eischt welke er toe leidt, naast een naar verhouding kleine kern van academisch geschoolde werkkrachten, een uitgebreid kader van hulpkrachten met middelbare vakopleiding te vormen. Zoo vormt b.v. de vraag of hier te lande naast de in 1920 te openen Technische Hoogeschool behoefte bestaat aan inrichtingen voor middelbaar technisch onderwijs een voornaam punt van overweging in de Technische Onderwijs commissie.

Voorts zal de Regeering binnenkort een commissie benoemen om haar voor te lichten over de wijze, waarop het medisch hooger onderwijs in Indië zal zijn in te richten en over de veranderingen welke in verband daarmede de bestaande artsenscholen zullen hebben te ondergaan.

Ook voor andere studierichtingen zullen de invoering van hooger onderwijs en de voorzieningen, in verband daarmede te treffen ten aanzien van het middelbaar vakonderwijs, tijdig worden voorbereid.

Bij een en ander zal mede de vraag aan de orde komen of niet aan de oprichting van afzonderlijke hoogescholen de voorkeur moet worden gegeven boven de stichting van een universiteit, omvattende alle of een deel der instellingen van hooger onderwijs.

* * *

Reactie? S. schrijft o.m. in het *Bat. Nbl.:*

Allerwege steekt de reactie het hoofd op, zoo zeide de heer Cramer in den Volksraad.

Dat is volkomen juist en uitstekend beluisterd, — maar het wezen van die reactie en waar zij precies het hoofd opsteekt, dat vermocht de heer Cramer niet waar te nemen.

Hij meende bij de regeering, maar de regeering wenscht de heer Cramer uitsluitend te beoordeelen naar haar daden en niet naar haar woorden en van reactionnaire daden was geen sprake. Ja toch, het optreden te Garoet, meende hij. Het regeeringsantwoord bewees, dat hij zich vergiste, maar de vertegenwoordiger van de I.S.D.P. had zijn aandacht nog te zeer geconcentreerd op de rede van Abdoel Moeïs om het antwoord goed te kunnen begrijpen. Het luisteren naar een regeeringsverklaring is bovendien veel moeilijker, dan het beluisteren van een Oostersche volkspsyche.

Uit de rede van den heer Cramer in tweede instantie bleek, dat hij onder de illusie was, dat de regeering hadji Hasan doodgeschoten had, omdat deze geen padi wilde verkoopen. Dat was niet in den hak meende hij, dat had de regeering in Holland tegenover de onwillige boeren ook niet gedaan.

De juiste inhoud van het antwoord door den directeur van Binnenlandsch Bestuur gegeven, is bekend en behoeft hier dus niet herhaald te worden. Uit de afgelegde verklaringen en gegeven uiteenzetting van het gebeurde blijkt duidelijk, dat van reactionair optreden geen sprake was.

De allerwege het hoofd opstekende reactie zit dan ook elders. De oprichting van den Oranje Bond van Orde, den Politiek Economischen Bond en het Indo-Europeesch Verbond, welke alle drie, trouw aan het Nederlandsch gezag in hun vaandel schreven, is er een uiting van.

Reactie!

Maar waartegen?

Tegen de oplevende Inlandsche beweging, zeggen de socialisten. Is dit zoo? Is er een reactie tegen de instelling van desa- en regentschapsraden, tegen de bestuurshervorming, tegen de unificatie van strafrecht, rechtsver-

volging en belasting, tegen meer onderwijs, meerdere veiligheid en betere hygiëninsche maatregelen?

Waar dan tegen?

De zoogenaamde reacte is niet geleidelijk gegroeid. Zij is met schokken opgekomen. Als men van deze reactionaire beweging een grafische voorstelling maakt, krijgt men een curve met sterk opspringende toppen en deze toppen blijken op tijdstippen te vallen kort na markante gebeurtenissen in de Inlandsche maatschappij.

Wie de moeite neemt die lijnen uit te zetten, zal vinden, dat die gebeurtenissen waren: Koedoes, Bekasi, Toeban, Solo, Toli-Toli, etc. etc.

Deze zijn dus de aanleiding geweest van de opkomende „reactie".

De leiders van de Inlandsche vereenigingen zullen goed doen, met hier hun gedachten eens over te laten gaan. Als zij meenen, dat de opkomende reactie de verwezenlijking van hun idealen zal vertragen, zullen zij beter doen met alles uit de Inlandsche beweging te weren, dat tot reactie aanleiding geeft.

Wat dat is, kan een terugblik in het afgeloopen jaar hen leeren.

* * *

De S. I. De *Sum. Post* tweestart:

Zij dient gereorganiseerd.

Van bovenaf.

Zooals zij zich nu ontwikkelt, beteekent zij een gevaar. Zoowel naarbinnen als naarbuiten. Naarbinnen omdat alle mogelijke obscure elementen er gebruik van maken om hun eigen belangen te dienen. Adres aan Toli-Toli, waar enkele vorstjes de S. I. voor hun wagen spanden. Naarbuiten omdat zij 't goede in de Inlandsche beweging op den achtergrond schuift en dientengevolge algemeen wantrouwen wekt.

De reactie maak er gretig gebruik van, zooals dagelijks blijken kan. Wijzend op het verzet nu hier, dan daar, stelt zij de geheele Inlandsche beweging als volslagen revolutionnair te kijk.

Ten onrechte natuurlijk. Er is in alle Inlandsche politieke organisaties een kern, die zeer goed begrijpt, en ook die overeenkomstig handelt, dat elke poging om het huidige gezag aan te tasten den teruggang en niet den vooruitgang dient. Maar die kern dringt niet naar voren. Omdat ook haar werkzaamheid wordt beschouwd in 't te rood-geachte centrale licht.

Wat we inplaats van de centrale S. I. moeten krijgen is een splitsing in afdeelingen, die elk voor zich naar eigen aanleg en behoeften werken. Later eerst, wanneer zij zich hebben geconsolideerd, kan van een algemeene leiding sprake zijn. Zoo is ook de logische gang van zaken geweest. Idenburg's fout om alleen één S. I. te erkennen bracht echter ontijdige ontplooiïng in centralen zin.

Decentralisatie werkt zuiverend en stimuleerend tot dadelijken arbeid. Zij zet de plaatselijke leiders tot activiteit aan. En zij voorkomt, dat, wanneer ergens in een uithoek een exces plaats heeft, de gansche S. I. of beter de geheele Inlandsche beweging er aansprakelijk voor gesteld wordt.

Gelijk nu. Met als duidelijk zichtbaar gevolg een steeds meer gespannen verhouding tusschen het Europeesche en Inlandsche element in onze samenleving en een al grooter neiging tot generalisatie van de op den loer liggende reactionnaire critiek.

Laten de S. I.-leiders tot de erkenning komen, dat er nog vele jaren van gestage ontwikkeling moeten voorbijgaan vooraleer er van een centraal-geleide volksorganisatie sprake kan zijn. Laten zij, gedachtig aan 't vele,

waarvoor zij niet aansprakelijk zijn maar wat hun niettemin in de schoenen geschoven wordt, beginnen met een loswikkeling van het centrale verband en een streven naar 't vormen van plaatselijke afdeelingen, die voorshands met elkander niets anders dan den naam gemeen hebben.

En laat de regeering, instede van zich buiten het milieu der Inlandsche volksbeweging te plaatsen, overwegen, wat te doen valt om haar in 't oude spoor, dat een goed spoor was, terug te leiden. Dan zal zij zonder twijfel tot de overtuiging komen, dat veel van 't geen zij nu als revolutionnair en ontbindend aanziet, niets anders is dan een begrijpelijke uiting van ontevredenheid over misstanden welke, juist omdat het vertrouwen in de centrale S. I. is verdwenen, onveranderd blijven bestaan!

* * *

De verbastering van een Inlandsche organisatie. Wij knippen dit deel uit een artikel van den heer J. Koning in het *Soer. Hbl.:*

De pro-S.I.-politiek heeft steeds en overal bedenkelijke gevolgen gehad, thans het meest veelzeggend in de buitenbezittingen, waar de excessen het gevolg veelal zijn van verkeerde opvattingen van eenige bestuursambtenaren, die het axioma niet hebben willen aannemen, dat een tropisch volk slechts één gezag gehoorzamen kan.

Een logische, consequente economische actie heeft de Sarikat Islam niet kunnen voeren; een dergelijke actie is trouwens een volk als het Javaansche, niet aan te brengen. Eenige idealisten, van wie de oud-resident van Rembang, de heer Gonggrijp er één was, meenden langen tijd, dat men den S. I. kon laten voortbestaan en dat men door een gestreng optreden tegen excessen het pleit ten slotte zou kunnen winnen. Hun vergissing constateert men thans, bij wijze van spreken, iederen dag. Want, en het werd in de Toebansche dagen reeds gezegd, de voormannen van den S. I. zijn niet aansprakelijk te stellen voor de afdwalingen hunner kudden. Tal van gevallen hebben bewezen, dat de massa lang niet altijd luistert naar haar leiders. De feiten van den dag hebben nu aan de fantasieën van gezegde idealisten alle materie geleidelijk-aan ontnomen. Na jarenlang prutsen heeft de S. I. het inlandsche volk niet economisch sterker gemaakt, omdat deze vereeniging verbasterde en politieke fout op politieke fout beging. De Garoet-affaire heeft het nog eens duidelijk aangetoond en bewezen, dat men niet veel verder is gekomen sedert den tijd, zes jaar geleden ongeveer, dat de agitatie in enkele streken van Java zeer groot was door de berichten over massamoord en geheime eeden. De regeering, die toen geblinddoekt scheen, zoogoed als het desabestuur zoowel als het inlandsch bestuur waren ontwricht en lamgeslagen, ried toen voorzichtigheid aan. De bestuurs-ambtenaren moesten niet dadelijk ontstellen, wanneer een of ander promotiezuchtig inlandsch ambtenaar hen „in vertrouwen" en met veel gewichtig gedoe mededeelingen toefluisterde omtrent „geheime" aangelegenheden. Want, heette het toen, dan is men maar al te zeer geneigd, tot reactionnaire maatregelen, die den toestand maar vertroebelen.

Dit is thans wel anders geworden. In de plaats van deze verkeerde voorzichtigheid is een loffelijke koelbloedigheid gekomen. Dit met voldoening constateeren, beteekent tevens het vonnis vellen over de ontwikkeling van den Sarikat Islam, welke een verwording in meer dan één opzicht is geworden. Garoet heeft het keerpunt een gezegend eind dichterbij gebracht. Het werd een herhaling van vroeger gebeurde dingen, welke men toen betreurenswaardige excessen beliefde te noemen, maar die nu, juist door deze herhaling, bewezen hebben, dat zij wel degelijk lagen in een der groote lijnen

van den oorspronkelijken opzet. Evenals zes jaar geleden ook, doen zich nu weer de naïve verhalen voor over onkwetsbaarheid en als in het Solosche toentertijd stond ook nu weer de „topeng mas," de onkwetsbaarheid aanbrengende, in West-Java op. De S.I.-wijsheid gedurende zes jaren heeft al heel weinig goede vruchten afgeworpen.

Een apart hoofdstuk in de geschiedenis van den Sarikat Islam vormt dat, waarin de ontwikkeling van den S. I. op de Buitenbezittingen is opgenomen.

Over het door Aneta tegengesproken bericht, dat de G.-G. overweegt de rechtspersoonlijkheid van de Centrale S. I. in te trekken schrijft de heer Koning o.m.:

Vermoedelijk zal, nu de verbastering dezer inlandsche organisatie zoo sterk zich in velerlei opzichten heeft gedemonstreerd en nu meer en meer blijkt, dat zij van geen enkel practisch werkelijk nut is voor de economische-, dat is de meest urgente ontwikkeling der inlandsche bevolking, het advies van den landvoogd luiden in den zin eener intrekking. Maar ook even waarschijnlijk is het, dat de heer Idenburg, de kool en de geit en de orthodoxe zending zal sparen en dus een modus vivendi zal vinden, zoodat niet het mes kordaat zal worden gezet in de rotte plek, welke de verworden S. I. is geworden in het economische lichaam van dit land. De heer Idenburg gelooft nog altijd —, dat met een cadeau aan de ethische partijen als een universiteit voor medici, in kringen van ervaren doktoren als een onding beschouwd, de rust in deze koloniën kan worden teruggebracht en het is jammer, dat aan een dergelijke schipperpolitiek, de landvoogd, die thans wel beter weet, zijn medewerking moet verleenen, al is het dan ook maar in de bloemrijke taal van een moeilijk geheel au sérieux te nemen installatie-rede.

* * *

De Centraal Sarekat Islam. De heer Van de Kamer verschaft in het *Bat. Nbl.* gegevens over het feit, dat de Centraal S.I., in casu de heeren Tjokroaminoto en Sosrokardono — respectievelijk voorzitter en secretaris van de centrale organisatie —, geheel op de hoogte moet zijn geweest met de voorbereiding en oprichting van de later zoo berucht geworden Afdeeling B in de Preanger. Wij ontleenen, schrijft de heer V. d. K. deze wetenschap ..... aan het orgaan van den Centraal S.I. zelf.

De te Soerabaja verschijnende *Oetoesan Hindia* van 29, 30 en 31 Juli j.l. bevat een verklaring, onderteekend door de twee bovengenoemde leiders der Sarekat Islam, waarin de wording en de namen der oprichters van de Afdeeling B voorkomen.

Daaraan zullen wij hieronder een beknopt, doch objectief overzicht ontleenen.

Allereerst wordt verklaard, dat Tjokroaminoto reeds in 1917 door hadji Ismail van Singaparna op de hoogte werd gesteld van diens voornemens om een organisatie op te richten, welke ten doel moest hebben de S.I. broederschap te bevorderen. De leden zouden — een interessante bizonderheid — te herkennen zijn aan een charivari aan hun horlogeketting *(mainan arlodji)* met de initialen „S.I."

In het begin van het jaar 1918 ontmoette Sosrokardono hadji Ismail in Djokja, waarbij de laatste de mededeeling moet hebben gedaan, dat hij reeds een aanvang zou hebben gemaakt met de oprichting der nieuwe vereeniging. Verder liet hadji Ismail zich toen niet uit.

De lezers zullen zich herinneren, dat wij in onze artikelen over de Garoetaffaire, als onze besliste meening te kennen gaven, dat de actie van de Af-

deeling B van minstens een jaar terug dateert. Dat wij uitmuntend ingelicht werden, blijkt nu uit de meest onverdachte bron.

Verderop in de *Oetoesan Hindia* staat, dat het Tjokroaminoto bij zijn herhaalde reizen in de Preanger opviel, dat hij telkenmale personen ontmoette, die bovengenoemd herkenningsteeken droegen en toen ontstond bij hem het verlangen om iets naders te vernemen over de vereeniging van hadji Ismail. Toen Sosrokardono in Januari van dit jaar naar de Preanger afreisde om daar de algemeene vergaderingen van de S. I. Manondjaja te leiden, werd hem door het dagelijksch bestuur van de Centraal S. I. de opdracht gegeven om de Afdeeling B. onder de S. I. kleuren te brengen.

In Manondjaja aangekomen raakte S. bekend met hadji Soleiman van Tjiawi en hadji Adrai van Wanaredja, die beiden lid waren van den *oelama* bond, welke door hadji Ismail eveneens was opgericht.

Men heeft aan deze erkenning groote waarde te hechten, in verband met onze conclusie, dat Afdeeling B langzamerhand in den loop van enkele maanden tot een revolutionnaire organisatie verworden is dank zij de inmening van fanatieke elementen zooals hadji Soleiman uit Tjiwai en handji Hasan uit Tjimareme.

Indien wij nu de verklaring van de *Oetoesan Hindia* verder op den voet volgen, dan lezen wij daarin, dat aan Sosrokardono tijdens zijn verblijf in Manondjaja het eigenlijke doel der Afdeeline B werd medegedeeld n.l.:

1. bevordering van den Mohamedaanschen godsdienst;
2. nakomen van alles wat het vereenigingsbestuur voorschrijft om tot 1 te geraken;
3. afstaan van een derde deel der bezittingen, indien het vereenigingsbelang zulks vereischt;
4. verleenen van steun aan de S. I.;
5. bekend stellen van alle handelingen van bestuurszijde, welke niet door den beugel kunnen.

Dus hier wordt erkend, dat het doel der afdeeling B was het *nagaan van de gangen der Bestuursambtenaren*, want hierop komt het vijfde lid feitelijk neer. Het bevorderen van den Mohamedaanschen godsdienst en het afstaan van het derde deel der bezittingen van de toegetreden leden, als het belang der organisatie, dat met zich medebracht, stelden de vereeniging open voor allerlei djimatbijgeloof, evenals voor den overwegenden invloed van allerlei te kwader trouw zijnde hadji's en kijajies.

Het is een conclusie, die voor de hand ligt niet alleen, doch de gebeurtenissen in de Preanger hebben dit verloop onomstootelijk bewezen.

In het genoemde Maleische blad wordt dan uiteengezet, dat Sosrokardono voor het eerst den naam Afdeeling B vernam, toen hij op den avond om half tien ongeveer vijftig leden dier organisatie in Manondjaja op verzoek van hadji Ismail toesprak.

Dat was dus in Januari van dit jaar!

Tevens maakte Sosrokardono in gezelschap van Soleiman en Adrai kennis met hadji Mansoer, president van den S.I. te Madjenang, die volgens de getuigenissen van de drie in Bandoeng aangehouden leden der Afdeeling B, aan de laatsten opdracht moet hebben verstrekt om propagandistischen arbeid in Bandoeng te verrichten en ..... *isims* te verkoopen.

24 Februari d.a.v. deelde hadji Ismail aan Tjokroaminoto, die zich op weg naar den Volksraad bevond, mede, dat de leden der Afdeeling B een *eed hadden gezworen om alle bevelen van den Centraal Sarekat Islam op te volgen*. Dit moet de heer Tjokroaminoto Ismail toen ten sterkste hebben afgeraden.

En ten slotte volgt de pertinente mededeeling dat de Centraal S.I. in geen verstandhouding stond met de Afdeeling B, het dagelijksch bestuur van de centrale vereeniging moet alleen getracht hebben om bedoelde afdeeling tot een onderdeel om te vormen van de S.I. beweging.

Hierboven hebben wij, vervolgt de schr., het voornaamste uit de verklaring van de *Oetoesan Hindia* gelicht.

Men ziet daaruit, dat de leden van de Centraal S.I. in 1917 reeds op de hoogte waren van de voorbereidingen voor de Afdeeling B en dat in Januari 1919 zij volmaakte kennis droegen van het bestaan daarvan niet alleen, doch ook van het doel.

De schr. vraagt zich thans af waarom de Centraal S. I. te bevoegder plaatse de autoriteiten niet geheel op de hoogte heeft gesteld van het *bestaan dier geheime organisatie*.

Zeker *geheim*, want voor zoover wij konden nagaan, heeft Afdeeling B. die in alle opzichten zoo geheel afweek van de gewone S.I. organisatie, geen rechtspersoonlijkheid aangevraagd.

In de verklaring van het meergenoemde S.I. orgaan wordt weliswaar ten stelligste ontkend, dat men hier met een duistere organisatie te maken zou hebben omdat de leden allen voor een ieder zichtbare kenteekens droegen. Doch, dat is — men zal het moeten toegeven — geen bewijsvoering.

De vraag rijst thans: is de Centrale Sarekat Islam mede schuldig aan de revolutionnaire beweging in Priangan?

De beantwoording daarvan zou, gelet op het onderzoek, dat thans in vollen gang is, minstens genomen voorbarig zijn. Toch willen wij erop wijzen, dat wij tot de aannemelijke conclusies zijn gekomen, dat de isimverkoop door misleidende fanatici en de ilmoeleer van hadji Hasan, blijkens de bij hem in beslag genomen kitabs, die allerlei duistere leerstellingen verkondigden, het revolutionnaire element in Afdeeling B brachten.

Heruit moet de gevolgtrekking worden gemaakt, dat C. S. I. niet bekend kon zijn met den anarchistischen ondergrond van de Afdeeling B. maar een laakbare fout heeft de S. I. wel gemaakt door niet tijdig het Bestuur op de hoogte te stellen met het bestaan en voorloopig doel daarvan.

Wat een droevige gevolgen daarvan het resultaat zijn geweest, leert ons het drama in Tjimareme.

Tot slot herhaalt de heer V. d. K. nogmaals, dat hij geen schuldigen wenscht te zoeken voor het resultaat van het aan gang zijnde onderzoek van regeeringswege bekend is gesteld; de Centraal S.I. heeft het evenwel aan zich zelf te wijten, indien de verdediging van haar houding in de geheele affaire uiterst bezwaarlijk wordt gemaakt.

* * *

De beruchte ‚Afdeeling B'. De heer Van der Kamer schrijft in het *Bat. Nbl.*

„Afdeeling B!"

Het lijkt wel de titel van de een of andere film en de te Bandoeng verschijnende *Kaoem Moeda* — het S. I.-orgaan — zagen wij het eerst deze twee geheimzinnige woorden in verband met de Tjimarèmè-affaire gebruiken, zonder tekst of uitleg. Wel liet genoemd blad doorschemeren, dat onder dé „Afdeeling B" de djimatverkoopers gerangschikt dienen te worden.

Verder niets!

Wat en hoe is die ‚Afdeeling B".

Het S. I.-bestuur in Bandoeng wist ons daarover geen nadere gegevens te verstrekken, wat aanvankelijk weinig aannemelijk leek. Maar ook in de desa's vlak bij Tjimarèmè bleek men daarvan evenmin op de hoogte te zijn, als men verder weet dat geen enkele S. I.-man uit Bandoeng den kant van Lèlès uit durft gaan, bevreesd als men is opgevat te worden, dan verschijnt de Bandoengsche S. I.-verklaring in zeer dragelijk daglicht

Terzake thans.

Wij meldden reeds wat precies het doel van de „Afdeeling B" was:

ten eerste: om de gangen van het Bestuur na te gaan, zoodat men te allen tijde op de hoogte zou zijn van hetgeen te wachten zou zijn;

(Wij vragen voor dit punt bizondere aandacht in verband met het optreden van het Bestuur tegenover hadji Hasan).

ten tweede: om, nadat het sein daartoe gegeven zou zijn, den Heiligen Oorlog (perang sabil) in te zetten door het vermoorden van alle ambtenaren — ook de inlandsche —, en Europeanen.

Kort en goed: allen, die den Islam niet toegedaan zijn moesten op één en denzelfden dag verdwijnen.

Reeds werd u bericht, dat de „Afdeeling B" tot in de kota Bandoeng was doorgedrongen. De tijdige ontmaskering van het drietal oprichters, leidde tot de ontdekking van het „schoone" doel, dat men dacht te bereiken.

De drie „promotors" hebben stuk voor stuk een volledige bekentenis afgelegd. Een hunner is een Bataviaan, de twee anderen zijn Soendaneezen, terwijl een der laatsten bovendien een gewezen kringleider der S. I. bleek te zijn.

Hun opdrachtgever was een zekere Mansoer uit Bandjaran, aan wien het misdadige klaverblad de *f* 1.50, noodig voor het lidmaatschap der „Afdeeling B", had betaald.

Tusschen haakjes: Mansoer vond reeds een zeer passelijk onderkomen in de Garoetsche gevangenis.

Mansoer had het drietal den boer opgestuurd om propaganda te maken en tevens djimats te verkoopen.

Zijn instructies voor den perang sabil waren even geheimzinnig als de djimats, welke aan den man gebracht moesten worden.

Eerst zou men een onbeschreven brief ontvangen, ten teeken, dat het leger — let op deze uitdrukking — nog niet sterk genoeg zou zijn.

Vervolgens zouden de handlangers van Mansoer een tweeden brief ontvangen, beschreven met ronde teekens, ten bewijze dat het „leger" voldoende sterk zou zijn.

Het derde schrijven moest alle instructies bevatten; hoe men de niet-Islamieten het beste van kant zou kunnen maken, wie de leiders van den perang sabil zouden zijn enzoovoort.

Formeele mobilisatie-instructies alzoo.

De schr. brengt ten slotte onder de aandacht dat de geheele beweging reeds maanden geleden moet zijn opgezet.

Met andere woorden: hadji Hasan en de zijnen vielen niet als martelaars van den padi-opkoop, doch als ontijdige slachtoffers van de beruchte „Afdeeling B".

Zij waren sujetten van deze revolutionaire vereeniging, welke uitmuntend georganiseerd bleek te zijn.

* * *

De opstand in Leles. M. W. schrijft in het *Soer. Hbl.:*

Het gebeurde in Leles, speciaal in de kampong Tjimaremeh, heeft een veel dieperen achtergrond dan aanvankelijk het geval scheen te zijn. Ik vernam daarvan uit betrouwbare bron het volgende:

De opwinding der bevolking in Leles dagteekent van reeds zes maanden geleden. Toen werd door den assistent-resident van Garoet, als in zoovele andere afdeelingen, de last gegeven, om onmiddellijk, nadat de padi was geoogst, een nieuwen aanplant in den grond te steken, na dien grond natuurlijk op de gewone wijze te hebben bewerkt. Dit kwam de bevolking zeer ongelegen; niet omdat zij niet ijverig genoeg was — de Soendanees heeft *alles* voor zijn sawahs over — doch wijl hij niet gewend is, zooals in Midden- en Oost-Java het geval is, na den rijstoogst polowidjo te planten, doch op de sawahs de bekende Preanger-goudvisschen teelt, welke hij, zoodra ze een flinke handlengte hebben gekregen, juist vóór den volgenden aanplant van rijst „oogst". Welnu, toen de loerah van de desa Tjimaremeh de printah van het onmiddellijk weder beplanten der sawahs, nu ongeveer zes maanden geleden, overbracht, was juist de jonge visch *gemelakt* (geplant) en pas ongeveer een centimeter of drie lang geworden. De bevolking vroeg daarom ditmaal van de onmiddellijke herplanting van rijst verschoond te mogen blijven, wat echter niet toegestaan werd; het was *printah kras!*

Hier moet ik even inlasschen, dat de fout, welke hier begaan werd, eene is, welke een zuiver gevolg is van ons geheel verkeerde bestuursstelsel op Java, dat in onderscheid bijv. met de Padangsche Bovenlanden, bij het uitgeven van printahs, het moefakat d.i. overleg plegen met de bevolking geheel uitsluit. Hier geeft de assistent-resident de order uit; deze komt, via de wedono's, assistent-wedono's en loerahs bij de bevolking, en steeds wordt de printah „strenger" en minder uitgelegd, wat in dit geval toch zeker wel noodig was geweest. Dit onbekend laten der bevolking, dan misschien met een enkel woord, van de motieven aan ingrijpende maatregelen ten grondslag liggende, waarbij het persoonlijk bezit wordt aangerand, is al veel te vaak oorzaak geworden van groot misverstand, en van daardoor ontstane opstootjes onder de bevolking. De desaman ziet niet verder dan een paal of vijf om zich heen, en kan moeilijk begrijpen, dat, waar hij overvloed heeft, elders honger geleden wordt. De loerah, die den uitleg zou moeten geven, is zelf iemand van te bekrompen gezichtskring, om dat aan zijn menschen te kunnen duidelijk maken.

In het onderhavige geval moeten nu de bezitters van sawah-vischvijvers de nog onvolgroeide visch voor een appel en een ei verkoopen, aangezien er tegelijk enorme hoeveelheden op den passar verschenen, waardoor de prijs miniem werd.

Het spreekt vanzelf, dat de S.I.-leiders in deze streek van de ontstemming der bevolking over dezen maatregel, welke haar bezit aantastte, gretig gebruik maakten, om het vuur aan te wakkeren en den regeeringsmaatregel in kwestie verkeerd uit te leggen, in een valsch daglicht te stellen. Dit is inderdaad geschied; men heeft de bevolking wijs gemaakt, dat de regeering meer soldaten had gekregen, dus meer geld noodig had, en dat de a.s. padioogst zou worden genaast tegen lagen prijs „om de meerdere soldaten te voeden."

Deze voorspiegeling kreeg een schijn van waarheid, toen bij het begin van den oogst de nieuwe printah kwam, dat ieder sawah-bezitter van zijn oogst een vierde moest afstaan, en dien verkoopen tegen 3½ gulden per picol aan het gouvernement. Hadji Hasan, die reeds lang op de regeering gebeten was, omdat ook hij groote verliezen met zijn visch geleden had, wendde

zich tot den wedono van Leles, met het verzoek om zijn padi niet te behoeven af te staan. Op dat oogenblik moet dit Inlandsch hoofd de stommiteit hebben begaan, welke oorzaak is geweest van al wat in de keten der gebeurtenissen is gevolgd. Hij zou n.l. den hadji hebben gezegd, zonder hem ook maar iets uit te leggen: „Geen sprake van uitstellen, je geeft je padi af, je hebt veertig bouws, daarvan moet ik de opbrengst van 10 bouws hebben tegen 3½ gulden de picol en als je niet willig je rijst afgeeft, roep ik de soldaten, die haar zullen nemen", en hij wees daarbij op een detachement, dat in de buurt patrouilleerde.

Als men nu weet, dat de plaatselijke prijs 7½ gulden de picol is, behoeft men geen groot rekengenie te zijn, om te kunnen nagaan, hoe groot het verlies was, dat Hadji Hassan door dezen maatregel leed. Daarbij kwam, dat in deze streken nog echt patriarchale toestanden heerschen, dat bijv. zoo iemand als deze hadji, die reeds een roep van heiligheid bezat, om nader te noemen redenen, steeds een grooten aanhang heeft, vrienden en verwanten, die hem helpen zijn sawahs te bewerken, en die bij den oogst worden betaald uit de opbrengst in bossen rijst. Nu, dit gebeurde thans ook, met het gevolg, dat, toen het één vierde van het gewas voor 4 gulden minder was opgekocht door de regeering, Hadji Hassan's gewone winst totaal verloren was. Men begrijpt, dat in de ziel van dien man en de zijnen toen gevoelens moesten post vatten, welke alles behalve vriendelijk waren.

Daar kwam nog iets bij. De bevolking is gewend, om haar rijst in „bossen" te tellen, niet in picols; nu was door de onmiddellijke herplanting van rijst op de sawahs als vanzelf het beschot geringer geworden, er waren in iedere bos tal van aren met minder korrels, soms zelfs leege aren, zoodat bij wijze van spreken in één picol in stede van bij vroegere oogsten 28, vijf en dertig bossen in de picol gingen. De bevolking, denkende aan wat de traditie als maatstaf aangaf, beschouwde de vordering van het meerdere als „rampassen" van de zijde van het gouvernement, en de S. I. was er als de kippen bij, om dit denkbeeld als juist te propageeren, en er bij te vertellen, dat de regeering deze meerdere padi noodig had voor de voeding der in de buurt patrouilleerende soldaten. Nu waren er, als gezegd, met het oog op de onrust onder de bevolking — van het praatje, dat het bestuur daarvan onkundig was, is dus niets waar, want de troepen waren juist dáárom in de buurt — soldaten in deze streek, en Hadji Hassan, die meende in zijn recht te zijn, wilde toen maar de beslissing van den Allerhoogsten inwachten, en volhardde dus bij zijn weigering. En mèt hem zijn aanhang of liever zij, wien hij werk en eten gaf

Nu zou in normale omstandigheden, na het eerste optreden van den assistent-resident, die den weerspannige duidelijk maakte, wat de wedono en loerah hadden verzuimd, ongetwijfeld Hadji Hassan, die een helder verstand heeft, het hoofd in den schoot hebben gelegd, wanneer hij geen heilig man geweest, niet als gewoon „hadji", maar omdat hem een zoon was geboren, die zonder navelstreng ter wereld was gekomen. Dit maakte dit knaapje, nu man geworden, onkwetsbaar — volgens het bijgeloof der bevolking natuurlijk, en mèt hem, zijn voortbrenger, Hadji Hassan, en diens andere kinderen.

Voor ieder, die iets weet van de psyche der Inlandsche bevolking, zal het na wat ik hier mededeelde, duidelijk zijn, dat Hadji Hassan een extra heilig man was, met zijn gezin ultra-*sakti*, onaantastbaar, alvermogend. En eenmaal dit idee post gevat hebbende, werd het ijverig door de S. I.-leiders uitgebuit. „Hadji, ga je gooi, houd vol, geef je padi niet af, ze doen je niets!" Hoe groot dit geloof was, kan blijken uit het feit, dat, toen bij het daad-

werkelijk optreden der troepen het eerste salvo door het dak van de woning, waarin Hadji Hassan met zijn familie de wijk had genomen, ging, en niemand trof, hij juichend uitriep:

„Ziet ge wel, de kogels der kafirs kunnen ons niet deren!" Wèl volgde de ontgoocheling onmiddellijk er op, maar het bewijst toch, hoe sterk het geloof in de onkwetsbaarheid was.

Ook dit geloof was oorzaak, dat Hadji Hassan, toen hij bij de tweede ontmoeting met het bestuur, toen de soldaten tegenover hem, achter dat bestuur stonden, aanvankelijk teekenen van willige overgave gaf, uit de naastbijzijnde woningen de in zijn macht teleurgestelden, op initiatief van S. I.-ers, het uitgilden: „Waar is nu je onkwetsbaarheid? Wees niet bang! Laat ze schieten!" *or words to that effect.*

Zietdaar de oorzaken van het nader gevolgde verzet, verklaard. M. i. is ons bestuurssysteem verkeerd, dat niet anders kent dan tot steeds lagere hoofden neerdalende printahs, zonder dat in volksvergaderingen, als bijv. in de Pad. Bovenlanden, moeilijke kwesties worden uitgelegd, aan het volk zelf, door bevoegden, door rustige, beleidvolle ambtenaren, die de gave van het tot het hart van den desaman doordringende woord bezitten.

Verder wil ik in het huidige stadium van onderzoek met mijn oordeel niet gaan. Maar wèl wil ik opmerken, hoeveel goeds inzake een propagandist van den Politiek-Economischen Bond had kunnen doen, wanneer hij de verzuimen van het Inlandsch bestuur had goed-gemaakt, en de bevolking kalm en duidelijk de goede bedoelingen der regeering had uiteengezet. Helaas, deze bond *begint* nu pas zijn werk in de desa's als contra-gift tegen de injecties van kwaadaardige opvattingen van den S. I. Wel is dit láát, maar toch niet *te* laat, want wat hier gebeurd is, kan zich herhalen.

Men steune dus het werk van den Politiek-Economischen Bond met alle macht.

* * *

Padi-opkoop en verzet. Men weet, dat de gouvernements-padi opkoop tot verzet in Garoet heeft geleid. *De Locomotief* meent, dat te onderzoeken valt, in welken vorm en onder welke motiveering de prentah van boven de bevolking in het Garoetsche heeft bereikt, en welke invloeden er werkzaam zijn geweest om het verzet te kweeeken tegen een maatregel, welke, hoe ook beoordeeld, in geen geval een andere duiding toelaat dan te zijn genomen in het algemeen belang. Indien het nader gemelde feit dat de kringleider van de S. I. zich onder de gevangen genomen aanstichters van het verzet bevond, meer dan een enkele aanwijzing mocht blijken dat de S. I. zich in deze zaak heeft gemengd, ligt het voor de hand hier te denken aan een misbruik van de S.I. door hadji's, die in den padi opkoop met leede oogen het gouvernement als mededinger ontmoetten. Niet voor het eerst — men denke aan Koedoes — hebben dan godsdienst en handel elkander gevonden.

De uitslag van dergelijke onberaden verzetsbewegingen is altijd dezelfde. Er komt een oogenblik, waarop teruggewezen overreding moet plaats maken voor machtsgebruik. Dat is dan het voorloopig einde, bloedig en kort.

Dan komt het onderzoek — en dáárbij eerst kan blijken waar de schuld voor het gebeurde moet worden gezocht.

* * *

D. D. in het Solosche. We lezen in *De Locomotief* o. m.: Men heeft beoordeelend hetgeen er plaats grijpt in de Vorstenlanden, te onderscheiden tuschen de permanente, waarlijk gegronde bevolkingsgrieven en incidenteel

geopenbaarde, meestal opgeblazen grieven, geuit onder invloed van volksagitators, wien het alleen om politieke buit in troebel vischwater is te doen.

Uit het onderzoek van onzen Bataviaschen medewerker en de mededeelingen, door de regeering aan den Volksraad gedaan, is wel gebleken hoezeer Insulinde in de Vorstenlanden een misleidende actie ten eigen bate heeft gevoerd, welke geen beterschap beoogde — want van beterschap kunnen agitators niet leven —, doch louter verzet. Volkomen kunnen wij dan ook billijken, dat men den maatregel nam om D. D.'s stooktochten naar de Vorstenlanden — gelijk zijn gang naar Polan Hardjo er een was — onder politioneele controle te stellen. De regeeringsgemachtigde zal ook wel vooral aan D. D. hebben gedacht, toen hij met nadruk verzekerde: „Insulinde is de aandacht van justitie en politie ten volle waard", al blijkt het tevens hoe andere, eertijds rustige, Insulinde-mannen reeds door den geest van hun voorman zijn besmet.

Maar men kan D. D.'s actie onvoorwaardelijk laken en toch van meening zijn dat in de Vorstenlandsche zaak nog heel wat in 't reine dient te worden gebracht. Wanneer agitators met gezochte grieven blijken te werken, bewijst dit niet dat er geen werkelijke grieven zijn. De sterke vatbaarheid der bevolking voor de nieuwe leiding en misleiding wijst op zichzelf al op een voozen ondergrond. En er is voor werkelijke verbetering juist geen grooter gevaar dan de roekelooze, prikkelende actie van demagogen.

Er heerschen onder het vigeerend agrarisch stelsel misstanden, welke zoo spoedig mogelijk dienen te worden opgeruimd.

Elk Vorstelander kent ze.

Niet elk erkent ze.

Erkenning, ruiterlijk en onverbloemd, gepaard met den ernstigen wil om te verbeteren, zou juist het verholen wroeten van agitators bezweren.

Zoo staat vast, dat, bizonderlijk in de Solosche Vorstenlanden, in allerlei vorm op sommige ondernemingen nog altijd meer onbetaalde cultuurdiensten worden gevergd dan zich op grond van de geldende overeenkomsten en bepalingen laat verantwoorden. Het zijn dan vooral financieel zwakkere landhuurders, die misbruik maken van hun overmacht over het volk, en het zijn trouwens niet juist landhuurders, wien dergelijke praktijken vallen te verwijten. De satellieten van het Inlandsche vorstenbestuur zijn altijd de ergste knevelaars van het volk geweest.

Voor de landhuurders, onder wie een verblijdend zuiveringsstreven gaande is, valt er goed acht te geven op de teekenen des tijds. Zij kunnen reeds veel bereiken door de oefening van contrôle in eigen kring, in 't besef dat enkele achterblijvers schade doen aan de algemeene zaak en dat een slechte geest zoo licht van de kwade naar de goede ondernemingen kan overslaan. Wij meenen trouwens te weten dat men in den boezem der Vorstenlandsche Landbouwvereeniging zich reeds tot deze overtuiging heeft opgewerkt en dat er sprake is van het instellen van een onderlinge contrôle, welke niet anders dan ten goede kan komen aan de Vorstenlandsche zaak. Gelukkig dringt ook in landbouwkringen op Java meer en meer het besef door dat men tegenover de onvermijdelijk groeiende bewustwording der bevolking niets beters kan stellen dan de duidelijke gezindheid om aan rechtmatige grieven tegemoet te komen. Niet in een arbeidende bevolking, welke tot het besef raakt dat de arbeider zijn loon waard is, heeft de cultuur een vijandig element te zien, maar in de bekrompenen en onwilligen in eigen kring, die den geest des tijds weerstreven en, wind zaaiend, storm oogsten.

* * *

D. D. In *De Taak* schrijft de heer G. de Raad, Insulinde's adviseur op onderwijsgebied over D. D.'s uittreden uit Insulinde:

Wat dit terugtrekken voor de N.I.P. zal beteekenen, is moeilijk na te gaan. Ongetwijfeld kan men den scheidenden redacteur tot op zekere hoogte noemen de kracht der N. I. P., doch men kan hem ook heeten de zwakheid van deze partij.

De kracht, inzooverre hij een vereenigingspunt bood voor het sentiment, inzooverre zijn naam verbonden is aan een zeer ideale leus, aangeheven in een zeer materialistische maatschappij. De kracht, in zooverre zijn naam onder breede volksmassa's een goeden klank had en een zeker martelaarschap zijn deel was geworden. De kracht, daar zijn talent voor organisatie, zijn werkkracht en energie ongetwijfeld gevoelig zullen gemist worden.

Toch ook de zwakheid. De zwakheid, omdat deze politicus te veel kwetsbare punten heeft in zijn stormbewogen leven, die door tegenstanders maar al te goed benut kunnen worden om hem ook in dit land verdacht te maken. De zwakheid, omdat er steeds om dezen man en dit leven iets raadselachtigs blijft hangen, dat door vijanden uitgelegd als slecht, door harstochtelijke vrienden aangezien voor een soort van heiligennimbus, schade doet aan arbeid van iemand, die zich op politiek gebied beweegt.

In elk geval, Insulinde heeft het zonder hem moeten doen, de N. I. P. zal zeker niet minder gelukkig zijn dan deze en zich handhaven ten spijt van sombere voorspellingen, misschien voerende een iets gematigder politiek.

* * *

Kentering? Het terugtreden uit de Indische vereeniging „Insulinde" van den heer Douwes Dekker als secretaris-redacteur en het zich weder vestigen te Bandoeng, waarvan we in ons avondblad van 5 Augustus j.l. melding maakten, geeft ons aanleiding te vermoeden, dat er in de boezem van „Insulinde" een kentering is ingetreden.

Verschillende factoren stuwen, o.i., in die richting en het zou ons geenszins verwonderen, als reeds binnenkort de sporen zich daarvan aan ons vertoonden. Een der meest sprekende feiten is wel het „toevallige" verband, dat er bestaat tusschen de Polan Hardjo-kwestie, ten gevolge waarvan Douwes Dekker onder politie-toezicht werd gesteld en zijn ontslag-aanvrage uit het hoofdbestuur van Insulinde. Op grond van zijne vroegere verklaring, dat hij na de congresdagen van Insulinde het voornemen had tot aftreden, zouden we kunnen aannemen dat werkelijk gezondheidsredenen hem tot dat besluit noopten, doch waar de heer D. D. zich nimmer zeer aan gezondheidsoverwegingen heeft laten binden, zoeken we 't dan ook ditmaal dieper. Hij en de heer v. d. Kasteele, beiden lid van het hoofdbestuur, staan — zooals bekend — onder politie-toezicht. Confrère Dr. Tjipto maakt het den laatsten tijd in zijn vurigen ijver ook wel wat al te bont. Zij zetten den boel wel wat al te veel op stelten en in stede te winnen aan kracht en sympathie, verliezen ze en hebben nagenoeg de geheele Indische burgerij tegen zich in 't harnas gejaagd. Dat hebben zij natuurlijk even goed waargenomen als een ieder ander en niet onmogelijk lijkt 't ons, dat ze zich zelven nu een halt hebben toegeroepen. Inziende, dat zij niet op den goeden weg zijn, hebben zij den ouden verlaten. D. D. een der hoofdfiguren — reeds sedert jaren — trekt zich voorgoed terug om in de Preanger bergen genezing te zoeken voor zijn kwaal. Hij kan 't veilig doen!

Nu hij met vereende krachten 't schip op strand heeft gezet lijkt dit ons zelfs voor het oogenblik de meest wenschelijke stap. Hij doet een beslist ver-

standigen zet, want waar hij in de Indische politiek nimmer le beau rôle heeft gespeeld, en daardoor het publiek-vertrouwen heeft verloren, kan zijn actie onder het intellectueel gehalte der massa géén invloed meer hebben. Niet ten goede, noch ten kwade. Rest dus de onontwikkelde massa. En D. D. beschikt ten slotte nog over te veel gezond verstand om niet in te zien, dat er van hèn niets te verwachten is.

Deze retraite van D. D. zal haar essentieele werking op Insulinde zeker niet missen. 't Is alléén nog de vraag, welke richting zal de vereeniging thans inslaan en zal zij tegenover hare leden kracht genoeg bezitten om in haar nieuwen koers de wind in de zeilen te houden?

(De Telegraaf).

* * *

Nuttig werk voor de leiders van de Inlandsche bevolking. Aan een artikel van E. F. over dit onderwerp in het *Soer. Hbl.* is het volgende ontleend:

Het zijn vooral in de laatste jaren de z.g. leiders der Inlandsche bevolking geweest, die, misbruik makende van hun meerdere ontwikkeling, hun landgenooten in een geheel verkeerde richting voorgingen. Het is opvallend, hoe zij geheel het oor leenden aan enkele Europeesche agitators, die hier in Indië trachten over te planten de revolutionnaire, wij mogen wel zeggen anarchistische, denkbeelden, die zij uit Europa hadden meegebracht. Het is trouwens opvallend, hoe licht vatbaar een gedeelte der Indische intellectueelen voor dergelijke denkbeelden is. Reeds in Nederland schijnen zij bij voorkeur zich bij diezelfde partij aan te sluiten.

Nog is alles niet verloren, integendeel, een kentering is merkbaar, daarom dient van dit moment gebruik gemaakt te worden, de Inlandsche bevolking door de waarachtige leiders attent te maken op haar dwaling, om ze in het goede spoor terug te brengen.

Zoo moet in de allereerste plaats het zoo gemakkelijk ingang gevonden hebbende spelletje van staken om welke reden dan ook, weder afgeleerd worden.

Billijke redenen tot staken bestaan voor de Inlandsche werklieden niet, daar zij naar verhouding van hun behoefte ruimschoots betaling genieten. Zij, die verkondigen, dat de loonen onvoldoende zijn, moeten tegen beter weten in of uit onwetendheid onwaarheid spreken, doch dan missen zij ook het recht hun stem te doen hooren.

Ook de behandeling door de Inlandsche werklieden van de zijde der werkgevers ondervonden, rechtvaardigt in geenen deele een dergelijk door de valsche leiders gekweekt optreden.

De gevolgen van dat onnatuurlijk ageeren zijn dan ook niet uitgebleven en langzamerhand gaan de oogen der gedupeerden open en zien zij in, door hun z.g. leiders op een verkeerd pad, dat onherroepelijk tot hun verderf moet leiden, te zijn gebracht. Doch niet alleen, dat zij aan den lijve die gevolgen ondervinden, maar tevens zien zij, dat de leiders, die hen tot die daden aanzetten, zich aan de gevolgen onttrekken.

Vooral op deze laatste actie moet de nadruk gelegd worden, opdat de misleiden overtuigd worden van de valsche positie, die door hun z.g. leiders wordt ingenomen.

De waarachtige leiders zullen met de bevolking inlanders blijven en niet trachten door nabootsing van Europeesche kleeding en gewoonten een slecht voorbeeld aan hun landgenooten te geven.

De waarachtige leiders zulle, het goede voorbeeld gevende, de inlandsche-

gemeente gemakkelijk kunnen overtuigen, dat zij misleid is geworden door een bende nietsdoeners, die parasiteerden op hun landgenooten en achter schoonklinkende, doch holle zinnen hun eigenlijken afschuw van werken en hun indolentie trachtten te verbergen.

En na eenmaal die overtuiging ingang te hebben doen vinden, zal het hun niet moeilijk vallen, hun landgenooten tot werken te bewegen en terug te brengen van het verkeerde om bij te dragen voor het parasiteeren, waarvan de valsche leiders zoo ruimschoots gebruik gemaakt hebben ten koste van de goedgeloovige gemeente. Hoe treurig ook, is het een algemeen erkende waarheid, dat vele menschen eerst door schade en schande wijs worden. Waar deze beide thans door de inlandsche bevolking geleden zijn en worden, mag met goed vertrouwen worden verwacht, dat die bevolking onder goede leiding zich in de gewenschte richting zal ontwikkelen.

Door de valsche leiders is, hoewel ongewenscht, aan de waarachtige leiders het beste wapen in handen gespeeld om de goede elementen op te wekken tot geregelden arbeid en dan zullen ook de andere hierboven genoemde factoren voor het vooruitbrengen van de bevolking gemakkelijk bijgebracht worden.

* * *

De Samin-beweging. Een op last der Regeering ingesteld onderzoek naar de economischen grieven van de aanhangers der Samin-beweging heeft aan het licht gebracht, dat het acute tijdperk der Saministische beweging samenvalt met eene periode van krachtige bestuursbemoeienis met allerlei aangelegenheden de Inlandsche huishouding rakende. Beurtelings of ook wel gezamenlijk waren aan de orde invoering van desakassen, vorming van ambtsvelden voor desabestuurders, aanschaffing van fokvee, oprichting van desaraadhuizen, desascholen, afkoop van heerendiensten, woningverbetering, waterschapsregelingen, enz. voor al welke zaken bijdragen in geld of diensten van de bevolking noodig waren, terwijl de nieuwe landrenteregeling verhooging van belasting medebracht en de scherper doorvoering van het boschbedrijf het der bevolking hoe langer hoe moeilijker maakte aan hout te komen.

In het gemoed van menigen ongeletterden, eenvoudigen desaman, dié zijn gansche leven in de ongestoorde rust van zijn desa had doorgebracht, schijnen al die nieuwe, ongekende zaken, waarvoor telkens weer geld en diensten werden gevraagd, verwarring te hebben gebracht. Het verlangen naar den vredigen toestand van voorheen deed bij sommigen een gemoedstoestand ontstaan, dien de betrokkenen vaak omschreven met „moe". Men was van al die nieuwe maatregelen en regelingen, die zoo diep in het leven ingrepen, „moe" geworden en zocht daartegen nu bescherming en steun in de naar de behoeften van het oogenblik vervormde en aangevulde leer van Samin, die zich in hoofdzaak juist richtte tegen die uit de maatschappelijke orde voortvloeiende regelingen welke voor den in afgelegen streken levenden onontwikkelden Javaanschen landbouwer het meest onaangenaam zijn, belastingen en bijdragen, verbod van gebruik van hout uit de bosschen, te dure bemoeienis van beambten met huwelijkssluiting enz.

Het moet erkend worden dat in vele gevallen te hard van stapel is geloopen met de invoering van allerlei zaken, die naar Westersche opvatting nuttig en begeerlijk zijn. Komt in die streken met een gunstigen economischen toestand de bevolking dezen overgang naar den nieuwen tijd zonder groote schokken te boven en leert van zelf wel dat de nieuwe tijd ook zijn

goede zijde heeft, in afgezonderd gelegen streken met eene arme bevolking en een onvruchtbaren bodem, gelijk in Zuid-Rembang, oefent die overgang op den onwetenden desaman een veel krachtiger invloed uit, welke daar niet geneutraliseerd wordt door de voordeelen en het nut welke de nieuwe toestand verschaft.

Geboren en getogen te midden van uitgestrekte djatibosschen, die den desaman voorzagen van het hout dat hij voor zijne eenvoudige behoeften noodig heeft, moest hij, bij het intensiever worden van het boschbedrijf een toenemende beperking ervaren in de gelegenheid om hout te verkrijgen, tot die in vele streken feitelijk voor hem ophield te bestaan.

Waar de gemeentelijke bouwgrond veelal reeds gering in uitgestrektheid was en de opbrengst zeer matig, scheen het hem, die zich niet in berusting neerlegde bij wat van hooger hand werd gelast, maar zich rekenschap trachtte te geven van hetgeen er gebeurde, onbegrijpelijk dat van die bouwvelden nog stukken werden afgenomen voor doeleinden waarvan hij het nut niet kon inzien en dat voor die streken in vele gevallen inderdaad ook zeer problematiek was.

Een andere veel vermelde grief was dat afgeschreven boschgronden, die door de toeneming van de bevolking als bouwgrond dringend noodig waren geworden, hetzij voor andere doeleinden benut, hetzij opnieuw beplant met djati, dan wel als ambtsveld afgestaan aan boschbeambten.

Aan de Samin-beweging, zooals die zich in de laatste jaren uitte, liggen blijkens het ingesteld onderzoek dan ook zonder twijfel economische oorzaken ten grondslag. Getracht wordt aan de genoemde en andere grieven van minder belang zooveel doenlijk te gemoet te komen, ten einde aldus aan de Samin-beweging zooveel mogelijk haar feitelijken bestaansgrond te ontnemen.

Met opzet is aan de Samin-beweging eene eenigszins uitvoerige beschouwing gewijd, wijl daaruit valt te leeren dat ook op Java omzichtigheid behoort te worden betracht met het invoeren van allerlei maatregelen, welker nut van het Westersch standpunt onbetwistbaar schijnt, maar die op de eenvoudigen van geest onder de inheemsche bevolking feitelijk geen andere inwerking hebben dan verbijstering.

De geschiedenis der Samin-beweging bewijst opnieuw de juistheid der volgende woorden van een vermaard bestuurder: One of the greatest errors into which Europeans employed in the East are liable to fall is to imagine that Orientals are as much impressed as they are themselves with the necessity of speedily providing roads, drains, lighting and all the other paraphernalia of civilisation ..... It should always be remembered that what the mass of the people in a backward Eastern country care for above almost all things is that taxation should be light.

* * *

Politiek per draad. De Sum. Post tweestart: De politiek per draad is weer in de mode. Eerst een voorbarig en bombastisch telegram van de zich wel 'n weinig aanstellende radicale concentratie aan de S. D. A. P. in 't moederland. Toen een sein van de contra-revolutionnaire partijen — antirevolutionnair zou zoo confessioneel klinken, niet waar? — om den indruk, dien 't eerst draadbericht gewekt had, teniet te doen dan wel te verzachten. Volgens een telegrammetje van dien allergenoeglijksten oranjebond van orde, die werd opgericht, omdat de huidige politiek van de regeering niet vertrouwd werd en die nu — nadat er in de Preanger met scherp is geschoten

— opeens aan de Nederlandsche politici gaat vertellen, dat de ordelievende burgerij van Nederlandsch-Indië in de regeering toch zoo volle vertrouwen stelt. Zelfs zonder eenige locale kennis zou een ieder kunnen proeven, dat deze orde-bond onder leiding van een soldaat is geplaatst.

Wat wil men nu met al deze malligheden?

Den politieken band met 't moederland nog een weinig versterken?

Demonstreeren, dat de Indische politieke partijen zich zoo zwakjes en onbekwaam gevoelen, dat zij voor elk wissewasje den sterken broer in 't moederland tehulp moeten roepen?

Stemming maken tegen de huidige regeering?

Om 't even: 't een is al even funest als 't ander. Dat telkens zich naar 't moederland wenden leidt tot 't inzicht, dat we ons hier nog geen eigen politieke atmosfeer hebben weten te scheppen, dat we telkens weer opnieuw leentjebuur moeten spelen. Deden we nu zoo tentijde dat er geen Volksraad was, er zou alles voor te zeggen zijn. Omdat Indië's bevolking toen geen enkele officiëele gelegenheid tot getuigen bezat. Maar thans, nu elke groep haar vertegenwoordiger op de regeering kan afzenden en haar een verklaring ontlokken, nu via de Handelingen van den Volksraad al wat hier op staatkundig terrein wordt gezegd en gedaan het staatkundige moederland bereikt, nu is er allerminst reden toe om weer als een enkele maal voorheen — dat spelletje per draad voort te zetten. Nu moeten de politieke partijen in 't eigen huis blijven en daar vertellen, wat zij naar aanleiding van een bepaald gebeuren te vertellen hebben. De Volksvertegenwoordiging in 't moederland worde daar niet rechtstreeks in betrokken. Die worde op 't eigen terrein gelaten en slechts als een noodzakelijk derde rad aan den wagen beschouwd. Met haar telkens aan te roepen, erkent men eigen kleinheid en onmacht. En vergroot men den invloed van 't moederland op de gang van zaken hier.

't Geen van de zoo druk heen en weer kabelende politieke partijen toch wel allerminst de bedoeling kan zijn.

* * *

Op 'n kier. 't Blijkt, meent de *Sum. Post,* uit 't geen de Chineesche deputatie losliet, dan nu wel dat ons land en speciaal Indië gedurende den oorlog aan een groot gevaar zijn ontsnapt. Duitschland en Japan lagen op den loer. Te Berlijn liep Ludendorff met een oorlogsverklaring aan Holland in zijn zak en te Tokio werd beraadslaagd ontrouw worden aan 't Engelsch-Japansche verbond.

Dat Japan tenslotte niet toehapte, zal wel te danken zijn geweest aan de beheerschende positie der gealliëerde vloten, tegen welke de Japansche eskaders allerminst opgewassen waren! En de Duitsche zeemacht zat opgesloten in 't eigen water. Tokio zal dan ook wel hebben geantwoord: prachtig, dat aanbod van de vrije hand in Indië. Maar welke waarborgen, welken steun verleent ge mij? Alléén riskeer ik 't avontuur niet.

Doch laten we niet langer in 't verleden blijven verwijlen. 't Gevaar is geweken — voorloopig althans — en Japan staat thans weer als voorheen onder de directe contrôle van Engeland en Amerika, welke mogendheden een zich nestelen van den Japanschen vriend — gesteld hij had er zin in — zéker niet zullen dulden!

't Heden ziet er trouwens al donker genoeg uit. Want wat blijkt verder uit 't telegram? Dat ten aanzien van een zoo belangrijke aangelegenheid als de Shantoeng-regeling een *mondelinge* overeenkomst is gesloten. De

eerste van de vele, die zullen volgen, nu de grondwet van den Volkerenbond tot de publicatie van alle schriftelijke diplomatieke verdragen verplicht? Vermoedelijk wel. Wat vroeger schriftelijk werd afgedaan, zal in de naaste toekomst, om openbaarmaking te voorkomen, wel mondeling worden behandeld. En dan blijft het gekonkel in 't geheim bestendigd!

Zooals trouwens te verwachten viel.

Practisch is er in de diplomatieke gaarkeuken niets veranderd. Theoretisch wel. Er hangt een ander bord voor de deur. Wilson laat ieder beminnelijk naar binnen gluren. Maar als de deuren gesloten zijn, dan worden daar weer de zonderlingste en voor de wereldrust allergevaarlijkste kostjes gestoofd. Onder 't prevelen van de vroomste gebeden.

't Is goed, dat Japan en China de deur even op 'n kier gezet en ons een blik naar binnen gegund hebben!

* * *

Erfopvolging van Regenten. Deze kwestie is weer in den Volksraad ter sprake gebracht, hetgeen de *Deli Ct.* tot deze conclusie leidt:

Het is de belangrijke positie, in het bijbehoorend verbond met de ontwikkelingsfaze van de Javaansche bevolking, die velen hier genoegen doet nemen met de erfelijkheid van het regentschap, waar zij zich elders krachtig tegen elke erfelijkheid zouden verzetten.

En ook hier nadert de tijd, waarin de erfelijkheid bij de regentsbenoeming hoe langer hoe meer zal verdwijnen. Totdat zij eenmaal uitzondering zal zijn. Doch men verhaaste dat oogenblik niet willekeurig en kunstmatig en voere het niet in voor de bevolking er rijp voor is.

* * *

De Volksraad en het financieele beleid. In de *Nieuwe Courant* van 2 September schrijft haar bijzondere correspondent N. S., d.d. 19 Juli, over dit onderwerp o. m.:

„De behandeling van de begrooting voor het jaar 1920 is afgeloopen. Verleden jaar gold de belangstelling hoofdzakelijk het departement van Onderwijs. Thans waren het belangrijkste gedeelte van de begrootingsbehandeling de besprekingen over de afdeeling financiën, en daar was dan ook alle aanleiding toe.

De begrooting voor 1919 heeft niet voldaan aan den eisch van een juist financieel beleid, aangezien geen evenwicht is gehouden tusschen de gewone uitgaven en inkomsten. Men heeft hierin onder den drang der tijdsomstandigheden moeten berusten, maar het gevolg is, dat thans ingrijpende maatregelen noodig zijn om tot het rechte pad terug te keeren. Er moet gezorgd worden voor een belangrijke stijging der middelen en blijkens het ontwerp voor 1920 is dan ook gerekend op 51 millioen aan jaarlijks terugkeerende nieuwe inkomsten en 10 millioen aan tijdelijke belastingen.

De 10 millioen zullen worden gevonden door een tijdelijke belasting op suiker en kina en de 51 millioen door uitvoerrechten op stapelproducten geraamd op 30 millioen, verhooging accijns kerozine en benzine 4,2 mill., verhooging accijns en invoer gedistilleerd 1 millioen, verhooging lucifers-accijns 3 mill., verhooging invoerrechten 6.8 millioen, vervoerbelasting 3 millioen, petroleumbelasting 2 millioen.

De heer Cramer maakte terecht bezwaren tegen een verhooging van invoerrechten, welke praktisch zou neerkomen op een verhooging van de prij-

zen der eerste levensbehoeften van de Inlandsche bevolking. De volksraad steunde hem echter niet en zijn amendementen om deze te verminderen en de belasting op suiker te verhoogen werden met een vrij groote meerderheid verworpen. De directeur van Financiën had dan ook medegedeeld, dat de winst van de suikerindustrie voor het jaar 1920 geraamd was op ongeveer 175 millioen en dat hiervan in totaal ongeveer 70 millioen belasting geheven zou worden, hetgeen ruimschoots voldoende is.

Het waren voornamelijk de voorgestelde uitvoerrechten op stapelproducten, welke aanleiding gaven tot een principieel debat tusschen den heer Gerritzen, den directeur van de Javasche Bank als vertegenwoordiger van het Europeesche grootkapitaal eenerzijds en den heer Sastrowidjono, een der Boedi-Oetomo-leden, als vertegenwoordiger van het algemeen Indisch belang anderzijds.

Ook de wijze, waarop de belastingdruk over de verschillende bevolkingsgroepen verdeeld was, achtte spreker in hooge mate onbillijk. Het ging niet aan, zoo meende hij, de meerdere inkomsten hoofdzakelijk te doen opbrengen door de Europeanen en Vreemde Oosterlingen, die slechts 2 pCt. van de totale bevolking uitmaken. Volgens een berekening in de „Indische Financier", waarnaar de heer Gerritzen verwees zouden namelijk van de 68 millioen welke in 1920 meer moest worden opgebracht, 48 millioen moeten komen uit de zakken der niet-inlanders en slechts 20 millioen uit de zakken der Inlanders, welke 98 pCt. der totale bevolking uitmaken.

Spreker gaf een opsomming van de belastingen, welke thans reeds door de Europeesche ondernemingen worden opgebracht en uitte de vrees, dat als in deze richting wordt voortgegaan en ook nog uitvoerrechten worden geheven, het Europeesche kapitaal er van zal worden afgeschrikt, in deze landen belegging te zoeken.

De directeur der Javasche Bank meende dan ook de heffing van de voorgestelde uitvoerrechten ernstig te moeten ontraden.

In tegenstelling met den heer Gerritzen, hield de heer Sastrowidjono, die zich op het standpunt van het algemeen Indisch belang plaatste, een warm pleidooi voor den nieuwen koers in de belastingpolitiek, zooals door de Regeering met de heffing van uitvoerrechten werd ingeslagen.

De vertegenwoordiger van Boedi Oetomo erkende volkomen het groote belang van het Europeesche kapitaal voor de ontwikkeling van Indië en sprak de hoop uit, dat dit kapitaal ook in de toekomst zal blijven toevloeien. Spr. meent echter, dat de groote voordeelen uit Indië door dat kapitaal getrokken niet in evenredigheid zijn met de diensten tot nu toe aan de Indische gemeenschap geleverd. Een hoogere belasting acht hij dan ook volkomen billijk.

Dat thans geheven belastingen op de Europeesche bedrijven reeds zoo hoog zouden zijn, dat voor verminderde kapitaal-toevloeiing gevaar zou bestaan, meende spr. te moeten betwijfelen en hij verwees tot stijving van zijn meening naar een bij een andere gelegenheid door den heer Van der Linde gedane opgave van in oorlogsjaren uitgekeerde dividenden. De heer Sastrowidjono richtte zich voornamelijk tegen de opmerkingen door den heer Gerritzen en ook door andere vertegenwoordigers van het Europeesch kapitaal gemaakt, n.l. dat het onbillijk zou zijn, dat de groep van Europeanen en vreemde Oosterlingen het grootste deel van de belasting opbrengt.

Spr. toonde zeer terecht aan, dat een dergelijke opmerking eenzijdig was en dus onjuist. Om dit te bewijzen schetste hij de bijzondere koloniale economische verhoudingen, welke ten gevolge hebben, dat rassentegenstellingen met klasse-tegenstellingen samenvallen.

De door den heer Gerritzen genoemde groepen Europeanen en vreemde Oosterlingen vertegenwoordigen in economischen zin tevens het grootkapitaal en den middenstand en deze twee standen samen, welke overal ter wereld het kleinste deel van de bevolking uitmaken, brengen overal het grootste deel van de belasting op.

Dat dit speciaal in Indië een onbillijkheid zou zijn, omdat die standen niet-inheemsch zijn, acht spr. een opvatting, welke geheel uit den tijd is en nog zweemt naar een verouderde exploitatiepolitiek.

Het verschil in opvattingen tusschen de twee uiteenloopende richtingen is in de hierboven weergegeven redevoeringen duidelijk tot uiting gekomen.

De Javaansche spreker legde den nadruk op de eenheid van het economisch verkeer, beschouwde het vraagstuk, als een vraagstuk over een onderdeel van de Indische gemeenschap.

De directeur van de Javasche Bank beschouwde het vraagstuk als een vraagstuk betrekking hebbende op een Europeesch belangen-enclave. Hij differentieerde de Europeesche ondernemingen uit het totale economische leven en wenschte voor deze een speciale behandeling wegens hun niet-inheemsch karakter.

Het verschil tusschen de moderne en de verouderde koloniale politiek is dus ook bij de behandeling van deze begrootingsafdeeling weer sterk naar voren gekomen."

* * *

De zuigpomp. De *Sum. Post* tweestart: Vrijwel ongemerkt heeft 't moederland kans gezien om Indië andermaal een financieele rib uit zijn lichaam te snijden. 't Ging er namelijk toe over, een wet op de dividend- en tantième-belasting in 't leven te roepen. Wie méér dan *f* 10,000 's jaars ontvangt aan tantième, dividend enz. moet 8,15 procent aan den staat afdragen. De in Nederland gevestigde, doch in Indië werkende maatschappijen betalen, maar zij moeten de belasting op haar personeel in Indië verhalen.

Ziedaar. Rechtstreeks kan de Nederlandsche fiscus de hier wonenden en werkenden niet treffen. Dus maakt hij van zijdelingsche middelen gebruik. Hij pakt de maatschappijen, wier zetel in Nederland gevestigd is, aan en weet met háár als hefboom 't in Indië verdiende geld in 't laatje te krijgen!

Men ziet: 't is weer de oude politiek. 't Moederland betreedt het terrein van den Indischen fiscus, zoodat deze telkens weer achter 't net vischt. Zoo is 't altijd gegaan. Ook toen een oorlogswinstbelasting zou worden geheven. De Nederlandsche fiscus inde haar van de in 't moederland gevestigde maatschappijen, die deswege niet andermaal in Indië mochten worden belast. Indië kon naar de oorlogswinstgelden fluiten, werd slechts met 'n fooi schadeloos gesteld.

Natuurlijk hebben wij tegen 't heffen van een tantième-belasting geen bezwaar. Zij komt ons zelfs billijk voor. Maar de opbrengst ervan behoort, voorzoover Indië er toe bijdraagt, niet den Hollandschen, maar den Indischen fiscus ten deel te vallen. Billijk zou 't dus zijn, wanneer 't moederland 't bedrag, 't welk het personeel van Indische maatschappijen opbrengt, aan de Indische kas restitueerde. Belasting heffen van hen, die van de aanwending der opbrengst niet 't minste profijt trekken, is waarlijk geen zeer edel bedrijf!

Maar 't is waar, als 't om de duiten gaat, moet niet naar billijkheid en edelheid worden gezocht. Zoo min op 't particuliere als op 't staatkundig terrein. Voor wie 't nog niet wist, kan deze tantième-belasting tot grooteleering zijn!

* * *

Onhoudbare toestanden bij het Middelbaar Onderwijs. De heer J. Koning constateert in het *Soer. Hbl.*, dat het M. O. in geheel Indië in een staat van verwording verkeert. Zoo zelfs, dat Indische leeraren M. O. hunne kinderen naar Holland zenden om daar M. O. te genieten, om ze niet aan een Indische H. B. S. te laten verprutsen; dit komt hen op zware geldelijke offers te staan. (Wij hopen, dat die leeraren niet zullen moeten constateeren, dat ze van den regen in den drup zijn geraakt, want over het gehalte van verschillende H. B. S. in Nederland valt ook heel veel te zeggen, al is het niet veel goeds. Getuige o.a. de overgangsexamens. Hoofdredactie *I. G.*). Er wordt nu heil verwacht van een algemeene actie van de ouders, om zoo het Departement van O. en V. wel eens sarcastisch het Departement van Onderwijs en Vriendendienst genoemd, tot meer belangstelling te krijgen.

De heer Koning neemt dan in het bijzonder in beschouwing den toestand aan de H. B. S. te Soerabaja. Hij noemt een der vorige directeuren, thans als directeur ook met slecht resultaat, aan een andere Indische H. B. S. werkzaam, als de oorzaak van de verwording.

„De ingevreten wanorde, welke in de school thans te constateeren valt, dagteekent uit de dagen van diens directeurschap. Het zijn natuurlijk de persoonlijke eigenschappen van den directeur, die hier het meeste gewicht in de schaal leggen, maar voor de eigenlijke oorzaak dient toch het departement aansprakelijk gesteld te worden, met den inspecteur voor het M. O., die zijn ex-clubgenoot, den heer Van Bart, wenschte aangenaam te zijn en hem dat ook geweest is en nòg is, nu de heer Van Bart reeds eenigen tijd de H. B. S. te Bandoeng in de richting stuurt van den staat van misère, waarin hij onze H. B. S. in een korte spanne tijds heeft gebracht."

De wanorde in de klassen der H. B. S. te Soerabaja is ingevreten, oude docenten worden er door weggedrukt, jongeren worden tot moedeloosheid gebracht. Het zou onbillijk zijn, de leerlingen daarvoor uitsluitend aansprakelijk te stellen. Het zal toch ten slotte de geest der school zijn, die hierin verandering brengen kan. Die geest wordt weer bepaald door den geest der leeraren, waarmede zij zijn bezield bij het verrichten van hun taak en met dien geest is het, door het volkomen geschokt vertrouwen in het departement, ook treurig gesteld helaas. Ook daar zijn allerlei oorzaken voor, waaronder de grief, dat door de thans bestaande regelingen een onbevoegd leeraar vaak meer salaris geniet, dan een bevoegd docent, wel niet de geringste zal zijn.

Een leerares in het Engelsch pleegde als gevolg van dien wantoestand zelfmoord.....

Het best wordt de toestand geteekend door de uitlatingen van leeraren en leerlingen: de laatsten vragen hoeveel „echte" en „onechte" leeraren zehebben, de eersten toonen zich gelukkig, wanneer door inspectiebezoek zij eenmaal eens een rustig uurtje kunnen les geven. Het spreekt vanzelf, dat ook op jong aankomende leeraren een en ander een hoogst nadeeligen invloed heeft.

Het departement van Onderwijs en Eeredienst heeft het vertrouwen van zijn ambtenaren verloren, die indruk domineert alle andere. De laatste benoemingen versterken deze nog. Vandaar dat het gebrek aan leeraren steeds grooter wordt en het aantal „uitloopers" ook toeneemt. *Op het oogenblik bestaat aan de H. B. S. te Soerabaja de ergerlijke toestand, dat leerlingen in geen vijf maanden les in het Engelsch hebben gehad. Er zijn klassen, die nòch Fransch nòch Engelsch hebben gehad gedurende den nieuwen cursus behalve dan eenige invalsuren.* En er zijn nog altijd klassen, die

geregeld te vroeg naar huis gezonden moeten worden. Wij meenen niet te veel gezegd te hebben, dat het hoog tijd wordt, dat de ouders gezamenlijk een actie beginnen, nu gebleken is, dat alle andere middelen, om in den toestand verbetering te brengen, hebben gefaald.

De huidige directeur, de heer Both, voor wiens tact en werkkracht wij aldus de heer Koning, slechts den grootsten lof kunnen hebben, doet het mogelijke, om den toestand althans zoo dragelijk mogelijk te maken en om het nadeel tot een minimum te reduceeren, dat de leerlingen van een en ander noodzakelijkerwijs ondervinden moeten. Alleen het rooster-werk neemt dagelijks uren van den directeur in beslag met het gevolg, dat van zijn paedagogischen invloed weinig of niets verwacht kan worden en dat hij evenmin een steun kan zijn voor jonge leerkrachten bij hun moeilijk werk.

De schr. stelt voor het grootste deel den heer Stokvis, die inspecteur M. O. in zijn vrijen tijd is, voor dien eigenlijken toestand aansprakelijk.

Onder dezen inspcteur van het M.O. is het gebeurd, dat aan de H. B. S. te Soerabaja iemand werd benoemd, die niet gesolliciteerd had, werd vergeten een leeraar te vervangen, werden ernstige beloften op het departement aan leeraren gedaan, niet nagekomen, omdat ze „niet zwart op wit" stonden, worden goede beproefde leerkrachten weggewerkt, die naar Holland gaan en daar, hoe kan het anders, aan collega's, die het oog op Indië hadden gericht, allen lust zullen ontnemen zich te verbinden bij een departement, dat alle vertrouwen bij het grootste deel der leeraren in Indië verloren heeft. Dat „wegwerken" geschied dan altijd onder de fraaie leuze, dat het is „in het belang van het onderwijs", maar feitelijk werd alleen het belang van vrienden gediend. Het gebeurt, dat het departement in dezen tijd van gebrek aan leerkrachten M.O. onnoodig drie jaar lang een bevoegde kracht aan het onderwijs onttrekt en wat, tenslotte, te zeggen van het aanstellen van eenigen, zooals men ze railleerend is gaan noemen, commis-voyageurs in de wetenschap, leeraren aan de H. B. S. alhier, wien opgedragen werd aan de middelbare technische-school te Djokja eenige dagen in de week les te gaan geven?

Een gevolg van de fouten van het departement is, dat ten opzichte van de leerlingen vaak ernstige onbillijkheden worden begaan. Zoo gebeurt het, dat bij den overgang leerlingen worden getaxeerd naar den maatstaf, dat zij het volle onderwijs hebben genoten, terwijl dit maar zeer beperkt is geweest. Wij zwijgen nu nog maar van de zich den laatsten tijd ook herhaaldelijk gedemonstreerd hebbende moeilijkheden bij den overgang naar Holland.

In de jongste zitting van den Volksraad zou over de hier gesignaleerde toestanden geïnterpelleerd worden. De heer Stokvis echter had een onderhoud met den interpellant en wist dezen zoodanig te bepraten, — het woord is niet welwillend, maar niettemin volkomen gerechtvaardigd, — dat deze van zijn voornemen om te interpelleeren afzag.

Waar deze toestanden zich thans zoodanig hebben ontwikkeld, dat de belangen van den leerling ernstig worden geschaad, is het zaak op andere wijze aan de hoogste autoriteiten den stand van zaken uiteen te zetten. Het eenige middel, dat thans nog rest en waarvan, hopen wij, een afdoend effect kan worden verwacht, is, dat de ouders de handen in elkaar slaan en in een rekest aan den Landvoogd den toestand blootleggen. Er dient op gewezen te worden, dat de inspecteur van het M. O. zijn plicht niet doet in de functie, waarvoor hij door het gouvernement wordt gesalarieerd, dat men, waar op zijn eigenlijk arbeidsterrein zulke ergerlijke toestanden bestaan, gevoegelijk onverschillig kan blijven voor zijn verdiensten als Volks-

raadslid en conferencier en dat het de taak is van het departement van O. en E. zonder eenig verder uitstel verandering te brengen in dezen betreurenswaardigen toestand, waardoor de toekomstige carrière van tal van jongemenschen zeer ernstig zal worden geschaad.

Voor de verbetering van den toestand hier verwachten wij alleen nog maar heil van een actie der ouders als daareven aangeduid, eindigt de heer Koning.

* * *

Uitzendingsconsuls. De *Deli Courant* maakt melding van de rede van het Volksraadslid Stokvis, waarin deze er op wees, dat men toch voor de uitzending van ambtenaren wel op z'n minst evenveel zorg mocht dragen als voor de uitzending van materieel. Voor de hoedanigheid van het materieel waken een aantal deskundigen, aan de schifting van de ambtenaren wordt niet genoeg gedaan. In Den Haag licht men de adspirant- ambtenaren voor de koloniën te eenzijdig, te gunstig in.

Vermeld wordt dan dat de bekende heer Tillema in een brief schreef:

„Herhaaldelijk krijg ik jongelui bij me die met dezelfde klachten komen: aan inlichtingen uit den Haag heb ik niets".

De heer Tillema, vervolgde de heer Stokvis, heeft een denkbeeld dat ik aan de Indische Regeering aanraad, om aan de Regeering in Holland in overweging te geven. Niet alleen in den Haag moet een centraal bureau voor de uitzending zijn, zegt de heer Tillema, maar er moeten consuls, agenten in allerlei plaatsen van Nederland zijn. Als men in Groningen woont gaat men niet zoo gauw naar den Haag, dat kost je veel geld. Men zal geschikte personen moeten aanwijzen, die als uitzendingsconsuls (ik heb er al een titel voor!) in verschillende steden van Holland geplaatst worden.

Wat doet men thans als men leeraren noodig heeft?

Men plaatst op de uiterste rechterzijde van een krant een advertentie.

Dat is voor den Hollander niet genoeg. Een Hollander heeft wijdloopige, degelijke inlichtingen noodig voor hij iets onderneemt. Daar moet men rekening mee houden. Niet een advertentie, neen, het gesproken woord en beeld en het gemoedelijk woord dat waarschuwt voor de mogelijkheid van mislukking.

Er zijn leeraren van 44 jaar met 3 kinderen uitgezonden op de reglementair vastgestelde bezoldiging van *f* 450 plus een verhooging, dat wordt *f* 550 en men had die menschen moeten waarschuwen dat het niet mogelijk is om in dezen tijd als leeraar met man, vrouw en 3 opgeschoten kinderen te leven van een dergelijke bezoldiging.

Ik zal geen plan van uitzending hier ontwikkelen, ik heb enkele hints gegeven en zou de Indische Regeering willen verzoeken het opperbestuur met den grootsten aandrang er op te wijzen dat men niet genoeg kan besteden aan de uitzending, zoowel kwalitatief als kwantitatief".

De *Deli Crt.* teekend hierbij aan:

Zijn ('s heeren Stokvis') hints zijn zeker de ernstige en gezette overweging waard. Wij kennen allen den enormen achterstand die er in alle ambtelijke betrekkingen bestaat, zoowel op onderwijsgebied dat het ergst getroffen is, als het corps B. B. ambtenaren, ingenieurs, doktoren, apothekers, officieren enz. om er maar enkele te noemen.

Kapitaal en leiders, dat is wat Indië noodig heeft en het plan van den heer Stokvis kan zeker voor de voorziening in het tekort aan personeel veel doen. Hoe juist is het gezien, dat de Nederlander meer aansporing noodig heeft dan een kleine advertentie.

* * *

Stemmingen in de Buitengewesten. Na de woelingen in de buitengewesten welke hebben geleid tot het onderzoek van het lid van den Raad van Indië, den heer Liefrinck, was het een poos rustig. Tot het hoofdbestuur van de Sarekat Islam het in het belang van de Inlandsche beweging, niet van de bevolking waaraan het zich tot nu weinig gelegen laat liggen, het nuttig oordeelde door een stelsel van onrust-stoken en verdachtmaking de bevolking alom tegen ons gezag op te zetten. Opmerkelijk is daarbij de uitwerking van die politiek in sommige Mohammedaansche streken van den noordelijken Celebes-landtong. Men denke o.m. aan den moord in Toli-Toli op den controleur van die afdeeling en de hem vergezellende personen.

Gelukkig vernemen we uit sommige streken van Sumatra berichten die wijzen op geheel andere stemmingen onder de bevolking. Zoo vinden we in het Aprilverslag van de residentie Djambi melding gemaakt van een godsdienstig feest in een district der afdeeling Sarolangoen, den 6en April aangericht om den terugkomst te vieren van de menschen, die wegens deelneming aan den opstand veroordeeld werden en sedert ontheffing van hun straf hebben gekregen.

In tegenstelling met de houding van de vertegenwoordigers in den Volksraad van de S. I. en andere roerige vereenigingen tegenover die kwijtschelding van straf aangenomen, vond zij in dat district alle waardeering. Den controleur werd verzocht bij het feest tegenwoordig te zijn, toespraken werden gehouden door het volkshoofd en ouden van dagen om dank te betuigen voor de grootmoedigheid van het gouvernement. De hoop werd uitgesproken, dat er voortaan vrede en welvaart mochten zijn, dat de zucht naar verzet voortaan ver van de Tjernin van Gedang mocht blijven. Wel mocht de controleur in zijn antwoord de hoop uitspreken, dat men in de toekomst ook door daden zou toonen het met de rede van de Rio Depatie geheel eens te zijn. Dat zulke woorden gesproken werden in een streek waar voor nog weinige jaren het verzet krachtig tot uiting kwam, geeft echter goede hoop. Vooral ook om dat uit die rede viel op te maken, dat de bevolking waakzaam is tegenover de onruststokers, die reeds eenmaal zooveel leed brachten over Djambi.

Het eeuwfeest van Sumatra's Westkust zou — onder meer andere blijken van de volksstemming — ons inlichten omtrent die stemming bij een uitgebreide bevolkingsgroep, welke zoo gunstig afsteekt bij die van verschillende groepen op Java.

Den 21en Mei 1919 was het een eeuw geleden, dat Padang en Ommelanden door de Engelschen aan de Nederlanders werden overgegeven. Ter gelegenheid van dit heuglijk feit had een inlandsch orgaan een hoofdartikel, waarin de schrijver namens den Sarikat Adent Alam Minangkabau zich tot alle bewoners van het eiland Sumatra richtte.

Hulde bracht de schrijver aan de mannen, die rust en orde brachten in het land van Minangkabau door de onderwerping van de overheerschende Wahadi.

Gevoelens van dankbaarheid en aanhankelijkheid spraken uit het schrijven, waarvoor in de inlandsche Java-pers geen ruimte scheen te zijn.

Ter eere van de voorouders, die het Nederlandsche gouvernement te hulp riepen naar de Bovenlanden, is van 12—22 Mei de herdenking gevierd met een Pasar Malam en een tentoonstelling op het gebied van nijverheid, landbouw, veeteelt en handwerkartikelen.

Ook hier valt nog niet te juichen. Toch mag van de Buitengewesten gezegd, dat zij belangrijke streken bevatten, als Sumatra's Westkust en het Djambische Soerolangoen, waar de volksstemming duidelijk aantoont, dat

de woorden gesproken door de meeste inlandsche leden van den Volksraad, niet namens die landslieden zijn geuit.

Slechts een krachtige politiek van regeering en bestuur tegen de onrust-stokers van de radicale concentratie kan behoeden, dat aan die goede stemming afbreuk wordt gedaan. *(Het Vaderland).*

* * *

Javanen in het Buitenland. De *Deli Crt.* deelt een en ander mee over een onderhoud, dat haar redactie had met den heer Bosschart, die een dienstreis naar Nieuw-Caledonië en de Nieuwe Hebriden gemaakt heeft, om verslag uit te brengen over den toestand der daarheen geemigreerde Javanen in verband met nieuwe aanvragen tot aanwerving van arbeiders op Java.

Op Nieuw-Caledonië, zes dagen stoomens van Sydney gelegen, werken 1500 Javaansche contractarbeiders en op de Nieuwe Hebriden, nog twee dagen stoomens oostelijker gelegen, een 85-tal, die daar van Nieuw-Caledonië zijn heengevoerd.

Sinds 1907 zijn aan de Britten en Franschen op de Hebriden gelijke rechten toegekend, zoodat men er een volledig Fransch en een Engelsch bestuur aantreft, met een gemengde rechtbank, van welke Mr. Goeman Borgesius, een Nederlander, voorzitter is, en die daarbij zetelt tusschen den witgepruikten Engelschen en een rood-getogaden Franschen rechter.

Nieuw-Caledonië is rijk aan mineralen, vooral nikkel, kobalt, ijzer, goud, e.a., maar de grond vertoont er het Australisch karakter. De bodem is bij uitstek geschikt voor veeteelt en paardenfokkerij, zoodat er dan ook 3 groote conservenfabrieken bestaan, terwijl voor een en ander veel arbeidskrachten noodig zijn, die het eiland zelf niet oplevert. De 25,000 inboorlingen toch leven teruggetrokken in de bergen, staan op een lage trap van ontwikkeling en gelijken veel op de Alfoeren.

Vroeger voorzag men in de behoefte aan arbeidskrachten door arbeiders uit Tonkin, maar sedert de laatste jaren door invoer van Javanen en Japanners, van wie er 3500 als vrije arbeiders werken. Onder de 19,000 Europeanen zijn nog veel gedeporteerden,, hoewel sedert een jaar of 18 de deportatie is stopt gezet.

Het eiland en de hoofdstad Noumea zijn zeer gezond. De Javanen werken er onder een koelie-contract, dat ze op Java aangaan met de Fransche Regeering voor den tijd van 5 jaar. Na 3 jaar zijn ze echter vrij om terug te keeren, waarbij de werkgever verplicht is, de koelies terug te zenden. De kosten van het indienstnemen en terugzenden van een contractant bedragen niet minder dan 1000 frcs., zoodat de werkgevers daar in heel wat ongunstiger conditie verkeeren dan ter Oostkust.

De arbeiders bedingen bij het contract vrije voeding, bestaande uit rijst, brood, groenten, vleesch, suiker, thee, enz., vrije huisvesting en vrije geneeskundige behandeling. De mannen verdienen bij het eerste contract 24 frcs. p. mnd. en de vrouwen 12 frcs.

Daar N.-Caledonië alleen klein-bedrijf kent, is de toestand der koelies er geheel anders dan op andere plaatsen. Taakloon bestaat er niet, een werkbaas houdt toezicht, doch klapzaken of ernstige conflicten komen er niet voor.

Op de boerderijen gebeurt het vaak, dat de koelies met den eigenaar meeeten, terwijl men ze tot uitstekende winkelbedienden heeft opgeleid, die U in 't Fransch te woord staan. Ze verdienen dan echter ook 80 en 90 frcs. per maand.

Is het eerste contract geëindigd, zoo gaan ze een nieuwe verbintenis aan voor 1 of 2 jaar.

Klachten komen slechts bij uitzondering voor.

Het toezicht op de contracten is in de hoofdstad opgedragen aan een ambtenaar van het Bureau de l'Immigration en op het land aan de „syndics", die aan de Nederl. marechaussees doen denken. Ze oefenen ook de functie van vrederechter uit en houden toezicht op de loonberekeningen der koelies, die in kleine boekjes bijgehouden, eens per 3 mnd. worden gecontroleerd en waarin ook het bedrag voor de terugzending in maandelijksche termijnen te goed geschreven wordt.

„Het gewone reëngagementsloon bedraagt 40 à 54 frcs. Na 6 jaar krijgen de immigranten vergunning tot „résidence libre" en dikwijls ziet men hen dan een stukje grond en huisje huren om katoen of andere gewassen te planten en een weinig vee te fokken. Enkelen hebben er dan zelfs een paar mooie Australische paarden bij en velen geraken op die manier tot eenigen welstand." Velen echter blijven den drang naar Java behouden.

Bij aankomst van den heer Bosschart stonden veel Javanen hem op te wachten, daar het bekend geworden was, dat er iemand van hun eigen land gekomen was, die hun over de toestanden daar zou kunnen inlichten. Volgens den heer B. was het den menschen aan te zien, dat het hun goed deed te voelen, dat ze niet in den steek werden gelaten.

Over het algemeen was men er zeer tevreden over de Javanen als arbeiders.

—

Nadat de heer B. tal van Jav. arbeiders ondervraagd en de arbeidsomstandigheden had onderzocht, trad hij in onderhandeling met de Chambre d'Agriculture over verschillende verbeteringen. Het loon der vrouwen, die voortaan alleen vrije arbeidsters zouden zijn, werd gebracht op 18 frs. per maand.

Verder werd een arbeidspremie van 5frcs. per maand en per man ingesteld, te storten in een gemeenschappelijke kas, waaruit bij terugkeer naar Java den arbeiders een oververdiend bedrag zal worden uitgekeerd. Onmiddellijk werd een som van 15000 frcs. in die kas gestort.

Nawerk tot meer dan $\frac{1}{4}$ van den arbeidstijd werd afgeschaft, terwijl de arbeidstijd van 10 tot 9 uur teruggebracht werd.

Aan de klacht over de hooge prijzen der kleedingstukken werd tegemoet gekomen door te bepalen, dat vrije kleeding verstrekt zou worden.

De reden, dat de werkgevers zeer bereidwillig waren om aan voorstellen tot verbetering der toestanden te voldoen, is, dat ze tevreden zijn over den arbeid der Javanen en dat ze volstrekt afhankelijk zijn van Javaansche arbeidskrachten.

Wellicht staan de loonen er ook eenigszins onder den invloed van de hooge Australische loonen.

* * *

De cultuur van hevea in West-Borneo. De residentie Wester-afdeeling van Borneo, het eertijds veelbelovend gewest dat later weinig van die beloften in vervulling heeft doen gaan, is op het stuk van regeeringszorg nog steeds stiefmoederlijk bedeeld.

Toch blijkt het die zorg meer dan waard. Merkwaardig is het ontstaan van groote bevolkingscultures in dit gewest, zonder eenige opwekking van bestuurszijde, in aanmerking genomen de schaarschte der bevolking. Rijst, rubber, gambir, peper en sago en klapper in de kuststreken kunnen aldus genoemd worden, dank zij ook bodem en klimaat en de algemeene toestanden.

Dat is ook te danken aan het voorbeeld van meer ontwikkelde bevolkingsgroepen die voornamelijk de bevolking der kuststreken uitmaken en minder in het binnenland vertegenwoordigd zijn.

We hebben hier het oog op de Chineezen in het kustgebied benoorden Pontianak, in de zg. Chineesche districten, de Arabieren, Maleiers en Boegineezen in dat bezuiden de hoofdplaats.

Deze bevolkingsgroepen plegen hun doen en laten te richten naar de toestanden op den overwal van Malakka en te Singapore. Daarheen voeren zij hunne producten uit, van daar betrekken zij het benoodigde. Aldus scheppen zij over en weer een gemeenschap van belangen, waarvoor wel als een bewijs mag gelden: het inrichten van een eigen stoomvaartverbinding.

Toen dan ook in Malakka de hevea-cultuur gunstige resultaten opleverde, zag men ter Westkust van Borneo, een goede tiental jaren geleden, hoe de belangstelling voor die cultuur zich baanbrak. Genoemde cultuur werd na enkele jaren voor Chineezen en Maleiers op die kust een belangrijk middel van bestaan; zoowel op de veengronden aan de kust als in de oude mijnstreken van de Chineesche districten bleek de cultuur van hevea winstgevend ondanks de weinige zorg aan de boomen besteed.

Uit dat oogpunt beschouwd, bleek zij dus als voorbestemd om een echte volkscultuur te worden. Van belang ook voor hare verbreiding mag wel zijn geweest de maatregel waartoe de sultan van Pontianak kwam waarbij de gronden om de kampongs aan de bevolking werden uitgegeven om er hevea op te planten. Een uitgestrekte hevea-aanplant, palen-vèr getuigt thans van de welvaart der bevolking nabij de hoofdplaats.

Het gevolg ervan was een drukke handel in hevea-zaden en plantjes met de bovenstreken aan de Kapoeas.

In de Westerafdeeling van Borneo is de cultuur van hevea het aantal volkscultures komen vermeerderen, waaraan de schamele afzet van boschproducten gedurende de oorlogsjaren niet geheel vreemd mag zijn geweest. Een geregeld landbouwbedrijf neemt meer en meer de plaats in van de onzekere boschproductenhandel, gelijk dat bedrijf reeds een uitkomst werd toen de mijnbouw niet langer winstgevend bleek.

Deze goede uitkomsten zijn verkregen vrijwel buiten het bestuur om. Het pleit wel voor de hoedanigheid van het gewonnen heveaproduct, dat den opkoopers van den Malakkawal toenemende concurrentie door Japanners wordt aangedaan. We mogen echter niet vergeten, dat in West-Borneo zoowel als elders in Indië het optreden der Japanners een politieke bijsmaak heeft en dat reeds eenige rubberondernemingen in West-Borneo door hen werden opgekocht.

Voor het bestuur is nu meer dan ooit de tijd aangebroken, zich ernstig gelegen te laten liggen aan de belangen van land en volk van West-Borneo. Moeilijke problemen vallen nog op te lossen. Gebrek aan tappers, d.w.z. aan arbeidskrachten, is wel het hoofdkwaad. Zoo groot is dat gebrek bij de uiterst dunne bevolking, dat reeds groote moeilijkheden ontstonden en allerlei misstanden bovendien. We behoeven er niet verder op in te gaan.

De Regeering zou bevreesd zijn, dat met het toenemen der rubber-aanplantingen de minder voordeelige rijstcultuur in het gedrang komen zou. Het bezwaar lijkt niet denkbeeldig, is echter door dwangmaatregelen niet uit den weg te ruimen zonder aan een belangrijke bevolkinscultuur onnoemelijke schade toe te brengen. De inheemsche bevolking en ook de Chineezen verdienen beter.

Ook deze laatsten gaan onder het gebrek aan werkvolk gebukt. Was het niet een weinig uit gemakzucht dat in 1913 aan de immigratie in West-Borneo

van Chineezen zeer belemmerende bepalingen werd in den weg gelegd? Aan een roerig element voorzeker heeft men daarmede de deur voor den neus dichtgedaan, wellicht internationale beslommeringen zooveel als mogelijk voorkomen. Tevens echter de hoognoodige werkkrachten buitengesloten voor een gewest, dat aan de Chineezen zooveel te danken heeft. Slechts de Chineezen zijn in staat dit uitgebreide gebied tot ontwikkeling te brengen. Aan ons bestuur de taak te toonen hen te kunnen besturen; tot nu had ons bestuur over het Chineesche element in West-Borneo nog niet veel te beteekenen.

Stond het ten aanzien van de inheemsche bevolking wel veel beter? Niet van ons bestuur leerde zij in haar onderhoud voorzien. Belasting heffen en heerendiensten vergen van eene bevolking is nog niet haar besturen

(*Het Vaderland*).

* * *

De rubbermarkt in Ned.-Indië.—De heer Th. Lighthart te Batavia verdedigt in *Economisch-Statistische Berichten* tegenover beschouwingen in *Primrose* het goed recht van een rubbermarkt in Ned.-Indië. Hij wijst er op, dat men in Indië zeer scherp op de hoogte van prijzen en behoeften wordt gehouden door telegrammen van de Hollandsche exportkantoren, alsmede die uit Australië, Amerika enz. en dat er bovendien groote concurentie tusschen de verschillende exporteurs bestaat. In een eenigszins bewogen markt plegen de Indische marktprijzen zich ver te verheffen boven de Europeesche pariteiten, terwijl een daling ginds volgens den schrijver slechts zeer langzaam wordt gevolgd, om welke redenen de in Indië bedongen prijs meestal zeer hoog zal zijn. Bij verscheping naar Nederland komen bovendien zware kosten op het product, waardoor Amerika feitelijk als kooper wordt uitgeschakeld, terwijl het Oosten er natuurlijk niet zal bieden. De heer Lighthart meent overigens, dat verkoop in Indië geen einde zal maken aan de rubbermarkt in Nederland, wanneer hier een goed achterland bestaat. Alleen zullen de conditiën dan anders worden, en zal de rubber niet meer tot veiling worden gebracht door de producenten, doch door importeurs, evenals thans b.v. met kapok gebeurt. De schrijver meent, dat men Indië zijn rubbermarkt niet meer zal kunnen ontnemen, nu groote Amerikaansche fabrikanten als Firestone, Goodyear e. a. er hun eigen agentschappen hebben gevestigd. Het is z.i. een onjuiste opvatting, dat het ontstaan van de Batavia-rubbermarkt geheel een gevolg van den oorlog zou zijn. Zij zou zich ook zonder den oorlog hebben ontwikkeld, als gevolg van de ontwikkeling van het artikel tot groot exportproduct, al hebben de omstandigheden haar sneller doen groeien.

KOLONIALE LITERATUUR.

Indisch Koloniale Vraagstukken. Verzamelde opstellen door D. M. G. Koch. Javasche Boekhandel en Drukkerij. Weltevreden.

Dit werk bevat een bundel opstellen, die de schr. reeds in den loop der laatste jaren heeft gepubliceerd. Zooveel mogelijk werd de oorspronkelijke vorm intact gelaten, doch verandering van inzichten maakte in sommige gevallen het aanbrengen van wijzigingen noodzakelijk, wenschelijk, die als verbeteringen werden bedoeld.

De schrijver heeft in deze opstellen de problemen trachten te stellen, op de wijze, die wel niet nieuw is en op welke ook door anderen te werk wordt gegaan, maar die toch steeds veel te weinig erkenning vond. De bedoeling is veeleer de richting aan te wijzen in welke de oplossingen der Indisch-koloniale vraagstukken gevonden kunnen worden, dan dien oplossigen zelve te geven. In dezen tijd van vrij algemeene stelselloosheid op koloniaal politiek gebied, valt, meent de heer Koch, als reactie hierop, wel een streven naar het uitstippelen van de groote lijnen te constateeren, doch behalve de heer S. Ritsema van Eck gaf eigenlijk niemand een beginselvast doordacht systeem. De schrijver is er zich echter zeer goed van bewust, dat ook deze bundel een dergelijk afgerond stelsel niet geeft. Maar hij heeft althans getracht eenige grondleggende, leidende gedachten te doen erkennen in haar beteekenis als beginselen, welke bij den opbouw van een homogeen Indisch staatkundig systeem in het oog dienen te worden gehouden. Hij hoopt aandeel te hebben genomen in den grooten en grootschen arbeid die in deze tijden de samenwerking van aller krachten eischt: het ontwerpen van en het leggen van de fundamenten voor het gebouw van het toekomstig Indisch-maatschappelijk leven.

De schr. heeft zijn gedachten laten gaan over: Indië en de Westersche beschaving; Onafhankelijkheid; De toekomst voor Europa en Indië; Marxisme in Europa en hier; Over weerbaarheid; Het Rassenprobleem; Is Java overbevolkt? Javaansch of Indisch nationalisme? De suikerindustrie en de inlandsche bevolking; Over „woeker" in de inlandsche maatschappij; De Indische Bond; Rassenaard en sentiment; De inlander en de zending; Dwaze vragen; Jongevrouwenscholen; De inlandsche kunstnijverheid.

Hervormingsplannen voor Birma, door W. Muurling. Indonesische Drukkerij, Weltevreden

Deze brochure bevat een overdruk van het artikel van de hand van den heer W. Muurling, verschenen in het *Vrijz. Weekblad* van 24 Mei 1918 no. 47.

Wij ontleenen en thans aan, dat de voorstellen vervat in het rapport

Montagu-Chelmsfort niet gelden voor de provincie Birma en wel omdat de bevolking van dit land behoort tot een ander ras, dat in een ander stadium van ontwikkeling verkeert en geheel andere vragen heeft op te lossen.

Het provinciaal bestuur van Birma heeft daarop besloten zelf een hervormingsplan voor deze provincie te ontwerpen. De luitenant-gouverneur beloofde in een rede op de Durbar te Rangoon op 14 Augustus 1918 een dergelijk ontwerp te willen publiceeren, ten einde het publiek gelegenheid tot critiek te geven, opdat in de voorstellen, die ten slotte aan de Indische regeering zullen worden gedaan, zoowel de meeningen van het provinciaal bestuur als die van de bevolking zooveel mogelijk belichaamd zullen zijn.

Ten einde de gegevens voor het onderwerp te verkrijgen, werden informeele besprekingen gehouden, waartoe Birmaansche leiders, zoowel van behoudende als van vooruitstrevende richting, werden uitgenoodigd, terwijl voorstellen zoowel van personen als van vereenigingen, van ambtenaren en van particulieren welkom waren.

Het resultaat is een ontwerp, dat in een extra-uitgave van *The Birma Gazette* van 17 December met toelichting werd gepubliceerd.

Het Birmaansche ontwerp is, meent de heer Muurling, voor ons, hoewel om andere reden van op z'n minst evenveel belang als het Britsch-Indische rapport, en wel omdat de toestanden in Ned.-Indië in sommige opzichten meer op die in Birma dan op die in Voor-Indië gelijken, zooals uit het ontwerp zelf blijkt, en omdat het Birmaansche ontwerp scherper omlijnd aangeeft, wat al dadelijk tot stand kan worden gebracht.

De heer Muurling heeft nu van dit ontwerp een eenigszins verkorte vertaling gemaakt. Het omvat: I. Inleiding; II. Plaatselijk zelfbestuur (self-government); III. De Birmaansche wetgevende vergadering; IV. De Uitvoerende macht; V. De verhouding tot de Indische regeering; VII. Besluit.

Verslagen en mededeelingen betreffende Indische delfstoffen en hare toepassingen. N°. 6. Phosphaat.

Na een overzicht van de Algemeene Literatuur, wordt in deze brochure het een en ander medegedeeld over: I. *Mineralogie;* II. *Voorkomen;* III. *Phosphaat in Nederl.-Indië;* IV. *Gebruik.*

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

HOOGER GENEESKUNDIG ONDERWIJS.

Blijkens de *Javasche Courant* heeft de gouverneur-generaal bij de installatie van de medische onderwijscommissie de hier volgende rede uitgesproken.

Mijne heeren!

Teeken eenerzijds van snellen groei van den drang naar ontwikkeling, anderzijds van de dringende behoefte aan geneeskundig personeel, is de noodzakelijkheid van de instelling van medisch hooger onderwijs in den laatsten tijd in het bijzonder op den voorgrond getreden door de in den Volksraad aan den dag gekomen wenschen. Het door één uwer aldaar te dien aanzien genomen initiatief heeft ongetwijfeld aan de ontwikkeling dezer gedachte in breeder kringen den stoot gegeven.

Aan medisch onderlegde personen in den ruimsten zin bestaat groote behoefte. Wel bekend komen wij honderden bekwame medici tekort, beschikkende over de volledige kennis, die eene naar Europeeschen trant ingerichte opleiding biedt.

De in vele opzichten voortreffelijke opleiding aan de bestaande medische scholen, welker docenten door de groote toewijding aan hun taak gemaakt hebben, dat deze scholen in menig opzicht de vergelijking met Europeesche medische onderwijsinrichtingen glansrijk kunnen doorstaan, voert op het oogenblik den Indischen arts niet tot het peil van den Nederlandschen arts en biedt geene gelegenheid tot het behalen van den doctorstitel. De gunstige resultaten, bij de latere studie van Indische artsen in Holland verkregen, schenken echter het vertrouwen, dat de elementen der bevolking, waaruit de Indische artsen voortkomen, ook voor de verder gaande studie aan een Indische hoogeschool geschiktheid zullen bezitten.

Ik ben van meening dat thans, nu de algemeene middelbare school eene werkelijkheid is geworden, en derhalve met de aanwezigheid hier te lande van hen, die aan die school hun vooropleiding hebben gehad, naast de afkomelingen van de hoogere burgerscholen, in de komende jaren te rekenen valt, het oogenblik is gekomen om de stichting van eene richting voor medisch hooger onderwijs voor te bereiden. Het zal ons streven moeten zijn, om, als tot hooger onderwijs wordt besloten, de te stichten medische faculteit aan hooge eischen te doen beantwoorden, zoodat zij inderdaad den naam van inrichting voor hooger onderwijs ten volle verdient. Reeds zijn in Nederlandsch-Indië de laboratoria en ziekenhuizen aanwezig en in wording, geschikt om de bakermat te worden van een eigen Nederlandsch Indische medische wetenschap. Deze zal zich in wisselwerking met de Nederlandsche kunnen ontwikkelen en op den duur ook onder de inheemsche bevolking vooraanstaande beoefenaars vinden. Schoone perspectieve van eene eerste rangs hooger onderwijs-inrichting als centrum van wetenschap voor Indië dringen zich aan onze gedachten op. Ik zal daarover niet uitweiden. Wij zullen de werkelijkheid helder voor oogen moeten hebben en van de gege-

vens en mogelijkheden dier werkelijkheid moeten uitgaan, daarbij niet vergetende, hoe grooten invloed een vooruitziende blik en de krachtige en vasthoudende doorvoering van wat wij ons als ideaal stellen, kan hebben op de vorming der werkelijkheid.

Over de inrichting van het medisch hooger onderwijs hier te lande verwacht ik uw advies M. H. Maar niet alleen daarover. Immers, met de regeling van dat hooger onderwijs staat in nauw verband de vraag, in hoever de bestaande artsenscholen veranderingen zullen hebben te ondergaan. Met andere woorden, uwe opdracht omvat, naast het medisch hooger onderwijs, de inrichting van het medisch onderwijs in Nederlandsch-Indië in zijn vollen omvang. Want naast de volledig toegeruste medici hebben wij hier noodig een corps van medisch onderlegde personen van verschillende orde, om mede te werken aan de zoo dringend noodige hygiënische en geneeskundige verzorging van dit land.

Vol vertrouwen in de leiding van uw voortreffelijken voorzitter en uwe ervaring en deskundig oordeel, zie ik uw raadgeving tegemoet, mijne heeren. Ik verklaar uwe commissie geïnstalleerd.

Op de toespraak van den gouverneur-generaal antwoordde de hoofdinspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst, dr. W. Th. de Vogel:

Excellentie!

De tweeledige taak, die uwe excellentie in breede trekken omschreef en daarbij opdroeg aan de door haar zoo even geïnstalleerde commissie, voor de organisatie van het medisch hooger en middelbaar onderwijs en het voorbereiden van eene inrichting voor medisch hooger onderwijs hier te lande, is behalve een hoogst belangrijke, tevens een schoone en zonder de moeilijkheden te onderschatten, die bij het leggen van nieuwe grondslagen zich plegen voor te doen, ook een alleszins hoopvolle.

Een schoone taak, omdat de raadgeving die uwe excellentie als gevolg onzer werkzaamheden verwacht, de vonk zal moeten zijn, die een brandpunt van kennis en wetenschap ontsteekt, welke op geneeskundig gebied voor deze landen een eigen sfeer zal scheppen, niet alleen veelzijdig weldadig voor hare naaste omgeving, maar ook de ontwikkeling der geneeskundige wetenschappen in het algemeen van haar invloed doordringend.

Inderdaad, wil men deze schoone perspectieven eener eerste-rangs hooger onderwijsinrichting als centrum van wetenschap voor Indië verwezenlijkt zien, dan zal de werkelijkheid helder voor oogen moeten worden gehouden, doch daarbij zal niet mogen worden vergeten, hoe een doelbewust vasthouden aan wat wij ons tot ideaal stellen, tot verwezenlijking daarvan voert.

In dit opzicht nu noem ik onze taak tevens eene hoopvolle, want de geschiedenis der ontwikkeling onzer geneeskundige vakscholen en de maatschappelijke waarde van de door deze afgeleverde geneeskundigen, heeft m.i. duidelijk aangetoond, dat het door uwe excellentie uitgesproken vertrouwen alleszins gegrond is, dat inderdaad voldoende elementen onder de inheemsche bevolking dezer landen aanwezig zijn om hier een brandpunt van kennis en wetenschap op geneeskundig gebied in het leven te kunnen roepen en, is het vuur eens ontstoken, dit ook te onderhouden. Elementen van wie slechts verwacht moet worden, dat zij de voor de dagelijksche practijk onmisbare parate kennis kunnen vergaren, waartoe de vakscholen hun nu de gelegenheid reeds bieden, doch bij wie men tevens vermogens vermag aan te kweeken en tot ontwikkeling te brengen, die hen in staat zullen stellen zelfstandig de bekende wetenschap op nieuwe banen te leiden en daardoor niet alleen de naaste omgeving, doch tevens de geheele menschheid ten zegen te strekken; aldus middelpunten van beschaving en welvaart her-

plaatsende in tropische landen, evenals die bestonden in den tijd, toen men de geschiedenis der menschheid begon neer te schrijven.

Elementen, die naar gelang zij in grooten getale uit het volk zelf voortkomen en hunne werkzaamheid ontplooien, tenslotte de beste waarborgen zijn voor een zelfstandig volksbestaan.

In het werkelijk belang van de toekomst der bevolking dezer landen behoort dit hooge ideaal dus met kracht te worden nagestreefd.

Het staat echter vast, dat de maatstaf, die bij dit streven zal moeten worden aangelegd, wil men de onder het volk aanwezige krachten, waarop ik zoo even doelde, te voorschijn roepen, zal medebrengen, dat velen zullen worden geroepen, doch te weinigen zullen worden uitverkoren, dan dat deze zouden kunnen voldoen aan de nijpende behoefte der werkelijkheid aan zeer vele, practisch ontwikkelde geneeskundigen, teneinde Westersche geneeskundige hulp, zij het ook geen hoog geschoolde, bereikbaar te maken voor de geleidelijk meer en meer daarnaar hunkerende bevolking. Ik zie in deze tegenstrijdigheid, die men schier een antithese tusschen het multum en multa zou kunnen noemen, het essentieele moeilijke punt in onze opdracht, een punt, dat reeds vele pennen heeft in beweging gebracht en slechts tot doelmatige oplossing zal zijn te brengen door eendrachtig samenwerken in vol vertrouwen en met volle waardeering voor de zuiverheid van elkaars bedoelingen. Slechts langs dien weg kan hier iets degelijks tot stand komen.

Ik meen uit naam van alle commissie-leden te mogen verklaren, dat zij er met kracht naar zullen streven, te beantwoorden aan het door uwe excellentie in hen gesteld vertrouwen, waarvoor ik haar uit naam onzer commissie dank zeg.

Moge het tenslotte mij gegeven zijn om, rekenende op de krachtige medewerking van ieder der leden, de debatten te leiden tot een doeltreffend resultaat en daardoor niet te beschamen het door uwe excellentie in mij, als voorzitter, zoo welwillend gesteld vertrouwen, waarvoor ik haar erkentelijk ben.

DOELMATIGE MALARIABESTRIJDING.

In verband met de vele stachtoffers die de malaria nog steeds in onze koloniën maakt, de malariabestrijding met kracht ter hand te nemen, verdient de wijze, waarop sedert kort het gezondheidsdepartement in Engeland deze op even energieke als doeltreffende wijze aanpakt, belangstelling.

Daartoe is aan alle Engelsche geneeskundigen lezen wij in de *N.R.Ct.*, een kleine handleiding toegezonden („Wenken voor de verzorging van malariapatiënten") uitgegeven vanwege het departement en samengesteld door de twee bekende malariakenners Ronald Ross en James.

Sir George Newman (de aan genoemd ministerie verbonden chief medical officer), die ook reeds zijn sporen op epidemiologisch gebied verdiend heeft, was zoo vriendelijk, op verzoek een exemplaar van de bovengenoemde handleiding te doen toekomen, zoodat het blad in staat is, zijn lezers met den inderdaad belangrijken inhoud er van te laten kennis maken. Na een korte inleiding, waarin op de groote belangen, die op het spel staan, gewezen wordt, handelt het eerste hoofdstukje over de diagnose van malaria.

Vrij uitvoerig worden daarin de drie voornaamste verschillende malariavormen beschreven, te weten de goedaardige en de kwaadaardige anderdaagsche koorts (malaria tertiana benigne et maligna, veroorzaakt door plasmodium vivax resp. plasmodium falciparum) en de derdedaagsche koorts (malaria quartana) veroorzaakt door het plasmodium malariae).

De meeste aanvallen, zoo wordt er nog eens nadrukkelijk op gewezen, beginnen vóór den middag en duren 8 tot 10 uur met de karakteristieke opeenvolging van een „koud" stadium, een „warm" stadium en een „zweetstadium". Die kwaadaardige vorm is meer nog dan de goedaardige, geneigd om dagelijksche aanvallen te vertoonen (febris quotidiana).

Bij den kwaadaardigen vorm treden nu eens verschijnselen in maagdarmkanaal, dan weer van zenuwstelsel of bloedsomloop, eindelijk ook van de urinebereidende organen op den voorgrond; van deze laatste is de „zwartwaterkoorts" wel de meest bekende. Ook bij den goedaardigen vorm kunnen deze kwaadaardige verschijnselen, zij het dan ook zelden, nooit opéénge-hoopt, voorkomen.

Na vele aanvallen van een niet of onvoldoende behandelde malaria ontstaat wat men zou kunnen noemen „malaria-cachexie."

Sterke miltvergrootig en anaemie staan daarbij op den voorgrond. Slechts heel langzaam genezen dergelijke patiënten, wanneer ten minste niet een bijeenkomstige acute aandoening hen snel ten grave sleept.

Behalve door waarneming van op den voorgrond tredende klinische verschijnselen (speciaal het koortstype) kan men ook door bloedonderzoek zijn malaria-diagnose toetsen en men doet goed steeds tot bloedonderzoek zijn toevlucht te nemen, waar andere aandoeningen, speciaal de longtuberculose, het malaria-koorts-type uiterst bedriegelijk kunnen nabootsen.

De eenvoudige methode om goede bloedpraeparaten snel te maken wordt in de handleiding uitvoerig beschreven. Wie met het onderzoek der praeparaten niet voldoende vertrouwd is kan de vervaardigde praeparaten opzenden naar een speciaal daarvoor ingerichte afdeeling van het gezondheidsdepartement te Londen die per ommegaande en zoo noodig telegraphisch haar bevindingen meldt; precies zooals hier te lande het Centraal Laboratorium voor de Volksgezondheid dat doet.

In Engeland heeft men aan de zaak evenwel kracht bij gezet door malaria op te nemen in de wet op de besmettelijke ziekten waarvoor aangifte verplicht is.

Ten slotte kan men de diagnose soms stellen door te zien hoe de patiënt op chinine reageert. Koorts die niet reageert op driemaal daags een halve gram chinine gedurende twee opeenvolgende dagen is zeer waarschijnlijk geen malaria. Dit is de eenige mogelijke conclusie: het omgekeerde (n.l. het wel reageeren op chinine) bewijst het bestaan van malaria allerminst.

Hoe moeilijk steeds nog de diagnose in duistere koortsgevallen is, blijkt wel uit het lijstje van een twee dozijn aandoeningen, waarmee men meermalen malariagevallen verward heeft.

Daarop prijkt naast influenza, neurasthenie, zelfs vallende ziekte, pest, rheumatiek, nekkramp, wormen en loopgraafkoorts!

Niet het minst belangrijk is het hoofdstuk, dat de therapie bespreekt. Nooit chinine geven voor den aanvang van het bloedonderzoek, op den uitslag van het bloedonderzoek niet wachten met chininetoediening is daarbij het parool. Nuttig is het steeds vooraf door purgeeren het maagdarmkanaal schoon te maken, daar zoodoende de opneming der chinine in den bloedsomloop ten zeerste bevorderd wordt. Als geen smaakloos chininepraeparaat wordt toegediend, kan men den bitteren smaak snel uit den mond verdrijven door onmiddellijk na het innemen een stukje brood goed te kauwen.

Liefst geve men de chinine in oplossing, en *beter verdund dan sterk geconcentreerd.* Bedrust ondersteunt de behandeling. Aanbevolen wordt 5 dagen lang driemaal daags een halve gram van het zoutzure of zwavelzure zout te geven, elke dosis opgelost in 50 gram water. Wanneer onbedwing-

baar braken aan het toedienen door den mond in den weg staat, spuite men de chinine in de bloedbaan in. De techniek dezer intraveneuse toediening, die veel zorg vereischt, wordt in de behandeling mede uiteengezet. Intramusculaire injectie is ten slotte ook nog mogelijk; maar daarbij bestaat steeds de kans op de vorming van een abces; om dezelfde reden is ook subcutane toediening gecontraindiceerd. Ten slotte moet de patiënt ten minste drie maanden lang nabehandeld worden. Dit geschiedt het best door òf 1. elken dag bij het eten of het naar bed gaan een halve gram chinine, òf 2. elke week op twee opeenvolgende dagen anderhalve gram chinine, òf 3. elke week een dag driemaal een halve gram chinine, of ten slotte 4. elken tienden dag driemaal een halve gram chinine toe te dienen. De keuze tusschen deze vier hangt af van het oordeel en den smaak van den dokter en de levenswijze en persoonlijkheid van den patiënt. De handleiding besluit met een opsomming van de voornaamste wettelijke bepalingen met betrekking tot de verplichte aangifte en de plichten der geneeskundigen en officieren van gezondheid met het oog op de voorkoming van verdere uitbreiding der ziekte en de behandeling der aangegeven gevallen.

Hugo de Groot's „Annales et Historiae". Academisch proefschrift van H. C. A. Muller. Electr. Drukkerij „De Industrie", J. van Druten, Utrecht.

In dit zeer lezenswaardig academische proefschrift wordt achtereenvolgens behandeld; Het ontstaan der „Annales et Historiae"; De Groot's denkbeelden over geschiedenis; zijn staatkundige en godsdienstige beginselen; De invloed van de Groot's beginselen op zijne „Annales et Historiae"; zijn partijdigheid en onpartijdigheid; De Bronnen der „Annales et Historiae" en het gebruik van dit werk door latere geschiedschrijvers. De „Annales et Historiae" als kunstwerk.

De schrijver had de bedoeling aan te toonen, dat de „Annales et Historiae" in hooge mate aanspraak kunnen maken op den naam van kunstwerk. Hoe nauwkeuriger men ze leest, meent hij, des te meer schoonheden ontdekt men er in; maar men moet zich hiervoor de noodige inspanning getroosten. Den goeden Latinisten, zou de schr. willen aanraden dit werk zelf ter hand te nemen. Doch ook voor historici heeft het waarde, niet door nieuwe gezichtsvelden, want deze opent het niet, maar door de heldere uiteenzetting van oorzaak en gevolg, de goede karakterteekening, de onpartijdigheid, in het algemeen door den ruimen blik van Hugo de Groot, waardoor deze zich zoo gunstig onderscheidt van anderen, die betreffend onderwerp hebben behandeld.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Mr. **C. van Vollenhoven.** De Indonesiër en zijn grond. Leiden, voorh. E. J. Brill. 1919. 8°. [130 blz. *f* 2.50].

Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel in Ned.-Indië. **Caoutchoucbedrijf** bij het Boschwezen. Verslag over 1917. Bijvoegsel op het Verslag van den Dienst van het Boschwezen over het jaar 1917. Batavia, Javasche Boekhandel en Drukkerij. 1919. fol. [154 blz.].

Reports (The) of Chavonnes and his council, and of Van Imhoff, on the Cape. With incidental correspondence. With an introduction by the Right Hon. **J. X. Merriman.** Cape Town, The Van Riebeeck Society. 1918. 8°. [156 blz. *f* 6.—.].

Departement van den Landbouw in Suriname. Verslag over het jaar 1918. Paramaribo, J. H. Oliviera. 1919. 8°. [116 blz.].

Statistiek van den handel en de in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië over het jaar 1918. Deel II*a*. (Java en Madoera). Samengesteld bij het Hoofdbureau der In- en Uitvoerrechten en Accijnzen. Batavia, G. Kolff en Co. 1919. 4°. [172 blz.].

A. Groothoff. De administratie en de boekhouding eener kina-onderneming. Met een voorafgaande beschrijving van het bedrijf. [De administratie onzer Indische cultuurondernemingen. II.]. 's-Gravenhage, G. Delwel. 1918. gr. 8°. Met ill. [57 blz. *f* 2.50.].

Handleiding ten dienste van de Inlandsche bestuursambtenaren. Uitgave van het Dep. van het Binnenl Bestuur.

N°. 10/J. Toelating en vestiging van Nederlanders en vreemdelingen in Ned.-Indië.
N°. 11/L.N.H. Bepalingen betreffende het Boschwezen.
N°. 18/B.B. Eenige desa-aangelegenheden.
N°. 20/O.E. Het krankzinnigenwezen in Ned.-Indië.
N°. 22/F. Accijnsheffing van Inlandsch gedistilleerd.
N°. 25/B.B. Ontplofbare stoffen.

Batavia, Landsdrukkerij, G. Kolff & Co. enz. 1919. 6 dln. 8°. [Resp. 78 blz. *f* 0.35; 112 blz. *f* 0.40; 124 blz. *f* 0.50; 76 blz. *f* 0.30; 68 blz. *f* 0.25; 42 blz. *f* 020.].

Vereeniging van vrienden der Aziatische kunst. Catalogus der tentoonstelling van Oost-Aziatische kunst in het Stedelijk Museum te Amsterdam van 14 Sept.—15 Oct. 1919. ['s-Gravenhage, 1919]. 8°. Met afbeeldingen.

B. TIJDSCHRIFTEN, Enz.

De Indische Gids. *41 Jaarg. No. 9. Sept. 1919.*

De permanente commissie voor opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden in Ned.-Indië, door J. van Roon. — Is Hooger Onderwijs in Indië thans wenschelijk en mogelijk? door Sim Ki Ay. — Javaansche spraakkunst, door H. N. Kiliaan, beoordeeld door Dr. A. A. Fokker. — Verslag van de verovering van Java door de Engelschen in 1811 door Hendrik Merkus de Kock, door Dr. J. de Hullu. — De jongste verwisseling in het legercommando, door E. A.

A. VAN HEEKEREN. — Het Oosten in vogelvlucht, van Boeddha tot de Groot-Mogols, door wijlen M. VAN GEUNS (vervolg). — Revue van brochures enz., zoomede de overige maandelijksche rubrieken.

De West-Indische Gids. *1e jaarg. No. 4. Aug. 1919.*
De kleeding der Surinaamsche bevolkingsgroepen in verband met aard en gewoonten, door TH. VAN LEEUWEN (met ill.). — De volksgezondheid in onze West-Indische koloniën, door H. VAN KOL. — De maatschappelijke beteekenis der Surinaamsche ziekten, door C. BONNE. — De zand- en schulpritsen in het kustgebied van Suriname, door Dr. H. VAN CAPPELLE. — Uit Suriname's verleden, door S. KALFF. — Salarisverbetering der ambtenaren in Suriname. door D. F[OCK]. — Wijziging van het Regeeringsreglement van de kolonie Curaçao, door J. B[OEKE]. — Aanvaardingsrede van den gouverneur van Curaçao. — Uit de pers. — Boekbespreking, door Dr. H. D. B[ENJAMINS]. — Bibliographie.

Koloniaal Tijdschrift. *8e jaarg. No. 9. Sept. 1919.*
In Memoriam. Johannes Petrus de Kat Angelino [Controleur B.B., te Saloempaga vermoord], door TER LAAG. — Duitschland zonder Koloniën, door Prof. J. C. VAN EERDE. — Het „Schoone eiland" [nl. Formosa] in het verre Oosten, door F. A. C. HALKEMA (vervolg). — Grond- en waterrechten in de onderafdeeling Saleier (Celebes), door D. J. C. KRIEBEL. — Nog eens: „Liefrinckiana", door LE FEBVRE. — Een verdienstelijk hoofdambtenaar [nl. Mr. H. W. Muntinghe], door S. KALFF. — B. B. herinneringen, door Oud-B. B. man. — Koloniale literatuur, door C. v. d. V. — Persoverzicht, door C. v. d. V. — Bibliographie, door C. v. d. V.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. *Deel 75 (1919). Aft. 1—2.*
Oud-Javaansche aardrijkskundige namen verklaard? door Dr. Ph. S. VAN RONKEL [critische opmerkingen naar aanleiding van naamsverklaringen door G. P. ROUFFAER]. Epigrafische bijdragen, door Dr. N. J. KROM. (I. Een koperplaat van 848 Çāka? — II. De inscriptie van Pereng). — De begraafplaats van Hayam Wuruk [den machtigsten koning van Madjapahit], door Dr. N. J. KROM. — De memorie en instructie voor Jacobus Couper als hoofd der expeditie tegen Soeropati uitgezonden in het jaar 1684, door E. H. B. BRASCAMP. — Measa, eene bijdrage tot het dynamisme der Bare'e-sprekende Toradja's en enkele omwonende volken, door Dr. A. C. KRUIJT. (II. De magische invloed van het menschelijk lichaam). — De ontslagen Gouverneur Van Middelkoop en de Schout-bij-Nacht Buijskes over den opstand in de Molukken van 1817—1818, door P. H. VAN DER KEMP. — Ceilonsch volksrecht, opgeteekend in 1707. — Verklaring der inheemsche termen in de beschrijving van het Ceilonsch volksrecht, door Dr. PH. S. VAN RONKEL. — Over de opkomst van den Indischen handel der Vereenigde Staten van Amerika als mededinger der Oost-Indische Compagnie omstreeks 1786—1790, door Dr. J. DE HULLU.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. *Tweede Reeks. Dl. XXXVI. No. 5. Sept. 1919.*
De invloed van de geologische ligging der Nederlandsche koloniën in Oost-Indië op haar economische beteekenis. Voordracht door Dr. G. A. F. MOLENGRAAFF. — De geologische expeditie naar Ceram. Negende verslag. Medio Sept.-medio Dec. 1918, door Dr. L. RUTTEN en Dr. W. HOTZ (met kaarten). — Verbeteringen in het vijfde verslag der geologische Ceram-expeditie. — Les Hollandais au Cambodge et au Laos au XVIIe siècle, par A. CABATON. (Naar aanleiding van Dr. H. P. N. MULLER. De Oost-Indische Compagnie in Cambodja en Laos, enz.). — Mijn derde bezoek aan den Batoer op Bali. Uit het dagboek van W. O. J. Nieuwenkamp (met ill.).

Koloniale Studiën. *3e jaarg. No. 3. Juni 1919.*
De zelfbesturende landschappen buiten Java, door W. VERBEEK. — Koning en Gouverneur-Generaal, door Mr. C. C. VAN HELSDINGEN Jr. — Juristerij of recht? door Mr. F. H. POSER. — De koelie-ordonnantie in de praktijk, door TH. A. DE NEVE. — De ster van Siak, door R. BROERSMA. — Cijfers en beschouwingen betreffende het eiland Soembawa, door M. H. DU CROO. — De ambachtsschool voor Inlanders, door A. VAN DEN BOVENKAMP. — Persoverzicht. — Kroniek. — Boekbespreking.

Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw. *4e Jaarg. Afl. 5. Sept. 1919.*
De Regentswoning, door SOERJO WINOTO (met ill.). — Indische luxe-doozen, door J. TH. PETRUS BLUMBERGER (met ill.). Hadramut en de Arabieren in Ned. Oost-Indië, door H. TH. BRONDGEEST. (*Vervolg*).

Rapporten van den Oudheidkundigen Dienst in Ned.-Indië. *1915. Tweede deel.* [1])
Inventaris der Hindoe-oudheden op den grondslag van Dr. R. D. M. Verbeek's „Oudheden van Java", samengesteld op het Oudheidkundig Bureau onder leiding van Dr. F. D. K. BOSCH.

Oudheidkundige Dienst in Ned.-Indië. Oudheidkundig Verslag. *1918. 3e Kwartaal.*
De bijzetting van koning Kretanagara te Toemapel, door R. NG. POERBATJARAKA. — Oorkonden van Trawoelan. I. — Aanteekeningen omtrent Oud-Hollandsche sterkten in de Residentie Ternate en Onderhoorigheden.
Id. Vierde kwartaal. Tjandi Djawi een graftempel? door Dr. F. D. K. Bosch. — Majapahitsche heiligdommen in de Lampoeng, door R. Ng. POERBATJARAKA. — Oorkonden van Trawoelan. II—VI. — Koperen platen van Bloeloek (Lamongan).

Verhandelingen van het Bat. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. *Deel LXI. 6e stuk* [2]) *1917.*
Vergelijkende woordenlijst der verschillende dialecten op het eiland Soemba en eenige Soembaneesche spreekwijzen, door D. K. WIELENGA.

Notulen van het Bat. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. *Deel LIV, 1916. Afl. 2.*
Aanteekeningen over: Opstellen over Bengkoeloe (I-II), door L. C. WESTENENK. — De gouden beeldjes van Demak (met ill.), door Dr. F. D. K. BOSCH.
Id. Afl. 3. De „Slamajers" in Kaapstad, door Dr. G. A. J. HAZEU.
Id. Deel LVI, 1918. Afl. 4. Zilveren gedenkbladen uit de dagen der O. I. C. (vervolg), door W. H. HOOGLAND. — Twee brieven betreffende het voorkomen van koperen martavanen bij de Ot Danoem op Borneo.
Id Deel LVII, 1919. Afl. 1. Correspondentie aangaande overblijfselen uit den voortijd van Celebes, door L. VAN VUUREN.

Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. *Deel LVII, 1916. Afl. 5.*
Eene twee en negentig jarige [nl. Ratoe Pembajoen in den kraton te Soerakarta], door V. ZIMMERMANN. — De Sanskrit-inscriptie op den steen van Dinaja (682 Çaka), door Dr. F. D. K. BOSCH (met ill.). — De Kuñjarakarna-legende aan Tjandi Tooepang (Djago), door P. V. VAN STEIN CALLENFELS. — Twee pantoens van den Goenoeng Koembang. Een bijdrage tot de kennis van het Soendasch in Tégal, door C. M. PLEYTE.
Id. Afl. 6. Een en ander over het tweede huwelijk van Pakoeboewaná X, door V. ZIMMERMANN. — Over de dateering van eenige Kawi-geschriften, door Dr. N. J. KROM. — Epigraphische aanteekeningen, door Dr. N. J. KROM. (XI Jayabhūpati van Sunda. — XII. Djolotoendo en Udayana). — De afscheuring van Madoera [volgens de Nāgarakrtāgama], door P. V. VAN STEIN CALLENFELS. — Jajawa-Djawi, door Dr. N. J. KROM. — Padjadjaran's overgang tot den Islâm volgens de Buitenzorgsche overlevering, door C. M. PLEYTE. — De stichting van het „Goenòngan" geheeten monument te Koetaradja, door Raden Dr. HOESEIN DJAJADÌNINGRAT (met ill.).
Id. Deel LVIII, 1918. Afl. 1–2. Simaloerese sprookjes, overleveringen, raadsels en spelen, door E. JACOBSON. — Nota over de geschiedenis van het landschap Pidië, door T. J. VELTMAN (met ill.). — Oudheidkundige aanteekeningen. Burĕng, door P. V. VAN STEIN CALLENFELS.
Id. Afl. 3. Epigraphische aanteekeningen, door Dr. N. J. KROM. (XIII. De koperplaten van Batoer). — Dievenbijgeloof op Midden-Java, door Raden PRAWOTO (met ill.). — Zwangerschap, geboorte, kindermoord en huwelijk bij

---

[1]) Verschenen in 1918.
[2]) Op den titel staat foutief 5e stuk.

de Papoeas in en om de Tanah-Merah Baai. Aanteekeningen van J. A. Wasterval. — Een nieuwe Moskee te Weltevreden, door V. Zimmermann. (met ill.). — Een en ander over Semangka (res. Lampongsche Districten), door J. Jongejans (met kaart). — Een oud-Chineesche methode om abklatschen te vervaardigen, door Dr. F. D. K. Bosch.

Id. Afl. 4. De Kraton van Soerakarta in het jaar 1915, door V. Zimmermann (met platen en plattegronden).

Id. Afl. 5. De inscriptie van Kandangan, door P. V. van Stein Callenfels. — Verklaring van basreliefs-series, door P. V. van Stein Callenfels (A. De Bubuksah-serie aan het pendapa-terras te Panataran (met ill.). — B. De basreliefs aan het tweede terras van Tjandi Toempang (met plattegrond). — Bijlage: Inhoudsopgave van het gedicht Parthayajña). — Iets over het Perdikan-instituut, door Dr. B. Schrieke. — Javanen als zee- en handelsvolk, door Dr. B. Schrieke.

Id. Afl. 6. Kumbhawajrodakena en Toyeng Kundi sangkeng Langit, door Dr. F. D. K. Bosch (met ill. en kaartje). — Aanteekeningen omtrent het hoornopschrift van Loeboek Blimbing (Benkoelen), door L. C. Westenenk (met kaartje). — Historische gegevens uit de Smaradahana, door Raden Ng. Poerbatjaraka, met Naschrift door Dr. F. D. K. Bosch (met ill.). — Hindoe-Javaansche portretbeelden. Çaiwapratista en Boddhapratista, door J. L. Moens (met ill.). — Fragmenten eener vertaling van den Nâgarakrêtâgama, door wijlen Dr. J. L. A. Brandes, en uitgegeven door Dr. F. D. K. Bosch.

Buiten. Geïllustreerd Weekblad. *13e Jaarg. No. 34. 23 Aug. 1919.*

Indische speeltuigen (met ill.), door J. F. Snelleman (vervolg; zie ook No. 36—37).

Id. No. 36. Een tocht naar het verwoeste Kloet-gebied. Reis-impressies, door J. Croiset van Uchelen (zie ook No. 37).

Weekblad voor Indië. *16e jaarg. No. 13. 6 Juli 1919.*

Zuid-Nieuw-Guinea sterft uit, door Pr. P. Vertenten (ontleend aan de „Java-Post").

Id. No. 14. Het A.V.R.O.S. Proefstation (met ill.). — Ons wondere tropenland. Kangean in nieuwe banen geleid, door P. A. Beynon (met ill.). — Jubileum J. A. D. G. Correljé [Directeur van het onderwijs bij den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst te Weltevreden], door Ds. (met ill.).

Id. No. 15. [45-jarig ambts-]Jubileum van den Regent van Pekalongan, Raden Adipati Ario Notodirdjo (met portret).

Id. No. 16. In Memoriam J. P. de Kat Angelino (met portret), door J. V. — Met zendeling Van Hasselt naar Nieuw-Guinea, door W. Kooiman Jr. [Overzicht eener voordracht van eerstgenoemde].

Indië. Geïllustreerd Weekblad. *3e Jaarg. Afl. 22. 27 Mei 1919.*

De Javanen (met ill.), door N. (vervolg). — Land en volk. Nederl.-Nieuw-Guinee, geschetst door A. J. Gooszen (met ill.). I. Inleiding. — Op Goea-Goea, door C. O. van der Plas.

Id. Afl. 23. Boschnegers (met ill.), door de J. de J. (met ill.). — Ned. Nieuw-Guinee, geschetst door A. J. Gooszen. II. Měraukě en omstreken. — Op Goea-Goea, door C. O. van der Plas (vervolg).

Id. Afl. 24. De bevolking van het eiland Nias (met ill.), door N. (vervolg). — Postenleven, door F. J. van der Lijke-Prins. V. Hertenjacht in Boni. — Uit het dagboek van een Hollander in Indië, door J. Croiset. — Op Goea-Goea, (vervolg), door C. O. van der Plas [met Naschrift: Het eiland Goea-Goea, bij Soemenep].

Id. Afl. 25. Arowakken, door de J. de J. — De legende van Wadjo, door J. G. Sinia [over het ontstaan van dat landschap]. — Van den hak op den tak. Causeriën over Indië, door Lobang Roeah (vervolg). — Een plaaggeest, door Lenore (met ill.).

Indologenblad. *10e jaarg. No. 14. Aug. 1919.*

Onze opleiding. — Het afscheid van Mr. B. H. P. van der Zwaan (als lector aan de Leidsche Universiteit).

De Reflector. *4e jaarg. No. 30. 26 Juli 1919.*

De Kat Angelino † (met ill.). — Een gedenkdag [nl. van den „Overval" op Lombok, van 24 op 25 Aug. 1894] (met ill.).

Id. No. 31. De begrafenis van controleur J. P. de Kat Angelingo (met ill.). Een gouden ambtsjubileum. 1869—30 Juni 1919 [nl. van C. M. van Nooyen, Alg. Ontvanger te Solo], door F. E. L. Knust Graichen.

De Banier. *11e jaarg. No. 32. 8 Aug. 1919.*
De roeping der Europeesche Gemeente in Indië tegenover het zendingswerk, door D. Crommelin. — Krokodillenvereering op Timor, door J. Hessing (ontleend aan de *Timor-Bode*).

De Java Post. *17e jaarg. No. 31. 1 Aug. 1919.*
Een taal-kluifje, door J. van der Kolk [over het hulpwerkwoord in de Marindineesche taal].
Id. No. 32. Javaansche lectuur, door F. Strater. — Bij oermenschen [naar aanleiding van J. van der Kolk. Bij de oermenschen van Ned. Zuid-Nieuw-Guinea].

Orang Peladang. *6e jaarg. No. 11. Aug. 1919.*
3e Congres van het Indonesisch Verbond van Studeerenden (van 3—6 Sept. '19 te Deventer).

Eigen Haard. *45e jaarg. No. 36. 6 Sept. 1919.*
Daendels als Gouverneur-Generaal (1808—1811), door H. A. Ritter (met portret).

Vragen van den Dag. *34e Jaarg. Sept. 1919.*
Indolentie [van den Surinaamschen creool]? door W. H. A. Romondt.

Neerlandia. *23e jaarg. Afl. 9. Sept. 1919.*
Kampongwee, door H. F. Tillema—Weehuizen, besproken door v. L. — Geestelijk leven in Suriname, door Fr. Oudschans Dentz. — Juist inzicht, door C. K. Kesler [naar aanleiding der heroprichting van de groep Suriname van het Alg. Ned. Verbond].

Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift. *Aug. 1919.*
Batavia, 1619—30 Mei 1919 (slot), door Dr. N. Japikse (met ill.).

De Hollandsche Revue. *Jaarg. 1919. Afl. 7.*
De Herrnhutters in de oerwouden van Boven-Suriname, door H. Weiss (ontleend aan de *West-Indische Gids*).

Ceres. Orgaan van het Wageningsch Studentencorps. *13e Jaarg. No. 8. 1 Sept. 1919.*
Een tropisch zielebeeld (De grond van het religieus naturalisme), door Tropicus (slot).

Studiën. Tijdschrift voor Godsdienst, Wetenschap en Letteren. *Dl. XCII (1919), bl. 166.*
De vrijmetselarij in Indië en de katholieke onderwijzers, door Is. Vogels.

Het Koloniaal Weekblad. *19e jaarg. No. 35. 28 Aug. 1919.*
Indiërs in de Staten-Generaal, door P. H. van der Kemp.
Id. No. 37. Het snelnaderend einde van Java's kleine landoverschot, door E. L. K. Schmülling.
Id. No. 38. De Antithese te Deventer [op het congres van het Indonesisch Verbond van Studeerenden], door J. E. Stokvis.

De Tropische Natuur. *Jaarg. VIII. Afl. 6-7. Juni—Juli 1919.*
In het oerbosch van den Ophir (Sumatra), door E. Jacobson (vervolg zie ook afl. 8), (met ill.). — Breynia cernua (vervolg), door J. J. Smith. — Een tocht door het Karang-gebergte (vervolg), door J. Beumée (met ill.). — Een drietal merkwaardige voorbeelden van mimicry [bij insecten], door S. Leefmans (met ill.). — Iets over lakschildluizen, door P. van der Goot.
Id. Afl. 8. Eigenaardige manieren van Cinnyris pectarolis Horsf. (vogelsoort), door J. C. v. d. Meer Mohr (met ill.) — Een en ander over kalongs, door Th. van Dort. — Over eenige Javaansche vogels, door Sody.

De Indische Mercuur. *42e jaarg. No. 34. 22 Aug. 1919.*
Kroniek van de voortbrenging en verdeeling van suiker, door Dr. H. C. Prinsen Geerligs (vervolg). — Ziekten en plagen der cultuurgewassen in Ned.-Indië in 1918, door Dr. C. J. J. van Hall, besproken door Prof. Dr. J. Westerdijk.
Id. No. 35. Bereiding en eigenschappen van plantagerubber, door Dr. O. de Vries, besproken door Prof. Dr. P. van Romburgh. — De economische toestand op de Philippijnen gedurende 1918.
Id. No. 36. Hernieuwde belangstelling in Onze West, door Prof. Dr. F. A. F. C. Went. — Verslag der Handelsvereeniging te Batavia (over 1918).
Id. No. 37. Technische lessen en vraagstukken op het gebied van den Indischen havenbouw, door W. Cool, besproken door J. C. Ramaer. — Soekaboemische Landbouwvereeniging. Jaarverslag over 1918.
Id. No. 38. Korte mededeelingen van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel te Buitenzorg. No. 3. Korintjirijst, door L. Koch. — Copra en copraproducten.

Departement van den Landbouw in Suriname. *Bulletin No. 36. Febr. 1919.*
Eerste verslag over de werkzaamheden ten behoeve van de selectie van koffie en cacao, door G. Stahel.

West-Indië. Landbouwkundig Tijdschrift. *4e jaarg. No. 2. Juni 1919.*
't Groot landbouwbedrijf contra middenstands- en klein bedrijf, door J. J. Leys. — De Zuid-Amerikaansche Hevea-bladziekte op de rubberplantage der „Lawa Caoutchouc Compagnie", door Dr. G. Stahel. — Wilde cacaosoorten in Suriname, door Dr. G. Stahel. — Verwilderde cacaoboomen in Berbice (Britsch-Guyana), door Fr. Oudschans Dentz. — Het bestrijden van insectenschade bij opgeslagen landbouwproducten door gazoline, door A. W. Drost. — Jaarverslag over 1917 en 1918 van de onderlinge landbouwers leenbank „Beneden Commewijne". — De vakbeweging en de landbouw, door J. J. Leys. — De vervanging van slecht dragende cacaoboomen. — Het Suriname Studie Syndicaat, door Red.

Algemeen Landbouwweekbl. v. Ned.-Indië. *4e jaarg. No. 2. 11 Juli 1919.*
Analyses van bemeste koffietuinen, door P. van Leersum. — De Heveacultuur op de Westkust van Borneo (ontleend aan de *Ind. Merc.*) (zie ook No. 3).
Id. No. 3. Over plukken, snoeien en nog wat, door A. de Koning. — Het nut van tekenbestrijding, door J. C. F. Sohns (vervolg). — Bloemen, groenten en vruchtenteelt (vervolg). door M. J. Dirkzen. — De bevolking in zake voedselaanplant, door Dr. R. Broersma.
Id. No. 4. Spout-Cuphanger, door F. A. H. Barkey. — Het coaguleeren van rubberlatex door middel van ultraviolette stralen, door W. H. V. — Over het aanleggen en onderhouden van tuinen in Ned.-Indië, door W. M. van Helten (zie ook No. 5—6) (met ill.).
Id. No. 5. Kan Lampoejangan zich door zaad voortplanten? door M. — Bruine binnenbast. Rapport van T. Peteh. — De vorm van Inlandsche gebruiksrechten op Gouvernementsgronden van invloed op de voedselschaarschte, door J. W. Turfboer (ontleend aan *Blaadje van de Centrale Kas*).
Id No. 6. Xyleborus fornicatus (een boorder van de thee), door J. J. Ochse (met ill.). — Heeft zaad van Pararubber handelswaarde?

Archief voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië. *3e Jaarg. No. 6. Juli 1919.*
Gewijzigde methode voor veldproeven met Hevea; en Nog eenige kiemproeven met Hevea-zaden, door J. G. J. A. Maas. — Variabiliteit van plantage-rubber, door O. de Vries en W. Spoon. — Tapproeven bij Hevea Brasiliensis, door Dr. A. W. K. de Jong.
Id. Algemeen gedeelte No. 2. Aug. 1919. De vegetatieve voortplanting van Hevea Brasiliensis, door J. G. J. A. Maas (met ill.). — Een uitdunproef met 17-jarige Hevea op Bangelan, door Dr. P. J. S. Cramer (met ill.). — Bruine binnenbast, door J. G. J. A. Maas. — Het kunstmatig drogen van rubber.

Mededeelingen van het Laboratorium voor Plantenziekten. *No. 37. 1919.*
Een uitheemsch gevaar voor de Oliepalmcultuur (de Palmpitboorder); eene waarschuwing voor de planters, door S. Leefmans (met ill.).

Boschbouwkundig Tijdschrift Tectona. *Deel XII Afl. 6—7 Juni/Juli 1919.*
De bosschen en het boschbedrijf in den Kangean-Archipel, door A. Reilingh. — Over de Damaksche djatibosschen in 1772 (Uit het Koloniaal Archief. No. XII), door E. H. B. Brascamp. Met naschrift, door R. Wind. — De beteekenis van den geslachtsnaam Tectona, door J. Beumee. — Een bureau voor de Statistiek c.a. van het Boschwezen, door J. R. Beversluis.

Publicaties van het Ned. Indisch Landbouw-Syndicaat. [*Niet in den handel*]. *11e Jaarg. Afl. XIV. 14 Juli 1919.*
Het hoogovenbedrijf in Ned.-Indië, door H. Philippi. — De papierfabricage, door ir. W. L. Utermark. — Bruine binnenbast en tapproeven, door R. S. Rands.
Id. Afl. XV. Voordracht over de bruine binnenbast, door J. R. Harmsen.

Locale Belangen. *7e Jaarg. Afl 2. 15 Juli 1919.*
Desa-organisatie, door J. F. H. A. Later. — Moeilijkheden met de decentralisatie in de praktijk, door Dr. W. van den Akker. — De Ned.-Indische Jaarbeurs en de Locale Raden, door B. J. Krol.
Id. Afl. 3. Wethouders [bij Indische gemeenten], door D. van der Zee. — Decentraliana (Regeeringstoezicht op werkzaamheden der Locale Raden).

Blaadje van de Centrale Kas. *7e jaarg. No. 4. 15 Juni 1919.*
Crediet-verstrekking op langen termijn aan Inlanders, door J. H. van Dranen.

Korte Berichten voor Landbouw, Nijverheid en Handel. *9e Jaarg. No. 33. 14 Aug. 1919.*
De handel tusschen Japan en Nederl.-Indië gedurende het eerste kwartaal van 1919. — De markt van eenige Ned.-Indische producten te Amsterdam in 1917. (Vervolg XVII. Slot).

Handelsberichten. *13e Jaarg. No. 650. 28 Aug. 1919.*
Cassia vera (kaneelkassia, Chineesche kaneel).
Id. No. 651. Anato- of annatto-zaden [afkomstig van de Bixa Orellana L.].
Id. No. 652. Mangrovebast als looimiddel.
Id. No. 653. Pinangbast als looimiddel. — Verdeeling van de geoogste uitgestrektheden van bataten, Inlandsch suikerriet, Spaansche peper en Inlandsche thee over de verschillende residenties van Java en Madoera gedurende 1918. — Suriname. De landbouw gedurende het jaar 1918.

In- en Uitvoer. *4e Jaarg. No. 36. 3 Sept. 1919.*
Singapore, de honderdjarige (met kaartjes), door Dr. C. te Lintum (zie ook No. 37). — Iets over Britsch-Indische salpeter, door v. O.
Id. No. 38. De Nederlandsche rubberindustrie, door A. van Rossem. — De wereldproductie en -consumptie van cacao, door H. W. Berinsohn. — De Ned.-Indische cultuurbanken, door J. van der Meulen.

Handel en Bedrijf. *13e Jaarg. No. 16. 7 Aug. 1919.*
Sago en Sagoproducten, door Bob. [naar aanleiding eener publicatie der afd. Handel van het Dep. van Landb., Nijv. en Handel te Buitenzorg].

Indisch Militair Tijdschrift. *51e Jaarg. No. 7. Juli 1919.*
Een en ander over de voedering onzer legerpaarden, door W. van den Burg (vervolg). — Practische opleiding voor den Velddienst door A. M. W. van Renesse. — Training van Infanterie, door G. Th. Slothouber. — Vereenvoudigen (bij de administratie), door Nakana. — Onze reglementen en voorschriften, door X. — Parades [over de wenschelijkheid van afschaffing].

De Ingenieur. *34e Jaarg. No. 36. 6 Sept. 1919.*
Dienstreis naar Japan in het belang van den Post-, Telefoon- en Telegraafdienst in Ned. Indië. Voordracht door ir. J. G. van Kuyk. — Dienstreis naar Japan tot bestudeering der metaalindustrie in het belang van den dienst der Staatsspoorwegen in Ned.-Indië. Voordracht door ir. D. D. Boer. — De houtexploitatie in de Buitenbezittingen, speciaal die op het eiland Simaloer. Voordracht door jhr. ir. J. M. de Jonge. — Bijdrage tot de studie over de vorming der secundaire tinertsafzettingen op Banka, Billiton en analoge gebieden, door ir. E. J. Loth (met afb.).

De Waterstaatsingenieur. *Jaarg. 1919. Mei-Afl.*
Dalafsluiting bij Toentang voor het groote Rawah Pening-reservoir, door Dr. G. J. N. Hengeveld. — De oorzaak en het voorkomen van het scheuren van stoomketelplaten enz., door ir. E. C. W. van Dijk. — Iets over pensioenregelingen, door ir. M. A. van Oort. — De sawahcultuur op de Oostkust van Sumatra, door ir. F. W. Th. van Oordt. — Zout- en brakwater vischvijvers als bron voor malariagevaar, door Red.
Id. Juni-afl. Gebruik van baggermolens voor irrigatie en afwateringswerken, door ir. J. F. B. Regensburg. — Iets over hevel-overlaten en stortdammen, door ir. G. F. van Dissel. — Middelbaar en Hooger Technisch onderwijs in Indië, door v. R. — De Indische Technische Hoogeschool, door Prof. ir. J. Klopper. Opmerkingen naar aanleiding van deze voordracht, door ir. M. H. Damme.

Indisch Tijdschrift voor Spoor- en Tramwegwezen. *7e Jaarg. Afl. 6. Juni 1919.*
Eenige bladzijden Indische spoorwegpolitiek. 10. De voorgeschiedenis der Indische spoorwegen. Concessiebepalingen Semarang-Solo-Djocja, door S. A. Reitsma. — Nogmaals de Babat-Djombang Stoomtram-Maatschappij (vervolg), door S. A. Reitsma.

Verhandelingen van het Geologisch-Mijnbouwkundig Genootschap voor Nederland en Koloniën. *Geologische Serie. Deel IV, tweede stuk.*
Opgave van geschriften over geologie en mijnbouw van Nederl. Oost-Indië (zesde vervolg), door Dr. R. D. M. Verbeek.
Id. Derde Stuk. Kristallijne schisten in West-Borneo, door N. Wing Easton.

Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. *Deel 59 (1919). Afl. 3.*
Verdere gegevens betreffende het malaria-vraagstuk te Weltevreden en Batavia, door M. L. van Breemen (met ill. en kaart). — Beknopt verslag van de werkzaamheden aan het Geneeskundig Laboratorium gedurende het jaar 1918, door P. C. Flu. — De rol van het onbewuste in ons zieleleven, door Dr. P. H. M. Travaglino. — Kiemvrij maken van drinkwater met Norit, door Dr. G. Grijns. — Een leerzaam geval van hemeralopia idiopathica cum xerophalmia (oogziekte, nl. nachtblindheid), door W. A. Wille (met ill.). — Eenige beschouwingen over de ziektegevallen voorgekomen bij de jongelingen van het opvoedingsgesticht „Van der Steur" te Magelang, door Dr. A. J. Salm.

Lichtstralen op den Akker der Wereld. *1919. No IV.*
De zegepraal van het kruis in Nieuw-Guinea op z'n smalst, door D. C. A. Bout (met ill.).

De Katholieke Missiën. *Jaarg. 44. Afl. 10. Aug. 1919.*
Ter herdenking aan het overlijden van de missionarissen te Larantoeka in Dec. 1918, door P. C. Noyen (slot) (met portret).

Berichten van den Sint-Claverbond. [*Niet in den handel. 1919*]. *No. 2.*
Ter herinnering aan het overlijden van de missionarissen te Larantoeka (Flores), December 1918, door P. C. Noyen (met ill.). — Brief van zuster Eliana te Larantoeka, betreffende het overlijden van Pr. A. van der Velden S.J. — Onze Javaansche Priestercandidaten (met portretten), door een ijveraar, voor de belangen der Missie. — In memoriam. Pastoor Th. Jansen, zijn leven en arbeid in Indië, door L. van Rijckevorsel (met portret). — De laatste levensjaren van Pastoor Th. Jansen en zijn dood.

Annalen van het Missiehuis te Tilburg. *37e Jaarg. No. 9. 1 Sept. 1919.*
Gekrabbel over Tanimbareesch gebabbel, door H. Geurtjens (Nieuwe reeks I. Maken de kleeren den man?). — Marindineesche kiekjes, door P. Vertenten (I. Sedoja. — II. Moloe) (met. ill.). — Zuid-Nieuw-Guinea sterft uit, door P. Vertenten (ontleend aan de *Java-Post*).

Maandblad der samenwerkende Zendings-Corporaties. *2e jaarg. No. 9. Sept. 1919.*
De uitbarsting van den Kloet. — Reisherinneringen uit Ned.-Indië, door Mr. J. W. Flieringa (vervolg der artikelenreeks in de *Nederlandsche Zendingsbode*, waarvan de uitgave is gestaakt).

Onze Missiën in Oost- en West-Indië. *Deel III. Afl. 1. Sept 1919.*
Apostolisch Vicariaat van Curaçao. De Missiestatie van West-Indië, Suriname, Curaçao en Bonaire, van de zusters Franciscanessen van Roosendaal. — Apostolische Prefectuur van Nederlandsch Nieuw-Guinea. Na dertig jaren Missiewerk op Kei, door J. VAN DER KOLK. — Geneeskunde en ziekenverpleging in Ned. West-Indië, door E. Q. VAN DER VEEN ZEPPENFELDT.

Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap. *Deel 63 (1919). 3e Stuk.*
Carel Poensen 9 Mei 1836—6 Febr. 1919, door N. ADRIANI. — Willem Luyke (1826 tot 1886), door Jonkvrouwe H. B. DE LA BASSECOUR CAAN. — Uit de Possozending. De werkkring Pendolo in 1918, door Dr. A. C. KRUYT (slot). — Gebruiken bij zwangerschap en geboorte op Talaoet, door H. J. STOKKING. — Roomsch-Katholieke zendingsactie.

Queensland Geographical Journal. *Vols XXXII-XXXIII. 32nd-33rd Sessions 1916-1918.*
Papua (British New Guinea), by TH. J. MCMAHON.

Man. *Vol. XIX. No. 9. Sept. 1919.*
British New Guinea: Papua. The belief in soul and soul-substance, by E. W. P. CHINNERY (met kaartje).

Le Genie Civil. *5 Juillet 1919.*
Murs de quais en béton armé et travaux de réparation dans quelques ports des Indes Néerlandaises, par A. GOUPIL.

The Import & Export Trader. *Vol. 1 No. 3. August 1919.*
The foreign trade of Java in 1918. — Dutch shipping results. — The cultivation of the coco-nut in the Dutch East Indies, by Dr. F. W. T. HUNGER (with illustrations).

Commercial Holland. *Vol. I. No. 11. Sept. 1919.*
Tobacco culture in the Dutch East Indies, by J. J. PAERELS (with illustrations). — The Dutch West-Indies by J. B. SPRENGLER (with illustrations).

The Dutch East Indian Archipelago. *Vol. II. No. 9. 5 July 1919.*
Promotion of U. S. A. trade with the D. E. Indies. — Trade between the Dutch East Indies and Australia. — Tanning barks in the Dutch East Indies. — Java's foreign trade during 1918. — The botanical garden at Sibolangit.

United Empire. *Vol. X. (New Series). No. 9. Sept. 1919.*
Unknown New Guinea (with illustrations), by E. F. PEARSON CHINNERY. — The future of tropical colonisation, by A. WYATT TILBY. — Colonisation in British Guiana.

Zeitschrift für Vulkanologie. *Band IV, Heft 4. Dez. 1918.*
Die Vulkane der nördlichen Molukken, von E. GOGARTEN (met kaart).

Den Haag, 30 September 1919. W. C. MULLER.

Toepassing en wijzigingen van de Indische Mijnwet.

DOOR

REINIER D. VERBEEK.

Zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming werd, kort vóór het reces, door de Tweede Kamer der Staten-Generaal, een der gewichtigste wetsontwerpen aangenomen die in de laatste jaren op oeconomisch gebied voor Nederlandsch-Indië aanhangig zijn gemaakt, n.l. het wetsontwerp van 6 Juli 1916 tot wijziging van de Indische mijnwet.

In het Voorloopig Verslag van de Eerste Kamer wordt deze afloop, gezien het uitvoerige en geenszins onverdeeld gunstige verslag van de Commissie van Rapporteurs der Tweede Kamer, verrassend genoemd.

Bij de kort daarop gevolgde behandeling in de Eerste Kamer heeft de heer Cremer nog eene poging aangewend om de behandeling onder het toen demissionaire cabinet uit te stellen, maar zijn daartoe strekkende motie werd met 20 tegen 18 stemmen afgestemd, met het gevolg, dat ook hier het wetsontwerp schier zonder discussie en zonder hoofdelijke stemming werd goedgekeurd.

Ten einde duidelijk te maken wat deze wet beoogt, zal het goed zijn eerst aantegeven wat men bij het ontwerpen van de Indische mijnwet beoogd heeft en op welke grondslagen ze is opgebouwd.

Wetende dat het land goud en tin opleverde en waarschijnlijk tal van andere mineralen, bestond reeds sedert de eerste vestiging van de Oost-Indische Compagnie in gindsche gewesten het streven om er mijnen te ontginnen. Men wilde zoo mogelijk hetzelfde resultaat bereiken als de Spanjaarden in Zuid-Amerika, die op gezette tijden zilver vloten naar patria zonden. Maar de Compagnie had in dit opzicht niet de ondervinding en de voorbeelden in eigen land als de Spanjaarden. Ze meende zulke resultaten te kunnen bereiken door eigen ontginning. Particuliere ontginning, zooals de Spanjaarden zulks toepasten, rijmde zich niet met de door onze O.-I. Compagnie gevolgde politiek. Het gevolg was, dat na lange jaren volgehouden, zeer kostbare, proefnemingen

om goudmijnen te ontginnen op Sumatra, Java en Celebes, die proefnemingen, als mislukt, opgegeven moesten worden.

Eerst in de vorige eeuw, na het Engelsche tusschenbestuur, kwam het denkbeeld wederom meer op den voorgrond, om te trachten den delfstoffelijken rijkdom van Indië tot ontginning te brengen en van regeeringswege werd, eerst door middel van de natuurkundige Commissie en daarop door de vorming en aanstelling van een corps mijningenieurs, getracht voor ontginning geschikte delfstofafzettingen op te sporen en zoo mogelijk ten voordeele van den Lande in ontginning te brengen. Bij Koninklijk besluit van 1850 werd ook voor particulieren de mogelijkheid geopend in Nederlandsch-Indië mijnen te ontginnen.

Volgens deze verordening zouden aan de concessionarissen de delfstof bevattende gronden bij wijze van erfpacht of huur worden afgestaan en dus, met het recht tot ontginning van de delfstof, ook dat van den bovengrond gepaard gaan.

In 1873 werd dit niet aan het doel beantwoord hebbende Koninklijk besluit vervangen door een nieuw, hetwelk van een ander beginsel uitging. Volgens deze regeling had het gouvernement het recht om, bij onmacht of onwil van den rechthebbende op den grond, over de exploitatie van den ondergrond te beschikken, behoudens verzekering aan hem, bij wien de grond in gebruik was, van volledige vergoeding voor de schade door de mijnbouwkundige opsporingen van derden te lijden en behoudens toekenning aan den rechthebbende op den grond van een recht van voorrang op de concessie.

Ook hier was men echter voor Indië volgens een in Nederland eigen bedacht stelsel te werk gegaan en bleek bij de toepassing meer en meer, dat men niet voldoende in aanmerking had genomen de elders in dit opzicht opgedane ondervinding en de dientengevolge bij andere mijnlanden in toepassing gekomen beginselen. De noodzakelijkheid om dit wel te doen, en zich daardoor te laten leiden, bij het ontwerpen onzer Koloniale mijnverordeningen, wilde men met grond de verwachting koesteren even gunstige resultaten te kunnen bereiken als elders, heeft bij het ontwerpen van de thans in Indië in werking zijnde mijnwet voorgezeten. En zonder twijfel zou zulks ook het gevolg zijn geweest van de nu reeds sedert circa twintig jaren, na langdurige voorafgaande overweging, eindelijk tot stand gekomen mijnwet, wanneer niet èn tengevolge van de in Indië ontworpen uitvoeringsbepalingon op die wet, èn daarop van een van regeeringswege opzettelijk tegengaan van hare werking, een toestand was ingetreden, veel ongunstiger, dan onder het regime van het Koninkl. besluit van 1873 bestond. Want een feit is het dat, afgezien van petroleum, de weinige werkelijk geslaagde mijnondernemingen in Indië haar oorsprong te danken hebben aan de voorschriften van die veroordeelde verordening van 1873, welke de

thans geldende mijnwet bestreefd geweest is te verbeteren en te vergemakkelijken. [1])

Terwijl de nieuwe mijnwet, zooals overal elders, de bedoeling heeft om den mijnbouw in Nederlandsch-Indië te verlevendigen, om de in dat uitgestrekte gebied aanwezige delfstoffelijke hulpbronnen door opsporing te leeren kennen en tot ontwikkeling te brengen, heeft juist het tegendeel plaats gehad en heeft ze in haar toepassing als een remschoen gewerkt.

Zeven jaren na hare afkondiging in het Nederlandsche staatsblad kon de beknopte, uit 41 artikelen bestaande, mijnwet eerst in werking treden onder gelijktijdige toepassing van eene uit 612 artikelen bestaande, in Indië ontworpen, buitengewoon uitvoerige en ingewikkelde mijnordonnantie, die hare wedergade niet heeft op mijnwetgevend gebied en die gebleken is zoo onpractisch en belemmerend mogelijk te werken. Geen wonder, dat de wet, die bedoeld heeft het zoeken naar ontginbare delfstofafzettingen zooveel mogelijk te bevorderen en aan te wakkeren, juist het tegendeel veroorzaakt heeft. Tengevolge van de moeilijkheden die de mijnordonnantie schiep, door eene belemmerende en onjuiste uitlegging te geven aan verschillende voorschriften van de wet en door nieuwe voorwaarden aan de door de wet gestelde toe te voegen, bij het verwerven van het recht om aanspraak te kunnen maken op de concessie, moest wel het tegendeel bereikt worden van hetgeen de wet beoogde.

In het kort gezegd bepaalt de Indische mijnwet van 1899, dat eene zekere categorie van uitdrukkelijk in artikel 1 genoemde delfstoffen in Nederlandsch-Indië niet ter beschikking staat van den rechthebbende op den grond. Het beschikkings- en ontginningsrecht kan, binnen zekere grenzen en voor een bepaald tijdperk, oorspronkelijk slechts verkregen

---

[1]) De heer Cremer, minister van Koloniën: „De eerste geachte spreker, die gisteren over dit wetsontwerp het woord heeft gevoerd, evenals zij die dat heden deden, de heeren van Kol en Mackay, hebben beiden gewezen op het groote belang dat deze wet zou hebben voor de ontwikkeling van Nederlandsch-Indië. Ik voeg er dadelijk bij *kan* hebben voor Nederlandsch-Indië, want twee zaken zijn mijns inziens daarvoor noodig, ten eerste, dat uit een voortgezet onderzoek van wat de bodem van Indië bevat blijkt, dat de rijke verwachtingen die velen van de schatten in den aardbodem aldaar opgesloten, hebben, worden verwezenlijkt, en ten tweede, dat ruim gelegenheid gegeven worde voor dat onderzoek. Nu is een van de hoofddoeleinden van deze wet dit, dat de onderzoeker zekerheid verkrijgt, dat wanneer hij, niet na een toevallige vondst, zooals de heer Pijnappel zeide, maar na een opzettelijk mijnbouwkundig onderzoek, tot de overtuiging komt, dat in een gegeven stuk grond eenige delfstof is, waarvan de winning technisch mogelijk is, hem de ontginning daarvan niet zal ontgaan. Bij de tegenwoordige bepalingen zijn er allerlei belemmeringen voor dien onderzoeker en het doel van dit wetsontwerp is voornamelijk om die belemmeringen weg te nemen." Zie *Handelingen* 1898—1899, II, bladz. 110 en 111.

worden door den door de wet aangewezen ontdekker, die, op de door de wet voorgeschreven wijze, binnen zekeren tijd, om de concessie aanzoek doet, of door den wettigen verwerver van zulke ontdekkersrechten [1]). De ontdekker heeft onder deze condities aanspraak verworven op het verleenen van de concessie en de mijnwet garandeert hem zulks. De voorkeur op de concessie, die het Koninklijk besluit van 1873 den rechthebbende op den grond verleende, werd daarmede opgeheven.

Om zich bij een aanvraag om concessie als wettige ontdekker te kunnen legitimeeren, moet de aanvrager houder zijn van een vooraf verkregen vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, die hij, voor nog vrij liggend terrein, voor eene nauwkeurig omschreven oppervlakte en voor een bepaalden tijd, vooraf van het Hoofd van gewestelijk bestuur, op aanvraag, verkregen moet hebben. De houder dezer vergunning tot onderzoek heeft, voor het aangewezen terrein, het uitsluitend recht tot opsporing.

De ontdekker die eene concessie aanvraagt, moet zulks op door de wet voorgeschreven wijze doen en heeft hij zulks op tijd gedaan en ligt de ontdekte delfstof binnen de grenzen van het hem verleende terrein voor mijnbouwkundig onderzoek, dan heeft hij zich door zulk een aan de wet beantwoordend verzoek het recht verworven *aanspraak te kunnen maken* op de concessie, d. w. z. op het beschikkings- en ontginningsrecht over de ontdekte en aangevraagde delfstof of delfstoffen, waarvan de uitgevaardigde acte van concessie hem tot bewijs zal dienen. Concessies worden niet verleend in streken of terreinen, waar die, naar het oordeel van den Gouverneur-Generaal, *om redenen van algemeen belang*, niet kunnen worden toegelaten. Verondersteld mag worden, dat het bestaan van zoodanig bezwaar reeds zal blijken bij de aanvraag om vergunning tot onderzoek, die immers niet wordt verleend, dan nadat dit verzoek eerst bekend werd gemaakt enbe langhebbenden in de gelegenheid zijn gesteld hunne bezwaren in te brengen.

Ontstaat er twijfel of de aangevraagde delfstof wel tot de in artikel 1 van de wet genoemde gerekend kan worden, dan zal de Gouverneur-Generaal, volgens de artikelen 1 al. 2 en 13 al. 2 van de wet, beslissen, of dit al dan niet het geval is en daarbij niet, zooals in het Kon. besluit van 1873 voorgeschreven was, de vraag mogen stellen of de in concessie aangevraagde delfstof wel *met voordeel* te ontginnen is — die eisch werd uitdrukkelijk opgeheven — maar alléén of er *mogelijkheid* bestaat, om die delfstof, binnen de grenzen van het aangewezen terrein, op hare natuurlijke bedding, *technisch*, d. w. z. handwerk- of fabriekmatig, te winnen.

[1]) Zoowel het recht van mijnbouwkundig onderzoek, als het volgens de wet verworven recht om aanspraak te maken op de concessie, kan vervreemd en aan anderen overgedragen worden; ook het recht van concessie zelf hetwelk, als zijnde een onroerend zakelijk recht, ook met hypotheek belast kan worden.

De beginselen waarop de Indische Mijnwet berust zijn die van de Algemeene Pruisische mijnwet van 1865. Uitdrukkelijk is zulks herhaaldelijk door de regeering gezegd, zoowel in de Memorie van Toelichting als bij de bespreking in de Kamers. Die wet was tot voorbeeld gekozen, omdat ze niet alleen algemeen bekend stond als de beste en meest moderne van de bestaande mijnwetten, maar ook omdat ze bij hare toepassing op de beste uitkomsten kon wijzen en op betere dan de Fransche mijnwet van 1810, die nog in Nederland van kracht is [1]).

Omtrent hare beginselen, welke ook die van de Indische mijnwet zijn, leest men o. a. het volgende in de Memorie van Toelichting tot het ontwerp van die Pruisische wet.

Na er op gewezen te hebben, dat tot daartoe zoowel in het rechts van den Rijn gelegen gedeelte van het Rijk, dat onder de heerschappij van het Duitsche mijnrecht stond, als in het links gelegen gedeelte, waar het Fransche mijnrecht van kracht was, het beschikkingsrecht over de onder de mijnwet gerangschikte delfstoffen afgescheiden [2]) was van dat van den grondeigendom, geeft de Memorie de volgende toelichting omtrent het rechtsbeginsel waarop de mijnwet gebaseerd is:

„In dit opzicht", zoo leest men daar, „berust het ontwerp tot deze

---

[1]) „Dit ontwerp is opgemaakt naar het model van de Pruisische mijnwet „van 1865, die het gevolg was van eene jarenlange en omvangrijke voorbereiding. „Veertig jaren lang is men daar ongeveer bezig geweest om te komen tot „hetgeen eindelijk in 1865 werd voorgesteld."

De heer Cremer, minister van Koloniën, in de vergadering van de Tweede Kamer van 19 October 1898.

[2]) Het zijn dezelfden die reeds Mirabeau in zijne beroemde rede van 21 Maart 1791 voor de Nationale Vergadering in Frankrijk ontwikkelde, om de noodzakelijkheid dier afscheiding aantetoonen. In Duitschland berust die afscheiding op een sedert eeuwen in toepassing gekomen beginsel en volgens het Fransche mijnrecht op de ook in ons land geldende Fransche mijnwet van 1810. De afzettingen van nuttige delfstoffen zijn slechts zelden aan de oppervlakte zichtbaar. Met recht kan men zeggen, dat het meerendeel *verborgen* ligt in den bodem en dat ze niet anders dan met aanwending van veel moeite, kennis, arbeid, kosten en teleurstelling te ontdekken zijn. Vooral in Indië heeft men daarmede rekening te houden, waar het terrein van opsporing meestal met schier ondoordringbaar oerwoud bedekt is en communicatie-middelen voor het aanvoeren van machineriën en andere benoodigdheden ontbreken. In landen waar sedert honderden en zelfs duizenden van jaren, als b. v. Spanje, ijverig naar delfstofafzettingen werd gezocht, ziet men het telkens gebeuren, dat nieuwe worden opgespoord. Het voorkomen dier delfstofafzettingen richt zich ook niet naar de begrenzing der grondstukken aan de oppervlakte. Wordt rechtens het beschikkingsrecht over die nog verborgen in den bodem sluimerende delfstoffen aan den rechthebbende op den grond, of aan den Staat, toegekend, de ondervinding heeft zulks geleerd, dan heeft de opsporing en de daarmede gepaard gaande ontdekking niet naar wensch plaats en werd daarom ook dit gebruik overal waar mijnwetten afgekondigd werden afgeschaft en vervangen door een systeem hetwelk den opspoorder en vinder dit recht toekent.

„wet op een onomstootelijk geworden feit, waarom het niet noodzakelijk „geoordeeld wordt de algemeen erkende staathuishoudkundige beweeg„redenen te herhalen, die voor de noodzakelijkheid van deze afschei„ding pleiten.

„Doch even onomstootelijk als deze uit een rechtskundig oogpunt „noodzakelijke afscheiding, is ook het tweede grondbeginsel van het „tot nu toe zoowel rechts als links van den Rijn bestaande mijnrecht, „volgens hetwelk die delfstoffen niet aan een als monopolie optevatten „gebruik van de zijde van den Staat onderworpen mogen zijn, maar „onder bepaalde, door de wet voorgeschreven, voorwaarden voor het „vrije industrieele verkeer zijn bestemd, teneinde aan de oeconomische „krachten van de natie gelegenheid te geven daarmede een grootsche „tak van nijverheid te grondvesten. Deze algemeene *mijnbouwvrijheid* [1]) „was op het rechts van den Rijn gelegen gedeelte een gevolg van het „prijsgeven van het mijnregaal en op de linker Rijnzijde door het prijs „geven van een bij de Fransche mijnwet van 1810 bestaand rechts„beginsel, hetwelk voor den ontdekker de zekerheid verzwakte, dat „hij steeds aanspraak kon maken op de verwerving van het beschikkings„recht over de door hem ontdekte delfstof [2]). Deze beide belemmeringen „worden nu door het ontwerp opgeheven.

---

[1]) Westhof — Hense geven omtrent de beteekenis van *mijnbouwvrijheid* (Bergbaufreiheit) in hun boek over de Pruisische mijnwet de volgende opheldering:

„Hiermede wordt bedoeld het zoowel tegenover den grondeigenaar als den „regaalheer bestaande recht van den mijnbouwer om, onafhankelijk van den „eigendom van den grond, zoowel op eigen als op aan anderen toebehoorende „grondstukken — op laatstgenoemde alzoo met uitsluiting van den grond„eigenaar — de daarin aanwezige delfstoffen optesporen en te ontginnen.

„*Mijnregaal* en *mijnbouwvrijheid* werden reeds in het begin van de veertiende „eeuw in Duitschland algemeen erkend. De mijnbouwvrijheid werd niet alleen „tegenover den grondeigenaar maar ook tegenover den regaalheer geldend „gemaakt en trad dus in tegenstelling tot diens rechten. Volgens de oudste „bestaande mijnverordeningen had de ontdekker ook tegenover den regaalbe„zitter het recht om aanspraak te maken op de concessie en deze bepaling „werd — ten minste principieel — ook in de volgende verordeningen van het „Duitsche mijnrecht overal erkend."

In plaats van den regaalheer, den *Rex*, trad volgens het moderne staatsrecht de *Staat*, het *Rijk*.

[1]) Tot motiveering van de noodzakelijkheid van dit aan de Fransche mijnwet van 1810 ontbrekende beginsel leest men ter anderer plaatse in dezelfde Memorie van Toel. tot de Pruisische mijnwet van 1865 het volgende:

„Om de noodzakelijkheid aantetoonen, dat den wettigen ontdekker, wanneer „hij de concessie aanvraagt, ook het recht van aanspraak daarop te kunnen „maken, moet worden toegekend, een recht dat berust op de vrijverklaring „van den mijnbouw, is het niet noodig, dat verwezen wordt naar het feit, dat „eene ondervinding van eeuwen bij den Duitschen mijnbouw opgedaan, de „noodzakelijkheid van dit grondbeginsel bewezen heeft. Het zal voldoende „wezen hierbij te wijzen op de gevolgen die de toepassing van dit beginsel

„Om de verhouding van den Staat tot den mijnbouw op wettelijke „wijze te regelen is het niet noodig het regaliteitsbeginsel te behouden. „Integendeel schijnt het, met het oog op de rechtsontwikkeling in „Pruisen *noodzakelijk* en ook zonder moeilijkheden *uitvoerbaar*, om zich „van het zoowel rechtelijk als practisch onhoudbare begrip van mijn„regaal los te maken.

„Hierbij dient nog de omstandigheid in aanmerking te worden „genomen, dat sedert het mijnregaal, met al zijn consequenties, in de „links van den Rijn gelegen gedeelten van het Rijk voor nu langer dan „een halve eeuw geleden verlaten werd, een terugkeer daartoe daar „niet uitvoerbaar zou wezen.

„Maar ook rechts van den Rijn heeft het mijnregaal, hetwelk door het „Algemeen Landrecht bereids zijn oorspronkelijk, meer privaatrechtelijk „karakter, had afgelegd, om de beteekenis van een hoogheidsrecht „aan te nemen, gedurende den laatsten tijd, door novellen-wetgeving, „een nog meer uitgesproken wijziging ondergaan. Buitendien wordt „noch aan den Staat noch aan den mijnbouw eenig nadeel berokkend „door het prijsgeven van het mijnregaal, want wat het uit het laatst„genoemde begrip afgeleide, maar toch ook bestreden, recht van den „Staat aangaat om zich zekere districten te reserveeren voor den „eigen mijnbouw, zoo kan zonder bezwaar in toekomst het onmiddellijk „verwerven van mijneigendom voor rekening van den Staat afhankelijk

---

„voor de ontwikkeling van de mijnbouwindustrie rechts van den Rijn in den „jongsten tijd gehad heeft. Want werpt men een blik op de daar plaats gehad „hebbende talrijke ontdekkingen van nuttige delfstofafzettingen, het op belang„rijke schaal openen van nieuwe mijnen en de door alle klassen van de bevol„king loopende deelneming aan nieuwe mijnbouwondernemingen, zoo laat zich „niet loochenen, dat dit industrieele leven — met terzijdestelling van eenige „ongezonde, maar voorbijgaande, uitwassen en overdrijvingen — over het „geheel genomen als met groote gevolgen gepaard gaande moet worden erkend, „terwijl zulks hoofdzakelijk te wijten is aan de bij de wet vastgestelde aan„spraak op de concessie die de ontdekker kan laten gelden."

En voorts het volgende:

„Aan de Fransche mijnwet ontbreekt het doelmatig gebleken Duitsche mijn„rechtelijk beginsel van de *mijnbouwvrijheid*, doordien de aanvraag om concessie „niet een door de wet vastgestelde aanspraak daarop kan doen gelden en ook „het recht van voorkeur den ontdekker niet gegeven is. Alleen aan het oordeel „der regeering is het voorbehouden of en aan welken aanvrager de concessie „verleend zal worden. In dit opzicht is ook voor het links van den Rijn ge„legen gebied een terugkeer tot het Duitsche mijnrecht te meer aantebevelen, „nu ook reeds België, Portugal en Sardinië waar tot daartoe het beginsel van „de Fransche mijnwet eveneens in toepassing was gekomen, de nieuwe wet„geving zich, in het belang van dan mijnbouw, genoodzaakt heeft gezien dat „welmeenen van de overheid belangrijk te beperken en zekere wettelijker voor„geschreven rechten van voorkeur bij de verleening van de concessie vast te „stellen."

„gesteld worden van het vervullen van dezelfde voorschriften, die ook „voor den privaatmijnbouw gelden. [1])

„Hiermede is echter ook het doel der mijnwet, wat dit gedeelte „van haar taak betreft, bereikt.

„Aan de wetenschap moet het overgelaten worden om de aan de „voorschriften der mijnwet tot grondslag dienende theorieën uiteen te „zetten en de begrippen en het systeem uit deze voorschriften te „construeeren. De mijnwet zelve heeft des te minder aanleiding om „zich op dit gebied van theoretische beschouwingen te begeven, nu „juist op dit punt de meeningen het nog niet geheel eens zijn en in „het bijzonder nog hierover verschil van gevoelen bestaat, hoe het „verwerven van den mijneigendom, en deze zelf, rechtens dienen te „worden opgevat en of men moet uitgaan van de veronderstelling, „dat de onder de mijnwet ressorteerende delfstoffen oorspronkelijk als „heerlooze zaken te beschouwen zijn of, zoo lang zij noch onontgonnen „op hare natuurlijke vindplaatsen zich bevinden, als bestanddeelen „van grond en bodem moeten worden aangenomen.

„De mijnwet als zoodanig heeft niet de taak om zich in dit opzicht „partij te stellen tusschen met elkander strijdige wetenschappelijke „meeningen. Van haar standpunt beschouwd is het voldoende, dat de „vastgestelde positieve voorschriften aan den eenen kant gegrond zijn „op de rechtelijke en oeconomische behoeften van den mijnbouw en „aan den anderen kant echter ook zoo geconstrueerd zijn, dat ze „weliswaar aan theoretische beschouwingen vrije speelruimte kunnen „laten, maar dat hierdoor toch geen rechtsonzekerheid of ander nadeel „bij hare practische toepassing mag ontstaan. Voor de handhaving van „de mijnwet is het van het meeste gewicht, dat hierover geen twijfel „kan ontstaan, welke bevoegdheden en verplichtingen aan de door „den Staat verleende mijnbouwrechten verbonden zijn en in welken „omvang voorts de algemeene grondbeginselen ten opzichte van den „burgerrechtelijken, speciaal den grondeigendom, op deze mijnbouw-„rechten toepassing zullen vinden".

De mijnbouw is de oudste aller industriën [2]) en om het beschikkings-

---

[1]) Schlüter — Hense zeggen eveneens in „Allgemeines Berggesetz für die Preusischen Staten" 3e Aufl. p. 24, dat de Staat, qua fiscus, ook formeel, overeenkomstig het grondbeginsel van het staathoogheidsrecht, hetwelk men aan de Fransche mijnwet van 1810 ontleende, eerst bij het bestuur, als vertegenwoordiger van het staathoogheidsrecht, om het verleenen van de concessie (die Verleihung) aanzoek moet doen.

[2]) En niet alleen de oudste maar ook de meest internationale van alle industrieën, vooral door de omstandigheid, dat voor de uitoefening van den mijnbouw en tot het opsporen van nog niet ontdekte afzettingen van ontginbare delfstoffen, bijzondere kennis vereischt wordt. Ziet men reeds in de vijftiende

recht over de delfstoffen en het recht om ze te ontginnen ziet men, van af de vroegste tijden, en in alle landen, drie personen om den voorrang strijden en ziet men hier dezelfde evolutie plaats grijpen.

De vorst van het land, de rechthebbende op den grond en de mijnbouwondernemer gaan een wedstrijd om den voorrang aan.

In Duitschland is de strijd het best geschiedkundig geboekstaafd en heeft hij het langst geduurd. Hier heeft men de meeste ondervinding in dit opzicht kunnen opdoen, heeft de toestand gelegenheid gegeven de industrie op de meest rationeele wijze zich te doen ontwikkelen en is men, zooals uit de resultaten blijkt, tot de meest gewenschte oplossing kunnen geraken.

Door de aanspraken van den vorst, die den staat vertegenwoordigde, ontstond het beginsel van *mijnregaal*, dat zich in de *mijnbouwvrijheid* moest oplossen, toen de vorst, de staat dus, onmachtig bleek zelf de in het land aanwezige delfstofvindplaatsen in voldoende mate op te sporen of in ontginning te doen brengen. Het beginsel van mijnregaal heeft, al of niet vereenigd met dat van mijnbouwvrijheid, uit den aard der zaak de aanspraken van den rechthebbende op den grond ter zijde moeten stellen en toen in de negentiende eeuw de communicatiemiddelen zoo ontzaglijk verbeterd werden en de mijnen ophielden te produceeren met de bedoeling in de behoefte te voorzien van de onmiddellijke omgeving, toen dus de eischen van den *vrijen mijnbouw* zich gebiedend deden gelden, d. w. z. van de niet onder controle en volgens aanwijzing van den vorst, of van den staat, uitgeoefenden mijnbouw, omdat deze anders de concurrentie met andere industriën en andere landen niet kon volhouden, moest daarvoor weder het beginsel van mijnregaal verlaten worden, om voor den volkomen vrijen mijnbouw plaats te maken.

Toen men tot het besluit was gekomen om voor Indië op het gebied van den mijnbouw alle verdere proefnemingen met eigen bedachte stelsels te staken, en in dit opzicht over te nemen en te volgen wat in andere mijnlanden proefhoudend was gebleken, en zich bepaald had tot navolging van het Pruisische stelsel, waarvan in artikel 1 van de Indische mijnwet het grondbeginsel belichaamd staat, moest men natuurlijk in de eerste plaats zich ook rekenschap geven omtrent de vraag waarop dit beginsel rechtens berustte? En ofschoon men in dit opzicht meende goed te doen, bij de toelichting van het ontwerp, evenals de zooeven aangehaalde Memorie van toelichting van de Pruisische mijnwet, niet te veel in theoretische beschouwingen

---

en zestiende eeuw Duitsche mijnwerkers en deskundigen naar Frankrijk en Engeland ontbieden om daar nieuwe mijnen te openen en in ontginning te brengen, hetzelfde gebeurde door onze Oost-Indische Compagnie in Indië, in de zeventiende en achttiende eeuw.

zich te moeten begeven,[1]) zoo mocht men toch niet nalaten dit voor zich zelf te doen en van het resultaat melding te maken bij de behandeling van het ontwerp.

Zooals uit het voorgaande blijkt had men dus bij het ontwerpen van de Indische mijnwet een keuze te doen uit drie stelsels:

1°. Het *regaliteits*beginsel,[2]) volgens hetwelk de nuttige delfstoffen beschouwd worden den koning, den rex, of den staat toe te behooren, die alleen het recht heeft ze zelf, of met zijn toestemming, door anderen te laten ontginnen.

2°. Het beginsel, dat de nuttige delfstoffen, vóór hare ontdekking, als een bestanddeel te beschouwen zijn van den bodem en derhalve ter beschikking staan van den rechthebbende daarop.

3°. Het beginsel dat ze heerlooze zaken (res nullius) zijn, zaken dus, die vóór hare ontdekking niet geacht kunnen worden aan iemand toe te behooren en waarover alleen aan den door de wet aangewezen ont-

---

[1]) In de eerste plaats is tegemoet gekomen aan den eisch, die aan eene „mijnwet gesteld mag worden, om duidelijk en onomwonden het beginsel uit „te spreken waarop zij berust. Als zoodanig is vooral aan te merken, dat over „de in de wet genoemde delfstoffen in Nederlandsch-Indië de rechthebbende op den grond niet mag beschikken. Welk rechtskarakter aan deze delfstoffen „toe te kennen is, of zij, zoolang zij nog niet ontdekt en ontgonnen zijn, res „nullius geacht moeten worden, een regaal uitmaken, dan wel als een bestand-„deel van den grond zijn aan te merken, doet voor het doel, dat de ontwerper „eener practische mijnwet zich voor oogen heeft te stellen, niets ter zake." Zie M. v. T. tot de Indische mijnwet. Zitting 1897—'98 162 No. 3 p. 2.

Zie ook Memorie van antwoord van 16 Sept. 1898 waarin op nieuw geconstateerd werd, dat art. 1 van de Indische mijnwet, in navolging van § 1 van de Pruisische mijnwet werd ontworpen en dat tusschen het rechtskarakter der nog niet ontdekte delfstoffen bij beide wetten geen verschil bestaat.

[2]) Het mijnregaal werd het eerst in 1158 in de Ronkalische Constitutie van Frederik Barbarossa op wettige wijze door den Rijksdag vastgesteld, maar moest weldra schier overal voor den *vrijverklaarden* mijnbouw plaats maken. Omvatte oorspronkelijk het mijnregaal de volle beschikking over de in het land aanwezige metalen en zouten, zoo konden uit den aard der zaak de regaalheeren toch slechts in zeer zeldzame gevallen van dit recht gebruik maken om op eigen kosten mijnen op te sporen en te ontginnen. Zij lieten daarom zooveel mogelijk vreemde mijnwerkers en ondernemers in het land komen en verklaarden, onder behoud van het begrip van mijnregaal, ten slotte den mijnbouw voor een vrije industrie, volgens welke een ieder, zoowel burger als vreemdeling, nog niet ontdekte vindplaatsen mocht opsporen en ontginnen, onder conditie cijns te betalen en te werken onder toezicht van rijksambtenaren. Uit deze *vrijverklaring* van den mijnbouw ontstond, sedert de afkondiging van de algemeene Pruisische mijnwet van 1865, de *mijnbouwvrijheid* in haar zuiversten vorm, onder afstanddoening van het mijnregaal en van het recht van toezicht op de uitoefening van den mijnbouw, uit een oeconomisch oogpunt. Slechts om redenen van *algemeen belang*, slechts om redenen van mijnpolitie, zou van regeeringswege toezicht mogen worden uitgeoefend en uitdrukkelijk worden daarom in de mijnwet limitatief de onderwerpen aangegeven, waarover zich dat toezicht mag uitstrekken. art. 43; 2. Ind. mijnwet.

dekker, binnen bij de wet aangegeven grenzen, het beschikkingsrecht toekomt.

Het eerste stelsel was overal in de practijk ondoelmatig gebleken en overal, na korteren of langeren tijd verlaten. In Nederlandsch-Indië had men nooit er zich op beroepen. Het verdiende dus zeker geen aanbeveling dit thans tot grondbeginsel van de nieuw te ontwerpen mijnwet te kiezen.

Het tweede stelsel, dat nog eenigszins in het Koninklijk besluit van 1873 doorschemerde en dat men nu, als niet aan het doel hebbende beantwoord, wilde verlaten, terwijl het ook niet strookte met de elders in de praktijk opgedane ondervinding, kon evenmin als grondslag dienen, vooral niet wanneer men de Pruisische mijnwet als voorbeeld wilde nemen. Dit blijkt dan ook zoo duidelijk mogelijk uit de bewoordingen van artikel 1 van de wet.

Er bleef dus slechts over zich tot het derde stelsel te bepalen en dit is ook te kennen gegeven bij de behandeling van het ontwerp. [1])

Is artikel 1 van de Indische mijnwet geredigeerd in navolging van de Pruisische mijnwet, met geringe wijzigingen ten opzichte van de opgesomde delfstoffen, zoo is niet overgenomen het in artikel 2 van die wet bepaalde: „Het verwerven en ontginnen van mijnen voor „rekening van den Staat is evenzeer onderworpen aan de voorschriften „van deze wet".

Waarom dit niet plaats heeft gehad is niet nader vermeld. Waarschijnlijk echter heeft hier de overweging voorgezeten, dat dit in Pruisen,

---

[1]) „Het mijnregaal is veroordeeld door het mijn- en staatsrecht van den „nieuweren tijd en de opneming daarvan in de wet ware dus een fout. „In Pruisen, het mijnland bij uitnemendheid, is het terecht afgeschaft.

„De Staat verleent concessiën krachtens zijn *hooghenlsrecht* (in art. 13, juncto „art. 1, al. 3, van het ontwerp uitdrukkelijk gesanctioneerd) en daarvoor is „het niet noodzakelijk, dat vooraf vaststaat, dat de Staat eigenaar is van het „mineraal." Mem. v. Antw. Ind. Mijnw. II 1897—1898. 162 No. 6, p. 1 en 2.

„Zij" (art. 1 van het Ontwerp), is opzettelijk aldus geredigeerd, dat zij zoo„wel als eene bloote wettelijke beperking van den grondeigendom kan worden „opgevat, die den eigenaar slechts het beschikkingsrecht over zekere bestand„deelen van zijn eigendom onttrekt, maar ook aldus kan worden begrepen, „dat de delfstoffen, aan de mijnwet onderworpen, zijn afgescheiden uit de recht„sfeer van den grondeigenaar en, totdat zij geconcedeerd zijn, als heerlooze „zaken zijn aantemerken."

(*Ibidem* pag. 5).

In dit opzicht onderscheidt zich de wet Cremer ook zoo belangrijk van het voorafgaande ontwerp Bergsma, waar in de M. v. T. gezegd wordt:

„Neemt men aan, dat het mineraal *res nullius* is en dus ook niet den Staat „toebehoort, dan zou er grond zijn voor de meening, dat elke inmenging, geen „verband houdende met het algemeen belang, in de wijze waarop het bedrijf „wordt uitgeoefend, ongeoorloofd moet zijn. Maar op dat standpunt staat dit „ontwerp niet; het recht van den Staat op het mineraal wordt daarin erkend."

waar voor een groot gedeelte van het Rijk tot daartoe het mijnregaal, waarvan nu definitief afstand werd gedaan, nog van kracht was, wellicht noodig was uitdrukkelijk te stipuleeren, maar voor Nederlandsch-Indië, waar dit te voren nooit gegolden had, niet. Uit het in toepassing gekomen beginsel, dat de genoemde delfstoffen niet ter beschikking stonden van den rechthebbende op den grond en dat de Staat, wilde deze mijnrechten zich verwerven, dit zou moeten doen in zijn privaatrechtelijk karakter, als fiscus of domein dus, en niet in zijn publiekrechtelijk karakter, als overheid, was immers het natuurlijk gevolg en van zelfsprekend, dat ook hij slechts op grond van de mijnwet zulke mijnrechten zich kon verwerven.

Bij de latere toepassing van de Indische mijnwet schijnt men dit in Indië echter niet begrepen te hebben en vandaar vele onrechtmatigheden die hebben plaats gegrepen en die zulk een ongewenschte uitwerking hebben gehad op de ontwikkeling van den Indischen mijnbouw.

Wel staat in artikel 6 van de Indische mijnwet, dat deze niet van toepassing zal wezen op van gouvernementswege ondernomen *opsporingen* en *ontginningen*, waar die niet in strijd komen met aan opspoorders en concessionarissen verleende rechten, maar dat kan, wil men niet het geheele beginsel waarop de wet rust overhoop werpen, alleen betrekking hebben op de *uitoefening van het bedrijf* en van het daarop van overheidswege uit te oefenen politie-toezicht en zou uit die bepaling nooit afgeleid kunnen worden, dat zulks ook van toepassing is op de privaatrechtelijke verwerving van het beschikkingsrecht over de delfstof zelve.

Intusschen heeft dit niet begrijpen aanleiding gegeven, dat de wet in 1910 ten opzichte van door het gouvernement te ondernemen opsporingen en ontginningen gewijzigd werd in dien zin, dat ze kunnen plaats hebben zoowel rechtstreeks door het gouvernement als door middel van overeenkomsten door den Gouverneur-Generaal gesloten met particulieren. Die wetswijziging ware niet noodig geweest, wanneer men aan de wet niet een onjuiste uitlegging gegeven had. Aangezien overigens bij die wetswijziging het grondbeginsel zelve van de wet niet gewijzigd werd,[1]) zoo heeft deze wijziging nu slechts de zeker, uit een practisch oogpunt beschouwd, minder rationeele beteekenis, dat voortaan zulke door den Gouverneur-Generaal met particulieren beoogde overeenkomsten eerst met goedkeuring van de Staten-Generaal gesloten mogen worden, wat zeker niet aan eene spoedige afdoening of aan een krachtige ontwikkeling van delfstof bevattende streken in Indië, voor zoover ze van regeeringswege ondernomen zullen worden, ten goede zal kunnen komen.

Afgezien van de vraag van het al dan niet wenschelijke van staats-

[1]) Uitdrukkelijk werd dit door den minister bij de behandeling van het ontwerp in de Kamer verklaard.

opsporing en ontginning van delfstoffen stond, vóór dat die wetswijziging plaats had, het aan de Indische regeering even vrij als aan ieder particulier het hier beoogde te bereiken en tot uitvoering te brengen, zonder daarbij telkens eerst goedkeuring te moeten vragen aan de Staten-Generaal.

Maar de minister zag dit niet in. Hij zeide tijdens de behandeling van de wijzigingswet van 26 September 1910 in de Tweede Kamer, den 8 Juni 1910, o.a. het volgende:

„Dit wetje beoogt niets anders dan te verduidelijken, wil men, eenigszins uit te breiden [1]) de bevoegdheid die thans reeds in de In„dische mijnwet is gegeven.

„De geachte afgevaardigde uit Sneek wees er reeds op, dat thans „reeds aan het Gouvernement de bevoegdheid is voorbehouden om op„sporingen of ontginningen te bewerkstelligen, waar die niet in strijd „komen met aan opspoorders of concessionarissen verleende rechten. „Nu is de vraag gerezen, of onder het begrip „bewerkstelligen" ook „valt het laten doen van die werkzaamheden door anderen onder be„paalde voorwaarden [2]) en men meende, dat daardoor aan het begrip „een te groote uitbreiding werd gegeven en dat de wet onomwonden „zou moeten uitspreken, dat het bewerkstelligen van opsporingen ook kan plaats hebben door anderen daarmede te belasten.

„Ik moet daarom met nadruk tegen de stelling, dat door deze wet „aan den grondslag van de Indische Mijnwet zou worden geraakt, „opkomen. De concessies blijven geregeld zooals thans; alleen de be„voegdheid van het Gouvernement om zelf te exploreeren of exploi„teeren wordt eenigszins gewijzigd doordat in bepaalde gevallen, waar „daartoe naar het oordeel van de Indische Regeering aanleiding bestaat, „overeenkomsten als in het wetsontwerp bedoeld, gesloten kunnen „worden."

Door deze verklaring gerust gesteld kreeg de voorgestelde wijzigingen een zeer onschuldig aanzien. Niemand verdiepte er zich blijkbaar meer in en zonder hoofdelijke stemming werd ze door beide Kamers der Staten-Generaal aangenomen. Wilde men de wijziging geheel in den geest van de beginselen der Indische mijnwet toepassen, dan kon ze ook niet veel kwaad stichten. De woorden: *de concessies blijven ge-*

[1]) Onder de hier bedoelde *uitbreiding* was toch zeker niet alleen bedoeld de vaststelling van een nieuw voorschrift, dat de Indische regeering, wilde zij voortaan de hulp inroepen van particulieren, om voor hare rekening opsporingen of ontginningen te verrichten, daartoe telkens eerst de toestemming van de Staten-Generaal moest vragen.

[2]) Ieder particuliere opspoorder of concessionaris mag dit doen en doet het, waarom zou het gouvernement dit niet mogen doen? De mijnconcessie is een onroerend zakelijk recht, dat vervreemd, verhypothekeerd of verpacht mag worden, ze is niet het resultaat van eene met de regeering gesloten overeenkomst.

regeld zooals thans [1]), kunnen overigens niet anders uitgelegd worden, dan dat het beschikkingsrecht over de delfstof, dat volgens de mijnwet slechts bij concessie verkregen kon worden, d.w.z. door de voorschriften van de mijnwet op te volgen, ongewijzigd bleef. Niemand vermoedde toen blijkbaar, dat met deze wet slechts een eerste stap werd gedaan tot wijziging van de *beginselen* van de Indische mijnwet en tot de belemmering harer toepassing.

Eerst een paar jaren later bleek zulks, uit de bekende circulaire van April 1913, die onder het ministerie de Waal Malefijt aan de Hoofden van gewestelijk bestuur in Indië werd rondgezonden en tot uitwerking had, dat deze, in afwachting van nadere orders, geen vergunning [2]) tot mijnbouwkundig onderzoek of verlenging daarvan uitreikten. Ook verzoeken om concessie werden, met nietachting van de bij de wet verkregen rechten en aanspraken, aangehouden en niet verleend, zonder acht te slaan op artikel 23 van het Regeeringsreglement. De verdere ontwikkeling van den mijnbouw in Indië werd vrijwel stop gezet, in afwachting van voorstellen tot wijziging van de Indische mijnwet, die weder moesten wachten op het rapport van een door minister de Waal Malefijt naar Indië gezonden deskundige. Mr. van Waterschoot van der Gracht, die over de zaak van advies zou dienen. In strijd met de uitdrukkelijk uitgesproken verzekering van den minister, dat hij met nadruk moest opkomen tegen de stelling, dat door de wijziging van 1910 aan den grondslag van de Indische mijnwet zou worden geraakt, ging men in Indië voort aldoor nieuwe gedeelten aan den vrij verklaarden mijnbouw te onttrekken en altijd maar meer aanvragen om vergunning tot onderzoek of concessie, die de mijnwet toch bedoeld had zooveel mogelijk uit te lokken, onbeantwoord te laten of, in strijd met de bedoeling van de mijnwet, zelfs van de hand te wijzen.

Zóó was de toestand, toen het ministerie in andere handen overging. Volgens de door minister Pleyte in de Tweede Kamer afgelegde verklaring, stond hij, in den aanvang van van 1914, voor een moeilijke keus. Zou hij voortgaan op het door zijnen voorganger betreden pad

[1]) Het woord *concessie*, in het Duitsch *die Verleihung*, beteekent volgens het Fransche Mijnrecht de *eigendom* van de mijn en zoo ook in Pruisen „die Verleihung". Volgens de Indische mijnwet is de concessie een onroerend zakelijk recht, waaraan voor den concessionaris gedurende 75 jaren het beschikkingsrecht over de binnen het terrein van concessie aanwezige, in de acte van concessie aangegeven, delfstoffen verbonden is. Wat na afloop van den termijn van concessie zal geschieden heeft de mijnwet ter beslissing gelaten van den toekomstigen wetgever.

[2]) Wel schijnt in de circulaire van den minister gestaan te hebben, dat in afwachting van een wet tot wijziging van de Indische mijnwet geen vergunningen of concessies voor *aardolie* of *steenkool* meer verleend dienden te worden, maar niet wetende of in een voor vergunning tot onderzoek aangevraagd terrein misschien ook aardolie of steenkool te vinden zou wezen, strekte men deze verbodsbepaling maar liever tot alle aanvragen uit.

of niet? Hij meende de richting van den heer de Waal Malefijt te moeten volgen, ofschoon zijn ernstig voornemen was om dien toestand zoo kort mogelijk te doen bestendigen en zoo spoedig mogelijk wijzigingsvoorstellen voor te brengen. Twee en een half jaar na de uitvaardiging van de circulaire werd het daartoe strekkende wetsontwerp van 8 Juli 1916, tot wijziging van den Indische mijnwet van 1899, bij de Tweede Kamer ingediend.

Volgens dit wetsontwerp zou de Indische mijnwet een belangrijke wijziging ondergaan. De in artikel 1 genoemde delfstoffen zouden weliswaar aan het beschikkingsrecht van den rechthebbende op den grond onttrokken blijven, maar in twee categoriën gesplitst worden. Het beschikkingsrecht over de tot de eerste categorie behoorende delfstoffen zou weliswaar verkregen worden als tot nu toe voorgeschreven, maar de ontdekking van eene tot de tweede categorie behoorende zou *geen* recht geven op de concessie. Winning van zoodanige delfstof zou voortaan slechts kunnen geschieden van gouvernementswege, dan wel ingevolge eener overeenkomst, op den voet van artikel 5a van de mijnwet. De ontdekker zou bij ontdekking eene belooning ontvangen die in elk bijzonder geval door den Gouverneur-Generaal zou worden vastgesteld.

Deze tweede categorie zal omvatten: antraciet en alle soorten van steen- en bruinkool; aardolie, aardpek, aardwas en alle andere soorten van bitumineuze zelfstandigheden, zoowel vaste als vloeibare en brandbare gassen, de laatsten voor zoover deze niet van jongeren datum zijn (moerasgassen); jodium en de verbindingen daarvan.

Al dadelijk zij opgemerkt, dat om technische redenen er geen aanleiding kan bestaan om deze uitschakeling te doen plaats hebben en dat zoodanige redenen dan ook niet in de Memorie van Toelichting zijn opgegeven. Dit is zeer opmerkelijk, omdat men in de eerste plaats zou mogen verwachten, dat voor deze uitschakeling zulke redenen bestonden. Er bestaat geen grond om te veronderstellen, dat de regeering beter in staat zou wezen de nog niet ontdekte afzettingen van dergelijke delfstoffen op te sporen of ze meer rationeel of spoediger in ontginning te brengen dan particulieren en daarom een wetswijziging te doen plaats hebben die zulks tengevolge zou hebben.

Op grond van welk rechtsbeginsel men in dit opzicht ten opzichte van genoemde delfstoffen den vrijverklaarden mijnbouw weder wilde wijzigen, in welke positie de weder uitgeschakelde afzettingen dezer delfstoffen, na deze wijziging, zullen komen te staan, daaromtrent heeft men zich blijkbaar in het geheel geen rekenschap gegeven.

Dat men jodium onder de delfstoffen opneemt die niet ter beschikking zullen staan van den rechthebbende op den grond, daartegen bestaat geen bezwaar, wel echter om te bepalen, dat deze delfstof speciaal onder de uitgeschakelden gerangschikt moet worden en dit vooral,

omdat haar voorkomen in de natuur tot uiterst geringe hoeveelheden beperkt is, en ze steeds in verbinding met andere delfstoffen voorkomt. Het voorschrift, dat ze alleen door het gouvernement of van gouvernementswege ontgonnen mag worden, kan casu quo daarom slechts moeilijkheden en strubbelingen veroorzaken, wanneer derden het recht hebben die andere delfstoffen te ontginnen.

De uit een hygiënisch oogpunt bestaande gevaren voor de gezondheid der arbeiders bij de winning, die in de M. v. T. genoemd worden, tot verklaring en verdediging van de noodzakelijkheid dezer rangschikking onder categorie b), zou aan het bestuur wellicht aanleiding kunnen geven om bijzondere vorzorgsmaatregelen voor te schrijven ten opzichte dezer industrie, evenals bij de winning van phosphorus, arsenicum e. a., het vervaardigen van ontploffingsmiddelen of het gebruik van stoomketels, maar hierin ligt geen reden om ze juist onder categorie b) op te nemen en de winning er van slechts van gouvernementswege te veroorloven.

De utiliteitsgronden die voor de voorgestelde wetswijziging in haar geheel in de M. v. T. aangegeven worden, zijn, dat volgens de Indische mijnwet de wettige ontdekker zich een recht op de concessie verworven heeft, tenzij *redenen van algemeen belang* zich daartegen verzetten, en aangezien op grond hiervan van de toepassing dezer bepaling slechts zeer zelden sprake kan wezen, was feitelijk de toestand dus, dat het land, door het geven eener opsporingsvergunning, alle zeggenschap over de delfstoffen, welke mogelijkerwijze in het terrein aanwezig zijn, uit handen geeft tot na afloop van de den opspoorder, bij ontdekking, rechtens toevallende concessie. Maar uit deze motiveering kan toch nooit afgeleid worden — indien ze juist ware — dat het daarom noodzakelijk te achten is de onder *b*) gerangschikte delfstoffen uit te schakelen en uitsluitend ter beschikking te stellen van de regeering. Is die motiveering juist, dan moet dit met alle in artikel 1 van de Indische mijnwet genoemde delfstoffen geschieden en dan zou, aangezien artikel 1 de basis van het geheel vormt, die geheele wet verkeerd wezen en ingetrokken moeten worden.

Uit die redeneering blijkt wel duidelijk op welk verkeerd standpunt de regeering zich bij het ontwerpen van het wijziginsontwerp plaatste en hoe weinig men de grondbeginselen begreep waarop de mijnwet berust. De M. v. T. heeft blijkbaar niet begrepen, dat de Indische mijnwet uitgaat van het beginsel, dat *de nog niet ontdekte afzettingen* van onder de mijnwet ressorteerde delfstoffen *heerlooze zaken* (res nullius) zijn, die aan niemand rechtens toebehooren, tot op het oogenblik harer ontdekking, en dat men ook moeilijk anders kan handelen, zoolang men niet weet, dat zoodanige delfstofafzetting daar aanwezig is of geconstateerd kon worden. Ten onrechte spreekt dus de M. v. T., of veronderstelt ze, dat het land, bij het verleenen eener vergunning

tot opsporing, *iets uit handen geeft*, nu het de delfstofafzetting, die nog niet ontdekt is, en *mogelijker wijze* ontdekt kan worden, vooraf nooit in handen heeft gehad.

Het is onbegrijpelijk, dat na alles wat er te doen geweest is bij het tot stand komen van de Indische mijnwet, na de jaren lange discussies, die in de Kamers en daar buiten hebben plaats gehad, nu, 20 jaren na het tot stand komen van de Indische mijnwet, zoodanig misverstand en niet begrijpen van de noodzakelijkheid van haar hoofdbeginsel nog kan plaats hebben. Het ontbreken van de zekerheid, dat hij ook de vruchten van zijn werk zou plukken in het Koninklijk besluit van 1873, zonder hetwelk men niet kan verwachten, dat de ondernemer zijn kennis, zijn arbeid en zijn geld aan het verrichten van opsporingswerkzaamheden zal besteden, was immers de hoofdaanleiding tot het afkondigen van de Indische mijnwet en tot het nemen van het besluit, om voortaan bij de te volgen mijnbouwpolitiek, zich te richten naar het voorbeeld van andere mijnlanden.

In Duitschland en alle landen waar het Duitsche mijnrecht gehuldigd wordt, in Noord- en Zuid-Amerika, in de Engelsche kolonies en Zuid-Afrika heeft de ondernemer niet eens noodig zich eene vergunning tot mijnbouwkundig onderzoek te doen verleenen, alvorens zijne werkzaamheden te beginnen. Op nog niet geoccupeerd mijnland heeft hij het recht dadelijk aan het werk te gaan en zijn vondst valt dan onder de bescherming van de wet, wanneer hij zijn terrein van concessie maar eerst laat registreeren.

De M. v. T. tracht de juistheid der geopperde stelling op de volgende wijze aan te toonen:

„Reeds bij de totstandkoming van de Indische Mijnwet werd dit „door sommigen niet zonder bedenking geacht.[1]) Het met het oog „hierop door een tweetal leden der Tweede Kamer te berde gebracht „denkbeeld, om de mogelijkheid tot naasting van concessiën in de „wet op te nemen, werd evenwel door Minister Cremer als niet goed „doenlijk, en bovendien niet noodig, afgewezen.

„De geschiedenis der steenkolen- en petroleumnijverheid in Neder„landsch-Indië heeft de bezwaren die dit stelsel mede brengt, aan het „licht gebracht.[2]) Toen hierop bij de mondelinge behandeling in de „Tweede Kamer van het wetsontwerp betreffende den aankoop van „de ontginningen der Steenkolen-Maatschappij „Poeloe Laoet" werd „gewezen, deelde Minister De Waal Malefijt — na in de Memorie van

[1]) Namelijk dat de Mijnwet niet voorziet in de mogelijkheid tot naasting; maar daarin voorziet het Regeeringsreglement, voor het niet goed denkbare geval, dat zulks noodzakelijk ware.

[2]) Het is te betreuren, dat dit hier in zoo vage termen wordt gezegd en niet meer gepreciseerd is aangegeven, in welk opzicht die bezwaren zich hebben voorgedaan.

„Antwoord, onder verwijzing naar de wordingsgeschiedenis van de „wet, het naastingsdenkbeeld buiten geding te hebben gesteld — mede, „dat hij met den Gouverneur-Generaal in overleg was getreden nopens „de wijze, waarop door wijziging van de Mijnwet aan die bezwaren „zou kunnen worden tegemoet gekomen."

„Zooals de ondergeteekende bereids een en andermaal bekend stelde, „is hij na gezette overweging ten deze op den door zijn ambtsvoorganger „ingeslagen weg voortgegaan".

En voorts nog het volgende:

„Niet alleen om de bij het wetsontwerp in zake overname der steen- „kolenconcessie „Poeloe Laoet" reeds ter sprake gebrachte staatkundige „redenen acht de ondergeteekende eene wijziging van de bestaande „regeling geboden, maar niet minder met het oog op de sedert de tot „standkoming van de Mijnwet zich baan gebroken hebbende veranderde „opvatting — terecht wijst mr. Van Waterschoot van der Gracht „hierop in zijn bekend verslag — aangaande de deelneming van lands- „wege, hetzij middellijk dan wel rechtstreeks, aan de opsporing en „ontginning van de in den bodem verborgen delfstoffen.[1]) Slechts „wanneer *gebroken* wordt met het thans in wezen onbeperkte recht „van den opspoorder op concessie voor de ontginning van welke delf- „stof ook,[2]) zal het mogelijk zijn, dat dit deel der landstaak tot zijn „recht komt, zonder dat door steeds verder doorgevoerde reserveering

[1]) Een denkbeeld dat van socialistische zijde dikwerf gepredikt werd en waarvan de ondoelmatigheid dan ook reeds telkens weder werd aangetoond. Men zal daarom ook in de voornaamste mijnlanden wel een geologische dienst aantreffen die ten gevolge heeft het geologisch in kaart brengen van het land of het doen van speciale geologische onderzoekingen, doch *niet* met het oog op het opsporen van ontginbare delfstofafzettingen voor ontginning van staatswege, maar tot voorlichting en aanmoediging van de particuliere ondernemingsgeest. Het voorbeeldigst ingericht is in dit opzicht wel de Geological Survey in de Ver. Staten van Noord-Amerika.

Bij hen die voor Indië staatsexploitatie van mijnen willen zweeft de ontginning van Banka steeds voor oogen, dat jaarlijks aan den lande millioenen voordeel oplevert, zonder te bedenken, dat Banka niet het resultaat is van door den Staat in het werk gestelde opsporingen en dat het op zich zelf een unicum is, dat niet met eenigen grond verwacht mag worden ook elders in Indië zich te zullen herhalen. De tinontginning op Banka werd gedurende het Engelsche tusschenbestuur van den Sultan van Palembang veroverd en daarop aan Nederland overgedragen. Toen Billiton en Sinkep in concessie werden aangevraagd door particulieren, werd hun verzoek toegestaan, nadat de Indische regeering, op grond van een door haar ter plaatse ingesteld onderzoek, de overtuiging had opgedaan, dat deze eilanden voor de tinwinning weinig waarde hadden.

[2]) Uit deze motiveering blijkt toch weder in het geheel niet waarom juist fossiele brandstoffen en jodium uitgeschakeld moeten worden. Ging die redeneering op dan moesten *alle* in artikel 1 van de mijnwet genoemde delfstoffen uitgeschakeld, dan moest de geheele mijnwet weder ingetrokken worden.

„van terreinen en streken — zulks met het oog op de daarin wellicht „aanwezige fossiele brandstoffen — de particuliere mijnnijverheid „feitelijk onmogelijk gemaakt wordt, in strijd met strekking en „bedoeling van de Mijnwet".

De beide kamerleden in de M. v. T. bedoeld, zijn de heeren De Waal Malefijt en Van Kol. De staatkundige redenen en de veranderde opvattingen, die voor eene wijziging van de Indische mijnwet in den door het wetsontwerp voorgestelden zin moeten pleiten zijn die, welke door de beide genoemde heeren, reeds tijdens de beraadslagingen over de Indische mijnwet werden geopperd. Ofschoon ze toen de aanneming van de mijnwet niet hebben kunnen verhinderen, hebben ze daarna — de M. v. T. zegt het zelve — toch aanleiding gegeven, dat in strijd met strekking en bedoeling van die wet, steeds verder doorgevoerde reserveeringen van terreinen en streken in Nederlandsch-Indië van regeeringswege hebben plaats gehad en zoodoende de verdere ontwikkeling van de particuliere mijnbouw-industrie feitelijk onmogelijk werd gemaakt. Tot kenschetsing van die toen verkondigde theorieën zij het mij vergund het volgende uit het verslag van de zitting der Tweede Kamer van 18 en 19 October 1898 te citeeren. De Heer Van Kol zeide toen o. a. het volgende:

„Wil men echter Staats-Exploitatie doorzetten, dan komt men grooten„deels te laat, [1]) daar de beste mijngronden, althans voor de noordelijke „landtong van Celebes [2]) reeds voor een appel en een ei zijn wegge„schonken of dit zullen worden. Een enkele blik op de kaart van Witte „waarop de mijnconcessies en de vergunningen tot mijnbouwkundige „opsporingen zijn aangegeven, toont dit reeds voldoende aan.

„Het is diep te betreuren, dat zulke onmetelijke schatten, die een bron „van welvaart hadden kunnen worden voor den geheelen Indischen Archi„pel, zoo roekeloos en tegen zulke geringe voordeelen zijn prijsgegeven.

„In elk geval, er is verder geen tijd te verliezen, men moet thans „beslissen of men volgens dit ontwerp nagenoeg uitsluitend oog zal „hebben voor de particuliere belangen van de mijnbezitters, dan wel „eene energieke poging wil in het werk stellen om de delfstoffen te „ontginnen in het algemeen belang van den Staat".

„In het ontwerp Van Dedem straalt duidelijk het streven door om

[1]) Toen door het Mijnwezen in Indië steeds maar meer streken voor reserveering en sluiting voorgesteld werden en de Gouverneur-Generaal dit eindelijk toch wel wat al te bar en bedenkelijk toescheen, werd hij genoopt zijne toestemming te verleenen door de tegenwerping, dat de regeering anders achter het net zou visschen! (zie rapport Mr. v. W. v. d. Gr.).

[2]) Hier zijn bedoeld de goudmijn-ondernemingen Soemalata, Kwandang Soemalata, Paleleh, Totok en een aantal anderen, waarvan alleen de twee laatstgenoemden zich nog staande hebben kunnen houden en de anderen reeds lang geliquideerd zijn, als niet hebbende beantwoord aan de hooge verwachtingen die daarvan werden gekoesterd op dat oogenblik.

„den Staat, indien zulks slechts eenigszins mogelijk is, de exploitatie „zelf te doen in handen nemen [1]).

„Bij dit ontwerp vinden wij daarvan in de wetsartikelen geen spoor" „Ook missen wij daarin het recht van naasting door den Staat.

„En toch, de ideeën gaan vooruit, een duidelijke evolutie is merk- „baar in de richting der nationalisatie [2]) van alle monopolie, zullen de „mijnen daaraan ontsnappen?

„Later zal men het wellicht betreuren, dat zulke rijkdommen in deze „dagen werden weggeschonken, en dan moeten onze nakomelingen „het recht hebben en het middel, om onze fouten ongedaan te maken: „dat kan alleen door in de wet, bijv. bij art. 87, het recht van naasting „door den Staat op te nemen."

In de zitting van 19 October 1898 zeide de heer De Waal Malefijt, in navolging van den heer Van Kol, die in gelijken zin gesproken had, o. a. het volgende:

„In de derde plaats wensch ik te wijzen op het gevaar, dat ons „bedreigt, dat er mijnbouwmaatschappijen zullen komen, schijnbaar „Nederlandsch, met Nederlandsche stroomannen of Nederlandsche „voorzitters, maar in hoofdzaak toch in handen van vreemd kapitaal. „Daartegen worden weliswaar in art. 4 van het ontwerp zooveel

[1]) Dit is zeker allerminst juist. Wat het beginsel was, waarop het ontwerp van Dedem berustte, is moeilijk te zeggen en mag den ontwerper zelf wel ook niet duidelijk voorgezweefd hebben. Uit het gewijzigd ontwerp van Dedem, dat door minister Bergsma bij de Kamer ingediend werd blijkt — de op pag. 11 hiervoren aangehaalde noot geeft zulks te kennen — dat daarbij de bedoeling voorheerschte, om de nog niet ontdekte delfstoffen — in tegenstelling met het Kon. Besluit van 1873, hetwelk den rechthebbende op den grond daarop een recht van voorkeur toekende — tot den eigendom van den Staat te rekenen, dus als behoorende tot het *mijnregaal*. Dat deze zienswijze bij de wet Cremer niet bestaat is duidelijk hiervoren aangetoond en duidelijk genoeg ook, dat de wet aan den Staat vrijheid laat om zooveel mijnen te ontginnen als hij maar bij machte kan wezen op te sporen; maar onder conditie, dat hij het recht daartoe zich verwerft overeenkomstig de voorschriften van de mijnwet.

[2]) De heer van Kol verkeerde ten onrechte in de meening een vooruitgang in denkbeelden te prediken, door aanprijzing van de nationalisatie der mijnen, eene leuze die in Frankrijk en elders reeds schipbreuk geleden heeft. Aguillon, professor in het mijnrecht te Parijs, zegt daarover o. a. het volgende in zijn Législation des Mines en France, Paris 1903:

„De nationalisatie en de socialisatie van de mijnen vertoont zich aan ons „dus niet als eene oplossing die zich opdringt krachtens een reeds vroeger „verworven recht, maar als eene wijze van zijn (modaliteit) waartoe men zou „kunnen geraken bij het zoeken naar eene oplossing in het algemeen belang. „Maar op dit terrein is het gemakkelijk te bewijzen, dat dit algemeen belang „juist zeer in het bijzonder *in strijd* komt met deze wijze van oplossing en „zelfs tot zoodanige hoogte, dat indien men er toe wilde overgaan om alle „andere middelen van voortbrenging te nationaliseeren, of te socialiseeren, „zelfs den bodem voor de cultuur van gewassen, juist de mijn de laatste zou „moeten wezen waarop die maatregel werd toegepast", enz.

„mogelijk bepalingen gemaakt, en ik erken, dat het zeer moeilijk is „deze aangelegenheid goed te regelen, maar toch het gevaar is groot, „dat wanneer eenmaal eene machtige maatschappij, gewapend met „eene concessie van 75 jaren, zich vestigt in een deel van onzen „Archipel en daar tot zich trekt vreemde ingenieurs en vreemde werk„lieden, dat zich daar dan als het ware een kolonie in onze koloniën „vormt. Als dan zulk een maatschappij de bepalingen van de concessie „overtreedt en er dientengevolge eene botsing uitbreekt tusschen haar „en ons gezag, dreigt er dan niet, vraag ik, ook gevaar voor eene „botsing met het buitenland? Wanneer ik denk aan Borneo, Nieuw„Guinea en ook aan Atjeh, dat naar wij hopen thans spoedig voor „concessie-aanvragen zal geopend worden, dan wensch ik te vragen „of het niet goed zoude zijn — en ik sluit mij daarmede aan bij „hetgeen reeds is gezegd — dat de Minister in het ontwerp eene „bepaling opnam, waarbij hij zich het recht voorbehield van naasting „na zekeren tijd. Dan heeft de Regeering een wapen in de hand, dat „zij kan gebruiken wanneer het gevaar groot wordt. Het heeft ook „nog dit voor, dat wanneer eene mijnonderneming, die oorspronkelijk „weinig productief scheen, na een reeks van jaren enorme schatten „oplevert, de Staat, nadat de exploitanten eene redelijke winst hebben „genoten en natuurlijk op billijke wijze, van dit recht van naasting „gebruik kan maken."

De heer de Waal Malefijt heeft de denkbeelden, die hij als kamerlid niet heeft kunnen doen aannemen later, als minister, toch in toepassing willen brengen. De aankoop door den Staat van de niet rendeerende steenkool-onderneming op Poeloe Laoet, de geheel onnoodige mijnwetswijziging van 1910, het stopzetten van de ontwikkeling van de particuliere mijnbouwindustrie en het reserveeren en sluiten van steeds toenemende uitgestrektheden van den Indischen Archipel zijn hiervan het gevolg geweest.

Onder het bestuur van den voorganger van den tegenwoordigen minister was er, zegt de M. v. T. tijdens de behandeling van het wetsontwerp tot aankoop van de steenkoolmijnen op Poeloe Laoet, gesproken over de wenschelijkheid, dat de Regeering de beschikking hield over fossiele producten en had Minister De Waal Malefijt, met het oog daarop, den Gouverneur-Generaal verzocht, zoo spoedig mogelijk eene wijziging van de Indische mijnwet voor te bereiden en intusschen geen vergunningen tot onderzoek of concessie meer te verleenen voor aardolie en steenkool. Het antwoord [1]) daarop van de Indische regeering kwam den dag vóórdat minister De Waal Malefijt aftrad en stond minister Pleijte, in de eerste dagen van 1914, toen voor de groote moeilijkheid, of hij zou voortgaan op het door zijnen voorganger betreden pad of niet.

[1]) Hoe dit antwoord luidde is niet bekend.

„Ik stond [1]) voor een tweesprong en heb gekozen de richting van „den heer De Waal Malefijt. Ik wil er den geachten afgevaardigde „onmiddellijk bij vertellen, dat het toen mijn ernstig voornemen was „om die wijziging van de Mijnwet zoo spoedig mogelijk voor te brengen. „Ik meende toen, en meen nog, dat steenkoolontginningen in het „algemeen voor particulieren in Ned.-Indië geen voordeel kunnen „opleveren. Dat heeft m. i. de ervaring bewezen".

Hiervan geeft de M. v. T. eenige voorbeelden.

„Ik geloof, dat steenkoolontginning in den Indischen Archipel voor „particulieren niet mogelijk is, zoodat degene, die per slot van rekening „steenkoollagen hebben aangeboord niet tot ontginning daarvan zullen „overgaan en het voor hen geen bezwaar kan zijn, dat zij het vinder- „recht niet kunnen omzetten in eene concessie. [2])

En is het met petroleum heel veel anders gesteld? vraagt de M. v. T. Gemeenlijk was het doel van den aanvrager om met de verworven vergunning of de concessie naar anderen te loopen, teneinde deze te verkoopen en niet ze zelve te exploiteeren [3]).

„Nu geef ik toe", leest men daar verder, „dat wanneer men eene „vergunning heeft en meent dat men daarop petroleum zou kunnen „vinden, men dan in zijn rechten verkort wordt en ik kan den geachten

---

[1]) Zie de verklaring van minister Pleyte in de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 15 November 1915, waarnaar in de M. v. T. verwezen wordt.

[2]) Wanneer werkelijk de ontginning van steenkool door particulieren in Indië geen voordeel kan opleveren, zal de Staat daarmede, uit een oeconomisch oogpunt beschouwd, nog minder voordeel kunnen behalen. Maar welk bezwaar bestaat er dan voor den Staat om van een zoo onverstandig handelend en oordeelend concessionaris het jaarlijksche vaste recht, dat hij moet betalen te ontvangen of de indirecte voordeelen te weigeren, die zelfs een niet rendeerende onderneming, en zij het ook tijdelijk, altijd zal moeten afwerpen?

Daarbij zijn er ook andere gevallen denkbaar, dat er b.v. in de nabijheid van een ertsmijn steenkoollagen voorkomen, van weinig beteekenis op zich zelf, maar die toch geschikt zijn om daaruit kool te winnen voor de smidse, een essaaieer-oven of de tijdelijke verwarming van een stoomketel of het ter plaatse versmelten van anders waardelooze ertsen. Zoo'n geval heeft zich o.a. voorgedaan bij een door schrijver dezes op Sumatra voorgenomen onderzoek en bij de aanvraag om concessie van de opgespoorde ertsmijn, heeft hij toen ook aangevraagd de concessie voor het door hem ontdekte steenkool-voorkomen, waaruit nu de voor de smidse benoodigde steenkool wordt verkregen.

Dat zou, tot nadeel van de industrie, wanneer dit wetsontwerp aangenomen werd, niet meer gaan, dan na jarenlange onderhandelingen, met een problematieken uitslag en nadat eerst de Kamers hare toestemming daartoe zouden hebben gegeven.

[3]) Gaat het dan bij den handel, bij andere industrie-n, bij gepatenteerde uitvindingen of bij woeste gronden anders toe? Ziet men hetzelfde niet overal elders, in alle mijnlanden van de wereld gebeuren? En ziet men het niet gebeuren, dat juist in die landen, waar de regeering, als b.v. in de Britsche Kolonies, in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika of in Pruisen, in de

„afgevaardigde verzekeren, dat het nemen van mijn beslissing mij „zeer veel moeite gekost heeft. Maar aan den anderen kant meen ik „ook, dat toen ik de zaak zoo inzag, men in deze het staatsbelang „boven het belang van enkele particulieren zou moeten stellen". [1])

„De heer De Meester vraagt nu, waarom daarvan in de *Javasche* „*Courant*, dan geen openbaarheid is gegeven? De geachte afgevaar- „digde zal mij willen toegeven, dat het niet aangaat, dat de Regeering „in de *Javasche Courant* zegt: „Ik zal de wet niet uitvoeren. [2]) De „minister mag het niet zeggen maar wel doen, merkt de geachte

---

wetgeving de meest mogelijke faciliteiten aan dit industrieele streven verleent alsdan, door de opkomst en de ontwikkeling van den mijnbouw, dat het land ook tot den spoedigsten en grootsten trap van bloei komt? De mijnbouw heeft voor zijne vestiging en ontwikkeling zeer groote kapitalen van noode, vooral in een land met zoo weinig hulpmiddelen als Indië. Dat de ondernemer, die in het oerwoud de verborgen liggende delfstofafzettingen zelf, of door anderen, gaat opsporen die kapitalen zelf niet kan fourneeren, weet toch een ieder. Wie ze fourneert en hoe ze bijeen gebracht worden kan der regeering onverschillig zijn. Haar belang brengt in de eerste plaats mede, dat de onderneming tot stand komt en haar voornaamste taak moet zijn om die totstandkoming te bevorderen en mogelijk te doen zijn. Dit is ten minste de in alle andere mijnlanden gehuldigde zienswijze.

[1]) Dit is eene leerstelling, die moeilijk in overeenstemming te brengen is met de Grondwet of het Regeeringsreglement in Indië. Het belang van elken geciviliseerden staat brengt mede, dat de wetten van het land in de eerste plaats geëerbiedigd en nageleefd worden door het bestuur zelf. De hier bedoelde rechten, ook het recht om aanspraak te kunnen maken op de concessie, hetwelk ontstaat door overeenkomstig het voorgeschrevene bij de mijnwet het verzoek tot uitvaardiging van de acte van concessie in te dienen, zijn volgens de Indische mijnwet, in navolging van de Pruisische, zakelijke aan anderen overdraagbare rechten, die iemand niet ontnomen of voorbehouden mogen worden, wanneer hij ze zich verworven heeft. Ze kunnen alleen onteigend worden ten algemeenen nutte, op de wijze bij algemeene verordening bepaald en tegen voorafgaande schadeloosstelling.

[2]) Artikel 23 van het Regeeringsreglement schrijft zelfs uitdrukkelijk voor, dat dit zal geschieden bij geheele of gedeeltelijke buiten werking stelling van wetten in Nederlandsch-Indië. Daarbij is bepaald, dat de Gouverneur-Generaal in dringende omstandigheden daartoe de bevoegdheid heeft, *bij algemeene verordening*, en onder nadere bekrachtiging door de wet. In dit geval werd echter de wet niet uitgevoerd ten opzichte van het algemeen, maar ten opzichte van enkele ondernemers. De heer Wing Easton zegt in zijne bespreking van dit wetsontwerp in *De Economist* dat wanneer in Indië in de laatste jaren voor een zekere landstreek eenige aanvragen om het recht van mijnbouwkundig onderzoek waren ingediend, de regeering daaruit de conclusie trok, „dat er wel iets aan zou zitten" en dan er toe overging om, in stede van aan de aanvragen gehoor te geven, de betreffende terreinen, liefst zoo ruim mogelijk, voor zich zelve te reserveeren, b. v. in 1904 in Djambi, en zoo voortging; wat in Indië algemeene afkeuring en verontwaardiging verwekte. Maar de regeering deed nog meer door, op voordracht van het Mijnwezen, tal van reeds verworven aanspraken op het recht van concessie op de meest gezochte gronden van de hand te wijzen.

„afgevaardigde op, maar men moet in aanmerking nemen, dat de neven-„bedoeling was, om dadelijk te komen met een ontwerp van een „nieuwe Mijnwet, en dat nu, ten gevolge van die geheele ontwrichting, „de zaak op de lange baan is geschoven; niemand kan dat meer „betreuren dan ik, maar toch meen ik, hoewel ik wist, dat ik de „wet niet naar de letter uitvoerde,[1]) dat dit noodig en nuttig was „in het belang van den lande. Ik wist natuurlijk wel, dat ik ont-„stemming zou wekken en dat ik onaangename woorden zou te „hooren krijgen, maar ik zeide: ik heb het gedaan in het belang van „den lande." [2])

Ten slotte wordt in de M. v. T. de meening uitgesproken, dat door de voorgestelde wetswijziging „voldoende ruimte zal worden verkregen" voor eene *vooral met het oog op staatkundige belangen gewenschte* uitbreiding van de landsbemoeiing bij het opsporen en de ontginning van fossiele brandstoffen, zonder dat daarvoor aan de particuliere mijnbouw-nijverheid den pas wordt afgesneden.

In het voorloopig Verslag van de Tweede Kamer werd o.a. geconstateerd, dat de bedoeling van het wetsontwerp was om in Indië de winning van nog niet geconcedeerde afzettingen van bovengenoemde onder *b* gerangschikte delfstoffen in den vervolge slechts van gouvernementswege te doen plaats hebben, hetzij rechtstreeks of door middel van overeenkomsten met het gouvernement, telkens na toestemming van de Kamers. Voorts wilde men de mogelijkheid openen voor bepaalde terreinen, de beschikking over zekere delfstoffen aan het gouvernement te behouden, zonder dat het aan particulieren verboden zou zijn andere delfstoffen in diezelfde terreinen op te sporen. Hiertoe voert het ontwerp in reserveering van terreinen voor *bepaalde delfstoffen.*

In afwachting dezer wetsaanvulling had de regeering in de laatste jaren geen opsporingsvergunningen verleend en op die wijze getracht te voorkomen, dat haar zou ontgaan, wat zij door middel der thans voorgestelde bepalingen zich wenscht voor te behouden. In April 1913 was met dit doel tot de Hoofden van gewestelijk bestuur eene aanschrijving gericht om alle aanvragen voor opsporingsvergunningen in beraad te houden.

Verscheidene leden waren van meening, dat deze gedragslijn niet in overeenstemming was met de bedoeling van de Indische mijnwet, doordien deze niet toestaat zoodanige aanvragen op deze wijze feitelijk terzijde te stellen. Daarbij kwam, dat voor terreinen, waarvoor reeds

---

[1]) Niet alleen niet naar de letter, maar veel minder nog naar de bedoeling van mijnwet of regeeringsreglement.

[2]) Alleen in die overtuiging ook mocht de Kamer zich met een „bill of indemnity" vereenigen en heeft de minister, dit beseffende, dit argument waarschijnlijk dan ook op den voorgrond geschoven en zich hier daarop beroepen.

aanvragen ingediend waren, op ruime schaal tot reserveering overgegegaan was en wel met dien verstande, dat die aanvragen zoodoende niet meer voor inwilliging vatbaar waren. Door een en ander was de regeering in hooge mate onbillijk geweest tegenover degenen die, in goed vertrouwen op de bepalingen van de wet, zich de moeite en kosten hadden getroost welke aan de indiening eener ernstige aanvraag plegen vooraf te gaan. Het vertrouwen was daardoor geschokt; de lust tot het verrichten van opsporingen was in hooge mate nedergedrukt; reusachtige landstreken waren voor het particulier initiatief afgesloten. In het bekende rapport van den heer van Waterschoot van der Gracht werd deze vreemdsoortige politiek, waardoor aan rechtmatige verwachtingen van onderzoekers eensklaps den bodem werd ingeslagen, meer uitvoerig geschilderd en gegispt. Daarin werd er op gewezen, dat het vertrouwen in de regeering door deze handelwijze wel moest worden geschokt. Hetzelfde regeeringsorgaan, het bureau van het Mijnwezen, hetwelk belast was èn met de voorbereiding der te reserveeren landstreken èn met de behartiging en afwikkeling der particuliere vergunningsaanvragen, vond in de bepalingen der Mijnordonnantie alle gelegenheid om de verleening der aangevraagde vergunningen zeer lang op te schuiven en feitelijk werd het *verplicht* dit te doen, op grond van de bovenaangehaalde circulaire van April 1913, voor aanvragen op olie- en steenkoolterreinen. In genoemd rapport werd er ten slotte op gewezen, dat dergelijk opzettelijk aan de praat houden van gegadigden natuurlijk voor de betrokkenen groote kosten veroorzaakte en nauwelijks vereenigbaar kon worden genoemd met de waardigheid van het gouvernement.

Wat het beginsel zelf betreft, dat bij deze regeling heeft voorgezeten, zoo wordt in het *V. V.* opgemerkt, dient het betwijfeld te worden of, uit een finantieel oogpunt beschouwd, de toepassing ervan ten opzichte van steenkool wel aanbeveling verdiende, nu het bekend is, dat kolenontginning in Indië geen groote voordeelen heeft opgeleverd, met name Koetei en Poeloe Laoet. Zelfs bij de Ombilinmijnen, die vaak als voorbeeld zijn aangehaald, was het rendement, wel beschouwd, slechts matig.

Het scheen daarom gewenscht om de kolenvelden ter beschikking te laten van de particuliere industrie.

De uitsluiting van het verkrijgen van concessie ten opzichte van fossiele brandstoffen en het reserveeren van bepaalde delfstoffen ontmoette bij verschillende leden ernstig bezwaar en men was van oordeel, dat de nieuwe *beginselen*, die hier voorgesteld werden, slechts zullen kunnen leiden tot inkrimping van den particulieren ondernemingsgeest ten opzichte van het opsporen en ontginnen van delfstoffen en dit bedrijf zelfs voor een goed deel zal stopzetten. In de kringen der deskundigen hadden deze voorstellen daarom weinig instemming gevonden.

getuige verschillende tijdschrift-artikelen, van deskundige zijde aan deze wetswijziging gewijd.

Voor Indië, en vooral voor de ontsluiting en ontwikkeling der buitenbezittingen, was de opkomst eener krachtige mijnindustrie van het grootste belang en het gewicht kon niet licht overschat worden, nu het in alle landen gebleken is, dat de mijnbouw de krachtigste hefboom is tot het ontwikkelen van nog woest liggende, ongeciviliseerde streken.

Hij verschaft dan gelijktijdig de middelen tot bestrijding van de kosten die voor den Staat daarmede gepaard moeten gaan. Zij die meenden, dat hetzelfde effect bereikt zou kunnen worden door staatsexploratie en exploitatie, zien al te vaak een groot deel van de factoren over het hoofd, die in dit opzicht in aanmerking dienen te worden genomen. Ze nemen niet in aanmerking de zeer belangrijke *indirecte* voordeelen, die de particuliere mijnbouw voor den Staat afwerpt om alleen te letten op en voor den Staat op te eischen de directe uitkomsten van enkele maatschappijen wien het geluk gunstig was, terwijl deze toch uitzonderingen blijven en staan tegenover veel andere, die slechts belangrijke verliezen hebben te boeken.

Men was daarom ook van gevoelen, dat het aan geen twijfel onderhevig was of de delfstoffelijke ontwikkeling van Indië, in een omvang als men die moet wenschen, was slechts bereikbaar met een zeer krachtige medewerking van den particulieren ondernemingsgeest. Een intensief doorgevoerde opsporing der in den bodem verborgen liggende ontginbare delfstofafzettingen (exploratie) was het eerst noodige voor de ontwikkeling van den mijnbouw en moet voor een goed doel aan het particulier initiatief overgelaten worden. Van vele zijden werd tegenwoordig weliswaar de meening kenbaar gemaakt, dat het ook taak was van den Staat om zelf in dit opzicht werkzaam te zijn, maar te meenen dat de Staat hetgeen hier te verrichten valt in zijn geheel, of althans voor het grootste deel, op zich zou kunnen nemen, ware een miskenning zoowel van den omvang als van den aard van het werk. De Staat heeft niet de beschikking over het daartoe noodige uitgebreide personeel en materieel. En buitendien is zoodanige exploratie een bedrijf van zoo speculatief karakter, dat de Staat hiertoe niet de geschikte ondernemer kan geacht worden. De verwachting van mogelijkerwijze te behalen groote winst doet den particulieren ondernemer berusten in het verlies bij mislukking en is ook alleen in staat de energie en toewijding op te voeren tot een hoogte, die bij dezen arbeid gevorderd wordt en bij een staatsbedrijf zelden wordt bereikt.

De voorstellen, zooals zij in de voorgestelde wetswijziging belichaamd waren, konden moeilijk anders worden opgevat dan te bedoelen eene uitbreiding van de staatsbemoeiing, gepaard gaande met een inperking van het gebied dat nu ook voor de particuliere opsporing en ontginning

openstaat. Niet alleen zullen de fossiele brandstoffen, die in eenig deel van den Archipel aanwezig zullen blijken te zijn, ter beschikking van den Staat moeten blijven, maar ook die terreinen en die andere delfstoffen welke de regeering daarvoor verder zal aanwijzen. Dat wilde dus zeggen, dat de regeering de beste brokken voor zich zal mogen blijven kiezen en wat zij minder schat, of om de bezwaren van de ontginning minder begeerlijk oordeelt voor den Staat, zal aan de particuliere industrie worden overgelaten. Zulk een stelsel achtte men onvereenigbaar met de zoo dringend gewenschte bevordering en aanmoediging van den particulieren mijnbouw. Wil men het particuliere initiatief behouden en aansporen, dan moet men daarvoor niet alleen het minderwaardig geoordeelde beschikbaar stellen maar ook de kans laten groote winst te behalen.

De regeering had trouwens zelve begrepen, dat de hier nieuw ingevoerde beginselen een drukkenden invloed op den particulieren ondernemingsgeest moeten teweeg brengen, maar ze stelde zich voor dit door twee middelen te kunnen ondervangen. In de eerste plaats stelde zij zich voor, dat ook zonder het daaraan door de wet verbonden recht om aanspraak te kunnen maken op de concessie naar fossiele brandstoffen zal worden gezocht, wanneer den ontdekkers, bij het vinden, door de regeering eene belooning in uitzicht wordt gesteld. Men betwijfelde of dit vage uitzicht op eene belooning wel die uitwerking zal hebben. Dat zulke opsporingen zeer kostbaar zullen moeten zijn, wordt in de Memorie van Toelichting erkend. En is het nu aannemelijk, dat iemand daartoe zal overgaan wanneer hij, wat de belooning betreft, geheel afhankelijk zal wezen van de inzichten en stemmingen der regeering, terwijl bij niet slagen de schadevergoeding uitblijft?

Een tweede middel, dat de regeering zich voorstelde toe te passen, om bij de particuliere industrie de belangstelling naar opsporing van fossiele brandstoffen levendig te houden, was het aangaan van overeenkomsten met particulieren uitsluitend tot het ondernemen van opsporingen.

Het was echter niet duidelijk hoe de regeering zich voorstelde, dat dit zou kunnen geschieden en hoe de in uitzicht gestelde belooning zou worden geregeld voor den ontdekker. Men stelde er zeer prijs op in dit opzicht nader te worden ingelicht. De verwachting, dat zulke pogingen succes zouden hebben, achtte men zeer gering. En ditzelfde was het geval ten opzichte van terreinen, die de regeering zich voorstelde voor de opsporing van een bepaalde delfstof te reserveeren.

Men achtte het zelfs waarschijnlijk, dat het sluiten van een overeenkomst hier op nog grooter moeilijkheden zou stooten, dan bij het opsporen van fossiele brandstoffen.

Betroffen de hiervoren gemaakte bezwaren hoofdzakelijk het *opsporen*

der in den Indischen bodem verborgen liggende delfstoffen, men vreesde, dat ook de *ontginning* daarvan niet minder zou worden gedrukt en staatsexploitatie meer dan wenschelijk zou worden uitgebreid. Want de hoofdvoorwaarde voor het ontwikkelen van de mijnbouwindustrie, voor het vermeerderen van de ontginningen dus, lag immers in het aansporen tot vermenigvuldigen van opsporingen. Deze alleen konden aanleiding geven tot het ontdekken van steeds nieuwe vindplaatsen, waaruit weder nieuwe ontginningspunten moesten voortspruiten.

Ook tegen staatsexploitatie zelve op ruime schaal, hadden deze leden groot bezwaar. De moeilijkheden daaraan verbonden, oordeelden zij veel grooter nog dan die welke aan het van staatswege ondernomen exploitatiewerk verbonden waren. Omtrent de ontginning van steenkool vermeldde de Memorie van Toelichting, dat in Indië de vraag in onderzoek was, of het wenschelijk en mogelijk werd geacht, die ontginning in den vervolge geheel en rechtstreeks van landswege te doen geschieden. Men had dit met bevreemding gehoord en was het onverklaarbaar, voor wie zich rekenschap geeft van de uitgestrektheid van het gebied, waarom het hier gaat, dat men een oogenblik zich kon verbeelden dit mogelijk zou wezen. Men wenschte bij voorbaat ernstig te waarschuwen tegen zulk een politiek, die het landsbelang in hooge mate zou schaden.

Omtrent de plannen die thans bij de regeering bestaan ten aanzien van de exploratie van Indië, zouden verscheidene leden gaarne inlichtingen ontvangen en wenschte men ook duidelijk te worden ingelicht omtrent 's Ministers standpunt ten opzichte van staats-exploratie en exploitatie, alsook omtrent 's-ministers plannen ten deze. Men meende, dat tot dusver de minister niet had blijk gegeven ten aanzien van dit onderwerp vaste, klaar omlijnde denkbeelden te hebben. Bij een zoo belangrijke aangelegenheid als deze wijziging der mijnwet had de Kamer er recht op, dat op dit punt geenerlei onzekerheid ontstond.

Ten slotte wilden verschillende leden deze aangelegenheid niet laten voorbijgaan, zonder aan te dringen op wijziging, in den zin van vereenvoudiging, van de Mijnordonnantie. Zij meenden dat deze in haar tegenwoordigen ingewikkelden vorm een hindernis is voor krachtige ontwikkeling van den mijnbouw.

Ook voorstanders van de in het wetsontwerp voorgestelde regeling hebben zich in het Voorloopig Verslag doen hooren, maar als men de door dezen aangevoerde argumenten leest, dan treft het toch, hoe weinig hout zij snijden en kan men moeilijk anders dan den indruk krijgen, dat hier personen aan het woord zijn geweest, die slechts uiting hebben gegeven aan eene invallende gedachte, zonder nadere bestudeering van de zaak zelve en vooral zonder de verschillende factoren te hebben overwogen, die hier noodzakelijkerwijze in aanmerking moeten worden genomen, omdat ze voortvloeien uit den toestand

en de dezen beheerschende omstandigheden. Het zijn vage beweringen, zonder eenig bewijs of motiveering te berde gebracht. Tot verdediging van het ontwerp wordt o.a. het volgende gezegd:

Men kon zich met het denkbeeld om voor de toekomst de beschikking over de in Indië's bodem aanwezige fossiele brandstoffen aan den Staat voor te behouden, vereenigen, want in het rapport van Waterschoot van der Gracht was duidelijk in het licht gesteld, van hoe groot belang het was, dat de regeering het zeggenschap over deze brandstoffen niet langs den weg van een opsporingsvergunning en een daaruit voortvloeiende concessie uithanden gaf.

Hier wordt de kern van de zaak bloot gelegd en zullen wij dit punt straks behandelen en zien of wat dezen leden zoo plausibel leek inderdaad zoo genoemd mag worden, en of eene bloote verwijzing naar het rapport v. W. v. d. Gr. inderdaad voldoende is om de wenschelijkheid van dit wetsontwerp te motiveeren.

De andere beweringen geven eveneens maar al te zeer blijk ervan, dat de leden die ze uitspraken geheel over het hoofd zagen, dat de mijnbouwindustrie, die wij, na een bezit van meer dan driehonderd jaren, door daarop betrekking hebbende wettelijke regelingen in Indië *in het leven willen roepen*, en tot groote ontwikkeling willen brengen, willen *bevorderen* in een woord, eene in andere landen reeds sedert eeuwen bestaande industrie is en dat men dáár dus eene ondervinding heeft kunnen opdoen, die wij in Nederland missen; dat de invallende gedachten die deze leden bewogen hebben ten voordeele van het ingediende wetsvoorstel te spreken niet nieuw zijn en reeds voor eeuwen geleden ook in andere mijnlanden opkwamen [1]) *en in praktijk werden gebracht* met negatieve uitkomst en dat ze daarom weder met schade moesten worden verlaten en gewijzigd; dat juist daarom, voor nu meer dan twintig jaren geleden, Regeering en Kamer besloten zich niet meer aan dergelijke eigen bedachte proefnemingen te wagen, maar in dit opzicht het voorbeeld van andere landen te volgen, van de daar opgedane ondervinding profijt te trekken en de regeling van dat land te kiezen, die de beste uitkomsten bij hare toepassing had opgeleverd.

Van belang is het onder deze omstandigheden om te vernemen wat de minister zelf tegen de geopperde bezwaren en tot verdediging van het wetsontwerp in de Memorie van Antwoord te zeggen had. De gronden die tot verdediging worden aangevoerd zijn de volgende:

1°. het was den minister gebleken, dat het om staatkundige redenen niet gewenscht was, dat de overheid met de vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, in een bepaalde land-

[1]) Ook tijdens de O. I. Compagnie bij ons.

streek,[1]) de bevoegdheid aan personen en lichamen als bedoeld in artikel 4 van de mijnwet liet, om daar ondernemingen te vestigen tot het winnen van fossiele brandstoffen, terwijl slechts voor zoover de arbeidstoestanden betreft, deze aan haar toezicht en invloed waren onderworpen;

2°. was het den minister gebleken, dat hetgeen de mijnbouw oplevert voor een zeer gering gedeelte in den vorm van mijnrecht, cijns, inkomsten- en overwinstbelasting rechtstreeks ter beschikking der overheid van het voortbrengend land komt en dat de vruchten van den mijnbouw in grooter mate dat land verlaten dan met zijn belangen vereenigbaar is te achten:

3°. stond het bij den minister vast, dat eene krachtige ontwikkeling van Indië op nijverheidsgebied met ongelooflijke moeilijkheden zal te kampen hebben, wanneer het den gelukkigen ontdekker van fossiele brandstoffen geoorloofd blijft de grondstoffen voor ettelijke takken van nijverheid, de brandstof noodig voor opwekking van stoom en electriciteit, naar willekeur binnen of buiten het bereik te brengen van de bewoners van het gebied waar ze gewonnen worden.

Dit wetsvoorstel deed, evenals dat van 1910, daarom een nieuw middel aan de hand om aan die euvelen te ontkomen.

Duidelijk zijn het dezelfde motieven die de heeren De Waal Malefijt en Van Kol bij het tot stand komen van de Indische mijnwet opperden en niet de overweging, dat de Staat beter of spoediger deze nu verborgen liggende delfstoffen zal kunnen opsporen en ontginnen dan de particuliere industrie of zelf maar even goed. Staatkundige redenen hebben er toe geleid ten opzichte van de fossiele brandstoffen het hoofdbeginsel van de mijnwet weder over boord te werpen, vóór dat deze wet zelfs behoorlijk in werking kon treden. Maar welke die staatkundige redenen zijn wordt niet gezegd en slechts te raden gegeven. Evenmin wordt op overtuigende wijze aangetoond waarom dan juist bij fossiele brandstoffen die staatkundige redenen zooveel meer gewicht in de schaal werpen dan bij andere delfstoffen, of bij andere ondernemingen van industrie, landbouw of handel.

Dat men op een enkel bijzonder daartoe aangewezen punt als Poeloe Laut, het wenschelijk achtte eene gouvernements-kolenontginning te vestigen en dat daarom de Staat deze niet rendeerende onderneming van eene particuliere onderneming overnam, kan zooveel bezwaar niet in zich hebben, maar dat dit mede zou brengen, dat overal

---

[1]) Wanneer het werkelijk noodzakelijk te achten ware, *voor een bepaalde landstreek* vergunningen tot opsporing te weigeren, dan zou het uit een oogpunt van algemeen belang te verdedigen wezen, dat de regeering zoo'n vergunning niet verleende en dan gaf ook de ongewijzigde mijnwet haar het recht daartoe.

elders in Indië alléén de Staat naar fossiele brandstoffen mag zoeken en ze ontginnen, is in geen enkel opzicht te verdedigen en zulk een overtuigende aantooning zoekt men dan ook tevergeefs in het antwoord van den minister of in het rapport van den heer Van Waterschoot v. d. Gracht, om de eenvoudige reden, dat ze niet gegeven kan worden. Wordt het systeem toch toegepast, dan kan het in zijn gevolgen niets anders beteekenen dan het vertragen van den natuurlijken loop van zaken bij het ontwikkelen van den Indischen Archipel waar, en zij het ook alleen met het oog op de onderlinge communicatie van dat groote eilandenrijk, in het voorzien in de behoeften der stoomscheepvaart, het produceeren van fossiele brandstoffen, zoo mogelijk ter plaatse zelve, een dringend gevoelde vereischte is.

Het was den minister *gebleken*, dat de onder 1o. en 2o. genoemde beweegredenen de wetswijziging noodzakelijk maakten. Maar waarom worden die bewijzen dan niet geleverd en vooral ook bij de ad 2o. geleverde motiveering?

Hier vooral zou hetgeen de minister beweert met de hem ter beschikking staande gegevens, gemakkelijk en op overtuigende wijze onder cijfers te brengen zijn geweest; waarom is dit niet gedaan en heeft men zich met bloote beweringen vermeend te moeten behelpen tot verdediging van stellingen die niet juist kunnen wezen, omdat ze in strijd zijn met de overal elders opgedane ondervinding en met de daarom overal elders gevolgde politiek. Wij leven niet meer in de middeleeuwen toen elke mijn werkte op betrekkelijk kleine schaal en alleen tot voorziening in de behoeften van den naasten omtrek. Nu heeft schier elke mijn te concurreeren met de prijzen die het wereldverkeer schept, nu is het *overal* gebleken, dat in *doorsnede* de directe voordeelen die de mijnbouw, over het geheel genomen, afwerpt, minder hoog zijn dan die van tal van andere industrieën, van den landbouw of den handel en heeft men zich daarom in alle landen genoodzaakt gezien den mijnbouw zoo min mogelijk te belasten. Alleen Nederlandsch-Indië maakt daarop eene uitzondering, door naast een aantal andere belastingen, waaraan ook de andere industrieën onderworpen zijn, nog een bovenmatig hoogen cijns van 4 % van de bruto productie te eischen, eene belasting die gebleken is, dat slechts zeer enkele, meer bevoorrechte, mijnondernemingen ze kunnen betalen. Waren hier de cijfers gegeven die men tot staving van de geleverde beweringen zoo gaarne ontvangen had, dan zou de juistheid hiervan gebleken zijn. Maar zijn de directe voordeelen die de mijnbouw over het geheel genomen afwerpt matig, de *indirecte voordeelen* [1]), nu ze

[1]) De minister zou, indien hij zich had willen overtuigen van de groote indirecte voordeelen, die de ontwikkeling dezer industrie tengevolge heeft, niet eens noodig gehad hebben buiten onze grenzen te gaan. Hij had zich kunnen vergenoegen eens een kijkje te gaan nemen in het zuiden van onze provincie

de moeder-industrie is, die tal van anderen in het leven roept en ook den landbouw en den handel bevordert en tot ontwikkeling brengt, zijn grooter dan die bij alle anderen. Dit niet in te zien en te begrijpen is zeker zeer te betreuren, vooral wanneer men zulke minder juiste stellingen door een bewindsman hoort verkondigen. En nog opmerkelijker is de beschouwing als zoude het wenschelijk wezen om den uitvoer van mijnproducten tegen te gaan. De in alle overige landen heerschende meening is toch, dat het de taak der regeering is om zooveel mogelijk de uitvoer van natuurproducten te bevorderen, om de bevolking daardoor in de gelegenheid te stellen, in ruil, andere zaken in te voeren waaraan ze behoefte heeft. Heeft de minister er wel aan gedacht welken indruk het, in gewone tijden, juist in Nederland zou maken, wanneer landen als Engeland, Duitschland of België den uitvoer van steenkool [1]), op grond van de hier te berde gebrachte beweegredenen, zouden willen trachten te beletten, tot welke ontboezemingen zoo'n maatregel juist in ons land zou leiden? Gelooft men dan werkelijk, dat wanneer zoodanige politiek in toepassing zou komen ten opzichte van Nederlandsch-Indië dit een andere uitwerking zal hebben [2]).

Gelooft men niet, dat, wel bezien zoodanige maatregelen het meest geschikte middel zouden wezen om internationale geschillen, die men zegt te willen voorkomen, uit te lokken? Het volgen van een politiek als van den hond, die maar altijd meer kluiven voor zich wil behouden, dan hij zelf verorberen kan, is nu eenmaal niet reçu in onzen tijd.

Het staat bij den minister vast, dat een krachtige ontwikkeling voor Indië op nijverheidsgebied met ongelooflijke moeilijkheden zal hebben te kampen. Dat is volkomen juist, maar tot verdediging van het hier

---

Limburg om de gevolgen te zien van de daar sedert ettelijke jaren tot stand gekomen ontginning van steenkool. Heerlen en Kerkrade zijn er van onbeduidende nesten belangrijke steden geworden. Heerlen telde in 1909 — 11,021 en in 1918 — 27,666 inwoners. Van 1895 tot 1918 bedroeg de aanwas 355 percent. Hoeveel *directe* winst hebben de meer dan 45 millioen gulden voor den Staat afgeworpen die deze aan de door hem in Limburg geëxploiteerde mijnen ten koste legde? Is dat meer dan 5 percent geweest volgens deugdelijke koopmans boekhouding? De indirecte voordeelen voor den Staat zouden dezelfden, of allicht veel belangrijker, geweest zijn indien men, even als België en Duitschland, hier onbelemmerd de particuliere industrie zich had laten ontwikkelen. Buitendien zou men dan minder afhankelijk geweest zijn van het buitenland. Juist in dezen oorlogstijd is dat gebleken.

[1]) Zelfs uit Amerika moest steenkool worden gehaald om in de behoefte van Nederland te voorzien, gedurende dezen oorlogstijd.

[2]) Teekenend in dit opzicht is hetgeen in Nederland zelf in normale tijden plaats heeft. Gedurende den oorlog moest natuurlijk juist in dit opzicht eene belangrijke wijziging intreden. In Juli 1914, de laatste maand vóór den oorlog, werden van de in Limburg gewonnen steenkool 66,661½ ton naar het binnenland en 103,261½ ton naar het buitenland vervoerd.

beoogde stelsel kan dit gezichtspunt moeilijk dienen en evenmin tot verlichting of opheffing van die moeilijkheden, nu het ontdekken en in ontginning brengen van de vindplaatsen, het beschikbaar stellen dus van het te verkrijgen product, eerder te verwachten is bij vrijverklaarden dan bij op regalen grondslag berustenden mijnbouw. De behoefte aan brandstof voor beweegkracht zal zich in Indië, zooals gezegd, in de eerste plaats doen gevoelen bij de stoomvaart. Op het land is Nederlandsch-Indië juist in dit opzicht zeer bevoorrecht bij andere streken, doordat het voor het grootste gedeelte uit een met oerwoud bedekt bergland bestaat en meer dan vele andere landen over waterkracht kan beschikken of over hout als brandstof, minder dan andere landen dus steenkool noodig heeft voor verwarming, koken of verlichting.

Over de aanschrijving van den vorigen Minister van Koloniën van April 1913 sprekende, waaraan op uitdrukkelijk verlangen van minister Pleyte de hand is gehouden, en die door eenige leden gezegd werd zich niet te verdragen met den geest van mijnwet en Regeeringsreglement, verdedigde zich deze met de meening te uiten, dat uit geen enkele bepaling van de mijnwet afgeleid kon worden dat de indiening van een aanvraag voor vergunning tot opsporing ook zou moeten leiden tot het verleenen dier vergunning zelve en dat hij, door de verantwoordelijkheid daarvoor mede te aanvaarden, gemeend had in 's lands belang te handelen.[1])

Men kan die verdediging toch wel moeilijk anders noemen als een zwakke uitvlucht. Indien het gebezigde argument werkelijk eenige juistheid bevatte, dan zou men, als eene natuurlijke consequentie er van, ook er toe moeten komen aan te nemen, dat aan de betreffende autoriteiten alles geoorloofd is, wat hun niet uitdrukkelijk bij de wet verboden wordt. Doch er is hier, vooral wat betreft het eerste argument, meer te zeggen, omdat daaruit weder in de eerste plaats blijkt een algeheel gemis aan besef omtrent de beginselen waarop de Indische mijnwet rust. Zooals hiervoren werd aangetoond berust die wet immers op het beginsel, dat eene met name genoemde categorie van delfstoffen, zoolang ze nog niet op door de wet aangegeven wijze ontdekt zijn en de ontdekker daarvan nog niet zich bekend gemaakt heeft, als heerlooze zaken dienen te worden beschouwd. De mijnbouw is ten opzichte dier delfstoffen *vrij verklaard* door de Indische mijnwet; ze staan niet ter beschikking van den rechthebbende op den grond. Ieder Nederlander en ieder ingezetene van Nederlandsch-Indië mag ze opsporen. Deze zullen ook het beschikkingsrecht daarover, binnen zekere grenzen, zich kunnen verwerven, wanneer zij, in hun kwaliteit van door de wet aangewezen ontdekker, op door de wet aangewezen wijze, bij den Gouverneur Generaal hunne aanspraken daarop doen

[1]) Hier wordt dus weder het argument gebezigd dat de minister noodig heeft tot het verkrijgen van een „bill of indemnity."

gelden. De wet geeft uitdrukkelijk te kennen dat het, concessie-recht hun dan niet zal ontgaan. Volgens artikel 28 van de Indische mijnwet hebben de ontdekkers, door die aan de wet beantwoordende aanvrage in te dienen, zich het recht verworven *aanspraak* te kunnen maken op de concessie, op de uitvaardiging van de acte van concessie dus, die hun het door hen verworven beschikkings- en ontgunningrecht certificeert.

Nu is een der condities die de wet stelt, om zich als wettige ontdekker te kunnen legitimeeren, deze, dat de ondernemer, wil hij het concessie-recht verwerven, vooraf eene vergunning tot mijnbouwkundig onderzoek voor het betreffende, nog vrij liggende terrein, dat hij in concessie aanvraagt, moet hebben verworven en de wet geeft ook aan, op welke wijze hij de aanvraag daartoe zal hebben in te dienen.

„Recht tot opsporing wordt verleend door den bij ordonnantie aan „te wijzen ambtenaar" zegt art. 7 van de Indische mijnwet, en in de artikelen 8 en 15 wordt aangegeven, voor welke terreinen of streken de vergunning *niet* toegelaten is en waarvoor zulke aanvragen dus *geweigerd* zullen worden, *om redenen van algemeen belang* n.l.

Het recht tot opsporing *wordt* op aanvrage verleend zegt dus de wet, niet *kan* verleend worden. Dit laatste zou ook absurd zijn en niet in overeenstemming te brengen wezen met de bedoeling of de beginselen van de wet. En toch wil de minister, ter zijner verontschuldiging, dat uit de bewoordingen van de wet zulk een negatief bewijs gelezen kan worden. De geheele bedoeling van de wet is immers, dat de ondernemer niet afhankelijk zal zijn van het bon plaisir en van de wisselende inzichten der autoriteiten, maar dat de wet hem zijn te verwerven rechten zal waarborgen, dat zijne aan de wet beantwoordende verzoekschriften ook ingewilligd zullen worden.

En wat de verkrijging van het recht van concessie betreft, wanneer, in een zeldzaam voorkomend geval, *twijfel* mocht ontstaan, of zijn verzoek wel in overeenstemming is met de bedoeling van de mijnwet, (Zie art. 1. (2) en 13 (2)), dan zal de Gouverneur-Generaal, de hoogste autoriteit in den lande, op wiens integriteit men immers vertrouwen mag stellen, uitspraak doen.

Met deze bedoeling heeft de Indische mijnwet ook in artikel 28, hetwelk zegt: „De ontdekking van eene in deze wet genoemde delfstof „geeft den ontdekker, die of is houder eener vergunning tot het doen „van mijnbouwkundige opsporingen of concessionaris op het betrokken „veld, behoudens, enz. recht op concessie tot ontginning van de ont„dekte delfstof, *zoodra hij zijne aanspraken doet gelden*", geheel gevolgd het stelsel waarop de Pruisische mijnwet berust [1]), het stelsel n.l. om

[1]) § 22 van de Pruisische mijnwet luidt als volgt: „Die den gesetzlichen „Erfordernissen entsprechende Mutung" (d.w.z. het verzoek om verleening „der concessie) „begründet einen Anspruch auf Verleihung des Bergwerks„eigenthums in dem im § 27 bestimmten Felde"

den ondernemer *zekerheid te geven* dat hem zijne *op de wet berustende rechten op de concessie* niet kunnen ontgaan,[1]) wanneer hij zijne aanspraken daarop, op door de wet aangegeven wijze, heeft doen gelden, m. a. w. dat zijne op de wet berustende en volgens de voorschriften van de wet ingediende verzoekschriften ook ingewilligd zullen worden.

In verband tot het bovenstaande trekt in het bijzonder ook onze aandacht de wijziging die artikel 28 van de Indische mijnwet bij deze gelegenheid ondergaan heeft. Artikel 28 is wellicht, na artikel 1, de meest belangrijke van de geheele mijnwet.

Nu is dit artikel als volgt gewijzigd: „De ontdekking van eene „*in het eerste lid van artikel 1, onder a* genoemde delfstof geeft, „*wanneer het terrein voor de opsporing van die delfstof niet was gereser-*„*veerd vóór het verleenen van de vergunning of de concessie* den ontdekker, „die óf is houder van eene vergunning tot het doen van *mijnbouwkundige* „opsporingen of concessionaris op het betrokken veld ..... recht op „concessie tot ontginning van de ontdekte delfstof, zoodra hij zijne „aanspraken doet gelden".

Had die wijziging zich beperkt tot het plaatsen van de woorden *in het eerste lid van Art. 1, onder a*, in plaats van *in deze wet*, dan zou daarop niets aan te merken vallen, maar waarom die andere door mij onderstreepte woorden, die slechts onzekerheid kunnen scheppen?

Het spreekt toch van zelf, dat geen vergunning tot opsporing kan worden verleend of concessie voor terreinen, waarop anderen bereids mijnrechten verworven hebben, hetzij aan de regeering of particulieren?

Terwijl het artikel, zooals het oorspronkelijk luidde, geredigeerd was met de uitdrukkelijke bedoeling den ondernemer rechtszekerheid te verschaffen, kan men er nu allerlei uit lezen of afleiden, dat naar wij hopen er niet mede bedoeld werd.

Zooals het artikel nu luidt, geeft het duidelijk te lezen, dat het geval zich kan voordoen, dat er een *ontdekker* zich voor de concessie aanmeldt en dat hem, niettegenstaande de hem in artikel 28 van de wet toegezegde verzekering, de concessie *geweigerd* wordt.

Wie als *ontdekker* is aan te merken volgens de wet, is niet twijfelachtig. Het is een persoon, die, in zijn kwaliteit van vergunninghouder of concessionaris, in zijn terrein eene in artikel 1a genoemde delfstof ontdekt heeft, waarvan de winning *technisch mogelijk* is.

En nu zou er zulk een ontdekker mogelijk zijn, terwijl het geval zich voordoet, dat zijn vergunning of concessie door de regeering voor zich gereserveerd werd vòòr het verleenen van de door hem aangevraagde concessie, dus met nietachting zijner vergunnings- of concessierechten? Dat is immers onmogelijk bij een te goeder trouw uitleggen en toepassen van de mijnwet.

[1]) Zie de noot op pag. 3.

Volgens het oogmerk en de beginselen van de Indische mijnwet kan het reserveeren van terreinen of landstreken, ten opzichte van de onder artikel 1, ad *a*, genoemde delfstoffen met de bedoeling er *geen* mijnbouw toe te laten, slechts om redenen van algemeen belang plaats hebben. Dit is in artikel 15 van de Indische mijnwet reeds voorgeschreven.

Aan den anderen kant, nu zelfs in het gewijzigd artikel 28 verondersteld en vooropgesteld is, dat een aanspraak op concessie zich slechts kan voordoen voor den houder eener vergunning of voor een concessionaris, spreekt het van zelf, dat er *geen* geldige concessie-aanvragen kunnen plaats hebben, die betrekking hebben op een terrein dat, als zijnde gereserveerd, niet in recht van mijnbouwkundig onderzoek zou hebben kunnen worden verleend.

Die heele toevoeging van de woorden "wanneer" tot „concessie", was dan onnoodig even als de toevoeging van het woord *mijnbouwkundige*. Uit deze laatste toevoeging zou men anders allicht weder gevolgtrekkingen kunnen afleiden, die de mijnwet niet bedoeld heeft. Men zou in de toevoeging van dit woord b. v. een beweeggrond kunnen zoeken om eene aanvraag tot concessie te weigeren, omdat de ontdekker zijne opsporing niet *mijnbouwkundig* genoeg in het werk zou hebben gesteld.

Men zegge niet dat zoodanige vrees ongegrond is, nu de geheele geest van de mijnordonnantie er een is om het, in strijd met dien van de mijnwet, den ondernemer zoo moeilijk mogelijk te maken en een zoodanig geval zich ook voorgedaan heeft hij de mijn Tambang Sawah in Benkoelen, waarvoor de concessie den ontdekker geweigerd werd, omdat, naar beweerd werd, deze, bij zijn opsporing, niet mijnbouwkundig genoeg was te werk gegaan.

(Wordt vervolgd).

De oppervlakte van Java en Madoera ontleed volgens den begroeiings- en den rechtstoestand harer gronden

DOOR

E. L. K. SCHMÜLLING.

De uitkomsten van meersoortigen, veelomvattenden en daardoor niet juist kortstondigen arbeid, vooral in de laatste acht à tien jaren verricht buiten de gewone opnamen, metingen, kaarteeringen c.a. bewerkstelligd door den Topografischen dienst als zijn taak in engeren zin, hebben ons thans, meen ik, in staat gesteld, om met zeer toerijkende nauwkeurigheid mutatis mutandis voor Java en Madoera te doen, wat voor Nederland is geschied in de tabellen:

1. Grondgebied; Oppervlakte van het Rijk en de Provinciën; (a)

2. Landbouw; indeeling der gronden in ongecultiveerde (b) en gecultiveerde gronden (c); zie achtereenvolgens bl. 1 en 200 der Jaarcijfers voor het Koninkrijk der Nederlanden over 1917 en voorts het in de voetnoot op bl. 1 bedoelde aanhangsel bij deel I van de „Uitkomsten der 9e Volkstelling."

De totale oppervlakte van (a) is in K.M.^{2} ruim 34185 en wordt, gesplitst in die zonder de tot de gemeenten behoorende wateren, (d) en de tot de gemeente behoorenden wateren (e). Telt men de totale oppervlakten van (b) en (c) in duizendtallen H.A. op eind 1917 bedragende 801 en 2461 bij elkaar op, dan levert dit op 3262, terwijl d bedraagt 3260; het verschil is dus slechts $^5/_{8}{}^{00}$ en kan zeer gering heeten.

In tegenstelling echter met Nederland zal in het onderstaande niet uitgegaan worden van het met d, maar het met $d + e$ overeenkomende getal a. Dit bedraagt voor Java en Madoera volgens bl. 1 der Koloniale Jaarcijfers over '16 131508 K.M.^{2} of omgerekend in duizendtallen B. 18531. In de „Indische Gids" van Mei 1919 heb ik reeds beproefd, in een tweetal overzichten de onderwerpelijke ontleding te maken, maar teekende aan het slot daarvan aan: „Op deze overzichten is nog een en ander aan te merken, ze moeten worden beschouwd als eerste stappen". Het is dan ook thans, dus zeer spoedig na dien, mede door kennisneming van nieuwe en zeer recente gegevens, bij nadere beschouwing en onderzoek gebleken, dat het toen uitgesproken voorvermoeden van fouten en onjuistheden te kunnen begaan, juist was en in het onderstaande worden ze òf weggenomen, òf v.z.v. ze nog onvermijdelijk

of inhaerent aan de materie zijn, ervan aangetoond, dat ze van zeer ondergeschikten aard zijn; het eerste is gelukkig hoofdzaak gebleken en woog het zwaarst.

Begroeiingstoestand. A. Onder „begroeiing" wordt niet alleen verstaan, de natuurlijke plantengroei, maar bovenal de beplanting en beteeling door de bewoners des lands tot stand gebracht. De hoofdverdeeling, aangaande den toestand van eind 1916 is aldus:

a.	Met overjarige gewassen of beplanting:	5003
b.	„ eenjarige „	8600
c.	de daar buiten vallende gronden	1928
	Totaal	18531

Toelichting:

a. dit is gelijk aan het cijfer in de *Indische Gids* en bestaat uit:

1. De totale oppervlakte van de met djati en andere houtsoorten begroeide gronden, staande onder den Dienst van het Boschwezen; zie het K. V. en het Verslag v/d. Dienst van het Boschwezen over 1916; in drie typen bij elkaar groot 4130

2. de met cocospalmen begroeide terreinen en gronden en waarvan wordt aangenomen, dat er ook nog andere vruchtboomen, palmen, bamboe e. d. op groeien, en dat eerder te laag als te hoog is opgegeven. Op de in deze bestaande onzekerheid en duisterheid heb ik reeds gewezen: zekerheidshalve heb ik mij hierbij bepaald tot de eerste officieele oppervlaktestatistiek door wijlen Streefland in zijne „Plantaardige olieindustrie" van 1918 van de klappercultuur gegeven: gemakshalve worden, om niet in schattingen te vervallen de plantsoenen van andere overjarige gewassen hierbij inbegrepen geacht, tot zelfs de nipah-bosschen toe, die ook volgens de nieuwe Landrentevoorschriften van 1907 als het derde belastbare, zij ook weinig beteekenende type worden genoemd. . . 300

Totaal 4430

3. aan eene „in 1918 door de Afdeeling Handel en Nijverheid te Buitenzorg uitgegeven Areaalsstatistiek voor de z.g. groote culturen rubber, koffie, thee, kina, touwvezels en 4 minder beteekenende culturen is voor deze ontleend als totale oppervlakte in bedrijf 471

4. aan het K. V. van '17 voor de culturen, v. z. v. ze door de bevolking voor haar eigen rekening gedreven worden; men denke o. m. aan de volksthee en koffie en de Gouvernements koffiecultuur. 102

Totaal 5003

b. Dit is 700 grooter, dan in *De Indische Gids* opgegeven, en bovendien zijn de daarin voorkomende foutief gebleken opgaven verbeterd; het bestaat uit:

1. het in overzicht 1 kol. 4 van bijl. C. C. van het K. V. over '16 voorkomende totaal der bouwgronden der bevolking. 7907

2. de vermeerdering doordien volgens bijl. W. van het K. V. over '17, het bij 1 vermelde getal met 288 te laag bleek te zijn opgegeven 288

3. De beplanting met rijst op de Particuliere Landerijen volgens bijl. C. C. van het K. V. over '16 285

4. Dit getal kan zeer veilig voor de niet met rijst beplante uitgestrektheid Sawahs, die er voor geschikt was (het bekende „onbeplant blijven", waarvoor afschrijving van landrente wordt verleend in de Gouvernementslanden), *plus* de niet opgegeven rijstvelden van Pekalongan, *plus* de met andere eenjarige gewassen beplante gronden, zich in de Gouvernementslanden tot de rijstvelden verhoudende bijna als 1 : 1, verhoogd worden met 115 en is dan zeer zeker nog aan den lagen kant; zelfs al rekende men er 215 voor 115

8595

rond 8600

De in *De Ind. Gids* bij B 11 gedane opgaven van gewassen blijkt niet geheel juist. De 8195, dus rond 8200 bedragende uitgestrektheid van *b* 2° was beplant met als voornaamste *eerste* gewassen; rijst, mais, cassava, suiker, en deze voornamelijk op natte en droge rijstvelden; *tweede* gewassen: rijst, mais, tabak, aardnoten, (Katjang) Kèdele (soja) bataten, andere peulvruchten en andere kleinere gewassen, zoowel op sawahs, droge rijstvelden als op andere droge velden. Er is in het geheel geoogst in 1916 aan rijst van sawahs 4024

„ „ „ droge velden 552

totaal 4576

andere eenjarige gewassen 4498

(zonder thee) Totaal (p) 9074

Als men bedenkt, dat van de 8200 bedragende uitgestrektheid ruim 7000 beschikbaar waren voor tweede gewassen, dan is het niet alleen niet vreemd, dat (p) bijna 900 grooter is, maar eerder moet het bevreemden, dat 7000 — 900 dus de 6100 groote, braak gelegen hebbende totale uitgestrektheid zoo groot is (op deze zaak hoop ik op een andere plaats terug te komen en kan hier niet nader ingegaan worden).

c. Dit bestaat uit:

1. hetgeen van de erfpachtsperceelen nog niet in bedrijf is; zie Koloniale Jaarcijfers over '16 bl. 80 en 81: 728 — 327, en wat men dus in landbouwkundigen, echter niet in juridischen zin „woest" kan noemen, rond 400

2. vischvijvers (zie mindere Welvaartsonderzoek, samengevat door Hasselman (1914) 80

3. de rest bestaat voor het grootste gedeelte uit „woeste gronden" 4448

4928

Wat nu de rest van 4448 betreft, dient er te worden opgemerkt, dat deze gronden volstrekt niet in hun geheel o. z. t. z. cultivabel en kolonisabel zijn. Immers moet daarvan worden afgetrokken:

I. Dorpelijk domein aan weideplaatsen (een eenigszins ruimer begrip dan weidevelden; er kunnen dus ook terreinen met kreupelbosch en zelfs zwaarder houtgewas onder vallen; die in het belang van den veestapel niet mogen worden verkleind) met een deel van II in den zin van de Landrenteregeling, vormende de z.g. dessagronden.

II. De gronden, waarop niets kan groeien en gedijen, nl. die van de bewoonde kommen van steden en dorpen, de straten, wegen, pleinen, markten, moskeeën, loemboengerven, begraaf- en gewijde plaatsen, vijvers, de door woonhuizen en hunne aanhoorigheden en andere gebouwen ingenomen terreinen of grondstukken; daarbij komen als tweede groep de terreinen der B. O. W., die van alle overheden, die der bevloeiïngswerken, haven, spoor- en tramweg en militaire terreinen.

III. De volstrekt „woeste gronden" of oppervlakten, die uit hunnen aard niet voor beplanting in aanmerking komen of kunnen komen; als stranden, meren, rivieren, alang²velden, (met uitzondering alweer van de min of meer dicht bij de dorpen en gehuchten gelegene en waaruit het alang²riet gehaald wordt voor dakbedekking), moerassen, onontginbare bosschen en kreupelhout, heide, kale rotsen, steile berghellingen, kalkgronden (men denke b.v. aan het voor een vrij groot onherbergzame Noorder-, het Midden- en Zuiderkalkgebergte.)

Men schat niet te laag door I en II bij elkaar aan te slaan op minstens 500, de tweede groep maakt daarvan geschat uit 50 en III op 1500, zoodat het restant „woeste gronden" 2448 zoude bedragen in juridischen als landbouwkundigen zin.

Voor eind 1917 is de stand van zaken aldus:

a. met overjarige gewassen	5016
b. „ een „ „	8876
c. de daarbuiten vallende gronden	4639
totaal	18531

Toelichting.

a. 1. Alleen de uitgestrektheden van het Boschwezen zijn volgens het K. V. over '17 bl. 187, 188 een weinig vermeerderd; de overige drie deelen nl. 2, 3, 4 zijn in afwachting van nadere gegevens onveranderd gelaten, hoewel ze stellig niet zullen zijn afgenomen, behalve wellicht de vierde soort door vermindering van het koffieplantsoen, maar dan is dit aan b. ten goede gekomen.

Als een sterke aanwijzing, dat het bij *a* 3 aangegeven totaal van 471 te laag is, moge gelden het feit, dat van de 809 erfpachtsgronden in het K. V. werden opgegeven als op het eind van 1917 te zijn:

beplant: 322 (p)

in exploitatie: 539, dit is met inbegrip van (p);

over 270 werden geen opgaven ontvangen, „hetzij al dan niet in exploitatie". Men kan dus wel aannemen, dat daarvan op zijn minst 100 beplant, hoogstwaarschijnelijk zelfs productief zullen zijn; hetzelfde geldt ook van de landen en gronden tot een totaal van 344 op eind '17 door het zelfbestuur in de Vorstenlanden voor den niet-inlandschen, vooral Europeeschen landbouw afgestaan (zie K. V. over '17 bl. 184); hiervan 150 als „in bedrijf" aannemende, komt men tot 150; en dan zijn daarbij nog niet geteld de cultuurbedrijven op de Particuliere Landerijen. Na aftrek van 500 van hunne geheele uitgestrektheid op het eind van '17, groot 1328, blijft er ruim 800 over en hiervan kan men toch wel aannemen, dat een kwart in bedrijf is; en al ware dit slechts 100, dan komt men reeds tot een totaal van 650 aan gronden, door de groote culturen op eind 1917 in beslag genomen met overjarige gewassen, dus buiten suiker en tabak.

b. 1. Volgens Bijl. W (inlandsche landbouw) van het K. V. over '17. 8376

2. den aanplant van rijst, volgens bijl. C. C. van het K. V. over 1917 groot 320 kan men met inbegrip van de met andere eenjarige gewassen beteelden gronden (zie boven bij b 4) stellig aannemen op 500

totaal . . . 8876

c. 1. Volgens bijl. B. B. van het K. V. over '17 (Kol. 4, + Kol. 8, − Kol. 5). 488

2. Als over '16; wil men er de verhuurde vijvers van . . . 80 Krawang bij rekenen, dan kan men er 5 voor in rekening brengen. —

3. rest 4071

totaal . . . 4639

Het restant is dus van 16 op 17 met 377 verminderd. Hoogstwaarschijnlijk moet het echter kleiner dan 4071 en zelfs 4000 worden geacht en zulks, doordien vermoedelijk *a* grooter is dan 5016, zoowel om de toeneming van den grooten landbouw, alsook de met 300 te lage opgave van de inlandsche overjarige gewassen; rekent men hiervoor echter, heel laag 71, dan zou het juist 4000 en dus het eindrestant onkolonisabele grond op zijn hoogst 2000 zijn.

Intusschen gaat de uitbreiding van *a* en *b* door; omtrent *a* is, zooals gezegd, nog geen nader bericht ontvangen, maar volgens de statistische bijlage der „Korte Berichten" van het Departement van Landbouw van '19 is de totale uitgestrektheid der inlandsche bouwgronden op het einde van '18 geklommen tot ruim 8600 en daarna sinds April '19 tot 8865, dat is dus bijna 500 boven den stand van eind 1917, dit moet beschouwd worden als te zijn de stand van eind '18 en komt dus zooals ik in *Het Kol. Tijdschr.* van Juni heb voorspeld, vlak bij de 9 millioen B.

Vooruitloopende op het gelijke schema over '18 en '19 kan men dus thans

reeds zeggen, dat bruto als netto het restant eind '19 achtereenvolgens zullen dalen tot op zijn hoogst 3500 en 1500; rekent men er, als uiterste mogelijkheid, nog bijeengenomen 300 bij, die er van de onder den dienst van het Boschwezen staande en van de nog niet in bedrijf genomen erfpachtsgronden beschikbaar zouden kunnen komen voor uitbreiding der bouwgronden der bevolking, dan komt men tot een totaal van 1800 of nog geen 10 pCt., van de geheele oppervlakte van Java, dat er nog voor in aanmerking kan komen of zelfs slechts ruim 8 pCt., zonder die 300. Echter zal eerder het tegendeel plaats hebben, n.l. uitbreiding van het boschareaal en zulks zoowel in verband met de sinds 1918 krachtig ingezette irrigatie politiek, alsook met den in '17 in het leven geroepen nieuwen tak van Dienst van „Waterkracht en Electrificatie"; voor beiden is behoud, zoo mogelijk vermeerdering van het water in de rivieren, hoofdvereischte en daartoe is weer noodig op zijn allerminst de handhaving van den Status quo, en liefst, uitbreiding van boschterrein. Ook de aanwijzing der natuurmonumenten in begin '19 werkt, zooal, ook in deze richting.

Mocht de aftrek bij c. 3, groot 2000, veel n.l. ± 700 te hoog zijn, dan zou dit bij 1800 gevoegd ongeveer 2500 worden of hoogstens 14 pCt., van de geheele oppervlakte opleveren. Ik acht het niet zoo heel moeilijk, hieromtrent zekerheid te kunnen verkrijgen: het komt mij voor, dat de Topografische Dienst, in samenwerking met vooral het Binnenlandsche Bestuur dit vrij nauwkeurig districtsgewijze zal kunnen aanwijzen en vaststellen. Aanstippenderwijs heb ik deze zaak reeds behandeld in het *Koloniaal Tijdschrift* van Juni 1919 in de inlandsche landbouwgewassen op Java en Madoera in het K. V. over '16 bij II[5].

B. Eene met deze min of meer evenwijdig loopende, er zeer na aan verwante ontleding is die volgens de bodem- of grondsoorten in verband met hunne beteeling of begroeiing op eind '16.

a. rijstvelden	4880
b. droge velden	3715
c. plantagen en boomgaarden	873
d. boschgronden	5000
e. vischvijvers	80
f. ontginbare woeste gronden	1983
g. onbeplantbare, echter niet woeste gronden	500
h. onontginbare woeste gronden	1500
Totaal	18531

Toelichting:

a. Bestaat uit

1. sawahvelden volgens bijl. C. C. van het K. V. over '16	4045
2. droge rijstvelden id. id.	551
3. rijstvelden der Partic. Landerijen als boven bij '16 b^3.	285
Totaal: rond	4880

Wenschelijk is, ook in verband met de sinds '18 krachtiger ingezette, voortgezette en naar het zich laat aanzien nog even krachtig voort te zetten irrigatiepolitiek eene meer nauwkeurige ambtelijke opgave van wat van de sawahs „regelmatig bevloeide", wat „van regen afhankelijke velden", zoo ook wat er van „moerassawahs" zijn.

b. 1. Het in bijl. C. C. over '16 abusievelijk opgegeven totaal wordt door het in bijl. W. over '17 van het K. V. vermelde, te kort van 288, vermeerderd tot 4150 als de feitelijke uitgestrektheid der droge velden op het eind van '16; dit wordt met de bij *a.* 2 aangegeven uitgestrektheid verminderd tot 3599

en daarbij gevoegd de bij b 4 over '16 bedoelde droge gronden van de Particuliere Landerijen 115

rond 3715

Wenschelijk is voorts eene ambtelijke opgave omtrent de uitgestrektheid der woonerven, die volgens de nieuwe Landrenteregeling onder de „droge gronden" zijn opgenomen, op zijn minst die van $^1/_4$ B en grootere, want deze zijn meerendeels ook begroeid met uiteenloopende voedings- en handelsgewassen.

c. de aangegeven totalen van:

1. Klapperaanplantingen I a over '16		300
2. Europeesche overjarige plantsoenen		471
3. inlandsche overjarige plantsoenen		102
		873

d. 1. het bij a 1 over 16 aangeg. totaal van hetgeen onder den Dienst van het Boschwezen staat 4130

2. van het bovenbedoelde restant van 2448 van c 3 plus 400 van c, bij elkaar groot 2848 wordt geacht te zijn, beboschte grond buiten den Dienst van het Boschwezen staande 870

Totaal 5000

al naar mate dit dus grooter of kleiner is dan 870 wordt f kleiner of grooter dan 1983.

g en h bij elkaar 2000

e = c 2 over '16 van A.

zijn dezelfde als boventoegelicht bij c 3 over '16 bij 1, 11 en 111.

Voor eind 1917 is deze opgave wat c, d, e, g en h betreft gelijk aan die van voor het einde van '16 met een totaal van 7953 (T)

a. bestaat, op dezelfde wijze gevonden als voor 1916, uit het K. V. over '17 berekend uit: 4114 + 556 + 320 4990

b. id. id. uit 4262 − 556 + 120 = ... 3886

f. is het restant van (T + a + b) en het hoofdtotaal van 18531 1702

18531

Als men bedenkt, dat de helft van de oppervlakte van Java en Madoera groot is 9265, dan ziet men, dat op het eind van 1916 a + b + c bij elkaar groot 9468, reeds **meer besloegen dan de helft der oppervlakte van Java.** Op het eind van '17 wordt die helft reeds overschreden door a + b, groot 8896 dus de bouwgronden der bevolking in den engeren zin des woords **plus** de overjarige culturen der bevolking groot 402, bij elkaar opleverende 9298 of rond 9300. Voor eind '18 kan men echter veilig beweren, dat de door *a* en *b* aangegeven bouwgronden, ofschoon volgens de gegevens ruim 8600 plus 500, dus bijelkaar ruim 9100 bedragende, die helft reeds overschreden hebben, op grond van het bij A vermelde omtrent eene toeneming van eind '18 tot Maart of April '19 met ± 250 en men kan dan ook met stelligheid beweren, dat de **gezamenlijke gronden der bevolking op eind '19 ongeveer 10 millioen B bedragen;** en nog betrekkelijk spoedig 10 1/3 of het vijf negende deel der geheele oppervlakte zullen bereiken; maar dit zal vrijwel een rustpunt worden. Nauwkeurig- en zuiverheidshalve behoort echter, zooals ik reeds in de *Indische Gids* van Mei '19 bij 11 in de studie over de Landbouwstatistiek betoogde, niet alleen meer klaarheid te worden gegeven omtrent de uitgestrektheid der boomgaarden, tuinen, erven, nipah-bosschen, maar vooral ook, of en zoo ja, hoe zij deel uitmaken van de „droge gronden", want blijken zij er buiten te staan, dan heeft men te doen met eene totale uitgestrektheid van minstens 500.

C. Rechtstoestand. Op het eind van '16 was deze aldus:

a. Gronden, waarvan de Staat afstand heeft gedaan door uitgifte met zekeren rechtstitel, ...		2240
b. het z.g. „onvrije Staatsdomein"		
I. Inlandsch Grondbezit.	8158	
II. Onder direct beheer der Overheid . . .	4230	
		12388
c. Gebied der Vorstenlanden		1332
d. Vrij Staatsdomein of woeste gronden		2571
Totaal		18531

Toelichting:

a. bestaat uit:		
1. Particuliere Landerijen, zie Koloniale Jaarcijfers over '16 bl. 80		1467
2. in erfpacht uitgegeven gronden, idem blz. 81		728
3. I. Perceelen, eigendom en opstal	25	
II. Titels van geringe beteekenis, zooals verhuur, bruikleen, recht van gebruik, agrarisch eigendom (p), kleine landbouw (q)	15	
		40

Dit is geschat, samenvattende opgaven telken jare opgegeven als voor a 1 en a 2 bestaan er alleen van (p) en (q).

Deze gronden zijn onderworpen aan de verponding.

B. 1. bestaat uit de 7907, 288, 400 en 80 bedoeld bij b en c van A over '16 minus de 617 der Vorstenlanden en bij elkaar uitmakende met uitzondering van de z.g. dessagronden in den zin van de Landrenteregeling van 1907 en '16, onderworpen aan de Landrente. Het is zeer gewenscht, dit te ontleden in individueel, communaal bezit, de tusschentoestanden of regelingen en te vermelden, wat er van ambtsveld is. 8058

II. 1. De bij *a* over16 aangegevene uitgestrektheid, staande onder den dienst van het Boschwezen 4130

2. De Gouvernementsplantsoenen van koffie (47), rubber, gutta-pertjah, kina (op Java en onder Atjeh bij elkaar) (q); afgerond; dit is wel 6 te weinig, maar daar is geen bezwaar tegen, daar van de Gouvernementskoffiecultuur toen reeds uitgemaakt was, dat ze spoedig zou worden opgeheven 50

3. de bij c^3 11 over 16 bedoelde terreinen, moeten de in plaats van „Gouvernement echter gelezen worden „Overheid", zoodat de omschrijving ook geldt voor Gewest, Gemeente en Waterschap 50

4230

Totaal 12288

Om de totale oppervlakte van a 3 I te kennen, zoude men alle mededeelingen terzake in de Koloniale Verslagen tot, ik meen dat van 56 toe, moeten samentellen. Met uitzondering van, naar ik meen, de overigens verwaarloosbare titels als verhuur (vijvers in het Krawangsche) bruikleen en recht van gebruik, die ook financieel nagenoeg niets beteekenen, zijn alle bovengenoemde gronden onderworpen aan „Verponding"; en de Verpondingscommissie zou in staat zijn, de uitgestrektheid van alle verpondingsplichtige perceelen op te geven; ook met het oog op de sinds 1912 krachtdadig begonnen bestrijding van het „onwettig gebruik van Landsdomein" (de vroegere uitdrukking was „onwettige occupatie van Gouvernementsgrond") zou zulk eene opgave gewenscht zijn. In elk geval betreft het betrekkelijk kleine totaal-uitgestrektheden. Dat juist in de laatste jaren de uitgifte van dit soort gronden is toegenomen moge blijken uit het lezenswaardig artikel van den Ingenieur Polderman in de *Koloniale Studiën* van Februari '19.

4. Spoor- en tramweg-, mijnconcessies waarin gemakshalve geen verdere specificatie wordt gegeven van wat daaronder valt binnen het gebied der Vorstenlanden en Particuliere Landerijen. Dit zou te onbeteekenend zijn. 25

c. In de Kol. Jaarcijfers over '16 is op bl. I de totale oppervlakte

der Vorstenlanden aangegeven met 9327 K. M². 1332

De verdere verdeeling der gronden v. z. v. vallende buiten het inlandsche grondbezit is, evenals bij de Particuliere Landerijen, nog duister; daarop heb ik in *Het Koloniaal Tijdschrift* van Juni V gewezen en daaromtrent op klaarheid aangedrongen. Wel wordt voor de Vorstenlanden opgegeven aan „gronden der bevolking": (K. V. over '16 text) 610, wat ten rechte moet zijn 617; „aan Europeanen afgestaan door Vorsten en Rijksgrooten" (Kol. Jaarc. Overz. '16 bl. 80) . . . . . 335 (a)

Totaal. . . . 952

maar er wordt niet medegedeeld, evenals men dat op diezelfde bladzijde heeft gedaan voor de erfpachtsgronden, hoeveel van (a) in bedrijf of produceerend is. Ook weet men niet nauwkeurig genoeg, waaruit de resteerende gronden in de Vorstenlanden 1332 — 952 = 380 ten naastenbij bestaan, een deel daarvan is, meen ik, boschgrond, terwijl men voor onbeplantbare, maar niet woeste gronden 8 pCt. van 952 of ± 75 mag rekenen.

d. dit is vrij Staatsdomein of woeste grond, in juridischen zin. Op het eind van 1917 was de toestand aldus:

a.	id.		2202
b. 1.	id.	8245	
11.	id.	4243	
	Totaal		12488

a. bestaat uit: 1. de volgens bijl. C. C. van het K. V. over '17 tot 1328 verminderde „Partic. Landerijen". 1328

b. 2. de in erfpacht uitgegeven gronden volgens bijl. B. B. van het K. V. over '17 809

3 en 4 als over 16 65

Totaal . . . 2202

b. bestaat uit: I. de 8376 van bijl. W. van het K. V. over '17 *plus* de 500 van b 2 over '17 *minus* de 631 der bouwgronden der bevolking van de Vorstenlanden volgens het K. V. over '17 8245

II. 1. de 4143 volgens den text van het K. V. over '17 behoorende tot den Dienst van het Boschwezen 4143

2 en 3 zijn gelijk aan '16 100

Totaal 12488

c. onveranderd 1332

d. restant 2509

Voor de Vorstenlanden bedragen volgens bijl. W. van het K. V. over '17 de bouwgronden der bevolking. 631

de door de inlandsche Vorsten en grooten afgestane . . . 344

Totaal 975

voor de onbeplantbare, maar niet woeste gronden (Bg) levert 8 pCt. van 975 op 75

Totaal . . . . 1050 (m)

of vier vijfde van de geheele oppervlakte op. De vraag is alleen, of die 344 geheel buiten de 631 staan; want alleen dan zou hetgeen buiten (m) valt, werkelijk nog slechts een vijfde zijn; anders is dit meer.

Wat de uitdrukking, „woeste grond in juridischen zin" betreft, dit beteekent, dat men met gronden te doen heeft, die nog geheel vrij Staatsdomein zijn, en die onder geenerlei titel zijn uitgegeven; is dit wel het geval, dan houden zij op juridisch "woest" te zijn, hetgeen niet zeggen wil, dat men steeds terstond met de ontginning c.a. zal aanvangen; dit kan soms nog jaren duren en gedurende dien tijd blijven ze nog woest in cultuur technischen of landbouwkundigen zin.

Indien eerstdaags de gegevens over '18 zullen zijn ontvangen, dan is het een zeer kleine moeite, om dit drietal schema's voor eind '18 samen te stellen en zullen deze weer van '17 afwijken zooals ze voor '17 van '16 afweken door inwendige verschuivingen en veranderingen, maar met eene vaste tendenz, om het restant woeste gronden van elke soort steeds kleiner te maken. In eene andere groepeering zijn in de bijlage de cijfers van eind '17 meer overzichtelijk en onderling beter vergelijkbaar samengesteld.

Het is m. i. een vrij eenvoudig werk om volgens deze drie schema's gewestelijke samenstellingen te maken; eene arbeid, die in alle redelijkheid de afdeeling Landbouwstatistiek of Landbouweconomie in Buitenzorg als de hare moge beschouwen; zulks zou **men met recht een eisch des tijds** kunnen noemen.

Den Haag, 24 Aug. 1919.

P. S. Ik acht het noodig, er op te wijzen, dat ik na voltooiing van deze studie een wel zwak, maar vooral een op eenigszins andere wijze, gedocumenteerd opstel voor het *Koloniaal Weekblad* van 11 Sept. schreef onder den titel van „het snel naderende einde van Java's kleine landoverschot", dat eene bevestiging bevat omtrent de juistheid der schatting van A c I en II over '16, terzake van de 500 d. B. Dit opstel moet met zijn vervolg van 25 Sept. als zekere aanvulling op deze studie worden beschouwd.

27 September.

De oppervlakte van Java en Madoera naar den stand van eind 1917 in duizendtallen B ontleed volgens den

BEGROEIINGSTOESTAND NAAR							
A DE BEPLANTING, BETEELING OF HET GEBRUIK DAARVAN ANDERSZINS.		**B** DEN AARD OF SOORT DER BEGROEIDE GRONDEN.		**C** RECHTSTOESTAND OF RECHTSVORM EN DE BELASTINGPLICHTIGHEID.	
Bouwgronden der bevolking der					
1. Gouvernements en Vorstenlanden [1]	8376	*a* 1. rijstvelden [1]	4990	*a* 1. Het z.g. inlandsche grondbezit [1]	8245
2. Particuliere landerijen	500	2. droge „	3886	I. *Landrenteplichtig*	8245
I. Totaal der gronden voor *Eenjarige gewassen*	8876	I. Totaal der gronden voor *eenjarige gewassen*	8876	2. Particuliere landerijen	1328
3. Onder het staats boschbeheer	4143	*b* 3. Plantagen (cultuurondernemingen en boomgaarden)	873	*b* 3. Erfpachtsgronden	809
4. Cocosaanplantingen	300	4. Boschgronden	5000	4. Gronden met lagere rechtstitels	65
5. Andere inlandsche overjarige culturen	102	II. Totaal der gronden voor *overjarige* gewassen	5873	II. *Verpondingsplichtig*	2202
6. Niet inlandsche overjarige culturen	471	*a* + *b*. *Totaal der* **geëultiveerde** *gronden*	14749	*a* + *b* Totaal belast onvrij Staatsdomein	10447
II. Totaal der gronden voor *overjarige gewassen*	5016	5. Onbeplantbare, maar niet „woeste gronden"	500	5. Onder het Staatsboschbeheer	4143
7. Dorpelijk domein met nuttige beplanting en onbeplante, maar niet „woeste gronden"	500	6. Vischvijvers	80	6. Overheidsterreinen en andere landsplantsoenen	100
8. Wat van de Erfpachtlanden nog onbeplant is	488	7. Ontginbare „woeste gronden" [2]	1702	III. Totaal onbelast *onvrij Staatsdomein*	4243
9. Vischvijvers	80	8. Niet ontginbare „woeste gronden" [2]	1500	7. Woeste gronden [3]	2509
10. Volstrekt „woeste gronden" [2]	3571	III. Totaal der **niet geëultiveerde** *gronden*	3782	IV. *Vrij Staatsdomein*	2509
III. Totaal der *overschietende gronden*	4639			Totaal van I, II, III, IV gronden in de *Gouvernementslanden*	17199
				8. Bouwgr. der bevolking	617
				9. Voor culturen afgestaan	335
				10. Restant, deels woeste gronden	380
				V. Totaal der *Vorstenlanden*	1332
Eindtotaal	18531	Eindtotaal	18531	Eindtotaal	18531

[1] Hierin is het meerendeel der gronden voor de suikercultuur begrepen. [2] In landbouwkundigen zin. [3] In rechtskundigen zin.

Het Oosten in vogelvlucht, van Boeddha tot de Groot-Mogols

DOOR

wijlen M. VAN GEUNS.

Met een inleidend woord van G. P. ROUFFAER.

(Slot.)

Op 63 jarigen leeftijd, in 1605, scheidde Akbar uit het leven. Er waren geen broeders-pretendenten; dus kon Selim als Jehangir den troon ongehinderd beklimmen. Er was een kleine partij die zijn zoon Khoesroe wilde vooruitduwen, maar het verzet bleef achterwege toen dit gevaarlijk bleek.

Het grootste fortuin dat, mag men zeggen, Jehangir ten deel viel, was, dat hij ná Akbar en niet vóór dezen op den troon kwam. Anders zou hem stellig hetzelfde lot beschoren zijn als aan Hoemajoen. In zijn tamelijk onbeduidende *Gedenkschriften* onthult hij zelf hoe hij verslaafd was aan drank en opium; hij onthoudt den lezer ook het relaas niet van zijn matigheidspogingen. De eerste de beste ernstige opstand zou hem, gelijk een zware golf een slaperigen gezagvoerder van de brug spoelt, van den troon hebben weggeslagen. Het toeval was hem weer gunstig. Zijn gemalin, de schoone Noer Jehan, overheerschte hem en gaf den toon aan. Zij was een liefde van zijn jeugd, trouwde een edelman en werd eerst lang na diens dood, in 1611, de Keizerlijke gade. Legende en romance hebben zich meester gemaakt van deze merkwaardige figuur die den zwakken Keizer een steun ten goede was.

Ook zijn zoon Khoerram, die met vaardigheid het zwaard hanteerde, was als door het noodlot in 's Keizers omgeving geplaatst om diens onvolkomen heerschersvermogen aan te vullen. Nog enkele andere trouwe helpers schaarden zich om hem. Evenals zijn vader was hij de paters Jezuïeten vriendelijk gezind, doch politieke bijoogmerken waren hem niet vreemd; reeds als „Kroonprins" had hij hen begunstigd in de hoop door de Portugeezen tegen zijn vader te worden geholpen. Teekenend is ook het geval met twee zijner neven, die hij liet doopen,

hetzij om hun zoo den weg naar den troon te versperren, hetzij om Portugeesche vrouwen naar zijn hof te kunnen trekken. Toen dit laatste werd geweigerd, zwoeren de gedoopten zonder gewetensbezwaar het nieuwe geloof af.

Wat Jehangir als prins Selim zijn vader had aangedaan, dat ondervond hij op zijn beurt van zijn oudsten zoon Khoesroe. Deze wist aanhangers om zich te verzamelen en verhief de oproervaan. In den Pandzjaab poogde hij zijn gezag te vestigen, maar Keizer Jehangir trad ongewoon energiek tegen hem op en spoedig was de prins-rebel een gevangene. Hem werd het leven geschonken, maar de meeste zijner volgelingen werden op staken gestoken en stierven een huiveringwekkenden marteldood. In zijn *Gedenkschriften* zegt Jehangir, dat een zoon altijd een steunpilaar van de monarchie behoort te zijn en dat de grondslagen van haar voorspoed zouden worden ondermijnd als de Keizer met hem in vijandschap leefde. De toekomst zou deze vijandschap in de dynastie der Timoerieden steeds wijder en feller maken en zoo inderdaad de fundamenten van het rijk aantasten.

Op 't stuk van seditieuze bewegingen kreeg ook Jehangir zijn deel, maar de meeste waren slechts voorbijgaande wolken gelijk. Om de organisatie van het bestuur bekommerde de Keizer zich weinig; het gebrek aan wettelijke regelingen deed zich nog steeds gevoelen, evenals de behoefte aan rechtschapen ambtenaren. De vreemdelingen die tijdens het bewind van Jehangir via de handelshaven Soeratte in het Westen meer belangstelling voor het rijk der Timoerieden gingen toonen, kregen van het lot der kleine luyden geen verheffenden indruk, en hun moraliteit blijkt hier en daar beneden peil te zijn geweest. „De pachter plukt den grondbewerker, de edelman den pachter; in 't algemeen scheren de grooten de kleinen en de Keizer scheert hen allen", wordt plastisch door een der reizigers van die dagen getuigd. De reeds genoemde sir Thomas Roe, die in 1615 op verzoek van de Engelsche Oost-Indische Compagnie als gezant van Koning James naar het hof te Agra was gezonden om daar voor de belangen van den Engelschen handel op te komen en den invloed der Portugeezen te breken, vertelt in zijn *Journal during his embassy to India*, hoe een der gouverneurs er tegenover hem over klaagde dat het gebrek aan wetten zich zoo noodlottig deed gevoelen: de zaken des lands draaiden te veel om persoonlijke spillen; hierdoor konden de centripetale krachten licht in centrifugale veranderen. Tevens werden de massa der bevolking de waarborgen van een rechtvaardig bestuur onthouden.

Over Jehangir oordeelt sir Thomas Roe niet ongunstig. Hij vond den Keizer onveranderlijk vriendelijk en hoffelijk jegens hem. Intusschen zegt de waarneming van een gezant die steeds in een sfeer van hoofschheid ademt, niet veel. De geschiedenis heeft Jehangir het merk van onbeduidendheid opgedrukt. Kort vóór zijn dood had een gebeurtenis

plaats die duidelijk bewijst wat het keizerlijk gezag inderdaad beteekende. De heerscher over Hindoestan en aanhoorigheden werd, terwijl hij op weg was naar Kaboel, verrast door zijn legercommandant, Mahabat Khan, die in ongenade gevallen was en beweerde dat er voor hem iets heets te vuur stond. Nabij een rivier was Jehangir van zijn hoofdmacht gescheiden en zoo gemakkelijk gevangen genomen. Het relaas van het optreden van Mahabat Khan is geheel Oostersch. Men heeft te bedenken dat een Oostersche souverein pleegt te worden gezien in een mystiek licht. Hiermee in overeenstemming trad Mahabat Khan niet als de machthebbende op, maar begon met zich nederig te verontschuldigen dat hij den Keizer moest lastig vallen: hij bevond zich aan het hof in een zeer gevaarlijke positie; zijn leven stond op het spel. „Daarom heb ik", aldus de man die Jehangir in zijn macht had, „de stoutmoedigheid en verwatenheid gehad Uwer Majesteits bescherming in te roepen. Zoo ik den dood of een andere straf verdien, wil bevelen dat ik getuchtigd worde in Uwe tegenwoordigheid."

Deze nederige taal belette intusschen Mahabat Khan niet den Keizer zijn wil op te leggen.

Dank zij de energieke actie van Noer Jehan was de gevangenschap van haar gemaal niet van langen duur. Spoedig na zijn bevrijding echter, in 1627, kwam voor hem het einde. De traditioneele opvolgingstwisten bleven niet uit. Prins Khoerram had een machtigen aanhang; hem steunde een der hofgrooten, Asaf Khan, die een broeder was van Noer Jehan. De laatste echter had ook een candidaat, Khoerram's broeder Sjahrijar. Daar Khoerram op het oorlogspad was, zette zijn beschermer een strooman op den troon, een kleinzoon van den overleden Keizer: na drie maanden de imperiale genoegens te hebben gesmaakt, maakte deze strooman plaats voor Khoerram, die zich als keizer Sjahjehan noemde. Diens mededinger Sjahrijar werd verslagen; de oogen werden hem uitgestoken en ten slotte werd hij om hals gebracht.

Het keizerschap was wèl iets zeer begeerlijks. Wanneer men leest met welk een bijna fabelachtige praal de Groot-Mogol zich omgaf, hoe hoog hij zich verhief boven zijn omgeving en hoe diep deze omgeving voor hem boog, dan begrijpt men hoe sterk de — reeds in 't bloed aanwezige — eerzucht de troonpretendenten prikkelde. De overdadige hofpracht is ons door Westerlingen die er getuigen van waren beschreven. Zoo heeft sir Thomas Roe in zijn dagboek geschilderd hoe de keizer en zijn omgeving zich verplaatsten: alleen voor de hofdames waren 50 olifanten noodig, waarvan prachtig gestikte dekkleeden afhingen en die troonhemels droegen, flonkerend van goud. De keizer was van top tot teen met diamanten, parels en kostbare steenen overdekt: zij staken in zijn tulband, aan zijn kleederen, zijn schoenen en zijn zwaard, hingen om zijn hals en dekten armen en

handen. Vóór den heerscher werden Oostersche baldakijnen, zonneschermen en vaandels uitgedragen, alle in de bontste kleuren, met overheerschend rood: zóó overdadig was de pronk dat zelfs de schabrakken en tuigen der paarden met robijnen of parels of smaragden versierd waren.

In dit typisch Oostersch tooneel mengden zich enkele Westersche elementen. Keizer Jehangir had van den Engelschen ambassadeur een staatsierijtuig cadeau gekregen en een imitatie hiervan — met zilveren spijkers en dergelijke „correcties" — was in gebruik gekomen. Deze rijtuigen wisselden af met draagstoelen, die een ontzaglijke weelde van rijke stoffen, goud en edele steenen etaleerden. Het was inderdaad als een processie uit een Indisch sprookje.

Ook Edward Terry, de kapelaan van Roe, raakt in zijn *Voyage to East India* niet uitgepraat over den rijkdom aan preciosa. Indië was er het land voor: de productie van edele steenen was ontzettend groot bij geringen uitvoer, en het goud werd in aanzienlijke hoeveelheden in 't land gebracht; met dit metaal betaalden de vreemde kooplieden de waren die zij kochten.

François Bernier, een Fransche arts die ongeveer een halve eeuw na Roe Indië bezocht, geeft ons in zijn *Voyages* een beschrijving van wat hij zag op een tocht naar Kasjmir, door Aurangzeb — den zoon en opvolger van Sjahjehan — ondernomen. De rompslomp was geweldig: over een reis die in 15 dagen kon worden volbracht deed men bijna 2 maanden; „cela s'appelle marcher avec gravité", schertst de Franschman. Dan pakt hij uit over wat aan zoo'n verplaatsing van den keizer vastzat. Deze had, om te beginnen, twee volledige kampen bij zich, waarvan het eene steeds vooruittrok om den keizer te wachten op de voor het nachtelijk kwartier bepaalde plaats. Voor het transport van de paviljoens, de tenten en verdere accessoires van zoo'n kamp waren noodig 60 olifanten, meer dan 200 kameelen, meer dan 100 muildieren en talrijke lastdragers. De paviljoens waren ruime, weelderige gebouwen; er was er één met geen andere bestemming dan voor het houden van beraadslagingen. De keizer, zijn harem, de prinsen en prinsessen, de hofgrooten — allen werden weer omstuwd door een overtalrijk dienstpersoneel.

Onder Sjahjehan, wiens artistieke neigingen zich vooral op architectonisch gebied geopenbaard hebben, was de eeredienst van Oostersche schoonheid het meest in aanzien. Echter werd onder Aurangzeb in diens eerste regeeringsjaren — later huldigde hij een strengen eenvoud — ook een geweldige weelde tentoongespreid: ten behoeve van vreemde gezantschappen werd een ontzaglijke rijkdom uitgestald, zoodat „zelfs oogen die gewend waren aan den praal van Versailles verblind werden".

De gebruiken aan het hof droegen geenszins een zuiver Islamietisch-Oostersch cachet. Wij hebben het getuigenis van den Jezuïetenpater

Manrique, die in 1640 te Agra de missie van zijn orde kwam inspecteeren en in zijn *Itinerario* vertelt hoe hij, te Lahore bij den boven genoemden Asaf Khan, den eersten minister, aan een feestmaal aanzittend, daar den keizer en zijn gevolg ontmoette, de dames ongesluierd in strijd met de Islamietische gebruiken.

Sjahjehan had al den tijd aan zijn praalzucht toe te geven: tijdens zijn bewind was het in het rijk betrekkelijk rustig. Ook beschikte hij over de middelen: hij zorgde voor een ruim voorziene keizerlijke kas. Het hoogste bereikte de bouwkunst van zijn tijd in de Taazj Mahal te Agra, een mausoleum voor zijn geliefde gemalin Moemtaz Mahal — de moeder van acht zonen en zes dochters —; het gebouw is een der wonderbaarlijkste uitingen van architectonische schoonheid van alle tijden en alle landen, een gedicht in blank marmer. Het verkondigt nog altijd de glorie van den vorst die het aan de oevers van de Dzjumna deed verrijzen als een hulde aan liefde en aan schoonheid.

Uit de galerij der Timoerieden treedt Sjahjehan naar voren als een vorst wiens gedachten zich niet bij voorkeur bepaalden bij militaire verrichtingen, maar liever opzweefden naar hooger regionen. Op 't stuk van innerlijke beschaving was hij de eerste van zijn dynastie. De lucht der nomadententen was voor goed van het hof — thans te Delhi gevestigd, waar de keizer een nieuwe stad had doen verrijzen — weggetrokken. Het Indische bloed en de Indische omgeving hadden van den ruwen aard der Mongolen-Dzjagatai's de scherpe kanten weggenomen.

Tijdgenooten uit het Westen strooien over Sjahjehan's naam het goudzand hunner bewondering. Jean Baptiste Tavernier, een vermaarde Fransche reiziger uit de 17e eeuw die aan het hof der Groot-Mogols geweest is, noemt in zijn boek — *Les six voyages de J. B. Tavernier* — den keizer tot tweemaal toe een monarch die regeerde „bien moins comme un Roy sur ses sujets que comme un père de famille sur sa maison et sur ses enfants". Hij prijst des keizers zin voor gerechtigheid en gewaagt met lof van de veiligheid tijdens zijn regeering, vooral op de groote wegen.

De Venetiaan Nicolas Manucci, wiens *Storia do Mogor* eerst in onzen tijd in haar geheel uitgegeven is (in Engelsche vertaling, door William Irvine), oordeelt even gunstig. Sjahjehan, zoo wordt gezegd, volgde den stelregel van zijn vader dat ware gerechtigheid moest worden betracht, de verdienste beloond en de misdaad gestraft. Hem is zelfs den vereerenden bijnaam: de Salomo der Mogols, geschonken. Zeer was hij gesteld op een goede justitie, en ambtenaren die in dezen toegaven aan Oostersche neigingen en geen recht deden, zagen zich bij ontdekking zwaar gestraft. In het paleis werden vergiftige slangen gehouden die op zulke plichtverzakers werden losgelaten. Ook werden zij wel olifanten voorgeworpen en door deze dieren vertrapt.

Over deze barbaarsche straffen mag men niet te hard oordeelen. Zij werden meer gedecreteerd door de noodzakelijkheid om tegen de publieke immoraliteit op te treden dan door een wreede inborst. Contrôle op de willekeurige en onrechtmatige handelingen van met administratief of rechterlijk gezag bekleedde personen was ondoenlijk, reeds hierom wijl de meeste controleurs niet beter konden vertrouwd worden dan de gecontroleerden. Alleen de vrees voor een geduchte straf kon als een rem werken. Manucci vertelt in zijn *Storia do Mogor* een teekenend geval:

Een jongeling die een actie had ingesteld tegen een bloedverwant, zijn voogd, die in gebreke bleef het hem toevertrouwde te verantwoorden, betaalde den *kazi* (rechter) voor wien de zaak gebracht was 20.000 roepieën om een gunstige beslissing te verkrijgen. De gedaagde, de voogd, bood van zijn kant den rechter 30.000 roepieën, opdat deze hem in 't gelijk zou stellen. In normale omstandigheden zou de meestbiedende het pleit hebben gewonnen. Maar in casu begaf de *kazi* zich naar den keizer en vertelde dezen de pogingen tot omkooping. Na inlichtingen te hebben ingewonnen, besliste Sjahjehan dat de gedaagde den eischer de gansche gevorderde som moest betalen. De *kazi* werd verblijd met de 20.000 roepieën van den jongeling en kreeg den naam een goed rechter te zijn.

Manucci vertelt nog merkwaardige staaltjes van 's keizers scherpzinnigheid. Een soldaat in zijn dienst had een Hindoeschen schrijver een slavin afgenomen en deze bij zich gehouden. De schrijver beklaagde zich bij een rechtscollege en eischte de slavin terug. Ten slotte kwam het geding voor den vorst. Deze liet de slavin vóór zich komen en gelastte haar een weinig water in een inktpot te gieten. Dit deed zij op handige wijze, waarop het voor den keizer een uitgemaakte zaak was dat de slavin den schrijver en niet den soldaat toebehoorde. Zij moest naar haar meester terugkeeren en de soldaat werd verbannen.

Deze feiten doen den patriarchalen kant van het Oostersche despotisme uitkomen, waardoor dit aanmerkelijk kon worden verzacht. Echter is het duidelijk dat de individueele bemoeienis van den vorst betrekkelijk weinig vermocht. Het toeval speelde een groote rol en met deugdelijke waarborgen kon deze natuurrechtspraak zich moeilijk omringen. Ook werden misbruiken uitgelokt: het geval met den *kazi* die den keizer te hulp riep en daarop beloond werd, wekte op tot navolging en niets was gemakkelijker omkoopende partijen te fabriceeren. Niettemin werd tegen de in elken Oosterschen staat welig tierende corruptie een heilzaam tegengif in werking gebracht.

Ook door inheemsche geschiedschrijvers is de regeering van Sjahjehan geroemd. Een van dezen, Rai Bhara Mal, die *diwan*, een hooge comptabele ambtenaar, is geweest, schetst in zijn kroniek waarvan men fragmenten vindt vertaald in Elliot en Dowson's *History of India*,

as told by its own historians, deel VII, de werkzaamheid van den keizer in 't belang van het volk als volgt:

„De door den koning (lees: keizer) in deze gelukkige tijden gebezigde middelen om zijn volk te beschermen en te voeden, en om allerlei hinderlijke boosdoeners te straffen; zijn bekendheid met alles wat de welvaart der bevolking ten goede kon komen; zijn aandringen bij de belastingambtenaren om het welzijn des volks te bevorderen; de benoeming van eerlijke en schrandere ambtenaren in ieder district; de wijze waarop hij het land bestuurde; het opvorderen en nagaan van jaarlijksche belastingstaten ten einde na te gaan welke de hulpbronnen van het rijk waren; het betoon van genegenheid aan het volk of van zijn ongenoegen als daartoe aanleiding was; zijn strenge bevelen aan de ambtenaren werkzaam op de kroonlanden om zoo het getal als de welvaart der grondgebruikers te doen toenemen; zijn vermaningen aan de ongehoorzamen (lieden die weigerachtig waren hun belastingen te betalen); zijn onverpoosd streven om den landbouw en de inning der staatsinkomsten te verbeteren — dit alles droeg in hooge mate bij tot bevordering van 's rijks voorspoed". En de schrijver vermeldt dan hoe *pergana's* die in Akbar's tijd drie lakh's roepieën opbrachten (een lakh is 100.000; een roepie had de waarde van *f* 1.20 tot *f* 1.50 Ned. Courant), onder Sjahjehan aan inkomsten tien lakh's gaven, en hoe in 't algemeen de keizerlijke kas beter gevuld was dan ooit, ondanks de zeer hooge uitgaven voor openbare werken. (Behalve de nieuwe stad te Delhi en het Taazj Mahal bouwde Sjahjehan nog paleizen te Agra en Lahore, alsmede moskeeën; ook deed hij een irrigatiekanaal langs de Dzjumna graven.)

Men aanvaarde deze lofspraak uit een Inlandschen mond niet zonder veel reserve. De schrijver had een beperkten gezichtskring; hij kende slechts wat wij noemen: een inlandsch bestuur, en dit is geen gelukkige term van vergelijking. Er bestaan historische gegevens die aantoonen dat Sjahjehan, hoe patriarchaal welwillend ook, toch geen bezwaar maakte tegen de heffing van een overstelpend aantal belastingen, die Aurangzeb, zijn opvolger, zich gedwongen voelde voor een groot deel af te schaffen. (Dat deze maatregel lang niet het gewenschte effect had is een andere zaak: misbruiken in Oostersche staten hebben steeds een taai leven gehad). De slotsom waartoe men komt is, dat de bevolking onder Sjahjehan minder werd uitgezogen en verdrukt dan te voren.

Het einde van de regeering van den keizer was nog tragischer dan de laatste dagen van Akbar's heerschappij. Na een dertigjarig keizerschap, in 1657, moest hij, door een ernstige ziekte tot machteloosheid veroordeeld, het aanzien dat een broederoorlog losbrak, die met tot dien tijd vrijwel ongekende gruwelen gepaard ging. Sjahjehan's geliefkoosde zoon Dara, de oudste, die zich in de hofstad Delhi bevond,

greep de onmacht van zijn vader aan als een gelegenheid om de facto in zijn plaats te treden. Maar drie zijner broeders begeerden dit evenceens. Het waren prins Sjoeja, onderkoning in Bengalen, prins Moerad in Goezjerat, en prins Aurangzeb in den Dekkan. Tegen Sjoeja had een gewapend optreden succes — hij moest vluchten —, maar tegenover Moerad — bij wien Aurangzeb zich, kwansuis belangloos, had aangesloten — waren Dara's troepen niet voorspoedig: zij werden geslagen. Dara moest Delhi achter zich laten en zag zich genoodzaakt een zwervend leven te leiden dat herinnert aan de omdolingen van zijn voorzaat Hoemajoen. Moerad scheen de „komende man". Maar Aurangzeb gunde hem niet de vruchten van zijn overwinning. Hij wierp het masker van gedweeheid af en nam zijn broeder Moerad gevangen. Zijn zoon zond hij met een macht naar Agra om den daar vertoevenden keizer de vrijheid te ontnemen. Hinderpalen op den weg naar den troon bestonden er nu voor Aurangzeb niet meer: hij kon zich als den keizer beschouwen. Natuurlijk werden de vormen in acht genomen: Sjahjehan ontving van Aurangzeb een brief waarin o. a. het volgende voorkomt:

„God weet dat deze slaaf (Aurangzeb) niet gehandeld heeft in een geest van verzet tegen den wil en het welbehagen van zijn doorluchtigen vader zooals verkeerdelijk is ondersteld, maar dat hij zich beschouwt als zijn vaders vervanger, wat hij zal blijven doen. Slechts de behartiging van de openbare zaak en de bescherming van het volk dwingen hem zeer tot zijn leedwezen, voor enkele dagen een meer onafhankelijke houding aan te nemen."

De historische waarheid is, dat Aurangzeb er geen oogenblik aan dacht de verkregen oppermacht uit handen te geven. Zijn geweten hinderde hem niet. Dara, ten slotte het slachtoffer van verraad, werd naar Delhi gevoerd en kort daarna gedood. Moerad onderging hetzelfde lot. Sjahjehan bleef gevangen, van 1658 tot 1666, toen de dood de poort van zijn nauwen kerker — dien men thans nog te Agra toont — opende. Van de gluiperigheid van Aurangzeb had hij zijn deel gehad.

Aurangzeb was de laatste uit het huis der Timoerieden onder wien het rijk in stand bleef en imponeerde. Hij hield het een halve eeuw uit, tot 1707, en hij ging het graf in met het bewustzijn dat de heerschappij van zijn geslacht op een hellend vlak was beland. De moreele rem die het afglijden tegenhield was door Aurangzeb vernield. Weliswaar was de dood van elken keizer, bijna van Babur af, het sein tot een strijd tusschen pretendenten — de geschiedenis leert dat van Akbar's dood in 1605 tot de verovering van Delhi door de Engelschen in 1803, dus gedurende twee eeuwen, de opvolging in het rijk slechts eenmaal glad verliep —, maar zekere grenzen waren niet overschreden. Het bloeddorstig monster, de Oostersche begeerte, werd nog altijd bedwongen hetzij door het mystieke prestige van den overleden vorst, hetzij door

het ingrijpen van toegewijde vertrouwelingen die den rechthebbenden pretendent in bescherming namen. In 1657 echter brak het beest los. De immoraliteit van Aurangzeb werd zelfs niet ten deele geneutraliseerd door die zachtmoedigheid die vaak op verrassende wijze uit de ingewikkelde Oostersche ziel te voorschijn treedt, en die Akbar bestuurde jegens zijn zoon Selim en dezen, als Jehangir, tegen zijn zoon Khoesroe. Sjahjehan deed zijn trouweloozen zoon Aurangzeb de Cassandra-voorspelling dat hij van de zijde van zijn zoons zou ondervinden wat zijn vader van hem ervaren had. De profetie werd bewaarheid. Vooral voor een Oostersche maatschappij geldt het „principiis obsta": als eenmaal het slechte voorbeeld navolging vindt, valt het niet meer te keeren. Een ethisch besef dat den tegendruk uitoefent, is in die gemeenschap in onvoldoende mate aanwezig.

Aurangzeb's onzedelijke actie werd als norm aangenomen. Men distilleerde er het „quod licet" uit. De toekomstige erfopvolging werd beheerscht door het voorbeeld van Aurangzeb. Ja, zelfs aan de door dezen in acht genomen consideraties achtte men zich niet meer gebonden. Ook hier gold Schiller's woord: Das eben ist der Fluch der bösen That, dass sie fortzeugend immer Böses muss gebären.

Het kwaad dat Aurangzeb stichtte is hiermede nog niet aangeduid. Hij zaaide in zijn omgeving een wantrouwen, dat de goede kiemen welke in sommige zijner helpers over mochten zijn, vrijwel geheel verstikte. Ik heb reeds gewezen op de noodlottige absentie van trouwe paladijnen rondom den troon. Akbar wist ten minste nog door een wijze politiek een kleinen kring van getrouwen te vormen. Maar Aurangzeb, niet zooals zijn overgrootvader een praktische wijsgeer doch een bekrompen dweper, vervreemdde in plaats van aan te trekken. Er kwam bij, dat het verblijf in het tropische en subtropische Indië verslappend had gewerkt op de geslachten der hofgrooten. Door Westerlingen is deze achteruitgang geboekstaafd. Bernier deelt mede dat de nakomelingen in het derde en vierde geslacht een bruine gelaatskleur hadden gekregen; zij hadden verder „l'humeur lente du païs" aangenomen en werden „point tant estimez ny honorez que les nouveaux venus". Over 't geheel moesten zij zich met ondergeschikte betrekkingen vergenoegen.

De instrooming van nieuwe krachten hield geen gelijken tred met de behoefte. Voor het leger werd op ruime schaal in Centraal-Azië gerecruteerd, maar de bezetting der hooge posten kostte hoofdbreken.

Fataal was ook, dat een reactie tegen de snoode handelingen van Aurangzeb uitbleef. De bejegening die hij zijn vader aandeed wekte zeker ontstemming, maar hieruit ontstond geen tegendruk. De massa der geregeerden bewaarde apathisch het stilzwijgen. Tavernier, met zijn westersche opvattingen, maakt in zijn boek de opmerking, dat Sjahjehan's onderdanen, die alle reden hadden hem erkentelijk te zijn,

geen vin uitstaken om voor hem in de ure der beproeving in de bres te springen. „C'est une chose surprenante de voir que pas un de ces serviteurs de ce grand Roy ne s'offre pour l'assister, que tous ses sujets l'abandonnent et qu'ils tournent tous les yeux vers le soleil levant." Bevreemdend was dit niet. Een der Boeddhistische dzjataka's geeft het verhaal van een half waanzinnigen Indischen koning die, op raad van een Brahmaan, ten einde een plaats in den hemel te verdienen, zijn kinderen, hun vrouwen en hun kroost met hun dienstpersoneel voor den offerdood bestemde; het volk zag, in massa toegestroomd, de toebereidselen en werd door den oudsten zoon des konings opgewekt om de gruweldaad te beletten — maar het zweeg en bleef werkeloos. Een dergelijk volk is geen natie; het is slechts een kudde. Het smeedt zijn lot niet; het kweekt tyrannen die het den voet op den slappen nek zetten; slechts de druk van den belastinggaarder vermocht in de berustende massa beweging te brengen; zoo toen Aurangzeb de *dzjizja* — hoofdelijke belasting voor de Hindoes — weer invoerde.

Ook strekte geen godsdienstig sentiment tot verzachting der zeden. Aurangzeb was een fervent belijder van Mohammed's leer en bezat het doordrijvend karakter van een zeloot. Den Islam dienend, bekommerde hij zich niet om de politieke gevolgen, terwijl zijn natuurlijke hardvochtigheid zoo mogelijk nog werd versterkt.

Het is zeker in 't minst niet bevreemdend dat Aurangzeb in zijn eigen geslacht gestraft werd voor zijn euveldaden. Al spoedig na zijn optreden als regent-keizer moest hij constateeren, dat zijn zoon, prins Mohammed Soeltan, naar het Oosten gezonden om 's keizers broeder — dus zijn oom — Sjoeja tot rede te brengen, tot dezen overliep. Later tot zijn vader terugkeerend, betoonde deze geen genade maar deed zijn zoon gevangen zetten, tot diens dood. Zijn tweede zoon Moeazzam werd op grond van verdenking van opstandige bedoelingen opgesloten, doch weer vrijgelaten. Zijn derde zoon Azzam werd door vrees weerhouden tegen zijn vader te ageeren; doch de vierde, Akbar, sloot zich bij ontevreden Radzjpoet's aan en stichtte een eigen rijkje, waarin hij zich echter niet staande kon houden. De vijfde, Khan Baksj, stond in den Dekkan tegen het vaderlijk gezag op en werd van zijn vrijheid beroofd.

In hooge mate kenschetsend voor de verwildering der zeden was het opstaan van een heele rij pseudo-pretendenten naar den troon: het voorbeeld van de prinselijke rebellen werkte aanstekelijk. Zoo deden niet minder dan drie pseudo-Sjoeja's pogingen om opstanden te verwekken op hoop van zegen. Nog drie andere pretendenten van dit slag verschenen tijdens Aurangzeb's heerschappij op het staatkundig tooneel.

Naar buiten wekte het rijk den indruk van kracht. De macht der

Timoerieden scheen zich te hebben geconsolideerd en imponeerde de toenmalige wereld van het Oosten. China, teruggetrokken in zijn zelfgenoegzaam isolement, had noch op staatkundig noch op commercieel gebied relaties met Indië. Alleen uit Midden- en West-Azië richtte men de blikken naar het rijk van Aurangzeb. De sjah van Perzië voelde zich gedrongen naar den heerscher te Delhi een gezantschap af te vaardigen om hem met zijn troonsbestijging geluk te wenschen. Veel later, in 1690, kwam een ambassade uit Constantinopol den keizer een brief van den „khalief" aan den Gouden Hoorn brengen. Met dezen had Sjahjehan reeds betrekkingen onderhouden. In Indië droeg men intusschen zorg hem aan te duiden met „keizer van Roem" (Constantinopel); den geusurpeerden titel van „Khalief" onthield men hem, daar slechts de afstammelingen van den Arabischen stam Qoraisj hierop recht hadden en tot dezen behoorde de padsjah te Constantinopel niet. Aurangzeb, die zich den „khalief van zijn tijd" noemde, miste hiertoe evenzeer het recht.

Hoezeer de faam de grootheid van het merkwaardige rijk daar in Indië had bekend gemaakt, valt af te leiden uit het feit dat uit afgelegen deelen van het Turksche rijk zooals Irak, ja zelfs uit Abessynië missies naar Delhi trokken om hier bescherming of een voordeelig ambt te zoeken.

Het overheerschend Islamietisch karakter dat de staat onder Aurangzeb aannam heeft tot dien trek naar Indië stellig bijgedragen. De keizer wierp de geloofspolitiek van Akbar geheel over boord. Zelf de voorschriften van den Koran nauwgezet volgend, wenschte hij dit ook van anderen en streefde krachtig naar verbreiding van den Islam. Er werden zelfs ambtenaren benoemd wier functie doet denken aan die der Romeinsche morum censores of der opzieners onder Asoka: hun taak was op de gedragingen der massa te letten, meer in 't bijzonder om de opvolging van de regels van den Islam te verzekeren. Zij hadden zelfs de bevoegdheid Hindoe-tempels te verwoesten. Dat de dzjizja weer werd ingevoerd, is reeds vermeld. Zij was een drukkende belasting, vooral voor de minder gegoede Hindoes, doch werd met hardheid geheven. Schreef de Koran dit den keizer niet voor? En was de belasting, die enkel voor niet-Mohamedanen gold, niet een practisch propagandamiddel ten behoeve van den Islam? Het belastingstelsel werd in nog meer opzichten door geloofsoverwegingen beïnvloed: Hindoesche kooplieden hadden voor de goederen die zij in 't land invoerden een invoerrecht te betalen; hun Moslemsche concurrenten waren vrijgesteld. „Noch ouderdom noch levenservaring verzachtten Aurangzeb's dweepzucht", getuigt een Indische geschiedschrijver. In zijn staatkunde gingen zoowel de rechtvaardigheid als de wijsheid schuil; hij ontketende allerlei ontbindende krachten waardoor het groote rijk moest verzwakken en uiteenvallen.

Slechts in de eerste jaren van zijn bewind, toen hij vast op den troon zat, heeft Aurangzeb rust gekend. Doch daarna moest hij aanhoudend het zwaard hanteeren tegen rebellen of voor gezagsuitbreiding, speciaal op den Dekkan. Hij werd slecht gediend. Hoe kon het anders waar hij bijna niemand, zelfs niet zijn eigen zoons, vertrouwde? Zijn onverstand deed verschillende expedities mislukken en bracht de kloeke Radzjpoet's, vroeger steeds verdeeld, samen.

Op den Dekkan stond een geduchte tegenstander op. Het was Siwadzji, de volksheld der Mahratta's, die ten zuiden van de Narbada in een wijden kring om het huidige Bombay woonden. In den tijd van Aurangzeb drongen zij naar voren. Elphinstone in zijn *History of India* geeft van dit ras de volgende karakteristiek: „Een strijdende Radzjpoet schijnt, zoolang hij zijn ras niet onteert, bijna onverschillig voor den afloop van het gevecht waarin hij is gewikkeld. Een Mahratta denkt aan niets anders dan aan den afloop en bekreunt zich weinig om de middelen, zoo hij slechts zijn doel bereikt. Hiertoe scherpt hij zijn brein, ontzegt zich genoegens en waagt zijn persoon; echter komt hij er niet toe eershalve zijn leven, of zelfs zijn belangen, op te offeren. Dit verschil van inborst is waarneembaar in het uiterlijk der twee rassen; er is iets nobels in de houding zelfs van den gewonen Radzjpoet, en iets vulgairs in die van den voornamen Mahratta."

Siwadzji was een echte zoon van zijn volk. Hij was van geringe afkomst — zijn vader bezat een dzjagir (leen) in Konkan, het kustgebied ten zuiden van de Narbada —, maar buitengewoon sluw en vindingrijk, daarbij ondernemend, wist hij in en bij dit gebied een rijk met wisselende grenzen te stichten. De draden van den voor- en tegenspoed loopen op de grilligste wijze door het weefsel van zijn leven. Naar het zuiden was Bidzjapoer, een der voornaamste landen van den Dekkan, zijn vijand: naar het noorden het rijk van Aurangzeb. Van dezen was hij een felle bestrijder, doch ook een deemoedige smeekeling, die zelfs eens naar Delhi-Canossa toog om spoedig daarna, zijn deemoed weinig productief vindend, het boetekleed weer te verwisselen met den maliënkolder.

Van de eene sluwheid en trouweloosheid viel Siwadzji in de andere. Het Westen kent zoo'n figuur niet. Terwijl hier een Leonidas, een Mucius Scaevola, een Jeanne d'Arc, een Bayard als lichtende voorbeelden op het veld der geschiedenis oprijzen, wordt in het Oosten, meer bepaald Indië, Siwadzji als een volksheld vereerd. De legende kent gelukkig sympathieker figuren, maar Siwadzji behoort aan de geschiedenis en zijn daden spreken meer tot zijn landgenooten. Zijn meest pakkend exploit wordt gevonden de overweldiging van Afzal Khan, den aanvoerder van het tegen hem oprukkend Bidzjapoersche leger. Siwadzji, veinzende in een benarde positie te verkeeren, bood zijn onderwerping aan en verzocht Afzal Khan hem hiertoe te mogen ont-

moeten, zonder geleide, op een eenzame plaats. Het voorstel werd aangenomen; de Bidzjapoersche aanvoerder verscheen nagenoeg ongewapend, doch Siwadzji had onder zijn kleeren een dolk en in zijn hand een „tijgerklauw" verborgen, een wapen bestaande uit een smalle stalen staaf ter lengte van een decimeter, voorzien van ringen voor den wijsvinger en de pink en van binnen drie scherpe haken dragend. (Ook in Japan was dit wapen eertijds in gebruik, doch zonder haken). Bij de omhelzing van zijn tegenstanders die geen kwaad vermoedde reet hij met de „tijgerklauw" diens buik open om hem daarna een dolksteek toe te brengen. Toen Afzal Khan vermoord was, kregen Siwadzji's in hinderlagen verborgen manschappen de afgesproken seinen en wisten hun vijanden te verstrooien.

De geschiedenis van den Mahratta-leider is weinig meer dan een kroniek van allerlei weinig beduidende wapenfeiten. De Aziatische oorlogsvoering, dit heeft men voor een juist begrip te weten, mist de methode en het forsche karakter van de Westersche. Door de getalsterkte van Oostersche legers, soms enorm, mag men zich niet laten imponeeren; zelfs in den tijd der Timoerieden was vooral het voetvolk weinig meer dan een kudde bewapenden zonder individualiteit, zonder persoonlijken moed en zonder bezieling. Hun geoefendheid was zeer gering; meestal vormden zij weinig meer dan van de landwegen opgeraapte massa's, niet behoorlijk in eenheden ingedeeld, zonder het noodige kader. In hoofdzaak werd vertrouwd op de ruiterij en ook op olifanten; verder op het geschut dat in Akbar's tijd nog primitief was.

De aanvoerder regelde het gevecht niet, maar moest persoonlijk het voorbeeld geven, waartoe hij op een hoogen olifant, goed zichtbaar, in den strijd ging. Werd hij gedood of gewond, dan had dit vaak tengevolge dat het leger geheel of ten deele uiteenspatte, ongeveer als schapen zonder herder. Soms brachten nietige voorvallen een paniek teweeg. Eén geval uit vele: Babur verhaalt in zijn *Gedenkschriften* van een van zijn tegenstanders uit Centraal-Azië (Sultan Mahmoed Khan was zijn naam), die een nederlaag leed doordat een handjevol roovende individuen, zijn vrij sterke legermacht volgend, deze een zoodanigen schrik op het lijf joegen dat zij, hoewel niets te vreezen hebbend, uiteenstoof. Dit verklaart hoe met kleine legers verrassende overwinningen konden worden bevochten. In 1573 trok Akbar in snelle marschen met slechts 3000 man te paard naar Goezjerat om daar een opstand te dempen. Naar schatting beschikten de rebellen over 20,000 man. Intusschen liet Akbar, snel optreden wenschelijk achtend, zijn hoofdmacht nog achter zich om met een kleine uitgelezen schaar de vijandelijke voorhoede aan te vallen. Aan romantiek geen gebrek: Akbar en de zijnen moesten, vóór zij slag konden leveren, te paard een rivier overzwemmen. De voorhoede bestond uit 1500 Mongoolsche manschappen, dus niet eens slappe Indiërs. Akbar greep hen aan:

het ging man tegen man. Op een gegeven oogenblik had hij nog twee van zijn getrouwen naast zich! Zijn paard was gewond; het heette dat hij gesneuveld was. Toen zijn mannen echter zagen dat zijn zwaard nog rondging, voegden zij zich weer bij hem en verdreven den overmachtigen vijand.

Hoe een klein toeval beslissend kon zijn, leert het verhaal van den slag bij Panipat, in 1556 door Akbar — of Bairam Khan — tegen Hemoe geleverd. De laatste wist met zijn overmacht den linkervleugel van zijn vijand te doen wijken en greep daarop het centrum aan. Vrij waarschijnlijk zou de overwinning hem ten deel gevallen zijn, als niet een pijl Hemoe in het oog had getroffen en hem ongeschikt gemaakt had voor de verdere leiding. Nauwelijks was hij onzichtbaar of het was met den samenhang van zijn leger gedaan. Akbar won den slag en werd meester van Hindoestan.

Ongeveer een eeuw later, in 1658, streden de zonen van Sjahjehan om de hoogste macht: Dara stond nabij Agra tegenover zijn broeders Moerad en Aurangzeb. De strijd verliep niet onvoorspoedig voor Dara, die bekwame en moedige aanvoerders onder zich had. Doch een der voornaamste van dezen kwam te vallen; Dara verliet zijn olifant voor een paard; zijn volgelingen werden ongerust; het gevolg was het traditioneele „sauve qui peut".

Bernier, de Fransche reiziger, verheelt in zijn boek zijn geringschatting jegens die kudde-legers niet. Vluchtende, zoo schrijft hij, gelijken zij op een onstuimige rivier die buiten haar oevers getreden is en welker wateren, door niets tegengehouden, zich over het omliggend land verspreiden. Teekenend is zijn opmerking dat hij nooit die soldaten kon gadeslaan, zooals zij daar ordeloos en onregelmatig als een troep dieren voortmarcheerden, zonder te denken aan het gemak waarmee 25,000 Fransche veteranen, onder bevel van een prins Condé of maarschalk Turenne, deze legers, hoe talrijk ook, onder den voet zouden loopen. In 't laatst der 18e eeuw, toen Bernier's landgenoot De Boigne zich in den onderlingen strijd van eenige Indische vorsten gemengd en een geëncadreerd leger onder zijn bevel verzameld had, slaagde hij er zonder groote inspanning in tegenover numeriek veel sterker tegenstanders de juistheid der gemaakte opmerkingen te bevestigen.

Wie de eindelooze vechtpartijen waarvan eeuwen lang de bodem van Indië getuige was, in het juiste licht wil zien, heeft rekening te houden met het feit dat de strijdwaarde der Aziatische legers in de verte niet geëvenredigd was aan het getal. Het begrip „veldslag" heeft men ook tot zeer bescheiden proporties terug te brengen. Waren die Oostersche legers eenigszins deugdelijke machtsinstrumenten geweest, de Westerlingen zouden niet zoo gemakkelijk koloniale rijken gesticht hebben.

Aan de geringe gevechtswaarde van zijn legers moest ook Aurangzeb het toeschrijven, dat hij er niet in slaagde op den Dekkan schoon schip te maken, ja dat hij soms moeite had zijn gezag te handhaven.

Tijdens zijn bewind had hij namelijk eens een zeer eigenaardigen opstand te onderdrukken. Ten zuidwesten van Delhi, in het stadje Narnaul, ontstond een plaatselijke ruzie tusschen een secte van devote Hindoes, die zich vooral met landbouw en handel bezighielden, en een kleine politiemacht. Om het vuurtje te blusschen, werd er een militaire troep op afgezonden die echter verslagen werd. Het volksgeloof ging nu de secte occulte krachten toeschrijven: zij heetten met toovermacht begiftigd; zwaarden noch kogels konden hen deren; hun eigen wapens daarentegen waren onweerstaanbaar. Zij kregen een sterken aanhang en de roep van hun bovennatuurlijke vermogens was zoo groot dat Aurangzeb's troepen weigerden tegen hen op te trekken. Er was heel wat geparlementeer noodig om hen te bewegen de insurgenten aan te vallen: dezen werden daarop gemakkelijk uiteengedreven. In een aanzienlijk deel van het Oosten heeft die zoogenaamde onkwetsbaarheid in seditieuze bewegingen een rol gespeeld: het geloof in occulte krachten bracht vele zwakkelingen over het doode punt hunner vreesachtigheid heen.

Tegen het einde van zijn leven voelde Aurangzeb de failure van zijn bewind. Er bestaan brieven van zijn vierden zoon Akbar — men vindt er melding van gemaakt bij Jadunath Sarkar, *History of Aurangzib*, III —, waarin Aurangzeb te lezen krijgt dat zijn levenswerk mislukt is: hem wordt de raad gegeven zijn ouderdom in godsdienstige overwegingen te slijten als een boetedoening voor het afzetten van zijn vader en het vermoorden van twee zijner broeders. Eveneens werd de keizer gekapitteld door Siwadzji — wien de verdienste toekomt dat hij niet noodeloos hardvochtig was en het bestuur van zijn land niet zonder talent organiseerde —; hij kwam vooral op tegen de heffing der dzjizja, volgens hem uitgelokt doordat de keizerlijke kas vrijwel leeg was. Na gewezen te hebben op de verdraagzaamheid van 's keizers voorgangers, constateerde Siwadzji: „Uw landbouwende bevolking is onder den voet geloopen; de belastingopbrengst van alle dorpen is verminderd, in de plaats van een lakh worden slechts duizend, en in de plaats van duizend slechts tien roepieën geïnd, en dat nog met moeite". Verder: „In Uw Majesteits regeering zijn vele forten en gewesten uit Uw bezit geraakt, en de overige zullen dit lot deelen".

In zijn *Sketch of the History of Hindustan* beweert H. G. Keene dat de herinnering aan Aurangzeb bij de Indische Moslemen voortleeft als die van den grootste der Islamietische heerschers in Indië. Zoo dit het geval is, pleit het niet voor hun historisch inzicht. De geschiedschrijver kan van Aurangzeb moeilijk anders getuigen dan dat zijn geloofsfanatisme hem te eenzijdig en zijn gewetenloosheid hem te wantrouwend maakte om een rijk met een zoo heterogene bevolking als het zijne naar den eisch te kunnen besturen. Wat Akbar met zorg en moeite opbouwde, heeft Aurangzeb neergehaald.

Bij zijn dood in 1707 waren de Radzjpoet's van hem vervreemd, de Mahratta's waren in opkomst; in den Pandzjaab begonnen de Sikh's zich te roeren; overal gistte het. En de broederoorlog, de strijd tusschen troonpretendenten, bleef niet uit. Als opvolger was aangewezen prins Moeazzam, ook Sjah Alam genoemd; tegenover hem plaatste zich zijn dappere, maar tactlooze broeder prins Azam. Een accoord, door Moeazzam aangeboden, werd verworpen: het zwaard besliste daarop in 't voordeel van den rechtmatigen opvolger. Alles verliep volgens het „programma": het hoofd van zijn verslagen broeder werd aan Moeazzam gebracht die, zachtmoedig als zijn grootvader, in tranen uitbarstte. Hij besteeg den troon als Bahadoer, op zijn 64ste jaar.

Slechts enkele jaren regeerens waren voor hem weggelegd. Na zijn dood gingen zijn vier zonen met het zwaard het successieprobleem oplossen. De namen van de volgende keizers verdienen ternauwernood een plaats in de annalen van de dynastie der Timoerieden. Het jaar 1719 zag vier keizers op den troon. De eigenlijke macht berustte bij twee hofpartijen, een Turksche — mannen uit Toeran — en een Perzische. Niets natuurlijker dan deze vreemde voogdijschap: het gezagsvacuum in Noordelijk Indië deed avonturiers toestroomen. In 1737 ziet men den Sjah van Perzië een kansje wagen: hij vond zich sterk genoeg — of juister: zijn tegenstander zwak genoeg — om het voorbeeld van Babur te volgen. Na Kandahar en Kaboel te hebben genomen, drong hij tot Delhi door en keerde terug met een verdrag, waarbij hem het geheele gebied ten westen van den Indus werd afgestaan.

Eenigen tijd later, nadat zich in Afghanistan een nieuwe dynastie had gevormd, wierp deze begeerige blikken naar Indië. Een eerste inval, in 1748, werd teruggeslagen, doch later werd haar optreden door succes gekroond: de heerscher, op den troon der Timoerieden zag zich gedwongen de gewesten Moeltan en Lahore van de Afghanen in leen te nemen en schatting te betalen. Een volgenden keer verlieten de invallers eerst het land, toen zij een rijken buit hadden vergaard. Meteen traden zij in de rol van het gevestigd gezag: zij vonden gelegenheid op het historisch terrein van Panipat de Mahratten een gevoeligen slag toe te brengen, in 1761. Dit was de laatste groote ontmoeting van inlandsche legers volgens de ouderwetsche regels van oorlogvoering.

In 1757 had Robert Clive den „nawab" (gelijk aan radja of sultan) van Bengalen o. a. bij Plassey verslagen en zoo aan de Engelsche Oost-Indische Compagnie de feitelijke heerschappij over de gewesten Bengalen, Bihar en Orissa bezorgd. De poging der Franschen om in Indië de suprematie te verkrijgen was voor altijd verijdeld. En gaandeweg kwam er teekening in den chaos.

Nog steeds putte men te Delhi kracht uit de traditie. Inderdaad beteekent deze in het Oosten, waar de vereering zich aan bepaalde objecten vasthecht, heel wat meer dan in het Westen. Een Fransche

schrijver uit het laatst der 18e eeuw getuigt dat toen de eerbied jegens het huis van Timoer nog in zoodanige mate heerschte, dat ofschoon het gansche schiereiland zich van lieverlede aan zijn gezag had onttrokken, geen vorst in Indië zich den titel van souverein aanmatigde.

Dit verklaart hoe die indringer in Bengalen niet met rust werd gelaten. Eenige malen trokken legers van den „Groot-Mogol" tegen de Engelschen op, maar het getij was voorgoed verloopen. In 1765 werd bij het verdrag van Allahabad het „financieele beheer" van Bengalen, Bihar en Orissa aan de blanke indringers afgestaan. Dit was het begin van het einde. De onbeschrijfelijke verwarring waarvan Indië in de 18e eeuw, een overgangsperiode, getuige was, loste zich geleidelijk op in de Britsche opperheerschappij. In September 1803 viel Delhi de Engelschen in handen en zakte de troon der Timoerieden, als een vermolmde zetel, ineen. De afgezette vorst ontving een jaargeld; zijn zoon eveneens, doch diens zoon Bahadoer II, speelde in den grooten opstand van 1857 een zoodanige rol dat hem alle voorrechten werden ontnomen en hij naar Rangoon werd verbannen, waar met zijn dood de laatste der Timoerieden van het tooneel verdween.

Het rijk der Groot-Mogols is een object lesson voor wie het vermogen van Oostersche heerschers om staten te stichten willen peilen. Het geslacht van Babur was — er is reeds op gewezen — de uitkomst van een natuurlijke selectie. Het was herkomstig uit de gematigde zône en ondervond aan lichaam en ziel den gunstigen invloed hiervan. Toen Babur naar Indië trok, bracht hij een reservekracht mee. Deze was na drie geslachten, bij Akbar's dood in 1605, verbruikt. Te beginnen met Jehangir waren de nakomelingen van Babur verindischt. Thomas Coryat, een vermaarde Engelsche reiziger, constateerde in zijn *Letters* omtrent Jehangir: „He is of complexion neither white nor black, but of a middle betwixt them", wat wijst op de rasvermenging. De zucht naar weelde en genot begon te overheerschen; de geestkracht verslapte: het stalend effect van den strijd was afwezig. Jehangir en Sjahjehan doen denken aan rijke edellieden die de vruchten genieten van den arbeid van hun voorouders. Aurangzeb, die een vrij harde jeugd had, was minder verweekelijkt, maar de onbekrompenheid en grootmoedigheid van een Babur en een Akbar waren uit het geslacht verdwenen.

Wordt de oppervlakkige waarnemer door de constructie van den Indischen staat der Timoerieden geïmponeerd, niet aldus hij, wiens oogen door een lang verblijf in het Oosten en door studie gewapend zijn. De groote eigenschappen van een Babur en een Akbar kunnen zijn oogen niet aftrekken van de gebrekkigheid van het door deze mannen opgerichte staatsgebouw. Een vergelijking met rijken als het Romeinsche is doodend voor dat der Timoerieden. Zelfs voor een grondslag van het staatsbeheer — deugdelijke wetten — werd niet

gezorgd. De veelgeroemde regeling van de inkomsten uit den bodem onder Akbar getuigde van een droevig tekort aan dat praktisch inzicht dat voor wetgever wel een allereerste vereischte is. Tevergeefs zoekt men naar wettelijke voorschriften zooals de Grieken, en vooral de Romeinen, hebben nagelaten en welker wijsheid doorwerkt tot in onze tijden. De Timoerieden zijn van het politieke tooneel verdwenen zonder aan Indië eenige geestelijke erfenis na te laten.

De groote gebreken van het regiem waren de afwezigheid van sociaal gevoel en vooral van publieke moraliteit — gebreken, die onafscheidelijk zijn van het Oosten. Geen Tafelronde, op wie te rekenen viel, omgaf den keizer; geen ambtenaren, die naar geweten het recht bedeelden en bij het heffen van belastingen of bij andere aanrakingen met de volksmassa beginselen van strikte eerlijkheid toepasten. De persoonlijke bemoeienis van den machtigsten autocraat is beperkt binnen enge grenzen: tegen de corruptie in den staat vermocht zelfs een krachtmensch als Akbar weinig.

Van eenige evolutie tijdens het regiem der Timoerieden merkt men ternauwernood iets; de toestand der rajat's was tegen het einde der 17e eeuw ongunstiger dan een eeuw te voren. Economische maatregelen zooals de aanleg van wegen, het graven van irrigatiekanalen, de bouw van bruggen, — zij worden slechts bij uitzondering vermeld.

Opmerkelijk is ook de geringe stevigheid van het gezag. Het is de Groot-Mogols nimmer mogelijk geweest een kaart van 't Rijk te teekenen die enkele jaren later nog de werkelijke grenzen aangaf. Vooral aan de periferie waren de wisselingen altoosdurend.

Zij die spreken van den grooten bloei en voorspoed van het rijk der Groot-Mogols, moeten ingelijfd worden bij het korps der oppervlakkige of bevooroordeelde koloniale politici die zich niet de moeite geven tot de kern der zaken door te dringen. De meesterlijke schets die Bernier in zijn meer aangehaalde *Lettre à Monseigneur Colbert* geeft van den wrakken bouw van den staat in Indië; van de berooidheid, onbetrouwbaarheid, eerloosheid en despotische neigingen der hofgrooten, gouverneurs enz.; van de verdrukking der in armoede of nood voortzwoegende volksmassa, bevestigt ten volle de sombere conclusie waartoe de studie van het regeervermogen der Timoerieden leidt. De groote Thomas Macaulay heeft in zijn *Essay* over Clive deze conclusie als volgt gesteld: „There can be little doubt that this great empire, powerful and prosperous as it appears on a superficial view, was yet, even in its best days, far worse governed than the worst governed parts of Europe are now."

Een Babur, een Akbar, een Sjahjehan kan men bewonderen; hetgeen zij als heerschers wrochten, vermag op den geschiedschrijver geen indruk te maken.

(CAETERA DESUNT)

Koloniale Opruiming

DOOR

S. KALFF.

Borneo aan Engeland, Suriname aan Amerika verkoopen en met die millioenen de Nederlandsche staatsschuld delgen; voorts, met een eventueel overschot, de Zuiderzee dempen — voor zulk eene oplossing (in den dubbelen zin des woords) hebben zich in den laatsten tijd ettelijke stemmen doen hooren.

Men zou verder kunnen gaan en verkoopen ook Nederlandsch Timor aan Portugal, Nederlandsch Nieuw-Guinea aan Australië, den Riouw-archipel aan Engeland — „on ne s' arrête pas en de si beau chemin!"

Maar Suriname „de lastpost" ligt naar veler oordeel toch het eerst aan de beurt. De wereldoorlog heeft Nederland financieel sterk aangetast, en, zoo oordeelde eene koloniale beschouwing ten vorigen jare, „wanneer iemand met schulden belaste landerijen heeft, kan het zeer aanbevelenswaardig zijn dat hij een deel verkoopt ten einde de rest onbezwaard te kunnen exploiteeren; dit kan zelfs de eenig gezonde politiek zijn wanneer het voor verkoop in aanmerking komende deel door gebrek aan middelen of werkkracht niet naar behooren productief kan worden gemaakt". [1])

De bewering van denzelfde dat Suriname „nooit iets had ingebracht" werd intusschen reeds wederlegd met eene verwijzing naar hetgeen Hartsinck in zijne *Beschrijving van Guiana etc.* daarover in 1770 opmerkte, en graaf v. d. Bosch in 1818. [2]) Die getuigenissen zouden lichtelijk te vermeerderen zijn, o. a. met de cijfers van de voordeelen aangebracht door den Surinaamschen suikerhandel. Hoeveel rijkdommen vloeiden niet naar Amsterdam, eenmaal voor één derde eigenares der kolonie, aan welke zweet en bloed der Surinaamsche negerslaven kleefden; wanneer huizen blozen konden, menig „gragtpaleis" aan Heeren- en Keizersgracht zou rood zien.

Die voordeelen mochten geboekt worden als contrapost tegenover

---

[1]) *Haagsche Post* 23 Nov. '18.
[2]) *Kon. Weekbl.* 5 Dec. '18.

de sommen, welke de kolonie aan het moederland kostte. Sedert het herstel van het Nederlandsch gezag in 1816 werden door Nederland 30 millioen aan subsidies bijgepast, en was er in het verloop van een eeuw slechts één jaar, waarin de kolonie zulk een subsidie niet van noode had. Deze uitgaven vormden een vasten post op de begrooting sedert de Zeeuwsche admiraal Krijnssen het land in 1667 op de Engelschen veroverde. Daarna ging het weer verloren, doch werd bij den vrede van Breda aan Nederland teruggegeven. Tusschen de jaren 1799 en 1802, en nogmaals van 1804 tot 1816 kwam Suriname onder Engelsch bestuur; toch had het Britsche element er niet zoo diep wortel geschoten als het Hollandsche. Na het verlies van de Kaap mocht dit wingewest de meest Nederlandsche van de koloniën der Republiek genoemd worden, hoewel het uitgestrekte gebied eene bevolking van nog geen 100,000 zielen bevatte, onder welke slechts een duizendtal Europeanen telde. En hiervan waren velen nog vreemdelingen. Eeuwenlang werd hier de economische toestand beheerscht door de slavenkwestie; toen bij de wet van 1862 de slavernij werd opgeheven, was tevens de welvaartsperiode van het gewest afgesloten. De immigratie van vrije arbeiders uit China, Britsch- en Ned.-Indië, die geen blijvend element vormden; nog minder de kolonisatieproeven met Europeesche arbeiders (in 1747 met Pfaltzer boeren: in 1845 met Hollandsche, enz.) konden de kolonie uit haar verval opheffen. Gelijk een ongenoemde ten vorigen jare opmerkte: „Wij hebben nooit iets van Suriname weten te maken".

In den laatsten tijd minder dan ooit. Een overzicht van de economische positie over 1917, samengesteld uit Nederlandsche en buitenlandsche gegevens, toont aan dat, hoofdzakelijk tengevolge van den misdadigen duikbootoorlog, welke twee jaren achtereen de zeeën onveilig maakte, het handelsverkeer tot een minimum werd gereduceerd. En dat de buitenlandsche handel van Suriname zich verplaatste naar de Vereenigde Staten,[1]) wier economische invloed in West-Indië van jaar tot jaar toeneemt. Aan dien grooten statenbond zouden de voorstanders van koloniale opruiming het heele gewest thans willen verkoopen, liever dan te trachten het verloren terrein te herwinnen, en te beproeven wat er bereikt kan worden door Nederlandsche ondernemingsgeest te samen met beschermende regeeringsmaatregelen.

Het is een oude kwestie dat Nederland te klein is voor zijne uitgestrekte koloniën, en de taak om die te beschermen en tot bloei te brengen boven zijne krachten gaat. Dat het derhalve eerder op inkrimping dan op uitbreiding van zijn koloniaal bezit bedacht moet zijn, en bereid zich althans van de minst productieve onder zijne overzeesche wingewesten te ontdoen. Inzonderheid Engelsche bladen en tijdschriften

---

[1]) *De Telegraaf* van 4 Jan. '19.

hebben op dit aambeeld gehamerd en den Hollandschen *Nick Frog* voor onbekwaam verklaard om groote insulaire gebieden naar eisch te besturen en tot ontwikkeling te brengen. Zelfs op Java (maar hier liet de Britsche vos *le bout de l'oreille* zien) en den toestand der zwaarbelaste bevolking werd in dit verband gewezen. Volgens de *Saturday Review* liet Nederland reeds vroeger de Europeesche volkplanting aan de Kaap vervallen en verwilderen, omdat ze geene onmiddellijke voordeelen afwierp, terwijl de hulpbronnen der oostindische nederzettingen werden uitgeput door de monopolies, de eenige instellingen welke voldeden aan die begeerte naar winst, welke zoowel de kooplieden als de aandeelhouders der groote maatschappijen bezielde. Zoo dit al waar was, hier preekte de vos de passie. Want volgens getuigenis van Macaulay (in zijne *Essays* over Clive en Warren Hastings) waren Britsche kooplieden en directeuren der Britsche O.-I. Comp, ten dezen al niet veel beter dan die in Nederland.

Uitgaande van de mogelijkheid dat Duitschland, d.i. het toenmalige Duitschland, zich nog eens van Nederland zou meester maken, en als gevolg ook van zijne koloniën, gelijk Frankrijk dat deed in 1810, schreef de *Saturday Review*: „De hedendaagsche Hollander is een ontaarde, die zijn voorouders van de 16e en 17e eeuw in weinig anders gelijkt dan in den ingekankerden hartstocht naar commercieele winst. Zijn nationale en persoonlijke beschouwing van het leven is bekrompen, en mist waardigheid, en op zulk een volk zou politieke samensmelting met hunne Duitsche stamverwanten, zoo zij hun al geen edeler denkbeelden ingaf, althans geen ontaardenden invloed uitoefenen." Ook de *Times* schreef dat de Hollanders niet waard waren hunne koloniën te bezitten, o.a. omdat zij de inboorlingen uitbuitten, en met name den Javaan maakten tot het „misschien zwaarst belaste levende wezen." De opvatting dat men aan Nederland zijn teveel aan koloniën behoorde te ontnemen, hetzij door eene finantieele schikking, hetzij in oorlogstijd door verovering gelijk in 1811, werd in notabele Engelsche pers-organen vrij duidelijk uitgesproken.

Voor 't eerste geval beriep men zich op de Kaap, en de (onhistorirische) stelling, dat Nederland die kolonie aan Engeland zou verkocht hebben. Die bewering zou aan den naam en de positie van Nederland in Zuid-Afrika en elders veel nadeel toebrengen, ondanks dat ze herhaaldelijk wederlegd werd. Met name door schrijvers als P. H. v. d. Kemp, prof Heeres, dr. H. P. N. Muller, e. a. De stichting van Jan van Riebeek, wien de Engelschen zelve een standbeeld oprichtten in Adderley street, in Kaapstad, was in britsch bezit gekomen de eerste maal in 1795, onder den gouverneur Sluysken. En deze inbezitname door de vloot van den vice-admiraal Elphinstone grondde zich op de bekende aanschrijving van den naar Engeland gevluchten stadhouder Willem V, waarbij de gouverneurs der Nederlandsche

overzeesche bezittingen gelast werden de Engelsche strijdmiddelen toe te laten. Voorts om „dezelfde te considereeren als troepen en schepen van eene mogendheid die in vriendschap en alliantie is met Hunne Hoogmogenden, en die komen om te beletten dat de koloniën door de Franschen worden geïnvadeert." De vrede van Amiens in 1802 maakte een eind aan die z.g. inbewaarneming, doch reeds in 't volgend jaar brak de oorlog weer uit, en in 1806 werd de Kaap voor de tweede maal genomen onder den gouverneur Janssens. Dit was eene verovering in den gewonen zin, een daad tusschen vijandelijke partijen daar de Bataafsche Republiek door Frankrijk was meegesleept in den oorlog tegen Engeland. En krachtens de bepalingen van het Weener Congres in 1814 bleef de Kaap eene Britsche bezitting. Wel zou Engeland eene schadevergoeding van 6 millioen pd. sterling betalen, doch niet alleen voor de Kaap; mede voor de koloniën Demerary, Essequebo en Berbice. Verder werd bij hetzelfde z.g. verdrag aan Nederland de verplichting opgelegd om een millioen pd. sterling aan Zweden uit te keeren, op den zonderlingen *considerans* dat Frankrijk het door Zweden veroverde eiland Guadeloupe terug wilde hebben, en Zweden daarvoor schadeloosstelling verlangde. Twee millioen moesten bestemd worden voor aanleg en versterking van vestingen aan de zuidelijke grens van België, waarmede de geallieerden voortaan Frankrijk in bedwang wilden houden. En de overige drie millioen moesten dienen om bij te dragen in de kosten, voortspruitende uit de vereeniging van Nederland en België tot één koninkrijk. Derhalve was die som van 6 millioen niet eens als eene schadeloosstelling aan te merken, laat staan als een koopsom.

„Aldus," riep v. Kampen uit, „kostte ons de gedwongen Belgische bruid, als begin der smarten, vier allerbelangrijkste koloniën!"

Met de Kaap ging het eenige wingewest verloren dat (te samen met Nieuw Nederland en Suriname) als eene Nederlandsche volkplanting, in den eigenlijken zin des woords, te beschouwen was: als eene bezitting waar het Hollandsche ras en de Hollandsche taal wortel geschoten hadden. Zelfs het „ryk Oostinje" was, na eeuwenlang bezit, niet als zoodanig aan te merken. Multatuli duidde dit aan met de regels:

„Een Kolonie is de filiale van den hoofdstaat. De burgers, die haar stichtten, bevolkten, tot bloei brachten, nemen hun burgerrechten derwaarts mede. Dit is immer aldus begrepen door de zeer praktische oudheid. De Grieksche volkplantingen in Klein Azië stonden niet *onder*, maar naast de metropolen. Ze duldden niet alleen geen overwicht, doch maakten zelfs, zoodra een begin van bloei daartoe opwekte of dit scheen te wettigen, aanspraak op zekere superioriteit, die — bij staten en individuen — kenmerk en belooning is van ondervinding en betoonde geestkracht. Wie dus Indië een *kolonie* noemt, en aan dit woord de juiste beteekenis verbindt, zou minstens eene algeheele

gelijkstelling met het Moederland moeten vorderen..... Het zij genoeg hier te konstateeren dat Nederlandsch Indië nooit een *kolonie* geworden is in den waren zin van het woord."[1])

De Kaapkolonie was het wèl geworden; en de in Engeland zoolang geloofde uitspraak, dat Nederland hier zijn eerstgeboorterecht voor een schotel linzen verkocht had, was in dit opzicht dubbel aanstootelijk. Ten opzichte van andere koloniën had in den loop des tijds slechts een ruil, en geen verkoop plaats. Aldus in 1814 de kust van Malabar voor Banka en Biliton, in 1824 Malakka voor Benkoelen. De kust van Koromandel was reeds in 1784 verloren gegaan; het kaneelrijke Ceilon waaraan eenmaal Jan de Marre en Jacob Haafner hunne wijdluftige zangen en dichterlijke beschrijvingen wijdden, bleef in 1802 in Engelands bezit. Te veel Britsch kapitaal was er in die exploitatie gestoken, dan dat men dien buit wilde laten glippen. En had Sir Thomas Stamford Raffles, luitenant gouverneur van Java en Onderhoorigheden, tevens *good hater* van de Hollandsche „mynheers", zijn zin bij het Engelsche ministerie kunnen doordrijven, ook de O. I. Archipel ware nimmer teruggegeven aan „the corrupt servants of a bankrupt company." Zijn geest zou blijven voortleven bij hedendaagsche schrijvers in Engeland waarvan een (in de *Saturday Review*) met Britsche zelfverheffing en tevens met aanzienlijke verwatenheid zich uitliet: „Indien Engeland eene roofzieke mogendheid ware, zou het niet moeilijk vallen een aanspraak op den overgang van Java te doen gelden. Engelsche nederzettingen werden daar gevestigd ten minste even vroeg als Hollandsche (want eerst nadat de belangen der O. I. Comp. op de kust van Hindostan zich ontwikkelden, trok Engeland zijne oorspronkelijke factorijen van Java terug) en in den tegenwoordigen tijd bevindt een groot deel van Java's handel zich in Engelsche handen. De verandering zou zeker bij de inlandsche bevolking geen misnoegen wekken, want dank zij de traditie van het driejarig bestuur van Stamford Raffles bestaat er geen land op de wereld, waar de Engelsche naam in hooger eer wordt gehouden."

„En nog een turfmand vol met zulke snorkerijen!" zou Betje Wolff er van gezegd hebben.

Slechts eenmaal zou het koloniale Nederland zich door verkoop van een zijner overzeesche bezittingen ontdoen, en die transactie geschiedde niet zonder dat een deel der natie daartegen krachtig in verzet kwam.

In 1872 werd de kust van Guinea aan Engeland verkocht. Mannen van invloed en beteekenis, zoo in als buiten de volksvertegenwoordiging, veroordeelden dien verkoop als een staatkundige misgreep. Maar de regeering stelde zich op het standpunt, dat het prijsgeven van een improductief wingewest alleszins werd opgewogen door het feit dat

[1]) „Nog eens: vrije-arbeid," p. 14 en 16.

Nederland, met opheffing van de beperking van het tractaat van 1824 de vrije hand bekwam op Sumatra. M. a. w. dat de oorlog met Atjeh niet belemmerd zou worden door Engelands ingrijpen, en dat er een einde zou komen aan de moeilijkheden ten opzichte van de Nederlandsche vestigingen op Sumatra's Oostkust. Uit een economisch oogpunt stond men hier voor eene „verdorde provincie". Nederland bezat hier slechts luttel grondgebied; het metselwerk van eenige forten en het protectoraat over enkele negerstammen. De handel was gering; de Afrikaansche Handelsvereeniging te Rotterdam dreef hare zaken op de bezittingen van andere mogendheden op die kust, niet op de Nederlandsche. Men meende meer aan ponden sterling te winnen dan aan koloniaal bezit te derven.

Toch deed de zaak heel wat stof opdwarrelen. Tal van geschriften daarover zagen het licht, o. a. de brochure van mr. de Jonge *De oorsprong van Nederlands bezittingen op de kust van Guinea*, waarin de schrijver een overzicht gaf van de wijze waarop Nederland deze kolonie verkreeg. Met name het hoofdkwartier te St. George del Mina, in 1637 op de Portugezen veroverd; het oord waarvan de dichter Focquenbroch zulk eene mistroostige beschrijving gaf, en waar de ijzeren maarschalk, Herman Willem Daendels, het einde van zijn bewogen leven had gevonden. Eervol was de oorsprong dier kolonie niet, zoo min als die van de meeste koloniën. Van de veertig forten en factoryen aan deze West-Afrikaansche kust waren er veertien Nederlandsch; de overigen waren gevestigd door Engelschen, Portugezen, Denen en Franschen. De handel in stofgoud had eenmaal belangrijke voordeelen opgeleverd, maar die bron was opgedroogd doordien, tengevolge van de binnenlandsche neger-oorlogen, die mijnen niet meer bewerkt werden. Onder de W. I. Compagnie was deze kust voornamelijk als slavenmarkt van belang. Zoowel de katoen en suikerplantages van Suriname als de „lijfeigenen-depots" van Oost-Indië werden uit deze bron gestadig gevoed; het kwam den negerkoninkjes altijd voordeeliger uit hunne krijgsgevangenen te verkoopen dan ze te vermoorden. De scheepstocht van De Ruyter in 1664 bedoelde in de eerste plaats de handhaving van den Nederlandschen slavenhandel tegenover dien van den Engelschen concurrent, en om de dapperheid zijner matrozen en soldaten te prikkelen loofde hij, gelijk zijn levensbeschrijver Geraardt Brandt verhaalt, een enkele maal vrije plundering uit. „Wij kunnen ligt nagaan", zoo merkte Busken Huet op, „wat dit in die dagen zeggen wilde" Nl. eene slaven-razzia niet minder fel dan die van den Arabischen handelaar in „ebbenhout".

Sedert de afschaffing van den slavenhandel, waarvoor Engeland de baan brak, was de regeering in Nederland er mee verlegen welke andere bestemming aan deze kolonie te geven. De sociale en intellectueele ontwikkeling der negerstammen was een hopeloos werk gebleken.

terwijl de rivaliteit tusschen die stammen, met name tusschen Fantijnen en Ashantijnen, voortdurende moeilijkheden teweegbracht. De concessies van Britsche zijde ten aanzien van Sumatra gaven den doorslag; in 1872 kwam de transactie tot stand en werden de forten *St. Antony* te Axim, *Metalen Kruis* te Dixcove, *Batenstein* te Bonty, *St. George del Mina*, enz. aan Engeland overgegeven. Met de souvereiniteits- en bezitrechten gingen tevens de roerende en onroerende goederen in Engelsche handen over. Slechts enkele voorwerpen werden daarvan uitgezonderd, zooals de ivoren, met goud gemonteerde kommandostaf, dien de Nederlandsche gouverneurs aan hunne opvolgers plachten te overhandigen, en twee oude zilveren Avondmaal-bekers, op een waarvan een geslachtswapen was gegraveerd, vermoedelijk een geschenk van een der vroegere bestuurders. Deze werden naar Nederland gezonden, met eenige archieven, vlaggen, enz. De nieuwe meesters der kolonie aarzelden niet hun militair overwicht aanstonds te doen gevoelen aan de barbaarsche negervorsten, welke zich *more majorum* aan de gruwelijkste menschenslachtingen schuldig maakten. De Engelsche expeditie van 1874 onder Sir Garnet Wolseley maakte zich spoedig meester van de Ashantijnsche hoofdplaats Coomassie, en verzekerde den Britschen invloed.

Doch in Nederland veroorzaakte deze verkoop van een onvruchtbaar wingewest veler afkeuring. Prof. Vreede protesteerde in zijne *Hoofdartikelen*, Prof. Veth veroordeelde eene dading, waarvan in de koloniale geschiedenis nog geen precedent bestond. Mr de Jonge sprak van het roekeloos prijsgeven der eenige Nederlandsche bezitting in Afrika tegen geld en problematieke voordeelen elders (Sumatra.) En mr. Quack liet zich in zijne *Herinneringen* daarover uit:

„Ik schreef dit stuk (in de *N. R. Cour.* over Pruisische annexatiepolitiek) met zekeren gloed, omdat ik innerlijk verontwaardigd was. Het was 't oogenblik toen onze Hollandsche zoogenaamde staatslieden doende waren ons bezit op de kust van Afrika's Guinea, een bezit gewaarborgd door den tocht van De Ruyter, te verkwanselen aan Engeland: nog wel op een tijdstip toen wij — de geschiedenis van de Transvaal zou het weldra bewijzen — er het grootste belang bij hadden om onze oude herinneringen en tradities in Afrika hoog te houden. Maar onze ministers van den dag schenen het weinig staatkundige van hun bedrijf niet in te zien. De stem van mijn collega Vreede, die, hartstochtelijk als altijd, tegen dezen onbegrijpelijken misslag, zoo lichtvaardig bedreven met 't oog op later tegen ons in te roepen antecedenten — jammerlijk bewijs van zwakheid en begeerlijkheid tegelijk, omdat onze blik loensch naar Atjeh zich richtte — op heftige wijze protesteerde, bleef de stem eens roependen in de woestijn. Het leek mij alles rampzalig voor de fierheid van ons land. Enz."

Intusschen was die „loensche blik" der toenmalige Nederlandsche

ministers tegelijk een vaste blik, dat hij zich richtte op de minst waardevolle der overzeesche bezittingen, dat er metterdaad niet veel verloren ging aan dezen Afrikaanschen buitenpost, die ter nauwernood op den naam van kolonie aanspraak kon maken en dat de indirecte voordeelen (het vergelijk met Engeland ten aanzien van Sumatra) niet zoo problematisch bleken als mr. de Jonge destijds geloofde. Inderdaad had Nederland van dit wingewest „nooit iets weten te maken", nog minder dan van Suriname: behalve een slavenmarkt. Of ook, gedurende eene kortstondige periode, een werfdepot van zwarte rekruten voor het O. I. leger. En de vooruitzichten om dit land tot meerder ontwikkeling te brengen, waren voor 't minst poover; het ministerieel geweten gevoelde zich dan ook door de professorale protesten gansch niet bezwaard. Alleen het antecedent zelf, het denkbeeld dat Nederland nu een aanvang scheen te willen maken met de verbrokkeling van de groote koloniale erfenis, kwam velen bedenkelijk voor.

Doch dien kant zou 't niet uitgaan. Het beginsel van landverkoop werd ook in het ministerieel kabinet uit den booze geoordeeld, en dat reeds lang voordat men zich van de kust van Guinea ontdeed. Zelfs waar 't gedeelten van eene kolonie betrof, waar indische landvoogden zich uit hunne geldverlegenheid trachtten te redden door gedeelten van het staatseigendom te verkoopen, werd dit in het moederland in principe afgekeurd. Daendels had zich tegenover den minister v. d. Heim te verantwoorden over den verkoop van het gewest Probolinggo aan een majoor-Chinees. En Raffles, bij directeuren der O. I. Comp. aangeklaagd wegens ettelijke van zijne bestuursdaden, werd van die aanklacht wel vrijgesproken, doch met uitzondering van zijn verkoop van Preanger landerijen. Dit, voor 't minst, werd *a questionable proceeding* genoemd. De befaamde particuliere landerijen, zetels van onafhankelijke landheeren en broeinesten van duistere praktijken, namen in dien landverkoop oorsprong, en het zou aan de indische regeering nog heel wat tijd, geld en moeite kosten om althans een deel van die vervreemde goederen weer tot het staatseigendom terug te brengen.

Hetgeen men nu niet wilde voor het gedeelte, wilde men nog veel minder voor het geheel. Ook omdat andere en betere begrippen over de roeping eener koloniale mogendheid en hare verplichtingen tegenover de inheemsche bevolking zich sedert baan zouden breken, omdat de tijd voorbij was waarin eene kolonie uitsluitend beschouwd werd als „welvaartsbron". Het zijn niet langer wingewesten — aldus een hedendaagsche en ongenoemde schrijver — „waarop bloote verovering geldige titels geeft. Het zijn eenvoudig landen die onder voogdij staan, en hunne voogden hebben eer plichten dan rechten. Het zijn zeker niet langer landen, die met hun inwoners naar middeleeuwsch gebruik kunnen worden verkwanseld of verhandeld. Een land kan koloniën

houden zoolang het ze goed beheert; niet door dwang maar, in de taal van Amerika's onafhankelijkheidsverklaring, *with the consent of the governed*. Dit is de eenige goede rechtstitel van onzen tijd; en wie zulk een titel mist verliest zijn koloniën, of dient hen vrij te geven".

Doch alsof het voorbeeld van den verkoop der Deensche Antillen aanstekelijk gewerkt heeft, schijnen velen in den lande nog heil te zien in die „verkwanseling", althans van de minst welvarende der Nederlandsche koloniën. Toen kortelings door een onzer weekbladen een prijsvraag werd uitgeschreven over een Program voor Nationalen Vooruitgang waren er honderd inzenders, wier bijdragen als de beste geoordeeld werden, en onder deze een tiental 't welk het denkbeeld voorstond: „de West verkoopen", terwijl er slechts één onder de punten van zijn program noemde: „Bevordering van de ontwikkeling van Suriname met alle beschikbare middelen".

Die weg werd ook aangewezen door den afgevaardigde Kleerekoper bij de behandeling van de Surinaamsche begrooting voor 1918 in de Tweede Kamer; dien weg zou men wenschen te volgen liever dan den weg naar de onherroepelijke afscheiding. De Nederlandsche staatsschuld zal wel eens ophouden een finantieel gevaar te zijn, en de Zuiderzee zal wel eens gedempt worden ook zonder de millioenen van een Suriname- of een Borneo-verkoop. Daarmee verraadt men zijne economische zwakte, doet de offers van het verleden te niet, berooft zich van een in de toekomst wellicht belangrijk afzetgebied, geeft de erfenis van het voorgeslacht prijs en schaadt aan Neêrlands goeden naam als koloniale mogendheid. Gezwegen nog van het antecedent, dat door den verkoop van Suriname gesteld zou worden, en dat het eerste voorbeeld zou zijn dat Nederland zich voor ettelijke millioenen van een zijner aloude overzeesche wingewesten ontdeed. Want zelfs de Goudkust werd niet verkocht gelijk b.v. de Deensche Antillen verkocht werden; afgaande op het verzet door dr. H. P. N. Muller aangeteekend tegen de voorstelling, welke dr. W. Francken daarvan gaf. Dat verzet, 't welk tevens een pleidooi tegen de vervreemding van koloniën bevatte, luidde:

„In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* een verslag lezende van de rede, door dr. C. J. Wynaendts Francken in de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden gehouden over onze geschiedenis aan de Goudkust, ontwaar ik daarin niet zonder eenigen schrik de herhaalde mededeeling, dat wij die aan Engeland zouden hebben verkocht. Door bezoek en studie van dezen afstand op de hoogte, acht ik het noodig te voorkomen, dat naast de legende, als zouden wij de Kaap hebben verkocht, een legende, die ons onberekenbaar nadeel heeft bezorgd, thans een nieuwe geboren wordt, waartoe zelfs geen schijn van aanleiding bestaat. Blijkbaar heeft de geleerde spreker noch de parlementaire stukken over den afstand onzer „Vaste Bezittingen ter Kuste van Guinea" (zooals onze Goudkust officieel heette) noch de betrokken ver-

dragen gelezen. Onze regeering heeft juist op den voorgrond gesteld geen landbezit of onderdanen tegen geld te willen overdoen, en alleen voor de roerende goederen, als meubelen, goederen en krijgsvoorraden is een zeer klein bedrag door Engeland betaald geworden.

Wel valt de afstand dier bezittingen mijns inziens diep te betreuren, niet alleen omdat Nederland nooit grondgebied moet afstaan noch onderdanen, maar ook omdat ons daarmede de beste soldaten voor ons Indische Leger ontvielen en de Goudkust thans een welvarende kolonie is geworden, een der grootste cacao-voortbrengsters der wereld. Maar gelukkig hebben de Nederlandsche regeering en volksvertegenwoordiging het verwijt van dr. Francken allerminst verdiend". [1])

Inderdaad, niet naar inkrimping, maar naar uitbreiding behoort gestreefd te worden; eene uitbreiding niet van landbezit, maar van de intensieve ontwikkeling der Nederlandsche koloniën, opdat ze die welvaart aanbrengen, voor de inheemsche bevolking in de eerste, voor den staat in de tweede plaats, welke tot delging der staatsschulden veel kan bijdragen. Gezwegen nog van de „eereschuld", welke Nederland niet dan Java alleen heeft. Want ook hier blijven de regels uit Faust van toepassing:

> Was du ererbt von deinen Vätern hast,
> Erwirb es, um es zu besitzen.

---

[1]) *N. R. Ct.* 27 Juni 1919.

De Heilige Gong.

DOOR

Mr. C. W. WORMSER.

Langs den breeden witten stoffigen weg kwam de postwagen gereden. De oude wagen kraakte op de veeren en schommelde over den postweg. De koetsier knalde de lange zweep over het voorste span paarden, die — nog aangevuurd door karwatsslagen van den looper, die zijn „Brrr, Brrr", schreeuwend, naast het vierspan meeholde, — in galop sloegen.

Want Kandjeng toean Assistèn Residèn en Kandjeng toean, Presidèn Landraad zaten in den wagen en hun waardigheid bracht mee, in vollen ren, onder luid zweepgeknal, Lodojo binnen te slierten.

Tien paal ten Zuiden van het zoo vaak door den verraderlijken Kloet geteisterde Blitar was groot feest. Op den weg door het kleine Lodojo, dat bestaat uit een desa, de woning van den pandhuis-administrateur, die van den Wedono en een paar Chineesche toko's, stonden de duizenden opeengepakt. Allen in feestdos. De feestkleedij van den Nieuwjaarsdag. De nieuwe kleeren waar men weer een jaar mee toe moet. De sieraden kort te voren uit het pandhuis gelost, om op den grooten dag des feestes dienst te doen, en om een paar dagen later opnieuw te worden beleend, opdat de schuld aan waronghoudster en Chinees betaald kunne worden. De mannen stonden in nieuwe jasjes van alle kleurschakeering, velen in jasjes van oud-Javaanschen snit, zoodat de buikband van achteren zichtbaar was en de kris in de buikband gestoken buiten het jasje uitstak; velen ook in gesloten Atjeh-jasjes; de moderne jeugd in open jassen met een vulpenhouder in den buitenzak. De mannen droegen nieuwe kains, verscheidene waren van echt batik, en de meer gefortuneerde Javanen hadden een hoofddoek van hetzelfde batiksel als de kain, en droegen dus een sawit.

Allen hadden in den buikband de kris gestoken. Daar waren zeer fraaie bij, geciseleerde lemmets, die in gouden of zilveren scheeden pasten. Verscheidene waren erfstukken, door ouderdom heilig, poesaka.

De vrouwen — als overal ter wereld nog sierlijker uitgedost, — droegen katoenen of zijden kabaja's van de schrilste kleur, van voren dicht-

gehouden door gouden of zilveren kabaja-spelden. Door de dunne kabaja schemerde de lichtbruine huid, waar de nauwe koetang deze niet om spande.

Ze waren gekleed in nieuwe sarongs, nog goed in de plooi. Er waren vele, die bloemen in de vette zwarte kondé droegen.

De kinderen waren gestoken in miniatuur kleeren van de ouderen. Want heden was het geen dag om naakt te loopen. In de dicht opeen gepakte menigte hing een weeë geur van zweet en klapperolie. De mannen rookten hun strootjes — djagoengbladen waarin tabak en opium gerold was —; de vrouwen hielden een te groote pruim tabak die over de onderlip hing in den mond of kauwden sirih en spogen het roode sap op den grond; de kinderen snoepten zoetigheid en vruchten.

De gansche dicht opeengepakte menigte van duizenden bewoog zich langzaam, voetje voor voetje, pratende met zangerige stem — haast altijd over centen en dubbeltjes —, in de richting van de Kawedanan, de woning van den Wedono.

Over den stoffigen weg hing de hitte. De breede platte pisangbladen waren grijs van stof. De lange bladeren van de lange, hoog-opgeschoten klapperboomen, die boven de huisjes uitstaken, hingen slap omlaag van de hitte en ritselden nu en dan bij het minste koeltje dat door de broedende warmte streek.

Aan felblauwen hemel brandde de koperen zon.

De duizenden feestgangers gingen langzaam voetje voor voetje, ordelijk als de Javaansche volksmenigte is; bekenden lachend en hoffelijk buigend begroetend, babbelend, rookend, sirih en tabak kauwend, langs den stoffigen rijweg.

En daar bracht nu plotseling het zweepgeklap groote opschudding.

De oppas, met de gele biezen aan jas en broek, schreeuwde luidkeels dat men op zij moest gaan en moest neerhurken. Maar met allen goeden wil den verschuldigden eerbied te betoonen — 't was niet mogelijk. Dus moest de looper het voorste bijdehandsche paard bij den teugel nemen; moest de koetsier het zweepknallen opgeven; moest het rijtuig langzaam aan door de menigte rijden; en zóó, zonder eenige bijzondere plechtigheid, langzaam als een oude dogkar met een afgesloofd paard er voor, het erf van de kawedanan opsukkelen. 't Was 'n hard gelag voor den ouden koesir en den deftigen mas oppas! Maar de ontvangst op het erf vergoedde toch wel veel. Daar was wel degelijk een breede rijweg opengehouden. Daar hurkte de menigte wèl, toen de desabestuurders — met roode, witte, oranje, gele, rood-wit-blauwe bandeliers — er bevel toe gaven. En de gamelan-spelers sloegen het welkomstlied, en de inlandsche ambtenaren in groot tenue kwamen de stoep af, ter ontvangst gereed. De Regent voorop. De vlaggen —, lange smalle repen doek, die van den grond tot den top aan de lange buigende bamboes wapperden —, de eerebogen van bamboes en uit-

gevezelde klapperbladeren, de kleurige menschenmenigte, de vroolijke gamelanmuziek, 't was àl vreugde, 't spelde àl blijdschap. En voorzeker, daar was ook groote reden voor dankbare vroolijkheid.

Immers!

Op het erf voor de Kawedanan staat een klein huisje. 't Lijkt een desa-bedehuis. Een smalle trap geeft toegang tot het eenige vertrek. In de kleine ruimte hangt benauwde geur van wierook, opium en verwelkte bloemen. Het eenige meubel is een bed, een houten bed van een gebloemde klamboe voorzien. Voor het bed zijn de offers gelegd van rijst, bloemen, wierook. Want in het bed ligt, in zeven sarongs verpakt, de gong, de heilige gong van Lodojo.

In Solo, de woonplaats van den grooten Sultan is een gamelan, de beroemde, die gespeeld wordt op groote hoffeesten, als de Serimpi's dansen.

Aan die gamelan ontbreekt de gong. En die gong, de heilige, wordt bewaard en vereerd in Lodojo.

Die gong heeft groote macht. Ze is de tijger-werende. Van de tijgerplaag toch heeft de arme bewoner van het boschrijke Lodojo, dat zich strekt tot de woeste onherbergzame Zuidkust van Kedirie, den meesten last. Tegen den man-eater behoefde de weerlooze Javaan het allereerst de bescherming van hooger hand. En ziet, de gong gaf uitkomst, zóó tal van geslachten reeds. Het gansche jaar rust het zegenbrengend muziekinstrument in het versierde bed achter de klamboe. Maar telken jare éénmaal, op Nieuwjaarsdag, op den Lebaran, vertoont zij zich den volke. Dan stroomen van Oost en West de duizenden samen. Dan wordt door desapriesters de heilige gong uit haar bed genomen, uit haar woning gedragen, opgehangen onder het afdak dat staat voor de woning van den Wedono, den bewaker van het vermaard instrument.

Dan worden de sarongs afgenomen. En de gong wordt gewasschen. Op de gong wordt geslagen. Maar wee den onreine die het wagen zou haar aan te raken. Heeft niet meer dan één de heiligschennis met den dood geboet? Verhaalt de desaman niet van den Europeaan, die der gong de sonore klanken waagde te ontlokken, die daarop huiswaarts keerde met zijn wagen door het dichte djatibosch. En de paarden sloegen op hol. En smeten den wagen tegen een boom. En de Europeaan stierf. En 't bleek nooit in hoeverre de koetsier het noodlot een handje geholpen had bij de executie. Doch de gong rees in vorstelijk aanzien.

Toen geschiedde het, slechts weinige jaren geleden, dat de treurmare door de desa ging. De desabestuurders sloegen ontzet op het holle blok het diefstalsignaal. De tijding snelde van desa tot desa. Verspreidde schrik en ontsteltenis alom. De gong was verdwenen.

De priester met de bewaking belast, was 's ochtends, bij het eerste hanegekraai opgegaan om te bidden. Hij kwam bij de kleine woning,

de bewaarplaats van de gong, en ziet, de deur van het huis stond open. Vol angst betrad hij de kleine ruimte. De klamboe van het bed was opengeslagen. Het bed was ledig. De heilige gong was daar niet meer.

Bevend, schreiend schier, spoedde hij zich tot den oppasser die de Kawedanan bewaakte, en dus rustig in de voorgalerij sliep, en deelde hem het onheil mede. De Wedono sliep en geen oppasser zou het wagen het districtshoofd in diens rustigen slaap te storen. Toen echter de Wedono met het eerste ochtendlicht ontwaakte, deelde hem de oppasser het droef relaas mede.

Ja, toen was alras alles in rep en roer. Oppassers spoedden zich in alle richtingen om den dief te achterhalen. Het bericht ging van desa tot desa, en alle desabestuurders verzamelden bij hun desahoofd en ze kregen hun instructies en ze riepen de hulp in van hun spionnen; — vroeger veroordeelden meestal — en die gingen er op uit na een voorschot voor hun moeite te hebben ontvangen. En het duurde geen halven dag of het geheele district werd doorzocht, doorspeurd, doorsnuffeld, afgeloopen op zoek naar de verdwenen gong.

Want de Wedono en de Assistent Wedono en de desahoofden hielden vol dat de gong gestolen moest zijn. Wellicht een teboesan-zaak. Men was immers niet ver van Trenggalek waar het losprijsvragen zoo in zwang was dat aldaar de losprijs-ordonnantie, het verbod van het losprijsvragen werd uitgevonden.

Daar waren de veediefstallen zoo aan de orde van den dag, dat een controleur niets beters wist om ze tegen te gaan, dan het straffen voor de rol der *bestolenen*. En dat hielp; want uit angst voor straf waakten de veebezitters dag en nacht bij den koestal of de karbouwen kraal. Dus hadden de dieven geen kans.

Wellicht een teboesan zaak, waarin de dief steelt, het gestolene verbergt, zich dan tot den eigenaar of de politie wendt met het aanbod tegen belooning het gestolene terug te brengen.

Of wel een heel gewone diefstal, gepleegd door een zeer doortrapt sujet, een recidivist wien niets meer heilig was, die in zijn verdorvenheid zelfs de heiligheid van de gong niet ontzag. De desaman echter wist wel beter. Waarom was de gong van hier gegaan? Was het straf voor bedreven kwaad? Had men der gong niet voldoende eer bewezen? Waren bij de laatste wassching niet alle formaliteiten in acht genomen wellicht? Was de gong vertoornd misschien, omdat de plechtigheid niet was geleid door den Regent, maar slechts door den Wedono?

En had zij daarom in haar toorn Lodojo verlaten?

Wee, wee! Daar naderde reeds de treurmare. Een vrouw uit een der strand desa's, was dienzelfden ochtend, toen ze zich met haar desagenoten naar de passer begaf, en als laatste liep in de lange rij,

gegrepen in het bosch door den man-eater, den „Kiai", en verscheurd door den koningstijger op den weg. De beschermster was van Lodojo geweken. Of was het verdwijnen de voorbode van naderend onheil? Van droogte, van ziekte in het gewas, van pest of cholera?

In de desa's van Lodojo heerschte wel zeer groote gerechtvaardigde angst. Tot in den namiddag een klein jongetje de eendjes dreef langs den oever van de kali die achter het erf van den Wedono liep. En ziet, in het hooge gras langs den oever lag een groot rond pak. En naast het pak zat een man, silo, in eerbiedshouding op de kruiselings gevouwen beenen, en bracht de sembah — hij bracht de plat op elkaar gelegde handen voor het gelaat —, en groette vol eerbied het ronde pak.

Het jongetje vond dat grappig en vertelde het zijn vriendjes, die eenden hoedden lijk hij. Toen zij nu het vreemde geval bespraken, hoorde hen een desabestuurder die vele orders tot het opsporen van de gong had gegeven, en het resultaat van het geven dier bevelen geduldig afwachtte, zittende op een baleh baleh en rookende. En eenige uren later moest hij het desahoofd rapporteeren zijn bevinden, en hij deelde hem het verhaal van het eendenhoedertje meê. Het desahoofd dacht lang na over de zaak, en toen eenige uren daarna, — de avond viel reeds — de desahoofden samen kwamen in de voorgalerij van den Wedono om rapport uit te brengen aangaande hun bemoeienissen in de opsporing van de gong, vertelde hij den Wedono, wat hij van den desabestuurder gehoord had.

Nu gaf de wedono onmiddellijk last dien desabestuurder te roepen en deze kreeg bevel het jongetje te halen. Het jongetje kwam, en ontkende in zijn angst voor den wedono alles. Maar toen men hem even alleen liet met den desabestuurder, beloofde hij de plek te zullen aanwijzen, waar hij den onbekenden man het ronde pak had zien eer bewijzen. Daar trok men er op uit. De desabestuurder met het jongetje voorop. Na hem een oppasser met een fakkel en een zwaard. Dan de wedono. Achter hem de schrijver en vele oppassers, en desahoofden en andere desabestuurders. En de optocht ging tot de plaats waar het jongetje het vreemd gebeuren dien ochtend had aanschouwd. Jawel! Daar zat in het gras aan den oever een onbekende man silo en voor hem lag een groot rond pak. Toen slaakte de desapriester, de bewaker van de gong, een vreugdekreet, hij had het pak herkend.

De oppassers vielen aan op den vreemdeling en boeiden hem. Doch de desapriesters brachten het zware ronde pak, in sarongs gewikkeld, in plechtigen gang naar de woning van de gong en legden het pak in bed.

Terwijl de oppassers den misdadiger in de districtsgevangenis opsloten.

Weinige weken later zou hij — een man uit het Solosche, — als beklaagde voor den rechtvaardigen Landraad terecht staan wegens diefstal van de heilige gong.

Vele verhalen gingen rond omtrent de beweegredenen tot de daad. Maar niemand wist het rechte ervan, daar de dader hardnekkig zweeg.

Toen kwam de dag der vergelding.

Op de stoel, midden achter de tafel, nam de voorzitter van den Landraad plaats, in zwarte wijde toga gehuld. Naast hem zat de griffier. En aan de kleine tafels de djaksa, (de officier van justitie), de twee leden van den Landraad, voor deze zeer plechtige gelegenheid de voornaamsten der inlandsche hoofden, de Regent en de Patih benevens de panghoeloe.

Buiten de landraadzaal op het erf en op den weg, was een groote rustige menigte die kalm op de hurken gezeten den uitslag van het onderzoek afwachtte.

Achter het gebouw hurkten de getuigen onder de hoede van desabestuurders.

De belangstelling was wel zeer groot.

De Regent had wel zeer goed gezien, toen hij den Landraadvoorzitter zeide dat het van zeer veel belang was den man die de gong had weggenomen, te beschouwen als een dief, en toen hij er op wees dat het voor de rust in de desa wel goed zou zijn, als de man dan bij gebrek aan bewijs werd vrijgesproken.

Jammer dat daar nu zoo makkelijk geen mouw aan te passen was. Want een gewoon misdadiger kon de gong, de heilige, zoo maar niet meenemen. Dat zou de gong nooit toegestaan hebben.

De man wien dat gelukt was, was een zeer bijzonder man.

Was hij krankzinnig? Wellicht, maar dan was hij toch bezeten door een zeer machtigen geest, die zelfs over de gong gebieden kon.

Door de oppassers werd de beklaagde binnengebracht. Nu sprak hij voor het allereerst. Maar hij ontkende alle schuld. Niet hij had de gong, maar de gong had hem meegenomen. 't Was geen wonder! Was immers de gong zijn dierbare grootmoeder. Op den avond van het verdwijnen had hij zich begeven naar de woning van zijn grootmoeder om haar te bezoeken. De deur van de woning stond open. Hij was naar binnen gegaan. Zijn grootmoeder lag te bed. Toen ze echter haar lieven kleinzoon op het bed zag toetreden, had zij het bed verlaten: ze was de kamer uitgegaan, de trap af. Over het erf van den Wedono was ze geloopen, en achter het erf had ze zich nedergevleid in het gras aan den oever der kali. En hij was haar gevolgd, en had zich bij haar neergezet om haar bijzijn te genieten. Ziet dit was de waarheid. Had men hem daar dan niet aangetroffen in gezelschap zijner grootmoeder? Waarom had men hem zijn grootmoeder afgenomen? Waarom had men hem in de gevangenis opgesloten? Voorzeker hij beklaagde zich daarover voor den rechtvaardigen Landraad. Gewis hij zou de voeten kussen van den zeer grooten heer te Bogor (Buitenzorg) en dien om recht vragen.

En de Landraad begreep en zond hem ter observatie naar Lawang. En na eenige maanden reisde hij dan ook naar Bogor, maar niet naar den Grooten Heer, doch wel naar de plaats waar hij thuis hoorde, het krankzinnigengesticht.

De gong was dus terecht. En werd zorgvuldiger bewaakt dan ooit, nadat de vorige bewaker zijn straf had ontvangen.

En heden, den eersten Lebaran na den terugkeer, zou de wassching plaats hebben met ongekenden luister.

Daartoe was het volk saamgestroomd van heinde en ver op het erf van den Wedono van Lodojo.

Wie van de politie dacht nu nog aan den misdadiger? Wie van de justitie herinnnerde zich op dien dag den krankzinnige? Maar het volk herdacht den heilige, den kleinzoon van de heilige gong wel!

Toen nu allen vergaderd waren, naderde de grijze eerwaardige Regent in zijn ambtskleeding, het afdak waaronder de gong hing. Hem volgden de Europeesche ambtenaren, de inlandsche ambtenaren in groot costuum; hem omringde een groote schare priesters en hadji's. Om het afdak waakte de politie, de desapolitie met dikken knuppel, de oppassers met sabel gewapend. Maar direct achter hen drongen de duizenden op. En de zeer deftige Regent, geëerd door het gansche volk naderde langzaam en plechtig. Hij stond stil en de gansche schaar die hem gevolgd was, omringde hem. De gamelan zweeg. Het stemmenrumoer verstilde.

Groote stilte heerschte.

De Regent sprak. Hij sprak met zijn heldere duidelijke stem. Hij sprak zooals een redenaar spreekt. In welgekozen woorden, in vloeiende volzinnen. Voorwaar het was om hun te kortkomingen dat het onheil over hen was gekomen. Het was om de verkeerdheden des volks, dat de gong uit hun midden had kunnen weggenomen worden. Hoevelen waren achterlijk in de gebeden! Hoevelen waren ongehoorzaam aan de bevelen van wie boven hen gesteld waren! Hoevelen kwamen hun verplichtingen niet na jegens de gemeenschap, jegens hun desa jegens, hun Gouvernement! Maar er was vergiffenis. Immers, ziet de gong was teruggekeerd tot het volk dat zij onder haar hoede had genomen.

Nu zou de jaarlijksche wassching plaats vinden. Mocht niemand deze ure ooit vergeten!

De Regent trad toe en onder de ademlooze stilte trok hij de eerste sarong weg. Zoo rukte hij sarong na sarong af.

Het volk stond vol eerbied en aanschouwde de plechtige handeling.

De zeven sarongs lagen ter aarde; het heilig muziekinstrument was onthuld voor de oogen der duizenden vereerders.

Daar hing de groote metalen gong, geel van de borêk, de kalkachtige stof waarmede ook de bruiden het gelaat plegen te bedekken.

En het groote oogenblik was gekomen. Nu hief de Regent, de voor-

ganger zijns volks, het hoofd van den Islam in zijn gebied, de klepel met leer bekleed. En sloeg de gong. Dof en zwaar dreunde de klank over de menigte. Toen sloeg hij de gong ten tweede male. Hij luisterde met den glans der verrukking op het verheugd gelaat. Het sonore, diepe geluid verstierf. In eerbiedige stilte had het volk toegehoord.

De Regent sprak. Zijn blijde zware stem was verre hoorbaar.

„Hoort gij mijn volk, hoe schoon een klank, hoe heerlijk een geluid. Is de stem van de heilige gong niet heerlijker dan ooit?! O mijn volk! Hoort gij de stem van uw beschermster?!"

Toen antwoordden de duizenden. Ze brachten de handen voor het gelaat. En als een machtig koor dreunden hun stemmen: „Inggih! Goesti! inggih! inggih!"

„Juicht dan mijn volk, en verblijdt u!"

En de Regent, de eerste zijns volks, sloeg met forschen slag. Hij trof de gong in het hart. En de klank was zwaar en helder en zweefde over de duizenden.

Daar rees het gejuich. De alles overweldigende jubel! De vreugdeklanken stegen op. En het volk juichte met groot gejuich.

En te midden van hen, stond hij als een profeet. Met glanzend gelaat, met vreugde schitterende oogen. En hij zwaaide zijn profetenstaf.

Hij sloeg de gong in plechtige blijdschap, in roerende overgegevenheid, in dankbaren eerbied zeven maal; zeven malen sloeg hij de heilige gong. De metalen stem vereenigde zich met der menschen jubel.

Daar was een zeer groote vreugde. De gamelan toonen vloeiden samen met die van de gong. De muziekinstrumenten klonken in schoone harmonie. Een feest der dankbaarheid. Maar daar wenkte de Regent met de hand. De stilte keerde.

De Regent nam water uit een bekken en besproeide de gong. Het afdruipende water ving hij op met de hand. En hij dronk het gele vocht.

Wederom hief hij het bekken en hij stortte den inhoud over de gong. Het water viel in groote vergaarbakken. En de Regent ving ook van dat water op. Hij wierp het over de menigte.

Toen geschiedde wat geschieden moest. In wilden geestdrift drong het volk op. De politie drong mee vooraan. De duizenden vielen aan op de gong. Doch de Regent stond groot en machtig. Hij besprenkelde de menigte, die het water ving in opengesperden mond die het gelaat en het lichaam wies met het heilige heilbrengende vocht.

Priesters naderden. Met emmers vol stortten zij het water over de gong, ze vingen het weer op in glazen en kopjes en flesschen en bekers. Die ze der menigte reikten. De monden wijd gesperd, de armen reikend omhoog en naar voren gestrekt, drongen ze op in dolle geestvervoering.

Doch op een wenk en een woord van den Regent keerde alras de orde.

De gamelan speelde. De priesters deelden het gele vocht, dat de

menigte dronk, meenam in flesschen en kruiken naar haar woningen. Voorraad voor één heel jaar. En uren nadat de postwagen slingerend achter het vierspan verdwenen was in het schaduwrijke djatibosch, duurde het feest.

En toen de gong gehuld was in zeven nieuwe sarongs en door de priesters weder was gelegd in haar bed, toen zaten de desabestuurders en de priesters en de hadjis aan lange tafels aan, aan den slametan, hun door den Wedono toebereid. De vrouwen zaten aan de warongs. Langzaam verliet de menigte Lodojo. Ze keerden weer naar hun verre desa's. En elkeen droeg in zijn kruik het kostelijk vocht, het gewijde water dat de heilige gong had bespoeld. Hun ten zegen.

VARIA.

ONTVOOGDING VAN HET INLANDSCH BESTUUR.

In de officiëele *Mededeelingen* staat over dit onderwerp te lezen:

Gevolg van de aanhangige bestuurshervorming zal zijn, dat het Europeesche bestuur zich hoe langer hoe meer bepaalt tot het geven van leiding en raad, waar die noodig mochten zijn, het rechtstreeksch en daadwerkelijk besturen geleidelijk overlatende aan de Inlandsche ambtenaren.

Er zijn verschillende redenen en verklaringen te geven voor het feit, dat in afwijking van het door den wetgever van 1854 in artikel 67 van het regeeringsreglement neergelegd beginsel, in de practijk tot dusver de Europeesche ambtenaren zich niet bepaald hebben tot „hooger toezicht", in dat wetsvoorschrift bedoeld, maar veelal ook de „onmiddellijke leiding" der bevolking aan zich getrokken hebben, zoodat de Inlandsche ambtenaren in hoofdzaak de uitvoerders van de bevelen en wenschen van het Europeesch bestuur zijn geworden; maar het kan geen nut hebben daarop nader in te gaan.

Volstaan kan worden met de constateering van het feit, waarbij de billijkheid gebiedt te erkennen dat, moge het dusver gevolgd bestuursstelsel feitelijk in strijd zijn geweest met de bedoelingen van den wetgever, in een vroeger tijdperk aan dat stelsel ongetwijfeld verschillende voordeelen verbonden waren en dat het, in het geheel genomen, ten bate van land en volk heeft gewerkt.

Onder de sinds enkele jaren zoo sterk veranderde omstandigheden is het echter niet langer te handhaven; de Inlandsche ambtenaren moeten zoo spoedig doenlijk vertrouwd worden gemaakt met zelfstandigen arbeid en het dragen van niet door anderen gedeelde verantwoordelijkheid.

Groote belangen zijn daarmede gemoeid. Immers, zal de ontwikkeling van het Javaansche volk geleidelijk geschieden, zonder schokken, die de zich voltrekkende maatschappelijke transformatie tot een onheil maken, dan is in de eerste plaats zelfvertrouwen bij de geboren leiders van het volk onmisbaar. Dat zelfvertrouwen is niet te verwerven zonder eene ruime mate van zelfstandigheid, die gelegenheid schenkt eigen kracht te meten.

Daartoe moet aan de Inlandsche bestuurs-ambtenaren zelfstandigheid worden geschonken; zij ga gepaard met betoon van vertrouwen. Het Nederlandsch bestuur stelle zich tot plicht den inheemschen ambtgenoot te raadplegen in alle belangrijke aangelegenheden, moedige hem aan tot opmerkingen en raadgevingen, ook zonder dat hem daarom gevraagd wordt, wijze hem op de noodzakelijkheid, dat de prijaji niet achter blijve bij zijn tijd, doch op straffe van verlies zijner bevoorrechte stelling voeling houde met wat er leeft in zijn volk.

Reeds vroeger zijn er in die richting pogingen aangewend en heeft men getracht, de Inlandsche ambtenaren te bevrijden van de contrôle, die tot zelfs op de meest onbeteekenende hunner werkzaamheden werd uitgeoefend door het Europeesch bestuur. Als gevolg daarvan werden sinds 1912 ver-

schillende, veelal echter weinig beteekenende, werkzaamheden van de controleurs bij het binnenlandsch bestuur op de districtshoofden overgedragen, maar tot een waarlijk losser maken van den leiband van het Europeesch bestuur is het niet gekomen.

Met het oog op de naderende invoering van de bestuurshervorming was de regeering van oordeel, dat een eind behoorde te komen aan het feitelijk stelselloos, en dus tot geen bepaald resultaat leidend, bovendien min of meer schoorvoetend overdragen van enkele werkzaamheden op de Inlandsche bestuursambtenaren en dat nu het tijdstip gekomen is om al dadelijk over te gaan tot het nemen van een proef met een gewijzigde bestuursinrichting, waarbij het Inlandsch bestuur op den voorgrond wordt gebracht en het Europeesch bestuur zich bepaalt tot zijne wettelijke taak, het „hooger toezicht", waarvan boven sprake was.

Bij de uitvoering van die proef zal onderscheid moeten worden gemaakt tusschen de tot dusver den Europeeschen bestuursambtenaren opgedragen werkzaamheden, voor zoover die de uitoefening van wettelijke bevoegdheden betreffen en v. z. v. ze daar buiten vallen. Wat het laatste aangaat, dus leidend en leerend optreden tegenover de bevolking, het doen van voorstellen, het indienen van gegevens en adviezen en de aanrakingen met verschillende diensten en bedrijven, behoort in beginsel het zwaaartepunt te worden verplaatst van de Europeesche naar de Inlandsche ambtenaren en in de eerste plaats naar den regent, hetgeen kan geschieden bij administratief voorschrift. Uiteraard moet ook hierbij eenige geleidelijkheid worden betracht, niet alles kan opeens aan de Inlandsche ambtenaren worden overgedragen, maar indien het Europeesch bestuur zich van de noodzakelijkheid der onderwerpelijke hervorming goed rekenschap geeft, niet schroomt voor tal van zaken van dagelijksch bestuursbeleid de verantwoordelijkheid af te wentelen op het Inlandsch bestuur, en tracht zich in zijne tegenwoordige functie overbodig te maken, met het vooropgezette doel, zich in het nieuwe stelsel tot het geven van leiding en het houden van toezicht te bepalen, is het te verwachten dat het emancipatie-proces zich in enkele jaren zal kunnen voltrekken.

Teneinde de overdracht mogelijk te maken van tot dusver krachtens wettelijke bepalingen bij het Europeesch bestuur berustende bevoegdheden, is eene ordonnantie vastgesteld (Staatsblad 1918 no. 674), welke het mogelijk maakt, dat in door den gouverneur-generaal aan te wijzen afdeelingen en regentschappen op Java en Madoera, bevoegdheden en bemoeiingen, welke bij ordonnantie of krachtens ordonnantie door den gouverneur-generaal zijn opgedragen aan Europeesche of hoogere Inlandsche bestuurs-ambtenaren, voortaan worden uitgeoefend door Inlandsche ambtenaren, daartoe door het hoofd van gewestelijk bestuur aangewezen.

Het regentschap Tjiandjoer is aangewezen als het eerste, waarin de hoogerbedoelde overdracht van bevoegdheden plaats zoude hebben, in verband waarmede in dat regentschap op het Inlandsche bestuur zijn overgegaan bevoegdheden en bemoeiingen, tot dusver door het Europeesch bestuur uitgeoefend, in zake:

a. verhuring van grond door Inlanders aan niet-Inlanders;
b. ontginning van woeste gronden door Inlanders;
c. benoeming en ontslag van politieagenten en justitieele bedienden;
d. verleenen van vergunning tot kappen en uitsleepen van hout uit niet in stand te houden wildhoutbosschen;
e. splitsing en samenvoeging van desa's;
f. opmaking van kohieren van den aanslag in het hoofdgeld.

Uiteraard heeft deze opgaaf geen begrenzend karakter en ligt het in de bedoeling haar, naar gelang de omstandigheden dit toelaten uit te breiden.

Het Europeesch bestuurspersoneel in Tjiandjoer is met het oog op de proefneming, verminderd met een controleur terwijl verdere vermindering in de bedoeling ligt zoodra de maatregel eenigszins heeft doorgewerkt, daartegenover is het Inlandsch bestuurspersoneel versterkt.

De regeering gevoelt zeer goed, dat er voor de Europeesche bestuursambtenaren iets hards in gelegen is, afstand te moeten doen van een taak, die zoo lange jaren met groote toewijding ten bate van land en volk is vervuld, maar zij vertrouwt, dat het Europeesch bestuur zal inzien, dat het onvermijdelijk is, dat het zich allengs terugtrekt uit de dagelijksche leiding der zaken en dat het vrij van de sleur en de beslommeringen van alledaagsche werkzaamheden, op een hooger plan, een breeder en grootscher taak te vervullen heeft.

ONZE BETREKKINGEN TOT JAPAN.

B. schrijft aan *De Locomotief:*

In de laatstverloopen weken maakten de nieuwsbladen bij herhaling melding van de pogingen door de „Japan-Netherlands-Society" te Tokio in het werk gesteld ter versterking der vriendschapsbanden tusschen het Japansche en het Nederlandsche volk. Bedoelde vereeniging zond tot dat doel haar secretaris, den heer Shidzuo Matsuoka, naar Nederland. Het is te hopen dat haar pogen met succes bekroond moge worden en zij er in moge slagen, veel misverstand en wantrouwen op te heffen, hetwelk bij het overgroote deel onzer landgenooten bestaat ten aanzien van Japan en zijne bewoners en hen, zonder dat daartoe gegronde motieven aanwezig zijn, dat land doet beschouwen als een gevaarlijk tegenstander en een voortdurende bedreiging voor ons koloniaal bezit.

Het is niet te ontkennen, dat tot dit wantrouwen wel eenige aanleiding is gegeven door het geschreeuw eener, als overal elders, ook in Japan vertegenwoordigde jingoïstische groep en door de verontrustende berichten, die in het begin van den oorlog liepen omtrent bij Japan bestaande annexatieplannen. Waarom echter zou bedoelde partij, die bij lange na geen voldoenden steun bleek te vinden ter verwezenlijking harer plannen, ons meer verontrusten dan het Alldeutschtum of de aan Engeland toegeschreven imperialistische bedoelingen ons ooit hebben kunnen doen? Elke zich opwerkende natie telt dergelijke elementen, die echter, bij de totstandkoming van den volkerenbond, hunne verlangens zullen moeten weten in te perken.

Wat de annexatieplannen betreft, wel zeker hebben die bestaan, maar alles wijst er op dat zij slechts in vervulling zouden zijn gegaan, zoo Nederland, wat door velen werd verwacht, zich destijds in de armen van Duitschland had geworpen en daardoor, van het Japansche standpunt beschouwd, onze archipel een openlijke operatiebasis voor den vijand zoude zijn geworden.

Hoe het zij, dat gevaar is voorloopig van de baan, dat erkennen ook degenen, die terzake steeds de alarmtrom hebben geroerd-, en de politieke toestand laat thans toe dat zelfs wij, wantrouwende Nederlanders, ons in staat gevoelen het land der Rijzende Zon met een weinig minder argwaan dan tot dusver gade te slaan.

Waarom werd, zoo vraagt schrijver dezes zich af, door het gros der bladen niet nagelaten bij voortduring de aandacht te vestigen op alle gestes der

kleine partij, die annexatie onzer koloniën in haar schild voert, terwijl het streven van gezaghebbende mannen als de minister van staat graaf Okuma, professor Nitobe en zoovele anderen, die zich sinds jaren beijveren de vriendschappelijke relaties met Nederland te versterken, slechts af en toe en terloops wordt aangeroerd en van tegemoetkoming in deze van onze zijde weinig of geen sprake is?

Waarom bleek het noodig Japan zelf te bezoeken om tot de ontdekking te komen, dat daar een krachtige partij werkzaam is om, gelijk zij het in hare geschriften uitdrukt, door het verspreiden van kennis over en weer van land en volk, te trachten een nauwere aaneensluiting te bewerkstelligen, zoowel economisch als sociaal, tusschen Nederland en Japan?

Het zijn deze mannen, met graaf Shigenobu Okuma aan het hoofd, die ter bevordering van dat doel in 1914 de in hoofde dezer genoemde Japansch-Nederlandsche Vereeniging hebben gesticht en die reeds dadelijk teekenen van leven gaven, door Japan nog in datzelfde jaar op ruime schaal te doen deelnemen aan de Semarangsche tentoonstelling. De vereeniging, die ook een studiereis naar Java organiseerde onder leiding van professor Nitobe voornoemd, verspreidt niet slechts, waar zij kan, kennis omtrent Nederland en zijne koloniën, doch heeft de aandacht van het Japansche volk gevestigd op de vriendschappelijke betrekkingen, welke eeuwen lang bestonden tusschen Holland en Japan, op de omstandigheid dat gedurende meer dan twee honderd jaar de Hollanders de eenige verbinding vormden met het Westen en welke het des te meer doet betreuren, dat zij zich uit het verkeer op Japan hebben laten verdringen door naties, met welke dit land pas in den nieuweren tijd in relatie trad. Ten stelligste ontkent de vereeniging, dat het Japansche volk oorlogzuchtig van aard zou zijn en daarmee het bestaan van een z.g. „geel gevaar". Zij schrijft het in de wereld komen van die meening toe aan rassenhaat en aan afgunst, veroorzaakt door de op China en Rusland behaalde overwinningen. Betoogd wordt dat de geschiedenis daar is om aan te toonen, dat Japan slechts het zwaard heeft getrokken, wanneer het volksbestaan of de nationale eer bedreigd werden. „Het is", zoo zegt zij, „in strijd met de regels van Bushido (d.i. de algeheele toewijding voor den heer dien men dient) te slaan zoo men niet aangevallen wordt en het is een schande voor den edelman, naar de wapenen te grijpen, zoo er geen reden is tot vechten. Door den Japanner is het zwaard uitsluitend bestemd ter verdediging; zoo men echter zijn eer te na komt, mag hij het trekken en uit alle macht toeslaan."

Hier wordt Nederland van onverdachte zijde en zonder terughouding de hand gereikt door een volk, dat door zijne nabijheid en energie niet zal nalaten een belangrijke rol te gaan spelen in het economisch bestaan onzer koloniën en dat, als vriend ontvangen, in belangrijke mate er toe zal kunnen bijdragen de welvaart derzelve op te voeren. Waarom moet het antwoord van een groot deel der Indische pers bestaan in een voortgezette verdachtmaking van alles wat Japansch is, welke verdachtmaking niet langer gedekt door de beweerde annexatieplannen en zich thans richt tegen de „vreedzame penetratie" van den Japanner. Staan onze koloniën voor dezen niet open gelijk voor elken willekeurigen Westerling, zoo hij tracht in eerlijke concurrentie met dezen binnen onze landspalen een goed stuk brood te verdienen?

O. i. zal men bij de bestrijding van intriges volkomen kunnen rekenen op de medewerking van de „Japansch-Nederlandsche vereeniging", doch men zal moeten beginnen met vertrouwen te stellen in de bedoelingen dier vereeniging en niet, op grond van wat verdachte elementen misdrijven, het

vertrouwen onthouden aan een lichaam, welks streven boven elke verdenking verheven is. Men late de poging tot vriendschappelijke toenadering, waartoe het Japansche volk het initiatief nam, niet langer onbeantwoord, doch ga er toe over, door oprichting eener zustervereeniging op Java, aan de „Japan Netherlands Society"de hand te reiken. De eerste stap hiertoe ga uit van de kopstukken van handel, industrie en cultures, voor wie het vaststaat dat Japan niet slechts een concurrent van gewicht op de Indische markt zal blijven, doch tevens als afnemer onzer koloniale producten in belangrijke mate kan bijdragen tot verhooging van onze stoffelijke welvaart.

De stichting van een Nederlandsch-Japansche vereeniging, zich ten doel stellende het verkrijgen van toenadering tusschen beide landen op velerlei gebied, zoude op den voet gevolgd kunnen worden door oprichting van Nederlandsch-Japansche Kamers van Koophandel op die plaatsen, welke door den omvang van hare handelsbetrekkingen met het Verre Oosten daarvoor rijp zijn te achten.

DE PANDHUISDIENST IN 1918.

Aan het eerste deel van het jaarverslag van den gouvernementspandhuisdienst over 1918, omvattende den tekst met de daarbij behoorende gewestgewijze verzamelde gegeven, zoomede de balans en de bedrijfsrekening, is ontleend:

RENTETARIEF.

In verslagjaar bleef het hieronderstaande bij *Staatsblad* 1905 No. 420 vastgesteld rentetarief van kracht:

Beleening van:	Rente:		Termijn van aflossing:	
50 cent of minder	1 cent	voor elk ingegaan tijdvak van 10 dagen.		
Boven 50 cent tot en met 25 gulden	2 „ per gulden of onderdeel van een gulden.			
Boven *f* 25 tot en met *f* 50	5 pCt. 's maands.	De maand te stellen op dertig dagen.	90 dagen.	6 maanden.
„ „ 50 „ „ „ „ 75	4 „ „			9 „
„ „ 75 „ „ „ „ 100	3 „ „			12 „
„ „ 100	1 „ „			12 „

In verband met de in de memorie van Toelichting op de ontwerp-begrooting voor 1919 gegeven bekendheid van het voornemen der regeering om het z.g. *kostentarief van den Pandhuisdienst* met ingang van 1 Januari 1920 te verlagen, waarvan voor 1920 een vermindering aan inkomsten van het pandhuisbedrijf met rond *f* 2,500,000 kan worden vewacht en waarbij ook de rente voor de kleine — d.w.z. thans reeds verlies gevende — panden zal worden verlaagd, werd door rapporteur in verslagjaar een nieuw kostentarief voor de Gouvernementspandhuizen opgemaakt, waarbij voor panden tot en met *f* 10 leensom de kosten zijn verlaagd van 6 pCt. op 4 pCt. 's maands, en van meer dan *f* 10 tot en met *f* 20 leensom op 3 pCt. 's maands, terwijl voor panden met eene leensom van meer dan *f* 20 tot *f* 30 een vast bedrag van 20 centen per 10 dagen is voorgesteld, overeenkomend met een renteheffing tusschen 3 en 2 pCt. 's maands en voor panden van meer dan *f* 30 tot *f* 50 leensom 2 pCt. zoomede voor die boven de *f* 50 leensom 1 pCt. rente 's maands is voorgesteld geworden.

Om een kostenheffing van 4 pCt. 's maands te kunnen verkrijgen moest voor panden tot *f* 10 leensom met termijnen van 15 dagen instede van 10 dagen worden gerekend, n.l. 1 cent per *f* 0.05 leensom per 15 dagen voor

bedragen van *f* 2 en daar beneden, en 2 cent per gulden per 15 dagen voor panden van meer dan *f* 2 tot *f* 10 leensom met een maximum — om vallen in het tarief te vermijden — van *f* 0.15 per dagen voor de panden tot *f* 10.

Voorts is de termijn, waarover de kosten zullen worden berekend, voor de panden tot *f* 10 leensom verlengd tot 150 dagen (= 5 maanden) aansluitend aan den werkelijken verkooptijd bij niet lossing in de 6e maand, voor de panden boven de *f* 10 tot en met *f* 30 leensom tot 180 dagen en voor alle panden boven *f* 30 tot 360 dagen.

Inbreng. Blijkens het overzicht van den inbreng werden in verslagjaar 44,816,078 panden beleend met een totaal geschatte waarde van *f* 144,890,249.33, waarop aan leensommen in het geheel werd verstrekt *f* 116,304,358.90.

In het jaar 1917 werden 40,451,428 panden beleend met een totale leensom van *f* 99,622,685.20 oodat in vergelijking hiermede in verslagjaar het aantal panden vermeerderde met 10.70 pCt. terwijl het geldelijk debiet toenam met 17.34 pCt., waarvan een— zij het ook slechts gering — deel moet worden gesteld op rekening van de in verslagjaar nieuw geopende 14 pandhuizen (zie hiervoor: „oprichting van pandhuizen"), bij welke nieuw geopende instellingen in het geheel werden beleend 161,413 panden, waarop *f* 420,713.35 aan leensommen werd verstrekt.

Laat men deze laatste cijfers buiten beschouwing, dan nog blijft er voor de leenbanken, welke reeds bij het einde van 1917 in bedrijf waren, een vermeerdering te constateeren aan ingebrachte panden van 10.39 pCt. en aan uitgegeven leensommen va 16.92 pCt.

Gewestgewijze was die vermeerdering als volgt:

	Aantal panden.	Beleeningssommen.
Bantam	14.46 pCt.	18.63 pCt.
Batavia	4.97 „	14.96 „
Preanger-Regentschappen	18.27 „	28.99 „
Cheribon	24.05 „	28.39 „
Pekalongan	16.86 „	20.92 „
Banjoemas	15,27 „	17.75 „
Kedoe	9.37 „	17.02 „
Semarang	19.13 „	24.88 „
Rembang	3.20 „	3.41 „
Madioen	13.34 „	15.86 „
Kediri	5.92 „	10.42 „
Soerabaja	0.84 „	7.44 „
Pasoeroean	4.68 „	15.62 „
Besoeki	0.31 „	8.77 „
Madoera	11.57 „	15.23 „
Djokjakarta	14.51 „	30.67 „
Soerakarta	65.65 „	59.96 „

In alle gewesten, behalve Soerabaja en Besoeki, beide met niet noemenswaardige vermindering, valt dus eene vermindering waar te nemen in den inbreng, terwijl in alle gewesten zonder uitzondering de uitgegeven leensommen zijn toegenomen.

De toeneming van de uitgeleende bedragen houdt deels verband met het grootere aantal beleende panden en deels met de omstandigheid dat wegens de voortdurende prijsstijging van tal van artikelen, de taxaties, welke zich voor een goed deel naar de marktwaarden richten, ook omhoog gingen, hetgeen noodwendig eene stijging van leensommen tengevolge had,

terwijl verder ook de bepaling, dat sedert October 1916 (staatsblad 1916 No. 548) een ongelimiteerd bedrag aan leensom op een pand mag worden verstrekt, voor een, zij het ook betrekkelijk gering, deel tot stijging van uitgegeven leensommen heeft bijgedragen.

De vooral voor de gewesten Preanger-regentschappen, Cheribon, Semarang en Soerakarta belangrijke toeneming van het aantal beleende panden houdt waarschijnlijk verband met den economischen toestand aldaar gedurende het jaar 1918 en moet voor de eerstgenoemde residentie overigens ook worden toegeschreven aan de opening in dat gewest van 13 proef-pandhuizen op 1 Mei van verslagjaar, terwijl ten aanzien van de residentie Soerakarta ten deze rekening valt te houden met de omstandigheid, dat de leenbanken aldaar in 1917 slechts 9 en gedurende het verslagjaar 12 maanden hebben gewerkt.

Afgaande op de inbrengcijfers en daarop uitgeleende leensommen van het op 1 November 1917 geopend proefpandhuis te Badjonglopang, (Preanger-regentschappen), zoomede van de 14 in verslagjaar in werking getreden leenbanken is de veronderstelling gewettigd, dat deze instelling mèt uitzondering wellicht van die te Soekanegara en Tjongeang — zullen blijken in eene bepaalde behoefte te voorzien. Om de exploitatie-kosten zoo gering mogelijk te doen blijven, is in 5 van de kleinste dier proef-leenbanken het beheer opgedragen aan een Onderbeheerder der 2e klasse, of aan een Inlandschen magazijnsklerk, dan wel aan een hoofdschatter.

Aan rapporteur is verweten dat de jaarverslagen van den Pandhuisdienst geen duidelijke en juiste aanwijzing geven omtrent de redenen van de steeds toenemende belangrijkheid van de credietverstrekking, waaruit een gemis zou blijken van gevestigd inzicht in het sociale karakter van het pandcrediet.

Bij het uiten van dergelijke verwijten wordt blijkbaar over het hoofd gezien dat bij de uitoefening van het pandbedrijf, het praktisch onmogelijk is naar den persoon van den beleener verder te informeeren dan strikt noodzakelijk is in verband met de herkomst van het ter beleening aangeboden goed. De dienst moet zich vanzelfsprekend zooveel doenlijk ervan vergewissen dat geen gestolen goederen beleend worden, doch kan zich overigens onmogelijk inlaten met het motief van de beleening evenmin als met het gebruik dat van de ter leen verstrekte gelden wordt gemaakt.

Niet zoozeer omdat het stellen van vragen in die richting en het systematisch daarvan aanteekening houden hinderlijk stagneerend zou werken op het bedrijf, doch de beleeners zouden òf weigeren die vragen te beantwoorden òf eenvoudig iets voorliegen. Rapporteur acht het deswege dan ook beter elke poging in die richting achterwege te doen blijven en erkent gaarne volmonding in geen van zijn verslagen bedoeld te hebben de juiste oorzaken voor eene belangrijke vermeerdering of vermindering van het debiet te hebben opgegeven, omdat de dienst onmogelijk over betrouwbare statistieken tot dit doel kan beschikken.

Wel worden de cijfers van inbreng en lossing geregeld ter kennis van het Bestuur gebracht en bij schommelingen wordt ook steeds aan het Bestuur gevraagd òf het de oorzaken daarvan kan toelichten, welke dan als vermoedelijke motieven in de verslagen door rapporteur worden vermeld.

Lossingen: Uit de lossingen werd aan rente ontvangen *f* 13,940,791.74 tegenover *f* 11,516,464.31 in het jaar 1917 of ruim 21.05 pCt. meer; deze vermeerdering moet voor een gering deel worden toegeschreven aan de opening in verslagjaar van de hiervoren bedoelde 14 proefpandhuizen, en overigens aan het wegens vermeerderden inbreng bij de bestaande leenbanken

ook vermeerderde aantal lossingen, benevens aan de verhoogde taxatie als uitvloeisel van de verhoogde marktwaarde van tal van artikelen.

Evenals in beide vorige jaren bedroeg de uit de lossingen verkregen rente ruim 13.5 pCt. van de daaruit terugontvangen leensommen, terwijl blijkens overzicht No. 6 de gemiddelde beleeningstermijn voor de A panden van 61 dagen in 1917, voor het verslagjaar 62 bedroeg.

Het evengenoemde bedrag aan uit de lossingen ontvangen rente ad *f* 13,940,791.74 vermeerderd met de blijkens overzicht No. 9 op de pandveilingen verhaalde rente ad *f* 1,584,511.42 geeft in het geheel aan ontvangen rente een bedrag van *f* 15,525,303.16 zijnde *f* 2,467,313.15 meer dan in 1917.

Wordt bedoeld totaal van *f* 15,525,303.16 verminderd met de op 1 Januari 1918 nog tegoedkomende rente over 1917 ad *f* 3,366,318.42 en dat restant vervolgens vermeerderd met de op het einde van verslagjaar nog door de beleeners verschuldigde maar nog niet opvorderbare rente ad *f* 4,028,168.16, zoo wordt een bedrag verkregen groot *f* 16,187,152.90 voor de in het verslagjaar in het geheel gekweekte rente (zie onder no. 31 van de Toelichting op de Algemeene Bedrijfsrekening).

Aangezien een gedeelte van de in een bepaald dienstjaar ingebrachte panden eerst in den loop van het daarop volgende jaar gelost wordt, is het dus niet mogelijk nu reeds een overzicht samen te stellen van de afwikkeling van de in verslagjaar beleende A panden, doch wel van de gedurende het jaar 1917 ingebrachte panden dier rubriek, waarop dan ook dit overzicht betrekking heeft.

Hieruit blijkt, dat niettegenstaande de gemiddelde taxatie van deze panden ad *f* 2.52 in 1916 gestegen is tot *f* 2.67 in 1917, het percentage van de lossingen der in laatstgenoemd jaar beleende A-panden 89.59 bedroeg tegen 88.1 in 1916 en 87.2 in 1915.

Er is dus eene stijging te constateeren in evenbedoeld percentage, hetgeen n. h. v. ten deele moet worden toegeschreven aan het feit, dat in verband met de schaarschte en groote prijsstijging van tal van artikelen, vooral van kleedingstukken, een groot deel van de bevolking financiëel niet in staat is zich deze nieuw aan te schaffen, waardoor zij meer dan voorheen prijs stelt op haar bezit en dus bij voorkeur de door haar beleende goederen lost of herbeleent. Om dit echter te kunnen doen behoeft de bevolking contanten, en waar bedoeld percentage nu zelfs is toegenomen mag daaruit n. f. worden geconcludeerd, dat over het afgeloopen jaar in het algemeen de economische toestand niet zoo slecht is geweest als wel wordt beweerd en men geneigd zou zijn om af te leiden uit den verhoogden inbreng bij de pandhuizen.

Uit dit overzicht blijkt verder, dat van de in het jaar 1917 op de A-panden in het geheel verstrekte leensommen, als gevolg van niet voldoende opbrengst op de veilingen, slechts 0.02 pCt. verloren ging tegen onderscheidenlijk 0.03 pCt. en 0.09 in de beide voorafgaande jaren, hetgeen evenzeer strekt tot bevestiging van vorenstaande conclusie.

Van de in het geheel gedurende verslagjaar geloste 38,649,117 A-panden had lossing plaats van 61.3 pCt binnen 3 maanden na den inbreng, 43.6 pCt. binnen 2 maanden, 26.1 pCt. binnen 30 dagen en 10.5 pCt. binnen 10 dagen tegen onderscheidenlijk; 63.5 pCt., 46.2 pCt., 28 pCt., en 11.2 pCt., in het vorig verslagjaar, terwijl in het daaraan voorafgaande jaar de gemiddelde beleeningstermijn van de A-panden voor de gezamenlijke leenbanken 61 dagen is geweest, welke voor het verslagjaar 62 bedroeg.

Onder de 38,841,652 in 1918 geloste panden waren niet minder dan 27,453,497 stuks met een leensom van *f* 2 en minder, waarvan 4,527,914 stuks met een leensom van *f* 0.10 t/m. *f* 0.50; 11,556,467 stuks met een leensom

van *f* 0,51 t/m. *f* 1 en 11,369,116 stuks met een leensom van *f* 1.01 t/m. *f* 2, zijnde onderscheidenlijk 70.7 pCt., 11.6 pCt. 29.7 pCt. en 29.3 pCt. van het totaal aantal geloste panden tegen onderscheidenlijk 73.9 pCt., 12.6 pCt., 33.3 pCt. en 28 pCt. in 1917.

De betrekkelijk geringe waarde van het overgroote deel van de geloste panden, gevoegd bij den betrekkelijk korten staantijd (gemiddeld 62 dagen bedragend) is dan ook oorzaak dat zelfs bij de verst doorgevoerde tariefsverlaging nog altijd een hoog kostentarief zal moeten worden gevorderd voor die kleine panden, ten einde de exploitatie-uitgaven te kunnen dekken.

In het geheel werden in verslagjaar 43,746 aangiften gedaan van te loor gegane pandbriefjes, waarvan in 27,458 gevallen lossing zonder pandbriefje plaats vond

---

HET INDISCHE BEZOLDIGINGSSTELSEL.

De Landvoogd heeft den Volksraad toegezonden een afschrift van den brief van den voorzitter der commissie tot overweging van een Indisch bezoldigingsstelsel van 13 Juni j.l. No. 14 en van de daarbij overgelegde door genoemden voorzitter opgestelde nota, bevattende de „hoofdbeginselen van het door de commissie tot overweging van een Indisch bezoldigingsstelsel uit te brengen rapport", onder mededeeling, dat Z.E. voor het oogenblik, ter voorkoming van onnoodige opdrijving van bezoldigingen en gelet op de ontwikkeling der personeelsverhoudingen bij verschillende dienstakken, geen andere oplossing ziet dan het door de commissie verworpen stelsel van tropentoelagen. Alvorens zijn standpunt in dezen te bepalen, zal Z.E. eerst gaarne het gevoelen van den Volksraad over deze aangelegenheid leeren kennen.

Het schrijven luidt:

Semarang, den 13den Juni 1919

Aan

Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal
van Nederlandsch-Indië te Buitenzorg.

Naar aanleiding van den wensch der Regeering om zoo spoedig mogelijk op de hoogte te worden gesteld van beslissingen, genomen door de commissie tot overweging van een Indisch bezoldigingsstelsel, heb ik de eer Uwe Excellentie eerbiedig het navolgende ter kennisname aan te bieden. Op de algemeene vergadering der commissie, gehouden te Batavia op 12 Juni j.l. werden in behandeling genomen de door mij opgestelde en hierbij gevoegde „hoofdbeginselen van het door de commissie tot overweging van een Indisch bezoldigingsstelsel uit te brengen rapport".

De beschouwingen omtrent deze hoofdbeginselen leiden tot een stemming „voor" of „tegen" het stelsel van tropentoelagen, waaronder werd begrepen elk bezoldigingsstelsel, waarbij in gelijke betrekkingen verschillende bezoldiging zou worden toegepaste voor inheemsche en uitheemsche werkkrachten.

Bij de gehouden stemming verklaarde zich de commissie tegen het stelsel van tropentoelagen, dus ook tegen het stelsel in de bovengenoemde hoofdbeginselen vervat. Van de zijde der voorstanders werd als hoofdmotief aangevoerd, dat het met het oog op de draagkracht van 's Lands geldmiddelen noodzakelijk is over te gaan tot de invoering van een bezoldigingsstelsel.

waarbij alleen uitheemsche krachten worden bezoldigd naar Europeeschen maatstaf, terwijl inheemsche krachten naar den veel lageren Indischen maatstaf worden bezoldigd.

De tegenstanders meenden voor een deel, dat de toestand van 's Lands schatkist wel zorgeischend, maar niet zorgwekkend is en dat op grond van de ervaring voor de toekomst mag worden verwacht een voldoende uitzetting van 's Lands middelen om de noodige lasten te blijven dragen.

Voor een ander deel waren de tegenstanders van meenig, dat weliswaar in de toekomst zou moeten worden overgegaan tot een bezoldigingsstelsel met tropentoelage, doch dat thans de tijd daarvoor nog niet gekomen is. De tegenstanders vreesden allen, dat groote ontstemming in het ambtenaarscorps zou worden gewekt, indien reeds thans tot het toekennen van tropentoelagen zou worden overgegaan.

De commissie, niet wenschend te aanvaarden een stelsel met tropentoelage voelde zich echter nog niet in staat om de haar gestelde vraag te beantwoorden of het bezoldigingsstelsel 1913 in de praktijk kan leiden tot het daarbij o.m. beoogde doel, om in de toekomst te geraken tot een normale, naar Indische behoeften ingerichte schaal van bezoldigingen. De beantwoording dier vraag eischt nog nadere voorbereiding. Bij de bestudeering dezer aangelegenheid heeft bij mij de zeer sterke overtuiging post gevat, dat bestendiging van het beginsel van gelijke bezoldiging voor in- en uitheemsche krachten heilloos is.

Nu de commissie voorbereiding verlangt van een stelsel, waarbij dat beginsel wordt behouden, meen ik niet de persoon te kunnen zijn, die de leiding heeft van den commissorialen arbeid.

Ik kan bovendien daaraan in verband met mijn ambtelijke bezigheden niet voldoenden tijd besteden, nu een geheel nieuwe arbeid moet worden ondernomen. Ik heb deswege Uwe Excellentie eerbiedig te verzoeken mij te willen ontheffen van het voorzitterschap der commissie tot overweging van een Indisch bezoldigingsstelsel. Indien Uwe Excellentie daarvoor termen aanwezig acht, zal ik gaarne als gewoon lid deel der commissie blijven uitmaken.

Tot zoover het schrijven.

Hieronder volgen de hoofdbeginselen van het door de commissie tot overweging van een Indisch bezoldigingsstelsel uit te brengen rapport.

Het zijn er in totaal 32.

1. In het onderstaande beteekenen de uitdrukkingen:

a. „Europeesche betrekkingen" die betrekkingen, welke geheel of nagenoeg geheel worden vervuld door personen, die in Nederland zijn opgeleid, daar worden aangeworven en daarna hierheen worden uitgezonden.

b. „Gemengde betrekkingen" die betrekkingen, welke worden vervuld zoowel door personen, als bedoeld onder *a*, als door personen in Indië opgeleid en aangenomen.

c. „Indische betrekkingen" die betrekkingen, welke geheel of nagenoeg geheel worden vervuld door personen, die in Indië zijn opgeleid en waarvoor geen uitzending plaats heeft.

2. Het vraagstuk van het Indische bezoldigingsstelsel wordt voornamelijk veroorzaakt door de gemengde betrekkingen.

Toelichting. De Europeesche betrekkingen moeten noodzakelijk abnormaal worden bezoldigd; hierover bestaat geen verschil van gevoelen. Voor de Indische betrekkingen bestaat in het algemeen geen reden tot abnormale bezoldiging; het is zelfs gewenscht daarvoor bezoldigingen vast te stellen naar Indischen maatstaf, in juiste verhouding tot het volksinkomen. Als

regel is dit ook het geval en worden deze betrekkingen bezoldigd in overeenstemming met de geringe levensbehoeften der inheemsche bevolking.

3. Het stelsel van 1913 (*Javasche Courant* 22 Augustus 1913 No. 67) brengt mede, dat in de gemengde betrekkingen zoowel in Europa als in Indië opgeleide personen gelijk worden bezoldigd en wel naar den maatstaf van Europeesche betrekkingen, dus abnormaal hoog.

4. De instelling van parallelbetrekkingen, deel uitmakende van het stelsel van 1913, heeft opdrijving van de bezoldiging niet kunnen voorkomen.

Zoolang het abnormale van de bezoldiging der Europeesche betrekkingen niet openlijk wordt erkend en op den voorgrond gebracht, zal vergelijking met die bezoldigingen in verband met opleiding en dienstverrichting drijven tot verhooging van de bezoldigingen der parallelbetrekkingen (Inlandsche artsen).

De parallelbetrekkingen hebben dan ook uit een oogpunt van bezoldiging min of meer het karakter verkregen van gemengde betrekkingen.

5. De bezoldigingen, toegekend aan Inlanders werkzaam in gemengde en parallelbetrekkingen, oefenen wederom een sterk optrekkende werking uit op de bezoldigingen van Indische betrekkingen, waarvoor de opleiding ook steeds verbeterd moet en zal worden, ten eerste door verloop van de op te leiden jongelieden voor de opleiding voor gemengde betrekkingen, ten tweede door verloop van de reeds opgeleide krachten en ten derde krachtens billijkheidsoverwegingen (hoofdenscholen, technische scholen, verloop van ambtenaren B. B. en onderwijzers naar de bedrijven).

6. Het stelsel van 1913 heeft dus niet geleid en zal ook niet leiden tot het daarmee beoogde doel n.l. bezuiniging op de uitgaven voor bezoldigingen. Om dat doel te kunnen bereiken, zal het onder meer noodzakelijk zijn het bezoldingsstelsel zoodanig in te richten, dat het abnormale van bezoldiging der Europeesche betrekkingen in het oog springt.

7. Binnen afzienbaren tijd (20 jaar) is het te voorzien, dat alle Europeesche betrekkingen zullen overgaan naar de groep der gemengde betrekkingen.

Toelichting. De noodzakelijke uitbreiding van het personeel, werkzaam in Europeesche betrekkingen, is zoo groot, dat Nederland niet in staat zal zijn daarin te voorzien. Politieke beweegredenen (pleidingsmogelijkheden in de Ned.-Indië omringende landen, bevrediging van billijk te achten en sterk gevoelde wenschen) stuwen in gelijke richting n.l. in die, welke leidt tot opleiding hier te lande voor alle betrekkingen, welke in eenigszins grooten getale personeel vereischen.

8. Zelfs bij een zeer krachtige vermeerdering en ontwikkeling der opleidingsgelegenheden zal het nog geruimen tijd duren, in aanmerking genomen de snel stijgende behoefte aan geschoold personeel, voordat de thans Europeesche en gemengde betrekkingen geheel zullen kunnen bezet worden door inheemsche krachten.

9. De gemengde betrekkingen zullen dus nog gedurende langen tijd blijven bestaan. Gedurende dien tijd zullen zij volgens het stelsel 1913 abnormaal bezoldigd worden, terwijl hoogst twijfelachtig is of men ooit zal komen tot verlaging van bezoldigingen, die gedurende geruimen tijd hebben gegolden.

Bovendien zullen gedurende het lange overgangstijdperk de gemengde betrekkingen hun optrekkende werking blijven uitoefenen op de Indische betrekkingen, zooals aangegeven onder 5.

10. De draagkracht van het land zal niet voldoende zijn om den last te dragen van de bezoldiging der landsdienaren, indien het stelsel van 1913

blijft gehandhaafd: immers, zal die last snel zwaarder worden zoowel door toeneming van het aantal ambtenaren als door toeneming van de bezoldiging per hoofd.

Toelichting. Op de eerste vergadering der commissie werd besloten een raming op te maken van de geldelijke gevolgen, welke handhaving van het stelsel van 1913 in de naaste toekomst zou hebben.

Eenige pogingen om tot een dergelijke raming te komen, wezen uit, dat de daaraan verbonden arbeid zeer omvangrijk zou zijn niet alleen, maar ook dat de uitkomsten van dien arbeid zeer aanvechtbaar en van twijfelachtige waarde zouden zijn.

Voorgesteld wordt daarom van het opmaken van een dergelijke raming af te zien. Tot steun van het hierboven gestelde kan het volgende worden in het midden gebracht.

Uit de historische nota blijkt, dat men van verschillende zijden en op uiteenloopende tijdstippen, ook in de Ned.-Indië omringende koloniën tot de overtuiging is gekomen, dat een bezoldiging naar Europeeschen maatstaf van een belangrijk deel der landsdienaren de draagkracht te boven gaat van een land, waarvan de groote masa der bevolking nog slechts een geringe mate van productiviteit heeft bereikt. Slechts een deel van het inkomen van een volk en liefst niet een te groot deel mag worden opgeëischt voor zijn bestuur. Hoe groot dit deel mag zijn, is niet nauwkeurig te zeggen maar wel mag men aannemen, dat dit deel grooter mag zijn, naarmate een volk economisch hooger ontwikkeld is.

11. Noodig is vaststelling van een stelsel van normale Indische bezoldigingen, gegrond op den Inlandschen levensstandaard, op de draagkracht van de groote massa der bevolking. Van dezen regel zijn alleen uit te zonderen de bezoldigingen van hoofdbetrekkingen bezet door hoofdambtenaren. Deze hebben behalve aan bekwaamheidseischen te voldoen aan maatschappelijke en sociale eischen, waaraan in de gemengde koloniale maatschappij alleen kan worden voldaan, indien bezoldiging plaats heeft naar Europeeschen maatstaf. Inheemsche krachten, werkzaam in hoofdbetrekkingen, moeten dus abnormaal bezoldigd worden. Bij het betrekkelijk gering aantal dezer betrekkingen zijn de geldelijk gevolgen van dezen maatregel te aanvaarden.

12. Bij de vaststelling van een stelsel van normale Inlische bezoldigingen is uit te gaan van de thans geldende bezoldigingen der Indische betrekkingen.

Het stelsel zal daardoor aanvankelijk eene gerekte gedaante verkrijgen. Men mag daarin berusten in de verwachting, dat bij toenemende economische ontwikkeling door opschuiving van onderen op de normale gedaante zal worden verkregen.

13. Bij een vrije arbeidsmarkt wordt het minimumloon bepaald, door de wet van vraag en aanbod.

14. Het aanbod van geschoolde arbeidskrachten van af den ambachtsman tot den hoogst geschoolden hoofdarbeider toe blijft hier te lande ver bij de vraag ten achter en is niet voor plotselinge, groote vermeerdering vatbaar.

Deze wanverhouding is ontstaan, doordat onder den prikkel van een in de laatste 15 jaren meer intensieve aanraking met het economisch veel verder ontwikkelde West-Europa, de economische ontwikkeling dezer landen een abnormaal snelle is geweest.

15. Wordt in dezen gang van zaken niet ingegrepen, dan is het natuur-

lijk einde een crisis, welke zich zal uiten in onvermogen tot leiding, regeling en beheersching der volkshuishouding.

Particuliere ondernemingen zullen hiervan den kwaden invloed ondervinden en bovendien direkt worden getroffen door opdrijving der productiekosten.

16. Ten einde een dergelijke crisis te voorkomen, is fundamenteel noodzakelijk een spoedige en zeer belangrijke uitbreiding van de opleiding hier te lande voor alle betrekkingen, welke in eenigszins grooten getale personeel vereischen.

17. De uitwerking van een dergelijken maatregel, hoe energiek ook genomen, zal zich echter eerst na verloop van geruimen tijd in belangrijke mate doen gevoelen. Immers zullen zoowel de gelegenheden voor lager- als voor middelbaar -en vakonderwijs moeten worden verveelvoudigd, terwijl het hooger onderwijs nog geheel moet worden ingevoerd.

18. Gedurende den overgangstijd zal het land zich de noodige arbeidskrachten moeten verzekeren. Met een geheel vrije arbeidsmarkt zal dit niet mogelijk zijn, indien men tevens een normaal bezoldigingspeil wenscht te handhaven.

De arbeidsmarkt zal dus gedeeltelijk gedwongen moeten worden.

Toelichting. De wedijver tot verkrijging van arbeidskrachten tusschen het land en particuliere ondernemers beperkt zich niet tot uit Europa uitgezonden werkkrachten, maar betreft ook hier te lande opgeleide krachten (Inlandsche artsen, opzichters, afkomstig van de technische scholen, straks ook in belangrijke mate onderwijzers, zoodra door volledige vergoeding van kosten het bijzonder onderwijs zich sterk zal uitbreiden.

Naarmate de opleiding van bruikbare en goedkoopere inheemsche krachten wordt uitgebreid zal ook de particuliere ondernemer op de opgeleiden de hand trachten te leggen.

19. De dwang, de arbeidsmarkt op te leggen, waren het best in verband te brengen met opleiding van landswege.

Toelichting. In vele gevallen geschiedt reeds thans de opleiding geheel op landskosten. (Inlandsche artsen en onderwijzers, ambtenaren B.B. enz.).

Deze gedragslijn zal vooral voor de opleiding tot de meer belangrijke betrekkingen moeten blijven gevolgd worden. Immers zal men in dit land in den regel te maken hebben met arme studenten, die aan eigen middelen overgelaten, niet in staat zijn zich maatschappelijk voldoende voor te bereiden voor hun toekomstigen werkkring.

20. Tegenover de opleiding op landskosten ware de verplichting op te leggen van een tienjarigen dienstplicht ten opzichte van het land. Deze dienstplicht mag niet afkoopbaar worden gesteld, ontwijking van dien plicht door slechte dienstverrichting moet drastisch worden gekeerd (inlijving in militairen dienst, verbod tot uitoefening van bepaalde beroepen, inen externeering).

21. De indeeling der onderscheidene takken van dienst behoort zoodanig te zijn, dat na een diensttijd van ongeveer 10 jaar een aantrekkelijke werkkring kan zijn bereikt, welke een voldoende mate van onafhankelijkheid geeft om den ambtenaar te kunnen boeien.

22. Tegenover den dienstplicht staat als voordeelen:

a. opleiding op landskosten;

b. zekerheid van plaatsing.

De vorming van een intellectueel proletariaat wordt vermeden.

23. Voorzoover opleiding in Nederland voor den Indischen dienst noodzakelijk is en die opleiding onvermijdelijk ook op landskosten moet geschie-

den (beurzen, bijzondere opleidingsscholen) zal aan die opleiding eveneens dezelfde dienstplicht moeten worden verbonden.

De op deze wijze opgeleide Europeanen zullen echter niet kunnen worden aangesteld op de normale Indische bezoldiging.

Het stelsel van opleiding op landskosten in Nederland zal echter zoo spoedig mogelijk moeten worden verlaten, aangezien het nimmer een afdoende oplossing kan geven van het personeelsvraagstuk. Alle krachten, zoo geldelijke als personeele zullen moeten worden aangewend voor opleiding in Indië zelf.

24. Voor de vervulling van openstaande betrekkingen, komen dan voorcerst in aanmerking zij, die verplicht zijn het land te dienen en hunnerzijds recht hebben op plaatsing. Zij worden aangesteld op de normale Indische bezoldiging, behoudens de uitzondering onder 23 vermeld.

25. Vervolgens zal door openbare oproeping in Indië getracht moeten worden uit de vrije arbeidsmarkt krachten aan te trekken.

Ook deze worden aangesteld op de normale Indische bezoldiging.

26. Ten slotte zal voor de betrekkingen, die dan nog onvervuld blijven, uitzending van personeel uit Europa moeten worden aangevraagd. Dit personeel wordt aangesteld op een abnormale bezoldiging naar de eischen der vrije markt.

27. Personen aan te stellen op normale Indische bezoldiging. In beginsel behooren ze geen aanspraak te hebben op buitenlandsch verlof; het is waarschijnlijk, dat het voor de hoogere betrekkingen nuttig zal worden gevonden om buitenlandsch verlof toe te staan.

28. Beide groepen van ambtenaren, die met normale en die met abnormale bezoldiging, dienen dooreen in dezelfde betrekkingen, in dezelfde ambtelijke verhoudingen en vormen één ranglijst.

29. De abnormale bezoldiging van uitgezonden personeel kan gedacht worden te ontstaan door toevoeging van een toeslag op de normale Indische bezoldiging (tropentoelage).

Deze toeslag kan worden uitgedrukt in een vast percentage (100 pCt.) der normale Indische bezoldiging.

Recht op pensioen en op buitenlandsch verlof kan voor de ambtenaren op abnormale bezoldiging zoo noodig afzonderlijk geregeld worden.

30. Aantrekkelijker en meer bevorderlijk voor een goede werving lijkt het, het dienstverband der ambtenaren op abnormale bezoldiging losser te maken.

Men kan zich dan denken een normaal dienstverband van zes jaren, dat kan worden verlengd met een jaar. Buitenlandsch verlof wordt alleen verleend, indien tevoren een nieuw dienstverband wordt aangegaan. Ter bekostiging van pensioen en buitenlandsch verlof wordt een bepaald percentage der abnormale bezoldiging (30 pCt.) daarenboven gereserveerd.

Dit gereserveerde bedrag wordt den ambtenaar eerst beschikbaar gesteld na afloop van zijn dienstverband.

Het wordt:

a. Contant uitbetaald, indien het dienstverband niet wordt hernieuwd.

b. Bij hernieuwing van het dienstverband hoogstens voor de helft uitgekeerd ter bestrijding van de kosten van buitenlandsch verlof.

c. Indien de ambtenaar dit verlangt ten minste voor de helft bestemd voor een pensioenverzekering voor de ambtenaren en bij zijn overlijden voor zijn gezin.

31. Verwacht wordt, dat het aanbod in Nederland van werkkrachten voor den Indischen dienst aanzienlijk zal toenemen, wanneer men zich niet

meer behoeft te verbinden om zijn geheele loopbaan naar Indië te verleggen.

32. Het hier aanbevolen bezoldigingsstelsel onderscheidt de ambtenaren niet naar den landaard, niet naar het geboorteland, noch naar de afkomst of de plaats van opleiding.

Daarentegen wordt voor gelijke dienstverrichting niet steeds hetzelfde loon uitgekeerd.

REDEVOERING VAN ZIJNE EXCELLENTIE DEN GOUVERNEUR-GENERAAL BIJ GELEGENHEID VAN HET OPENBAAR GEHOOR OP 1 SEPTEMBER 1919.

Hij is mij een onuitsprekelijk voorrecht als vertegenwoordiger der Koningin heden uw gelukwenschen te ontvangen, nadat tengevolge van den oorlog 5 jaren achtereen deze plechtigheid achterwege moest blijven.

Het zal mij een vreugde zijn die hartelijke en goede wenschen aan onze geëerbiedigde Souvereine over te brengen, het is mij bekend, hoezeer zij door Hare Majesteit worden op prijs gesteld.

De jaren in den storm van den wereldoorlog tezamen beleefd, de wijze waarop de Koningin staande te midden van Haar volk zich daaraan heeft gewijd, medelevende met hen die waakten aan de grenzen tegen immer dreigend gevaar, met wie gebukt gingen onder den nood der tijden, overal aanwezig waar Haar hand iets kon vinden te doen, die jaren hebben de banden die de Koningin aan ons verbinden nog hechter gemaakt. De treffende betoogingen van aanhankelijkheid van het jongst verleden hebben ook ons op verren afstand ontroerd. Mijne Heeren ik meen dat een hartewensch eener ontelbare schare in Indië vervuld zoude worden, wanneer het Hare Majesteit mocht mogelijk zijn ook hier te lande in persoon de betuigingen van verknochtheid Harer getrouwe onderdanen in ontvangst te komen nemen.

Er bestaat sedert het in het leven treden van den Volksraad niet meer dezelfde grond als voorheen voor het uitspreken van redevoeringen te dezer plaatse, nagenoeg elke groep van belangen heeft heden gelegenheid zich in genoemd lichaam te doen hooren en de regeering geeft daar in het openbaar rekenschap van haar beleid. Toch komt het mij voor dat dit jaar wel aanleiding aanwezig is voor een enkel woord mijnerzijds.

De regeering bewees sinds jaren haar sympathie met de geestelijke beweging die door dit deel der wereld voer, baande den weg voor de vervulling van rechtmatige verlangens en gegronde behoeften, betoonde de ruimst denkbare tegemoetkoming aan Inlandsche vereenigingen van onderscheiden aard, beval haar ambtenaren samenwerking aan met hen, die daarin een leidende rol vervullen. Zij deed dit in het vertrouwen dat van deze meer ontwikkelden de invloedrijksten, zij mochten dan wat onmiddellijk te verwezenlijken is vooruitijlen, toch met haar hetzelfde doel langs denzelfden weg nastreefden.

Zij is er van overtuigd dat geen andere weg begaanbaar is, dan die snel voorwaarts voert. Dat de baan van een zoo snel oplevende maatschappij glad is vermag allerminst den Nederlander op den wal te houden, rijden wij dan geen stevige schaats? Het is voor de regeering en voor wie met haar gelijk denken een bittere teleurstelling, dat, hinderpalen op dien weg worden geworpen door hen, wien juist de ongestoorde voortgang het naast aan het hart moest liggen. De vrijgevige bepalingen op het reizen buiten Java

zijn nog geen jaar oud of een tot dusver vreedzame bevolking, door invloeden van buiten in verwarring gebracht, vermoordt een bestuurs-ambtenaar, een landsgroote en een aantal politiedienaren. Hoever die begripsverwarring gaat, blijke hieruit, dat die lieden waanden dat het lidmaatschap eener particuliere vereeniging hen kon onttrekken aan de straffende hand der overheid en dat zij zich tot den voorzitter dier vereeniging wendden met de bede een onderzoek in te stellen. Worden de rechtstreeks schuldigen getuchtigd, de bevolking moest ook tegen den invloed van kwaadwillenden, die zich om hun zedelijke verantwoordelijkheid voor zulke wandaden niet bekreunen worden behoed door een maatregel, die velen goedgezinden overlast berokkent.

Ernstiger nog is wat op Java voorviel; een hardnekkig pogen in de Vorstenlanden om onrust te verwekken op een tijdstip van diepingrijpende hervorming, elders de organisatie van revolutionnaire vereenigingen met als opgmerk gewelddadige omverwerping van het gezag. Een nauwgezet onderzoek naar de aanleggers van deze samenspanning wordt ingesteld; dat zij werd ontdekt is het toevallig uitvloeisel van het noodlottig voorval te Leles waar de uitvoering van een zakelijken maatregel tot een door de regeering betreurd verlies van menschenlevens leidde.

Ook deze samenspanning gebood het scheppen der bevoegdheid om de juist in werking tredende ruimer vrijheid van vereeniging en vergadering in noodgevallen te breidelen. Zoo nemen buitensporigheden den wind uit de zeilen van het gouvernement, dat de bij den snellen vooruitgang op alle gebied passende bewegingsvrijheid zoo ruim wil toemeten, als vereenigbaar is met zijn plicht van onverkorte handhaving van het gezag en bescherming der burgerij.

Dat de groei van een volk zijn regeering voor moeilijke problemen stelt, dat de mokerslagen elders tegen de zuilen van het maatschappelijk gebouw gericht ook hier eenig vensterrinkelen veroorzaakten spreekt van zelf. Het verontrust de regeering niet; zij blijft de Inlandsche beweging ten volle goed gezind, zij acht een gezond en krachtig volksleven even onmisbaar voor de ontwikkeling der maatschappij als zij uitwassen schadelijk weet. Zij is bereid in een jonge beweging fouten en tekortkomingen te verschoonen mits haar bedoelingen zuiver zijn, besmette connecties openlijk worden verloochend en afgesneden; wie echter de wettelijke baan wil verlaten bijt op ijzer; evenzeer de behoudzuchtige; de boom van het nieuwe leven is in zijn groei niet te stuiten, aan ons de taak hem recht op te leiden en hem een plek te ruimen, opdat zijn wortels niet de grondslagen onzer woning uiteenpersen.

Handhaafster der bestaande wettelijke orde zal de regeering met onverzettelijkheid elke bedreiging daarvan te keer gaan. Doch ook zal zij vastberaden de taak volvoeren die wij op ons namen: het scheppen van de voorwaarden waardoor Indië zal komen tot vollen bloei in alle richtingen waarin het leven van een volk zich uit. Onbewogen door het rumoer van één den dag, onaandoenlijk voor poging tot intimidatie, met vaste hand sturend naar het eenmaal gestelde doel, blijven wij ook hier trouw aan de wapenspreuk der Oranjes.

Letterkundige Overzichten. 1e Bundel, door Joh. Koning.

In dezen bundel, wil de schrijver vereenigen de letterkundige overzichten en tooneelcritieken, die van de hand van den heer J. Koning de laatste vijf jaren verschenen in het *Soer. Hbl.* en *Het Weekblad voor Indië*. De schrij-

ver is tot deze uitgave overgegaan mede uit overweging, dat in deze opstellen in zekeren zin is vastgelegd de geschiedenis van het tooneel in Indië gedurende die periode, terwijl door de bespreking van de in Indië meest gelezen boeken, in meerdere of mindere mate ook wordt aangegeven de smaak van het literair ontwikkelde Indische publiek in de afgeloopen jaren. Deze eerste bundel bevat uitsluitend boekbesprekingen.

Wij hebben met belangstelling nog eens van deze vlot geschreven opstellen kennis genomen.

Freuleken, komedie in drie bedrijven, door Herman Roelvink. Amsterdam, Van Holkema en Warendorf.

Het bekende en verdienstelijke tooneelstuk *Freuleken* is thans in boekvorm verschenen. Zoo zullen velen van dezen arbeid des heeren Roelvink kennis kunnen nemen, die niet in de gelegenheid zijn het te zien vertoonen. En ze zullen er met genoegen en waardeering kennis van nemen.

De kern van het sociale vraagstuk in de levensvoorwaarden van het heden en de toekomst, door Rudolf Steiner uit het Duitsch vertaald door Marie van Poortvliet. 1919. W. de Haan, Utrecht.

De schrijver wil met dit geschrift opwekken tot het betreden van een weg naar sociale doeleinden, die beantwoorden aan de werkelijkheid en aan de eischen van het leven van den tegenwoordigen tijd.

Hij is van oordeel dat het economisch bedrijf algeheel moet worden losgemaakt van den politieken staat. Zijn doel is een organisatie van het economisch leven op den grondslag van samenwerking en geheel afzonderlijk daarnaast een rechts-organisatie.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 22 October 1919.

INHOUD.

De Koningin naar Indië. — Een Koninklijk bezoek aan Indië? — De rede van den gouverneur-generaal bij het Openbaar Gehoor. — De nieuwe voorzitter van den Volksraad. — Een „verklaring" omtrent de S. I — Het dualisme in de S. I. — In en door den dienst..... — D. D. „buitenaf". — Was het salvo-vuur gerechtvaardigd? — De afschaffing der poenale sanctie en A.V.R.O.S. — Een fout in het bestuurssysteem. — Djimathandel in Koelon Progo. — De Indische Nijverheid. — Onrust en vrees. — Japan door de Chineezen in Indië geboycot. — Hoe de Chineezen niet betalen. — Domheid of keerpunt? — Allah akbar.....! — Indonesiërs contra Nederlanders. — De toestand bij het M. O. — De toestanden bij het M. O.

De Koningin naar Indië. Dr. H. T. Colenbrander schrijft over dit onderwerp geestdriftig in *De Gids* van October. Constitutioneele bezwaren, zijn er om overwonnen te worden, financieele bzwaren acht de schr. niet aanwezig.

„De zaak is dat Indië de betrekking tot het Rijksgeheel, die staatsrechtsleeraars voor haar geformuleerd hebben, zich tasten en voelen wil. Zij moet uit de boeken in het leven overgaan. Zij kàn dat nu, door een eenvoudig middel, maar men verzuime een oogenblik niet, dat wellicht nimmer terugkeert".

De schr. waagt zich dan aan deze vergelijking: „Overtroefde de Souvereine Vorst, 2 December 1813 op den Dam, Napoleon in staatsie? Zóó uit de visscherschuit gestapt reed hij er heen in het eerste vehikel, dat bij de hand was. Het verbond zou bezegeld zijn geworden, al ware hij in lompen geweest. Eén fout kon hij maar begaan, en dat was, *niet* te komen."

En dit eenigszins verbijsterende slot „zooals toen de verhouding tusschen Nederland en Oranje, is het thans die tusschen Indië (geheel Indië, of welk gedeelte van Indië? Hoofdred. *I.G.*) en Nederland welke, tot haar verinniging, behoefte heeft aan het ongewone. Wij bezitten dit in de persoonlijkheid der Vorsten. Wij woekeren met dat bezit, door het, een zes maanden, op Java en in de Buitenbezittingen op eene winst uit te zetten, die het, binnen dienzelfden tijd, in de brandvrije kluis van Het Loo, niet behalen zal."

De Koningin naar Indië. Hieronder volgen eenige persstemmen over het denkbeeld van de komst onzer Koningin naar Indië.

De *Preangerbode* zegt:

Te snelle zullen terzijde vallen de onbeteekenende, opdringerige enkelingen, die trachten onder valsche leuzen de menschen mee te sleuren in een heillooze beroering, indien de Landsvrouw komt, terwijl ontelbare scharen loyale, getrouwe onderdanen, die nu in stilte hun weg gaan, gelegenheid krijgen om overweldigend te demonstreeren, dat deze landen in de

Koningin het symbool zien van gezag en groote eenheid van Nederland en Indië.

De *Deli Courant* is eveneens enthousiast gestemd ten opzichte van het denkbeeld, doch het blad wijst op de hooge kosten van de overkomst.

Het blad betuigt gaarne adhesie aan het denkbeeld, dat inderdaad een middel is om de banden en betrekkingen tusschen Nederland en Indië te versterken.

De Koningin toch is het symbool van eenheid van beide landen, waarvan het nuttig is de eenheid te versterken in dezen tijd van ontbinding en losscheuring.

Toch is het blad in dezen tijd niet enthousiast voor deze zaak, terwijl het ook niet gelooft, dat het gelukken zal om de Koningin tot een bezoek over te halen.

Allereerst is Europa nog niet rustig, dat de Koningin voor langeren tijd gemist kan worden, anderzijds is de tijd er niet naar om Indië groote uitgaven te doen besteden voor een zaak, die de bevolking niet onmiddellijk ten goede komt.

Een dergelijk bezoek met de noodige eerbewijzen, is onafwijsbaar in het Oosten, maar kost de bevolking schatten, hetgeen in een tijd van voedselnood niet gewenscht is.

Komen er normale tijden terug, dan is het bezoek zeer gewenscht, dat reeds veel te lang is uitgesteld.

Het *Soer. Nieuwsblad* is van oordeel, dat het bezoek van de Vorstin aan Indië een mijlpaal zal zijn in de koloniale geschiedenis. De indruk zal blijvend zijn op alle bewoners van den archipel, wanneer de Vorstin in eigen persoon gezien werd.

De spontaniteit van de bevolking bij de viering van den 31en Augustus heeft uitgewezen, dat men hier een warm hart voor de Koningin koestert.

Behalve dezen indruk zal het bezoek voor velen een riem onder het hart beteekenen; het buitenlandsche kapitaal zal niet langer achterdochtig gestemd zijn.

De overkomst van de Koningin kan slechts een grooten bloei van Insulinde ten goede komen.

De *N. Soer. Crt.* wekt op om het initiatief te nemen voor het zenden van een telegrafisch adres aan de Koningin en zal de beweging gaarne steunen.

De *Mak. Courant* juicht het denkbeeld van een bezoek van de Koningin aan Indië zeer toe en spreekt de overtuiging uit, dat de belangstelling voor Indië in Nederland daardoor veel grooter zal worden.

De *Warna Warta*, een der te Semarang verschijnende Maleisch-Chineesche bladen, schrijft inzake het bezoek van de Koningin aan Indië, dat zij aan dit denkbeeld volkomen adhesie betuigt.

Eerstens zullen de Chineezen in Indië gelegenheid krijgen om kennis te maken met de Koningin in wier gastvrije woning de Chineezen inwonen en tweedens om blijken te geven van de gezindheid der Chineezen jegens de Hollanders en het Oranjehuis.

Verder zal Hare Majesteit op de hoogte kunnen komen van de positie der Chineezen in Indië.

De *Perniagaän*, een der te Batavia verschijnende Maleisch-Chineesche bladen, schrijft, dat de Chineezen slechts gasten zijn in dit wonderschoone rijk van Koningin Wilhelmina; gasten, die met de grootste hartelijkheid ontvangen worden en het zou dien gasten zonder den minsten twijfel een zeer groot voorrecht zijn met de Hooge Gastvrouwe kennis te maken.

Bovendien koesteren de Chineezen een groote bewondering en hoogachting voor de persoonlijkheid van Koningin Wilhelmina, aan wier voortreffelijke eigenschappen het te danken is, dat een ferm en krachtig bestuur het rijk buiten den verschrikkelijken wereldbrand hield.

* * *

Een Koninklijk bezoek aan Indië? De Locomotief vestigt er de aandacht op, dat als H. M. naar onzen Oost ging, dat met groote praal zou moeten geschieden, anders zou dit bezoek voor den Oosterling een ontgoocheling worden. Op geld mag dan niet worden gezien en dan zou zulk een bezoek millioenen kosten. Dit bedrag zou door degenen, die naar dit bezoek hunkeren moeten worden opgebracht en niet uit de staatskas behooren te worden geput. Hoe zou men tegenover Harer Majesteits Oostersche onderdanen kunnen verantwoorden de besteding van millioenen voor de opvoering van een schoone sproke, ten koste van de verwaarloozing van eerste levensbehoeften van datzelfde volk die van een dergelijke achterlating van de staatskas het gevolg zou zijn.

Wij meenen daarom, aldus het Semarangsche orgaan, dat een beweging onder de Indische ingezetenschap om den wensch naar een koninklijk bezoek te steunen, slechts dan beteekenis zou hebben, wanneer daarbij tegelijk bleek van de bereidheid om ter beschikking van den staat te stellen een aanmerkelijk deel van de kosten van een dergelijk bezoek. In een tijd dat in Nederland en in Indië slechts tegen hooge rente verkregen leeningsgeld den gewonen gang van zaken kan bestendigen, lijkt ons dit een onontkoombare eisch.

* * *

De rede van den gouverneur-generaal bij het Openbaar Gehoor. De Taak oordeelt over deze rede aldus:

„Merkwaardig is, wat omtrent het gebeurde te Leles wordt gezegd. Scherp wordt de scheidingslijn getrokken tusschen het later ontdekt revolutionnair complot, en het politioneel optreden tegen den ongelukkigen hadji, die bezwaar had gemaakt tegen den afstand van een deel van de opbrengst van zijn sawahs aan het gouvernement. Doch daarmede is het optreden der politie naar onze meening tevens definitief veroordeeld. Want thans rijst de vraag, welk strafbaar feit de hadji eigenlijk had gepleegd, dat zijn arrestatie zou wettigen? Dat hij had verklaard, dat hij niet bereid zou zijn, de gevorderde padi aan het land aftestaan, kon zijne gevangenneming niet motiveeren, en dus nog veel minder het salvo, dat werd gegeven, zonder dat een werkelijke poging tot opvatting werd gedaan! Het strekt de regeering tot eer, dat zij ronduit erkent, dat de arrestatie geen verband hield met het (immers nog niet ontdekte!) revolutionnair complot. Het optreden der politie wordt er echter temeer onverklaarbaar en onverdedigbaar door.

„Is er dus in de redevoering van den gouverneur-generaal veel, dat instemming verdient, men verlieze niet uit het oog, dat het vooral op de praktijk, op de daad aankomt. En dan verhelen wij ons niet, dat de rede van den landvoogd twee maatregelen aankondigt van behoudend karakter:

de beperking der bewegingsvrijheid in de buitenbezittingen en eene beperking van het recht van vereeniging en vergadering. Wij willen niet ontkennen, dat deze bepalingen, mits met groote omzichtigheid gehanteerd en in zeldzame gevallen toegepast, goede reden van bestaan kunnen hebben. Maar dat die toepassing inderdaad tot zeer bizondere gevallen wordt beperkt, is niet gewaarborgd. Terwijl ongetwijfeld — de rede van den gouverneur-generaal geeft daarvan blijk — van verschillende zijden op een reactionnair optreden tegen de Inlandsche beweging en hare leiders krachtig wordt aangedrongen.

„Zoo is er voor hen, die met ons deze opkomende reactie beschouwen als een ernstig gevaar voor de ontwikkeling van dit land en een radicale hervormingspolitiek noodzakelijk blijven achten, alle aanleiding tot waakzaamheid, dat het welgekozen woord der regeering worde gevolgd door de juiste daad".

Het *Vrijzinnig Weekblad* zegt er o.m. dit van:

„..... Er valt te wijzen op de beslistheid, waarmede veroordeeld werd wat als woekering ontsproot uit gezond organisme, de buitensporigheden van een ordelijk opgezette volksbeweging, waarin de regeering haar welbehagen had. Bij name werden excessen genoemd en onverholen uitgesproken, hoe bitter de teleurstelling is voor de regeering en wie met haar gelijk denken.

„Deze openhartige verklaring was noodig en heeft onze volle instemming, ook al weten wij, dat de reactie daarin zien zal een terugtreden van de regeering en tevens de erkenning, dat zij in haar vooruitstrevend beleid te ver was gegaan. Laten de mannen van het behoud, de vijanden van den vooruitgang en van de opleving onder de Inlandsche bevolking, zoo denken en zich verheugen. Voor ons is het duidelijk, dat hier slechts sprake is van strenge afkeuring van ontoelaatbare excessen.

„Ten bewijze halen wij de volgende sympathieke woorden aan: „Zij (d. i. de regeering) blijft de Inlandsche beweging ten volle goedgezind, zij acht een gezond en krachtig volksleven even onmisbaar voor de ontwikkeling der maatschappij, als zij uitwassen schadelijk weet".

„Met groote ingenomenheid kan van vrijzinnige zijde ook gewag worden gemaakt van andere uitspraken, welke geheel overeenkomen met de verwachtingen, van die zijde steeds van het huidige regeeringsbeleid gekoesterd. Zoo deze: Wie echter de wettelijke baan wil verlaten, bijt op ijzer; evenzeer de behoudzuchtige; de boom van het nieuwe leven is in zijn groei niet te stuiten; aan ons de taak hem recht op te leiden en hem een plek te ruimen, opdat zijn wortels niet de grondslagen onzer woning uiteenpersen".

„Zou het doordringen tot „de behoudzuchtigen", dat de door hen gewenschte onderdrukking van de Inlandsche beweging op den duur moet leiden tot vernietiging van de grondslagen hunner woning?

„En hoe vanzelfsprekend is voor ons zoowel de verklaring dat de regeering, als handhaafster der bestaande wettelijke orde, met onverzettelijkheid elke bedreiging daarvan te keer zal gaan, als de toevoeging: „doch ook zal zij vastberaden de taak volvoeren, die wij op ons nemen: het scheppen van de voorwaarden, waardoor Indië zal komen tot vollen bloei in alle richtingen, waarin het leven van een volk zich uit."

* * *

De nieuwe voorzitter van den Volksraad. *De Locomotief* heeft er een interruptie over, waaraan we het volgende ontleenen:

Mr. dr. Schuman kon krachtens zijn bizondere gaven, zijn intelligentie,

zijn doorzicht, zijn redenaarsaanleg, zijn politiek esprit, gaven, aangevuld door een meer dan academische kennis van het staatsrecht, stellig aanspraak maken op den voorzitterszetel. In wet en reglement is hij bovendien beter dan elk ander lid thuis. Maar ook buiten zijn bekwaamheden gerekend, viel er om de plaats, welke hij in den Volksraad innam, veel voor deze keuze te zeggen. Mr. dr. Schumann is in dit college een goede middenman gebleken van overigens onverdacht vrijzinnig-democratischen huize.

Zijn houding heeft wel eens den indruk gemaakt alsof het hem er om te doen ware der regeering te toonen, hoe hij, eenmaal voorzitter, zou weten op zijn tijd „gouvernementeel" te zijn.

Een liberaal presidium mag, van mr. Schumann met zekerheid worden verwacht. Een vraag blijft, of het ook de noodige stevigheid zal bezitten. Aan mr. Schumann is, niet altijd ten onrechte, zekere politieke indolentie vaak verweten, en de post van voorzitter is er wel een, waarop deze eigenschap zich zou kunnen ontwikkelen; vooral omdat hij, ook al blijft hij als voorzitter tevens lid van het college dat hij presideert, wel de parlementaire traditie zal volgen om slechts bij hooge uitzondering van het presidentsgestoelte af te dalen naar den katheder van den spreker. Maar hierop kan men rekenen: dat in momenten van verwarring en verbijstering, gelijk ze zich voordoen in ieder parlement, men in mr. Schumann meer dan in zijn voorganger den gereeden wegwijzer zal vinden, die van zijn hoogte met scherpen blik het debatveld overziet en op het juiste oogenblik de verdoolden terug zal weten te voeren op het rechte pad. Want mr. Schumann is altijd op zijn best geweest, wanneer de Volksraad het ergst in den knel was geraakt. Hij is als sommige, en niet de minste, schaakspelers, die lusteloos den weinig interessanten gang van opening en middenspel volgen, schijnbaar afwezig met hun geest, maar die door de verwikkelingen van het eindspel worden geprikkeld tot levendig, boeiend, vaak schitterend-vernuftig spel.

Een voorzitter, die, blijft hij getrouw aan zijn goed-democratische beginselen, een bij uitstek gunstigen invloed kan oefenen op de ontwikkeling van het parlement-in-wording tot een zich van zijn taak welbewusten raad-van-advies-en-kritiek, in welks schoot te bekwamer tijd als rijpe vruchten nieuwe rechten zullen vallen. Maar..... dit moet ons van het hart, een voorzitter, ook tegenover wien men gaarne in den kring van den raad als tegenwicht zag geplaatst een man, die hem evenaarde, een bekwaam en begaafd parlementariër als b.v. ..... mr. dr. Schumann.

De Taak schrijft o.m.:

In welke richting de heer Schumann leiding zal geven, kan niet met zekerheid worden gezegd. Schaarde de nieuwbenoemde voorzitter zich toch aanvankelijk ter linkerzijde, waar hij veel invloed verkreeg, in deze situatie kwam in de laatste volksraadszitting aanmerkelijke verandering. Het waren toen juist de meer behoudende elementen, die hem den aangewezen man achtten: ter linkerzijde had hij, vooral na zijn verrassende ommekeer bij den strijd tegen den benoemden regeeringsadviseur voor algemeene zaken, veel vertrouwen ingeboet.

Wat zijn beleid als voorzitter zal brengen, moet dan ook worden afgewacht.

Het socialistische *Indische Volk* kan het niet verkroppen, dat mr. dr.

Schumann zich afwendde van de radikale concentratie; het orgaan levert ditmaal kritiek in berijmden vorm, aldus:

Schumann zit er.
Dat stemt bitter,
Nu de Pid er
Heen hem bracht.
Vroeger boeman,
Thans slechts goêman.
Zie eens, Schumann:
Muurling lacht.

Géen vertoogen
Baten mogen.
In onz' oogen
Zonkt Gij neer.
Staak Uw pleiten,
Uw verwijten.
't Oude bijten
Gáat niet meer.

Vele malen
Zal ik dalen
Liberalen
Op deez' wijs.
Hun geweten
Schijnt versleten.
Ras vergeten.
Zij de prijs.....

* * *

Een „verklaring" omtrent de S. I. In *Mataram* heeft de heer Z(entgraaff) in verband met het Preanger-complot de bekentenis weergegeven van zekeren Moh. H., een Soendanees, die, in 1912 lid geworden van den S. I., den geheimen eed aflegde en kort daarop in eene schriftelijke verklaring een relaas gaf van wat men hem had meegedeeld.

Die verklaring werd door den toenmaligen patih van Soekaboemi, r. Soeria Nata Pamekas (een zeer ontwikkeld en Westersch opgevoed ambtenaar) in 1913 aan de regeering toegezonden door tusschenkomst van den ass.-resident van Soekaboemi, met andere rapporten, waarin op de ware beteekenis van den S.I. het juiste licht werd geworpen.

Na te hebben gesproken over eene in het laatst van 1912 te Tjiandjoer gehouden vergadering gaat Moh. H. voort:

„Ik liet me toen te Tjiandjoer niet inschrijven, wijl ik nog aarzelde en gaarne eerst wou weten, of de vereeniging te Soekaboemi wel opgang maakte. Hier vernam ik, dat reeds velen tot de vereeniging waren toegetreden. Tot president was gekozen r. hadji Djakaria; het bestuur was toen reeds compleet. Toen ik meende, 't doel van de S. I. begrepen te hebben, meldde ik mij bij r. h. Djakaria aan om als lid aangenomen en beëedigd te worden. De eed luide als volgt:

„Ten aanhoore van God en zijn profeet; alles wat door den profeet is verboden, is harâm.

Ik zweer, dat ik alle godsdienstplichten stipt zal nakomen, en alles zal nalaten, wat door den profeet is verboden.

Ik zweer, dat ik aan alle leden van de S. I. in alles de behulpzame hand zal bieden.

Ik zweer, dat ik geen geheimen van de S. I. aan wien ook zal openbaren.

Op de vraag: wie is uw profeet, antwoord ik: „Mijn profeet is Mohammed", vraagt iemand mij: wie is uw vader en moeder, dan antwoord ik: „Adam en Eva."

Wordt mij gevraagd: wat is uw insigne, dan antwoord ik: „De ster en de halve maan, de symbolen van de Turksche vlag als teeken van onderwerping aan het Turksche gezag."

Verder werd mij het volgende geheim medegedeeld.

In waarheid is de stichter van de S. I. de soenan van Solo. Hij is daartoe overgegaan uit hartzeer jegens het Nederlandsch-Indische gouvernement, dat hem in den loop der tijden van zijn keizerlijke macht heeft beroofd. Hij is niet bij machte zich gewapenderhand tegen 't gouvernement te verzetten uit gebrek aan de noodige strijdmiddelen, als geld, soldaten, wapens en munitie. Eerder wenscht hij den sultan van Turkije, het hoofd immers van de geheele Mohammedaansche wereld te dienen dan het juk van het Nederl. Indisch gouvernement te dragen. De soenan heeft zijn wenschen schriftelijk door bemiddeling van een vertrouwd persoon aan den sultan van Turkije kenbaar gemaakt, die aan den soenan steun heeft toegezegd en den raad heeft verschaft: al vast te beginnen het hart van alle in Nederl.-Indië wonende Mohammedanen te winnen en tevens de wenschelijkheid betoogd, dat de Mohammedaansche bevolking van Nederl.-Indië zich eendrachtig uitrust voor den komenden oorlog. Daarom achtte de sultan van Turkije noodig dat er eene vereeniging wordt opgericht waartoe alle Mohammedanen worden toegelaten.

Wie zich daarbij niet aansluit, dient op één lijn met de kafirs te worden gesteld. Die zullen evenals alle kafirs moeten worden vermoord wanneer het teeken van den oorlog zal zijn gegeven. Binnen drie jaar moest de zaak geregeld zijn.

Uit het voorstaande ziet men, dat wij dus geroepen zijn om de Soenan van Solo te helpen in zijn haat jegens het Nederl. Indisch Gouvernement. Turkije zal ons te zijner tijd wapens en munitie verschaffen. Daarom wordt bij de intreding van elk nieuw lid een bedrag van $52\frac{1}{2}$ ct. gevorderd; de $2\frac{1}{2}$ ct. dienen om de drukloonen van de bewijzen van lidmaatschap te bestrijden, de 50 ct. worden in de algemeene kas gestort. Raden Goenawan zorgt dat de gelden goed binnenkomen, en hij is het die ze aan den Soenan overmaakt. Deze zendt de gelden aan den sultan van Turkije, die daaruit de noodige wapens en munitie doet aankoopen. Opdat geene geheimen naar buiten zullen uitlekken, werkt de vereeniging met geheime teekens; deze bestaan zoowel in zekere gebaren als in het verspreiden van papiertjes.

Het verspreiden van roode papiertjes beteekent: oproeping tot den oorlog, omdat rood het symbool is van bloedvergieten. Groen papier beduidt dat de vereeniging geld noodig heeft; de gele kleur wijst op voorspoed en blijdschap. Wordt er wit papier uitgestrooid, dan duidt het aan dat er onder de leden een sterfgeval is. In dit geval moeten de medeleden zich naar het sterfhuis spoeden om hulp te bieden en geld geven voor de achtergebleven familieleden. De beteekenis van zwart papier is droefenis.

De gebaren met de hand moeten van den beginne af in toepassing worden gebracht. De leden dienen elkander zoo min mogelijk door woorden maar door gebaren te verstaan. Bij den groet, bij het rooken en bij 't drinken passen bepaalde teekens.

Het uitnoodigen of bevelen om iets te doen of te laten, gaat vergezeld van

bepaalde gebaren. Bij het bezoeken des nachts van een medelid wordt driemaal aan de deur geklopt; het antwoord is driemaal kuchen. Is men op reis en heeft men geldelijke hulp noodig, dan raakt men zijn linkeroor aan met zijn linkerhand; de rechterhand doet de beweging na, die men bij 't geld tellen pleegt te doen.

Ik bepaal me slechts tot het vermelden van enkele teekens en gebaren, zij zijn te veel om op te noemen. Sommige dier teekens en gebaren zijn ook reeds buitenstaanders bekend o.a. aan Europeanen en Chineezen.

Om nu weder op den eed terug te komen. Nadat men dien heeft afgelegd, krijgt men water te drinken, terwijl de eedafnemer ongeveer aldus spreekt: „Van dit oogenblik af aan moet gij u veel opofferingen getroosten. Doe stipt al uw godsdienstplichten, zorg voor het heil van uw ziel. Want bedenk, dat gij sterven zult en dat 't oogenblik weldra zal komen, waarop gij tot den strijd opgeroepen zult worden."

Het *Bat. Nieuwsblad* maakt bij het artikel van *Mataram* in een driestar, de volgende kantteekeningen:

Met *Mataram* zijn wij het eens, dat de naam van de Soenan hier is misbruikt om de domme bevolking onder verkeerden invloed te brengen, en dat de uitwerking der toezeggingen van hulp door den Sultan van Turkije en den Soenan van Solo op een uiterst lichtgeloovige en voor critisch onderzoek totaal ongeschikte bevolking even groot is, alsof inderdaad genoemde vorsten al die toezeggingen hadden gedaan.

Evenwel gaan wij niet met den heer Z. mede, waar hij tot de conclusie komt, dat de heele S. I. in de Preanger reeds van den aanvang af zeer bepaald aanstuurde op omwerping van het gezag.

Die conclusie gaat ons veel te ver; in ieder geval is het bewijs er voor niet te putten uit de thans geproduceerde verklaring van zes jaar geleden door één persoon en niet nader gecontroleerd.

Er is nog iets, dat noopt tegenover deze openbaring extra-voorzichtig te zijn.

De toenmalige patih van Soekaboemi was inderdaad een westersch opgevoed ambtenaar, hij had, meenen wij, de vijfjarige H. B. S. afgeloopen. Of hij daarbij zeer ontwikkeld was, kunnen wij niet bevestigen. Hij is echter uit 's lands dienst verwijderd wegens het verdwijnen van een aanzienlijk bedrag — zoo wij ons goed herinneren *f* 45,000 uit de moskeekas, welke onder zijn beheer stond, in zijn woning was opgeborgen en op een onverklaarbare wijze bestolen heette te zijn. Een ter zake tegen hem ingestelde vervolging wegens verduistering eindigde met een veroordeeling.

De tegenwoordige regent van Garoet nu is een oudere broeder van bedoelden patih. Tegen dezen regent, die niet uit de streek afkomstig en bij de bevolking niet gewild is, allerminst gezien, wordt in de inlandsche wereld reeds lang geageerd, en men behoeft niet kwaaddenkend te zijn om — bij de nu eenmaal in de inlandsche wereld bestaande verhoudingen — een meer dan los verband te leggen tusschen de Tjimaremeh-affaire en de actie tegen den regent, waarin onvermijdelijkerwijze de S. I. een rol heeft gespeeld.

Doch eenmaal die rol kennend, zoekt men aanstonds óók verband tusschen de openbaarmaking nu van de in 1913 voor den toenmaligen patih — broeder van den regent — op schriftgestelde bekentenis en het werpen van de schuld voor het treurspel op de geheele S. I., in die mate, dat zij van den aanvang af de revolutie wilde.

En wanneer wij, de zaak in dit licht bezien, vragen hoe het komt, dat de verklaring, zes jaar lang geheim gehouden, nu na de Garoet-affaire voor den dag komt, — dan achten wij geen ander antwoord mogelijk, dan dat zij

thans als wapen tegen de S. I. wordt uitgespeeld, nu het tijdstip voor een actie tegen die organisatie zoo gunstig lijkt.

De verklaring op zich zelf, door één persoon afgelegd, niet nader gecontrôleerd noch bevestigd, zegt zooals zij daar ligt niets. De bijvoeging, dat zij vergezeld ging van andere rapporten waarin op de ware beteekenis der S. I. het juiste licht werd geworpen, heeft daarom slechts de bedoeling aan die verklaring meer gewicht toe te kennen dan zij verdient. Op dat „juiste licht", uit de andere rapporten te putten, komt het immers juist aan, — en wat te zeggen van regeering en bestuur, die, gesteld de belichting ware juist, lijdelijk toezagen na zes jaren geleden reeds gewaarschuwd te zijn?

Er zouden nog meer vragen te stellen zijn. Maar het bovenstaande volsta als waarschuwing, om niet aanstonds op de thans openbaar gemaakte verklaring af te gaan.

Aan de openbaarmaking zit, om het plat te zeggen een leelijk luchtje.

Wij houden ons overtuigd, dat de heer Z. van de hier beschreven bijomstandigheden niet op de hoogte was, toen hij die verklaring in zijn blad opnam. Ware dat wel het geval geweest, hij zou de verklaring in een ander licht hebben bezien.

* * *

Het dualisme in de S. I. De *Sum. Post* tweestart: Steeds duidelijker treedt 't aan 't licht. Eerst de weinig principiëele houding tegenover de Indië-Weerbaar-beweging. Toen het zoo geheel uiteenloopend optreden jegens de voedselvoorziening: hier medewerking, daar tegenwerking, ginds lijdelijk verzet. Thans het dualisme met betrekking tot de decentralisatie.

Volgens den leider van de S. I. in Deli, mag deze Inlandsche organisatie zich krachtens uitspraak van het centraal bestuur niet met de gemeenteraadsverkiezingen bemoeien. „Burgerlijk gedoe" heeft Semaoen, de volgeling van Sneevliet, die bemoeienis eens betiteld, en Semaoen heeft in de centrale S. I. een grooten invloed. Dat Abdoel Moeïs-zelve lid van een gemeenteraad is, schijnt er minder toe te doen. Het principe is: geen bemoeienis met den gemeenteraad.

Het dient erkend, dat de S. I. te Medan zich terzake immer consequent heeft gedragen. Welke belangen ook op 't spel stonden, zij trok zich van de gemeenteraadsverkiezingen niets aan. Ja, wij hebben zelfs alle reden om te meenen, dat zij den arbeid van de Inlandsche raadsleden weinig gezind is.

Maar let nu op, hoe elders gehandeld wordt. Te Djocja wordt strijd gevoerd over de vraag, of de plaats een gemeenteraad moet hebben. De behoudende groepen zijn er tegen en hebben zich tot den landvoogd gewend met het verzoek, niet tot de instelling van een gemeentelijk college over te gaan. De meer vooruitstrevende partijen vechten er evenwel met groote energie voor. En de S. I. staat vooraan. Zij belegde zelfs een vergadering, waarin de S. I.-leiders de instelling van een gemeenteraad bepleitten op grond van nationaliteits- en godsdienstige overwegingen.

Hier te Medan dus afzijdigheid op 't gemeentelijk terrein.

Te Djocja een drukte en beweging uit nationale en godsdienstige motieven.

'n Knap man, die ons kan zeggen, welk beginsel de S. I. ten aanzien van de gemeente-politiek is toegedaan.

Wij zien slechts dualisme!

* * *

In en door den dienst..... Naar aanleiding van de plechtige begrafenis van den in Toli Toli vermoorden controleur De Kat Angelino schreef *De Locomotief* o. a.:

„Lijkt het ons (dus) minder juist, bij voorbaat aan te nemen dat de vermoorde ambtenaar als slachtoffer van den tijdgeest viel, bedenkelijk achten ook wij het, dat onverantwoordelijke volksleiders onbeperkte vrijheid genieten om in uithoeken der Buitenbezittingen, waar men nog mist de maatschappelijke omstandigheden, welke een natuurlijk tegenwicht tegen hun optreden bieden, hun leeringen te verkondigen, welke toch voor een politiek nog onbevangen bevolking zoo licht de practische beteekenis verkrijgen van aansporingen tot dadelijk verzet. Zulke leiders hebben een al te gemakkelijk komen, zien en overwinnen. En ook wanneer zij met de beste bedoelingen zijn bezield, kan hun optreden onschatbare schade berokkenen. Hun, die vertrouwd zijn met de gemoedsgesteldheid van volkeren, in ontwikkeling reeds aanmerkelijk verder, is de wijze van denken en voelen dier nog primitieve rassen daar in de afgeslotenheid der Buitenbezittingen nog vreemd. Dezelfde taal, welke op Java kan worden gedoogd, zal, gesproken in sommige streken der Buitenbezittingen, zonder eerst naar het begrip van achterlijke volken te zijn getransponeerd, ontoelaatbaar worden.

Sta dus het bestuur der Buitenbezittingen rustig toeziend, besloten om slechts in te grijpen wanneer de noodzaak het gebiedt, tegenover elke eerlijke volksbeweging, welke *ter plaatse zelve* haar oorsprong en haar opzet vindt, scherp kritisch stelle het zich tegenover al wie en wat van buiten zich aandient om der bevolking het nieuwe licht te ontsteken. Aan de Indische regeering, om in dezen een algemeene gedragslijn vast te stellen, naar welke haar ambtenaren op de Buitenbezittingen zich hebben te richten. Aan het breed, maar vast beleid der ambtenaren om de juiste toepassing te geven aan een beperking, welke niet anders beoogt dan een gezonde ontwikkeling van landen, die nog pas bezig zijn zich los te maken uit de boeien van heidendom en bijgeloof.

Het zijn deze dingen, welke, meenen wij, gezegd behooren te worden, nu het lijk van een bestuursambtenaar, die zijn ontijdigen dood op de Buitenbezittingen vond, aan Java's bodem wordt toevertrouwd.

Wij hopen dat hetgeen gezegd zal worden zich tot deze dingen zal bepalen.

Maar wij moeten vreezen dat dit niet het geval zal zijn.

Er is een streven gaande om een opzienbare tegenstelling te scheppen tusschen den moord op controleur De Kat Angelino en het Garoetsche verzet, een streven om de teraardebestelling tot een soort van contra-demonstratie te maken tegen het optreden der radikale concentratie, welke politieke munt trachtte te slaan uit het Garoetsche geval. De *Java-Bode* heeft er met zooveel woorden op aangedrongen, en ook anderzijds gaat het op een politieke betooging juister: een politieke contra-betooging, aan.

Dit nu achten wij te betreuren en te veroordeelen.

Het Garoetsche geval en de moord te Toli-Toli vormen wezenlijk onderscheiden, onvergelijkbare gebeurtenissen, en het getuigt van een oppervlakkigheid, welke alleen door inwerking van rasinstinkt zich laat verklaren, om Toli-Toli als pendant te stellen tegenover Garoet."

* * *

D. D. „buitenaf". De *N. Soer. Ct.* teekent het volgende aan bij het bericht dat de heer Douwes Dekker zich terug trekt in de Preanger om zich daar rustig, om gezondheidsredenen, aan literairen arbeid te wijden:

Dit ontslag komt wél onverwachts, zoo ongeveer op hetzelfde tijdstip, dat D. D., wegens zijn optreden in Solo, onder politietoezicht is gesteld.

Welke richting het uit zou gaan, indien D. D. zijn revolutionnaire tegen de belangen van het Indische volk indruischende, actie voortzette, is gemakkelijk te voorspellen: de Regeering zou genoodzaakt zijn, ten tweede male tot interneering van den betrokkene te besluiten.

Nu wordt wel gemeld dat D.D. reeds 14 dagen geleden zijn ontslag heeft verzocht, waarvan de bedoeling is te doen uitkomen, dat dit ontslag niet in verband zou staan met het onder politie-toezicht stellen van D. D., doch het publiek — en wij — zal hier het zijne van denken.

D. D. heeft „Insulinde" tot een partij willen maken als de voormalige I. P.; een maand of wat is hij met dezen arbeid bezig geweest; nu reeds volgt de ineenstorting!

Wij nemen graag aan, dat D. D. zich overwerkt heeft en dat zijn gezondheidstoestand te wenschen overlaat, doch wij gelooven niet, dat dit de ware oorzaak is van zijn treden uit de politieke beweging: hij moet gevoeld hebben, dat het mis zou loopen!

Wellicht komt het hoofdbestuur van „Insulinde", na D. D.'s aftreden tot bezinning; de reactie is er reeds; men leze het verslag van de oprichtingsvergadering van het Indo-Europeesch Verbond.

Zeker 9/10 deel van het aantal Europeanen in Indië wil van „revolutie" en „nationalisme" niets weten, omdat zij wel beseffen, dat Indië onder Nederlandsch bestuur er het best aan toe is, terwijl de emancipatie van het Javaansche volk zeer geleidelijk moet geschieden.

Wij hopen, dat ook te Soerabaja spoedig een afdeeling, een krachtige afdeeling, van het I. E. V. tot stand zal komen. Dat is het beste antwoord op de actie van hen, die een revolutie voorstaan en zich op het standpunt plaatsen, dat Indië nu reeds rijp zou zijn voor zelfbestuur en zelfs voor onafhankelijkheid.

De terugtred van D. D. is een verstandige zet: hij bezit het vertrouwen der Europeanen niet meer, na zijn Hindoe-avontuur en nadat gebleken is, dat hij een gewelddadige politiek voorstaat, die in de bestaande toestanden geen steun vindt.

Wij gunnen hem zijn rust in de Preangersche bergen gaarne; het is nog altijd beter, zich aan literairen arbeid te wijden dan, zich door het propageeren van een revolutionnaire beweging, bloot te stellen aan vervolging door de Justitie.

D. D. heeft reeds één keer ondervonden, wat interneering beteekent; hij zal wel niet naar een herhaling daarvan verlangen.

Als „leider" treedt hij af, en het zal lang duren, denken wij, vòòr men hem terugroept.

Omdat hij gefaald heeft in velerlei opzicht.....

* * *

Was het salvo-vuur gerechtvaardigd? De *Preanger-Bode* stelt deze vraag naar aanleiding van de kritiek op het bestuursoptreden tegenover het Garoetsche verzet, en men mag aannemen dat zij het antwoord heeft neergeschreven, kennis dragende van de opvatting der betrokken ambtenaren. Het antwoord luidt:

Bij de beoordeeling kan men zich afvragen: of de gewapende politie in overeenstemming met de „voorschriften" is opgetreden om dan daarnaar zijn uitspraak te regelen, dan wel zich een meening trachtte te vormen over de deugdelijkheid van de hardhandige maatregelen van algemeen standpunt beschouwd.

Een telegram meldde ons, dat naar het inzicht der regeering niet

overeenkomstig de letter der voorschriften is gehandeld. Wij hechten aan deze overtreding echter niet veel beteekenis.

De tweede vraag is voor ons de voornaamste. De regeering heeft dit erkend door de benoeming eener commissie van onderzoek om na te gaan of het optreden door de omstandigheden geboden was. In die commissie zijn benoemd het lid van den raad van Indië De Roo de la Faille, de rechterlijke hoofdambtenaar Mr. Wolterbeek Muller en generaal majoor Dijkstra.

We wagen het, vooruitloopende op dit onderzoek, eenige gevolgtrekkingen te maken.

De gewapende macht had het huis kunnen omsingelen om de bende tot overgave te dwingen. Dit is geen houding voor het bestuur in een streek, waar eene massa zich prepareert tot algemeen verzet en zich onkwetsbaar gelooft.

De regeering heeft dit voldoende duidelijk uiteengezet. Zij wees er op, dat eene omsingeling van een fanatieke massa, er waren 116 personen in het huis, vooral s' nachts gevaarlijk is. Zij kunnen uitbreken, maar buitendien is een kern van verzet — waartegen de gewapende macht niet optreedt, doch zich lijdelijk verhoudt, een buitengemeen besmettelijke bron voor de stemming van de rest van de bevolking.

Men heeft zich slechts goed voor te stellen, dat daar in dat huis zat een voor heilig, althans onkwetsbaar gehouden man met zijn onkwetsbaar gemaakte aanhangers, waartegen de gewapende macht niet optrad, om te kunnen nagaan, welke effect dat op de omgeving buiten het cordon zou hebben gemaakt. Men vergete daarbij niet, dat het bekend was, dat in de naburige dessa's ook iets broeide.

Iedereen voelt na deze uiteenzetting, dat er opgetreden moest worden.

Voor dit optreden kon het bestuur kiezen tusschen twee manieren. Het huis openbreken en de menigte er uit jagen of ..... direct schieten.

Indien het eerste gebeurd ware had niemand er iets op kunnen zeggen, terwijl het resultaat, aan dooden en gewonden, vrij zeker ernstiger zou zijn geweest.

Immers de man, die de eerste kolfslag tegen de deur zou hebben gegeven, zou met de kris doorstoken of met de klewang neergeslagen zijn. Dan was er gewapend verzet en moest het salvovuur toch klinken.

Maar eenmaal de strijd begonnen, zouden de verzetslieden zich ook werkelijk op de politie geworpen hebben met de kans, dat de politie de mindere zou zijn geweest tegenover de talrijke bende. Zeker zou het aantal slachtoffers aan beide zijden veel grooter zijn geweest.

Men kan zich overigens zeker wel voorstellen wat de gevolgen geweest zouden zijn in de gansche streek, indien de 27 politiemannen door de ruim honderd ten doode gewijden zouden zijn verslagen.

Het bestuur moest optreden, en het is opgetreden zonder volgens de voorschriften eerst gewapende actie uit lokken door een paar mannetjes er aan te wagen, met kans op een tijdelijken nederlaag. Het verzet is met het minst mogelijke aantal slachtoffers gebroken.

De houding van het bestuur is daarom juist geweest.

* * *

De afschaffing der poenale sanctie en A.V.R.O.S. W. Buffart schrijft in het *Vrijz. Weekblad:*

„De A.V.R.O.S. wenscht geenszins de regeering te bewegen, hare beslissing uit te stellen; integendeel gaat zij bij hare beschouwingen uit van het door de Regeering kenbaar gemaakte standpunt, dat de poenale sanctie

zal worden afgeschaft; zij trachtte zelfs een stelsel te bedenken, waarbij de afschaffing der poenale sanctie op ieder gewild oogenblik door de regeering zou kunnen worden doorgevoerd.

„Wat de A.V.R.O.S. dan wel wilde? Alleen, dat niet zonder meer de poenale sanctie zou worden afgeschaft en de rest zou worden overgelaten aan de toekomst; dat niet de oplossing der moeilijkheden alleen voor rekening der planters zouden komen, alsof het belang der arbeiders en het algemeen belang ook niet bij de zaak gemoeid waren; dat niet aan de afschaffing der poenale sanctie alleen zou worden gewerkt, maar dat tegelijkertijd door de regeering in studie zouden worden genomen de vraagstukken, welke zich daarbij voordoen. Op die studie schreef de A.V.R.O.S. een inleiding, hopende aldus een uitgangspunt te kunnen aangeven, van waaruit verder zoude kunnen worden gewerkt".

* * *

Een fout in het bestuurssysteem. De *Sum. Post* schrijft: Een der moeilijkste en belangrijkste onderdeelen van de taak der bestuursambtenaren is wel: te weten wat er omgaat onder de bevolking, waarover zij het bewind voeren, eerste vereischte om de rust te bewaren. Om dat te kunnen, zijn grondige kennis der taal (geen boekenkennis, maar kennis van de levende taal) en scherp inzicht, uit de practijk gewonnen, eerste vereischten. Alsook een omgang met de hoofden, gebaseerd op het vermogen om objectief hen en hunne mededeelingen, uitlatingen enz. te beoordeelen. Opdat de bestuursambtenaar wete, in hoever hij de hoofden al dan niet vertrouwen kan, en op zijn hoede zij, wanneer b.v. een te cajoleerende houding hem zou doen vermoeden, dat er tusschen de hoofden onderling of tusschen hen en de bevolking iets niet pluis is.

Is niet waarschijnlijk het tragische gebeuren te Toli-Toli een gevolg geweest van een erfopvolgingskwestie, onder de hoofden aldaar — kwestie, waarin de, helaas gevallen, controleur De Kat Angelino, controleur met als zoodanig *slechts twee dienstjaren achter zich*, niet de veiligste houding heeft aangenomen? Zich te veel vertoonde met den, nu toevallig juist niet gewilden, pretendent? Doordat hij de ingewikkelde intriges, en de daaruit volgende spanning en ontstemming, niet doorzag en niet kòn doorzien?

„*Niet kon doorzien*", uit gebrek aan voldoende en onmiddellijke voorlichting, die hem natuurlijk op een zoo afgelegen standplaats ontbrak.

Toen de opstand in Djambi was uitgebroken, toen is er in de pers op gewezen, hoe gevaarlijk het is, om in afgelegen oorden te jonge controleurs aan te stellen. En toen ook schijnt Buitenzorg dat te hebben ingezien, want onmiddellijk werden daarheen eenige oudere en practisch-meer-ervaren B. B.-ambtenaren overgeplaatst.

Het schijnt dus, dat ook in dit opzicht Djambi een les is geweest.

Maar een te snel vergeten les.

Zoo bewijst althans o. i. Toli-Toli. (De Kat was n. b. een bij de bevolking geliefd persoon!) — zoo bewijzen ook eenige mutaties van den jongsten tijd.

Wat zegt men er wel van, dat een jongmensch van een één-jarige magere practijk als adspirant-controleur op 't controleurskantoor te Medan; dat zoo een totaal onervaren, van den Inlander natuurlijk niets afwetende, jonge man, tot controleur bevorderd, een standplaats krijgt, ergens in een der afgelegen oorden van Djambi? Van Djambi, waarvan ons de jongste tragische gebeurtenissen nog kersverscht in het geheugen liggen!

Men kan zich voorstellen, hoe een dusdanig „met ondervinding gewapend" jong ambtenaar voorbereid is voor zijn bestuurstaak op een afgelegen stand-

plaats. Zijn superieur op dagreizen afstands. Geene (of zeer slechte) verkeerswegen, en dus ook geen of zoo goed als geen verkeersmiddelen.

Hier: kantoor-arbeid. Hoogstens een enkele maal rolhouden.

Dáár, contact met de bevolking, met de hoofden; de eigenlijke bestuurstaak!

Als het niet zoo treurig was, en zoo gevaarlijk, gevaarlijk voor het gezag, zoowel als voor den persoon en voor de bevolking, zou het haast om te lachen zijn!

Maar het is niet om te lachen. Het is alleen onverantwoordelijk van het gouvernement, met zoo groote belangen als ook hierbij betrokken zijn, te spelen!

Was het maar alleen om het gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel tegenover hare ambtenaren zelven, dat eruit blijkt, reeds dan zou de regeering wegens een dergelijke bestemming van een zoo jong ambtenaar scherp te laken zijn.

De regeeringsalmanak wijst talrijke voorbeelden van dezen aard aan.

Zoo vinden we, om een enkel te noemen, dat te Pasir Pengarajan een controleur geplaatst is, die in Januari '18 als zoodanig benoemd werd.

Zijn superieur, de assitent-resident, huist te Bengkalis, op zeker wel een week reizens van den controleur verwijderd, en is dus in eventueele dringende gevallen — *onbereikbaar*. Verkeerswegen zijn daar natuurlijk niet. In geval van nood staat zoo'n ambtenaar alleen — met of zonder zijn familie en van bescherming is geen sprake. *Er is zelfs geen gewapende politie!!*

Zoo vernemen we, dat te Goenoeng Sahilan (in de onderafdeeling Bengkalis, eveneens op een week reizens afstands van den ass.-res.) ook alweer een jong controleur, met niet meer dan 1½ jaar bestuurspractijk, wordt geplaatst.

Alweer: Dezelfde fout, waarin opnieuw de regeering gaat vervallen. Een fout, waartegen we ernstig en dringend waarschuwen, en waarvan we de oorzaken nader hopen uiteen te zetten, onder aantooning tevens van de wijze, waarop ze misschien voorgoed zou kunnen worde vermeden.

* * *

Djimathandel in Koelon Progo. *Mataram* heeft een onderzoek laten instellen naar de oorzaken van zekere onrust, welke in het Noordelijk deel der afd. Koelon Progo, speciaal in het district Kali Bawang, zou heerschen. Al dadelijk bleek, dat de kwestie geen politieken ondergrond heeft en dat men hier te doen heeft met één der uitingen van een sinds vele jaren uitgeoefend bedrog, dat bij voorkeur het sultanaat Jogja tot arbeidsveld kiest.

In dit verband past een kleine herinnering.

De in Zuid West Celebes, we meenen: te Pangkandjene, geboren Dietz, zoon van een landraadgriffier of klerk, geeft zich reeds sinds vele jaren uit voor een zoon van Goesti Pangeran Mohamad, die indertijd te Menado is overleden.

Deze pangeran was een zoon van sultan Hamengkoe Boewono V (Meno) en Ratoe Sekar Kedaton. Laatstgenoemde vrouw, een energieke en populaire persoonlijkheid, heeft nà het overlijden van sultan V herhaaldelijk krachtig geijverd voor de rechten van haar zoon op den Jogjaschen troon.

Het heeft geen nut op die kwestie thans dieper in te gaan. Wij herinneren alleen nog aan de (al of niet geprovoceerde) vlucht der Ratoe Kedaton uit den Kraton naar Kedoe, waarbij zij werd vergezeld door met pieken gewapende volgelingen.

Zij werd nog onderweg ingehaald, nadat de lijfwacht dragonders door de rij pieken der volgelingen waren heengebroken.

Naar aanleiding hiervan werd Ratoe Sekar Kedaton met haar zoon naar Menado verbannen, waar eerst de zoon stierf en na verscheidene jaren ook de Ratoe.

Toen de zooeven genoemde Dietz zich uitgaf voor een zoon van den te Menado overleden prins, nam hij den naam aan van Goesti Pangeran Hero Tjokro.

Hij woonde een jaar of 4 geleden te Semarang, waar hij onder speciaal toezicht van justitie en politie stond, hetgeen evenwel nimmer tot resultaat had, dat een gerechtelijke vervolging tegen hem kon worden ingesteld; hij wist zich steeds buiten bereik der strafwet te houden.

Reeds in dien tijd kreeg de pseudo-prins veel bezoek uit de kota en het gewest Djokja; vele Javanen uit deze streken brachten hem geschenken en kregen daarvoor een djimat of een fleschje water, dat door „pangeran" Hero Tjokro was gezegend.

Een poging tot gerechtelijke vervolging van Dietz liep weer op niets uit.

Daarna — we meenen in 1916 — zette Dietz een schema in elkaar voor de stichting van een nieuw sultanaat Djokja, waarvan hijzelf natuurlijk sultan zou zijn. Intusschen waren zijn afgezanten (Dietz vertoonde zichzelf nooit in deze contrijen) reeds bezig met het verdeelen der vette en goede posten in het nieuwe rijk. Diverse ambtenaren werden aangesteld; een mantri uit het district Srandakan zou rijksbestuurder worden!

Alle Europeanen en Chineezen zouden uit Djokja verdwijnen; het teeken voor de geboorte van het nieuwe rijk zou zijn: een uitbarsting van den Merapi, vergezeld van een zwaren bandjir der Kali Progo, mitsgaders van ernstige epidemieën.

Andermaal kreeg de justitie de zaak in handen, doch ..... er waren alweer geen termen voor een vervolging.

Na dien tijd doken de handlangers van „pangeran Hero Tjokro" op in het Poerworedjosche en het Salatigasche; het ontbrak hem nooit aan aanhangers, die zich gewillig door den geslepen bedrieger lieten beetnemen.

In 1917 vestigde Dietz zich in het regentschap Magetan (Madioen) waar hij, evenals in enkele streken van Kediri, zeer ernstige deining onder de bevolking veroorzaakte.

Ook in die gevallen wist hij zich uit de handen der justitie te houden.

Thans hebben handlangers van „pangeran" Hero Tjokro het district Kali Bawang bewerkt en daar vrij veel aanhangers gevokt.

Zij lanceeren weer het oude verhaal: alle Westerlingen zullen binnen 2 jaar verdwijnen door geheimzinnige toovermiddelen, en na die verdwijning zal het nieuwe rijk worden gesticht.

Voor verschillende prijzen werden djimats verkocht, benevens het door den pseudo-pangeran gezegende water. Vele inlanders uit Kali Bawang maakten reeds de reis naar het Ambarawasche, waar Dietz zich thans ophoudt.

Het is logisch, dat door de actie zekere onrust in het Kali Bawangsche heerscht.

* * *

De Indische Nijverheid. Hoewel K. L. het blijkens een artikel in het *Soer. Hbl.* ermede eens is, dat de inlandsche industrie niet als een kasplantje moet worden gekoesterd, acht hij toch in den beginne bescherming noodig. De schr. vervolgt dan:

Op welke wijze deze bescherming verleend zal worden, moet met een gerust geweten overgelaten worden aan de economen in gouvernements-dienst.

In de Volksraadszitting van 14 Juli j.l. is ook de kwestie van het heffen van invoerrechten behandeld en is toen ook als beginsel aangenomen, dat het heffen van die rechten aan de volksnijverheid ten goede komen en deze tot groote uitbreiding zal brengen.

Doen in Nederland zich alleen de stemmen der buitenlandsche importeurs hooren, om hun artikelen op de markt te brengen, desnoods met terzijdestelling van de Nederlandsche nijverheid, hier in Indië mengt zich in dat koor een nieuw geluid en wel dat van de in het eigen land in verdrukking rakende industrie. Het is onder de leus van: „Steunt den Nederlandschen werkman", dat door Nederlandsche importeurs de aandacht voor de Nederlandsche nijverheid wordt gevraagd.

En hoe sterk ik er ook voor gevoel, om de Nederlandsche industrie in haar zeer moeilijken strijd te steunen, mag zij toch eerst in de tweede plaats komen en moet de Indische nijverheid nummer één zijn en blijven. Op haar volgt de Nederlandsche- en eerst daarna de buitenlandsche industrie.

Een ieder hier in Indië heeft de grootste belangen bij een gestage, liefst eenigszins snelle ontwikkeling van onze eigen nijverheid en ik zou dan ook allen willen toeroepen bij het betrekken van benoodigdheden, van welken aard ook, neemt in de eerste plaats de voortbrengselen van de Indische nijverheid. Kan deze niet in de behoefte voorzien, betrekt dan uw benoodigdheden uit de Nederlandsche industrie en eerst, als ook deze u niet kan leveren, wat u noodig hebt, wendt u dàn tot de buitenlandsche nijverheid. Op deze wijze heeft elke industrie een behoorlijke kans voor levering, daar de verschillende stadia, waarin de drie genoemde industrieën zich bevinden, een behoorlijken afzet voor ieder waarborgen.

De Vereeniging van Machinefabrieken in Ned.-Indië heeft dit blijkbaar reeds gevoeld èn zich daarom tot de voornaamste afnemers gewend om, indachtig aan hetgeen door de Indische ijzerindustrie in de oorlogsjaren is gepresteerd, hun aanvragen ook aan de Indische fabrieken te zenden, om dezen aldus een gelegenheid te bieden offertes te maken.

Maar ook voor alle andere industrieën geldt die oproep, die niet luide genoeg herhaald kan worden. Evenals de ijzerindustrie hebben de andere industrieën hetzelfde recht om van Indië's ingezetenen steun te verlangen voor de verzekering van haar verder bestaan door haar de preferentie boven anderen te geven.

Het Gouvernement heeft het goede voorbeeld gegeven door in afwijking van de vroegere gehuldige usance, om steeds zooveel mogelijk te betrekken door tusschenkomst van het ministerie van koloniën en derhalve uit Nederland of het buitenland, bij de Indische nijverheid zijn bestellingen te plaatsen desnoods tegen een eenigszins hoogeren prijs.

Mogen alle particuliere afnemers dat goede voorbeeld volgen, want alleen door het plaatsen van groote bestellingen zullen de verschillende industrieën zich kunnen ontwikkelen. Zij zullen haar producten verbeteren, om tenslotte op dezelfde hoogte van vervolmaking te komen als momenteel het buitenland, terwijl ook de prijzen geregeld zullen dalen tot het niveau, waarop het buitenlandsche product staat.

Om hiertoe te geraken, zal vooral in de eerstkomende tijden met besliste heid weerstand geboden dienen te worden aan de lokstemmen, welke zich zoowel van de zijde der Nederlandsche- als der buitenlandsche nijverheid zullen doen hooren.

* * *

Onrust en vrees. Onder dit hoofd schrijft de heer K(erkkamp) in het *Vrijzinnig Weekblad:*

Allerlei dwaze geruchten omtrent een opstandige beweging onder de Inlandsche bevolking gaan van mond tot mond en vinden geloof. Ook de dagbladen doen mede aan de verspreiding van allerlei sensatienieuws. Zelfs schijnen de bestuursambtenaren reeds vertoon te maken met detachementen gewapende politie, die wachten betrekken met geladen karabijnen.

Ziet men dan niet in hoe belachelijk wij ons maken met al die drukte voor niemendal? Wat zijn dat toch voor stumpers, die zich bang laten maken als kleine kinderen door bakerpraatjes. Gesteld eens, dat er iets gaande was, zou het dan de tijd zijn om vrees te toonen? Wij zijn toch nooit lafaards geweest. En nu brengen wij onrust onder de groote massa der Inlandsche bevolking door ons misselijk angstbetoon. De meer ontwikkelde Inlanders lachen ons uit en halen minachtend de schouders op voor de blanda's, die zich zoo gauw bang laten maken, maar onder de desabevolking, zoo vatbaar voor paniek, doen de dolste geruchten de ronde.

Het wordt waarlijk meer dan tijd, dat de regeering aan deze dwaasheid een einde maakt. In de eerste plaats door bekend te maken wat er nu waar is van al die overdreven verhalen; dan is het uit met de kletspraatjes. In de tweede plaats door de ambtenaren in te scherpen dat zij zich hebben te onthouden van noodelooze vertooningen met gewapende politie. Er is niet de minste reden om sensatie te verwekken door overdreven machtsvertoon.

* * *

Japan door de Chineezen in Indië geboycot. De heer Han Tiauw Tjong schrijft in de *N. Ct.:*

De berichten omtrent den grooten omvang, welke de boycot van Japansche goederen door de Chineezen in Indië neemt, hebben hun weg reeds naar de Hollandsche bladen gevonden.

Zoo heeft de *Nieuwe Courant* van 23 September 1919 een artikel over „De Japansche Boycott" overgenomen, geschreven door den redacteur in West-Java van het *Soerabajaasch Handelsblad* van 8 Augustus 1919.

Ieder herinnert zich, in welke mate China door de Vredesconferentie teleurgesteld is, toen het een zijner rechtmatigste eischen, de teruggave van Kiau-Tsau, onvoldaan zag; hoe China geprikkeld is, toen het zijn Palestina, zijn Rome: „Shantung" door de Volkerenbondmakers aan Japan zag toegewezen. Dan beseft ieder, dat het door Japan geprikkeld nationaliteitsvoel der Chineezen de oorzaak is van het ontstaan der geweldige boycot-beweging, zoo geweldig, dat genoemde redacteur van het *Soerabajaasch Handelsblad* „het ergste voor de zonen uit het land van de Rijzende Zon" vreest, die „zijn rijzende zon ..... verschrikkelijk bedreigd zien met een roemloozen ondergang."

Dit beleedigd nationaliteitsgevoel brengt ook de stamverwante Chineezen in Indië in geestdriftige actie. Waar dit vaststaat, is het duidelijk, dat de redacteur van meergenoemd blad zich vergist, wanneer het zijn bedoeling mocht zijn de overtuiging bij te brengen, als zou de motor van het groote succes der huidige boycot van Japansche goederen door de Chineezen in Indië toe te schrijven zijn aan bedreiging en vreesaanjaging. Tegenover een enkelen zwakken broeder moge wellicht dergelijke middelen zijn aangewend, in den regel komen bij een Chineeschen boycot geen knoeiers, geen „backlegs" voor.

Bezield met een diep ingewortelden clangeest, gebaseerd zijnde op hun innig familieleven, houdt onder de Chineezen een machtige en onweerstaan-

bare neiging tot aaneensluiting en samenwerking, die zij nimmer verloochenen, waar zij zich ook bevinden, indachtig ook als zij zijn aan het motto: ,,All your Strength is in your Union''. Niet het dreigement dus, maar het sterk ontwikkeld solidariteitsgevoel der Chineezen, hetwelk bij de Chineezen in Indië even intens werkt als bij de bewoners van het stamland, heeft de mogelijkheid teweeggebracht van de boycot-beweging en haar drijvende kracht, waardoor schoon succes is bereikt, is het nationaliteitsgevoel der Chineezen.

De beroemde sinoloog aan de universiteit van Cambridge, Prof. Herbert A. Giles, schrijft op pag. 242 van zijn ,,The Civilization of China'', het volgende:

,,In order to enforce their rights by the simplest and most bloodless means, the Chinese have steadily cultivated the art of combining together, and have thus armed themselves with an immaterial, invisible weapon which simply paralyses the agressor, and ultimately leaves them masters of the field.

The extraordinary part of a Chinese boycot or strike is the absolute fidelity by which it is observed''.

Wie de kracht en het effect van een Chineesch boycot, volgens Albert Maybon ,,une puissante manifestation de solidarité'', wil leeren kennen, hij ga de boycot van Amerikaansche goederen na, door de Chineezen in de jaren 1894 en 1905 uitgevoerd. Hij kan ook zijn licht opsteken bij de directeuren van de Handelsvereeniging ,,Amsterdam'', die op dit gebied een bittere ervaring hebben opgedaan. Zeker wordt de solidariteit op de spits gedreven, wanneer het gevoel, dat aan de nationaliteit onrecht wordt gedaan, de boycot als strijdmiddel doet aanvatten. Zij is dan een ,,*National call*'' (Putnam Reale) tegen onrecht. Dit is met den huidigen tegen Japan gerichte boycot het geval. ,,Le mouvement actuel est d'autant plus à craindre qu'il menace d'englober tous les milieux et qu'il s'inspire d'un sentiment patriotique'' (*La Politique de Pékin*, 8 Juin 1919, page 503).

Terecht wijst de redacteur van het *Soerabajaasch Handelsblad* op het feit, dat de boycot in Indië ,,zich niet uitsluitend tot den handel in Japangoederen bepaalt'', maar ,,ook gericht is tegen iederen Japanschen handelaar, al zou deze zelfs in Chineesche artikelen doen''. Hij had ook nog kunnen wijzen op het feit, dat het circus Harmston door geen enkelen Chinees bezocht werd, omdat men vermoedde, dat zich Japanners onder het personeel bevonden.

Treffender bewijzen zijn wel niet te leveren, dat hier het Chineesch nationaliteitsgevoel allen tot geestdriftige en vrijwillige deelneming aanzet, geenszins bedreiging, vreesaanjaging door enkele drijvers of armzalige concurrentienijd van handelaren, tot meedoen noopt.

HAN TIAUW TJONG.

(*Nieuwe Courant, Den Haag*, 28-9 1919, Ochtendblad.)

* * *

Hoe de Chineezen niet betalen. J. J. B. schrijft in *De Telegraaf:*

De cijfers van de Indische begrooting komen elk jaar op ons af als een steeds grooter leger van steeds dikker en tegelijk vraatzuchtiger wordende rupsen. Daaraan is niets te doen. Alle begrootingen op deze wereld groeien als voordeelige kinderen.

Maar in Indië is 't geval dubbel ernstig.

De belastingbronnen zijn er maar al te spoedig droog. De gemiddelde

inlander heeft nu eenmaal geen honderd gulden inkomen (ja, lezer: jaarlijksch inkomen). De grens van belastingdruk is dus spoedig bereikt.

Nu zou een optimist Nederlander denken, dat men althans uit de bestaande belastingen zal halen, wat er in zit?

Het is er zéér ver vandaan.

Belastingen kan men alleen uit cijfers beoordeelen. Ik moet den lezer dus nu met eenige cijfers verheugen.

We nemen de belasting op bedrijfs- en andere inkomsten voor vreemde Oosterlingen. Dat zijn Chineezen; de Arabieren zijn zoo klein in aantal, dat men ze gerust kan verwaarloozen. De cijfers zijn ontleend aan 't Koloniaal Verslag en de Jaarcijfers 1916. Ziehier:

Batavia	92,500	*f* 9,960,000
Semarang	32,700	,, 5,060,000
Soerabaja	26,600	,, 9,700,000
Djokjakarta	5,300	,, 850,000
Soerakarta	10,900	,, 1,200,000

De Chineesche bevolking concentreert zich in de steden (al spelen in de residentie Batavia ook de particuliere landen een rol). Haar beroep is overal: klein- en tusschenhandel, en geldleenen aan den Javaan. Men kan deze steden dus onderling vergelijken — heel anders dan in Holland, waar de eene stad een ander karakter dan de andere heeft.

Als men even de moeite neemt om bovenstaande aantallen te deelen op de inkomens, en men krijgt dan als quotient: Batavia 108, Semarang 158, Soerabaja 371, Djokjakarta 170, Soerakarta 120, dan is de conclusie toch in eenvoudig Nederlandsch: Er deugt letterlijk niets van.

Misschien schudt een sceptisch lezer nog zijn hoofd, en zegt: „Er moeten voor die verschillen redenen zijn."

Zeker, als men de toestanden daarginds precies kent, zullen er wel eenige motieven zijn aan te voeren voor verschillen. Maar niet voor zulke groote.

Men heeft in Indië geen bepaalde belasting-ambtenaren, die voor 't vak zijn opgeleid (behalve voor de invoerrechten). De aanslag gebeurt door 't binnenlandsch bestuur. Een controleur heeft over honderden verschillende onderwerpen, van schadelijke insecten in de rijst tot arbeid voor gevangenen toe, de kracht van zijn hersens te verdeelen. Dus schieten er 'n aantal onderwerpen bij in — en 't voor velen minst sympathieke: belastingen komt al gauw in 't vergeetboek. Men gaat op de Hoofden der Chineezen af. Die hebben eenig belang bij de zaak: acht percent voor de invordering. Maar als een landgenoot nu tien percent biedt, dan is de verleiding voor deze zeer slecht bezoldigde Hoofden bijzonder groot.

Zoodat er van de inkomstenbelasting voor vreemde Oosterlingen weinig terecht komt. Men behoorde dat aan ons departement van Koloniën te weten. werkelijke belastingambtenaren uit te zenden, en die daarginds behoorlijk te behandelen. Dat dringt te meer, nu de sociale eischen in Indië geweldig stijgen en er dus geld noodig is. En nu de bevolking daarginds, door de verkeerde politiek der Indische regeering, nog veel harder roept, dan noodig is.

* * *

Domheid of keerpunt? De heer J. J. B. Ostmeier schrijft onder dezen titel in *De Locomotief* over de evolutie in de Indische maatschappij. De grootste fout onzerzijds, schrijft hij, is dat ons koloniaal bestuursinzicht in de laatste jaren zoo veranderlijk was ..... zoo geleek op eene serie proefnemingen — hadden wij in de negentiger jaren der vorige eeuw nog de tribunepolitiek door

wijlen P. Brooshooft zoo gegeeseld, daarna kwam gelukkig een tijdperk van rustige ontwikkeling en van expansie op de andere eilanden. Dit ging echter al spoedig over in eene periode van ziekelijke hyperethiek, van coquetteeren met de S. I., van bijna-zelfnegatie ..... en thans begint er plotseling weer een wat krachtiger teekening in ons bestuur te komen.

Is het wonder dat beter ontwikkelde Javanen dat alles met verwondering hebben gadegeslagen en zich afvragen: ,,hoelang zal dit nu weer duren?'' vraag de schr.

De hier en daar te hooi en te gras uitbrekende excessen, welke zich nu eens uiten in roof en brandstichting dan weer in aanslag op bezit en leven, ook veel in geheel ongemotiveerde stakingen zijn natuurlijk bijzonder onaangenaam ..... dat in de allereerste plaats voor het rustige zijn op het gewillige deel der bevolking, hetwelk tot nu toe nog steeds eene overstelpende meerderheid vormt ..... maar zij geven daarom nog geen recht om te spreken van ,,algeheele verwildering'' of van ,,algemeene verwording''.

,,Onzes inziens is deze momenteel sterk actieve tegenwerking middels eene krachtige bestuurspolitiek, gepaard met tact bij de uitvoerders daarvan, gemakkelijk weder te reduceeren tot eene lijdelijke en zelfs, indien wij onze rustige wijze van geleidelijke volksopvoeding behouden, te realiseeren tot gewillige medewerking.''

Ten slotte schrijft de heer Ostmeier:

Zoolang als het volk zorgeloos en berustend blijft, zoolang zal het ook economisch-zwak en sociaal-achterlijk zijn.

De thans aangevangen sociale evolutie, mits geleidelijk voortschrijdende en door opvoedend onderwijs gesteund, kan en zal wellicht eene algeheele verandering in dat alles brengen. Het in de goede richting leiden en houden van deze evolutie is voor ons eene schoone taak en ook wel te volbrengen, mits wij gesteund worden door integre volksleiders. Daarbij moeten onze oogen gericht blijven op de verre toekomst, onze harten warm en ons verstand koel; wij moeten het volk wel goed onderwijs brengen maar geen kwart of halve geleerdheid; wij moeten niet ethisch zeuren over de mooie eigenschappen van het volk, maar zorg dragen de minstens evenveel slechte grondig te kennen.

En — laten wij het allervoornaamste niet vergeten — wij moeten daarbij in het bezit zijn van heel veel tact en van nog veel meer geduld. Want een volk breekt niet ongestraft in ééns met de slechte gewoonten en eigenschappen waarmede het is opgegroeid en vertrouwd geraakt en het duurt jaren voor het slechte wordt ingezien en daarna nog eens jaren voor het goede is aangenomen.

Reeds Le Bon zegt in zijn ,,Lois psychologiques'' daaromtrent: ,,Une race possède des caractères psychologiques presque aussi fixes que ses caractères physiques. Comme l'espèce anatomique, l'espèce psychologique ne se transforme qu'après des accumulations d'âges.''

De bekende schrijver Chailly Bert is blijkbaar van dezelfde meening; althans in zijn werk over onze kolonie zegt hij: ,,L'éducation de l'individu ne suffit pas à l'expliquer notre manière de penser, il faut tenir compte d'un autre élément: l'influence persistante des ancêtres. Et celui-là, il faut des générations successives pour en combattre l'action.''

Veranderde tijds- en levensomstandigheden; de wereldoorlog; het steeds grooter wordende aantal intellectuels; het hier en daar heerschende voedselgebrek; het heftig oplaaiende nationalisme; de valsche voorstellingen van valsche leiders; dat alles en nog andere factoren heeft de evolutie veel sneller doen voortschrijden dan voor eene gezonde ontwikkeling van de

Inlandsche maatschappij wenschelijk was. En als gevolg daarvan hadden hier en daar betreurenswaardige excessen plaats; verminderde ook in sommige streken de veiligheid van bezit en zelfs van leven, maar reeds bij het eerste vertoon van een wat krachtdadiger bestuur veranderde alles weder ten goede.

Het is in de wereldgeschiedenis meer voorgekomen, dat een volkskarakter eerst verandert ten slechte, doch later, onder goeden en leidenden invloed, weder verbetert..

Het zou niet de eerste keer wezen dat eene samenleving zichzelf zuivert en vervolgens zich omvormt ten goede.

Dit zuiveringsproces schijnt zich ook thans te willen voltreken op Java — of beter, want juister — in geheel Nederlandsch-Indië ... het kan verloopen zonder schokken, maar te verwachten is zulks niet.

Nu is het de taak der regeering om die schokken zooveel mogelijk te breken en waar daarop kans is, ze geheel te voorkomen, maar dan moet ook met bekwamen spoed en met vaste hand in het zuiveringsproces worden ingegrepen.

Dan moet Garoet het keerpunt en niet de tweede domheid zijn.

* * *

Allah akbar....! Jh. mr. W. A. Alting von Geusau neemt in *De Locomotief* onder dit opschrift in beschouwing de houding van de regeering en andersdenkenden jegens de Islamieten aangenomen.

Dit deel nemen wij er uit over, dat handelt over de houding van de regeering jegens de bedevaart:

Voor normale tijden geldt het beginsel, dat de bedevaartgangers „noch door giften, noch door voorschotten van regeeringswege worden geholpen" (bijblad 7469 van 1912). Na het uitbreken van den oorlog is van dit beginsel echter wel eens afgeweken. Vele leden der Djawah-kolonie wilden toen naar Indië terugkeeren, doch daar zij te arm waren om den overtocht te betalen, nam de Indische regeering de garantie op zich voor de passagegelden en liet in den zomer van 1915 bijna 5000 personen terughalen.

In 1917 is iets dergelijks herhaald.

Tegen het kwaad der hadji-wervers, die op kosten der pelgrims de premies beuren, door de stoomvaartlijnen uitgeloofd (tot *f* 20 per man), is van regeeringswege weinig te doen, immers het zijn gewoonlijk Inlanders uit de streek zelf en geen vreemdelingen, die, door hadji-sjeichs en dergelijken bij het aanbrengen van klanten geinteresseerd, de desa-lieden trachten te verlokken.

Ook thans, nu de oorlog voorbij is, schijnt dezelfde welwillende houding jegens de bedevaartlustigen gewenscht. Niemand zal ooit die houding voor een welgevallige, laat staan voor een aanmoediging willen houden; naar mij voorkomt kan men er niets meer of minder in zien dan een afspiegeling van het ernstig streven der regeering, om ook de vrijheid der Mohammedanen bij het belijden van hunne godsdienstige meeningen, zoo volkomen mogelijk te doen zijn. Zooals men in de dagbladen heeft kunnen lezen, blijft de Mekkavaart voorloopig nog gesloten wegens gebrek aan scheepsruimte.

Wering van de eventueele schadelijke gevolgen van den hadji op sociaal en intellectueel gebied behoort te geschieden op een veel ruimere basis dan op die, welke de bedevaart biedt. De in verhouding tot ons koloniaal bezit nog zeer jonge en zelfs thans nog niet door alle Hollandsche kolonisten erkende leus: „opvoeding en onderwijs van de Inlanders", wijst hier den

langen, maar eenigen en onbetwistbaar zekeren weg. Dien weg is men de laatste jaren dan ook met vasten tred ingeslagen.

En, gesteund door het oordeel van een ervaren en gezaghebbend geleerde als Snouck Hurgronje, mogen wij dus inderdaad vertrouwen dat de tijd komt, waarin ja, nog wel schepen met bedevaartgangers uit den Archipel naar het geestelijk en stoffelijk dorre Arabië zullen varen, „maar waarin geen ernstig man reden vindt om te vreezen, dat kiemen van geestelijke bekrompenheid en fanatisme, uit Mekka naar den Archipel overgebracht, daar een bodem zouden vinden, geschikt voor haren groei."

Resumeerende, wijst de schr. eenerzijds op een *tegengaan* van de individueele godsdienstvrijheid der Moslims; b.v.: in den tijd toen men door ongemotiveerden angst voor hadji's dezen krenkende belemmeringen in den weg stelde, en de thans nog geldende Europeesche huwelijksverordening voor Aziaten in de West, reeds lang heeft zich, anderzijds, een passieve houding, soms zelfs een meer of min in de hand werken van den Islam baan gebroken (men denke b.v. aan de vrijstelling van hadji's van heerendiensten, de bezoldiging van den Mohammedaanschen adviseur bij de Inlandsche gouvernementsrechtbanken, de bijdragen in de kosten van Mohammedaansche moskeeën, enz.)

Ondanks den slechten naam die Ned.-Indië in Moslimsche streken heeft, kan het gouvernement er zich ten volle van overtuigd houden, dat de samenvatting zijner handelingen jegens den Islam overvloedige blijken van een grootst mogelijke verdraagzaamheid oplevert en dat — behoudens sommige gevallen, waarin een aan ons bestuur vijandige panislamitische gezindheid tot uiting kwam of met excessen dreigde — van een bewusten wil tot onderdrukking al sinds lange jaren geen sprake meer is.

* * *

Indonesiërs contra Nederlanders. De *Deli Ct.* schrijft:

Op het Congres van het Indonesisch Verbond van Studeerenden, in Nederland, is het blijkens een telegram tot een botsing gekomen.

Ons werd geseind, dat het Congres de saamhoorigheid niet heeft bevorderd. Afgaande op hetgeen ons gemeld werd, komt ons die conclusie zeer juist voor. En tóch gelooven we, dat dit conflict, dat mogelijk tot een scheuring zal leiden, zijn goede zijde heeft. Het zal namelijk niet nalaten in Nederland meer helderheid te brengen omtrent het doel van de Indische nationale beweging.

En wie geregeld gadeslaat wat er op dit gebied in Nederland geschiedt, zal gereedelijk erkennen, dat eenige klaarheid dringend noodig is. Juist uit gebrek aan klaarheid en aan helder inzicht in het doel der Indische beweging, zooals die door een groot percentage van Indische jongelui wordt opgevat, is het te begrijpen hoe men in Nederland nu al jaren lang meewerkt aan het veroorzaken van moeilijkheden in Indië. Voornamelijk door de wijze waarop daarginds onbestemde verlangens en onmogelijk in te willigen eischen worden opgewekt en aangemoedigd, die allereerst leiden tot zelfoverschatting van het jeugdige Indische element in Nederland, dat daarna naar Indië terugkeert met absoluut overdreven voorstellingen, die hier tot teleurstelling moeten leiden.

Zoodoende wordt in Nederland door menschen die het voor een deel goed meenen, maar die zich niet moesten inlaten met zaken waarvan ze geen verstand hebben, reeds bij voorbaat een hoop ontevredenheid gekweekt, die hier in Indië meestal in dubbele kracht losbarst en vooral in de toekomst groote moeilijkheden zal brengen.

In Nederland wordt de Indische beweging, zooals die begrepen wordt, door de jeugdige en „snoezige" studentjes uit Indië, toegejuicht en aangemoedigd door tal van menschen, die in Indië niet gezien hebben en die meenen dat Indië bevolkt is door 40 millioen even ontwikkelde en even wèl-opgevoede Javanen (van het bestaan van Soedaneezen, Madoereezen en de 40 andere volksschakeeringen hebben ze nooit gehoord) als die zij in Nederland leeren kennen, zoodat zij zich niet kunnen voorstellen, waarom niet morgen reeds algemeen kiesrecht, een Parlement en een autonome Indische Regeering wordt ingevoerd.

Van een algeheele onafhankelijkheid willen zij alleen voor een deel niet weten, omdat zij een vaag begrip hebben van de Nederlandsche belangen. Een ander deel, het socialistische en Bolsjevistische, wil ook daarvan wèl weten en propageert zelfs reeds geruimen tijd voor een onafhankelijk Indië.

Door het Congresbesluit is deze onzuivere toestand, naar wij hopen voor goed geëindigd ,ofschoon de Nederlander over het algemeen heel wat lessen noodig heeft om een toestand helder in te zien.

De kans daarop is echter grooter dan ooit te voren, omdat de Indonesiërs blijkbaar uiting hebben gegeven aan hun revolutionnair streven, dat reeds morgen-aan-den-dag onafhankelijkheid eischt en zelfbestuur en een uitwerpen van het Nederlandsch element. Een streven, dat voor een deel op schromelijke zelfoverschatting gebaseerd is.

Dezer dagen is Soewardi Soerjaningrat terug gekomen van zijn zesjarige ballingschap in Nederland, waar hij door een goed deel der kortzichtige Nederlandsche bevolking is tegemoet getreden en ontvangen als een vrijheidsheld, zonder dat er maar een oogenblik aan gedacht is, welke nieuwe moeilijkheden de Ned.-Indische Regeering straks zal hebben om de zelfoverschatting die hij hier in volkomen onbekwame kringen zal verspreiden, tegen te gaan en te neutraliseeren. Soewardi werd in 1913, wegens het verspreiden van zijn geschrift „Als ik Nederlander was....." naar Banka verbannen, doch hij verkoos een uitwijken naar Nederland, waarvoor hij van de Ned.-Indische Regeering vergunning kreeg.

In plaats dat Nederland hem genezing bracht, zal het hem een nieuwe dosis vergif hebben gegeven, dat hij op zijn beurt hier weer zal verspreiden.

Dank zij het ontactvol en onkundig optreden van een hoop Nederlanders, die Indië nooit gekend of alweer vergeten hebben.

En zooals het hem gaat, zoo gaat het een gansche stroom studeerende Indische jongelui, die in Nederland over het paardje getild worden. Datzelfde verschijnsel heeft zich in Engeland voorgedaan met de Br.-Indische studenten, die daardoor na hun terugkeer in Br.-Indië tot verwoede revolutionnairen werden. En dat was in een tijd, toen anarchie en revolutie in Europa nog geen gemeen goed waren geworden.

Zooveel te erger is dat verschijnsel nu Holland er mede te kampen heeft in een tijd, waarin er een intellectueel Bolsjevisme in alle landen van Europa te vinden is en wel voornamelijk onder de studeerende jeugd en ouden van dagen, die daardoor misschien bewijzen weer tot hun tweede jeugd weer te keeren.

Van daar thans een conflict nu de nog niet revolutionnair gezinde Nederlanders plotseling begrijpen waarheen de Indonesiërs wenschen te sturen. Het pleit niet voor hun helderziendheid, want de Indonesiërs hebben feitelijk hun plannen nooit onder stoelen of banken gestoken, al werden ze evenmin volkomen helder gepropageerd.

De *Nw. Crt.* is feitelijk naief met haar opmerking over de groote woorden, overdreven grieven en onmogelijk in te willigen eischen. Want behalve dat

die voor een deel door de Nederlanders zelfs aangemoedigd zijn, is dat toch het eenige, dat op Congressen der Indische geweging tot uiting komt.

En de zoogenaamde „haatzaaiende" Europeesche bladen wijzen daarop toch reeds jaren lang. Of leest men in Holland dan nooit iets van het holle gezwam van Insulinde, van de S. I. en andere „nationale" bewegingen?

Wij hopen, dat dit conflict een scheuring zal teweeg brengen, die aan de zuiverheid der beweging ten goede zal komen en die een juistere indeeling zal brengen, waaruit duidelijk aan den dag treedt, wat de jeugdige Indische studenten en hun partijgenooten in Insulinde wenschen.

Het Nederlandsche gedeelte kan dan te rustiger en te zekerder aansturen op het toekomst-ideaal, dat alleen verwezenlijkt kan worden zoodra het z.g. Indonesische element van het Verbond tot haren arbeid en medewerking bereid is.

* * *

De toestand bij het M. O. In de vorige aflevering hebben wij in het kort weergegeven een inhoud van een artikel in het *Soer. Hbl.* over dit onderwerp. De inspecteur van het M. O. Stokvis is krachtig opgekomen tegen de hem ten laste gelegde tekortkomingen.

Een reporter van het *Bat. Nbl.* heeft een bezoek gebracht aan den heer Creutzberg, directeur van O. en E. naar aanleiding van dat artikel. De heer Creutzberg heeft blijkens het interview, den reporter welwillend te woord gestaan. De departementchef heeft zelfs verklaard, dat hij eventueel bereid zal zijn *in een besloten zitting* van den Volksraad de noodige gegevens te verstreken!

Men is op deze wijze doende, schrijft nu de wnd. hoofdredacteur van het *Soer. Hbl.*, de heer Koning, hetgeen de schulddragers slechts welgevallig kan zijn, de eigenlijke zaak te vertroebelen, zooals ook hierboven wordt opgemerkt. In de eerste plaats heeft de heer Stokvis met zijn martelaarshouding onze kritiek op de toestanden willen verzwakken door zijn persoon veel te veel naar voren te brengen. Wij hebben den heer Stokvis niet als den eenigen schuldige aangewezen; wij hebben wel degelijk den geest van het departement mede als hoofdschuldige genoemd. Die geest komt nog eens naief, maar zeer duidelijk in het interview in het *Bat. Nbl.* naar voren Ons streven was slechts op den miserabelen toestand bij het M. O. het volle licht te laten vallen.

In het vaktijdschrift der leeraarsvereeniging is meermalen, nu eens spottend, dan weer op scherpe wijze, afkeuring uitgesproken over de verwording bij het M. O., zooals die zich in de laatste jaren afteekende. Het resultaat was nihil; de klachten bleven binnen te engen kring. Het groote publiek, de „ouders" en bloc moeten optreden, moeten „eischen", dat de toestanden verbeterd worden, daar hebben ze „recht" op. Men betaald geen schoolgeld, het is ook weer van leeraarszijde, dat men ons hierop wijst, voor half- of heelemaal geen onderwijs.

Het is duidelijk gebleken, het zij hier nog eens gestipuleerd, om de vertroebeling te voorkomen, dat de overdrukke werkzaamheden bij den Volksraad van den heer Stokvis een beletsel waren, voortgang in de vele zaken te brengen, die dringende afdoening vereischen.

Maar, en dit hebben wij ook in ons eerste artikel gezegd, waarvan de heer Stokvis en het depart. den inhoud vertroebelen willen, voor een ander

groot deel is het depart. zelve verantwoordelijk te stellen voor den onhoudbaren toestand, zooals wij dien nu hebben èn ook de vorige inspecteur, de heer Hoekstra. Men wist, moest 't althans weten aan 't depart., dat het tekort aan leerkrachten steeds grooter werd, dat de wassende stroom van leerlingen de bestaande inrichtingen verstikken zou, dat men veel en veel te weinig lokalen ter beschikking had. En wat werd gedaan? Lapmiddelen waren het, waartoe men zijn toevlucht nam. Onderwijzers, „goede" onderwijzers werden aan het L. O. onttrokken — het L. O. gaat langzaam, maar zeker naar den afgrond — het M. O. is er weinig mee gebaat, gezien de vele teleurstellende feiten, die zich voordeden. Tenslotte heeft men zekere bevoegdheidseischen voor 't M. O. te stellen, is de zienswijze verouderd te dien opzichte, is men van meening, dat onderwijzers even goed in de lagere klasse kunnen lesgeven — welnu, laat men dan de bevoegdheidseischen herzien. Maar de toestand *nu* is onbillijk tegenover de volledig bevoegden, die na langere, veelzijdiger studie veelal minder salaris ontvangen, dan hun nieuw benoemde collega's van het L.O. afkomstig.

Wat deed 't Dept. b.v. om aan 't tekort aan localiteit bij de K.E.S. te voorzien? Er werden enkele teekeningen gemaakt door B. O. W. en weer afgekeurd, er werden begrootingen gemaakt, de bouw „urgent" verklaard (al zoowat 6 jaar geleden) — er werd niets gebouwd. Een paar millioen steenen liggen op Sawahan te verweeren — ze liggen er al een jaar of meer en gebouwd wordt er niet. Maar Inl. kweekscholen en andere onderwijsinrichtingen voor onze bruine broeders zijn er in die jaren wél opgericht; het Eur. onderwijs kan wel wachten.

Een inspecteur, met hoeveel goeden wil bezield, met hoeveel werkkracht toegerust, kan tenslotte niets bereiken zonder steun. En al zouden de omstandigheden voor den heer Stokvis tienmaal gunstiger geweest zijn, dan nòg zou het hem zeker moeilijk gevallen zijn in den desolaten toestand, zooals hij dien bij zijn optreden vond, verbetering te brengen. Maar hij had er zich thans met àl zijn werkkracht aan moeten wijden. De departementale ongenaakbaarheid en waanwijsheid, de duffe autocratische sfeer, die bij 't Dep. van O. en E. heerscht, ook daartegen kan niet genoeg worden opgekomen, met kracht en met klem.

Er heerscht bij tal van leeraren verbittering ten opzichte van het Dep. en vooral de tegenwoordige secretaris, De Man, is het, die het minst de sympathie van het onderwijzers- en leeraars-personeel heeft kunnen verwerven. Met de belangen van dit personeel wordt geen rekening gehouden — behalve dan met dat van de speciale vrienden — alles wijkt voor het z.g. „dienstbelang", waarachter men zich te pas en te onpas verschuilt. Op pietluttige wijze wordt gepingeld, zóó worden de menschen behandeld. Men honoreert overuren „minder" dan de gewone uren, terwijl ieder particulier voor „overwerk" een „hoogeren" maatstaf aanlegt enz. enz.

Na al het stof, dat opgewaaid is, heeft men de oogen eens uit te wrijven. En dan kan men opnieuw constateeren, en daarom is de zaak begonnen, dat de toestanden bij het M. O. — zelfs de heer Barto erkent het —, slecht zijn. De heeren, die de macht hebben, hebben er nu alleen maar voor te zorgen, dat daarin verbetering en met spoed verbetering komt. Tot zoolang zwijgen wij nu verder over de zaak.

* * *

De toestanden bij het M. O. De heer Z. Stokvis, inspecteur van het M. O. in Ned.-Indië, heeft den volgenden brief verzonden:

Semarang, den 12 Augustus 1919.

Aan het Hoofdbestuur der Vereeniging
van Leeraren en Leeraressen bij het
M. O. in Nederlandsch-Indië
te
Weltevreden.

Hierbij heb ik de eer U het volgende mede te deelen.

Te Semarang in de leeraarskamer der H. B. S. zag ik een mededeeling vanwege Uw hoofdbestuur aan den wand hangen, waarin den leden kond werd gedaan, dat het hoofdbestuur naar aanleiding van het hoofdartikel in het Tweede Blad van het *Soerabajasch Handelsblad* van 6 Aug. j.l. bij den Gouverneur-Generaal op audiëntie wil gaan, om de juistheid der in genoemd artikel genoemde feiten te laten onderzoeken en waarin het aan de afdeeling vraagt, of er nog andere grieven zijn.

Laat mij vooropstellen, dat ik in geen enkel opzicht er aanmerking op wil maken, dat U zich in het belang van den diensttak, waarbij gij werkzaam zijt, tot den hoogste in den lande gaat wenden.

Maar wèl protesteer ik ertegen, en met den grootsten nadruk, dat gij dit doet naar aanleiding van een krantengeschrijf, voor ieder ingewijde zóó leugenachtig en lasterlijk, als mij maar zelden onder oogen kwam, zelfs in dit land.

Uw protest had zich moeten richten tegen hen, die zich niet ontzien hebben een journalist zoo in te lichten, dat het M. O., hetwelk te bevorderen uw plicht is, besmeurd en belasterd wordt, dat uw collega's erin gehoond worden en dat men zich over de H. B. S. te Soerabaja een volkomen onbillijk oordeel zal gaan vormen.

Ook ware het uw mereele plicht geweest, ik zeg het zonder schroom, om den man, van wien gij weten kunt, dat hij het M.O. met zijn volle hart aanhangt en er de fouten van tracht te verbeteren, te verdedigen tegen een zóó kennelijk onwaarachtigen aanval.

Nogmaals, het is uw onaantastbaar recht uw bezwaren te uiten ten hoogste ressorte, maar uw plicht ware het geweest, op te komen tegen het schandelijk en schadelijk geschrijf, dat u nu een aanleiding is geworden, om van uw recht gebruik te maken.

Beleefd verzoek ik u dit schrijven op te nemen in het eerstvolgend nummer van het „M.O."

De heer Van de Kamer, heeft naar aanleiding van hetgeen de heer Koning in het *Soer. Hbl.* schreef (zie October-nummer *I. G.*) een onderhoud gehad met den directeur van Onderwijs. De heer Van de Kamer schrijft dan ten slotte:

De conclusie of de aanval van het *Soer. Hbl.* op de leiding van het Onderwijsdepartement wel geheel eerlijk genoemd kan worden, laten wij gaarne aan anderen over, mits die anderen dan tevens zorg dragen op te bouwen, waar onherroepelijk afgebroken wordt.

Hetgeen hetzelfde blad schreef over het beleid van den inspecteur, van M.O. dr. Stokvis en den vorigen Soerabaiaschen H. B. S. directeur, dr. van Bart, kunnen wij aan beider welversneden pen overlaten; de heer Stokvis heeft trouwens reeds geantwoord. Maar wel zouden wij het blad, dat de betiteling „Onderwijs en Vriendendienst" uitvond, den raad willen geven om eens te infomeeren bij dr. van Bart of deze inderdaad zooveel vrienden-

dienst heeft ondervonden van zijn ex-clublid Creutzberg, dan wel misschien... het omgekeerde.

Wat den aanval op den heer Stokvis betreft, noteeren wij daarover alleen hier de woorden van diens eigen departementschef, namelijk een aaneenrijging van onjuistheden, een attaque beneden alle critiek, welke ingegeven moet zijn door iemand, die den heer Stokvis een persoonlijke vijandschap toedraagt — een aanval, welke de heer Stokvis, wiens toewijding voor zijn taak boven allen twijfel verheven staat, al moge men al niet dezelfde appreciatie hebben voor diens inzichten, absoluut niet verdiend heeft.

KOLONIALE LITERATUUR.

De kokos-cultuur, door H. R. Roelfsema, tweede druk. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink en Zoon.

Dit is de tweede druk van No. X van *Onze Koloniale Landbouw*.

Deze tweede druk is met een aantal opmerkingen naar de nieuwste inzichten verrijkt. Vernieuwing van inzichten zal bij een cultuur als deze, die tot heden nog zoo weinig intensief bedreven werd, waardoor nog steeds veel in deze richting gezocht moet worden, geen verwondering wekken, zegt de schr.

Er zijn vele gevallen waarin deze jonge cultuur op onoordeelkundige wijze is aangevat, 't geen oorzaak zal worden, dat aan de hooge verwachtingen, die men algemeen van haar koestert, niet algemeen zal worden voldaan. Grondige kennis harer leiders en ondernemers, gepaard met een practischen blik, zullen ook bij haar noodig blijken te zijn.

Van de zijde der zich snel ontwikkelende olie-industrie in Indië, hoort men tegenwoordig stemmen opgaan over de wenschelijkheid van heffing van uitvoerrechten op het ruwe product, de copra. Zeker zou zulk een maatregel niet in het belang zijn der uitgebreide klapperbezittende inlandsche bevolking, terwijl ook de ontwikkeling der Europeesche cultuur en van den handel in copra hiermede niet zou worden gediend. In vertrouwen op de Regeering zal men echter in dezen de toekomst zeker onbezorgd tegemoet mogen blijven gaan.

De afbeeldingen tusschen den tekst zijn bij dezen tweeden druk voor een deel door andere vervangen en tevens met eenige nieuwe foto's vermeerderd.

De Kloetramp van 20 Mei 1919. Gedenkboek, samengesteld onder redactie van J. Koning, wnd. hoofdredacteur van het *Soerabajasch Handelsblad*. N.V. Soerabajasch Handelsblad en Drukkerijen, Soerabaja.

Het is een goede gedachte geweest van den heer Koning om de gebeurtenissen, die we samenvatten in de sombere woorden „Kloetramp van 20 Mei 1919" in eene zoo keurig werk saam te brengen. Velen hebben er aan medegewerkt.

De voorrede is geschreven door den heer J. Coert, resident van Kediri, tot wiens bestuursgebied Blitar behoort.

„Wèl zijn de tijden moeilijk voor het gewest, waarvan ik slechts eenige maanden geleden als hoofd mocht optreden!" schrijft hij. „Eerst een hevige pest-epidemie, welke noopte de bevolking bijzondere lasten op te leggen in den vorm van evacuatie, isolatie, woningverbetering, woningschoonmaak; ongerekend nog de honderden, die aan deze ziekte ten offer vielen.

Daarna de moeilijke oorlogsjaren, moeilijk vooral voor den niet-kapitaalkrachtigen inlander, die zwak stond tegenover economische- en andere crises.

Vervolgens een periode waarin de bevolking, onvoorbereid en te onontwikkeld om doel en streven der nieuwe stroomingen in zich op te nemen, door onverantwoordelijke leiders werd opgezweept en verleid tot betreurenswaardige afdwalingen en excessen.

Daarna de beruchte influenza-epidemie welke onder de inlanders, fysiek zwak als zij zijn, duizenden slachtoffers eischte.

Dan ten slotte de Kloet-ramp van 20 Mei 1919."

Leest men het werk door, dan krijgt men naast een levendigen indruk van den omvang van den ramp ook de impressie — en de lezer zal het ons ten goede houden dat wij dit met graagte vermelden — welk een uitstekenden arbeid de Indische journalist levert. Waar de droeve cijfers — 5110 dooden, 1571 stuks vee omgekomen, *f* 2,225,000 schade, waarvan aan de eigendommen in de stad Blitar *f* 836,000 — misschien niet genoeg zouden spreken, zijn het de uitmuntende beschrijvingen van den staf van het *Soer. Hbl.*, die ons de grootte van den ramp duidelijk schilderen.

Verder vindt men bijdragen van de bestuursambtenaren uit het geteisterde gebied en van de militaire-, medische- en mijnbouwkundige autoriteiten, geïllustreerd met reproducties naar foto's, den dag na de ramp genomen.

De heer Koning deed afdrukken zijn „Week"-artikel uit het *Soer. Hbl.* van 7 Juni 1919, waarin gesproken wordt over „*De schuldvraag*". Er is reden voor de vraag: aan wie de schuld, daar het verraderlijk karakter van de Kloet bekend was, en het blijkt nu, dat een catastrofe als nu in Mei heeft plaats gehad, waarschijnlijk wel te voorkomen ware geweest, als men de waarschuwing van 18 jaren geleden ter harte had genomen. De schuld zal wel liggen aan het „systeem", aan ingewikkelde bureaucratische conflicten en geschillen, „geheim gehouden" en „geheim" behandeld, waarin wellicht èn mijnwezen, èn irrigatie, èn B. B. betrokken zijn. Maar wij willen daaromtrent toch wel iets naders weten.

„*De organisatie der liefdadigheid*" is het laatste artikel, er wordt dankbaar in erkend, wat de liefdadigheid in Indië en in Nederland heeft gedaan om den nood der zwaar beproefde bevolking te lenigen, en evenzoo de hulp uit de naburige vreemde gewesten:

„De organisatie van de liefdadigheid werd de gouden bladzijde in het zwarte boek der vernieling. Zij is de groote troost geworden in de dagen van de diepste ellende en grootste verslagenheid."

Van het fraai uitgevoerde Gedenkboek, in groot 4o formaat, zijn 25 genummerde luxe-exemplaren gedrukt, waarvan een exemplaar werd aangeboden aan H. M. de Koningin, een aan den minister van Koloniën en een aan den Gouverneur-Generaal.

De lotgevallen van een Indisch stuivertje, door H. Schroo. Eerste bundel. J. B. Wolters. U.M. Groningen—Den Haag.

Dit is de eerste bundel van een reeks oorspronkelijke verhalen voor school en huis in Nederlandsch Oost-Indië. De naam is genomen van het eerste verhaal. Verder komen er nog in voor: *De Rupsenmagneet; De Diamant van den Kreupele; Grootmoeder Engeltjes.*

Het lijken ons zeer lezenswaardige verhalen voor de jeugd, waarin de humor gelukkig niet is vergeten. De vier gekleurde platen van C. Jetses zijn wel aardig.

Wij vermoeden dat de Indische kinderen het leesuur, waarin deze verhalen worden gelezen, heel prettig zullen vinden.

Krontjong, als muziekinstrument en als gezang, door A. Th. Manusama, met platen en muziek. Boekhandel G. Kolff & Co., Batavia.

Deze beschrijving van Krontjong is een herziene en uitvoeriger uitgave van drie in de rubriek Muziek van het *Bat. Nbl.* verschenen opstellen.

Krontjong is de laatste jaren wel tot het Nederlandsche volk gebracht, men denke b.v. aan *Dol e Haas*, waarin Krontjong wel een der gedeelten vormde, die het meest de aandacht trokken. Bij verschillende andere gelegenheden hier te lande is Krontjong aan het woord geweest. We vermoeden dus, dat deze inderdaad verdienstelijke verhandeling, ook in Nederland wel de noodige belangstelling zal ondervinden.

De Bataviasche caricaturen-teekenaar B. Th. W. A. Kooijmans leverde een verdienstelijke penneschets van een formeele krontjong-partij te Batavia.

De heer Manusama, reeds bekend als schrijver van Stephan de Lima, heeft met Krontjong een zeer lezenswaardig werkje het licht doen zien.

Mededeelingen van het Bureau voor de Bestuurszaken der Buitenbezittingen, bewerkt door het Encyclopaedisch Bureau. De Oostkust van Sumatra. Eerste stuk.

Dit kloeke boekdeel vormt Deel II, afl. 3, eerste stuk van de serie, *De Buitenbezittingen*, bewerkt door het Encyclopaedisch Bureau.

Het is anders wel: Oost-Sumatra und kein Ende. Na dit deel wacht ons nog een tweede, eveneens van ongeveer 250 bladzijden.

Als gewoonlijk maakt ook deze arbeid van het Encyclopaedisch Bureau een zeer degelijken indruk. De hier volgende inhoudsopgave toont aan hoe de overigens bekende stof behandeld is: *Het land*; Geographische beschrijving (Grenzen en ligging; Orographisch-hydrographische beschrijving; Het verkeerswezen; Bodem, bekleeding, klimaat en regenval; Administratieve indeeling). *Het Volk* (Geschiedkundig overzicht; De staatsrechtelijke verhouding der zelfbesturen ter Oostkust van Sumatra; Samenstelling der bevolking, sterkte, karakter enz.; De bestuursinstellingen; het Inlandsch bestuur; De rechtspraak; Het Onderwijs; De middelen); *Aanhangsel: De Kampong-autonomie.*

Ook dit werk is zeer fraai geïllustreerd.

Mededeeling van het Bureau voor de Bestuurszaken der Buitenbezittingen, bewerkt door het Encyclopaedisch Bureau. Aflevering XVIII Kolenterreinen in Benkoelen, door H. Philippi.

Deze studie is ontstaan uit aanteekeningen, die de heer H. Philippi, oud-ritmeester, als hoofd van de 1e en 3e Opnemings-brigades van den Topografischen Dienst gedurende het jaar 1917, heeft gemaakt. Zij was oorspronkelijk bestemd voor het jaarverslag van dien Dienst over 1917, doch werd voor plaatsing daarin te omvangrijk geacht.

Wij citeeren uit de inleiding dit gedeelte: Omtrent de geologie van dit

deel van Benkoelen (het Boekit-Soenoer terrein) bestaat een groot verschil van opvatting tusschen Moerman en dr. Verbeek. Ten einde een juist inzicht in de waarde der hier liggende kolen te verkrijgen, was het noodzakelijk dit verschil op te lossen. Het cardinale verschilpunt is dit: Verbeek neemt aan oud-mioceen met glanzende kolen, een tusschenliggend middenmioceen, en een bovenliggend jong-mioceen met doffe kolen. Moerman noemt het midden-mioceen van Verbeek „breccie in m," en beschouwt het als basis van het geheele mioceen. Hij vat beide koolformaties van Verbeek te zamen als oud-mioceen, waartoe hij van het jong-mioceen van Verbeek een deel moet afsplitsen en dat bij het oud-mioceen te voegen.

De opvatting van dr. Verbeek is, volgens den heer Philippi zonder eenigen twijfel de juiste geweest, de Benkoelen-kolen zijn te verdeelen in twee groote groepen, die stratigrafisch gescheiden worden door de „breccie in m".

De oudste groep houdt zuivere kolen van een vrij goede kwaliteit, die in sommige gevallen door contactmetamorphe werkingen nog aanzienlijk verbeterd is; hoogst waarschijnlijk verschillen de verschillende kolenvelden van dit gebied onderling nog aanzienlijk in ouderdom. De jongste groep houdt over het algemeen zeer onzuivere kolen van inferieure kwaliteit. Ook hieronder komen aanzienlijke ouderdomsverschillen voor.

De schr. heeft de stof aldus verdeeld: *Morphologische beschrijving; Statigrafische beschrijving; Beschrijving van enkele eruptieflichamen en hunne omgeving; Beschrijving der kolenvelden en afzonderlijke ontblootingen; Tectonische beschrijving; Orogenetische hypothese; Tabellarisch overzicht van stratigrafie en tectoniek.* Een lijst der kaarten en der monsters is ook aan dit belangrijke werk toegevoegd.

Het Nederlandsch-Indisch volkscredietwezen, door O. P. Besseling adviseur voor het volkscredietwezen in Ned.-Indië Baarn, Hollandia-Drukkerij.

Deze monografie vormt de nos. 6/7 van Serie III van *Onze Kolonien:*

De schrijver geeft als inleiding een korte schets van de economische toestanden welke in Indië heerschten tijdens de geboortejaren der eerste volkscredietinstellingen. Hij achtte dit onmisbaar om zich een juist denkbeeld te kunnen vormen van aard, beteekenis en doel van het volkscredietwezen.

Aan het eind der 19e eeuw waren de omstandigheden, waarin de inlandsche landbouwer verkeerde verre van gunstig. Het stond vrijwel vast, dat het budget van den Javaanschen landbouwer, in plaats van zich geregeld uit te zetten, gedurende het laatste kwartdeel der 19e eeuw weinig of geen vooruitgang vertoonde. De inlandsche landbouwer ging gebukt onder schulden. Was zijn oogst binnen en leverde die slechts een matig beschot op, dan moest het grootste deel daarvan worden afgestaan aan de geldschieters, welke hem tegen zeer onvoordeelige voorwaarden aan geld of padi hadden geholpen in den schralen tijd die aan den oogst voorafging. Schandelijk hoog waren de winsten welke deze geldschieters: rijke desagenooten, Chineezen, Europeanen, inlandsche aristocraten en hoofden, behaalden. De landbouwer, telkens weer zich genoodzaakt ziende een beroep te doen op de meer gegoeden, raakte hoe langer hoe dieper in de schuld; hij leefde van de hand in den tand en bezat zulk een gering weerstandsvermogen tegen natuurrampen, ziekten of anderen tegenspoed, dat hij er al heel gauw toe overging hulp te zoeken bij het gouvernement.

Vooral tijdens de voor den landbouw op Java zoo rampspoedige jaren 1901 en 1902, toen velen van gebrek omkwamen, zag de regeering zich genoodzaakt om op zeer ruime schaal de noodlijdende bevolking te hulp te komen met voorschotten in geld voor aankoop van zaadpadi of ploegvee, om de velden te kunnen bewerken, en in padi voor levensonderhoud. Behalve in de residentie Rembang, Kediri, Preanger Regentschappen en elders gegeven sommen, werd alleen in de residentie Semarang *f* 300,000 uitgegeven aan de bevolking voor den aankoop van buffels en meer dan *f* 500,000 voor den aankoop van zaadpadi, djagoengzaad, cassavestekken, aanleg van klappertuinen enz. Er werden maar, zonder dat eenig stelsel gevolgd werd, voortdurend gelden uit 's lands kas verstrekt, hetzij à fonds perdu, hetzij voor reliefworks. Men kon de bevolking toch niet van honger laten omkomen.

Opvoedend werkte die stelselloosheid ook niet. Jaar in jaar uit moest de bevolking door de ambtenaren nagereden worden om haar velden tijdig met padi te beplanten; zij miste zelfvertrouwen, energie, achting voor zichzelf en de overtuiging, dat zij bij wat meer inspanning en wat meer overleg de middelen en de credietwaardigheid bezat om zich een menschwaardiger bestaan te verschaffen. Hier kon alleen opvoeding helpen. Tot het individu diende de beschermende en helpende hand van de regeering zich uit te strekken en niet langer tot de massa.

Zoo is het volkscredietwezen ontstaan, dat zich thans over geheel Java en Madoera en een deel der Buitenbezittingen uitstrekt.

De schrijver bespreekt achtereenvolgens de *dorpsgraanschuren* (loemboengs) op Java, waarvan het doel is om op billijke voorwaarden aan de gemeentenaren voorschotten te verstrekken in padi voor het landbouwbedrijf, voor levensonderhoud in den schralen tijd en voor andere nuttige doeleinden; de *desabanken*, waarvan er aan het einde van 1917 reeds 2819 in den Archipel waren opgericht, en welke zich ten doel stellen het verleenen van goedkoop crediet aan den inlander; de *afdeelingsbanken* die zich mede gaandeweg hebben uitgebreid en ook reeds zeer veel nut hebben gesticht, en het zg. *tanggoeng renteng-stelsel*, d. i. het uitleenen aan groepen van personen onder solidaire aansprakelijkheid voor de terugbetaling der geleende gelden.

In de Buitenbezittingen werd de eerste volksbank in 1903 opgericht in de onderafdeeling Moesi Ilir der residentie Palembang. Thans zijn buiten Java en Madoera 13, meerendeels gewestelijke, banken werkzaam. Het aantal lieden die handels- en ondernemingsgeest bezitten is er talrijker dan op Java, zoodat de banken er een vruchtbaar terrein vinden.

1 Januari 1913 is de Centrale Kas voor het volkscredietwezen in werking getreden. Zij verstrekt bedrijfsmiddelen aan en neemt gelden in belegging van volkscredietinstellingen (waaronder dorpscredietinstellingen niet zijn begrepen), geeft raad en hulp in het beheer daarvan en is dienstbaar aan het namens de regeering op de volkscredietinstellingen geoefend toezicht.

Aangezien de uitzettingen der volksbanken aan groote risico onderhevig zijn, is het bestaan van een centrale bank, die steun verleent in moeilijke tijden, van onschatbare waarde voor de volksbanken.

In deze verdienstelijke verhandeling is opgenomen een verkorte balans en winst- en verliesrekening van de gezamenlijke afdeelingsbanken in Nederlandsch-Indië over de jaren 1916 en 1917.

De heer Besseling is er volkomen in geslaagd de beteekenis van een goed geregeld volkscredietwezen, ook voor Nederlandsch-Indië, uiteen te zetten.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

Grensgebied van het recht, tijdschrift gewijd aan philosophie en geschiedenis van het recht, aan sociologie, economie, psychologie, psychiatrie en ethnologie, voor zoover zij het rechtsgebied raken, aan gerechtelijke geneeskunde, gerechtelijke statistiek enz. 1e jaargang No. 1. Algemeene Uitgevers Maatschappij, Amsterdam.

De in ons land bestaande rechtsgeleerde periodieken zijn, wat aantal en gehalte betreft, stellig voldoende om ieder belangstellende in de rechtswetenschap volkomen op de hoogte te houden van zijn vak of speciale onderdeelen daarvan.

Anders is het echter met de talrijke wetenschappen die, alle bijeen, vormen wat men gewoon is met een collectiefwoord als het grensgebied van het recht aan te duiden.

In ons land bestaat nog geen tijdschrift dat zich ten doel stelt het verband en den samenhang dier wetenschappen met het Recht tot uiting te brengen en concentratie te bevorderen van wat elders op dit gebied verspreid is. Hier bestaat een leemte in onze periodiek wetenschappelijke pers die, naar de meening der uitgeefster, aangevuld behoort te worden.

Het nieuwe tijdschrift, *Grensgebied van het Recht*, wil trachten in die leemte te voorzien. Het zal zich bezighouden met die studievakken, die zoo nauw aan de rechtsstudie aansluiten dat zij daarmede als het ware vervlochten zijn.

Het doel van het nieuwe tijdschrift moge uit de opsomming van wat de inhoud brengen zal, reeds blijken. De richting die het daarbij zal voorstaan, zal die zijn van streng wetenschappelijke neutraliteit met volle gelegenheid in dezen tijd van vernieuwing en wederopbouw, om nieuwe baanbrekende denkbeelden tot uiting te brengen en in wetenschappelijke vorm te bespreken.

Bij den omvang van de te behandelen stof zal, althans aanvankelijk, de indruk kunnen gewekt worden van eenige voorkeur voor bepaalde vakken. De samenstelling der redactie en de ruime kring dergenen die medewerking hebben toegezegd, zijn er echter borg voor dat op den duur alle deelen der wetenschap, die binnen het kader van behandeling vallen, in zooveel mogelijk gelijke mate zullen worden verzorgd.

Op verzoek der uitgeefster hebben de H.H. Dr. W. H. Cox, Dr. F. Roels, Th. M. Roest van Limburg, Mr. J. H. Scholten en Mr. H. L. A. Visser zich bereid verklaard de redactie op zich te nemen

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Jan Pietersz. Coen. Bescheiden omtrent zijn bedrijf in Indië verzameld door Dr. H. T. Colenbrander. Uitgegeven door het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië. Eerste Deel. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1919. gr. 8°. Met portretten. [XX en 854 blz. *f* 25.— Geb.].

Mr. J. Slingenberg. Inleiding tot de staatsinstellingen van Nederl.-Indië vooral met het oog op de agrarische en de arbeidswetgeving. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink. 1919. 8°. Met afb. [XII en 292 blz. *f* 6.90].

Kleian. Nieuw adresboek van geheel Nederlandsch-Indië 1919. Afgesloten op 15 April 1919. Met aanhangsel: Burgerlijke stand. Batavia, Landsdrukkerij. 2 dln. 8°. [1192 en 176 blz.].

P. de Roo de la Faille. Iets over oud-Batavia. Populair-wetenschappelijke serie. No. 1. Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Batavia, G. Kolff en Co. (1919). gr. 8°. Met portret en platen. [56 blz.].

O. P. Besseling. Het Nederlandsch-Indisch credietwezen. [Onze koloniën, onder redactie van R. A. van Sandick. Serie III. No. 6/7]. Baarn, Hollandia-Drukkerij. 1919. 8°. [68 blz. *f* 0.90].

(W. Cool). Technische lessen en vraagstukken op het gebied van den Indischen havenbouw. [Departement der Burgerlijke Openbare Werken. Afd. Havenwezen]. Batavia, F. B. Smits. 1918. 8°. Met platen en illustraties. [70 blz.].

M. C. Mallée. Alphabetische lijst van jaarboeken, periodieken en seriewerken, aanwezig in de boekerij van het Departement van Koloniën. 's-Gravenhage, [Landsdrukkerij]. 1919. 8°.

Darah Bharata. Verzameling van hoofdpersonen uit de Wajang Poerwa. [Uitgegeven door de Commissie voor de Volkslectuur]. Weltevreden, Indonesische Drukkerij. 1919. 4°. Met 37 platen. *f* 4.—].

G. F. de Bruyn Kops. Zuid-Sumatra Instituut. Overzicht van Zuid-Sumatra. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1919. 8°. Met platen en overzichtskaart. [VIII en 166 blz.].

Decentralisatie-Verslag 1917—1918. Weltevreden, Albrecht en Co. 1919. gr. 8°. [X en 354 blz.].

Prae-adviezen van het tweede koloniaal onderwijscongres te houden te s-Gravenhage op 22, 23 en 24 Oct. 1919, in de Rotonde van het K. Z. B. G. (Dierentuin). 's-Gravenhage, Drukkerij Korthuis. 1919. 8°. [XVI en 168 blz.].

H. C. van Assenderp. Staatsrecht van Nederland en Nederlandsch-Indië. Tweede druk. Bijgewerkt volgens de Grondwet van 1917. Weltevreden N. V. Boekhandel Visser en Co. 1918. 8°. [254 blz. *f* 3.—].

W. van Gelder. Geschiedenis van Nederlandsch Oost-Indië, voor de scholen aldaar bewerkt. Tiende herziene druk. Geïllustreerd. Groningen, J. B. Wolters. 1919. 8°. [VI en 138 blz. *f* 0.75].

Verslag omtrent de eigen pensioenfondsen voor de landsdienaren in Nederlandsch Indië over het jaar 1918. Goedgekeurd bij beschikking van den Minister van Koloniën van 18 Juni 1919. 's-Gravenhage. Algemeene Landsdrukkerij. 1919. gr. 8°. [54 blz.].

De Kloetramp van 20 Mei 1919. Rijk geïllustreerd met reproducties naar foto's den dag na de ramp genomen. Met medewerking van de bestuursambtenaren uit het getroffen gebied en van de militaire, medische en mijnbouwkundige autoriteiten, samengesteld onder redactie van **J. Koning**. Soerabaja, N. V. Soerabajasch Handelsblad en Drukkerij. 1919. 4°.

Verslag van den dienst der Arbeidsinspectie in Nederlandsch-Indië over de jaren 1917 en 1918 (vijfde verslag). Weltevreden, Boekhandel Visser & Co. 1919. fol. [VI en 146 blz.].

W. N. Beaver. Unexplored New-Guinea. A record of the travels, adventures, and experiences of a Resident Magistrate amongst the head-hunting savages and cannibals of the unexplored interior of New-Guinea. With an Introduction by **A. C. Haddon.** With 32 illustrations and 4 maps. London, Seely, Service & Co. 1920. 8°. [320 blz. *f* 17.50].

Dienst der zoutverpakking. Jaarverslag over 1917. (Departement van Gouvernementsbedrijven in Ned.-Indië). Batavia, Landsdrukkerij. 1919. 4°. [42 blz.]

Statistiek van de scheepvaart in Nederlandsch-Indië over het jaar 1918. Samengesteld bij het Hoofdbureau van Scheepvaart. Weltevreden, Albrecht en Co. 1919. 4°. [152 blz.].

Algemeen verslag van het onderwijs in Nederlandsch-Indië. 1917. I. Tekst. II. Staten en tabellen. Batavia, G. Kolff en Co. 1918. 2 dln. 4°. Met platen en kaarten.

H. O. Newland. The planting, cultivation, and expression of coconuts, kernels, cacao and edible vegetable oils and seeds of commerce. A practical handbook for planters, financiers, scientists, and others. With plates. London, Ch. Griffin. 1919. 8°. [112 blz. *f* 4.20].

W. H. Th. Harloff en **H. Schmidt.** Handleiding voor tropische witsuikerfabricatie. Vierde, herziene en vermeerderde druk. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1919. 8°. [222 blz. *f* 4.80 Geb.].

P. E. Pieris. Ceylon and the Hollanders 1658—1796. Tellippalai, American Ceylon Mission Press. 1918. 8°. Met plaat en kaart. [XVI en 182 blz. *f* 5.25. Geb.].

De Portugeesche Buitenkerk. Ingewijd te Batavia A. D. 1695. Uitgegeven ter viering van den 300-jarigen gedenkdag van de stichting van Batavia 30 Mei 1919. Weltevreden, Albrecht en Co. 1919. langw. fol. Met platen. [34 blz. *f* 15.—].

Handleiding ten dienste van Inlandsche bestuursambtenaren op Java en Madoera. No. 16/B. B. Grondhuur-ordonnantie. Uitgave van het Departement van Binnenlandsch Bestuur. Batavia, Ruygrok en Co. 1919. 8°. [92 blz. *f* 0.40.]

Handleiding enz. (als boven). No. 13/O. E. Epidemie-ordonnantie en ontsmettingsreglement. Uitgave, enz. Weltevreden, Landsdrukkerij. 1919. 8°. [126 blz. *f* 0.50.].

Rapport van de Commissie voor het ambachtsonderwijs te Bandoeng. Bandoeng, N. V. Mij. Vorkink. 1919. 8°. Met tabellen en graphische voorstellingen. [36 blz.].

Kloet-Album. Uitgegeven ten bate van de slachtoffers der jongste uitbarsting op 20 Mei 1919. Amsterdam, N. J. Boon. 1919. 4°. Met portretten en platen. [40 blz. *f* 1.65].

Dr. R. Broersma. Oostkust van Sumatra. Eerste deel. De ontluiking van Deli. Met een kaart en vele illustraties buiten den tekst. Batavia, 1919.

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

De Indische Gids. *41e jaarg. No. 10. 1 Oct. 1919.*
H. M. de Koningin naar Indië? door E. A. A. VAN HEEKEREN. — Van Ambon begint de Victorie, door J. HABBEMA [herinnering aan de verovering van Ambon, door ST. VAN DER HAGEN, 23 Februari 1605]. — Een contract omtrent tinexploitatie op Biliton van 1827, door Mr. A. A. DE VRIES. — Het Oosten in vogelvlucht, van Boeddha tot de Groot-Mogols, door wijlen M. VAN GEUNS (vervolg). — Profielen, door HUGO PENNING. IV. Een herinnering. — Revue van brochures enz., zoomede de overige geregelde rubrieken.

Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw. *4e jaarg. afl. 6. October 1919.*
Brato-Joeda, door W. O. J. NIEUWENKAMP (met ill.). — Het Oost-Indische huis en zeemagazijn [te Amsterdam], door S. KALFF (met ill.). — Een terugblik [op de geschiedenis van Java] 1019—1319—1619—1919, door Dr. N. J. KROM. Hadramut en de Arabieren in Ned.-Oost-Indië. door B. TH. BRONDGEEST (slot).

Koloniaal Tijdschrift. *8e jaarg. Afl. 10. Oct. 1919.*
De onafhankelijkheidsvraag voor de Filippijnen door D. F. STIBBE. — Risico van den arbeid, door Controleur B. B. [naar aanleiding van moordaanslagen op ambtenaren B. B.]. — De artikelen 154, 156 en 160 van het Ned.-Indisch Wetboek van Strafrecht, door A. M. VAN DER ELST. — Van „zeeroover" B. D. VAN DER WAHL in 1816—1819. door P. H. VAN DER KEMP. — Bestuursambtenaar en Conduitestaat door J. TH. PETRUS BLUMBERGER, met Naschrift der Redactie. — Het tekort aan ambtenaren bij het kontroleurscorps in Ned.-Indië, door W. BAKKER GZN. — B. B. herinneringen. De eerste hormat-circulaire, door Oud-B. B.-man. — Vreemde koloniën, door D. G. STIBBE. — Kroniek, door TERTIUS (Indië in de Troonrede. — De Garoet-enquête. — De nieuwe Volksraad-voorzitter [Mr. SCHUMANN]). — Koloniale literatuur. — Persoverzicht. — Bibliographie, door C. v. d. V.

Tijdschrift voor Economische Geographie. *10e jaarg. No. 9. 15 Sept. 1919.*
De Soela eilanden en hun bewoners. Naar P. VAN HULSTEYN's memorie over de Soela-eilanden.
Id. No. 10. Bandoeng, de toekomstige hoofdstad van Nederlandsch-Indië, door H. BL.

Mededeelingen van het Encyclopaedisch Bureau. *No. X (Deel II. Afl. 3 1919).*
De Buitenbezittingen. Oostkust van Sumatra. Eerste stuk. Met platen en kaarten.

Mededeelingen van het Encyclopaedisch Bureau. *Afl. 18. 1918.*
Kolenterreinen in Benkoelen, door H. PHILIPPI. [Morphologische en geologische aanteekeningen bij de kaart van Zuid-Sumatra. II].

Weekblad voor Indië. *16e Jaarg. No. 17. 3 Aug. 1919.*
Het liefdewerk van de familie van Emmerik, door J. V. — De Witte kruis kolonie bij Salatiga, door A. VAN EMMERIK (met ill.).
Id. No. 18. Aan de groeve van J. P. DE KAT ANGELINO [uit de rede van J. B. VAN DER JAGT] (met ill.). — Insulinde en de vraag „Evolutionnair of revolutionnair", door PAIDEIA. — Indische kinderzegen, door C. V.
Id. No. 19. De drang naar onderwijs, door J. VERBOOM.
Id. No. 20. Lombok-nummer. Aug. 1894 — De Lombok-expeditie — Aug. 1919, door J. KONING. — Kort overzicht van de Lombok-expeditie (met ill.), door v. d. B. — Kort verslag van het gebeurde met de colonne van Lawick van Pabst op den 26 en 27 Aug. 1894 (met ill.), door C. MUSCH. — Herinneringen aan de Lombok-expeditie, door A. VAN DEN BOVENKAMP.
Id. No. 22. Vijf-en-twintig-jarig jubileum van den missionaris F. G. J. M. VAN LITH te Moentilan (met portret en ill.). — Ons wondere tropenland. Van Medan naar Padang (met ill.), door A.

De Beweging. *Jaarg. 1919, II, bl. 148.*
Het gewijde dwerghert, Maleische dierenfabel, vertaald door C. A. MEES.

De Kroniek. *Jaarg. V Sept. 1919.*
Indische krijgsvoering (met ill.).

Het Koloniaal Weekblad. *19e Jaarg. No. 38. 18 Sept. 1919.*
De antithese te Deventer [Congres Ind. Verbond van Studeerenden], door J. E. Stokvis.
Id. No. 39. Nogmaals „het snel naderende einde van Java's kleine landoverschot", door Schmülling.
Id. No. 41. Indiërs in de Staten-Generaal. door S. J. Aalt. — De Indische week der Technische Hoogeschool te Delft (6—10 Oct. 1919), door A. J. Gooszen.

Indië. Geïllustreerd Weekblad. *3e Jaarg. Afl. 26. 24 Sept. 1919.*
Boschnegers (vervolg), door de J. de J. (met ill.). — Het Indonesisch Congres te Deventer, door Dahlan Abdoellah. — De roman van het gelukskind. Uit het Maleisch vertaald, door B. Th Brondgeest (zie ook afl. 27—28).
Id. Afl. 27. De Gouvernements-Generaal van Oost-Indië. IX. Anthony van Diemen, door N. (met portret). — Patrouilleleven, door M. A. v. d. Lijke.
Id. Afl. 28. Arowakken (vervolg), door de J. de J. (met ill.). — Het gebied der groote meren in Celebes (met ill. en kaart), door E. C. Abendanon (zie ook afl. 29). — Tentoonstelling van Oost-Aziatische kunst in het Stedelijk Museum te Amsterdam. 14 Sept.—15 Oct. 1919 (met ill.), door L.
Id. Afl. 29. Dajaks (vervolg), door N. (met ill.). — De poesaka. Een verhaal uit het Batoersche, door H. W. Bredée (zie ook afl. 30).
Id. Afl. 30. Stadsnegers, door de J. de J. (met ill.). — De nieuwe voorzitter van den Volksraad Mr. Dr. W. M. G. Schumann (met portret), door M. E. R. — Op dienstreis naar Mepa, door J. A. F. Schut (met ill.). — Uit het laatste jaarverslag der Staatsspoor- en tramwegen in Ned.-Indië over 1917, door N. (met ill.).

De Reflector. *4e jaarg. No. 34. 23 Aug. 1919.*
De tweede Volksraad-president [Mr. Dr. W. M. G. Schumann], door M. M. (met portret). — Frederik Leonard Broekveldt [benoemd Directeur van het Dep. van B. B.] (met portret).
Id. No. 36. Indische voormannen. Suardhy Suryaningrat, door Hollandsch-Indiër (met portretten).

Indologenblad. *11e jaarg. No. 2. 16 Oct. 1919.*
Het derde congres van het Indonesisch Verbond van Studeerenden, te Deventer gehouden, 3, 4 en 5 Sept. 1919, door P. J. H(eesterman). — Het gebeurde te Toli-Toli [nl. de moord op contr. De Kat Angelino), door G. v. G. S.

De Gids. *83e jaarg. No. 10. 1 Oct. 1919.*
De Koningin naar Indië, door Prof. Dr. H. T. Colenbrander.

Theosofisch Maandblad voor Ned.-Indië. *17e Jaarg. No. 12. Dec. 1918.*
Esoterisme in de Wajang-verhalen, door v. d. Broek, met Naschrift van A. v. L.

De Economist. Het mercantiele verschil tusschen land- en mijnbouw, door ir. E. C. Abendanon. — Het ontstaan der Javasche Bank op het einde van 1827, door P. H. van der Kemp.

Onze Eeuw. *October 1919.*
Sumatra's Westkust onder Compagniesbeheer, door Dr. E. B. Kielstra.

De Java-Post. *17e Jaarg. No. 34. 22 Aug. 1919.*
De Gemeenteraadskwestie te Djokja, door J. van Roosendaal. — De legende van Lelfafakan en Lelmasrowan (Tanimbareesch vertelling), door H. Geurtjens.
Id. No. 37. Tanimbareesche feestviering, door H. Geurtjens.

Het Nederlandsche Zeewezen. *18e jaarg. No. 20. 16 Oct. 1919.*
De hofreizen naar Jedo in den Compagniestijd, door A. K. A. Gijsberti Hodenpijl (met ill.).

Orgaan der Vereeniging „Indië Weerbaar". *2e Jaarg. 1919. Afl. 1.*
De mijnwormziekte en het mijnwormvraagstuk, door Dr. J. de Graaf.
Id. Afl. 2. Economie en ethiek, door Paideia. — Het scheepvaartverkeer in den Oost-Indischen Archipel. — Over onderzeebooten en wat heeft Indië voor zijne militaire weerbaarheid van de onderzeeboot te verwachten? door S. (met ill.).

De Loods. *2e jaarg. No. 26. 18 Sept. 1919.*
De Koningin naar Indië.
Id. No. 27. Het Waterkasteel [te Jogjakarta], door Th. van Lelyveld.
Id. No. 30. Mohammedaan en Hindoe, door Henri Borel.

Vrijzinnig Weekblad. *3e jaarg. No. 2. 12 Juli 1919.*
De arbeidsverhoudingen ter Oostkust van Sumatra (zie ook No. 3). — Een en ander over den druk der heerendiensten in verband met het optreden van bestuurswege tegen de Inlandsche adathoofden, door K. (zie ook No. 4).
Id. No. 3. De afschaffing der Poenale Sanctie, door Mr. J. F. A. M. Buffart.
Id No. 5. De padi-opkoop. — Rassenonderscheid en rassengelijkwaardigheid in ons leger, door X. — Decentralisatie van onderwijs, door K. — Een en ander over toestanden en bestuur in de Molukken.

Handel en Bedrijf. *13e jaarg. No. 17. 21 Aug. 1919.*
Warenkennis van koloniale waren, door D. Ingermann (Vervolg: Katoen). (zie ook No. 18). — De wereldproductie en consumptie van cacao, door H.
Id. No. 19. Warenkennis van koloniale waren, door D. Ingermann (Kaoetsjoek, vervolg, zie ook No. 20).

In- en Uitvoer. *4e jaarg. No. 29. 24 Sept. 1919.*
De Engelsche handel met Nederland en Koloniën in de eerste helft van 1919.

Handelsberichten. *13e jaarg. No. 654. 25 Sept. 1919.*
Invloed van den oorlog op den buitenlandschen handel en scheepvaart van Nederlandsch-Indië (zie ook No. 655).
Id. No. 656. De in- en uitvoerhandel van Ned.-Indië in de jaren 1914—1917 (zie ook No. 657). — Curaçao. De stroohoeden-nijverheid gedurende 1918.

Economisch Statistische Berichten. *4e jaarg. No. 192. 3 Sept. 1919.*
Rubbermarkten in Nederlandsch-Indië, door Th. Ligthart.

Accountancy. *17e jaarg. No. 186. Aug. 1919.*
De wenschelijkheid van een accountantsdienst voor rietsuikerfabrieken op Java (ontleend aan *Weekblad voor Indië*), door J. Walpoott (zie ook No. 187).

De Indische Mercuur. *42e jaarg. No. 39. 26 Sept. 1919.*
De bruine binnenbast-ziekte in de Hevea-cultuur, door C. M. Hamaker.
Id. No. 40. De Algeroba-boom en de mogelijke nuttigheid daarvan in Ned.-Indië, door H. F. K. Douglas. — Het hoogovenbedrijf in Ned.-Indië, door H. Philippi.
Id. No. 41. Algemeen economisch overzicht van Suriname (ontleend aan het Verslag van de Surinaamsche Bank over 1918).
Id. No. 41. Een herleefd en twee nieuwe rubber-tijdschriften, door Prof. Dr. P. van Romburgh. — Kinine-productie in Britsch-Indië.

Teysmannia. *30e jaarg. 1919. Afl. 6.*
Levensgeschiedenis van Epilachona dodecastigma Mulsant [van plantaardig voedsel levende kever] in Deli, door J. E. A. den Doop (met ill.). — De bodem in verband met den plantengroei (vervolg), door Dr. J. J. B. Deuss. — Widjen, door K. van der Veer (met ill.). — De cultuur van citrusvruchten in Zuid-Californië, door Utermark. — Een eenvoudige bereiding van odeur [uit rozen], door D. J. — Sprokkelingen op landbouwgebied (Het looistofvraagstuk — Indigo. — Grondnoten (Arachis hypogea L.) in de Vereenigde Staten van Amerika).

De Suikerindustrie. *Jaarg. 19 (1919) bl. 167.*
De toekomst der suikerindustrie in Suriname, door W. F. Roeske.

Boschbouwkundig Tijdschrift Tectona. *Deel XII. Afl. 8. Aug. 1919.*
Iets over de samenstelling, verspreiding, gesteldheid en benutting der bosschen in het landschap Boeton c. a., door A. J. Beversluis. — Determinatie-tabel der boomsoorten, welke in de djatiwouden op Java voorkomen, door G. Blokhuis. — De nieuwe voorwaarden voor benoembaarheid tot - en opleiding voor adspirant-houtvester, door O. — Het boschwezen en de staatslandbouwbedrijven in den Volksraad, door R. W.

Oliën en Vetten. *9 October 1919.*
De klappercultuur in Nederlandsch Oost-Indië.

Algemeen Landbouwweekblad voor Indië. *4e jaarg. No. 7. 15 Aug. 1919.*
Cultures en vakbeweging, door L. — Kina-plantsoenen, door Dr. P. VAN LEERSUM. — Het ontstaan onzer bouwgronden, door A. MEEUSE.
Id. No. 8 Tekort aan pasmunt, door CAROLUS. — Een contrôle gewenscht op den invoer van landbouwproducten, door A. — Wordt Lalampoejangan op Java door zaad vermenigvuldigd? door B.
Id. No. 9. Over plukken, snoeien en nog wat, door A. DE KONING (vervolg). — De koffiebessenboeboek, door C. J. J. VAN HALL. — De klappercultuur in de Noordelijke Molukken. door TERNATAAN (ontleend aan het *Soer. Hdbl.*). — De Madoereesche veestapel (ontleend aan de *Locomotief*).
Id. No. 10. Groententeelt, door J. J. OCHSE. — Producten van den Arènpalm (Arenga saccharifera Labill.), door G. L. T. — Cultuurschool te Magelang (ontleend aan het *Soer. Hdbl.*). — Een gouvernements-rijstcultuur (ontleend aan het *Bat. Nwsbl.*).

Mededeelingen van het Proefstation voor Thee. *No. LXVI. 1919.*
Verflensen en de daartoe gebruikte inrichtingen door Dr. J. J. B. DEUSS (met ill.).

Proefstation voor Vorstenlandsche tabak. *Mededeeling No. XXXVI. 1919.*
Onderzoekingen over het dooden van Lasioderma serricorne Fabr. in tabak, door middel van 1°. verhitting, 2°. benzine, door Dr. A. D'ANGREMOND.

Archief voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië. *3e jaarg. Alg. ged. No. 3. Sept. 1919.*
Een dubbelmes voor het maken van Hevea-plakoculaties, door J. G. J. A. MAAS (met ill.). — Beschouwingen over het verband tusschen het aantal latexerijen en de productie van Hevea-boomen, door H. L. TEVES. — Over den invloed van het uur van den dag, waarop wordt getapt, op de opbrengst der boomen; benevens eenige daarmede in verband staande beschouwingen betreffende de wenschelijkheid van het uitsluitend in de vroege morgenuren, dan wel het gedurende den geheelen voormiddag tappen, door H. VAN LENNEP.

Primose. *19 September 1919.*
Rubbermarkten in Nederlandsch-Indië. (Ontleend aan *„Econ. Stat. Ber."*).

Nederlandsch-Indisch Rubbertijdschrift. *Vierde jaarg. (2e halfjaar) No. 9. 15 Juli 1919.*
Revolutie in de oogstmethode van de Hevea-Brasiliensis, door T. PETCH.
Id. No. 10. De ouderdomsdegeneratie van vegatief voortgeplante gewassen, door J. G. J. A. MAAS (zie ook den hierop betrekking hebbenden „Open brief" van B. E. L. F. VAN EERSEL, in No. 11).
Id. No. 12. Wat weten wij van den bruinen binnenbast en welk standpunt moeten wij innemen ten opzichte van deze ziekte? door D. MAC GILLAVRY.

Locale Belangen. *7e jaarg. Afl. 4. 15 Aug. 1919.*
Meeningsverschil omtrent desahervorming, door J. W. MEYER RANNEFT.
Id. Afl. 5. De burgemeester van Buitenzorg, door INSIDER. — Behoort een rivier tot een particulier land? — De instelling van Regentschapsraden.

Blaadje van de Centrale Kas. *7e jaarg. No. 6. 15 Aug. 1919.*
Het volkscredietwezen in de Federated Malay States, door O. P. B. — Langjarige credieten en de grondwoeker op Java, door O. P. BESSELING.

De Tropische Natuur. *Jaarg. VIII. Afl. 9. Sept. 1919.*
In het oerbosch van den Ophir (Sumatra), door E. JACOBSEN (vervolg) met ill.). — Javaansche Astrolochiace n (vervolg van jaarg. VII, bl. 183), door B. (met ill.). — Een paar keien (met ill.), door W. WINCKEL.

Orgaan der Ned -Indische Officiersvereeniging. *4ejaarg. Afl. 8. Aug. 1919.*
Schema van een brigadebivak, door WEGERMAN. — Het leger en de inktpot, door C. L. — Een statistische vergelijking tusschen het Japansche officierskorps en het onze, door H. M. LUCHSINGER. — Majoors examen, door PAIDEIA. — De Artillerie-inrichtingen in Ned.-Indië (uit den Volksraad). — De buitenlandsche verloven, door T. — De tractementsverbetering.

Indisch Militair Tijdschrift. *50e jaarg. No. 8. Aug. 1919.*
Kabelbruggen, door F. G. L. Weijerman (met ill.). — Om den man zoo lang mogelijk een zelfde wapen te doen houden, door C. L. en v. R. — Het vermenigvuldigen van kaarten, door J. C. F. Ohlhardt. — Een protest van de Legervereeniging, met Naschrift door C. Markus.

Ned.-Indische Bladen voor Diergeneeskunde en Dierenteelt. *Deel XXX, 1918. aft. 5.*
Toelichting op het artikel „Tropische cursus voor dierenartsen", door Dr. H. 't Hoen. — Nogmaals de Melkvoorziening, door J. C. F. Sohns.
Id. Afl. 6. Veeteelt in Djambi, door J. F. C. Raabe. — De overgang van hooivoedering op grasvoeding bij legerpaarden, door W. van der Burg. — De melkvoorziening in onze groote steden door J. C. F. Sohns.
Id. Deel XXXI, 1919. Afl. 1. Een praatje over gaba-, dan wel padiverstrekking aan legerpaarden, door W. van den Burg. — Een ziekte onder de melkkoeien, door J. Meekens. — In memoriam. J. P. J. Bruggeman [gouv. veearts], door Casser Dieben.
Id. Afl. 2. Een en ander over de paardenfokkerij in de Bataklanden, door T. Sperna Weiland. — De trekveevoorziening en de fokkerij, door W. Treffers.
Id. Afl. 3. De varkenspest op Sumatra's Oostkust, door Dr. W. C. A. Doeve.

De Waterstaats-Ingenieur. *7e jaarg. No. 7. Juli 1919.*
De Kloet, door Dr. B. G. Escher (met profiel). — Korte mededeeling over een tweetal tochten naar den Kloet, door Dr. G. J. N. Hengeveld (met plaat). — De boschexploitatie in de Buitenbezittingen, speciaal die op het eiland Simaloer, door Ir. J. de Jonge (met platen). — De autonomie der gewestelijke raden aangetast? door ir. C. Ch. Kwisthout.

Weekblad van het Recht. *No. 10455. 19 Sept. 1919.*
De koloniën ten voorbeeld aan het moederland, door Mr. I. A. Nederburgh.

Indisch Tijdschrift van het Recht. *Deel 112 (1919). Afl. 3—4.*
Onregelmatige gerechtskosten [bij Priesterraadvonnissen], door Idema. — Het Hoog Militair Gerechtshof van Ned.-Indië 1918—1919, door Mr. P. A. F. Blom. — Minangkabausch adatrecht (De rechtsbevoegdheid van den familietak, zijn goederen en zijn hoofd), door Mr. W. H. A. Sarolea.
Id. Afl. 5. Mr. J. J. Schrieke, Ontstaan en groei der stads- en landgemeenten in N.-I., door Mr. v. W. — De plaats van diefstal. Art. 363 3e. SWB, door Soebroto. — De hedendaagsche inheemsche rechtspraak in Ned.-Indië en haar regeling. Boekbespreking, door Mr. B. ter Haar.

Handelingen der Ned.-Indische Juristen-Vereeniging. *1919.*
Besprekingen over de wenschelijkheid der afschaffing of handhaving der doodstraf in Ned.-Indië.

De Nederlandsch-Indische Politiegids. *3e jaarg. No. 6. 1 Juni 1919.*
De unificatie van het strafprocesrecht.
Id No. 8. Het gerechtelijk scheikundig onderzoek bij vergiftigingen, door Dr. H. J. van Giffen.

Verslagen en Mededeelingen betreffende Indische delfstoffen en haar toepassing. *No. 6. 1919.*
Phosphaat.

De Ingenieur. *34e jaarg. No. 39. 27 Sept. 1919.*
De Borneo-diamant, haar voorkomen, winning en bewerking. Voordracht door L. M. Kroll.
Id. No. 40. De wetenschappelijke en technisch-economische beteekenis der Lematangkolenvelden. Voordracht door ir. H. Tromp (met afbeeldingen) (zie ook No. 41—42). — H. Wakkie †, door R. A. van Sandick.

Orang Peladang. *6e jaarg. No. 12. Sept. 1919.*
3e Indonesisch Congres voor Studeerenden [overzicht der gehouden voordrachten]. — Java's bevolking en bodem, door E. L. K. Schmülling (ontleend aan het *Kol. Weekblad*).

Neerlandia. *23e jaarg. No. 10. Oct. 1919.*
De volksgezondheid in Indië, door H. F. Tillema, met Naschrift van L[ingen].

Tijdschrift voor Indische Geneeskundigen. *26e jaarg. 1919. No. 2.*
Ons tijdschrift, door R. Séno. — Een jaar bij den aanleg van de Zuid-Sumatra Spoor te Batoeredja [in verband met den gezondheidstoestand der koelie's], door Soemoto. — Wanneer is een man van Gonorrhoe genezen? door R. Séno. — Het veronal als middel tegen overmatig zweeten, door Séno.
Id. No. 3. Tuberculine, door J. Westplat. — Het ulcus corneae rodens (Mooren), door R. Séno. — Verslag van het onderzoek naar den hygiënischen toestand van het Palace Hotel te Malang, door S. W. de Wolff. — Beantwoorde vragen der Influenza-enquête, door Machsoes. — Het belangrijke van het onderwijs in de psychiatrie voor de Indische artsen, door Dr. A. Gans.

De Banier. *11e Jaarg. No. 33. 15 Aug. 1919.*
De opening der Prinses Julianaschool te Soekaboemi [Christelijke Kartinischool voor Soendaneesche meisjes].
Id. No. 34. Eenige trekken uit het godsdienstig leven der heidensche bevolking op Zuid-Oost-Celebes, door H. van der Klift (Ontleend aan „Orgaan der Ned. Zend. Ver.").
Id. No. 36. Gedenkfeest van een Moeder in de Zendingswereld [nl. Mevr. J. M. Roskott-geb. Luijke te Ambon], door M. J. van Baarda. — De draadlooze telegrafie in Indië.
Id. No. 37. Mijnbouw in Indië en Staatsexploitatie (naar aanleiding eener beschouwing van Ir. Rueb in *Economisch Statistische Berichten.*)

De Katholieke Missiën. *Jaarg. 44 Afl. 11. Sept. 1919.*
Slachtoffers van de Spaansche ziekte op Flores (met portret).

Annalen van het Missiehuis te Tilburg. *37e jaarg. No. 10. 1 Oct. 1919.*
Gekrabbel over Tanimbareesch gebabbel. II. Hoe de Tanimbareezen op deze eilanden kwamen, door Pr. H. Geurtjens.

Een vaste Burg in onze God. *37e jaarg. No. 3. Sept. 1919.*
Batoe seboea en liga satoea [groote steenen en oude borden op de Batoe-eilanden]. Een kleine bijdrage voor land- en volkenkunde, door C. W. Frickenschmidt.

Berichten uit de Zendingswereld. *20e jaarg. No. 10. 15 Oct. 1919.*
Verhaal van een reis in Centraal Borneo, door Br. Schernus.

Maandblad der samenwerkende Zendings-Corporaties. *2e jaarg. No. 10. Oct. 1919.*
Bij het zestig-jarig bestaan der Utrechtsche Zendingsvereeniging, door J. A. Cramer. — Op de Mentawei-eilanden, door O. Werkman (met ill.). Het ziekenhuis te Tobelo (Halmahera), door J. Metz (met ill.). — Zendingswerk op Boeroe. Uit een schrijven van A. Hueting (met ill.).

Zendingstijdschrift „De Opwekker". *64e jaarg. No. 6. 1 Juni 1919.*
In memoriam. [Zendeling] H. v. d. Spiegel, door C. J. Hoekendijk.
Id. No. 7. Een en ander over de Chineezen in Ned.-Indië (zie ook No. 8—9.)

Anthropos. *Tome XII—XIII. 1917—18. Fasc. 3—4.*
O. D. Tauern. Patasiwa und Patalima. Von Molukkeneiland Seran und seinen Bewohrern. Besprechung, von P. W. Koppers.

Ymer. *Jaarg. 38 (1918). No. 4.*
E. Mjöberg: Om det senasteeforskingsarbetet pa Nya Guinea.

The Import & Export Trader. *Vol. I. No. 4. Sept. 1919.*
The economic conditions of the Dutch East Indies. — Java-kapok (with illustrations). — The colonial banks of the Dutch East Indies.

Deutsche Wochenzeitung für die Niederlande. *4 Oktober 1919.*
Ueberbevölkerung auf Java und grosse Siedelungsmöglichkeit auf Sumatra, von E. Schmülling.

Treubia. Recueil de travaux zoologiques, hydrobiologiques et océanographiques. *Vol. I. Livr. 2. Août 1919.*
Ueber einige für Java neue Vögel, von M. Bartels. — Javanese Chalcid-flies, by A. A. Girault. — Some additional remarks concerning Mr. Girault's descriptions of new Javanese Chalcid-flies, by Dr. W. Roepke. Zur Lebensweise einiger sozialen Faltenwespen auf Java, von Dr. W. Roepke (mit Tafeln). — Xylebores destruens Bldfd. (Col. Ipidae), schädlich für Djati (Tectona grandis), von Dr. W. Roepke (mit Abbildungen). — Hyalopeplus smaragdinus n. sp., eine neue Thee-Capside aus Java, von Dr. W. Roepke (mit Abbildungen). — Levenswijze van een aan orchideeën schadelijke Crioceris spec., door S. Leefmans (met platen). — Mitteilung über die javanischen Maulwurfsgrillen, von Dr. W. Roepke (mit Tafel).

The Dutch East Indian Archipelago. *Vol. II. No. 21. 5 Aug. 1919.*
Some remarks on mining in the Dutch East Indies. Minin by the Government, by J. Egerton Wood. — Chenopodium, a new culture. — Java's foreign trading during 1918. — The direct steamerline: Neth-India South America.

Journal of the North-China Branch of the Royal Asiatic Society. *Vol. L. 1919.*
The early Malays and their neighbours, by Ch. Summer Lobingier.

Commercial Holland. *Vol. I. No. 12. Oct. 1919.*
Wood production in the Dutch East Indies, in connection with industry and trade, by Prof. A. H. Berkhout (with illustrations).

Picturesque Dutch East Indies. *Vol. I. No. 2. April 1919.*
Boro-Budur (with illustrations).
Id. No. 3. Special number to commemorate the tricentenary of Batavia 1619—1919 (with illustrations).
Id. No. 4. Buitenzorg (A Dutch „Sans Souci") (with illustrations). — Regulations concerning the landing of travellers into the Netherlands East Indies.

The Mid-Pacific Magazine. *Vol. XVII. (1919) No. 4.*
Tosari and Bromo, by Ch. B. Perkins (with illustrations).

Revue de l'Histoire des Colonies françaises. *9me Année 1919. IIIe. Trimestre.*
Les publications de la Linschoten Vereeniging et les études d'histoire coloniale, par A. Cabaton.

Der Tropenpflanzer. *22. Jahrg. Nr. 8. Aug. 1919.*
Der Zucker Holländisch-Indiens, von Dr. E. Schultze.

Den Haag, 31 October 1919. W. C. Muller.

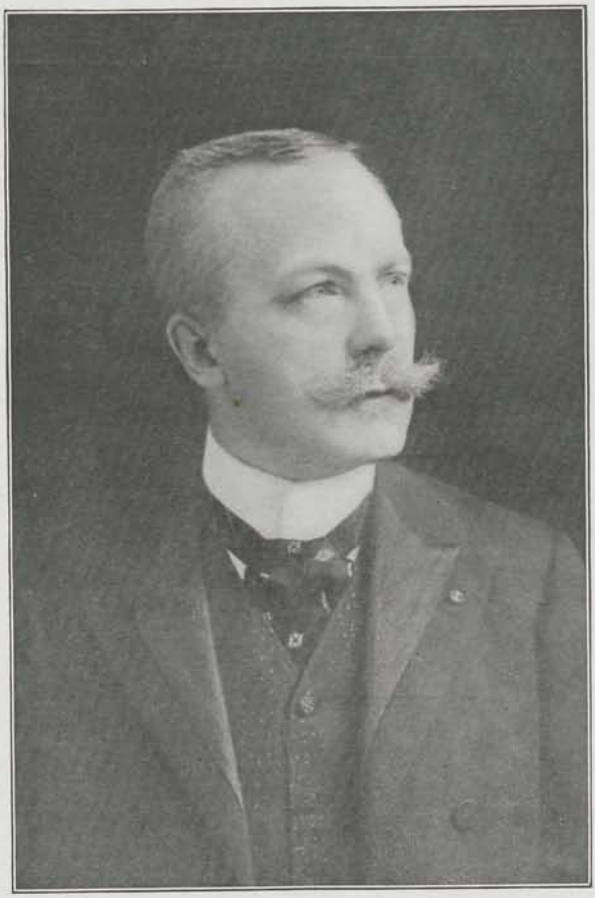

Z. Exc. S. DE GRAAFF
Minister van Koloniën.

De nieuwe Minister van koloniën S. de Graaff.

(*Met portret*).

Er behoorde zeker eenigen moed toe de vacante portefeuille van koloniën over te nemen. Moed in tweeërlei opzicht. De man, die door zijn gezondheidstoestand gedwongen, die portefeuille moest loslaten, minister Idenburg, is wel eens een Zondagskind genoemd, omdat hij bij allen, ook bij zijn tegenstanders, in hoog aanzien stond. Een ieder kwam en bleef onder de bekoring van die hoogstaande en nobele figuur, die zijn wel rotsvaste overtuiging getrouw wist te blijven zonder schier ooit een andersdenkende te kwetsen. We hebben er vroeger al op mogen wijzen, dat waar het: dwalen is menschelijk, ook op den heer Idenburg toepasselijk was, hij nooit geschroomd heeft, dan eerlijk en stellig terug te keeren van de dwalingen zijns weegs. Zulk een bewindsman op te volgen brengt op zichzelf al bezwaren mede; men kan voor de zware taak die een minister van Koloniën te vervullen heeft, zeer geschikt zijn en toch bij de vergelijking met dezen voorganger het er niet goed afbrengen. Niet iedereen kan van moeder natuur zooveel natuurlijke innemendheid hebben medegekregen, waardoor voor vijandschap geen plaats is.

In de tweede plaats getuigt het van moed in de thans in onzen Oost heerschende omstandigheden als leider van de koloniale politiek te willen optreden na een carrière in de tropen, die veel genoegdoening moet hebben gegeven. Toch heeft de regeering blijkbaar niet lang behoeven te zoeken naar een nieuwe koloniale Excellentie. Nauwelijks stond het vast dat de verbetering die in Idenburg's gezondheidstoestand was ingetreden, geen volledige beterschap was, zoodat hij langdurig rust zou moeten nemen, of er werden twee namen genoemd als a.s. minister van koloniën, waarvan een de thans genoemde minister S. de Graaff was. Gelukkig heeft men dus niet voor de leiding van het gewichtige departement van koloniën een advocaat uit zijn praktijk gehaald om eens te probeeren of hij altemet na eenige jaren ook zoo wat op de hoogte van zijn taak zou kunnen komen, zooals dat met het departement van marine het geval is geweest. De regeering heeft daarentegen de hand kunnen leggen op een man, die Indië goed kent,

en door zijn bijzondere opdrachten, waarmede hij tijdens zijn loopbaan is vereerd, een goeden kijk op den gang van zaken ginds, op de nooden en behoeften van de inlandsche bevolking kan hebben, en dus ook op de wijze, waarop daaraan is tegemoet te komen. Ter illustratie laten wij hier volgen zijn staat van dienst, zooals die in de bladen werd gepubliceerd.

De heer S. de Graaff is in Augustus 1861 te Lisse geboren en is dus 58 jaar oud. Hij behoort wat zijn politieke overtuiging betreft tot de rechterzijde.

Het ambt van directeur van het binnenlandsch bestuur in Nederlandsch-Indië bekleedde hij van 1906 tot 1910, waarna hem wegens langdurigen dienst een jaar verlof naar Europa werd verleend.

In 1913 werd hij ter beschikking van den gouverneur-generaal gesteld ten einde onder diens rechtstreeksche bevelen te worden belast met de werkzaamheden tot voorbereiding van een reorganisatie van het bestuurswezen daar te lande, en zulks onder toekenning van den titel van regeeringscommissaris voor de reorganisatie van het bestuurswezen van een rang en de statie van een lid van den Raad van Nederlandsch-Indië.

Ook reeds vroeger waren hem belangrijke bijzondere opdrachten gedaan.

Als controleur tweede klasse werd hij in Maart 1890 ter beschikking gesteld van den directeur van het binnenlandsch bestuur, om onder leiding van den aan dezen toegevoegden inspecteur F. Fokkens werkzaam te zijn bij de onderzoekingen betreffende de heerendiensten.

In 1892 werd hij tijdelijk toegevoegd krachtens machtiging van de regeering, tot voortzetting van de proefneming met een landrenteregeling op kadastralen grondslag over de geheele residentie Preanger-regentschappen, aan den met de leiding van die proefneming belasten inspecteur F. A. Liefrinck, met Tjitjalengka als standplaats, en na zijn benoeming tot controleur eerste klasse in 1896, werd hij tijdelijk toegevoegd aan den hoofdinspecteur voor bovenbedoelde aangelegenheden.

Daarna is hij wegens ziekte met een verlof van twee jaar in Europa geweest.

Teruggekeerd in Indië, is hij in 1898 toegevoegd aan de ingestelde grondhuurcommissie en in 1903 werd hij tijdelijk belast met het toezicht op de uitvoering van de regelen betreffende den verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders.

Nadat hij in 1903 reeds aan den directeur van het binnenlandsch bestuur was toegevoegd kreeg hij in het volgende jaar een opdracht, onder tijdelijke toevoeging aan den directeur, ten behoeve van het toezicht op de toepassing van de wettelijke en administratieve voorschriften betreffende agrarische en daarmede verband houdende aangelegenheden en voor andere daarop betrekking hebbende werkzaamheden, met den titel van inspecteur voor agrarische zaken; waarna in 1905 zijn be-

noeming tot inspecteur voor agrarische zaken volgde met aanwijzing van Buitenzorg als zijn hoofdstandplaats. Kort daarna is hij belast geworden met werkzaamheden op het departement van den directeur van binnenlandsch bestuur, met toekenning van den titel van adjunct-directeur.

Na zich te hebben gekweten van de in 1913 verstrekte opdracht voor het onderzoek naar de mogelijkheid van bestuursreorganisatie in Ned.-Indië, verkreeg hij in Januari 1915 eervol ontslag met recht op pensioen.

In 1917 werd hij president-commissaris van de Nederlandsche Uitvoer-Maatschappij.

Voorts is hij nog lid van verschillende commissies geweest.

Van zijn koloniaal politieke geloofsbelijdenis heeft de nieuwe minister geen geheim gemaakt. Nauwelijks benoemd heeft hij reeds eenige personen te woord gestaan. De redactie van *De Avondpost* deelde het volgende mede over haar onderhoud met minister De Graaff:

„Voor zelfbestuur acht Z.Ex. Indië op het oogenblik nog niet rijp. inzooverre onder zelfbestuur moet worden verstaan de regeeringsvorm, zooals die in de Engelsche Dominions wordt toegepast, waar de kolonie een zelfstandige regeering bezit binnen het verband van het moederland. Deze regeeringsvorm zal mogelijk zijn in de verre toekomst, wanneer de inlanders door meer ontwikkeling zich de daartoe noodige eigenschappen in voldoende mate zullen hebben eigen gemaakt. Echter komt aan de inlanders in zekere mate medezeggingschap toe in het bestuur der kolonie onder leiding van het moederland.

In de Sarekat Islam als uitvloeisel van den tijd, zoolang deze zich blijft bewegen in de gematigde richting en zich voor oogen houdt de economische ontwikkeling van het land, ziet minister de Graaf geen gevaar; echter in het algemeen komt het voor, dat de S. I. altijd zekere neiging zal hebben om te derailleeren en dan kan de beweging zeer zeker een groot gevaar worden.

Over de defensie van Indië wilde Z.Ex. zich op het oogenblik nog niet in bijzonderheden uitlaten. Echter kon hij wel als zijn meening te kennen geven, dat Indië niet in een toestand moet verkeeren, dat het voor den eersten den besten open staat. En met de huidige verdedigingsmiddelen verkeert het ook niet in dien toestand, ofschoon het natuurlijk niet in zijn geheel zich zal kunnen weren tegen een overval van een sterke vijandelijke combinatie.

Het nut van de zending uit cultureel oogpunt, afgescheiden van de ethische verdiensten, acht de minister boven eenigen twijfel verheven. De zending in Indië, onverschillig van welke godsdienstge richting, verdient dan ook de volle waardeering van het moederland en zij verdient allen steun binnen de perken van het financieel vermogen.

Gelijke steun, al weder met inachtneming onzer financieele krachten,

dient te worden gegeven aan het onderwijs. Het onderwijs toch werkt aan verhooging van het algemeen beschavingspeil en dit kan niet anders dan aan de inlanders en aan de kolonie ten goede komen. De inlander in het algemeen is volgens Z.Ex. zeer zeker vatbaar voor goed onderwijs en zoolang dit hem houdt in den juisten gezichtskring en overeenkomt met de behoeften van plaatselijken aard, dus op een gezonde wijze zal zijn ingericht, zal het er toe bijdragen den inlander te brengen tot waardeering van veel in ons bestuur, wat hij nu niet kan begrijpen en niet weet te appreciëeren.

Wat de quaestie van een universiteit voor Indië betreft, deze acht Z.Exc. vooralsnog praematuur. Van veel meer dadelijk belang is de opleiding in technischen zin om te kunnen voldoen aan de vele behoeften, welke in deze richting in elk opzicht gevraagd worden".

De Nederlandsche minister van koloniën heeft niet alleen de Oost-Indische, maar ook de West-Indische zaken te leiden. Onze West kent de nieuwe Excellentie niet uit eigen aanschouwing. In dit opzicht zal hij dus aanvankelijk niet veel leiding kunnen geven. Uit een interview met een redactielid van *De Telegraaf* nemen we dit over:

„In de West is de nieuwe minister nooit geweest. Maar we wezen hem er op, dat ook nu weer in de stukken over de algemeene beschouwingen der Staatsbegrooting de vraag van verkoop van onze West-Indische koloniën is aangeroerd. Dat de minister hiervoor niets zou voelen, begrepen we wel. „In den tegenwoordigen tijd" — zei hij — „zijn volken en bevolkingen niet meer een object van verkoop. En ik geloof trouwens ook niet, dat een verkoop zou zijn in den geest der bevolking van Suriname." Wij spraken nog even over de ongunstige toestanden in de West. En de minister sprak als zijn meening uit, dat die heel wat zouden verbeteren, wanneer het vraagstuk der arbeidskrachten zou zijn opgelost. Dit is de zwakke plek in den toestand in Suriname."

Dat de nieuwe koloniale Excellentie op dit gebied niet veel nieuws zou vertellen, is duidelijk. Het stemt al tot tevredenheid, dat hij in zijn uitlatingen juist is geweest, en vooral, dat hij vijandig staat tegenover den slechten koopmansgeest, die onze West maar zou willen verkoopen om aan geld te komen.

Het is altijd moeielijk om te voorspellen of een nieuwe minister, vooral als hij geheel onervaren in de parlementaire gebruiken is, zal voldoen. Dit klemt nog te meer in dezen tijd, nu de meeningen omtrent de wijze waarop de evolutie in onze koloniën moet voltrokken worden, zoo scherp tegenover elkaar staan. We mogen en moeten echter van dezen oud B.B. man verwachten, dat hij de Indische regeering krachtig zal steunen in haar streven om voor alles rust en orde ginds te handhaven. Dat hij ook achter die regeering zal staan

als zij meent oproerkraaiers buiten de koloniën te moeten zetten, eveneens als er krachtige maatregelen genomen worden om verzet te onderdrukken. Alleen in een rustige omgeving kan de thans aangevangen evolutie worden voortgezet, zonder dat de inlandsche bevolking de dupe wordt van excessen, die de te bloediger gesmoord zullen moeten worden, naarmate er in den aanvang te veel lankmoedigheid werd betracht.

Begrijpen wij de plannen van minister De Graaff goed, dan zal er in de leiding van zaken aan het departement van koloniën niet veel wijziging komen. Dat stemt tot vertrouwen. Natuurlijk, dat van socialistische zijde al wordt gemerkt, dat men dezén minister in het oog moet houden, juist omdat hij een knap man is. Van andere zijde is betoogd, dat Indië van dezen minister wat den vooruitgang in medezeggenschap van de bevolking betreft, niet veel te verwachten heeft. Men zou hierover eerst dan met succes kunnen debatteeren, als eens vast stond wat de concrete wenschen van de verschillende partijen in deze zijn. Wij voor ons gelooven echter, dat het verleden van dezen bewindsman aanleiding kan geven tot het geloof, dat hij een *geleidelijke* uitbreiding van het medezeggenschap van de bevolking niet in den weg zal staan, dat hij echter die uitbreiding zal doen loopen over een parlementaire scholing, die geen enkel volk kan ontberen. Met belangstelling wachten we de daden van dezen tot de rechtsche partijen behoorenden minister af. Moge zijn arbeid onzen koloniën ten zegen strekken!

E. A. A. VAN HEEKEREN.

Toepassing en wijzigingen van de Indische Mijnwet.

DOOR

REINIER D. VERBEEK.

(Slot).

Volgens het Voorloopig Verslag van de Eerste Kamer verklaarden eenige leden mede weinig ingenomen te zijn met het ingediende wetsontwerp. Zij wezen erop, hoe de geheele ontwikkeling van den Indischen mijnbouw gestremd was geworden gedurende een aantal jaren en meenden dat de Tweede Kamer het ontwerp voornamelijk had aangenomen in de hoop daardoor den stremmenden invloed van de circulaire van April 1913 op te heffen [1]). Ze waren van oordeel, dat de nadeelige gevolgen, die dit wetsvoorstel bij aanneming ten gevolge zouden hebben, zwaarder zouden wezen dan de voordeelen, die men zich voorstelde te bereiken. Wat de aanschrijving aan de Hoofden van gewestelijk bestuur aangaat, om voorloopig alle aanvragen tot verleening van opsporingsvergunningen in beraad te houden, wat ten gevolge had gehad, dat ook concessie aanvragen niet verleend werden, zoo was men van oordeel, dat daardoor het hoofdbeginsel van de Indische mijnwet was aangetast. De oorzaak van dezen maatregel was nooit officieel erkend. Ze lag in redenen van staatsbelang, nl. in de vrees voor vestiging van onder vreemden invloed staande ondernemingen op strategisch belangrijke punten. Gebruik makende van de vrees daarvoor had men onder het ministerie de Waal Malefijt de regeering er toe gebracht de onderneming Poeloe Laut tegen een hoogen prijs aan te koopen en daarop begon hetzelfde spel op Seboekoe. Het voorgestelde Djambi-contract klopte ook geheel met het thans aanhangige wijzigings-voorstel, maar werd verworpen tengevolge van den strijd tusschen voorstanders van particuliere- en staatsexploitatie. Werd dit ontwerp aangenomen, dan zouden particuliere concessies

[1]) Eene verwachting die niet verwezenlijkt is geworden.

voor petroleum en kolen niet meer verleend kunnen worden. En de regeering zou weliswaar vrijheid krijgen, onder goedkeuring van de Staten-Generaal, voor petroleum en kolen exploitatie-contracten met particulieren af te sluiten, doch met het oog op de verwerping van het Djambi-contract zou reeds bij voorbaat vast staan, dat die goedkeuring niet verleend zou worden. Alleen staatsexploitatie bleef dan voor deze beide mineralen over, terwijl toch de bedoeling van het onderwerpelijke wetsontwerp was, ook particuliere exploitatie, en zij het ook onder contract met de regeering, toe te laten. De aanneming van het wetsontwerp zou dus slechts het scheppen van een toestand van onzekerheid wezen ten opzichte van de exploitatie van petroleum en steenkool en zeker niet bevorderlijk zijn voor de verdere ontwikkeling van de Indische mijnindustrie.

Andere leden, die zich in het algemeen met de strekking van het wetsvoorstel wel konden vereenigen, al verwachtten zij niet veel van het aangaan van overeenkomsten tot het doen alléén van opsporingen, zonder dat de opspoorder uitzicht heeft op voordeelen, voortspruitende uit de ontginning, hoopten, dat door aanneming eindelijk een einde zou komen aan de groote malaise op mijnbouwkundig gebied die gedurende de laatste jaren in Indië had geheerscht.

In zijn Memorie van Antwoord herhaalde de minister zijne reeds aan de Tweede Kamer gedane mededeeling, dat naar zijn oordeel de plaats gehad hebbende stopzetting van de werking der Indische mijnwet niet in strijd was met eenige bepaling van die wet, doch zonder deze bewering nader te staven. Redenen van staatsbelang hadden er toe geleid om zoo te handelen en dit wetsontwerp in te dienen, zegt de minister voorts. Het had *uitsluitend*[1]) tot strekking op de Wijzigingswet van 1910 voort te bouwen, onder matiging van het, tot groot nadeel van de mijnnijverheid in Nederlandsch Indië, tot dusver onbeperkte stelsel van reserveering van delfstofhoudende terreinen voor het Land. Op de beantwoording van de vraag; „Ontginning door het Land of door particulieren?" werd in de voorgestelde wetswijziging ten opzichte der daarin genoemde delfstoffen niet, zooals in het Voorloopig Verslag beweerd werd, vooruitgeloopen.

Uit het bovenstaande blijkt dus wel duidelijk, dat feitelijk het eenige motief hetwelk voor deze wetswijziging van regeeringswege kon worden aangevoerd, hetzelfde was, hetwelk bereids door de heeren De Waal Malefijt en Van Kol, tijdens de behandeling van de Indische mijnwet, in de Tweede Kamer, in 1899, en toen zonder succes, werd geopperd. Een voortbouwen op de geheel onnoodige wetswijziging van 1910, die volgens de verzekering van minister De Waal Malefijt geen wijziging in de beginselen van de Indische mijnwet beoogde, kon deze wijziging

[1]) Door mij gecursiveerd.

van 1916, welke die wet geheel ontwricht, zeer zeker nooit genoemd worden. Het reserveeren of sluiten van ontzaglijke uitgestrektheden van Nederl. Indië, zooals nu plaats gehad heeft, is zeker verkeerd geweest en die handeling was evenmin in overeenstemming te brengen met de beginselen van de oorspronkelijke mijnwet als met de plaats gehad hebbende wetswijziging van 1910.

Den 16en Juli 1918 werd door den heer Cremer in de Eerste Kamer het voorstel gedaan om de behandeling van dit wetsontwerp, hetwelk van verre strekking was, in verband tot de in Indië te volgen mijnbouwpolitiek, voorloopig van de agenda af te voeren. Het was zeide hij, in de laatste dagen, dat de Tweede Kamer vergaderde, zonder discussie en zonder hoofdelijke stemming onder den hamer doorgegaan. Het scheen hem echter minder gewenscht dit ook in de Eerste Kamer met spoed te behandelen met een demissionair minister, die gedurende de vijf jaren zijner bewindvoering getoond had in dit opzicht geen vast omlijnde opvattingen te hebben, slechts weifelend was opgetreden en die de stopzetting der werking van de mijnwet, door zijn ambtsvoorganger bewerkstelligd, bestendigd had. De opvolger van dezen minister zou in dit opzicht wellicht andere denkbeelden zijn toegedaan en ware het daarom wenschelijk dezen niet voor een fait accompli te plaatsen. Het voorgestelde oponthoud, ten opzichte van de behandeling van het ontwerp, behoefde niet lang te duren, hoogstens enkele weken.

Opmerkelijkerwijze waren het de beide afgevaardigden, die eenige jaren geleden in de Tweede Kamer, bij de behandeling van de mijnwet zelve, daartegen bezwaren hadden ingebracht, welke nu tegen het toestaan van het voorgestelde uitstel opkwamen. Dat uitstel was in het geheel niet noodig, meende de heer De Waal Malefijt, en volgens hem was het wetsvoorstel zelf ook niet van zoo'n ingrijpenden aard. De bedoeling was hoofdzakelijk om de aanschrijving van 1913, *waardoor de geheele mijnbouw in Indië was stopgezet* [1]) buiten werking te stellen. Het ontwerp was van zoo'n eenvoudigen aard, dat het nu best kon worden afgedaan. Ook de heer Van Kol gaf als zijn oordeel te kennen, dat hij geen enkele reden zag, waarom dit betrekkelijk eenvoudige wetsontwerp moest worden uitgesteld.

Zoodoende werd het meerendeel der aanwezige leden in de meening gebracht, dat het niet om een aangelegenheid van groot gewicht ging,

---

[1]) Zeer juist. Maar de Kamer was in het geheel niet erop voorbereid, om de zwaarwichtige beteekenis dezer langjarige stopzetting te begrijpen of naar behooren te beoordeelen, waarvoor in de eerste plaats op den heer De Waal Malefijt als minister de verantwoordelijkheid rustte. Wel zou ook aan die stopzetting een einde kunnen komen door het aannemen dezer wetswijziging, maar hetzelfde zou ook noodzakelijkerwijze gebeurd zijn bij het weigeren van die goedkeuring, uit welke weigering immers gebleken zou zijn, dat de Kamer de handelwijze van de beide vorige ministers *niet* voetstoots aanvaardde.

en met 20 tegen 18 stemmen werd het voorgestelde uitstel verworpen. Twee dagen later, den 14en Juli 1918, kwam het ontwerp in behandeling en werd schier zonder discussie en zonder hoofdelijke stemming aangenomen. Van belang waren in dit geval de woorden, die de minister ter verdediging van zijn ontwerp sprak en de juichkreet, die de heer Van Kol, nadat het ontwerp aangenomen was, uitte. Deze hoopte, dat de belangrijke rede, die de minister nu juist gesproken had, door velen in den Lande zou worden gelezen. Er bleek uit, dat door dezen bewindsman ten opzichte van den mijnbouw een vast, op goede grondslagen berustend plan gevolgd was, en hoe wij nu, na die aanneming van het wetsontwerp, de eerste klanken van de doodsklok over de particuliere mijnexploitatie hoorden luiden. Op de overwinning van staatsboven particuliere mijnexploitatie kon voortaan met goede hoop gerekend worden.

Zonder twijfel was de meerderheid van de leden der Eerste Kamer die zoo pas, zonder hoofdelijke stemming, dit wetsontwerp goed gekeurd had, zich vooraf niet bewust, dat dit de conclusie moest zijn, die men — en niet ten onrechte wellicht — uit de gevelde beslissing mocht trekken, zoolang die wijziging gehandhaafd blijft. Maar uit dezen jubelroep van den heer Van Kol moet hun óók gebleken zijn, dat de gevallen beslissing niet van zoo'n onschuldigen aard was als de beide afgevaardigden ze vóór het nemen daarvan hadden voorgesteld; dat ze, integendeel, van zeer principieelen aard is en dat hare al of niet bestendiging de meest ernstige gevolgen voor Indië moet hebben.

Uit de door den minister, bij deze gelegenheid gesproken redevoering, die zoo zeer door den heer Van Kol geroemd werd, zou men gaarne op eenigszins duidelijke, overtuigende en zoo mogelijk afdoende wijze, de motiveering voor de noodzakelijkheid dezer principieele wijziging eener pas afgekondigde wet vernomen hebben, eene wijziging die noodig geoordeeld werd zelfs vóór dat aan die wet de gelegenheid was gegeven behoorlijk in werking te treden. Die motiveering zoekt men echter tevergeefs daarin.

Bij die gelegenheid zeide de minister in hoofdzaak het volgende:

Na hulde gebracht te hebben aan den heer Van Kol voor den hem bij dit ontwerp verleenden grooten steun, en aan den heer De Waal Malefijt voor zijn aandeel daaraan, zeide hij: dat volgens hem de mijnwet moest voldoen aan drie eischen „en wel aan deze twee „positieve, dat zij aan de gemeenschap een groot deel geeft van de „baten, die de ontginning van den ondergrond oplevert en dat zij het „voor de gemeenschap te allen tijde mogelijk moet maken, om die „hoeveelheid delfstoffen, die zij voor eigen gebruik behoeft, ook in het „land zelf te verkrijgen tegen schappelijken prijs en in de derde plaats, „en dat is misschien een negatieve eisch, dat de uitgifte van concessie „niet zoodanig mag zijn, dat daaruit politieke moeilijkheden kunnen

„voortvloeien. Toen ik deze zaken in mij had opgenomen en den weg „gebaand had [1]) om dit wetsontwerp bij de Kamer in te leiden, heb „ik ook in mijn Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer uit„drukkelijk deze drie desiderata, die gesteld moeten worden, op den „voorgrond gebracht en daarbij aangetoond, dat aan die desiderata „voldaan kan worden, althans grootendeels, door de voorgestelde „wijziging".

Door deze uiteenzetting heeft de minister, wel verre van zijn ontwerp te verdedigen en aannemelijk te maken, slechts zeer duidelijk aangetoond, den toestand niet te begrijpen, niet te beseffen, wat het *doel* eener gezonde mijnpolitiek moet wezen, vooral voor een land als Nederlandsch Indië, dat voor het meerendeel nog maagdelijk liggend, woest, met oerwoud bedekt gebied is, hetwelk tot ontwikkeling gebracht moet worden. Niet begrepen heeft hij, dat voor het laatste doel juist het opsporen van de *verborgen* liggende delfstofafzettingen de krachtigste hefboom vormt.

Hij begreep niet, dat dit door de ondervinding van alle tijden, in alle landen, aangetoond is, en dat daarom overal waar met goeden uitslag bekroonde mijnwetten afgekondigd werden het *opsporen* van die ontginbare delfstoffen, en daardoor het mogelijk maken van de ontginning daarvan, *het doel* van de af te kondigen mijnwet moest wezen. Hij begreep niet, dat het door de in alle mijnlanden sedert eeuwen opgedane ondervinding *bewezen* is, en overal elders daarom als een axioma geldt, dat dit opsporen en vinden slechts *vertraagd* kan worden door te trachten zulks in voldoende of gewenschte wijze van regeeringswege te doen geschieden. Hij begreep niet, dat juist daarom ook deze mijnwet voor Indië werd afgekondigd, een wet waarvan de *vrij-verklaring* van den mijnbouw het hoofdbeginsel vormt. De denkbeelden die de minister, hier verkondigt, zijn niet nieuw. Ze werden voor eeuwen geleden aanvankelijk reeds gekoesterd en verkondigd, door de Grieken en Romeinen, en door de regaalheeren in de middeleeuwen in Europa. Maar deze ondervonden op den langen duur, dat de *voordeelen* die de ontginning van delfstoffen kan afwerpen, hetzij direct of indirect, natuurlijk eerst kunnen verkregen worden nadat die delfstofafzettingen eerst ontdekt en bij de ontginning werkelijk waardevol gebleken zijn en dat dus *niet* de van dien mijnbouw te heffen directe voordeelen het eerst de aandacht verdienen en het doel moet wezen van de mijnwet, maar het scheppen van de mogelijkheid om die delfstoffen te *ontdekken* en in ontginning te zien brengen. Dat heeft men voor een twintigtal jaren begrepen, beoogd en in praktijk willen brengen voor Indië en de minister heeft niet begrepen, dat hij,

---

[1]) Nl. door bestendiging van de circulaire van minister De Waal Malefijt, die aanleiding had gegeven tot de in Indië in het leven geroepen stopzetting.

door zijne wijziging, het toen gekozen beginsel weder overhoop heeft geworpen. De belasting die van den mijnbouw geheven mag worden vormt een onderwerp op zich zelf en behoort niet tot de eigenlijke mijnwet. Deze is afhankelijk van factoren en omstandigheden die niet samenhangen met die welke in de mijnwet geregeld zijn. De Pruisische mijnwet heeft die dan ook niet bij de mijnwet geregeld en had men toen in Nederland de ondervinding opgedaan die wij nu, tot ons leedwezen, verkregen hebben, dan zou dit waarschijnlijk bij de Indische mijnwet ook niet hebben plaats gehad, maar bij een afzonderlijke wet.

Een ander feit is bij de door den minister verkondigde stellingen over het hoofd gezien, nl. dat men bij het ontwerpen en het vaststellen van de Indische mijnwet uitgegaan was van het beginsel, dat men bij het kiezen van den voor Indië te volgen mijnbouwpolitiek ophouden moest met het nemen van proefnemingen, met het toepassen van eigen bedachte stelsels, en zich voortaan moest richten naar een door eene ondervinding van eeuwen proefhoudend gebleken stelsel, hetwelk in andere landen de gunstigste resultaten had opgeleverd. Tot die conclusie was men immers gekomen door de overweging, dat men niet mag verwachten dat in Indië de delfstoffen op andere wijze in de natuur te vinden zullen zijn als in andere mijnlanden. Niet alleen heeft men dit alles geheel uit het oog verloren maar, bij de zucht om meerder baten te verkrijgen, vergeten om zich op deugdelijke wijze vooraf rekenschap er van te geven, of die gedroomde meerdere baten in werkelijkheid wel op de nieuwe manier verkregen kunnen worden en of dit ergens anders op de wereld proefondervindelijk gebleken is het geval te wezen. Zijn zulke stellingen als deze, dat de mijnwet het voor de gemeenschap te allen tijde mogelijk moet maken om die hoeveelheid delfstoffen, die zij voor eigen gebruik behoeft, ook in het land zelf te verkrijgen, niet bij slot van rekening bloote phrasen? Kan de mijnwet uitwerken, dat in Indië afzettingen van allerlei delfstoffen ontdekt worden die de natuur daar niet vormde, maar waaraan men toch behoefte heeft en die dus van elders moeten worden aangevoerd?

Dat de plaats gehad hebbende regeling eerder daartoe aangegaan is, om casu quo politieke moeilijkheden te scheppen, doordien ze afwijkt van de elders gevolgde, dan om ze onmogelijk te maken, heb ik reeds gezegd.

Hoe meer men zich in de zaak indenkt, hoe raadselachtiger ze eigenlijk schijnt. Bij de onvoldoende motiveering van de noodzakelijkheid dezer wetswijziging, en van de plaats gehad hebbende langjarige stopzetting van de mijnwet, valt het den buitenstaander moeilijk in dit opzicht met zekerheid de juiste aanleiding daartoe te vinden of aan te geven. Men zou hiervoor kennis moeten kunnen nemen van de gedachtenwisseling die er in dit opzicht plaats heeft gehad tusschen de Indische en de Nederlandsche regeering, alvorens tot het voorstellen

dezer wetswijziging werd besloten. Intusschen moet men, zonder die wetenschap zich een oordeel over het gebeurde willende vormen, wel tot de conclusie komen, dat de eerste aanleiding tot het voorgevallene in Indië gezocht moet worden, waar de ontwerper van de ondoelmatige mijnordonnantie, die natuurlijk niet zou toegeven, dat ze in de praktijk niets anders dan belemmering, en dus het tegendeel van de bedoeling der mijnwet, veroorzaakt had, ook belast was geweest om op hare toepassing te letten en deze te regelen. Dat de toepassing van de mijnwet onder de bestaande omstandigheden belemmerend werkte is bewezen en dat die belemmering komen moest was duidelijk, wanneer men zich de moeite getroost de mijnordonnantie met aandacht te lezen. Minder algemeen bekend is het echter dat, bij het ontwerpen daarvan, de uitgedrukte bedoeling voorgezeten heeft die belemmering mogelijk te maken En dat zulks onder schoon klinkende leuzen geschiedde, spreekt vanzelf.

In den aanhef van de inleiding tot de Memorie van Toelichting, die bij het ontwerp behoort, waarbij in bedoelde mijnordonnantie de aanvragen tot vergunning van mijnbouwkundig onderzoek geregeld worden, leest men het volgende:

„Bij de samenstelling van het hier toegelicht Ontwerp betreffende „de vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen is „o. m. uitgegaan van de volgende hoofdbeginselen en grondgedachten:

„Zonder een *gezonden* speculatiegeest tegen te gaan, welke in het „bijzonder onmisbaar is voor het in het leven roepen van eene bloeiende „mijnbouwindustrie, behoort er toch naar te worden gestreefd hen die „*uitsluitend met speculatieve bedoelingen*[1]) vergunningen aanvragen (en „die zijn velen), zooveel mogelijk en noodig op wettige wijze te weren, „hetgeen slechts in het belang kan zijn van ernstige opspoorders, de „eigenlijke pioniers der mijnbouwindustrie".

---

[1]) „La speculation si sottement maudite!" zeide zeer terecht eens Paul Leroy Beaulieu in een zijner artikelen in de *Revue des Deux Mondes*. Alsof niet elke handeling van den industrieel, den koopman, den landbouwer, of wien niet al, op speculatie berust en het zoo verkeerd mogelijk zou wezen, en de mijnwet dit juist heeft willen voorkomen, dat hier de uitvoerende ambtenaar een oordeel zal hebben uit te spreken of de bedoeling van den aanvrager al dan niet goedkeuring verdient. Alleen de wet zal spreken.

Toen op Java het verwerven van woeste gronden in erfpacht voor particulieren werd opengesteld en velen zich aanmeldden, waren er ook ambtenaren, die er op aandrongen die erfpacht niet te verleenen aan personen die uitsluitend met speculatieve bedoelingen zulke aanvragen indienden, d. w. z. met de bedoeling de verkregen erfpacht weder aan anderen over te doen, zonder zelf tot bebouwing over te gaan. Zeer terecht ging de Indische regeering toen niet op dat voorstel in, omdat zij van oordeel was, dat juist zulke personen, die zelf de rimboe ingingen om geschikte gronden te zoeken, een nuttig werk verrichtten en een nuttige schakel vormden bij het stand komen van nieuwe cultuur ondernemingen.

„Daarom zijn de eischen, waaraan de verschillende aanvragen enz., „in het ontwerp genoemd, moeten voldoen, *zooveel mogelijk verscherpt* [1]), „waardoor ook de betrekkelijke bepalingen der Indische Mijnwet tot „haar recht zullen komen" enz.

Op meer duidelijke wijze dan hier geschreven staat kon zeker de ontwerper van de mijnordonnantie niet te kennen geven hoe weinig hij de bedoeling van de Indische mijnwet begrepen had en hoe verkeerd zijne opvatting was omtrent aard en omvang van de taak die hem was opgedragen. Die taak was gebaseerd op artikel 43 van de Indische mijnwet hetwelk luidt: „Voor zoover nevens deze wet en de „tot hare uitvoering vereischte voorschriften nog andere regelingen „noodig zijn om de goede werking der wet te bevorderen en het ver„eischte toezicht op opsporingen en ontginningen in het algemeen „belang te verzekeren, worden zoodanige regelingen bij ordonnantie „vastgesteld".

De Nederlandsche wetgever had alzoo aan den Indischen de taak opgedragen om ten opzichte van de Indische mijnwet:

1°. Voorschriften af te kondigen tot hare *uitvoering* en noodig om de goede werking der wet te *bevorderen*;

2°. Zulke *in het algemeen belang noodige* voorschriften af te kondigen, vereischt om het *toezicht* op opsporingen en ontginningen te verzekeren. En opdat in dit opzicht geen misverstand zou kunnen ontstaan, opdat in dit opzicht geen inbreuk zou kunnen worden gemaakt op het beginsel van vrijheid van bedrijf, werden in de mijnwet (art. 43 (2)) de onderwerpen uitdrukkelijk aangegeven, waarover dit van regeeringswege uit te oefenen politietoezicht zich zou mogen uitstrekken. Die onderwerpen waren limitatief gesteld, geheel in overeenstemming met de Pruisische mijnwet en daaraan mocht, bij ordonnantie, geen uitbreiding gegeven worden.

Het waren dus twee verschillende onderwerpen, die de Indische regeering zou hebben te regelen. Het eerste onderwerp was het meest urgente, omdat zonder deze de mijnwet niet in werking kon treden. Het had geen betrekking op het mijnbouwbedrijf als zoodanig, het moest alleen het ontstaan en de uitoefening ervan eerst mogelijk maken en vergemakkelijken, bevorderen, los maken van de belemmeringen die hare ontwikkeling nog in den weg stonden, ten gevolge van de bepalingen van het Koninklijk besluit van 1873, die de nieuwe mijnwet immers wenschte te verbeteren. Had men in Indië dit behoorlijk begrepen en in de eerste plaats het bereiken daarvan zich tot taak gesteld; had men dit zoo beknopt mogelijk trachten te doen, door zich b.v. de ordonnantie van 1874 tot voorbeeld te nemen, welke de uitvoering van het Koninklijk besluit van 1873 had geregeld, dan

[1]) Door mij gecursiveerd.

had de mijnwet in Indië zeer spoedig in werking kunnen treden en had het toch waarlijk geen zeven jaren behoeven te duren, eer dit zou geschieden. De regeling van het tweede onderwerp, waarbij vooral ondervinding en practische kennis van het bedrijf vereischt werden, van de techniek van den mijnbouw dus en waarbij ook de groote moeilijkheden in betracht te nemen waren, die zich bij zijne uitoefening in een land als Indië moeten voordoen, was niet zoo urgent; ze kon en moest zelfs geleidelijk, en naar gelang de behoefte daartoe zich deed gevoelen, plaats hebben. Bij de regeling van beide onderwerpen had men zich overigens steeds bewust moeten zijn, dat eene ordonnantie geen *uitbreiding* of *wijziging* ten opzichte van de positieve voorschriften van de mijnwet mocht aanbrengen, geen op andere beginselen berustende bepalingen daaraan mocht toevoegen. Anders zou de mijnwet immers geen doel hebben, een wassen neus worden.

Dat alles heeft de ontwerper der mijnordonnantie niet voldoende begrepen. De taak van de mijnwet anders opvattende, is men aan het vervormen daarvan getogen en daarbij herhaaldelijk afgeweken van hare beginselen en vooral van dit hoofdbeginsel, dat bij het verwerven van mijnrechten de ondernemer alleen te doen zou hebben met de duidelijke voorschriften van de wet en niet met de wisselende persoonlijke opvattingen van allerlei opvolgende autoriteiten.

Onder de werking van het Koninklijk besluit van 1873 werden de vergunningen tot mijnbouwkundig onderzoek verleend door de Hoofden van gewestelijk bestuur. Deze regeling werd behouden, maar men ontnam dezen alle zelfstandigheid door het voorschrift, dat zij, die toch volkomen bevoegd en in staat waren in dit opzicht de voorschriften van de wet te lezen en op te volgen, en die buitendien beter bekend waren met de plaatselijke toestanden, geen enkele beslissing mochten nemen, alvorens het advies van den Chef van het mijnwezen te hebben ingewonnen. Deze zou hebben te beoordeelen, of in elk afzonderlijk geval de ondernemer wel *diligent* genoeg geweest was en of hier al dan niet uitsluitend met speculatieve bedoelingen een aanvrage om vergunning of concessie plaats had. Bij het kiezen der grenzen van de terreinen van onderzoek en van concessie werden geheel onnoodige, hoogst belemmerende en moeilijk te vervullen eischen gesteld. En zoo ging het ook bij het aanvragen van concessie, waar niet uitsluitend de bepalingen van de wet maar telkens het persoonlijke oordeel van den Chef van het mijnwezen zou uitmaken of de concessie verleend zou worden al dan niet. De te vervullen eischen werden immers met opzet in de mijnordonnantie verscherpt, met het gevolg, dat instede van de bedoelde vereenvoudiging en bespoediging bij de afdoening der verzoeken, een zeer belangrijke bemoeilijking en vertraging plaats moest vinden. Dat zoodoende bij den Chef van het mijnwezen eene ophooping van onafgedane aanvragen moest ontstaan,

die hij niet meester kon worden, terwijl de Hoofden van gewestelijk bestuur met weinig ingenomenheid eene zich ontwikkelende industrie aanzagen, die hun niets dan moeilijkheden en onaangenaamheden berokkende, spreekt vanzelf en evenzoo, dat men de oorzaak van dezen ongewenschten toestand, die de ordonnantie had doen ontstaan, niet aan deze wilde wijten, maar elders trachtte te zoeken. De mijnwet moest het ontgelden; deze deugde niet en behoefde wijziging. En dat die zienswijze een gewillig oor vond bij den minister, die reeds als lid van de Tweede Kamer, tijdens hare behandeling, weinig ingenomenheid daarmede had getoond, is ook begrijpelijk.

Het vermoeden dat de loop van zaken zoo gebeurd moet zijn als hier afgeschilderd, vindt steun in hetgeen door den heer H. J. E. Wenckebach werd medegedeeld in een voordracht, waarbij hij deze aangelegenheid heeft ter sprake gebracht, op 27 Maart 1915, in eene vergadering van het Kon. Inst. van Ingenieurs. De heer Wenckebach trad als Directeur van het Departement van Gouvernements-Bedrijven, waaronder ook de particuliere mijnbouw gerangschikt werd, op, toen de nieuwe mijnwet in werking kwam en is dus zijn getuigenis in dit opzicht van groote waarde.

Hij zeide bij die gelegenheid o.a. het volgende:

„Het Mijnwezen heeft zeer zware jaren doorgemaakt en is die nog „niet te boven. Oorzaken daarvan waren ook hier de hoogere eischen, „door de ontsluiting van de Buitenbezittingen en de algemeene op„leving ontstaan,[1]) waarvan door gebrek aan personeel[2]) en moeilijk„heden bij de aanvulling niet voldoende het hoofd kon worden geboden; „daarnevens moeilijkheden uit de nieuwe mijnwet en verordeningen „voortvloeiend.

„Nadat in 1906 de Indische Mijnwet van 1899 eindelijk was inge„voerd, bleek alras de toepassing vele practische bezwaren op te „leveren, die ten slotte bijna onoverkomelijk bleken, toen het aantal „inkomende vergunningsaanvragen — vooral van of voor de concur„reerende petroleum-maatschappijen — geleidelijk tot een reusachtige „hoogte steeg.

---

[1]) Die *algemeene opleving* bij den mijnbouw in de Buitenbezittingen was toch alleen aan den particulieren ondernemingsgeest te wijten, die juist blijk begon te geven zich aan het opsporen en ontginnen van delfstoffen te willen wijden, in anticipatie van de afkondiging der nieuwe mijnwet, maar die de ordonnantie zou trachten te *breidelen*, en dus belemmeren, in stede van hem te *bevorderen* en aan te moedigen, zooals de bedoeling was van de wet.

[2]) De buitengewoon omslachtige wijze van behandeling der ingediende aanvragen om mijn bouwkundig onderzoek of concessie, zooals de mijnordonnantie ze wenschte, met de uitgesproken bedoeling de voorschriften van de mijnwet zooveel mogelijk te *verscherpen*, vereischte voor hare afdoening natuurlijk een steeds talrijker personeel en werd dan de tot zooveel klachten aanleiding gevende, steeds aangroeiende, vertraging geweten aan gebrek aan personeel.

„Maar ook bezwaren van meer principieelen aard deden zich gelden, „en met name rees de vraag, of het in die wet gehuldigde naar de „Pruisische Mijnwet gevolgde, grondbeginsel, wel voor onze kolonie „geschikt was. Het besef, dat de *ongebreidelde* [1]) ontwikkeling van den „mijnbouw naar dat beginsel tot gevolgen kon leiden, die zelfs in „een geordenden cultuurstaat niet kunnen worden aanvaard, was „omstreeks 1906 reeds in Europa en in Duitschland zelf doorgedrongen, „waar het — evenals in Nederland — tot een gedeeltelijk verbod van opsporing van zekere delfstoffen leidde. [2])

„Voor Koloniën als Ned.-Indië is het gevaar nog grooter, en als „het ware onbewust drong langzamerhand het besef door, dat deze „zich niet de luxe kunnen veroorloven om den mijnbouw zich zoo „vrij, zonder eenige mogelijkheid van ingrijpen van regeeringswege, te „laten ontwikkelen, als uit het stelsel der Indische Mijnwet voortvloeit.

„Tevens ontstond de overtuiging, dat die wet de schatkist niet „voldoende deed deelen in de somtijds zeer groote winsten uit den „mijnbouw getrokken. [3]) Dit inzicht heeft in 1910 geleid tot aanvulling „van de wet, waardoor mogelijk werd gemaakt de uitgifte van delf-„stofhoudende terreinen bij contract, dat dan een grooter winstaandeel „voor het Land kon bedingen dan de gewone cijns.

„Eerstgenoemde overwegingen hebben nog niet tot wetswijziging „geleid, maar wel tot de formeele uitspraak van het opperbestuur, dat „geen gewone concessiën voor de winning van steenkool en petroleum „meer behooren te worden verleend, tenzij op grond van reeds ver-„kregen aanspraak".

Hier vindt men dus bevestigd hetgeen ik hiervoren schreef. Om dezelfde redenen als de hier geciteerden heeft de heer Mr. van Waterschoot van der Gracht, de andere adviseur der regeering, die door minister De Waal Malefijt naar Indië werd gezonden met de opdracht een speciaal onderzoek in het werk te stellen, en daarover verslag uit te brengen, aangeraden, de fossiele brandstoffen definitief uit te schakelen uit de onder de mijnwet ressorteerende delfstoffen.

---

[1]) Door mij gecursiveerd.

[2]) De heer W. bedoelt hier de in Pruisen afgekondigde zoogenaamde *lex Gamp*, waarover wij het zoo straks zullen hebben, en waarvan hij doel en strekking zeer verkeerd blijkt te hebben begrepen en dus ook verkeerdelijk als bewijs aanhaalt.

[3]) In de *somtijds* zeer groote winsten door den mijnbouw opgeleverd! Alsof, indien dit niet *somtijds* kon gebeuren, er ooit van eenige ondernemingsgeest sprake kon wezen bij eene industrie, die zoo aan kansen onderhevig is als de mijnbouw. Zóó wordt dit tenminste in andere mijnlanden begrepen, die juist daarom deze moeder aller overige industrieën zoo min mogelijk belasten, omdat de ondervinding hun geleerd heeft, dat dit de eenig juiste oeconomische politiek is, nu de praktijk buitendien geleerd heeft, dat *over het geheel genomen* de mijnbouw geen hooge belasting verdraagt.

Beide adviseurs hebben in dit opzicht in werkelijkheid niets anders bewezen, dan dat zij de beginselen van de Pruisische mijnwet van 1865 en van onze Indische van 1899 niet begrepen hebben. Wel bezien hebben ze, tot motiveering van die voorgestelde uitschakeling slechts kans gezien algemeenheden en niet nader bewezen beweringen te berde te brengen. Vooral is dit het geval met hun beroep op de wetswijziging in Pruisen, naar aanleiding van de zoogenaamde lex *Gamp*. Dit argument zou zeker hout gesneden hebben, indien het beroep juist ware gebleken, omdat de Pruisische wet nu eenmaal aan onze Indische tot voorbeeld heeft gestrekt en al had men, nu de nadere aantooning van de juistheid van dit argument ontbreekt, zich ook de moeite moeten getroosten zelf in Pruisen op kondschap uit te gaan voor de nadere toelichting van dien daar genomen maatregel. Doet men dit, dan blijkt:

1°. dat hetgeen in Pruisen tot wetswijziging aanleiding gaf, niets hoegenaamd te maken heeft gehad met den toestand zooals hij zich in Nederl. Indië voordoet en

2°. dat juist de correcte wijze waarop men in Pruisen handelde, alvorens tot de daar plaats gehad hebbende wijziging van de mijnwet over te gaan, aantoont, hoe verkeerd men in dit opzicht ten opzichte van Indië gehandeld heeft, door, met terzijdestelling van art. 23 van het Regeeringsreglement, bij ministerieele aanschrijving tot eene buitenwerkingstelling van de voorschriften van de mijnwet over te gaan, en de ingediende aanvragen om vergunning of concessie onbeantwoord te laten of van de hand te wijzen.

De omstandigheden die in Pruisen tot de *tijdelijke* opheffing van de mijnbouwvrijheid ten opzichte van steenkool en verschillende zouten aanleiding hebben gegeven zijn de volgende:

Onder het in dat land reeds sedert eeuwen bestaan hebbend stelsel van den vrij verklaarden mijnbouw, in verband tot het den eersten vinder toegekende recht om aanspraak te kunnen maken op de concessie, was in het begin dezer eeuw langzamerhand een grootsche tak van industrie ontstaan, die Pruisen tot het voornaamste delfstoffen produceerende land van Europa had gemaakt. Het had in dat opzicht zelfs Engeland overvleugeld, dat vroeger die plaats innam. Vooral wat steenkool en zout betreft waren, gedurende de 45 jaren die sedert de nieuwe mijnwet daar afgekondigd werd verliepen, onder den invloed van dit stelsel vrijwel overal de op niet te groote diepte liggende afzettingen dezer delfstoffen aangeboord en in concessie verleend [1]). Maar onder nog niet geconcedeerd terrein lagen, op grooter

[1]). Ten bewijze dat de plaats gehad hebbende maatregel niet voortsproot uit het voornemen om het beginsel van de bestaande mijnbouwvrijheid zelf aan te tasten, moge de volgende citaten uit de Memorie van Toelichting tot het betreffende wetsontwerp dienen: „Het is buiten twijfel, dat de buiten-

diepte, nog niet aangeboorde afzettingen van steenkool en verschillende zouten, op een diepte, die men voorheen te groot achtte voor een voordeelige ontginning. Mettertijd was echter de techniek verbeterd en vooral bij het boren waren allerlei gepatenteerde methodes uitgevonden om spoediger en tot grooter diepte met het boorstaal door te dringen. Machtige en kapitaalkrachtige maatschappijen waren gevormd die uitsluitend van deze gepatenteerde verbeteringen bij het boren gebruik mochten maken, met het doel over het geheele nog vrij liggende terrein opsporingen te verrichten en zoo mogelijk dit geheele vermoedelijk steenkool voerende terrein in concessie te verwerven.

En men deed dit niet met de bedoeling om daar dadelijk tot ontginning over te gaan, om dus al dadelijk tot productie-vermeerdering te komen, maar met het voornemen, die in eigendom verworven concessies voorloopig te laten rusten, in de hoop, ze later met groot voordeel van de hand te kunnen zetten. Dat voornemen werd begunstigd, doordat men in Pruisen van oordeel is, dat de mijnbouw zoo min mogelijk direct moet worden belast en dat men er ook geen jaarlijks te heffen vast recht kent als in Nederlandsch Indië. Een zoodanig streven, waardoor binnen betrekkelijk korten tijd het geheele nog vrij liggende terrein, waaronder naar alle waarschijnlijkheid nog verborgen liggende steenkool en zoutbeddingen aangeboord konden worden, in weinige handen zou komen en zou worden vastgelegd, ware natuurlijk niet in het algemeen belang. Dan zou het beter zijn, dat aan den Staat de gelegenheid werd gegeven, zich *op door de mijnwet voorgeschreven wijze,* en met *eerbiediging aller reeds verkregen rechten en aanspraken,* dat recht te verwerven. Waar de mijnwet dit niet veroorloofde, aangezien de Staat nu eenmaal niet kan concurreeren met de parti-

„gewone vergemakkelijking tot het verwerven van mijneigendom, die de wet-„gever, met de uitgesproken bedoeling heeft afgekondigd, om de onder de „mijnwet ressorteerende delfstoffen tot basis eener op grootsche schaal opge-„bouwde industrie te maken, bereikt is. Om het overtuigende bewijs er van „te leveren, dat de binnenlandsche mijnbouw onder de heerschappij van de „algemeene mijnwet een grootsche vlucht genomen heeft is het voldoende op „het feit te wijzen, dat binnen 45 jaren na het afkondigen van die wet de „productie van steenkool, binnen het Pruisische Rijk, gestegen is van 18.592.115 „ton in 1865 tot 113.000.657 ton in 1905 en de waarde daarvan van 99.098.730 „Marken tot 961.560.890 Marken."

En elders zegt dezelfde M. v. T., op grond van de ondervinding van een halve eeuw met deze mijnwet opgedaan:

„Met uitzondering van steenkool en zout in eenige provincies heeft het „onderhavige wetsontwerp niet ten doel voor de overige in artikel 1 van de „mijnwet genoemde delfstoffen de afgekondigde mijnbouwvrijheid op te heffen. „Ten opzichte van die andere delfstoffen hebben zich geen overwegende „bezwaren voorgedaan, die voor hare opheffing zouden pleiten. Integendeel „schijnt het wenschelijk, om den sterken aandrang tot het doorvorschen van „den Vaderlandschen bodem naar deze delfstoffen, die de mijnbouwvrijheid „heeft uitgelokt en aangemoedigd, ook voor de toekomst te bestendigen."

culiere industrie, en dus ook niet even gemakkelijk zich dat eigendomsrecht kon verwerven, moest de mijnwet zoodanig gewijzigd worden, dat voor den Staat de gelegenheid geopend werd, het beoogde doel tot uitvoering te brengen. Daartoe diende in de eerste plaats de zoogenaamde *lex Gamp*, van 5 Juli 1905, waarbij bepaald werd, dat vanaf den dag van de indiening van het betreffende wetsontwerp, ten opzichte van steenkool en steenzout, benevens de op dezelfde afzetting voorkomende andere zouten, tot op het oogenblik dat deze aangelegenheid op andere wijze wettelijk zou zijn geregeld, en ten langste voor den duur van twee jaren, geen andere geldige verzoeken om verleening van concessie konden worden ingediend dan zoodanige, die gegrond waren op opsporingswerkzaamheden die vóór de indiening van het betreffende wetsontwerp waren begonnen. Van een maatregel, zooals in Nederlandsch Indië heeft plaats gehad, waar jarenlang, zonder noodzaak, op de mijnwet gebaseerde aanvragen werden aangehouden en onafgedaan bleven, of om de meest gezochte redenen geweigerd werden, en dit op grond eener bloote ministerieele aanschrijving, kon in een land als Pruisen natuurlijk geen sprake wezen. De wet Gamp erkende ten volle alle vóór de indiening van het ontwerp ingediende wettige aanspraken en wilde alleen aan de regeering tijd laten om eene aan de omstandigheid beantwoordende nieuwe regeling en wijziging van de mijnwet voor te stellen,[1]) ten opzichte van steenkolen en steenzout.

Dat is geschied bij de latere wet van 18 Juni 1907, waarbij vastgesteld werd, dat voortaan het opsporen en ontginnen van steenkool en steenzout alsmede van kali-, magnesia- en boorzout, benevens andere met deze zouten op dezelfde afzetting voorkomende zouten en zouthoudende bronnen, alleen aan den Staat toekwam. Ten opzichte van steenkool zou het bepaalde niet betrekking hebben op de provincies Oost Pruisen, Brandenburg, Pommeren en Sleeswijk Holstein. Buitendien werd bepaald, dat de Staat van het zoodoende ter zijner beschikking gestelde steenkoolterrein slechts 55.000 hectaren voor eigen exploitatie mocht reserveeren en het overige aan andere personen ter

[1]) *Schlüter und Hense* zeggen omtrent de strekking dezer *lex Gamp* die hier tot verdediging van de noodzakelijkheid van de plaats gehad hebbende wijziging van de Indische mijnwet wordt aangehaald, het volgende: "Das Gesetz ist im „Wesentlichen mit der Besorgnis begründet worden, dass die damals alsnoch „im Bergfreien liegenden Lagerstätten der Steinkohle, sowie der Stein- und „Kalisalze ohne ein Einschreiten der Gesetzgebung in kurzer Zeit in die „Hände einiger weniger Privatinteressenten übergehen würden, was schwerwie„genden Bedenken vom Standpunkte des gemeinen Wohles begegne. Die Absicht „des Gesetzes ging deshalb dahin, diesen Bedenken durch zeitweise Beschränkung „der Statthaftigkeit der Mutungen einstweilen zu begegnen, um Zeit zu „gewinnen für eine endgültige Neuregelung des bergrechtlichen Mutungs„und Verleihungswesens".

opsporing en exploitatie moest overdragen, in den regel tegen vergoeding in geld en voor een bepaalden tijd. De 55.000 hectaren, die de Staat voor zich mocht kiezen, moesten door hem binnen drie jaren in concessie worden aangevraagd en binnen zes maanden daarop, overeenkomstig de bepalingen van de mijnwet, worden toegewezen.

Daarbij dient ook in aanmerking genomen te worden, dat de verkoop van zout in Pruisen reeds een monopolie van den Staat vormde.

Het behoeft wel geen verder betoog, om aan te toonen, dat dit heel iets anders is geweest dan hetgeen ten opzichte van Indië heeft plaast gehad en dat men ten onrechte zich op het hier gebeurde heeft beroepen, om de doelmatigheid of noodzakelijkheid van de laatste wijziging van de Indische mijnwet te verdedigen. Bij de in Pruisen plaats gehad hebbende wetswijziging is men niet alleen begonnen met zonhelder de urgentie dier wijziging aan te toonen en is daarbij gebleven binnen het kader van de mijnwet, terwijl men zich ook strict gehouden heeft aan hare beginselen, maar is men vooral bestreefd geweest om zoo zorgvuldig mogelijk reeds verworven aanspraken te eerbiedigen. Hier echter heeft men noch het een noch het ander gedaan en hebben wij den minister ten opzichte van het laatste hooren zeggen: „dat de aanschrijving van April 1913 teleurstelling heeft gebaard, zoowel „bij ernstige opspoorders als bij fortuinzoekers is den ondergeteekende „bekend. Hij ziet daarin echter geen reden voor tegemoetkoming. „Nochtans is hij bereid de toekenning van werkelijk gemaakte onver- „mijdelijke kosten in overweging te nemen, wanneer de belanghebbende „op goede gronden kunnen aantoonen, de verwachting te hebben mogen „koesteren, dat zij de gevraagde vergunning zouden bekomen.![1])

Ik geloof, dat hier verder commentaar overbodig is.

Op duidelijker wijze had de minister zeker niet te kennen kunnen geven, dat hij, door zóó te spreken, geen besef toonde te hebben van de draagwijdte der beginselen en voorschriften van de Indische mijnwet en van de daaraan beantwoordende aanvragen, hetzij van vergunning of van concessie. Dat de aanvrager eener vergunning in nog vrijliggend terrein ook verwachten mag, dat hem die van bestuurswege verleend wordt, tenzij redenen van algemeen belang het wenschelijk maken, dat in de betreffende streek geen mijnbouw wordt uitgeoefend, heb ik reeds vermeld. Nog minder echter zou eene aan de wet beantwoordende aanvrage om concessie van de hand gewezen mogen worden. Door de voorschriftmatige indiening daarvan heeft de ontdekker zich, volgens art. 28 Ind. mijnwet, het recht verworven aanspraak te mogen maken op de concessie, een onroerend zakelijk recht. De regeering die hem zoodanig concessie onthoudt, door te weigeren het bewijs daarvan, n.l.

---

[1]) Zie Memorie van Antwoord op het Verloopig Verslag der tweede Kamer van 27 October 1917.

de daarop betrekking hebbende acte van concessie, ten zijnen name uit te vaardigen, maakt zich schuldig aan onrechtmatige daad en zal civielrechtelijk de consequenties van die daad moeten dragen, in vorm van de uitkeering eener door den rechter vast te stellen schadevergoeding.

In het geheel niet op de hoogte van het doel en de beginselen van de bestaande Indische mijnwet en gebonden aan zijne bij het aanvaarden van zijn ambt gegeven toezegging om de door zijn voorganger ingewijde mijnbouwpolitiek te zullen vervolgen en bestendigen, ten slotte gedwongen om deze tegen de wet indruischende handelwijze in vorm van een in te dienen wijzigingsvoorstel te moeten rechtvaardigen en verdedigen en door de Kamers te doen goedkeuren, is het verklaarbaar, dat de minister ook de heeren de Waal Malefijt en Van Kol te hulp riep om de argumenten te leveren die deze wijziging zoo mogelijk moesten helpen motiveeren.[1]) En dan ook moesten voornamelijk het rapport van Mr. Van Waterschoot van der Gracht en de voordracht van den heer Wenckebach er toe bijdragen om de noodzakelijkheid eener wetswijziging te motiveeren, die lijnrecht indruischte tegen de beginselen van de bestaande mijnwet en een terugkeer beoogde tot het middeleeuwsche stelsel van „mijnregaal."[2]) Mr.

---

[1]) Den 18en Juli 1918 zeide de Minister o.a. het volgende in de Eerste Kamer: „De geachte afgevaardigde, de heer Van Kol, heeft dit wetsontwerp „een grooten steun verleend en ik ben hem daarvoor dankbaar. . . . . Ik meen, „dat indertijd de heer De Waal Malefijt een zeer verstandige zet heeft gedaan „toen hij het hoofd van den opsporingsdienst hier te lande, den heer Van „Waterschoot van der Gracht, naar Indië afvaardigde, om rapport uit te „brengen. Dat rapport is bestreden, met name door den heer Van Lessen, „en aan die bestrijding is persoonlijke animositeit ook niet vreemd gebleven, „maar ik geloof, dat de heer Van Waterschoot van der Gracht wel zeer duidelijk „in het licht heeft gesteld, wat eigenlijk het doel moet zijn van onze mijn„politiek en dat deze tot dusver in verkeerde banen was. . . . . Nu is de „heer Van Kol niet geheel en al tevreden over hetgeen op het oogenblik ge„boden wordt. Wanneer ik bij den aanvang van het Minsiterie voor de zaak „gestaan had, om het geheele mijnrecht te hervormen, was ik wellicht een „anderen koers uitgegaan. maar mijn ambtsvoorganger had in dezen zin al „den weg bereid, en op dien weg ben ik voortgegaan. enz. . . . Wanneer deze „wetswijziging tot stand zal zijn gekomen, is aan het mijnrecht nog heel wat „te doen; er zal nog veel aan gevijld moeten worden en hier en daar ook „veel afgesneden, maar wanneer wij maar bereiken, dat fossiele brandstoffen „onder contrôle van het land komen, dan is reeds veel verkregen. De voor„gestelde wijziging behoeft de voorstanders van paticuliere industrie niet af te schrikken. enz."

[2]) De heer Loudon, Commissaris der Regeering, zeide in de Vergadering der Staten-Generaal van 19 October 1898 o.a. het volgende: „Wenscht men

Van Waterschoot van der Gracht was volgens den heer de Waal Malefijt een bij uitstek bevoegd persoon en in werkelijkheid mocht de minister dan ook van dezen afgezant verwacht hebben, dat hij in staat zou blijken de argumenten aan te brengen, die hij niet in staat was in voldoende mate zelf te leveren. Intusschen blijkt niet waarop de hooge verwachtingen eigenlijk gebouwd waren die de heer de Waal Malefijt in dit opzicht koesterde. Want de jeugdige ingenieur, die met dit doel naar Indië werd gezonden, had tevoren wel eenige boringen in Nederland verricht, maar nooit gelegenheid gehad van zijne bedrevenheid op het gebied van mijnwetgeving of mijnbouwpolitiek te doen blijken. Geen wonder, dat uit zijn vrij volumineus rapport dan ook blijkt, dat hij van het genoemde gebied weinig op de hoogte was.[1] Het voornaamste argument hetwelk hij tot verdediging van de wenschelijkheid bijbrengt, om ook in Indië de fossiele brandstoffen tot het „mijnregaal" te rekenen, bestaat, evenals bij den heer Wenckebach, in eene verwijzing naar de door hem niet begrepen „lex Gamp" in Pruisen,[2] terwijl hij evenmin op de hoogte blijkt te zijn van de geschiedenis van de Pruisische en Fransche mijnwetgeving en van die

---

„een particuliere industrie mogelijk te maken — en ook de geachte spreker „wil dat immers — dan is met dat streven onvereenigbaar het opnemen in „deze wet van het regaalbeginsel, want dan moet de regeering er voor waar„schuwen, hoe men daardoor juist een tegenovergesteld resultaat zal bereiken „en erop wijzen, hoe juist het berg-regaal overal oorzaak is geweest van stil„stand of achteruitgang van den mijnbouw; dat Pruisen, het land dat het „eerst gebroken heeft met dat beginsel, juist en eerst daarna eene ongekende hoogte heeft bereikt in zijne mijnbouwnijverheid."

1) De minister zegt, dat het rapport van Mr. Van Waterschoot van der Gracht officieel bestreden is, niet alleen door talrijke particuliere critici in Nederland, maar ook door den toenmaligen Chef van het mijnwezen Van Lessen in Indië. Waarom werd deze kritiek niet, evenals het rapport zelf, ter kennisse van de Kamers gebracht? De leden zouden dan zelf hebben kunnen beoordeelen, in hoeverre daaraan, zooals de minister zeide, persoonlijke animositeit niet vreemd is gebleven.

2) Waar hij, zonder nader te preciceeren, ook de gedragslijn van in Afrika gelegen Engelsche Kolonies meent te kunnen aanhalen tot verdediging zijner stellingen, zal dit, bij nader in zien, wel eveneens op misvatting blijken te berusten. Want om steun te zoeken tot bewijs van de wenschelijkheid van staats exploitatie van delfstoffen moet men zich zeker niet wenden tot naar Engelsche inzichten beheerde gebieden. Volgens het Engelsche recht behoort het recht van beschikking over de nuttige delfstoffen aan den rechthebbende op den grond, met uitzondering van de edele metalen, die geacht worden aan de Kroon te behooren. Het Engelsche recht is natuurlijk ook in de Engelsche Kolonies in toepassing gekomen. De nieuwe Afrikaansche Kolonies ontstonden oorspronkelijk ten gevolge van met de inlandsche hoofden gesloten overeenkomsten, die geacht werden den grond met de daarin aanwezige delfstoffen aan hun mede-contractanten overgedragen te hebben. Zoo kwam het, dat het bestuur over de Kolonie zich ook eigenaar achtte van de in den bodem aanwezige delfstof.

van onze Indische, welke hij nochtans critiseert. Duidelijk blijkt zulks o.a. waar hij zijne bevreemding te kennen geeft, dat de mijnwet voor Indië zoo verschillend is van die van Nederland, waar nog altijd de Fransche mijnwet van 1810 van kracht is. Hij vond dit niet gerechtvaardigd en had liever gezien, dat men ook voor Indië, ten opzichte van het den ontdekker toe te kennen recht op concessie, het in Nederland geldende Fransche stelsel in toepassing had gebracht. Had hij, nu hij eenmaal geroepen was om, overeenkomstig de ziens-wijze van minister de Waal Malefijt, eene, wijziging van de bestaande mijnwet te motiveeren, de moeite zich gegeven vooraf eenigszins op de hoogte zich te stellen van de beginselen waarop die wet gebaseerd is en hare, bij de behandeling daarvan besproken, motiveering, dan had hij knnnen weten, dat de noodzakelijkheid juist van dit beginsel zeer uitvoerig uiteengezet is geworden bij de behandeling in de Kamer en de in de practijk gebleken *mindere* voortreffelijkheid van het Fransche stelsel, mede zeer overtuigend werd aangetoond. De Regeeringscommissaris citeerde, bij de behandeling van het ontwerp der Indische mijnwet in de Tweede Kamer o.a. het oordeel van Aguillon, professor in het mijnrecht te Parijs, die, na het Fransche stelsel afgekeurd te hebben, hetwelk in de practijk minder juist gebleken was, in de volgende bewoordingen het Pruisische systeem roemt: „Après avoir etudié la plupart des législations étrangères et suivi, autant que possible, les développements historiques, nous pouvons pouvoir dire que jamais on n'a vu, en aucune matière, une transformation à la fois si importante et si générale, si uniforme dans ses principes, si féconde dans ses résultats.

„C'est d'abord l'Allemagne tout entière, avec les pays gravitant „autour d'elle, depuis la Baltique jusqu'à l'Adriatique et aux Balkans „qui, à partir de 1850, attaque, malgré des traditions de plus de trois „siècles, son antique système d'industrie d'Etat et de propriété régie „sous la tutelle étroite de l'Etat, régime, sous lequel l'exploitation „succombait languissante avec nos nécessités modernes, pour arriver, „après des transformations successives, à ce *monument législatif*, „que la loi prussienne du 24 juin 1865 a érigé à la complète liberté „et à l'absolue indépendance de l'industrie des mines, à la *berg-„baufreiheit*, entendue à tous les points de vue, dans le sens le plus large."

In een enkel geval heeft minister Pleyte zijne op bloote beweringen berustende stellingen door een concreet voorbeeld getracht te kunnen verduidelijken en bewijzen. Merkwaardiger wijze kiest deze daartoe echter de *Redjang-Lebongmijn*, de eerste werkelijk geslaagde goudmijn in Nederlandsch Indië, waarnaast tientallen van andere, niet geslaagde ondernemingen van dien aard te citeeren zijn, welke slechts teleurstelling aan de ondernemers berokkend hebben. Onwillekeurig stelt men zich verder de vraag, waarom juist die eerste werkelijk geslaagde

goudmijn gekozen werd, terwijl de voorgestelde wetswijziging niet goud, maar alleen petroleum en steenkool weder wilde uitschakelen uit de mijnwet. Ofschoon het eerste aanvankelijk waarschijnlijk, ook beoogd werd [1]), kon dit nu moeilijk meer, aangezien men zich dan niet meer op het advies van Mr. van Waterschoot van der Gracht zou kunnen blijven beroepen. Het adviseeren om goud weder uit te schakelen zou ook deze immers wel niet aangedurfd hebben.

Uit het door minister Pleyte gesprokene [2]) blijkt dan in de eerste plaats, dat het zijns inziens eene verkeerde mijnbouw-politiek was, toen men besloot, ten opzichte van Indië, op te houden met het in toepassing brengen van op eigen bedachte stelsels berustende proefnemingen en zich voortaan te laten leiden door in andere landen proefhoudend gebleken beginselen. Hij is overtuigd, dat wanneer de mijnwet *anders* geluid had, wanneer deze den ondernemer een *behoorlijke* winst beloofd had voor zijn werk en voor zijn kapitaal, dit toch naar Sumatra zou zijn gegaan en de mijnbouw toch zou zijn opgebloeid. Zooveel woorden, zooveel tastbare onjuistheden zou men kunnen zeggen.

Maar indien de minister werkelijk zoo'n *betere* regeling wist aan te geven dan het in onze Indische mijnwet overgenomene, van elders ontleende en op eene ondervinding van eeuwen berustend stelsel, waarmede het particuliere kapitaal *even goed* naar Sumatra zou zijn gegaan, en Benkoelen *veel meer* zou zijn vooruitgegaan, terwijl de ondernemer een *behoorlijk* loon voor zijn werk zou hebben verkregen en aan den geldschieter een *behoorlijk* loon voor zijn kapitaaldienst

[1]) Het stopzetten is begonnen met het sluiten van een ontzaglijk uitgestrekt terrein, waarin de Redjang Lebongmijn was gelegen.

[2]) „Ik gun gaarne ieder het zijne. Ik gun een man, die met de noodige „geestkracht naar Indië gaat om daar zijn fortuin te zoeken, die er kapitaal „brengt, die zichzelf opwerkt en een groot bedrijf schept, de voordeelen van „zijn bedrijf, zijn durf, zijn geestkracht, maar verkeerd acht ik wat wij hebben „zien gebeuren met de mijnontginningen op Sumatra. De mijnbouw-maatschappij „Redjang Lebong heeft jaren achtereen uitgekeerd 100 pCt., 80 pCt. en 50 pCt. „en reusachtige tantièmes. Aan dividend is uitgekeerd drie- of viermaal het „maatschappelijk kapitaal. En waar bleef al dat geld? De dividenden zijn gegaan „naar personen in Europa, die van Indië, geen verstand hadden en er niets „voor gevoelden. En wat is in het land zelf geschied? Op de terreinen der „ondernemingen konden de noodige wegen niet worden aangelegd, arbeiders„toestanden en woningtoestanden waren slecht. De bodem is uitgeput, zonder „bate voor de streek. Het water van de zee wascht het niet af, dat wanneer „de mijnwet zoo geluid had, dat de ondernemers een behoorlijk loon voor „hun werk zouden hebben verkregen en dat degene die het kapitaal had „verstrekt van een zeer behoorlijk loon voor den kapitaaldienst zou zijn „verzekerd geweest, het kapitaal toch naar Sumatra zou zijn gegaan, de mijnbouw „toch zou zijn opgebloeid. Maar dan was Benkoelen veel meer vooruit gegaan. „Wij hebben de schade in te halen die het gevolg is geweest van een „verkeerde mijnbouwpolitiek. Wij moeten koers veranderen."

zou zijn *verzekerd*, waarom heeft hij dan gedurende zijn vijf-jarig bewind, dit tot nu toe nog nergens ter wereld in toepassing gekomen stelsel niet op duidelijke en overtuigende wijze bekend gemaakt en voorgesteld het in toepassing te brengen bij den mijnbouw?

En nu hij dit *niet* gedaan heeft en ieder verstandig mensch, die eenig inzicht in het wezen van den mijnbouw heeft, de overtuiging moet koesteren, dat hetgeen de minister hier *beweerd* heeft niet mogelijk is, heeft hij daar dan, in gemoede zij het gevraagd, iets anders dan een bloote bewering verkondigd?

Waarom heeft de minister in het Benkoelensche gedurende zijn bewind niets anders gedaan dan het voortzetten van de door zijnen voorganger voorgenomen *stopzetting* van alle vooruitgang? Het eenige resultaat van die aldaar meer dan twaalf jaren geduurd hebbende *verhindering* dat de particuliere industrie zich verder zou ontwikkelen en uitbreiden is de voorgenomen ontginning door de regeering van de goudmijn Tambang Sawah geweest die, ten gevolge van het door het *Lebong Goud-Syndicaat* in het werk gestelde onderzoek werd ontdekt, en waaraan de concessie geweigerd werd, toen het daarom aanzoek deed; eene behandeling, diein strijd moet worden geacht met alle beginselen van het mijnrecht.

Kan iemand, die zich op een onpartijdig standpunt stelt, er een oogenblik aan twijfelen, dat, indien de stopzetting *niet* had plaats gevonden, de ontwikkeling van gindsche streken oneindig grooter zou zijn geweest en daarmede het belang van den Staat en de bevolking zeer zouden zijn gebaat geworden?

En zijn nu de door den minister tenopzichte van Radlang Lebong genoemde feiten overtuigend en juist?

Ik heb te dien opzichte van bevoegde zijde inlichtingen ingewonnen en kan, naar aanleiding daarvan, de volgende feiten in herinnering brengen.

Jaren achtereen heeft die mijn, zegt de minister, dividenden uitgekeerd van 100, 80 en 50 percent.

Die maatschappij heeft onder hare bekwame en voortvarende directie vijf jaren van bijzonderen voorspoed mogen beleven, n.l. van 1906—1910, toen zij resp. 52, 71, 100, 85 en 90 pCt. dividend kon uitkeeren, hetwelk de aanleiding is geweest voor de regeering, niet om die krachtsinspanning te erkennen en zooveel mogelijk te steunen en te bevorderen, maar om het gewest te sluiten voor de verdere ontwikkeling van de particuliere mijnbouwindustrie. Met welk resultaat, hebben wij zooeven reeds vermeld.

Met uitzondering van die vijf bijzonder voorspoedige jaren zijn voor deze mijnonderneming de 22 jaren na hare oprichting een zware strijd om het bestaan geweest. Van 1897 tot 1902 was het dividend nihil, over 1913—1916 bedoeg het 15 pCt, over 1917 $9^1/_2$ pCt en over 1918

weder nihil. De aandeelen waren einde 1918 beneden pari genoteerd op de Amsterdamsche beurs.

„*De dividenden zijn gegaan naar personen in Europa*", zegt de minister, „*die van Indië geen verstand hadden en er niets voor voelden.*" Ik geloof niet dat velen met den minister de mogelijkheid. doenlijkheid of zelfs wenschelijkheid zullen beamen, dat het voor de vestiging van Indische ondernemingen benoodigde particuliere kapitaal alleen van personen afkomstig moet zijn, die verstand van en gevoel voor Indië hebben.

Ook dit argument verdient dus, naar ik meen, geen verder commentaar, en ik wil slechts erop wijzen, dat elke gulden, die voor den aanleg van de onderneming Redjang Lebong besteed werd in Indië zelf gevonden en bijeengebracht is. Gedurende langen tijd was Java ook de eenige markt voor aandeelen in goudmijnen. Eerst later, toen Redjang Lebong een succes bleek te zijn, gingen die aandeelen geleidelijk ook naar Europa. Het voorbeeld van Redjang Lebong heeft stimuleerend gewerkt en aanleiding gegeven tot het oprichten van een belangrijk aantal andere ondernemingen van dien aard. Aan dividenden werd in het geheel tot nu toe door de Redjong Lebong niet drie- of viermaal, maar ruim het zesvoudige van het maatschappelijk kapitaal uitgekeerd; wat echter niet beteekent, dat de *oorspronkelyke* aandeelhouders die winst te boeken hebben gehad. Zulke aandeelen gaan voortdurend van hand tot hand en een groot deel der tegenwoordige aandeelhouders, dat zijne aandeelen tegen een veel hoogeren koers heeft gekocht dan die waarop ze op het oogenblik genoteerd staan, heeft een zeer belangrijk en gevoelig verlies geleden door die aandeelen te koopen.

„*Op de terreinen van Redjang Lebong konden de noodige wegen niet worden aangelegd,*" zegt de minister.

De waarheid is, dat alle op het terrein aanwezige en voor het bedrijf benoodigde wegen door de maatschappij en wel op haar eigen kosten aangelegd werden. En dat die kosten buitengewoon hoog waren spreekt ook van zelf, wanneer men in aanmerking neemt, dat deze groote industrieele onderneming diep in het binnenland, in een oorspronkelijk geheel woeste, met oerwoud bedekte, streek ondernomen werd.

Wellicht bedoelt de minister *de buiten de terreinen van de onderneming* gelegen communicatieweg tusschen *Passar Tjoeroep* en de onderneming, ter lengte van omstreeks 100 kilometer, die men in billijkheid zou mogen verwachten, dat door de regeering zou zijn aangelegd. Maar ook de aanleg van dien weg, in een volslagen wildernis en in moeilijk bergterrein, met de noodige bruggen, is *uitsluitend* het werk geweest van Redjang Lebong en moest men daarvoor eerst werkvolk van Java aanvoeren. Jaren lang werd het onderhoud van dezen weg, die de eenige communicatie over Kapahiang met de hoofdplaats Benkoelen vormt en ook door het gouvernement en anderen steeds werd gebruikt, door Redjang Lebong bekostigd.

Jaren aan werk en schatten aan geld heeft de aanleg en het onderhoud van dien weg aan de Maatschappij gekost en tot twee malen toe dreigde staking van het geheele bedrijf het gevolg te zullen zijn van de door den aanleg van dien weg veroorzaakte uitputting harer geldmiddelen. Louter aan de persoonlijke en opofferende hulp van de directie, de firma Erdmann en Sielcken te Batavia, had de Maatschappij het toen te danken, dat dit niet plaats heeft gehad. Van aandeelhouders of het publiek in het algemeen in Indië was op dat critieke oogenblik geen hulp te verwachten. Algemeen werd het slagen eener goudontginning op Sumatra toen zeer onwaarschijnlijk geacht. En geen wonder dat zulks het geval was, nu het langjarige onderzoek, hetwelk het gouvernement zelf op Sumatra's Westkust in het werk had doen stellen, de juistheid dezer zienswijze was komen bevestigen.

De dichtst bijgelegen standplaats van een controleur was gedurende de eerste vijf jaren van het bedrijf op een afstand van twee tot drie dagreizen van de mijn gelegen en van de mijn tot de haven-en hoofdplaats Benkoelen duurde de reis in die dagen ten minste vijf etmalen. Vrachtgoederen van Benkoelen bleven soms maanden onderweg. Het maximum gewicht per kar bedroeg 300-400 Kilo en moest bij het bestellen van machineriën daarmede rekening gehouden worden.

De in de streek aanwezige veestapel was ontoereikend om voldoende trekvee voor de karren te leveren. Paarden moesten daartoe van Java worden aangevoerd en deze stierven bij menigte doordien ze, naar gezegd wordt, het Sumatraansche gras niet konden verdragen. Zoo kon het gebeuren, dat machinedeelen één tot twee jaren moesten blijven liggen, alvorens de mijn te bereiken, niettegenstaande de maatschappij langs den weg een zestal stations had aangelegd ten behoeve van den transportdienst. De door haar aan te leggen weg en de trarsportdienst vormden het voornaamste deel van de lijdensgeschiedenis dezer maatschappij. Eerst veel later is de regeering er toe overgegaan successievelijk het onderhoud van dezen door de maatschappij aangelegden transportweg op zich te nemen. Vergoeding voor de vele tonnen gouds gekost hebbende aanleg werd daarbij echter niet gegeven. Aangezien de minister in de Kamer verklaard heeft dat door de maatschappij niets voor wegaanleg is verricht. kan het zijn nut hebben te constateeren. hoe uit de cijfers der jaarverslagen blijkt, dat ongerekend de kosten van wegaanleg binnen het eigen terrein, zij voor den aanleg van wegen buiten haar terrein van concessie, gedurende de jaren 1897—1909, *f* 767,000 betaalde.

„De arbeidstoestanden en woningtoestanden waren slecht" zegt de minister, zonder deze verklaring nader toe te lichten. Dat gedurende de eerste jaren van haar bestaan, midden in de wildernis en onder de zooeven beschreven overstelpende moeilijkheden van transport en van allerlei anderen aard, men van de geheel op eigen krachten

aangewezen maatschappij niet dadelijk den aanleg van modelinrichtingen voor huisvesting enz. der werklieden kon verlangen spreekt vanzelf. Maar een feit is het, dat deze, zoo spedig zij in de gelegenheid kwam dit te doen, getracht heeft in dit opzicht voor hare arbeiders het beste tot stand te brengen wat zij kon leveren. Dat was trouwens in haar eigen belang en de rapporten van de controleerende inspecteurs van den arbeid, die herhaaldelijk de mijn bezochten, moesten zulks kunnen uitwijzen.

De bodem is uitgeput, zonder bate voor de streek" zegt de minister.

Het is niet duidelijk wat de minister hier bedoelt onder uitputting van den bodem, want het recht tot ontginning van den bodem verkrijgt de concessionaris niet door eene mijnconcessie, aangezien het recht tot ontginning van eene bepaalde delfstofafzetting, die hier uit een met erts gevulde spleet in de aardkust bestaat, afgescheiden is van het beschikkingsrecht over den bodem en de ontginning daarvan. Voor zoover ze daarvoor in aanmerking zou kunnen komen, zou die ontginning juist mogelijk gemaakt zijn tengevolge van den door de Redjang-Lebong onderneming aangelegden transportweg. De concessie van 3000 bouws oppervlakte behoefde slechts voor een zeer klein gedeelte voor de exploitatie van de mijn zelve in beslag genomen te worden. De rest bestaat thans nog uit maagdelijk, rotsachtig, op enkele plekken slechts met een weinig teelaarde bedekt terrein, dat voor cultures ter beschikking staat, maar daarvoor wel nauwelijks geschikt zal blijken te zijn of in aanmerking kan komen.

In de nabijheid van de mijn, in de vlakte, en buiten het concessieterrein, zijn echter voor den aanleg van rijstvelden zeer geschikte gronden en de maatschappij heeft zich groote moeite gegeven om die zoo mogelijk door Javaansche landbouwers in ontginning te zien gebracht. Zoowel de mijnondernemingen als de schaars bevolkte Redjangstreken zouden daarmede zeer gebaat zijn geweest. De Redjangers zelven houden zich bij voorkeur niet met sawahbouw maar met ladangbouw bezig, met het gevolg, dat de voor de voeding op de ondernemingen benoodigde rijst eerst uit Java moet worden aangevoerd. Eene koloniseering dier streken, mits behoorlijk aangepakt en geleid, zou juist hier onder de gunstigste condities en vooruitzichten hebben kunnen plaatsvinden. Maar eene zoodanige emigratie en kolonisatie kon natuurlijk alleen met daadwerkelijke hulp en medewerking van de regeering gelukken en heeft de maatschappij Redjang-Lebong alle moeite zich gegeven die te verkrijgen. De duizenden werklieden op de verschillende mijnbouwondernemingen leverden een bij uitstek geschikte gelegenheid voor den geregelden afzet van rijst, vruchten, groenten, vleesch enz. en zouden daarvoor natuurlijk zeer goede prijzen te behalen zijn geweest, aangezien gedurende lange jaren voor de van Benkoelen aangevoerde goederen van *f* 12.— tot *f* 15.— per picol van

van 60 3/4 kilo moest worden betaald, alléén aan vracht. En aangezien de emigranten ook als vrije werklieden door de ondernemingen gaarne te werk zouden zijn gesteld, verklaarde de maatschappij zich tegenover de regeering bereid tegen door deze vast te stellen prijzen de door de emigranten te leveren producten te willen opkoopen en tegen een goed loon de emigranten buitendien in de gelegenheid te willen stellen als vrije werklieden in dienst te treden bij de onderneming. Het heeft echter niet tot het beoogde doel mogen leiden. De met dat doel door de maatschappij ingediende voorstellen en verzoekschriften werden, naar ik verneem, van de hand gewezen.

Wanneer de minister daarenboven beweert, dat de aanvankelijk woest liggende en zeer schaars bevolkte Redjang streken niets geprofiteerd hebben van de daar gevestigde mijnbouwondernemingen, dan zou hij zeker weerhouden zijn geworden die verklaring af te leggen, zoo hij vooraf de op die streken betrekking hebbende bevolking- en belastingcijfers zich had doen voorleggen, vóór en ná die vestiging. Alle karvrachten gedurende lange jaren en de leveranties voor bouwmaterialen, levensmiddelen, vleesch enz. voor zoover maar verkrijgbaar en tegen tevoren ongekende prijzen, werden steeds gaarne van de bevolking gekocht. Die levering vormde een nooit tevoren door de bevolking gekende bron van inkomsten en de geheele Redjang-streek en Benkoelen kregen een aanzien van een voorheen ongekende welvaart. De eertijds in doodsche stilte en algeheele afzondering liggende woeste streek gaf door het ontstaan der verschillende groote mijnondernemingen, welke naar aanleiding van het succes van Redjang-Lebong in het leven werden geroepen, een tooneel van ongekende bedrijvigheid en ontwikkeling te zien, die de aandacht van geheel Indië trok.

Het is uitsluitend de ondernemingsgeest geweest van particulieren waaraan het ontstaan van dien eersten geslaagden goudmijnbouw in Indië te danken is en van de zijde der regeering ondervond deze nooit de gewenschte aanmoediging. Het tegendeel is zelfs het geval geweest. De pogingen en onderzoekingen in dit opzicht door de regeering op Sumatra's Westkust, Benkoelen en Borneo in het werk gesteld, hadden veel geld gekost maar waren ten opzichte van metaal houdende delfstoffen niet geslaagd. Dr. Rogier Verbeek, de bekende gouvernements geoloog, had zich, na een acht jaren geduurd hebbend onderzoek op Sumatra's Westkust, dat onder zijne leiding plaats had, en na ook Benkoelen en Zuid-Sumatra persoonlijk te hebben bezocht, in zijn bekend rapport zeer pessimistisch over de vooruitzichten van goudontginningen op Sumatra uitgelaten en in gouvernementeele kringen te Batavia werd die uitspraak als een evangelie aangenomen. Naar aanleiding daarvan koesterde men de overtuiging, dat de van particuliere zijde te Benkoelen aangewende pogingen tot mislukking gedoemd waren en geen aanmoediging verdienden.

Eerst toen in 1903 het eerste dividend van Redjang Lebong in uitzicht werd gesteld wijzigde zich die houding.

Naar gelang de cours der aandeelen zich in stijgende richting bewoog kwam er meer leven in de vanwege de regeering in de onderneming gestelde belangstelling, die ten slotte culmineerde in de algeheele sluiting van het gewest voor de verdere ontwikkeling van de particuliere mijnbouw industrie. Hai toeval wilde, dat in 1918, toen de aandeelen van de maatschappij tot beneden pari waren gedaald, tengevolge van de hier besproken mijnwetswijziging het gewest weder geopend kon worden. En geen ander resultaat heeft die sluiting gehad, dan dat deze twaalf jaar geduurd hebbende opzettelijke stopzetting van de verdere ontwikkeling der particuliere mijnbouwindustrie in het Benkoelensche groot nadeel heeft te weeg gebracht aan de verdere ontwikkeling van dat gewest en niet minder groot nadeel natuurlijk aan de schatkist, door het derven van de zeer belangrijke directie en indirecte baten, die de verdere uitbreiding van de mijnbouwindustrie daar noodzakelijker wijze zou hebben moeten opleveren, wanneer ze niet opzettelijk gestuit ware.

Tot verdediging zijner houding en van zijn in dit geval in toepassing gebrachte oeconomische politiek heeft de minister het noodig geoordeeld is dezen door een concreet geval toe te lichten en daartoe de Redjang Lebong mijn gekozen. Ik heb het daarom raadzaam geacht de daarbij door den minister te berde gebrachte beschouwingen en beweringen wat uitvoeriger te behandelen en getracht de door hem door een gekleurd glas bekeken feiten in het ware licht te stellen.

Daarbij is zeker de groote eenzijdigheid van 's ministers betoog opvallend, die niet alleen zijn oordeel vermeende te mogen baseeren op de resultaten van die eene mijnonderneming, welke tot nu toe de beste uitkomsten heeft opgeleverd, maar dat hij zich ook bevlijtigd heeft die resultaten zoo ongunstig mogelijk voor te stellen ten opzichte van het algemeen belang. Een juist oordeel omtrent de te volgen mijnbouw-politiek kan nimmer uitsluitsluitend berusten op het resultaat verkregen bij eene enkele onderneming, hoe schitterend deze zich ook gedeeltelijk en voor korten tijd heeft voorgedaan. Zij dient te berusten op het gemiddelde succes van alle soortgelijke ondernemingen, zooals ze gedocumenteerd kan worden. Niemand beter dan de minister was in de gelegenheid om zich de daartoe noodige gegevens te doen verstrekken en zich vooral te doen voorlichten omtrent het groote aantal mislukkingen en het groote verlies aan kapitaal hetwelk uit den aard der zaak tegenover dit enkele buitengewoon gelukkige geval geboekt diende te worden.

Wel bezien kunnen de door hem in dit opzicht geleverde beschouwingen weder slechts getuigenis er voor afleggen, dat de minister geen juisten kijk op de zaak gehad heeft.

Alles wel bezien kan men niet anders dan deze niet behoorlijk gemotiveerde mijnwetswijziging ten zeerste betreuren en slechts de hoop uitspreken, dat het gelukken moge ze op de een of andere wijze weder ongedaan te maken, nadat de Kamers, op een zuiver gesteld en behoorlijk toegelicht voorstel van de zijde der regeering, haar oordeel zullen hebben kunnen uitspreken en een besluit zullen hebben kunnen nemen, of het al dan niet haar ernst is om terug te keeren op het ingeslagen pad, op de beginselen van de in 1899 tot stand gekomen Indische mijnwet.

Zooveel staat wel boven allen twijfel vast, dat de Kamers, bij deze gelegenheid, niet na rijp overleg en zich volkomen bewust van den aard der voorgestelde wijziging, hare goedkeuring daaraan gehecht hebben; eene wijziging, die de beginselen en het systeem van de pas tot stand gekomen mijnwet weder overhoop wierp. Werd de eerste wijziging van 1910 door de Kamers goedgekeurd in vertrouwen op de uitdrukkelijke verzekering van den voorsteller, dat ze geen wijziging van beginselen inhield en slechts eene verduidelijking van de bedoelingen der bestaande wet, nu werd grifweg toegegeven, dat dit wel het geval was en dat nog meer wijzigingen te wachten stonden, wanneer dit wetsontwerp aangenomen werd. Opmerkelijk genoeg was het echter, dat in de Eerste Kamer, ditmaal weder dezelfde spreker aanleiding er toe gaf, dat de leden, zonder hoofdelijk stemming, de nieuw voorgestelde wijziging aanvaardden, toen ze van hem vernamen, dat het voorgestelde niet van zoo'n ingrijpenden aard was en slechts de bedoeling had om de aanschrijving van 1913, waardoor, hij erkende hetzelf, de verdere ontwikkeling van den mijnbouw in Indië was stopgezet. buiten werking te stellen. Zeer juist. Het moest de bedoeling zijn die verkeerde maatregel weder ongedaan te maken. Maar tevens kon het niet anders dan de bedoeli ng zijn geweest, en ik twijfel er aan, of de leden dit wel begrepen, om ten behoeve van den verantwoordelijken minister die, met terzijdestelling van het Regeeringsreglement, aanleiding gegeven had tot deze aanschrijving en deze moeilijk te rechtvaardigen stopzetting, en voor zijn opvolger, die deze stopzetting vijf jaren lang bestendigd had, eene indemniteits-verklaring over het gebeurde van de zijde der Kamer uittelokken.

Het wijzigingsvoorstel was zoodoende, hoe men het ook nemen moge, in werkelijkheid een „Bill of indemnity",[1]) en daarin ligt wel ook de verklaring, dat minster Pleyte in de Kamers telkens op den voorgrond

[1]) De „*bill of indemnity*" speelt in de geschiedenis van het Engelsche parlement een groote rol en is van daar ook in het staatsrecht van andere landen overgegaan. Door zoodanige wet wordt aan een minister, of het betreffende ministerie, straffeloosheid toegekend voor een naar zijne meening in het belang van den Staat verrichte handeling, waartoe hij formeel, zonder meer, niet het recht had.

stelde, dat hij meende in 's lands belang gehandeld te hebben, door de politiek van zijn ambtsvoorganger over te nemen en te bestendigen.

Zeer de vraag is het echter, of de Kamers wel bereid zouden zijn geweest zoo'n indemniteitsvoorstel grifweg goed te keuren, wanneer zij zich tevens bewust waren geweest, dat dit gepaard ging met het goedkeuren van voorschriften, welke in strijd waren met die waarop de mijnwet was gebaseerd en die in hare uitwerking slechts vertraging zouden kunnen teweegbrengen in de ontsluiting en ontwikkeling der afzettingen van nuttige delfstoffen in Indië of zelfs, zooals de heer Van Kol verwachtte, dat deze door den minister ingeslagen nieuwe koers tot vernietiging van de particuliere mijnbouwindustrie zou moeten leiden. Moge dit laatste ook eene illusie blijken te zijn, tot voortdurende en zeer te betreuren conflicten tusschen staats- en particuliere exploitatie zal de wijziging, indien ze bestendigd blijft, zeer zeker moeten leiden en daarom ook tot aldoor niewe wetswijzigingen. Dat heeft dan ook minister Pleyte, maar niet de Kamer, gevoeld, toen hij verklaarde, dat wij, naar zijn oordeel, nu de schade konden inhalen die het gevolg geweest was van een, naar zijn oordeel, in de Indische mijnwet belichaamde verkeerde mijnbouw-politiek. Wanneer deze wijziging tot stand was gekomen, zeide hij immers, zou er nog veel aan de bestaande wet moeten worden gevijld en daarvan afgesneden!

Wil Nederland werkelijk dien weg uit, wil het werkelijk in dit opzicht eene oeconomische politiek volgen die lijnrecht in strijd is met de tot nu toe in andere mijnlanden en kolonies gevolgde. dat het dan aan den dag trede, dat zulks ook de bedoeling is van de meerderheid onzer volksvertegenwoordiging.

Maar dat men dan een kloek besluit neme en zoo spoedig mogelijk den nu bestaanden toestand van onzekerheid en halfheid opheffe. Wil men de nu ingeslagen richting bestendigen, dan wijzige men de geheele mijnwet voor goed of make ze ongedaan. Nu is ze een onding geworden, die niet beantwoordt aan de practijk, doordien ze niet een weldoordacht geheel vormt, volgens hetwelk zoowel particuliere als staatsexploitatie vreedzaam naast elkander kunnen leven.[1]) Voor dit laatste is noodig, dat beide industrieën onder gelijke voorwaarden zich hebben te ont-

[1]) Tijdens de behandeling van de Indische mijnwet werd door het lid van de Tweede Kamer, den heer van Kol, eene motie voorgesteld, waarbij verklaard werd, dat het grondbeginsel van de wet moest wezen te streven naar staatsexploitatie van delfstoffen als regel en particuliere exploitatie alleen dan toe te laten, wanneer de eerste óf niet mogelijk óf niet wenschelijk bleek.

Die motie werd door den minister voor onaannemelijk verklaard en ook door den regeeringscommissaris bestreden. De in behandeling zijnde wet beoogde geen voorkeur te verleenen maar zoowel staats- als particuliere exploitatie mogelijk te maken zeide de minister.

Die motie werd toen met 57 tegen 11 stemmen verworpen, den 20sten October 1898.

wikkelen en zich, tot uitoefening van het bedrijf, gelijkelijk naar de voorschriften van de wet hebben te richten.

Nu het gelukkigerwijze nog niet op overtuigende wijze gebleken is, dat ons volk de vernietiging van de particuliere mijnbouwindustrie of intrekking van de fundamenteele beginselen van de mijnwet voor Indië wenscht, is men vooralsnog gerechtigd aan te nemen, dat de meerderheid van de Kamers dien weg niet uit wil en slechts in een onbewaakt oogenblik er toe kwam hare goedkeuring aan een wetswijziging te hechten, waarvan zij de bedoeling en de draagwijdte vooraf niet voldoende overwogen heeft.

In de veronderstelling dat dit het geval is, wil ik aangeven wat mijns inziens gedaan dient te worden om de mijnwet, wat tot nu toe niet plaats heeft gehad, tot haar volle recht te doen komen en zulks in het welbegrepen belang èn van Nederland èn van Indië. Daarbij ga ik uit van de veronderstelling:

1°. dat over het algemeen genomen het voorkomen der nuttige delfstoffen in de natuur in Nederl. Indië niet anders is te verwachten dan overal elders op de wereld en dat dus de omstandigheden, die bij het opsporen en in ontginning brengen daarvan in aanmerking dienen te worden genomen, dezelfden zijn als die, welke zich ook in andere mijnlanden hebben voorgedaan;

2°. dat de bedoeling van de mijnwet moet zijn niet om het mijnbedrijf te regelen, maar om het opsporen van de in den bodem *verborgen* leggende afzettingen van nuttige delfstoffen uit te lokken en aan te moedigen en de voorwaarden aan te geven, waarop hij die bereid is de wisselvallige kansen te loopen om dit te doen, het beschikkings- en ontginningsrecht over de door hem ontdekte mineraalafzettingen, zich kan verwerven;

3°. dat dit het doel is van alle mijnwetten ter wereld en dat wij daarom goed zullen doen ons te blijven houden en niet af te wijken van het standpunt, hetwelk wij, na jaren van teleurstelling, van overleg en nadenken, kozen, bij het tot stand komen van de Indische mijnwet. Wij meenden toen, dat wilden wij eindelijk er toe geraken om den delfstoffelijken rijkdom van ons onmetelijke Indische Rijk, hetwelk meer dan vijftig maal zoo groot is als Nederland, door opsporing en onderzoek te leeren kennen en op eenigszins voldoende schaal geleidelijk in ontginning te zien gebracht, moesten afzien van het telkens weder wijzigen van onze gedragslijn in dit opzicht. Wij moesten er toe besluiten om, in stede van eigen bedachte stelsels [1]), tot bereiking van dit doel, die methode over te nemen en te volgen, welke door eene

[1]) En vooral geen stelsels, aanbevolen en bedacht door personen die geen de minste studie gemaakt hebben van het voorkomen der delfstoffen in de natuur, van de geschiedenis van den mijnbouw in het algemeen, of van de elders gevolgde en in toepassing gekomen mijnbouw-politiek.

eeuwenlange ondervinding in andere landen proefhoudend en de eenig juiste gebleken was, doordat zij, ingevolge de daarmede verkregen uitkomsten, ook getoond had de meest aanbevelenswaardige te zijn;

4°. dat wij met dit doel, voor nu meer dan een kwart eeuw geleden, bij het vaststellen onzer Indische mijnwet, besloten de Pruisische mijnwet, en de beginselen waarop deze opgebouwd is, ons tot voorbeeld te nemen;

5°. dat echter deze toen onder zulke condities tot stand gekomen mijnwet nooit aan haar doel zal kunnen beantwoorden, wanneer in Indië uitvoeringsbepalingen op die wet ontworpen en vastgesteld worden, welke de uitgesproken bedoeling hebben de uitwerking casu quo naar vermogen tegen te gaan en zoolang in die ordonnantie nieuwe beginselen tot uitdrukking komen, welke lijnrecht in strijd zijn met die van de wet, of nieuwe voorschriften, die slechts de bedoeling hebben de voorwaarden te *verscherpen* (te verzwaren), welke de ondernemer zal hebben te vervullen, alvorens zich het recht tot opsporing of tot ontginning te kunnen verwerven.

De bovenstaande vijf punten als premisse vooropstellend, zal de regeering, meen ik, goed doen, in het belang van de onbelemmerde en geregelde ontwikkeling der mijnbouwindustrie in Nederlandsch-Indië zich tot richtsnoer te nemen en onverwijld in toepassing te brengen o. a. het volgende:

A. Volgens de in 1899 aangenomen Indische wijnwet heeft over de in artikel 1 genoemde delfstoffen de rechthebbende op den grond *niet* het recht te beschikken en volgens dat zelfde artikel kan het recht om die delfstoffen op te sporen of te ontginnen slechts verkregen worden overeenkomstig de voorschriften van die zelfde wet.

Indien de Staat, in dit opzicht handelende qua privaat-persoon (qua fiscus of domein alzoo) en niet qua pubiek persoon, zich het beschikkingsrecht wil verwerven over door hare ambtenaren ontdekte of nog te ontdekken afzettingen van nuttige delfstoffen, dan dient het dit te doen, even als elk ander privaat-persoon, overeenkomstig de voorschriften van de mijnwet. De te verwerven mijnrechten, het recht van mijnbouwkundig onderzoek en van concessie, zijn zakelijke [1]) en daarom burgerlijke rechten.

---

[1]) Het recht van mijnbouwkundig onderzoek, ofschoon geen onroerend, is eveneens een zakelijk recht, doordien het den houder in eerste instantie het beschikkingsrecht toekent over zaken — de bij het onderzoek ontdekte en gewonnen delfstoffen, art. 10 (2) I. M., en in tweede instantie om, in gevolge art. 28 I. M. aanspraak op de concessie te kunnen doen gelden, op grond van dat gebeuren. Door de concessie wordt dit beschikkingsrecht meer volmaakt en ook voor langeren tijd vastgesteld. Minister Pleijte schijnt niet voldoende begrepen te hebben, dat het recht tot verwerving dezer zakelijke rechten op de wet gebaseerd is. Het mag den aanvrager niet willekeurig ontzegd of weder genomen worden, wil de mijnwet niet tot een paskwil worden gemaakt. Deze

Dit is het beginsel van de Pruisische en ook van onze Indische mijnwet. Het is ook het beginsel van de Fransche in Nederland geldende mijnwet van 1810. In Pruisen handelt men dienovereenkomstig, en ook in Indië zal men goed doen dienovereenkomstig te handelen, wil men voorkomen, dat er voortdurende conflicten plaats hebben tusschen staats- en particulieren mijnbouw en dat de Staat voortgaat, met terzijde stelling van door particulieren zich verworven mijnrechten, en van de voorschriften van de wet, op onwettige wijze het bezit daarvan zich toe te eigenen.

Wat voor Indië in de eerste plaats noodig en gewenscht zou wezen is het scheppen van de mogelijkheid om de mijnwet in werking te doen treden op eene wijze, dat zij behoorlijk aan haar doel kan beantwoorden, haar van de breidels te ontdoen die op zoo onverstandige wijze haar door de mijnordonnantie zijn aangelegd. Niettegenstaande er zooveel over geklaagd werd is deze nog altijd onveranderd in toepassing gebleven. Minister Pleyte die in zijn Memorie van Antwoord verklaarde, dat die mijnordonnantie door hare ingewikkeldheid en omslachtigheid hem een doorn in het oog was, heeft den toestand echter onveranderd gelaten. Gewenscht ware het geweest, dat hij, tot dat inzicht gekomen, ook zelf het initiatief had genomen om verandering in den toestand te brengen, door ze te wijzigen.

B. De Minister van Koloniën benoeme met dit doel in Nederland zelf zonder verwijl eene Commissie, bestaande uit met den mijnbouw in Indië vertrouwde mannen, teneinde binnen den kortst mogelijken tijd, gemotiveerde voorstellen te doen tot opheffing van die voorschriften van de mijnordonnantie, welke gebleken zijn slechts een nutteloos belemmerende uitwerking te hebben op de toepassing van de mijnwet en tot die wijzigingen, welke haar tot een bruikbare, d.i. een zeer beknopte en voor de praktijk geschikte, aan de werkelijke behoefte beantwoordende regeling zullen maken; eene regeling, die in overeenstemming is met de beginselen van de mijnwet en die hare goede werking zal verzekeren en bevorderen.

Deze taak zal die Commissie binnen zeer korten tijd kunnen vervullen, wanneer zij zich beperkt tot die voorschriften, welke op de goede en geregelde werking van de eigenlijke mijnwet betrekking hebben en niet zich bezig houdt met zulken welke het van regeeringswege uit te oefenen politie-toezicht moeten regelen. Dit laatste vorme het onderwerp eener afzonderlijke regeling; zij heeft niets te maken

beschouwt die delfstoffen, vóór dat ze ontdekt zijn, immers als heerlooze zaken en dit laatste weder, nadat zij het nog in het Kon. besluit van 1873 erkende recht van voorkeur van den rechthebbende op den grond op de concessie — i. e. op het beschikkingsrecht over de betreffende delfstof — had afgeschaft. Het opsporen der delfstoffen, en hare verwerving, werd door de Indische mijnwet, volgens de beginselen waarop deze berust uit een mijnrechtelijk oogpunt beschouwd, *vrijverklaard*.

met de eerstbedoelde. Deze tweede regeling zou men gerust ook aan de Indische regeering kunnen overlaten, met de aanbeveling, zich daarbij strikt te houden aan de limitatief gestelde onderwerpen bij art. 43 van de Indische mijnwet genoemd, en ze ook eerst naar gelang van werkelijk gebleken behoefte af te kondigen. Minder juist is het te achten, dat men maar klakkeloos een voor een dichtbevolkt, in midden-Europa gelegen, steenkool gebied bestemd mijnpolitiereglement copiëert. Men verlieze niet uit het oog, dat de toestanden geheel anders zijn, dat men daar met gemak over allerlei technische hulpmiddelen kan beschikken, terwijl men in Indië te doen heeft met in moeilijk te bereiken streken gelegen ondernemingen, waar het zaak is zich te behelpen en te roeien met de riemen die men heeft.

Bij het ontwerpen en afkondigen van de Indische mijnordonnantie is het gebleken, hoe gemakkelijk men er toe kan komen bepalingen af te kondigen, die zullen blijken niet ten voordeele van deze industrie te strekken en die bij hare toepassing niet anders dan groote ontevredenheid kunnen verwekken. Wel werd indertijd het ontwerp tot deze ordonnantie vooraf door de regeering bekend gemaakt, ten einde belanghebbenden in de gelegenheid te stellen hunne bezwaren daartegen bekend te maken en veel bezwaren zijn toen ook inderdaad daartegen geopperd, vóór de afkondiging dier ordonnantie, maar tot eenige wijziging daarvan heeft dit niet geleid. En geen wonder, want de adviseur van de regeering was de ontwerper van de ordonnantie en deze wilde natuurlijk geen ongelijk bekennen. Zijn adviezen bleven geheim. Zulk een systeem kan onmogelijk goed werken, vooral waar het hier gaat om een tak van industrie, waarbij vooral speciale kennis vereischt wordt. Daarom zou het ook gewenscht wezen, dat de Gouverneur Generaal een mijnraad benoemde, met stemgerechtigde leden te Batavia en adviseerende elders in Nederlandsch-Indië, om hem casu quo van advies te dienen en met de bevoegdheid voorstellen te doen. De leden van dit college dienen zooveel mogelijk gekozen te worden uit personen, die ondervinding hebben kunnen opdoen op het gebied van den mijnbouw en geen ambtelijke betrekking bekleeden.

Om een voorbeeld te noemen van voor onmiddellijke intrekking in aanmerking komende voorschriften van de mijnordonnantie, noem ik de artikelen 96, 102, 169, 170 en 171 (4), terwijl ook zou moeten ophouden de foutieve interpretatie die men nog altijd in Indië geeft aan het voorschrift van artikel 13 (2) van de Ind. mijnwet.

Het bepaalde bij artikel 96 van de mijnordonnantie, dat den houder eener vergunning tot mijnbouwkundig onderzoek zijn verzoek om verlenging geweigerd zal worden, indien hij niet aantoont *diligent* geweest te zijn is geheel in strijd met een der hoofdbeginselen van de wet en kan zóóveel aanleiding geven tot bevoorrechting en allerlei andere verkeerde practijken, dat het noodig schijnt er veel over te schrijven.

Voldoende is het er op te wijzen, dat een van de hoofdbeginselen van de mijnwet, dat zoo strict mogelijk dient te worden toegepast, omdat men anders niet mag verwachten, dat de ondernemer met vertrouwen zijnen tijd, zijnen arbeid en zijn kapitaal zal wagen hierin bestaat, dat alleen de wet zal spreken en hij niet afhankelijk zal zijn van het niet vooraf te berekenen oordeel van dezen of genen ambtenaar.

En een ander beginsel dient strict in acht genomen te worden, dat de industrie *vrij* zal zijn en het bestuur zich niet zal hebben te bemoeien met de uitoefening van het bedrijf.

In artikel 102 van de mijnordonnantie wordt gezegd, dat wanneer eene vergunning door tijdsverloop is vervallen, of is ingetrokken, aan hen die houders van zulk eene vergunning zijn geweest nooit meer dezelfde vergunning of een gedeelte daarvan verleend of overgedragen mag worden. Eene zeer dwaze bepaling voorzeker, die slechts tot de meest ergerlijke consequenties kan leiden. Zoo zal dus, om slechts één voorbeeld te noemen, iemand die honderd-duizenden uitgegeven heeft aan onderzoekingen op een opsporingsterrein van 10.000 hectaren en gedurende den tijd dat hij houder was er niet in slaagde om op meer dan één, of een paar punten, eene delfstofafzetting te ontdekken, nu niet verder daar het recht kunnen verkrijgen om voort te gaan met zijne werkzaamheden, terwijl de waarschijnlijkheid groot is, dat in de nabijheid nog andere afzettingen, of de voortzetting van de door hem ontdekte afzetting te ontsluiten zal zijn. Want hij kan voor dat eene punt slechts een concessie-veld van hoogstens 1000 hectaren krijgen. Voor hetgeen hij gedaan heeft zal hij dus zijn leven lang gestraft worden met het hem ontzeggen van een deel zijner burgerlijke rechten te dien opzichte en anderen zullen zich meester mogen maken van de resultaten van zijn arbeid!

Artikel 169. Terwijl in artikel 28 van de mijnwet aangegeven is wat de ontdekker te verrichten heeft om zich *het recht op de concessie te verzekeren*, wordt de verwerving van dit door de wet hem toegezegde *recht* weder door de ordonnantie problematiek gemaakt, door aan de duidelijk voorgeschreven formaliteiten van artikel 28 van de mijnwet nieuwe toe te voegen. Niet alleen zijn die hier gestelde, bij ordonnantie voorgeschreven, nieuwe eischen onwettig, omdat een door de wet den ontdekker toegezegd recht hem door eene ordonnantie niet weder ontzegd mag worden of afhankelijk gesteld van het vervullen van nieuwe eischen, maar nog meer zijn die nieuwe eischen in dit geval te veroordeelen, omdat ze wel bezien geheel onnoodig zijn en slechts er toe kunnen dienen om den ondernemer noodeloos te bemoeilijken en op groote kosten te jagen.

De nieuwe eischen zijn in het kort:

dat hij bij zijn verzoek om concessie aan de in artikel 28 van de Ind. mijnwet aangegeven bewijsstukken nog moet toevoegen:

a. eene aantooning als bedoeld in art. 13 (2) van de mijnwet, n.l. dat de in concessie aangevraagde delfstoffen binnen het mijnveld in eene natuurlijke afzetting voorkomen, waaruit hare winning technisch mogelijk is.

b. eene door een beëedigd landmeter opgemaakte platte grondteekening, waarop de grenzen en allerlei andere gegevens met nauwkeurigheid zijn aangegeven, terwijl ook de grenzen op het terrein zelf zoodanig moeten worden uitgezet, dat zij te allen tijde zijn te vinden.

Het uitvaardigen van de akte van concessie mag niet afhankelijk gesteld worden van zulk een aantooning, nu die akte geenerlei garantie omtrent de al of niet voordeeligheid eener eventueele ontginning bevat maar alleen eene aanduiding, wie het recht tot die ontginning bezit.

Volgens het Koninklijk besluit van 1873 hetwelk door de mijnwet werd vervangen, kon de ontdekker geen aanspraak maken op de concessie, al had hij bij zijne opsporingen ook nog zoo veel kosten en moeite gehad; dat hing af van de vraag of de rechthebbende op den grond niet zelf aanspraak op het ontginningsrecht wilde maken, of hij wel voldoende middelen had voor de ontginning van de mijn en dan, of hij wel ten genoege van de regeering (den Chef van het Mijnwezen natuurlijk) kon aantoonen, of de in concessie aangevraagde delfstof wel met *voordeel* te ontginnen zou zijn. Men zag de verkeerdheid van zulke voorschriften in. Verkeerd was ook, dat niet bij de wet bepaald was, welke delfstof concessibel zou wezen en welke niet. Dit waren de voornaamste redenen die eene wijziging wenschlijk maakten. De nieuwe wet gaf duidelijk aan welke delfstoffen concessibel zouden wezen en waarop de rechthebbende op den grond dus geen beschikkingsrecht zou kunnen doen gelden. De niet genoemde delfstoffen zouden dan van zelf sprekend wel ter beschikking staan van den rechthebbende op den grond en dus niet concessibel zijn.

De eisch dat de ontdekker, alvorens de concessie te verwerven — m. a. w. alvorens de akte van concessie ten zijnen name werd uitgevaardigd — eerst moest aantoonen, dat de aangevraagde delfstof *met voordeel* te ontginnen zou wezen, werd geschrapt.[1]) En opdat er geen

[1]) Bij de uitgifte van woeste gronden eischt men toch ook niet, dat de erfpachter eerst zal moeten aantonen, dat de aangevraagde grond geschikt is om er met voordeel eenig landbouw product te telen, waarom dan zou die eisch gesteld worden bij den mijnbouw? In de middeleeuwsche mijnwetten in Duitschland was die eisch wel opgenomen geweest, maar de nieuwe Pruisische mijnwet van 1865 schrapte hem. Deze schrapping werd toen in de M. v. T. als volgt gemotiveerd: „In den vervolge kan het geheel aan het „oordeel van den aanvrager zelf overgelaten worden, of hij, in zijn eigen belang, „nog vóór het verleenen van de concessie, omtrent de uitgestrektheid van het „voorkomen, binnen het aangevraagde terrein van concessie, zich wil overtuigen. „Wanneer het mijnbestuur geen medeverantwoordelijkheid meer draagt ten

twijfel zou kunnen bestaan op welke wijze de ontdekker zich het recht om aanspraak op de concessie, op de uitvaardiging van de akte van concessie dus, zou kunnen verzekeren, werden de door hem te vervullen formaliteiten uitdrukkelijk in de mijnwet, in artikel 28, voorgeschreven. Daaronder behooren *niet* die welke in art. 169 en 170 van de mijnordonnantie buitendien genoemd worden. Daarin ligt dan ook wel het beste bewijs, dat ze niet noodzakelijk waren en niet wettig zijn en slechts weder getuigenis afleggen voor de bij de mijnordonnantie erkende zucht om de te vervullen formaliteiten voor den aanvrager te *verscherpen*, om het den aanvrager zoo moeilijk mogelijk te maken dus. Merkwaardig vooral is, dat men om dit te kunnen doen buitendien tot allerlei verwrongen uitleggingen zijn toevlucht moest nemen. Men zag in, dat men iets eischte, hetwelk niet in overeenstemming was met de wet. In het door den ontdekker, tot staving van zijn recht, om volgens artikel 28 van de mijnwet aanspraak te kunnen maken op de concessie, ingediende gezegelde request mocht daarom die in artikel 169 van de mijnordonnantie verlangde aantooning niet opgenomen worden. Deze moet eene, op een ander stuk papier geschreven bijlage van het gezegelde request vormen. En deze aantooning moet beantwoorden aan het oordeel van den Chef van het mijnwezen natuurlijk, anders wordt het request van den aanvrager onvoorwaardelijk afgewezen, niettegenstaande de verzekering van artikel 28 van de mijnwet, dat zijn recht op de concessie zal worden geëerbiedigd en toegestaan. De mijnwet had wel de vroeger bestaande eisch geschrapt, dat de aanvrager, alvorens de concessie hem verleend werd, moest aantoonen, dat de ontdekte delfstof afzetting *met voordeel* te ontginnen zoe zijn en daarvoor geen andere eischen in de plaats gesteld dan die in artikel 28 waren aangegeven, maar dat kwam niet overeen met de bij den ontwerper der mijnordonnantie bestaande zucht tot verscherping dier eischen, en hij meende nu dat middel, om zelfs scherper eischen te kunnen stellen dan vroeger bestonden, in de bepaling van artikel 13 (2) van de mijnwet te kunnen vinden, in eene bepaling die blijkbaar in verband staat niet tot artikel 28 maar wel tot artikel 1 van de mijnwet.

In artikel 1 staat n. l. dat *indien er twijfel bestaat*, of een in concessie aangevraagde delfstof wel concessibel is, de Gouverneur Generaal

„opzichte van de ontginbaarheid en uitgestrektheid van de delfstofafzetting, „zal het publiek beter tegen bedriegelijke voorstellingen in bescherming „worden genomen, dan door de thans nog bestaande ambtelijke erkenning van „de geaardheid van het betreffende mineraalvoorkomen. Immers heeft het „verleenen van de concessie geen ander doel, dan den rechtstitel uittevaardigen „voor het winnen van het op de vindplaats aangetoonde mineraal binnen het „omschreven terrein en *niet* om eenige garantie er voor te verleenen, dat die „delfstof, binnen den door den aanvrager zelf gekozen grenzen, werkelijk op „met voordeel te ontginnen hoeveelheid aanwezig is."

zal beslissen en aangezien het dikwerf voorkomt, dat in meerdere of mindere mate concessibele met niet concessibele delfstoffen vermengd in de natuur voorkomen, dient het in artikel 13 (2) voorgeschrevene tot instructie van den Gouverneur Generaal, dat deze in zoo'n geval slechts zal hebben na te gaan, of het *mogelijk* is de in concessie aangevraagde, binnen de grenzen van het terrein van concessie opgespoorde delfstof *technisch*, dat wil dus zeggen *op handwerk-of* fabriek*matige wijze* te winnen. Als het maar *mogelijk* is op het betreffende terrein goud of zilver of koper of een andere der in artikel 1 genoemde delfstoffen te winnen, dan moet de concessie verleend worden, onverschillig of zulks al dan niet met voordeel kan geschieden. Het is de taak van den ondernemer om zulks te beoordeelen, van wien men mag verwachten, dat hij niet voor niets een jaarlijks vast recht, plus andere kosten zal willen betalen, terwijl, wanneer zoo'n dwaas zich werkelijk zou voordoen, de Staat toch door dusdanige concessieverleening niets te verliezen heeft. Zoo beschouwt men het tenminste in andere landen, zelfs dáár waar geen betaling van vast recht geëischt wordt.

Maar om die bepaling van art. 13 (2) nu werkelijk toepasselijk te kunnen verklaren op elke aangevraagde concessie en om daaraan zoo mogelijk eene nog scherpere beteekenis en nog moeilijker te vervullen eisch te kunnen verleenen dan het geschrapte voorschrift van de vorige regeling had gehad, dat de aanvrager vooraf de *voordeelige* ontginbaarheid der afzetting had aan te toonen, werd het woord *technisch*, dat „handwerk- of fabriekmatig" beteekent, anders uitgelegd. *Technisch*, zoo verklaarde men, was gelijkluidend met *rationeel*, wat „op redelijke overtuiging gegrond" beteekent en de Chef van het mijnwezen zou telkens hebben te beoordeelen of uit die gegevens wel bleek, dat de afzetting op *rationeele*, dat wil dus zeggen *op redelijke overtuiging gegronde* wijze te ontginnen zou zijn. Dat menige aanvraag afgewezen werd, omdat de Chef van het mijnwezen verklaarde die redelijke overtuiging niet te hebben verkregen, is niet te verwonderen. En dat zulk eene wijze van toepassing van de wet tot schreeuwende onrechtvaardigheden en onrechtmatigheden aanleiding moet geven, wanneer de regeering er later toe overgaat, om dergelijke aan den ontdekker geweigerde concessies ten eigen voordeele te ontginnen of aan anderen toewijst, spreekt wel van zelf. Maar dat een zoodanige onjuiste toepassing van de wet niet in het belang van de ontwikkeling van den mijnbouw kan wezen en nog minder van de schatkist, nu voor het afdoen van elke concessie-aanvrage het noodig geoordeeld wordt om van uit Batavia, op kosten van het gouvernement, eerst een ingenieur naar de vindplaats te doen vertrekken, staat toch ook wel vast.

Wanneer in Pruisen, vóór de uitvaardiging van de akte van concessie,

eene ambtelijke verificatie op het terrein plaats vindt, dan geschiedt dit, omdat de wet zulks uitdrukkelijk voorschrijft, wat in Indië niet het geval is en ook niet vereischt wordt, aangezien de toestanden verschillend zijn. In Pruisen is niet alleen in elke mijnstreek een mijnambt, vanwaar uit onmiddellijk en gemakkelijk zoo'n verificatie kan plaats hebben, maar daar is ook niet voorgeschreven, dat slechts de houder van een vooraf verkregen vergunning tot onderzoek, of een reeds bestaand concessionaris, voor het aangeduide terrein een aanvraag om concessie mag en kan indienen. Daar mag ieder, zonder in zulk geval te verkeeren, tot een concessie-aanvrage overgaan en zou het om een hopelooze verwarring aanleiding kunnen geven, wanneer aan eene aanvrage, zonder voorafgaande verificatie op het terrein, of niet oudere en betere rechten bestaan, gehoor werd gegeven. Die verificatie, of niet oudere rechten bestaan en of de aangegeven vindplaats binnen het terrein van onderzoek valt, en waarbinnen alleen ook het aangevraagde concessie-veld kan worden verleend, kan in Indië gemakkelijk geschieden op het bureau van den ambtenaar, waar de registers en de kaart aangehouden worden, waarop de in vergunning en in concessie uitgegeven terrein opgeteekend staan, n. l. bij het Hoofd van gewestelijk of zelfs plaatselijk bestuur; en zulks veel beter zelfs nog dan, zooals nu voorgeschreven is, bij den Chef van het mijnwezen te Batavia.

b. Wat de onder de artikelen 169 (2), 170 en 171 bedoelde nieuwe eischen betreft, waaraan de ontdekker volgens de mijnordonnatie zal hebben te voldoen, alvorens hen de aangevraagde akte van concessie zal kunnen worden uitgereikt, ze zijn vooral daartoe aangedaan hem geheel onnoodigerwijze te bemoeilijken, veel tijd en geld te doen verliezen en zelfs voor het geval te plaatsen, dat hij ze niet zou kunnen vervullen. Het zijn de eischen waarbij hem voorgeschreven wordt, dat hij het aangevraagde terrein vooraf zal dienen te doen opmeten en afbakenen aan de oppervlakte, terwijl bij het kiezen van de begrenzing slechts rechte lijnen mogen worden aangenomen en rivieroevers *verboden* zijn.

Die eischen zijn in geen enkel opzicht te verdedigen. Het blijven aandringen op de toepassing van voorschriften die tot niets anders kunnen leiden dan den ondernemer geheel noodeloos tot zeer belangrijke, niet te rechtvaardigen uitgaven te dwingen, en daarbij onwettig zijn, nu ze niet in artikel 28 van de I. M. geëischt worden om de geldigheid van de aanvrage vast te stellen, moet zeker ten hoogste betreurd worden.

Het eenig noodige in dit geval is, dat de grenzen van het gekozen terrein met volkomen juistheid in de akte concessie *omschreven* worden. Het feitelijk uitzetten en doen opmeten van de grenzen aan de oppervlakte heeft geen zin, waar de Indische mijnwet uitgaat van het beginsel, dat het beschikkingsrecht over de in recht van concessie

verleende delfstof *afgescheiden* is van het beschikkingsrecht over den grond aan de oppervlakte. Moet de concessionaris, om de delfstof te kunnen exploiteeren, het gebruik noodig hebben van eenig deel van de oppervlakte, of om wegen of gebouwen of andere werken aan te leggen, dan dient hij dat beschikkingsrecht afzonderlijk zich eerst te verwerven; het heeft niets te maken met de verleende mijnconcessie. Slechts in het hoogst zeldzaam voorkomende geval, dat ontstaat, wanneer een aangrenzend concessionaris b. v. zou beweren, dat men ten onrechte op zijn terrein aan het exploiteeren is, zou het kunnen gebeuren dat een grensuitzetting noodig wordt, maar dan niet door den belanghebbende, maar van neutrale zijde.

De eisch, van het verplichte uitzetten der grenzen, is een die men ook in middeleeuwsche mijnwetten aantreft, maar die de Pruisische mijnwet *afschafte* en onze Indische mijnwet dan ook *niet* eischt. [1]). De Pruisische mijnwet schrijft voor, dat *indien de concessionaris zelf eene uitzetting van de grens aan de oppervlakte wenscht*, de rechthebbende op den grond dit moet toestaan en zulks, op verzoek, tegen een billijk tarief, door den gouvernements landmeter zal kunnen geschieden. Dit is dus een voorschrift in het belang van den ondernemer en dat beoogt hem behulpzaam te zijn, terwijl dat van de mijnordonnantie het tegendeel ten gevolge heeft en tot groote ontevredenheid aanleiding geeft.

Doch niet alleen maakt in dit opzicht de mijnordonnantie het den concessionaris noodeloos moeilijk, ook bij de keus van de grenzen wordt het hem geheel onnoodiger wijze zoo moeilijk mogelijk gemaakt. Aangezien het meeredeel der mijnconcessie in Nederlandsch Indië in het met oerwoud bedekte gebergte zullen worden aangevraagd, zal de concessionaris natuurlijk niet alleen in zijn eigen belang, maar ook in dat van het algemeen goed doen zooveel mogelijk natuurlijke grenzen te kiezen en wel zoodanig gekozene, dat ze gemakkelijk in de akte van concessie te omschrijven zijn, alsook gemakkelijk aan andere, nu of later aangrenzende, zich zullen kunnen aansluiten. Daarom is ook voorgeschreven in de Pruisische mijnwet, dat zooveel mogelijk rechte lijnen te kiezen zijn en kromme lijnen vermeden moeten worden, *met uitzondering* waar men te doen heeft met grenzen van het land, grenzen van andere reeds verleende concessies of met *rivieroevers* [2]). De mijnordonnantie echter *verbiedt* uitdrukkelijk het

---

[1]) „Die Vermessung von Amtswegen eintreten zu lassen würde nicht „hinreichend motivirt sein." leest men in de M. v. T. tot de Pruisische wet.

[2]) De M. v. T. zegt in dit opzicht het volgende: „Da die Technik des Berg-„baues im Allgemeinen gradlinige Grenzen erfordert, so muss die Begrenzung „der Felder durch gerade Linien an der Oberfläche die Regel bilden. Von „dieser Regel darf nur abgewichen werden, wo die Oertlichkeit Landesgrenzen, „Flüsse, schon bestehende Grubenfelder, etc. — Berücksichtigung erheischt,

kiezen van rivieroevers in artikel 171 (4). Ware dit niet het geval, dan zou de ondernemer er zeer gebaat bij wezen, wanneer hij, bij het kiezen zijner grenzen, bij voorkeur de rechte lijn, die het hoogste punt van twee bergtoppen vereenigt, en voorts de juist zoo gewenschte rivieroevers als grens mocht nemen.

Dit zijn, om een voorbeeld te noemen, eenige van de artikelen van de mijnordonnantie, die het van de meeste urgentie zou wezen al dadelijk te schrappen. Mocht de minister van Koloniën er toe over willen gaan een commissie te benoemen als door mij hier werd voorgesteld, dan zal deze zonder twijfel nog een aantal andere voorschriften hebben aantewijzen, die al dadelijk voor eene buitenwerkingstelling in aanmerking moeten komen.

Het centraliseeren van alle mijnondernemingen in Nederlandsch Indië bij den Chef van het mijnwezen te Batavia is, meen ik, niet juist gezien en kan niet beschouwd worden in het welzijn te wezen van die industrie in het algemeen, of tot de zoo gewenschte spoedige afdoeningen van ingediende verzoeken tot het verleenen van mijnbouwkundig onderzoek of van concessie leiden. De indiening daarvan dient te geschieden bij de Hoofden van plaatselijk bestuur, voor zoover betreft de verzoeken om het recht tot mijnbouwkundig onderzoek, en bij de Hoofden van gewestelijk bestuur voor die van concessie. De bemoeienis van deze laatsten dient ook niet afhankelijk te worden gesteld van eene verplichte voorafgaande raadpleging telkens van den Chef van het mijnwezen, wiens advies dient te worden gevolgd. Het is gebleken, dat door zulk eene regeling dikwerf wrijving ontstaat tusschen de autoriteiten, ten nadeele van de industrie.

De belangstelling van de Hoofden van gewestelijk bestuur in de bevordering dezer industrie in hun gewest dient aangewakkerd te worden en eene regeling die slechts aanleiding geeft tot conflicten kan niet daartoe dienen. Dat de direct door den Staat ondernomen exploraties en exploitaties onder den Directeur van gouvernements bedrijven gerangschikt worden mag aanbeveling verdienen, maar de particuliere ondernemingen van dien aard dienen dit niet te zijn. In dat opzicht vooral is het in de laatste jaren bewezen, dat eene rangschikking van deze beide categoriën van mijnbouwindustrie onder één hoofd (den Chef vanhet mijnwezen) tot groote ontevredenheid aanleiding heeft gegeven.

Ten slotte stelle de regeering zich tot taak hare ambtenaren te doordringen van het feit, dat het in het belang van Nederlandsch Indië is den delfstoffelijken rijkdom van het land te leeren kennen en

---

„damit z. B. die Ausschliessung von Feldestheilen, welche für sich nicht zu „benutzen sein würden, vermieden oder der Anschluss an benachbarte Felder „erreicht wird."

aan het licht te brengen, terwijl erkenning zal oogsten wie daartoe medewerkt, nu de mijnwet met dat doel werd afgekondigd; dat deze immers beoogt tot het verrichten van mijnbouwkundige opsporingen en ontginning van ontdekte afzettingen van nuttige delfstoffen aantesporen, ze uittelokken en te bevorderen, ze naar krachten te helpen tot stand brengen en niet ze casu quo tegen te werken of te verhinderen.

Zoodra men tot de overtuiging zal zijn gekomen, dat de mijnindustrie in Nederlandsch-Indië als eene *vrije* industrie moet worden beschouwd, evenals ieder andere, en niet als eene die onder voogdij van den Staat dient te worden uitgeoefend en dat het daarom verkeerd gezien was om alle particuliere ondernemingen van dien aard, in het zoo uitgestrekte gebied van Nederlandsch-Indië onder contrôle te stellen van den Chef van het mijnwezen te Batavia, wat den Staat buitendien op buitengewoon hooge en onnoodige kosten komt te staan. zal deze ambtenaar ook meer en beter gelegenheid kunnen vinden om zich te wijden aan zijn voornaamste taak, n. l. de zorg voor de geologische opname van het land.

En dat zulks dan geschiede volgens het program en de zoo uitmuntende wijze van uitvoering als in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika plaats heeft. Dat men ook in dit opzicht zich spiegele aan andere landen en de daar opgedane ondervinding zich ten nutte make.

De mijnwet van de Vereenigde Staten, met haar *law of the apex*,[1]) zou niet tot navolging kunnen strekken. De Amerikanen zelf zijn er wel in de eerste plaats van overtuigd, dat hun stelsel in dit opzicht geen aanbeveling verdient. Wel is dit echter het geval met de „geological surveij". Hier, in dit land, waar men in dit opzicht zoo groote ondervinding heeft kunnen opdoen in de laatste halve eeuw, waar men voor niet zoo lang geleden nog voor een toestand stond als wij in Nederlandsch-Indië hebben en de regeering dus een zelfde taak had te vervullen, n.l. het door middel van den mijnbouw zoo krachtig mogelijk ontwikkelen en in cultuur brengen van uitgestrekte, woest liggende gebieden, denkt men zelfs in het geheel niet er aan om staats-exploitatie van mijnen te vorderen of door dit middel directe voordeelen uit deze industrie te trekken. Zuiver en alleen op de groote

[1]) In Noord-Amerika verkrijgt de eigenaar van de mijn, volgens the law of the apex niet alleen het recht van beschikking over de binnen de verticale begrenzing van zijn mijnveld aanwezig blijkende delfstof, maar ook op de verlenging van de delfstof-afzetting in de richting van hare helling naar de diepte, over de verticale begrenzing heen, zoolang een continueele voortzetting daarvan in die richting kan worden aangetoond. De jongere moet, indien dit aangetoond wordt, voor den ouderen rechthebbende het veld ruimen. Het is een systeem, dat tot aanhoudenden strijd en langdurige, zeer kostbare processen aanleiding geeft. Hetzelfde systeem bestond oorspronkelijk ook in Duitschland, maar hier heeft het reeds sedert lang voor de ook bij ons in Indië toegepaste verticale begrenzing plaats moeten maken.

indirecte voordeelen, die juist de opkomende en zich al meer ontwikkelde mijnbouw op zoo belangrijke schaar kan opleveren is hier het oog gericht en vormt dit de eenige drijfveer om hem zoo veel maar mogelijk te bevorderen en vrij zich te laten ontwikkelen, zonder eenigen dwang of inmenging van de zijde der regeering. De algemeene geologische opname van het land en de meer gedetailleerde en speciale studie van enkeke terreinen, welke ten opzichte van het voorkomen van daarin aanwezige nuttige delfstoffen van bijzondere beteekenis zijn en tot leering kunnen strekken, wordt gedaan met de bedoeling de ondernemingsgeest tot het verrichten van opsporingen uittelokken en aantewakkeren.

De ondernemers, wetende en beseffende, dat de wetenschappelijk gevormde ambtenaren van de geological Surveij er op uit zijn hen te te helpen en voor te lichten, zien hen zeer gaarne en met vertrouwen komen. Ze hebben geen geheimen voor hen. Ze hebben in hen geen concurrenten te duchten die er op uit zijn, ten behoeve van het gouvernement, zich zooveel mogelijk meester te maken van het geen het hun, onder allerlei ontberingen en opoffering, en na overwinning van de grootste moeilijkheden, eerst gelukte te *ontdekken*.

Zulk een toestand als in dit opzicht, naar aanleiding van de in de Vereenigde Staten gevolgde gedragslijn, daar te lande bestaat, een toestand van wederzijds vertrouwen tusschen regeering en ondernemer, zou nooit kunnen plaats grijpen bij de toepassing van een stelsel, als nu voor Nederlandsch Indië te verwachten staat.

De jongste mijnwetswijziging steunt op het advies van den heer van Waterschoot van der Gracht. De regeering moet er zich toe bepalen, zegt deze, (zie pag. 46 van zijn Rapport) de beschikking over alle in dat onmetelijk gebied van Nederl. Indië aanwezige, nog niet ontdekte afzettingen van fossiels brandstof voor zich op te eischen. Wat de ertsen betreft, zoo moet ze zich er van onthouden zelve speciale opsporingen daarnaar in het werk te stellen. Die zijn te kostbaar en riskant. Bij de algemeene geologische opname van het land beperke zij zich in dit opzicht tot verkenningen in nog geheel onbekend gebied, ten einde daarmede de industrie te bevorderen, wat hier toch niet anders kan beteekenen, dan om de particuliere industrie aantemoedigen dit te doen. Maar tegelijkertijd, zegt hij, houde ze steeds een oog in het zeil, om in eventueele *buitengewone* omstandigheden zich nog tijdig vrijheid van handelen te kunnen verzekeren!

Dit is echter een politiek, die noodzakelijk tot conflicten moet leiden met de particuliere industrie. Het is de politiek die de regeering in de laatste 12 jaren in toepassing heeft gebracht en die, te beginnen met Benkoelen en Djambi, geleid heeft tot het sluiten van een groot deel van Nederlandsch-Indië en het stopzetten van de verdere ontwikkeling van de mijnbouw-industrie gedurende lange jaren. Het is eene wijze

van handelen, die groot misnoegen moest verwekken en in strijd moet worden geacht met de bedoeling in de beginselen van de bestaande mijnwet. Nu zal hetgeen gebeurde ieder oogenblik opnieuw plaats kunnen hebben, waar door den minister, in zijn Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer, uitdrukkelijk verklaard werd, *dat deze stopzetting, naar zijn oordeel, niet in strijd was met eenige bepaling van de mijnwet.* Ik meen aangetoond te hebben, dat zulks niet alleen in strijd geweest is met de mijnwet, maar dat de wijze waarop zulks geschiedde zelfs in strijd was met het Regeeringsreglement. Dat mag zeer zeker niet weder geschieden. En daarom is het van de grootste urgentie, dat de Kamers vooralsnog zoo duidelijk mogelijk haar oordeel uitspreken over de plaats gehad hebbende mijnwetswijziging en hetgeen daaraan voorafging, alsook over de in toekomst te volgen mijnbouw-politiek in Nederlandsch-Indië.

Het belang van Moederland en Koloniën eischt dit.

Het keerpunt in onze Indisch-agrarische Staatkunde.

DOOR

G. J. D. C. STEMPELS.

„Niemand twijfelt aan de waarheid dat de kennis van voorafgaande wetten nuttig, ja noodzakelijk is voor de verklaring en het recht begrip van de volgende. In het bijzonder geldt deze waarheid voor de Regeeringsreglementen van Nederlandsch-Indië, daar zij bijna overal de kenmerken dragen van historische ontwikkeling en maar zeer weinig onderworpen waren aan de inwerking van eene regeling in abstracto".

Met deze treffend juiste opmerking begint het voorwoord van een in 1883 bij de firma Susan te 's-Hage uitgekomen boekje, bevattende in chronologische volgorde met verwijzingen de Indische Regeeringsreglementen van 1815, 1818, 1827, 1830, 1836 en 1854. Een „treffend juiste opmerking", maar die toch in dézen zin ware aan te vullen, dat ook de kennis van sommige *ontwerpen* van wet, die door de een of andere oorzaak, het Staatsblad niet bereikten, van groot belang kan zijn voor het recht begrip van regelingen die wél het fiat des wetgevers verwierven. Want het spreekt toch wel vanzelf dat een regeeringsvoorstel 't welk in de oogen van het parlement geen genade vond, niet zonder meer door de regeering naar de prullemand wordt verwezen. De denkbeelden, welke aan een dergelijk voorstel ten grondslag lagen, blijven in de regeeringsbureaux hangen, werken door, om de eenvoudige reden dat zij niet uit de lucht waren gegrepen, maar hun grond vonden in bepaalde, om ordening vragende feitelijke toestanden en verhoudingen. Een goede regeering kan dergelijke toestanden en verhoudingen natuurlijk niet den rug toekeeren; het parlement moge zich met de aan de hand gedane oplossing niet hebben vereenigd, dit ontslaat de overheid niet van den plicht naar een andere oplossing te zoeken. En waarop komt dit laatste doorgaans anders neer dan dat zij de aanvankelijk voorgedragen denkbeelden min of meer modificeert, er nieuwe vormen voor zoekt, in de verwachting aldus het oorspronkelijk beoogd doel toch zooveel mogelijk te bereiken?

Is dit slinksche politiek? Zoolang de bedoelingen eerzaam zijn is een dergelijke qualificatie misplaatst; als de toestanden en verhoudingen een oplossing a vragen en het parlement gaat daarmede niet akkoord, dan kan de regeering niet een oplossing b in overweging geven, maar zal ze vanzelf trachten naar een oplossing a^1. Het nieuwe voorstel wordt van nature een broertje of zusje van het oude, met een ander jasje of jurkje aan.

Een typisch voorbeeld van een dergelijken gang van zaken levert de geschiedenis van het agrarisch wetsontwerp van den minister van Koloniën Fransen van de Putte, dat op 1 Mei 1866 bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal in openbare beraadslaging kwam. Formeel was dit wetsontwerp van de baan toen de Kamer het bekende amendement Poortman aannam en Fransen van de Putte daarop zijn voorstel introk. Maar het denkbeeld dat voor de Kamer steen des aanstoots was geweest (de erkenning van des inlanders grondrecht als eigendom), kwam vier jaren later gevoileerd terug in de kunstvaardig samengeweven alinea's, welke de minister van Koloniën de Waal den Staten-Generaal voorstelde aan artikel 62 van het Regeeringsreglement toe te voegen. Van de Putte's oorspronkelijke idee was blijven doorwerken, had alleen een nieuwen vorm gekregen, en kwam nu waar ze wezen moest: in de wet!

Maar een dergelijke wijze van doen kan toch ook ook wel bezwaren meebrengen. Als we de dingen bedektelijk, niet open en bloot voorstellen, blijft in eene op dergelijken voet getroffen regeling licht iets onzekers, iets zwevends, wat op zijn beurt kan leiden tot uiteenloopende interpretaties en schêeve praktijken. Het oorspronkelijk doel moge dan bereikt heeten, de onvolmaakte wijze waarop dat resultaat werd verkregen kan oorzaak worden van moeilijkheden en verwarring. En zoo blijkt dan weer de openhartige staatkunde, de ondubbelzinnige politiek van den staatsman „sans arrière-pensée" in beginsel verkieslijk boven elke andere.

Fransen van de Putte was een man met ruimen blik en van goeden wille. Hij had een open oog voor de nooden en behoeften van Indië, met name van Java, waarop zich toenmaals vrijwel uitsluitend onze koloniale actie concentreerde. De bevolking van dat eiland zuchtte onder de dwangcultures, door welke het vrije landrente-stelsel van Raffles onder den voet was geloopen. Want het zoogenaamde cultuurstelsel, dat heette gebaseerd te zijn op vrijwillige overeenkomsten met de inlandsche bevolking, was ontaard in de meest willekeurige beschikking over den grond en den arbeid van den Javaan. Door het zoogenaamde consignatie-stelsel, volgens hetwelk één machtig handelslichaam, de Nederlandsche Handelmaatschappij, het vervoer en de verkoop der geteelde producten als agent der regeering in handen had, konden

voorts handel en nijverheid in Indië niet tot waren bloei komen; evenmin de scheepvaart. Alles was om zoo te zeggen in één hand, onder één leiding, die maar één doel kende: stijving der Nederlandsche schatkist.

Dit alles is te bekend dan dat ik er langer bij behoef stil te staan; het moederland voer er geldelijk wel bij, maar overigens kan men het cultuurstelsel vergelijken bij een afschuwelijke pest, die alle kiemen van gezonde ontwikkeling op Java verteerde en vernielde.

Het Regeeringsreglement van 1854 brak in principe met dit verderfelijk monopolie-systeem. Het keurde namelijk de tusschenkomst der regeering in zaken van landbouw en nijverheid voor den vervolge af, maar verloor niettemin het geldelijk belang van het moederland niet uit het oog. De cultures eenmaal op hoog gezag ingesteld, zouden zooveel mogelijk in stand worden gehouden, evenwel met wegneming van de daaraan klevende gebreken; de vrije landbouw zou worden aangemoedigd en de verplichte arbeid gaandeweg voor vrijen arbeid moeten plaats maken.

Inderdaad deden zich in de daarop volgende jaren teekenen voor die er op wezen, dat vrije landbouwindustrie in Indië geen onmogelijkheid was. Maar zij, die direct of indirect betrokken waren bij de op hoog gezag ingestelde cultures, sloegen deze ontpopping met wantrouwen gade; ze mopperden en intrigeerden, en stelden steeds op nieuw met 'n rijkelijke dosis skepsis de vraag, of vrije arbeid op Java wel bestaanbaar mocht heeten. De zaak was, dat zij in de zgn. cultuurcontracten een prachtig en gemakkelijk middel hadden om over den arbeid der bevolking te beschikken; wanneer de op den grondslag van dergelijke contracten werkende ondernemers maar de vereischte hoeveelheid van het geteeld product aan den Staat leverden, waren ze verder baas in huis.

Maar het was nu eenmaal in het Oosten aan het dagen; een onderzoek stelde in schel licht dat dit baasje spelen van den inlander een slaaf maakte, van de meeste inlandsche hoofden corrupte tyrannen, van tal van Europeesche ambtenaren gestopte handlangers. Dat kon zoo niet langer, meenden de weldendenkenden, en zoo ont stond de drang niet alleen tot wettelijke regeling van de voorwaarden waarop zich de vrije landbouwnijverheid zou kunnen ontwikkelen, maar ook tot wettelijke regeling der zoogenaamde cultuurcontracten. Met dit alles zou gepaard moeten gaan rechtsherstel voor den inlander wat betreft zijn met voeten getreden grondrechten, en een duidelijke afpaling van het recht op den grond van den Staat.

Ziehier in breede trekken het werkplan geschetst, dat de in 186 opgetreden minister van Koloniën Fransen van de Putte zich voorstelde met forschen greep te omvatten, en in een ontwerp van wet te belichamen.

Een vraag die voor zoover mij bleek bij de bekende schrijvers over

koloniaal staatsrecht en zijne geschiedenis niet schijnt opgekomen, is: was het eigenlijk wel rationeel deze gansche materie bij rijkswet te regelen? Was het zelfs niet een beetje dwaas dat met betrekking daartoe onder leiding van een minister van Koloniën met eene overigens bewonderenswaardige werkkracht en energie werd gearbeid aan een ontwerp van rijkswet, bestaande uit niet minder dan zestig artikelen, terwijl diezelfde minister, zooals we weten, niet was af te brengen van de idee dat de voor Nederlandsch-Indië geldende wetboeken gerust bij Koninklijk besluit konden worden vastgesteld?

Het wil mij voorkomen dat van de Putte wel zou hebben gedaan zoo hij deze vraag rustig had overwogen. Zeker, de rijkswetgever moest in de te volgen hoofdbeginselen worden gekend, dat sprak vanzelf; de drang naar betere toestanden, de wensch om het bestuur in Indië een nieuwen weg voor te schrijven, ging trouwens van het moederland uit, was een uitgesproken *Nederlandsch* intellectueel-zedelijke strooming. Maar bracht dit nu onvermijdelijk mede dat aan de Volksvertegenwoordiging op het Binnenhof eene ontwerp-regeling in extenso moest worden voorgelegd, die de helft van het aantal artikelen telde van Indië's Grondwet, van het Regeeringsregelement?

Het antwoord kan mijns inziens niet twijfelachtig zijn, en daarmede is, dunkt me, tevens een cardinale staatkundige fout van Fransen van de Putte blootgelegd. Maar zóózeer was men blijkbaar destijds bevangen in de opvatting dat hier de rijkswetgever de zaak volledig had uit te maken, dat niemand dergelijke vragen stelde. Het koloniale vraagstuk was *het* vraagstuk in die dagen, het vervulde de gemoederen en beheerschte de politiek. Een ingrijpende hervorming was in Indië noodig, dat was het parool van den dag, en de kwesties die regeling behoefden achtte men zonder onderscheid van zóó eminent belang, dat niemand dacht aan een schifting, aan vooropstelling van hoofdbeginselen en achterstelling van nevenzaken.

Den 30en September 1865 werd het gewichtige wetsontwerp bij Koninklijke boodschap aan de Tweede Kamer ter overweging aangeboden. Hoezeer het daarbij geregeld veelzijdig vraagstuk stond in het teeken van den tijd wordt ons duidelijk, wanneer we bij de indeeling van het wetsontwerp stilstaan. Het was namelijk verdeeld in drie titels; titel I luidde: *Van den grond*; titel II: *Van den arbeid ten behoeve van ondernemingen van landbouw en nijverheid*, terwijl titel III slotbepalingen bevatte. Zijn de twee eerste titels niet typeerend, als we ons te binnen brengen dat herstel van het geschonden grondrecht der inlandsche bevolking en de kwestie van vrijen arbeid *de* problemen waren, waarover men toenmaals niet raakte uitgepraat? Maar doet het aan den anderen kant niet zonderling aan, wanneer we in de Koninklijke boodschap van 30 September 1865 het wetsontwerp vinden gekenschetst als eene regeling „tot vaststelling der grondslagen,

waarop ondernemingen van landbouw en nijverheid in Nederlandsch-Indië kunnen worden gevestigd", een qualificatie die de benaming „ontwerp cultuur wet" deed geboren worden? Een *cultuur-wet* werd niet uitsluitend beoogd; beoogd werd in de eerste plaats eene regeling van den agrarischen rechtstoestand, terwijl in de tweede plaats, met den geordenden agrarischen rechtstoestand als achtergrond, beoogd werd eene regeling met betrekking tot de landbouwnijverheid en in verband daarmede eene regeling van den vrijen arbeid.

Van de Putte's ontwerp verwekte een orkaan in de Nederlandsche pers; een ieder die zich maar eenigszins bevoegd achtte greep naar de pen. En het bleef niet bij dagbladartikelen, ook tal van brochures zagen het licht. Dat liet zich verklaren; de „cultuurwet" beoogde een einde te maken aan een strijd die zóó vele jaren had geduurd, dat er bijna niemand meer was of hij had partij gekozen, onverschillig of hij het vraagstuk kon overzien of niet.

Een opmerkelijke beoordeeling trof mij in een boekje van den heer G. L. Baud. Dit ontwerp van wet, aldus de auteur, is in zijn strekking inkonsekwent, in hooge mate illiberaal, ja despotiek en krenkend voor de rechten der javá'sche bevolking. Die wet zal óf weinig regelen, óf wel wanorde stichten, en in beide gevallen groote ontevredenheid wekken. Door de toekenning aan den inlander van een Westersch eigendomsrecht op den door hem geoccupeerden grond zal hij, aldus de heer Baud, niet alleen de zgn. gemeene weiden missen, maar bovendien al de voordeelen die hij van de om zijn desa gelegen gronden tot dusver genoot.

De heer Baud wilde het bestaande stelsel van suiker- en koffiecultuur verbeterd behouden, maar overigens de vrije landbouwindustrie bevorderen. Voor particuliere ondernemers zou zijns inziens de gelegenheid moeten worden geopend om woeste gronden in huur of in erfpacht te bekomen, met schadeloosstelling voor zooveel noodig aan de inlandsche bevolking voor zoover zij op die gronden zeker genotsrecht pleegt uit te oefenen.

Een andere brochureschrijver, zich slechts aanduidend met Mr....., juichte het denkbeeld van eigendoms-toekenning aan de inlandsche landbouwers op Java toe. Maar de vraag, voegde hij erbij, hoe tot de uitvoering van het denkbeeld te geraken, „behoort tot de moeilijkste problemata die aan staatslieden, in de geheimen der Oostersche toestanden ingewijd, ter oplossing kunnen worden voorgelegd".

De heer Buyn, eveneens brochureschrijver, verzekerde dat de voorgestelde hervorming niets zou hervormen, maar alles onveranderd zou laten. „Aan elk uitgesproken beginsel ter hervorming is een ander beginsel overgesteld, dat het eerste volledig opheft of krachteloos maakt; de tegenstrijdigste beginselen zijn in het ontwerp opgenomen en bewegen zich vreedzaam onder elkander, gelijk het tam en wild gedierte in den paradijsstaat".

De heer Jhr. Mr. H. C. van der Wijck verklaarde in een vlugschrift niet den man te willen aanvallen, die trachtte het vermolmde, lekke schip tusschen tallooze klippen en riffen door naar een veilige haven te sturen; maar ik val, betoogde hij, u, o lezer, aan, die eene *onmogelijke* cultuurwet verlangt!

Maar wat beoogde de „cultuurwet" nu eigenlijk precies, zult ge eenigszins ongeduldig vragen? Laat mij trachten dit aan de hand van het gewijzigd wetsontwerp in het kort saam te vatten.

Artikel 1 bepaalde: Aan den inlandschen bezitter wordt de eigendom toegekend van den grond dien hij bij de invoering dezer wet in individueel en erfelijk gebruik bezit. Artikel 2 vervolgde: Insgelijks behooren in eigendom aan de gezamenlijke geërfden toe de bebouwde desa- of gemeente-gronden, waarvan zij gewoon zijn het genot tijdelijk onder elkander te verdeelen.

Had van de Putte bij zijn eerste ontwerp gedacht aan toekenning van *Westersch* eigendom, eigendom dus volgens het Indisch Burgerlijk Wetboek, bij zijn gewijzigd ontwerp van wet herstelde hij dezen misslag door in artikel 3 de bepaling op te nemen: „Behoudens de voorschriften dezer wet en onverminderd de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken van den inlander waar deze volgens de bestaande verordeningen moeten worden toegepast, worden de regten van den inlander op den grond, waarvan hem volgens deze wet de eigendom toekomt, beoordeeld naar de beginselen van het burgerlijk regt voor Nederlandsch-Indië." Was de Westersche eigendom dus eerst imperatief gedacht, thans werd hij facultief gesteld, d. w. z.: eens inlanders grondrecht zou eerst dán (conform het laatste lid van artikel 75 van het regeeringsreglement) worden beoordeeld naar de beginselen van het B. W., wanneer ter zake geen inheemsche godsdienstige wetten, instellingen of gebruiken maatgevend zouden zijn.

Volgens de artikelen 4 en 5 zouden aan de desa's tevens behooren de wegen, straten, markten, e. d. en gewijde gronden, terwijl volgens artikel 8 binnen vijf jaren na de invoering der wet de inlander, die zou aantoonen gedurende de laatste drie jaren erfelijk individueel grondbezitter te zijn, een eigendomsbewijs zou kunnen bekomen „hetwelk als volkomen titel geldt", een en ander te regelen bij koloniale ordonnantie.

Met betrekking tot de gronden der gezamenlijk geërfden bepaalde artikel 9, dat deze volgens bij koloniale verordening te stellen regels tusschen de rechthebbenden zouden worden verdeeld zoodra de meerderheid dit verlangt; ieder rechthebbende zou alsdan een afzonderlijk eigendomsbewijs bekomen.

Volgens artikel 11 zouden desa's-gewijs registers worden aangelegd voor inschrijving en overdracht der eigendomsrechten, terwijl artikel 12

bepaalde dat Europeanen en vreemde Oosterlingen onbekwaam zijn tot verkrijging van dergelijke eigendomsrechten of andere zakelijke rechten op gronden van inlanders. Deze laatste bepaling zou intusschen in het vijfde jaar na de invoering der wet aan herziening worden onderworpen; krachtens artikel 13 zou de Gouverneur-Generaal er echter reeds aanstonds dispensatie van kunnen verleenen in geval van versterf of huwelijk, of zoo het kleine stukken gronds tot het oprichten van woonhuizen e. d. mocht betreffen. Artikel 14 regelde voorts het sluiten van overeenkomsten tot verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders.

Hiermede sluit afdeeling I van titel I, van welke afdeeling het opschrift luidde: „Van den grondeigendom." De IIde afdeeling was gewijd aan de „beschikking door den Staat over gronden der inlanders". Onverminderd de onteigening ten algemeenen nutte zou de Staat namelijk nog in bijzondere gevallen over gronden van den inlander kunnen beschikken (art. 15). Met name tot uitbreiding of verwisseling van koffie-aanplantingen zouden gronden, mits geen sawah's zijnde, kunnen worden onteigend tegen schadeloosstelling (art. 16), terwijl de Staat zich voorts tijdelijk tegen jaarlijksche schadeloosstelling in het bezit zou kunnen stellen van velden voor den aanplant van suikerriet ten behoeve van ondernemingen, „waarvoor de tusschenkomst des bestuurs wordt verleend." Die jaarlijksche schadeloosstelling zou echter niet worden gegeven voor de gronden, welke ten behoeve der bij de invoering der wet werkende suikerondernemingen op last van het bestuur „worden beplant, zoolang die aanplant volgens de dan loopende contracten van bestuurswege geschiedt" (art. 17).

Afdeeling III handelde over „gronden behoorende aan den Staat", waartoe volgens de artikelen 6 en 7 zouden behooren alle gronden (de koffietuinen inbegrepen), vallende buiten de artikelen 1 tot en met 5 (zie hiervoor), en buiten de vóór de invoering der wet door derden uit anderen hoofde in eigendom verkregen gronden. Van de Staatsgronden zouden de inlanders gedeelten in eigendom kunnen verkrijgen door ontginning (art. 18); voorts zou telken jare een gedeelte dier gronden worden opgenomen, in kaart gebracht en tot uitgifte in erfpacht beschikbaar worden gesteld (art. 19, 1e lid). Artikel 19, 2e lid schreef voor: „Voor zoover op deze gronden gebruiksrechten door de inlandsche bevolking zijn verkregen, worden die rechten geëerbiedigd of wordt deswege, op de wijze bij art. 16 vermeld, schadeloosstelling verleend."

Over de uitgifte in erfpacht en de rechten en verplichtingen der erfpachters handelden verder de artikelen 20 t/m. 32; zij komen wat de hoofdzaken aangaat overeen met de thans vigeerende erfpachtsregelen.

Afdeeling IV betrof de dominiale bosschen, voor zoover behoorend tot het Staatsdomein; daarvoor zou tot aankap voor rekening van

bijzondere personen en tot inzameling van boschproducten concessie kunnen worden verleend (art. 38).

Afdeeling V had betrekking op „de cultures op hoog gezag ingesteld". Ter voortzetting der bij de invoering der wet bestaande suikerondernemingen na afloop der daartoe betrekkelijke contracten, zou nog gedurende twintig jaren na afkondiging der wet de tusschenkomst des bestuurs kunnen worden verleend. Die tusschenkomst zou zich echter niet verder uitstrekken dan tot: *a* verzekering aan den ondernemer van de beschikking over de jaarlijks met suikerriet te beplanten velden, waarvan de uitgestrektheid hoogstens 400 bouws bedraagt, en met voorbehoud dat van bestuurswege over niet meer dan een vijfde gedeelte der sawah's van elke desa wordt beschikt; *b* het verleenen van de noodige gronden tot plaatsing van fabrieken en toestellen; *c* het verstrekken aan den ondernemer van de gebouwen en toestellen, voor zoover de Staat daarvan eigenaar is (art. 42).

De tweede titel der wet was, gelijk ik reeds zeide, als volgt omschreven: „Van den arbeid ten behoeve van ondernemingen van landbouw en nijverheid". Afdeeling I (van de beschikking van Staatswege over arbeid) bevatte de bepaling, dat behoudens de bestaande voorschriften omtrent de verplichte teelt van en levering aan den Staat van koffie, en onverminderd de nakoming der verplichtingen door den Staat op zich genomen bij de „thans werkende" cultuurcontracten, van Staatswege niet over den arbeid der inlanders ten behoeve van cultures zou worden beschikt.

Afdeeling II van titel II handelde over „overeenkomsten van inlanders omtrent den arbeid door hen te verrichten". Inlanders zouden hun dienst kunnen verhuren voor een bepaalden tijd of voor den duur eener onderneming (art. 48). „Indien niet blijkt dat zij hunnen dienst hebben verhuurd voor den duur eener onderneming, worden zij geacht dien te hebben verhuurd voor een bepaalden tijd; indien niet blijkt voor welken tijd, worden zij geacht hunnen dienst verhuurd te hebben voor den tijd die tot maatstaf der bedongen belooning moet strekken; indien ook niet blijkt van de bedongen belooning, worden zij geacht hunnen dienst bij den dag verhuurd te hebben voor zoodanig daggeld, als voor het verrichte of te verrichten werk of soortgelijken arbeid onder gelijke omstandigheden gewoonlijk betaald wordt, en hetwelk bij geschil door den rechter, desnoods na verhoor van deskundigen, wordt bepaald" (art. 49). In dezen geest bevatte afdeeling II nog meer bepalingen, alle getuigende van de bedoeling van den ontwerper der wet om de „vrije" arbeid zooveel mogelijk ware „vrije" arbeid te doen zijn, en den inlandschen arbeider zooveel mogelijk de hand boven het hoofd te houden. Ik citeer in dit verband nog artikel 55, luidende: „Ambtenaren en hoofden der inlandsche bevolking, die met bestuur belast zijn, mogen noch rechtstreeks, noch zijdelings deelnemen in

aannemingen (van werkvolk). Overtreding van dit verbod wordt gestraft met gevangenisstraf van zes maanden tot twee jaren en geldboete van ten minste een twaalfde en ten hoogste een vierde van het onwettig genoten voordeel".

Volgens artikel 59 zou de wet van toepassing zijn voor Java en Madoera buiten de Vorstenlanden, terwijl artikel 60 bepaalde dat de Gouverneur-Generaal, voor zooveel noodig met inachtneming van de in de wet neergelegde hoofdbeginselen, de voorwaarden zou kunnen regelen ten aanzien van ondernemingen van landbouw en nijverheid in de overige gewesten van Nederlandsch-Indië.

Wanneer de lezer na deze zakelijke opsomming zich te binnen wil brengen wat ik omtrent de *aanleiding* tot het wetsontwerp in het midden heb gebracht, zal de van dit laatste gegeven schets naar het mij voorkomt wel voldoende tot hem spreken. Hij zal dan inzien dat hier niet sprake was van een uit de lucht gegrepen samenstel van bepalingen, maar van eene regeling slaande op feitelijke toestanden en verhoudingen. Niettemin zal zich wellicht thans ook bij hém de vraag opdringen: waartoe moest dit alles uitvoerig bij de *wet* worden geregeld? En vermoedelijk vraagt hij zich tevens af: had van de Putte zijne verwachtingen omtrent de uitvoerbaarheid van de door hem in titel II geprojecteerde arbeidsregeling niet wat te hoog gespannen? Zeker, voor een dergelijke regeling viel, met de ervaring van het cultuurstelsel voor oogen, veel te zeggen, maar had men het in de hand haar aanstonds toe te passen in eene wereld, welke door datzelfde stelsel in bijna al haar lagen was bedorven? De heer van der Wijck, hierboven aangehaald, gewaagde van eene *onmogelijke* cultuurwet; had hij dus geheel ongelijk?

Ook de kritiek van den heer Buyn verstaan we thans beter. Het wetsontwerp bood inderdaad vele controversen, maar te dezen aanzien moeten we toch tegenwerpen: dat lag in de rede; er *is* nu eenmaal een tegenstelling tusschen het heden en de toekomst, en waar in dit geval het heden tot op zekere hoogte moest worden gerespecteerd, werd het beeld der toekomst vanzelf min of meer troebel. Het gold een geven en nemen, maar in het verschiet lichtte toch 'n betere tijd!

En nu de heeren Mr. ..... en Baud. Hadden zij recht met hun bezwaren tegen de regeling van den inlandschen grondeigendom? Zou die, zooals Mr. ..... betoogde, practisch op onoverkomelijke moeilijkheden zijn gestuit, of, gelijk de heer Baud beweerde, de rechten der bevolking hebben gekrenkt? Mij lijken deze bedenkingen juist met betrekking tot van de Putte's eerste ontwerp, maar ongegrond wat aangaat zijn gewijzigd ontwerp van wet. Het mooie en tegelijk practische van de daarbij aan de hand gedane regeling dunkt mij juist, dat zij de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken van den

inlander volkomen in waarde liet. Aan de inlandsche bevolking (zoowel aan de individueel geërfden als aan de gezamenlijk geërfden) zouden haar bouwgronden *op slag in eigendom* worden toegekend (artt. 1 en 2), terwijl de individueele eigenaars, uiteraard in sociaal opzicht minder sterk staande dan de gezamenlijke eigenaars, van hun eigendom een *bewijs* zouden kunnen bekomen. Maar van een ingrijpen in het inheemsch recht zou hierbij geen sprake zijn; zelfs de bepaling van artikel 9 omtrent de verdeeling van grond onder gezamenlijk geërfden kon wel beschouwd niet als eene aantasting van het adatrecht worden aangemerkt, daar zij de beslissing aan de rechthebbenden overliet. De naam „eigendom" bracht in den rechtstoestand van de inlanders niet de minste verandering; van de Putte wilde door die qualificatie slechts openlijk erkend zien, dat de inlander van zijn bebouwde gronden het vrij genot en daarover de volle beschikking heeft, onverminderd de inheemsche godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken.

En Baud's bezwaar tegen de „onttrekking" aan den inlander van de gemeene weiden, en van alle voordeelen die hij overigens van de gronden in zijn naaste omgeving genoot, was dát dan niet gegrond?

Neen, ook dat niet, want hierin voorzag art. 19, 2e lid van het ontwerp van Fransen van de Putte, luidende: Voor zoover op deze gronden (d. w. z gronden, waarop inlanders geen eigendomsrecht uitoefenen, en die behooren tot het Staatsdomein) gebruiksrechten door de inlandsche bevolking zijn verkregen, worden die rechten geëerbiedigd, of wordt deswege, op de wijze bij art. 16 vermeld, schadeloosstelling verleend." Verlangde men met Baud van dergelijke gebruiksrechten of rechten van profijt (visch- en jachtrecht, zamelrecht e. d.) „absolute" eerbiediging, men zou deze in het natuurrecht wortelende en als zoodanig voorzeker verklaarbare gewoonten verheffen boven het haar eigen peil.

Neen, zoo één onderdeel van het gewijzigd ontwerp van wet van Fransen van de Putte op zichzelf een gaaf geheel was, was het de regeling van den inlandschen grondeigendom. *Mits* men die regeling niet beschouwe in het licht der aanvankelijke regeeringstoelichting, maar der toelichting die de minister, na tot het juiste inzicht gekomen te zijn, gaf bij de openbare beraadslaging in de Tweede Kamer. Mijnheer de Voorzitter, sprak hij toen, ik wensch en ik wil een recht voor den Javaan op den grond. Artikel I van het wetsontwerp verandert niets in het recht van de Javanen onderling. De Javaan verdiept zich, evenmin als ik, in de spitsvondigheden der juristen, maar hij beschouwt zich als eigenaar van het stuk grond dat hij individueel en erfelijk bezit, en hecht daaraan hooge waarde. Men heeft gevraagd: welke gevolgen zal de toekenning van Westersch privaat-eigendom hebben ten aanzien van het desa-bestuur? Toekenning van Westersch privaateigendom? Is die uitdrukking juist? Wordt daarbij niet voor-

bijgezien artikel 3 van het wetsontwerp, door mij bij nota van wijzigingen ingelascht? Wordt, wanneer men dat artikel 3 onnoodig vinden mocht, niet voorbijgezien artikel 75 van het Regeeringsreglement?[1])

Maar de Kamer hield zich doof; de term *eigendom* was een roode lap voor de reactionairen door dik en dun, een welkom geschilpunt voor hen die nevenbezwaren hadden of geleerd wilden doen. Men begaf zich in vergelijkingen tusschen het Javaansche en het Germaansche recht; herinnerde aan het Germaansch dorpsbezit zooals dat door Caesar en Tacitus is beschreven; beriep zich op de Koran en, als klap op de vuurpijl, op de wetten van Manu (naar de oud-Indische mythologie de stamvader van het menschgeslacht)!

Zat er politiek achter dit zwaarwichtig, op de keper beschouwd belachelijk gedoe? In een drietal artikelen, opgenomen in het dagblad *Het Vaderland* van 1,3 en 4 November j.l.[2]), heb ik deze vraag reeds bevestigend beantwoord, en daar ik mij niet gaarne herhaal moge ik den belangstellende naar die artikelen verwijzen. De op het gebied der Indische staatsgeschiedenis georiënteerde weet wat het resultaat was: een amendement op artikel 1 van den heer Poortman, met behulp van Thorbecke aangenomen, noopte Fransen van de Putte zijn wetsontwerp in te trekken en zijn ontslag te nemen. De reactie had gezegevierd; de behoudende heer Mijer nam op 't Plein de teugels van het bewind over.

Vóór ik de geschiedenis van Fransen van de Putte's geesteskind, dat wel is waar geen wet mocht worden maar daarom nog niet in de prullemand ging, verder behandel, moet ik een oogenblik stilstaan bij de houding. door Thorbecke daartegenover aangenomen. In het derde van de zooeven genoemde artikelen heb ik die houding als déloyal gekenschetst; ik zal nu zeggen waarom.

Nadat Fransen van de Putte zijn veranderde opvatting omtrent het aan den inlander toe te kennen eigendomsrecht had uiteengezet, had het kamerlid van Heukelom, als vriend en geestverwant van den minister, diens nadere opvatting nog eens onderlijnd. De bedoeling is, zeide hij, den Javanen een eigendom te geven welke behoudens de voorschriften dezer wet (dit voorbehoud ziet b.v. op hetgeen is voorgeschreven omtrent de overdracht, waarin zij niet vrij zullen zijn) zal worden beoordeeld naar de inheemsche instellingen en gebruiken. Eerst waar die zwijgen, zullen de beginselen van het B. W. worden toegepast[3]). „Deze opvatting van den afgevaardigde", verklaarde daarop Thorbecke, „verraste mij zeer". Er zal dus geen Westerschen eigendom worden toegekend, maar welke soort van eigendom dan? Artikel 3 luidt:

[1]) Zie de in boekvorm uitgegeven Handelingen van de Regeering en de Staten-Generaal over het wetsontwerp van 1866, deel 3, blz. 697, 699 en 704.

[2]) Elders in deze aflevering vindt de lezer hiervan een uittreksel.

[3]) t. a. p. blz. 791.

„Behoudens de voorschriften dezer wet en onverminderd de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken van den inlander, waar deze volgens de bestaande verordeningen moeten worden toegepast, worden de regten van den inlander op den grond, waarvan hem volgens deze wet de eigendom toekomt, beoordeeld naar de beginselen van het burgerlijk regt voor Nederlandsch-Indië". „Welke *is* nu, vroeg Thorbecke, de heerschende regel? Het inlandsch grondregt of het Burgerlijk Wetboek? Indien ik mij niet bedrieg, zal niemand dat ooit met zekerheid uit het artikel kunnen afleiden. Welk ook het verschil zij tusschen het inlandsch bezit- of gebruiksregt, laat ik het noemen oosterschen eigendom, en den westerschen eigendom, één hoofdverschil is zonder twijfel, dat in het eene geval het regt van beschikking beperkt, in het andere geval volstrekt of onbeperkt is. Heb ik dus bij een geschil over eigendom te spreken volgens inlandsch regt, dan sta ik voor het tegenwoordige indische gebruiksregt, en dan zal het woord *eigendom* niets hoegenaamd afdoen. In het andere geval, zoo moet worden gesproken volgens het Burgerlijk Wetboek, en dit schijnt de zin en strekking van het ontwerp, wordt westersch eigendom aangenomen. Wat ik van de zijde der voorstanders der wet én in de discussie in het algemeen, én in de discussie over dit artikel steeds behoorde beweren, bevestigt de laatste meening. De voordragt wil de meest volstrekte beschikking van het westersche eigendomsregt toekennen, en volgens dat beginsel zal dan bij geschil regt moeten worden gedaan. Ik ben verplicht dien zin der voordragt, zooals ik die totdusverre begrijp, te constateeren". [1])

Ligt het aan mij, wanneer ik deze rede van Thorbecke niet loyal kan vinden? Hij negeert de uitdrukkelijke nadere verklaring van zijn vroegeren ambtgenoot (waarvan hij in onmin was gescheiden), en verklaart zich verrast door de opvatting van zijn medelid den heer van Heulekom, hoewel die opvatting geheel klopte *met* en gegeven werd *na* de bedoelde ministerieele verklaring. Het lijkt verder wel alsof hij in plaats van te trachten de zaak te verhelderen, poogt haar ingewikkelder te maken dan ze is. In deze vlak voor de stemming over het amendement Poortman uitgesproken rede wordt bovendien de eigenlijke strekking van het ministerieel voorstel tot eigendomstoekenning geheel uit het oog verloren. Die strekking was: het zgn. gebruiksrecht der inlanders als een *onaantastbaar* recht te erkenen, d.w.z. als een recht *in wezen* (niet wat aangaat de bijzondere daaraan verbonden bevoegdheden en verplichtingen) gelijkwaardig aan het eigendomsrecht van het Indisch B.W. Eene onaantastbaarheid welks buitendien voor de individueel geërfden in geschrifte zou worden vastgelegd. Thorbecke ignoreerde dus volkomen de behoefte van den inlander aan rechtszekerheid met betrekking tot zijn grond.

---

[1]) t. a. p. blz. 821/2.

In mijn veroordeeling van Thorbecke's houding sta ik niet alleen; niemand minder dan professor Buys liet zich, zij het op andere gronden, daarover eveneens in afkeurenden zin uit. Na alles wat er tusschen Thorbecke en Fransen van de Putte was voorgevallen, had de eerste, meende Buys [1]), na zijn aftreden als minister geen kamerzetel mogen innemen zoolang de cultuurwet niet was afgedaan. Daartegen verzetten zich gronden van betamelijkheid en van politiek beleid. „Tusschen de afgetreden leden van een kabinet en hunne vroegere ambtgenooten blijft zedelijke solidariteit bestaan voor het werk, dat gezamenlijk is ondernomen; die solidariteit werd hier zonder noodzaak verloochend en daardoor, hoe men het ook verbloeme, te kort gedaan aan de eerste eischen van politieke moraliteit".

Ik gaf zooeven te verstaan dat, al mocht het wetsontwerp van 1866 geen wet worden, het daarom nog niet zonder meer ten doode was opgeschreven. „De wetgever", had van de Putte treffend juist in § 4 zijner Memorie van Antwoord geschreven, „is niet geroepen om op een blad wit papier hersenschimmige maatschappijen met vernuftig uitgedachte instellingen te begiftigen, is nimmer los van 't geen de tijd heeft gewrocht". Het in het wetsontwerp van 1866 neergelegd „plan de campagne" mocht, wat de regeling van den vrijen arbeid betreft, zijn tijd vooruit zijn, overigens stond het tastbaar op den bodem der werkelijkheid. Ja, het is een blijde verrassing voor den schrijver van dit artikel geweest bij den daaraan voorafgeganen arbeid tot de ontdekking te komen, dat onze geheele agrarische staatkunde van de laatste halve eeuw in dat wetsontwerp besloten ligt [2]). De eerste

[1]) Vgl. zijn artikel „Zomer en Winterstormen," in de Gids van Juli 1866.

[2]) In hun bekende werken over het staatsrecht van Nederlandsch-Indië erkennen wel is waar én prof. de Louter én prof. Kleintjes, dat van de Putte's ontwerp van grooten *invloed* is geweest op de latere bewerking der daarin behandelde onderwerpen, maar de juiste *beteekenis* van dien invloed schijnen zij toch niet te hebben ingezien. Hoe kon anders prof. de Louter de agrarische wet van 1870 onbeduidend noemen (6e druk, blz. 386) en prof. Kleintjes zonder meer beweren, dat van de Putte den inlander „in plaats van zijn door het adatrecht beheerscht inlandsch bezitrecht, den eigendom volgens het burgerlijk wetboek" wilde toekennen (3e druk, 2e deel, blz. 280)? De verwijzing van prof. Kleintjes naar de rede van Thorbecke ten bewijze van de „onduidelijkheid" van het in 1866 voorgesteld eigendomsrecht geeft in dit verband te denken. Prof. van Vollenhoven braakt vuur en vlam tegen het wetsontwerp van 1866 („De Indonesiër en zijn grond", bladz. 18, 33, 49). De heer van der Linden, schrijver van „De grondverhuring door inlanders aan niet-inlanders op Java en Madoera" (1907), verklaart in een daarin opgenomen historisch-agrarisch overzicht dat de bemoeiïngen van Fransen van de Putte stilzwijgend kunnen worden voorbijgegaan (t.a.p. bldz. 13). Mr. J. Slingenberg in zijn pas verschenen „Inleiding tot de staatsinstellingen van Ned.-Indië, vooral met het oog op de agrarische en de arbeidswetgeving", rept van het ontwerp van 1866 maar heel eventjes, zonder er op in te gaan. Zelfs een grondig kenner van ons Indisch

titel bevat een programma dat geleidelijk, op één punt na, ten uitvoer is gelegd. Het laatste steentje (weleer een steen des aanstoots!) wordt aangedragen bij het thans bij de Tweede Kamer aanhangig wetsontwerp tot herziening van artikel 62 van het Regeeringsreglement.

Minister de Waal, „un homme averti", vroeg en kreeg in 1870 van de Staten-Generaal het hoogst noodige; Koninklijke besluiten en ordonnanties zorgden voor de rest. De inlander bekwam van den rijkswetgever *in principe* grondeigendom, en de individueele grondbezitter zou dien krachtens de wet op zijn aanvraag zelfs *met name* kunnen krijgen. Over de beteekenis in dit opzicht van de agrarische wet van 1870 en van het thans voorgedragen agrarisch wetsonderwerp heb ik het mijne gezegd in het Dagblad *Het Vaderland*; dat ontwerp strekt, gelijk de wet van 1870 hééft gestrekt, tot *door*trekking van de lijn, door van der Putte *aan*gezet. Bovendien tot effening van krommingen, hoofdzakelijk ontstaan tengevolge van de „bedekte" politiek waartoe Minister de Waal, dank zij eene verblinde en ondeskundige vergadering, ten eenenmale was gedoemd. Het keerpunt in onze Indisch-agrarische staatkunde valt niet in 1870, en zál niet vallen in 1920, maar viel in 1866; aan Fransen van de Putte daarvan de eer!

---

agrarisch recht als Mr. Nolst Trenité is in zijn karakteristiek van Fransen van de Putte's bedoeling met de eigendomstoekenning niet volledig (zie Handelingen der Nederlandsch-Indische Juristenvereeniging 1917, bldz. 206); immers van de Putte wilde niet slechts het duurzaam grondrecht van de *individueel* geërfden, maar ook — en dit uit een principieel oogpunt allerbelangrijkst punt verzuimt Mr. Nolst Trenité in het licht te stellen — dat van de *gezamenlijk* geërfden als eigendom erkend zien.

Ten slotte nog iets over de houding van Thorbecke. Bij nader onderzoek bleek mij dat die destijds ook door verschillende persorganen scherp veroordeeld werd, o. m. door het Haagsch dagblad *De Nieuwsbode*. Het nummer van 8 Juli 1866 van dat blad bevatte een artikel waarin werd verklaard, dat Thorbecke's houding tegenover de „ontwerp-cultuurwet" hem de „svmpathie van zeer vele liberalen en voormalige vrienden heeft doen verbeuren en een smet is op zijn parlementaire loopbaan". Wel werd in *De Nieuwsbode* van 15 Juli d. a v. een protest geplaatst van den Thorbeckiaan L. van Woudrichem van Vliet, die het te voren reeds in een vlugschrift, „Thorbecke tegenover de cultuurwet", voor den grooten man had opgenomen, maar noch dit vlugschrift, noch het nader protest vermochten recht te zetten wat krom was. Blijkbaar voelde de auteur dit zelf, want aan het slot van zijn protest opperde hij de vraag: „Gesteld Thorbecke hadde misgetast in hetgeen oirbaar is op koloniaal gebied, zou dat een reden mogen zijn om hem uit te werpen? Hoe gewigtig onze koloniale belangen mogen zijn, hebben wij geen andere gewigtige belangen dan deze?"

Volksonderwijs in verband met landbouw en bedrijf.

DOOR

Dr. E. BONEBAKKER.

Het 2de koloniaal onderwijskongres heeft zijn voorlaatste zitting aan bovenstaand onderwerp gewijd. Aan elk onderwerp — en ook aan dit — zijn *enige* belangrijke kanten. Hoe goed ook voorbereid en geleid, de gedachtenwisseling had langduriger moeten zijn om aan deze aangelegenheid volledig recht te doen wedervaren. Veel is gesproken over de talrijkheid der kinderen, die voor het volksonderwijs in Nederlands Indië in aanmerking komen, over de kosten, over de kas, waaruit het zal worden betaald, en zo meer. De *inhoud* van het volksonderwijs hadden de praeadviseurs niet als de hoofdzaak behandeld. En omdat nu leerstof en methode juist in alle onderwijsorganisatie de hoofdzaak zijn, heb ik hierover enige opmerkingen gemaakt, die tot een antwoord en wederwoord aanleiding gaven; het een zo wel als het ander maakten op kenschetsende wijze de eeuwenoude tegenstelling en strijd tussen school en leven aanschouwelik. Het was niet mogelik de diskussie voorttezetten tot het eindpunt waar zij m.i. had moeten komen om volledig te zijn. Ik veroorloof mij hier een overzicht te geven van dit deel der debatten, en er het vervolg- en slot aan toe te voegen.

Het leerplan der dessa-school omvat (volgens J. Kats, Overzicht van het onderwijs in Nederlandsch-Indië, Batavia 1915, blz. 34):

„in de 1e klasse: lezen en schrijven van de landstaal, rekenen met getallen van 1—20; 2e klasse: lezen en schrijven met eigen en met latijnse karakters, rekenen met getallen tot 100; 3e klasse: lezen en schrijven met eigen en met latijnse karakters, rekenen met getallen tot 1000. Werken met tiendelige breuken tot 2 decimalen.

In de Soendalanden wordt begonnen met latijnse karakters. Behalve bovengenoemde vakken worden aan de leerlingen ook op elementaire

wijze de dageliks voor hen waarneembare feiten en verschijnselen in de natuur verklaard."

Partikuliere scholen moeten, om in aanmerking te komen voor subsidiëring, voldoen aan enige voorwaarden (Kats, blz. 47), waarbij ten aanzien van het leerplan dezelfde regels gesteld worden als die voor de dessascholen gelden. Het openbaar en bijzonder volksonderwijs draagt dus geheel het karakter van de eeuwenoude school, wier doel is, het „aanbrengen" van de gebruikelike en onmisbaar geachte schoolse begrippen en kundigheden; zij wil dus het tegengestelde van de nieuwe school die zich als haar doel bewust is, elk kind in de gunstigste groeivoorwaarden te plaatsen voor de ontwikkeling van *zijn* phyzieke, verstandelike en geestelike vermogens; die hem gewent aan arbeid overeenkomstig *zijn* aard en in samenwerking met zijn omgeving; die hem op de koop toe en als van zelf de kunstjes leert van lezen, schrijven en rekenen z.a. ze in 't praktiese leven veelal onmisbaar zijn. Het hoofddoel der nieuwe school is dus niet: 't analfabetisme uitteroeien, dat doet ze, als bijzaak, van zelf maar de onbeholpenheid, de onbekwaamheid uitteroeien en allen uit maatschappelik en staathuishoudkundig oogpunt tot de grootst mogelike mate van weerbaarheid te brengen.

Het tegenwoordig leerplan der dessaschool is dus, zuiver onderwijskundig gezien, dat van een zeer ouderwetse school. *Iets* meer moderns heeft ze aanvaard: de verklaring van dageliks waarneembare feiten en verschijnselen in denatuur. De leerplannen van allerlei scholen in Indië, met name dat van de kweekscholen voor inlandse onderwijzers, leren u dat het moderne op de ouderwetse wijze wordt aangeboden: door „aanbrengen", niet door het doen ervaren

Het resultaat is naar verwachting. „De bouwkundige die aan het hoofd der centrale ambachtsinrichting van het Bataksche instituut te Kaban-Djahé (Karo-hoogvlakte) staat, slaakt telkenmale de klacht, dat de leerlingen die hij van de zendingsscholen ontvangt, zoo weinig begrip en inzicht tonen, zoo slecht waarnemen en denken. 't Is waar, zij kunnen lezen, schrijven, rekenen, maar alles *machinaal*, zonder recht verstand". (M. Joustra in zijn praeadvies, Ind. Gids, April 1919, blz. 409). Zo wordt dus in de dessa's van onze Oost dezelfde ervaring verkregen als in Westerse landen: de oude school deugt niet.

Mensen van buiten de school hebben ook in ons land menige poging gedaan tot onderwijsvernieuwing. Maar wet, schooltoezicht, onderwijzers, de geest van 't hele schoolwezen verhinderen nog steeds de beoogde rezultaten. Dat is in de hele geschiedenis der Westerse school altijd zo geweest.

Haar onderwijs berust op 't boek, aan 't boek ontleent zij haar kennis, in 't boek legt zij de kennis vast. Zo is zij immers begonnen.

De bron van alle kenwaardige kennis was *Het Boek*, de Bijbel en de boeken der Kerkvaders. Het oudste schoolonderwijs had tot doel Godskennis, en die was — in de school — alleen uit de boeken te krijgen. Daarom begon zij met 't eerste nodige: lezen en schrijven. 't Twede hoofddoel der school was 't verstandelik motiveren en in sisteem brengen van haar kennis; daarvoor was nodig kennis der taalvormen, *grammatica*. Zo is 't gebleven tot heden toe: *lezen, schrijven, taal.* Bij deze arbeid werd gebruikt wat uit antieke, arabiese en joodse schrijvers bekend was van wiskunde, natuurkunde, sterrenkunde. Dit werd encyclopedies verzameld en vastgelegd. — De burgerij heeft zich sinds 't laatste deel der middeleeuwen van de kerk en de kerkelike school trachten los te maken; zij heeft haar eigen scholen gesticht; de mensheid heeft haar belangstelling op andere terreinen van kennis gericht overeenkomstig haar praktiese en intellektuele behoeften, de leerstof der school werd met andere vakken aangevuld, zowel die der kerkelike als der niet-kerkelike school. Maar de school heeft gehandhaafd: als kenbron het boek; als methode: 't bij redenering opgebouwde sisteem, de methodiek; als leerstof de vergaarde kennis. „Al wat in boeken steekt is in dat hoofd gevaren", ziedaar de hoogste lof voor een man van wetenschap. Wat in een boek niet staat is niet erkenbaar als juist en bestaande, daarom geldt voor de school een woord dat niet in 't woordenboek staat niet als woord. En als bewijs dat een kind geen klein kind meer is laat Beets — in de geest van de gangbare opvatting — een meisje „van zes of mooglijk zeven jaren" zeggen: „maar ik kan toch al lezen". — Wat nu verder de mensheid ontdekt en bestudeerd of beoefend heeft, wilde zij ten slotte in de school brengen. De school heeft er zich zo lang mogelik tegen geweerd; moest zij 't eindelik opnemen dan werd 't verboekte, vermethodiseerde zamelkennis.

De *natuur* is een kenbron; het is een niet geschreven boek waarin men de verschijningsgestalten: de objekten, en de verschijnselen: openbaringen van de ongeziene krachten die de voorwerpen voortbrengen en beheersen, leest. De uitkomsten van deze wetenschappen hebben zich in onze kultuur steeds meer doen gelden, ons denken beïnvloed, ons prakties leven gewijzigd. In de school zijn zij doorgedrongen, maar in en door 't boek. Hoe boekerig de schoolse natuurwetenschap is, daarvan heeft in een konferentie tijdens de maand der bovenleerplichtige jeugd Dr. Reinders een boekje opengedaan. In de school vertelt men de verschijnselen en verklaart ze, met woorden; de natuurwetenschap onderzoekt en doorgrondt ze, met proefnemingen. 't Laatste zou de school kunnen doen, 't eerste doet ze. Zie b.v. 't leerplan der dessaschool.

De *tekenkunst* is overoud, en veel ouder dan onze school, maar als bestanddeel der leerstof van de school is zij jong. De handwerksman en de bouwmeester hebben 't lijntekenen in 't ambacht en op 't werk geleerd, zolang de opleiding, theoreties en prakties, nog geheel in de

praktijk bij de „meester" werd verkregen. De schilder en de grafiese kunstenaar hebben 't handtekenen in 't atelier geleerd, toen de opleiding, theoroties en prakties, nog geheel in de praktijk bij de meester werd verkregen.

Eerst in de tweede helft der 18e eeuw is door grote opvoedkundigen 't besef gewekt dat 't tekenen een oefenmiddel is tot verstandelike ontwikkeling. Pestalozzi bracht 't in zijn school voor oefening van oog en hand en als middel om kennis te krijgen van 't getekend objekt. *De* school heeft 't ten onzent pas 60 jaar geleden, 't gymnasium eerst zeer onlangs ontdekt. En de school heeft het alleen aanvaard als afbeelding van dingen *der* school *voor* de school terwijl zij de vlakversiering, als zinrijke lijntekening in de wieg gelegd, als zinloze handtekening er uit heeft opgenomen. Zo is 't met de lichaamsoefening, 't zingen, de handenarbeid, gegaan. De school heeft ze moeten opnemen; schoorvoetend heeft ze 't gedaan; tegen de laatste verweert ze zich juist nu. En zij heeft zich op de ongenode gasten gewroken als Circe, die de hare in zwijnen veranderde. De exameneis voor de onderwijzersakte is ten aanzien van 't zingen: zingen? Neen: kennis van 't notenschrift, maatverdeling, toonschalen: der schrijftekens dus; evenals, voor de taal, naar oude schoolzede de dessaschool al maar lettertekens op haar programma heeft; notenschrift, letterschrift dat interesseert de school in muziek en taal, want die vangt men in een boek. Niet de zingende toon en 't klinkende woord.

Mensen van buiten de school hebben menige poging tot onderwijsvernieuwing gedaan; daarbuiten, in 't volle leven, heeft men met andere behoeften dan de schoolse te rekenen; een nieuwe poging is die van een der tabaksmaatschappijen op Sumatra's Oostkust voor de kinderen van haar koelies. Een Amsterdams onderwijzer, die veel werk heeft gemaakt van handenarbeid, heeft tot taak de kinderen klaar te maken voor 't leven in hun milieu, zó dat ieder die kant uit kan die met zijn aanleg en begaafdheden strookt. Een interessante proef van onderwijsvernieuwing buiten de traditionele school. (Joustra in voormeld prae-advies).

Dat praktiese arbeid als integrerend bestanddeel van de leerstof ook in de dessa mogelik is en zelfs populair kan zijn bij de bevolking, is met de proef van de Bruin Prince, als assistent-resident van Ambarawa, ruim 25 jaar geleden bewezen, men leze Gonggrijps prae-advies voor 't koloniaal onderwijskongres, blz. 120.

Dat de praktiese landbouw als integrerend bestanddeel van de leerstof der dessaschool op Java mogelik is, blijkt uit de mededeling van de zelfde praeadviseur op blz. 132. In 1913 ving de proef aan in de afdeeling Grobogan, residentie Semarang. „Zagen de ouders aanvankelijk 't ongaarne, dat hun kinderen veldarbeid in den schooltuin deden, geleidelijk veranderde dit en kregen zij zelven liefhebberij de kinderen te zien werken. Ook bij de leerlingen namen belangstelling

en liefhebberij toe. Ook in de Preanger werd onderwijs in de allereerste beginselen van landbouw aan dessaschoolleerlingen gegeven. Het was een lust de kinderen met hun rappe handjes te zien werken; met ingenomenheid en welgevallen werd dit door menig ouder gevolgd. In Atjeh werd op 4 volksscholen hetzelfde zeer elementair onderwijs gegeven. Op Java zijn de onderwijzers oud-leerlingen van landbouwscholen, in Atjeh aan volksscholen verbonden onderwijzers, die een landbouwcursus gevolgd en een diploma hebben verworven".

„Men kan toch kinderen van 6—12 niet den landbouw leren", roept een ander praeadviseur uit, (Dr. Gunning, blz. 217). Niet? Zolang de mededelingen van de heer Gonggrijp niet gewraakt zijn: *wel!* Men kan zelfs kinderen van 3—6 jaar leren werken in de grond. „Zij betreden de wereld der natuurwonderen. Welk een oneindige verscheidenheid, pracht en schoonheid. Welk een lees- en leerboek voor de mensen, waaruit 't kleinste kind reeds kan lezen...." schreef een der eerste leerlingen van Fröbel. De Meester zelf heeft zich over de hoge opvoedkundige waarde van de schooltuin en 't kweken van bloemen, groenten en veldvruchten door zijn kleintjes uitvoerig uitgelaten. Wij bezitten de plattegrond van een schooltuin, door hem getekend; daar is niets vereten, ook niet de „Komposthaufen", waar de kinderen in 't najaar blären, afgestorven planten begraven, in 't voorjaar de teelaarde weghalen voor hun tuintjes. Elk kind verzorgt zijn eigen tuin van1 M^2. Op vaste dagen wordt de gemeenschappelike tuin door de kinderen verzorgd. De zaden worden door de kinderen geoogst, gesorteerd en in eigengevouwen doosjes bewaard; de tuintjes onderscheiden met eigenaangebrachte plankjes aan stokjes; onder 't zingen van zinrijke liedjes wordt in de tuin gewerkt. In 't voorjaar wordt een tuinfeest gevierd, de tuingrond verdeeld, elk neemt bezit van zijn erf; in de herfst viert de school het oogstfeest.

Zou men dan kinderen van 6—12 jaar de landbouw niet kunnen leren? Kinderen van landbouwers die immers overal ter wereld al vroeg meegaan naar 't veld en met licht werk hun ouders behulpzaam zijn[1]). En zou dan bepaaldelik voor kinderen van landbouwersvolken bij uitnemendheid als die Indonesië bewonen, vroegtijdig prakties landbouwonderwijs onmogelijk zijn? Neen, de school zegt dat, de school die geen weg weet met de arbeid. 't Is haar oude lied, dat de Indiese school, door het noodlot van haar boekige geschiedenis, ook zingt. Ongeveer vijftien jaar geleden kwam een onderwijzer op Java, uitgezonden voor een proef in de Europese school met de handenarbeid als integrerend deel van het onderwijs. De school heeft er geen

[1]) Voor België vermeldt dit Leo de Paeuw in zijn fris boek over de hervorming van het volksonderwijs in België, 1918, blz. 39, een man die blijkbaar de zeden en gewoonten van 't boerenvolk in zijn vaderland goed kent.

weg mee geweten. De heer van Knapen mocht handenarbeid in het schoolgebouw beoefenen met leerlingen van de school, maar buiten 't overig onderwijs om. Niet zoals hij de handenarbeid had beoefend aan de school der Doopsgezinde Diakonie te Haarlem, waar ik jaren later voor rekenen en nederlandse taal bewonderenswaardige rezultaten van een hele klasse heb gevonden. Handenarbeid hoort in de traditionele school niet thuis. De Bond van Nederlandse onderwijzers, het Nederlands onderwijzersgenootschap hebben zich tegen 't voorstel van Minister de Visser tot verplichte invoering aan alle lagere scholen uitgesproken. Het N. I. O. G. weet er ook geen weg mee. Het wil in zijn rapport van Juni 1916 over het Hollands-Chinese onderwijs (in de praeadviezen voor 't Kongres, blz. 27) de kinderen 2 jaar voorbereidend onderwijs geven. Eén jaar zou 't onderwijs geheel 't karakter van fröbel-onderwijs dragen, d. i. arbeidsonderwijs zijn, daarna overeenstemmen met dat der tegenwoordige voorklasse, d. i. geheel of bijna geheel arbeidsloos, voorschools onderwijs (Kats, t. a. p. blz. 117 en 143). Zestig jaar geleden was de voortzetting van 't kleutersonderwijs naar Fröbels inzichten in de lagere school een brandend vraagstuk in Duitschland en Oostenrijk. In Nederland is men daar nooit aan toegekomen. En de N. I. onderwijzersorganisatie verlangt, alsof die kwestie geen kwestie meer was, dat de arbeid in de school wordt gestaakt als de kleuters nog niet eens kleuters-af zijn. Dan krijgt de school haar rechten: aanleren, opzeggen, stilzitten. De School verweert zich onder alle luchtstreken tegen vernieuwing.

De Indiese school laat dus het nieuwe toe in een nieuwe vóórvoorklasse, maar daarmee uit. — Neen, daarmee is 't niet uit. 't Is ermee uit zolang de zaak der principiële omvorming van onze ganse schoolopvoeding buiten beschouwing is gebleven. Van 't ogenblik af dat de kleutersopvoeding aanvaard is, niet als een uitbreiding naar beneden toe van de oude school, maar zó als Fröbel en laatstelik nog weer mooier Montessori die begrepen hebben, van dat ogenblik moet de oude school om. Op een werkwijze als ik hierboven naar de inzichten van Fröbel schetste tot 't 6e jaar, mag geen werkwijze volgen als ook de Indiese leerplannen van europese en inlandse lagere scholen voorschrijven. De oude school *moet* als gevolg der welbegrepen kleutersschool overstag. Alles wat tot dusver op zijn kop stond moet eindelik op zijn pootjes komen te staan. Naar Fröbel leren de kleuters met meetkundige lichamen werken, sluit de lagere school daarbij aan dan gaat zij ermee voort, vouwend, knedend, tekenend, rekenend; rekenend met 4 en veelvouden van 4. Zij begint dus met 't berekenen van inhouden, komt van de inhouden tot de vlakken, van de vlakken tot de lijnen, van inhouden, vlakken en lijnen tot getallen, en belandt ten slotte ook bij de kriebeltjes die cijfers heten en waarbij de school begint; terwijl zij, zo ooit, pas heel

laat bij 't lichaam komt. De lagere school die aansluit bij de echte kleutersschool laat de kinderen met de drie-, vier- en zeshoeken, ovalen, cirkels van Montessori voorttekenen, geeft hun passer en trekpen in handen; 10 jaar oud zijn ze bazen in 't lijntekenen [1]). De lagere school, die voortgaat met de ontwikkelingsmiddelen der goede kleutersschool, zal ontdekken dat ze kinderen krijgt die met kindvolken als de Papoea's van Nieuw-Guinea gemeen hebben dat zij vlakornamenten bedenken en uitvoeren, ingewikkeld en toch eenvoudig, immers met de logika van de symmetrie. In mijn inleiding op de kongresdebatten over 't voorbereidend onderwijs heb ik aangetoond dat men voor Oost en West in 't voorbereidend onderwijs belang stelt omdat men ervan verwacht dat de kinderen bekend of beter bekend met 't Nederlands in de Lagere School zullen komen; dat dit zeker een vanzelf ontstaand voordeel van 't kleutersonderwijs is; maar dat de grote betekenis der kleutersschool is de nieuwe onderwijsgedachte, hierboven geschetst, die uit de kleutersschool moet doorwerken in alle verdere onderwijs, dat daarom het kleutersonderwijs als de hoeksteen van het gehele onderwijsgebouw moet worden erkend, die de oude school van het praten moet verlossen en er de arbeid-in-samenwerking voor in de plaats moet geven. Dit onderwerp kan hier niet verder behandeld worden. Uitvoerig lichten er over in de eerste afleveringen van het pas begonnen tijdschrift „Volksontwikkeling" der Maatschappij tot Nut van het Algemeen. Bepaaldelik vraag ik de aandacht voor het opstel „Volharden op een dwaalweg" van A. H. Gerhard; hij is een door en door ervaren onderwijzer der lagere school in de politiek rood dus in twee opzichten een man van gezag voor onze vooruitstrevende onderwijzerswereld. Hij is bovendien — zeldzame kombinatie — rood in onderwijshervorming. Hij staat de arbeidsschool voor. Zijn artikel is uitnemend voor oriëntering over dit onderwerp. In de hele, door de oorlog door elkaar geschudde wereld, is men wakker voor de omvorming van het schoolwezen; de engelsche onderwijswet van 1918, de publicaties van het staats-Bureau of Education in Washington, het bovengenoemde boek van de Paeuw over België bewijzen 't. Indonesië wil vooruit, ook door en met zijn onderwijs vooruit. Maar dat 't zich dan niet oriëntere naar 't onderwijs in Nederland! 't Nederlands onderwijs is — onderwijskundig gesproken — reactionnair, zwart, de roodste onderwijzers inbegrepen.

Met de vereenvoudiging der schrijftaal heeft Indië getoond ook in een onderwijszaak vooruitstrevend te kunnen zijn en 't moederland een lesje te kunnen geven. Nu is de onderwijsvernieuwing aan de beurt.

---

[1]) Een buitenkansje voor chinese en inlandse kinderen die zo'n gelukkige hand voor tekenen hebben (praeadvies-Eybergen blz. 39).

Nadat ik in deze geest een kort betoog had geleverd voerde een man van onbetwistbaar gezag in zake het inlands onderwijs het woord; hij betreurde 't dat ik door het aanbevelen van praktiese arbeid in de dessaschool een helder geworden zaak weer ging vertroebelen. Alle ervaring had geleerd dat de praktiese arbeid in de dessaschool niet op zijn plaats is. — Ontegenzeggelik is die ervaring van belang. Dat *alle* ervaring zo zou zijn, kan m. i. niet volgehouden worden zolang de onjuistheid van de mededeelingen van de heer Gonggrijp niet is aangetoond. Maar, al zou de onjuistheid zakelik aantetonen zijn, dan geef ik mij nog niet gewonnen. En dit met een beroep op vier eeuwen onderwijsgeschiedenis. De ervaring is verkregen door de arbeid van onderwijzers, die ook in Indië opgeleid zijn in de geest der eeuwenoude school, de woordenschool, de lees-, schrijf-, spel- en telschool. De ervaring, voorts, is verkregen *niet* — voorzoover bleek — nadat grondig en objektief nagegaan is in landen die de arbeid in de school hebben toegepast, ook handenarbeid, ook tuin- en landbouwarbeid, hoe daar de zaak is aangevangen, voortgezet, welke de uitkomsten zijn. In Oostenrijk, Frankrijk, België, de Vereenigde Staten, Japan is zeer veel en, naar ik in vertrouwbare geschriften las, na veel vallen en opstaan, met zeer goede uitslag door de lagere school aan tuin- en landbouw gedaan. In verscheidene staten, bepaaldelik in Zweden en Duitsland, in sommige Nederlandse scholen waarin ik zelf heb vertoefd, is handenarbeid met goed gevolg als integrerend bestanddeel der leerstof in praktijk gebracht. Mijn kennis is op dit gebied bijna geheel boekenkennis helaas. Maar 't moet mij nog blijken dat de zaak in Indië onderzocht is met althans de uit boeken te verkrijgen kennis van de in verschillende landen gevolgde werkwijzen en verkregen ervaringen. En zeer zeker is voor en vanwege Indië de zaak niet *in het buitenland* bestudeerd; zolang dat niet gedaan is veroorloof ik mij, ook tegenover de meest gezaghebbende kenners van het inlands onderwijs vol te houden, dat deze aangelegenheid nog troebel is, opgehelderd moet worden, en dat de objektieve bestudering, theoreties en prakties, zowel van de elders verkregen ervaringen als van hetgeen in Indië daarvan bruikbaar is, die opheldering moet geven.

Voor de studie van het krijgswezen, de vliegtechniek, de volksvoeding en derg. zendt ook Nederland deskundigen naar 't buitenland, sticht het instituten, met opoffering van grote uitgaven. Maar de volksopleiding, zie die kennen we. Dan zegt men: laat ons nu prakties zijn, dadelik maar beginnen, we kunnen niet langer wachten, de ervaring zal ons wel verder helpen. Deze *on*praktiese redenering is oorzaak dat ons onderwijs zo achterlik is. Let eens op de begrips- en spraakverwarring in 't handelsonderwijs, de onkunde in de opzet van de volksuniversiteiten, de willekeurige misstanden in de bewaarschool. Ik zou bepaaldelik voor ons onderwerp wensen dat de Indiese regering een commissie benoemde bestaande uit: een kenner van 't Indies onderwijs, een

aanhanger der onderwijsvernieuwing, een man van 't onderwijs in de handenarbeid en een van 't onderwijs in de land- en tuinbouw, met de opdracht om in Nederland en enige andere landen volledige, grondige kennis te verwerven, en, aldus voorgelicht, in Indië proeven voor te bereiden en te leiden. Dit is 't slot tot waar ik de gedachtenwisseling op 't kongres had willen voortgezet zien.

Wat 'n geld zal dat kosten! — Kosten militaire, aviatiese en andere missies dan geen geld?

Tegenover deze kosten plaats ik het verlies dat een staatswezen van vele millioenen ekomies en intellektueel lijdt door verouderd onderwijs.

In Oostenrijk heeft men in de twede helft der vorige eeuw door middel van de dorpsschool de vruchtbomenteelt op grote schaal bevorderd. Het resultaat was 1°) dat vroeger bijna al 't fruit ingevoerd, daarna veel meer fruit uitgevoerd werd; 2°) dat de bevolking vroeger weinig, daarna overvloedig fruit at; 3°) dat er een innig verband ontstond tussen school en huis, tussen school en samenleving; 4°) dat alom langs de wegen schaduwrijke bomen kwamen te staan. Goed geleid kunnen de land- en tuinarbeid, de handenarbeid als integrerend deel der leerstof in de dessaschool bovendien de kosten-kwestie oplossen. Deze winsten van millioenen ten bate van millioenen plaats ik tegenover de uitgave van duizenden voor een goede bestudering van dit vraagstuk. Gij ziet, 't is het vraagstuk van onderwijsvernieuwing, en daarmede van de ekonomiese en intellektuele vrijmaking der inheemse bevolking van Nederlands-Indië.

Utrecht, 27 Oktober 1919.

VARIA.

ARTIKEL 111.

(Van den Bataviaschen medewerker van *De Locomotief*).

De Koninginnedag en de viering van dien dag brachten ons verrassing.

Haar belofte aan den Volksraad getrouw, dat de nieuwe wetgeving op het recht van vereeniging en vergadering uiterlijk 1 September in werking zou treden, heeft de regeering te elfder ure die invoering op den 1en dezer afgekondigd. Te elfder ure; immers die afkondiging geschiedde op Zaterdag, 30 Augustus en er was een buitengewoon nummer der *Javasche Ct.* voor noodig.

Die afkondiging gunde echter weer een typisch kijkje achter de schermen..... eerste verrassing.

Men weet, dat de wijziging van artikel 111 R. R. reeds begin 1915 tot stand is gekomen; zij werd in Nederland bij de wet van 8 Mei van dat jaar afgekondigd. De invoering dier wijziging liet zich echter van jaar op jaar wachten; de groote moeilijkheid heette de vaststelling der „bepalingen betreffende de uitoefening van het recht van vereeniging en vergadering".

Die bepalingen, welke per saldo uiterst eenvoudig blijken, kwamen ten slotte na drie-en-een-half jaar in het staatsblad (Kon. besluit 17 Dec. 1918), werden hier in Januari dezes jaars afgekondigd. Aan de invoering van het nieuwe artikel 111 R. R. stond toen niets meer in den weg; in ieder geval kon de regeering verder uitstel niet langer motiveeren met een beroep op het ontbreken der nadere „bepalingen". Toch heeft het nog ruim zeven maanden geduurd, moest der regeering in den Volksraad een bepaalde belofte, om zoo te zeggen, worden afgedwongen, eer het tot invoering komen kon.

En wat blijkt nu?

Dat de voordracht van den minister van koloniën aan de Kroon, om tot de invoering over te gaan, pas den 18en Juli van dit jaar is gedaan, waarna vijf dagen later de onderteekening van het besluit door de koningin volgde. Ergo viel het tijdstip dier ministerieele voordracht ongeveer samen met de bindende belofte der Indische regeering tegenover den Volksraad.....

Het zal wel een geheim blijven, of de Indische regeering, in telegrafisch overleg met den minister (een andere weg was niet mogelijk) haar belofte aan den Volksraad als troef heeft uitgespeeld. In ieder geval lijkt de conclusie gewettigd, dat uit Indië druk is uitgeoefend op den minister om de belofte te kunnen doen, c. q. in vervulling te doen gaan.

Het zou van belang zijn, indien hierover eens het juiste licht opging. Men zou dan kunnen vaststellen, althans eenige directe aanwijzingen krijgen, waar de remmende invloed het krachtigst werkzaam is geweest: hier of in Nederland. — Ik houd op Holland. De heer Idenburg wordt oud. Van huis uit vóór het behoud, bovendien slechts uit de verte, dus half of minder dan dat meelevend het leven hier, raakt hij uit den snellen Indischen

pas. Dan zijn daar nog opschrikkende gebeurtenissen, Koedoes, Tjilamaja, Leles (Garoet) welke den zoo goedgezinden, op rust gestelden minister moeten hebben doen twijfelen aan de juistheid van zijn politiek inzicht, uitgedrukt in zijn maatregelen met betrekking tôt de Sarekat Islam, toen hij nog gouverneur-generaal was, dus laat ons zeggen zes, zeven jaar geleden. Het zou volstrekt geen bevreemding hoeven te wekken, als het gezondheidsverlof van den minister in de huidige moeilijke omstandigheden eindigde met een eervolle retraite, — but that is another story.

De tweede verrassing was de gelijktijdige afkondiging van een koninklijk besluit, houdende aanvulling van de ,,bepalingen'' enz. welker totstandkoming ruim 3½ jaar vorderde. Ook hierbij wordt ons een typisch kijkje achter de schermen gegund. Let maar eens op de scherpe tegenstellingen: het recht van vereeniging en vergadering wordt volledig erkend, maar laatstgenoemd recht wordt aanstonds, nog voor de toepassing gebreideld door een beperking, welke in wezen een soort exorbitant recht genoemd mag worden. Ik treed hier niet in een beoordeeling der wet, — ik constateer slechts feiten. Tweede tegenstelling: terwijl de in den grond toch wel zeer eenvoudige ,,bepalingen'' enz. 3½ maand noodig hadden om het staatsblad te bereiken en de inwerkingtreding alweer acht maanden vorderde... ondanks den ieder jaar herhaalden aandrang tot wat meer spoed, hier en in Holland... terwijl men dus vier volle jaren liet voorbijgaan in overwegingen en beraad, kon de ,,aanvulling'' in precies veertien dagen van voorstel wet worden. Men leze er het Staatsblad maar eens op na: de minister van Koloniën deed den 9en Augustus de voordracht; de Raad van State gaf tien dagen later, den 19en, zijn advies; de minister diende den 22en Augustus een nader rapport in; en den 23en teekende de koningin het besluit. Is scherper tegenstelling tot het gezeur in eerste instantie denkbaar?

Maar de hier geschetste gang van zaken onthult ons nog iets meer dan de wetenschap, dat ook bij het gouvernement snel gewerkt kan worden als het moet. De regeering deed in Juni de toezegging van spoedige invoering, uiterlijk op 1 September. Zooals wij boven zagen deed de minister pas den 18en Juli de voordracht daartoe aan de Kroon; reeds den 23en Juli volgde het betrekkelijk koninklijk besluit. Vrage: als de zaak zoo vlug en gemakkelijk afgedaan kon worden, om welke reden is er dan zoo lang mee gewacht?... Hoe het zij: den 23en Juli lag het besluit tot invoering op 1 September geteekend, en de Indische regeering heeft daarvan natuurlijk telegrafisch bericht ontvangen. Maar intusschen was deze regeering tot het besluit gekomen, en de gebeurtenissen van den jongsten tijd moeten daarbij den doorslag gegeven hebben, dat het onbelemmerde vrije woord gevaren, en gansch geen denkbeeldige gevaren, met zich zou brengen. Vrage alweer: heeft een, laat ons zeggen, onbestemde vrees voor die gevaren de invoering der wet van 1915 vier jaar lang tegengehouden? Die vrees moet dan in Juni—Juli, tijdstip der belofte van de regeering en indiening der voordracht door den minister, geweken zijn, althans niet langer een overwegende rol vervuld hebben. Maar nadien zag de regeering het zoo lang ontweken gevaar als werkelijkheid. Het lijdt toch geen twijfel of de ministerieele voordracht van 9 Augustus tot wijziging der wet, welker invoering op 1 September reeds vast stond, is het gevolg geweest van nader telegrafisch overleg.

En zóó duidelijk zag de regeering het gevaar, dat de zaak verder tusschen Holland en Indië geheel telegrafisch is afgedaan; dat blijkt genoegzaam uit de data. Ja, men zal niet ver van de waarheid zijn als men aanneemt, dat het telegram van den minister-gevende den tekst van den

„breidel", tengevolge van het vertraagde telegrafisch verkeer nog maar juist op tijd in Indië is ontvangen om de afkondiging van het besluit op 30 Augustus mogelijk te maken.

Dat is dan de tweede verrasing.

Maar ligt niet het meest verrassende dezer verrassing in de zich duidelijk uit de feiten afspiegelende politiek der Indische regeering? Zelfs een droog staatsblad kan geheimen onthullen, — en de twee staatsbladen, opgenomen in het buitengewoon nummer der *Javasche Ct.* van 30 Augustus 1919, maken het mogelijk de Indische regeeringspolitiek ten opzichte van de vrije gedachten-uiting stap voor stap te volgen.

Het blijkt een lijdensweg te zijn geweest, bijna een gang naar Canossa.

DE INLANDSCHE MILILIE.

Nu naar luid van de berichten het vraagstuk der inlandsche militie spoedig in behandeling zal komen, heeft het waarde de stroomingen in den Volksraad over het voorontwerp op het invoeren van dienstplicht onder de Inlanders en met dezen gelijkgestelden te leeren kennen. De heer J. C. Pabst, lid van den Volksraad, stelde voor het *Ind. Mil. Tijdschrift* uit het voorloopig verslag een overzicht samen, dat wij hier laten volgen, daar het een zeer goed inzicht geeft:

In December 1918 diende de Regeering bij den Volksraad in een voorontwerp voor een algemeen maatregel van bestuur tot regeling van den dienstplicht voor Inlanders en met hen gelijkgestelden.

Blijkens de het ontwerp vergezellende memorie van toelichting was het de bedoeling van de Regeering het gevoelen van den Volksraad te vernemen over de grondbeginselen, waarvan uitgegaan zal moeten worden bij de oplegging van den dienstplicht aan de Inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking, om daarna met een definitief ontwerp voor den dag te komen, hetwelk, ingevolge Art. 131 van het Regeeringsreglement, niet zonder dat het advies van den Volksraad ingewonnen is, kan uitgevoerd worden.

Tot voorbereiding van de behandeling van het voorontwerp benoemde de Volksraad een commissie, bestaande uit de leden M. Ng. Dwidjosewojo, R. M. T. A. Koesoemo Oetoyo, Tjipto Mangoenkoesoemo, Dr. Abdoel Rival en Mr. Dr. W. M. G. Schumann, met schrijver dezes als voorzitter. Deze commissie, welke bij haar werk de meest mogelijke hulp van het Departement van Oorlog mocht ontvangen, diende den 20sten Mei 1919 haar verslag bij den Volksraad in, waarop gedurende de voorjaarszitting de behandeling in de afdeelingen volgde. Het verslag van deze behandeling, door de commissie van rapporteurs vastgesteld op den 21sten Juni j.l., geeft een weerspiegeling van de onder de verschillende leden van den Volksraad over het voorontwerp heerschende opvattingen en kan derhalve de Regeering aanleiding geven tot het aanbrengen van wijzingen om aldus te komen tot een definitief ontwerp, hetwelk, zooals boven reeds opgemerkt is, na indiening op de gewone wije weer bij den Volksraad ter adviseering in behandeling komen zal, tenzij de Regeering zich niet met de in het afdeelingsverslag gemaakte tegenwerpingen vereenigen kan en tracht deze in een memorie van ontwoord te weerleggen. Een derde mogelijkheid is, dat de nieuwe internationale toestanden, geschapen door den vrede en de oprichting van den volkerenbond, der Regeering — of het Opperbestuur

in Nederland — aanleiding geven af te zien van invoering van dienstplicht onder de inheemsche bevolking dezer gewesten.

Hoe het ook zij, het over het voorontwerp uitgebrachte afdeelingsverslag is van groot belang, daar het de algemeene meening weergeeft van een college, waarin een aantal voormannen van de inheemsche bevolking zitting hebben; het is dus de moeite waard er een overzicht van te laten volgen, waarbij ik echter zaken van ondergeschikt belang buiten bespreking zal laten.

In de eerste plaats, de al of niet noodzakelijkheid van versterking van de weermacht door het invoeren van dienstplicht onder de Inlanders. Dat versterking van onzer weermacht noodig is, vond, op zich zelf beschouwd, eigenlijk geen tegenspraak; van politiek belang was echter de vraag, of deze versterking wel zoo in het belang van de inheemsche bevolking is, dat deze bevolking daartoe nieuwe lasten mogen opgelegd worden. Het verslag geeft den indruk, dat althans de meerderheid verandering van vlag niet in het belang der bevolking acht. Immers vele leden waren van oordeel, dat de overheid tot het opleggen van den dienstplicht mag overgaan, omdat elke verandering van vlag op de ontwikkeling van het Indische volk van remmenden invloed zou zijn; deze leden wezen hierbij op Japan, dat, blijkens zijn bestuur over Korea en Formosa, nog de thans overal elders verlaten exploitatiepolitiek volgt, hetgeen bij overheersching van deze gewesten door die mogendheid, op de geleidelijke en geregelde ontwikkeling van de bevolking van Indië een noodlottigen invloed zou hebben.

Ten opzichte van andere mogendheden dan Japan waren enkele andere leden minder pessimistisch gezind; deze leden meenden, dat b.v. het vervangen van de Spaansche door de Amerikaansche vlag in de Philippijnen sneller naar zelfstandigheid van deze eilandengroep zou voeren. Echter vond ook deze bewering bij de meerderheid niet veel steun: eenige leden wenschten bekend te stellen, dat, naar hun meening, de Inlandsche bevolking aan het Nederlandsche gezag boven elk ander de voorkeur geeft, waarbij andere leden er op wezen, dat de Indiërs van een kleinen staat als Nederland eerder toekenning van autonomie konden verwachten dan van een grooten staat, terwijl bovendien ronduit verklaard werd, dat de bevolking der Minahassa aan het Nederlandsche gezag gehecht is. Mén had hier nog bij kunnen voegen, dat vooral Angelsaksische volken sterke vooroordeelen tegen gekleurde rassen hebben, in veel sterker mate dan wij, Nederlanders, zoodat de rassengelijkheid, waarvoor de Inlandsche voormannen zoo krachtig opkomen, onder onze vlag veel spoediger tot stand komen zal dan onder welke andere vlag dan ook. Zij, die op de Philippijnen wezen, wisten zeker niet, hoe de negers en de kleurlingen in Amerika behandeld worden, al hebben dezen dezelfde staatkundige rechten als de blanken.

Dat de bevolking het nut van den dienstplicht voor haar zelf niet dadelijk begrijpen zal, ligt voor de hand: in staten met beter ontwikkelde bevolking is het niet beter gesteld. Maar de mannen, die geen gelegenheid verzuimen om aan te dringen op het toekennen van zelfbestuur aan Indië in den trant van dat der Britsche „dominions", zullen toch moeten toegeven, dat een rijk en zelfbesturend land over de middelen moet beschikken om baas in zijn eigen huis te blijven; hebben zij het vaste vertrouwen, dat een internationale organisatie, als b.v. de veel besproken volkerenbond of het bekende sociaal-democratische congres te Bern de daartoe noodzakelijke waarborgen in voldoende mate verschaft, dan is het volkomen duidelijk, dat zij zich verzetten tegen elke uitbreiding der bestaande weermacht volgens welk stelsel dan ook, maar wanneer zij niet gelooven aan dergelijke

internationale organisaties — en blijkens het verslag is het aantal opgeloovigen in den Volksraad niet in de minderheid — dan moeten zij ook berusten in het betalen van de min of meer zware premie op de verzekering van het zelfbestuur van hun volk. Nu zal het leger, dat de Regeering door middel van het voorgestelde dienstplichtstelsel denk te vormen, eerst na ongeveer 25 jaren voltooid zijn [1]) en het is zeker, dan in dien tijd Indië steeds grootere stappen op den weg naar zelfbestuur zal doen.

Na die 25 jaar zal op militair gebied nog genoeg te doen overblijven: quantitatief moge de organisate voltooid zijn, er zal nog heel veel aan de hoedanigheid, aan het gehalte te verbeteren zijn en zoo zal de ontwikkeling van het Indische krijgswezen, nadat de grond daartoe door invoering van dienstplicht gelegd is, gelijken tred houden met de politieke ontwikkeling van het Indische volk, zoodat, wanneer eenmaal de tijd voor zelfbestuur aangebroken is, dat zelfbestuur ook de beschikking heeft over een deugdelijk machtsinstrument om zich tegenover het buitenland te handhaven (2). Deze zelfde gedachte heeft waarschijnlijk ook de Regeering bezield, toen zij in de memorie van toelichting schreef:

„De invoering van den dienstplicht voor de Inlandsche en daarmede gelijkgestelde bevolking wordt door de Regeering beschouwd als een onmisbare voorwaarde voor het bereiken van het doel zooals dat laatstelijk door den vorigen Minister van Koloniën in de Memorie van Toelchting op het wetsontwerp tot hervorming van de grondslagen van het bestuur op Java en Madoera is omschreven: Indië's hulpbronnen zooveel mogelijk door Indische volkskracht ontsluiten, de bevolking geschikt maken tot het behartigen van eigen belangen en het bestuur van eigen land en daarmede de grondslagen leggen voor een volledig zelfbestuur.

De heer Tjipto Mangoenkoesoemo heeft aan het afdeelingsverslag een door hem onderteekende nota toegevoegd, waarin hij, in het kort gezegd, vraagt, welke politieke rechten de Regeering aan het Indische volk denkt toe te kennen als tegenwicht tegen het opleggen van den dienstplicht. Ook in het verslag zelf komt deze vraag: „Eenige leden stelden hun medewerking aan het tot „stand komen van inheemsche militie afhankelijk van de „toekenning van politieke rechten aan de bevolking"; zij vernamen, „gaarne hoever de Regeering ten dezen wenscht te gaan". Blijkens hetgeen in het verslag veder volgt, gingen deze leden hierbij van de m.i. geheel verkeerde praemissie uit, dat een militieleger niet anders dan een werktuig in handen van den overheerscher is.

Maar, een overheerscher, die dwars tegen de billijke verlangens van het overheerschte volk ingaat, zal weinig pleizier beleven van een leger samengesteld uit dienstplichtigen uit dat overheerschte volk getrokken; wil die overheerscher onder alle omstandigheden kunnen rekenen op de trouw van dat dienstplichtleger, dan moet hij zorgen, dat zijn regeeringsdaden, in overeenstemming met de wenschen van het geregeerde volk, uitsluitend het belang van dat volk beoogen, zal hij steeds meer medezeggingschap in het bestuur aan uit dat volk afkomstige colleges toekennen met volledig zelfbestuur als einddoel. Laat hij dit doorloopend na, dan zal het door hem zelf uit dienstplichtigen samengestelde machtsinstrument zich ten slotte tegen hem keeren, zooals in Rusland en Duitschland gebeurd is, en

---

[1]) Tenzij men bij wijze van overgangsmaatregel meer dan één lichting per jaar oproept, zooals thans nog met de Eur. militie geschiedt. Het is echter niet waarschijnlijk, dat de Regeering daartoe zal overgaan

[2]) Zie ook *De Taak* van 4 Jan. 1919. De Militieplannen.

daarom is de oppositie, welke de hierboven bedoelde leden tegen het ontwerp voeren mij niet begrijpelijk evenmin als die van sommige Europeanen, die vreezen, dat invoering van den dienstplicht onder de Inl. bevolking de tot verzet geneigde elementen zullen sterken. Het zij herhaald, dat alleen een Regeering, welke een in waarheid vrijzinnige politiek volgt, zonder nadeel voor zichzelf tot legervorming door dienstplicht kan overgaan; de politiek, welke de tegenwoordige Regeering volgt, laat omtrent haar richting geen twijfel over.

Er was dan ook maar één lid, dat o. m. vroeg, of weerplicht den band tusschen Nederland en Indië niet ontijdig verbreken zal; „andere" leden verklaarden uitdrukkelijk dit niet te vreezen, met recht wezen zij erop, dat een oefening van aanvankelyk slechts 2000 man per jaar, die bovendien over geheel Java verspreid zijn, de bevolking niet noemenswaard tegen ons sterken zal; indien zij werkelijk tegen ons gezag in opstand komen wil, zal zij dat zonder dienstplicht even goed doen als met dienstplicht en ik zou bovendien willen vragen, of de verlofgangers na afloop van hun eerste-oefeningstijd gevaarlijker zijn dan de zeer vele oudgedienden afkomstig van het tegenwoordige stelsel van legervorming.

Daarentegen is mij wel begrijpelijk, dat vele leden het zouden toejuichen, indien van de regeering de toezegging ontvangen werd het medezeggingschap der ingezetenen en derhalve de bevoegdheid van het vertegenwoordigende lichaam belangrijk te zullen uitbreiden. Ik geloof echter niet, dat deze „vele" leden, klaarblijkelijk de meerderheid, hun stem afhankelijk zulen maken van een stellige toezegging op dit stuk, zulks zou niet te rijmen zijn met de elders in het verslag uitgesproken overtuiging, dat handhaving van onze vlag de meeste waarborgen voor de ontwikkeling van het Indische volk biedt. In *De Taak*, een blad dat niemand van militairistische neigingen verdenken zal, van 4 Jan. 1919, heeft v. W. dit zeer duidelijk in een hoofdartikel uiteengezet.

Ik wees er boven in het voorbijgaan op, dat men in den Volksraad niet onvoorwaardelijk aan de zegenrijke werking van den volkerenbond gelooft. Uit het verslag blijkt, dat de politiek van Japan tegenover China in het algemeen en het Shantung-vraagstuk in het bijzonder de oorzaken van dit wantrouwen zijn. Op de besluiten van het internationale sociaal-democratische congres te Bern had één lid nog meer dan anders op den volkerenbond zijn hoop gevestigd. Hij vond echter niet veel bijval.

Met groote instemming zal het officierscorps vernemen, dat de leden, die van de invoering van dienstplicht overtuigd zijn — hun aantal drukt het verslag uit met „vele" — uitdrukkelijk wenschen te verklaren, dat alleen dan tot invoering mag worden overgegaan, indien het leger op de meest moderne wijze wordt uitgerust, zoodat het in geen enkel opzicht bij elk ander leger van dezelfde sterkte behoeft achter te staan; zij achten het opleggen van den dienstplicht onverantwoord en elken penning weggegooid, wanneer de weermacht van minderwaardig of ovoldoend materieel wordt voorzien. Daarom zouden zij gaarne van de regeering vernemen hoe deze zich het toekomstige Indische krijgswezen met al zijn levende en doode strijdmiddelen voorstelt.

Dit is ook m. i. het eenig juiste standpunt, waarvan men bij de reorganisatie van onze geheele weermacht, waarvan de invoering van dienstplicht slechts een onderdeel is, behoort uit te gaan. Om nu de consequentie van een en ander zoo goed mogelijk te kunnen overzien, vroegen deze zelfde „vele" leden eenige inlichtingen betreffende de vermoedelijke kosten. Het is duidelijk, dat het antwoord van de regeering op deze vraag van

grooten invloed zijn zal op de stem, die zal worden uitgebracht. Immers, blijken deze kosten zoo hoog, dat zij met zekerheid een storenden invloed op de economische ontwikkeling dezer landen zullen uitoefenen, dan ligt het voor de hand, dat van een grondige reorganisatie van ons krijgswezen moet worden afgezien; men moet dan het zekere voor het onzekere nemen, d.w.z., om de kans niet te loopen, dat een buitenlandsche mogendheid de politieke en economische ontwikkeling van Indië komt storen, moet men niet door dure toerustingen met zekerheid de economische ontwikkeling van dit land gaan stremmen. Echter worde deze zaak niet te tragisch opgevat; wanneer Japan met zijn betrekkelijk geringe hulpbronnen in staat is een land- en zeemacht van den eersten rang op de been te houden, dan is een rijk land als Indië zeer zeker in staat om een alleszins voldoende verdedigingsmacht te betalen.

Onder de vragen betreffende de financieele consequenties van een georganiseerd krijgswezen is er ook een over het aandeel, dat de Nederlandsche schatkist in de kosten der Indische weermacht voor haar rekening nemen zal. Nu is het een feit, dat het Nederlandsche kapitaal een groot belang heeft bij de handhaving van onze vlag in den Indische archipel en het zou derhalve niet meer dan billijk zijn, indien het een deel der onkosten tot handhaving van onze vlag voor zijn rekening nam; met het stichten van een technische hoogeschool alleen komt het niet van dien zedelijken plicht af. Maar het is geheel uitgesloten, dat het opperbestuur een belangrijk deel der kosten [3]) van Indië's verdediging ten laste der staatsbegrooting brengen zal; men make zich daarover geen illusies.

De vraag, wie betalen zal, is in de geschiedenis van ons krijgswezen geen onbekende, zij bracht in 1672 ons vaderland op den rand van zijn ondergang. Zouden nu de „vele" leden, die overtuigd zijn van de noodzakelijkheid van dienstplicht in Indië's belang, hun stem aan het ontwerp onthouden, omdat Nederland niet meer wil betalen dan thans?

Zij zouden dan het voorbeeld volgen van de Utrechtsche regeering in 1672, die het inrichten van een verdedigingslijn naliet, omdat de steden Rhenen, Amersfoort en Wijk bij Duurstede daartoe niet wilden bijdragen. Er werd dan ook opgemerkt, dat de uitvoering van de weerbaarmaking niet mocht worden vertraagd door de vraag, wie de kosten betalen zal, wanneer de urgentie van de weerbaarmaking erkend werd. Naar mijn meening verdiend het standpunt van een lid, dat de weerplicht tot verzekering van Indie's integriteit tegen buitenlandsch geweld, materieel en financieel geheel door Indië's ingezetenen zelf gedragen worden moet, alle instemming. Dit lid, blijkens een bij het verslag gevoegde nota van den heer van Hinloopen Labberton, achtte geheele of gedeeltelijke bekostiging door Holland in strijd met het streven naar zelfstandigheid. Betaalt Holland mede, dan heeft het ook medezeggingschap in de regeling van de militaire zaken hier te lande en zoo iets kunnen de vurige voorstanders van Indië's eindelijke zelfstandigheid niet wenschen.

Een opmerking van practischen aard is die betreffende weinige publiciteit, welke de regeering aan de militieplannen gegeven heeft. Eenige leden vonden het wenschelijk dat, op gelijke wijze als zulks geschied is ter voorbereiding van de instelling van de regentschapsraden, besprekingen over het voorontwerp gehouden worden.

Ook naar mijn meening kan men veel nut verwachten van dergelijke bij-

---

[3]) Tegenwoordig komt een deel der kosten van de in Indië aanwezige scheepsmacht ten laste der staatsbegrooting.

eenkomsten waarin het ware karater van den dienstplicht wordt uiteengezet, waarin gewezen wordt op het verstrekken van goede legering en goede voeding gedurende den diensttijd met eerbiediging van alle voorschriften van den godsdienst, op de voordeelen, welke den dienstplichtige na ommekomst van zijn eerst-oefeningstijd wachten, op den geringen persoonlijken druk, welken de voorgestelde maatregel op de bevolking legt, enz. Dat inderdaad de persoonlijke druk niet groot is, blijkt uit de memorie van toelichting volgens welke bij een jaarlijksche contingent van 9200 man, dat echter wegens kadergebrek voorloopig slechts ong. 2000 man bedragen zal, niet meer dan ong. 0.03 pCt. der bevolking zal moeten dienen, d.i. een op de 4475 zielen. Hetzelfde percentage bedraagt in Duitschland 0.46 in Frankrijk 0.63[4]) en in Nederland 0.41.

Op vergaderingen van Inlandsche vereenigingen is eigenlijk nooit op deze geringe getallen gewezen, 't zij, dat zulks met opzet nagelaten werd, 't zij dat de sprekers verzuimd hadden de memorie van toelichting behoorlijk te bestudeeren en tegenspraak bleef uit.

Overigens make men zich niet te veel illusies over den invloed van besprekingen als boven bedoeld op den tegenstand, dien verschillende S.I.-afdeelingen vertoonen. Er zijn nu eenmaal menschen op de wereld, waarmede geen land te bezeilen is, maar er zijn ook tal van andere — ook in dit land — met wie te praten valt.

De reeds genoemde nota van den Heer van Hinloopen Labberton bepleit een weermacht, welke zoo dicht mogelijk het ideaal van een volksleger moet naderen en als zoodanig schijnt dit lid het Zwitsersche stelsel te beschouwen. Ter nadere toelichting laat hij volgen, wat hij als essentieele kenmerken beschouwt n.l.:

1e. Geen kazerneering doch instructie door beroeps-instructeurs ter plaatse, waar de weerplichtigen gevestigd zijn, op zoodanige tijdstippen als aan hun geregelde werkzaamheden het minst overlast aandoet. Korte oefentijden, doch jaar in jaar uit herhaald. Deelname aan manoeuvres en huisvesting tijdens de manoeuvres in permanente kampementen.

2e. Aankweeking van ksatrya eigenschappen in den schooltijd der intelligentia en opleiding der intellectueelen tot kader door de daarvoor geschikt blijkende jongelieden na het verlaten der middelbare vaksholen (kweek- en opleidingsscholen) een jaar in kader-internaten in opleiding te nemen.

3e. Uitkeering van behoorlijk daggeld aan de weerplichtigen op de oefeningen.

4e. Bij de instelling van weermachtseenheden zooveel mogelijk rekening houden met historisch gegroeide volksgroepen, met bestaande dynastieke tradities enz. Waar deze ontbreken zoodanige eenheden op strategisch-economische basis in het leven roepen (militaire spoorwegdesa's; systeem Holle).

5e. Het actief deelnemen aan de weermacht-vorming tot een voorrecht maken, met individueele vrijstelling of vrijlating van al wie om physieke of psychische redenen vrijstelling blijkt te wenschen (physieke ongeschiktheid, staatkundige onwil of gemoedsbezwaren). Zij, die met het Zwitsersche legerstelsel bekend zijn, weten heel goed, dat de meeste der bovengenoemde desiderata in Zwitserland verworpen worden. Juist, omdat de diensttijd zoo kort is, acht men aldaar kazerneering onontbeerlijk, want — en dit wordt ook in het verslag tegen de desbetreffende denkbeelden van den Heer van Hinloopen Labberton aangevoerd — kazerneering is voor het inleven in de krijgstucht, voor de instrinsieke oefening, de bestrijding van

[4]) Deze cijfers hebben betrekking op de periode vóór den oorlog.

lakschheid, het aanloeren van punctualiteit, de hygiënsche verzorging enz. onmisbaar; gedurende een maandenlange oefening en kazerneerig leeren de manschappen kameraadschap en zich naar elkander schikken, onontbeerlijke eigenschappen voor de oefeningen in groot verband, die anders niet tot hun recht recht zouden komen. Ook de door den Heer van Hinloopen Labberton aangehaalde militaire spoorwegdesa's van majoor Holle vonden in den Volksraad geen bijval; er werd, m.i. zeer terecht, tegen aangevoerd, dat de dienstplicht zeer ongelijk op de bevolking drukken zou, indien alleen de kampong's in de nabijheid der steden en sporen hun contingent zouden moeten leveren. Ik kan het hierbij laten; den belangstellenden lezer verwijs ik verder naar het verslag van de algemeene vergadering van de I.K.V. op 6 Maart 1916, waarin Majoor W. H. C. Holle zijn denkbeelden over legervorming c.a. uiteenzette, en naar mijne bespreking van een brochure van denzelfden schrijver in het I.M.T., 1918, blz. 279.

Over de officiersopleiding bestaat blijkens het verslag diepgaand verschil tusschen het regeeringsontwerp en de meening van de groote meerderheid van den Volksraad.

Uit de memorie van toelichting blijkt, dat het regeeringsontwerp de in Indië op te richten militaire vakschool wil doen aansluiten aan het eindexamen der M.U.L.O.- of H.B.S. met driejarigen cursus of een daarmede gelijkwaardig geacht examen, terwijl, zooals bekend is, de militaire vakopleiding in Nederland aansluit aan het eindexamen der H.B.S. met vijfjarigen cursus. Zoodoende zou men komen tot twee officierskorpsen, waarvan het in Indië gevormde zijn vakopleiding begint met een mindere mate van ontwikkeling dan het in Nederland gevormde; de vakopleiding zal met die mindere mate van ontwikkeling rekening moeten houden, zoodat het eene officierskorps niet met het andere gelijkwaardig geacht worden kan.

Hiertegen kwamen zeer vele leden op; zij verwachten van deze regeling niet ten onrechte, dat de h.t.l. gevormde beroeps-officiers als tweede-klasse-officieren beschouwd zullen worden en dat dientengevolge de lust om bij dat korps dienst te nemen niet bijzonder groot zijn zal. Zij hadden nog kunnen wijzen op het groote nadeel van een gedeeld officierskorps en op de mindere bruikbaarheid van het te scheppen dienstplichtleger, als dit opgeleid en aangevoerd wordt door beroeps-officieren van mindere qualiteit.

Een bij het verslag gevoegde nota van den Legercommandant zet de voor- en nadeelen van gelijkwaardige en niet gelijkwaardige opleiding nader uiteen. Als bezwaren tegen eenvormige opleiding werd o.a. genoemd, dat het langer duren zal, voordat de eerste Indische officieren zijn afgeleverd, dat de promotiekansen van de Indische officieren bij de Nederlandsche ten achter zullen staan, omdat ook bij gelijkwaardige opleiding de Nederlandsche jongelieden althans in den eersten tijd beter onderlegd dan de Indische zullen blijken en dat een gelijkwaardige opleiding gelijke bezoldiging eischt, hetgeen voor de schatkist niet te dragen zou zijn.

Hiertegen werd aangevoerd, dat de behoefte aan officieren in de eerste jaren na invoering van den dienstplicht niet zoo dringend zal zijn, omdat het toch tal van jaren duren zal, voordat het dienstplichtleger zijn volle sterkte zal hebben. Dat ook bij gelijkwaardige opleiding de uitkomsten van de vakopleiding, althans in de eerste jaren h. t. l. minder dan die in Nederland zijn zullen, werd toegegeven, maar op voorbeeld van Japan zou men hieraan door applicatiescholen voor officieren tegemoet kunnen komen. Dat gelijke bezoldiging van de in Nederland en in Indië opgeleide officieren de schatkist op ongehoorde offers zou komen te staan, vond natuurlijk geen tegenspraak, maar vele leden achten gelijke bezoldiging bij gelijkwaardige oplei-

ding volstrekt niet noodig; immers bij een mettertijd in te voeren algemeen Indische bezoldigingsstelsel zal een dergelijk verschil vermoedelijk in alle takken van dienst aanvaard moeten worden als gevolg van de noodzakelijkheid om hier te lande voorloopig nog elders opgeleide krachten te gebruiken, die betrekkelijk groote geldelijke voordeelen eischen om tot dienstneming in een voor hen vreemd land over te gaan.

Het is waar, dat men in sommige takken van dienst er reeds toe overgegaan is de bezoldiging te regelen alleen naar bekwaamheid, zonder rekening te houden met afkomst of landaard, en ook heeft de commissie tot overweging van een Indisch bezoldigingsstelsel de z.g. tropentoelage niet willen aanvaarden, maar het zal toch wel geen nader betoog behoeven, dat èn de steeds hooger wordende eischen van de nu nog onmisbare, uit Europa afkomstige landsdienaren èn de zich steeds uitbreidende overheidsbemoeiïng op den duur het financiëel onmogelijk maken de uit de ,,blijvers'' verkregen krachten even hoog te bezoldigen als hun uit Europa afkomstige collega's. Ook de Regeering, welke het oordeel van den Volksraad over deze zaak gevraagd heeft, is van deze meening.

Dat de in Indië te vormen officieren dezelfde maatschappelijke stelling moeten hebben als de hier opgeleide artsen, rechtskundigen en bestuursambtenaren, en dat hun bezoldiging dienovereenkomstig geregeld worden zal, vond natuurlijk geen tegenkantig.

Het is duidelijk, dat de opposition heeft en dat is heel begrijpelijk; vooral opleiding ook een politieke oorzaak heeft en dat is heel begrijpelijk; vooral de Inlandsche voormannen kunnen er niet toe medewerken, dat de uit hun volk voortgekomen officieren van minder gehalte zijn dan die uit Nederland afkomstig. Blijkens het verslag was er dan ook maar één lid, dat geen bezwaar heeft tegen de voorgestelde officiersopleiding en het daarmede samenhangendende dubbele officierskorps, maar dan ook alleen als overgangmaatregel. Het lijdt geen twijfel, of het ontwerp is voor de meerderheid onaannemelijk, tenzij de officiersopleiding in Indië gelijkwaardig met die in Nederland gemaakt wordt.

Een ander verschilpunt is de mate van ontwikkeling vereischt voor inlijving. De regeering wenscht den dienstplicht op te leggen aan alle mannelijke ingezetenen, ongeacht het bezit van een zekere mate van ontwikkeling. Hiermede kunnen zich de meeste leden niet vereenigen; zij meenen, m.i. terecht, dat jongelieden, die een zekere schoolopleiding achter den rug hebben, in denzelfden tijd eerder tot militair gevormd kunnen worden dan b.v. volslagen analphabeten. Gaat men dezen gedurende hun militairen diensttijd eenig schoolonderwijs geven, dan komt zulks in mindering van den tijd beschikbaar voor de militaire opleiding en deze leden achten één jaar een minimum voor de uitsluitend militaire opleiding, een meening, welke tal van troepenofficieren hoogstwaarschijnlijk zullen deelen. De door sommigen geuite vrees, dat dienstplicht, alleen aan ontwikkelden opgelegd, het schoolbezoek zou doen verminderen, konden zij niet deelen; daarvoor is h. i. de drang naar onderwijs te groot, terwijl bovendien aanvankelijk de jaarlijksche lichting zoo klein is, dat lang niet allen, dit onderwijs genoten hebben, ingelijfd zullen worden. Ook verwachten deze leden nog eenige andere voordeelen van het alleen inlijven van geletterden, o.a. gemakkelijker contrôle van de opkomst der dienstplichtigen, beter begrip onder de dienstplichtigen zelve van de noodzakelijkheid van een goede weermacht voor den vooruitgang van Java, wegens het betere gehalte van het dienstplichtleger zal het aanzien hiervan bij de bevolking grooter zijn en meer keus vor kadervorming.

Blijkens de memorie van toelichting had de regeering aanvankelijk het

voornemen den dienstplicht op te leggen alleen aan hen, die eenige schoolopleiding genoten hadden, doch dit denkbeeld werd later losgelaten, omdat de aldus gevormde weermacht in werkelijkheid aan een groot deel van het volk vreemd zou blijven en dus bezwaarlijk geacht zou kunnen worden te zijn een uiting van den volkswil. Onder het bestaande Indische staatsrecht is de dienstplicht natuurlijk geen uiting van den volkswil; klaarblijkelijk heeft de regeering bedoeld, dat alle lagen van de bevolking in de te vormen weermacht vertegenwoordigd zullen zijn en de bevolking dus in al haar onderdeelen deelneemt aan verzet tegen buitenlandsch geweld in dit opzicht vond zij steun althans bij één lid, dat dienstplicht alleen voor geletterden een verkapt kastenstelsel noemde. Overigens vond zij nog ,,eenige'' leden aan haar zijde, die de voordeelen van den dienstplicht aan alle lagen van de bevolkig ten goede wenschen te doen komen; deze leden achten dienstplicht als middel om den Inlander betere karaktereigenschappen bij te brengen meer noodig voor de breede massa der onontwikkelden dan voor de hogoere lagen. Met instemming hadden zij kennis genomen van het voornemen van de regeering om den ongeletterde gedurende hun diensttijd eenige schoolkennis bij te brengen; indien een diensttijd van één jaar werkelijk een minimum voor de zuiver militaire opleiding is, hadden zij geen bezwaar den eersten-oefeningstijd der ongeletterden zooveel als noodig zou blijken, te verlengen. Hiertegenover werd gewezen op de bemoeilijking der opleiding door de aanwezigheid van twee categoriën dienstplichtigen, ieder met een eigen eerste-oefeningstijd. Ook achten deze ,,eenge'' leden het een voordeel, dat gedurende den diensttijd jongelieden uit alle lagen der bevolking met elkander zouden omgaan.

Ongetwijfeld is voor de meening van de minderheid veel te zeggen, doch ik geloof, dat de kansen van het ontwerp zeer zullen stijgen, wanneer de regeering terugkeert tot haar aanvankelijk voornemen om voor de inlijving den eisch van eenige schoolontwikkeling te stellen. Voor het bepalen van de mate van die schoolkennis plege zij dan overleg met eenige Inlandsche onderwijsmannen.

De deelneming van de met de Inlandsche bevolking gelijkgestelde vreemde Oosterlingen aan de militie wordt eveneens in het verslag behandeld. Het is bekend, dat zich onder deze lieden een tegenzin tegen den dienstplicht heeft geopenbaard. Nu is deze zaak eigenlijk van heel weinig practisch belang, omdat, aannemende, dat het jaarlijksche contingent bij de loting gelijkelijk over de dienstplichtigen verdeeld wordt, slechts 1 Arabier en 15 Chineezen ingelijfd zullen worden, wordt het jaarlijksche contingent op zijn volle sterkte van 9200 man gebracht, dan resp. 4 en 69.

Het verslag brengt de bezwaren tegen deelneming van vreemde Oosterlingen aan den dienstplicht terug tot de bedenking, die tegen de huidige regeling van het Nederlandsch-onderdaanschap kan worden aangevoerd, n.l., dat zij de hier geborenen van vreemden landaard tegen hun wil in ons staatsverband brengt. Vele leden achten het daarom wenschelijk, deze regeling te herzien in dier voege, dat bedoelde personen voor het Nederlandsch-onderdaanschap zouden kunnen opteeren.

Ook om andere redenen, die echter met het thans behandelde onderwerp niets te maken hebben, schijnt een herziening van de bepalingen op het Nederlanderschap en het Nederlandsch-onderdaanschap wenschelijk, maar men vergete ook niet, dat de vreemde Oosterlingen hier geheel vrijwillig komen, klaarblijkelijk, omdat zij het hier het beter hebben dan in hun eigen land, en dat zij en hun nakomelingen zich dus te schikken hebben naar de wetten van het land, waar zij zich geheel uit eigen beweging hebben gevestigd.

Het verslag behandelt in het kort nog eenige andere onderwerpen, zooals een raad van defensie, een weerbelasting e.d., die ik echter voorbij ga, omdat ik alleen een overzicht wilde geven van de meening van den Volksraad over het opleggen van dienstplicht aan de inheemsche bevolking, voor zoover die meening uit het afdeelingsverslag blijken kan.

Om dezelfde reden maakte ik geen melding van de beschouwingen over het voor Indië meest verkieselijke verdedigingsstelsel.

De Grijsaard en de Jongeling, door R. van Genderen Stort. E. Querido, Amsterdam.

Een in jaren nog niet zoo heel oude man, toch reeds een grijsaard, heeft zich na een treurige liefdeservaring in een eenzaam huis, het spookhuis, teruggetrokken. Dat is de grijsaard uit dit boek. Een jonge man komt, eerst in gezelschap van zijn aanstaande, dikwijls het spookhuis voorbij en had dan altijd den ouden man voor het raam zien staan. Een hevige regenbui doet hem alléén de eenigszins bruuske uitnoodiging van den kluizenaar, om te schuilen aannemen. Dan verhaalt de oude van hetgeen hij in de liefde heeft ervaren; hij spreekt heel lang en heel bitter.

Het is zooals men ziet geen nieuw onderwerp, dat de heer Van Genderen Stort heeft behandeld. De schrijver heeft echter zijn eigen visie, en zijn eigen taal weten te behouden; zoodat dit jongste werk van Van Genderen Stort een goed stuk Nederlandsch literatuur is geworden.

Bewogen Tijden, kronieken en beelden 1918—1919, door W. G. C. Byvanck, vierde bundel. Zutphen, W. J. Thieme & Co.

We hebben reeds vroeger met groote ingenomenheid melding gemaakt van de vroeger verschenen bundels *Bewogen Tijden*. Deze bundel behandelt de gebeurtenissen, die ons nog zoo versch in het geheugen liggen. Bij de lezing van deze korte, vlot geschreven opstellen zal men vaak getroffen worden door den juisten kijk van den schrijver op hetgeen gebeuren ging; voortdurend zal men geboeid blijven. De oorlog was belangrijk, was een bewogen tijd, de ontknooping van den reusachtigen worstelstrijd heeft een niet minder bewogen tijd opgelverd. Daarvan vertelt de heer Byvanck nu ook op zijn gewone onderhoudende wijze. Een werk om zuinig te bewaren, ten einde het nog eens, en nog eens te herlezen.

Een Koning Lear van de steppen, door Ivan Turgenief. Uit het Russisch vertaald door S. van Praag. Em. Querido, Amsterdam.

In dit boek verhaalt iemand van een Koning Lear, dien hij gekend had in zijn jeugd. Een typische groote, oersterke man, die geregeld bij zijn moeder aan huis kwam en bleef komen, niettegenstaande eenige lichamelijke onaangename eigenschapepn. Hij had die moeder het leven gered, zoodat deze veel van den reus door de vingers zag. Deze verdeelt reeds bij zijn leven, niettegenstaande alle waarschuwingen, zijn bezittingen onder zijn kinderen, bij wie hij inwoont. Bij een geschil wijzen deze kinderen hem de deur. Koning Lear! Uit wraak daarover breekt hij, de oer-sterke, het huis af, waar de kinderen radeloos bij staan. Hij valt echter van het dak en is dood.

Een pakkend Russische vertelling, die de heer S. van Praag weer in uitnemend Nederlandsch heeft vertaald.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 20 December 1919.

INHOUD.

De opvolger van Idenburg. — De nieuwe minister van koloniën. — Koloniaal beleid. — Voortgezet Behoud. — De Indonesiër en zijn grond. — De Indische regeering en de pers. — De Inlandsche beweging. — De Sarekat Islam. — Het oordeel van dr. Radjiman over de Javaansche beweging. — Een Javaansch oordeel over den toestand in Indië. — Bestuur en criminaliteit. - Mijnbouw en poenale sanctie. — Belasting-onrecht. — Belasting-Unificatie. — De „toon" van de inlandsche pers. — Het gevaar van den Goeroe. — De militair Geneeskundige Dienst. — Krankzinnigenverpleging in Ned.-Indië. — Een zonderlinge beslissing.

De opvolger van Idenburg. *Het Vaderland* schrijft:

Voor het ministerie is het heengaan van Idenburg zeker een groot verlies, maar zeker niet minder voor de anti-revolutionaire partij, belichaamd in haren leider. Voor Idenburg bleef toch het: „Den Leider getrouw" het parool, en dat te meer hoe hooger hij steeg, wat zeker heel wat verkwikkelijker aandeed dan de toenemende koelheid van anderen, naarmate ze dichter bij het zoo begeerde doel kwamen. Met het heengaan van Idenburg, en dat is van politieke beteekenis, wordt het directe contact tusschen het Plein en de Kanaalstraat verbroken, en men zal af te wachten hebben of dit ook politieke gevolgen zal hebben. Zooals wij vandaag reeds in ons hoofdartikel schreven, is de goede bezetting van het ministerschap van Koloniën in dezen tijd eene zaak van het allerhoogste belang. Gelukkig dat het verleden van den nieuw-benoemde niet belet om in deze goede verwachtingen te koesteren. Als oud-directeur van het Binnenlandsch Bestuur in Indië heeft de heer de Graaff waardevolle getuigschriften over te leggen, maar wat ook iets zegt, in zijn belangrijk rapport over de hervormingen, die Indië behoeft, toonde hij over groote kennis te beschikken, wat Indische toestanden betreft. En daar de Indische toestanden *kennen* bij een bekwaam man moeilijk tot iets anders kan leiden, dan tot eene politiek voor Indië, die in overeenstemming is met den polsslag van dezen tijd, kunnen wij ook in deze het beste hopen, al houden wij ons dan ook aan het oude adagium: Wij dachten op uwe daden.

De Hr. Idenburg zij volkomen herstel van gezondheid toegewenscht; hij is te jong van dat het Staatsleven dezen bekwamen en algemeen geachten man zou willen afschrijven.

En de Indischen medewerker van dit blad schreef:

Niet onverwacht komt het bericht, dat de heer Idenburg, in den staat zijner gezondheid aanleiding gevonden heeft aan H. M. Koningin zijn ontslag als Minister van Koloniën te vragen.

Reeds eenigen tijd vertoefde de Minister in 't buitenland en uit de berichten bleek niet, dat die gedwongen rust hem weer krachtig gezond had gemaakt om zijn werk te hervatten. Want te veel gebeurt er in ons verre

Oosten, wat vermoedelijk den heer Idenburg niet heeft los gelaten. Het gaat thans om het behoud van Indië, voor welk nieuw tijdperk in onze koloniale geschiedenis hij, als Gouverneur-Generaal, de richting aangaf, en in welke richting is verder gestuurd tijdens dit, zijn tweede, ministerschap.

Men kan zich den zieken staatsman te moede denken, nu de moeilijkheden in Indië zich opstapelen en de Sarekat-Islam-voormannen zich niet meer ontzien openlijk verzet te prediken tegen ons gezag. Terwijl het aantal dergenen mede wassende is, die zijn beleid in deze afkeuren en meer nog dat van den huidigen Landvoogd.

Erkend moet worden, dat hetgeen Gouverneur-Generaal Idenburg heeft willen voorkomen werkelijkheid is geworden. Honderdduizenden S. I.-leden erkennen thans één leider, trekken althans oogenschijnlijk eensgezind tegen ons gezag op. In zoover zou men van een fiasco kunnen spreken. Doch verkregen is door het gehuldigde régime, dat de opleving van Indië niet geheel ontsnapte aan de leiding der Indische Regeering en in alle geleidelijkheid plaats vindt. En we kunnen ons niet voorstellen dat men aan het stadium, waarin de beweging zich thans bevindt, had kunnen ontkomen.

Zoo plaatsen we ons aan de zijde van den heer Idenburg en zijn we van oordeel, dat zijn beleid in deze allergewichtigste aangelegenheden ten slotte met goeden uitslag zal worden bekroond. We vinden voor deze meening te meer redenen, omdat bedriegen de kenteekenen niet, er een kentering valt waar te nemen in de wereld der S. I., die wijst op een tanen van den invloed der volksleiders. De Inlander kan ten slotte niet blind blijven voor onze goede werken voor land en volk, waartegenover zich steeds scherper moet afteekenen het niets ontziende drijven van zijn leiders.

Voor hetgeen de heer Idenburg voor Indië deed, verdient hij — meenen we — den dank van het volk van Indië, van Vorstin en Vaderland.

* * *

De nieuwe minister van koloniën. Uit het *Alg. Hbl.:*

De heer S. de Graaff, oud-directeur van het binnenlandsch bestuur in Ned.-Indië, was laatstelijk regeeringscommissaris voor de reorganisatie van het bestuurswezen. Hij werd bij Kon. Besl. van 16 Januari 1913 belast met de opdracht, om onder de bevelen van den gouverneur-generaal een reorganisatie van het bestuurswezen aldaar voor te bereiden. Het desbetreffend rapport werd door hem op 15 April 1914 uitgebracht.

Het rapport-De Graaff heeft tot grondslag gediend voor verschillende voorstellen, met de uitwerking waarvan thans een aanvang is gemaakt. Zoo toonde de heer De G. de noodzakelijkheid aan van de beperking der bemoeienis van het Europeesche en van uitbreiding der bevoegdheden van het Inlandsch bestuur. Gelijk bekend is de z.g. ontvoogding van het Inlandsche bestuur reeds begonnen. Tot de door hem voorgestelde maatregelen behoort ook de instelling van regentschapsraden, waarvoor thans een ontwerp aan het oordeel van den Volksraad werd onderworpen.

De aan die maatregelen ten grondslag liggende denkbeelden vonden vrijwel algemeene instemming. Minder was dit het geval ten aanzien van de door den heer De G. voorgestelde decentralisatie van boven, de verdeeling van Indië in een aantal grootere gewesten dan thans, waaraan een zekere mate van zelfbestuur zou worden gegeven. Van verschillende zijden werd zulk een een maatregel, waarbij de gewestelijke raden van nu zouden moeten verdwijnen om voor nieuwe gewestelijke raden van een grooter ressort plaats te maken niet wenschelijk geacht. Wij oordeelden b.v. beter om op het bestaande voort te bouwen. Velen achtten ook zulk een maatregel praema-

tuur en zagen, waarvoor zeker veel zoo niet alles te zeggen is, in de decentralisatie van onderen, de ontwikkeling der representatieve idee in de gebiedsbeelden van lagere orde, desa en regentschap, den waren grondslag van een opvoeding in de richting van zelfbestuur.

De benoeming van den heer De G. tot minister van koloniën houdt dus ongetwijfeld verband met de erkenning van het groote belang der decentralisatie, welke uitteraard de groote aadacht van den nieuwen titularis heeft.

Maar ook uit een ander oogpunt is die benoeming niet van belang ontbloot. Bij de uitwerking zijner decentralisatieplannen heeft de heer De G. ook aandacht geschonken aan een nieuwe organisatie van het bestuurskorps. In tegenstelling met de bij B. B. overheerschende stemming achtte rapporteur het instituut van een korps als dat der civiele gezaghebbers voor de Buitenbezittingen onmisbaar. Maar de onverdeelde sympathie bij het korps bestuursambtenaren vond wel zijn voorstel om dit korps door betere vooruitzichten en eene, de ijdelheid vleiende titulatuur-verandering — de landdrost was niet van zijne vinding, hij verlangde slechts het vervallen van den titel van controleur omdat men nu ook al controleurs bij den pandhuisdienst en bij de opiumregie aantreft — het korps te verheffen.

* * *

Koloniaal beleid. Uit de *N.Ct.*:

De mededeelingen, door den opvolger van minister Idenburg aan enkele journalisten gedaan, bevestigen, wat het Indisch verleden van den nieuwen minister van Koloniën reeds deed verwachten. De lijn wordt voortgezet. De methode van opvoeding tot zelfbestuur, door den heer Ritsema van Eck met zooveel talent o. a. in ons blad verdedigd, die naar uit de jongste brochure van den heer Colijn, bleek, ook dezen kenner van Indië geheel logisch voorkwam, en die blijkbaar door minister Idenburg was aanvaard, was o. a. belichaamd in het voorontwerp van bestuurshervorming, dat den nieuwen minister van Koloniën tot auteur heeft. Zijn naam is in zooverre een program en een program, dat ons voorkomt de koloniale politiek te zullen leiden in de banen, waar die behoort.

Opvoeding tot verantwoordelijkheidsbesef door gestaag van verantwoordelijke plichten op te leggen. Het voorbeeld van de West met zijn koloniale staten, die terstond zich een taak zagen opgelegd, waarvoor zij niet ten volle berekend konden zijn, bewijst, hoe het niet moet. Een zich gestaag aan uitbreidende verantwoordelijkheid met gelijktijdige geleidelijke verruiming van het gebied waarover de autonomie zich uitstrekt, dat kan het eenige middel zijn, om aan Indië een parlementair stelsel te verzekeren, waarbij de inlander medezeggingschap krijgt in ruimere beteekenis, dan op het oogenblik mogelijk is.

De taak is dubbel moeilijk omdat de economische rol, door de ontwikkeling aan Indië gegeven, den inlander, die mede zou besturen, zou plaatsen voor problemen, die voor ons Westerlingen, welke de ontwikkeling hebben meegebracht, niet zoo vreemd zijn, als voor den inlander, die het land in enkele tientallen van jaren economisch wijzigingen zag doormaken, waarvoor het Westen eeuwen behoefde.

Wij zien met belangstelling uit naar de plannen van den minister terzake van de Indische verdediging en zijn houding ten opzichte van het vraagstuk, waarvoor de Sarekat Islam den minister van Koloniën plaatst, zal een zeer ernstige toetssteen vormen voor den nieuwen bewindsman.

Inmiddels, zijn verleden en zijn uitlatingen van thans, vestigen den indruk, dat de regeering een gelukkige oplossing gaf aan de door minister Idenburg's heengaan ontstane crisis.

* * *

Voortgezet Behoud. De heer J. E. S(tokvis) schrijft naar aanleiding van de ministerswisseling aan het Departement van Koloniën o.m. in *Het Volk:*

Driemaal is Idenburg minister geweest, zes jaren ruim troonde hij te Buitenzorg en het einde was, dat hij bij de verdediging, verleden jaar, van zijn laatste begrooting als willige dienaar stond van een verstoord en bevreesd behoud. Het is een zeer natuurlijk einde, want deze politieke charmeur is in de kern altijd een taktisch behoudsman geweest. Als minister heeft hij met gloed een decentralisatie-wet als een veelbelovende hervorming verdedigd, — als landvoogd duldde hij de verknoeiing van zijn werk door een weerstrevende ambtelijkheid; als minister stond hij het bekostigen van produktieve werken uit leening voor, — als landvoogd bestendigde hij tot het uiterste het ergerlijke stelsel om de millioenen hiervoor te onttrekken aan de gewone huishouding; als minister schonk hij veertig millioen aan Indië, met de uitdrukkelijke en onvoorwaardelijke bestemming, dat het bedrag ten goede van de huishoudkas zou komen, — als landvoogd hielp hij niettemin het geld in commercieel-productieve staatsondernemingen verwerken; — als minister wilde hij van geen partijstrijd op koloniaal gebied weten, — als landvoogd gehoorzaamde hij aan de christelijke drijverij van het klerikale kabinet-Heemskerk en alleen een gevaarlijke oppositie weerhield hem van verdere klerikale experimenten in het mohammedaansche land; als minister was hij zedelijke roeper, — als landvoogd berustte hij in een ergerlijke arbeidswetgeving en verwierf hij zich een kampioenschap bovenal in den aanleg van spoorwegen en havens, in de outillage van het koloniale kapitaal.

Deze staatsman dekte geheel de steminmg van zijn tijd: het schoone woord en de smalle daad van den overheerscher jegens een bevolking, die reeds te vreezen geeft, maar nog kon worden zoet gehouden. Wat Kuyper was voor Holland, gaf hij voor Indië: het kapitaal in godskleedij.

Maar ook de tegenstander kan in hem den bekwamen staatsman erkennen en dan mogen bijzonder worden herdacht de zware en onafgebroken moeilijkheden, waaronder hij de landvoogdij heeft vervuld. Vanuit het moederland de klerikale aanzetting van een buit-beluste christelijke meerderheid, op Java een eerste woelige opleving van de bevolking en een schrikelijke pest-epidemie, op de Buitengewesten alle misére van een snelle en goedkoope gezagsuitbriding, waarop het bestuursvermogen in geen enkel opzicht was berekend en ten slotte de gevaarlijke onzekerheden en moeiten van den wereldoorlog. Dat hij onder deze omstandigheden, tegen de rasdriften van de Europeesche bevolking in, de Sarekat Islam beschermend, zij het ook met gezagsdruk tegemoet trad, zal hem goede en blijvende beteekenis laten in de geschiedenis van Indië.

Als staatsman-filantroop had hij zijn verdienste, maar hij had afgedaan, toen de bedeelden zelven een macht werden.

Wie de gestemdheid aanvoelt, welke hier en in Indië thans ten opzichte van de inheemsche opleving heerscht, beseft, dat de opvolger van Idenburg voor haar weinig te verwachten geeft. Het moet nu maar uit zijn, dàt leeft er in het gemoed des behouds. De keuze schijnt dan bijzonder geslaagd. De nieuwe minister, de heer S. de Graaff, is voortgekomen uit de oude

school van de bureaukratie der harde gezagsoplegging. Zijn hervormingsontwerp had den tegenstand van allen, die oprechtelijk vooruit wilden, bedoelde in de kern hetzelfde als Colijn, Ritsema van Eck en andere behoudslieden: een schijndemokratie, waarbij de inheemsche samenleving als een minderwaardigheid in eigen organen vrijwel zou worden overgebacht naar groote gewesten met raden onder een alleen-verantwoordelijk ambtenaar en met onttrekking van een belangrijk stuk begrootingsrecht aan Staten-Generaal en Volksraad. De reaktie onder den schmink van demokratie. Nog geen vijf jaren geleden had deze man wegens zijn behoudszucht afgedaan — thans wordt hij als behoudsman tot hoogte verheven.

De nieuwe minister vergt voor de onzen alle waakzaamheid en te scherper omdat hij een knap man is.

* * *

De Indonesiër en zijn grond. In *Het Vaderland* heeft de heer G. J. D. C. Stempels een uitvoerig en zeer belangwekkend artikel over dit onderwerp geschreven.

De constructie van de grondrechten noemt de schr. een Staatsrechterlijk probleem van groot belang. Er is in dit opzicht nog geen bevredigende regeling getroffen, maar daarbij mag niet worden voorbijgezien, dat het hier een onderwerp betreft, dat verre van eenvoudig is. De wijdloopigheid, waarmede agrarische kwesties plegen behandeld te worden, heeft dit onderwerp in een kwade reuk doen komen te doen staan.

Wie zich met het agrarisch vraagstuk inlaat, steekt z'n hand in een wespennest, en zelfs zij, die van serieuze studie op dit gebied hebben blijk gegeven, moeten steeds terdege op hun tellen blijven passen.

Het onlangs verschenen boekje van professor van Vollenhoven, getiteld: De Indonesiër en zijn Grond, is hiervan een sprekend bewijs.

De schr. zet dan uiteen hoe in een primitieve streek met een primitieve landbouwende bevolking de eigendom van gronden wordt beschouwd en hoe de overheid daartegenover in een geordenden staat optreedt. Die overheid zal, veronderstelt de schr., een standpunt innemen dat voor de bevolking aldus valt te formuleeren: alle grond waarvan gij, bevolking, duurzaam het vrij genot en waarover gij de volle beschikking hebt (zooals uwe akkers, uw vaste weiden, de gronden waarop uw woningen staan, welke zijn ingenomen door uwe tuinen e.d.) al die gronden zijn van u en zullen onverkort van u blijven. Doch wat aangaat de gronden waarop gepleegt te jagen, hout te hakken, vruchten te zamelen en wat dies meer zij, wat die gronden betreft, zult ge mogen handelen als voorheen voor zoover ik, overheid, van oordeel ben dat hierdoor geen algemeene belangen worden geschaad. Want ziet ge deze gronden zijn niet van u; ge oefent er wel een zeker gewoonterecht op uit, maar dat openbaart zich uitsluitend als 'n recht van profijt zonder dat daar eenige zorg uwerzijds tegenover staat.

Op de vraag welke rechten de inlander op zijn grond heeft, antwoordt de schr.: eigendomsrecht, en hij zet uitvoerig uiteen, dat dit zoo is al zijn er die beweren, dat de inlander geen eigendom kent. De Gouverneur-Generaal, verpersoonlijkend de Indische Regeering, mag aan de genoemde gronden alleen raken voor 't geval het algemeen nut onteigening vordert, en dan tegen behoorlijke schadeloosstelling, overeenkomstig de voorschriften der wet. Hebben dus de Inlanders van die beschikking het vrij genot en daarover de volle beschikking (de kenmerken van wat hier en elders eigendom heet), of niet, en is grondeigendom hun dus wezenlijk vreemd?

Die eigendom wordt echter niet beheerscht door de bepaling van het In-

disch B. W. maar door de regelen van het inheemsche gewoonterecht of adatrecht.

Dit nu is ongeschreven recht, en uit overweging dat het voor den individueelen Inlander van belang kan zijn dat hij met betrekking tot zijn grond een beschreven recht of schriftelijken titel heeft, is de wetgever er toe gekomen hem tot het verkrijgen van zoo'n titel in de gelegenheid te stellen. (Art. 62, R.R. 7e alinea, alinea 4 van de agrarische wet van minister De Waal). De wet erkent dus, naar schr.'s meening „betrekkelijk" het duurzaam door inlanders uitgeoefend ongeschreven grondrecht als eigendom.

Het bij de Tweede Kamer aanhangige wetsvoorstel tot herziening van art. 62, R.R. zet niet een nieuwe lijn aan, maar trekt met 'n rectificatie een oude lijn door. Voortaan zal, dit is de conclusie, van overheidswege doelbewust worden aangestuurd op inschrijving der thans „openlijk" erkende eigendomsrechten en dat niet alleen voor zoover zij individueel, maar ook voor zoover ze gezamenlijk worden uitgeoefend.

Niemand kan hiertegen in redelijkheid iets inbrengen naar het oordeel van den schr. En er kan te minder bezwaar tegen bestaan wijl het, blijkens het 8e lid van het wetsontwerp, in het voornemen ligt om, bij algemeene verordening vast te stellen, overgang van rechten op grond van Inlanders op niet-Inlanders niet toe te laten; het gouvernement zal dus den Inlander in zijn eigen belang de hand boven het hoofd houden.

En de andere, door gewoonterecht verkregen rechten op den grond (b.v. het recht om boschproducten in te zamelen), wat zegt het wetsontwerp daarvan? Antwoord: het schekt oog wat deze rechten betreft klaren wijn: ze zullen, zegt het 6e lid, worden geëerbiedigd zooveel zulks met het algemeen belang bestaanbaar is, en voor zoover noodig bij algemeene verordening worden geregeld. In verschillende streken zijn reeds daartoe strekkende regelingen in werking (Lombok, Sumatra's Westkust, Menado); ook hier dus niet een nieuwigheid, maar een rond uitkomen voor een beginsel van bejaarde praktijk.

Als men alle ter zake geldende voorschriften raadpleegt, en in het oog houdt, dat de Koninklijke wetgever ondergeschikt is aan den Rijkswetgever, dan blijkt dat het in art .1 van het „agrarisch besluit" genoemde staatsdomeinbeginsel ten aanzien van den rechtstoestand der duurzaam bij de bevolking in gebruik zijnde gronden niet het minste effect heeft; de Staat *heet* van die gronden eigenaar, maar *is* het per saldo niet.

Er is hier dus een kronkel in de wetgeving, 'n kronkel die intusschen voor den Staat een geldelijk voordeeltje oplevert; en in zóóver dus practisch gevolg heeft. Want wanneer iemand van een Inlander grond wil koopen, vindt hij, nadat hij met dien Inlander geldelijk de zaak heeft klaargespeeld, achter den bruinen broeder nog den Staat staan, die, hoewel *fictief* eigenaar, nochthans 'n *reëele* koopsom vraagt!

Het reeds genoemde thans aanhangige wetsontwerp brengt ook in dit opzicht zuivering. Alleen de z.g. woeste gronden zullen voortaan staatsdomein zijn.

Het verdere gedeelte van het artikel is een bestrijding van Prof. Van Vollenhovens' „*De Indonesiër en zijn grond*", waarin naar de heer Stempels uiteenzet de zaak geheel verkeerd wordt ingezien. Voor een verkorte weergave leent zich echter dit gedeelte niet.

* * *

De Indische regeering en de pers. In de vergadering van den Volksraad van Ned.-Indië in de eerste dagen van Juli gaf de regeeringsgemachtigde,

de heer W. Muurling, eenige beschouwingen ten beste met betrekking tot de pers. In het bijzonder beklaagde hij zich over de scherpe critiek der bladen op de handelingen van den Volksraad:

„De regeering heeft reeds herhaaldelijk haar afkeuring over den toon van sommige Europeesche bladen tegenover den Volksraad uitgesproken, maar het bleek boter aan de galg gesmeerd. Het lezend publiek schijnt in den toon behagen te scheppen, hetgeen niet voor zijn smaak getuigt. Doch waar het correctief der openbare meening zich niet doet gelden en de strafwet onvoldoende is, om het euvel in toom te houden, is alleen in administratieve maatregelen, met name in toepassing der schorsing, een afdoend wapen te vinden. Dit eischt echter een uiterst voorzichtige en nauwgezette hanteering. Niettemin zal mogelijk slechts dit ultimum remedium bruikbaar blijken te zijn, om de pers binnen de perken te houden."

Naar aanleiding van deze opmerkingen, doet de hoofdredacteur van het *Soer. Hbl.*, de heer J. G. Boon, in het nr. van 27 September een mededeeling, welke zeer de aandacht verdient:

„'t Zal ongeveer een jaar geleden zijn — schrijft hij —, dat de heer Muurling, toenmaals chef van den politieken inlichtingsdienst, mij schriftelijk aanbood ons blad te koopen. Hij meende, dat de middelen om de helft der aandeelen in handen te krijgen terstond beschikbaar waren, maar eischte de verzekering, dat de andere helft hem binnen een jaar zou toevallen. Mijn antwoord luidde, dat er niet aan gedacht werd om het blad te verkoopen, maar dat, afgescheiden daarvan, de som, welke contant neergeteld moest worden, zóó groot was, dat ik betwijfelde, of zelfs de financieele middelen, waarover de heer M. beschikte, daarvoor voldoende zwaar zouden zijn. Ofschoon op dat moment nog niet ten volle doorgrondende de motieven, welke bij den heer M. voorzaten, om een carrière, welke een ruimen horizon bood, prijs te geven voor de min of meer riskante loopbaan van den journalist, bleef ik op mijn qui vive en het was niet zonder een min of meer ironischen glimlach, dat ik de benoeming van den heer M. vernam tot zijn huidig ambt.

Zou de regeering werkelijk middels den heer Muurling zich een critiek van den hals hebben willen schuiven, welke haar hinderde en zou zij werkelijk hebben gemeend, dat zij baat zou vinden bij zulk een volmaakt ondeugdelijk recept?" *(N. Ct.)*

* * *

De Inlandsche beweging. Van inlandsche zijde wordt aan *De Locomotief* o.m. geschreven:

„Meent men werkelijk, dat de Inlander van nu precies gelijk is aan den Inlander van twintig jaar geleden b.v.; dat de Oosterling van thans net eender is als de Oosterling van vóór den Russisch-Japanschen oorlog? De eenvoudigste Kromo hoorde en zag de snelle veranderingen ook hier in het Oosten overal om zich heen en ziet ze nog dagelijks. Men schijnt te denken, dat Kromo zoo dom is, dat hij die wijzigingen in zijn omgeving niet kon of kan opmerken. Maar daarin vergist men zich toch. Kromo is niet zoo dom als menig Europeaan denkt, hij is alleen niet geschoold, en uit zich tegen den Europeaan niet graag, omdat hij hem over het algemeen gesproken niet vertrouwt. Daarom houdt hij zich voor dezen meestal maar van den domme, en de Europeaan meent dan in zijn eigendunk inderdaad met een domkop te doen te hebben. Hoe 't ook zij, een feit is het, geen leugen, dat Kromo van thans lang niet dezelfde is als Kromo van tien jaren geleden, daar het

Javaantje van den tegenwoordigen tijd zich meer mensch voelt dan het Inlandertje van tien jaar geleden.

En dan de niet-analphabeten, die kranten, tijdschriften en boeken kunnen lezen over alles en nog wat, ook over de beroeringen in de laatste jaren op de geheele wereld, den Europeeschen oorlog, de Russische omwenteling, de stakingen overal. Er werd gezegd, dat de opruiende artikelen in de Inlandsche bladen de rustige bevolking hier opstookten, zoodat ze ontevreden is geworden. O.i. heeft men één factor te veel uit het oog verloren, d.i. de vertalingen van de Reuter- en andere telegrammen in de Inlandsche bladen, welke dagelijks melding maken van gebeurtenissen in andere werelddeelen. Juist die ,,kabar kawat'' (telegrammen) gaven den Inlandschen lezers voedsel tot denken, tot het maken van vergelijkingen. Vooral de Hollandsch lezenden, die dagelijks één of meer Europeesche kranten lazen, waarin haast ieder artikel, elk bericht hen noopte, hun gedachten over allerlei problemen te laten gaan, ook over hun volk.

De beweging gedurende het laatste decennium, welke door iedereen, al staat hij tot nu toe persoonlijk buiten elke organisatie, gevoeld wordt, heeft het gevoel levendig geroepen, dat men ook rechten heeft, niet plichten alleen; dat de ambtenaren voor het volk zijn, niet het volk voor de ambtenaren dat een goede regeering een land moet besturen in het belang van het volk en niet in dat van de vreemdelingen alleen.''

,,Dat men ook rechten heeft, niet plichten alleen'', is geen misplaatste opmerking. En indien dan aan de andere zijde ook maar niet vergeten wordt, dat men ,,ook plichten heeft, niet rechten alleen'', dan zal de zaak wel in 't reine komen.

Indien van Inlandsche zijde de eerste stappen worden gedaan om tot betere samenwerking en een beter wederkeerig verstaan te komen, dan zou de nobelste daad van de zijde van de thans zoo starconservatieve en reactionnaire partij een schrede tot ,,toenadering'' en meer waardeering zijn; in het belang van de Europeesche, zoowel als de Inlandsche bevolking. ,,Indien''...

,,En waar men van Inlandsche zijde zich bereid verklaart tot toenadering, hangt het nu dus af van de andere partij, of samenwerking mogelijk is, ja of neen. Nu kan men schamper zeggen, dat het een-toontje-lager-zingen van de ,,revolutionnairen'' te danken is aan de bajonetten of eigenlijk de kogels te Garoet. Maar daartegen kunnen we dit aanvoeren, dat de gemoederen in de Inlandsche wereld en dus ook de houding van de Inlandsche beweging geheel anders zouden zijn geweest, indien niet spoedig na den moord op hadji Hasan aan 't licht was gekomen de djimat-zwendelarij en het bestaan van de S. I. afdeeling B., welke beide feiten haast door alle weldenkende inlanders ook veroordeeld zijn. Hadden deze feiten ons niet als het ware den mond gesnoerd, dan was men over de schietpartij zelf nog lang niet uitgepraat. In plaats dat men zich daardoor zou laten afschrikken, hadden de stemmingen, zooals in het begin trouwens ook duidelijk gedemonstreerd werd, juist heftiger kunnen zijn. Doch, zooals gezegd, ook de Inlandsche wereld zelf vindt nu de zwendelarij en het afdeeling B. gedreig ontoelaatbaar, zoodat de gestrengheid van de regeering in dit opzicht ook naar het oordeel van de Inlanders volkomen gerechtvaardigd is. Vandaar dat men zich als het ware eenigszins schaamt, de kwade praktijken niet eerder te hebben ontdekt. Daarom wil men nu het verzuim of hoe men het noemen wil, voor zooveel men kan, goedmaken.

Hieruit blijkt, dat de voormannen van de Inlandsche beweging vatbaar zijn voor rede, dat ze dus niet alles goedkeuren, wat maar van de bevolking

komt, doch wel degelijk een maatstaf aanleggen aan de handelingen van volgelingen.

Dat men ook aan den anderen kant een behoorlijke maatstaf aanlegge aan de volksopleving."

* * *

De Sarekat Islam. De Standaard driestart:

Ook de houding van de Sarekat Islam nam, ingevolge de jongste berichten, in Indië een niet zeer geruststellend karakter aan.

Men herinnert zich op wat toon, nog kort geleden, de Indische studenten te Delft zich voor niet zoo klein deel hooren lieten. Aan niets zouden zij zich meer storen. Men zou steeds meer als eigen heer en meester in zake de Indische aangelegenheden optreden. In Delft was men, in Sociaal-democratischen kring, voor dit aan niets zich meer storen gerijpt. De Regeering had hun geen wet meer te stellen. Zelve zouden ze uitmaken, wat hun te doen stond.

En steeds meer in gelijken geest schijnt 't nu zonder de heeren van de Sarekat Islam in Indië toe te gaan. Men stelt kort en goed zijn eischen, en wordt hieraan niet aanstonds voldaan, dan verklaart men, zonder eenig hooger gezag te ontzien, dat men desgewenscht zelf voor de handhaving van zijn ingebeelde rechten zal optreden.

De Aziatische geestesbeweging die vóór 1914 geheel Azië begon te doorwoelen, is door den grooten wereldoorlog een korten tijd half bezworen geweest. Men hoorde er toen althans minder van. Thans echter blijkt wel overduidelijk, dat onze positie in den Archipel door deze actie eer achter- dan vooruitging.

Ook in de kringen van de Sarekat Islam leest men tegenwoordig veel meer dan voorheen, en geraakt hierdoor veel beter op de hoogte der huidige verhoudingen. Zoodoende bleef het ook voor de heeren van de Sarekat Islam geen geheim, dat onze positie in den Archipel allengs een hachelijk karakter aannam. In steeds breeder kring begon men te ontwaren, dat onze geheele positie in den Archipel er met name 't laatste voorafgaande jaar niet op verbeterd was. Vandaar het veel driester optreden, dat soms er naar gelijken komt, of men gaat inzien, dat men zich aan niets meer behoeft te storen.

* * *

Het oordeel van dr. Radjiman over de de Javaansche beweging. Dr. R. Ngabehi Radjiman, alias Wediodipoero, lijfarts van den Soenan, met verlof hier te lande, naar zijn meening over de Groot-Javaansche volksbeweging gevraagd, zou deze beweging willen noemen een physiologisch-pathologisch verschijnsel. Hij vindt dit verschijnsel zeer normaal, al geeft hij onmiddellijk toe, dat het den indruk maakt eener abnormale uiting, doch beschouwd in het kader zijner opvatting, die deze beweging van het Javaansche volk als reactie plaatst tegenover een actie — het langdurig en gedwee voortleven van een volk onderden druk van een ander volk, dat het tot dusverre nog niet voldoende heeft kunnen helpen — kan hij hierin niets ongewoons zien.

Door een samenloop van verschillende factoren, welke hierop hun invloed hebben doen gelden, is z.i. de huidige toestand ontstaan, in welken hij dan ook — voorloopig — ómdat hij er een normaal verschijnsel in ziet, niets verontrustends kan waarnemen en hij is er van overtuigd, dat, zoolang aan die factoren, de grond waarop ze rusten, niet wordt ontnomen, die toe-

stand zoo zal blijven, d. w. z.: reactionnair, met het vooruitzicht van in kracht toe te nemen. Op welke wijze de beweging zich evenwel zal ontplooien, kan hij niet zeggen. De drang tot actie, geboren uit de feiten, is er, doch naar de juiste richting wordt nog gezocht, wat onze zegsman daaraan toe schrijft, dat het leidende intellect niet voldoende vertegenwoordigd is, zooals dit wèl het geval is in de groote Westersche cultuurstaten, die over voldoend onderwijs hebben te beschikken gehad. De verdere ontplooiing zal, volgens zijn inzicht, natuurlijk ook veel afhangen van de plaats, die aan het begrip „kolonie" in de toekomst zal worden ingeruimd.

Ten aanzien hiervan beroept de dokter zich dan op de wordingsgeschiedenis van de overige wereldstaten, die nog uiterst vaag, geen voorbespiegeling gedoogt. Het streven van den Volkenbond zal hierin een voorname rol spelen — meent hij — en „de kolonie" zal zeker in het komende wereldbestel ook een andere plaats krijgen.

De beide groote factoren waardoor de beweging gestuwd wordt, behalve het ontwakende bewustzijn dan van het volk, dat eenmaal, zij 't ook lang geleden, een cultuur-staat vormde, zijn in de eerste plaats onderwijs en landbouw. Het volk dient onderwezen te worden en de opeenvolgende regeeringen hebben getoond daravoor blind te zijn.

Geheele generatie van het inlandsche volk, dat toonde intellect te hebben en zich wilde ontwikkelen, konden dat niet of niet in voldoende mate doen.

De afstand naar Nederland was steeds en is nog voor velen te groot en Indië heeft nog altijd geen universiteiten. Dat prikkelt het volk. En wat den landbouw, die noodzakelijk moet worden vooruitgebracht, betreft, hiervoor ontbreekt te eenenmale de groote stimulans: de liefde van den landman voor den grond. Die liefde is lang geleden gedood en waar deze bij de huidige politiek wel niet meer zal herleven, daar vreesde hij zeer, dat die machtige factor wel als steunpilaar onder „de beweging" zal blijven.

Voor dit alles gaat momenteel de groote strijd, die gevochten wordt met overtuiging, mogen dan ook de wapenen, die worden aangewend, niet altijd juist zijn. En ook dit verschijnsel, als onderdeel, achtte zegsman zeer reëel, beoordeeld althans naar het prille stadium, waarin die geestelijke strooming op het oogenblik verkeert. *(De Telegraaf).*

* * *

Een Javaansch oordeel over den toestand in Indië. De heer J. J. Puister schrijft in het *Alg. Hbl.:*

Een Javaansch vriend, wiens algemeene kennis, helder verstand, scherp opmerkings-vermogen en bezadigd oordeel ik in een ruim 20-jarigen vertrouwelijken omgang, deels persoohlijk, deels schriftelijk, heb leeren kennen en op hoogen prijs stellen, voelde zich gedrongen mij dezer dagen een uiteenzetting te geven van den algemeene toestand in Indië.

Hij voelde zich daartoe te meer genoopt, daar hij begreep hoe begeerig ik zou zijn te weten, wat er na de jongste gebeurtenissen op Java (beroering in de Vorstenlanden, treurspel te Garoet, regeeringsrondschrijven aan de hoofden van gewestelijk bestuur) omging in breede kringen van het Javaansche volk en bij men verantwoordelijkheidsbesef doordrongen leiders.

De mededeelingen en beschouwingen over de schijnbaar verwarde toestanden in Indië, van dezen Javaanschen intellectueel, die steeds een juisten kijk had op personen en zaken en die ook door zijn verschillende openbare betrekkingen in de gelegenheid is van alle uitingen kennis te nemen, vind ik

zoo belangwekkend, dat ik meen ze niet aan het Nederlandsche volk, en vooral niet aan de Regeering, te mogen onthouden.

Hij begint met vast te stellen ,,dat de bevolking in 't algemeen tevreden is over de Nederlandsche Regeering".

,,De groote massa, zegt hij, vindt den toestand gewoon. Dat er soms voedselschaarschte of epidemieën onder haar heerschen, schrijft zij toe aan Gods beschikking, evenals de Kloet-uitbarsting.

,,Haar stemming tegenover het bestaande gezag is minstens net zoo goed, zoo niet beter dan die van vele volken van Europa en elders, die onder de Regeerng van eigen landgenooten staan, ondanks de pogingen van verscheidene personen, zoowel Inlandsche als Europeesche, om het Gouvernement bij hen in een ongunstig dag licht te stellen.

,,Slechts een betrekkelijk klein gedeelte laat zich door de demagogen meeslepen. De half-ontwikkelden worden in de war gebracht door Westersche theoriën en door voorstellingen van de gebeurtenissen in Europa en elders, uitgelegd volgens de zienswijze der agitatoren; maar gelukkig blijft de groote massa der bevolking er kalm bij.

,,Rustverstoringen hebben wel plaats gehad, maar niet meer dan vroeger, vooral onder 't Inlandsche régime. Nergens ter wereld is het een Regeering gelukt, om het zoover te brengen, dat de menschen naar niets meer verlangen."

Met dit getuigenis over ons bestuur door een Javaan, wiens gansche streven reeds lang voor men aan Boedi Oetomo of Sarekat Islam dacht, gericht was op de opheffing van zijn volk, kunnen wij tevreden zijn, maar het moet ons tevens een spoorslag wezen, op den ingeslagen weg voort te gaan.

,,Door bijgeloof of onwetendheid" gaat hij voort, ,,laat een betrekkelijk groot aantal menschen zich gemakkelijk meeslepen, zoowel door conservatieve als door moderne geestdrijvers, totdat hun blijkt, dat zij worden bedrogen.

,,De ouderwetsche geestdrijvers (goeroes, kyahi's, enz.) konden wel eens de domme menigte wijs maken, dat zij een bovennatuurlijke macht bezitten, zoodat zij gemakkelijk het Gouvernement zouden kunnen overwinnen en een heilstaat stichten.

,,De moderne agitatoren slaan een anderen weg in. Zij suggereeren de bevolking, dat zij het ellendig heeft, door de schuld van het Gouvernement en van het kapitalisme; dat zij door hun organisatie, gesteund door een machtige partij in Holland, in staat zijn om de Regeering de wetten voor te schrijven, of een ander Regeeringsstelsel in te voeren, dat zij het daarheen kunnen leiden, dat de bevolking geen of slechts weinig belasting betaalt, geen dessadiensten verricht, dat de padi van de dessa-loemboengs wordt verdeeld, dat de particuliere landerijen aan de bevolking worden teruggegeven, dat de kleine man tot welstand komt, enz., enz. Alles wat de Regeering doet, is ,volgens hen, verkeerd. En mocht de een of andere maatregel zijn genomen, waarop zij niets kunnen afdingen zooals de onteigening van de particuliere landen, dan wordt zulks aan hun actie toegeschreven."

We zijn geneigd te zeggen: ,,Tout comme chez nous" maar 't zijn ook dezelfde personen.

,,De Inlandsche beweging is ontstaan door het Gouvernements-onderwijs, — door de meer welwillende houding van het Bestuur, — en door het geloof, dat de Overheid in de laatste tijden gaarne rekening houdt met hun wenschen en grieven.

(Nu moet men niet denken, dat de briefschrijver een tegenstander is van meer onderwijs; integendeel, — deze verlichte Javaan zond mij tijdens mijn verlof in 1906 een reorganisatie-ontwerp van het onderwijs aan Inlanders, dat ik destijds ter hand stelde aan een lid der Eerste Kamer, maar waarvan ik sinds nooit meer iets heb vernomen).

„In den ouden tijd dacht men er niet aan om met wenschen of klachten aan te komen, omdat men in de meening verkeerde, dat het niets gaf, of dat men daardoor in moeilijkheden kon komen.

„Men was aanvankelijk op den goeden weg in het streven naar stoffelijken vooruitgang, door zelf te trachten economisch sterker te worden en op loyale wijze de Regeering te wijzen op de nooden en behoeften en misstanden, en de Regeering van advies en voorlichting te dienen omtrent het nemen van maatregelen in het belang van het volk.

„Maar later wordt de beweging revolutionnair onder den invloed van Europeesche socialisten, onder wie eenige gestudeerden. Eenigen van hen zijn ingenieur of meester in de rechten, velen onderwijzer. Niet alleen de bevolking, maar ook de militairen trachten zij op te ruien tegen het Gouvernement. Ik begrijp niet waar weze menschen naar toe willen. Met mijn bekrompen verstand acht ik zelfs in Europa het verkondigen van revolutionnaire denkbeelden verkeerd, des te meer in Indië, waar de toestanden en verhoudingen geheel anders zijn."

Nu treedt de briefschrijver in een beschouwing over de troebelen in Europa en wijst op de evenzoovele mislukkingen om den socialistischen of communistischen heilstaat te stichten te Moscou, in München, in Boeda-Pesth.

„Met zulke voorbeelden voor oogen, gaat hij voort, is het mij onverklaarbaar, dat bovengenoemde Europeanen het er op aanleggen om hier de bestaande orde van zaken omver te werpen."

Gouverner c'est prévoir. Zou het i. p. v. schorsen en uitwijzen niet beter zijn niet uit te zenden die personen, welke niet in de eerste plaats als ambtenaar, maar als politiek agitator en wel als Umstürzler naar Indië wenschen te vertrekken?

Eenige jaren geleden heb ik een jong onderwijzer in Indië zien komen, zeloot meer van Wijnkoop dan van Troelstra, wiens glanspunt in zijn leven was, op een der eilanden de klompenmakers te hebben georganiseerd op socialistischen grondslag. Was de jonge man maar klompenmakers blijven organiseeren! In een kranteberícht las ik, dat hij op een vergadering van Inlanders (naar aanleiding van het Garoet-incident) druk had meegedaan de bevolking op te zetten tegen het Gouvernement.

„Het tegemoetkomed optreden van de Overheid," zegt mijn briefschrijver, „tegenover de Inlandsche vereenigingen en Haar streven om bij het besturen van het land partij te trekken van de voorlichting en de uitgesproken wenschen der geregeerden en dus met hen samen te werken, worden door de Inlandsche en Europeesche demagogen voorgesteld als een bewijs van zwakheid en van vrees. Volgens hun opinie is de Regeering onwillig en onbekwaam om de bevolking tot welvaart te brengen".

Hierin gaat de Regeering niet vrij uit. Sedert het aftreden van Van Heutsz heeft zij bij toeneming een slapheid en onvastheid van lijn vertoond, die Europeesche en Inlandsche bestuursambtenaren onzeker maakten in hun optreden, ze hadden geen houvast meer. Gelukkig valt er in de laatste maanden bij de Regeering een kentering te constateeren. Dat het Javaansche volk en zijn niet-demagogische leiders dit waardeeren en wenschen, dat dit zoo blijve, geeft mijn vriend onomwonden te kennen.

„Naar mijn meening", zegt hij, „ageert de Regeering op de juiste wijze.. Zij toont den vasten wil en het vermogen te bezitten om de belangen van het volk te bevorderen, doch ook de kracht en macht om buitensporigheden tegen te gaan, waardoor de economische en intellectueele ontwikkeling van het volk op ordelijke wijze kan plaats vinden.

„Het tot dusverre gevolgde stelsel van bestuur heeft in het algemeen veel goeds gesticht. Het is veel beter dan het vroegere onder het Inlandsche régime. Wanneer de in de laatste jaren genomen maatregelen hebben doorgewerkt, dan zullen zij tot heil en zegen zijn voor de Inlandsche bevolking.

„Maar de Regeering heeft tijdig ingezien, dat in verband met de ontwikkeling der toestanden en verhoudingen in de Indische maatschappij een geleidelijke verandering van stelsel noodig is, zooals het invoeren van Gemeente- en Gewestelijke raden en van den Volksraad, terwijl een algeheele hervorming van het bestuursstelsel in behandeling is. Ik moet zeggen, dat de Regeering diligent is."

Tot zoover mijn briefschrijver.

Uit een brief, dien ik enkele weken geleden mocht ontvangen van den Prangwadana (Mangkoe Negara VII) bleek mij overtuigend, dat deze vorst voor de toekomst van het Javaansche volk ook goede verwachtingen van den Volksraad koestert.

Uit bovenstaande blijkt dus, dat wij thans zijn op den goeden weg; uit het program, door den Gouv.-Gen. in zijn rede van 1 Sept. ontwikkeld, blijkt ook, dat de Regeering dien weg ten einde zal gaan en daarbij alle beletselen zal wegvagen.

Maar dan ook onthoude de Regeering zich, — en dat zal den huidigen Min. van Kol. moeilijk vallen, maar 't is een onafwijsbare plicht, — de Regeering onthoude zich van alles, wat den onruststokers ook maar een schijn van recht kan geven om de bevolking op te zweepen met de bewering, dat de Regeering het op haar Godsdienst heeft gemunt, dat haar godsdienst in gevaar verkeert.

Mochten dan eerlang de volken van den Indischen Archipel verstandelijk, zedelijk, economisch en staatkundig tot vollen wasdom zijn gekomen, zoodat zij alleen en zelfstandig hun weg zouden kunnen gaan, misschien is er dan wel een eenheid van belangen, een onderling vertrouwen en waardeering geboren, die een scheiding aan beide deelen van het rijk, aan gene en aan deze zijde van den evenaar als een natioale ramp zou doen beschouwen.

Zoo niet, dan past slechts, ons in 't onvermijdelijke te schikken, ons blijft dan de voldoening als klein volk een millioenenvolk tot leider te hebben mogen zijn.

* * *

Bestuur en criminaliteit. De heer J. Koning schrijft o.m. in het *Soer. Hbl.:*

De criminaliteit te plattenlande heeft, mag worden gezegd, sedert eenigen tijd, de bijzondere aandacht van de regeering. Aan de verwildering onder een zeker deel der inheemsche bevolking in bepaalde centra van Java is sedert kort paal en perk gesteld, al is het wat laat en eerst, nadat in de pers herhaaldelijk de alarmklok moest worden geluid. De toestand in Bantool is aanmerkelijk veel beter dan hij het vorige jaar was; in het Kedirische, om maar een paar centra te noemen, welke als zeer berucht hebben te boek gestaan, is op het oogenblik van een terreur geen sprake meer, dank zij de patrouilledienaten van de troepen, die zoo langzamerhand

aan de bevolking hebben geleerd, wat een geregeld leven beteekent en wat daarvan de vruchten kunnen zijn.

De geest der criminaliteit heeft zich echter in dezen tijd verplaatst. Hij bestuurt niet meer uitsluitend de hand van den rietdief of van den zich boven elke wet wanenden brandstichter; hij leidt thans ook de pen van een groep inlandsche publicisten en de criminaliteit vindt in meer geestelijken zin een nieuwe uiting in de kolommen van zekere inlandsche persorganen.

De inlandsche perscriminaliteit heeft een ontzaglijke vlucht genomen, omdat de misdaden ongestraft gepleegd kunnen worden; zij is in dat opzicht analoog met die te plattenlande, zooals ze daar een jaar geleden tierde en waarbij de veiligheid in het gedrang is gekomen. Het element der waardeering voor den kolonialen arbeid der Nederlandsche werkers is volkomen uitgeschakeld; er zijn slechts laster en hoon voor in de plaats gekomen.

Men behoeft in de meeste gevallen de in een belangrijk deel der inlandsche pers den laatsten tijd tot uiting gekomen minachting voor den arbeid der Nederlandsche werkers hier te lande, niet au sérieux te nemen. Zij vormt in zekeren zin den humor in de tragedie van den arbeid, die als een specifiek inlandsch spel van misère voor den Europeeschen toeschouwer wordt opgevoerd. De inlander, die nog moet leeren werken in vele gevallen, scheldt den Europeaan, die door rusteloozen arbeid zijn land welvarend maakt, uitzuiger van het volk. Blind en door zijn leiders blind gelaten voor eigen fouten en tekortkomingen, onmachtig iets te doen, dat succes in den economischen strijd waarborgt, gaat hij hevig en grof te keer tegen hen, aan wie de welvaart van zijn land, waarvan hij het meeste profiteert, onnoemelijk veel te danken heeft. Ook op dit gebied is verwildering ingetreden en iedere aarzeling van de zijde der regeering, waar het een afdoend ingrijpen betreft, kan de ernstigste gevolgen hebben. De waardeering van den arbeid der Europeanen wordt door deze inlandsche perscampagnes systematisch weggewerkt. In bondgenootschap met de luiheid en de onkunde draagt een zieke verpolitiekte geest hiervoor geheel de verantwoordelijkheid en de consequenties daarvan zijn niet te overzien, zoolang aan dit nieuwe kwaad niet krachtig paal en perk wordt gesteld. Het kan nog niet worden gezegd, dat van bevoegde zijde in deze richting tactvol wordt opgetreden. De houding van de bestuursambtenaren ten aanzien van deze soort geestelijke criminaliteit is vaak zaak, ergerlijk en maar al te veel kan er uit worden opgemaakt, dat men zich onvoldoende rekenschap heeft gegeven van de werkelijke, diepere oorzaken van het kwaad, waardoor het dan ook alleen te verklaren is, dat dit zoo welig heeft kunnen opschieten met de snelheid en de woekerzucht, die den groei der tropische planten kenmerken.

Het zijn echter niet alleen de ambtenaren met bestuursmacht bekleed, die ten deze te kort schieten. Daar zijn bijvoorbeeld de rechterlijke ambtenaren, die in de binnenlanden zijn werkzaam gesteld en die door een al te ambtenaarlijke opvatting van hun taak, het kwaad laten verder tieren, terwijl toch velen onder hen het in hun vermogen zouden hebben de wortels ervan aan te tasten.

De schrijver tracht dan door eenige voorbeelden aan te toonen, dat bestuursambtenaren, in het algemeen dienaren van het gouvernement, vaak door een al te beperkte opvatting van hun arbeidskring, onvoldoende medewerken, opkomend kwaad tijdig den kop in te drukken.

Het zou zeer zeker op den weg van de landraadvoorzitters liggen om de oorzaken van de toenemende criminaliteit op te sporen, maar die ambte-

naren worden gehinderd door de overstelpende hoeveelheid arbeid, die zij te verrichten hebben en door hun verhouding tot B.B.

„Bijna overal op Java kan men u spreken van de ondervinding, dat, als men zich maar eenigermate bemoeit met de bestuurstaak of indien men zich interesseert voor eenigen economischen toestand, men optornt tegen onwillig B.-B. Wij weten het uit de verhalen van tallooze goedwillende ambtenaren. Zelfs als men het doet met goede bedoelingen wordt een raad ver weggeworpen of een vraag niet of verkeerd of onaangenaam beantwoord.

Wij zijn overtuigd hier den vinger te hebben gelegd op een ernstige wondeplek. Het feit van de niet harmonisch aansluitende arbeidssferen der diverse ambtenaren in de binnenlanden heeft de meest nadeelige gevolgen; verwildering en criminaliteit zijn er de ergste van en zij ware juist het gemakkelijkst te voorkomen geweest.

Nu is het te begrijpen, dat men, met hoeveel geestdrift en interesse vaak ook begonnen, tenslotte zijn werk doet en meer niet. Een groot deel van het B.B., — de voorbeelden zijn legio — bestuurt niet in het uitsluitend belang van land en volk, maar voor eigen glorie. De officieele waarheid is hun middel; het sauveeren en endosseeren spelen daarbij een groote rol. Gelukkig, dat er van de gloria nog wel eens iets goeds afdruipt op land en volk. Maar het zou gemakkelijk anders kunen zijn en zoo oneindig veel beter".

* * *

Mijnbouw en poenale sanctie. In *Koloniale Studiën* stelt de heer V. Zimmerman de vraag, hoe de mijnbouwondernemingen aan mijnwerkers zullen kunnen komen, als de poenale sanctie op het koeliecontract wordt opgeheven.

In de eerste plaats moet het aantrekken van vrije arbeiders door middel van het stichten van Javanen-kolonies op de ondernemingen volgens schr. voor de mijnbouwondernemingen een illusie blijven. De mijnen toch zijn in den regel op terreinen gelegen, die wegens den aard der bodemgesteldheid zich absoluut niet leenen tot het verbouwen van padi of andere voedingsgewassen. Van arbeiderskolonies op mijnbouwondernemingen kan dus nimmer sprake zijn!

Doch de schoen wringt op een andere plaats nog veel sterker. Hoe zal men ooit nieuwe mijnwerkers onder de Javanen kunnen secruteeren zonder de hulp der poenale sanctie? En dan laat de schrijver zich op de volgende wijze uit over de manier, waarop de Javanen, die een afkeer hebben van arbeiden onder den grond, ten slotte mijnwerker worden.

„Ik zoude wel eens willen weten, welke voorstelling zich een Inlander, die zich als mijnwerker laat aanwerven, van het werk, dat op hem wacht, maakt. Werfagenten en de wervingscommissaris zijn verplicht hem volledig in te lichten, maar laten dit, de eersten aan hunne mandoers, de tweeden aan hun magangs of djoeroetoelis over. Vertellen deze lieden, wier belang het met zich brengt, de aan te werven menschen niet af te schrikken, de volle waarheid? Wordt er niets verbloemd? Ik sprak dezer dagen een meer ontwikkeld Javaan, die mij vroeg, of het wel waar was, dat in Nederlandsch-Indië mijnwerkers onder den grond bij een lampje moeten werken, en aan wien dat ongeloofelyk wilde toeschijnen. Als een ontwikkeld Javaan dat niet begrijpen kon, welke voorstelling zal zich dan een gewone koelie ervan maken? Voor hem geeft het feit, dat mijnwerkers beter betaald worden dan fabrieksarbeiders den doorslag, en hij zal dan ook de vraag van den wervingscommissaris, of hij weet waartoe hij zich verbonden

heeft, volmondig met „ja" beantwoorden. Eerst als hij op de mijnbouwonderneming gearriveerd is, waar men hem volstrekt niet dadelijk onder den grond stuurt, maar langzaam en voorzichtig tracht aan de nieuwe werkwijze te wennen, begrijpt hij, waarom het te doen is. Maar dan is het juist de poenale sanctie, die, zooals het in het verslag der Arbeidsinspectie luidt:

..als het zwaard van Damocles voortdurend boven het hoofd van den con-
..tractant hangt,
die hem tot kalmte brengt en hem van onbesuisde stappen terughoudt".

Weliswaar vertelt de schrijver verder, dat de koelie, eenmaal onder den grond gebracht, ten slotte vrede krijgt met dit soort werk, zoodat verscheidene contractanten, na expiratie van hun contract-tijd, een reëngagement sluiten als mijnwerker. Doch uit het bovenstaande blijkt desniettemin, dat deze contractarbeiders bij hunne aanwerving op Java niet weten, tot welken arbeid, namelijk ondergrondschen arbeid, zij zich verbinden, en dat zij feitelijk door middel der poenale sanctie gedwongen worden tot een soort werk, waartoe zij zich nooit zouden hebben willen verbinden.

Daarom zegt de heer Z. ook, dat 't eene absolute onmogelijkheid zal zijn, vrije arbeiders in de mijnen aan het werk te zetten; zij zullen dat werk eenvoudig weigeren en heengaan, waarbij dan de onderneming geen verhaal op hen zal hebben.

Ook met hoogere loonen is de zaak volgens schr. niet te redden, omdat de huidige stand van het mijnbedrijf (schr. heeft 't oog op de goudmijnen) een zoodanige is, dat de grootste financiëele omzichtigheid moet worden betracht. In het jaarverslag der mijnbouwmaatschappij „Simau" staat daaromtrent te lezen: „Buiten de nieuwe kolie-ordonnantie staan ons nog twee andere ordonnanties (koelie-ongevallen-ordonnantie en ordonnantie ter regeling van den vrijen arbeid) te wachten, met bepalingen, dermate bezwarend voor den ondernemer, dat aan een verdere gezonden ontwikkeling van den ertsmijnbouw, met de daaraan toch reeds zoo talrijke verbonden risico's, bijna niet meer te denken valt."

De heer Zimmerman vraagt voorts, hoe de regeering hare staatsmijnen zou kunnen bewerken zonder dwangarbeiders. En hoe zal zij zonder poenale sanctie mijnwerkers kunnen krijgen voor Poeloe Laoet en de voorgenomen nieuwe goud-ontginningen?

„De particuliere industrie zal toch niet moeten beleven", vraagt hij, „dat voor hare ondernemingen de poenale sanctie zal worden afgeschaft, doch dat zij voor de gouvernementsondernemingen zal blijven bestaan?"

De heer Zimmerman gelooft, dat de regeering in 't algemeen bij haar besluit tot opheffing van de poenale sanctie te uitsluitend gedacht heeft aan de cultuurmaatschappijen en de mijnbouw-ondernemingen ten onrechte buiten beschouwing heeft gelaten. Daarom dringt hij erop aan dat de regeering alsnog over dit onderwerp een gedachtenwisseling aanknoope met de mijnbouwmaatschappijen, waardoor wellicht een resultaat zou kunnen worden bereikt, dat beiden bevredigt.

Aangezien de regeering de cultuurondernemingen ter Oostkust in de gelegenheid heeft gesteld, hare denkbeelden omtrent de afschaffing van de poenale sanctie te ontwikkelen, kan 't slechts billijk worden geacht, dat de mijnbouwmaatschappijen van Midden- en Zuid-Sumatra eveneeens worden uitgenoodigd, zich over de zaak uit te laten.

De regeering zal echter geen uitzondering meer op de afschaffing van de poenale sanctie toelaten; ook de mijnbouwondernemingen zullen dus een overgang moeten zoeken naar een stelsel van vrijen arbeid. Overal elders ter wereld worden mijnen ontgonnen met geheele vrije arbeiders; waarom

zau dat hier absoluut onmogelijk zijn? En de regeering zal zeer zeker het voorbeeld moeten geven op de verschillende gouvernementsondernemingen. Dat spreekt vanzelf!

* * *

Belasting-onrecht. Uit een artikel van Z. in het *Bat. Nbl.* De in de nieuwe inkomstenbelasting uitgedrukte unificatie-idee komt feitelijk hierop neer; de hier geboren en getogen Europeanen, de breede middenklasse der „Indo-Europeanen" wordt gelijkgesteld met den inlander, zonder meer. Die unificatie-idee is een stevige trap omlaag, den Indo-Europeaan toegediend met den ethisch-geschoeiden voet. Want de unificatie verlangt, eischt, dat de Indo-Europeaan zich zal passen aan, zich voegen en schikken naar de inlandsche leefwijze; ergo, zich oplossen zal in de inlandsche gemeenschap. Zoo staat het er wel niet; zoo komt de bedoeling allerminst tot uitdrukking, — maar zoo is de consequentie waaraan geen ontkomen is.

Het is alweer de pauper, die het moet ontgelden, niet omdat hij nu zooveel meer kan dragen dan vroeger, maar als gevolg van het beginsel, omdat men inkomens van Inlanders, grooter dan *f* 100 p. jaar, zwaarder heeft moeten treffen dan vroeger, want het vrijgesteld minimum is nu immers gebracht van *f* 50 op *f* 120 per jaar.

Maar dat zelfde mooie gelijkheidsbeginsel treft dan toch alleen den minderen Indo-Europeaan, de minimum-lijders: klerken en kleine ambtenaren, die het na jaren zwoegen tot een commiezen-baantje hebben gebracht. Deze menschen klagen immers niet, hebben reeds lang geleerd hun lot te dragen! Als straks de unificatie over de geheele linie wordt doorgevoerd, kan het salaris-ontwerp-De-Groot dienst doen, waarin nog wel plaats is voor Europeesche klerken als ze zich tevreden willen stellen — ze zullen wel moeten — met een begin-„salaris" van *f* 25, dat na 25 jaren dienst stijgt tot *f* 75 's maands...

Maar de „unificatie" brengt deze klasse der Indo-Europeanen ook een z.g. voordeel! Het minimum van den grondslag der personeele belasting wordt verdubbeld. Niet om de hier bedoelde Europeanen tegemoet te komen, hun belang telt immers niet, — maar om de daarvan voor de woning-verbetering te duchten gevolgen te vermijden. De hier bedoelde grenscijfers voor de belastbare huurwaarde zijn voor de drie hoofdplaatsen op Java *f* 20 's maands voor Europeanen. Die minimum-huurwaarde zal dus nu op *f* 40 worden gebracht.

In het algemeen kan men aannemen, dat Europeanen, met inkomens beneden de *f* 10,000 een zesde gedeelte van dat inkomen besteden aan huishuur. Nemen we dit aan, dan vallen dus inkomens van 6 maal *f* 240 of *f* 1440 per jaar (d.i. *f* 120 p. maand) en minder onder de tegenwoordige regeling in het algemeen buiten de personeele belasting, terwijl bij de unificatie inkomens van minder dan 6 maal *f* 480 is *f* 2880 (d. i. *f* 240 p. m.) daar buiten zullen vallen.

Het verdubbelen van de grenscijfers schijnt dus een lichtpunt, maar is het in werkelijkheid niet, tenminste niet voor de armste Europeanen, die met deze regeling niet gebaat zijn, want in het algemeen hadden de inkomens beneden de *f* 120 p. m. immers toch geen personeele belasting te betalen. Dergelijke inkomens hebben dus alleen de nadeelen van de unificatie zonder de compensatie, die de nieuwe grenscijfers voor de personeele belasting biedt aan inkomens boven de *f* 120 en beneden de *f* 250 p. m.

Ook hier dus weer de armsten onder de armen, die het gelag moeten betalen, *terwijl practisch de geheele Inlandsche bevolking tusschen de mazen*

van het (personeele) belastingnet heenglipt, want welk percentage van de Inlandsche bevolking van de drie genoemde hoofdplaatsen zou een huis van *f* 40 per maand of meer bewonen?

Ook dit schijnbare lichtpunt is dus weer een onbillijkheid tegenover de armste Europeanen.....

Hoe die Europeanen er onder de unificatie zullen afkomen, leert nu een eenvoudige berekening. Neemt men tot grondslag een inkomen van *f* 150—*f* 250 dan zal daarover zonder eenige aftrek aan belasting betaald moeten worden *f* 34.80 —*f* 70.80; daar komt dan 15—20 pCt. gemeente-belasting bij en ten slotte nog personeele belasting, althans voor een groot deel, want te Batavia en waarschijnlijk ook te Semarang en Soerabaja is het voor een Europeaan met een gemiddeld inkomen van *f* 200 kortweg onmogelijk voor *f* 40 of minder dan *f* 40 's maands te wonen. De personeele belasting bedraagt 5 pCt. van de jaarlijksche huurwaarde en 2 pCt. van de waarde van het meubilair, welke laatste waarde, meenen wij, gesteld wordt op driemaal de jaarlijksche huurwaarde. Nu wordt weliswaar beloofd, dat onder de unificatie de overgang van vrijstelling tot volle belasting geleidelijk zal plaats hebben, — maar hoe men dat ook regele: de Indo-Europeesche middenstand legt het loodje, want zij zal, dank zij de exorbitante huurprijzen, steeds in de belasting vallen, dus extra-belast worden, terwijl de inlander vrij loopt. Een inlander, die *f* 40 's maands verwoont, is een welgesteld man ... de Europeesche minimum-lijder, die naar de kampoeng wordt teruggedrongen; om er voor *f* 40 of minder te wonen, wordt het nimmer!

Ziedaar het *onrecht* der unificatie, die in gelijkheid het opperste recht meent te vinden.

De redactie van *De Locomotief* die zich mede kant tegen het „scheppen van ongelijkheid onder de vlag der gelijkmaking" is van oordeel, dat er aanleiding is tot nader overleg, waarbij van de unificatie wordt afgezien om andere grondslagen voor belastinggelijkheid te zoeken.

„Want de gelijkheid, welke men heeft meenen te vinden, impliceert nog geen eenvormigheid. Men veronderstelt een eenvormige maatschappij, welke echter nog bij lange niet bestaat, en meent door invoering van eenvoudige wetten gelijkheid, en dus rechtvaardigheid, te betrachten.

Men schept daardoor echter onrecht.

Belasting-gelijkheid, zeggen wij, is alleen te vinden in een gelijke *belasting naar de draagkracht* der onderscheiden bevolkings-groepen. Een andere gelijkheid is onmogelijk, omdat iedere belasting, welke den factor draagkracht negeert, onbillijk en onrechtvaardig moet werken.

Met de *Loc.* zijn wij van oordeel, dat er zeker alle aanleiding is om in de najaarszitting van den Volksraad, in 't bizonder met het oog op de sterk toenemende duurte van de eerste levensbenoodigdheden, op uitstel van de belasting-unificatie aan te dringen, tot tijd en wijle er een stelsel wordt gevonden, dat zich aansluit bij de maatschappij zooals zij is en *niet* zooals zij gemakshalve verondersteld wordt te zijn.

Maar dan dient uit de kringen van belanghebbenden zelve een krachtig protest op te gaan tegen het onrecht, dat men hen onder het mom van gelijkheid wil aandoen.

* * *

Belasting-Unificatie. De Bandoengsche correspondent van *De Locomotief* heeft de hand weten te leggen op een rondschrijven van het Departement van Financiën aan de hoofden van gewestelijk bestuur, dat handelt over de komende belasting-unificatie.

Hij ontleendt er de volgende bizonderheden aan:

Zooals uit de ontwerp-begrooting voor 1920 is gebleken, ligt het in het voornemen om met ingang van dat jaar de bestaande belastingen naar het inkomen, t. w. de inkomsten belasting, de belastingen op de bedrijfs- en andere inkomsten, zoomede de bedrijfs-belasting van de inlandsche burgers in de residentie Menado tot een algemeene inkomsten-belasting samen te smelten.

Voorst zal met ingang van 1920 de personeele belasting tot de inlanders worden uitgebreid.

Deze belasting wordt geheven van alle inwoners van Ned.-Indië, met uitzondering van de onderhoorigen van inlandsche zelfbesturen.

Buiten de belasting van de inkomsten uit landrenteplichtige en andere gronden, welke inkomsten thans eveneens van de heffingen naar het inkomen zijn vrijgesteld, benevens enkele andere, thans evenzeer vrijgestelde inkomsten, waarvan in enkele deelen der buiten-bezittingen bizondere heffingen worden gedaan.

Ingetrokken wordt de vrijstelling van betaling van inkomsten-belasting, thans bestaande voor de volgende personen: zoutmakers (op Java en Madoera); landsdienaren (op de buiten-gewesten ook gewezen landsdienaren): hoofden der bevolking op de buiten-gewesten alleen indien zij van landswege erkend of benoemd en wat de inlandsche hoofden betreft ook van lands-wege bezoldigd zijn); de door het bestuur erkende schrijvers en klerken van de laatst genoemde twee groepen personen; personen, die — zonder landsdienaren te zijn — in den regel voor rekening van den lande werkzaam zijn bij 's lands ondernemingen, inrichtingen of werken (op Java en Madoera); personen, die in de gewesten Banka en onderhoorigheden, Billiton en Sumatra's Westkust aan den arbeid van de winning van delfstoffen deelnemen of daarbij betrokken zijn, in de residentie Sumatra's Westkust echter alleen indien de winning van delfstoffen geschiedt voor rekening van den lande; de door het bestuur erkende geestelijken; onderwijzers in den godsdienst en op de scholen (op de buiten-gewesten: onderwijzers, hulp-onderwijzers en kweekelingen aan de door het bestuur erkende bijzondere scholen).

Waar soortgelijke vrijstellingen voor de Europeesche en daarmede gelijkgestelde bevolking niet bestaan zou het kwalijk strooken met de aan de unificatie ten grondslag liggende gedachte om de belasting voor alle landaarden gelijk en naar dezelfde beginselen te regelen, indien er vrijstellingen werden aangenomen, welke slechts voor een bepaalden landaard zouden kunnen gelden.

De belastingplicht vangt aan zoodra het geheele zuiver jaarlijksch inkomen het bedrag van *f* 120 bereikt.

De vrijdom van belasting voor een inkomen van *f* 50 's jaars en minder, thans geldende voor de Inlanders op Java en Madoera en ter Oostkust van Sumatra's zoomende in de residentie Riouw en onderhoorigheden, die werkzaam of gevestigd zijn op ondernemingen van landbouw of op door den resident van het gewest aan te wijzen andere ondernemingen en overigens voor de Vreemde Oosterlingen in geheel Ned.-Indië zal der halve worden uitgebreid tot inkomens van beneden *f* 120 's jaars, terwijl in den vrijdom ook zullen deelen de Inlanders — buiten de zooeven bedoelde — die thans, ook wanneer hun zuiver jaarlijksch inkomen minder dan *f* 50 bedraagt, onderworpen zijn aan een minimum-aanslag van *f* 2 's jaars.

Vervolgens geeft het rondschrijven aan, naar welke beginselen de belasting wordt berekend en er blijkt uit, dat zij sterk progressief is.

De thans aan de Europeesche en met haar gelijkgestelde bevolking toegestane aftrek van inkomsten-belasting voor kinderen, enz., vervalt.

De reden hiervan is, dat het niet wel doenlijk werd geacht, het in dien aftrek besloten beginsel, hoezeer passende bij eene belasting naar draagkracht, ten aanzien van de inlandsche en daarmede gelijkgestelde bevolking naar behooren toepassing te doen vinden zoolang nog niet kan worden beschikt over behoorlijke bevolkings-registers, waaruit desgewenscht de noodige betrouwbare gegevens kunnen worden geput. Anders zou bij gemis van deugdelijke contrôle-middelen de deur tot belasting-ontduiking wijd worden opengezet.

Rekening houden op den voet van het evenaangehaalde artikel met de verplichting tot onderhoud van behoeftige (schoon)ouders en bloedverwanten in de opgaande linie kan overigens, zoals de praktijk heeft geleerd, gemakkelijk leiden tot eene veel te groote prijsgeving van belasting, waardoor de bedoeling van den wetgever wordt voorbij gestreefd. Ik heb hier het oog op de gevallen, waarin b.v. een ouder wordt ondersteund door meerdere kinderen, die op grond daarvan ieder op vermindering van belasting aanspraak maken.

De regeering blijft evenwel een voorstander van den kinderaftrek en zij acht eveneens wenschelijk eene zwaardere belasting van ongehuwden, voor zoover deze geen andere personen te hunnen laste hebben.

Deze laatste twee punten worden nog in overweging genomen.

Wijders treffe men in het rondschrijven nog de volgende nieuwigheden aan:

a. Verruiming — ter tegemoetkoming aan de minder bedeelden onder de gewezen landsdienaren — van de voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden thans reeds bestaande gedeeltelijke vrijstelling voor wachtgelden, pensioenen en gamenten in dier voege, dat de eerste *f* 900 van het jaarlijksch bedrag daarvan geheel buiten den aanslag blijft.

b. Geen verplichting (wel bevoegdheid) tot het doen van aangifte voor hen, wier bruto jaarlijksch inkomen een bedrag van *f* 1200 niet te boven gaat; dit met het oog op de inlanders en met dezen gelijkgestelden, voor wie voorts ten aanzien van aanslag, beroep, ontheffing, enz., zooveel mogelijk de thans op hen toepasselijke bepalingen zullen worden overgenomen.

Ten slotte is nog het volgende aan het rondschrijven ontleend:

De van Europeanen en met dezen gelijkgestelden, alsmede Vreemde Oosterlingen geheven personeele belasting zal tot de inlanders worden uitgebreid. Teneinde de daarvan voor de woning-verbetering te duchten nadeelige gevolgen te vermijden zal die maatregel gepaard gaan met eene verdubbeling van de thans voor Europeanen geldende grenscijfers voor de belastbare huurwaarde, terwijl de overgang van vrijstelling tot volle belasting (o.a. naar huurwaarde en meubilair), welke thans na twee sprongen geschiedt, geleidelijk, d.w.z. telkens voor 1/5 deel van de belasting zal plaats hebben, dus van 0 naar het 1/5 dan naar het 2/5, het 3/5 en het 4/5 deel van de volle belasting om eerst tot vollen aanslag te komen zoodra de geheele huurwaarde het grenscijfer met meer dan 4/5 gedeelten daarvan te boven gaat.

* * *

De „toon" van de inlandsche pers. Het *Bat. Nbl.* merkt op, dat een te heftig reageeren van de Europeesche pers op het „hetzend" geschrijf in de Inlandsche bladen „juist het doel dier haatzaaiïng in de hand zal werken", en schrijft vervolgens:

Voor de Europeesche pers in Indië is o.i. een schooner, een betere taak in deze richting weggeleegd. De taak van controle en voorlichting onder eigen strenge zelfbeperking. Zoo min als men in eigen kring er aan denkt met een minderwaardige een dispuut te beginnen, zoo min neen, nog veel minder, trekt men, uit zelfrespect, zich iets aan van hetgeen een of andere obscure schreeuwer, hij zij dan vertegenwoordiger van een of anderen bond, gelieft uit te gillen. Tegenover dergelijk gedoe zwijgt men; geeft het pas, dan haalt men er de politie bij; en het einde van de geschiedenis kan hoogstens zijn een „Vermengd bericht" van drie regels, dat zus en zoo wegens schelden op straat een boete heeft opgeloopen of een paar dagen moet brommen.

Ziedaar duidelijk en voor goed gezegd wat wij bedoelen

Wij hebben, in de Europeesche pers nu meer dan ooit noodig een hooghouden van het schoone beroep. Wij zullen ons meer dan tot dusver hebben op te leggen de taak der zelfbeperking, van tucht, van zelfcritiek niet het minst. En wij zullen ons daarbij vooral voor oogen moeten stellen het zelfrespect, dat wij aan ons zelven en aan ons beroep verschuldigd zijn.

Want met reactie tegen de uitwassen der Inlandsche pers, voor een deel namaak op het voetspoor der Europeesche pers, slordige en stuitende namaak, bereiken wij niets anders dan het aankweeken van een hetze aan onze zijde, die het vuur aanblaast, den brand aanwakkert. En waarlijk: halen wij daarmede niet ons eigen vak omlaag en tornen wij dan niet aan ons zelfrespect, dat ons toch vaak genoeg tegenover eigen collega's dwingt tot een welsprekend zwijgen?

* * *

Het gevaar van den Goeroe. Mardika schrijft aan het *Bat. Nbl.*

Dezer dagen beklaagde zich een tuin-employé, belast met buitenwerk, dat de houding der Inlandsche schooljeugd sedert enkele weken geheel veranderd was. Hij zit al een heelen tijd in dezelfde streek en daardoor is hij met de bevolking nogal bekend; vooral met de kinderen van de tweede klasse-school, welke vlak tegenover zijn woning is gelegen. Er was een zekere mate van vriendschappelijke verhouding ontstaan tusschen hem en zijn overbuurtjes; de jongens groeten hem steeds op de beleefde Javaansche wijze met een tikje familariteit. Daarin in nu sedert eenige weken een scherpe verandering gekomen. De oude mantri-goeroe was overgeplaatst en zijn vervanger is behept met de allernieuwste ideeën; reeds dadelijk schijnt hij begonnen te zijn met het verspreiden zijner denkbeelden op de school.

Al heel spoedig bleef de vroegere groet voor den overbuur achterwege en de laatste dagen beginnen de oudere jongens zelfs een soort uitdagende houding an te nemen. Er behoeft geen twijfel te bestaan, of dit is het gevolk van het overplanten der beginselen van den onderwijzer in de hersenen zijner leerlingen.

Een herinnering uit mijn ervaring:

Op zekeren dag bemerkte ik, dat inlandsche jongens uit de hoogste klasse der H.I.S. volkomen op de hoogte waren van den gang van zaken tijdens de Fransche revolutie; het trok mijn aandacht, en ik informeerde, hoe zij aan die wetenschap waren gekomen. Het bleek mij, dat de beginselen en het verloop der revolutie op school in de klas uitvoerig waren behandeld door den goeroe, al behoorde het geschiedenisonderwijs niet tot zijn werkdeel. Ook bij hem informeerende, vernam ik, dat hij die kennis op de kweekschool had opgedaan, waar de onderwijzer, de heer Lekkerkerker, er

met enthousiasme over had gesproken. Hoeveel scholen hadden er dus al geen les over gehad? De heer Lekkerkerker is al verscheidene jaren met pensioen.

Ik achtte het noodig den A. R. met het geval in kennis te stellen. Tot mijn niet geringe verbazing deelde deze mij mede, er niet aan te denken in te grijpen of eenigen stap te doen om aan het optreden van den man een einde te maken. Zijn woordelijke verklaring luidde: „De Regeering wil vrije ontwikkeling en meeningsuiting; welnu, zij heeft zelf te oordeelen, wat al of niet goed is. Zij wil het zoo en heeft dus de gevolgen zelf te dragen."

Dat is nu enkele jaren geleden. Inderdaad is gebleken, dat de staat zelf de gevolgen heeft te dragen; als nu maar haar blanke onderdanen er geen gevaar mee loopen.....

Het schijnt, dat er nu in de houding der B.B.-ambtenaren eenige verandering is gekomen. Eenige dagen geleden vernam ik, dat de mantrigoeroe van een 2de klas school tot kringleider der onderafdeeling der plaatselijke S. I. was gekozen en daar het een z.g. werkzame afdeeling was, informeerde ik bij den assistent-resident, hoe het er mee stond. Tot mijn genoegen vernam ik, dat de kringleider goeroe in de gaten werd gehouden werd gehouden en gezorgd zou worden voor overplaatsing, in het geval hij over de schreef mocht gaan.

Maar is overplaatsing genoeg? Zou het in de tegenwoordige omstandigheden niet veeleer aanbeveling verdienen dergelijke propagandisten onmiddellijk uit de school te verwijderen of ze onder zoodanig streng toezicht te plaatsen, dat hun alle gelegenheid tot getuigen en propageeren werd ontnomen?

Dit is volstrekt geen ketterjagerij, maar een daad van zelfbehoud. Er is verschil in gevaar tusschen de propaganda van S.I.-leider, gezeten op een kantoorkruk in het pandhuis of postkantoor, en die in de school. Noch postzegel, noch pand ondergaan den invloed der S.I. ideeën. Met den goeroe is het heel anders gesteld. Men kan een goeroe met zijn mondjevol kennis niet op één lijn stellen met den ontwikkelden Europeeschen onderwijzer. Deze zal zich in het algemeen houden aan den eisch het kind slechts te geven, wat des kinds is. De goeroe is, zoo hij als kringleider der S.I. optreedt, nationalist en het lijdt geen twijfel of zijn onderwijs zal er de sporen van dragen.

Er schuilt gevaar bij iederen inlandschen onderwijzer, die aan het hoofd eener school staande, de revolutionnaire ideeën belijdt. Zonder eenig voorbehoud moet zijn verwijdering uit de school geëischt worden. Dit is volstrekt geen beperking van ieders recht op vrije meeningsuiting of vrijheidsbeweging, maar de Staat kan onmogelijk toestaan, dat middels zijn ambtenaren het toekomstig geslacht opgevoed wordt tot aan den Staat vijandige elementen. De inlandsche onderwijzer heeft krachtens zijn benoeming door den Staat toegang tot de school, toegang tot de ooren der kinderen en wanneer hij die gelegenheid gebruikt om meeningen te propageeren, welke voor het Staatsbehoud gevaarlijk zijn, behoort hij verwijderd te worden. Niemand zal gedoogen in zijn eigen huis zijn kinderen tegen zich te laten opzetten.

Buiten de school moge er veel te zeggen zijn voor de vrijheid van beweging voor den goeroe, maar een grens behoort getrokken te worden en die grens wordt overschreden, wanneer de propaganda in school wordt gevoerd. Broodeloos behoeft men zoo iemand nog volstrekt niet te maken. De kennis van een inlandsche goeroe is niet zoo specifiek, dat men hem niet elders

zou kunnen plaatsen, hetzij in een pandhuis, bij de douane, bij het postkantoor, maar hem laten in de school zou te gevaarlijk zijn. Onlangs werd geklaagd over het optreden van een mantri-goeroe in Malang; hij was leider van stakingen. De stakers werden gestraft, ernstig getroffen in hun beurs: de mantri-goeroe liep vrij. Dat gevolg kon hij berekenen, toch stond hij moreel niet hoog genoeg om zijn leiding er aan te geven. Zou men nu denken, dat iemand met dusdanige zedelijke opvattingen zich in de school zou onthouden van propaganda? Het zou wel erg naief zijn!

Vrijheid van den goeroe buiten de school, maar elke revolutie-propagandist-onderwijzer behoort zonder meer uit de school verwijderd te blijven.

Dat is een onafwijsbare eisch van goed staatsbelang. Moge het daartoe spoedig mogelijk komen. Geen overplaatsing, die alleen kan dienen het kwaad te verplaatsen, maar onvoorwaardelijk verwijdering.

* * *

De militair Geneeskundige dienst. De heer H. L. Roelfsema, gep. dir. off. van gez. 1e klasse, komt in een artikel over die onderwerp in *De Locomotief* tot deze conclusie:

Het is dringend noodig, ook voor den goeden geest in het corps, dat in den militair geneeskundigen dienst de verbeteringen worden aangebracht, die zij zoo dringend behoeft. Reeds in het November No. van het *Indisch Militair Tijdschrift* heb ik den weg aangewezen, nl. door, evenals in Nederland enkele jaren geleden is geschied, eene commissie te benoemen om de werking van den geneeskundigen dienst na te gaan, eene commissie evenals daar, niet in hoofdzaak samengesteld uit officieren. Eene dergelijke commissie behoeft volstrekt niet de aanleiding tot uitstel te zijn. In Nederland werden reeds tijdens het onderzoek en vóór nog de conclusie (23 punten) der commissie gereed was, zooveel mogelijk de noodige verbeteringen bewerkstelligd. Door ook hier zoo te handelen zal het vertrouwen in het corps terugkeeren, en verbetering worden gebracht in den geest, ook dit laatste is dringend noodig. De schuld ligt niet aan de officieren van gezondheid, doch ligt aan het hoofdkantoor van den M. G. D. en het zenden van met blauw potlood omlijnde artikelen uit de couranten met klachten over de militaire hospitalen door dit hoofdkantoor aan de chefs dier hospitalen om zich te verantwoorden, kan slechts verbittering wekken, waar deze chefs genoodzaakt zijn met geheel onvoldoend geschoold personeel te werken en beter ware het, dat op het hoofdkantoor eerst de hand in eigen boezem werde gestoken en men zich daar ging afvragen of de fouten niet dáár schuilen. Maar aangezien een bekentenis van eigen feilen moeilijk te verwachten is, zal het noodig blijken dat door anderen worde ingegrepen, opdat de Militair Geneeskundig Dienst eindelijk op een peil komt te staan, noodig om zieken en gewonden in vredes-, doch ook in oorlogstijd, datgene te geven wat hun rechtens toekomt. Met den Militair Geneeskundigen Dienst staat of valt een klein leger als het onze, zelfs reeds in 't begin van den oorlogstijd.

* * *

Krankzinnigenverpleging in Ned.-Indië. In *Koloniale Studiën* bespreekt dr. P. N. M. Travaglino van het krankzinnigengesticht te Lawang, dit onderwerp in verband ook met de plannen der regeering om in de buitenbezitingen kleine verplegingshuizen voor krankzinnigen op te richten, elk berekend op 24 personen.

Dat eene regelng van de krankzinnigenverpleging in de buitenbezit-

tingen hoog noodig is, weten onze lezers, ook, dat zelfs hier te Medan door gebrek aan plaats in de gestichten te Buitenzorg en Lawang ongelukkige krankzinnigen vaak geruimen tijd worden aangehouden in een toestand die voor hen een marteling en voor ons een schande is.

Dr. Travaglino geeft daarvan het volgende deerniswekkende staaltje:

Een tijd geleden moest ik een transport krankzinnigen uit Medan later halen, waaronder een zeer gevaarlijke was, waarvoor mij verzocht werd, bijzondere voorzorgsmaatregelen te nemen. Deze man werd door den leider van het transport aangetroffen in een gevangeniscel, met dubbele deuren gesloten, liggend ongekleed in zijn faecaliën, die blijkbaar sinds maanden niet waren opgeruimd, terwijl zijn voedsel hem werd toegediend door het tusschen een kier van de slechts weinig geopende deur op den grond te smijten. Voor het eenigste tralievenster stond een soldaat, die hem met de blanke sabel op de vingers sloeg, als de lijder met zijn handen de tralies vast greep, om zich op te trekken tot het venster om even wat versche lucht te happen. Op de reis gaf hij geen moeilijkheden, daar ik bevolen had, door middel van narcotia opwindende tooneelen in het publiek te voorkomen.

In het gesticht opgenomen, werd hij, na gebaad en gekleed te zijn, op een bed gelegd, te midden van zijn medepatiënten. Den eersten nacht gaf hij den oppasser een klap om de ooren, en vroeg toen 's morgens aan den dokter, of hij niet in zijn hok moest opgesloten worden. „Waarom?" vroeg deze. „Wel, omdat ik een oppasser geslagen heb". „Wel neen", was het antwoord, „je bent ziek, en door deze ziekte ben je zoo prikkelbaar en handtastelijk. Zieken worden hier niet gestraft". Nadien is hij, meen ik, nog één keer agressief opgetreden, maar werkt nu geregeld in de sawah's, bezoekt 's Zondags den passar en woont alle vermakelijkheden, die in het gesticht voor de patiënten gegeven worden, bij. Zeker, deze man is nog steeds krankzinnig, we hebben hem niet genezen, doch wie zal beweren, dat hij zijn leven hier niet zal verkiezen, boven dat in de gevangenis te Medan?

In Nederland waren er in 1914 op 6,3 millioen inwoners 14500 krankzinnigen, wat dus hier in Indië op 40 millioen inwoners een aantal van 87000 zou moeten geven. Wat de afzondering van krankzinnigen betreft, komt 't er echter op aan, niet of de betrokken persoon krankzinnig is, doch of hij door zijn krankzinnigheid gevaarlijk of hinderlijk voor zijn omgeving zoogenaamd asociaal is. In de Inlandsche maatschappij nu wordt een krankzinnige veel minder gauw asociaal dan in een Europeesch milieu. Daaromtrent zegt dr. Travaglino:

„Naaktloopen, neiging tot vervuiling, lichte nachtelijke onrust, zijn feiten, die in Holland een onmiddellijke opname eischen, doch die hier in de kampong-omgeving, vooral in die buiten de steden, veel beter geduld kunnen worden. Hoewel aangeboren of door ziekte verworven intellectdefecten, die groote moeite geven voor het winnen van het dagelijksch onderhoud, zijn ginds dringende reden voor opname, terwijl zij hier, waar the struggle for life zooveel minder zwaar is, zich kunnen handhaven".

Dikwerf komt 't voor, dat personen, die, als krankzinnig in een gevangenis op de buitenbezitingen opgesloten na maanden te Lawang of Buitenzorg worden aangebracht, geen spoor van krankzinnigheid meer vertoonen. Dit is het gevolg hiervan, dat onder de Inlandsche bevolking veelvuldig gevallen van acute verstandsverbijstering voorkomen, waarvan de patiënt in korten tijd geneest. In de gevangenissen is er echter niemand, die deze acute gevallen van chronische krankzinnigheid kan onderscheiden, en zoo

gebeurt 't dan dat de patiënt reeds lang weder genezen is, als hij eindelijk in het gesticht te Buitenzorg wordt opgenomen, waar hij dan vanzelf nog zekeren tijd noodeloos in observatie moet blijven, omdat de directeur van het gesticht den patiënt toegezonden krijgt zonder een ziekterelaas van een deskundige.

Dit is een der redenen, waarom dr. Travaglino de oprichting van doorgangshuizen aanbeveelt, aan welke doorgangshuizen dan Europeesche geneesheeren worden verbonden. Deze schiften de gevallen, zoodat ten ten slotte in de krankzinnigengestichten alleen diegenen belanden, die er inderdaad thuis behooren.

Dr. Travaglino bestrijdt ook nog de door dr. Terburgh bepleite wenschelijkheid van de oprichting van krankzinnigengestichten in de buitenbezittingen. Dr. Travaglino is van meening, dat de buitenbezittingen kunnen volstaan met kleine verplegigshuizen voor 24 patiënten, die tevens als doorgangshuis kunnen dienen voor latere opzending van lijders naar Java.

„Ik acht" — zegt hij — „het oprichten van gestichten in de buitenbezittingen in de eerste plaats veel te duur, en in de tweede plaats oordeel ik, dat tot nog toe de practijk ons de noodzaak hiervan nog niet heeft aangetoond. In 3½ jaar, dat ik aan het hoofd sta van het gesticht te Lawang, heb ik precies 100 patiënten uit Medan opgenomen, en daar deze transporten altijd gecombineerd werden met die voor het gesticht te Buitenzorg en daar, wegens de ginds minder dan bij mij beschikbare ruimte, het Buitenzorgsch deel van het transport meestal kleiner was dan het Lawangsche deel, zoo weet ik bijna zeker dat ook Buitenzorg uit Medan eer minder dan meer dan 100 patiënten heeft toegevoerd gekregen in de laatste 3½ jaar. Stel dat er in dien tijd evenveel menschen wegens gebrek aan plaatsruimte op Java niet vervoerd zijn kunnen worden, dan kom ik op een jaarlijksch getal van nog geen honderd voor deze plaats. De verkeersgelegenheid tusschen de verschillende bewoonde centra in de buitenbezittingen is zoo moeilijk, dat een gesticht op Java makkelijker te bereiken is vanuit Sumatra's Oostkust dan b.v. een gesticht op Sumatra's Westkust dit is. Men zou dus voor al deze bewoonde centra apart een gesticht moeten opzetten, en tot nog toe leert de practijk, dat hiervoor het aantal te klein is; immers een gestichtsbedrijf voor 1500 menschen kost lang niet 15 maal zooveel als een voor 100. Voorloopig leert dus de practijk, dat in de buitenbezittingen het oprichten van gestichten een financiëelen last meebrengt, die absoluut niet evenredig is aan daarmee te bereiken voordeelen.

„Voorloopig zou dus een gesticht, op te richten te Fort de Kock, zooals dr. Terburgh wil, geen zin hebben. Ik neem dat we met overal in de buitenbezittingen verspreid gelegen verplegingshuizen volkomen uitkomen.

„Mocht op den duur blijken, dat er in de buitenbezittingen werkelijk een stad gevonden wordt, die met haar achterland 12 à 1500 asociale krankzinnigen levert, dan zal in die stad het verplegingstehuis tot een gesticht moeten worden verbouwd."

Wat het hier genoemde cijfer van nog geen honderd krankzinnigen per jaar betreft, kan opgemerkt worden, dat de ontmoedigende resultaten van aanvragen om plaatsing te Buitenzorg en Lawang en het gemis van een behoorlijk tijdelijk onderdak voor krankzinnigen ter plaatse de hoofden van plaatselijk bestuur ertoe brengen, slechts in uiterste gevallen een krankzinnige aan te houden en plaats voor hem te vragen.

De regeering schijnt voornemens te zijn, een onderzoek te doen instellen naar de omstandigheden, waaronder Inlandsche krankzinnigen buiten de gestichten, dus vrij, in de Inlandsche maatschappij, leven. Zulk een onder-

zoek kan veel aan 't licht brengen, en de resultaten daarvan zouden moeten worden afgewacht, alvorens zich te wagen aan een schatting van het aantal krankzinnigen in ons gewest of in andere deelen der buitenbezittingen.

Inmiddels betoogt dr. Travaglino, dat de regeering, eenmaal overgegaan zijnde tot verzorging van Inlandsche krankzinnigen, de consequenties daarvan heeft te aanvaarden. Men mag niet zeggen: we zullen zóó of zooveel gestichten en doorgangshuizen bouwen; men moet eenvoudig bijbouwen naar gelang van de gebleken behoefte, hoe uitgebreid het aantal gestichten daardoor ook zou worden. „Men kan slechts één van deze twee standpunten innemen: òf deze sociale taak uit angst voor de groote moeite en de hooge kosten op haar beloop laten en Gods water over Gods akker laten loopen; òf men moet deze sociale taak op de schouders nemen."

„Kiest men dit laatste, dan zal men de consequenties hebben te aanvaarden en deze taak tot een einde hebben te brengen, zoo goed als dit met onze menschelijke krachten en hulpmiddelen zal zijn te bereiken."

* * *

Een zonderlinge beslissing. H. schreef het volgende ingezonden stuk in de *N.Ct.:*

Geachte Redactie.

In het *Socrabajasche Handelsblad* van 3 October j.l. wordt een circulaire van de faculteit der rechtsgeleerdheid te Leiden aan den minister van Koloniën afgedrukt, die om zijn eigenaardige gevolgen hier te lande wel onder de publieke aandacht mag worden gebracht.

De circulaire luidt als volgt:

„In het door de Staten-Generaal reeds behandelde wetsontwerp tot wijziging van de Hooger Onderwijswet, zooals Uwe Excellentie beken zal zijn, gebroken met het systeem, laatstelijk van de wet-Limburg, om bij algemeenen maatregel van bestuur te doen aanwijzen, welke koloniale diploma's vrijstellen van sommige universitaire examens en daarvoor in de plaats gesteld een systeem, volgens hetwelk elk geval behandeld wordt op zich zelf, na advies van den Senaat, en volgens besluit van den minister van Onderwijs. Nu heeft de Leidsche Senaat er reeds meer dan eens bij de regeering op aangedrongen, dat gediplomeerden van de Indische rechtsschool te Batavia zouden worden vrijgesteld van het candidaatexamen in de rechtswetenschap.

Het systeem van het nieuwe wetsontwerp maakt zulk een algemeene vrijstelling, waartoe det wet-Limburg de gelegenheid schiep, weder onmogelijk.

Daarom schijnt het onze faculteit hoogst gewenscht, dat op andere wijze ter kennis van deze gediplomeerden wordt gebracht, dat zij op vrijstelling van het candidaatsexamen in de rechtswetenschap kunnen rekenen en dus dadelijk met de doctorale studiën kunnen aanvangen. Onze faculteit heeft derhalve de eer Uwe Excellentie te verzoeken aan den landvoogd te willen mededeelen, dat ingeval op grond van artikel 132 (nieuw) der Hooger Onderwijswet een gediplomeerde van de Inlandsche rechtsschool zich wendt tot den minister van Onderwijs en deze het advies van den Senaat der Leidsche universiteit inwint, de rechtsgeleerde faculteit alhier tot vrijstelling van het candidaatexamen in de rechtswetenschap zal adviseeren, en geen oogenblik twijfelt, of dit advies zal door den Senaat en den minister worden overgenomen.

Wij zouden het op hoogen prijs stellen, indien den Gouverneur-Generaal

verzocht kon worden, hieraan zooveel mogelijk openbaarheid te geven op de wijze, die hij het geschiktst acht."

Wij krijgen dus, geachte redactie, den volgenden toestand in deze materie:

A. Een paar Nederlandsche ouders stellen het op prijs hun zoon mr. in de rechten te laten worden.

Zij laten hem daarvoor na het lager onderwijs:

a. zes jaren het gymnasium doorloopen;

b. vier jaren studeeren in de rechten;

B. Een paar Javanen stellen het op prijs hun zoon mr. in de rechten te laten worden.

Zij laten hem daarvoor na het lager onderwijs:

a. zes jaren de rechtsschool te Batavia doorloopen;

b. drie jaren (ruim berekend) studeeren te Leiden.

Het Nederlandsche jongmensch heeft voor hij te Leiden begint moeilijke jaren aan een gymnasium door te maken. Het Javaansche jongmensch heeft voor dat hij juridische studiën begint 3 jaren onderwijs (in de bovenbedoelde zes jaren begrepen) in:

a. Nederlandsche taal en letterkunde;

b. De Fransche taal;

c. Algemeene geschiedenis;

d. Wiskunde;

e. Kennis der natuur.

(Vide *Staatsblad v. Indië* van 1919 no. 93.

Ik vraag mij af waarom de juridische faculteit te Leiden deze verschillen mogelijk maakte.

Deugt dan ons onderwijs wel?

Of is het door den Nederlander ter zake van belang Mohammedaan of Javaan te worden, desnoods Christen-Inlander.

KOLONIALE LITERATUUR.

Overzicht van Zuid-Sumatra, door G. F. de Bruyn Kops. Uitgave van het Zuid-Sumatra-Instituut. Druk van J. H. de Bussy, Amsterdam.

Hoewel het hoofddoel van deze verhandeling is een overzicht van economische strekking te leveren, doet de schr. ter oriënteering van den lezer vooraf eenige stappen op geografisch, historisch en ethnografisch gebied; die eenige stappen beslaan echter toch heel wat ruimte en zijn gedaan in de Inleiding. Verder behandelt deze schrijver: *Middelen van bestaan der Inlandsche bevolking; Groote landbouw en andere groote bedrijven.*

Bemoedigend klinkt de conclusie na deze fraai geïllustreerde en duidelijk, vlot geschreven verhandeling gesteld: „Vat men al het bovenstaande samen, dan verkrijgt men van Zuid-Sumatra den indruk van een land in opkomst en nog wel een groot land met vele en rijke hulpbronnen, waarvan nog slechts een klein deel is aangeboord, en met een bevolking, die in het bezit is van de om hare intellectueele en economische ontwikkeling noodige factoren. Stelt men daarnevens een overheid, die met de beste bedoelingen en offervaardigheid bezield is om land en volk op te heffen, zooals de toestand ook werkelijk is, dan stemt het een en ander ons zeer hoopvol en openen zich voor ons oog schoone Zuid-Sumatraansche perspectieven".

De Gouden Kris, doo M. C. Kooy—van Zeggelen. Tweede druk. Scheltema & Holkema' Boekhandel, Amsterdam.

Mevrouw Kooy—van Zeggelen heeft een jaar onder het eenzame bergvolk van Zuid-Celebes geleefd. Wat zij toen heeft gehoord en gezien en grootendeels ook ondervonden, wat oude vrouwtjes haar vertelden, wat kinderen voor haar zongen en de oude Boegineezen haar leerden, dat alles heeft zij getracht in dit boek neer te leggen.

In een inleidend woord vestigt prof. Van Vollenhoven er de aandacht op, dat 't wonder van deze bekoorlijke, eenvoudige vertelling is, dat zij ons in een ommezien weet te verplaatsen in de inlandsche wereld van Zuid-Celebes, zóó zelfs, dat als men in het boek voor het eerst de Hollanders ontmoet, men ze voor zich ziet als vreemdelingen en zich ietwat angstig voelt voor ingrijpen of doortasten hunnerzijds. Dit is dus iets geheel iets anders, dan andere Indische verhalen, waarin Indië nog niet van den Inlander uit, waar van den Westerling uit worden bekeken.

Inderdaad heeft de schrijfster een zeer bijzonder stuk koloniale literatuur het licht doen zien. Het is een verheugenis in het verschijnen van den tweeden druk te zien, dat dit in breeden kring erkenning heeft gevonden.

Inleiding tot de staatsinstellingen van Ned.-Indië, vooral met het oog op de agrarische en arbeidswetgeving, door Mr. J. Slingenberg, rechter in de arr.-rechtbank te Amsterdam. Haarlem, H D. Tjeenk Willink en Zoon.

Mr. Slingenberg heeft dit boek voornamelijk geschreven ten dienste van hen, die zijn lessen op den Indologischen cursus, welke het Koloniaal Instituut te Amsterdam eenige jaren geleden heeft geopend, volgen. Doch het kan ook in wijderen kring nut hebben. Allen die zich op een niet-ambtelijken werkkring in Indië voorbereiden, voor welken geen bijzondere opleiding wordt vereischt, verkrijgen door deze beknopte handleiding een helder inzicht in de Indische huishouding van Staat.

Van de eigenlijke staatsinstellingen zijn slechts de voornaamste vermeld. Het agrarisch- en het arbeidsrecht daarentegen zijn uitvoeriger behandeld.

Van de lichtbeelden, waarmede getracht wordt het onderwijs te verduidelijke zijn er bij den tekst enkele weergegeven.

De schr. vindt gelegenheid te wijzen op het ernstige gevolg van het voortdurend tekort aan allerlei ambtenaren, bestuursambtenaren, geneesheeren, ingenieurs, rechterlijke ambtenaren, onderwijs enz. Indië zelf kan vooralsnog de noodige krachten niet leveren en niettegenstaande de leuze: „Indië voor de Indiërs", zal Indië dit ook in lengte van dagen niet kunnen. Aangewezen als men is op Nederlandsche krachten, zal z.i. eerst dan groote verbetering kunnen worden verkregen, wanneer de overgang uit den eenen naar den anderen staatsdienst gemakkelijk is gemaakt. Hij erkent dat er bezwaren tegen bestaan, maar die zou men kunnen overwinnen. En er staat tegenover, dat een fusie in velerlei opzicht nut zou afwerpen, voor Indië en voor Nederland beide. Bij de rechterlijke macht b.v. zou, meent de heer Slingenberg, zoo'n stelsel zeker veel goeds kunnen uitwerken: voor vele rechterlijke ambtenaren zou eenige jaren dienst in de tropen meer geestelijk gewin brengen dan het jarenlang verrichten van het duffe substituutgriffierswerk, of van schrijfwerk op de griffie of in de instructie.

De schr. heeft zijn werk in een levendigen, aansprekenden stijl weten te houden, wat voor een leercursus zeker een zeer goede eigenschap. Dat de schr. hier en daar op zijn ervaring gegronde beschouwingen geeft, verhoogt zeker de waarde van dien verdienstelijken arbeid.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

INDISCHE BESTUURS- EN RECHTERLIJKE AMBTENAREN.

STAATSCOMMISSIES INGESTELD.

Bij gemeenschappelijke beschikkingen van den minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en den fungeerenden minister van Koloniën zijn ingesteld een commissie voor de hervormig van de opleiding van Indische bestuursambtenaren en een commissie voor de hervorming van de opleiding van Indische rechterlijke ambtenaren.

Eerstgenoemde commissie heeft tot taak: een studie- en examenprogramma te ontwerpen voor een wetenschappelijke opleiding, aan een of meer der universiteiten, van bestuursambtenaren in Ned.-Indië, welke rechtstreeks openstaat voor hen die in het bezit zijn van een getuigschrift van met goed gevolg afgelegd eindexamen der Gymnasia of de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus (of van een daarmee wettelijk gelijkstaand examen) en waarbij de benoembaarheid ontleend wordt aan een afgelegd (doctoraal of Staats-) examen; tevens van raad te dienen omtrent de vraag of het wenschelijk en mogelijk is, met opheffing van de Ned.-Indische bestuursacademie de hoogere vorming van bestuursambtenaren, die de examens voor den Indischen administratieven dienst hebben afgelegd of daarvan vrijstelling mochten bekomen hebben, zoover noodig gewijzigd over te brengen naar de universiteit; en bij haar voorstellen ook de regeling van den overgang van de tegenwordige tot een nieuwe studieregeling aan te geven.

De andere commissie heeft tot taak: van raad en voorlichting te dienen bij de vraag of het aanbeveling verdient om, naast de tegenwoordige opleiding van juristen, aan een of meer universiteiten de gelegenheid in het leven te roepen om na een speciaal op de beoefening van het Indische recht gerichte studie een academisch getuigschrift te behalen, hetwelk ook voor hen, die in het bezit zijn van een getuigschrift van met goed gevolg afgelegd eindexamen van de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus (of van een daarmede wettelijk gelijkstaand examen), zonder aanvullend Staatsexaman bereikbaar is en waaraan voor het bekleeden van betrekkingen in Nederlandsch-Indië dezelfde rechten zouden zijn te verbinden als aan den tegenwoordigen graad van doctor in de rechtswetenschap met het z.g. faculteitsdiploma; voorts, bij bevestigende beantwoording van deze vraag, een studie- en examenprogramma te ontwerpen voor de bedoelde opleiding in het bijzonder en tot de opleiding van ambtenaren voor de Indische rechterlijke macht in het algemeen noodig of wenschelijk mocht voorkomen.

In de eerste commissie zijn benoemd: tot lid en voorzitter de heer prof. dr. C. Snouck Hurgronje, hoogleeraar te Leiden; en tot lid de heeren

prof. mr. G. André de la Porte, hoogleeraar te Leiden, mr. G. J. A. van Berckel, directeur der Nederlandsch-Indische Bestuursacademie, G. F. de Bruyn Kops, oud-resident van Riouw en Onderhoorigheden, C. J. Hasselman, lid van den Raad van State, F. A. Lieffrinck, oud-lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, dr. E. Moresco, secretaris-generaal van het Departement van Koloniën, F. P. Sollewyn Gelpke, oud-resident van Soerakarta en prof. mr. C. van Vollenhoven, hoogleeraar te Leiden.

In de andere commisie: tot lid en voorzitter: de heer prof. dr. C. Snouck Hurgronje, voornoemd, en tot lid de heeren: prof. mr. G. André de la Porte, voornoemd, mr. W. Boekhoudt, ouds-Raadsheer in het Hooggerechtshof van Ned.-Indië, lid van het Hoog Militair Gerechtshof, prof. mr. Ph. Kleintjes, hoogleeraar te Groningen en prof. mr. C. van Vollenhoven, voornoemd.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

F. H. van Loon. Pest en pestbestrijding. (Koloniaal Instituut te Amsterdam, Mededeeling No. XII. Afdeeling Tropische Hygiene No. 7). Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1919. 8°. Met platen en grafische voorstellingen. [VIII en 138 blz. *f* 3.—].

Deli-Maatschappij. Gedenkschrift bij gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan [Met voorbericht door **H. Cremer**]. (Amsterdam, ROELOFFZEN-HÜBNER & VAN SANTEN. 1919). 4°. Met portretten, platen en kaarten.

Joh. Rauws. Onze zendingsvelden, Nieuw-Guinea. Met platen en kaarten. Den Haag, Boekhandel van den „Zendingsstudie-Raad". 1919. 8°. [VIII en 196 blz. *f* 2.25].

Drinkwaterleiding te Medan, aangelegd en in bedrijf bij de waterleiding maatschappij „Ajer Beresih" te Amsterdam. Deel I: Tekst. II. Platenatlas. [Mededeelingen en Rapporten van het Dep. der B. O. W. Reeks II: Werken in het belang der gezondheid]. Batavia, Landsdrukkerij. 1919. 2 dln. 8°.

C. Elders. Over de behandeling en de oorzaken van Indische sprue en daarmee waarschijnlijk aetiologisch verwante symptonen-complexen. 's-Gravenhage, W. P. VAN STOCKUM en Zoon. 1919. 8°. [42 blz. *f* 1.—].

F. K. A. Rombach Jr. Leiddraad bij het onderwijs in de aardrijkskunde van onze Oost en West ten dienste van gymnasia, hoogere burgerscholen enz. Met bijbehoorende repetitiekaarten. Bussum, C. A. J. VAN DISHOECK. 1919. 8°. [42 blz. *f* 1.10].

Verslag omtrent den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst in Nederlandsch-Indië over het jaar 1918. Batavia, G. KOLFF en Co. 1919. 2 dln. 4°. Met grafische voorstellingen [128 en 420 blz.].

Verslag betreffende den dienst der Opiumregie over het jaar 1918. Weltevreden, F. B. SMITS. 1919. 4°. Met grafische voorstellingen. [82 blz.].

Afwatering en afvoer van Bandoeng (rioleering). Bandoeng, N. V. Mij. VORKINK. 1919. 8°. Met kaart [60 blz.].

Verslag van den Dienst van het Boschwezen in Nederlandsch-Indië over het jaar 1917. Weltevreden, ALBRECHT en Co. 1919. fol. Met kaart. [122 blz.].

Verslag van de Ombilinmijnen over 1917. Batavia, Landsdrukkerij. 1918. gr. 8°. Met graphische voorstellingen. [58 blz.].

Verslag van de Gouvernements transporten in eigen beheer over het jaar 1917. [Departement van Gouvernementsbedrijven in Ned.-Indië.] Batavia, Landsdrukkerij. 1919. 4°. [60 blz.].

Jaarboek van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel in Ned.-Indië 1917. Weltevreden, Landsdrukkerij. 1919. gr. 8°. [VI en 408 blz.].

Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Ned.-Indië over het jaar 1915. Derde gedeelte. Bruggen en wegen. Batavia, De „Verwachting". 1919. 4°. Met platen en kaarten. [194 blz.].

Tn. J. A. Hilgers en **F. H. N. Bloemink.** Leesboek over gezondheidsleer voor de Indische scholen. Met teekeningen van W. K. DE BRUIN. Tweede druk, Gouda, G. B. VAN GOOR Zonen. 1919. 8°. [112 blz. *f* 0.50].

le Jaarverslag der „Legervereeniging" (Vereeniging ter verbetering van den maatschappelijken staat van den militair) 29 Nov. 1917—24 Mrt. 1919. Weltevreden, 1919. 8°. [48 blz.].

Verslag omtrent den dienst der Postspaarbank in Nederlandsch-Indië over het jaar 1918. Weltevreden, ALBRECHT en Co. 1919. 4°. Met graphische voorstellingen. [108 blz.].

Jaarverslag van de winning, het vervoer en den verkoop van Bankatin over het exploitatiejaar 1916. Batavia, Landsdrukkerij. 1918. gr. 8°. [176 blz.].

S. Weyl. Het leven van den Europeeschen militair in Nederlandsch-Indië. (Onze koloniën, onder redactie van R. A. VAN SANDICK. Serie III. No. 8). Baarn, Hollandia-Drukkerij. 1919. 8°. [44 blz. *f* 0.55].

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

De Indische Gids. *41e jaarg. No. 11. Nov. 1919.*
Toepassing en wijzigingen van de Indische mijnwet, door R. D. VERBEEK. — De oppervlakte van Java en Madoera ontleed volgens den begroeiings- en den rechtstoestand harer gronden, door E. L. K. SCHMÜLLING. — Het Oosten in vogelvlucht, van Boedda tot de Groot-Mogols, door wijlen M. VAN GEUNS (slot). — Koloniale opruiming, door S. KALFF. — De heilige gong, door Mr. C. W. WORMSER. — Revue van brochures, zoomede de overige maandelijksche rubrieken.

Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. *Deel LIX (1919). Afl. 1.*
Mijne schenkpiring [nl. een zilveren schenk- of gedenkblad ten name van den Bataviaschen predikant Jacobus Canter Visser], door Dr. F. DE HAAN (met ill.). — Over het grondenrecht onder Javaansch Vorstenbestuur, door P. DE ROO DE LA FAILLE. — Uit de geschiedenis van het Adat grondenrecht, door Dr. B. SCHRIEKE.

Koloniale Studiën. *3e jaarg. No. 4. Aug. 1919.*
Het waterkrachtwezen in Ned.-Indië, door A. GROOTHOFF. — Beschouwingen betreffende de thans geldende bepalingen voor het verleenen van pensioenen aan Europeesche burgerlijke ambtenaren in Ned.-Indië, door J. A. J. VERMAAT Jr. — Mijnbouw en de poenale sanctie, door V. ZIMMERMAN. — Krankzinnigenverzorging in Ned-Indië, door Dr. P. H. M. TRAVAGLINO. — Persoverzicht (De koloniale politiek der toekomst, enz.) — Kroniek (De financieele positie van Ned.-Indië enz.).

De West-Indische Gids. *1 jaarg. No. 5. Sept. 1919.*
Kolonisatie met Nederlandsche boeren in Suriname, door Prof. Mr. D. VAN BLOM. — Bauxiet, door Prof. Ir. J. A. GRUTTERINK. — De aanslibbing der Surinaamsche rivieren, door Dr. H. VAN CAPPELLE. — St. Eustatius, St. Martin en Saba op het laatst van de 18e eeuw. Medegedeeld door Dr. J. DE HULLU. — Uit Suriname's verleden, door S. KALFF (vervolg). — Uit de pers. — Boekbespreking. — Bibliographie

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. *Tweede Reeks. deel XXXVI. No. 6. Nov. 1919.*
Geologische onderzoekingen in Oost-Ceram, door Dr. H. A. BROUWER (met ill. en kaart). — Dr. Rutten's Ceram-onderzoek.

Koloniaal Tijdschrift. *8e jaarg. No. 11. Sept. 1919.*
De Garoetzaak in den Volksraad, door H. CRAANDIJK. — De ontvoogding van Indië. — Het 2e Koloniaal Onderwijs Congres. — „Vele jaren geleden" (herinneringen uit den ambtenaarsloopbaan van L. M. F. PLATE). — De artikelen 154, 156 en 160 van het Ned.-Indisch Wetboek van Strafrecht. door A. M. VAN DER ELST (slot). — Indië en het Oranjehuis, door S. KALFF. — Kroniek (De

Koningin blijft hier. — De nieuwe Minister van Koloniën [S. de Graaff]), door Tertius. — Koloniale literatuur. — Industrialiseering van Ned.-Indië (overzicht eener voordracht van G. L. Gonggrijp Jr.). — Vreemde Koloniën, door D. G. Stibbe. — Persoverzicht, door C. v. d. V. — Bibliographie, door C. v. d. V.

Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw. *4e jaarg. Afl. 7. Nov. 1919.*
Brata-Joeda, door W. O. J. Nieuwenkamp (vervolg). — Het zoeken naar eetbare vogelnestjes aan Java's Zuiderstranden, door W. J. Giel. (met ill.). — Beschouwing van Java's nationale toonkunst, door Soerjo Poetro (met ill.).

De Vrouw en haar Huis. *Oct. 1919.*
Martine Tonnet †, door Elis. M. Rogge. — Onze huisbedienden in Indië, door H. W. Meijlink—Wieder.

Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. *jaarg. 1918—1919.*
Levensbericht van C. M. Pleyte Wzn. (met lijst van geschriften), door Prof. Dr. N. J. Krom.

Indië Geïllustreerd Weekblad. *3e jaarg. Afl. 31. 29 Oct. 1919.*
Stadsnegers [in Paramaribo], door d. J. d. J. (vervolg). — Op dienstreis naar Mepa [Boeroe], door J. A. F. Schut (vervolg; zie ook afl. 34). — De poesaka. Een verhaal uit het Batoersche, door H. W. Bredée (vervolg; zie ook afl. 33).
Id. Afl 32. De Gouverneurs-Generaal van Oost-Indië. Cornelis van der Lijn, door N. (met portret). — Boedi Kemoeliaän (Inlandsche Ziekenverpleging te Batavia), door M. E. Reitsma Brutel de la Rivière (met ill.). — Indrukken van het tweede koloniaal onderwijscongres, gehouden te 's-Gravenhage 22, 23 en 24 Oct. 1919, door M. J.
Id. Afl. 33. Boschnegers, door d. J. d. J. (vervolg). — De Philippijnen onder Amerikaansch bestuur (ten deele dagboek fragment), door J. van Haaften (zie ook afl. 34).
Id. Afl. 34. Borneo's Maleische kustbevolking (met ill.).

Het Neerlandsche Zeewezen. *18e jaarg. No. 21. 1 Nov. 1919.*
De hofreizen naar Jedo in den Compagniestijd, door A. K. A. Gijsberti Hodenpijl (vervolg; zie ook No. 22). — Ontsmetting van tabak vóór afscheep, door J. C. Hak (met ill.).

Oudheidkundige Dienst in Ned.-Indië. Oudheidkundig Verslag. *Eerste kwartaal 1919.*
De worsten van Trowoelan-plaat No. III, door P. V. van Stein Callenfels. — De hoofdpersonen van de basreliefs in het voorportaal van den Tj. Mendut, door J. L. Moens. — Naschrift bij het artikel van J. L. Moens, door Dr. M. Lulius van Goor.

Weekblad voor Indië. *16e jaarg. No. 23. 14 Sept. 1919.*
Medische kroniek. De infectiegevaren van Indië, door H. (zie ook No. 25 en 27). — De Gouverneur-Djendral. Schets uit het Indische soldatenleven, door H. Lobstein.
Id. No. 24. Een lusthof in de bergen [nl. hôtel Nongkodjadjar in het Tenggergebergte], door J. K. (met ill.). Het eerste sanatorium voor tuberculose in Indië [te Patjat], door Dr. W. Berretty (met ill.).
Id. No. 26. De vakbeweging in Ned.-Indië en hare toekomst, door N. Vijlbrief. — Het kind en de baboe, door A. E. P. — De Chineesche boycott.

Indologenblad. *11e Jaarg. No. 3. 30 Oct. 1919.*
Hervorming [inzake opleiding der ambtenaren B. B. J.], door H. J. Hoekstra. — Het associatie-probleem en onze opleiding, door E. A. Z. — Over de Indologische studenten vroeger en thans, door W. P.
Id. No. 4 De Indische reis van Prof. Knappert (Interview). — Lezing van Dr. E. Moresco op 14 October '19 over het rassenvraagstuk (overzicht), door P. J. H.

Ceres. *13e jaarg. No. 10. 1 Nov. 1919.*
Een tropisch ziele-beeld (De grond van het religieus naturalisme), door Tropicus (vervolg).

Eigen Haard. *45e jaarg. No. 44. 1 Nov. 1919.*
De Deli-Maatschappij. 1 Nov. 1869—1 Nov. 1919 (met ill.).

Vragen van den Dag. *34e jaarg. Nov. 1919.*
Fetisisme in Nederlandsch-Indië, door C. Wiskerke.

Stemmen des Tijds. *No. 12 Oct. 1919.*
Oud-Hollandsche Zending in Suriname, door Ir. A. A. van Schelven. — Een legende van Njai Loro Kidoel [de Godin van Java's Zuiderstrand], door Mr. C. W. Wormser.

Groot Nederland. *Jaarg. 17 (1919), dl. II, blz. 1081.*
Multatuli en zijn „Vorstenschool", door J. Saks [P. Wiedijk].

Haagsche Post. *18 Oct. 1919.*
H. M. de Koningin naar Indië? door J. Lieftinck.

Nationale Staatkundige Gids. *2e jaarg. No. 26. 6 Nov. 1919.*
Idenburg's vervanging [als Minister van Koloniën].
Id No. 28. De nieuwe Minister van Koloniën [S. de Graaff].

De Java Post. *17e jaarg. No. 42. 17 Oct. 1919.*
Unificatie der belastingen, door J. v. R.

Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken. *Publicatie No. 9. 1919.*
Verslag van het congres ter bespreking van de praeadviezen betreffende de voedselvoorziening van Ned.-Indië (Publicaties 6 en 7).

Het Koloniaal Weekblad. *19e jaarg. No. 43. 23 Oct. 1919.*
De Indische week der Technische Hoogeschool te Delft, door A. J. Gooszen (vervolg, zie ook No. 44).
Id. No. 44. Tweede koloniaal onderwijs-congres, door A. J. Gooszen (zie ook No. 45—46).
Id. No. 46. Oost-Indische causerie, door A. J. Gooszen.
Id. No. 47. Onze Koloniën op de Nederlandsche Jaarbeurs.

Locale Belangen. *7e Jaarg. Afl. 6. 16 Sept. 1919.*
Nog eens de desa-organisatie, door J. F. H. A. Later.
Id. Afl. 7. De samenstelling der Regentschapsraden, door v. W.

Wederopbouw. *1e jaarg. No. 9. Sept. 1919.*
Een oud-Indisch tooneelstuk (nl. het beroemde „Vasantaséna" [„leemen wagentje"]), door R. M. Noto Soeroto. — Het djimat in woelige tijden, door R. M. S. Soeriokoesoemo.

De Loods. *13 Nov. 1919.*
Het Schantung-vraagstuk en de boycot van Japansche goederen in Indië, door H. Borel.

Handelsberichten. *13e jaarg. No. 659. 30 Oct. 1919.*
In- en uitvoer tusschen Japan en Nederland en Nederlandsch-Indië gedurende het eerste halfjaar 1919 volgens de Japansche handelsstatistieken.
Id. No. 661. Boeroe (korte mededeeling over de voortbrengselen enz. van dit eiland).
Id. No. 662. Jaarbeurs te Bandoeng.

De Accountant. *Jaarg. 25, (1919), bl. 101.*
Het nieuwe octrooi van de Surinaamsche Bank, door P. van Voorst.

Handel en Bedrijf. *13e jaarg. No. 21. 16 Oct. 1919.*
De handel van Java en Madoera in 1919.

In- en Uitvoer. *4e jaarg. No. 46. 12 Nov. 1919.*
Ricinusolie (Bewerkt naar Chem. Zeitung).

Pharmaceutisch Weekblad. *8 Nov. 1919.*
Mededeelingen over de cultuur van aloë op Curaçao.

Economisch-Statistische Berichten *4e jaarg. No. 202. 12 Nov. 1919.*
Nieuwe belastingen op Javasuiker. Indische begrooting voor 1920, door Mr. J. W. RAMAER.

De Indische Mercuur. *42e jaarg. No. 43. 24 Oct. 1919.*
De suikerindustrie in Natal, door M. W. ETTY. — Een pleidooi voor het gebruik van Chilisalpeter bij de Indische cultures. — Kamers van Landbouw in Ned.-Indië.
Id No. 44. Kroniek van de voortbrenging en verdeeling van suiker (vervolg), door Dr. H. C. PRINSEN GEERLIGS (zie ook No. 45). — De Brusselsche suikerconventie, door Dr. H. C. PRINSEN GEERLIGS.
Id No. 45. Beoordeeling van de productiviteit van oliepalmen, door Prof. Dr. F. A. F. C. WENT. — Het vijftig-jarig jubileum der Deli-Maatschappij.
Id. No. 46. Belangstelling van vreemd kapitaal voor Nederlandsch-Indië, door H. F. K. DOUGLAS. - Mededeelingen van het Dep. van Landb., Nijv. en Handel in N.-I. No. 4. Grascultuur op sawahs, door GROENEVELD.

Teysmannia. *30e jaarg. 1919. Afl. 7.*
Nieuwe misvormingen bij klappers, door J. J. SMITH (met ill.). — De bodem in verband met den plantengroei (slot), door Dr. J. J. B. DEUSS. — Schaduw-, sier- en laanboomen (vervolg), door H. J. WIGMAN Jr. (zie ook afl. 8). — Ingekomen boeken (Encyclopaedie voor Ned.-Indië, IIe druk, dl. I, besproken door K. VAN DER VEER). — Sprokkelingen op landbouwgebied (Sojaboonen (kedelee) in de Vereenigde Staten van Amerika. — Olie uit theezaad).
Id. Afl. 8. Een massieve bamboe, door K. HEYNE. — Voorloopige mededeelingen over een soort VAN druif (uit Cochin-China ingevoerd), door C. DAUBANTON (met ill.). — Een waarschuwing voor de planters, door S. LEEFMANS. — Sprokkelingen op landbouwgebied.

Algemeen Landbouwweekblad voor Ned.-Indië. *4e jaarg. No. 11. 12 Sept. 1919.*
De rijstcultuur als grootbedrijf. Volledig verslag eener rede van T. OTTOLANDER (zie ook No. 12—13) Serrez vos rangs, door CAROLUS [nabetrachting over de Garoet-affaire]. — De invloed van draineeren op de oogsten in Engelsch Indië (met ill.). — De cultuur van de Exelsa-koffie in Cochin-China, — De vooruitzichten der klappercultuur. — De uitbarsting van den Kloet op den 20en Mei 1919. Voordracht door Dr. TH. WURTH.
Id. No. 12. De koffiebessenboeboek, door KM. — Over plukken, snoeien en nog wat, door H. VAN WARMELO. — Ned.-Indische Caoutchoucfabriek te Bandoeng (ontleend aan het *Soer. Hbl.*). — Ondernemingsscholen (onderwijs voor koeliekinderen).
Id. No. 13. De natuurlijke snoeimethode, door A. DE KONING. — Bemesting en/of vernieuwing van cultuuraanplantingen, door W. H. V. — Een niet te moeilijke oplossing van het voedselvraagstuk, door J. DOORMAN. — Kan Eleusine coracana een voedingsgewas voor Ned.-Indië worden?
Id. No. 14. Iets over plantenziekten en hare bestrijding (zie ook No. 15—16). — Groententeelt, door J. J. OCKSE. — Djali bras, door L. KOCH. — De jaren 1917 t/m 1919 en de helopeltis op Tjipongpok, door VAN WARMELO. — Enkele opmerkingen over „Plukken, snoeien en nog wat", door V.
Id. No. 15. Particuliere nijverheid en Poenale Sanctie, door Dr. R. BROERSMA. — Vruchtencultuur als tuinbouwonderdeel, door J. J. OCKSE. — De plaats van Inlanders in de Europeesche cultures (ontleend aan het *Soer. Hdbl.*).
Id. No. 16. Een wonderboom (de Eucalyptus), door W. H. VAN DER HAAS. — Een fokkerij van Onggole-vee op Soembawa, door ABR. OXODUS (ontleend aan het *Soer. Hdbl.*).

Cultura. *31e jaarg. No. 373. Oct. 1919.*
Opkomst en nieuwe wegen der cocoscultuur. door P. H. TROMP.

Boschbouwkundig Tijdschrift Tectona. *Deel XII. Afl. 9—10. Sept.—Oct. 1919.*
In memoriam. J. C. Camper Titsingh, door C. v. d. B. — Geschiedkundig overzicht van de houtvervreemdingspolitiek op Java, door H. J. KERBERT. — Houtvervreemdingspolitiek in Ned.-Indië, door J. R. BEVERSLUIS. — De wetenschappelijke botanisch houttechnische exploratie in de Buitenbezittingen, door F. H. ENDERT. — Verkeerde toestanden bij het Boschwezen door „EXPERT". R. W.

Idem. Extra-Nummer. Het boschwezen en de grondpolitiek in de Buitenbezittingen. Voordracht, door J. VAN SCHOUWENBURG.

Archief voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië. *3e Jaarg. No. 8. Sept. 1919.*
Invloed van het uittrekken met water op de eigenschappen van den rubber, door Dr. O. DE VIES. — Onderzoekingen over de vorming van latex bij Hevea Brasiliensis, door Dr. W. BOBILIOFF Jr. — De reactie van Hevea-latex, door Dr. W. BOBILIOFF Sr. — Eenige gegevens over de mindere rubbersoorten, door Dr. A. J. ULTÉE.

Mededeelingen van het Kina-Proefstation *No. VI. 1919.*
Waarnemingen en beschouwingen over bloei, bevruchting en zaadvorming bij Cinchona Ledgeriana Moens door C. FEENSTA (met ill.).

Mededeelingen van het Proefstation voor Thee. *No. LXV. 1919.* [*Niet in den handel*].
Proeven over den theepluk, door Dr. C. P. COHEN—STUART, E. HAMAKERS en E. L. SIAHAJA (met ill.).

Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië. *27e jaarg. Afl. 39. Sept. 1919.*
Iets over irrigatie en drainage op Java en in Australië en eenige daarmede verband houdende beschouwingen, door A. D. E. ABENDANON (Ontleend aan *De Ind. Mercuur*).

Geneeskundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Deel 59 (1919). Afl. 4.*
Hooger [medisch] onderwijs in Indië. Voordracht door A. DE WAART. — Contra hooger medisch onderwijs in Ned.-Indië, door Dr. H. C. VAN DEN VRIJHOEF. — Buitengewone vergadering der afd. Batavia [der Vereeniging tot bevordering der geneesk. wetenschappen in N.-I.] op 31 Juli 1919 over de urgentie van hooger medisch onderwijs in Ned.-Indië. — Jaarverslag van het Centraal Militair Geneeskundig Laboratorium over het jaar 1918 door Dr. F. H. HEHEWERTH. — Techniek en methodiek der Wassermann'sche reactie in de tropen, door Dr. F. H. HEHEWERTH en W. A. KOP. — Aanteekeningen over diagnostisch bacteorologisch choleraonderzoek, door Dr. F. H. HEHEWERTH. — Tweede en derde rapport over wateronderzoek ten behoeve van een vliegterrein te Soeka-Miskin aan den postweg Bandoeng-Tjitjalengka, door Dr. F. H. HEHEWERTH. — Rapport over een onderzoek van twee waterbronnen bij Gombong, door Dr. F. H. HEHEWERTH. — Aanteekeningen omtrent parasitaire amoeben, door S. L. BRUG. — De entamoeben van de rat, door S. L. BRUG. — Een ongewone verandering in het geïnfecteerde roode bloedlichaampje bij malaria tertiana, door W. A. KOP. — Malaria zonder koorts benevens eenige aanteekeningen omtrent het leucocytaire bloedbeeld, door W. A. KOP.

Mededeelingen van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst in Ned.-Indië. *Anno 1919. Deel IV.*
De pathologische anatomie der tuberculose in Indië, door A. E. SITSEN. — Folklore omtrent de tuberculose in Ned.-Indië, door C. D. DE LANGEN.
Id. Deel V. In memoriam. Dr. H. N. van der Heijden. — Onderzoekingen over de olie van op Java gekweekte Chenopodiumsoorten, door P. C. FLU, C. D. DE LANGEN en F. WEEHUIZEN. — Over het watergehalte van het bloed in de tropen, door C. D. DE LANGEN en Dr. SCHUT. — Het vet- en lipoidgehalte van het bloed in de tropen, door F. WEEHUIZEN en E. WEEHUIZEN—CARPENTIER ALTING. — Over het vet- en lipoidgehalte van het bloed in de tropen en haar beteekenis bij beri-beri, door C. D. DE LANGEN en Dr. H. SCHUT. — Over dysenterieachtige bacillen, door W. J. L. DAKE.

Korte Berichten van het Hoofdbureau van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst. *No. 5. 1919.*
Mijnwormziekte (Ankylostomiasis). (Met ill.).

Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde. *Jaarg. 63 (1919), dl. II, bl. 802.*
Bosch-yaws, de Surinaamsche huid- en leishmaniose, door C. BONNE.

Miltair Technisch Tijdschrift. *Jaarg. 2 (1919—'20), bl. 268.*
De artillerie-inrichtingen in Ned.-Indië, door H. L. MAURER.

Indisch Militair Tijdschrift. *51e Jaarg. No. 9. Sept. 1919.*
De verbinding tusschen infanterie en artillerie en de samenwerking van deze wapens op het gevechtsveld, door K. F. E. Gerth van Wijk. — De officier en de paedagogische studie, door J. J. Jense. — Het voorontwerp op het invoeren vzn dienstplicht onder de Inlanders en met dezen gelijkgestelden in den Volksraad, door J. C. Pabst. — De „douw er boven op", door G. L. Pool. — Door een andere bril, door H. Flothuis. — Ons reclamestelsel, door U. H. van Wijk.

Orgaan van de N.-I. Officiersvereeniging. *4e jaarg. No. 9. Sept. 1919.*
Het standpunt en de persoonlijkheid van den officier als strafoplegger, door Paideia. — Anti-militairisme? door J. — De positie der Indische officieren in Nederland. — De heer G. F. Merz over den militair geneeskundigen dienst, door D. H. Arends. Met naschrift van G. F. Merz. — Positieverbetering voor officieren. — Voor den Indisch-man in Holland, door J. van Roon.
Id. Afl. 10. In memoriam. M. A. C. Stoutjesdijk. — Het verslag der bezoldigingscommissie. — Via Australië en Amerika naar Nederland. Reisindrukken van een Infanterie-kapitein.

Militair-Rechtelijk Tijdschrift. *Deel XV. Afl. 2. Sept. 1919.*
Uitoefening van het recht van gratie ten opzichte van door zeekrijgsraden in Ned.-Indië veroordeelden.

Themis. *Dl. 80 (1919), bl. 309.*
Nederlandsch-Indisch strafrecht, door D. Simons.

Tijdschrift voor Strafrecht. *Dl. 30 (1919), blz. 281.*
Het aanhangig ontwerp strafvordering, door I. A. Nederburgh.

De Ingenieur. *34e jaarg. No. 43. 25 Oct. 1919.*
Nikkelhoudende laterietische ijzerertsen op Celebes. Voordracht van Dr. ir. W. Dieckmann (met ill.).
Id. No. 44. De kloetramp. Voordracht door dr. G. L. L. Kemmerling. Met inleidend woord van ir. E. Middelberg (met ill.).
Id. No. 45. Technische lessen en vraagstukken op het gebied van den Indischen havenbouw, door ir. W. Elenbaas.

Verslagen en Mededeelingen betreffende Indische delfstoffen en hare toepassingen. *No. 8. 1919.*
Beschouwingen over de stichting van een staalindustrie op Midden-Celebes, door J. Koomans (met kaarten en grafische voorstellingen).

Geologisch-Mijnbouwkundig Genootschap voor Nederland en Koloniën. Verslagen der Geologische Sectie. *Tweede deel, 8e Stuk. Oct. 1919.*
Mededeeling namens dr. B. G. Escher over de jongste uitbarsting van den Galoenggoeng (op Java), door prof. dr. G. A. F. Molengraaff.

De Tropische Natuur. *Jaarg. VIII. Afl. 10. Oct. 1919.*
In het oerbosch van den Ophir (vervolg), door E. Jacobson (met ill.). — Javaansche Aristolochiaceeën (vervolg), door C. Backer. — Van een nijdige spin en nog iets over spinnen door Dr. W. Roepke (met ill.). — Hollandsche bekenden in Indië. I. De doornappel (Datura Stramonium L.), door v. W. (met ill.).

De Banier. *11e jaarg. No. 38. 19 Sept. 1919.*
Mijnbouw in Indië en staatsexploitatie (vervolg; zie ook No. 39). (Ontleend aan *Economisch-Statistische Berichten*). — Zondagsrust in het [Indische leger].
Id. No. 42. Mohammedaansche invloeden op de politiek (Overzicht eener lezing van R. A. A. Djajadiningrat.

Geïllustreerd Zendingsblad. *Mei - Juli 1919.*
In memoriam. Hendrik van der Spiegel 5 Mei 1865—6 Mei 1919 (met portret). — H. van der Spiegel †, door S. Luinenburg.

Orgaan der Nederlandsche Zendingsvereeniging. *No. 18. Nov. 1919.*
Lief en leed in Kolaka. (Een afgesloten deel van den Zendingsarbeid op Zuid-Oost-Celebes), door H. van der Lift.

Annalen van het Missiehuis te Tilburg.
Gekrabbel over Tanimbareesch gebabbel, door H. Geurtjens. III. Onze Tanimbareesche stamvader. — Schetsen uit Nederl. Nieuw-Guinea, door P. Vertenten. (Een spookstoet. — De dongam-anim of dondermakers). — Een „tatsu-dans [op Eng. Nieuw-Guinea] door A. Pineau.

Maandblad der samenwerkende Zendingscorporaties. *2e jaarg. No. 11. Nov. 1919.*
Reisherinneringen uit Ned.-Indië, door Mr. J. W. Fliering a (vervolg). — Het zestig-jarig bestaan der Utrechtsche Zendings-Vereeniging te Batavia herdacht, door M. J. van Baarda.

Berichten van den St. Claverbond. *1919. No. III en IV.* [*Niet in den handel*].
De R. K. Ziekeninrichting te Salemba, Batavia (ontleend aan het Nieuws v/d. Dag voor Ned.-Indië). — De eerste Europeaan op Java [nl. Fra Odericus van Pordenone omstreeks 1323], door Pr. M. Timmers. — Wat heeft de Java-Missie noodig? Pr. E. Sträter. — Bij den plattengrond van het Xaverius-college te Moentilan, door J. Diderich. — In memoriam. De Eerw. Br. Adrianus van Hoek, door P. Been. — Leven van de zalig verklaarde Atjehsche Martelaren, door Pr. A. Kortenhorst z. g. (vervolg).

Berichten uit de Zendingswereld. *20e jaarg. No. 11. 15 Nov. 1919.*
Mededeelingen van zendeling Eigenbrod. Oproer op het eiland Samosir (in Febr. 1917).

Het Missiewerk. Tijdschrift voor Missiekennis en Missieactie *1e jaarg. No. 1. Aug. 1919.*
Apostelen der melaatschen. I. Mgr. Jac. Grooff, door J. L. Janssen. — Indië en de Indische Missies. II. De Missie van Curaçao.
Id. No. 2. 1 Nov. 1919. Apostelen der melaatschen. De eerbiedwaardige dienaar Gods Petrus Donders, door J. L. Janssen. — Indië en de Indische Missies. Het Apostolisch Vicaanaat van Ned. Borneo, door P. Tarcisius (met kaart). — De Missie van Curaçao, door G. A. Meijer.

Studiën. Tijdschrift voor Godsdienst, Wetenschap en Letteren. *1e jaarg. 51 (1919), dl. 92, bl. 301.*
Pastoor H. C. Verbraak; een grafkrans bij zijn jaargetijde, door W. Hellings.

Geologische Rundschau. *Bd. X. Heft 1—3. 1919.*
Die Geologie von Mittel Celebes nach den neuen Forschungen E. C. Abendanons und anderer, von J. Wanner.

Journal of the Royal Anthropological Institute. *Vol. XLIX. 1919. Jan. - June.*
The application of anthropological methods to tribal development in New Guinea, by E. W. P. Chinnery.

Picturesque Netherlands East-Indies. *Vol. I. No. 5 (Keloët Number).*
Eruption of mount Keloet (the Broom), May 19 th. 1919 (with illustrations and map).

The Dutch East Indian Archipelago. *Vol. II. No. 23. 5 Sept. 1919.*
Dr. A. J. Ultée (ontleend aan *Tropical Life* van Juli 1919). — Java's foreign export trade in 1918 (vervolg).

The Import and Export Trader. *Vol. I. No. 6. Nov. 1919.*
Netherlands West-India, by F. M. K. (with illustrations). — The cultivation of outer leaf tobacco in Deli, by E. Roodhuyzen (with illustrations).

Den Haag, 30 November 1919. W. C. Muller.

REGISTER op den XLI^sten Jaargang (1919).

A.

	Deel	Bladz.
Aanslagen. De — (J. S. Stokvis in *De Taak*)	I	248
Abendanon. Mr. J. H. — Britsch-Indische Regeeringsvorm I 12; I 177; I 316; I 422		
Achteruitstelling. Een onbillijke — (M. in de *N. Soer. Ct.*)	I	789
Adatrecht (mr. Van Wijngaarden in *De Taak*) I 244; — (Uit *De Taak*)	II	1035
Adatrechtbundels XVI. Groote Oost en Philippijnen (Aankondiging) I 527; — XVII Celebes (aankondiging) .	II	926
Adatrechtspraak. Onze — (Bezien in het licht van Pontius Pilatus). (Indicus in het *Vrijzinnig Weekblad*) II 1035; —. De — (een rekest in zake dit onderwerp, overgenomen uit de *Sum. Post*)	II	1182
„Afdeeling B". De beruchte — (Van de Kamer in het *Bat. Nbl.*)	II	1301
Agrarische Staatkunde. Het keerpunt in onze Indische —, door G. J. D. C. Stempels	II	1529
Akkergemeenschappen. Het ontstaan van — (met name in Siberië en op Java). Van Vollenhoven's opvatting van het beschikkingsrecht, door J. C. Niermeyer (aankondiging)	I	802
Alarm. Geen reden voor — (Uit *De Locomotief*)	II	902
Algemeene Middelbare School. De — (Uit de *Deli Ct.*)	II	1195
Algemeene Secretarie. De — (Uit de *N. R. Ct.*). . . .	I	242
Allah akbar....! (Jhr. mr. W. A. Alting von Geusau in *De Locomotief*)	II	1461
Als straks.... (Uit de *Sum. Post*)	I	776
Ambon. Van — begint de Victorie, door J. Habbema	II	1213
Ambtenaren. Indische Bestuurs- en rechterlijke —. Staatscommissies ingesteld	II	1593
Ambtenaarspensioenen. Verhooging van — (Uit *De Locomotief*)	II	914
Animistisch Heidendom. Het — als Godsdienst, door dr. N. Adriani (Aankondiging)	I	523
„Annales et Historiae". Hugo de Groot's — Academisch proefschrift van H. C. A. Muller (Aankondiging)	II	1329
Antithese. De — te Deventer (J. E. Stokvis in *Het Koloniaal Weekblad*)	II	1294
Antwoord. Recht op — (Uit het *Alg. Hbl.*)	II	920

REGISTER 1919.	DEEL	BLADZ.
Arbeidsbeurs. De — voor den Indischen dienst (Aankondiging)	I	228
Arbeidscommissie of stakingscommissie (J. Koning in het *Soer. Hbl.*)	II	921
Arbeidsenquête. Is een — noodig? (E. K. in het *Soer. Hbl.*)	I	380
Arbeidsregeling. De Banjoewangische (Uit de *Sum. Post* en de (Semarangsche) *Nieuwe Ct.*) I 378; id. (Uit het *Bat.Nbl.*)	I	648
Arbeidsvraagstuk. Het — (Uit de *Deli Ct.*)	I	518
Artikel 111. (Uit *De Locomotief*)	II	1552
Atjeh-bestuur. Het — (Uit *Het Vaderland*)	II	1192
Atlas. De Bussy's — van Nederlandsch Oost-Indië voor kantoor, school en huis (Aankondiging)	II	898
Azië. De toekomst van Oost- — door H. S. M. van Wickevoort Crommelin (Aankondiging)	I	661
Azië gespiegeld, Malakka en China, door dr. Hendrik P. N. Muller (Aankondiging) I 119; — dr. Hendrik P. N. Muller, afl. 3, 4 en 5 (Aankondiging)	I	260

B.

Baars. Vertrek ir. — (Ir. T. K(arsten) in *De Taak*)	I	796
Baliërs. De geschiedenis der Christelijke zending onder de — door C. Lekkerkerker	II	835
Bandoeng universiteitsstad (R. in de *Preanger Bode*)	II	1045
Batak. De — en de zending	II	912
B. B. De — -fusie (uit *Preanger Bode*) I 771; — Regeering en — (Uit *De Locomotief*)	I	636
Bedrijvenwet. Een Indische — in zicht. (Uit het *Bat. Nbl.*)	I	112
Begrooting. Bij de Indische — (Uit het *Alg. Hbl.*) I 368; De voorloopige — 1920. (K(erkkamp) in het *Vrijzinnig Weekblad*	II	1027
Begrootingswee. (K(erkkamp) in het *Vrijzinnig Weekblad*)	II	902
Behoud. Voortgezet — (J. E. S(tokvis) in *Het Volk*)	II	1567
Belangstelling voor Indië in Nederland (J. E. Stokvis in *De Taak*)	II	1038
Belasting-onrecht. — (Z. het *Bat. Nbl.*)	II	1580
Belasting-unificatie. — Uit *De Locomotief*)	II	1581
Beleefd en gestyleerd. (Uit het *Alg. Hbl.*)	II	1029
Beleid. Het — van de Indische Regeering. (S. Ritsema van Eck in de *Nieuwe Ct.*) I 364; Koloniaal — (Uit de *Nieuwe Ct.*)	II	1566
Benkoelen. Kolenterreinen in — door H. Philippi. (Mededeelingen van het Bureau voor de bestuurszaken der Buitenbezittingen, bewerkt door het Encyclopaedisch Bureau). (Aankondiging)	II	1470
Bestuur. Hervorming van het Chineesch en inlandsch — (Uit het *Bat. Nbl.*)	I	495
Bestuurssysteem. Een fout in het — (Uit de *Sum. Post*)	II	1453
Bestuurswezen. (Uit *De Locomotief*)	II	1037
Beteekenis. De — van Oost-Indië voor ons Vaderland. (Dr. N. Japikse in *Elsevier's Maandschrift*)	II	1191

REGISTER 1919.	DEEL	BLADZ.
Betere tijden. (Uit *De Locomotief*)	II	1022
Beweging". „De — (Aankondiging)	I	659
Bewogen tijden, kronieken en beelden, 1917—1918, door W. G. C. Byvanck. (Aankondiging) I 73; —, kronieken en beelden 1918—1919 door W. G. C. Byvanck, vierde bundel. (Aankondiging)	II	1563
Bezoldigingsstelsel. Het Indische —.	II	1432
Bezorgdheid. Onnutte — (Uit de *Sum. Post*)	II	1186
Bibliografie. Maandelijksche — voor Oost- en West-Indië, door W. C. Muller I 129; I 263; I 395; I 528; I 677; I 805; II 930; II 1059; II 1203; II 1330; 1475	II	1595
Birma. Hervormingsplannen voor — door W. Muurling. (Aankondiging)	II	1323
Bogor. De man voor — (Uit *De Locomotief*)	I	631
BONEBAKKER. Dr. E. — Het voorbereidend hoger- en het hoger onderwijs in Nederland en Indië, I 162; Volksonderwijs in verband met landbouw en bedrijf.	II	1543
BOSCH KEMPER. Het leven en werken van Jeltje de — door Johanna W. A. Naber. (Aankondiging)	I	72
Boschwezen. De wondeplek bij het — in N. I. De ontevredenheid in het houtvesterscorps, door A. te Wechel I 685; De wondeplek bij het — in N. I. Een zeer bedenkelijk experiment door prof. A. te Wechel.	II	973
Britsch-Indische Regeeringsvorm, door mr. J. H. ABENDANON I 12; I 177; I 316	I	422
BRUNNER. Jacob — door Henriette Schrott. (Aankondiging)	II	1055
„Buiten-af". (Uit de *Sum. Post*)	I	777
Buitenbezittingen. De — en de Volksraad. (Uit de *Deli Ct.*)	I	518
Buitengewesten. Stemmingen in de — (Uit *Het Vaderland*)	II	1318
Buitenland. Het — en onze koloniën (van N. I. P. A.)	I	512

C.

Campagne. Een onedele — (Uit de *Sum. Post*)	I	764
C. E. P. Insulinde en — (Astro in *De Banier*) I 97; — en de Revolutie (A. B. in *De Banier*)	I	251
Chineesch. De nieuwe leerstoel in het — te Leiden (Uit de *Nieuwe Ct.*)	I	361
Chineesche Legatie. Bij de — door Han Tiauw Tjong	I	563
Chineezen Privaatrechtelijke toestand der — (Uit de *Java Bode*)	I	785
COLIJN. „Een dreigend gevaar?" (Uit *Het Indische Volk*) I 633; — „Staatkundige Hervormingen in Nederlandsch-Indië" (S. Ritsema van Eck in de *Java Bode*)	I	639
Conclusie. Een zonderlinge — (Uit de *Sum. Post*)	I	1189
Conservatieve geest. De opkomende — (Uit *De Taak*)	I	643
Coöperatieve vereenigingen. Handleiding bij de oprichting van — voor inlanders. (Aankondiging) I 227; Stelsel en inhoud van de verordeningen op de — toegelicht door dr. J. H. Boeke, met raadpleging van mr. K. L. Enthoven. (Aankondiging)	I	122

REGISTER 1919.	DEEL	BLADZ.
Criminaliteit. Bestuur en — (J. Koning in het *Soer. Hbl.*)	II	1576
Cultuur- en Handelsondernemingen. Handboek voor — in Nederlandsch-Indië. (Aankondiging).	I	527
Cultuur-hulpbank. De — (Efka in het *Soer. Hbl.*). . .	I	212
Cultuurontwikkeling. Iets over het congres voor Javaansche — (L. S. A. M. Römer in *Wederopbouw*) . . .	I	249

D.

D. D.-reprise (J. A. M. de F. in de *Java Post*) I 94; (Uit de *Sum. Post*) II 909; — in het Solosche (Uit de *Locomotief*) II 1305; (G. de Raad in *De Taak*) II 1307; — „Buitenaf" (Uit de *N. Soer. Ct.*)	II	1450
Decentralisatie. Hoogere — (W. Ch. Meyroos in *Locale Belangen*) I 87; -wetgeving (Aankondiging) I 497; Het negende — congres. (Uit *Locale Belangen*) II 1155; Het -congres in de pers (Uit het *Bat. Nbl.*, het *Soer. Nbl.* en *De Taak*)	II	1184
Democratie en hare toepassing op de inlandsche maatschappij in Nederl.-Indië (C. Lekkerkerker in *De (groene) Amsterdammer*).	I 639;	II 907
Dienst. In en door den — (Uit *De Locomotief*)	II	1449
Djimathandel in Koelon Progo (Uit *Mataram*)	II	1454
Djòwòdipi-beweging. De — (Pawitrohadinoto in *De Locomotief*)	I	220
Doel. Het — (Uit de *Sum. Post*)	I	243
Domheid of keerpunt? (J. J. B. Oostmeier in *De Locomotief*)	II	1459
Dooddoeners. Politieke — (Uit de *Sum. Post*)	I	768
Doode Indische taal. Een — door S. Kalff	I	461
DOUWES DEKKER. Een brief van dr. — aan den Volksraad. (Uit *De Beweging*) II 891; id (Uit *Het Vaderland*) II 908; De gerechtelijke vervolging van dr. — en Van de Kasteele. (Uit het *Soer. Hbl.*)	II	1273
Draadlooze geschiedenis (Uit *De Locomotief*).	II	1048
Drinkwaterleiding te Medan. (Aankondiging)	II	1057
Droom, door Cora Westland. (Aankondiging)	I	80

E.

Edeleer. De nieuwe — (Uit het *Bat. Nbl.*)	I	83
Eden. De Hof van — (Roman van het eiland Ceylon) door dr. Edward Stilgebauer. (Aankondiging)	II	1054
Eerste reis. De — (Uit het *Bat. Nbl.*)	I	79
Eerst noodige. Het — (Uit *De Locomotief*)	I	100
Efficiency en Organisatie. (J. Koning in het *Soer. Hbl.*) .	II	1199
Erfpachtsordonnantie voor de zelfbesturende landschappen in de gewesten buiten Java en Madoera — (uit de *Java Bode*)	I	787

REGISTER 1919. DEEL BLADZ.

Ethiek. Practische — door H. Tersteeg I; I 153 — en Geld (J. E. Stokvis in *Koloniale Studiën*) . . . . . I 640
Ethnografisch museum. Catalogus van 's Rijks — deel XIII Zuid.Sumatra (Sumatra IV) door H. W. Fischer, deel XIII Java, door dr. H. H. Juynboll. (Aankondiging) I 804
Europa en Indië — (Uit het *Vrijzinnig Weekblad*) en *Het Indische Volk*). . . . . I 374
Evolutie. De Pinksterwijsheid der Indische — (J. Koning in het *Soer. Hbl.*) . . . . . II 1175

F.

Financiën. Indië's — (Uit de *Sum. Post*) . . . . . I 526
FOKKER. Dr. A. A. — Beoordeeling van de Javaansche spraakkunst, door H. N. Kiliaan . . . . . II 1093
FONTAINE. JEAN DE LA —, zijn vrienden en vriendinnen, een dichterleven in de XVIIe eeuw, door André de Ridder (Aankondiging) . . . . . I 498
Forsch geluid. Een — (Uit de *Sum. Post*) . . . . . I 633
Fosforietlagen. De ontdekking van de — in Cheribon (M. in het *Algem. Landbouwkundig Weekblad*) . . . . . I 628
Fout. De oude — (J. E. Stokvis in *De Locomotief*) . . . . . I 94
Freuleken, komedie in drie bedrijven, door Herman Roelvink (Aankondiging) . . . . . II 1440

G.

Garoet. De regeering over het verzet te —. . . . . II 1269
Geboycot. Japan door de Chineezen in Indië — (Han Tiauw Tjong in de *N. Ct.*). . . . . II 1457
Geld. Het — voor Indië (J. E. Stokvis in *Het Vaderland*). . II 904
Geldmiddelen. Oost-Indië's — Japansche en Chineesche handel van 1817 op 1818 enz., door P. H. van der Kemp (Aankondiging) . . . . . II 1057
Geneeskundige Dienst. De militair — (W. L. Roelfsema in *De Locomotief*) . . . . . II 1586
Geneeskundig Onderwijs. Hooger — (rede van den G.G. bij de installatie van de medische onderwijscommissie) . . II 1325
Geologische expeditie. De — van dr. L. M. R. Rutten op Ceram (van Aneta) . . . . . I 499
Geruchtmakende rede. Een — (Uit het *Alg. Hbl.*) . . II 911
Getuigenis. Verschooning van — (Uit *De Locomotief*) . . I 778
GEUNS. M. VAN — (wijlen). Het Oosten in vogelvlucht van Boeddha tot de Groot-Mogols (met een inleidend woord van G. P. Rouffaer) I 328; I 444; I 581; I 703; II 853; II 976; II 1127; II 1228; II 1387
Gezantschap. Het buitengewone — naar het hof van Kandia te Ceylon, in November 1736, door A. K. A. Gijsberti Hodenpijl . . . . . I 48

REGISTER 1919.	DEEL	BLADZ.
Gezondheidsdienst. Gemeentelijke — (mr. Van Wijngaarden in *Locale Belangen*)	I	659
Gezondheidstoestand. Onze — (Uit de *Java Bode*)	I	516
GIJSBERTI HODENPIJL. A. K. A. — Het buitengewone gezantschap naar het hof van Kandia te Ceylon in November 1736	I	48
Godsdiensten. Een Javaan over de — op Java. (Uit *De Locomotief*)	I	117
Goeroe. Het gevaar van den — (Mardika in het *Bat. Nbl.*)	II	1584
GOETHE's liefdeleven, door Joh. de Meester. (Aankondiging)	II	1056
Gouden Kris. De —, door M. C. Kooij—Van Zeggelen. Tweede druk (Aankondiging)	II	1591
Gouverneur-Generaal. De — (J. E. Stokvis in *De Telegraaf*) I 761; — en minister. (Uit de *Sum. Post*) I 764; Rede van den — bij de opening van de voorjaarszitting 1919 van den Volksraad	II	992
Grensgebied van het recht, tijdschrift. (Aankondiging)	II	1474
Grondbezit. Het Inlandsch — (Uit het *Bat. Nbl.*)	I	257
Grijsaard. De — en de jongeling, door R. van Genderen Stort. (Aankondiging)	II	1563

H.

Habbema. J. — Een onderwijspraatje, II 813; Van Ambon begint de Victorie	II	1213
Haga. J. — Het Voedsel-Vraagstuk in Indië	I	705
Halmahera en Morotai. (Aankondiging)	I	392
Handelsregister. Het — (mr. H. 's Jacob in het *Vrijzinnig Weekblad*)	I	254
Han Tiauw Tjong. Bij de Chineesche legatie I 563; Chineezen op Java en het Nederlandsche Onderdaanschap	II	937
Handelsvooruitzichten. De — en de credietwaardigheid van Java. (Uit *Pan Pacific* en *Soer. Hbl.*)	II	1003
Happé c.i. P. L. E. — Een beschouwing over het Zuid-Balische Soebakwezen en zijn verwording in verband met de voorgenomen vorming van waterschappen in Ned.-Indië	I	183
Havenbestuur (mr. 's Jacob in het *Vrijzinnig Weekblad*)	I	257
Havenbouw. Technische lessen en vraagstukken op het gebied van den Indischen —, door Ir. Wouter Cool. (Aankondiging)	I	522
Havens. Beheer der Indische — (C. I. in het *Bat. Nbl.*)	II	919
HEEKEREN. E. A. A. VAN — Sneevliet verbannen, I 65; Nederlandsch Oost-Indië in 1918, I 137; Nederlandsch West-Indië in 1918, I 148; De Koningin naar Indië? II 1211; De nieuwe Minister van Koloniën S. de Graaff (met portret)	II	1483
Heilige Gong De — door mr. C. W. Wormser	II	1415
Hervormingen. Politieke — (Uit het *Alg. Hbl.*)	I	606
Hervormingsplannen voor Britsch-Indië, door W. Muurling. (Aankondiging)	I	801
Hevea. De cultuur van — in West-Borneo. (Uit *Het Vaderland*)	II	1320
Hollandsche jongens. Een dozijn — door C. Joh. Kievit. (Aankondiging)	II	1055

REGISTER 1919.	DEEL	BLADZ.
Home-Rule. Eenige punten van overeenkomst in de beweging voor — in Britsch-Indië en in Nederlandsch-Indië. (J. G. Boon in het *Soer. Hbl.*)	I	786
Hoogere rangen. De kwestie der — (in het leger). (J. G. Boon in het *Soer. Hbl.*)	I	795
Hospitaalwezen. Het — op Sumatra's Westkust. (Dr. E. van de Velde in *Het Ziekenhuis*)	I	388
HULLU. Dr. J. DE — Mededeeling van: Het verslag van de verovering van Java, door de Engelschen in 1811 door Hendrik Merkus de Kock	II	1100

I.

IDENBURG. Minister — (Uit de *Sum. Post*) I 81; De opvolger van — (Uit *Het Vaderland*)	II	1564
Indië. Ned. — in het begin van 1918 (consul J. A. Schuurman in *Handelsberichten*) I 113; Nederland's betrekking tot — in verleden en toekomst, door dr. H. T. Colenbrander, (Aankondiging) I 121; — over Nederland (C. in *De Taak*)	II	1038
Indiërs-congres. Het achtste — (Uit het *Soer. Hbl.*)	II	1160
Indië-Weerbaarweek. Naklanken van de — (I.-Weerbaar in *De Locomotief*)	I	93
Indische Nijverheid. De — (K. L. in het *Soer. Hbl.*).	II	1455
Indische studenten. (Uit *De Locomotief*))	II	1044
Indisch Koloniale Vraagstukken, door D. M. G. Koch. (Aankondiging)	II	1323
Indisch nationaal streven. Het —, door H. van Kol en S. Surya Ningrat. (Aankondiging)	I	528
Indo-Europeesch Verbond. Een — (Uit de *Deli Ct.*)	II	1195
Indonesiër De — en zijn grond. — (G. J. D. C. Stempels in *Het Vaderland*)	II	1568
Indonesiërs contra Nederlanders. (Uit de *Deli Ct.*)	II	1462
Indo-organisatie. Een nieuwe — (Uit de *Sum. Post*).	II	1196
Inkrimping van het suikerrietaraal. Tweede nota over de gedwongen — op Java. (Uittreksel) I 393; De bezwaren van het Suikersyndicaat tegen de —	I	668
Inkrimpingsplan. Het — (Uit *De Locomotief*)	I	650
Inkrimpingsplannen. Het afwimpelen van de —	II	1021
Inlandsch bestuur. Ontvoogding van het —	II	1424
Inlandsche beweging. De stand der — (Platoek in het *Bat. Nbl.*) II 1023; De B. B. ambtenaren en de — (Ass.-Res. in het *Vrijzinnig Weekblad*) II 1194; De — (Uit *De Locomotief*)	II	1570
Inlandsche militie. De — (J. C. Pabst in het *I. M. T.*)	II	1554
Inlandsche organisatie. De verbastering van een — (J. Koning in het *Soer. Hbl.*)	II	1298
Inlandsche pers. De toon van de — (Uit het *Bat. Nbl.*)	II	1583
Insulinde, (A. B. in *De Banier*) I 243; — en S. I. (Mr. Jeekel in *De Indiër*) I 503; — en zijn congres. (Duo in het *Vrijzinnig Weekblad*) I	II	1028

J.

Japan. The isolation of — (Aankondiging) I 664; Onze betrekkingen tot — (B. in *De Locomotief*) . . . . . II 1426
Japanners. Een Chineesch oordeel over de — in Indië. (Uit de *Djawa Tengah*) . . . . . I 517
Japansche parlementaire missie. De — in Indië. (Uit het *Bat. Nbl.*). . . . . II 1288
Javaansche beweging. Het oordeel van dr. Radjiman over de — (Uit *De Telegraaf*) . . . . . II 1572
Javaansch oordeel. Een — over den toestand in Indië (J. J. Puister in het *Alg. Hbl.*) . . . . . II 1573
Java-China-Japanlijn (1903–1918). (Dr. E. B. Kielstra in het *Tijdschrift voor Economische Geographie*) . . . . I 386
Java en Madoera. De oppervlakte van — ontleed volgens den begroeiings- en den rechtstoestand harer gronden, door E. L. K. Schmülling . . . . . II 1375
Java-instituut. Het — (Uit het *Bat. Nbl.*) I 482; Vereeniging — (Uit de *Sum. Post*) . . . . . II 1291
Javanen in het buitenland. (Uit de *Deli Ct.*) . . . . . II 1319
Javasche Bank. Het aanstaande nieuwe octrooi van de — (G. in het *Soer. Hbl.*) II 1018; De — in 1918. (Jaarverslag) . . . . . II 1281
Javasche Producenten. Vereenigde — (Uit *De Taak*) I I 108
JOUSTRA M. — „Volksonderwijs" en „Volks"onderwijs in Ned.-Indië . . . . . I 401
Jurist. De opleiding van den —, door mr. J. Henri Hijmans. (Aankondiging) . . . . . I 667

K.

KALFF S. — Iets over koloniale musea, I 32; Een doode Indische taal I 461; Koloniale Opruiming . . . . . II 1405
Kamers van Landbouw of Landbouwschappen? door mr. C. W. Wormser . . . . . I 201; I 273
Kapstok? Een — (Van Kol in *Het Volk*). . . . . I 245
Kantinifonds. Vereeniging —, zesde jaarverslag 1918 . . II 897
Kentering? (Uit *De Telegraaf*) . . . . . II 1307
Kinaplantsoenen. Rationeele exploitatie van — in verband met de factoren, welke invloed hebben op de kwantiteit en het gehalte der basten, door dr. A. Groothoff. (Aankondiging) I 522
Kinderherstellings- en vacantieoorden. Een centraal genootschap voor — (O. in *De Locomotief*). . . . . I 794
Kindervragen. Eerlijke antwoorden op — door dr. Rud. Penzig, vertaald door C van Gelder. (Aankondiging) . . . II 1291
Klacht. Gegronde — (Uit het *Orgaan van de Ond.off.ver.*) . II 1198
Klap. De — (Uit de (Semarangsche) *Nieuwe Ct.*) . . . . . I 643
Kloetgevaar. Nog iets over het — en de te nemen veiligheidsmaatregelen (S. in het *Soer. Hbl.*) . . . . . II 1277
Kloetramp. De — van 20 Mei 1919. Gedenkboek, samengesteld onder redactie van J. Koning. (Aankondiging) . . II 1468

REGISTER 1919.	DEEL	BLADZ.
Koelie-ordonnantie. Ontwerp —	I	626
Koelivertroeteling. (Molitor in de *Deli Ct.*)	I	107
Koelievraagstuk. Het — (Uit *De Locomotief*).	I	106
Kokoscultuur. De — door H. R. Roelofsema, tweede deel. (Aankondiging)	II	1468
Koloniale Opruiming, door S. Kalff.	II	1405
Koloniaal Instituut. Vereeniging —, achtste jaarverslag 1918,	II	1050
Kolonisatie, Java en — (Uit de *Sum. Post*) I 509. De — (Uit de *Deli Ct.*) I 510; De — in de Lampongs. (W. C. Schalkwijk in *Koloniale Studiën*) I 649; id. (Uit de *Deli Ct.*)	II	906
Koningin, H. M. de — naar Indië? door E. A. A. van Heekeren II 1211; De — naar Indië? (dr. H. T. Colenbrander in *De Gids*) II 1441; id. (eenige persstemmen) . .	II	1441
Koning Lear. Een — van de Steppen, door Ivan Turgenief. (Aankondiging)	II	1563
Koninklijk bezoek. Een — aan Indië? (Uit *De Locomotief*)	II	1443
Koophandel. Zaken van — (V. W. en *De Taak*).	I	250
KOORDERS. Dr. S. H. — Natuurmonumenten	II	968
Krankzinnigenverpleging in Ned. Indië. — (Dr. P. N. M. Travaglino in *Koloniale Studiën*)	II	1586
Kroniek (van het Bataksch Instituut) 1913—1917, samengesteld door M. Joustra. (Aankondiging)	I	390
Krontjong, als muziekinstrument en als gezang, door A. Th. Manusama. (Aankondiging)	II	1470
Kwakzalverij. Geestelijke — (Molitor in *de Deli Ct.*) . .	I	105

L.

Landbouw. Een „suikerman" directeur van — (F. Ottolander in *De Taak*) I 246; De tweede rede van den Directeur van — in den Volksraad, I 749; II 871; Kamers van — (Uit het *Alg. Hbl.*)	II	1274
Landbouwmuseum. Koloniaal — te Deventer, jaarverslag over 1918	II	894
Landbouwnijverheid. De — in den economischen strijd (J. Koning in het *Soer. Hbl.*)	I	515
Landbouwstatistiek. De Indische —, hoe zij was en hoe zij worden moet, door E. L. K. Schmülling	I	412; I 537
Landraden. Achterstand bij — (Nodo in het *Soer. Hbl.*). .	I	518
Landvoogd. (D. v. d. Z(ee) in *Het Indische Volk*)	I	632
Leeraren naar Ned. Indië (H. W) J. Priems in het *Weekblad voor gymnasiaal en middelbaar onderwijs*)	I	115
Leerlingen-Tehuis. Het Bataviasche — (De J. P. Coenstichting) (Dr. G. J. Nieuwenhuis in het *Bat. Nbl.*) . . .	II	999
Leger. Kan op het — vertrouwd worden? (Officier in *De Locomotief*)	I	654
Legercommando. De jongste verwisseling van het — ingezonden door den luitenant-generaal Van Rietschoten, met onderschrift van E. A. A. van Heekeren	II	1124
Leiders. Nuttig werk voor de — van de Inlandsche beweging (E. F. in het *Soer. Hbld.*)	II	1308

REGISTER 1919.	DEEL	BLADZ.
LEKKERKERKER C. — De geschiedenis der Christelijke zending onder de Baliërs	II	835
Leles. De opstand in — (M. W. in het *Soer. Hbl.*)	II	1303
Letterkundige Voordrachten. 1e Bundel door Joh. Koning. (Aankondiging).	II	1439
Liefde. Van de — die vrij wou zijn, door Frits Hopman. (Aankondiging)	I	71
Lotgevallen De — van een Indisch stuivertje, door H. Schroo. Eerste bundel. (Aankondiging)	II	1469
Lucifers. Vervaardiging van — in Ned. Indië. (Aankondiging)	I	262

M.

Malariabestrijding. Doelmatige — (Uit de *N. R. Ct.*)	II	1327
Marine. De crisis bij — (Marineman in *Het Vaderland*) . .	I	380
Medegevoel. Misplaatst — (Uit het *Alg. Hbl.*; zie ook I 363 v. d. j. Het geval Soewardi)	I	239
Mensch. De — in zijn omgeving, door dr. J. P. Kleiweg de Zwaan (Aankondiging)	II	926
Middelbaar Onderwijs. Onhoudbare toestanden bij het — (J. Koning in het *Soer. Hbl.*)	II	1315
Middeleeuwen. Herfstij der —, studie over leven- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden, door J. Huizinga (Aankondiging)	II	900
Midden-Java bedreigd (Uit *De Locomotief*)	I	256
Mijnbouw. De Nederlandsch-Indische — (uit In- en Uitvoer) II 914; (Uit de *Sum. Post*)	II	1047
Mijnwet. Toepassing en wijzigingen van de Indische — door Reinier D. Verbeek II 1339	II	1488
Militaire Aardrijkskunde en Statistiek. Een boek der — van Nederl. Oost-Indië, bewerkt door G. J. Sieburgh en F. Kroon (Aankondiging).	I	803
Militie. De Inlandsche — (H. C. Kerkkamp in het *Vrijzinnig Weekblad*) I 91; I 483; (uit de *Sum. Post*) I 507; — en Volksraad (uit het *Bat. Nbl.*) I 233; — Open brief van den gep. luit.-generaal W. R. de Greve aan de Leden van den Volksraad in zake de Inlandsche — I 595; Het — ontwerp (uit het *Bat. Nbl.*)	I	637
Minister. De — en Indië (Uit het *Vrijzinnig Weekblad*) II 901; de nieuwe — van koloniën, S. de Graaff (met portret) door E. A. A. van Heekeren II 1483; de nieuwe — van koloniën. (Uit het *Alg. Hbl.*)	II	1565
M. O. De toestand bij het — (Uit het *Bat. Nbl.*) II 1464; De toestanden bij het — (brief van den heer Z. Stokvis en Van de Kamer in het *Soer. Hbl.*)	II	1465
Moordaanslagen op Europeanen door Inlanders. (A. Roosendaal in *De Suikerbond*)	I	248
Moorden. Atjehsche — (J. Kreemer in *Het Vaderland*) . .	II	1032
MULLER. W. C. — Maandelijksche bibliographie voor Oost- en West-Indië I 129; I 263; I 395; I 528; I 677; I 805; II 930; II 1059; II 1203; II 1330; II 1475.	II	1595
Musea. Iets over koloniale —, door S. Kalff	I	32

N.

Natuurmonumenten, door dr. S. H. Koorders . . . . . II 968
Nederland, tusschen de Mogendheden, door mr. J. A. van Hamel (Aankondiging) . . . . . I 74
Nederlanders in Indië, door T. Brondgeest (Aankondiging) II 1056
Nederlandsch Onderdaanschap. Chineezen op Java en het —, door Han Tiauw Tjong, II 937; De Chineezen en het —, door Oei Kiauw Pik . . . . . II 959
Niet betalen. Hoe de Chineezen — (J. J. B. in *De Telegraaf*) II 1458
Nieuw-Guinea. Britsch — (Papua) (Aankondiging) . . . . I 520
Normaalscholen. De — en het Nederlandsch (D. in *De Locomotief*) . . . . . II 915

O.

Oei Kiauw Pik. De Chineezen en het Nederlandsch Onderdaanschap . . . . . II 959
Officierskorps. Het een en ander over de bedreigde aanvulling van het Nederlandsch-Indische — door Hoofdofficier II 819
Officierspositie. De — (Uit de *N. Soer. Ct.*) . . . . . I 251
Omhoog. Onze weg leidt naar — door Hedwig Courts-Mahler (Aankondiging) . . . . . II 1055
Onderste uit de kan. Het — (Uit *De Telegraaf*) . . . . II 906
Onderwijs. Het voorbereidend hoger — en het hoger — in Nederlands-Indië, door dr. E. Bonebakker I 162; Naar het hooger — (Uit de *Sum. Post*) I 653; De mutaties bij 't — (R. A. Schotman in *De School*) I 181; Hooger — voor Indië (Dr. A. E. Sitsen in het *Vrijzinnig Weekblad*) I 782; Het middelbaar — en de leeraren (L. P. J. Vermeulen in *Het M. O.* in *Ned.-Indië*) I 782; Is Hooger — in Indië thans wenschelijk en mogelijk? door Sim Ki Ay II 1085; Hooger — in Indië . . . . . II 1295
Onderwijs-congres. Koloniaal — . . . . . II 1276
Onderwijs-praatje. Een — door J. Habbema . . . . . II 813
Onderwijzers-congres. Het Ned.-Ind. — (Uit *De Locomotief*) I 731
Onrecht en vrees (Klerkkamp in het *Vrijzinnig Weekblad*) II 1457
Oogstverpanding en oogstverkoop (Abr. Exodus in het *Soer. Itbl.*) . . . . . I 779
Oosten. Het — in vogelvlucht van Boeddha tot de Groot-Mogols, door wijlen M. van Geuns (met een inleidend woord van G. P. Rouffaer) I 328; I 444; I 581; I 712; II 853; II 976; II 1127; II 1228 II 1387
Oost-Indië. Nederlandsch — in 1918 door E. A. A. van Heekeren I 137
Opbloei en energie (Th. Ligthart in het *Vrijzinnig Weekblad*) II 1033
Open-doek-politiek (Uit *De Locomotief*) . . . . . II 1187
Opium. Iets over — (Abr. Exodus in het *Soer. Hbl.*) . . . . I 655
Opium-gebruik. De strijd tegen het — (Uit het *Soer. Hbl.*) II 1041

REGISTER 1919.	DEEL	BLADZ.
Opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden. De permanente Commissie voor — in Nederlandsch-Indië, door J. van Roon	II	1067
Op 'n kier (Uit de *Sum. Post*)	II	1311
Opvattingen. Twee — (E. Helfferich in *Koloniale Studiën*)	I	645
Opvoeding. Over — door Jan Ligthart (Aankondiging) I 71; id. Tweede Bundel (Aankondiging)	II	1291
Opzienbarend ontslag. Een — (J. G. Boon in het *Soer. Hbl.*)	I	75
Oude geluid. Het — (Uit de *Sum. Post*)	I	766
Overheidsbedrijven. Organisatie van — (Uit het *Bat. Nbl.*)	I	104
Overreding. Het regeeringsbeginsel der — (Abr. Exodus in het *Soer. Hbl.*)	I	634

P.

Padi-opkoop. De — (Uit het *Bat. Nbl.*) II 1201; — en verzet. Uit (*De Locomotief*)	II	1305
Palembang als toekomstig kolenstation. (Uit het *Bat. Hbl.*)	I	253
Pandhuisbond. De — (Uit *De Schatter*)	I	252
Pandhuisdienst. De — in 1918. (Uit het Jaarverslag)	II	1428
Papoea's. Onder en met —, in de prauw, en door het Bosch, reiservaringen op West-Nieuw-Guinea, door zendeling J. van Muijlwyk. (Aankondiging)	II	1055
PENNING. HUGO — Profielen IV. Een herinnering	II	1245
Pers. De Indische regeering en de — (Uit de *Nieuwe Ct.*)	II	1569
Pestbestrijding. (Uit het *Soer. Hbl.*)	II	1041
Philantropie in de Europeesche Maatschappij. (Emtee in *De Locomotief*)	II	1042
Phosphaat. (Aankondiging)	II	1324
Pijpleidingen. Rapport in zake houten —, in verband met de wenschelijkheid van het gebruik in Nederlandsch-Indië, door ir. C. A. E. van Leeuwen. (Aankondiging)	II	1058
Plein en Buitenzorg. (Uit de *Sum. Post*)	I	372
Poenale sanctie. De — (Uit het *Vrijzinnig Weekblad*) I 648; De koelie-ordonnantie en de — (Uit de *N. R. Ct.*) II 906; De afschaffing der — en A.V.R.O.S. (W. Buffart in het *Vrijzinnig Weekblad*) II 1452; Mijnbouw en — (V. Zimmerman in *Koloniale Studiën*)	II	1578
Politie? Veld- of gewapende — (Van de Kamer in *De Locomotief*)	I	657
Politiek leven in Indië. (Uit de *Nieuwe Ct.*) I 501; — per draad. (Uit de *Sum. Post*)	II	1310
Politieleger of B. V. weermacht (B. K. in het *Bat. Nbl.*)	II	1188
Posterijen. Het verloop bij het personeel der — (Uit het *Tijdschrift voor posterijen, telegrafie en telefonie*)	I	111
Post-, Telegraaf- en Telefoondienst. Verslag van den — in 1917	I	225
Prestige van het inlandsche bestuur. (S. in *De Taak*)	I	241
Priscilla. Veertien dagen uit het leven van prinses — (Aankondiging)	II	899
Professorale fantasie. Een — (S. K. in het *Soer. Hbl.*)	I	232
Profielen IV. Een herinnering, door Hugo Penning	II	1245

R.

Radio-geschiedenis. De — van Bandoeng. (Uit de *Nieuwe Ct.*) . . . . . II 1179
Radio-telegrafische verbinding, De — met Nederlandsch-Indië. (Aankondiging van het verschenen rapport). I 525
Rapport. Een merkwaardig — (Uit het *Alg. Hbl.*). . . . . I 231
Reactie. De — (S. K(operberg) in *De Taak*) I 765; — ? (S. in het *Bat. Nbl.*) . . . . . II 1296
Rechterlijke ambtenaren. De oorzaken van het tekort aan — (Jurist in het *Soer. Hbl.*). . . . . I 110
Rechtspraak „Summiere" — (mr. G. G. van Kleeff in de *Ned.-Ind. Politiegids*) . . . . . I 109
Rede van den regeerings-gevolmachtigde, den heer W. Muurling, en de vergadering van den Volksraad van 2 Juli 1919. Het Regeeringsantwoord II 1252; De — van den gouverneur-generaal bij het Openbaar Gehoor. (Uit *De Taak* en het *Vrijzinnig Weekblad*) . . . . . II 1443
Redevoering van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal bij gelegenheid van het Openbaar Gehoor op 1 Sept. 1919 II 1438
Regeeringsantwoord. Het — (H. A. S. in de *Neratja*). I 504
Regeeringsrede. De — (Uit het *Bat. Nbl.*) . . . . . II 1019
Regeeringsverklaring. I 229; De — (W. A. P. in het *Vrijzinnig Weekblad*) . . . . . I 230
Regenten. Erfopvolging van — (Uit de *Deli Ct.*) . . . . . II 1312
Regentschapraad. Verkiesbaarheidseischen voor den — (Uit *De Taak*) . . . . . I 771
Regentschapsraden. De — . . . . . I 610
Requisitie. (Uit *De Locomotief*) . . . . . II 1193
Revolutionnaire bewegingen. De weerslag der — in Indië. (Uit *Het Volk*) . . . . . I 374
Richtingen. Twee — (Uit het *Vrijzinnig Weekblad*) . . . I 768
Rijstwoeker en voorzorg. (Uit *De Locomotief*) . . . . . I 650
Resalat Hoekoem Kanoen Jaitoe Oendang Oendang Melaka, door dr. Ph. S. van Ronkel. (Aankondiging). . . . . I 663
ROON. J. VAN — De permanente commissie voor opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden in Nederlandsch-Indië . . . . II 1067
ROYAARDS. Dr. WILLEM — door J. L. Walch. (Aankondiging) . II 899
R. R. Art. 123 — (Uit de *Deli Ct.*) . . . . . II 913
Rubbermarkt. De — in Ned.-Indië (Th. Ligthart in *Economische Statistische Berichten*) . . . . . II 1322
Rubberuitvoer. Het verbod van — uit Indië (mr. A. G. N. Swart, in *Economische Statistische Berichten*) . . . . I 383

S.

Sago en sago-producten. (Aankondiging) . . . . . II 1055
Salon-Salomé. De — door Karel Wasch. (Aankondiging) . II 1056
Salvo-vuur. Was het — gerechtvaardigd? (Uit de *Preanger Bode*) II 1451
Samin-beweging. De — . . . . . II 1309

REGISTER 1919. DEEL BLADZ.

Sarekat Islam. Derde nationaal congres der Centrale — (Uit de *Nieuwe Courant*) I 223; — Congres. Eenige gedachten over het — Congres (te Soerabaja gehouden in October 1918) door R. Huygen de Raat (Aankondiging) I 260; De Centraal — (Van de Kamer in het *Bat. Nbl.*) II 1299; De — (Uit *De Standaard*) . . . . . II 1572

Scheikunde in dienst van den mensch, door dr. G. Doyer van Cleeff. (Aankondiging) . . . . . I 128

SCHMULLING. E. L. K. — De Indische landbouwstatistiek, hoe zij was en hoe zij worden moet I 412; I 537; De oppervlakte van Java en Madoera, ontleed volgens den begroeiings- en den rechtstoestand harer gronden . . . . . II 1375

Scholen. Indische — onder de Oost-Indische Compagnie, door S. Kalff. (Aankondiging) . . . . . I 661

S. D. A. P. De — en de hervormingscommissie. (Uit het *Bat. Hbl.* het *Vrijzinnig Weekblad* en P. F(ournier) in *Indische Stemmen*) I 502; Jaarvergadering Indische — (van den Aneta-correspondent) . . . . . II 1170

Semaoen aan het woord (Uit de *Sinar Hindia*) . . . . . I 643

S. I. De Regeering en de — I 492; De — (W. de Cock Buning in het *Vrijzinnig Weekblad*) I 642; De — (Uit de *Sum. Post*) II 1297; Een „verklaring" omtrent de — (Z(entgraaff) in *Mataram* met aanteekening van het *Bat. Nbl.*) II 1446; Het dualisme in de — (Uit de *Sum. Post*) . . . . . II 1449

SIBINGA MULLER (Uit de *Neratja*) . . . . . I 246

SIM KI AY. Is Hooger Onderwijs in Indië thans wenschelijk en mogelijk? . . . . . II 1085

Slaven. De rechtstoestand der — onder de Oost-Indische Compagnie, door mr. A. A. de Vries . . . . . I 570

Slavernij in Bantam (Uit de *Neratja*) . . . . . I 257

SLUYS. Gouverneur VAN — (toespraak bij de overneming van het bestuur in Atjeh) . . . . . I 216

SNEEVLIET. (Vrijzinnige in het *Vrijzinnig Weekblad*) . . . . . I 616

SNEEVLIET's externeering. (Uit de (*Semarangsche*) *Nieuwe Ct.*) . I 384

SNEEVLIET verbannen, door E. A. A. van Heekeren . . . . . I 65

Sociale vraagstuk. De kern van het — en de levensvoorwaarden van het heden en de toekomst, door Rudolf Steinen, uit het Duitsch vertaald door Marie van Poortvliet (Aankondiging) II 1440

Soebakwezen. Een beschouwing over het Zuid-Balische — en zijn verwording in verband met de voorgenomen vorming van waterschappen in Ned. Indië door P. L. E. Happé c. i. I 183

Soeloe-eilanden. (Aankondiging) . . . . . I 520

Soewardi. Het geval — (mr. Fromberg in *De Nieuwe Amsterdammer* contra *Alg Hbl.*) . . . . . I 363

Soldatenraad. De z.g. — (Uit het *Soer. Hbl.*) . . . . . I 258

Solo. De z.g. „volksbeweging" in — Een nabetrachting. (Uit *De Locomotief*) . . . . . II 1144

Solosche. De beweging in 't — (Uit de *Sum. Post*) . . . . II 1197

Spraakkunst. Javaansche — door H. N. Kiliaan, beoordeeld door dr. A. A. Fokker . . . . . II 1093

Staatsexploitatie? Uitsluitend — (W. de Cock Buning in het *Vrijzinnig Weekblad*) . . . . . I 103

REGISTER 1919. DEEL BLADZ.

Staatsinrichting. Installatie van de commissie tot herziening van de grondslagen der — van Nederlandsch-Indië op Vrijdag 20 Dec. 1918, te 9 u. 15 's ochtends, in het Paleis op Rijswijk te Weltevreden I 479; Beginselvragen voor de bespreking in de sub-commissies van de commissie tot herziening van de grondslagen der — van Nederlandsch-Indië . . . . . I 603
Staatsinstellingen. Inleiding tot de — van Ned. Indië, vooral met het oog op de agrarische- en arbeidswetgeving, door Mr. J. Slingenberg. (Aankondiging). . . . . II 1592
Stads- en Landgemeenten. Ontstaan en groei der — in Nederlandsch-Indië, door mr. J. J. Schrieke (Aankondiging) I 122
Staten Generaal. Indiërs in de — (P. H. van der Kemp in *Koloniaal Weekblad*). . . . . II 1293
STEMPELS G. J. D. C. — Het keerpunt in onze Indische Agrarische Staatkunde. . . . . II 1529
STEPHAN HULLER. De eed van —, door Felix Hollander (Aankondiging) . . . . . I 70
Stoot. Een — in den blinde (Uit *De Standaard*). . . . . I 87
Suiker-conflict. Een — (mr. Chr. P. van Wijngaarden in *De Taak*) . . . . . I 237
Suiker- en rijstdebat. Het einde van het — (Uit *De Locomotief*) . . . . . I 775
Suikerindustrie. De — op Java en hare behoefte aan grond door prof. mr. J. C. Kielstra (Aankondiging) . . . II 923
Sumatra. Oostkust van — door dr. R. Broersma (Aankondiging) I 799; Geschiedenis van — 's Oostkust, door W. H. M. Schadee (Aankondiging) I 800; De Oostkust van —. Mededeelingen van het Bureau voor de bestuurszaken der Buitenbezittingen, bewerkt door het Encyclopaedisch Bureau (Aankondiging) II 1470; Overzicht van Zuid-, door G. F. de Bruijn Kops (Aankondiging) . . . . . II 1591
Suriname. Verslag naar aanleiding van een studiereis naar —, door L. Diephuis. (Aankondiging) . . . . . I 124
Suikerriet-aanplant op Java (Uit *Het Vaderland*) . . I 238

T.

Taak en kracht. (Uit de *Sum. Post*) . . . . . I 385
Taalacten. De — A. en B. (L. P. J. Vermeulen in het *Middelbaar Onderwijs*) . . . . . II 916
Tanimbar. Tijdrekening op — (P. Drabbe in de *Tilburgsche Annalen*) . . . . . II 916
Tarwecultuur in Indië. (Koch in *Teysmannia*) . . . . . II 1046
Tegenwerking. (Uit *Het Vaderland*) . . . . . II 917
Terreur. De inlandsche — in Kediri (J. G. Boon in het *Soer. Hbl.*). . . . . I 98
TERSTEEG. H. — Practische Ethiek . . . . . I 1; I 153
Tinexploitatie, Een contract omtrent — op Billiton van 1827, door mr. A. A. de Vries . . . . . II 1218

REGISTER 1919.	DEEL	BLADZ
Toestanden. (Uit *De Locomotief*)	II	1202
Toon. Een goede — (Uit de *Deli Ct.*)	II	1019
Tramwetgeving. De — en de Buitenbezittingen (L. J. R. Geene in het *Ind. Tijdschrift voor Spoor- en Tramwegwezen*)	I	792
Troebel water. (Uit *De Locomotief*)	II	1031
Troonrede. De — (Uit de *Deli Ct.*) I 82; De — (Uit de *Sum. Post*) II 1020; De Indische „—" van 20 Mei 1919 (J. Koning in het *Soer. Hbl.*)	II	1020
Trouw en Verknochtheid. (Uit *Het Indische Volk*)	I	386
Tweede jaar Het — gaat in. (Uit *De Locomotief*)	II	1022

U.

Uitzendingsconsuls. (Uit de *Deli Ct.*)	II	1317
Uitzetting. De — (Uit *De Locomotief*)	I	644

V.

Veeartsenijkundige Dienst. De — (praeadvies van het hoofdbestuur der Vereeniging tot bevordering van diergeneeskunde en dierenteelt in Nederlandsch-Indië)	II	927
Veeartsopleiding (Dr. H. Smit in de *Veeartsenijkundige Bladen voor N.-I.*)	I	256
Verantwoordelijkheid. Politieke — (K. in het *Vrijzinnig Weekblad*)	I	505
VERBEEK. REINIER D. — Toepassing en wijziging der Indische Mijnwet	II	1339
Verhoudingen. Nieuwe — (Uit *De Banier*)	I	84
Verknochtheid. Alweer — (Uit het *Bat. Nbl.* en *Het Indische Volk*)	I	516
Verliefde Ezel. De — door Louis Couperus (Aankondiging)	I	70
Verovering van Java. Verslag van de — door de Engelschen in 1811 door Hendrik Merkus de Kock, medegedeeld door dr. J. de Hullu	II	1100
Verrotting in den Staat (Uit de *Java Post*)	II	912
Verwording. Misdadige — (Uit het *Vrijzinnig Weekblad*) I 89; S. I. — (Uit *De Locomotief*)	I	240
Verzet. Het Solosche — (S(osrohadikoesoemo) in *De Taak*)	II	1029
Visscherijscholen. (Willem Beukelsz. in het *Vrijzinnig Weekblad*)	I	112
Voedselmotie. De — en de concentratie (Uit *Het Indische Volk*)	I	776
Voedselvoorziening (S. Koperberg in *De Taak*) I 377; Ons gouvernement en de — (J. G. Boon in het *Soer. Hbl.*) I 514; De — van Nederlandsch-Indië (praeadvies van C. Lulofs en M. B. Smits) I 651; De bespreking der — in den Volksraad (J. G. Boon in het *Soer. Hbl.*) I 774; — (Uit de *Deli Ct.*)	II	910

REGISTER 1919. DEEL BLADZ.

Voedselvraagstuk. Het — en de Scheepvaart in Ned.-Indië (Uit de *Nieuwe Fin. en Kap.*) I 377; Het — in Indië, door J. Haga I 105; id. (Vrijburg in het *Soer. Hbl.*) . . I 743
Volkscredietwezen. Het Nederlandsch-Indisch —, door O. P. Besseling (Aankondiging) II 1471; Verslag van het —, loopende tot medio Juni 1918 . . . . . I 357
„Volksonderwijs" en „Volks"onderwijs in Ned.-Indië door M. Joustra I 401; — in verband met landbouw en bedrijf, door dr. E. Bonebakker . . . . . II 1543
Volksraad. De stemming in den — (Uit *Het Vaderland*) I 83; De industrialisatie van Indië in den — (S. in het *Vrijzinnig Weekblad*) I 85; — en Buitenbezittingen (Uit *De Taak*) I 235; Werkwijze van den — (J. S. Stokvis in *De Taak*) I 236; Van den — en politieke hervormingen I 372; De Tweede — (K. in het *Vrijzinnig Weekblad*) I 635; Tweede Kamer en de — (Uit de *Sum. Post*) I 770; De — en het financieele beleid (N. S. in de *N. Ct.*) II 1312; De nieuwe voorzitter van den — (Uit *De Locomotief*, *De Taak* en *Het Indische Volk*) . . . . . II 1445
Volksraadsleden. Brutale — (Uit de *Sum. Post*) . . . . I 760
„Vliegwezen". Het Indisch — (Uit de *Motor-tijd*. . . . . I 793
Vragen des Tijds, door mr. M. W. F. Treub (Aankondiging) II 898
Vrees. De — der blanke Pers (Uit de *Warna Warta* en *De Indiër*) . . . . . I 95
Vreugde? Louter — (C. P. Cohen Stuart in het *Vrijzinnig Weekblad*) . . . . . I 384
„Vrienden des Volks". (Uit *De Locomotief*) . . . . . I 92
VRIES. Mr. A. A. DE — De rechtstoestand der Slaven onder de Oost-Indische Compagnie I 570; Een contract omtrent tin-exploïtatie op Billiton van 1827 . . . . . II 1218
Vrije arbeid in Nederl.-Indië door dr. P. Endt (Aankondiging) I 800
Vrijheid. Aan den rand der — (Uit *De Locomotief*) . . . . II 1199
Vrouwenbeweging. De Indische — op Sumatra (Ainsah Jahja in de *Soeara Perempoean*) . . . . . I 101

W.

Waterschappen. Indische — (Uit de *Waterstaats-ingenieur*) I 113
Wanderarbeitersverhältnisse in den farbigen Kolonien, von dr. P. Endt (Aankondiging) . . . . . I 666
WECHEL. Prof. A. TE — De wondeplek bij het Boschwezen in N.-I. De ontevredenheid in het houtvesterscorps I 685; De wondeplek bij het boschwezen in N.-I. Een zeer bedenkelijk experiment . . . . . II 973
WENDEL. HERMAN — door Hugo Penning. (Aankondiging) . . . I 71
Werkstaking. Vakorganisatie en politieke — (S. K(operberg) in *Het Indische Volk*) . . . . . II 921
West-Indië. Nederlandsch — in 1918, door E. A. A. van Heekeren I 148; Kaarten behoorende bij de Encyclopaedie van Nederlandsch — (Aankondiging) . . . . . I 227

REGISTER 1919.	DEEL	BLADZ.
West-Indische Gids. De — (Aankondiging en overzicht).	I	797
WILSON. President —, door H. Ch. G. J. van der Mandere. (Aankondiging)	I	498
WORMSER. mr. C. W. — Kamers van Landbouw of Landbouwschappen? I 201; I 273; De Heilige Gong	II	1415

Y.

IJzer- en nikkelertsen. Een en ander over de — te Malili (Celebes). (M. I. in het *Soer. Hbld.*)	I	352

Z.

Zonderlinge beslissing. Een — (H. in de *Nieuwe Ct.*)	II	1589

H 52